

वीर सेवा मन्दिर दिल्ली

क्रम सख्या

काल न०

वर्णः

५०-६

२२/१/५५

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

પ્રથમ ભાગ.

[વિક્રમ તેરમા શતકથી તે સત્તરમા શતક સુધીના ગૂર્જરાતી ભાષાના
જૈન કવિઓની તેમની કૃતિઓ સહિત વિસ્તૃત સૂચી.]

‘ જૈની ગૂર્જરાતી ભાષાના ઇતિહાસ ’ની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના સમેત,
સગ્રાહક અને સપ્રયોજક.

મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ.

ખી. એ. એલ્. એલ. ખી.

વક્રીલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ.

[જૈન રાસમાળા પરવાળી, જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા, જિનદેવદર્શન,
સામાયિકસૂત્ર, જૈન કાવ્ય પ્રવેશ, નયકર્ણીકા આદિના લેખક-વિવેચક,
વિવેચનદ્વંતા પત્રોના અનુવાદક, ગત ‘ જૈન ટ્રેવેલ કોન્ફરન્સ હેરેલ્ડ ’ અને
અન્ય નયુગ ’ના તંત્રી.]

વિ. સં. ૧૯૬૨

વીરાત્ સં. ૨૪૫૨

ઈ. સ. ૧૯૨૬

કિંમત પાંચ રૂપીયા.

શ્રી હાયમંડ ન્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં,
પરીખ દેવીદાસ હમનલાલે છાપ્યું.
સલાપોસ રોડ, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦.

પ્રકાશક
શ્રી નૈન શ્રેતાગજર ઈન્ફરન્સ ઓફિસ તારકથી
મકનશ ને. મહેતા. બાર. એટ. લો.
મોહનલાલ લ. કવેરી, સોલિસિટર.
સ્થાનિક જનરલ સેક્રેટરીઓ
૨૦, પાંચધુની, મુંબઈ

નિવેદન.

શ્રીમતી જૈનશ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ તરફથી જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે મૂળથી પ્રયાસો થયા છે અને તેને અગે તેણે જૂદા જૂદા ભંડારો-માંના ગ્રંથોની ટીપો કરાવી યા મંગાવી એકત્રિત કરી હતી. સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્ય માટેની સુચિ 'જૈન ગ્રંથાવલી' એ નામથી તેણે પ્રકટ કરી છે તે પરથી ધણો પ્રકાશ પડ્યો છે.

વિશેષમાં તેણે ગૂજરાતી યા ભાષા સાહિત્યમાટે રા. મન:સુખલાલ કિરતૂચંદ મહેતાએ પ્રયોજેલી રાસાઓની યાદી-ટીપ 'જૈન રાસમાળા' એ નામથી પ્રકટ કરી અને ત્યાર પછી તેમાં ન આવેલ એવા બીજા રાસાઓ-ચોપાઇઓની વધુ ટીપ એ તૈયાર કરેલી તે 'જૈન રાસમાળાની પૂરવણી' એ નામથી પ્રકટ કરી હતી. આ બંને ટીપમાં નાની ભાષા પદ્ય કૃતિઓ-સ્તવન સંગ્રહ સ્તોત્રાદિ તેમજ ગદ્યકૃતિઓ-ખાળાવબોધોની સુચિ આવેલી નથી. શ્રીમતી કૉન્ફરન્સ દેવીએ આ રીતે જૈન રાસમાળાના એ ભાગ ટીપ તરીકે પ્રકટ કરી ગૂજર સાહિત્યમાં જૈનોનો મોટો ફાળો હતો એવો ખ્યાલ આપ્યો હતો તે માટે તેને ધન્યવાદ ધટે છે.

આ ખ્યાલ માત્ર સપાટીપરનો નહિ, પણ ખરેખર સાચો અને પ્રમાણપૂર્વક આવી શકે તે માટે દરેક રાસ-ચોપાઈ, ફાગ, ઢાળ, સ્તવન, સ્તુતિ, ચોવીશી તેમજ અન્ય પદ્ય કૃતિના રચનારને શબ્દાનુક્રમે લખને તે દરેકની કૃતિઓનું વિગતવાર વર્ણનાત્મક 'લિસ્ટ'-સાધી, તેનો પરિચય, તેનો સમય અને કૃતિઓ સંબંધીની માહિતી દરેક ભંડારોની ટીપો મળી તે પરથી-પણ વિશેષે ભંડારોમાંની પ્રતોને જાતે તપાસી તેમાંથી તેના આદિ અને અંતના ભાગો લેખકની પ્રશસ્તિ વગેરે ઉતારી લઈ તે ફેરિસ્ટ એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરાવવા માટે હું એક સંઆહક તરીકે માત્ર પ્રીતિગ્રમની ખાતર આજથી આશરે પંદર વર્ષથી તે માટેના સંગ્રહ કરતો આવ્યો છું.

આ સર્વ સંગ્રહ કરવામાં અથાગ પરિશ્રમ, પ્રતો જેવા તપાસવામાં ને તેમાંથી ઉતારા કરવામાં પુષ્કળ સમયનો વ્યય મેં એક ‘ ધૂળધોયા ’ તરીકે આનંદથી ભોગવ્યો છે. આ સંગ્રહ માટે બીજા સર્જનો પૈકી મુનિમહારાજે, જાડારના માલેકો-સંધો યા સંધના શેઠો-વિદ્વાનોએ પ્રતો જેવા માટે થોડા સમય માટે મોકલવા રૂપે તેમજ જોષ જવા માટે સગવડ કરી આપવા રૂપે તેમજ જૂદી જૂદી સહાય અને સલાહરૂપે ટુંકમાં આ સંગ્રહ માટે જે જે અપેક્ષાઓ રહેતી તે પૂરી પાડવા રૂપે કૃપા બતાવી છે તે માટે તે દરેકનો ખરેખર મારાપર, સમાજપર અને સાહિત્યપર ઉપકાર થયો છે.

પહેલાં પ્રથમ જે મુદ્રિત રાસાઓ આદિ બહાર પડેલા તે એકઠા કરી તેમાંથી તેમજ કૉન્ફરન્સ પાસેની આવેલી ટીપો પરથી તૈયાર કરેલી સૂચિઓ પરથી, હકીકત નોંધી લીધી. પછી મેં જાતે પ્રવાસ શરૂ કર્યો. વડોદરા અને અમદાવાદ જઈ આવ્યો. વડોદરામાં પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી, મુનિમહારાજ શ્રી ચતુરવિજય-જિનવિજયાદિએ સર્વ પુસ્તકો જેવાની સગવડતા કરી આપી હતી, પરંતુ થોડા દિવસના ફાજલપણાથી પૂરે કામ નહોતું થયું તેથી મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ પ્રશસ્તિઓ લખી લખાવી અને મોકલાવી આપી હતી. અમદાવાદમાં મુરબ્બી ભાઈશ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલની બલામણુથી મુનિશ્રી ગુલાબવિજયજીએ કેટલાક રાસોની પ્રતો જેવા આપી હતી તેમાંથી પ્રશસ્તિઓ તેમની પાસેજ રહી કેટલાક દિવસો અખંડપણે ચાર ચાર કલાકો ગાળી લખી લીધી હતી. સને ૧૯૧૫ માં ઉક્ત પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીએ મારી દ્વારા સુરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદના પ્રદર્શનમાં લગભગ સવાસો ઉપરાંત પ્રતો મોકલી હતી તેનો ઉપયોગ પણ કર્યો. આ વખત સુધી છેવટની પ્રશસ્તિજ નોંધવાનું લક્ષ રહ્યું હતું. બાવનગર સંધ તરફથી મુરબ્બી શ્રી કુંવરજી આણંદજીએ પંદર રાસની પ્રતો મોકલાવી હતી. ત્યાર પછી કૉન્ફરન્સદ્વારા બીજા કેટલાક સંધોને પ્રતો ઉછીની મોકલવા માટે વિનંતિપત્ર લખતાં મોરબીના સંધ તરફથી કાનજી સંધ-

વીએ, ગારીઆધરના સંઘે, ધોરાજીમાંના માણેકચંદ્રજીના સંગ્રહીત ભંડારના સેક્રેટરી રા. વનેચંદ પોપટે, ભરૂચના સંઘ તરફથી શેઠ અનોપચંદ મણુકચંદે પ્રતો મોકલાવી હતી. આ બધી પ્રતો જોવાપ્ર ગયા પછી તે તે સ્થળે મોકલાવી દીધી, પછી અમૃતસર કેએસથી આવતાં આગ્રામાં શ્રીચુત દાલચંદજીદ્વારા ત્યાંની અમુક કૃતિઓ મેં જોઈ તપ્પસી.

સન ૧૯૨૧ માં અકટોબરની છુટીમાં લોંબડીનો મોટો ભંડાર હું જાતે જઈ જોઈ આવ્યો, અને ત્યાં રા. છોટાલાલ હરજીવન પારેખ અને રા. કેશવલાલ લગડીએ સારી મદદ તથા સગવડ મને કરી આપેલી. સન ૧૯૨૩-૨૪ માં પૂનામાં જઈ, મુંબઈસરકારે ખરીદેલી હસ્તલિખિત પ્રતોનો જે સંગ્રહ પહેલાં ડેકકન કોલેજના મકાનમાં રાખેલો હતો તે પછી સર ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં લઈ જવામાં આવેલો છે તે ત્યાંથી સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીદ્વારા જોઈ આવ્યો; તેમજ તે મુનિશ્રીએ પાટણના હાલાભાઈ ભંડાર ને સાગર ભંડારમાંના પુસ્તકોની પ્રશસ્તિઓ પોતે ઉતારેલી હતી તે પૂરી પાડી. આ દરમ્યાન વિજયધર્મસૂરિનું ચોમાસું મુખ્યમાં થતાં તેમના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો મુનિશ્રી ઇંદ્રવિજયજી તથા મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીને મેં મારો સંગ્રહ જોવા આપ્યો, અને તેઓશ્રીએ પછી કૃપા કરી પોતાની પાસે તે વખતે જે હસ્તલિખિત પ્રતો હતી તે અને તે ઉપરાંત પડિત હરગોવિન્દદાસ પાસે ઇડરની બાઇઓનો ભંડાર તથા ઉદયપુરના ભંડારોમાંનાં પુસ્તકોમાંથી તૈયાર કરાવેલ પ્રશસ્તિસંગ્રહ-મને જોવા આપતાં તેનો ઉપયોગ કર્યો. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાં યતિ નાનચંદ્રજીએ પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો બતાવ્યાં.

આ પછી ૧૯૨૪ ના સપ્ટેમ્બરથી આ પુસ્તક અમદાવાદના ડાયમંડ જ્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાવા ગયું. તેના માલિકના સુપુત્ર રા. પોપટભાઈએ જે મહેનત લીધી છે તે પ્રશંસનીય છે ને તે માટે તેમનો ઉપકાર છે. આ પુસ્તક છપાતું ગયું અને સાથે સાથે બીજા ભંડારોની તેમજ અન્યત્ર જોવા મળ્યે જતી હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી વિશેષ નોંધ કરવાનું પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું.

મુંબઈમાં માંડવી પરના શ્રી અનંતાચળ મંદિરના ભંડાર હા-
મેનેજર માસ્તર ખીમળ હીરળ દોડાયા, જૈન એસોસિએશન ઑફ
ઇન્ડિયા તથા શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી હસ્તકનો ભંડાર, સ્વ.
ચતિ નાનચંદ્રના શિષ્ય મોહનલાલજી પાસેનો મુંબઈમાં પાયધુની પરના
શ્રી શાંતિનાથજી મંદિરમાં રાખેલ સંગ્રહ તેમજ મુંબઈનો ભુલેશ્વરભાનો
દિગંબર પન્નાલાલ ચૈલક સરસ્વતી ભુવનનો સંગ્રહ જોવા મળ્યા. શેઠ
જીવણચંદ સાકરચંદે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર લાયબ્રેરી સુરતથી
પ્રતો મંગાવી આપી; જલોરથી મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ રહી જેવાં
છૂટક પાનાંઓ મોકલ્યાં. રાજકોટના દેરાસરમાં પણ તેવાં પાનાંઓ
જોવા મળ્યાં.

વિશેષમાં ખાસ નોંધી રાખવા યોગ્ય ઉપયોગી સંગ્રહ ગત વર્ષ
એટલે સન ૧૯૨૫ માં જોવા મળ્યા. તે વર્ષની મેની છુટીમા હું વડો-
દરા ગયો હતો ને ત્યાં પડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીના પ્રીતિપૂર્વક
સહકારથી પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજીનો, મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો, અને
વડોદરા સરકારની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીનો—એ ત્રણ સંગ્રહમાંનાં ભાષા—પુસ્તકો
જોવા મળ્યાં; અને અકટોબરની છુટીમાં અમદાવાદ ગયો હતો ત્યાં વકીલ
કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીના તેવાજ પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી ડેહલાના અપા-
સરાના ભંડારો જોવાની સુંદર તક મળી હતી તેમજ ત્યાંની જૈન
શાલાનો નાનો ભંડાર પણ જોયો.

ત્યારપછી આ વર્ષના એપ્રિલ માસમાં મુબાઈમાં શ્રી મહાવીર
જૈન વિદ્યાલયના મકાનમાં ભરાયેલ આઠમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના
અંગેના પ્રદર્શનમાં મૂકવા માટે મેં ‘જૈનયુગ’ના તંત્રી તરીકે જૈન હસ્ત-
લિખિત ભાષાનાં પુસ્તકો સર્વે સંધ, સાધુ, ચતિ તેમજ ગૃહસ્થોને વિનતિ^૧
કરતાં આવેલાં પુસ્તકો પૈકી ખાનગામવાળા ચતિવર્ય શ્રી બાલચંદ્રજીએ,
મુંબઈના કચ્છી ગૃહસ્થ શા. વર્ધમાન રામજીએ તેમજ સુરતથી રા.

લક્ષ્મીચંદ્ર સુખલાલે મોકલેલાં પુસ્તકોને પણ જોવાનો લાભ મળ્યો. મુંબઈની વિશ્વના કોલેજના સરકૃતના પ્રેક્ટિસર વેલનકર કે જેઓ સર્વે જૈન પુસ્તકોનું અંગ્રેજીમાં વર્ણનાત્મક કેટલોગ તૈયાર કરે છે તે પૈકી ભાષા-પુસ્તકોની તેમની નોંધો રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી દ્વારા મળી તેનો અને સીનોર ભંડારમાંનાં પુસ્તકોના આદિ અંત ભાગો મુનિશ્રી અમરવિજયજીએ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજય પાસે લખાવી મોકલ્યા તેનો પણ લાભ લીધો. વળી આ વર્ષના મેની છુટીમાં રાજકોટમાં રા. ગોકુળકાસ નાનજી ગાંધી હસ્તકનો મુનિ વિનયવિજયજીનો પુસ્તકભંડાર પણ જોવાની તક મળી હતી.

આ સર્વેમાંથી આ પુસ્તકને ઉપયોગી જે જે મળ્યું તે નોંધી લીધું છે અને આ પુસ્તક છપાતું હતું તેથી તેમાં જેટલું ન આવી શક્યું તેટલું આ પુસ્તકના બીજા ભાગના પરિશિષ્ટમાં મૂકવામાં આવશે. આનું દળ પણ ઘણું સારું થયું છે. દુકામાં આ પુસ્તકને જેટલું બને તેટલું સંપૂર્ણ કરવાની દરેક જાતની સાવધાની અને મહેનત લેવામાં આવી છે અને આવશે.

અનેકની મદદથી આ પુસ્તકમાંનો સંગ્રહ એકત્રિત કરી શક્યો છું અને તેથી તેના યશના ભાગી તે સર્વ સજ્જનોને લેખુ છું અને તેમનો દરેકનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનું છું. આવા મહાભારત સંગ્રહ કાર્યમાં એકલપડે એક સાહિત્યસેવક બીજાઓની સહાય સામગ્રી વગર વિશેષ ન કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે. એ સર્વ સત્પુરુષોનો મારા પ્રત્યેના તેમના સદ્ભાવભર્યા પ્રેમ અને વર્તન માટે હું ઋણી છું. એમનું અનુકરણ કરી અન્ય મહાશયો આવા સાહિત્યના કાર્યમાં પોતાથી બની શકે તે સહાય આપી સાહિત્યના ઉદ્ધારના પવિત્ર કાર્યમાં નિમિત્તભૂત બનશે. આવો સંગ્રહ ગમે તેટલી મહેનત છતાં સંપૂર્ણ બની શકે નહિ; છતાં તેને બને તેટલો સંપૂર્ણ કરવાની અને તે માટે સામગ્રી પૂરી પાડવાની દરેક સાહિત્યોત્કર્ષકચિંતકની દરજ છે. હજુ તો ઘણા ભંડારો જોવા બાકી છે. રાજપુતાનામાં જેસલમેર, વીકાનેર, જોધપુર,

આદિ, ને ગૂજરાતમાં પાટણુ, ખંભાત, અમદાવાદ આદિ તેમજ અન્ય જૂદા જૂદા ગામોમાં ત્યાં ત્યાંના સંઘઠરતકના, કેટલાક યતિવર્યો અને શ્રીપૂજ્યો પાસેના, સવેગી મુનિ મહારાજઓ પાસેના ભંડારો છે (કે જેની ટીપ માટે જુઓ 'મુદ્રિત જૈનગ્રંથ નામાવલિ' એ પુસ્તકના પ્રથમના પૃ. LV થી LXII પર જ્ઞાન-પુસ્તક ભંડારો.) તેમને મારી ખાસ વિનંતિ છે કે પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો જેવા તપાસવાની સમવડ કરી આપવા તેઓ કૃપાવંત થાય.

પહેલાં આ સંગ્રહનું નામ 'જૈન દેશી કવિ નામાવલિ'—જૈન કવિ નામાવલિ આપવાનું મેં ધાર્યું હતું અને આ સંબંધીનો ઉલ્લેખ 'જૈન શ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ હેરેલ્ડ'ના ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭ ના (માધ સ. ૧૯૭૩ ના) અંકમાં તેના તંત્રી તરીકે ' તંત્રીની નોંધ ' માં પૃ. ૩૯ અને ૪૦ માં મુકેલી નોંધમાં મેં કર્યો હતો, પરંતુ 'દેશી' નામને બદલે 'ગૂર્જર' કે 'ગૂજરાતી' મૂક્યું ઠીક થઇ પડશે અને 'નામાવલિ' એ મુકતાં આખું નામ લાંબું થાય તે ઠીક નહિ તેથી તે કાઢી નાખી 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' (એટલે ગૂજરાતી ભાષાના જૈન કવિઓ) એ ટુંકું અને અર્થપૂર્ણ નામ રાખવું એવી એક સાક્ષરની સૂચના થતાં તે ટુંકું નામ સ્વીકાર્યું છે. પહેલાં તેની યોજના કવિઓના અક્ષરાનુક્રમ પ્રમાણે ગોઠવી હતી, પરંતુ શતકવાર તેમાંના રચનાસંવત્ પ્રમાણે કવિઓને ગોઠવવાની યોજના કરવાની એક સળજને કરેલી સૂચના મહત્વની લાગતાં શતકવાર ગોઠવણુ કરી છે.

તેરમા શતક પહેલાંનું ભાષાસાહિત્ય અપભ્રંશ ભાષા (અતિ જૂની ગૂજરાતી ભાષા) નું છે અને જૂની ગૂજરાતીનો—એટલે કે ગૂજરાતીનો જૂનામાં જૂનો આરંભ વિક્રમસંવત્ તેરમાથી થાય છે કારણકે તે સમયની પદ્યકૃતિઓ મળી આવે છે, તેથી તેરમા શતકથી આરંભ કરવામાં આવ્યો છે. સત્તરમા શતક સુધી પહેાંચતાં આ સંગ્રહનું કદ ઘણું વધી ગયું તેથી તેટલાનો ' પ્રથમ ભાગ ' સ્વીકારી પ્રકટ કર્યો છે, અઢારમા શતકથી બીજો ભાગ મુદ્રિત થતો ચાલુ છે.

આ સંગ્રહની યોજના એ પ્રમાણે રાખી છે કે ૧ કર્તાનું નામ, ૨ તે ક્યા ગચ્છમાં કેની પરંપરામાં—તે પરંપરાથી ક્યા મુનિના સિષ્ય છે તે પરિચય, ૩ તેની નીચે રચનાસમયાનુક્રમે કૃતિ, ૪ તે કૃતિનો રચના સમય, ૫ તે સાથે તે રચનાનું સ્થલ, ૬ તેની નીચે તે કૃતિનો આદિ ભાગ, ૭ તે કૃતિનો અંત ભાગ—કવિની પ્રશસ્તિવાળો, ૮ તે પ્રશસ્તિ નીચે તે જે પ્રતમાંથી લીધેલ હોય તે પ્રતના લેખકની પ્રશસ્તિ લખ્યા સાલ લખ્યા ગામ વગેરે, ૯ તે પ્રતિનાં પાનાં અને પંક્તિની સંખ્યા, ૧૦ તે પ્રતિ ક્યા બંડારમાં મળે છે તે. ૧૧ પ્રસિદ્ધ થયેલ હોય તો તે ક્યાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે. (તે પ્રસિદ્ધ થયાનું બતાવવા માટે + આ ચિન્હનો ઉપયોગ કૃતિ પાસે કર્યો છે.)

આ ચિન્હ સિવાય આ પુસ્તકમાં વાપરેલાં બીજાં ચિન્હો અને ટૂંકા અક્ષરો સમજવા માટે ‘સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ’ આ પછી જુદી મૂકી છે.

પ્રસ્તાવનામાં ‘જૂની ગુજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ એ નામનો નિબંધ લખીને મૂક્યો છે. તે લખવામાં સદ્ગત ચંદ્રસેન ગુલેરીજી એમ. એ. ના ‘પુરાની હિન્દી’ એ નામના નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૨ ના અંક ૧ થી ૪ માં આવેલા લેખો, દોષકવૃત્તિ (સંશોધક પં. ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર પ્ર૦ હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથાવલી, પાટણ), સદ્ગત પ્રો. ગુણેની ‘ભવિષ્યત કહા’ (મા. એ. સીરીઝ નં. ૨૦) પરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તથા તેમના ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના મેથી અક્ટોબરના વિવિધજ્ઞાનવિસ્તારના અંક માંના મરાઠી ભાષા સંબંધીના લેખો, શ્રીયુત હીરાલાલ જૈનના બે લેખ નામે હિંદી માસિક મનોરમા (જુલાઇ ૧૯૨૪) માંના ‘જૈન સાહિત્યમે હિન્દી કી જડ’ એ લેખ તેમજ અલ્હાબાદ યુનિવર્સિટી જર્નલમાંનો ‘અપભ્રંશ ક્ષિટ્ટચર’ નામનો અંગ્રેજી લેખ (પૃ. ૧૫૭ થી ૧૮૪), જૈન સાહિત્ય સંશોધકમાં શ્રીયુત નાથુરામજી પ્રેમીનો લેખ, સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલના લેખો, તેમજ

રાયબહાદુર પંડિત ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પહેલાખંડ વગેરેનો આધાર લઈ-કેટલાકમાંથી અનુવાદ કરી, કેટલાકમાંથી સાર લઈ ઉપયુક્ત માહિતીઓ ૩૩૧ પાનામાં એકત્રિત કરી છે. તો તે સર્વેનો હું પરમ ઋણી છું. આ નિબંધ સાત વિભાગ અને તેના કુલ ૩૬ પ્રકરણમાં વહેચેલ છે અને તે ‘ગૂજરાતી સાહિત્યના પાયા જૈનોએ નાંખ્યા છે’^૨ એ વસ્તુસ્થિતિ સમ્મળ પ્રમાણથી પૂરવાર કરશે, અને તેમાંથી ભાષાના અભ્યાસીને ઘણું નવીન અને રસપ્રદ જાણવા જેવું મળી આવશે તો હું મારો પરિશ્રમ સફલ થયેલો માનીશ. આ નિબંધની વિષયસૂચી વિષયાનુક્રમમાં મૂકી છે. આ પછી વિક્રમ તરમી સદીના કવિઓ અને તેની કૃતિઓ શરૂ થાય છે અને તે સત્તરમી સદીના કવિઓની કૃતિઓ સુધીમાં આ પ્રથમ ભાગ પૂરો થાય છે. છેવટે ચાર અનુક્રમણિકાઓ આપવામાં આવી છે. (૧) કવિ ઓની, (૨) મોટી કૃતિઓની (૩) નાની કૃતિઓની એ ત્રણ અક્ષરાનુક્રમે અને (૪) સંવત્ત્વાર અનુક્રમણિકા જોડવામાં આવી છે કે જેથી કોઈ પણ હકીકત મેળવતાં સુગમતા મળે.

આ પુસ્તક અમદાવાદ છપાયેલ હોવાથી ત્યાંથી પુસ્તક આવતાં એકવાર સુધારી મોકલવામાં આવેલ, તે કારણે પ્રેસની ભૂલો, સ્પલ્લનાઓ વગેરે થયેલી છે તેનું શુદ્ધિપત્રક આ ભાગનું કદ અતિ અધિક થવાથી આમાં મૂકેલ નથી, બીજા ભાગમાં મૂકાશે. વિદ્વાનો આની અંદરના સુધારા વધારા સૂચવશે તો તેમનો આભાર માનીશ.

આવું પુસ્તક કોઈ સંસ્થાના કે રાજ્યાશ્રય જેવા આશ્રય વગર પ્રકટ ન થઈ શકે. કારણકે આના આહુક અતિ અદપજ હોય, તેથી મુંબઈની જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ ઑફિસે આ પ્રકટ કરવામાં બતાવેલી ઉદારતા અને કાર્યક્ષતા માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈન સાહિત્યના

૨. જુઓ સાપ્તરમી પુ. ૪ અંક ૫-૬ પૃ. ૨૩૬ લેખક રા. શંકર-ભાઈ સોમાભાઈ પટેલ.

ઉત્કર્ષ માટેનું તેનું આ કાર્ય યશસ્વી રહેશે. આની પ્રથમ આવૃત્તિનો ‘કોપીરાઈટ’ મેં તેને આપી દીધેલ છે. બીજી આવૃત્તિ થાય કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે.

‘જૈનો અને તેમનું સાહિત્ય’ એ સંબંધી લખેલો એક વિસ્તૃત નિબંધ, તપા, અરતર, અંચલ વગેરે ગજોની પદાવલીઓ, શતકવાર કવિઓની કાવ્યપ્રસાદી વગેરે ઘણી ઉપયુક્ત બાબતો બીજા ભાગમાં મૂકવા વિચાર છે.

હાલતો આ પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ સમસ્ત ગૂજરાત-ગૂજરાત અને બૃહદ્ ગૂજરાતને ચરણે ધર્યો છે તો તે તેની યોગ્ય કદર-પિછાન કરશે એટલી આશાભરી ખાત્રી રાખી વિરમું છું.

મુંબઈ, ૨૬-૬-૨૬.
જ્યેષ્ઠ વદ ૧ શનિવાર,
સં. ૧૯૮૨.

} મોહનલાલ દલ્લિયંક દેશાઈ.

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ.

- + આ ચિન્હ મુદ્રિત-છપાયેલ કૃતિ સૂચવે છે.
- ? આ પ્રશ્નચિન્હ, શંકા સૂચવે છે.
- અનંત. અનંતનાથજી મંદિર, માંડવી મુખ્યમંત્રીનો ભંડાર.
- અમ. અમદાવાદ.
- અં. અચલ ગચ્છીય.
- આ. આગમિક, -અચલગચ્છીય.
- આં. આંચલિક.
- આ. ક. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પાલીતાણાની પેઢીમાં જે સ્વ૦ અબ્બાલાલ ચુનીલાલનો જ્ઞાનભંડાર સોંપાયેલો તે ભંડાર.
- ઉ. ઉપાધ્યાય.
- ઋ. ઋષિ.
- ઐ. ઐતિહાસિક.
- ઐ. રા. સં. ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ. (પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા ભાવનગર).
- ક. વિ. કલ્યાણવિજય મુનિ.
- ખ. ખરતરગચ્છ.
- ખં. ખંભાતના ભંડાર.
- ગ. (૧) ગચ્છ (૨) ગણી.
- ગુ. વિ. ગુલાબવિજયજી પં. કે જે અમદાવાદમાં રહે છે તેમની પાસેનો તેમનો ભંડાર—અમદાવાદ.
- ચં. ચંચલ બહેનનો ભંડાર કૃતાશાની પોળ, હરકોર શેઠાણીની હરેલી—અમદાવાદ.
- ચિ. ડા. (સદ્ગત) ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ.
- ચો. ચોપધ.
- જેસ. જેસલમેરનો ભંડાર.

જૈ. એ. ઈ. જૈન એસોસીએસન ઑફ ઈન્ડિયા. મુખ્ય હસ્તકનો બંડાર
જૈ. જૈન.

૩. ઉહલાના અપાસરાનો બંડાર અમદાવાદ.

અ ૩. એટલે બીજો બંડાર (રત્નવિવ્યજીનો બંડાર હમણી)
તેમાં સોંપાયેલો છે તે. શેઠ મંગળદાસ તારાચંદ ઝવેરી,
દોસીવાડાની પોળમાં—અમદાવાદ.

૩. ક્ર. ઉકેકન કોલેજ પુનામાં સરકારી ખરીદેલાં હસ્તલિખિત પ્રતોનો
સંગ્રહ રહેતો હતો તે, કે જે હાલમાં કેટલાક વખતથી
સરભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પુનાને સોંપાયેલો છે.

ત૦ તપગચ્છ

દા૦ દાખડો.

દિ. દિગંબર

દે. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકંડ, સુરત.

દે. લા. પુ. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકંડ લાયબ્રેરી, સુરત.

ધો. ધોરાજી સ્વ. માણેકચંદજીએ સંગ્રહેલ સર્વજ્ઞ બંડાર.

નં. નંબર.

પ. પત્ર

પા. (૧) પાઠાંતર; (૨) પાનાં; (૩) પાટણનો બંડાર

પા. ૧, પા. ૨ પા. ૩ પાટણના બંડારો એક બે ને ત્રણ એમ જૂદા પાડવા
માટે જણાવેલ છે; પણ તે દરેક કયો છે તે બરાબર જણી
શકાયું નથી,

પં. (૧) પંક્તિ (૨) પંડિત-પંચાસ

પૂ. અ. જુઓ રા. પૂ. અ. પિં. } -પિંપલ ગચ્છીય
પ્ર. પ્રકાશિત પીં. }

પ્રા. તી. સં. પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ (પ્ર. યશોવિજય અંબાલા,
બાવનગર)

- અ. કા. પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી પાસેનો ભંડાર નરસિંહજીની
પોળમાં—વડોદરા.
- પ્રે. ર. શેઠ પ્રેમચંદ રતનજી ભાવનગરવાળા પાસેનો સંગ્રહ.
- વ્યા. બાળાવબોધ—ટબો.
- ભ. ભરૂચમાંનો ભંડાર
- ભા. } ભાવનગરનો ભંડાર. ડાસાભાઈ અભેચંદનો જૈન સંધનો
ભાવ. } ભંડાર.
- ભં. ભંડાર
- મ. કી. રા. મનસુખલાલ કિરત્તચંદ
- મ. બ. (સ્વ.) મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસ.
- માણેક. માણેકવિજય ચત્તિ, ઈદોરવાળાનો ભંડાર
- માં. માંગરોળના સંધ હસ્તકનો ઉપાશ્રયમાંનો ભંડાર.
- મો. મોરબી સંધનો ભંડાર
- મો. સેં. લા. શ્રી મોહનલાલજી સેંટ્રલ લાયબ્રેરી, મુંબઈ
- રત. રતનવિજયનો ભંડાર, અમદાવાદ કે જે હાલ ડેહલાના અપા-
સરાના ભંડાર સાથે રાખવામાં આવેલ છે. જુઓ ૩.
- રા. રાસ
- રા. પૂ. અ. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાંનો ભંડાર ચત્તિ નાન-
ચંદજીના શિષ્ય હસ્તકનો
- લિ. લિખિત, લિપીકૃત
- લ. લખ્યા
- લો. લોબીડીનો ભંડાર
- લો. લોકા ગચ્છીય
- વ. સેં. વડોદરા સેંટ્રલ લાયબ્રેરી.
- વડો. વડોદરા
- વા. વાચક—ઉપાધ્યાય
- વિ. વિક્રમ

વિ. ધ.	(સ્વ. શ્રી) વિજયધર્મસૂરિનો બંડાર કે જે હાલ બેલનગંજ આમામાં રાખવામાં આવ્યો છે.
વિદ્યા.	મુનિશ્રી વિદ્યાવિજય (શ્રી વિજયધર્મસૂરિશ્રિ.)
વી. પા.	વીરબાઈ પાઠશાળા, પાલીતાણા.
શિ.	શિષ્ય
શુ.	શુદ્ધિ, શુક્લપક્ષે.
શ્લોક.	શ્લોક
સ.	સત્રાય
સ. મા. બી.	સત્રાયમાળા, સા. ભીમશી માણેકની પ્રકટ કરેલી.
સં.	(૧) સંવત્ (૨) સંસ્કૃત ભાષા.
સા. બં.	સાગરનો બંડાર, પાટણ.
સૂ.	સૂરિ
સ્ત.	સ્તવન
સ્તો.	સ્તોત્ર.
સેં. લા.	સેટલ લાયબ્રેરી વડોદરા
હા. બં.	શેઠ હાલાલાઈ મગનલાલનો બંડાર, ફેફલીયાવાડા પાટણ.
હં.	મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો બંડાર, નરસિંહજીની પોળમાં, વડોદરા.

વિષયાનુક્રમ.

	૫૪.
નિવેદન.	૩—૧૧
સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ	૧૨—૧૫
[પ્રસ્તાવના]	
જૂની ગૂજરાતીના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.	૧ થી ૩૨૦
વિભાગ ૧લો. ભાષાઓ	
અક્ષરણ પહેલું સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓ.	
૧-૪ સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહો, ૫-૬ જૈનસૂત્રોની ભાષા ૭-૮ પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણો ૫-૧૩ પ્રાકૃત કવિતાનું ઉચ્ચ આસન, ૧૪-૧૫ શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા) ૧૬-૩૪ અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતી.	૧—૧૮
અક્ષરણ બીજું પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.	
૩૫-૩૮ પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ, ૩૯-૩૯ અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.	૧૯-૨૪
અક્ષરણ ત્રીજું અપભ્રંશ અને તેની જીવંતતા.	
૪૦-૪૨ અપભ્રંશ ૪૩-૫૧ તેની જીવંતતા. ૨	૨૪-૩૨
વિભાગ બીજો અપભ્રંશ સાહિત્ય.	
અક્ષરણ ૧ હું દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.	
૫૨-૫૩ હમણાં સુધી મળતું સાહિત્ય ૫૪-૫૭ ૮ મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચેનું સાહિત્ય-સ્વયંભૂદેવ અને ત્રિભુવન સ્વયંભૂતાં હરિવંશ પુરાણ અને પદ્ય ચરિત્ર. ૫૮-૬૨ દશમી સદીનું સાહિત્ય ધનપાલની ભવિષ્યત કહા, મહાકવિ ધવલનું હરિવંશ પુરાણ, અને તે કવિનો પરિચય અને સમય.	૩૩-૪૨

અકરણ ૨ શુ. ૧૧ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩-૬૮ મહેશ્વર સ્મરિત સંજમમંજરી, તે પર હેમહંસસૂરિના શિષ્યની દીકા, ૬૯-૭૦ ધનપાલ અને તેનું સત્યપુર વીરોત્સાહનું હુંક કાવ્ય, ૭૧-૭૬ મહાકવિ પુષ્પદંત અને તેનાં મહાપુરાણ-તિસદ્ધિ મહાપુરિસ ગુણાલંકાર, યશોધરચરિત્ર, અને નાગકુમાર ચરિત્ર ૭૭-૮૧ શ્રી ચંદ્રમુનિ અને તેનો કથાકોશ. ૮૨ સાગરદત્તનું જંબુચરિત્ર ૮૩ પદ્મકીર્તિનું પાર્શ્વપુરાણ ૮૪-૮૫ નયનન્દિનાં સુદર્શનચરિત્ર, આરાધના ૮૬-૮૭ કનકામરનું કરકંડુચરિત્ર. ૪૨-૫૪

અકરણ ૩ શુ. ૧૧ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮ અભયદેવસૂરિનું જયનિહુયણ સ્તોત્ર, ૮૯ સાધારણની વિલાસવર્ધ કહા ૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસ, ૯૧ વર્ધમાનસૂરિનું ઋષભચરિત્ર ૯૨-૯૩ દેવચંદ્રનાં શાંતિનાથ ચરિત્ર અને સુલસાધ્યાના. ૯૪ હેમચંદ્રનું દ્વિત્રાચય, ૯૫ ધાહિલનું પંડિતસિરિ ચરિત્ર ૯૬ સદેશ રાસક, ૯૭-૯૯ જિનદત્તસૂરિનાં ત્રણ કાવ્ય ૧૦૦ વાદિદેવનું ગુરુસ્તવન ૧૦૧-૧૦૪ લક્ષ્મણગણિનું સુપાસનાહચરિત્ર. ૫૪-૬૫

અકરણ ૪ શુ. ૧૩ ગી થી ૧૫ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫-૧૧૦ યોગચંદ્રના યોગસાર અને પરમાત્મ પ્રકાશ ૧૧૧-૧૧૨ દેવસેનાચાર્યનો નયચક્ર અને તેના શિષ્ય માહલ્લ ધવલનો દોહાબદ્ધ નયચક્ર ૧૧૩-૧૧૪ દેવસેનસૂરિનો શ્રાવકચાર ૧૧૫ હરિભદ્રસૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર ૧૧૬ રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલા પર દોષદ્રી વૃત્તિ. ૧૧૭ વરદત્તનું વૈરસ્વામિચરિત્ર. ૧૧૮-૧૨૦ રત્નસૂરિ-રત્નપ્રભસૂરિની અંતરંગસધિ તથા અન્ય કૃતિ ૧૨૧-૧૨૨ જયમંગલસૂરિનો મહાવીર જન્માભિષેક ૧૨૩ સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધનો ઉલ્લેખ ૧૨૪-૧૨૯ મહાકવિ અમરકીર્તિના છકમ્બુવચ્ચેસો અને અન્ય ગ્રંથો ૧૩૦ અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૧ મેરતુંગ સૂરિના પ્રબંધચિંતામણીનો ઉલ્લેખ ૧૩૨ જિનપ્રભસૂરિની ટૂંકી કૃતિઓ ૧૩૩, અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૪-૧૩૯ ૧૪ સુ. શતક અને ૧૫ સુ. શતક-તેમાં યથેલ નાની કૃતિઓ ૬૫-૮૪

અકરણ ૫ થું ચોળમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦-૧૪૧ રતનદિરની ઉપદેશતરંગિણી ૧૪૨-૧૪૪ યશઃ
કીર્તિકૃત ચંદ્રપદ ચરિય ૧૪૫-૧૪૬ સિંહસેન-રઘુ કૃત મહેસર ચરિત
તેમજ અન્ય ગ્રંથો ૧૫૦-૧૫૨ જયમિત્ર હલકૃત શ્રેણિક ચરિત ૧૫૩-
૧૫૮ દિગંબર નાની કૃતિઓ. ૧૫૯-૧૬૨ દોહાકોશ-સરોરહ વજ્રકૃત
અને કૃષ્ણાચાર્યપાદ કૃત ૧૬૩ જૈન ગૂર્જર કવિઓ ૧૬૪ જૈનોનો ફાળો
અને હળુ અપ્રસિદ્ધ સાહિત્ય. ૮૪-૯૬

વિભાગ ત્રીજો—હેમચંદ્ર.

અકરણ ૧ થું હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ.

૧૬૫-૧૭૪ સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન વ્યાકરણ, તેની સિદ્ધરાજ જય-
સિંહના કહેવાથી રચના, તેનું મહત્વ અને તેમાંનું પ્રાકૃત અને અપ-
ભ્રંશાદિનું વ્યાકરણ, તેનાં સૂત્રો અને કુમારપાલ ચરિત વગેરે. ૯૭-૧૦૫

અકરણ ૨ થું દેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫ દેશીનામમાલા ૧૭૬ તેમાંના કેટલાક શબ્દો ને તે પરથી
પ્રકાશ. ૧૭૮ દોષકવૃત્તિ ૧૭૯ સ્વ. શંકર પાંડુરંગની કુમારપાલ ચરિ-
તની આવૃત્તિ ૧૦૬-૧૧૩

અકરણ ૩ થું હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત અને કાર્ય.

૧૮૦-૧૮૨ હુંક પરિચય ૧૮૩ તેમના ગ્રંથો ૧૮૪ સિદ્ધહેમ
વ્યાકરણની રચના ૧૧૩-૧૧૬.

અકરણ ૪ થું શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫-૧૮૭ દેશી શબ્દો અને નિયમો પર વિવરણ ૧૮૮-૧૯૨
દેશીનામમાલાની ચોળનાનો ક્રમ ને તે પર વિવેચન ૧૯૩ શ્રી હેમ-
ચંદ્રની જન્મભાષા-અપભ્રંશ ભાષા ૧૯૪-૧૯૫ કાવ્યાનુશાસનમાં અપ-
ભ્રંશના ભેદ ૧૯૬ શ્રી હેમચંદ્ર પદ્મીની સ્થિતિ. ૧૧૭-૧૨૪

અકરણ ૫ થું શ્રી હેમચંદ્રજીની રચનાના નમૂના.

૧૯૭ કુમારપાલ ચરિતમાંના અપભ્રંશમાં પોતે રચેલ કાવ્યના
નમૂના. ૧૨૪-૧૨૭

અકરણ ૬ થી ૮ શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૮૮. આમાં (૧) થી (૧૭૬) ઉદાહરણો આપ્યાં છે. ૧૨૮-૧૮૪

અકરણ ૬ મું વાઝબદ્દનું ભાષા સંબંધે વ્યક્તવ્ય.

૧૮૯-૨૦૫ વાઝબદ્દનો વાઝબદ્દાલંકાર; ચાર ભાષા, તદ્ભવ, તત્સમ, અને દેશ્ય ઉદાહરણો. અપભ્રંશ અને પૈશાચી ભાષા. ૧૮૪-૧૮૬

વિભાગ ચોથો સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧

અકરણ ૧ છું સોમપ્રભસૂરિ.

૨૦૬-૨૦૮ સોમપ્રભસૂરિ અને તેમના યથોનો પરિચય ૧૮૭-૧૯૦

અકરણ ૨ છું કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈન કથાઓ.

૨૦૯ કુ. પ્ર. માંનો ઇતિહાસ, ૨૧૦ કથાઓ, હિંદુ અને જૈન કથાઓમાં રહેલો ફેરફાર. ૧૯૧-૧૯૫

અકરણ ૩ છું કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧-તેમાંની જૂની દેશીભાષા. ૨૧૨ સોમપ્રભની તથા સિદ્ધપાલની જૂની દેશી ભાષામાં થયેલી રચના. ૨૧૩ થી ૨૧૪ તે પર વિવરણ ૨૧૫ કૃત્રિમ પ્રાકૃતની કેટલીક વાતો. ૨૧૬ માર્કડેયના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના ભેદ. ૨૧૭ ઉદાહરણોની વહેંચણી. ૧૯૫-૨૦૩

અકરણ ૪ થું સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮-કુ. પ્ર. માંથી જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો. ૨૦૪-૨૧૬

અકરણ ૫ મું સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯ સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાનાં ઉદાહરણો. ૨૧૬-૨૨૪

વિભાગ પાંચમો મેરુગંગસૂરિનો પ્રબંધચિંતામણિ સં. ૧૩૬૧.

અકરણ ૧ છું પ્રબંધચિંતામણિ.

૨૨૦-૨૨૩ પ્ર. ચિં. સંબંધી હકીકતો. ૨૨૫-૨૨૭

અકરણ ૨ છું તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪-૨૩૦ જૈનો જે સંસ્કૃત વાપરતા હતા તેની વિશેષતા અને

તેનો ભાષા સાથે સંબંધ. તે પર દાખલા દલીલથી વિવેચન ૨૨૭-૨૩૪
પ્રકરણ ૩ બું પ્રબંધચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧-અપભ્રંશનાં-જૂની ગૂજરાતીનાં ઉદાહરણો. ૨૩૫-૨૪૬
પ્રકરણ ૪ થું, ૫ મું પ્ર. ચિં માંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન)
૨૩૨-૨૩૩ મુંજ કવિ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ. ૨૩૪
તેનું પ્રમાણુ વિશેષ ઉદાહરણો-૨૩૫ પ્ર. ચિ. માં ગદ્ય અપભ્રંશ ૨૩૬
ઐતિહાસિક સાલ. ૨૪૬-૨૬૫

પ્રકરણ ૬ હું પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતો

૨૩૭-૨૩૯ પ્રાચીન સુભાષિતોનાં સાધનો. તેનાં ઉદાહરણો-૨૪૦
અખંડ કથાનકમાંથી ૨૪૧ સૂક્તાલિમાંથી ૨૪૨ સિદ્ધ્યંક મહિમ સૂક્તો-
માંથી ૨૪૩ મનાસ્થરીકરણ સ્વાધ્યાયમાંથી ૨૪૪ પ્રિયંકર નૃપ કથામાંથી
૨૪૫ રૂપચંદ્ર કથામાંથી-ઉદાહરણો ૨૪૬ તેવાં પુષ્કળ મળે છે. ૨૬૫-૨૭૯

વિભાગ છ ઠો અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ હું ૨ બું ૩ બું. અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭ અપભ્રંશ એ છેલ્લી પ્રાકૃત ૨૪૮ (૧) પતંજલીએ ૨૪૯
(૨) ભરતે, ૨૬૧ (૩) ધરસેને ૨૬૬-૨૬૮ (૪) ભામહે ૨૬૯-૨૭૨
(૫) દંડીએ, ૨૭૩-૨૭૪ (૬) રૂદ્રે ૨૭૫-૨૮૬ (૭) રાજશેખરે ૨૮૭
(૮) નમિસાધુએ ૨૮૧ (૯) બીજાઓએ-અપભ્રંશ સંબંધી કરેલા
ઉલ્લેખો. ૨૮૨-૨૮૫ અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો. ૨૮૦-૨૮૮

પ્રકરણ ૪ થું અપભ્રંશનો સમય.

૨૯૧-૩૦૧ અપભ્રંશના સમયની ચર્ચા કરી સાતમી સદીથી
તેનો ઉદ્ભવ. ૨૯૮-૩૦૧

પ્રકરણ ૫ મું અપભ્રંશ અને આબીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨-૩૦૬ આબીરનું પ્રમાણુ. તેમનું ઉચ્ચારણ. તેથી ભાષામાં
ફેરફાર. તેઓનું સ્થાન અને હાલ તેમના અવશેષો. ૩૦૧-૩૦૪

વિભાગ સાતમે બૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ છું ગુર્જરા અને ગુજર દેશ.

૩૦૭-૩૧૨ ગુર્જરા અને હુએન્સતંગ નામના ચીની યાત્રાળુનું વર્ણન. ગુર્જરાનો અધિકાર ભીનમાલ સાથે સંબંધ. તેઓ દ્વિજો કે અનાય નતિ નથી. ૩૦૫-૩૧૦

પ્રકરણ ૨ જી પૂર્વભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી

૩૧૪-૩૨૨. પૂર્વ ભાષામાંથી પછીની ભાષા કેમ થાય છે, હિંદમા વિદેશીઓનું આગમન તેરમા શતકથી દેશી ભાષા તથા સાહિત્ય ભાષા થઈ. વગેરે. ૩૧૧-૩૧૬

પ્રકરણ ૩ જી ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા (૧૩મા શતકથી)

૩૨૩. કુવલયમાલામાંથી ઉલ્લેખ. ગૂર્જર સંસ્કૃતનું ઉદ્ભવરણ્ય અને લાટદેશ. ૩૨૪ વાંગમય ભાષા. ૩૨૫ પાલિભાષાનું ઉદ્ભવરણ્ય. ૩૨૬ પૈશાચી ભાષાનું સાહિત્ય. દેશી ભાષાનો કાળ. ૩૨૭ 'જન ગૂર્જર કવિઓ'નું પુસ્તક ૩૨૮-૩૩૦ પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમે. ૨ા. જ્ઞની. ૩૩૧ ઉપસંહાર. ૩૧૬-૩૨૦

જૈન ગૂર્જર કવિઓ

[પૃષ્ઠ ૧ થી ૬૦૩]

વિક્રમ તેરમી સદી

૧ શાલિભદ્રસૂરિ ૨ ધર્મ ૩ વિજયસેનસૂરિ

૧-૪

વિક્રમ ચૌદમી સદી.

૪ વિનયચંદ્ર ૫ સોમમૂર્તિ ૬ જગદુ ૭ પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ ૮ અમ્બદેવસૂરિ ૯ જિનપદ્મસૂરિ ૯૬. પદ્મ ૧૦ સોલાણી. ૫-૧૨

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખરસૂરિ ૧૨ જયારાંદસૂરિ (?) ૧૩ વિજયભદ્ર ૧૪ વિનયપ્રભ ૧૫ હરસેવક ૧૬ જિનોદયસૂરિ ૧૭ જ્ઞાનકલશ ૧૮ મેરૂનંદન ૧૯ દેવસુંદર-સૂરિ શિખ ૨૦ સાધુહંસ ૨૧ વસ્તિભ (વસ્તો) ૨૨ જયશેખરસૂરિ ૨૩ હીરાનંદસૂરિ ૨૪ દયાસાગરસૂરિ ૨૫ જયસાગર ૨૬ મેવો (મેહો) ૨૭ દેવરત્નસૂરિ શિખ ૨૮ ગુણરત્નસૂરિ ૨૯ સોમસુંદર સૂરિ ૩૦ ભાવસુંદર ૩૧ સાધુકીર્તિ ૩૨ તેજવર્ધન ૩૪ સર્વાનંદસૂરિ ૩૫ મંડલિક. ૧૩-૩૬

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ ૩૭ રત્નાકરસૂરિ ૩૮ સંઘવિમલ ૩૯ ધનદેવમણિ ૪૦ સંઘકલશગણિ ૪૧ આનંદમુનિ ૪૨ આસાયત ૪૩ રત્નશેખર ૪૪ કલ્યાણસાગર ૪૫ ઋષિવર્ધનસૂરિ ૪૬ મતિશેખર ૪૭ જિનવર્ધન ૪૮ ન્યાયસુંદર ૪૯ રત્નસિંહસૂરિ શિષ્ય ૫૦ રાજતિલક ૫૧ (અ) જિનદાસ ૫૨ જ્ઞાનસાગર-સૂરિ શિં ૫૩ ભક્તિવિજય ૫૪ પેથો ૫૫ લક્ષ્મીરત્ન શિં ૫૬ જ્ઞાનસાગર ૫૭ મંગલધર્મ ૫૮ દેવકીર્તિ ૫૯ પુણ્યનંદિ ૬૦ દેવપ્રભ ૬૧ ઉદયધર્મ ૬૨ વચ્ચ ૬૩ વચ્ચભંડારી ૬૪ સંવેગસુંદર ૬૫ હેમવિમલસૂરિ ૬૬ ભાવપુત્ર-સમય ૬૭ નરપતિ ૬૭ ક. અજ્ઞાત ૬૮ રાતિસૂરિ ૬૯ કીર્તિહર્ષ ૭૦ ક્ષમા-કલશ ૭૧ મૂલ (ભાવ ?) પ્રભ ૭૨ જયરાજ ૭૩ સુંદરરાજ (?) ૭૪ નનસૂરિ ૭૫ હંસકીર ૭૬ જિનહર (?) ૭૭ નેમિકુન્દર ૭૮ લખિધસાગર ૭૯ હર્ષકલશ (?) હર્ષકુલ ૮૦ સિંહકુશલ (?) સંઘકુલ ૮૧ હર્ષમૂર્તિ ૮૨ ઈશ્વરસૂરિ ૮૩ આણંદ ૮૪ ધર્મદેવ ૮૫ કુડવા ૮૬ પદ્મસાગર ૮૬ ક. અજ્ઞાત ૮૭ હીરાણંદ (૨) ૮૮ હંસસોમ ૮૯ ઉદયભાનુ ૯૦ લક્ષ્મણ (૧) ૯૧ ધર્મ-સમુદ્ર ૯૧ દેવકલશ ૯૩ અનંતહંસ ૯૪ સહજસુંદર ૯૫ કુશળસંયમ ૯૬ ભાવપુત્રરત્ન ૯૬ ક. સૂરહંસ ૯૭ સાધુમેર ૯૮ રત્નસિંહસૂરિ ૯૯ તેના શિષ્ય ૧૦૦ ભાવસાગર ૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય ૧૦૨ ભુવનકીર્તિ ૧૦૩ લાલ-મંડન ૧૦૪ જયનિધાન ૧૦૫ ભીમ (૧) ૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૭ મુનિચંદ્ર-સૂરિ, ૧૦૮ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૧૦૯ વિજયદેવસૂરિ ૧૧૦ સમરચંદ્ર ૧૧૧ બ્રહ્મ (વિનયદેવસૂરિ) ૧૧૨ કવિયણ ૧૧૩ કલ્યાણ ૧૧૪ ખીમો ૧૧૫ લીંગો ૧૧૬ વિજયગણિ (?) ૧૧૭ ભાવપુત્રદેવ ૧૧૮ કુશલહર્ષ ૧૧૯ ધર્મસિંહ ૧૨૦ દોહતવિજય ૧૨૧ વાસણ ૧૨૨ વિનયસમુદ્ર ૧૨૩ જિનમાણિક્ય ૧૨૪ કનક ૧૨૫ ગજરાજ ૧૨૬ ગુણમાણિક્ય શિષ્ય ૧૨૭ નયસિંહ ૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય. સોળમા સૈકામાંની ગણ કૃતિઓ.

૩૭-૧૮૦

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

૧૨૯ સુમતિ ૧૩૦ દર્શન ૧૩૧ જગો ૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ ૧૩૩ પુણ્યસાગર ૧૩૪ વિમલચારિત્ર ૧૩૫ રાજપાળ ૧૩૫ ખ પ્રમાદશીલ શિં ૧૩૬ જયવંતસૂરિ ૧૩૬ ક સહજરત્ન ૧૩૬ ખ કમલસાગર ૧૩૭ દેવગુ-પ્તસૂરિ શિષ્ય ૧૩૮ હેમરાજ ૧૩૮ ક દેવીદાસ દ્વિજ ૧૩૯ પ્રીતિવિજય ૧૪૦ હર્ષરાજ ૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૨ હેમરત્નસૂરિ ૧૪૩ કુશલભાલ ૧૪૪ ભાવ-

પ્રયત્નકીર્તિ ૧૪૫ વિનયસાગર ૧૪૬ માન ૧૪૭ સાધુકીર્તિ ૧૪૮ દેવશીલ
 ૧૪૯ આણંદસોમ ૧૫૦ વેલો ૧૫૧ બીમ બાવસાર ૧૫૨ સુમતિકીર્તિ-
 સૂરિ ૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૪ રત્નસુંદર ૧૫૫ હીરકલશ ૧૫૬ હરખળ ૧૫૭
 લાઈઆ ૧૫૭ ક અજ્ઞાત ૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ ૧૫૯ ચારિત્રસિંહ ૧૬૦ પુણ્ય
 રત્ન ૧૬૧ ભાવરત્ન ૧૬૨ કનકસોમ ૧૬૩ મંગલમાલિક ૧૬૪ હીરકુશલ
 ૧૬૫ નયસુંદર ૧૬૬ ધર્મરત્ન ૧૬૬ ક કુશલવર્ધન ૧૬૭ વચ્ચરાજ ૧૬૮
 કલ્યાણદેવ ૧૬૯ સેકલચંદ્ર ૧૭૦ વિનયરોખર ૧૭૧ હેમશ્રી ૧૭૨ રત્નસાર
 ૧૭૩ મનજી ૧૭૪ હેમાણંદ ૧૭૫ નગો ૧૭૬ મહિલદેવ ૧૭૭ નરપતિ ૧૭૮
 પ્રીતિવિમલ ૧૭૯ ધનવિજય ૧૮૦ દયાકુશળ ૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ (?) ૧૮૨
 કૃષ્ણદાસ ૧૮૩ સારંગ ૧૮૪ પદ્મવિજય ૧૮૫ માલદેવ ૧૮૬ પરમાણંદ
 ૧૮૭ વિવેકહર્ષ ૧૮૮ ધનહર્ષ ૧૮૯ કુંવરવિજય ૧૯૦ જયચંદ્ર ૧૯૧ જ્ઞાન-
 સાગર (૨), ૧૯૨ જયવિજય ૧૯૩ લલિતપ્રભ ૧૯૪ નર્મદાચાર્ય ૧૯૫ ગુણ-
 વિનય ૧૯૬ સ્વમયસુંદર ૧૯૬ ક રત્નકુશળ ૧૯૭ મુનિશીલ ૧૯૮ પદ્મરાજ
 ૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય ૧૯૯ જયવિજય ૨૦૦ હેમવિજય ૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ
 શિષ્ય ૨૦૨ આનંદોદય ૨૦૩ પ્રેમવિજય ૨૦૪ વિમલચારિત્ર (૨) ૨૦૫
 મેઘરાજ ૨૦૫ ક ગજસાગર સૂરિ શિષ્ય ૨૦૬ દામોદરમુનિ=૨૦૭ દયાસાગર
 ૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ ૨૦૯ સુધર્મરચિ ૨૧૦ મધ્યભાસ (આ.) ૨૧૧ કનકસુંદર
 ૨૧૨ પદ્મકુમાર ૨૧૩ સંયમભૂતિ ૨૧૩ ક વલ્લ ૨૧૪ માલ ૨૧૫ વિજય-
 સાગર ૨૧૫ ક શ્રીધર (જીનેતર) ૨૧૬ હીરાનંદ ૨૧૭ મેઘરાજ (૨), ૨૧૮
 મૂલા ૨૧૮ ક શ્રેમકુશળ ૨૧૮ ખ હર્ષકીર્તિસરિ ૨૧૯ વિદ્યાકમલ ૨૧૯ ક
 શાંતિકુશલ ૨૧૯ ખ ગુણુવિજય (૧) ૨૨૦ સંધવિજય ૨૨૧ વિજયમેર
 ૨૨૨ જ્ઞાન(દાસ) ૨૨૩ પરમાનંદ (૨) ૨૨૪ અજ્ઞાત ૨૨૫ હીરનંદન ૨૨૬
 વિદ્યાચંદ ૨૨૭ ગંગાદાસ ૨૨૮ કૃપાસાગર ૨૨૯ રાજસાગર ૨૨૯ ક કીર્તિ-
 વિજય ૨૩૦ લાલવિજય ૨૩૧ હૃદયમંદિર ૨૩૨ ધર્મકીર્તિ ૨૩૩ વિવેકવિ-
 જય ૨૩૪ જયસોમ ૨૩૫ મનોહરદાસ ૨૩૬ જ્ઞાનમેર ૨૩૭ મતિસાગર
 ૨૩૮ ગુણસાગરસૂરિ ૨૩૯ મતિસાર ૨૩૯ ક પ્રભસેવક ૨૪૦ (સુ)ધનહર્ષ
 ૨૪૧ અમરચંદ્ર ૨૪૨ કમસિંહ ૨૪૩ લલિતકીર્તિ ૨૪૩ ક કલ્યાણ ૨૪૪
 જિનોદયસૂરિ (૨), ૨૪૫ કમલવિજય ૨૪૬ રાયચંદ (૧) ૨૪૭ નારાયણ
 ૨૪૮ ગુણુવિજય (૨) ૨૪૯ કેશરાજ ૨૫૦ સહજકીર્તિ ૨૫૧ કલ્યાણ (૨),
 ૨૫૨ સ્થાનસાગર ૨૫૩ પુણ્યસાગર (૩) ૨૫૩ ક લાલોદય ૨૫૪ શ્રીસાર
 ૪૫૪ ક બાલચંદ ૨૫૫ વાનો (આં), ૨૫૬ સુમતિહંસ ૨૫૭ રજસિંહ

૨૫૮ લાલુસાગર ૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ ૨૬૦ દર્શનવિનય ૨૬૧ નિનરાજસૂરિ
 ૨૬૨ ભુવનકીર્તિ (૨) ૨૬૩ પ્રેમ (૧) ૨૬૪ કમલવિનય (૨) ૨૬૫ કનક-
 કીર્તિ ૨૬૬ લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૭ દયારત્ન ૨૬૮ રાજરત્ન ૨૬૯ ક સુમતિસિંધુ
 ૨૬૯ હલ્યાણ (૩) ૨૭૦ વિવેકચંદ્ર ૨૭૧ મતિકીર્તિ ૨૭૨ દેવચંદ્ર (૧),
 ૨૭૩ ભાવવિનય ૨૭૩ ક કનકકુશળ (?) ૨૭૪ કનકમુદર ૨૭૫ દેવરત્ન
 ૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧), ૨૭૭ કીર્તિવર્દન ૨૭૮ જ્ઞાનચંદ ૨૭૯ ત્રિકમ ૨૭૯
 ક પ્રેમ ૨૮૦ નયસાગર ૨૮૧ શુભવિનય (૧), ૨૮૧ ગુણવિનય (૩), ૨૮૨
 ગુણહર્ષ ૨૮૩ કીર્તિવિમલ ૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૫ ભદ્રસેન ૨૮૬ તેજચંદ
 ૨૮૭ ભીમ ૧૮૧-૫૬૮

સત્તરમા સૈકાની ગદ્યકૃતિઓ

૫૬૯-૬૦૩

૧ કવિઓની અનુક્રમણિકા

૬૦૪-૬૦૯

૨ કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

૬૧૦-૬૨૧

૩ નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

૬૨૨-૬૨૪

૪ સંવત્સાર અનુક્રમણિકા

૬૨૫-૬૫૬

જૂની ગુજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ આ આર્યાવર્તમાં જૂનામાં જૂનું સાહિત્ય જે ભાષામાં મળે છે તેને 'સંસ્કૃત' ભાષા કહેવામાં આવે છે. તે નામના અર્થ પરથીજ જણાય છે કે આર્યોની મૂળ ભાષા તે નથી, પણ તે તો શુદ્ધ કરેલી સુધારેલી ભાષા છે. કેટલાં હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી કેણે તે સુધારી આ સ્વરૂપમાં મૂકી તે જાણવાનાં સાધનો બચી શક્યા નથી. એમ સમજે કે ગંગાની નહેર બાંધી તેમાં બધું પાણી ભરવામાં આવ્યું છે, તેના કિનારા સરખા છે, તેપર હરીયાલી અને વૃક્ષ રહેલ છે, પ્રવાહ નિયમિત છે. કોઈ નાના મોટા કિનારાવાળી, નાની મોટી, પથરવાળી કે રેતાળ જમીનપર વહેતી નદિયોનું પાણી એક તરફ વાળી આ નહેર બનાવવામાં આવી અને તે સમયની સનાતન-ભાષા-પ્રેમીઓએ જૂની નદિયોનો પ્રવાહ 'અવિચ્છિન્ન' રાખવા માટે કંઈપણ કોઈ જાતનું આંદોલન કર્યું કે નહિ, તે આપણે જાણી શકતા નથી. હમેશાં આ સંસ્કૃત નહેરને જોતાં જોતાં આપણે અસંસ્કૃત યા સ્વાભાવિક, પ્રાકૃતિક નદિયોને જુલો ગયા, અને જ્યારે પુનઃ નહેરનું પાણી આગળ સ્વચ્છંદી બની સમતલ બાંધેલા કિનારાને છોડી જલસ્વભાવે ક્યાંહી વાંકું, ક્યાંહી સીધું, ક્યાંહી ગદુ, ક્યાંક સ્વચ્છ—ક્યાંક પથરવાળી, ક્યાંક રેતાળભૂમિપર અને ક્યાંક જૂના સૂકા માર્ગોપર પ્રાકૃતિક રીતિથી વહેવા લાગ્યું ત્યારે આપણે એવું કહેવા લાગ્યા કે નહેરથી નદી બની છે, નહેર પ્રકૃતિ છે અને નદી વિકૃતિ છે.—દૃષ્ટાંત તરીકે હવે અમે સંસ્કૃત પ્રાકૃત વ્યાકરણનો આરંભ જ એ રીતે કર્યો છે, કે સંસ્કૃત પ્રકૃતિ છે, તેમાંથી ઉત્પન્ન થઈ તેથી પ્રાકૃત કહેવાણી. એમ ન કહેવા લાગ્યા કે નદી હવે સુધારકોના હાથમાંથી ફરીથી સનાતન માર્ગે ખસે આવી છે.

૨ આ પ્રમાણે વેદ યા હંદસૂની ભાષાનું જોટલું સરખાપણું જૂની પ્રાકૃત સાથે છે તેટલું સંસ્કૃત સાથે નથી. સંસ્કૃતમાં ગાળેલું પાણી લેવામાં આવ્યું છે. પ્રાકૃતિક પ્રવાહનો માર્ગક્રમ આ છે. ૧ મૂળભાષા ૨ હંદસૂની ભાષા. ૩ પ્રાકૃત-૪ સંસ્કૃત. ૫ અપભ્રંશ. સંસ્કૃત અજર અમરનો થઇ, પણ તેનો વશ ન આવ્યો. તે કલમી જાડ હતું. એ ખરૂં કે તેની સપત્તિથી પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ અને પછી હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી ભાષાઓ પુષ્ટ થતી ગઇ તેણે પણ કોઇ કોઇ સમયે તેની ખેટનો સ્વીકાર કર્યો.

૩ વૈદિક (હંદસૂની) ભાષાનો પ્રવાહ પ્રાકૃતમાં વહેતો ગયો અને સંસ્કૃતમાં બધાઈ ગયો. આના કેટલાંક ઉદાહરણ છે—(૧) વેદમાં દેવાઃ અને દેવાસઃ એમ બે રૂપો છે, સંસ્કૃતમાં કેવલ દેવાઃ એ રૂપ રહ્યું છે જ્યારે પ્રાકૃત આદિમાં દેવાસઃ માંનો આસસૂ (ખીજો જસૂ) પ્રત્યયનો વંશ ‘આઓ’ આદિમાં આવ્યો. (૨) દેવં. ની જગ્યાએ દેવેભિઃ (અધરેદિ) કરેલાની સ્વતંત્રતા પ્રાકૃતને રિક્તક્રમ () માં મળી, સંસ્કૃતને નહિ. (૩) સંસ્કૃતમાં અધિકરણનો ‘સ્મિન્’, સર્વનામમાંજ બધાઇ ગયો, પરંતુ પ્રાકૃતમાં ‘સ્મિ’, ‘મિદં’ થતાં થતાં હિંદીના ‘મે’, ગુજરાતીના ‘માં’ મુઘી પહોંચી ગયો. (૪) વૈદિક ભાષામાં છટ્ટી યા ચોથીનો યથેચ્છ પ્રયોગ કરવાની સ્વતંત્રતા હતી, તે પ્રાકૃતમાં આવી ચોથી વિભક્તિને જ ઉડાવી ગઈ, કિંતુ સંસ્કૃતમાં બને, પાણી ઉતરી જતાં ચડાણપર ચિટકી રહે તેમ રહી ગઈ. (૫) વૈદિકભાષાના ‘વ્યસય’ અને ‘બાહુલક’, પ્રાકૃતમાં જીવિત રહ્યા અને પરિણામ એ આવ્યું કે અપભ્રંશમાં એક વિભક્તિ ‘હ’ ‘હં’ ધણા કારકો તરીકે વપરાઇ, સંસ્કૃતની પેઠે જરાય પીટાઇ નહિ. (૬) સંસ્કૃતમાં પૂર્વકાલિકનો એક ‘ત્વા’જ રહી ગયો, અને ‘ય’ નીકળી ગયો, અહીં પ્રાકૃતમાં ‘ત્વાન’ અને ‘ત્વાય’ અને ‘ય’ સ્વતંત્રતાથી આગળ વધતા ગયા—વપરાતા ગયા. (આગળ જુઓ). (૭) ક્રિયાર્થ ક્રિયા (Infinitive of purpose)નાં કેટલાંક રૂપો-

માંથી (જે ધાતુજ શબ્દોનાં બીજી, છઠ્ઠી યા એથીનાં રૂપ છે તે) સંસ્કૃતને ભાગે. 'તુમ્' એકલુંજ આવ્યું જ્યારે પ્રાકૃતમાં બીજાં ઘણાં રૂપ આવ્યાં (૮) ૬ ધાતુનો અનુપ્રયોગ સંસ્કૃતમાં કેવલ કંઈ લાંબા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતમાં રહ્યો, છંદસ્ની ભાષામાં બીજી જગ્યાએ પણ હતો, કિંતુ અનુપ્રયોગનો સિદ્ધાંત અપભ્રંશ અને હોંદી ગૂજરાતી આદિ ભાષા સુધી પહોંચ્યો. આ વિષય વિશેષ વધારી ઉદાહરણો સાથે લખી બનાવવાની જરૂર છે. અત્યારે ટુંકમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૪ અકૃત્રિમ-સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહમાં (૧) છંદસ્ની ભાષા (૨) જૈન સૂત્રોની માગધી (૩) બૌદ્ધ ગ્રંથોની પાલી (૪) અશોકની ધર્મલિપિયોની ભાષા (૫) લલિતવિસ્તરની ગાથા યા ગડબડી સંસ્કૃત, અને (૬) ખરેખરી અને પ્રાકૃત શિક્ષાલેખો તથા સિક્કાઓની અનિર્દિષ્ટ પ્રાકૃત-આજ પ્રણા નમુના છે.

૫ જૈન સૂત્રોની ભાષા—માગધી યા અર્ધમાગધી કહેવાય છે, તેને આખું પ્રાકૃત પણ કહેવામાં આવે છે. પછીથી પ્રાકૃત વૈવાકરણીઓએ માગધી, અર્ધમાગધી, પૈશાચી, શારસેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશ બેદ અનુસાર પ્રાકૃત ભાષાના બેદ કર્યા, કિંતુ માગધીવાલા કહે છે કે મગધીજ મૂલ ભાષા છે કે જેને પ્રથમ કલ્પના મનુષ્ય, દેવ અને બ્રાહ્મણુ મોક્ષતા હતા.

૬ હેમચંદ્રાચાર્યે 'જિણિન્દાણુ વાણી'—જિનેસોની વાણીને દેશીના-મમાલાના આરંભમાં 'અસેસ ભાસ પરિણામિણી' એ વિશેષણુ આપી વંદના કરતાં એવું અવતરણુ આપ્યું છે કે:—

દેવા દૈર્ઘીં નરા નારીં શબરાશ્ચાપિ શાર્વરીમ્ ।

તિર્થંચોડપિ હિ તૈરશ્ચીં મેનિરે મગવદ્ ગિરમ્ ॥

૭ બૌદ્ધ ભાષાએ સંસ્કૃતનો અધિક આશ્રય લીધેલ છે, સિક્કાઓ તથા લેખોની ભાષા પણ તેવી છે. શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના જૈન સૂત્રોમાં મળે છે. અહીં બે વાત બીજી ધ્યાનમાં રાખવાની છે. (૧) એકતો

જે કોઈએ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ બનાવ્યું, તેણે પ્રાકૃતને ભાષા સમજીને વ્યાકરણ નથી લખ્યું. સામાન્ય વાતો જેવી કે પ્રાકૃતમાં દિવ્યન અને ચોથી વિભક્તિ નથી, એ વાત એક બાબતુપર રાખીએ તો બધાં પ્રાકૃત વ્યાકરણો કેવલ સંસ્કૃત શબ્દોના ઉચ્ચારણમાં શું શું ફેરફાર થાય છે તેની પરિસ્પૃશ્ય-સૂચિ માત્ર રૂપે છે. (૨) બીજી વાત એ છે સંસ્કૃત નાટકોની પ્રાકૃતને શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમુના ગણવા ઉચિત નથી—તે તે પંડિતાર્થ ભરેલી યા નક્કી યા બનાવેલી પ્રાકૃત છે, કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમો પ્રમાણે ત ની જગ્યાએ ય, અને ક્ષ ની જગ્યાએ ખ એમ મૂકીને સંચામાં વસ્તુ બને તેમ બનાવવામાં આવી છે. એટલે કે સંસ્કૃતનું રૂપાંતર કરી મૂકેલી છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી. અલબત્ત, ભાસનાં નાટકોની પ્રાકૃત શુદ્ધ માગધી છે. જૂના કાળની પ્રાકૃતની રચના, દેશભેદ નિયત થઈ જવાથી કાંતો માગધીમાં પરિણમી યા કાંતો મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતમાં. શૌરસેની પૈશાચી આદિ કેવલ ભાષામાં વિરલ દેશભેદ માત્ર રૂપે રહી ગઈ—એવું, તે ભાષાપર પ્રાકૃત વ્યાકરણોમાં કેટલું થોડું ધ્યાન દેવામાં આવ્યું છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે. માગધી અર્ધમાગધી તો આર્ષ પ્રાકૃત બની જૈન સૂત્રોમાંજ બધે થઈ ગઈ. તે પણ એક જાતની છદ્મસની ભાષા બની ગઈ.

૮ પ્રાકૃત વ્યાકરણોએ મહારાષ્ટ્રીનું યરી રીતે વિવેચન કરીને તેને આધારરૂપે માની, શૌરસેની આદિના અંતરને તેમણે અપવાદો રૂપે જણાવેલ છે. આનો અર્થ એ કે દેશભેદથી કેટલીક પ્રાકૃત થવા છતાં પણ પ્રાકૃત સાહિત્યની પ્રાકૃત-એક જ હતી. જે પદ પહેલાં માગધીનું હતું તે મહારાષ્ટ્રીને મળ્યું. આ પરમપ્રાકૃત અને સૂક્તિરત્નોનો સાગર કહેવાઈ. રાજ્યોએ તેની કદર કરી. હાલે (સાતવાહને) તેના કવિઓની ચુટેલી રચનાઓ એકત્ર કરી સતસમ (ગાથા સમશતી) બનાવી, પ્રવરસેને સેતુબંધ કરી પોતાની કીર્તિ તે દ્વારા સાગરની પેલેપાર પહોંચાડી, વાક્યપતિએ તે ભાષામાં ગૌડબંધ બનાવ્યો,—પરંતુ આ સર્વ પંડિતી પ્રાકૃત અર્થ, વ્યવહારની નહિ. જૈનોએ તેને ધર્મભાષા માની તેનું સ્વતંત્ર અનુશીલન કર્યું

અને માગધીની પેઠે મહારાષ્ટ્રી પણ જૈન રચનાઓમાંજ શુદ્ધ મળે છે, અને હજી ચવાથી જેમ સંસ્કૃતનો 'શ્લોક' તે અનુષ્ટુબ્ છદ્દોનો રાગ છે, તેમ પ્રાકૃતની રાણી 'ગાથા' છે. લાંબા છદ્દ પ્રાકૃતમાં આવ્યા નો તેનાપર સંસ્કૃતની છાયા સ્પષ્ટ જોવામાં આવે. પ્રાકૃત કવિતાનું આસન ઉચું થયું.

પ્રાકૃત કવિતાનું ઉચું આસન.

૯ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે દેશી શબ્દોથી ભરેલી પ્રાકૃત કવિતાની સામે સંસ્કૃતને કાણુ સાબળે છે ? જુઓ—

લલિત્રે મહુરકખરએ જીવધયણુવલ્લ હે સસિગારે ।

સન્તે પાદયકન્વે ડેા સક્રમ્ સક્રમ પલિલ્લ ॥

—વજ્રમલગમ ૨૯

—અલિત, મહુરાક્ષર, યુવતિ જનવલ્લભ, સસુગાર-પ્રાકૃત કવિતા હોવા છતાં સંસ્કૃત કાણુ પઢી શકે છે ?

રાજશેખર કે જેની પ્રાકૃત તેની સંસ્કૃતની સમાનજ સ્વતત્ર અને કદ્દમટ છે, તેણે પ્રાકૃતને મીઠી અને સંસ્કૃતને કઠોર કઢી દીધી:-જુઓ.

પરસા સક્રમ્મખન્ધા, પાલિઅખન્ધો વિ હોષ્ઠ સુઉમારો ।

પુરસ મલિલાણું જેન્તિ અ મિહન્તરં તેતિય મિમાણું ॥

—કપૂરમંજરી

—સંસ્કૃતની રચના પરપ અને પ્રાકૃતની રચના સુદૃઢ હોય કે. જેટલું પુરપ અને સ્ત્રીઓમાં અંતર હોય છે તેટલું આ બેમાં છે.

૧૦ પ્રાકૃત ભાષાનું મહત્ત્વ જૈન મહાધિઓએ ઉચું આંચુ છે, કારણકે ૧૦ ધર્મ અથોતો મોટો ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં યોગ્યેસો અસ્તિત્વ ધરાવે કે. પરમપૂજ્ય સિદ્ધર્ષિગણિનાં વચનો પણ આ વાતને પુષ્ટ કરે છે. ૧૫મિતિભવપ્રપંચા કથાના પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં તેઓશ્રી કહે છે કે:-

સંસ્કૃતા પ્રાકૃતા ચેતિ માષે પ્રાધાન્યમર્હતઃ

તન્નાચિ સંસ્કૃતા તાચદ્ વુર્વિદગ્ધ દ્વિ સ્થિતા ॥૫૧॥

बालानामपि सद्बोधकारिणी कर्णपेशला ।

तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥५२॥

અર્થાત્—સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને ભાષાઓ પ્રધાનપણ્યને યોગ્ય છે, તેમાં પણ (કેવળ) સંસ્કૃત ભાષા દુર્વિદ્ય પુરુષોના ચિત્તમાં સ્થિત હોય છે અને પ્રાકૃત ભાષા (તો) બાલકોને પણ સદ્બોધકારિણી અને કર્ણપેશલા હોય છે. તથાપિ તે (પ્રાકૃતભાષા) દુર્વિદ્ય પુરુષોને રાસ્યતી નથી.

૧૧ આ છતાં પણ પોતે તે ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં રચ્યો તેનું કારણ સિદ્ધિ-
પિંછએ એમ બતાવ્યું છે કે ‘ ઉપાયે સત્તિ કર્ત્તવ્યં સર્વેષાં ચિત્ત-
રંજનમ્ ’—અગર ઉપાય હોય તો દરેકનું ચિત્તરંજન કરવું જોઈએ તેથી તેમણે સંસ્કૃતમાં તે ગ્રંથ લિપિબદ્ધ કર્યો. ‘ અજિત શાંતિ સ્તવન ’
એ પ્રાકૃત સ્તવન એટલું બધું સુંદર અને ગુણગુણ પ્રાકૃત વૃત્તાંથી ભરેલું છે કે તે જો મધુર સ્વરે, છંદોના અરામર ઉચ્ચારણ અને રાગ સાથે ગાનાર આખી સભાને ચિત્રવત્ સ્થિર કરી નાખે તેમ છે.

૧૨ ‘ શંભુરહસ્ય ’ નામના જૈનેતર ગ્રંથમાં પ્રાકૃત ભાષાની મહત્તા દાખવતા કેટલાક શ્લોકો છે તે અત્ર આપવા યોગ્ય થઈ પડશે (ગુઓ ૧૯૧૬ ના સપ્ટેમ્બરનું ‘ ઇન્ડિયન એન્ટિક્વરી ’ પૃ. ૧૪૫)

“ वचः प्रियं भगवतः प्राकृतं संस्कृतादपि ।

प्रौढोक्तेरपि हृद्यं हि शिशूनां कलभाषितम् ॥१२॥

को विनिन्देदिमां भाषां भारतीमुग्धभाषितम् ।

यस्याः प्रचेतसः पुत्रो व्याकर्ता भगवानृषिः ॥१३॥

गार्ग्यगालवशाकल्यपाणिन्याद्या यथर्षयः ।

शब्दराशेः संस्कृतस्य व्याकर्तारो महत्तमाः ॥१४॥

तथैव प्राकृतादीनां षड्भाषाणां महामुनिः ।

आदिकाव્યकृदाचार्यो व्याकर्ता लोकविश्रुतः ॥१५॥

યથૈવ રામચરિતં સંસ્કૃતં તેન નિર્મિતમ્ ।
 તથૈવ પ્રાકૃતેનાપિ નિર્મિતં હિ સતાં મુદે ॥૧૬॥
 યાવત્ સંસ્કૃતભાષાયાઃ પ્રાશસ્ત્યં ભુવિ વિદ્યતે ।
 તાવત્ પ્રાકૃતભાષાયા અપિ પ્રાશસ્ત્યમિષ્યતે ॥૧૭॥
 પાણિન્યાદૈઃ શિક્ષિતત્વાત્ સંસ્કૃતી સ્યાદથોત્તમા ।
 પ્રાચેતસવ્યાકૃતત્વાત્ પ્રાકૃત્યપિ તથોત્તમા ॥૧૮॥
 તસ્માત્ સંસ્કૃતતુલ્યૈવ પ્રાકૃતી ચાપિ ભારતી ।
 માન્યતે શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞઃ કિમતત્ત્વજ્ઞભાષિતૈઃ ” ॥૧૯॥

અર્થાત્—પૂજનીય સંસ્કૃત ભાષાથી પણ પ્રાકૃત વચન પ્રિય હોય
 છે, કેમકે પ્રાદ્ય બોલનાર કરતાં પણ બાલભાષિત મનોહર લાગે છે. ૧૨

સરસ્વતીના મુખે ભાષણરૂપ આ ભાષાની (પ્રાકૃતની) કોણ
 નિદા કરે ? કે જેનું વ્યાકરણ કરનાર પ્રચેતાનો પુત્ર (વાલ્મિક)
 ઋષિ છે. ૧૩

જેમ ગાર્ગ્ય, ગાલવ, શાકલ્ય અને પાણિન્યાદિ ઋષિઓ
 સંસ્કૃત વ્યાકરણના કર્તા થયા, તેવી રીતે પ્રાકૃતાદિ છ ભાષાઓના વ્યાકરણનાં
 કર્તા પણ આદિકવિ સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય (વાલ્મિક ઋષિ) થયા
 છે. ૧૪-૧૫.

જેવી રીતે સંસ્કૃતમાં તેમણે ‘રામચરિત્ર’ બનાવ્યું છે, તેવી
 રીતે પ્રાકૃતમાં પણ બનાવ્યું છે. ૧૬

યાવત્ સંસ્કૃત ભાષાનું જેટલું પ્રચરણપાત્રું જગત્માં વિદ્યમાન છે,
 તેટલુંજ પ્રાકૃત ભાષાનું પણ છે. ૧૭

પાણિન્યાદિ શિક્ષિત હોવાથી જેમ સંસ્કૃત ભાષા ઉત્તમ ગણાય
 છે, તેમ વાલ્મિકે વ્યાકરણ બનાવેલ હોવાથી પણ પ્રાકૃત ઉત્તમ છે. ૧૮

અત એવ—સંસ્કૃતની બરાબર જ પ્રાકૃત ભાષા છે, એમ

શાસ્ત્રના તત્ત્વ પુરૂષો માને છે; તો પછી અતત્ત્વ પુરૂષોના બોલવા વડે કરીને થું? ૨૦

૧૩ ઉપરના શ્લોકોના અર્થ ઉપરથી એમ ચોક્કસ જોઈ શકાય છે કે—પ્રાકૃત ભાષા સંસ્કૃત કરતાં કોઈ પણ દરજ્જે હલકી—કમ મહત્ત્વવાળી નથી, એમ જૈનોજ નહિ, પરંતુ હિન્દુ ધર્માનુયાયી વિદ્વાનો અને ઋષિઓ પણ સ્વીકાર કરી ગયા છે.

શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા)

૧૪ આ પ્રાકૃતના બેદોમાંથી આપણે શૌરસેની અને પૈશાચીનો દેશ-નિર્ણય કરીશું. જોકે આ બંને ભાષાઓ માગધી અને મહારાષ્ટ્રીથી દબાઈ ગયેલી હતી અને તેનું વિવેચન વ્યાકરણોમાં ગૌણ યાતો અપવાદ રૂપે જ કરવામાં આવ્યું છે, તથાપિ હાલની હિંદી આદિ ભાષાઓ સાથે તેને ઘણો સબધ છે. તેમાં કોઈ મોટો અવગચ્છ નથી મળતો, પરંતુ તેનું ક્ષેત્ર એ છે કે જે વ્રજભાષા, ખડી બોલી અને રેખતાની પ્રકૃત ભૂમિ છે. પૈશાચીનું બીજું નામ ભૂતભાષા છે. આ ગુણુદયની અદ્ભુતાર્થ એવી બૃહત્કથાથી અમર થઈ ગઈ છે. આ ‘બૃહત્કથા’ હમણાં નર્થા મળતી. બે કાશ્મીરી પંડિતો (નામે ક્ષેમેન્દ્ર અને સોમદેવે) કરેલા તેના સંસ્કૃત અનુવાદ (નામે બૃહત્કથામંજરી અને કથાસરિત્સાગર) મળી આવે છે. કાશ્મીરનો ઉત્તર તરફનો પ્રાંત પિશાચ (પિશ્-કાયું માંસ અને અશ-ખાતું) યા પિશાચ દેશ કહેવાતો હતો અને કાશ્મીરમાંજ બૃહત્કથાનો અનુવાદ મળવાથી પૈશાચી ભાષા માનવામાં આવતી હતી. કિંતુ વાસ્તવમાં પૈશાચી યા ભૂતભાષાનું સ્થાન રાજપૂતાના અથવા મધ્યભારત છે. માંકેન્દ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં બૃહત્કથાને કેકયપૈશાચિમાં ગણેલી છે. કેકય તો કાશ્મીરનો પશ્ચિમોત્તર પ્રાંત છે. સંભવ છે કે મધ્યભારતની ભૂતભાષાની મૂલ બૃહત્કથાનું કેંઈ રૂપાંતર ભાંચું હોય કે જેના આધાર પરથી કાશ્મીરીઓના સંસ્કૃત અનુવાદો થયા હોય. (લાકોટે-વિષેના ઓરિએન્ટલ સોસાયટીનું જર્નલ પુસ્તક ૬૪ પૃ. ૯૫ આદિ)

૧૫ રાજશેખર કેને વિક્રમ સંવત્ત્રીદશમી શતાબ્દીના મધ્યભાગમાં હતો તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસામાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં તે સમયની ભાષા નિવેશની ચર્ચા છે:—

“ ગોડ (બંગાલ) આદિ સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે, લાટદેશીઓની રૂચિ પ્રાકૃતમાં પરિચિત છે, મરૂભૂમિ, ટક્ર(ટાક, દક્ષિણ પશ્ચિમી પંજબ) અને ભાદાનક (બીજોદ્યાના શિલાલેખમાં પણ ભાદાનકનો ઉલ્લેખ છે, તો તે પ્રાંત રાજપૂતાનામાંજ હોવો જોઈએ) ના વાસીઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે, અવંતી (ઉજ્જૈન), પારિયાત્ર (ખેલવા અને ચંચાલનો ભાગ), અને દશપુર (મંદસોર)ના નિવાસી ભૂતભાષાની સેવા કરે છે. જે કવિ મધ્યદેશમાં (કન્નૌજ, અંતર્વેદ, પંચાલ આદિ) રહે છે તે સર્વ ભાષાઓમાં સ્થિત છે. ” રાજશેખરને ભૂગોલ વિદ્યાપર ઘણો શોખ હતો. કાવ્યમીમાંસાના એક આખા અધ્યાયમાં ભૂગોળનું વર્ણન આપી કહે છે કે વિસ્તારથી જોવા મારે મારે બનાવેલો ભુવનકોશ જોવો. પોતાના આશ્રયદાતાની રાજધાની મહોદય (કન્નૌજ) ઉપર પોતાને ઘણો પ્રેમ હતો. કન્નૌજ અને પંચાલની તેણે ટેકાણે ટેકાણે અતિ પ્રશંસા કરી છે. મહોદય (કન્નૌજ)ને પોને ભૂગોળનું કેન્દ્ર ગણ્યું છે અને દૂરતાનું માપ મહોદયથીજ કરવું જોઈએ— જૂના આચાર્યો અનુસાર અંતર્વેદીથી નહિ— એમ જણાવી (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૯૪) દીધું છે. આ મહોદયની કેન્દ્રતાને ધ્યાનમાં રાખી તેણે બતાવેલા રાજના કવિસમાજનો નિવેશ ઘણો ચમત્કાર બતાવે છે. તે કહે છે કે રાજ કવિસમાજની મધ્યમાં બેસે, ઉત્તરે સંસ્કૃતના કવિ (કાશ્મીર, પંચાલ), પૂર્વે પ્રાકૃત (માગધીની ભૂમિ મગધ), પશ્ચિમે અપભ્રંશ (દક્ષિણી પંજબ અને મરૂદેશ) અને દક્ષિણે ભૂતભાષા (ઉજ્જૈન, માલવા આદિ)ના કવિ બેસે. (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૫૪-૫૫). આ પ્રમાણે રાજનો કવિસમાજ ભૌગોલિક ભાષા-નિવેશનું માનચિત્ર થયું. આ બાજુ કુરુક્ષેત્રથી પ્રયાગ સુધીનો અંતર્વેદ, પંચાલ અને શૂરસેન. અને તે બાજુ મરૂ, અવંતી, પારિયાત્ર અને દશપુર— આ શૂરસેની અને ભૂતભાષાનાં સ્થાન હતાં.

અપભ્રંશ

૧૬ બાંધેલા બંધથી બચેલા પાણીની ધારાઓ, મળીને હવે નદીનું રૂપ ધારણ કરી રહી હતી. તેમાં દેશીની ધારાઓ પણ આવીને મળતી ગઈ. દેશી ભાષા એ બીજું કંઈ નથી, પણ બંધથી બચેલું પાણી છે અથવા જે પાણી નદી માર્ગ પર ચાલી આવ્યું તે બધાંયું નહિ તે. તે પાણી પણ કોઈ કોઈ વખત ગાળીને નહેરમાથી લેવામાં આવતું હતું. બંધનું પાણી પણ ધસડાતું ધસડાતું અહીં આવી મળી જતું હતું. પાણી વધવાથી નદીની ગતિ વેગથી નિમ્નાભિમુખી (નીચે નીચે જતી) ગઈ, તેનો ‘ અપભ્રંશ ’ (નીચેથી વિખરાવું) થવા લાગ્યો. હવે કિનારા અથવા નિશ્ચિત ઉડાઈ રહી નહિ.

૧૭ રાજશેખરે સંસ્કૃત વાણીને સુણવા ચોગ્ય, પ્રાકૃતને સ્વભાવમધુર, અપભ્રંશને સુભવ્ય અને ભૂતભાષાને સરસ કહેલ છે. (બાલરામાયણમાં જુઓ) આ વિશેષણો અન્વયક-પ્રયોજન સહિત છે, તેથી તેની સાબિ-પ્રાયતા વિચારવા ચોગ્ય છે. તે વળી એવું પણ કહે છે કે કોઈ વાત એક ભાષામાં કહેવાથી સારી લાગે છે, કોઈ બીજામાં, કોઈ બે ત્રણ ભાષામાં. (કાવ્યમીમાંસા ૫. ૪૮). તેણે કાવ્યપુરુષનું શરીર શબ્દ અને અર્થનું બનાવ્યું છે તેમાં સંસ્કૃતને મુખ્ય, પ્રાકૃતને બાહુ-હાથ, અપભ્રં-શને જંઘારથલ-સાથળ, પૈશાચને પગ અને મિત્રને હૃદ્ય કહેલ છે.

૧૮ વિક્રમની સાતમી શતાબ્દીથી અગિયારમી સુધી અપ-ભ્રંશની પ્રધાનતા રહી અને પછી તે પુરાનો હિન્દી-ગૂજરાતીમાં પરિણત થઈ ગઈ. તેમાં દેશીની પ્રધાનતા છે. વિભક્તિઓ ધસાઈ ગઈ છે, ખરી ગઈ છે. એકજ વિભક્તિ હંં યા આહં કંઈક કામે આવી છે, એક કારકની વિભ-ક્તિથી બીજીનું પણ કામ ચાલવા લાગ્યું છે. વૈદિક ભાષાની અવિભક્તિક નિર્દેશની વાત પણ આમાં બળી. વિભક્તિઓના ખરી જવાથી કેટલાક અવ્યય યા પદ, લુપ્ત-વિભક્તિક પદની આગળ રાખતા જવામાં આવ્યા, કે જે અવ્યય યા પદ વિભક્તિઓ નથી. ક્રિયાપદોનું માર્જન

થયું. હા એટલું ખરૂં કે તેણે કેવલ પ્રાકૃતના જ તદ્ભવ અને તત્સમ પદ લીધાં નથી, પરંતુ ધનવતી અપુત્રા માસી (સંસ્કૃત)માંથી પણ કેટલાય તત્સમ પદ લીધાં છે.

[તદ્ભવ પ્રયોગોના અધિક ધસાવાથી ભાષામાં એવી અવસ્થા આવે છે કે જ્યારે શુદ્ધ તત્સમોનો પ્રયોગ કરવાની ટેવ પડી જાય છે. હિંદી કે ગૂજરાતીમાં હવે કોઈ વસ્તુ કે ગુણવંત નથી લખતું, પણ થય અને ગુણવાન લખે છે. બોલવામાં પણ ગમે તે રીતે જેમકે મોહનદાસ મોહનદાસ.]

૧૯ સાહિત્યની પ્રાકૃત, સાહિત્યની ભાષાજ થતી ચાલી હતી. તેમાં ગતને બદલે ગય, અને ગજને બદલે ગય ગય; કાય, કાક, કાય (શરીર), અને કાય એ બધાને બદલે કાય વપરાતું હતું. આમાં ભાષાનું જે પ્રધાન લક્ષણ સાંભળવાથી અર્થબોધ છે, તેના વ્યાધાન થતો હતો. અપભ્રંશમાં બને પ્રકારના શબ્દો મળે છે. જેમકે શૌરસેની, પૈશાચી, માગધી આદિ બેદો થયા છતાં પણ પ્રાકૃત એકજ હતી, તેવી રીતે શૌરસેની, અપભ્રંશ, પૈશાચી-અપભ્રંશ, મહારાષ્ટ્રી અપભ્રંશ આદિ થઇને એકજ અપભ્રંશ પ્રબલ થઇ. હેમચંદ્રે જે અપભ્રંશનું વર્ણન કર્યું છે તે શૌરસેનીના આધારપર છે. માર્કન્ડેયે એક ‘નાગર’ અપભ્રંશની ચર્ચા કરી છે કે જેનો અર્થ નગરવાસી, ચતુર, શિક્ષિત (ગામડીયાથી વિપરીત) લોકોની ભાષા યા ગૂજરાતના નાગર બ્રાહ્મણો, યા નગર (વડનગર, વૃદ્ધનગર)ના પ્રાંતની ભાષા થઇ શકે છે. ગૂજરાતની અપભ્રંશ-પ્રધાનતાની ચર્ચા આગળ આવશે, પરંતુ તેના તે નગરનું વડનગર યા નગર નામ પ્રાચીન નથી, તેથી ‘નગરની ભાષા’ એ અર્થ લેતાં માર્કન્ડેયના વ્યાકરણની પ્રાચીનતામાં શંકા થાય છે.

૨૦ રાજશેખરે કાવ્યમીમાંસામાં કેટલાક શ્લોકો એવા આપ્યા છે કે જેમાં બતાવેલ છે કે કયા દેશનો મનુષ્યકેવી રીતે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બોલી શકે છે. અહીં આ પાઠ્યશૈલીના વર્ણનની ચર્ચા કરવી ધટે છે. આ વર્ણન રસિક પણ છે અને કેટલાક અંશે તે હજી સુધી સત્ય પણ

છે. ઉચ્ચારણની રીત એ પણ એક વિચારણીય વસ્તુ છે. તે કવિ કહે છે કે કાશીથી પૂર્વ તરફ જે મગધ આદિ દેશોના નિવાસ છે તે સંસ્કૃત કીક બોલે છે, પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં કુંઠિત છે, બંગાળીઓની હાંસી કરતાં તેણે એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં સરસ્વતી બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરે છે કે આપને એવી વિજ્ઞાપના કરું છું કે મને મારો અધિકાર છોડવાની ઇચ્છા થઈ છે-કાંતિ ગૌડશ્લોક ગાથા બોલવાનું છોડી દે અને નહીં તો કોઈ બીજા સરસ્વતી બનાવી લ્યો. (**ब्रह्मन् विज्ञापयामि त्वां स्वाधिकारजिहासया, गौडस्त्यजतु वा गाथा मन्या वास्तु सरस्वती**)

૨૧ ગૌડ દેશમાં બ્રાહ્મણો ન અતિસ્પષ્ટ, ન અશ્લિષ્ટ, ન રૂક્ષ, ન અતિ ક્રામલ, ન મદ અને ન અતિતાર-એવા સ્વરથી બોલે છે. ગમે તે રસ, રીતિ કે ગુણ હોય, પણ કર્ણાટ લોકો ધમંડથી અતમાં ટંકારા દેતાં બોલે છે. ગદ્ય, પદ્ય કે મિશ્ર કોષ્ઠપણ જાતનું કાવ્ય હોય, પણ દ્રવિડ કવિ ગાઢનેજ બોલશે. સંસ્કૃતના દ્વેષી લાટ પ્રાકૃતને લલિત મુદ્રાથી સુંદર બોલે છે. સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ-ગુજરાત-કાઠિયાવાડ), ત્રવણ (પશ્ચિમી રાજપૂતાના. જોધપુરના રાજા બાડકના વિ. સં ૮૯૪ ના શિલાલેખમાં પોતાના ચોથા પૂર્વપુરૂષ શિલુકે ત્રવણી અને વલ્લદેશ સુધી પોતાના રાજ્યની સીમા બાંધી હતી એમ જણાવ્યું છે. આમાં વલ્લદેશ તે બાટીઓનું જૈસલમીર છે, અને ત્રવણી તેની દક્ષિણનો દેશ હોવો જોઈએ) આદિ, સંસ્કૃતમાં અપભ્રંશના અંશ ભેળવી એકજ રીતે બોલે છે. શારદાના પ્રસાદથી કાશ્મીરીઓ સુકવિ થાય છે પરંતુ તેનો પાઠકમ જોશે તો જાણે ગણાની પિચકારી છે. ઉત્તરાપથના કવિઓ બહુ સંસ્કારી છતાં પણ નાકમાંથી બોલે છે. પાંચાલ દેશવાળાના પાઠ તો કાનોમાં મધ વરસાવે છે તેનું તો બોલવું જ શું ? (**मार्गानुगेन निनदेन निधि-गुणानां, संपूर्णवर्णरचनो यतिभिर्विभक्तः, पांचालमंडलमुखाः सुमनः कवीनां, श्रोत्रे मधु क्षरति किंचन काव्यपाठः ॥**)

૨૨ જૂની અપભ્રંશ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાથે મળતી છે, અને પાછળની અપભ્રંશ તે જૂની હિંદી-જૂની ગુજરાતીને મળતી છે. ઉપર બતાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે શૌરસેની અને ભૂતભાષાની ભૂમિ જ અપભ્રંશની ભૂમિ થઈ અને તેજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની ભૂમિ છે. અતર્વેદ, ઋગ્, દક્ષિણી પંજબ, ટક, ભાદાનક, મર, ત્રવણ, રાજપૂતાના, અવંતી, પરિયાત્ર, દશપુર અને સુરાષ્ટ્ર-અહીંની જે ભાષા તે એકજ મુખ્ય અપભ્રંશ હતી-જેવી રીતે પહેલાં દેશભેદ થતાં પણ એકજ પ્રાકૃત હતી. હમણાં અપભ્રંશના સાહિત્યનાં અધિક ઉદાહરણ મળ્યા નથી, તેમ તે ભાષાના વ્યાકરણ આદિપર હજી પૂરું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી.

૨૩ અપભ્રંશ ક્યાં સમાપ્ત થાય છે અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો ક્યાંથી આરંભ થાય છે તેનો નિર્ણય કરવો કઠણ છે પરંતુ તે શેષક અને અતિ મહત્વનો છે. આ બે ભાષાઓના સમય અને દેશના સંબંધે કંઈ સ્પષ્ટ લીટી દોરી શકાતી નથી. કેટલાંક ઉદાહરણ એવાં છે કે જેને અપભ્રંશ પણ કહી શકાય અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી પણ કહી શકાય. સંસ્કૃત યથોમા તે લખાઈ તે કારણે અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની લેખશૈલીની રક્ષા થઈ નહિતો મુખ્યમુખ્ય લેખનશૈલીમાં બદલતી બદલતી એવી થઈ જાત કે તેને પ્રાચીન સમજવી અશક્ય થાત. તે પ્રાચીનશૈલીને હિંદી કે ગૂજરાતી ઉચ્ચારણાનુસરિણી શૈલીપર લખવામાં આવે (કે જે રીતે તે અવશ્ય બોલાતી હોય) તો અપભ્રંશ કવિતા કેવલ જૂની હિંદી કે જૂની ગુજરાતી થઈ જાય છે અને દુર્બોધ રહેતી નથી. આ પરથી એમ કહી શકાય નહિ કે જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનો કાલ ધણે પાછળ હઠાડી શકાય. ઉપમાવાચક ‘ જિમિ ’ યા ‘ જિમ-જિમ, જ્યમ, તેને આવી જૂની કવિતામાં ‘ જિમ્વૈ ’ લખેલો મળી આવે છે. તેના ઉચ્ચારણમાં પ્રથમ સ્વર સંયુક્તાક્ષરની આગળ હોવાથી ગુરૂ થઈ શકતો નથી (જિમ્ભવ), કારણ કે જે છંદમાં તે આવ્યો છે તેનો ભંગ થાય

છે. આથી તેને બલે 'નિર્મલે' લખ્યો હોય, પણ તેનો ઉચ્ચાર 'નિર્વ' થતો કે જે 'નિર્મ'જ છે. સંસ્કૃત 'ઉપધતે'નું પ્રાકૃતરૂપ 'ઉપજજઠ' છે કે જે ઘસાતાં 'ઉપજજઠ'ના રૂપમાં પરિણમે છે. હવે આ 'ઉપજજઠ'ને અપભ્રંશ માનવો કે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી માનવો? 'જઠ'ને તેના ઉચ્ચાર અનુસાર લખવાથી 'ઉપજૈ' થાય છે (સંયુક્ત પ કારને કારણે ઉની માત્રાની ગુરતા માનતાં ઉપજૈ ખરી રીતે થાય) કે જેને હમણાં હોંદી નરીકે પીછાનીએ છીએ અને ગૂજરાતીમાં 'ઉપજૈ' એ રૂપ સ્વીકારીએ છીએ, અને આ રૂપ 'ઉપ-જજઠ, ઉપજઠ, ઉપજૈ' ઉપજૈ, એમ કેટલી શતાબ્દીઓ સુધી ચાલુ રહ્યું છે.

૨૪ આ પુસ્તકોના લખનારા સંસ્કૃતના પંડિતો યા જૈન સાંધુ હતા. સંસ્કૃત શાસ્ત્રોને તો તેમણે શુદ્ધિથી લખ્યા, તેમ પ્રાકૃતને પણ લખ્યા, પરંતુ આ કવિતાઓની લેખશૈલીપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. કોઈ વખત જૂનું રૂપ રાખવા દીધું, તો કોઈ વખત વ્યવહારમાં પરિચિત થયેલું નવું રૂપ મૂકી દીધું. આ આગળના પાકાતરોથી જાણવામાં આવશે.

૨૫ આવી કવિતાને માટે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી એ શબ્દ જાણીપ્રજ્ઞને વાપર્યો છે. જૂની ગૂજરાતી, જૂની રાજસ્થાની, જૂની પશ્ચિમી રાજસ્થાની આદિ નામ કૃત્રિમ છે અને વર્તમાન બેદને પાછળ વધારે ધકકેલી બનાવવામાં આવ્યા છે. બેદપ્રુદ્ધિ દઢ કરવા સિવાય આતું કંઈ પણ નથી. કવિતાની ભાષા પ્રાયઃ સર્વ જગ્યાએ એકજ જેવી હતી. જેવી રીતે નાનકથી લઈને દક્ષિણના હરિદ્વસો સુધીની ભાષા 'વ્રજભાષા' કહેવાતી હતી, તેવીજ રીતે અપભ્રંશને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહેવી અનુચિત નથી, બલે પછી કવિના દેશ-કાલ અનુસાર તેમાં કોઈ રચના પ્રાદેશિક હો.

૨૬ પછીના સમયમાં હિંદી કવિ સંત લોકવિનોદને માટે એક અર્ધુ-પદ ગૂજરાતી યા પંજાબીમાં લખી પોતાની વાણિઓ ભાષામાં લખતા હતા-જેવી રીતે કંઈક શૌરસેની, પૈશાચીની છાંટ દઈ કવિતા મહારાષ્ટ્રી

પ્રાકૃતમાં જ થતી હતી. મીરાંબાઈનાં પદ જૂની હિંદી કે ગૂજરાતી કે મારવાડી કહેવાય? કવિની પ્રાદેશિકતા આગ્યા છતાં સાધારણ ભાષા 'ભાષા' કહેવાતી હતી. જેવી રીતે અપભ્રંશમાં ક્યાંક ક્યાંક સંસ્કૃતનો પુટ છે, તેવી રીતે તુલસીદાસજી રામાયણને પૂર્વી ભાષામાં લખતાં લખતાં સંસ્કૃતમાં ચાલી ગયા છે (જેવી રીતે-કવિહિં અગમ જિમિ અહનુખ અહમમ-મલિનજનેયુ, રન છતિ રિપુદલ મધ્યગત પર્યામિ રામમનામયં ધત્યાદિ) નાં છાપખાનાં, પ્રાંતિય અભિમાન, મુસલમાનોના ફારસી અક્ષરોનો આગ્રહ અને નવા પ્રાંતિક ઉદ્દ્યોધન ન હોતો હિંદી ભાષા અનાયાસે દેશભાષા બની જત. અધિક છાપવા છપાવવા લખવાનું ચાલુ ને ઝગડાઓ થયા તેથી આ ગતિ અટકા.

૨૭ આજકાલ લોકો પૃથ્વીરાજરાસાની ભાષાને હિંદીનું પ્રાચીનતમ ૩૫ માને છે; પણ કહેવું જોઈએ કે અપભ્રંશની કવિતાઓને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહી શકાય તો તે રામાનો ભાષાને રાજસ્થાની યા 'મેવાડી-ગૂજરાતી-મારવાડી-ચારણી-ભાટી' કહેવી ઘટે, હિંદી નહિ. ગ્રંથભાષા પણ હિંદી નથી અને તુલસીદાસજીની મધુર ઉક્તિઓ પણ હિંદી નથી.

૨૮ આ પુરાણી ભાષા અહીં કહોં વિખરેલી મળે છે-કોઈ મુક્ત શુંગારસની કવિતા, કોઈ વીરતાની પ્રશંસા, કોઈ ઐતિહાસિક વાત, કોઈ નીનિના ઉપદેશ, કોઈ લોકોક્તિ અને તે પણ વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં યા કથાપ્રસંગમાં ઉદ્ઘૃત કરેલી; આનું ભાષાસાહિત્ય ઘણું હતું એમ જણાય છે. આમાં મહાભારત અને રામાયણની સંપૂર્ણ યા તેના આશ્રયપર બનેલી નાની નાની કથાઓ હતી. અહિં અને મુંજ નામના કવિઓ મળી આવે છે. જેવી રીતે પ્રાકૃતનાં જૂનાં ૩૫ પણ શુંગારની ચટકદાર મુક્તક ગાથાઓમાં (સાતવાહનની સમશતી), યા જૈન ગ્રંથોમાં છે, તેવી રીતે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીના નમુના પણ શુંગાર વા વીરસના અથવા કથાઓમાં ચુંટાયેલા યાતો જૈન ધાર્મિક રચનાઓમાં મળી આવે છે. હૃમચંદ્રજીને મોટી શાખાશી એ દેવાની છે કે તેમણે પ્રાકૃત

ઉદાહરણોમાં તો પદ યા વાક્યોના કટકાઓ જ આપ્યા, પરંતુ આવી કવિતાઓનાં તો પૂરા છંદ ઉદ્ભૂત કર્યા. આનું કારણ એવું જણાય છે કે જે પંડિતોને માટે તેમણે વ્યાકરણ બનાવ્યું તેઓ સાધારણ મનુષ્યોની ‘માખા’ કવિતાને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કાવ્યને જેવી રીતે કંઠસ્થ કરતા હતા તેવી રીતે કરતા નહિ હતા.

૨૯ આવી કવિતાનો રાગજેમ સંસ્કૃતમાં શ્લોક અને પ્રાકૃતમાં ગાથા તેમ દોહા છે. સોરઠા, છપ્પય, ગીત આદિ બીજા છંદ પણ છે, પરંતુ અહીં દોહા ને ત્યાં ગાથા એમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતી અને પ્રાકૃતના ભેદ છે. ‘દોહા’નું નામ કોઇ સંસ્કૃતાભિમાનીઓએ ‘દોષક’ બનાવ્યું છે, કિન્તુ શાબ્દિક સમાનતાને મૂકી દઇએ તો તેમાં કઇ સાર લાગતો નથી અને સંસ્કૃતમાં દોષક નામનો છંદ જૂદો હોવાથી આમાં ગોટાળો થાય છે. દોહા પદની નિર્ણય બે એ સંખ્યા પરથી છે, જેમ ચોપાઇ અને છપ્પયની ચાર અને છ સંખ્યા છે તેમ.—દો+પદ, દો+પથ, યા દો+ગાથા. પ્રયંચિતામણિમાં એક સ્થલે પ્રાકૃતનો ‘દોષક’ પણ આપ્યો છે. તે દોહા છદમાં જ છે. (પૃ. ૫૬, ૧૫૭). પૂર્વાર્ધ સપાદચક્ષુ (અજમેર —સાંભર) ના રાગએ સમસ્યાના રૂપમામોકલ્યું હતું અને ઉત્તરાર્ધની પૂર્તિ હેમચંદ્રે કરી હતી. (પૃ. ૧૫૭ પ્ર.ચિ. ‘પહલી તાવ ન અનુહરઇ, ગોરી મુહ કમલસસ, અર્દિનુ પુનિ ઉન્નમઇ, પડિપયલી ચંદ્રસ.) પ્રયંચ ચિંતામણિમાં જ એક સ્થળે બે ચારણોને ‘દોહાવિધયા સ્પર્ધામૌ’ અર્થાત્ દોહા વિધાથી હોડાહોડ કરતા જણાવ્યા છે. તેમની કવિતાઓમાં એક દોહા છે, એક સોરઠા, કિન્તુ રચના ‘દોહા વિધા’ એ નામથી જણાવી છે એ ખાસ ધ્યાન દેવા જેવું છે.

૩૦ જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનું ગદ્ય ધણું ઓછું લખેલું મળે છે. પદ્ય બે રીતે થએલું છે—મુખથી તેમજ લેખથી. બંને રીતની રક્ષામાં—લેખકને હસ્તસુખથી અને વક્તાને મુખસુખથી એટલું પરિવર્તન થઇ ગયું છે કે મૂલ શૈલીની વિરૂપતા થઇ ગઇ છે. લખનારાઓ પ્રચલિત ભાષાના ગ્રંથો યા લોકપ્રિય કાવ્યોમાં ‘માખીની માખી’ એમ

લખતા નથી. પોતે જાણતા ન હોય છતાં નવાં શ્લોક લખી મારે છે. 'તર્કસિધ્ધ' 'જ્યોત્તિ' 'કાલસુભાષિ' 'અરુરુ' તે બધે 'તૈસેહિ' 'યુક્તિ' 'કાલસ્વભાવ' 'ઐરો' એમ કરી નાંખ્યું છે. જે કવિતા મુખની કાને, મુખથી કાને ચાલી આવે છે તેમા તો ધણોજ ફેરફાર થઇ જાય છે. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના ૮મા અધ્યાયના ઉદાહરણોમાં એક 'અપભ્રંશ' યા જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો દોહો લખ્યો. અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતી વચ્ચે સીમારેખા ધણી અરપણ છે, અને કહેવામાં આવશે તેમ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો સમય ધણો પૂર્વનો જણાશે.

૩૧. આ દોહો એ છેકે:—

વાયસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિઉ દિટ્ટુક સહસત્તિ;

અધ્ધા વલયા મહિહિ ગય, અધ્ધા ડુટ તડત્તિ.

(વિયોગીની કાગડાને ઉડાવવા લાગી કે મારો પિયુ આવે છે તો ઉડી જા. એટલામાં તેણીએ અચાનક પિયુને દીઠો. કાંતો તેણી વિયોગમાં એટલી દુઃખળી હતી કે હાથ લખાવતા જ અરધી ચૂડીઓ જમીનપર પડી, અને કાંતો પ્રિય દર્શનના હર્ષથી એટલી વધી મધ કે બાકીની ચૂડીઓ તડ તડ ડુટી ગઈ.)

૩૨. ચારણોના મુખેથી કેલીટયે પેઢીઓ સુધી ખોલતાં ખોલતાં રાજપૂતાનામાં આ દોહાનું હાલ સાદ કરેલું રૂપ એ પ્રચલિત છે કે:—

કાગ ઉડાવણુ જાવતી, પિય દીઠો સહસત્તિ;

આધી ચૂડી કાગગલ, આધી ટૂટ તડત્તિ.

આમાં નિશાન ઠીક લાગી ગયું, ચૂડીઓ જમીનપર ન પડતાં કાગડાના ગળામાં પહેંચી ગઈ, અને ચૂડી તૂટવાનું અપશુકન મરી ગયું.

૩૩. એજ વ્યાકરણમાંથી એક દોહો ખીજો લખ્યો:—

પુતેં જાએં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ ક્યણુ મુએણુ;

જા બપ્પીકા ભુંહડી, ચમ્પિજજાઈ અવરેણુ.

(એ પુત્રના જન્મથી શું લાભ અને મરી જવાથી? શું ખોટું; જેના રહેવાથી બાપનો ધરતીપર ખીજો અધિકાર કરી લે.

૩૪. આ હોહાનું પરિવર્તન ચતાં ચતાં એવું રૂપ થઇ મરું છે:—

ખેટા જાયાં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ ધિયેણુ;

જે જામાં ધર આપણી, મંજુજે અવરેણુ.

આમાં ધિયેણુ એટલે ધી-પુત્રીથી; જામાં=જામાં જામાં, ધર=પૃથ્વી, ધરા. મંજુજે=મંજન કરવામાં આવે, જીતવામાં આવે. આ પણુ ધ્યાનમાં લેવા જોય છે કે મૂલ હોહામાં ‘મુએલા મુનથી શું અવગુણુ?’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ પાછળથી સ્ત્રી જાતિની પ્રત્યે અપમાન બુદ્ધિ વધી જવાથી અને તેને ઉત્તરશિકાર ન હોવાથી ‘ધી (=પુત્રી, સંસ્કૃત દુહિતૃ. પંજમી ધી)થી શું અવગુણુ?’ એમ થઇ ગયું છે. અસ્તુ. આવી દશામાં જે પુરાણી કવિતા યા ગદ્ય, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણુ અને હંદ આદિના અધ્યયનમાં બચી ગયેલ છે તે પુરાણા વર્ણુ-વિન્યાસનો રક્ષા સાથે તે સમયની ભાષાનુ વાસ્તવરૂપ બતાવે છે.

પ્રકરણુ બીજું.

પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫ ઓચિત્ત હીરાલાલ જૈન મનોરમા (ભાગ ૧-૪)માં ‘જૈન સાહિત્યમે’ હિન્દીકી જડ’ એ નામના લેખના પ્રથમ ભાગમાં જણાવે છે કે:—

“સંસ્કૃત ભાષા સ્વયં, સનાનનાગન પ્રાકૃતભાષાને શોધી બનાવવામાં આવી છે અને તે પ્રાકૃત ભાષાનો સ્વતંત્ર પ્રવાહ પછી પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પ્રકટ થયો છે. ‘સંસ્કૃત’નો તેના પર કંઈ પ્રભાવ અવશ્ય પડ્યો પરંતુ તેથી ને મૂલ્યન: સંસ્કૃતોપપન્ન કહી શકાતી નથી. આ સ્વતંત્ર પ્રાકૃત-પ્રવાહ આગળ જતાં હમરો વર્ષ આજકાલની પ્રચલિત ભાષાઓમાં વ્યક્ત થયો છે. તે માટે આ ભાષાઓનો સાચો પ્રતિહાસ અને સાચું વિજ્ઞાન જાણુવા માટે આપણે પ્રાચીન પ્રાકૃત ભાષાઓ અને વિશેષતઃ નિકટવર્તી જૂતકાલની ‘પ્રાકૃતો’નું પરિશીલન કરવું જોઈએ.

સાહિત્યના સમયમાં સંસ્કૃત ભાષાનો કંઈ એવો પ્રભાવ બ્રાહ્મણ વિદ્વાનો પર જામ્યો કે તેઓએ સમયાનુસાર પ્રચલિત ભાષાઓની કંઈ પણ પરવા ન કરી. તેમણે તેને સાહિત્યનું રૂપ આપવાનો કંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. હજારો વર્ષો સુધી તેઓ બરાબર કેવળ સંસ્કૃતનું જ પઢન પાઠન અને સાહિત્ય-વર્ધન કરતા રહી તેમાં દત્તચિત્ત રહ્યા. તેઓને પ્રાકૃતભાષાઓ પર કંઈક ધૃષ્ટિ જેવું થઈ ગયું. આ પ્રવૃત્તિ કેટલાક પંડિતોમાં આજસુધી વિદ્યમાન છે, અને શ્વાસ્થ્ય આદિમાં તેઓ કહેવા લાગે છે કે ‘**શ્વાસ્થ્યાર્થઃ કિં જ્ઞાતૈર્જનમ્.**’ આવી અવસ્થામાં જો કેવલ બ્રાહ્મણ સમાજનાજ શિરે અત્યાર સુધી દેશની સાહિત્યરક્ષાનો ભાર રહેત-જેવી રીતે આજથી કંઈ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે સુધી રહ્યો હતો-તો આપણને અવશ્ય દેશની આધુનિક ભાષાઓના ઉદ્ભવસ્થાન [ઉત્પત્તિ સ્થાન] નો કંઈ પતો લાગત નહિ^૧, પરંતુ આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે જો અન્ય (બ્રાહ્મણોત્તર) સમાજોએ દેશની સાહિત્ય રચનામાં ભ્રમ લેવાનો પ્રારંભ કર્યો-જેથી પ્રાકૃત ભાષાની રક્ષા થઈ શકી. વિક્રમની પૂર્વે ચોથી પાંચમી શતાબ્દિમાં પૂર્વભારતમાં પ્રચલિત ભાષાનું જ્ઞાન આપણને યૌધ્ધીનાં ‘પાલી’ ગ્રંથોથી થાય છે. પરંતુ આ સાહિત્ય પણ આપણને અધિક આગળના વખત માટે સહાયક નથી થતું, કારણ કે એક તો બૌદ્ધ સાહિત્યની ‘પાલી’ ભાષા પણ સ્થિર રૂપ થઈ ગઈ હતી, અને ખ્રીસ્તી બૌદ્ધ ધર્મનું આધિપત્ય પણ લગભગ એક હજાર વર્ષના મહત્વ-પૂર્ણ ઇતિહાસની પછી તેની જન્મભૂમિ ભારતમાંથી ચાલી ગયું.

૩૬. વિક્રમની પૂર્વે પાંચમી શતાબ્દિથી આજ સુધી મુખ્ય મુખ્ય ભારતીય ભાષાઓને સાહિત્ય દ્વારા જીવિત રાખવાનું શ્રેય જૈન આચાર્યોને છે. તેઓએજ પ્રાકૃત ભાષાઓને પોતાના ધર્મપ્રચારનું વાહન બનાવી તેને સાહિત્યનું રૂપ આપ્યું. આખું બ્રાહ્મણ સાહિત્ય જોઈ લઈએ તેમાં

૧ ગ્રેટર નેડાબીએ શબ્દ કહ્યું છે કે ‘**Had it not been for the Jains, we would never have known what Prakrit Literature was.**’-જેનો વગર આપણે પ્રાકૃત સાહિત્ય શું હતું તે કહી પણ નહીં શક્યા ન હતા.

રાજશેખર (કે જેનો ઉલ્લેખ પૃ. ૫. ઉપર કરવામાં આવ્યો છે) જેવા ગદ્યા ગાંઠ્યા ઉદાહરણ એવા કવિઓનાં મળશે કે જેઓએ પ્રાકૃતભાષાની પ્રત્યે કંઈ સાચી સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરી હોય અને તેને અપનાવી હોય. બાકીના સર્વ તરફથી તેને તે 'ભાષારંઢાયાઃ કિં પ્રયોજનમ્' નો શુભાશીર્વાદ મળ્યો છે. અલબત્ત નાટક ંથોમાં અવશ્ય કંઈ પ્રાકૃતનાં વાચ્ય મળે છે. ભાસ, શૂદ્રક, કાલિદાસ, ભવભૂતિ આદિ સર્વ મહાકવિઓએ પોતાનાં નાટક કાવ્યોમાં થોડી ઘણી પ્રાકૃતની રચના કરી છે પરંતુ સ્વ. પં. ચંદ્રધર શર્મા ગુલેરીએ કહ્યું છે કે તે વિશેષે કરી 'કેવલ પંડિતાઢ યા નકલી યા કૃત્રિમ પ્રાકૃત છે કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમોથી 'ન'ની જગ્યાએ 'ય' અને 'ક્ષ'ની જગ્યાએ 'ખ' મૂકી સંઢ્યા પર રાખી 'બનાવી દીધેલી છે. તે સંસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગના નિયમોનુસાર કરેલું રૂપાતર છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી' (નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૮). આવી રચના નાટકોને સર્વથા અસ્વાભાવિક અને તેમાંથી બચાવવા માટે કરેલી છે. આ કારણે તેનાથી કોઈ પણ સમયની પ્રચલિત ભાષાનો યથાર્થ બોધ નથી થતો. કેવલ જૈન સાહિત્યજ બિન્ન બિન્ન કાલની પ્રાકૃત ભાષાઓને સ્પષ્ટરૂપે ંચકત કરે છે.

૩૭. જૈન આચાર્યોની પ્રાકૃત ભાષાઓ પ્રત્યે કેવી ભક્તિ રહી છે, તેમાં તેમનો કેટલો ઉત્સાહ છે. અને કયા અભિપ્રાય-ઉદ્દેશથી તેઓએ આ ભાષાઓને પોતાના ઉત્સાહનુ અવલબન બનાવી એ એક પ્રાચીન કથાથી સારી રીતે પ્રકટ થઈ જશે. વિક્રમાદિત્યના સિદ્ધસેન નામના એક મહા તર્કવાદી બ્રાહ્મણ વિદ્વાન્ થયા છે. તેમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે કોઈ મને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરશે તેનો હું શિષ્ય થવાનું સ્વીકારીશ. એકવાર બૃગુકચ્છપુર (ભરૂચ)માં તેનો એક 'વૃદ્ધવાદિ' નામના જૈન ગુરૂ સાથે ભેટો થયો અને તે તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થઈ ગયો. પોતાની પૂર્વપ્રતિજ્ઞાનુસાર સિદ્ધસેનને તેના શિષ્ય થવું પડ્યું. તેને જૈન સિદ્ધાન્તના અધ્યયનનો આરંભ કરી દીધો, પરંતુ જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રાકૃત ભાષામાં હતો અને તેને પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી પ્રાકૃતપર

કંઈક ધૂણા હતી. આથી તે ગર્વમાં આવી બોલી ઉઠ્યો કે હું આ સમસ્ત સિદ્ધાન્તને આ ગ્રામ્ય ભાષામાંથી સંસ્કૃતમાં ફરીશ. વૃદ્ધવાદિ ગુરૂને પ્રાકૃતની આવી નિન્દા અસહ્ય હતી. તેમણે કહ્યું: “બાલ, સ્ત્રી, મન્દ, મૂર્ખ આદિ સર્વે ચરિત્રના આકાંક્ષીઓના ઉપકારાર્થે તત્ત્વજ્ઞોએ સિદ્ધાન્તને પ્રાકૃતમાં રાખ્યા છે:—

બાલસ્ત્રીમન્દમૂર્ખાણાં નૃણાં ચારિત્રકાંક્ષિણાં ।

અનુગ્રહાર્થે તત્ત્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥

તમે પ્રાકૃતની નિન્દા કરી ઘોર પાપ કર્યું. ” પછી તેમણે આ આ પાપને માટે રમિદ્ધસેન દિવાકરને બાર વર્ષ સુધી જાન રહી પરિશ્રમણ કરવાનું ‘પારાચિક’ નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. આથી વિદિત થાય છે કે જૈન આચાર્ય પ્રાકૃતને કેટલું ઉચું ગ્રાહ્ય આપતા હતા. વિશેષ અગાઉ પૃ. ૫ થી ૮ ઉપર કહેવાયું છે)

૩૮ વિક્રમ સંવત્ર થી ત્રણ ચાર સેકા પહેલાં, પૂર્વ અને ઉત્તર ભારતમાં પ્રચલિત એ માગધી અને અર્ધ-માગધી ભાષાઓના જ્ઞાનને માટે

૨ સિદ્ધસેન દિવાકર અન્ય કોઈ નહિ પણ વિક્રમાદિત્યની સલાનાં નવરત્નો પૈકી ‘ક્ષપણક’ હતા. એણે ડા. સતીશચન્દ્ર વિદ્યાસુખણતું અનુમાન છે જુઓ તેનો ગ્રંથ નામે Midaeval School of Indian Logic. જૈન કથાઓમાં એ પ્રસિદ્ધ છે કે તેણે મજ્જુર પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું કરતી વખતે પરિશ્રમણ કરતાં કરતાં દિવાકરજી ઉજ્જૈન આવી પહોંચ્યા ને ત્યાં ‘મહાકાશ’ના મંદિરમાં એક અતિશય બતાવી તેમણે વિક્રમાદિત્ય રાખને જૈન બનાવ્યો.

૩ આ ભાષાઓ સંબંધે પાંચો વિચારો પાંડિત બહેચરદાસજીના લેખ (૧) ગૂજરાતી ભાષા (આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતિક પની પ્રસ્તાવના) (૨) જૈન આગમ સાહિત્યની મૂળ ભાષા કય-અથવા અર્ધ માગધી એટલે શું (જૈન સાહિત્યસંશોધક ભાગ ૧ અંક ૧) (૩) પ્રાકૃત ભાષા અને સાહિત્ય (આચાર્યવિદ્યા વ્યાખ્યાનમાળા પૃ. ૧૬૫ થી ૨૩૧) (૪) અર્ધ માગધી ભાષા (પુરાતત્વ પૃ. ૩ અંક ૪ પૃ. ૩૪૬ થી ૩૬૬) (૫) તેમનું પ્રાકૃત ભાષાઓનું વ્યાકરણ [પ્ર૦ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ] તથા [૬] મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજીના લેખ નામે માગધી ભાષા [જૈનયુગ પુ. ૧ અંક ૧ અને ૨]

આપણે જૈન શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયનાં સૂત્ર ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. આ ગ્રંથો વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દિમાં દેવદિં ગણિ ક્ષમાશ્રમણના પ્રમુ. ખપદે સૌરાષ્ટ્ર-વલ્લભીપુરમાં મળેલી જૈન પરિષદમાં લિપિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. આ કારણે તેની ભાષા કંઈક વિકૃત થઇ છે તોપણ તે વિક્રમપૂર્વની કેટલીક શતાબ્દિઓની ભાષા સમજવામાં ઘણી સહાયક થઇ શકે છે. આ કાલની ભાષાનું રૂપ બૌદ્ધોના ‘પાલી’ ગ્રંથો અને અરોહની ધર્મલિપિઓથી પણ થોડું ઘણું જાત થાય છે. આથી અગાઉ વિક્રમ સંવત્ના પ્રારંભથી સાતમી આઠમી શતાબ્દિ સુધીની ભાષાઓના જ્ઞાન માટે આપણે દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર આચાર્યોના રચેલા શૈારસેની, મહારાષ્ટ્રી અને મિશ્રિત પ્રાકૃતના અનેક ગ્રંથોને જોવા ધટે. આ સર્વગ્રંથ ગાથામદ્ધ છે અને તેનો વિષય ધાર્મિક છે. દિગમ્બર જૈનોનાં કુન્દકુન્દાચાર્ય સ્વામી કાર્તિકેય વધકેર આદિ કવિઓના ધણાક ગ્રંથ તેમજ શ્વેતામ્બરાચાર્ય વિમલસૂરિનું પદ્મચરિયમ્ હરિભદ્રસૂરિની સમરાધિવ્ય કહા, દક્ષિણ્યાંકસૂરિની કુવલયમાલા રમ્યાં સં. ૮૩૫ આદિ ગ્રંથ આ કાલની ભાષાના વિજ્ઞાનને માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. નવમીથી સોલમી શતાબ્દિ સુધી જૈન આચાર્યો દ્વારા રચેલા સેંકડો ગ્રંથ એવા છે કે જે દેશની આધુનિક ભાષાઓ—હિન્દી, ગૂજરાતી, મારવાડી, મગધી આદિના ઇતિહાસ અને વિજ્ઞાન માટે ઘણા ઉપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ બહુ આવશ્યક છે. આ અધિકાંશે કથાવિષયક હોવાથી સર્વને આદેશ્યિકર થઇ શકે તેમ છે, અને તેનાથી દેશની તાત્કાલિક ધણી ઐતિહાસિક સામગ્રી પણ એકઠી કરી શકાય તેમ છે. અપભ્રંશ શબ્દ ઘણો ભ્રમેતપાદક છે. તેથી જે ‘અપભ્રંશ’થી અહીં તાત્પર્ય છે તેને સ્પષ્ટ કરી દેવો આવશ્યક પ્રતીત થાય છે, ‘અપભ્રંશ’નો શબ્દાર્થ વિકૃત બ્રહ્મ અથવા બગડેલી થાય છે. આ શબ્દ ઘણા કાલથી એક ખાસ ‘પ્રાકૃત’ ભાષાનો બોધક થયેલો છે. વરરચિ ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’ નામના વ્યાકરણમાં તો ‘અપભ્રંશ’ ભાષાનો ઉલ્લેખ આવ્યો નથી પરંતુ આજથી લગભગ બે હજાર વર્ષ પૂર્વના એક પ્રાકૃત વ્યાકરણના કર્તા જૈનાચાર્ય ‘ચંડે’ આ

ભાષાનાં ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું વિશેષ લક્ષણ કેવલ એક સ્વરમાં આપ્યું છે. (જુઓ ડા. આર. હોર્નલ સંશોધિત કલકત્તા ૧૮૮૦ વાળી પ્રાકૃત લક્ષણની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તાવના તથા મૂળ-ન હોપોડપ્ઝંચોડચો રેફરેન્સ ૩-૩૨૦ પરંતુ ડા. ગુણે ચંડનો કાલ ઈ. સ. છઠ્ઠા સૈકા પછીનો આપે છે.) કિન્તુ આ અપભ્રંશ અને નવમી દશમી શતાબ્દિની અપભ્રંશમાં બહુ અંતર છે. ડૉ. હોર્નલનું અનુમાન છે કે 'ચંડના સમયની 'અપભ્રંશ'ના ઉદ્ઘાટરણુ રૂપે આપણે અરોકની જે પ્રશસ્તિઓ શાહવા-નગઢી અને 'મન્સહરા'ની શિલાઓ પર ખોદેલી મળે છે અને જેની ભાષાને સર કનિંગહામે ઉત્તરી-ભાષા (northern dialect) કહી છે તે પ્રશસ્તિઓને ગણી શકાય તેમ છે. આ ભાષા થોડી ઘણી માગધી-નાજ જેવી છે. વિશેષ ભેદ કેવલ એટલેજ હતો કે માગધીમાં 'ર' ને સ્થાને 'લ' આદેશ થતો હતો પરંતુ અપભ્રંશમાં 'ર' જ રહેતો હતો. પરંતુ નવમી શતાબ્દિના પછીની અપભ્રંશ પ્રાકૃતમાં કેટલીક એવી વિશેષતાઓ છે કે જે તેથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં જણાતી નથી.

૩૮. આ વિશેષતાઓ મુખ્યપણે ચાર છે.

(૧) કારક અને ક્રિયા વિભક્તિઓની ઘણી ખરી મન્દતા. ક્રિયા-પદોમાં રૂપ બનાવવામાં પ્રત્યયો લગાડવાની મંદતા. ભાષા લગભગ પ્રત્યય વગરની વલણ પકડતી જાય છે.

(૨) ઘણા એવા દેશી શબ્દો અને રૂઢ શબ્દોનો પ્રયોગ કે જેના સમાન-રૂપ શબ્દો સંસ્કૃતમાં મળતા નથી.

(૩) ઘણા નવા છંદો ઉદ્ભવે છે. ખીજી પ્રાકૃતમાં આર્યા-માયા કે શિષ્ટ સંસ્કૃત છંદો સિવાયના અન્ય છંદો સામાન્ય રીતે દેખાતા નથી પણ અપભ્રંશમાં અસંખ્ય નવા છંદો વપરાયા અને તે અક્ષરમેળ છંદો વપરાયા-માત્રામેળ છંદો કે જે વૈદિક કવિતામાં જોવામાં આવે છે તે નહિ. આ અસંખ્ય નવા છંદોનાં બહુણે તથા ઉદ્ઘાટરણુ ' પ્રાકૃત-પિંગલમાં મળી આવે છે.

(૪) પ્રાસાન્નધ છંદો પ્રાદુર્ભાવ. તેવા પ્રાસાન્નધ છંદ પહેલી વખતજ અપભ્રંશમાં મળી આવે છે. ૪

આમાંની પહેલી અને બીજી વિશેષતાઓ તો કેટલેક અંશે તેનાથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં મળી આવે પણ ચોથી વિશેષતાનું ઉદાહરણ તેનાથી પૂર્વે મળતું નથી.

પ્રાસાન્નધ છંદો પૂર્ણ વિકાસ આધુનિક ભાષાઓમાંજ જોવામાં આવે છે. કેટલાક લોકોનો એવો ખ્યાલ છે કે પ્રાસાન્નધ છંદો પ્રયોગ ભારતીય કવિઓએ મુસલમાનો પાસેથી લીધો છે. આ મતથી વિરુદ્ધ આ સમયે કંઈ પણ નિશ્ચિત રીતે કહી શકાતું નથી, પણ સંસ્કૃત અલંકાર નામે પાદાન્ત્યમકમાંથી તેનો જન્મ થયો હોય તે વિશેષ સંભવિત છે. વિક્રમની છઠ્ઠી સાતમી સદીની પૂર્વથીજ અરબ નિવાસીઓનું પશ્ચિમ ભારતમાં ધણું આવાગમન થયું છે. મહમદ બિન કાસમની ગૂજરાત પર ચડાઈ ઇ. સન ૭૦૭ માં થઈ હતી અને અત્યાર સુધી પ્રાપ્ત થયેલ અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય, દેશના આ ભાગ-ગૂજરાતના કવિઓ દ્વારા રચાયેલું સિદ્ધ થાય છે, આ વાતનો બરાબર નિર્ણય કરવા માટે આપણે આપણા સાહિત્યની પૂર્ણ મીમાંસા કરવી જોઈએ અને આ વાતનો પણ નિકાલ કરવો જોઈએ કે મુસલમાની સાહિત્યમાં પ્રાસાન્નધ કવિતાનો પ્રચાર કયારથી જણાય છે. આ પ્રશ્ન ધણો મહત્વનો છે. ”

પ્રકરણ ત્રીજું.

અપભ્રંશ અને તેની જીવંતતા.

૪૦. સ્વ. સાક્ષર ચીમનલાલે અપભ્રંશ એ મથાળા નીચે ‘સાહિત્ય’ માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું હતું કે:—

૪ છિદ્ર સંસ્કૃતનાં પ્રાસાન્નધ છંદો મળતો એકજ પ્રકાર પાદાન્ત્યમક નામના અલંકારમાં મળી આવે છે (ઈંડિના ઠાવ્યાદય) પ્રકરણ ૩ પારાબ્રાહ્મ ૪૧. ૪૪) એ સંભવિત છે કે આ અલંકારમાંથી પ્રાસ મેળવવાનું જન્મ્યું હોય.

“વૈયાકરણોએ ૭ મુખ્ય ભાષાઓ ગણાવી છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, પિશાચિકા, માગધી અને સૂરસેની.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવાપભ્રંશોય પિશાચિકા ।

માગધી સૂરસેની ચ ભાષાઃ षટ્ સંપ્રકીર્તિતાઃ ॥

વાઝમદાસકારમા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચિકા (ભૂત-ભાષિત) એમ કાવ્યની શરીરભૂત ચાર ભાષાઓ ગણેલી છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતમ્ ।

इति भाषाश्चतस्रोपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥ ૨-૧

અહીંઆ અપિ શબ્દથી દીકાકારે માગધી અને સૂરસેનીનો અતર્ભાવ કરે છે. યદા ભાષા અપભ્રંશઃ હરિવિજયાદિ...ચત-સ્રોપિ ભાષા=કાવ્યશરીરપ્રાપ્તા इत्यर्थः જે જે દેશોમાં અપર ભાષાથી અમિશ્રિત શુદ્ધ ભાષા તે અપભ્રંશ એવી વ્યાખ્યા વાઝમદ આપે છે.

अपभ्रंशस्तु तच्छुद्धं यद्यद्देशेषु भाषितम् ।

તે તે કર્ણાટ પાંચાળાદિ દેશોને વિશે બોલાતી શુદ્ધ ખીછ ભાષાથી અમિશ્રિત ભાષા તે અપભ્રંશ. જે દેશને વિષે સ્વભાવથી જે ભાષા બોલાય છે તે અપભ્રંશ. માગધી અને સૂરસેનીનો પણ આમાંજ અંતર્-ભાવ થાય છે.

यत्तेषु तेषु कर्णाटपाञ्चालादिषु देशेषु शुद्धमपरभाषादि-भिरमिश्रितं भाषितं सोपभ्रंशः । यस्मिन्देसे स्वभावतो या भाषोच्यते सोपभ्रंशो भवतीत्यर्थः । मागधी सूरसेनी चात्रैवा-न्तर्गता ॥

૪૧. વાઝમદના કાવ્યાનુશાસન ઉપર બદારક નરેન્દ્રકીર્તિના શિષ્ય

શ્રેષ્ઠિ યોગરાજના પુત્ર વાદિરાજની ટીકામાં ૨૭ અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવી છે.

ત્રાચંડો લાટવૈદર્ભાવુપનાગરનાગરૌ ।
 વાર્વરાક્ત્યપાંચાલટાકમલયકૈકયાઃ ॥
 ગૌહોદ્રદવ પાશ્વાત્યપાંડ્ય કૈંતલસિંહલાઃ ।
 કાલિંગપ્રાચ્યકર્ણાટકાંચ્ય દ્રાવિડગોર્જરાઃ ॥
 આભીરો મધ્યદેશીયઃ સૂક્ષ્મમેદન્યવસ્થિતાઃ ।
 સપ્તવિંશત્યપભ્રંશા વૈડાલાદિપ્રમેદતઃ ॥

આ શ્લોકો ટીકાકારે કયા અથમાંથી લીધેલા છે તે જણાવેલું નથી, તેજ ટીકાકારે પિશાચિકાના ૧૧ બેદ ગણાવેલા છે.

કાંચીદેશીયપાંડ્યે ચ પાંચાલં ગૌડમાગધમ્ ।
 ત્રાચંડં દાક્ષિણાત્યં ચ સૌરસેનં ચ કૈકયમ્ ॥
 શાવરં દ્રાવિડં ચૈવ એકાદશ પિશ્તાંચજાઃ ।

આ ઉપરથી જણાય છે કે એકજ દેશમાં (ઉદાહરણ તરીકે ત્રાચંડ) અપભ્રંશ અને પૈશાચિકા અને ભાષાઓ બોલાતી હતી. પૈશાચિકા એ પિશાચોની—ભૂતોની ભાષા હતી. એટલે તે દેશોની મુખ્ય ભાષા અપભ્રંશ હશે, પરંતુ પિશાચ લોકો પૈશાચિકા બોલતા હશે. માર્કડેયના પ્રાકૃત સર્વસ્વમાં તથા કૃષ્ણમિશ્રની પ્રાકૃત ચરિકામાં પણ ઉપરના અપભ્રંશ સંબંધી શ્લોકો ઉતારેલા છે.

૪૨. માર્કડેય આ સતાવીશ બેદોમાર્થી ત્રાચંડ, ઉપનાગર અને નાગરને મુખ્ય ગણીને બીજાઓને સૂક્ષ્મ બેદને લીધે પૃથક્ ગણેલા નથી. ઉપરના ત્રણ મુખ્ય અપભ્રંશોના તેણે વર્ણન કરેલું છે અને બીજાઓની તો ફક્ત ખાસીયતો જણાવી છે.

ગૌર્જરિ અપભ્રંશ ભાષાનો વિશેષ એટલે જણાવ્યો છે કે તે સંસ્કૃત શબ્દોથી જરૂર છે અને ટાક ભાષાની સાથે તે નિકટ સંબંધ ધરાવે છે.

સંસ્કૃતાઢ્યા ચ ગૌર્જરી । ચકારાત્ પૂર્વોક્તક્રમાષાગ્રહણમ્ ॥

બ્રાહ્મણ અપભ્રંશ સંધિમાં બોલાતો હતો એવું માર્કેડેય કહે છે. પરંતુ નાગર, ઉપનાગર અને ટક કયા વપરાતાં હતાં તે જણાવ્યું નથી. નાગર અપભ્રંશ નગરકોટના પ્રદેશમાં બોલાતો હશે, અને ઉપનાગર તે પ્રદેશના નજીકના ભાગની ભાષા હશે. ટાકી ભાષા ઉત્તર પગ્ગખમાં ટક દેશની ભાષા હતી. (જ. ર્. એ. સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૧૩ પૃ. ૮૭૫-૮૮૩) માર્કેડેયના નાગર અપભ્રંશ અને હેમાચાર્યના સૌરસેન અપભ્રંશને ધણું મળતાપણું છે. આ ઉપરથી ડૉ. ટ્રીઅર્સન એમ ધારે છે કે નાગર અપભ્રંશ તે ગૂજરાતમાં બોલાતી ભાષા હશે, અને ઉપનાગર અપભ્રંશ ગૂજરાત અને સિંધની વચ્ચેના પ્રદેશ-પશ્ચિમ રજપૂતાના અને દક્ષિણ પગ્ગખના ભાગમાં બોલાતો હશે.

હવે અચ્ચારમાં શતકે સુધી અપભ્રંશ ભાષા જીવંત હતી તેના પુરાવા આપીશું. કદાચ ભાષા ક્યારે મરણ પામી, એટલે કે તે બોલવાનો વ્યવહાર તૂટી ગયો એ સંબંધી પ્રત્યક્ષ પુરાવા મળવા ધણું વિકટ હોય છે, તેમ તે મરણ પામ્યાથી તેનું સાહિત્ય નિર્માણ થઈ શકે છે કદાચ વાત જરા દુર્ઘટ છે, તોપણ સુદૈવે અપભ્રંશના સંબંધમાં આપણને પ્રત્યંતર પુરાવા પણ મળે છે.

(૧) અમાઉ પૃ ૯ ઉપર હુંકમાં જણાવ્યું છે તેમ વિશેષપણે જણાવતાં રાજશેખર પોતાના કાવ્યમીમાંસામાં (ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ પા. ૫૪, ૫૫) પોતાના કવિ-રાજની કાવ્ય પરીક્ષાની સભા કેવી હોવી જોઈએ એ સંબંધમાં લખતાં જણાવે છે કે—

મધ્યેસમં...વેદિકા । તસ્યાં રાજાસનમ્ । તસ્ય ચો-
તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવેશોરન । તતઃ પરં વેદવિધાવિદઃ

પ્રામાણિકાઃ પૌરાણિકાઃ સ્માર્તા મિષજ્ઞો મૌદૂર્તિકા અન્યેપિ તથાવિધાઃ । પૂર્વેણ પ્રાકૃતાઃ કવયઃ । તતઃ પરં નટનર્સક-ગાયનવાદક વાગ્જીવન કુશીલવતાલવચરા અન્યેપિ તથા-વિધાઃ । પશ્ચિમેનાપશ્ચિનઃ કવયઃ । તતઃ પરં ચિત્ર-લેપ્યકૃતો મણિક્યવંધક વૈકેટિકાઃ સ્વર્ણકાર વર્ધકિલોહ-કારા અન્યેપિ તથાવિધાઃ । ૬૦

—એટલે મધ્યે રાગ્યાસન, તેની ઉત્તરે સંસ્કૃત કવિ, અને તેની પાસે વૈદિક, નૈયાયિક, પૌરાણિક આદિ પડિત લોક, પૂર્વે પ્રાકૃત કવિ અને તેની પાસે નટ, નાચનારા, ગાનારા, વગાડનારા આદિ કલાવન્ત લોક. પશ્ચિમે અપભ્રંશ કવિ અને તેની પાસે ચિત્ર કરનાર-રંગ પૂરનાર, રત્નકાર આદિ કસબી લોક અને સોની, સુતાર, હુવાર આદિ કાર-કારીગર ઇત્યાદિ.

૪૪. આ સભાની રચના કાલ્પનિક હોય તો પણ પ્રત્યેક સાહિત્ય ભા-પાના કવિની પાછળ તે ભાષા જેઓમાં વ્યવહાર સાધન રૂપે ખેલાતી લાગે છે તેના લોક રાજશેખરે ખેસાડયા છે, એ તે પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. સંસ્કૃત કવિ પાછળ પડિતોનું પૂર, પ્રાકૃત કવિ પાછળ જે નાટકમાં પ્રાકૃત વપરાય છે તેનો લગતા નટાદિનું મૂકવું, અને અપભ્રંશ કવિ પછવાડે માત્ર વલ્લિવર્ગ અને કારીગર આદિનો વર્ગ—અર્થાત્ સામાન્ય જનસમૂહ—એમ ખેસાડવાથી આશ્ચર્ય સાધ્યું છે. એમ ન હત તો વ્યાપારી વર્ગ અને ધંધાદારી લોક સંસ્કૃત કવિ પછવાડે શા માટે ન ખેસાડયા અથવા નટ નર્તકાદિ કલાવતોના વર્ગને અપભ્રંશ કવિની પાછળ કેમ સ્થાન ન આપ્યું ? એવા પ્રશ્નોનો ખીજો સમર્પક ઉત્તર નથી. આ પરથી રાજ-શેખરના સમયમાં સામાન્ય જનસમૂહની ખેલી અપભ્રંશ હોવાથી તેમનું તેજ ભાષામાં સાહિત્ય હતું એમ માનવામાં હરકત નથી. રાજશેખર ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટમાં અને દશમાના આરંભમાં થઈ ગયા.

૪૫. (૨) રૂદ્રટના રૂદ્રલંકારના ૨-૧૧ સૂત્ર નામે ‘સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં

સામ્યદ્વયશ્ચ હતિ ત્રિધા' એ શ્લોક પર પોતાની વૃત્તિમાં ટીકાકાર નૈન નમિ સાધુએ અપભ્રંશના જુદાજુદા બેદ બતાવી તેના લક્ષણ સંબંધે જણાવ્યું છે કે 'તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદેવ સમ્યગ્વસૈયમ્'— એટલે તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી-માંથી જ સારી રીતે સમજી લેવું. પ્રાકૃત સંબંધે બોલતાં તેનું લક્ષણ 'ઘંથાન્તરાદ્વસૈયમ્'—ખીન ઘંથોમાંથી જાણી લેવું એમ તે જણાવે છે; આ પરથી 'લોકાત્' એટલે પ્રત્યક્ષ લોકવ્યવહાર પરથી, એવું કહેવાનો તેનો ઉદ્દેશ જણાય છે તે સ્પષ્ટ છે. નમિ સાધુ ઇ. સ. અચ્ચારમાં શતકના મધ્યમાં થઈ ગયા. તેના સમયમાં અપભ્રંશ જીવંત હોવા સિવાય તે 'તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદ્વસૈયમ્' એમ કહે નહિ. આ પરથી અપભ્રંશ બાપા અચ્ચારમાં શતકના મધ્ય સુધી ખાસ જીવંત હતી એ કહેવામાં હરકત નથી.

૪૬. (૩) હંમયદ્રાચાર્યે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમાં જે અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો અપભ્રંશ કવિનામાંથી આપ્યાં છે તેમાંથી બે મહત્ત્વનાં છે.

(અ) 'બાહ વિછોડિવિ જાહિ તુહુ, હઈ તેવઈ કેા દોસુ,
હિઅઅરિઉં જાઈ નીસરહિ, જાણુઈ મુજસું રોસુ,

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે. તેમ હું પણ જાઉં છું,
(તેમા) કેનો દોષ ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી મુજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ.

૪૭. આમાં મુંજરાજ પર દ્વિદા થયેલી તરણીના તેને અનુલક્ષીને શબ્દો છે. આમાં તેની પ્રશસ્તિ સરખા મહાકાવ્ય જેવો પ્રકાર ખીલકુલ નથી. શિવાય કે મુંજ જેવો રાજા ખીજે થયો નહોતો કે તેના સંબંધે કોઈ પછીથી પણ કાવ્ય રચે. તેથી મુંજની અને વિશેષતઃ તેના અંતિમ પટ્ટવની વાત લોકહૃદયમાંથી જુસાર્ઈ નહોતી, તે વખતે લોકમાં ૩૬ થયેલા આ લોકનાં

જ પદ હેાય એમ કહેવામાં હરકત નથી. મુંગ ૧૦મા શતકના અંતમાં થઇ ગયો તેના પછી થોડા કાળના તરીકે આ પદને સમજાએ, તો ક્યારેય શતકના છેવટે અપભ્રંશ ભાષા શોકમાં પ્રચાર પામી હતી એમ દિસે છે.

૪૮. (બ) 'રકમ્મ સા વિસહારિણી, તે કર ચુંબિવિ જીવ;
પડિમિમિ આ મુંગલુ નેહિં એ ડોહિવ પીઠ.'

—જેમાં મુંગલનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ ખાણી ને હાથે
ખીધું તેનું ચુંબન લખને તે ખાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ ટકાવે છે.

ગૂજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ જ્યારે સગીર હતો ત્યારે મુંગલ એ નામનો પ્રસિદ્ધ પ્રધાન સર્વ કારભાર કરતો હતો, તેના સંબંધમાં આ પદ છે. આ પછી ઉપરના પદ જેવું તાત્કાલિક મહત્ત્વનું લોકસુભાષિત છે, અથવા તે પ્રચલિત લોકભાષામાંનું હોવા યોગ્ય છે. આમાં મુંગલના તરણપણાની અલગ વાતનો—અગર એકાદ અપ્રસિદ્ધ તરણીના તેના પર થયેલા ગુપ્ત પ્રેમનો ઉલ્લેખ છે. આ પરથી જણાય છે કે મુંગલના તારણ સુધી તો જરૂર અપભ્રંશ જીવત હતી. સિદ્ધરાજ ઇ.સ. ૧૦૯૪માં સગીર ઉમરે ગાદીપર આવ્યો, તે સમયે મુંગલ સારી રીતે મોટી ઉમરનો હતો. એટલે કે ઇ.સ. અગ્યારમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં અપભ્રંશ ખોલાતી હતી એમ જણાય છે. પછીનાં શતક સંક્રમણનાં હોઇને, તેમાં નવી ભાષાનું રૂપ કાયમ થયું હોવું જોઇએ એમ આપરથી દિસે છે, કારણ કે પછી વિક્રમ ૧૩ મા શતકમાં જૂની ગૂજરાતી ભાષામાં વાંચમય ચમકવા લાગ્યું.

૪૯. (૪) પ્રાકૃતપિંગલ આ નામનો પ્રાકૃત છંદઃશાસ્ત્ર પરનો ગ્રંથ (?) શતકનો છે તેમાં કેટલાંક અપભ્રંશ અને કેટલાંક જૂનાં હિંદી-ગૂજરાતી ઉદાહરણો છે તેમાંથી એજ અત્ર લેવામાં આવે છે.

(ક) 'કપ્પલુ ચલતે કુમ્મ ચલઇ પુણિ અસરણા,
કુમ્મ ચલતે મહિ ચલઇ ભુવણુ ભયકરણા.

મહિમ ચલતે મહિહર તહ અ સુરઅણા
અકવવધ ચલતે અજાધ અક તહ તિહુઅણા.

—કર્ણ (સંભામમાં) આલતી વખતે અશરણુ (ચંદ) કૂર્મ હલે છે, કૂર્મ હલવાથી પ્રાણી માત્રને ભય દેનારી પૃથ્વી હલે છે, પૃથ્વી હલતાં પર્વત ડાલે છે, અને તેથી (તે પર રહેલ) સુરગણુ હલે છે. (આ પ્રમાણે) ચક્રવર્તી (કર્ણ) આદ્યો તેથી (દિશાઓનું) ચક્ર અને ત્રિભુવન ચલાયમાન થાય છે.

૫૦. (ખ) ‘જે ગાંધિય ગોલા હિવર્ષરાઉ, ઉદડ ઉડુઉ સભઅ પરાઉ;
ગુર વિકકમ વિકકમ નિષ્ણઅબુજઝ, તા કપ્પણપરકમકોઈ ખુજઝ,

—જેણે ગોડાધિપતિને ગાંજ્યો, ગર્વિષ્ટ ઉત્કલ (રાજા) ને ભયભીત કરી નસાડ્યો, (જેણે) મોટા પરાક્રમી વિક્રમને યુદ્ધમાં જીત્યો, તે કર્ણના પરાક્રમની ખુજ કોણુ કરે ?

૫૧. આમાં કર્ણ ને કલચૂરિ વંશના ચેદિ રાજા ઇ.સ. ૧૧મા શતકના મધ્યના સુમારે ચંદ ગયો. પ્રાકૃતપિંગલ-ટીકાનો હસ્તલેખિત અંશ મળ્યો તે સંબંધી ખુલાસામાં ૩૦ સર ભાંડારકર કહે છે કે—

“The last two forms (the Apabhramśa and the Vernacular forms) must represent the Vernacular speech of the period when the poets wrote, and since they could not have praised the particular princes if they had died and been forgotten at the time when they lived, the conclusion is not un-warranted that the forms of the language used by them were the forms current about the time of Karna i.e. in the first half of the eleventh century, the stage of development at which Vernacular tongues had arrived was still that represented by the Apabhramśa.” (Bhandarkar, Report on the search for Mss 1887-94 p. LXXI ff.)

—છેલ્લાં બે રૂપો (અપભ્રંશ અને દેશી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે કવિઓએ લખ્યાં તે સમયની દેશી-લોકભાષાનાં પ્રતિનિધિરૂપજ હોવાં જોઈએ. અને તે કવિઓ જ્યારે પોતે વિદ્યમાન હોય ત્યારે તે અમુક રાગઓ જો મરી જઈ જુલાઈ ગયા હોય તો તે વખતે તે રાગઓનાં ગુણગાન કરી શક્યા ન હોત; આથી એ નિર્ણય પર આવવું અયોગ્ય નથી કે તે કવિઓએ વાપરેલાં ભાષાનાં રૂપો જે વખતે તે રાગઓ વિદ્યમાન હતા તે વખતના અરસામાં ચાલુ હતાં. આ પ્રમાણે કર્ણના અરસામાં એટલે કે અગ્યારમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ પહોંચી હતી તે અપભ્રંશ ભાષાનો જ ચાલુ વિકાસ હતો.

આ સર્વ વિવેચન પરથી ઇ. સ. ૧૧મા શતકના મધ્યસુધી અને વિક્રમ બારમા શતક સુધી તો અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એ નિર્વિવાદ દિસે છે. આની પછી નવીન આર્યભાષાનો દેશી ભાષાનો કાળ શરૂ થાય છે એમ કહી શકાય.

વિભાગ બીજો.

અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પ્રકરણ પહેલું.

દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પર. અપભ્રંશ સાહિત્યનું સખ્યાપ્રમાણ શું છે આ પ્રશ્ન દશક વર્ષ પહેલાં હાસ્યજનક લાગત કારણકે હજી હમણાં સુધી અપભ્રંશનું જે કંઈ સાહિત્ય વિદ્વાનોને જ્ઞાન અને માન્ય હતું તે ફક્ત એટલું જ હતું કે ૧. કાલિદાસની વિક્રમોર્વશીના ચતુર્થ અંકમાંનું ૨. પિંગલ કૃત કહેવાતું પ્રાકૃત પિંમત્ર ૩ હેમાચાર્યનું વ્યાકરણ સૂત્ર ૪-૩૨૯ થી ૪૪૬ કે જેમાં તે જૂઠાં જૂઠાં રચનાએથી અપભ્રંશ ટાંકે છે. ૪ હેમાચાર્યનું કુમારપાલ-ચરિત્ર અથવા પ્રાકૃતદ્રાવિધ કાવ્ય સર્ગ ૮-શ્લોકો ૧૪ થી ૮૨ કે જે પોતાના વ્યાકરણના નિયમોનાં ઉદાહરણ તરીકે મૂકેલા છે ૬ જૈનકથાઓ જેની કે કાલકાચાર્યે કહ્યા અને દ્વારાવતીના નાશની કહ્યા અને અહીં તહીં અલકારના ગ્રંથો જેવા કે મરસ્વતીકંઠામરણ, અને દશરૂપ અને ધ્વન્યાલંકાર એ બંને પરતી દીકાઓમાં મળી આવતી છૂટી ગાથાઓ; આ ઉપરાંત થોડી ગાથાઓ વેતાલ પંચવિંશતિકા, સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા અને પ્રત્યંધ ચિંતામણિ માંની. આનો ઉપયોગ પિશ્વે પોતાના વ્યાકરણમાં કર્યો છે. આમાં પહેલાં બે સિવાય સર્વ જૈનો રચિત સાહિત્ય છે.

પર પિશ્વલના વખત પછી શોધખોળ કરતાં અપભ્રંશ સાહિત્ય વિશેષ અને વિશેષ જૈનો પાસેથી મળી આવ્યું છે. તેમાં ખાસ કરી બલિસયત કહા નામનું ધનપાલ કૃત લાંબું કાવ્ય કા. જેઠાબીએ અમ-

દાવાદના રા. કેશવલાલ ગ્રેમચંદ મોદી વકીલ ખાસેથી પોતાના ભારતના છેલ્લા પ્રવાસ દરમ્યાન તેની એક પ્રત પ્રાપ્ત કરી જર્મની જઈ તેના પર ખૂબ સંશોધન, શોધખોળ કરી, વિવેચન, પ્રસ્તાવના વગેરે લખી મ્યુનિચમાં સન ૧૯૧૮માં છપાવ્યું તેમાં ગૂજરાતી હિંદી આદિ આધુનિક ભાષાની જનની અપભ્રંશ ભાષાનું મહત્વ તેમણે સ્થાપિત કર્યું. ત્યાર પછી અપભ્રંશ સંબંધી હિન્દમાં ૨૯ લેવાવા માંડ્યો. તેનું કેટલુંક સાહિત્ય સાક્ષરશ્રી સ્વ. દલાલે પાઠણ અને જોલસમેરના તેમજ શ્રીયુત હોરાલાલ જૈને કારંજના જૈન પુસ્તક બંડારો શોધતાં તેમજ બીજે શોધ કરતાં મળી આવ્યું. આ સર્વની રૂપરેખા સૂચિ સહિત નીચે આપીએ છીએ. વિક્રમ ૮ મીથી ૧૦ સદી વચ્ચે.

૫૪. હાલ અપ્રકટ પણ મોટા બે અપભ્રંશનાં કાવ્યો લખણા એક પુસ્તકબંડારમાં જણાયાં છે, તેનાં નામ હરિવંશ પુરાણ અને પદ્મચરિત્ર છે. તેમનું ગ્રંથપ્રમાણ આશરે અઢાર હજાર અને બાર હજાર શ્લોક અનુક્રમે છે. બંનેના રચનારનું નામ સ્વયંભૂદેવ છે. તેણે બંને ગ્રંથો અપૂર્ણ મૂક્યા હતા ને તેના પુત્ર નામે ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ તે બંનેને પૂર્ણ કર્યા હતા. હરિવંશ પુરાણમાં સ્વયંભૂદેવ પોતાને ‘ધવલધરિ’ના અને પદ્મચરિત્રમાં ‘ધનજય’ના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. બંને નામો એકજ વ્યક્તિને લાગુ પડતા હોય એવો સંભવ છે. ત્રિભુવન સ્વયંભૂ પોતાને ‘અંદધરિ’ કે જે ‘ધવલધરિ’ના પુત્ર કદાચ હોય) ના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. હરિવંશ પુરાણના અંતભાગમાં સંધિઓ પરથી જણાય છે કે તે ગ્રંથનો એક ભાગ ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ લખેલો તે અપ્રાપ્ત થતાં તે આવિષરના જસકિતિ (યશઃકીર્તિ) નામના સં. ૧૫૨૧ લગભગ થયેલા ભટ્ટારકે પુનઃ સ્થાપિત કર્યો હતો.

૫૫. હરિવંશ પુરાણમાં ભામહ, દંડિ, બાણ, હરિવેણ અને ચામુદના ઉલ્લેખ મળે છે અને પદ્મચરિત્રમાં રવિવેણ, ભામહ અને દંડિના મળે છે. આ બધા ગ્રંથકારો ઇ. સ. ૭ મી સદી પછી વિદ્યમાન જણાયા

નથી. વિક્રમ ૧૧મી સદીના પુણ્નન્તે પોતે પોતાના મહાપુરાણમાં સ્વયંભૂ-
દેવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પરથી એમ નિર્ણય થઈ શકે કે સ્વયંભૂદેવે
ઈ. સ. ૭ મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચે કોઈ કાળમાં રચના કરી હશે.
૫૬ ઉક્ત પદ્ધતિયશ્ચિ પ્રારંભમાં એ છે કે

મહાભુવ-કોમલ-કોમલ-મણુહર-વર-વહલકંતિ સોહિલ્લં
ઉસહરસ પાયકમલં સસુરાસુર વંદિયં સિરસા. ૧
દીહર સમાસનાલં સદ્દલં અત્ય કેસરઞ્ચવિયં,
પુલ્લ મહુયર પીય રસં સયંભુ કચ્ચુપ્પલં જયક. ૨
તિલુયલુ લગ્ગલુ ખંભુ, ગુરૂ પરમેષ્ઠિ નવેપ્પિલુ.
પુણિ અરેમિય રામ કલા, આરિસૂ જ્ઞેએપ્પિલુ. ૩

x x x x

ધત્તા

મય ચક્રીસ વિ પરમ જિણુ પણુવેપ્પિલુ ભાવેં
પુલ્લુ અપ્પાણુઈ પાયડમિ રામાયણુ કાવેં. ૧
બદ્ધમાણુ મુહ કુહર વિણુગિમય, રામકલાણુછ એલ કમાગય.
અકખર વાસ જલોહ મનોહર, સુયલકાર છદ મચ્છોહર.
દીહ સમાસ પવાહા વંકિય, સક્રય પાયય પુલિણાતંકિય
દેસી ભાસા કિમય તકુજ્જલ, કવિ દુકર ધણુ સદ્ સિદ્ધાયલ.
અત્ય બહલ કલ્લોલાણિદ્દિય, આસાસય સમતૂહ પરટિય,
એહ રામકહ સરિ સોહતી, ગણુહર દેવહિં દિહ વહંતી.
પચ્છછ ઈદ્દિબૂઅ આપરિએં, પુણુ ધમ્મેણુ ગુણાલકારયં,
પુણુ એવહિં સંસારારાએં, કિતિહરેણુ અણુતરવાએ.
પુણુ રવિસેણુ ચરિય પસાએં, બુદ્ધિએ અવગાહિય કષરાએં,
પદ્મિણિ જણુણિ મખ્ખ સંભૂએ, માંડએ એવ રૂપ અણુરાએં,
અષ્ટાણુ એણુ પહ્હર મત્તે, છિવ્વરણુસેં પવિરલ દત્તેં.

ધત્તા

શિખમલ પુણ્ય પવિત્ર કહ કિતલુ આદ્યપાદ,
 જઈણ સમાણિજનંત એણુ, ચિર કિતિ વિદ્યપદ. ૨
 બુદ્ધયણુ સયંલુ પદં વિષ્ણુવદ, મધ સરિસદ, અપણુણાદિ કુકર્ષ,
 વાયરણુ ક્યાઇ ન જાણિયઉ, એવ વિતિ સુત વક્રખાણિયઉ,
 શુદ પચ્ચાહાર હો તતિ કિય, એઉ સંધિએઉ પરિપુદ્ધિ દિય,
 એ ઉ શિસુએઉ સત્ત વિહતિયાઉ, છવ્નિહઉ સમા સપઉતિયાઉ.
 છકારય દસલયારણુ સુય વીસોવસગ પચ્ચ બહુય,
 એ વલાવલ ધાઉ શિવાય ગણુ, એઉ કિંચુ ઉણાઇ ચક્રુ વયણુ
 એઉ શિસુણિઉ પચ મહાકવુ, એઉ ભરહુ એ લકખાણુ છંદુ સવુ,
 એઉ વુજિઝઉ પિંગલ પચ્ચાઈ, એઉ ભમ્મહ દંડિય લંકાર.
 વવસાઉ તોવિ એઉ પરિહરમિ, વરિ રયડા વુત્ત કવુ કરમિ

x x x x

ધય એતથ પઉમચરિએ, ધણુજયાસિય સયંલુ એવ કએ,
 જિણુ જમ્મુપસિધયં પદમ ચિય સાહિયં પવ્વં. ૧

x x x x

ધય એતથ પઉમચરિએ, ધણુજયાસિય સયંલુ એવ કએ,
 જિણુવર શિખમણુ ઇમં, વીય ચિય સાહિયં પવ્વં. સંધિ ૨

* * * *

આચરણ અવરણં અવિસેસઈ કરિયઈ મુણિગણુ સારએણુ,
 ખરમાગમે જહ ઉદ્ધિઈ આસિ સયંલુ બહાર એણુ. ૨૦

ધય પઉમચરિયસેસે સયંલુ એવસ્સ કહવિ ઉવ્વરિએ,
 નિહુઅણુ સયંલુ રઘયં સમાણિયં સીયહીવ પવ્વમિણુ.
 વદંદ આસિય તિહુયણુ સયંલુ કઇ કહિય પોમચરિયસ્સ,
 સેસે ભુવણુ પગાસે તેઆસીમે ઇમે સગ્ગો.

ક્રધરાયસ્સ વિજય સેસિયસ્સ વિત્યારિઉ જસો ભુવણુ
 તિહુઅણુ સયંલુણુ પોમ ચરિય સેસેણુ નિસ્સેસો. સંધિ. ૮૩

* * * *

આ ગ્રંથ ની સં. ૧૫૨૧ માં લખાયેલી પ્રત પૂનાના સર ભાંડ-
રકર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં નં. ૧૧૨૦ સન ૧૮૯૪-૯૭ માં છે,

૫૭. ઉપરોક્ત હરિવંશ પુરાણના નમુના. તેમાં આદિભાગ એ છે કે:-

સિરિ પરમાગમ-ણાહુ સયલ કલા કામલ દહુ,

કરહુ વિધિસણુ કણ્ણે જાયવ કુર બકુહુપણુ.

પણુમામિ જુમિ તિથંકર હો, હરિમલકુલ-નહયલ-સસહર હો-
નમ્મોક્તવિઠ્ઠલવિઠ્ઠલ કર હો, પરિપાલય અજરામરપુર હો.

x

x

x

x

ચિતવઘ સયંભુ કાઈ કરમ્મિ, હરિવંશ મદપણુવ કે તરમ્મિ,
ગુરવયણુ તરડ કલમ્મુ નવિ, જમ્મહો વિજ્ઞાને ઇંડ કોવિ કવિ.
જુક જુમ્મ ઉ વાહતારિ કલક, એકકુવિ જુ ગંથુ પરિમોક્તક
તહિ અવસરિ સરસઈ ધીરવઘ, કરિ કવુ દિણુમઘ વિમલમઘ.
ઇંદેણુ સમપ્પિડ વાયરણુ, રમ્મ ભરહેં વાસેં વિમ્મરણુ,
પિંગલેણુ છદ પપ પમ્મજાર, ભમ્મહં ઇંડિણિહિં અલંકાર.
આણેણુ સમપ્પિડ ધણુ ધણુકં, તં અકખર ઉંબર અપ્પણુકં,
સિરિ હરિસેણિયં જિહિ જિતણુકં, અવરે હિમિ કપરિં કર્મણુકં.
છંડણિય દુવર્ધ ધુવએહિ જડિય, અકમુહુણુ સમપ્પિય પદડિય.
જય જુયણુણુંદ જણેરિયએ, આસીસ એ સવ્વહુ કેરિયએ,
પારમિય પુણુ હરિવંસકહા, સસમય પરસમય વિચય સહા.

આ ગ્રંથની સ. ૧૫૮૨માં લખેલી પ્રત પણ તે પૂનાની ઉપરોક્ત
સંસ્થામાં નં. ૧૧૭૭ સન ૧૮૯૧-૯૫ની વિદ્યમાન છે તે પરથી શ્રીયુત
નાથુરામ પ્રેમીજીની નોંધમાંથી ઉપરનાં અવતરણો લીધાં છે.

દશમી સદી.

૫૮. ધનપાલ કવિ—તેણે ‘ભવિસયત્ત કહા’ અપર નામ ‘સુય-
પંચમી કહા’ એ નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે. તે ૨૨ સંધિઓ
(પ્રકરણો)માં છે. આ કથામાં ભવિષ્યદત્ત રાજ્ય એ નાયક છે અને તેમાં

કાર્તિક શુક્લ પંચમી (જ્ઞાનપંચમી)ના ફલવર્ણન ૩૫ વિષય છે. આ ગાયકવાડની ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં ૨૦ માં અકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે. કવિ પોતાનો પરિચય ટુકમાં એ આપે છે કે તે ધક્કા (ધાર્કટ) વણિકવંશમાં ધનશ્રી માતા અને મહેશ્વર પિતાનો પુત્ર હતો. પોતે શ્રુત-જ્ઞાનમાં સરસ્વતી દેવીનાં પુત્ર હોવાનું જણાવે છે. આ વણિક કવિની કવિતા ધવલ અને પુષ્પદંતની કવિતા જેવી છે. તેની અપભ્રંશ હેમચંદ્રના કરતાં વધારે પ્રાચીન લાગે છે. હેમચંદ્રમાં દેખાતી એવી વ્યાકરણની વિકૃતિ અને ૩૫ની બહુવચના તેમાં જણાય છે, એ પરથી જણાય છે કે જ્યારે આ બાપા બોલાતી બધ નહિ પડી હોય, ત્યારે તે સમયમાં ધનપાલે આ લખેલ હશે અને હેમચંદ્રના સમયમાં તે સાહિત્ય ૩૫ે વિદ્યમાન રહેવા ઉપરાંત વિકૃતબાષા થઇ ગઇ હશે. આથી તેના અને હેમાચાર્ય વચ્ચે ઓછામાં ઓછું બે સૈકાનું અંતર ગણી શકાય. આ ગ્રંથ ડાક્ટર હર્મન જેકોબીએ સને ૧૯૧૮ માં મ્યુનિચમાં રોમનલિપિમાં જર્મનભાષામાં ભૂમિકા સહિત પ્રકટ કર્યો છે ને તેમાં અપભ્રંશ સંબંધી અતિ સુંદર, મહત્વપૂર્ણ અને શોધખોળથી યુક્ત વિવેચન વિસ્તારથી કર્યું છે. ત્યાર પછી સ્વ. સાક્ષર ચિમનલાલ દલાલથી સંશોધિત ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૨૦ માં સને ૧૯૨૩ માં બહાર પડેલ છે તેમાં સ્વ. ડા. ગુણુએ જેકોબીનો આધાર લઈ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને વિવેચન અંગ્રેજીમાં કરેલ છે ને તેમાં શબ્દકોશ પણ છેવટે આપ્યો છે. અપભ્રંશનો પહેલો સપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકાશમાં આજ આવ્યો.

૫૯—આમાંથી એક નમુનો લઈએ:—

દુક્કિવિ સહું જણુણિં કિઉ મંતુ, ગુરિઉ તાય પરિવર્ઠિય તંતુ,
મઈ તં કણુયદીઉ પધસિવ્વઉ, અચ્છા તામ એહુ સુહસેવઉ,
તં હિસુણિવિ પરિવર્ઠિય મંતિં, કરયયુ વયણિ દિન્તુ વિહસંતિં,
તુડિહિં ચડિવિ જઘ તં કિર કિર્જીઘ, વયણુવિ નહ કરાતુ જંપિર્જીઘ,
બોલ્લહિ પુત્ત જેમ અણુણિઉ, કિં વણિઉત્તહં મચ્ચુ ન ચાણિઉ;
સુહિયહિ હિયઉ હાહિં અપિવ્વઉ, પરિમિતું થોઉ થોઉ જંપિવ્વઉ.

અત્યુ વિઢપ્પઈ વિવિહપયારિહિં, વંચિવિ કરસન્નાસંચારિહિં;
અપુણુ પઞ્મે ભંડુ સલહિવ્વહિ, અણુહો ચિત્તુ વિચિત્તુ લહેવ્વહિ,
અપુણુ અંગ ણાહિ દરિસિવ્વહિ, અણુહો તણુહં પરામરિસિવ્વહિ,

ધતા-પરકર્ક સુણુંતુવિ જુહ સુણુઈ, અપ્પણુ કર્કહો જુહ ચલધ,

જુ કલાવધ કેણુવિ જિયચરિહિ, પરહો અંગિ પધસિવિ કલધ. ૩-૬

—જનની-માતા પાસે જઈ મંત્ર કરી-પૂજગાજ કરી ત્વરિત તાત પાસે
ગયો, (કહ્યું કે) તે કનકદ્રીપમાં મારે જવું છે-ને સુખસેવિત સ્થાન છે.
તેને આવો વિચાર કર્યો છે એવું જાણી વદનપર કરતણ મૂકી (તાત)
દસનો (ખોલ્યો). (એક કુશલ વાણીઓ-વેપારી પોતાના ધંધાના કેવા
નિયમો રાખે છે તે અત્ર બતાવે છે.) જો કદ જુટિઓ-મુશ્કેલીઓ
પ્રાપ્ત થાય-કજીઓ થાય તો એવું ખરેખર કરીએ કે (૧) વચનોમાં
કરાલ-કઠોર વદવું નહિ, (૨) હે પુત્ર ! જેમ અજ્ઞાની વાણિજ્યનો માર્ગ
જાણતો નથી તેમ બોલજે (૩) મુદ્દ-મિત્રને હેયું આપીશ નહી-ચુપ્ત
વાત કરતો નહિ (૪) પરિમિત થોડું થોડું બોલવું (૫) વિવિધ પ્રકારે-
હાથની સંજ્ઞા સંચારથી છેતરી અર્થ-પૈસો કમાવો-મેળવવો (૬) આપણા
પક્ષના માલની શ્લાઘા કરવી-વખાણુ કરવાં, અને અન્યનું ચિત્ત વિચિત્ત
કરો નાંખવું (૭) પોતાનું અંગ (પક્ષ, હકીકત) દેખાડવું નહિ, અને
અન્યના અંગને ખ્યાલમાં રાખવું-વિચારવું-તેનો પરામર્શ કરવો. (૮
પરકાર્ય સાંભળતાં છતાં ન સુણી-ને પ્રત્યે બહેરા રહી પોતાના કાજ
ચલિત ન કરવાં-સ્થિર કરવાં-દૃઢપણે વળગી રહેવું. (૯) કોઈને પોતાનું
ચરિત્ર કળાવવું-જણાવવું નહિ (રખેને કોઈ કળી જાય) અને અન્યનું
અંગ (પક્ષ-હકીકત) તેમાં પ્રવેશ કરી કળી જવું-જાણી લેવું.

આનાં વિશેષ ઉદાહરણો આ ગ્રંથ મુદ્રિત થયેલ છે એટલે તેમાંથી
જોઈ શકાશે તેથી અત્ર આપ્યાં નથી.

૬૦—મહાકવિ ધવલ-પણુ દશમી સદીમાં થયો જણાય છે.
નિર્ણિત સમય બરાબર કહી શકાતો નથી પરંતુ દશમી સદીથી આગળ
તેનો સમય લાવી શકાશે નહિ એમ તો જણાય છે. તેણે ૧૨૨ સંધિમાં

—અધ્યાયમાં અને ૧૮૦૦૦ શ્લોકમાં ‘હરિવંશ પુરાણ’ રચેલો કર્ણભંડારમાં જણાયો છે, તેમાં ‘મહાવીર’ અને ‘નેમિનાથ’ તીર્થકરોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે. મહાભારતની કથા પણ તેમાં છે.

૬૧—આની ભાષાનો પણ થોડો નમુનો લઈએ. કવિ કુંડગ્રામ (મહાવીરના જન્મગ્રામ)નું વર્ણન કરે છે કે—

જંબૂદીપદિં સોહણ અસેસુ, ઇદિ ભરતખેતિણું સુરણિવેસુ,
ધરહરિહિં સરિહિં સુરઉવવણેહિં, આસિહિ મહિસિહિ પર ગોહણેદિ. ૧
ગામિહિ ગોદૃહિ કોટ્હિ પૂરેહિં, વહુ વિહનાયહિ કમલાયરેહિં;
સુપસિદ્ધિ ભુવણિ વિદેહ દેસુ, ભય રહિઉ પસિદ્ધિ શિરવિસેસુ. ૨
તહિં કુંડ મહાપુર ભુવણુ સાર, ઉત્તગુ મણોહર તહો પપાર,
દ્વરહો દીસઈ ઉર્જલઉ ભાઈ, મણિમંડિય સુરગિરિ સિદ્ધરણાઈ. ૩
આધય પૂરિય શિખ્મલ જલણુ, લુ વિપ્પય ઇરદિણુયર રહેણુ;
ધવલહરિહિ ધવલિહિ ગયણિ યજ્યુ, પુર દીસઈ હું સુર લેય મગ્યુ. ૪
દુતિ પંચ સત ભૂમીયરેહિ, જિણુ ભવણિહિ ધય ધુવ્વત એહિ,
જણેવિણુ વીર જિણાગમેણુ, હું હું અધસય ગુદ્ધ યમેણુ. ૫

ધતા.

બહુ ધણુ બહુ ગુણુ બહુ સુય જુતઉ,
તહિં શિવ સધ જિણુબંધન ભતઉ,
શિવ્ય પસાહિય તહુ ભુરણારિઉ,
હું સુરલોચ મહિહિ અવપારિઉ. ૬

ભાવાર્થ—આ સમસ્ત જંબૂદ્વીપમાં શોભાયમાન, સુરલોકની સમાન ભરતક્ષેત્ર છે. તેમાં પર્વત, નદી, દેવોપવન, આશિષિ, મહિષી અને ગોધન, તથા ગામ, ગોઠિ, કોટ, પુર અને અનેક વિકસિત કમલાકરોથી (સુસજ્જિત) ભુવન-પ્રસિદ્ધ વિદેહ દેશ છે કે જે બખ્ષી રહિત અને પૂર્ણ વિખ્યાત છે. આમાં ‘કુંડ’ નામનું એક ભુવન-શ્રેષ્ઠ મોટું ‘પુર’ છે, જેના ઈશ્ય અને મનોહર ઉર્જલ મણિમંડિત પ્રાકાર દ્વરથી સુરમિરિ

(સુમેર પર્વત)ની પેઠે ભાસમાન જોવામાં આવે છે. (આ પુર)ની ખાડાઓ નિર્મલ જલથી ભરેલી છે.

—ગગનચુંબી ધવલ પ્રાવાસોથી આ પુર એવું દેખાય છે કે જાણે તે સુરલોકનો માર્ગ હોય નહિ. જે જે પાંચ પાંચ સાત સાત ભૂમિ (ખંડ) વાળાં જિનમંદિરોની ઉડતી ધ્વજાઓથી જાણે તે નગર વીર જિનેશ્વરનું આગમન થવાનું જાણીને અત્યંત હર્ષિત અને સંતુષ્ટ બની રહ્યું હતું.

—આ નગરમાં બહુ ધન, બહુ ગુણ, બહુ શ્રુતથી યુક્ત, જિનવચનનાં ભક્ત, નિત્ય પ્રસન્નચિત્ત નર નારીઓ નિવાસ કરે છે, જાણે તેઓ સુરલોકથી ભૂમિપર ઉતરી આવ્યાં છે.

૬૨—કવિના ગુરુનું નામ અંબસેન હતું અને સુરનામના વિપ્રનો તે પુત્ર હતો. તેનું નામ દરેક સંધિની છેલ્લી કડીમાં તેમજ અંથની પ્રસ્તાવનામાં આવે છે, કે જ્યાં ખીજ અંથકારો અને તેમની કૃતિનો ઉલ્લેખ મળે છે:—જેમકે ધીરસેન, સમતજ્જીવ (પ્રમાણ પરના એક અંથનો કર્તા), દેવનંદિ (જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણનો કર્તા) વજ્રસૂરિ (નય પરના એક અંથનો કર્તા), મહસેન (સુલોચના ચરિતનો કર્તા), રવિષેણ (પદ્મ-ચરિતનો કર્તા), જિનસેન (હરિવંશ પુરાણનો કર્તા) જડિલમુનિ, [વરાંગ ચરિતનો કર્તા], દિનકરસેન (અનંગ ચરિતનો કર્તા), પદ્મસેન, અધ-સેન (અમિજરાહમાનો કર્તા), ધનદત્ત (ચંદ્રપ્રભા ચરિતનો કર્તા), બિંધ્યસેન (ધણાં ચરિતનો કર્તા), સિદ્ધનંદિ (અનુપ્રેક્ષાનો કર્તા), સિદ્ધસેન (કે જોણે આગમ ગાયું ને ભવિયવિનોદ સારી રીતે પ્રકાશ્યું), રામનંદિ (ધણી કથાઓનો કર્તા), આસગ (વીર ચરિતનો કર્તા), ગોવિંદ (સનનકુમાર ચરિતનો કર્તા), શાલિભદ્ર (જીવ ઉદ્ધાતનો કર્તા), ચૌમુહ (પદ્મ ચરિતનો કર્તા) અને કોણુ. આ પૈકી ધણા અંથકારો અને અંથો સખંધી કંઈ જણાયું નથી. જેના અંથો બહાર આવ્યા જણાય છે તે સર્વ ઇ. સ. ૧૦ મી સદીમાં યા પહેલાં વિદ્યમાન જણાયા છે. જૈનોએ લોકભાષા પર કેટલો પ્રેમ અને ભક્તિભાવ બતાવ્યો છે તે આ પરથી જણાઈ આવે છે.

આ પૈકી સૌથી પાછળ થયેલ વીરચરિત્રનો કર્તા આસગ છે કે જે તે ચરિત્રની કેટલીક પ્રતોપરથી ૯૧૦ ના વર્ષમાં થયેલો દેખાય છે. જો તે વર્ષને વિક્રમ સંવત્ ગણીએ તો ૮૫૩ ઇ. સ. તે અંચકારનો સમય ગણાય. પણ એ વાત આશ્ચર્યજનક લાગે છે કે ધવલે આદિપુરાણના પ્રસિદ્ધ કર્તા જિનસેન કે જેનો ઉલ્લેખ પુષ્પદંત કરે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ધવલ પુષ્પદંતનો પણ ઉલ્લેખ કરતો નથી તેમ પુષ્પદંત ધવલનો કરતો નથી. જો કે બંને ધણા સારા કવિઓ છે. તેથી એ સભવિત છે કે તેઓ નજીકના સહયોગી હોય. આથી આ કવિને વહેલામાં વહેલા દશમા સૈદ્ધાંત મૂક્યો છે. તે મોડામાં મોડો અગ્યારમી સદીમાં થયો હોય.

પ્રકરણ બીજું.

અગીઆરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩. સંજમમજરી શ્વેતાશ્વરાચાર્ય મહેશ્વરસૂરિકૃત છે તેમાં ૩૫ દોહા છદ છે ને અપભ્રંશમાંજ છે. આ મૂળમાં તેના સરકૃત અનુવાદ સહિત ડો. ગુણેએ ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટના 'એનલ્સ' માં સને ૧૯૧૯-૨૦ માં વો. ૧ ભાગ ૨૪માં પૃ. ૧૫૭-૧૬૬ ઉપર કંઈક વિવેચન સહિત આપેલ છે. તે ૧૧મી સદીમાં થઇ ગયેલ હશે, કારણકે એક મહેશ્વરકૃત પંચમી કહા (કે જે પણ અપભ્રંશમાં હોવી જોઈએ)ની પ્રત સં. ૧૧૦૯ માં લખાયેલી જેસલમેર ભંડારમાં છે તે મહેશ્વર કૃત આ કૃતિ પણ હોઇ શકે. વળી કાલકાચાર્ય સ્થાનક કે જે એક મહેશ્વર-સૂરિકૃત છે તેની પ્રત સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી મળી આવે છે.

૬૪. આ સંજમમજરી ગાથાઓના નમુના નીચે છે:--

સંજમુ સુરસતિહિં પુઅઉ, સંજમુ મોકખદુવાર,
જેહિ ન સંજમુ મણિ ધરિઉ, તહ દુતર સંસાર.

સંજમભાર ધુરંધરહ, સદુચ્છલિઉ ન ગહ,
નિઅ જણુણી જીવ્વણુ હરણુ, જન્મ નિરથઉ તાહ. ૩

સંયમઃ સુરસાર્થેઃ શ્રુતઃ સંયમો મોક્ષદ્વારમ્ ।
યૈર્ન સંયમો મનિ ધૃતઃ તેષાં દુસ્તરઃ સંસારઃ ॥
સંયમભારધુરંધરસ્ય શબ્દઃ ઉચ્ચલિતો ન યસ્ય
નિજજનનીયૌવનહરણં જન્મ નિરર્થકં તસ્ય ॥

—સંયમના સુરસવાળા અર્થ સાંભળ્યા છે. સંયમ મોક્ષદ્વાર છે.
જેણે સંયમ મનમાં ધર્યો નથી તેનો સંસાર દુસ્તર છે.

—જે સંયમરૂપી ભાર ધરવા ધુરંધર છે તેનો શબ્દ જેણે ઉચ્ચલો—
બહણુ કર્યો નથી તેનો પોતાની માતાના જોખનને હરણુ કરનારો જન્મ
નિર્થક ગયો.

૬૫—આ ઉપર હેમહંસસૂરિના શિષ્યની કરેલી ટીકા છે તે પણ
અપભ્રંશના માટે ઉપયોગી છે. તેની પ્રત સં. ૧૫૦૫ ની મળે છે
તેથી તે ટીકાકાર તેની પહેલાં અવશ્ય હોવા જોઈએ. તેમાં અપભ્રંશ
અવતરણો ઘણાં છે અને કેટલાંક તો લાંબાં છે. નાનાં સુભાષિતરૂપે છે
કે જે ટીકાકારના સમયમાં બહુ સામાન્યરીતે વપરાતાં હોવાં જોઈએ.
ઘાખલા તરીકે:—

હિકુઈ જો ન વિ આલવઈ, કુસલ ન પુચ્છઈ વત
તાસુ તણુઈ ન વિ ગાછઈ, રે હયડા નીસત.
રાસહુ કંધિ ચડાવિયઈ, લખ્ખઈ લત સહસ્સ,
આપહણે કરિ કમ્મડાં, હિમા વિસરહિ કરસ.
મરણુ તિ બિહઈ બપ્પડા, ધમ્મિ જિ મુક્કા રક,
મુક્કિઅ મુસંચિઅ જેહિ પર, તે તિણિવાર નિસંક.

૬૬—એક નગર અને તેનાં ઉપનગરો—પરાંઓનું વર્ણન તે
ટીકામાં આ પ્રમાણે છે:—

અહિરામારામવણાઉલાઈ, સુરસુરહિસમાણ્ય ગાઉલાઈ,
જહિં સયવર બાવીસઈ વરાઈ, વણસિરીઅ રમણિ કેલીહરાઈ.
મયમતય મયગલ ગુલગુલંત, વરતરલતુરય ધપમપધપંત,
જહિં રહવર ધોરણિ ધડહડંત, ફરફારક પાઈક ધમધમંત.
જહિં કૂવ મણોહર સરવરાઈ, નરનારીજણુ-ધણુ-સુંદરાઈ,
રમણીઅરમણિ જણુ અચ્છરાઈ, જહિં વહઈ સરિઅ કિરિજલહરાઈ.
જહિં વસહિ લોય અટ્ટારહવન, જહિં પઉણુ-ખહતારિ-નવરન,
જહિં પવરચહુદઈ મનવહુદ, જલથલદીવંતરસત્યવદ્,
જહિં નાગર-સાગર-કિરિનિવાસ, જહિં લીલ કરઈ લીલાવિલાસ,
જહિં સુંદરમંદિર-દેહુરાઈ, જણુ સિચ્છઈ લચ્છીહર-ધરાઈ.

૬૭. આ પ્રતના ૧૦૬ (૨) પાનાં પર તક્ષશિલાના રાજા નામે ત્રિવિક્રમની કથા આવે છે તે ત્રણ પાનાં સુધી લંબાય છે અને તે જિનનમસ્કારના ફલ પર કથારૂપે છે. તે કથાની શરૂઆત રસિક હોવાથી અત્ર આપી છે:—

અતિ નામિણુ નયર તખસિલ । પડિ-વકખ-વછયલસિલમણિ-
સિલોહ-સહ-અહસુરહર, હરિણચ્છિહરિણુકંમુહમહિલચ્છયકંમણુમણુહર ।

ધણુકણુ કંચન-રયણુ-નિહિ, સુરપુરસરિસાયાર,
સેસુફણાવલિ કિં કિયઉ, પરિરંભિવિ પાયાર.

તહિં તિવિક્રમુ ર અતિ નરનાહુ । તિઅલોઅવિકખાહિ ।
જસિ દલિય-સયલ-બહિરાયવિક્રમુ સરપંકયસંગહિય મંખનાવઈ
તિવિક્રમુ ।

તાસુ મંગલદેવિ પિય, કોમલકમલપયચ્છિ,
રિવિ વિણિજ્જિય રધરમણિ, કણુચ્છવિ નં લચ્છિ.

૬૮—‘રાસહુ કંધિ ચડાવિયઈ’ વગેરે તેમ ‘દિવસિ પહિલ્લઈ પાહુણુ
સોનાસસુ વીઠાઈ’,—આની જેવાં અપભ્રંશ અવતરણો છૂટાં સુભાષિત
ગાથાઓ જેવાં લાગે છે તે તે રચનારના સમયમાં પ્રચલિત હોવાં

જોષએ તેમજ તે એમ પણ બતાવે છે કે અપભ્રંશનું સાહિત્ય કે જોષાથી વિશેષ પ્રભાણુમાં તે લીધાં છે તે ધણું સમૃદ્ધ હોવું જોષએ. આ વાતની ખાત્રી આ લાંબી કથા અપભ્રંશમાં છે તે પણ આપે છે.

૬૯. પ્રસિદ્ધ જૈનગ્રાંથાણુ પંડિત ધનપાલ માલવપતિ મુંજ અને ભોજની વિદ્વત્ સભામાં અગ્રણી હતા. તેમણે સં. ૧૦૨૯ માં પાઠ્ય-લક્ષ્મી નામમાલા નામનો પ્રાકૃત કોષ, અને પ્રસિદ્ધ જૈનકથા તિલકમંજરી ભોજના રાજ્યમાં રચી છે.

૭૦. ધનપાલનું સત્યપુર મંડળ મહાવીરેતસાહુ નામનું એક ૧૫ ગાથાનું નાનું સ્તોત્ર અપભ્રંશમાં છે; આ ધનપાલ ઉપરોક્ત ધનપાલ હાય તો તેનો સમય અગ્રામી શતાબ્દ છે:—

રખિ સામિ પસરંતુ મોહુ નેહુકુય તોડહિ;

સુમ્મદંસણિ નાણુ ચરણુ બહુ કોહુ વિહોડહિ,

કરિ પસાઉ સચ્ચકરિ વીર જઇ ટહું મણિ ભાવઇ,

તર્ધ તુકુધ ધણુપાણુ જાઉ જહિ મયઉ ન આવઇ. ૧૫

[આ ઉત્સાહની પ્રત સં. ૧૩૫૦ માં લખેલી પાટણના શેઠ હાલા-ભાઈના લંડારમાં છે, તે પ્રતમાં સોમનાથ વગેરેના નામની વાત પણ છે. મહમદ ગીઝનીની સોમનાથપર ચડાઈ સં. ૧૦૮૦ માં થઈ, સં. ૧૦૬૬ પછી ભોજરાજ ગાદીપર આવ્યા; એટલે તે વખતે ધનપાલ કવિ વિદ્યમાન હતા. વળી વિશેષમાં પ્રભાવક ચરિતમાં જણાવ્યું છે કે તેણે 'દેવનિગ્મલ'થી ચર ચવી સાચાર (સત્યપુર) મહાવીર જિનસ્તુતિ રચી હતી—એટલે સાચો-રમાં તે ગયેલ હતો એમ જણાય છે. આ પરથી સહીસલામતીથી માની શકાય તેમ છે કે આ ઉત્સાહ પણ પોતાની પાછલી વયમાં—સોમનાથની ચડાઈના સમય આસપાસ આ ધનપાલ કવિએજ રચ્યો હતો, આ પરથી સાચાર ધણું પ્રાચીન નામ છે અને ત્યાંની મહાવીરની મૂર્તિ—મંદિર પણ પ્રાચીન છે.]

૭૧. મહાકવિ પુષ્પદંત—અપભ્રંશ ભાષાના આ મહાકવિ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટ વંશી નરેશ કૃષ્ણરાજ (ત્રીજા)ના સમયમાં થયો છે. બીજે ક્યાંકથી આવે તેણે રાજના મંત્રી હરતને ત્યાં આગ્રય લીધો અને

તેના કહેવાથી એક ‘મહાપુરાણ’-‘તિસદ્ધિ મહાપુરિસ ગુણાલંકાર’ની રચના કરી. આ ગ્રંથ તેરહજાર શ્લોક પ્રમાણ છે અને ૧૦૨ સંધિમાં -પરિચ્છેદોમાં સમાપ્ત થયો છે. તેને બે ભાગ ‘આદિપુરાણ’ને ‘ઉત્તરપુરાણ’માં વિભક્ત કર્યો છે. તેમાં જિનસેન અને ગુણબદ્ધનાં તે નામનાં સંસ્કૃત ગ્રંથો છે તેમાં જે વિષય છે તેજ વિષય છે-તેમાં ૨૪ તીર્થ-કરો અને અન્ય મહાપુરણોનાં જીવન વર્ણવ્યા છે. તેની રચના શક સં. ૮૮૭ (વિ. સં. ૧૦૨૨)માં આપાઠ શુક્લ દશમી દિને (૧૧ મી જુન ૯૬૫ રવિવારે) સમાપ્ત થઈ હતી. તેના પછી રચાયેલાં આ કવિનાં બે ખીન્નાં નાનાં નાનાં કાવ્યો અનુક્રમે ચાર અને નવ સંધિનાં મળ્યાં છે તેનાં નામ ‘યશોધર ચરિત્ર’ અને ‘નાગકુમાર ચરિત્ર’ છે. તેની રચના કવિએ ભરતમંત્રીના પુત્ર ‘નન્ન’ના કહેવાથી તેનાજ ઘરમાં રહીને કરી છે. કવિએ પોતાના સર્વ ગ્રંથોમાં ભરત અને નન્નની પ્રશંસાનાં ધણાં ગીત ગાયાં છે. ‘મહાપુરાણ’ અને ‘યશોધર ચરિત્ર’નો પરિચય શ્રીયુત નાથૂરામજી પ્રેમીએ પોતાના એક વિદ્વાતપૂર્ણ લેખ દ્વારા કરાવ્યો છે અને તેમાં કંઈ અવરતણે પણ મૂક્યાં છે. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૨ અંક ૧.)

૭૨. તે પૈકી યોગાં અત્ર લખ્યે: ‘મહાપુરાણ’માંથી.

ધતા.

ધણુ તણુસમુ મજ્જુ છુ તં ગહણુ છોહુ શિષારિમુ ઇચ્છમિ,
દેવી સુઅ સુદણિહિ તેણુ હઉં શિલ્યે તુહારએ અચ્છમિ. ૨૦

મહુ સમયાગમે જાય હે લલિય હેં, બોલ્લછ કાઇલ અંબય કલિયહે,
કાણુણે ચંચરીઉ રણુરંઘ, કોર કિણુ હરિસેણુ વિસદ્ધ. ૨૧

મજ્જુ કષ્ટતાણુ જિણુપય ભત્તિ હેં, પસરધ છુઉ શિય જીવિય વિત્તિ હેં,
વિમલ ગુણા હરણુકિય દેહઉ, એહ ભારહ શિસુણુ પઇ નેહઉ. ૨૨

કમલગધુ ધિપ્પઈ સારંગે, છુઉ સાલૂરેં છીસારંગે;
ગમણુલીલ ન જ્યસારંગે, સા કિં છાસિજ્જઈ સારંગે. ૨૩

વઢિયસજીજીસણ વસણે, સુકધ કિતિ કિં હમ્મધ પિસુણે;

કહમિ કવુ વમ્મહ સંહારણ, અન્નિયપુરાણ બવણુવતારણ. ૨૪

—(કવિ, મંત્રી ભરતને કહે છે) હું ધનને તરણાસમું ગણું છું અને તેના અહણને ઇચ્છતો નથી. હું અકૃત્રિમ ધર્માનુરાગ—અકારણ પ્રેમ (ણિકારિમ્) ઇચ્છું છું; તેટલા માટે (હ) દેવીસુત શ્રુતનિધિ (ભરત!) નમારા મહેલમાં રહું છું.

—મધુ-વસંતનું આગમન થતાં આંખામાં લલિત મહોરકલિકા આવે છે, ત્યારે કોયલ બોલે છે, અને કાનન-વનમાં ભમરા શુંગરવ કરે છે, ત્યારે કીર-પોપટ (એવો હું) હર્ષથી શું બોલવા નથી લાગતો? જિન-ચરણ પ્રત્યેની ભક્તિથીજ મારી કવિતા પ્રસરે છે—સ્તુરાયમાન થાય છે, નહિ કે નિજ જીવિત-વૃત્તિ-આજીવિકાના ખ્યાલથી. હે વિમલ ગુણા-ભરણથી જેનો દેહ અંકિત થયેલો છે એવા ભરત ! હવે મારી આ રચના સાંભળ.

—કમલોની સુગંધ બ્રમર ગ્રહે છે, નહિ કે નિઃસાર અંગ વાળાં એવાં દેડકાં; હાથી-હંસની જે ગતિની લીલા હોય છે, તેવી ચાલથી શું દરણું ચાલી-નાસી શકશે?—આજ રીતે જેઓને સજ્જનો પર દૂષણો મુકવાની ટેવ પડી ગઇ છે એવા પિશુન-દુર્જન શું સુકવિઓની કીર્તિને હણી શકશે? (હવે હું) મન્મથને સંહારનારા (અને) ભવ સમુદ્રને તારનાગ અન્નિયપુરાણ (નામના) કાવ્યને કહું છું.

૭૩—યશોધર ચરિતમાંનો વિષય અને તેના સમકાલીન સોમદેવે સ. ૧૦૧૬ માં રચેલા યશસ્તિલક ચંપુનો વિષય—અને સરખા છે. તેને પોતે ‘નમના કર્ણોના આભરણ’ રૂપ જણાવેલ છે.

તિહુયણ સિરિકંતહો અધસયવંત રો અરહતો વમ્મહહો,
યણવિવિ પરમેઠિહિં પવિમલદિઠિહિં ચરણ જીયલુ યુયસયમહહો—કુવકં.
કુંડિલ્લ ગુતણહ દિણયરાસુ, વલ્લહનરિંદ ધર મહયરાસુ;
જીયણહ મંદિરણિ વસંતુ સંતુ, અહિમાણમેર કધ પુપ્પયંતુ.

ચિંતઇ હો વણુ નારી કહાએ, પૂજીતઉ કય દુઝખપહાએ;
કય ધમ્મણિવહો કારિ કહવિં, કહિયાઈ નમ સિવ સોડખલહમિ.

૭૪—હવે નાગકુમાર ચરિત્ર કે જૂની પ્રતિ માત્ર કારંજ
મંડારમાં મળે છે તે લખએ:—

છંદ ચૌપઈ

ગોતમ ગણુદર એ વંસિદૂંડ, સૂરિ પરંપરાએ ઉવધદૂંવ;
ણાયકુમાર ચરિત્ત પયાસિઉ, ધય સિરિ પંચમિદ્ધ મઈ ભાસિઉ. ૧
સોણુંદઉ જો પઠઈ પઠાવધ, સોણુંદઉ જો લિહધ લિહાવધ,
સોણુંદઉ જો વિવરિ વિદાવધ, સોણુંદઉ જો ભાવેં ભાવધ. ૨
ણુંદઉ સમ્મધ સાસણુ સમ્મધ,ણુંદઉ પયસુહુણુંદઉ ભુરવધ,
ચિંતિઉ ચિંતિઉ વરિસ ઉપાઉસુ,ણુંદઉણુંણુહોઉ દીહાઉસુ. ૩
ણુંણુ હો સંભવંતુ સુપવિત્તહ,ણિમ્મલ દંસણુણાણુ ચરિત્તઈ;
ણુંણુ હોઉ ઉપંચ કલ્લાણુઈ, રોય સોય ખય કરણુ વિહાણુઈ. ૪

—ગોતમ ગણુધરના વંશમાં સૂરિ પરંપરામાં ઉપદિષ્ટ આ ના-
ગકુમાર ચરિત્ર મેં પ્રકાશિત કર્યું અને શ્રી પંચમી ફલનું વર્ણન કર્યું.
જે આને શીખે શીખાવે તેને આનંદ રહો, જે લખે કે લખાવે તેને
આનંદ રહો, જે આનું વિવરણુ કરે યા કરાવે તેને પણ આનંદ હો.
૪સંમતિ એટલે મહાવીરનું શાસન (શુદ્ધ ઋદ્ધાનુ શાસન-વીરશાસન)
સમ્યક્ પ્રકારે આનંદવાન હો, પ્રજાને આનંદ હો અને નરપતિને

૪ સંમતિ-સન્મતિ એ મહાવીરનું ખીણું નામ હતું. જુઓ ધનંજયકૃત
નામમાલા.

સન્મતિ મહંતિવીરો મહાવીરોડ્ઠન્યકાશ્યપઃ ॥૧૧૩॥

નાયાન્વયો વર્દ્ધમાનો યત્તીર્થમિહ સાંપ્રતમ્ ।

—(હવે ૨૪ મા જિનેન્દ્રનાં નામ કહે છે:—સન્મતિ, મહંતિવીર, મ-
હાવીર, અંત્યકારણ, નાયાન્વય, વર્ધમાન, કે જેમનું તીર્થ-શાસન હાલમાં
પ્રવર્તે છે.

આનંદ હો. ચિંતવતાં ચિંતવતાં (એક) વર્ષ વીતી ગયું (!) નન્ન દીર્ઘ-
યુષ્ય થાયો અને આનંદ કરો. નન્નને સુપવિત્ર અને નિર્મલ 'દર્શન',
'જ્ઞાન' અને 'આરિત્ર' (જેનોના રત્નત્રય) ઉત્પન્ન હો. નન્નને સર્વ રોગ-
શોક-ક્ષય-કારી પંચ કલ્યાણ હો.

કવિએ પોતાનો દુકં પરિચય કરાવ્યો છે તે જોઈએ.

સિવભક્તાઈમિ જિજ્ઞુ સણ્યાસે, વેવિ મયાઇ દુરિયા જિજ્ઞુસે,
અંબણાઇ કાસવ રિસિ ગોત્તઇ, ગુરૂ વયળામય પૂરિય સોતઇ. ૧
મુઢા એવી કેસવ જામઇ, મહુ પિયરાઈ હોતુ સુઢ ધામઈ,.....

—હું શિવભક્તિ.....કાશ્યપ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ હતો. જૈન
ગુરૂના વચનામૃતથી મારાં શ્રોત્રો પૂરાયા, ત્યારે હું જૈનભક્ત થઇ ગયો.
મુઢાદેવી અને કેશવ(મટ્ટ) નામના મારાં માતપિતા સુખનાં ધામ બનો.

૭૫—તેનાં 'પુરાણો'માંથી વિશેષ હકીકત મળે છે તે એ છે કે
મેવારિ (મેઘપાટી અથવા માન્યખેટ)ની વાડીમાં લાંબા પ્રવાસથી અભિત
અઇને અને પોતાને થયેલ અપમાનથી ખિન્ન થઇ પોતે થાક લે છે.
તે નગરના એ જનો તેને લઇ રાજા શુભતુંગદેવ (વલ્લભરાય)ના મંત્રી
બરત સાથે ઝાળખાણ કરાવે છે. બરત પોતાના મંદિરમાં રાખી તેની
કાન્યપ્રતિભાથી મુગ્ધ થઇ 'મહાપુરાણ' લખવા પ્રેરે છે. કવિ તેના આ
આશ્રયદાતાનો ઉપકાર પોતાના આ વીરરસ કાવ્યની દરેક સંધિના અને
તેનું નામ જોડી અને ધણે સ્થળે તેની પ્રશંસા કરી સ્વીકારે છે. તેના
પિતાનું નામ કેશવભટ્ટ અને માતાનું મુઢાદેવી હતું. તેનું શરીર કૃશ
અને રૂપ કુરૂપ હતું. પુણ્યદંત પોતાને માટે બહુ અભિમાની હતો અને
'અભિમાનમેર' એ નામનું ખિરદ પોતે ધારણ કરી વાપર્યું છે

૭૬—મોટે ભાગે અપભ્રંશ કાવ્યો સંધિમાં (પ્રકરણમાં) વહેચાયા
છે તે પ્રમાણે આ કવિએ સંધિમાં પોતાના મહાપુરાણને વહેચેલ છે.
સંધિ ૧ માં ૭ મો છંદ છે તેમાં પ્રવરસેનના સેતુબંધનો તેમજ સાથે
સાથે રામાયણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. નવમા છંદમાં કપિલ અને વ્યાસ

ઉપરાંત ઐતિહાસિક એવા ભારવી અને બાણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વળી તે અન્યત્ર રૂદ્રનો તેમજ બીજા ધણુનો ઉલ્લેખ કરે છે. જેવા કે કણ્વ-ચર (કણ્વાદ-કપિલ), ભરત (નાટયશાસ્ત્ર કર્તા), પતંજલિ, ભાસ, કાલિદાસ, હર્ષ, પિંગલ, અકલકં, કુબ્જાંડ, દોણુ, સ્વયંભૂ. આમાં દોણુ તે એજ છે કે જેનો ઉલ્લેખ હેમાચાર્ય દેશી નામમાલામાં દાખલા તરીકે ‘અવિણયવદ્ધ ઇતિ દોણુ;’ ૧-૧૮, ‘અજ્ઞા એષ ઇતિ દ્રોણુ;’ ૧-૫૦ વગેરેમાં ઉલ્લેખ કરે છે તેજ છે. સ્વયંભૂ ને નોટસમાં પ્રતિકારે-કાષ્ઠ અકલકે એમ જણાવેલ છે કે ‘સ્વયંભૂઃ કવિઃ પદ્મદીવદ્ધ રામાયણ કર્તા આપલોસંઘીયઃ’ આ પરથી જણાય છે કે તે જૈન છે અને જેણે પ્રાકૃત છંદ પદ્મદીમાં રામાયણ-પદ્મચરિય રચેલ છે (કે જેનો અગાઉ આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ. પાના ૫૪).

૭૭—શ્રીચંદ્રમુનિ—તેનો બનાવેલો એક કથા કોશ છે તેમાં ૫૩ સંધિ અર્થાત્ અધ્યાય છે. તેમા લગભગ તેટલી સંખ્યામાં નાની રાચક ઉપદેશ પૂણ કથાઓ કહેલી છે. કર્તાની ગ્રંથને અંતે પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે આ કવિએ આ ગ્રંથ ગૂજરાતની રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં મૂલરાજ ગૃપતિના સમયમાં રચ્યો હતો. અણહિલપુરના ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશમાં બે મૂલરાજ થયા—એક વિ.સં. ૯૯૮ થી ૧૦૪૩ સુધી; અને બીજો માત્ર બે વર્ષ સં. ૧૨૩૩ થી સં. ૧૨૩૫ સુધી. સંભવિત રીતે આ કવિ મૂલરાજ પહેલાના સમયમાં થયો છે. તેની છેવટની સરકૃતમા પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે કુદ કુંદાર્યાર્ણના ગણની પરપરામા આવીર્તિ શિષ્ય યુતકીર્તિ શિષ્ય ગુણાકર કીર્તિ શિષ્ય વીરચંદ્રનો શિષ્ય હતો અને તેણે આ ગ્રંથ મૂલરાજ રાજાના ગોષ્ઠિક (સલાહકારક મંત્રી) અને અણહિલપુરના વતની પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના સજ્જનના પુત્ર કૃષ્ણના કુટુમ્બ માટે રચ્યો હતો.

૭૮—તેની બાષા શ્વેત આદિ કવિઓ જેવી છે, પરન્તુ છંદ કંઈક બિન્ન છે.

પણવેપિણ્ય જિણ્ય સુવિસુદ્ધમર્ષ, ચિંતધ બણિ મુણિ સિરિચ્ચંદુ કંધ,
સસાર અસાર સવ્વ અધિર, પિય પુત્ત મિત્ત માયાતિમિર. ૧

ખણિ દીસધ ખણિ પુણુ ઉસ્સરધ, સંપય પુણુ સંપહે આણુહરધ;
જેખ્યાણુ ગિરિવાહિણિ વેમગગિ, લાયણુ વણુ કરસલિલ સઉ. ૨
જીવિઉ જલખુખમુય ફેણુ શિહુ, હરિજાણુ વરજ્જુ અવજ્જુ ગિહુ.

—વિશુદ્ધમતિ જિન (ભગવાન)ને પ્રણામ કરીને મુનિ શ્રીચંદ્ર કવિ ચિત્તમાં ભણે—ચિંતન કરે છે કે સસાર અસાર અને સર્વ અસ્થિર છે. પ્રિય પુત્ર મિત્ર માયાના અધકાર સમાન છે. ક્ષણમાં દીમે, વળી ક્ષણમાં આસરી જાય—ચાલી જાય (એવી) સંપત્તિ વળી ‘સાપ’ને અનુસરતી—સરખી છે. જેખન, ગિરિ એટલે પર્વતની વાહિની—નદીના વેગ પેટે જનાર છે, લાયણ વણુ—કાન્તિ લાઇમાંના પાણી જેમ નાશવંત છે. જીવન જલના ‘પુદ્’પુદ્—પરપોટાના રીણુ જેવું છે, અને ગૃહ ઇલાહિ (?) ઇંદ્રજાલ સમાન છે.

૭૯—ધુવડ અને હંસની એક કથાનો પ્રારંભ જોઇએ:—

મગહામંડલિ પય સુહય રમ્મિ, પયપાણુ રાક પાડલિપુરમ્મિ,
તથેવ એકંકુ કોસિઉ ઉયારિ, નિવસધ મયાવિ ગોહરદુવારિ. ૧

સક્યાધ રાય હંસહ સમીવુ, ગઉ વિહરમાણુ સુરસરિહે દીવુ,
એકંકેણુ તથ કય સાગએણુ, પુચ્છિક હસે વયસા ગએણુ. ૨

ઓ મિત્ત ! તં સિ કો કહસુ એત્યુ, આગમિ પએસહો કહો કિમત્યુ,
ઘયરદું હો વયણુ સુણેવિ વૃક, આસર્ષ હઉ ઉત્તમ કૂલ પસૂક. ૩

કયસાવાણુગ્ગહ ત્રિહિ પયાસુ, આયહો પહુ ! પુહધ મંડલાસુ;
વસવતિ સવ્વ સામંત રાય. બહું વયણુ કરતિ કયાણુરાય. ૪

કીલાધ ભમંતઉ મહિપ સત્ય, તુમ્હઈ નિએવિ આગમિ એય;
ધય વયણુહિં પરિગિસિક મરાણુ, વિણુએણુ પયં પિક મધવિસાણુ. ૫

—મગધમંડલ દેશમાં સુખદ અને રમ્ય પાટલિપુત્રમાં પ્રતિપલ્લ રાજા (હનો), ત્યાંજ (તેના) એક કોટના ગોપુર દ્વાર-દરવાજામાં એક

ગંગતો અને માયાવી ધ્રુવડ વસતો હતો. તે એક દિવસે વિહરતો વિહરતો સુરસદૃશ દ્વીપમા રાજહંસો સમીપ આવી લાગ્યો. ત્યાં એક ઉમરે પહોંચેલા-૪૬ હંસે સ્વાગત કરીને તેને પૂછ્યું ‘ હે મિત્ર! તું કાણુ છું, ક્યાંથી આવ્યો. આ પ્રદેશમાં શા અર્થે આવ્યો છું. ’ ધૃતરાષ્ટ્ર (હંસ) નાં વચન સુણીને ધ્રુવડ બોલે છે ‘ હું ઉત્તમ કુલમાં જન્મેલો છું. હું વિધિપુરઃસર શ્રાવક અનુગ્રહ કરી (!) હે પ્રભુ ! પૃથ્વી (પુષ્પપુર !) મંડલમાંથી આવ્યો છું. સર્વસામંત અને રાજા મારા વશવર્તી છે અને હે રાજા ! તેઓ મારા વચનનું ભલે પ્રકારે-અનુરાગથી પાલન કરે છે. ક્રીડાને માટે ભમતા રાજાઓ-મહિપોની સાથે હું અહીં તમારા પ્રદેશમાં આવી નીકળ્યો છું. ધ્રુવડનાં આ વચનો સાંભળી પરિતુષ્ટ થયેલા આ વિશાલભતિ મરાલે વિનયપૂર્વક તેના પગ પકડયા.

ઉચારિ=ગંગતો, હઉં=હું, ધ્રુઉ=ધ્રુવડ.

૮૧—૬વિએ છંદ ગુદા ગુદા વાપર્યા છે તેનાં ઉદાહરણ્યુ :—(૧) વંશસ્થ-લહેવિ સિદ્ધિં ચ સમાહિ કારણું, સમત્ય સંસાર કુહોહવારણું
પહું જએ જં સરસં નિરન્તરં, સુહં સયાત્ફલજ અણુત્તરં.

(૨) દુહડહઉ નામનો છંદ.

તેણાણુ માઉ, વહ્નિઉ પમાઉ,
સન્મત છાણુ, તવ ચરણુ થાણુ,
સેણાઇ મોહ, મિછત જોહ,
ઈંદ્રિય કસાય, પરિસહ વિસાય.
ઉવસગ્ગ આઇ, નિહિવિ અરાઇ,
પાવેવિ મોકખ, સિરિ પહય દુકખ.

(૩) માલિનિ છંદ

વિવિહ-રસ-વિસાલે, જ્યે કાગિ હલાલે;
લલિય-વયણુ-માલે, અત્ય-સંજોહ-સાલે.
જુવણુ-વિદિહ-જામે, સબ્વ-દોસોવસામે;
ઇહ ખલુ કહકોસે, સુન્દરે દિણુ તોસે.

૮૨—સં. ૧૦૭૬માંસાગરદત્તનું બનાવેલું જંબુસ્વામિ ચરિત્ર (૨૬૯૦ અથાથ્ર) તથા તેના ઉપર ટિપ્પન (૧૧૯૦ અથાથ્ર) બૃહત્ ટિપ્પનિકામાં નોંધાયેલ છે.

૮૩—પદ્મકીર્તિના પાર્શ્વપુરાણમાં ૧૮ સંધિ છે તે ૩૩૨૩ શ્લોક છે. જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રાપાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર તેમાં છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે તે ચંદ્રસેનના શિષ્ય માધવસેનના શિષ્ય જિનસેનનો શિષ્ય હતો. તેના કાકનો નિર્ણય હાલ થઈ શકે તેમ નથી. પણ તેના આ અંચની કારણ બહારમાં જે પ્રત છે તેનો લખ્યા સંવત્ ૧૪૭૩ ફાલ્ગુણ વદિ ૯ યુધ છે કે જે વખતે વીરભાણુદેવ રાજ્ય કરતો હતો.

૮૪—નયનન્દિના સુદર્શન ચરિત્રમાં ૧૨ સંધિ છે. તેમાં સુદર્શનનું ચરિત્ર છે. પ્રશસ્તિપરથી જણાય છે કે કર્તા કુંદકુંદનાચાર્યગણના પદ્મનંદિના શિષ્ય વિશાખનંદિના શિષ્ય રામનંદિના શિષ્ય માણિક્યનંદિનો શિષ્ય હતો અને તેણે વિ. સં. ૧૧૦૦ માં જ્યારે ભોજદેવરાજ અવંતિદેશમાં ધારાનગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ અંચ રચ્યો છે. તેનો આદિ ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

ૐ નમઃ સિદ્ધેભ્યઃ । જમો અરહંતાણં । જમો સિદ્ધાણં ।
જમો આચરિયાણં । જમો ઉવજ્ઞાયાણં । જમો લોષ સર્વસાહુર્ણં ।

૪૬ પંચ જુમોઝારઈ લહેવિ ગોવડુવડ સુદસણ,

ગઉ મોઝખહો અઝખમિતહો ચરિઉ વ ચડિવગ્ગ પયાસણ.

૮૫—આજ નયનન્દિએ કદાચ આરાધના નામનો અથ રચ્યો હોય. તેના સંબંધમાં સ્વં સાક્ષર દલાલે જણાવ્યું છે કે તેના કર્તા નયનન્દિ દિગંબર છે. અંચ બે ભાગમાં—૧ લામાં ૫૬ અને બીજામાં ૫૮ સંધિ છે. પાટણ બંડારમાં સ્વં દલાલે પોતે જોયેલી પ્રતમાં માત્ર ૩૦ અને ૨૭ સંધિઓ છે.

મુણિવર જુયનંદી સણિગુ વધ્યે પમિધ્યે સયત્તવિહિણિદાણે એત્ય કવ્વે મુમ્બવે,
અરિહ પમુદ મુત્તુ વુત્ત મારાહણાએ પમણિઉ પ્રુકુ સધી અઠ્ઠાવણ્ણુ સમેત્તિ.

૮૬. કનકામરતું કરકંડુ ચરિત ૧૦ પ્રકરણ કે જેને પરિચ્છેદ નામ આપેલ છે તેમાં છે. તેમાં ઋષિ કરકંડુનું ચરિત છે. કર્તા તેમાં સિદ્ધસેન, સમન્તભદ્ર, અકલંકદેવ, રવચંદ્ર, અને પુષ્પદંતનો ઉલ્લેખ કરે છે, તે પરથી તેણે ઈ. સ ૧૦ મી સદીમાં કે તે પછી કોઈ કાળે તેની રચના કરેલી હોવી જોઈએ.

૮૭. આનો આદિ અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

મણુ મારવિણ્ણમણુહો સિવપુરવાસહો પાવતિભિરદરદિણ્ણયરહો;
પરમપ્પય લીણુહો વિલ્લયવિહીણુહો સરમિ ચરણુ સિરિ જિણ્ણવરહો.
જય આણુવમ સિવસુહ કરણુદેવ, દેવેદ-દિણ્ણિદ-ણુરિદ સેવ,
જય જ્ઞાણુ મહોદદિ કલિય પાર, પારાવિય સિવપહે ભવિયતાર.

પુણુ કહમિ પયકુ ગુણુણિયર ભરિઉ, કરકંડુ જ્ઞરિંદહો તણુકિ ચરિદ

તો સિદ્ધસેણુ સુસમન્તભદ્ર, અકલંકદેવ સુઅજલ સમુદ;
જય એવં સયંણુ વિલામ્ભચિત્ત, વાએસરિદર સિરિ પુપ્પયતુ.

ચિરદિવવરવંસુપ્પણુએણુ, અંદારિસિગોતે વિમલ્લએણુ
વઠરિયઈ હુવઈ દિયંબરેણુ, સુપસિદ્ધણ્ણમ કણુયામરેણુ.
બુદ્ધ મંગલ એવ હો સીસએણુ, ઉપ્પાધયિ જણુમણુતોસએણુ.
આસાધયણુપરિ સંપત્ત એણુ, જિણુચરણુસરોરુદ્ધમત્તએણુ.

આની સં. ૧૯૭૮ માં લખાયેલી પ્રત ઐલક પન્નાલાલ સસ્ત્રવતિ ભવનમાં નં. ૨૮ ની છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

બારમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮. અભયદેવસૂરિ બારમી સદીમાં સ. ૧૧૩૩-૩૫ લગભગ સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે જ્યોતિહુયણુ સ્તોત્ર રચ્યું છે તે પણ અપભ્રંશમાં છે. તેમાં ૩૩ ગાથા છે.

જયતિહુયણુ વર કપ્પ રૂપ જય જિણુ ધનનંતરિ;
જયતિહુયણુ કલ્લાણુ કોસ દુરિયકખરિ કેસરિ
તિહુયણુ જણુ અવિલધિ આણુ ભુવણુતય સામિય
કણુસુ સુહાધ જિણેસ પાસ થંભણુયપુરિદ્દિય. ૩

* * * * *
એય મહારિય જતદેવ ઇદુન્હવણુ મદસઉ;
નં અણુલિય ગુણુ ગહણુ તુમ્હ મુણિજણુ અણિ સિદ્ધઉ.
એમ પસીય સુપાસણાહ થંભણુયપુરિદ્દિય;
દય મુણિવર સિરિ અભયદેઉ વિણુવહ અણિદિય. ૩૦

૮૯—સં. ૧૧૨૩ માં સાધારણુના અંક સૂચિત કવિએ ૧૧ સંધિ વાળી અપભ્રંશ ભાષામાં વિલાસવર્ધકહા રચેલી છે તે ‘સમરાધ્યકહા’ નામની સુપ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સૂરિની પ્રાકૃત કથામાંથી ઉધૃત કરી છે એમ તે કવિએ પોતે જણાવ્યું છે. કથાવસ્તુ જાણવા માટે સમરાદિત્ય કથામાંનું પંચમવર્ણન જોવું. અંચકાર પોતે કોટિકમણુ-વજ્રશાખામાં થયેલા અપ્પભદ્ધિ સૂરિના સંતાન છે તે યશોભદ્ર સૂરિના ગચ્છના છે એમ જણાવે છે. કવિ ‘સાધારણુ’ એ નામથી પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ હતા. તે નામથી તેમણે અનેક જાતનાં સ્તુતિસ્તોત્રો રચેલાં હતાં. પાછળથી પોતાનું નામ સિદ્ધસેનસૂરિ એ નામથી પ્રતિષ્ઠિત થયું એ પણ તેમણે જ જણાવી દીધું છે. આ ‘અપભ્રંશ’ કથાની પ્રત જેસલમેર બંડારમાં છે. તેનું આદિ આ પ્રમાણે છે.

બહુરયણુમણોહર નિમ્મલપયહર સગણુ સુવન્ના હિદ્દિયઉ,
જ(ભ?)ણુ કરસ ન સોહઈ નયણુ મોહઈ કન્વહાર કંઠદ્દિયઉ. ૧
પદમં પણુમેપ્પુ(વિ?)ણુ ઉસહસામિ પુણુ અજિઉ વિવિન(ણિ?)—
જિજયઉ શુણુમિ,

સબવુ ભાવેવિણુ ભવવિણાસણુ વંદિવિ અભિનંદણુ ગુણુનિધાણુ.

—જેસલમેર બંડાર સ્ત્રી ૫. ૧૪ પ્રસ્તા. ૫. ૪૫

૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધરાસનો ઉલ્લેખ સં. ૧૧૭૪ માં યશોદેવ ઉપાધ્યાયના રચેલા નવનત્વભાષ્ય વિવરણમાં કરેલો છે તે તે સંધિ (અપભ્રંશ કાવ્ય) બદ્ધ છે અનયોચ્ય વિશેષવિધિ મુકુટ સપ્તમી સન્ધિબન્ધ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસકા મ્યામવસેયઃ) આ પરથી જણાય છે કે ગૂજરાતીમાં જેમ કાવ્યને રાસ કહે છે તેવી રીતે અપભ્રંશ તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રાસો હતો.

૯૧. સં. ૧૧૬૦માં શાલિભદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાનસૂરિએ ઋષભચરિત્ર રચ્યું છે તેમાં કેટલોક ઠેકાણે અપભ્રંશ ભાગ આવે છે.

૯૧. સદગત સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલે અપભ્રંશ સંબંધે 'સાહિત્ય' માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું છે કે:—

‘અત્યાર સુધીમાં અપભ્રંશ ભાષાનાં જે ઉદાહરણો અપાયાં છે તે હેમાચાર્યના પ્રાકૃત વ્યાકરણ તથા દ્વાત્રયમાંથી છે. કેવળ અપભ્રંશ ભાષામાં રચાયેલાં કડવાબદ્ધ કાવ્યો તથા ગ્રંથો જૈન ભંડારોમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં મેળુદ છે. આ ઉપરાંત ૧૦ મા, ૧૧ મા તથા ૧૨ મા શતકમાં રચાયેલાં પ્રાકૃત કાવ્યોમાં પણ અપભ્રંશમાં રચાયેલો કેટલોક ભાગ મહાભ મળે છે. હેમાચાર્યના ગુરૂ દેવચંદ્રે સં. ૧૧૬૦માં પશાન્તિનાથ ચરિત્ર નામનું ૧૬૦૦૦ શ્લોકનું કાવ્ય રચેલું છે તેમાંથી કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ નીચે આપ્યો છે.

૯૨. આ ભાગમાં શાંતિનાથના જન્મ વખતે દિશા કુમારીએ જે ઉત્સવ કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે:—

૫ આ કાવ્યના પ્રારંભમાં પ્રાચીન કવિઓને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા હોય છે તે પ્રમાણે દેવચંદ્રસૂરિ જૌતમ સ્વામિ, સવાલક્ષપ્રમાણ વસુદેવ કથા (વસુદેવહિંદી)ના કર્તા ભદ્રબાહુ, સમરાઈચ્ચ કહાના કર્તા હરિભદ્રસૂરિ, કુવલયમાલાના કર્તા કાલિદય ઇંદ્રસૂરિ તથા ઉષમિતિભવ પ્રખ્યાતના કર્તા સિદ્ધસૂરિને નમસ્કાર કરે છે. વસુદેવહિંદી સંપ્રદાય તથા ધર્મસેન વાચકની બનાવેલી છે, પરંતુ આમાં તે ભદ્રબાહુએ રચેલી છે. તથા તેનું પ્રમાણ સવાલક્ષનું છે તે વિશેષ છે.

- કવિરાયચક્રવર્તિ વદે સિરિ ઈંદ્રભૂમિભિનાહં ।
 જરસ જશે તેલ્લમ્મિ વ વાણી સવ્વથમ્મ વિચ્છરમ્ ॥ ૬
- વંદામિ ભદ્રાબાહુ જેણુ ય અધરસિયમહુકહાકલિપં ।
 રમ્મયં સવ્વાલકખં ચરિય વસુદેવરાયરસ ॥ ૭
- વંદે સિરિહરિભદ્દં સૂરિં વિહસયણા નિગ્ગયપયાવં ।
 જેણુ ય કહાપમ્મથો સમરાધમ્મથો વિણિમ્મવિહ ॥ ૮
- દાકિમ્મનદંદસૂરિં નમામિ વરવન્નભાસિયા સગુણા ।
 કુવલ્લયમાલેવ્વ સુહા કુવલ્લયમાલા કહા જરસ ॥ ૯
- પણુમામિ સિદ્ધસૂરિં મહામતિં જેણુ સવ્વેજવાણુ ।
 પવ્વરકંપિ વ રમ્મયં ભવરસ રુવં કહામ્મથે ॥ ૧૦
- જય જય તિહુયણુદીવયદામ્મ એ, જય જય અસેસહ માર્ઘ એ ।
 જય જય તિહુયણુસરવિમાર્ઘ એ, જય જય અચ્છરિયપસામ્મ એ ॥ ૪
- મ ખીહિસિ પરમેસરિ સામિણિ, જમ્હે દિસાકુમારિ ગયગામિણિ ।
 જમ્મકમ્મુ જિણુવરહ કરેસહં, અપ્પહં સિવપુરિપથિ ધરેસહમ્ ॥ ૬
- અવિ ય તિહુયણુનાહહ કુચ્છિધરિ જય જય સામિણિ દેવિ ।
 અમ્હેહિ તુહ પયપંકયઈ વદિય મિરહ નમેવિ ॥ ૭
- જય જય અધરાદેવિ તુહું સંતિજિણુંદહ માએ ।
 પણુમહં તુહ પયપંકયઈ સિરિતિહુયણુવિકખાએ ॥ ૮
- જય જય તિહુયણુદીવુ તઈ દસિયસયલપયત્થુ ।
 દિંતિય સામિણિ તાડિયહ ભવિયહં મોહુ સમત્થુ ॥ ૯
- જય જય જગગિહખંભુ જિણુ દિંતિય સામિણિ લોષ ।
 સંજેઘયભવભીજજણુ સયલસુહં સંજેઘ ॥ ૧૦
- સયન્નદુરિયદદોલિદ્ધવમ્મલાવલ્લિજલવાહુ ।
 દિતિય તિહુયણુમાયપઈ ફેડિંક અગહ દાહુ ॥ ૧૧
- જય જય પડિમોહયરુ વિન્નિયપુન્નિમચ્ચેદુ ।
 માય મહાસન્નદેવિપઈ કિંક ભવિયહ આણુદુ ॥ ૧૨

- જય જય ભવસાયરગયણિચારણુવોહિત્યુ ।
દિતિય કિઉ ઉવયારુ પદી લોયહ અધસુસમત્યુ ॥ ૧૬
- જય જય સામિણિ તુજ્ઝ સુઉ હોસઇ તિહુયણનાહુ ।
ભવિયાણુ યણુહ અસસહ વિ જે ફેરેસઇ દાહુ ॥ ૨૯
- અપ્પાડિબ્બુ વિહુ જિહ બૂ જિહ ખંતિસમગ્ગુ ।
રંગાવિવન્નિઉ સપ્પુ જિહ પગ્ગુસિંગુ જિહ ખગ્ગુ ॥ ૩૬
- હુયવહુ જિમ્મ તવાતવયરે ભારેહુ વ અપમત્તુ ।
સીહુ જિમ્મ દુદ્ધરિસુ જિણુ સ્તરઉ જિમ્મ કરિમત્તુ ॥ ૩૭
- પંચવન્નવરકુસુમભરે પુણુ સુર મેલ્લિસ્સંતિ ।
ઉપરિ છત્તતયરયણુ ચદ્ધતુલ્લુ ધરિહિંતિ ॥ ૪૮
- ઇય પરમેસરિ પુત્તુ તુહ હોસરે ગુણુગણુરાસિ ।
તિં વંદહ પણુમત સિર અન્નિહિણિ વિઠ્ઠિયપાસિ ॥ ૫૧
- પડિવોહેવિણુ ભવિયજાણુ જગવિન્નારિવિકિતિ ।
અતિવિહેવિણુ તુહતણુઉ સેલેસી વરસત્તિ ॥ ૭૫
- દેવચંદ્રપરિવંદિયહ કિયલુ હુડકપ્પુડ એસ ।
કો કિર સક્કઇ જિણુવરહ ભત્તિ કરેવિ અસેસ ॥ ૭૬
- અધપંડુસિલાસીહાસણુગ્મિ સોહમ્મસામિ ઉવવિસઇ રમ્મિ ।
ઉન્નગિ ધરઇ જિણુવરેંદુ જે પાવજલણુઉલ્લવણુકંડુ ॥ ૧૦૨
- એત્થંતરિ સારી દુહખયકારી બહુવિહકુસુમગુણુવરિય ।
અચ્ચુયસુરણાહિં ભત્તિસણાહિં કુસુમંજલિ નિયકરિ ધરિય ॥ ૧૦૩
- જાઇકુંદમંદારસમુજ્જલયંપયપારિપાયયપિંજલ ।
કેયઇલ્લમચકુંદસેહિય ગંધેલુદ્ધકુલ્લધયમોહિય ॥ ૧૦૪
- ખેત્તકિંકરહિં એન્નંતરે સહસઅરુવ ચઉસકુહન્નંતરે ।
કલ્પયકલસાણુ સહસકક અઠોતરે વીયઉ રમ્પમધયાણુ પુણુ ઉતરે ॥ ૧૦૫
- એવન્ન સુરેંદિહિં સહ સુરવિંદિહિં મજ્જાણુ જિણુવર અણિંદ્યહ ।
કિહુ બહુવિઉભતિએ નિયવિન્નિચિત્તિએ દેવચંદ્રપરિવંદિયહમ્ ॥ ૧૧૪

જયહિ જિજ્ઞાનાહયા કમ્ભવણુદાહયા પણ્યસુરનાહયા સિદ્ધિગમવીહયા ।

જયહિ સુભકારયા મોહનિહારયા દુરિયસયવારયા ચતસંસારયા ॥ ૧૨૩

જયહિ ગયસંસયા કામભડધંસયા નીરનવદસયા ભુવનઅવયંસયા ।

જયહિ હવપાવયા દ્રહિયવરભાવયા દુરકત્તણુલાવયા સજલપ્પણુરાવયા ॥ ૧૨૪

૯૩—આ દેવચંદ્રણ ડ્રત સુલસાખ્યાન અપભ્રંશમાં છે તેમાં ૧૭ કડવક છે.

એહ સંધિ પુરૂપત્ય વસતિય દેવચંદ્રસૂરીહિં સમતિય,

ધ્ય બહુગુણુ ભૂસિહિ જિજ્ઞાસુપસસિહિ સુલસ ચરિહિમ્ભતિયહ.

નિસુણુત પઠંતહ ભત્તિઅં સત્તણુ મોકપુ મોકખતિયહ.

૯૪. હેમચંદ્રણના વ્યાકરણમાંથી તેમજ કુમારપાલ ચરિત્ર દ્રાશ્રય-પ્રાકૃતકાવ્યમાંથી ધાતુંક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળી આવે છે તેના સંબંધે હવે પછી જૂદા વિભાગ અને પ્રકરણમાં જણાવીશું.

૯૫. સસિપાલક કુલસંભવ પાર્શ્વનંદન ધાહિલના પઠમસિરિ ચરિત્રમાં ચાર સંધિમાં પદ્મશ્રી સતીના શીલનું વર્ણન છે. આ ક્યારે રચાયેલું છે તે જણાયલું નથી પરંતુ પાટણુ મંડારની પ્રતનો સંવત ૧૧૯૧ નો છે; તેનો આદિ ને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—
ધાહિલુ દિવ્વદિહિ કવિ જંપઈ, અહુ જળુરોલુ મુએવિણુ સંપઈ.
નિસુણુહ સાહમિ કનરસાયણુ, ધમ્મ કહાણુડં પહુગુણુ ભાયણુ.

x x x x

સસિપાલક વુઝ્ય આસિ નાહુ, જસુ વિમલુ કિત્તિ જગિ ભમધ સાહુ.
તસુ નિમ્મલિ વંસિ સમુખ્ખવેણુ, પઠમસિરિ ચરિહિ કિહિ ધાહિલેણુ.
ધ્રિવિ પાસહનંદણુ દોસવિમદ્દણુ સુરાધહિં મહાસધહિં.

જિજ્ઞા ચલણુહ ભત્તહિ તોયધ પોત્તહિ દિવ્વ દિટ્ઠિ નિમ્મલમધહિં.

૯૬ સંદેશરાસક—આ રાસક પ્રાકૃત તથા અપભ્રંશમાં છે. તેમાં દોહા, ગાથા, રૂપા, પદ્યકા, ચંદ્રાયણુ, અર્ધ વગેરે છંદો વાપરેલા છે. પાશ્ચાત્ય દેશમાં એએછ દેશમાં મીરસેણુના સંબંધીનો પુત્ર અદ્દહમાન

નામનો હતો, તેની ગીતવિષયક પ્રાકૃત કાવ્યને વિષે પ્રીતિને લીધે તેના સ્નેહથી આ વિરહિણી સંદેશ વિષયક સંદેશ રાસક રચેલું છે. તેની પ્રત પાટણ બંડારમાં છે.

પચ્ચાએસિ પદ્મો પુવ્વપસિધ્ધો ય મિચ્છદેસોત્થિ,
એહ વિસએ સંભૂઓ આરદો મીરસેણુસસ. ૩

તહ તણુઓ કુલકમલો પાછવ કવેસુ ગીય વિસએસુ
અદ્દહમાણુ પસિધ્ધો સન્નેહછ રાસયં રધયં. ૪

૯૭. ચર્યરી નામની જિનવદ્ધભ સૂરિની સ્તુતિ સાથે ચૈત્યવિધિ જિનદત્તસૂરિ અપભ્રંશમાં રચી છે. જિનવદ્ધભનો સ્વર્ગવાસ સ. ૧૧૬૮ માં થયો ને તેના શિષ્ય જિનદત્તે તેના પછી થોડાં વર્ષોમાજ આ સ્તુતિ રચી હોય તેમ અનુમાનાય છે. જિનદત્તને આચાર્યપદ સ. ૧૧૬૮ માં મળેલું અને તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૧૧ માં થયો. તેનો આદિભાગ:—

નમિવિ જિણેસર ધમ્મહ તિહુયણુ સામિયહ
પાયકમણુ સસિનિમ્મણુ સિવગય ગામિયહ,
કરિમિ જહકિયગુણુયુધ સિરિ જિણુવદ્ધહહ
જુગપવરાગમસૂરિહિ ગુણિગણુદુલ્લહહ. ૧

—ત્રિભુવનના સ્વામી, શિવગતિગામી એવા જિનેશ્વર ધર્મનાથના ચંદ્રજેવા નિર્મલ પાદકમલને નમીને યુગપ્રવર આગમાચાર્ય ગુણિગણુ-દુર્લભ એવા શ્રી જિનવદ્ધભની યથાર્થિત ગુણુસ્તુતિ કરે છું.

પરિહરિ લોચપવાહુ પયદિહિ વિહિવિસહિ
પારતંતિ સહુ જેણુ નિહોડિ કુમગસહિ,
દંસિહિ જેણુ દુસધ-સુમંધહ અંતરહિ,
વદ્ધમાણુજિણુતિતથહ કિયહિ નિરતરહિ. ૧૦

—જેણે લોકપ્રવાહને પરિહરી-તથા પરતંત્રતા વાળા શત કુમાર્ગને ટાળી વિધિમાર્ગ પ્રવર્તાવ્યો, જેણે નહારો સંધ અને સારો સંધ

એનું-એ વચ્ચેનું અંતર બતાવ્યું અનેવર્ધમાન-મહાવીર જિનના તીર્થને નિરંતરનું-અવિચ્છિન્ન કર્યું.

૯૮. જિનદત્તસૂરિની બીજી બે અપભ્રંશ કૃતિઓ નામે ૨. ઉપ-દેશ (ધર્મ) રસાયન રાસમાં ૮૦ ગાથા છે અને ૩. કાલસ્વરૂપ કુલકમાં ૩૨ ગાથા છે. આમાંની છેલ્લી કૃતિની ત્રીજી ગાથામાં ‘વિક્ષ-મસંવચ્છરિસય બારહુ હુયર્ધ પણુદુંડ સુહુ ધરવારહ’ આવા શબ્દો છે તેથી તે કૃતિ વિક્રમના તેરમા સૈકાના પ્રારંભના ૧૧ વર્ષમાં કોઈપણ વખતે બની હોવાનું અનુમાન કરી શકાય કારણ કે વિ. સં. ૧૨૧૧માં જિનદત્તસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. છતાં આ સર્વને સામાન્ય રીતે ૧૨ મી સદીની કૃતિ તરીકે લેવામાં વિશેષ હરકત જોવું નથી.

૯૯. આ ત્રણે જિનદત્તસૂરિનાં કાવ્ય ‘અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી’ એ નામથી ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં પ્રકટ થનાર ગ્રંથમાં મૂકવામાં આવ્યાં છે, અને તેમાં પ્રથમનાં બે કાવ્યો. પરની જિનપાલ ઉપાધ્યાય (જિનપતિસૂરિ શિષ્ય)ની સં. ૧૨૯૪ ની રચાયેલી સંક્ષિપ્ત સંસ્કૃત ગ્રંથિ પણ દાખલ કરી છે. છેલ્લી કૃતિપર ઉપાધ્યાય સુરપ્રભ (જિનપતિ સૂરિ શિષ્ય)ની વિવૃત્તિ છે; સાથે એ ત્રણે કાવ્યની સંસ્કૃત છાયા તે ગ્રંથના સંપાદક પડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધીએ કરીને મૂકી છે. તેમાં સંપાદક સાક્ષર જે પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટ મૂકવાના છે તે બહાર પડવાથી વિશેષ પ્રકાશ પડશે.

૧૦૦. વાદિદેવસૂરિ એ મહાપ્રભાવક જૈનાચાર્ય ચર્ચિત્રતા તેમણે પોતાના ગુરૂ મુનિયદ્રસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૧૭૮) ઉપર તે સમયની બોલાતી ભાષા-અપભ્રંશ ભાષામાં રચેલ રચ્યું છે (મુદ્રિત-જૈન શ્વે. કો. હરદ્વડ પત્રો. ઈ. સ. ૧૯૧૭ ના સપ્ટે. થી નવે. નો ખાસ અંક ૫. ૩૩૬-૩૩૫). તેનો આદિ અને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

નાણુ ચરણુ સંમણુ જસુ રથણુતઉ સુપહાણુ,

જયઓ સુ મુણિસુરિ ધત્યુ, જગિ મોડિ અવમહખાણુ.

૧

x

x

x

x

જહે પસન્ના તુહ નયણ, તહ મણ્ણહ સયકાલ,
હિયધ્મિચ્છય સુહ સંપડહિં, અનુ છિંદહિં દુહનલ. ૨૪

દસમ રયણિહિં સર જિમ્વ, તુહ ઉઠિઉ મુણિનાહ,
સિરિ મુણિયંદ મુણિંદ પરમહુ ફેડધ કુઆહ. ૨૫

આની હાલની ગૂજરાતી છાયા પં. જહેચરદાસે આ પ્રમાણે આપી છે:-
જ્ઞાનચરણ સમ્યક્ત્વ જેનું રતનત્રય સુપ્રધાન,
જયો સ મુનિસુરિ અહીં જગે, માંડયો મન્મથસ્થાણુ. ૧

x x x x

જ્યારે પ્રસન્ન તવ નયનો તથા મનુજોને સદા કાળ,
હૃદયધ્મિચ્છિત સુખ સાંપડે પછી છેદાય દુઃખનળ. ૨૪

દુઃખમ રજનિમાં સૂચે જેમ તું ઉડયો મુનિનાથ,
શ્રી મુનિચંદ્ર મુર્તિ પરમ ફેડે કુઆહ. ૨૫

(૧. ચરણ—વિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ—શ્રદ્ધા, માંડયો—મદિત—મણિય-
મોડિય—મસળી નાંખ્યો, મન્મથસ્થાણુ—કામરૂપ ખીલો. ૨૪—સાંપડે—સંપ-
ડધિ—સંપદ્યતે—સંપતતિ—સંપડધિ—મળે. ૨૫. દુઃખમ રજની—આ પાંચમા
દુઃખમ નામના આરા ૩૫ રાત્રી. કુઆહ—કદાચહ.]

૧૦૧. લક્ષમણ ગણિએ સુપાસનાહ—ચરિઅં એ નામનો પ્રાકૃત
અંથ સંવત્ ૧૧૯૯માં માધ શુદ્ધ ૧૦ ગુરને દિને ગુર મડલીપુરીમાં શ્રી
કુમારપાલના રાજ્યમાં રચ્યો છે તેમાં કયાંક કયાંક અપભ્રંશમાં છંદો છે -
ગરૂબતિજ્ઞમરૂખિનનરોમંચયા, યુણુહિ તિયેસરં તત્થ નચ્યંતયા,
કેવિ મુંચતિ મંદારસુમણોહરં, ગધવ સમિલિયસસોહ સુમણોહરં. ૨૬૮
કેવિ મલ્લવ સજ્જતિ કમદદુરં, અચરિ ગાયંતિ સુહકંકરવ સુંદરં,
કેવિ ઉત્તાલતાલાહિલ રાસયં, કુણુહિ કરનચ્ચિયં અવરિ વરહાસયં. ૨૬૯
કેવિ હરિસુહરા તિયસગલ દેદુરં, કુણુહિં હયહેસિયં કેવિ સુખમધુરં,
કેવિ ગયગનિજયં કુણુહિં મયભિંબલ, અન્નિ સુટીહિ પહરંતિ

કેવિ દોડિ'તિ વક્કરિયં ઉક્કેરયં, કેવિ કુબ્ધ'તિ કંઠીરવુન્નાયયં,
કેવિ તદ્ધખણિણ્ય ખીરોયજ્જલ સંતિયં, કલસમુવણિંતિ તિયસા

હરિયંતિયં. ૨૭૧

—ત્યાં ગુરુભક્તિના ભરથી ઉદભિન્ન રોમાંચ થયાં છે જેનાં એવા નાચતા (દિવતાઓ) નીચેંશ્વરને સ્તવે છે. કેટલાક (દેવો) મુગંધથી વશ થઇ જ્યાં સુમનોહર બ્રમરો થોડબંધ ભેગા થાય છે એવા મંદાર નામના પુષ્પોનો ભર-હગ ફેંકે છે, કેટલાક મલ્લોની માફક કમદંડુર ? સજ્જ થાય છે, જ્યારે ખીજા સારા કંઠરવથી સુંદર ગાય છે. કેટલાક ઉંચા નીચા તાલવાળા રાસ કરે છે, ખીજા હાથના નૃત્યવાળું સુંદર હાસ્ય કરે છે, કેટલાક હર્ષથી મસ્ત બની...કરે છે, કેટલાક કણુને બધુર એવા ઘોડાના હણુહણુવાનો અવાજ કરે છે કેટલાક હાથીની ગર્જના કરે છે, ખીજા ખૂમીતલને મુડીથી મારે છે, કેટલાક.....અને કેટલાક દેવતાઓ તેજ ક્ષણે ખીરના જલવાળા કલશો ઈંદ્ર પાસે લઈ જાય છે.

૧૦૨. ખીજો નમુનો એ છે કે:—

ચઉપ્પઘ.

જહિં ઉપ્પજ્જઈ જજાણુ ત નિશ્ચિયં તા ઉહધ,

પાસઠિઉં ટુલિગિહિં ઉહધ નવા ઉહધ.

જસુ પુણુ કોહ સુ અપ્પકે જણુ ઉહિઉ,

હાણુ કરેઈ પરત્તહ જિણુવરિ ઇહ કદિઉ.

૨૭૦

રોસિણુ અપ્પુકખાણુ જુ વિયરધ અવરજણિ,

સો તેણુવિ પરિભવિયઈ ઉજ્જઞ્ઞ અત્તુમણિ,

તો તં સો ઇહ લોધવિ વધરિકે ભણિ હણુઈ.

આલિ જુ દિન્નધ પાવુ અયાણુકે ન તં ગણુઈ.

૨૭૧

રોસાનલિણુ પલિતુ મુહુતિણુ ઉહધ નર,

નિયધમ્મહ ભંડાર સુસંઠિકે જો સુચિ,

રોસપિસાઇણુ ગહિઉ ન જુજ્જધ ન ય સુમઈ,

અઈવલ્લહ ધણુ માણુસુ વિણુ દોસિણુ મુયધ.

૨૭૨

જહ કુંડન કેઉર કિરીડ વિહસણુ વિહસિઉ,
 વિણુયવિહણુઉ સોહ ન પાવધ નર કહવિ,
 તહ પંડિઉ દાયાર તવસ્તી જઈ તહવિ,
 ન લહઈ સુગમમગ્ગુ સરોસિર નર કહવિ.

૨૭૩

—જ્યાં અગ્નિ ઉપજે-ઉત્પન્ન થાય તેને પોતે રહે ત્યાં સુધી બાળે, (પણ) પાસે પડેલાને (પોતાના) તણુખાથી બાળે કે ન પણ બાળે; જ્યારે કોષ જેને થાય છે તે પોતાને તથા બીજાને પણ બાળાને બીજે સ્થળે પણ હાનિ કરે છે એમ જિનવરે કહ્યું છે.

—જે (જન) રોષથી બીજા મનુષ્યોમાં અભ્યાખ્યાન ચાડી ફેલાવે છે તે તે (રોષ)થી પણ પરાભવ પામે છે, (અને) પોતાના મનમાં બળે છે; તેથી તે આ લોકમાં પણ તેને વેરી ગણી મારે છે. જે ખોટી રીતે પાપ કહેવામાં આવે છે તે અગ્નિયો (પાપ) ગણતો નથી.

—જે ઘણા કાળ સુધી સુસંસ્કારમાં સ્થિત હોય એવો મનુષ્ય રોષરૂપી અગ્નિથી પ્રદીપ્ત થઈને (એક) મૂર્હતમાં નિજધર્મનો ભંડાર બાળી નાંખે છે. રોષરૂપી ભૂત જેને ભરાણો હોય તે ભોગવતો નથી તેમ સૂઝ શકતો નથી, અને અતિ ખ્યાર ધન મનુષ્યને વિનાદોષો છોડી નાખે છે. જેમ કુડલ, કેયૂર, કિરીટ (મુગટ)થી વિભૂષિત થયેલો નર વિનયવિહીણો (હોયતો) કોઈ રીતે શોભા પામતો-શોભતો નથી, તેવી રીતે કોઈ માણસ પડિત, દાતા, તપસ્વી હોય છતાં પણ રોષવાળો હોય તો સુગતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરતો નથી.

૧૦૩. આ કવિએ બીજાનું સુખાપિત પણ મૂક્યું છે અને તેથી તે તેના સમયથી પ્રાચીન હોતું જોઈએ. યતઃ ઉક્તમ્—

અપ્યત્યયર્થ ઇતિ જહ દુકખઈ, સહસા પરિણમંતિ તહ સુકખઃ,
 પુવ્વજિન્યર્થ ધરિવિ કો સક્કઠ, સપ્પુરિસહ ચિત્તુવિ ન ચમક્કઠ.

—જેમ દુઃખો અપ્રાપ્તિ (વણુમાગ્યા) આવે છે, તેમ સુખો સહસા-એકદમ પરિણમે છે. પૂર્વોપાર્જિત કોણુ અટકાવી શકે ? સત્પુ-રણોનું ચિત્ત છતાંય ચમકતું નથી-ચમત્કાર પામતું નથી-આશ્ચર્ય પામતું નથી.

તેર, ચૌદ ને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય. ૬૫

૧૦૪. આવા . અપભ્રંશ ભાષામાં અમુક ભાગો પૃ. ૫૦, ૧૮૦, ૨૧૩, ૨૮૬, ૨૯૬, ૪૪૦ થી ૪૪૨, ૪૬૮, ૫૭૦, ૬૨૫, ૬૩૨, ૬૪૭ પર છે. જુઓ સુપાસનાહ ચરિત્ર-સંસ્કૃત છાયા કરીને સંશોધક પડિત હરગોવિન્દદાસ અને પ્રકાશક જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા અંક ૪, ૮, ૧૨, કાશી.

પ્રકરણ ૪ થું.

તેરમી, ચૌદમી અને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫—યોગચંદ્રમુનિના રચેલા યોગસાર ગ્રંથમાં ૧૦૫ દોહા ૧ સોરઠા ને ૧ ચોપદ છે. તેને દોહાસાર પણ કહે છે. તેનો વિષય અધ્યાત્મોપદેશ છે. યોગચંદ્રમુનિનો સમય નિર્ણય થયો નથી. કોઈ કહે છે કે વિક્રમની બારમી સદી અથવા વધુમાં વધુ તેરમી સદીનો પૂર્વ ભાગ સિદ્ધ થાય છે, પણ ભાષા સરલ તેથી આધુનિક ભાષાને ઐટલી બધી મળતી છે કે તેને તેટલો પ્રાચીન સમય આપવાનો સ્વીકાર કરવા કોઈ ખંચાય; છતાં જ્યાં સુધી તેનો સમય નિર્ણય રીતે સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી તેને અત્ર સ્થાન આપવું યોગ્ય ધાર્યું છે. (આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે. માણિક્યંદ્ર જૈન ગ્રંથમાલા અંક ૨૧.) તેના દોહાની ભાષા આપણી હાલની દેશી ભાષાનું પૂરાણું સ્વરૂપ બતાવે છે, અને તે અપભ્રંશની સરલ ભાષા છે તેથી તેને જૂની ગૂંજસતી કે જૂની હિંદી નિશ્ચિંતપણે આપણે કહી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે:—

અજર અમર ગુણગણુણિલઉ, જહિ અપ્પા ચિર ચાઈ,

સો કમ્મહિ છુવિ બંધયદા, સંચિયપુવ્વ વિલાધ.

૧

—અજર અમર ગુણગણુ નિલય, જે આત્મા સ્થિર થાય,

તે કર્મો નવિ બાંધશે, સંચિતપૂર્વ વિલાય.

એટલે કે:-અમર અમર ગુણના સમૂહનું સ્થાન (એવો) આત્મા જેનો સ્થિર થાય છે તેને તે કર્મો બાંધતા-બંધન કરતા નથી. પૂર્વનાં (જે) સંચિત (તેજ) વિલય પામે છે-નાશ પામે છે.

અપ્પ સરવહ જે રમઇ, છંડવિ સખ વવહાર,
સો સમ્માઇઠી હવઇ, લહુ પાવઈ ભવપાર.

—આત્મ સ્વરૂપે જે રમે, છાંડે સહુ વ્યવહાર,
તે સમ્યગ્દષ્ટિ થતો, પામે અપ્પ ભવપાર.

(છંડવિ-છાંડીને, લહુ-લધુ-થોડા સમયમા યા થોડા પ્રયાસથી)
જહ સલિલેણુ જુ લિપ્પયઇ, કમલણિ પત્ત કયાવિ,
તહ કર્મેણુ જુ લિપ્પયઇ, જઇ રઇ અપ્પ સહાવિ.

—જલથી થાય ન લિપ્ત જયમ, કમલિની પત્ર કદાપિ,
કર્મથી થાય ન લિપ્ત ત્વમ, યદિ રતિ આત્મસ્વભાવ.

ઇક ઉપજજઈ મરઇ કુવિ, દુહુ મુહુ જુજઇ ઇકુ,
જુરયહ જાઇવિ ઇક જિય, તહ જિન્વાણુહ ઇકુ.

૪

—એકથો ઉપજે મરત એક, દુખ સુખ ભોગવે એક.
નરક જાય વળી એક જીવ, ત્વમ મુક્તિ પણુ એક.

૧૦૬—આમાં સોરઠા છંદ પણુ છે.

જીવા જીવહ ભેઉ જે, જાણુઈ સાં જાણિયઉ,
મોકખહકારણુ એઉ ભણુઈ, જોઇ જોઇહિ બણિઉ.

—જીવ અને અજીવના ભેદ જે જાણે છે તે જાણે છે (અર્થાત્
તેજ જ્ઞાની છે.) મોક્ષનું કારણુ એજ છે (એમ) યોગી (યોગચંદ્ર) કહે
છે (કે જે) યોગીઓએ કહેલું છે.

ધમ્મુ જુ પઠિયા હોઇ, ધમ્મુ જુ પોચ્છા પિચ્છયઇ,
ધમ્મુ જુ મઢિય પચેસિ, ધમ્મુ જુ મુચ્છા લુચ્ચિયઇ.

—પઢ્યે ન હોયે ધર્મ, પૂછાપૂછિથી ધર્મ નવ,
મઢિ પ્રવેશ્યે ધર્મ નવ, મૂછ લોચ્યે નવ ધર્મ છે.

(આમાં પૂછાપૂછી, મઠિ (મઠ), મુઝા (મુઝ) વગેરે દેશી શબ્દો છે.)

૧૦૭—આ ગ્રંથમાં એક ચોપાઇ પણ છે:—

કાસુ સમાહિ કરઉ કે અચઉ, છોપુ અછોપુ કરિવિ કે વચઉ,
હલસહ કલહિ કેલુ સમ્માલુઉ, જહિં જહિં જેવઉ તહિ

અપ્પાલુઉ. ૨૦

—કેની સાથે સમાધિ કર, કેને અચૂં (પૂજૂ), છૂત અછૂત કરીને કેની વચના કર, બલા કેની સંગાથે કલહ ભોગવું, જ્યાં જ્યાં જુઓ ત્યાં આત્માજ છે.

આ દોહાસારને મળતોજ શ્રાવકાચાર નામનો ગ્રંથ છે કે જેનો કુદ્યેષ આગળ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦૮—પ્રાયઃ આ કવિનો પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ઉગમ આધ્યાત્મિકગ્રંથ છે ને પણ આજ પ્રકારનો છે. તે બદ્ધ પ્રભાકરની વિનતિથી રચવામાં આવ્યો હતો. તેમાં પણ દોહા છંદનો ઉપયોગ કર્યો છે. લખલા તરીકે:—

જઈ જિવિસધ્ધુવિ કુઈ કરઈ, પરમપંઈ અલ્પરાઉ,
અગિગણી જિમ કટુંગિરિ, હહઈ અસેસુવિ પાઉ.

૧૧૫.

—જે (એક) નિમિષ-ક્ષણની અર્ધા પણ કોઇ પરમાત્મપ્રત્યે અનુરાગ કરે-રાખે, તો જેમ અગ્નિની એક કણી લાકડાનો પર્વત-મોટો ઢગ બાળી નાંખે છે તેમ તે અશિષ-સર્વ પાપ પણ બાળી નાંખે છે.

હરિહર બહુવિ જિણુવરવિ, સુણિવરવિંદવિ ભવ,

પરમણ્ણિ રંજણ્ણિ મણ્ણુ ધરિવિ, મુઝખુ જિ ઝાયહિ સવ. ૧૩૪

—હે ભવ્યો ! હરિ, હર, બ્રહ્મા પણ (તેમજ) જિણુવરો પણ (અને) સુનિવરના સમૂહો પણ પરમનિરંજનમાં મન રાખી મોક્ષનેજ પ્યાય છે.

શિર્દુરવચણ સુણેવિ જિય, જમ મણિ સહણુ છુ જમ,

તો લહુ ભાવહિ ખંભુ પર, જિં મણુ ઝતિ વિલાહ. ૩૧૫

—હે જીવ ! જો નિષ્કુર વચન સાંભળી મનમાં સહન થાય નહિ તો પરશ્વહને લઘુ-અલ્પ ભાવ-તેની ભાવના કર કે જેથી મન ઝટ વિલીન થાય-દ્રવીભૂત બને.

આમાં ૩૪૫ છંદ છે તેમાં ૩૪૩ દોહા છે ને છેલ્લા બે જુદા છંદમાં છે તે પૈકી—

જં તતં જુણુરૂવં પરમસુણિગણુ શિવ્ય ઝાપંતિ ચિત્તે,

જ તતં દેહચતં શિવસર્ધ ભુવણુ સંવદેહીણુ દેહે,

જં તતં દિવદેહં તિહુવણુગુરૂગં સિન્ઝએ સંતજીવે,

તં તતં જરસ સુદં દુરઠ શિયમણુ પાવએ સો હિ સિદ્ધિં. ૩૩૪

૧૦૯—ઉપરનાં ઉદાહરણો મૂલ માત્ર પરથી લીધા છે; તેના પર સંસ્કૃત છાયા કે કોઈ ટીકા ટિપ્પણી વગેરે મળતી નથી તેથી ક્યાંક ક્યાંક શબ્દો યા પદોના અર્થ સ્પષ્ટ સમજાયા નથી. વાચક પોતાની મેળે ને પર વિચાર કરી લેશે. આ થોડાં ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ થશે કે વિક્રમની નવમી સદીથી પાંચ છ સદી સુધીનું અપભ્રંશ-પ્રાકૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી, હિન્દી, આદિ દેશી ભાષાના મૂળનો પત્તા લગાડવામાં કેટલું ઉપયોગી છે.

૧૧૦—ઉક્ત પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે (રાય-ચંદ્ર જૈનશાસ્ત્રમાલામાં) તેમાં કર્તાનું નામ યોગીન્દ્રદેવ આપ્યું છે તેજ આ યોગચંદ્રમુનિ એમ સંભવે છે. આ કૃતિની ભાષા પણ અપભ્રંશની સારી અને ઉચ્ચ સ્થિતિ સૂચવે છે. ઉપરની અને આ કૃતિની ભાષા સાથે સાથે એક પ્રવાહમાં અખડપણે સરલતાથી એવી વહે છે કે જાણે તત્કાલિન બોલાતી ભાષામાં રચાઈ હોય એવું જણાય છે. તેના પર ટીકા શ્લોકચારી દેવે સંસ્કૃતમાં રચી છે. વળી આ પરમાત્મપ્રકાશ પરથી શ્વેતામ્બરીય ધર્મમંદિર ગણિએ ગૂજરાતીમાં તેજ નામની કૃતિ સ. ૧૭૪૨

ના કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરુવારે મુલતાનમાં રચી પૂર્ણ કરી છે. જુઓ જૈન-ગૂર્જર કવિઓ ભાગ બીજો.

૧૧૧—દશમી સદીમાં દોહાની રચના થતી હતી એવું માલૂમ પડે છે, પણ તે જોઇએ તેવી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા પામી નહોતી એ પણ સાથે સાથે જણાય છે.

દેવસેન આચાર્યે દર્શનસાર, નયચક્ર, બાવસંગ્રહ, આરાધનાસાર અને તત્ત્વસાર નામના પ્રાકૃત ગ્રંથ રચેલા તે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે. તે પૈકી દર્શનસારની રચના વિ. સ. ૯૯૦ માં ધારાનગરીના શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યાલયમાં સમાપ્ત થયાનું તેની પ્રશસ્તિપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે; તેથી આ આચાર્યનો સમય દશમી સદીમાં થવાનું નિશ્ચિત છે. ‘તેમણે નયચક્ર નામનો ગ્રંથ દોહા છંદમાં એટલે તે સમયની અપભ્રંશ-પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યો હતો પરંતુ તેના સમયમાં સમાલોચકોને તે છંદ પસંદ ન પડ્યો તેથી તેના શિષ્ય ‘માધવિલ ધવલે’ તેના દોહાને ગાથાઓમાં ફેરવી નાંખ્યા—આ વાત તે ગ્રંથની બે છેલ્લી ગાથાઓ પરથી વિદિત થાય છે:—

સુણિ ગણુ દોહરત્યં સિગ્ધં હસિલુલુ સુંહકરે ભલુષ,
એતથ લુ સોહધ અત્યો, માહાબંધેલુ ત ભલુહ.

—દોહાબદ્ધ ગ્રંથને સુણીને શીઘ્ર ‘શુભંકરે’ હસીને કહ્યું, આ (છંદ)માં અર્થ શોભતો નથી તેથી ગાથાબદ્ધ કરો.

દવ્વસહાવપયાસ દોહયબંધેલુ આસિજ દિદ્દં
તં ગાહાબંધેલુ રધય માહલ્લધવલેલુ.

—સ્નેહથી આ દ્રવ્ય સ્વભાવનો પ્રકાશ (ગ્રંથ) કે જે પહેલાં દોહાબદ્ધ જોવામાં આવ્યો હતો તે માધવિલ ધવલદ્વારા ગાથાબદ્ધ રચ્યો.

૧૧૨—દોહા છંદનો તે વખતે સામાન્યપણે નવો નવોજ પ્રયોગ હતો તેથી ‘શુભંકર’ મહાશયે તેને પસંદ ન કર્યો. આ દોહાબદ્ધ ગ્રંથ હમણું મળતો નથી. કોણ જાણે આ ગતનાં બીજા

કેટલાએક ગ્રંથો આવા ‘શુભંકરો’ની કૃપાથી નષ્ટ થયા હશે.’ (ગુલેરીજી ના. પ્ર. પ્ર. ભા, ૨-૩ પ ૨૪૧-૨૪૩).

૧૧૩. આ સર્વ ગ્રંથોથી જૂદા એક અશ્રુતપૂર્વ ગ્રંથ નામે ‘શ્રાવકાચાર’ દેવસેન સૂરિએ રચેલો કારંભના ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થયો છે. આમાં લગભગ ૨૫૦ દોહામાં ગૃહસ્થ ધર્મનું વર્ણન છે, તેમાંથી અહીંથી તહીં બે ચાર દોહા લઈએ:—

ભુમકારેપિણ્ણ પંચગુર, દૂરિદલિયદુહકમ્મુ,

સંખેવે પયડખરહિ, અકખમિ સાવય ધમ્મુ. ૧.

—(જેણે) દુષ્કર્મોને દુર્દલિત કર્યાં છે (એવા) પંચ ગુરુઓને નમસ્કાર કરી સક્ષેપમાં પદ અને અક્ષરો દ્વારા શ્રાવક ધર્મને કહું છું—આખ્યાન કહું છું. (પિણ્ણ-પૂર્વકાલની ક્રિયા વિભક્તિ છે અને ‘કમ્મુ’ તથા ‘ધમ્મુ’માં ‘ઉ’છે તે કર્મકારક સૂચક છે.)

*

*

*

સુણ્ણ દસણ્ણ જિય ! જેણુ વિણ્ણ, સાવય ગુણ્ણ ભુવિ હોઈ,

જહ સામગ્ગિ વિવજ્જિયહ, સિજ્જઘ કજ્જુ ન કોઈ.

—(હે) જીવ ! ઉદ્દર્શનને સાંભળો. (તે એવું છે કે) જેના વિના

૬ જેનો પાંચ પરમ ઇષ્ટને પૂજે છે:—અહંન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુ. આને જૈન ધર્મમાં ‘પંચ પરમેષ્ઠી’ કહે છે. અહંન્ત એટલે ધીરંકર. સર્વ આત્મધાતી કર્મોને દૂર કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લોકોને બોધ આપી ધર્મના પ્રવર્તક. સિદ્ધ એટલે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી સાધ્ધ-મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ કંચન કામિનીના ત્યાગી વૈરાગીના ચડતા ઇતરતા પ્રકાર છે.

૭ ‘દર્શન’ એ નામ જૈન ધર્મમાં ‘શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, યકીન’ ને આપેલું છે. જૈનમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા માટે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે એકી સાથે કલા છે અને ત્રણને ‘રત્નત્રય’ કહેવામાં આવે છે. આ રત્નત્રયમાં પહેલું રત્ન ‘દર્શન’ છે કે જેના હોવા વગર કોઈ ધર્મ-ચાતુ કહી શકાતો નથી.

આવકના ગુણ હોય (શાય-ઉદ્ભવે) નહિ; (કવી રીતે?) જેવી રીતે (યોગ્ય) સામગ્રી છોડીને (રહિત) કોઇ કાર્ય સીઝતું-સિદ્ધ થતું નથી. (‘હ્રિ’માંનો ‘વિ’ પાદની પૂર્તિ માટે અથવા ‘ન’ પર જોર દેવા માટે વપરાયો છે)

x x x x

સમ્ય સયેણુ વિગણિયહ, ધમ્મુ લુ ચદ્ધ મણે વિ,
દિણયર સહ જહ ઉગ્ગમહ, ધૂવહ અંધહ તો વિ.

—તે સત્યથી વિશેષપણે જાણીને (જાણ્યા છતાં) ધર્મ મન ઉપર ચઢતો નથી (જેવી રીતે) તે દિનકર-સૂર્ય ઉગે, તો પણ ધ્રુવડ આંધળો (હોય છે.) (મન ઉપર ચઢતું—ગળે ઉતરતું, કોઇ વાત પૂરી જાણી લેવી એ અર્થમાં હાલની આપણી ભાષામાં વપરાય છે. આ વાણી વ્યવહાર અને ધ્રુવહ-ધ્રુવડ એ શબ્દ સર્વથા દેશી છે.)

x x x x

ખંચહ ગુરૂ વયણુંકુસહ, મેલ્લિ મ દિલ્લહ તેન.
મુહ મોહહ મણુ હલ્થિયહ, સજમ ભર તર જેન.

—(કોઇ વિરક્ત પુરૂષ પોતાના મનને સંયોધે છે—) ગુરૂ વચન રૂપી અંકુશોથી ખેંચે છે, તે માટે ઢીલું મેલીશ-મૂકાશ માં-મન ! તું ઢીલું પડીશ માં. હે મનરૂપી હાથી ! સંયમ રૂપી ભરેલા તર-ગ્રાહ પ્રત્યે મો ફરવ ! (આમા ખેંચે છે, ઢીલું મેલમાં-મૂક માં, મોં મોહ-ફરવ એ આપણી દેશી ભાષાનાં શ્લ છે.)

x x x x

એહુ ધમ્મુ જે આચરહ, ચહિવણુહ મહ કોહ,
સો જુરણારી ભવ્યયણુ, સુર ધય પરવહ સોહ.

—આતું ગૂજરાતી દોહામાં રૂપાંતર આ રીતે મૂકી શકાય:—

એહુ ધર્મ જે આચરે, ચતુર્વર્ણમાં કોહ,
તે નરનારી ભવ્યજન, સુરપતિ પામે તેહ.

૧૧૪. આ શ્રાવકચારની ભાષા જોતા તે દશમી સદી જેટલી જૂની ન લાગે અને તેથી તેના અને નયચક્રના કર્તા બિન્ન બિન્ન દેવ-સેનસૂરિ હોઈ શકે, પરંતુ નયચક્રની છેલ્લી બે ગાથા પરથી એમ તો જણાય છે કે દેવસેનસૂરિએ દોહામાં રચના કરી હતી, અને શ્રાવક-ચાર દોહામાં છે તો તે પણ તેમનીજ કૃતિ હોઈ શકે. તેમ હોય તો પછી દશમી સદી જેટલી જૂની ભાષા તેમાં નથી જણાતી તેનું કારણ તેની મૂળ ભાષામાં પછીથી ફેરફાર બીજા હાથે થયો હોવો જોઈએ એમ માનવું ધટે.

૧૧૫. વટમચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ શિષ્ય શ્રી ચંદ્રસૂરિશિષ્ય હરિભદ્ર-સૂરિનું નેમિનાહ ચરિય સ. ૧૨૧૬ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ને દિને અણુ-હિલ્લવાડ નગરે કુમારપાલના રાજ્યમાં પ્રાકૃત અપભ્રંશ ભાષામાં ૮૦૩૨ શ્લોકમાં સંપૂર્ણ થયું છે; અને તે નવ લીટીના રદ્ધા યા વસ્તુ છદ્દમાં છે. તેના પહેલા ભાગમાં ચરિત્રનેમિ અને રાજમતિના નવ પૂર્વ ભવોનું વર્ણન છે અને પછી તેનાથી નાના બીજા ભાગમાં આ તીર્થંકરનું ચરિત્ર છે કે જેમાં કૃષ્ણ અને પાંડવોનાં ચરિત્રો ઓતપ્રોત છે. આ ગ્રંથ ડૉ. જેકોબી સંશોધિત કરી પ્રગટ કરવાના છે તેથી અપભ્રંશ ભાષા અને સાહિત્યપર અવનવો પ્રકાશ પડશે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે:—

દુહ વિપયડિયકરણુ આચાર

દુહદંસિયધમ્મનિહિ દુહનમંતપયવિહવપાવાણુ

દુહકમણાણુંદયર દુહસુવન્નરયણુપહાવાણુ

મહ સુહુ વિયરઉ વિમલગુણુરાસિજલહિરયણિુંદુ

પણુયસુરાસુરનરનિયરકયથુધ રિસહજિણિુંદુ.

૧

વિશેષ માટે જુઓ જેસલમેર ભાંડાગારીય ગ્રંથાનાં સૂચિ (ગા. ઓ. સી. નં. ૨૧) પૃ. ૨૭

૧૧૬. સં. ૧૨૩૮ માં ચિદ્ધરાજ સમકાલીન વાદિ દેવસૂરિના શિષ્ય રત્નાપ્રભસૂરિ (રત્નાવતારિકાના કર્તા) એ ઉપદેશમાલા પર દોઢઠી વૃત્તિ રચી છે તેમાં કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ છે.

૧૧૭—વરદત્તનું વૈરસામિચરિઅ દક્ત એ સંધિનું છે ને તે દરેકમાં ૧૨ અને ૯ અનુક્રમે કડવક (કડવાં) છે. કુલ ગ્રંથામ ૩૦૦ છે તેની પ્રત પાઠ્યુ તેમજ ખંભાત બંડારમાં મળે છે. તેનો આરમ આ પ્રમાણે છે:—

અહો જાણુ નિસુણુ(ણિ)જગઉ કન્નુ, ધરિજ્જાઇ(હુ) વધર સામિ
મુનિવર ચરિઉ,
સાહઉં મુમણોહર ભવિયહસુંદર, જિ જિણુ રયાણુ સમુદ્ધરિઉ. ૧
તુંઅવનનામિ પુરવર વહાણું, અત્યેત્યુ ભરહિ વરગુણુ નિહાણુ,
જિણુ ભવણિહિ સુંદર કિઉ પવિત્ત, દેહલવિહાર મંડિઉ પવિત્ત. ૨
નદનવણુ સરિસરવરેહિં રમ્મુ, પાલહિં નર તિત્યુ જિણુંદ ધમ્મુ,
નહિં નયરિ અતિ ધણુ નાઉ સેફિ, જો હત્યુ ન ઉડુપ કસુ વિ હેફિ. ૩
નસુ ધણુગિરિ નામિ પહાણુ પુત્ત, પુરમંડણુ અતિ સુગુણેહિં જુત્ત;
સાવય વંસુખવઉ સુદ્ધ ભાવઉ, નિમ્મલગુણુમંદિર સમિય પાઉ. ૪
ઉવસતમોહમોઝખાભિલાસિ, અહિલાસુ ન અધર્મ ગેહવાસિ,
જા કાવિ વરિજ્જાઇ તાસુ વાલ, નવજ્જેવ્વણુવરનયણુ વિસાલ. ૫
પડિસેહઇ સો મુનિ જેમ નારિ, નિયજ્જેયણુ મ અક્યત્ય હારિ,
પવજ્જા હેસુ નિવ્વિન્નકામુ, મઇ સફલુ કરેવિણુ મણુયજ્જમ્મુ. ૬
અન્નઇ પમણિજ્જાઇ સુંદરી એ, નિયતાયજ્જણુણિ ખામોયણીએ,
હઉ અવસવ સિતાણિ કરિસુ એહુ, મહુ મણુઇહુ એહુ વર વરેહુ. ૭

ધતા.

એહુ જઇ ન વરેસઇ, નવિ પરણેસઇ, તો મઇ માઇ મરેવઉ,
એહુ નયણુસુંદર. રવપુરંદર, અવસ નાહુ કરેવઉ. ૮

x x x x

અંતે—

મુનિવર વરદત્તિ, ગુણુહરભત્તિ વધરસામિગણુહરચરિઉ,
સાહિજ્જાઇ ભાવિં, મુચ્છ પાવિં, જિં તિહુયણુ નિમગુણુભરિઉ.

૧૧૮. તેરમા શતકમાં ધર્મસૂરિના શિષ્ય રત્નસૂરિ થયા તેને કોઇ રત્નસિંહસૂરિ નામ આપે છે પણુ સ્વ. દલાલ તે ગુરુશિષ્યનાં નામ ધર્મપ્રભ અને રત્નપ્રભ જણાવે છે, અને તેજ યોગ્ય લાગે છે:—

૧૧૯. ‘અંતરંગ સંધિ-ધર્મપ્રભાચાર્યના શિષ્ય પંડિત રત્નપ્રભ-ની અંતરંગ સંધિના નવ અધિકારો (૬ કડવા)માં ભવ્ય અને અભવ્યના સંવાદ રૂપે તથા મોહસેના તથા જિનસેનાના યુદ્ધ રૂપે અંતરંગ રિપુ-ઓના વિજયનું વર્ણન છે. આની પાટણમંડારમાં એક તાડપત્ર તથા બીજી કાગળની એમ બે પ્રતો છે.’

૧૨૦. સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અહેવાલના ગ્રંથ પ્રદર્શનના છેવટના પૃ. ૬૨-૬૩ પર રત્નસિંહસૂરિ (? રત્નપ્રભ) માટે જણાવેલ છે કે:—

‘પોતાના ગુરુ ધર્મસૂરિનાં ગુણગાનનાં ૩૭ કુલક રત્નસિંહ ?’ સૂરિએ રચ્યાં છે તેમજ બીજાં પણુ કેટલાંક કુલક પોતાની ભાષા (અપભ્રંશ)માં રચ્યાં છે તે સુરત ગોપીપુરાના જ્ઞાનભંડારમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં છે. તેમાંથી થોડાંએક કુલકોની નકલ (ઉક્ત પરિષદના) પ્રદર્શનમાં મૂકી હતી. નમુનો આ પ્રમાણે:—

સિરિ સિલસૂરિ ગુરુ ગણુહરક પયપંકમ પણુમેવિ
ધમ્મસૂરિ સૂરિહિ રલિયહક દેસણુ ગણુ વન્નેવિ.
પરકવચારહર્ષ મહુ જગિ દેસણુ સૂરિસુ ન દાણુ,
સા ધમ્મસૂરિ તુહ વનિયધ, જિણુ જયધ સુહ જ્ઞાણુ. ૨

x x x x

અલિહ પયપંધ એહ જણુ, કલિજીગિ વદ્ધ લોધ,
ધમ્મસૂરિ સન્નિહુ વર રયણુ, કયણુગુ મિલિહ કિ કોધ. ૫
ધમ્મસૂરિ સુણિજો અભિયસમ, કન્નજલિહિં પિએધ,
સો છિંદિવિ ભવખલણુધ, સિવસોકખર્ષ સેવેધ. ૬

ધય પઉમનાહ ગણિણા આવતિરિ જિણુવરાણુ સંઘવણુ,
કુમરવિહારક્રિયાણાં. વિહિય મિણુ કુણુક કલ્લાણુ. ૧૪
જંભોવિ તાણુ સહલો સંસારે ભોયણાણુ તાણુ ફલં,
અણુહિલ્લવાડ નયરે રહજતા જેહિં સમ્યવિયા. ૯
અણુહિલ્લનયર ગયણે નંદઉ કયરહ વિમાણુ વર જતો,
કુમર નરિદ મયંકો, સંપ્રસમુદં સુહા ચિતો.

x x x x

બારસ સતત્તી (?વી)સે, સુદા સેકારસીહ બદવએ,
ચદ દિણે સામિતુમં, સુરમંદિ મંવણુ જાડ. ૩૪

x x + x

સિરિ ધમ્મસૂરિપહુણો, નિમ્મલ કિત્તીધ બરિય ભુવણુસસ,
સીસલવે હિ કુલયં, રધયં સિરિ રયણુસૂરિહિં. ૩૨

આ કુમારપાલ રાજના સમયમાં-પાટણમાંજ કુમાર વિહાર
મંદિરમાં સં. ૧૨૨૭ માં રચાયેલ જણાય છે, નહિ કે સં. ૧૨૩૭
માં કારણુકે કુમારપાલ સં. ૧૨૩૨ માં સ્વર્ગરથ થયેલ છે.

૧૨૧. મહાવીર જન્માભિષેક. ૧૮ હુંક તેના કર્તા વાહિદેવ-
સૂરિના શિષ્ય રામચંદસૂરિ શિષ્ય જયમંગલસૂરિ છે. નમુનો:-

તારડ ડરડકિકં, શૃંગ ઢલકિકય, કુદિઅ તુદિઅ ટોલ,
ત્રાટક ત્રટકિક, રણુણુ રણુકિક, રણુણિઅ ઝણુણિઅ ઝોલ,
તા ગળિજઅ, અંબર વળિજઅ, જલનિહિ ગુંજિઅ નિજઝરણુઈ,
તા કાયર કંવિય, કામિણિ ઝુંફિય, તુદિઅ આબરણુઈ. ૧૧

તા કુમ્મ કડુકિઅ, સેસ ધડુકિઅ, ચરહારિઉ વારાહ,
સાયર ઝલહલિઆ, ગિરિ ઢલહલિઆ, હુ નહુ નરનાહ,
દિગય ગડગડિઆ, ગિહ ખડખડિઆ, જહુ નહુ મતંડ,
સહસકખુ ચમકિઅ, સુરગણુ સંકિઅ, કિરકુદો બબંડ. ૧૨

x x x x

તા નેક મંગલ વિચ કરિહુણિ વીર જણણિ અપિહ,
 તા સયલ સુરવર ઠામિ પુહુતલ રંગ જગિ ચિર થપિહ. ૧૭
 તા વાદિઅ દેવસુરિ પાય પણુમવિ, અનધ પુણુ દેવસુરિ વંદિઅ,
 * * સુંદર સુગુર રામચંદસુરિ જગિ જયહ મંગલસુરિ ખુદિઅ. ૧૮

૧૨૨. વાદિદેવસુરિ (જન્મ સં. ૧૧૪૩ દીક્ષા સં. ૧૧૫૨ રામચંદ્રમુનિ નામ, આચાર્યપદ સં. ૧૧૭૪ માં નામ દેવસુરિ પડ્યું. સં. ૧૧૮૧ માં દિ. કુમુદચંદ્ર આચાર્યપર સિદ્ધરાજની સભામાં જીત મેળવી, સં. ૧૧૯૯ માં ૨૪ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું. સં. ૧૨૦૪ માં કલોધીમાં પાર્શ્વનાથ પ્રતિષ્ઠા. સ્વ. સં. ૧૨૨૬) આથી તેમજ જયમંગલ-સુરિએ સં. ૧૩૧૯ માં સૂધા પહાડપરના ચાચિગદેવના લેખની પ્રશસ્તિ રચી તેથી આનો સમય તેરમી સદીનો અંત વિનાહરકતે મૂકી શકાય.

૧૨૩. સં. ૧૨૪૧માં સોમપ્રભાચાર્યે કુમારપાલપ્રતિષ્ઠાધ આકૃત કાવ્ય રચ્યું છે તેમાંથી ઘણું અપભ્રંશ પ્રાપ્ત થાય છે. તેના સંબંધમાં હવે પછી જૂદા વિભાગમાં જૂદા પ્રકરણમાં જૂદું કહીશું.

૧૨૪. મહાકવિ અમરકીર્તિ—આ મહાકવિ ચૈત્રક્યકર્ણુ (કાન્હ ?) રાજના વખતમાં એટલે વિ. સં. તેરમી શતાબ્દીમાં વિદ્યમાન હતો. તેણે વિ. સં. ૧૨૪૭ (૭૪)માં ભાદ્રપદ વદ ૧૪ ગુરદિને ‘છકમ્મુવ-એસો’ નામનો ગૃહસ્થોનાં પટ્કર્મોના ઉપદેશ સંબંધીનો ગ્રંથ, ગૂજ-રાતના મહીકાંઠાના પ્રદેશના ગોદહય (ગોધા) નામના ગામમાં રચેલ છે. આ ગ્રંથની રચના તેણે નાગરકુલ અને કપ્પહર (કર્ણુપુર ?) વંશના ગુણપાલ અને અચ્ચિણિના પુત્ર મહાભવ્ય અંબવપસાય (અંબાપ્રસાદ)ની પ્રાર્થનાથી કરી છે, અને તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે.

૧૨૫. આ કવિએ ઉક્ત અંબાપ્રસાદને પોતાના લઘુઅધુ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એથી કવિ જ્ઞાતિથી નામરખાહાણ જણાય છે; છતાં તે જૈન ધર્મની દીક્ષાથી દીક્ષિત થયો હતો. તે સાધુ તરીકેની અવ-સ્થામાં માયુરસંધ (દિગંબરી)ના ચંદ્રકીર્તિનો શિષ્ય હતો, કે જે ચંદ્ર-કીર્તિ પં. અમિતગતિ (મુંજ-બોજના સમયમાં થયેલ)ના શિષ્ય શાંતિ-સેનના અમરસેનના શિષ્ય પં. શ્રીષેણસુરિનો શિષ્ય હતો.

૧૨૬. કવિએ ૧૪ સંધિમય પ્રાયઃ અઢીહજાર ગાથા પ્રમાણુ ઉપરોક્ત છકમ્મુવએસો (વટ્કર્મોપદેશ) અંથને એક મહિનામાં રચ્યો હતો. તેની છેવટની પ્રશસ્તિમાં પોતાની આ કૃતિ સાથેની આઠ કૃતિઓનાં નામ આપ્યાં છે. ૧ નેમિનાથ ચરિત્ર, ૨ મહાવીર ચરિત્ર, ૩ યશોધર ચરિત્ર (પદ્મડિયાખંધ), ૪ ધર્મચરિત ટિપ્પન, ૫ સુભાષિત રત્નનિધિ (સ્વાધ્યાય-સત્યાય, શ્લોક વિગેરે ૩૫), ૬ ચૂડામણિ (ધર્મોપદેશ), ૭ ધ્યાનોપદેશ (ધ્યાનશિક્ષા), અને ૮ ઉક્ત છકમ્મુવએસ. આ સિવાય લોકોને આનંદ પમાડનાર સંસ્કૃત પ્રાકૃત કાવ્યો તેણે બધાં રચ્યાં હતાં. આ ઉપરથી નેતુ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપષ્ટશ ભાષામાં કેટલુ પ્રાવીણ્ય હશે, તે આપણે કંઇક કલ્પી શકીએ તેમ છીએ.

૧૨૭. છકમ્મુવએસો અંથની સં. ૧૫૪૪ માં લખાયેલી સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ક્રુવની પ્રતિ ઉપરથી હમણાં લખાવેલી એક પ્રતિ સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, વડોદરામાં છે. આ અંથ પ્રકાશિત થયો નથી, પણ પ્રકાશિત થવાની જરૂર છે. આ અંથમાં આપેલી કેટલીક કથાઓ વિ. સં. ૧૧૨૭ માં પ્રાકૃતમાં રચાયેલા વિજયચંદ કેવલિચરિય (અષ્ટ-પ્રકારી પૂજા વિષયક કથાઓ)ના અનુકરણુ ૩૫ જણાય છે, કે જેના કર્તા શ્વેતામ્બર ચંદ્રપ્રભ મહત્તર છે.

૧૨૮. આ છકમ્મુવએસો અંથનો આદિ ભાગ નીચે પ્રમાણુ છે:-
અવ ગુન્જર વિસયહો મળિ દેસ, જામેંણુ મહીયડૂ વદ્ધપએસુ
જુયરાયર વરગામહિ જિરધ્ધુ, જાણાપયારસંપઠસિમિધુ
તહિ જુયર આથિ ગોહહય જામુ, જું સગ્ગુ વિચિત સુરેસ ધામુ
પાસાયહ પંતિઉ જહ સહંતિ, સરયખ્ખહોં તિસાણું વહંતિ
ધયકિંકિણિ કલરવેહિ સરિહિ, જુ કહહ સુરહં પાસિયઠ સિહિ.

* * * *

તહિ આલુકવસિણુ ય જાણુઉ, પાવઠ કણ્ણુલુરિંદ પહાણુઉ
જો મનુંતરારિ વિહંસણુ, ભત્તિએ સમ્માણિયખ્ખંસણુ,

* * * *

રિસહો જિણેસહો તહિ ચેઇહર, તુંગ સહાસોહિઉ છું સસહર.

—આની ગૂજરાતી છાયા.

અથ ગૂર્જર વિષયની મધ્યે દેશ નામે મહીતપદ્યપ્રદેશ
નાગરાકર-વર ગામે એ નિરૂધો નાનાપ્રકાર સંપદ્ધી સમૃદ્ધ;
ત્યાં નગર છે ગોધરા નામે જાણે સ્વર્ગ વિચિત્ર સુરેશધામ,
પ્રાસાદની પંક્તિઓ જિહાં શોભે, શરદબ્રોની તૃપા (શોભા ?)ને વહે છે;
ધ્વજ-કિંકિણિના કલરવોએ સ્વત્રલ્હિ જાણે કહે છે સુરોની પાસે સિદ્ધિ.

* * * *

ત્યાં ચૌલુક્યવંશનો જાણો પાલે કળહ (કાન્હ ? કર્ણ) નરેન્દ્ર પ્રધાન,
જે બાહ્યાબ્યંતરારિ-વિધ્વંસન ભક્તિએ સન્માને છાએ દર્શન

* * * *

ઋષભ જિનેશનું ત્યાં ચેત્યગૃહ તુંગ સભા શોભતો જાણે ચન્દ્ર.

૧૨૬. આ ગ્રંથના અંતનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

અંબવપસાએ ચન્દ્રિયણિપુત્રે ગિહત્યચ્છક્રમ્ભપવિતિપવિતે
ગૂણવાલહો સુએણ વિરયાવિઉ અવરેહિમિ મણેણ સંભાવિઉ.
બારહસયઈ સસત્તચયારીહિ, વિક્રમ સવ્વચરહો વિસાલિહિ,
ગયહિમિ ભદ્રવયહો પકખંતરિ ગુરવાસરમ્મિ ચહિસિ વાસરિ

—ગૂજરાતી છાયા.

અંબાપ્રસાદે ચાન્દ્રિયણિ પુત્રે ગૃહસ્થ પટ્કર્મપ્રવૃત્તિપવિત્રે,
ગુણપાલના સુતે વિરયાબ્યો અવરે પણ મનથી સંભાવ્યો;
બારસો સાત સાથ ચારે (૧૨૭૪ ?) વિક્રમ સંવત્સરના વિશાલે,
ગયે ભાદરવાના પક્ષાંતરે ગુરવાર અને ચહિદશ વાસરે,
એક માસે એહ સમર્થો સ્વયં લખ્યો આલસ અપહરીતે.

(આ ઉપરના ' પારા ' ૧૧૧ થી ૧૧૬ ની સર્વ હકીકત પંક્તિ
લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી વડોદરા વાળાએ કૃપા કરી
શ્રમ લાઇ પૂરી પાડી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.)

તેરમી-ચૌદમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય. ૭૯

૧૩૦. કેટલીક નાની નાની કૃતિઓ સંધિ યા રાસુ એ નામથી અપભ્રંશ છે. તે પૈકી કેટલીક અત્ર નોંધીએ છીએ:—

ચઉરંગ સંધિ—તેમાં ૫ કડવક છે. તેમાં ચાર શરણું વર્ણન છે.

ભાવનાસંધિ—જયદેવ ગણિ (શિવદેવસરિ શિષ્ય) કૃત છ કડવામાં છે મારી પાસે મુનિ અમરવિજયજીએ ઉતારી મોકલેલી નકલ છે તેમાં ૬૨ ગાથા છે. તેનું આદિ:—

પણમવિ પુણસાયર લુવણદિવાયર, જિણ ચઉવીસઘ ઇક્કમણિ,
અખં પડિમોહઘ મોહ નિરોહઘ, કોઘ બવ્વ ભાવણ વિસણ. ૧
રે જીવ! નિસુણુ ચચ્ચ સહાવ, મિદ્દેવિણુ સપલવિ વજ્ઞ બાવુ,
નવભેય પરિગઘ વિવહ જલ, સંસારિ અથિ સહુ ઈદિયાણુ. ૨

x

x

x

x

અતે—

નિમ્મત્તગુણુભૂરિહિં સિવદિવસરિહિં પદમ સીસુ જયદેવમુણિ,
કિય ભાવણુસંધી સિમાવુ સુગંધી નિસુણઉ અન્નવિ ધરઉ મણિ. ૬૨

૧૩૧. સ. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગસરિએ પ્રખ્યંધચિંતામણિ વદવાણુમાં રચ્યો છે. તેમાં અપભ્રંશ ધણું મળે છે તેનો વિસ્તાર હવે પછી કરવામાં આવશે.

૧૩૨. તેરમા શતકના અંતે તથા ચૌદમાના પ્રારંભે થયેલા આગ-મગચ્છના જનપ્રમસરિએ કેટલાક સંધિ-ટુંકા ગ્રંથો રચેલા છે. તેમાં કેટલાક તો શત્રુજયપર રહીને બનાવ્યા છે.

(૧) મદનરેખા સંધિ—૫ કડવામાં મયણુરેહા સતીનું ચરિત્ર સં. ૧૨૯૭ માં રચ્યું છે:—

એસા મહાસઘએ સંધી સંધી વ સંજમનિવરસ,
જે નમિ નિવરિસિણા સહ સસક્રરા ખીરસંજેગા.
ખારહસસત્તાણુઉએ વરિસે આસો અસુદ્ધ છટ્ટીએ,
સિરિ સંધ પત્થણા એ એયં લિહિયં સુયાભિહિયં.

(૨) જ્ઞાનપ્રકાશકુલક ૧૨૫ ગાથા સત્રુંજય ઉપર રચ્યું.

સિરિજિણુપહલગ્ગા, ભવવગ્ગા સમગ્ગા,
પરમપયસુહાણું નયઈ તે નિહાણું.

(૩) ચતુર્વિંશ ભાવના કુલક ૧૧ કડવાં.

ઉજ્જમુ કુણ્ણુ જિણુપહિ લગ્ગિઉ,
મોકખકએસુ વિવેકિહિં જગ્ગિઉ.

(૪) મહિસચરિત્ર ૫૧ ગાથામાં મત્તાછંદમાં ચંદ્રકંઠી સાધવીની
વિસ્તૃતિથી રચેલું છે.

એગુણવીસમ મહિસજિણુહ ચરિયં ધય જયટ્ટિઉ,
ચહ્કંઠિ સુપવિત્તિણીએ વિન્નતિ વિરહઉ.
ચઉવિહ સંધહ દેઉ લચ્છિ સગ્ગ અપવગ્ગહ,
નિરવસગ્ગ આણુ વિમગ્ગ વગ્ગ સિરિ જિણુપહ લગ્ગહ.
મત્તાછંદ વિણિમ્મિય ગ્રંથ માનુ પન્નાસ,
ચરિઉ ગુણુંત સુણુંતહ વિ ભવિયણુ પુજ્જઈ આસ.

(૫) જીવાનુશાસ્તિ સંધિ ૧૮ ગાથા.

ધય વિવિહ પયારિહિં વિહિ અણુસારિહિં ભાવિહિ જિણુપહ મણુસરહ

(૬) નેમિનાથ રાસ ૧૧ કડવાં.

જિણુપહિ લગ્ગિઉ ભાવહ લીજઈ, જિણુવર આણુ સો વંદીજઈ
જં જિણુ આણુ નિરપમુ તિથૂ, એઉ ગણુહરિહિં કહિઉ પરમત્યૂ. ૧૧

(૭) યુગાદિ જિનચરિત કુલક—૨૭ ગાથા.

ધય ભવભાવ વિભાવણુગ્ગિ કમ્મિં ધણુ જલિઉ,
કેવલનાણી જાહ મોકખિ સંજમુ પાલિઉ
રિસહ ચરિઉ સંથવાણુ રાસિપ્પોરિહિં જો દેઈ,
સો સિરિ જિણુપહ લગ્ગિઉ સગ્ગ અપવગ્ગુ વિ લેહ. ૨૭

(૮) લઘ્યચરિત્ર—૪૪ ગાથા.

જિણુપહ મેહલિઉ સરણુ ન કોહ, સુચર મણુઈસયણુ વિ જીવલોઈ.

(૯) ભવિયકુડંબ ચરિત્ર-૩૪ ગાથા છંદ ચતુષ્પદી દ્રવિડી ભાષામાં ગવાય છે.

ચઉવધ બધેણુ ઇમં ભવિયકુડંબસ્સ સંતિય ચરિયં,
સેતુજ તિથ્યગએણું સિરિ જિણુપહ સુરિણા રધયં. ૩૬

(૧૦) સર્વચૈત્ય પરિપાટિ સ્વાધ્યાય.
જિણુપહસારહિ જો કરધ સુ લહધ સિદ્ધિ પવેસુ.

(૧૧) સુભાષિત કુલક-૩૨ ગાથા.

(૧૨) શ્રાવકવિધિ પ્રકરણુ-૩૨ ગાથા.
ધ્યે આગમવિહિ સાવગધ, પદ દિણુ કિરિયા સાર
જાણિઉ જિણુપહિ રધ કરહ, જિમ છિત્તકિ સંસાર. ૩૨

(૧૩) ધમ્માધમ્મ વિચાર કુલક ૧૮ ગાથા.
આગમ આણુસારહિં જિણુપહસુરિહિં ધમ્માધમ્મ વિચાર કિકિ. ૧૮

(૧૪) વયરસ્વામિ ચરિત્ર ૬૦ ગાથા સં. ૧૩૧૬
ચંદગચ્છિ દેવમદ્દસુરિ દરક, ધ્રુરધ જિણુપહસુરિ સમયુણુવરક
નાણિયરણિ યુણિ કિત્તિ સમદ્ધ, દેઉ વયરસામિ ચરિકિ આણુંદુ. ૫૮
સોહગ્ગ મહાનિહિણો ગુરણો સિરિવયરસામિણો ચરિય,

તેરહ સોલુતરઅ રધયં સુહકારણું જયઉ. ૫૯

(૧૫) નેમિનાથ જન્માભિષેક ૧૦ ગાથા.

(૧૬) મુનિસુવ્રત સ્વામિસ્તોત્ર ૧૩ ગાથા.

(૧૭) છપ્પન દિશાકુમારિ જન્માભિષેક ૧૫ ગાથા.

(૧૮) જિનસ્તુતિ ૨૪ ગાથા.

૧૩૩. આ ઉપરાંત જિનપ્રભનું નામ આપેલુ નથી, પણ ધણું
કરીને જિનપ્રભનાજ બનાવેલાં કેટલાંક ઉપરનાજ તાડપત્રના પુસ્તકમાં
કાળ્યો છે:—

(૧) ૫૬ પંચાશદ્દ દિક્કુમારિકા સ્તવન ૨૫ ગાથા.

(૨) મહાવીર ચરિત્ર-૨૪ ગાથા.

(૩) જંધુચરિત્ર ૨૦ ગાથા ધન્યાશ્રી ભાષામાં ગવાય છે સં. ૧૨૯૯

બારસ નવ્વાણુઉએ ભદ્રવસિય પડિવ ગુરિ સમુદ્ધરિયં;
ધનાસી ભાસાએ ભણિયવ્વ સંધભદ્રકએ. ૨૦

(૪) શ્રીજિનપ્રભુ મોહુરાજ વિજયોક્તિ ૨૧ ગાથા.

(૫) જિનકલ્યાણક-૪ કડવામાં તેમાં પહેલું ભાસ રાગમાં, ખીજું
ખંભાઈથી ભાષામાં ત્રીજું દેવકૃતિ ભાષામાં ચોથુ ગુડકૃતી ભાષામાં.

(૬) સુકેશલ ચરિત્ર ૧૮ ગાથા.

તેર દુરત્તર વરિસે સિરિ વીર જિણિંદ મોકખ કલ્લાણે,
કલ્લાણું કુણુહ સયા પઢંત ગુણુંતાણુ ભવ્વાણુ. ૨

(૭) જિનસ્તુતિ ૨૦ ગાથા.

(૮) ચાચરી સ્તુતિ (વેલાઉલ રાગમાં) ૩૫ ગાથા.

(૯) ગુરુસ્તુતિ ચાચરિ (ગુર્જરી રાગમાં) ૧૫ ગાથા.

ચૌદમા શતકમાં. ————

૧૩૪. આ શતકમાં ત્રીચેના ગ્રંથો મળી આવેલ છે.

નર્મદાસુંદરી સંધિ. જિનપ્રભ શિષ્ય કૃત. ૭૧ ગાથા સં.

૧૩૨૮ નેરસ સયઅડવીસે વરિસે, મિરિ જિણુપહડ પસાયેણું;

એસા સંધી વિહિયા, જિણુદવયણાણુસારેણુ. ૭૧.

ગૌતમસ્વામિ ચરિત્ર-જિનપ્રભ શિષ્યકૃત ૨૮ ગાથા-સં.

૧૩૫૮ ગાયમ સામિહિં ગાયમચરિયં રધયં પઢમંજરીએ ભાસાએ;

કતિય અમાવસાએ અઠાવન્નસ્સ વરિસરસ. ૨૮

અંતરંગ રાસ-જિનસૂરિકૃત ૧૧ કડવામાં.

ચચરિઉ કર્તા સોલણુ ૩૮ ગાથા, દૂધામાતૃકા ૫૮ ગાથા,
શાલિભદ્ર કાક (કકકો) કર્તા પડમ-પદા ૬૬ ગાથા, વગેરે કે જેનો
ઉલ્લેખ આ પુસ્તકમાં અનુક્રમે પૃ. ૧૨, ૧૧, ૧૧, ૫૨ કરવામાં આવ્યો
છે તેને અપભ્રંશ (જૂની ગૂજરાતી) માં લઈ શકાય તેમ છે.

૧૩૫. ચતુર્વિંશતિ જિણુ કલ્યાણક ૧૩ કડવાં, સ્થૂલિભદ્ર
ચરિત્ર ૨ કડવાં, જન્માભિષેક સ્તુતિ ૫ કડવાં, અવંતિસુકુમાર

સંધિ ૧૧ કડવાં આ અંથો વિશેષમાં પાટણના ભંડારમાં જોવામાં આવ્યા છે.

૧૩૬. પંદરમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં નીચેના અંથો છે.

શીલસંધિ જયશેખરસૂરિ શિષ્યકૃત ૩૪ ગાથા.

ધર્મ શીલસુસંધિ ભાવસુઅધી જયસેયરસૂરી સીસકય,
ભવિઅક નિસુણેવિણુ હિયધ ઠવેવિણુ સિલધમ્મિ ઉજ્જમિ કરહુ. ૩૪

ઉપદેશસંધિ-હૈમસારકૃત ૧૯ ગાથા.

ઉવએસ સંધિ નિરમલપંધિ હૈમસર ધર્મ રિસિકર એ
જો પઠઈ પઠાવધ સુહમણિ ભાવધ, વસુહં સિદ્ધિ વ્રદ્ધિ લધએ.

૧૩૭. પંદરમા શતકના અંતમાં રચાયેલ.

તપઃસંધિ-સોમસુંદર શિષ્ય વિશાલરાજસૂરિ શિષ્યકૃત ૫૨
ગાથામાં. આતી પ્રતીક લખ્યા સવન્ ૧૫૦૫ ની પાટણ ભંડારમાં એ.

સિરિ સોમસુંદર ગુરુપુરંદર પાયપંકજ હંસઓ,

સિરિ વિશાલરાયા સુરિરાયા અંદ્રગચ્છવતંસઓ,

પય નમીય સીસિઈ તાનુ સીસિધ એસ સંધી વિનિમ્મિઆ

મિવ સુકમકારણ દુહ નિવારણ તવ ઉવએમિઈ વમ્મિઆ. ૫૨

૧૩૮. નાનીકૃતિઓ-કેશીગોપમ સંધિ ૭૦ ગાથા એ નામનો અંથ છે અને આ સિવાય મુગાપુત્રકુલક ૪૦ ગાથા, વીરજિન પારણક ૪૭ ગાથા, ઋષભપત્ર કલ્યાણક ૧૪ નવકારકુલ ૩૦, ઋષભધવલ ૨૬, સીતાસતી ૨૦, આરાત્રિક ન્દવણાદિ ૨૦, ચતુર્વિંશતિ જિનકલ્યાણક ૩૬, લઘુ અજિતશાંતિ કવિ વીરગણિકૃત ૯, ચતુર્વિંશતિ જિન પ્રતિમાકોશ ૧૧. જિન ચૈત્ય સ્તવન ૧૫, બુદ્ધિસૂરિ (પૂર્ણિમાગચ્છના) સ્તુતિ, જિનસ્તુતિ ૨૦, વીરવિગ્નપ્રિકા ૧૩, સોમસૂરિકૃત કલ્યાણક સ્તોત્ર, દાનાદિકુલક, દંગ-કઉ, શાકુન ૩૦, ધર્મસૂરિગુણ, ધર્મસૂરિ બાર માસ વગેરે પરચુરણ અંથો પાટણના ભંડારમાં છે; વળી ખંભાતના તાડપત્રના ભંડારમાં મહાવીર ચરિત્ર વગેરે ત્રણ ચાર હુકા અંથો અપભ્રંશમાં છે. આ સર્વનો સમય-નિર્ણય થઈ શક્યો નથી, પણ તે પૈકી કેટલાયે તાડપત્રપર લખાયેલા

હોવાથી તે ૧૧ કે ૧૨ માં શતકના હોવા ઘટે એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

૧૩૯. અપભ્રંશ સાહિત્ય ધણું વિશાલ હોવું જોઈએ એ આ પરથી પ્રતીત થાય છે, પરંતુ દુર્લભથી નાશ પામી ગયેલું લાગે છે. અહીં તો ગ્રંથોનાં નામ માત્ર થોડાક ઉતારા સાથે આપેલાં છે, પરંતુ તેમાં વપરાયેલા છદો તથા વ્યાકરણના પ્રયોગો વિષે તેમાંથી ધણું લખી-મેળવી શકાય. સદ્ગત સાક્ષરશ્રી દલાલ એ પર લખવા ઇચ્છતા હતા, પણ તેમનું અકાલ અવસાન થતાં તે મળી શક્યું નથી. ઉપરના પૈકી જે શ્વેતાંબરીય સાહિત્ય જણાવ્યું છે તે મુખ્યત્વે તે સાક્ષરશ્રીના નિબંધ નામે ‘ પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ’ (સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તૈયાર કરેલો)માંથી લીધું છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોળમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦. રત્નમંદિર ગણિતે ઉપદેશ તરંગિણિ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત અવતરણો બધાં છે. તેમાં લગભગ ૨૫ ફકરા શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે અને બીજા થોડા એવા છે કે જેને અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી-અથવા ડા. ટેસિટોરી જેને જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની કહે છે તેની વચલી સીમા પર મૂકી શકાય. તે પૈકી થોડા અત્ર ટાંકીએ છીએ:—

પત્ત પરિકખલ કિં કરઇ, દિજજઇ મગ્ગં તાઇ
કિં વરિસંતો અખ્યુહર, જોઇ સમવિ સમાઈ.
હરિ ગઈદિ ડગમગિય ચંદ કર મિતિય દિવાયર,
કુલિય મહિહલિલ યહ મેર જલજપિય સાયર,

સુહૃડકોડિ ચરહરિય ફર ફરંમ કડકિઅ,
અનલ વિનલ ધસમસિઅ પુહવિ સહુ પ્રલય પલહિય.
ગજજંતિ ગયણુ કવિ આમ ભણિ, સુરભણિ સુરભણિ ફણુમણિ ધક્કહઅ
મામહિ હિમ ગદિમ મગહિમગહિ, મુચ મુંહ જયસિંહ તુહ.
સુંદર સર અસુરાહ, જલ પીધું વયણેહિં,
ઉદય નરિદ્દહિ કડીડ તીહ નારીનયણેહિં,

૧૪૧. આ છેલ્લો દોહો અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી વચ્ચેની ભાષાનો છે. જે રત્નમંદિરગણિએ લેખ્યપ્રબંધ સ. ૧૫૧૭માં રચ્યો તેજ આ હોવા ઘટે તેથી તેમનો સમય સોળમી સદીના પ્રારંભમાં છે.

૧૪૨. યશઃકીર્તિકૃત ચંદ્રપહ ચરિયમાં પ્રારંભનાં એ પદ્ય પ્રાકૃતભાષામાં છે. શેષ સર્વ અથ અપભ્રંશ ભાષામાં છે. આ યશઃકીર્તિ પ્રાયઃ એજ હશે કે જેણે સ્વયંભૂતું હરિવંશપુરાણુ, વિમલ(કીર્તિ)કૃત જગસુન્દરી પ્રયોગમાલા, યોનિપ્રાભૂત વગેરે અથેનો પોતાના સમયમાં અનુપલબ્ધ ભાગ જાને રચી પૂરો કર્યો હતો, અને તે, અને માયુરસંધ પુષ્કરગચ્છના આચાર્ય ગુણકીર્તિના શિષ્ય ને રધ્ધિનાગુરુ યશઃકીર્તિ કે જે ગોપાચલ-વાલિયરની ગાદી પર હતા તે-અને એકજ હશે-ને તેમ હોય નો આનો સમય સં. ૧૫૨૧ આસપાસ હોવો ઘટે.

૧૪૩. ઉક્ત ચંદ્રપહ ચરિય અથનો આદિભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

ભુમિજીણુ વિમલકેવલલચ્છી સખંગદિસ્ય પરિરંભં,
લોપાલોપપયાસં ચંદ્રપહસામિયં સિરસા. ૧
તિક્કાલ વટમાણું પંચવિ પણુટિં એતિ સુદ્ધાહં,
તહ નમિજીણુ ભણિસં ચંદ્રપહસામિણો ચરિયં. ૨
જિણુ ગિરિગુહણિગયા સિવપહસંગયા સરિસય સરિસુહ કારણિય,
મહુ હોહ પસાણિય ગુણહિરવાણિય તિહુવણુજમણુહારિણિય. ૩
હુંઅડ કુલણહયલિ પ્રધ્યંત, વહુ દેહ કુમરસિંહ વિ મહત,
તહુ સુઅ જિમ્મલ ગુણુગણુવિસાલ, સુપ્રસિદ્ધ પમણુષ સિદ્ધપાલ. ૪

જસકિતિ વિવુહકરિ તુહ પસાઉ, ભઉ પૂરટિ પામય કબ્બ ભાઉ,
 નં બિસુણિવિ સોભા સેઇ મદુ, પંચુલ તોરે સઇ કેમ સંદુ. ૫
 મહિ હુઇ 'મહુ ગુણહર જાણવત, જિજીવયણરસાયણ વિન્હરંત,
 ગણિ કુંદકુંદ વન્હલ્લ ગુણુ, ડો વણુણુ સંકમ્પ ધર જાણુ. ૬
 કલિકાલિ જેણુ સસિ સિહિઉ જામુ, સઇ દિઠુઇ કેવલણુંતધામુ.
 જામે સમંતભદુવિ મુણિંદુ, અધણિમ્મલ જુ પ્રણિજમહિ ચંદુ. ૭
 જિં રંજિઉ રાયા સદકોડિ, જિજીયુતિ મિતિ સિવપિંડ દોડિ,
 અમ્કલંકુ જાઇ પમ્ચકયુ જાણુ, જે તારા દેવિહિ દલિઉ માણુ. ૮
 ઉજ્જાલિય સામણુ જય પસિદ્ધ, જિહ્વાડિ વિષદ્વિત્રય સયલ 'ગુદ્ધ,
 સિરિ દેવણુદિ મુણિ બહુ પહાઉ, જસુ જામ ગહણિ જાસેઉ પાઉ. ૯
 જસુપુજિજય અવાધયઇ પાપ, સંભરણુ મિતિ તકમ્પણિ જુ આપ,
 જિજીમેણુ સિદ્ધસેણુવિ ભયંત, પરવાઇ દપ્પભજણુ કયંત. ૧૧
 ધય પમુહહ જહિ વાણી વિવાસુ, તહ અમ્હહ કહ હોહી પયાસુ,
 જહિ થુણુપ ફણીસર બહુ જહાહર, અહ સહસ મુણિરિ અઇ,
 તહિ પર જિજી ચરણુઇ સિવસુહકરણુઇ, કિહ સંથુણુઇ સમિ ખઇ. ૧

—ધય સિરિ ચંદ્રપહચરિએ મહાકમ્પ જસકિતિ વિરધએ મહા ભવ્વ
 સિજૂ સિદ્ધપાલ સવણુભૂસણે સિરિ પઉમણાહુરાય પદ્મધો જામ પદમે
 સંધી સમ્મતા. ૧ અથામ ૧૬૨.

૧૪૪. ઉક્ત ગ્રંથનો અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

ગુજ્જર દેસહ ઉમ્મત ગામુ, તહિ છ સુઉ હુમ...જામુ,
 સિદ્ધઉ તહુ જુદ્ધુ ભવ્વબધુ, જિજી ધમ્મભારિ જિં દિવણુ ખધુ.
 તહુ સુઉ જિદ્ધઉ બહુ દેઉ ભવ્વ, જે ધમ્મ કન્નિજ વિવકલિઉ દવુ,
 તહુ લાહુ જાયઉ સિરિ કુમરસિધુ, કલિકાલ કરિંદુ હણુણુ સિધુ.
 તહુ સુઉ સંજાયઉ સિદ્ધપાલુ, જિજી પુન્ન(?)દાણુ ગુણુગણુ રમાણુ.
 તહુ ઉવરોહં ધય કિયઉ ગંથુ, હંઉ જુમુણામિ કિંપિ વિસચ્છ ગંથુ ॥
 જા ચંદ દિવાયર સવ્વવિસાયર જાકુલ પવ્વય જૂવલઉ
 તા એહુ પવટઉ હિયઇ વહુટઉ, સરસઇ દેવિહિ સુહતિલઉ. ૨૯

—૪૫ સિરિચંદ્રપદ ચરિએ મહાકર્મ જસકિતિ વિરમએ મહા
સિદ્ધપાલ સવણબુસણે સિરિ ચંદ્રપદ સામિ શિવ્વાણુગમણો જામ
એયારહમો સધી સમ્મતો ॥૧૧૧॥ અથાચ ૩૦૦ (?) એવં સર્વં ૨૩૦૬
સવન ૧૫૬૯ (?) શ્રાવણ વદિ ૬ શનિ દિને.

આ અંથની પત્ર સંખ્યા ૭૪ પ્રતિપત્રમાં લીટી ૧૩ ફરખનગરના
દિગમ્બર જૈન મદિરની પ્રતિ પ્રાચીન અને હજુપ્રાય છે.

૧૪૫. સિંહસેનનું મહેસર ચરિઆ મેથેશ્વર ચરિત, હજુ
અપ્રકટ છે. તેને ‘આદિપુરાણ’ પણ કહેવામા આવ્યું છે, દરેક સંધિને
છેવટે ‘મહાભવ્ય-ખેમસી-સાહુ-જામકિએ’ એમ જણાવેલું છે તે પરથી
જણાય છે. કે તે ચરિત ખેમસિંહ યા ખેમરાજ માટે લખ્યું છે,
કવિનું બીજું નામ ‘રઘુ’ હતું. તે દરસિંહ સિંધધનો પુત્ર અને
ગુણકીર્તિ શિષ્ય યશઃ કીર્તિનો, શિષ્ય હતો આ યશઃકીર્તિ જ્વાલિયરમાં
ઈ. સ. ૧૪૬૪ (સં. ૧૬૨૧ માં) રાજ કરતા તોમર વંશના કીર્તિ-
સિંહ રાજના સમયની આસપાસ વિદ્યમાન હોવાનું જણાયું છે તેથી
સિંહસેન યા રઘુએ પણ તેજ સમય આસપાસ આ અથ ૨૨થો
હોવો જોઈએ. પોતાના અંથમાં તેણે ગુણકર, ધીરસેન, દેવનંદિ, જિન-
વરસેન, રવિષેણ, જિનસેન, સુરસેન, દિનકરસેન, સ્વયંભૂ, ચૌમુહ અને
પુષ્કયંત (પુષ્પદંત)નો ઉલ્લેખ કરેલ છે.

૧૪૬ રઘુએ એક બીજું નાનું કાવ્ય દહલકખણુ જયમાલ
(દશલાક્ષણિક જયમાલા) રચ્યું છે. તેમાં સર્વમળી ૬૮ અપભ્રંશ ગાથા
ઓ છે—જૈનધર્મના દશ પૈકી દરેક લક્ષણ પર ૬ થી ૭ આપી છે. રઘુ
ધુની આ બંને કૃતિઓ સિદ્ધ કરે છે કે અપભ્રંશ ભાષા વિ. સં. ૧૬
મા સૈકા સુધી દિગમ્બર જૈનોમાં પણ સાહિત્યના વાહન તરીકે ચાલુ હતી.
આ નાના કાવ્યનો અંતભાગ આ છે;—

બાહિરકસેંદિય સુહ રઘુપદુ, પરમ બજુ અખંતર વિકખદુ,
એણુ ઉવાએ લખખઇ સિવહર, ઇમ રઘુ બહુ બણુક વિજુય યર.

નિણુણાહ મહિજ્જી મુણિ પણુમિજજઠ, દહ લકખણુ પાલિયઈ શિર,
 જો ખેમસીહસુય ભવ્વ વિણુયળુય; હોણુ વ મણુ ઇહ કરહુ ચિર.
 ઇય કાઉણુ શિજ્જરં, જે હણુતિ ભવપિંજરં
 નીરાય અજરામર, ને લહતિ સુકખં પરં. ૧
 જેણુ મોકખુ ફલુ તંપાવિજજઠ, સો ધમ્મગો એહહુ કિજ્જઠ,
 ખમ ખમ્માયલુ તુંગય દેહઉ, મહઉ પલ્લઉ અજજઉ સાહઉ.
 સચ્ચ સઉચ્ચ મૂલ સંજમ દલુ, દુવિહ મહાતવ ણુવ કુમ્માઉલુ,
 ચઉવિહ ચાઉ પસારિય પરમલુ, પીણિય ભવ્વલોય છપ્પમયલુ.
 દિયસદોહ સદ કલ કલયલુ, સુરણુર વર ખેયર સુહ સયફલુ,
 દીણુણાહ દીહ સમણિગ્ગહુ, સુહ સોમ તણુ મત્ત પરિગ્ગહુ.
 બભચેર છાયાઈ સુહાસિઉ, રાયહંસ નિયરેહિ સભાસિઉ,
 એહઉ ધમ્મ-રૂપ લાખિજજઠ, જીવદયા વયણુહિ રાખિજજઠ.
 આણુજાણુ ભલારઉ કિજ્જઠ, મિચ્છા મયઉ પવેસણુદિજ્જઠ,
 સીલસલિલ ધારહિ સિંચિજ્જઠ, એમ પયત્તે બડ્ઢારિજ્જઠ.

ધત્તા.

સોહાનલ ચુકકઉ, હોઉ ગુરુકકઉ, જામ રિસિંદય સિદ્ધ ગઈ,
 જગતાર્થ સુહંકર, ધમ્મ મહાતર, દેહ ફલાઈ સુખિદ્ધ મઈ.

૧૪૭. આ અથ જૈન ગ્રંથ રત્નાકર કાર્યાલય મુખઈ તરફથી ૧૯૨૩
 માં મુદ્રિત થયેલ છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં નાથુરામ પ્રેમીજીએ જણાવ્યું છે
 કે:-રઘુ કવિના રચેલા અન્ય ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે:-શ્રીપાલ
 ચરિત્ર, પ્રધુમ્નચરિત્ર, વ્રતસાર, કારણુગુણુષોડશી, રત્નત્રયી, પદ્મર્મપદેશ,
 રત્નમાલા, ભવિષ્યદત્તચરિત્ર, કરકંડુચરિત્ર-આ સર્વ ગ્રંથો પણ અપભ્રંશ
 બાષામાં હશે એમ જણાય છે.

૧૪૮. આ પૈકી રઘુકૃત શ્રીપાલચરિત્ર અને એક બીજો
 ગ્રંથ નામે સમ્મત ગુણુનિહાણુ મુગ્ધના ઐલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ-
 ભવનમાં જોયા તે અપભ્રંશમાં છે; તેમાંથી નમુના આપીએ છીએ.

શ્રીપાલચરિત્રનો આદિભાગ.

સિદ્ધહ સુપસિદ્ધહં વસુગુણરિદ્ધહ હિયષ કમલ ધારેવિ શિર,
અડખમિ પુણુ સારહ સુયસયસારહ સિદ્ધચક્રમાહપવર.
છાગે સાહ હુ વંસિ અસિંકડે, મુણિવર ગુણભાવઈ શિરસંકિડે,
વાટૂ સાહુહુ પુતુ ધુરધર, જિણુણાહહુ પયપયરહ મહુયર.
દિવચદહી ભજ્જિહિ પુણુ જો વર, દાણેં તિવિહપત પોસણુયર,
કરમસિ ધણુ દેણુ, સમાણુહ, સોહધ મહિયણિ ઉણુમમાણુડં.

૧૪૯. સમ્મત્તગુણ નિહાણુમાથી.

સિવ પયસુહ સાસણુ, કુણુયવિણુસણુ તિજયપયાસણુ બયહાણુ.
પણુવિવિ સદવંસણુ દુગ્ગયભસણુ વિહુણિય જમ્મ જરામરણુ.

—ધ્યેસિરિ સમ્મત્તગુણિણિહાણુ સવેય નિરવેમ ભાવ સુપહાણુ
સિરિ યુહ રધધિવિરમ્મએ સિરિ સધાક્કિવ કમલસીહણુમંકિએ શિકકરંવા
ઉવગૂહણુત ગુણવણુણો જામ તીઓ સગ્ગો ધ્મો સિટ્ટો.

x x x x

ણુંદઈ વીરજિણેસહુ સાસણુ, લોમાલોયસરવ પયાસણુ,
ણુદઈ સ્તરિચરિત ચરંતહ, સિરિ જસકિત્તિ મહાતવ તતહ.
ણુદહ વસુણાહિહિ વસુધારહ, ચણુવણુરસ સંતિ પયચારહ,
ણુદહ સયલુ મહાયણુ સારહ, યયણિય માયર કલિમલુ હારહ.

૧૫૦. શ્રેણિક્ક ચરિત્ર (સેણિય ચરિય) જયમિત્ર હુદ્દલકૃત 'સિરિ
વટ્ટમાણુ કવ્વ'માં અંતર્ગત છે તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે. તેમાં જ્યાં
પ્રત્યેક સંધિ સમાપ્ત થાય છે તેમાં છેલ્લા ધત્તા હંદમાં 'હરિઈદુ' એ
કવિનું અંકિત નામ આપેલું છે. તે સધાધિપ (સંધવી-સધી) હોલિ-
વર્મ્મા-હોલુ માટે રચેલું છે. અને તે હોલિવર્મ્મા, અને રધધુએ દશમક્ષણુ-
જયમાલામાં ઉલ્લેખિત ખેમરાજના પુત્ર હોલુ-અને એકજ હોવા સંભવ
છે. તે હોય તો આનો સમય સોળમી સદી ગણાય.

પણુવેવિ અણિંદહો ચરમ જિણિંદ હો વીર હો દંસણુણાણુ વહા,
સેણિય હો જીરિદહુ કુવલયચંદ હો જિ સુણુહો ભવિય હો પવર કહા.

અહ સેણિય રાય હો લખિ સહાય હો સયલુ સઉણુક સુહયર
કુવલય આસાસણુ તમણિણુસણુ કયઉ અરિયણુ (હ) હિમયર.

—ઈય પડિતસિરિ જયમિન હલ્લ વિરધય વડુંમાણુકવે પયડિયચંડ-
વગ્ગ રસબવે શ્રેણિયઅમયચરિતે ભવિયણુ જણુમણુહરણુ સંધાહિવ
હોલિવમ્મ કણ્ણાહરણુ લુંદસિરિવિવાહ સંગમો અભાઇકુમાર જમ્મુચવ
વચ્ચણુણો લામ છૂમો સંધિ પરિચ્છેક સમ્મતો સંધો ૬

x x x x

સોણુદહુ જો જિયમણિમણુધ, વીરચરિતુ વિમલુ ચય છણુધ
સોણુદહુ જો લિહધ લિહાવધ, રસ રસદું જો પદધ પદાવધ.
જો પયચ્છ પયડેવિ સુભચ્ચહં, મણિ સદહણુ કરેઈ સુકવ્વહં
ણુંદહુ દેવરાવ લુંદણુ ધર, હોલિવમ્મ કણ્ણુવ ઉણુયકર,
એહ ચરિત જોણુ વિચ્છારઉ, લેહાવિ વિ ગુણિયણુ ઉ વચારિઉ.

૧૫૧. આના અંતમાં નીચેનું આપેલું છે:—

આહ સાહ સાહ સુમહુણુંદણુ સજ્જણુ જણુમણુ લુયણાણુંદણુ,
હોઉ ચિરાઉ સણિય કુલ મડણુ, મગ્ગણુ જણુ દુહ રોર વિહડણુ.
હોહ સંત સયલહં પરિવારહં, ભત્તિ પવટઉ ગુરવય ધારહં,
પઉમણુંદ સુણિણાહ મણિુંદહુ, ચરણુ સરણુ ગુર કઇ હરિઈદહુ,
જં હીણુહઉ કવ્વરસદુંદ, પઉ વિરહઉ સમ્મધ અવિયડુંદ.
તં સુઅણાણુ દેવિ જમસારી, મહુ અવરાહહું ખમઉ ભંડારી.

ધત્તા

દયધમ્મ પવતાણુ વિમલ સુકતાણુ જિસુણુંત હો જિણુ ઈદ હુ
જં હોઇ સધણુઉ હઉ ભણિ ભણુઉ તં સુહ જગિ હરિઈદહુ
—ઈય સિરિવડુંમાણુ ઇયાદિ—એયારહમો સધી પરિચ્છેઓ સમ્મતો. ૧૧

૧૫૨ આની પ્રત સર ભાડારકર ઇન્ડીયન-પૂનામાં છે ને તેમાં
છેવટે એમ છે કે ઇતિશ્રી શ્રણિક ચરિત સંપૂર્ણ. સંવત્ ૧૭૬૬ વર્ષે
આવણુ વદિ ૫ બગુ અપરાધિસમએ શ્રી પાલલ નગરિ રથાને લિખિતં
અહા કૃપાસામર તત્તિષ્ય લિખિતં પડિત સુંદરદાસા શ્રી.

૧૫૩. દિગંબર નિત્ય વિધિમાં ૪૦ ગાથા વપરાય છે તે શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે તેમાંની ૮ દેવજયમાલ ૧૩ શાસ્ત્ર જયમાલ, ૧૩ ગુરુ જયમાલ અને શેષ ૬ પંચપરમેષ્ઠિ જયમાલ થાય છે. તેમાંની પહેલી તો અગાઉ જણાવેલ પુષ્પદન્તના યશોધર ચરિત્રમાંથી ઉદ્ધૃત કરી લીધી છે અને બાકીની પણ સંભવિત રીતે બીજામાંથી લીધી હોવી જોઈએ, પણ ક્યાંથી લીધી તે હમણા જાણી શકાય નથી.

૧૫૪ તેના નમુના નીચે પ્રમાણે છે.—

દેવજયમાલ

વત્તાણુદાણુ, જણુધણુદાણુ, પદ્મપોસિક તુલુ ખતવઃ

તુલુ ચરણુ વિહાણુ, કેવલણુણુ તુલુ પરમપ્પક પરમપર. ૧

જય રિસહ રિમીસરણુમિય પાય, જય અજિય જિયંગમરો સરાય,

જય સંભવ સંભવ કયવિઓય, જય અણિહંદણુણુ હંદિય પઓય. ૨

શાસ્ત્રજયમાલ

સપદ સુહકારણુ, કમ્ભવિયારણુ, ભવસમુદ તારણુ તરણુ,

જિણુવણુણુમરસમિ સત પયારસમિ સગમોકપ સગમકરણુ. ૧

ગુરુ જયમાલ

ભવિયહ ભવતારણુ, સોલહ કારણુ, અજ્ઞવિ તિથયરણુ હં,

તવ કમ્ભ અસંગઈ, દય કમ્ભંગઈ, પાલવિ પંચ મહાબ્ધહં. ૧

પંચપરમેષ્ઠિ જયમાલ

મણુયણુ ઇન્દ સુરધરિય છતયા, પંચ કંદલાણુ સુકમાવલી પતયા

દંસણુણુણુ ઝાણુ અણુતંબલં, તે જિણુ દિંતુ અમ્હં વરં મંગલ ૧

—નિત્યપૂજા (જૈ. ગ્રં. ૨. કા. મુંબઈ)

૧૫૫. જસંતસાગરના જૈન મંદિરમાં એક હસ્ત પ્રતમાં નાની ૩૭ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કૃતિઓ છે તેમાં ૧૦ અપભ્રંશ છે નામે સુઅધ દસમી કહા, રોહિણિ વિધાન કથા, મુક્તાવલિ વિધાન કથા, અનંતાત્રતા કથાનક, નિદોષ સપ્તમી કથાનક, પાશપદકહા, જિનપુરંદર કથા, ઉદ્ધરણુ કથા, જિનરાત્રિ વિધાન કથાનક અને સોલહકારણુ જયમાલ.

આમાંની પહેલી બે બીજા કરતાં લાંબી છે કારણકે તે દરેકમાં બે સંધિ છે. રોહિણિ વિધાન કથાના કર્તાનું નામ દેવનન્દિ મુનિ છે. બીજી કૃતિઓના કર્તા સંબંધી કંઈ જાણ્યું નથી.

૧૫૬. સુઅંધ (સુગંધ) દસમી કથામાંથી નમુને!

જિણુ ચઢવીસ છુવેપિણુ, હિયઈ ધરેપિણુ, દેવત્તહં ચઢવીસહ,
પુણુ ફલુ આહાસમિ, ધમ્મુ પયાસમિ, વર સુઅંધ દસમિહિં જહં.

* * * *

જહિ કોહુણુ લોહુ, સુહિણુ બિરોહુ, જિહ જર મરણુ વિવજ્જહ
જહિ હરિસુ વિસાહિ, પુણુ છુ પાહિ, તહિણિવાસુ મહુ દિજ્જહ. ૯
રોહિણિ વિધાન કથામાંથી

જિણુવર વહેવિણુ, બાહિ ધરેવિણુ, દિવ્વ વાણિ ગુર ભત્તિએ.
રોહિણિ ઉવવાસહો, દુરિયવિણુસહો, ફલુ અકખમિ ણિય સત્તિએ.

૧૫૭. આ સિવાય દિગંબર જૈનનાં અપભ્રંશકાવ્ય સુરતની ગુજરાતી પરિષદમાં મૂકાયાં હતા તેની નોંધ લઇશું. તેના સમય નક્કી નથી તેથી તેના રીપોર્ટના પરિશિષ્ટમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલાં છે.

આદિજિનકલશ (૧) વીર જિનકલશ જણાય છે.

વર્ઠમાણુ જીણુ પણુવેવિ ભાવેં, કલિમલ કલુસ વિવજ્જહ પાવેં,
સંચાલેવિ અધરાવહ મણુદુ, જસુ જમ્મજ્જહવણિ આયહ સુરેદુ.

જિહિ મેર સિહરિ તય લોયણુ હુ, અધ-વિસમ-કમ્મ-વણુ-હહણુ-હાહુ,
કલ્લસેહિ હહાયહિ સિંહાસણુત્થુ, ચલ ચામરેહિં વિર્જિહ પસથુ.

આલહિ જિએવિ ઈદ્દસ તામ, જલ સક પદસિધ હિયઈ જમ,
તા અવણિ જીણુ પરિકપ્પિહ, તે મેર અંગુઠ્ઠં ચપ્પિયહ.

ચરહરિય ધરણિ બંહાંદુ ખસિહ, ગિરિ ડોહિલહિ સુર સમ્મહ તસિહ.

ધતા.

પરમેઠ્ઠિ પયાસણુ, જિરવમ સાસણુ, ઈદે વણિય જસુ ગુણુ,
જિણુણુવેવિ પયત્તે, કલ્લસિ હિયયત્તે, યુધ અણુમિય સુણુદુ જણુદુ,
જય વર્ઠમાણુ, સિવ ઉરિ પહાણુ, તપ્પોય પયાસણુ વિમલણુણુ;
જય મયણુ સુહહ, નિહણુણુ સમથ, જય દોસરહિય બહુ મુણુ પસથ.

૧૫૮. નિશિભોજન સંબંધે એક કાવ્ય છે તેના નમુના.

જો ધમ્મ કરમ, જિણુણાહુ જીવમ, જીસ સાવઉ જણે અપ્પાણુ ચવમ,
જેણુ વિરય નિહિ ભોયણુ કરેમ, માણુ ખંચિવિ ઈદ્ધિય જિજ્ઞિણુવિ.
રયણિ ભુજંતહં દોસુ હોમ, એરિસુ મુણિવર જપંતિ લોમ,
જહિં ભમમ જૂયર ખસિ રમતિ, જહિંવિં તર મેયઈ સંચરંતિ.
જહિં દિદ્ધિ ન પસરમ અધુ જેમ, તહિં ગાસુ સુદ્ધિ ભણુ હોઈ કેમ,
કિમિ કીડ વયંગઈ જિઝ ગુરામ, પિપ્પીલમ ડંસઈ મછરાઈ,
ખજ્જુરઈ કણુ સઘાધયાઈ, અવરઈ જીવઈ બહુ સયાઈ,
અણુણુ જિસિ ભુજત એણુ, પસુ સરિસુ ધરિઉ અપ્પાણુ તેણુ.

* * * *

ધતા.

જો ભોયણુ ભખમ, અપ્પુણુ રખમ, માણુ ભઉ જડયુદ્ધિ ગમમ,
બાહિહક દતઉ, અમં વિલયંતઉ, બહુ સંસાર પરિભમમ. ૭
જહિં વધરિ ભેય બહુ સંચરતિ, તહિં રયણિહિં બહુ ભોયણુ ન લિંતિ,
વસિકરણુ દિણાયઉ વગ્ધ વાણુ, જાણિજ્જમમ પયડઉ જીવિ વિસાણુ.

* * * *

પુણ્ણે જીઉ જિજ્ઞાણુ જામ, ચોરાસિ મારિ કરસવણુભામ,
પુણ્ણે પુરંદર હવમ સગ્ગે, પુણ્ણે પન્નજલિય ન દહડ અગ્ગિ.
પુણ્ણેણુ હોતિ ચક્કવધરાય, પુણ્ણે જી લગ્ગહિ સમરે ધાય,
પુણ્ણે સિંહાસણુ ચમર ધારિ, કરે કણ્ણયદંડુ પડિહાર આરિ,
પુણ્ણે રહ ગય ધડ તુરય થદ, ધય સિંધ બેરી નીસાણુ ઉદ

ધતા.

ધણુ ધણુ પહુતાણુ જાણિમમહં તણુ, જણુણિ જણુણુ સુય સોચરઈ,
તે ધમ્મપહાવે જિણુમય ભાવે, લહઈ જીઉ સોખઈ વરમ.

૧૫૯. દોહાકોશ એ ગ્રંથ ડા. હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ પોતાના બંગાલી ગ્રંથ નામે 'બૌદ્ધગાન ઓ દોહા' માં પ્રગટ કરેલ છે તેમાં અપભ્રંશ ધણું છે, અને તે શાસ્ત્રી તેને જૂની બંગાલી (બાંગલા) ગણે છે. આ

દોહાઓના એ ભાગ છે (તેમાં ખીજા છંદો પણ છે) એક સરોરહ-
વળના છે કે જે પોતાને દોહામાં સરહ એ પ્રમાણે જણાવે છે
અને ખીજો કૃષ્ણાચાર્યપાદનો છે. અને બંને અપભ્રંશમાં છે.

૧૬૦. સરહમાંથી નમુના:—

ધરહિ બધસી દીવા જાલી, કોનેહિ બધસી ધંટા ચાલી;
અકિખ નિવેસી આસનબધી, કનેહિં ખુસ ખુસાઇ જનબધી.
રંડીમૂંડી અન્ય વિ વેસે, દીહજીકખ જે મલિને વેસેં,
જીગલ હોઈ (અ) કપાડિય કેસે, ખવનેહિં જાન વિકખિય વેસેં.
અપ્પણ વાહિય મોકખઉ ઉએસેં.

જઈ નત્રા વિચ્છ હોઈ મુતિ, તા સુનહ સિઆવહ,
લોમોપ્પાત્રને અચ્છ સિદ્ધિ, તા જીવઈ નિતંબહ.
પિચ્છી ગહણે હિંદુ મોકખ તા કરિહ તુરંગહ,
કુખેં લોચ્છણે હોઈ જાણુ તા કરિહ તુરંગહ,
એવ સરહ બણુખ ખવનાન મોકખ મહુ કિંપિ ન ભાવહ,
તત્તરહિચ્છ કાયા જી નાવ પર દેવલ સાદઈ. ૧
જો ભવસો નિવાણુથલ બેતુ ન માણુહ પપ્પુ,
એક સહાવે વિરહિચ્છા, નિર્મલમત્ત પડિવળજી. પૃ. ૧૧૮
ધરહિ મ થકુ મ જાહિ વને, જદિં તદિં માણુ પરિઆણુ,
સચ્છ જીરંતર બોહિ હિચ્છ, કહિ ભવ કહિ નિચ્છાણુ.
જીઉ ધરે જીઉ વને વોરિ હિંદુ, એકુ પરિઆણુઉ બેઉ,
નિમ્મલચિત્ત સહાવઉ, કરહ અવિકલ્લ સેઉ. પૃ. ૧૧૯

૧૬૧. કૃષ્ણાચાર્યમાંથી:—

આગમ વચ્ચ પુરાણે પંડિત માન વહંતી,
પદ્મ સિરિક્કલ અલિચ્છ જિમ, ખાહેરિ ત લુમયંતિ. ૨ પૃ. ૧૧૩
ધરગિરિસિહર ઉતુંગ મુણિ, સચરે જહિં કિચ્છ વાસ,
નઉ સો લંધિચ્છ પંચાનનેહિં, કરિવર દ્વરિચ્છ આસ. ૨૫ પૃ. ૧૩૦

એકક ન કિન્નજ ધનું ન તંતું, શિઅધરણિ લાધ કેલિ કરંતું,
શિઅધરધરણી જાવણ મજ્જા, તાવ કિં પચવગ નિહરિન્નજ. ૨૮

૫. ૧૩૧

એસ જપહોસે મડલકરમે, અનુદિન અચ્છસિ કાહિઉ ધરમે,
તો વિણ તરણિ નિરંતર નેહં, વોહિ કિ લાહધ એણુ વિ દેહે. ૨૯ ૫. ૧૩૧
જિમ લોણુ વિલિન્નજ પાણિએહિ, તિમ ધરણિ લાધ ચિત્ત,
સમરસ જાઈ તકખણે, જાઈ પુણુ તે સમ શિત્ત. ૩૨

૧૬૨. ભારતના પરા-છેક પૂર્વભાગ-બંગાલમાંથી આ ગ્રંથ મળી આવે એ હકીકત ઉપયોગી છે અને મહત્વપૂર્ણ છે. તે એટલું બતાવે છે કે સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત સાથે અપભ્રંશ કેટલીક સદીઓ સુધી તાપીના ઉત્તરના સમરત દિલ્લા ચારે ખુણામાં સાહિત્યની ભાષા હતી. તે સાહિત્ય શૃંગાર તેમજ ધર્મ-મય હોવાથી લોકપ્રિય થયું જણાય છે. તે ગ્રંથ એ પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેની ભાષા પશ્ચિમની અપભ્રંશ-વિશેષ સભવિત રીતે મહારાષ્ટ્ર અપભ્રંશ હતી કે જે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતની પેઠે એટલી ઉચી કોટિએ લઈ જવામાં આવી હતી કે સાહિત્યની શિષ્ટ ભાષાની રિવાજો લાવવામાં આવી અને તેનો ઉપયોગ પશ્ચિમ અને પૂર્વના કવિઓએ સરખી રીતે કર્યો છે.

૧૬૩. જૈન ગૂર્જરકવિઓમાં તેરમીથી પંદરમી-સોળમી સદીના આવેલ સાહિત્યમાંથી અપભ્રંશને મળતું-જૂની ગૂજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય છે. તેના નમુના અત્ર આપ્યા નથી.

૧૬૪. આ સર્વ અપભ્રંશ સાહિત્યનો વિભાગ તેના નમુના-ઉદા-હરણુ સહિત આપ્યો છે તે પરથી વિશાલપણે સ્પષ્ટ થયું છે કે:—

“Under the so-called Prakrit literature, especially of the Jains with published and unpublished, much valuable Apabhramśa lies buried. Some works, which in the catalogue are simply dubbed prakrit, might turn out to be Apabhramśa, and

others, rightly called Prakrit might still contain some Apabhrams'a quotations and stories of value from both the linguistic and literary points of view. It is also likely that the treasures at Patana, Khambhayat and other strongholds of Jainism might contain Apabhrams'a works, yet unknown even to their blessed possessors. It is the duty of all rightminded Jains to make such works available to scholars who would publish them according to approved methods and subject them to literary and historical criticism." Prof. Gune's Introduction to Bhavisiyatta Kaha.

—જે હાલ પ્રાકૃત સાહિત્ય કહેવાય છે તે અને ખાસ કરી જૈનોનાં પ્રાકૃત સાહિત્ય—પ્રકટ તેમજ અપ્રકટ બંનેમાં ઘણું કીમતી અપભ્રંશ સાહિત્ય દટાયેલું છે. કેટલાક ગ્રંથો કે જે ગ્રંથસૂચિમાં—ગ્રંથમાં સાદી રીતે પ્રાકૃત તરીકે નોંધેલા છે તે અપભ્રંશ તરીકે નીકળી આવે એવો સંભવ છે, અને બીજા યથાર્થપણે ઓળખાતા પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં કોઈ અપભ્રંશ અવતરણો અને ભાષાવિજ્ઞાન તેમજ સાહિત્યની દૃષ્ટિથી મહત્ત્વ ધરાવતી વાર્તાઓ પણ હોય. એ પણ સંભવિત છે કે પાટણ, અંબાલ અને બીજાં જૈનધર્મનાં કેંદ્રસ્થાનોના ભંડારોમાં કેટલાક એવા અપભ્રંશ ગ્રંથો હોઈ શકે, કે જેની હજી સુધી તેના કબજેદારોને પણ માહિતી ન હોય. સર્વ યોગ્યદૃષ્ટિવાળા જૈનોની એ દ્રશ્ય છે કે આવા ગ્રંથો એવા પરિતોને હસ્તગત કરાવે કે જેઓ માત્ર પદ્ધતિપર તેઓને પ્રકટ કરે અને તેમનાપર સાહિત્યવિષયક તેમજ ઐતિહાસિક વિવેચન કરે. (પ્રોફ. ગુણેની ભવિસયત કહા પરની પ્રસ્તાવના પરથી.)

વિભાગ ત્રીજો.

હૈન યુગ.

પ્રકરણ પહેલું.

હૈમચંદ્રણું વ્યાકરણ.

પાણિનિ.

૧૬૫—“શોભના સ્વલુ પાણિનિના સૂત્રસ્ય કૃતિઃ (પૂતંજલિ ૨-૩-૬૬) -સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં જે યશ પાણિનિને મળ્યો તે કોઈના ભાગ્યમાં નહોતો. એવું સર્વાંગસુંદર પૂર્ણ વ્યાકરણ દ્રાષ્ટકાલમાં કોઈ ભાષામાં બન્યું નહિ. મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રી એમતો કહે છે કે ૭ મંકડાનલે (મુખ્યાનલાચાર્ય) હાલ પાણિનિ જેવું જ વૈજ્ઞાનિક વ્યાકરણ સ્વતંત્ર રીતિથી બતાવ્યું છે; પરંતુ આ વ્યાકરણની રચના પાણિનિના વ્યાકરણ હોવાથી જ સંભવી. ત્રિલુ આકાશ, સમુદ્ર કે વિષ્ણુની પેઠે પાણિનિના વ્યાકરણનું માપ ન ઇક્કતાથી કે ન ઇય-તાથી થઈ શકે તેમ છે. તેતો તે જ છે. એમ કહી શકાતું નથી કે તે આવું કે આટલું છે. જેમ પાણિનિ પોતાની પહેલાંનાં સર્વસંસ્કૃત

૭. The Professor's Vedic Grammar is unique work in so far as he has done it without Panini's Vaidika Prakriya. He has evolved the grammar from the language itself and is as scientific as his great predecessor Panini.

—એશિયાટિક સોસાયટી બંગાલના વાર્ષિકોત્સવ વખતનું પ્રમુખ વરીકે આખ્યાન.

વૈયાકરણોનો સંઘાત છે, તે જ પ્રમાણે તે પોતાનાથી પાછળના સર્વ વૈયાકરણોનો ઉદ્ગમ છે. પોતાથી પહેલાના જે વૈયાકરણોનાં નામ તેણે, મતભેદ બતાવવાને માટે या ‘પૂજ્ય’ આપ્યાં તેનાં નામ માત્ર પણ રહી ગયાં, બાકીનાં નામોનો પણ પતો નથી. પૂર્વાચાર્યોની જે સંગ્રામો તેણે પ્રચલિત સમજ લઈ લીધી તે રહી ગઈ, બાકીના જૂના સિક્કા પાણિનિની નવી ટંકશાલની મોહરો આગળ કોણ જાણે ક્યાં નાસી ગયા. પહેલાન. વ્યાકરણોનો એકદમ અભાવ જોઈને કોઈ એવી કલ્પના કરે છે કે પાણિનિ શાસ્ત્રાર્થમાં જે વૈયાકરણોને હરાવતો ગયો તેના પ્રયોગને બાળતો ગયો. કોઈ કહે છે કે શિવજીના હંકાર-વજ્રથી જે પાણિનિના દુર્બલ પક્ષની હિમાયત ઉપર ચલાવવામાં આવ્યાં હતાં તે નષ્ટ થયાં. કોઈ કહે છે કે સર્વ વૈયાકરણ વિશ્વામિત્રની વ્યુત્પત્તિ વિશ્વનો અમિત્ર શત્રુ એમ કરવાથી વિશ્વામિત્રના સાપભાજન થયા જ્યારે પાણિનિએ ‘મિત્રે ચૈ’ સૂત્ર ૬-૩-૧૩૦ એમ કહી તેની ખુશામત કરી તેથી તેનો વર મેળવ્યો. પાણિનિને અન્ય બાળવાની કે શિવકોપ या વિશ્વામિત્રાનુમહતી જરૂર નહોતી; સ્વયંસેવ પોતાના તેજની આગળ બીજાં વ્યાકરણો ટકી ન શક્યાં.....

હૈમચંદ્ર.

૧૬૬—શ્રી હૈમચંદ્રનું વ્યાકરણ સિદ્ધહૈમચંદ્ર રાષ્ટ્રાનુશાસન या સિદ્ધહૈમ કહેવાય છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહને માટે બનાવ્યું તેથી ‘સિદ્ધ’ અને હૈમચંદ્રનું હોવાથી ‘હૈમ’. આમાં ચાર ચાર પદોના આઠ અધ્યાય છે અને તેમાં લગભગ ૪૫૦૦ સૂત્ર છે. શૈલી કૌમુદિઓ જેવી છે અર્થાત્ વિષયવિભાગથી સૂત્રોનો ક્રમ રાખેલો છે. સાથે સાથે

૮. આપિ શલ્લિ ૬-૧-૬૨, કાસ્થપ ૧-૨-૨૫, ગામ્ધ્ય ૮-૩-૨૦, ગાલવ ૭-૧-૭૪, આકવર્મણ ૬-૧-૧૩૦, ભારદ્વાજ ૭-૨-૬૭, શાકટાયન ૩-૪-૧૧૧, શાકલ્ય ૧-૧-૧૬, સેનક ૫-૪-૧૧૨, સ્કેટાયન ૬-૧-૧૨૩, ઉત્તરી (કડીઆમ) ૪-૧-૧૫૩, કોષ (એકેષાં) ૮-૩-૧૦૪, પૂર્વી (પ્રાચ્યામ) या બુદ્ધા ૪-૧-૧૭.

તેણે પોતાની દીકા નામે બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી છે. હેમચંદ્રનો ઉદ્દેશ સરલ રીતિથી પોતાનો સંપ્રદાય, પોતાનો આશ્રયદાયક રાજા તથા પોતાના ગૌરવને માટે એવું વ્યાકરણ બનાવવાનો હતો કે જેમાં કોઈ વાત રહી ન જાય. તે જૈન શાકટાયન પાછળ લીટે લીટે ચાલેલ છે. પરંતુ ખીન્ન અનુકરણ કરવાવાળાની પેઠે તેણે માત્ર અનુકરણ કર્યું નથી. તેણે સંસ્કૃત વ્યાકરણ સાત અધ્યાયોમાં લખી આઠમો અધ્યાય કેવલ પ્રાકૃતના પૂર્ણ વિવેચન માટે કર્યો છે. પાણિનિએ પોતાની પાછળ દૃષ્ટિ નાંખીને વૈદિક સાહિત્યને મેળવી ‘ પોતાના સમય સુધીની ભાષા ’નું વ્યાકરણ બનાવ્યું, પછી વેદ તેનાથી છુટી-નિકળી ગયો ને સ્વર પણ છુટી ગયો. હેમચંદ્રે પાછળ ન જોતાં આગળ દૃષ્ટિ નાંખી અહીંથી નીકળ્યું તો અહીં વધારી લીધું ને ‘ પોતાના સમય સુધીની ભાષા ’નું વિવેચન કરી નાંખ્યું. આ પહેલું મહત્ત્વ હેમચંદ્રનું છે કે ખીન્ન વેદા-કરણોની પેઠે કેવલ પાણિનિના વ્યાકરણના લોકોપયોગી અંશને પોતાના સંસ્થામાં બદલાવીને તે સંતુષ્ટ ન રહ્યા, પણ તેણે પાણિનિની પેઠે પાછળ નહિતો આગળ દૃષ્ટિ નાંખી પોતાના સમય સુધીની ભાષાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું. તેના પ્રાકૃત વ્યાકરણ અર્થાત્ આઠમા અધ્યાયનો ક્રમ શું છે તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે.

૧૬૭ શ્રીહેમચંદ્ર કહે છે કે—પ્રકૃતિઃ સંસ્કૃતં, તન્નમર્થ, તત્ત આગત્ત વા પ્રાકૃતમ્। આ ભાવ અને આગત કહેવું તે દીક-બરાબર નથી. વરરચિ સંસ્કૃતને શૌરસેનીની પ્રકૃતિ અને શૌરસેનીને મહારાષ્ટ્રી અને પૈશાચીની પ્રકૃતિ કહે છે. ‘ પડ્ભાષા ’ એ નામ આપણે આં ધણા જૂના કાળથી ચાલ્યું આવ્યું છે. એક પ્રાકૃત વ્યાકરણ પડ્ભાષાચંદ્રિકા કહેવાય છે. લોહદેવ કવિની પ્રશંસા કરતા મંખ કહે છે કે ‘ હ ભાષાઓ તેના મુખમાં સદા વિરાજે છે. ’ જ્યાનક સોમેશ્વરના પુત્ર પૃથ્વીરાજનું માહાત્મ્ય કરતાં કહે છે કે ‘ હ ભાષાઓમાં તેની

૯...મુલ્લે यस્ય ભાષાઃ વદધિશરતે ।...લોહદેવસ્ય...

(શ્રી કંઠ્યરિત, છેલ્લો સર્ગ)

શક્તિ હતી. ૧૦ પૃથ્વીરાજ રાસાના કર્તા, હિંદીના ઇતિહાસ લેખકોને એવું કહીને ચક્રમાં નાંખી મથેલ છે કે

‘પદ ભાષા પુરાનં ચ કુરાનં કથિતં મયા. ૧૧૧

અને તેઓ આમાં પંજાબી, ખેસવાડી, સજ્જાની શોધતા ફરે છે. આગળીસમી સદીનો પુંદીનો કવિ-વશભાસ્કરનો કર્તા-મીષણુ ચારણ, ‘સરજમલ પણ છ ભાષાઓ મુખે પઢી ગયો હતો’ એમ જણાવે છે. ૧૨ શામળભટ્ટ પણ એક છાપામાં જણાવે છે કે:—

સંસ્કૃતભાષા સરસ, માગધી મોટ મૂલ્યે,
જ્વાલેરી ગુણનીધ, અપભ્રંશી તે તુલ્યે,
દેશી ભાષા દાખ, પિશાચી પદજ્ઞે પ્રીતે
ચારણ ચોથી ભાખ, રાજદ્વારે શુભ રીતે,
એ ખટે ભાષા જે ખોજશે, ધારી જોતાં ધર્મ છે
કવિ શામળભટ્ટ સાચું કહે, ભોગી તેના બહા (બ્રાહ્મણ) છે.

૧૧૮—તો આ છ ભાષાઓ સખધી શું ખટપટ છે ?

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવ શૂરસેની તદુદ્ભવા
તત્તોડપિમાગધી પ્રાગ્ધત્ પેશાચી દેશજાપિ ચ
—સંસ્કૃત, તેમાંથી પ્રાકૃત, તેમાંથી ઉત્પન્ન શૂરસેની,
તેમાંથી માગધી, પહેલાની માફક પશાચી અને દેશજ એ છ થઈ.

૧૧૯—માલુમ પડે છે કે પ્રકૃતિ રાખના અર્થમાં જમ થવાથી તત્ત આગત, તદુદ્ભવા અને તત્ત: આદિની કલ્પના થઈ. પ્રકૃતિનો

૧૦ બાલ્યેડપિ લીલાજિતતારકાણિ

ગોવાંજ વાહિન્યુપકારકાણિ ।

જયંતિ સોમેશ્વરનંદનસ્ય

વળ્લાં ગિરાં શક્તિમતો યશાંસિ ॥

—પૃથ્વીરાજવિજય પ્રથમ સર્ગ.

૧૧ જુઓ જુલેરી મહારાયનો લેખ પ્રતિબાં વૉ. ૩ પૃ. ૩૬૪-૭.

૧૨ મંખના શ્રીકંથચરિતની દીકામાંથી ઉદ્ધૃત.

અર્થ અહીં ઉપાદાનકારણ નથી. જેમ ભાષ્યકારે બહુ સુંદર ઉદાહરણ આપ્યું છે કે સોનામાંથી રચક અને છે, રચકની આકૃતિને તોડીતોડીને કટક બનાવવામાં આવે છે, કટકોમાંથી વળી ખેરનાં લાકડાંના અગારથી કુંડલ બનાવવામાં આવે છે, સોનાનું સોનું રહી જાય છે, તેવીરીતે ભાષાથી ભાષા કદિ બનાવવામાં નથી આવી. અહીં પ્રકૃતિ શબ્દ મીમાંસાના ૩૬ અર્થમાં લેવો જોઈએ. ત્યાં પ્રકૃતિ અને વિપ્રકૃતિ શબ્દ વિશેષ અર્થોમાં લેવામાં આવ્યા છે. સાધારણ નિયમ, નમૂનો, મોડલ, ઉત્સર્ગ એ અર્થમાં પ્રકૃતિ આવે છે. વિશેષ, અલંકારિક, ભિન્ન, અંતરિત, અપવાદ-એ અર્થમાં વિપ્રકૃતિ આવે છે. અગ્નિષ્ટોમ યજ્ઞ પ્રકૃતિ છે, બીજા સોમયાગ તેની વિપ્રકૃતિ છે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા સોમયાગ અગ્નિષ્ટોમમાંથી નિકળ્યા કે આવ્યા છે. અગ્નિષ્ટોમની જે રીતિ છે તેને બીજા સોમયાગોની રીતિ થોડીધણી મળતી છે ને કંઈકંઈક ભિન્ન છે. સાધારણ રીતિ પ્રકૃતિમાં બતાવી બેઠોને વિપ્રકૃતિમાં ગણી દીધા છે. પાણિનિએ ભાષા (વ્યવહાર)ની સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની વૈદિક સંસ્કૃતને તેની વિપ્રકૃતિ માની છે; સાધારણ યા ઉત્સર્ગ નિયમ સંસ્કૃતના માની વૈદિક ભાષાને અપવાદ બનાવ્યો છે. અહીં પ્રકૃતિનો ઉપાદાન કારણ એવો અર્થ માની શું વૈદિક ભાષાને 'તત આગત' યા 'તદુદ્ભવ' કહી શકાય ?-ઉલટી ગંગા વહી શકે ? શૌરસેનીની પ્રકૃતિ સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રીની પ્રકૃતિ શૌરસેની કહેવાનો આશય એ છે કે તેના સાધારણ નિયમ સંસ્કૃત યા શૌરસેની જેવા અને વિશેષ નિયમ પોંતપોતાના ભિન્ન છે. પ્રકૃતિ સાથે જ્યાં સમાનતા હોય છે, તેનો વિચાર વ્યાકરણોમાં નથી, જ્યાં ભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે. હેમચંદ્રજીએ પહેલી (મહારાષ્ટ્રી) પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું. પછી શૌરસેનીના વિશેષ નિયમ લખીને જણાવ્યું કે 'શેષ' પ્રાકૃતચત્' (૮-૪-૨૮૬); પછી માગધીના વિશેષ નિયમ જણાવી કહ્યું કે 'શેષ' શૌરસેનીચત્ (૮-૪-૩૦૨), અર્ધ-માગધીને આર્ષ માની તેનું વિવેચન કર્યું નહિ. પછી પૈશાચીનું વિવેચન કરી લખ્યું કે

કોઈ શૌરસેનોવત્ (૮-૪-૩૨૩). તે પ્રમાણે ચૂલિકા પૈશાચી ના નિયમ-વિશેષ બતાવી કહ્યું કોઈ પ્રાગ્વત્-એટલે પૈશાચીવત્ (૮-૪-૩૨૮). અપભ્રંશના વિશેષનિયમ લખી કહ્યું શૌરસેનોવત્ (૮-૪-૪૪૬) અને ઉપસંહારમાં સર્વ પ્રાકૃતોને લક્ષ્યમાં રાખી લખ્યું કે કોઈ સંસ્કૃતવર્તિસધ્યમ (૮-૪-૪૪૮). તો આ પરથી શું આનો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે આ ભાષાઓનું કુટુંબવૃક્ષ થયું? શું પહેલી ભાષા જનક થઈ અને પછી પછીની તેમાંથી આગત અથવા તેમાંથી ઉદ્ભૂત થઈ? નહીં, સાધારણ નિયમ ‘પ્રકૃતિ’ થી સમજાવ્યો અને વિશેષ નિયમ ‘વિકૃતિ’ થી. આ પ્રકૃતિ અને વિકૃતિનો પ્રકૃત-પ્રસ્તુત અર્થ છે.

૧૭૦. સંસ્કૃત અને બીજી પ્રાકૃતોના વ્યાકરણમાં તે હેમચંદ્રે પોતાની ટિપ્પણમાં ઉદાહરણોની પેઠે પ્રાયઃ વાક્ય અથવા પદ જ આપેલ છે, પરંતુ અપભ્રંશના અંશમાં તેણે પૂરી ગાથાઓ, પૂરા છંદ અને પૂરાં અવતરણ આપ્યાં છે. આ શ્રી હેમચંદ્રનું બીજું મહત્ત્વ છે. આવી રીતે તેણે એક અતિ ભારે સાહિત્યના નમૂના જીવંત રાખ્યા કે જે તે એમ ન કરત તો નષ્ટ થઈ ગયા હતા. આમ કરવાનું કારણ શું? જેમ હવે પછી કહેવામાં આવશે તેમ જે ચેતામ્યર જેન સાધુઓને માટે યા સર્વ સાધારણ જન માટે તેણે વ્યાકરણ લખ્યું તેઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃતના નિયમોને, તેનાં સૂત્રોનો સંગતિને પદો યા વાક્યખંડોમાં સમજી લેત-તેણે આપેલ ઉદાહરણોથી ન સમજત તો સંસ્કૃત અને અંધની-પુસ્તકી-પ્રાકૃતનું વાંચ્ય તેમની સામે હતું-પ્રાપ્ય હતું તેમાંથી નવાં ઉદાહરણો શોધી લેત, પરંતુ અપભ્રંશના નિયમ એવી રીતે સમજાયા આવી ન શકત. મધ્યમ પુરૂષને માટે ‘પંછ’, શપથમાં ‘થ’ ની જગ્યાએ ‘ધ’ થવાથી સવધ, અને મહ્ત્વપૂર્વિકા અનુકરણ-પ્રયોગ, પૂરાં ઉદાહરણ આપ્યા વગર સમજામાં આવતા નથી (જુઓ પછી ઉદાહરણ નં. ૫૬, ૮૮, ૧૪૪). જે હેમચંદ્રજી પૂરાં ઉદાહરણ ન આપત તો શીખનારાઓ કે જેઓ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના આકર અંધા સુધી પહોંચી જાય, પરંતુ જેઓ ‘ભાષા’

સાહિત્યથી સ્વાભાવિક રીતે નાક ચઢાવતા તેઓ તે 'ભાષા'ના નિયમોને સમજત નહિ.

૧૭૧. આ સર્વે ઉદાહરણોનો સંગ્રહ અને વ્યાખ્યાન આ પછી જૂદા ૬, ૭, અને ૮ પ્રકરણમાં આપેલા છે. આ ઉદાહરણ અપભ્રંશ કહેવામાં આવે છે કિંતુ તે તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના જ છે. વર્તમાન હિંદી કે ગૂજરાતી સાહિત્યથી તેનો પરંપરાગત સંબંધ, વાક્ય અને અર્થને સ્થાને સ્થાને સ્પષ્ટ થશે. એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ ઉદાહરણ શ્રી હેમચંદ્રના પોતાનાં રચેલાં નથી. કોઈ વાક્યો સિવાય સર્વે તેનાથી પ્રાચીન સાહિત્યનાં છે. તે પરથી તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતી સાહિત્યના વિસ્તારનો પતો લાગે છે. જો સંસ્કૃત સાહિત્ય ખીલકુલ રહ્યું ન હત તો પતંજલિના મહાભાષ્યમાં જે વેદ અને શ્લોકોના ખડે ઉદ્ધત છે તે પરથી સંસ્કૃત સાહિત્યનું અનુમાન કરવું પડત. આ કામ આ દોહાઓથી થાય છે. હેમચંદ્રજીએ મોટી ઉદારતા કરી કે આ પૂરાં અવતરણ આપી દીધાં. તેમાં શૃંગાર, વીરતા, કંઈ રામાયણના અંશ (જેવડ અન્તર ૧૦૧, દહમુહુ જીવણ ૫), કૃષ્ણકથા (હરિ નવ્યાવિઠિ પંગણહિ-૧૨૨, એક મેકકર્ડ જષ્ટવિ જેએદિ ૧૨૯), કંઈ બીજા મહાભારતના અંશ (ધત્તિર્ઠ ઓપિખણ સઉણિ ૭૮), વામનાત્તાર કથા (મર્ધિ બણિઅઉ બલિરાય ૯૬), હિંદુ ધર્મ (ગંગ ગમેપિખણ ૧૬૬, ૧૬૭, ત્રાસ મહારિસિ ૯૧), જૈન ધર્મ (જેપિ અષ્ટપિખણ ૧૬૫, પેકમેવિણ મુહુ જનવર હો ૧૭૦), અને 'હાસ્ય' (સોએવા પર વારિઆ ૧૫૯)—એ સર્વના નમૂના મળે છે. મુંજ (૧૬૨) અને બ્રહ્મ (૧૦૩) કવિઓનાં નામ મળી આવે છે. કેવું સુંદર સાહિત્ય આ સંગૃહીત છે ! કવિતાની દૃષ્ટિથી, આટલા વિશાલ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પણ, શું 'બલ્લા હુઆ જી મારિઆ ૩૧, જષ્ટ સસણેહી તો મુછઅ પર, લોણુ વિલિજ્જા પાણિએણુ ૧૧૫, અજ્જવિ નાહુ મહુજિજ્ઞ હરિ ૧૪૪'—આદિની જોડીની કવિતા મળી શકે તેમ છે ?

૧૭૨-હેમાચાર્યનું ત્રીજું મહત્ત્વ એ છે કે તે પોતાના વ્યાકરણના

પાણિનિ અને ભદ્રેણદીક્ષિત હોવાની સાથે સાથે તેના ભદ્રિ પણ છે. તેણે પોતાના સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યમાં પોતાનાં વ્યાકરણનાં ઉદાહરણ પણ આપ્યાં છે તથા સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને કુમારપાળના ઇતિહાસ પણ લખ્યા છે. ભદ્રિ અને ભટ્ટ ભૌમકની પેઠે તે પોતાના સૂત્રોના કમથી ચાલ્યા છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રય કાવ્યના વીસ સર્ગ છે, તેમાં સિદ્ધરાજ જય-સિંહ સુધીના ગૂજરાતના સોલંકી રાજાઓના વંશ વૈભવ આદિનું વર્ણન અને સાથે સાથે હેમચંદ્રના (સંસ્કૃત) શબ્દાનુશાસનના સાત અધ્યાયોનાં ઉદાહરણ છે. આઠમા અધ્યાય (પ્રાકૃત વ્યાકરણ)નાં ઉદાહરણોને માટે પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્ય (કુમારપાલ ચરિત)ની રચના થઇ છે કે જેમાં આઠ સર્ગ છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રયની ટીકા અભયતિલક ગણિએ તથા પ્રાકૃત દ્વાત્રયની ટીકા પૂર્ણકલશ ગણિએ લખી છે કે જે સંવત્ ૧૩૦૭ ફાલ્ગુન કૃષ્ણ ૧૧ પુષ્ય રવિવારને દિને પૂર્ણ થઈ. કુમારપાલ ચરિ ૧ યા પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યના આરંભમાં અણહિલપુર પાટણનું વર્ણન છે, રાજા કુમારપાલ છે. મહારાષ્ટ્ર દેશના ખંદી તેની કીર્તિ વખાણે ૭. રાજાની દિનચર્યા, દરબાર, મલ્લશ્રમ, કુંજરયાત્રા, જિનમંદિર યાત્રા, જિનપૂજા આદિના વર્ણનમાં બે સર્ગ પૂરા થાય છે. ત્રીજામાં ઉપવનનું વર્ણન છે-વસંતની શોભા છે. ચોથામાં ગ્રીષ્મ અને પાંચમામાં અન્ય ઋતુઓના વિહાર આદિનું સાલકાર વર્ણન છે. રાજા અને પ્રજાની સમૃદ્ધિ તથા વિલાસોનાં ચિત્ર કવિઓની રીતિ અનુસાર દેવામાં આવ્યાં છે. છઠ્ઠામાં ચંદ્રોદયનું વર્ણન છે. રાજા દરબારમાં બેઠો છે. સાંધિવિમહિકે વિરૂપિત કરી કે જેમાં કુંકળના રાજા મલ્લિકાર્જુનની સેના સાથે કુમારપાલની સેનાનું યુદ્ધ અને પછી વિજયનું તથા મલ્લિકાર્જુનના માર્યા જવાનું વર્ણન છે. આગળ કહ્યું કે એવી રીતે કુમારપાલ દક્ષિણનો સ્વામી થઇ ગયો. પશ્ચિમનો સ્વામી સિદ્ધુપતિ, જવનદેવ, ઉવ્વ (? ઉચ્ચ), કાશી, મગધ, ગૌડ, કાન્ધકુબ્જ, દશાર્ણ, ચેદિ, રેવાતટ, મયુરા, જગલ દેશના રાજાઓની અધીનતાનું વર્ણન છે. કુમારપાલ શયન કરે છે. સાતમા સર્ગના આરંભમાં રાજા ઉડીને પરમાર્થચિંતા કરે છે, તેમાં કામ, આ

આદિની નિંદા, જૈન આચાર્યોની સ્તુતિ, નમસ્કાર પહેલાં અને પછી શ્રુત દેવીની સ્તુતિ છે. શ્રુતદેવી કુમારપાલની સામે પ્રકટ થઈ અને રાગની સાથે તેનું ધર્મવિષયક સંભાષણ ચાલ્યું. આખા આઠમા સર્ગમાં શ્રુત-દેવીનો ઉપદેશ છે.

૧૭૩-શ્રી હેમચંદ્રે પ્રાકૃત વ્યાકરણ (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસનના આઠમા અધ્યાય) અને કુમારપાલ ચરિતનો સંબંધ નીચેના કોઠાથી જણાવવામાં આવે છે.

લક્ષ્ય પ્રાકૃત ભાષા	લક્ષણ અષ્ટમાધ્યાય	ઉદાહરણ. કુમારપાલ ચરિત.
	પાદ ૧ સૂ. ૧-૨૭૧	સર્ગ ૧, ૨, ૩, ૪. પ, ૬, ૭
	પાદ ૨ સૂ. ૧-૧૨૮	ગાથા ૧-૯૩
	પાદ ૩ સૂ. ૧-૧૮૨	
	પાદ ૪ સૂ. ૧-૨૫૬	
	અષ્ટમાધ્યાય	કુમારપાલ ચરિત
શૌરસેની	પાદ ૪ સૂ. ૨૬૦-૨૮૬	સર્ગ ૭ ગાથા ૯૪-૧૦૨
માગધી	પાદ ૪ સૂ. ૨૮૭-૩૦૨	સર્ગ ૮ ગાથા ૧-૭
પૈશાચી	" " ૩૦૪-૩૨૪	" " ૮-૧૧
ચૂલિકા પૈશાચી	" " ૩૨૫-૩૨૮	" " ૧૨-૧૩
અપભ્રંશ	" " ૩૨૯-૪૪૮	" " ૧૪-૮૨

૧૭૪. આ પરથી સ્પષ્ટ થશે કે જે ભાષાનું વ્યાકરણ કહ્યું છે તેમાં કુમારપાલચરિતના તે અંશની રચના કરવામાં આવી છે. જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના વ્યાકરણના વિશેષ નિયમોનાં ૧૨૦ સૂત્ર છે, ઉદાહરણોમાં જે ઉદાહરણો પ્રાચીન કવિતામાંથી આપવામાં આવ્યાં છે તે ૧૭૫ અવતરણ છે; કોઈ પદો, વાક્યો અને દોહરાઓ અવતરણોની ગણનામાં નથી, (કેટલાક દોહાના અંત વારંવાર ઉદાહરણોની પેઠે કેટલાંક સૂત્રો ઉપર આપવામાં આવ્યા છે), પરંતુ સ્વરચિત ઉદાહરણોમાં તે સર્વ વિષય ૬૯ છંદોમાં આવી ગયેલ છે. આનું કારણ એ છે કે એક એક છંદમાં કેટલાંયે ઉદાહરણ સમાવ્યાં છે. હેમચંદ્રજીને એવી રચના પ્રિય હતી.

પ્રકરણ પીઠું.

દેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫. હેમચન્દ્રએ દેશીનામમાલા નામનો એક કોશ પણ બનાવ્યો છે કે જેમાં પ્રાકૃત રચનામાં આવનારા દેશી શબ્દો ગણ્યા છે. સંસ્કૃતના બીજા કોષોમાં વિષય વિભાગથી (સ્વર્ગ, દેવ, મનુષ્ય આદિ) શબ્દોનો સંગ્રહ થાય છે, યા નો અતના વર્ણો (જેવા કે કાન્ત, ખાન્ત આદિ) ના વર્ગોથી સંગ્રહ થાય છે. પરંતુ આ દેશીનામમાલા વર્તમાન કોશોની પેઠે અકારાદિ ક્રમે બનેલ છે. તેનું પણ કારણ એ છે કે વ્યાકરણમાં અપ-બ્રંશની કવિતા પૂરી ઉદ્ધૃત કરવાની છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત કોશોની પેઠે દેશી કોશને કોઈ મોઢે રાખતા નથી. જ્યાં પ્રાકૃત કવિમાં દેશી પદ આવ્યા ત્યાં જોવાને માટે આ કોશનો ઉપયોગ છે. ત્યાં અકારાદિ ક્રમથી જ કામ ચાલી શકે છે. ૧૩ તે ક્રમની અંદર પણ એકાક્ષર દ્વિ-અક્ષર આદિનો ક્રમ છે. જે અક્ષરથી આરંભ થનાર શબ્દ જ્યાં ગણવામાં આવ્યા છે ત્યાં તેવા નાનાર્ય શબ્દ પણ ગણવામાં આવ્યા છે. ત્યાં જોટલા શબ્દોનાં ઉદાહરણ એક ગાથામાં આવી શક્યાં તેટલાને ઠાંસી બરવામાં આવ્યા છે. કણ્ઞોઞ્ઞિઆ (એટલે ઘૂંધટ, ચાદર, કાનન-ઓદી), કંઠમલ (મુઝાની ઘાઠી), કપ્પરિઅ, કંઠંતરિઅ (=કાડેલું), કડંભુઅ (=ધડો) આ શબ્દોને સાથે ગુથી એક ગાથા બનાવવામાં કદી તેમાં અર્થ હોય તો પણ કાવ્ય સુંદરતા આવવી કઠણ છે. હેમચં-

૧૩, પાઠશિખાચાર્ય આદિ વિરચિત દેશી શાસ્ત્રો હોવા છતાં પણ આ (દેશી નામમાલા) ના આરંભનું પ્રયોજન 'વર્ણક્રમ સુખદ' અથવા 'વર્ણક્રમ સુભગ'... વર્ણક્રમથી નિર્દિષ્ટ શબ્દ અર્થવિરોધમાં સંશય થતાં મુખથી સ્મરણ અને ધ્યાન કરી શકાય છે. વર્ણક્રમને ઉલ્લંઘી કહેવાથી સુખથી અવધારણ થઈ શકતું નથી તેથી વર્ણક્રમનિર્દેશ અર્થવાન છે (હેમચંદ્ર-દેશી નામમાલા-બીજી ગાથાની દીકા)

દ્રશ્ય એ આ પર એક માનિની ખંડિતાની ઉક્તિ બનાવી છે કે હે દાંતોથી ફાડેલા અધરવાળા, નખોથી કાપેલા અંગવાળા, મારી ચઢર છોડ, તે ધડા જેવાં સ્તનો વાળી પાસે જા કે જે ઠાકડીને પણ ચોચ નથી (દેશી નામવાલા ૨૦). આ ઉદાહરણ બનાવવાની કઠિનતાથી વિવિધ અર્થો માટે ઉદાહરણ-ગાથાઓ તેણે બનાવી નથી. આજ રીતે કુમારપાળ અ-રિતમાં કેટલાંક ઉદાહરણ એક એક દોહામાં મૂકેલાં છે, કિંતુ ત્યાં શ્રુત દેવીનો રાગને ધર્મ વિષયનો ઉપદેશ એ એકજ વિષય છે, તેથી કવિને થોડીઘણી સ્વતંત્રતા મળી છે. આ ૬૯ છંદોમાં જે છંદો આવ્યા છે તે એ છે કે વદનક ૧૪-૨૭, ૭૭, ૭૮, દોહા ૨૮-૧૧૪, ૮૧, માત્રા ૭૫, ૭૮, વસ્તુ વદનક કર્પૂર (=ઉલ્લાસ ?) નો યોગ ૭૬, સુમનો-રમા ૮૨. આમાંથી નમુના તરીકે કંઈક આગળ ઉદાહરણના પ્રકરણમાં આપેલા છે, જૂનાં અપભ્રંશનાં ઉદાહરણોથી આ કંઈક ક્ષિપ્ત છે તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે ને વિશેષ હવે પછીથી જણાવીશું અને તે સ્પષ્ટ છે કે આ હેમચંદ્રજીએ પોતે રચેલી જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી છે.

૧૭૬. હેમચંદ્રજીની દેશીનામમાલામાં કંઈ શબ્દો તે સમયની રીતિ રિવાજ અને વિનોદ આદિના સૂચક છે તેનો સંગ્રહ પાઠકોના મનોવિનોદ અને જ્ઞાન માટે અહીં આપવામાં આવ્યા છે. હેમચંદ્રે જે અર્થ કરેલ છે તેનો અનુવાદ અહીં કર્યો છે અને કંઈ ટુંક વિવેચન સાથે જરૂર પડી ત્યાં આપ્યું છે.

અવેટી (૧-૭) મુઠ્ઠીનો જુગાર (હિંદી-ખુઝાવૈલ)

અણ્ણાણુ (૧-૭) વિવાહ કાલમાં જે વધૂને આપવામાં આવે છે (પહે-રામણી) યા જે વિવાહને માટે વધૂ પોતે વરને આપે છે. (સામી મોં દેખામણી ?)

આણુંદવડ (૧-૯૨) પતિથી પ્રથમ યૌવન હરણુ થતાં સ્ત્રીના રૂધિરથી છંટાયેલું વસ્ત્ર. તે બાંધવોને આનંદિત કરે છે તેથી આનંદપટ કહેવામાં આવે છે. (કેટલીક જાતિઓમાં હજુ પણ એવી રસમ

છે કે આવા વસ્ત્રમાં મિઠાઈ રાખીને નાતમાં વેંચવામાં આવે છે)

ઇદમહ (૧-૮૧) કૌમાર, કૌમારાવસ્થા.

ઉડુહિઅ (૧-૧૩૭) પરણેલી સ્ત્રીનો ગુસ્સો;

એમિણિઆ (૧-૧૪૫) તે સ્ત્રી કે જેનું શરીર સૂતરથી માપી તે સૂતર ચારે દિશામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. કોઈ દેશની એક જાતની રસમ છે. (સં. મા પરથી મોનાતિ, મિનોતિ).

ઓહુંકી (૧-૧૫૩) સંતાઇને રમાતી રમત, જેમાં છોકરાઓ સંતાઇને રમે છે, યા ચતુઃસ્થગન ક્રીડા (આંખ મીંચામણી, સંતાકુકડી)

ઓરૂંજ (૧-૧૫૬) એક જાતની રમત કે જેમાં 'નથી, નથી' એમ કહેવામાં આવે છે.

કાળજાપ (૨-૪૬) સ્ત્રી રહસ્ય.

ખિકખરી (૨-૭૩) સૂચનાને માટે લાકડી કે જે ઢેઢ આદિ એટલા માટે રાખતા રહે છે કે ખીજા લોક તેને અડે નહિ. (રજવાડામાં અસ્પર્શ્ય જાતિઓ કાગડો કે કુકડોનું પર આ રીતે શિર પર રાખે છે).

મગિજ્જ (૨-૮૮) નવી પરણેલી વહુ.

ગંનેલ્લિઅ (૨-૧૧૦) હાસ્ય સ્થાનમાં અંગસ્પર્શ, જેનું લોક ભાષામાં 'ગિલગિલાવિઅ' રૂઢ થયેલ છે. (ગલગલીઆં).

છિંછટ રમણ (૩-૩૦) આંખ મિંચામણી.

ઝોંડલિયા (૩-૬૦) રાસના જેવો ખેલ કે જેમાં કન્યાઓ (અથવા લાલક) નાચે કુદે છે (રાસ).

જ્યુવલયા (૪-૨૧) એક રસમ કે જેમાં સ્ત્રીને પતિનું નામ પૂછાય છે અને તે નથી કહેતી તેથી તેને પલાશલતાથી મારવામાં આવે છે (રાજપૂતાનામાં ક્યાંક ક્યાંક હિંડોળાપર જૂલતી વખતે સ્ત્રીઓ આ રમત હજી પણ કરે છે. હેમચંદ્રે એક શ્લોક આનો અર્થ સમજાવવા માટે ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે પરથી જણાય છે કે સ્ત્રી

પુરૂષ મળીને આ રમત રમતા હતા અને કંઈ ફળેત ફળકેત
જેવું પણ થતું હતું 'નિયમ વિશેષજ્ઞ જવલયા જ્ઞેયા ।
આદાય પલાશલતાં બ્રામ્યતિ લોકો ઽસિલો યસ્યાં ।
પૃથા પતિનામ સ્ત્રી નિહન્યતે ચાપ્ય કથયન્તી । તેણે
જે સ્વરચિત ઉદાહરણ આપ્યું છે તેમાં 'દોલા વિલાસ-
સમપ' છે. કિંતુ 'પુચ્છન્તી' 'સહી=સખી) જ છે (નામ+
લેવાની ક્રિયા-સયા)

હીરગી (૪-૩૧) માથું ઢાંકવાનું ફરત વૃષટ-ધૃમટો (આભાશુક શતકમાં-
નીરંગિકા (મસ્કૃત) એક કહેવતમાં આવેલ છે કે અધશ્વસુરને
માટે નીરંગિકા કેવી ?)

છેડુરિઆ (૪-૪૫) ભાદ્રપદ શુક્લ દશમીનો એક ઉત્સવવિશેષ;
તુણુઅ (૫-૧૬) જુઝા નામનું વાળું-વાધ (પતંજલિના 'મૃદંમ શંખ
તુણુવમાંનું તુણુવ ?)

થેવરિઅ (૫-૨૯) જન્મના અવસર પર વાળંગાળંગ.

દુકર (૫-૪૨) માથ માસની રાત્રિમાં ચાર પહોર (પ્રતિ પહોર)
સ્નાનનો નિયમ (દુષ્કર !)

દુહોલણી (૫-૪૬) જે ગાય એકવાર દોવાય પછી ફરી પણ દોવાઈ
શકે તે-દૂધાળી !

દિઅસિઅ (૫-૪૦) સદા ભોજન (દિવસિક)

દિઅહુત (૫-૪૦) સવારનું ભોજન (દિવાલુક્ત) શિરામણી.

દોવેલી (૫-૫૦) સાયંકાળનું-સાંજનું ભોજન (વાળુ)

ધમઅ (૫-૬૩) ચોર દુર્ગોની સમક્ષ પુરૂષને મારી તેના શરીરના
લોહીથી જંગલમાં જે ધર્માર્થ બલિ-બળિદાન કરવામાં આવે
છે (તે સમયના હમ ?)

પંથુઅહુલી (૬-૩૬) સાસરીએથી પહેલાં પ્રથમ (પીયર) લાવવામાં
આવેલી નવવધૂ.

પાડિઅજુ (૬-૪૩) જે પીયરથી વહુને સાસરીએ પહેંચાડે તે.

પોઆલ્ફમ (૬-૮૧) આસો માસમાં ઉત્સવ કે જેમાં પતિ સ્ત્રીના હાથથી અપૂર્ણ (પૂર્ણ) લાભ પામ્યો છે.

મુકુન્દ (૬-૧૩૫) જે સ્ત્રીના વિવાહ થનાર હોય તેને છોડી બીજા નિમંત્રિત સ્ત્રીઓનો વિવાહ થઈ જવો તે. મુકાબુ.

મટ્ટુહિય (૬-૧૪૬) વિવાહ થયેલી-પરણેલીનો કાપ, મટકો ?

લય (૭-૧૬) નવાં વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષોના જોડાનો અરરપરસ નામ લેવાનો ઉત્સવ. આ શબ્દના ઉદાહરણમાં હેમચંદ્રે જે ગાથા બનાવી લખી છે તેનો આશય એ છે કે મહારાજ કુમાર-પાલ ! આપની સેનાને આવતી જોઈને ભાગનારા રિપુદંપતિ અરરપરસ નામ લઈ લઈને પુકારે છે અને આપના 'લય' ની યાદ કરાવે છે (કે વિવાહ થયાથી પણ આમ કર્યું હતું) જુઓ ઉપર 'લુવલયા'.

લયાપુરિસ (૭-૨૦) એક ઉત્સવ કે જેમાં વધનું ચિત્ર હાથમાં કમલ દ્વંદ્વને ચિતરવામાં આવે છે.

બહુમાસ (૭-૪૬) જ્યારે નવી વિવાહિતા સ્ત્રીના ધરતી પતિ બહાર જાય નહિ તે ત્યાં રમણ કરતો રહે તેવી વિશેષ રીતિ યા ઉત્સવ ('હનીમન' !)

બહુહાડિણી (૭-૫૦) એક સ્ત્રીની 'ઉપર' જે બીજા સ્ત્રી લાવવામાં આવે તે.

વોરલી (૭-૮૧) આવણ સુદ ૧૪ નો વિશેષ ઉત્સવ (રાખડી ?).

સુગિમ્મહ (૮-૩૯) શાસ્ત્રનોત્સવ-અથા સંસ્કૃત સુગ્રીમ્મકનો તદ્દમવ છે; તે માટે દેશીમાં ગળ્યો નથી. શ્રીહિમચંદ્ર ભામહમાંથી 'સુગ્રીમ્મકના પ્રયોગનું ઉદાહરણ આપ્યું છે (કાગ ?).

સંવાડમ (૮-૪૩) અંગૂઠો અને વચલી આંગળીથી ચાપટા-ચટાકા વગાડવા તે.

હિચિઆહિવિમ (૮-૬૮) એક પગ ઉઘો કરી બીજા એક પગથી ચાલવાની છોકરાંઓની રમત.

૧૭૭ કુમારપાલ ચરિત કુમારપાલના રાજ્યમાં રચાયું. કુમાર-

પાલ રાજા ગાદીપર સં. ૧૧૯૯ માં બેઠો અને તેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૩૦ માં થયો. હેમાચાર્યનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. શિલારા વંશના મલ્લિકાર્જુન સાથે યુદ્ધ સં. ૧૨૧૭-૧૮ માં થયેલું માનવું ધટે^{૧૪} તેથી કુમારપાલ ચરિત (દ્વાત્રયકાવ્ય) અને તેમાં અંતર્ગત આ અપભ્રંશ (જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી) કવિતાનો રચનાકાલ વિ. સં. ૧૨૧૮ થી વિ. સં. ૧૨૨૯ સુધીમાં કોઈપણ સમય છે. હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ સિદ્ધરાજ જયસિંહની આજ્ઞાથી તેના રાજત્વકાલમાં અર્થાત્. સં. ૧૧૯૯ ની પૂર્વે બન્યું. વ્યાકરણની બૃહદ્વૃત્તિ અને તેનો ઉદાહરણ સંગ્રહ સૂત્રોની સાથેજ રચાયેલ હશે. આ માટે શ્રી હેમચંદ્રે પોતા સિવાય અન્ય ઉલ્લેખેલ -ઉદ્ધત કવિતા પ્રચલિત થવાનો સમય વિ. સં. ૧૧૯૯થી પૂર્વે છે; એ તો વારંવાર કહેવાની જરૂર નથી કે આ સંવત્ તેની ઉપલબ્ધિનો નિમ્નતમ-છેલ્લામાં છેલ્લો સમય છે. ઉદ્ધર્વતમ સમય-સૌથી અગાઉનો સમય મુંજના નામાંકિત દોહાથી લેવો ધટે-અર્થાત્ આ કવિતા સં. ૧૦૨૯ થી ૧૧૯૯ સુધી લગભગ એ સૈકાની છે.

૧૭૮ જ્યારે હેમચંદ્રજીનાં ઉદાહરણોની વ્યાખ્યા લગભગ લખાઈ ચૂકી હતી ત્યારે દોષક વૃત્તિ નામનો ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો. આ સન ૧૯૧૬ માં અમદાવાદમાં પંડિત ભગવાનદાસ દર્પચંદે છપાવ્યો છે, જેમાં રચનારનું નામ આપ્યું નથી પરંતુ અંતમાં એવો લેખ છે કે:—

“ इति श्री हैम व्याकरण प्राकृत वृत्तिगत दोषकार्थः समाप्त. लिखितो महोपाध्याय...य सं. १६७२ वर्षे शके १५३८ प्र० (वर्तमाने) वैशाख वदि १४ शनौ ”—આમાં આ સર્વે ઉદાહરણોની સંસ્કૃત વ્યાખ્યા છે. અંતમાં એક માગધી ગદ્ય-ખંડ અને એક મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ગાથાને પણ ‘દોષક’ માનીને વ્યા-

૧૪ સિદ્ધરાજ જયસિંહ પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરનો નાનો (પિતા-મહા-માનો બાપ) હતો તથા સોમેશ્વરને કુમારપાળે પાલણી હતો. મલ્લિકાર્જુનની લડાઈમાં સોમેશ્વર સામેલ હતો. જુઓ નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૪૦૦-૧.

ખ્યા કરી દીધી છે. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના પઠન પાઠનનો પ્રચાર જૈન સાધુઓમાં રહ્યો તેથી આ કવિતાઓના પરંપરામત ચાતો સાંપ્રદાયિક અર્થ જાણવામાં દોષકૃતિ ક્યાંક ક્યાંક ઘણી સહાયતા આપે છે. જ્યાં મતભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે.

દોષકૃતિની રચના જૈન સંસ્કૃતમાં થઈ છે—તેમાં જ ભાષાનુગ સંસ્કૃત—એટલે ભાષાપરથી કરેલ સંસ્કૃતના પદો આવ્યાં છે તેની યાદી નીચે પ્રમાણે આપી છે.

ચટિતઃ—ચઢેલો, ચટિ—ચઢે છે, ચટામઃ—અમે ચઢીએ છીએ (ચડિઅહ, ચડિઓ)

લગિત્વા—લગાવી—(લાઇ), લગાડીને (લગિ) લાગી—વળગી સાથે.

ખલિં કિયે—વારી નાઉં છું (ખલિ કિજજઉ)

અર્ગલ—આગળ (એતિઉ અગ્ગલઉ)

રફેટવતિ—(ફેડ) ઘેરે, નષ્ટ કરે

કિં ન સતમ—શું નહીં સમ્યું? સર્વ કાંઈ સિદ્ધ થયું.

મુલ્કલેન—દાન, ઉદારતાથી (મોક્કલડેન) મોક્ષના હાથથી

ઉધ્વરિત (હાપેલું છે ઉદ્ધરિત) ઉગર્યું. બચ્યું (ઉવ્વરિઅ)

ઉદ્વત્યતે—ગિયરૈ ત્યજ્યતે (ઉવ્વારિજજઇ)

ચૂટકઃ—ચૂડાં (ચૂડુલ્લઉ) ચુડલો.

છન્ન—ગુપ્ત (મારવાડી છાનૈ) ગૂં છાનું.

વિધ્યાપયતિ—બુઝાવે છે—(વધેરે છે—દીવો વધેરે છે)

આવર્તતે—શોષયતિ ! (આવદ્ધઃ=આવટે છે, ઓટે છે, ઓટાય છે)

જગટકાનિ—ઝગડા.

ધાટી—ધાડ, ધાડું.

દ્રહે—દહમાં—ધોમાં—‘ધરો’—ધરામાં [હદનો વ્યત્યય]

કલહાપિતઃ—કલહિતઃ

તીમોદ્ધાન—આર્દ્રશુષ્ક—લીલું સુંકું, (તિંતુવ્વાણ્ય).

વિજોટય—વજોડી,

સ્તાધ—ચાહ

મોટયન્તિ—મોડે છે (મોડતિ).

૧૭૯—ઉદાહરણાશમાં જે અક્ષરનિવેશ શ્રી શંકર પાંડુરંગ પંડિતે પોતાના કુમારપાલ ચરિતના સંસ્કરણમાં કેટલીક પ્રતિઓની સહાયતાથી રાખ્યો છે તે રાખ્યો છે. પાઠાંતર ધણી ઓછાં આપ્યાં છે—આનાં કારણ મુખાનુસારીલેખન (જેવું બોલવું તેવું લખવું), અસાવધાનતા, ઉઓ, ઉઝો, રથ, રછ, આદિ લખતાં એક બીજા સાથે રહેલી સમાનતા, પર સ્વર્ણની અનિત્યતા, અઈ, એ, અઉ, ઓના વિકલ્પ, અનુનાસિકની અસાવધાનતા, અને અંતના ઉની ઉપેક્ષા આદિ છે.” એ ઓ ના અર્થે ઉચ્ચારણને ધ્યાનમાં રાખવાથી તથા અથી ‘ઈ’ ઉંને મેળવી એ, ઓ બોલવાથી છંદ સારી રીતે બોલી શકાય છે તથા ગાતાં બરાબર ગાઈ શકાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત તથા કાર્ય.

૧૮૦ હેમચંદ્રજીના જીવનચરિતનો કંઠક આજાસ કુમારપાલ પ્રતિ-બોધના ઐતિહાસિક વિષય સંબંધી કહેનાં હવે પછી આવશે. તેમનો જન્મ સ. ૧૧૪૫ માં, દીક્ષા સં. ૧૧૫૪ માં, સ્મરિપદ સં. ૧૧૬૬ માં અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. તેમનું જન્મ નામ ચગદેવ હતું. દીક્ષા સમયે સોમચંદ્ર અને સ્મરિ ચતાં હેમચંદ્ર પડ્યું. સિદ્ધરાજ જય-સિંહની પાસે તેમણે ધણી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી. સિદ્ધરાજ પોતે શૈવ હતો છતાં સર્વ ધર્મોનો આદર કરતો હતો. સિદ્ધરાજને માટેજ હેમચં-દ્રજીએ પોતાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું કે જે સંબંધે ચર્ચા આપણે કરી છે. હેમચંદ્રજીના પ્રભાવથી સિદ્ધરાજનું મન જૈન ધર્મ પ્રત્યે ખૂલ્યું હતું. પરંતુ કુમારપાલ રાજા થવાથી હેમચંદ્ર તે હેમચંદ્રજી બરા બન્યા. હેમ-

ચંદ્ર 'કલિકાલ સર્વજ્ઞ' થયા અને કુમારપાલ પરમાર્હત બન્યા.

૧૮૧. કુમારપાલના રાજ્યના પ્રથમના પંદર વર્ષ યુદ્ધવિજય આદિમાં વીત્યાં. શ્રી હેમચંદે અગાઉથીજ કુમારપાલ રાજા થશે એવી ભવિષ્ય વાણી કહી દીધી હતી અને સિદ્ધરાજના તેના પરના દ્વેષથી થયેલી સંકટાવસ્થામાં તેને સહાયતા પણ આપી હતી. હવે તેને જિન ધર્મોપદેશ આપી તેના દ્વારા ખૂબ ધર્મપ્રચાર કરાવ્યો. કુમારપાલના ઉત્તરાધિકારી અજયપાલના મંત્રી યશ્વંતે મોહપરાજય નામનું નાટક પ્રમોધચંદે-દમની શૈલીનું લખ્યું છે તેમાં એવું વર્ણન છે કે ધર્મ અને વિરતિની પુત્રી કૃપા સાથે કુમારપાલનો વિવાહ સં. ૧૨૧૬ ના માર્ગ શીર્ષ શુકલ દિતીયાને દિને હેમચંદે કરાવ્યો તેથી મોહને હરાવી ધર્મને પોતાનું રાજ્ય પુનઃ અપાવ્યું. રૂપકને દૂર કરીએ તો આ તિથિ કુમારપાલના જૈન ધર્મ સ્વીકારની છે. હેમચંદ્રજીના ઉપદેશથી સદાચાર પ્રચાર, દુરાચાર ત્યાગ, મંદિર રચના, પૂજા વિસ્તાર, જીજ્ઞોદ્ધાર, અભારિધોષણ, તીર્થયાત્રા આદિ ધણી ધામધૂમથી કુમારપાલે કર્યા ને કરાવ્યાં. જૈન સાહિત્યમાં આ ગુરુ શિષ્યના ઘણા પ્રશંસાપૂર્ણ ઉલ્લેખ છે.

૧૮૨. રાજ્યએ ૨૧ ઝાનકોશ (પુસ્તક બંડાર) કરાવ્યા, છત્રીશ હજાર શ્લોકોનું ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર હેમચંદ્ર પાસે રચાવી સોના રૂપાથી લખાવી સાબળ્યું. અગ્યાર અંગ, બાર ઉપાંગ સોનાથી લખાવી સાંભળ્યાં, યોગ્યશાસ્ત્ર આદિ લખાવ્યાં. ગુરૂના ઐયોના લખવાવાળા ૭૦૦ લેખક (લહીઆ) હતા. એક દિન લેખક શાળામાં જઈ રાજ્યએ લેખકોને 'કામળો' પર લખતા જોયા. ગુરૂએ કહ્યું કે શ્રી તાડપત્રોનો ટોટા પડ્યો છે. રાજ્યને શરમ થઈ. ઉપવાસ કર્યો. ખર તાડો (કઠણ તાડો કે જેના પાન લખવા માટે કામ આવી ન શકે)ની પૂજા કરી તો તે સવારમાં શ્રી તાડ થઈ ગયા પછી અંચ તેના પર લખાવાતા ગયા ! (શ્રી જિન-મંડનનો કુમારપાલ પ્રવંધ પૃ. ૬૫-૬૭).

૧૮૩. શ્રી હેમચંદે કેટલાયે લાખો શ્લોકોના અંચ બનાવ્યા છે તેમાં પ્રધાન ઐયો એ છે કે:—અભિધાન ચિંતામણિ આદિ કેટલાક કોશ, કાવ્યા-

નુશાસન, હોદ્દાનુશાસન, દેશી નામમાલા, દ્વાત્રયકાવ્ય (સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત), યોગશાસ્ત્ર, ધાતુપારાયણ, ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત, પરિશિષ્ટ પર્વ. શબ્દ-નુશાસન (વ્યાકરણ). તેના પોતાના રચેલા ગ્રંથોની પ્રાયઃ વૃત્તિઓ પણ રચાઈ છે, ૮૪ વર્ષની અવસ્થામાં અનશનથી હેમચંદ્રે પ્રાણત્યાગ કર્યો. કુમારપાલ પણ લગભગ છ માસ પછી સ્વર્ગસ્થ થયો.

સિદ્ધ હેમ વ્યાકરણની રચના—(જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબધ પરથી પૃ. ૧૨(૨), ૧૬(૨) વગેરે).

૧૮૪. પહેલાં કદી હેમચંદ્રજી ‘પરબ્રહ્મમય પરમપુરુષ પ્રણીત માતૃકા અષ્ટાદશ લિપિ વિન્યાસ પ્રકટન પ્રવીણ’ બ્રાહ્મી આદિ મૂર્તિઓને જોઈ કાશ્મીર જવા ચાલ્યા તો ભગવતીએ તેનો માર્ગક્લેશ બચાવવા માટે માર્ગમાંજ આવી દર્શન તથા વિદ્યામંત્ર આપ્યાં હતાં. સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં તેનું પાંડિત્ય જોઈ કોઈ અસહિષ્ણુ (બ્રાહ્મણો) એ કહ્યું કે અમારાં શાસ્ત્ર (પાણિનીય વ્યાકરણ) શીખીને આ વિદ્વાત પ્રાપ્ત થઈ છે. સિદ્ધરાજે પૂછ્યું ત્યારે હેમચંદ્રે કહ્યું કે શ્રી મહાવીર જિને શિશુ અવસ્થામાં જ ઉપદેશ ઈંદ્ર સમક્ષ આપ્યો હતો તે જનેન્દ્ર વ્યાકરણજી અમે શીખીએ છીએ. (જુઓ ઉપર પૃ. ૩૮૧ ઇ. ૨) રાજાએ કહ્યું કે તેટલા પ્રાચીનને છોડીને કોઈ નજીકના કર્તાનું નામ આપો. તેણે કહ્યું કે સિદ્ધરાજ સહાયક થાય તો પોતે નવું પંચ અંગવાગું વ્યાકરણ રચે. રાજાએ સ્વીકાર્યું એટલે શ્રી હેમચંદ્રે કહ્યું કે કાશ્મીરમાં પ્રવરપુર (મિલ્હણની જન્મભૂમિ)માં ભારતી કોશમાં પુરાતન આઠ વ્યાકરણોની પ્રતિ છે તે મંગાવી આપો. પ્રધાનોએ જઈ ભારતીની સ્તુતિ કરી એટલે ભારતીએ કહ્યું કે હેમચંદ્ર મારીજ મૂર્તિ છે, પ્રતિઓ આપી દો. પ્રતિઓ આવી. ધણા દેશોથી અઢાર વ્યાકરણ લાવવામાં આવ્યાં. ગુરૂ (હેમચંદ્ર) એ એક વર્ષમાં સવા લાખ ગ્રંથનું વ્યાકરણ રચી રાજાના હાથી પર રાખી, ચમર ઢોળતાં રાજસભામાં લાવી પધરાવ્યું અને સંભળાવ્યું. અમર્યા બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે શુદ્ધા શુદ્ધની પરીક્ષા કર્યો વગર રાજાના સરસ્વતી કોશમાં રાખવા યોગ્ય નથી. કાશ્મીરમાં ચંદ્રકાન્ત મણિની

બનેલી બ્રાહ્મીની મૂર્તિ છે, તેની સમક્ષ જલકુંડમાં પુસ્તક ફેંકવામાં આવે. જો બ્રાહ્મણ વગર નિકળી આવે તો શુદ્ધ બ્રાહ્મણ, અન્યથા નહીં^{૧૫} રાજ્યએ સંશયાકુલ થઇ ત્યાં મોકલાવ્યું. પડિતો સમક્ષ બે ધડી સુધી વ્યાકરણ કાસ્તીરના સરસ્વતી કુંડમાં પડી રહ્યું. અકિલબનીકબ્યું. રાજને બ્યારે પ્રધાનોએ આ જણાવ્યું ત્યારે ૩૦૦ લેખકોથી ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રતિઓ^{૧૬} લખાવરાવી ૧૭અઠાર દેશોમાં પઠન પાઠન માટે મોકલી.

૧૫. ભાસ અને વ્યાસનાં કાવ્યોની અભિપરીક્ષાનાં સંબંધમાં જુઓ. ના. પ્ર૦ પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૧૦૦. રાજશેખર સંક્રિતમુક્તાવલિમાં ભાસના સ્વપ્નવાસવદત્તાના ન બળવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (દાહકોડ મૂન પાવકઃ), અને ગૌડવહોના કર્તા વાઙ્મતિરાજે પ્રાયઃ આટલા માટે ભાસને જલગમિત (જ્વલન-મિત્ર) કહ્યો છે. રાજશેખર સુરિ (જૈન)ના અત્તવિંશતિ પ્રબંધમાં કાસ્તીરમાં સરસ્વતીના હાથમાં શ્રી હર્ષનું નૈષધચરિત રાખવાનો અને સરસ્વતીના તે કાવ્યમાં પોતાના કરેલા વ્યકિતગત આક્રમણથી ચીડાઈ તેને ફેંકી દેવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીહર્ષ ચીડાઈ કહે છે કે ‘કૃપિતઃ કિં હુત્યતે કલંકાત્’. (ચંદ્રધર શર્માજી) પાસે ‘ગન્ધોત્તમા નિશ્ચય’ નામની એક ખંડિત પોથી છે કે જેમાં સાક્ત પૂજામાં મઘના ઉપયોગના વિધાનનો નિશ્ચય છે. તેમાં લખેલ છે કે ભાગવતની કેટલીએ ટીકાઓ પાણીમાં નાંખવામાં આવી હતી. કિંતુ શ્રીધરસ્વામીની ટીકા બ્રાહ્મણ વગર-જૂડયા વગર નીકળી. એજ પ્રમાણે માધકાવ્ય પણ. ગન્ધોત્તમા નિશ્ચયકારે તો એટલા માટે આ કથાઓ મૂકી છે કે શ્રીધર સ્વામીની ટીકામાં ‘લાકે વ્યવાયામિષ મથઁ’ એ શ્લોક ની વ્યાખ્યા તથા માધકાવ્યમાં બલદેવના વર્ણનમાં ‘ધૂર્ણચન્ન મદિરાસ્ત્રાદઁ’ એ શ્લોક પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરે છે. પરંતુ પાણીમાં નાખીને સાચ-ચરીક્ષાના સંપ્રદાયની કથા હોવાથી અહીં લખી નાંખી છે.

૧૬. કોઈ સંસ્કૃતાભિમાની માતૃકા, કોષ થા પ્રતિકૃતિની જગ્યાએ પ્રતિઃ એમ લખનારની હાંસી કરે છે, કિંતુ જૈન યા દેચ ભાષાનુગામી સંસ્કૃતમાં આ સખ્ત સં. ૧૪૬૨ માં મળે છે. જિનમંડને પ્રતયઃ, પ્રતીઃ એમ કેટલીએ વાર લખ્યું છે.

૧૭. અઠાર દેશ—કર્નાટ, ગુજર હાટ, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, સિંધુ, ઉચ્છ, હંભેરી, મર, માલવ, કૌંકણ, રાપ્ટ, કીર, બલધર, સપાદલક, મેવાડ, હીપ, આબીર. જિનમંડનનો કુમ્ભારપાલ પ્રબંધ પૃષ્ઠ ૮૧ (૧).

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫. યુષ્ (ન) (એટલે જીવાન)ના તારતમ્ય વાચકરૂપ યક્ષી-યસ્, યક્ષિષ્ઠ અને અલ્પના અલ્પીયસ્ અને અલ્પિષ્ઠ થાય છે. આ અર્થોમાં કનોયસ્ અને કનિષ્ઠ પણ થાય છે. પાણિનિની આ સંબંધે કહેવાની રીત એવી છે કે યુષ્ અને અલ્પની જગ્યાએ વિક્ષ-સ્પથી કન્ થઈ જાય છે (૫-૩-૬૪). આનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે પાણિનિના સમયમાં એકલો કન્ નાનાના અર્થમાં વપરાતો નહોતો- કેવલ તેના તારતમ્યવાચક રૂપમાં વપરાતો હતો. વૈયાકરણીની કહેવાની એવી રીતિ છે કે પાણિનિના સૂત્રથી અલ્પીયસ્ અને યક્ષીયસ્ની જગ્યાએ કનોયસ્, અને અલ્પિષ્ઠ અને યક્ષિષ્ઠની જગ્યાએ કનિષ્ઠ થઈ જાય છે. આનું કંઈ થતું નથી. વ્યાકરણનું સૂત્ર કોઈ નવીન ચીજ બનાવી શકતું નથી. તે તો જે કંઈ હોય તેને નિયમથી રાખી દે છે. 'અમુક સૂત્રથી આમ થયું' એને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતિથી એમ કહેવું ઘટે કે 'આમ ભાષામાં થાય છે, તેનો ઉદ્દેશ્ય અમુક સૂત્રમાં કરેલો છે.' કન્ કે જેનો અર્થ નાનું છે તેનો એકલપણે વિશેષણ તરીકે તે સમયે સંસ્કૃતમાં વ્યવહાર થવાનું બંધ પડી ગયું હતું. 'કન્યા' માં તે મોજૂદ છે. કન્યાનો પુત્ર 'કાનીન' બનાવવા માટે પાણિનિએ કન્યાને બદલે 'કનીન' માની પ્રત્યય લગાડ્યો છે. (૪-૧-૧૧૬). આ કાર્ય (જે 'કન્'ની સત્તા-તેનું અસ્તિત્વ પાણિનિ માનતો તે) કન્ને પ્રત્યય લગાડીને પણ થઈ શકતું હતું. તેપાક્ષી 'કાન્-છા' (નાના) હિંદી કન્+અંગુરિયા-નારંગીની 'કન્ની' આદિમાં તે 'કન્' ચાલ રહેલો દેખાય છે. તે રીતે જ્યાં પાણિનિએ 'ક્ષ' ના કંઈક રૂપોને બદલે 'આહ' નું થવું, હનું 'ઘ' થઈ જવું, અને અસ્તું મૂ થઈ જવું જણાવ્યું છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે 'આહ' 'અસ્' અને 'ઘ' ધાતુઓનાં જે સમયે પૂરાં રૂપો પહેલાં થતાં હશે, તે

સમયે જે ધાતુ અધુરી રહી ગઇ હતી તેને પાણિનિએ તે અર્થના બીજા ધાતુઓનાં રૂપોમાં મેળવી દીધી. પાણિનિના વૈદિક રૂપોના વિવેચનથી એવો પત્તો મળે છે કે કેટલાક સમય સુધી કેવા પ્રયોગ થતા હતા અને ક્યારથી તે બદલાયા.

૧૮૬. પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ બદ્ધમૂલ સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની બદ્ધમૂલ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું છે. સંસ્કૃતથી શું શું પરિવર્તન થાય છે તેને ગણવામાં આવેલ છે; પ્રાકૃતને ભાષા માની તે વર્ત્યા નથી. વર્તાવણુ શકતા નહોતા, તેનું લક્ષ્ય પ્રાકૃત પણ પુસ્તકી એટલે જડ પ્રાકૃત હતું. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના લગભગ બે પાદ આમાંજ ગયા છે કે કયા સંસ્કૃત શબ્દમાં કયા અક્ષરની જગ્યાએ શું થઇ જાય છે. તો પાણિનિની પેઠે સ્થાન, પ્રયત્ન, અંતરતમ આદિના વિચાર પ્રાકૃતવાળા કરત તો સંક્ષેપ પણ થાત અને વૈજ્ઞાનિક નિયમ પણ થઇ શકત. તેના વગર પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનિયમ પરિવર્તનોની પરિસ્પૃશ્યા માત્ર થઇ ગયેલ છે. હેમચંદ્ર કહે છે કે ક્ષિત્તિ (પંચમી એકવચન, અપાદાન)ની જગ્યાએ પ્રાકૃતમાં સ્તો, દો, કુ, દિ, દિસ્તો આવે છે, યા કોરી સંઘા પ્રત્યય વગર આવે છે. બહુ વચનમાં આ વગર સુસ્તો પણ આવે છે. ૮-૩-૮,૯. આગળ ચાલતાં તેણે મધ્યમપુરુષ અને ઉત્તમપુરુષના કેટલાંક રૂપ ગણાવ્યા છે. ૮-૩-૯૦-૧૧૭. શું આ સર્વ રૂપ પ્રાકૃતમાં એક સમયેજ ચાલુ થયાં યા સમયે સમયે આવતાં ગયાં એ જાણવું ધણું રોચક અને જ્ઞાનદાયક થાત. આથી પ્રાકૃતના પ્રકારો માલુમ પડત. સંબંધના અર્થમાં કેરક (સં. કેરક, હિદી-ગૂજરાતી કેરા) પ્રસય આવે છે, હેમચંદ્રે તેને અપભ્રંશમાં આદેશ ગણ્યો છે ૮-૪-૪૨૨, પ્રાકૃતમાં નથી ગણેલ, પરંતુ તે મૃચ્છકટિક અને શાકુન્તલની પ્રાકૃતમાં કેટલીએ જગ્યાએ મળી આવે છે.

૧૮૭. પ્રાકૃતોમાં જે સંસ્કૃતસમ યા તત્સમ શબ્દ છે તે સંસ્કૃત પરથી જણાય છે. જે સંસ્કૃતભવ યા તદ્ભવ છે તેની લોપ, આગમ, વર્ણુવિકાર આદિથી આ વૈયાકરણોએ સમજ આપી છે. હવે બાકી

રહ્યા દેશી. તે અવ્યુત્પન્ન 'પ્રાતિપદિક' છે કે જેનો નવી જૂની પ્રાકૃતો વાળા વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે. તેની પ્રકૃતિ પ્રત્યયનો વિચાર કઠિન છે. સંભવ છે કે અધિક શોધ કરતાં તેમાંથી કંઈક બીજી ત્રીજી પેઢીના તદ્દભવ સિદ્ધ થઈ જાય. હેમચંદ્રજીએ દેશીનું વૈજ્ઞાનિક વિવેચન કર્યું નથી.

૧૮૮. પોતાની દેશી નામમાલામાં પોતે શું લીધું છે, શું નથી લીધું તેનો ઉલ્લેખ તેઓ એવી રીતે કરે છે કે (૧) જે લક્ષણગ્રંથ (સિદ્ધ-હેમ શબ્દાનુશાસન)માં પ્રકૃતિ-પ્રત્યય આદિ વિભાગથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યા નથી તે ત્યાં લેવામાં આવ્યા છે (૨) જે ધાતુ, વૈયાકરણ તથા ક્રાશકારોએ દેશીમાં ગણેલ છે, પરંતુ જેને અમે ધાતુઓના આદેશ માનેલ છે તે લેવામાં નથી આવ્યા (૩) જે પ્રકૃતિ-પ્રત્યય વિભાગથી સંસ્કૃતજ સિદ્ધ થાય છે કિંતુ સંસ્કૃત કોશોમાં પ્રસિદ્ધ નથી તે અહીં લેવામાં આવ્યા છે—જેવા કે અમૃત-નિર્ગમ એટલે ચંદ્ર, છિન્ન-ઉદ્ભવા એટલે બીજ, મહાનટ એટલે શિવ ઇત્યાદિ (૪) જે સંસ્કૃત કોશોમાં નથી કિંતુ ગૌણ લક્ષણા યા શકિતથી જેનો અર્થ ખેસે છે—જેવો કે બધલલ (એટલે ખેલ, બળદ)=મૂર્ખ તે લેવામાં નથી આવ્યા.

૧૮૯. વળી તે કહે છે કે મહારાષ્ટ્ર, વિદર્ભ, આબીર આદિ દેશોમાં જે શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે (જેવા કે મગા=મરાઠી મગ=પછી, હિંગ એટલે નર) તેને ગણવામાં આવે તો દેશો અનંત હોવાથી પુરુષાયુષથી પણ તેનો સંગ્રહ થઈ શકે તેમ નથી તે માટે 'અનાદિ પ્રસિદ્ધ પ્રાકૃત ભાષા વિશેષ' જે દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. પોતાની પુષ્ટિમાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કરેલ છે કે દિવ્ય યુગસહસ્રમાં વાચસ્પતિની બુદ્ધિ પણ એટલી સમર્થ થઈ શકતી નથી કે જે દેશોમાંના પ્રસિદ્ધ શબ્દો સંપૂર્ણપણે સુઠી શકે (દેશી નામમાલા ગાથા ૨-૩)^{૧૮} આથી

૧૮ સરખાવો પતંજલિ—'વૃહસ્પતિએ ઇંદ્રને દિવ્ય વર્ષ' સહસ્ર શબ્દ પાસાયણ કરાવ્યું પરંતુ અંત આવ્યો નહિ—વૃહસ્પતિ જેવો કહેનાર, ઇંદ્ર જેવો સીખનાર, દિવ્ય વર્ષ'સહસ્ર જેટલો અધ્યયન માળ તો પણ અંત ન આવ્યો. આજકાલ જે છવો છે તે થણું થણું સો વર્ષ' છવે ઇત્યાદિ (પ્રથમ આધુનિક.)

સ્પષ્ટ છે કે મનમાની-પોતાની મરજીમાં આવે તેવી આ માલા કરવામાં આવી છે ૧૯-સંસ્કૃત પ્રયોગને પ્રમાણ ન માનતાં કોશીને માન આપ્યું છે. જો અમૃતનિર્ગમ અને મહાનટ ચંદ્રમા અને શિવના અર્થમાં સંસ્કૃત કોશીમાં ન આપવામાં આવ્યા હોય તેથી શું થયું ? પ્રકૃતિ પ્રત્યય વિભાગ અને શક્તિ, રૂઢિ આદિથી તે સંસ્કૃતજ છે. તેવી રીતે (૩) અને (૪) માં પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

૧૯૦. સંસ્કૃતમાં ' અપ્રયુક્ત 'નો વિચાર કરતાં પનંજલિએ કહ્યું છે કે ઉપલબ્ધિમાં યત્ન કરો. ' શબ્દનો પ્રયોગ-વિષય મોટો છે. સાત દ્વીપની પૃથ્વી, ત્રણ શોક, ચાર વેદ, અગ અને રહસ્ય સહિત, તેના ધણા ભેદ, ૧૦૦ શાખા અધ્વર્યુવેદની, સામવેદના ૧૦૦૦ માર્ગ, ૨૧ પ્રકારના વાહ્વૃચ (ઋગ્વેદ), નવ જાતના અથર્વણ વેદ, વાંચોવાચ્ય, ઇતિહાસ, પુરાણ, વૈદ્યક, આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષય છે. આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષયને સાંભળ્યા કે વિચાર્યા વગર શબ્દ અપ્રયુક્ત છે એમ કહેવું તે સાહસમાત્ર છે (પહેલું આદિક). એ પ્રમાણેજ (૧) (૨)માં વિરોધ આવે છે. ધાતુઓમાં શ્રી હેમચંદે ભારે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું છે. એક ધાતુને પ્રધાન-સુખ્ય ગણેલ છે-અને તેના અર્થની ખીજ ધાતુ-ઓને તેનો આદેશ માની ઝંઘડો પતાવ્યો છે. જેમકે કહર્ષ (કથયતિ) ધાતુ લીધો-માન્યો. હવે વજ્જરર્ષ, પજ્જરર્ષ, ઉપ્પાલર્ષ, પિસુણર્ષ, સંઘર્ષ,

૧૯ વૈચાકરજ્ઞાની મનમાની પુરાણી લખવાની રીતિ પણ નહીં થઈ. પ્રાકૃત યોધિઓમાં લખનારા ' શોધ શોધ ' કરી લખવા લાગ્યા તેથી દક્ષિણનાં પ્રાકૃતનાં પુસ્તકોમાં બૂના પાઠ મળી આવે છે. ઉત્તરનાં પુસ્તકોમાં તે ' સુધારવામાં ' આવ્યા છે (બાર્નેટ, જ. રે. એ સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૨૧). આમ શોધી-સુધારી મુકવાના પરિણામે ' મૃગનેત્રાસુ રાત્રિષુ ' નું ' સુગતૈતાસુ રાત્રિષુ ' થઈ ગયું હતું. (પ્રતિભા, વર્ષ ૩), ભાગવતના દક્ષિણી વૈષ્ણવ રીક્ષકારોએ ભાગવતમાં જે વૈદિક પ્રયોગ (આખું) છે તેને અદ્ભુતિ વર્તમાન સંસ્કૃત કરી દીધું છે-ગ્રીધર સ્વામીએ નહિ, એ વાત કુંભકોત ' સંસ્કરણની ટિપ્પણીઓથી સ્પષ્ટ થાય છે. તેઓએ ભાગવતને 'શુદ્ધ' કર્યું હતું શું તેની પ્રાચીનતાનો લોપ પોતાને હાથે નથી કર્યો ?

બોલ્લઈ, ચવઈ, જમ્પઈ, સીસઈ, સાહઈ-ને વિકલ્પે 'કહઈ'ના આદેશ કરી દીધા છે, (૮-૪-૨) ઉપ્પયુક્તને આમાં ગણેલ નથી કારણકે તેને ઉત્પન્નશ્રુતિમાંથી નિકળેલી માનેલ છે. આમ જોવામાં આવે તો વળ્લઈ ઉચ્ચરતિમાંથી, વળ્લઈ પ્રોચ્ચરતિમાંથી, પિસુણ્ણ પિશુનયતિમાંથી, સંધઈ સંખ્યાતિમાંથી, જમ્પઈ જલ્પતિમાંથી નિકળી શકે છે.

૧૮૧. વળી શ્રી હેમચંદ્ર લખે છે કે બીજાઓએ આને દેશી શબ્દો તરીકે લીધા છે, કિંતુ અમે તેને ધાત્વાદેશ કરી દીધા છે કે જેથી વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ જાય. આમ કરવાથી વળ્લઈઓ એટલે કથિત વળ્લઈઓ એટલે કથયિત્વા આદિ હજારો રૂપ સિદ્ધ થઈ જાય છે"—આનો પોતાની મનમાની થઈ. યાનો તેને સ્વતંત્ર ધાતુ માની લેવાત, યા તેમાં તદ્ભવ અને દેશીની છાટ નાંખી શકાત. વૈયાકરણોના સ્વભાવ પ્રમાણે હેમચંદ્ર કહે છે કે અમે તેને આદેશ એટલા માટે ગણેલ છે કે તેને પ્રત્યય લગાડી શકાય, તે વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ જાય. પતંજલિ, વૈયાકરણોને ચેતવણી આપી ગયેલ છે કે 'જેમ ઘડાનું કામ પડતાં લોક કુંભારને ત્યાં જાય છે કે અમને ધડો ખનાવી આપ તેમ શબ્દનું કામ પડતાં કોઈ વૈયાકરણને ત્યાં જતો નથી કે ભાષ! અમારે કામ છે માટે શબ્દ 'ખનાવી આપ' (પહેલું આદિક); કિંતુ વૈયાકરણ સમજે છે કે તેને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા વગર લોક આધાતુઓ સાથે પ્રત્યયજ નહીં લગાડી શકે. કુકડો સવાર થતાં બોલે છે. કિંતુ ફેચ ભાષાના એક નાટકમાં એક કુકડાને એવું અભિમાન થયેલું બતાવ્યું છે કે હું નવિ બોલું તો સવાર પડશેજ નહિ. અસ્તુ.

૧૮૨. આ ચોથા પાદમાં કેટલીક ધાતુઓના આદેશ ગણાવ્યા છે કે જેમાં કેટલાક તો તદ્ભવ ધાતુ છે અને દેશી છે જેમકે બ્રમ (એટલે ધૂમવું) ના અઘાર આદેશોમાં (૮-૪-૧૬૧) ચક્કમઈ-ચક્કમ પરથી, ભમ્મમઈ, ભમામઈ-મમ પરથી સ્વાર્થમાં ડ લગાડી તલ્લમ્પટઈ-તલ્લ+મટ પરથી, ભુમઈ, ધુમઈ-મમ પરથી, પરીઈ, પરઈ-પરિ+ઈ પરથી તદ્ભવ માની શકાય છે. ટિરિટિલ્લઈ, હુણ્ણલ્લઈ, હણ્ણલ્લઈ, જણ્ણલ્લઈ, જમ્પઈ, ઝમ્પઈ, ઝુમઈ, ઝુસઈ, હુમઈ,

દુસર્ધ બાકી રહ્યા તેને દેશી ધાતુ માનો અથવા અનુકરણ આદિથી બનેલા સમજો. દેશીના બંડારમાંથી સંસ્કૃત વાળા 'સંસ્કૃત' કરીને અને પ્રાકૃતવાળા એમજ લેતા રહ્યા છે. પહેલાએ એમ નથી કહ્યું કે અમે લીધા છે—તે તો એમજ કહેતા ગયા કે અમારાજ છે, બીજાએ દેશી અને તદ્દભવોની વહેંચણી કરી, કારણ કે તદ્દભવોને પોતાના થોડા નિયમોથીજ બાંધેલા માન્યા વ્યત્યયનો વિચાર કર્યો નહિ.

૧૯૩. હેમચંદ્ર સૂરિએ પોતાની જન્મ ભાષાનું ગૂજરાતી, હિન્દી કે મરાઠી આદિ કોઈ ખાસ—વિશિષ્ટ નામ ન રાખતાં 'અપભ્રંશ' એવું સામાન્ય નામ રાખ્યું છે. આનું કારણ એ છે કે તે ભાષા તે સમયે, તેવાજ રૂપમાં કંઈક થોડા ભેદ સાથે ભારતના ધણા ખરા પ્રદેશોમાં બોલાતી હતી. આથી આચાર્ય હેમચંદ્રે તેને ખાસ કોઈ પ્રદેશની ભાષા ન માનતાં સામાન્ય અપભ્રંશ ભાષા માની. આ 'અપભ્રંશ' એટલે વિકૃત સ્વરૂપ કઇ ભાષાનું સમજવું? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપણને કેવલ જૈન સાહિત્યથી મળશે. અન્યથી નહિ. આટલા માટે જે પ્રાકૃત ગ્રંથો હેમચંદ્રાચાર્યની પહેલાં ક્રમથી ૩, ૪ શતાબ્દિઓથી લખાયેલાં છે તે જોવાં ધટે. જો કે સર્વનું અવલોકન અત્યાર સુધી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યું નથી તો પણ જેટલું કરવામાં આવ્યું છે તે પરથી નિઃસંકોચ કહી શકાય તેમ છે કે તે અપ્રભંશ, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનું રૂપ હતું. દશમી સદીના પહેલાના જેટલા જૈન પ્રાકૃત ગ્રંથ છે તેમાં આ બંને ભાષાઓની પ્રધાનતા છે. દશમી સદીના પછીના જે ગ્રંથ છે તેમાં તે ભાષાઓ ક્રમેક્રમે લુપ્ત થતી જાય છે અને અપભ્રંશનો ઉદય દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મહાકવિ ધનપાલ, મહેશ્વર સૂરિ અને જિનેશ્વર સૂરિ આદિના ગ્રંથોમાં અપ્રભંશના આદિ આકાર, તથા રત્નપ્રભાચાર્યની ઉપદેશ માલાની 'દોષદી વૃત્તિ' અને હેમચંદ્ર સૂરિના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત છે અને તે પછી તેનું વિકૃત રૂપ છે. કાલની ગતિની સાથે ભાષાઓનું પરિવર્તન—તેના સ્વરૂપના શ્રેણીનેજ હેમચંદ્ર સૂરિએ અપભ્રંશ નામ આપ્યું

એને શૈરસેની તથા પ્રાકૃત પદ્ધિ પોતાના વ્યાકરણમાં અપભ્રંશનું વ્યાકરણ પણ લિપિબદ્ધ કરી દીધું. (સિદ્ધહૈમ શખ્દાનુશાસન નામના મહાન વ્યાકરણમાં પહેલા સાત અધ્યાયોમાં સંસ્કૃતનું સર્વાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ આપી આદ્યમા અધ્યાયમાં પ્રાકૃત વગેરે વ્યાવહારિક ભાષાઓનું વ્યાકરણ આપેલ છે તેમાં ચતુર્થ પાદના ૩૨૬ મા સૂત્રથી અંતિમ સૂત્ર ૪૪૮ સુધીનાં ૧૨૦ સૂત્રોમાં આ અપભ્રંશનું વ્યાકરણ છે.)

૧૯૪. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપભ્રંશના બે ભેદ પાડેલા છે. તત્ર પ્રાયઃ સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ-ગ્રામ્યભાષાનિબદ્ધ મહાકાવ્યમ્ અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતાં કહે છે કે અપભ્રંશ ભાષા નિબદ્ધ સન્ધિવન્ધમ્ અઘ્ધિ-મન્થનાદિ ગ્રામ્યાપભ્રંશ ભાષા નિબદ્ધાવસ્કન્ધનકવન્ધમ્-ભીમકાવ્યાદિ. અપભ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય સન્ધિના બંધવાળું હોય છે, દાખલા તરીકે અઘ્ધિમન્થન વગેરે અને ગ્રામ્ય અપભ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય અવસ્કન્ધકના બન્ધવાળું હોય છે-દાખલા તરીકે ભીમકાવ્ય વગેરે. આ પરથી અપભ્રંશ અને ગ્રામ્યાપભ્રંશ એ ભાષાના ભેદ પડેલા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાં લખાયેલાં કાવ્યો પણ હતાં. એ બેની સાથે આપણી જુની ગૂજરાતીનો સંબંધ છે.

૧૯૫. સન્ધિ એટલે કડવકો (કડવાં)નો સમૂહ એમ હેમાચાર્ય પોતાના છંદોનુશાસનના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કહે છે (સન્ધ્યાદૌ કઢ-વકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ધત્તા યા-કઢવક-સમૂહાત્મકઃ સન્ધિઃ તસ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્ધત્કાવેશ્ચન્દોભિઃ કઢવકમ્ એટલે કડવાનો સમૂહ તે સન્ધિ. અને તેની આદિમાં ચાર પદ્ધત્કા આદિ છંદોવાળું કડવું જોઈએ. કડવાની અતિ ધ્રુવ-નિશ્ચિતપણે જ હોય તે ધ્રુવા, ધ્રુવક કે ધત્તા એ નામનો છંદ આવે.....સાહિત્ય દર્પણમાં અપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યોના સર્જને 'કડવક' એ નામ આપેલું છે.

અપભ્રંશ નિબન્ધેસ્મિન્ સર્ગાઃ કઢવકામિધાઃ ।

તથાપભ્રંશયોગ્યાનિ હંદાસિ વિવિધાન્યપિ ॥

યથા કર્ણપરાક્રમઃ ।

૧૯૬. શ્રી હેમચંદ્રના દેહાન્ત પછી થોડાંજ વર્ષોમાં ભારતમાં રાજ્ય-ક્રાંતિ થઈ અને રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિમાં ઘોર પરિવર્તન થવા માંડ્યું. પરસ્પર ઇર્ષ્યાગ્નિ સળગવા લાગી અને વિદેશી રિજેતા તેનો લાભ લેવા લાગ્યા. દેશોનો પારસ્પરિક સ્નેહસંબંધ તૂટ્યો અને એક રાજ્યમાં રહેનારા બીજા રાજ્યમાં વસનારાને જે શત્રુ માનવા લાગ્યા. આ કારણે ગૂજરાત, રજપૂતાના, અવન્ટી-માલવા અને મધ્યપ્રાંતના નિવાસીઓનો આથી પહેલાં જે વ્યાવહારિક સંબંધ વિસ્તૃત હતો તેમાં સકુચિતતા આવી. આ સંકુચિતતા એ આ પ્રદેશોની જે વ્યાપક ભાષા અપભ્રંશ હતી તેના ભાવી વિકાસને પ્રાંતીય ભાષાઓના ભિન્ન ભિન્ન ભેદોમાં વિભક્ત કરી નાંખ્યો. સ્થાંથી ગૂજરાતી, રાજપૂતાની, માલવી અને હિન્દી ભાષાઓના ગર્ભનો સૂત્રપાત થયો અને ધીરે ધીરે પંદરમી સદી સુધી પહોંચી આ ભાષાઓએ પોતાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે પ્રકટ કરી દીધું.

પ્રકરણ પાંચમું.

શ્રી હેમચંદ્રની રચનાના નમૂના.

૧૯૭. કુમારપાલ ચરિતમાં જે પોતે અપભ્રંશનાં કાવ્ય સૂત્ર સમજાવવા રચ્યાં તે અત્ર મુક્યાં છે.

(૧) ગિરિહુંવિ આણિહ પાણિહ પિજ્જઈ,

તરહેવિ નિપડિહ ફલુ ભડિખજજઈ,

ગિરિહુંવ તરહુંવ પડિઅહ અચ્છઈ, વિસયહિં તહવિ વિરાહિ ન ગચ્છઈ. ૧૯

—હિંદી-સમ. ગિરિહુંભિ આગ્યો પાની પીજૈ

તરહું ભિ નિપત્યો ફલ ભડખીજૈ

ગિરિહું ભિ તરહું ભિ પડિયો આહૈ

વિષયહં તદ્દપિ વિરાગ ન ગચ્છૈ.

—ગિરિથી આણેહું પાણી પણ પીએ, તરનું પડેહું ફલ પણ

આપમે. ગિરિથી અને તરપરથી પડીએ છીએ, તથાપિ વિષયપર વિરાગ જતો નથી.

(ગિરિહે-અપાદાન, તરહે-સંઘ વિભક્તિ. ગિરિહું, તરહું-અપાદાન, પડિઅઉ-નિષ્ઠા, અચ્છ-આછે, છે. સં. આસ્તે.)

(૨) જો જહાં હોતઉ સો તહાં હોતઉ, સતુ વિ મિતુ વિ કિહે વિ હુ આવહુ.
જહિં વિહુ તહિં વિહુ મગે લીણા, એકએ દિઠિહિ દોનવિ
જોઅહુ. ૨૬

—હિંદી-સમ—જો જહાં હોતો સો તહાં હોતો
શત્રું ભિ મીત ભિ કોષહિ આવો
જહાં ભી તહાં ભી મારગ-લીના
એકહિં દીઠિહિં દોનહિં જોહો

(જહાં હોતઉ—જ્યાં હતો (વર્તમાન ધાતુજ-૪૬૮) =જ્યાંથી, લીણુ-લીન, લાણુ થયેલો.)

(૩) અમ્હે નિન્દહુ કોવિ જણુ, અમ્હઈ વણુક કોવિ,
અમ્હે નિન્દહુ કવિ નવિ, નમ્હઈ વણુક કવિ. ૩૭
દિંદીસમ—હમેં નિન્દો કોઇ જન, હમેં વરનો કોઇ,
હમ નિન્દે કોઇ (કો)બી નહોં, ન હમ વરને કોઇ.

ગુજરાતીસમ—અમને નિન્દો કોઇ જન, અમને વખાણો કોઇ,
અમે નિન્દીએ કોઇને પણ નહોં, ન અમે વખાણીએ કોઇ.

(અમ્હે—અમ્હછ—પહેલું કર્મ, બીજો કર્તા. ક્રિયાથી કારક મળી આવે છે, વિભક્તિથી નહિ.)

(૪) રે મણુ કરસિ કિ આલડી, વિસયા અચ્છહુ દૂરિ,
કરણઈ અચ્છહુ રન્ધિઅઈ, કડ્ડઈ સિવફલ ભૂરિ. ૪૧

—રે મન ! (તું) કરે છે ક્યમ આલડી, હે વિષયો ! થાઓ-રહો દૂર,
હે કરણો (ઇન્દ્રિયો) ! રહો રન્ધિત-રંધાયેલી, (હું) કાહું સિવફલ
(મોક્ષ) ધણું.

(આલડી-આળ, અનર્થ, ખોટું, સરખાવો—મ ઝંખહિ આણુ આગળ નં. ૬૩. અચ્છહુ-અચ્છહ-જીઓ ઉપર નં. ૧ કડઠે-કાઠું—નિકાળીપોતાને વચ્ચ કંઈ)

(૫) સંજમ-લીણુહોં મોકખસુહુ, નિચ્છઈ હોસઈ તાસુ,
પિય વલિ કીસુ બણુન્તિઅઉ, જ્યાર્ઈ પુહુચ્ચહિં જસુ. ૪૩

—સંજમ-લીનને મોક્ષસુખ, નિશ્ચય હોસે-ચાશે તેને ‘હે પ્રિય !-પિયુ ! હું બલિહારી—વારી જઈ છું (એમ) બણુતી-કહેતી (સ્ત્રીઓ) નથી પ્રભુત્વ (મેળવતી) જેનાપર. હોસઈ=હોશે થશે (પ્રબંધ, નં. ૩) વલિ કીસુ—હું બલી-વારી જાઉં છું-બલિહારી જાઉં છું. બણુન્તિઅઉ-બણુતી-ખોલતી (બહુવચન), પહુચ્ચહિં—પ્રભવન્તિ (સં).

(૬) કઉ વઠ ભગિઅઈ ભવગહણિ મુકખ કહન્તિહુ હોઈ,
એહુ જાણેવડં જઇ મણુસિ તો જિણુ આગમ જોઇ. ૬૧

—શું, બઠ ! (મુખ) ભમે છે, ભવગહનમાં, મોક્ષ ક્યાંથી હોય, એ જાણવાનું જે મનમાં (રાખતો) હો, તો જિનાગમ જો.

જાણેવડં—જાણવું, મણુસિ—મન્યસે (સં.)

(૭) નિયમ-વિદ્ધણા રત્તિહિવિ ખાહિં જિ કસરકકેહિં,
હુહુર પડન્તિ ને પાવદ્રહિ ભમડહિં ભવલક્ષ્મીહિં. ૬૮

—નિયમવિહીન રાતમાં પણ ખાય જે કસર કસર કરતો, હુહુર કરતો પડે છે તે પાપદ્રહમાં ભમવે છે ભાવલક્ષ્મીમાં—લખો જન્મમાં.

કસરકકેહિં—અનુકરણ કસર કસર કરતો, ગડપ ગડપ કરતો; હુહુર-પડવાનું યા પડતી વખતે ખીજવાનું અનુકરણ. તિ-તો, દ્રહ-ધરો-ખાઇ.

(૮) સાગહોં કે હિ કરી જીવદય, દમુ કરી મોકખહો રેસિ,
કહિ કસુ રેસિં તુહું અવર, કમ્મારમ્મ કરેસિ. ૭૦

—સ્વર્ગને માટે કર જીવદયા, દમ કરી મોક્ષને માટે કહે કેના

માટે તું ખીળ કરારંભ કરે છે.

કેહિં, રેસિ, રેસિં, તેહિં, તણેણુ—પ્રત્યય તાદર્થ્યમાં આવે છે
(હેમચંદ્ર ૮-૪-૪૨૫) તેનો અર્થ ' માટે ' છે.

(૯) કાયકુડલી નિર અથિર, જીવિયડહ ચલુ એહુ,
એ જાણિવિ ભવદોસડા, અસુહહ ભાવુ ચએહુ, ૭૨
—કાયાની કુડલી નિશ્ચય અરિથર (છે), જીવિત ચલ-ચંચલ (છે)
એ જાણી ભવ-સંસારના દોષો અશુભ ભાવ તજો.
કુડલી, જીવિયડહ, દોસડા એમાં ઉલ્લ, અડ, ડ સ્વાથિક છે.

(૧૦) તે ધન્ના કન્નુલડા, હિઅઉલ્લા તિ કયથ,
જો ખીણુ ખણિવિ નવુલ્લડઅ, ધુંટહિં ધરહિં સુઅથ. ૭૩
—તે ધન્ય (છે) કાન, હૃદય તે કૃતાર્થ (છે) જે ક્ષણે ક્ષણે નવા
સુઅર્થો (યા શ્રુતાર્થો)ને ધુંટે છે અને ધરે છે ધારે છે.
કન્નુલ્લડ, હિઅઉલ્લ, નવઉલ્લડઅ—સ્વાર્થે. કાન અને હૈયાને માટે
ધુંટહિં અને ધરહિં—યથાસંખ્ય લગાડવું.

(૧૧) પછી કન્નિ જિણાગમહોં વતડિઆલિ હુ જસુ
અમ્હારઉં તુમ્હારઉ વિ એહુ મમત્ત ન તાસુ. ૭૪
—હિંદી-સમ-પૈડી કાન જિનાગમ(કી) બાતડી ભી જસુ
હમારો તુમ્હારો યહ મમત્વ ન તાસુ
—ગૂં છાયા.—પેડી કાન જિનાગમની વાતડી પણ જસ
અમારૂં તમારૂં પણ એહ મમત્વ ન તાસ.

વતતુઆ વાત, જુઓ રતડી. આગળ નં. (૨)

આ ઉદાહરણોમાં વ્યાખ્યાન યા વ્યાકરણનો વિસ્તાર કરવામાં
આવ્યો નથી.

પ્રકરણ છઠું.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૮૮ શ્રીહેમચંદ્રે પોતાના અગાઉના સમયના જે દોહા આદિ ઉદ્ધૃત કરેલા છે તે અત્ર મૂક્યા છે તેમાં જ્યાં આની સરખા જેવા દોહા અને પદ આવ્યા છે ત્યાં લક્ષ રાખતું થટ્ટે, પોતાના વ્યાકરણમાં સૂત્રોને પહેલાં પ્રાચીન ઉદાહરણોથી સમજાવી શ્રી હેમચંદ્રે નવા ઉદાહરણોનાં સંગ્રહ-શ્લોક બનાવ્યા છે કે જેમાં તેજ યા તેને મળતાં ઉદાહરણ વિષયની અનુસાર યથાસ્થાન સંગ્રહિત કર્યાં છે.

(૧) દોહલા સામણ ધણ ચપ્પા-વણ્ણી,
ણાઇ સુવણ્ણરેહ કસવટ્ટ ઘિણ્ણી.

—દોહો (નાયક) તો શામળો છે, ધણ (પ્રિયા-નાયિકા) ચંપક-વર્ણી છે, જાણે કે સુવર્ણની રેખા કસોટી પર લગાવી હોય તેમ.

દોહવા—સં. દુર્લભ, નાયક. મારવાડી ગીતોમાં દોહા બહુ ઓળખેલા શબ્દ છે જેમકે ‘ગોરી છાઈ છે રૂપ દોહા ધીરાં ધીરાં આવ’ ‘નિશદિન જેઉ તારી વાટડી મમ ધર આવેને દોહા’—આનંદધન; ધણ-ગૃહની સ્વામિની. વીકાનેર તરફ હજી પછી ર્જોને ધન કહેવામાં આવે છે. ‘થાને આય પ્રજાસ્યા ગણ ગોર સુંદર ધણ ! જાવા ઘોણ’—મારવાડી ગીત. છાઇ-હિં. નાઈ, ગૂ. જાણે. સં. શા ધાતુ પરથી ઇતિ જાયને—એમ જાણવામાં આવે છે, અથવા સં. ધવના અર્થમાં. રેહ-રેખ, કસ-વટ્ટ-સં. કપટ, કસોટી. ઘિણ્ણી-દીધી, આવી.

આ ભાવનો એક દોહો કુમારપાલ પ્રતિજ્ઞાધર્મમાંથી આપવામાં આવશે. દોષક વૃત્તિના કર્તાએ નકામું વ્યંજન બોલીને આ ચિત્રનો આનંદ ખગાડી નાંખ્યો છે કે ‘વિપરીતરતાવેતત્તુપમાનં સંભાવ્યતે’

- (૨) ઢોલા મર્ધ તુહું વારિયા, મા કુર દીહમાણ,
નિદ્રાએ ગમિહી રતડી, દડવડ હોધ વિહાણ.

—ઢોલા ! મેં તને વાર્યો હતો કે મા કર દીર્ઘ માન—અભિમાન,
નીદ્રાએ જશે રાત ! ઝટપટ થશે વાણું—સવાર. નાથિકા નાથકને
મનાવે છે.

આ ઢોલો વરરચિના પ્રાકૃત પ્રકાશની પ્રતિમાં પહોંચી ગયો છે
જે પરથી પ્રાકૃત વ્યાકરણકાર વરરચિ તથા વાર્તિકકાર કાત્યાયન એ
બંનેને એક સમજીને એક વિદ્વાન જમથી આ કવિતાને ઘણી જૂની
માની લે છે. જૂની પોથીઓથી જેને કામ પડ્યું છે તેઓ જાણે છે કે
શીખતી વખતે ઉદાહરણ, ટિપ્પણી આદિ પાનાની બાજુ પર લખી
લેવામાં આવે છે અને તેવી પોથીમાંથી પ્રત ઉતારનારા તેને મૂળમાં
ધુસારી દે છે. તે વિદ્વાને એ નહિ જાણે કે આ ઢોલો તથા તેનું સ્વર
એકજ પ્રતિમાં છે. તેણે છાપેલ પુસ્તકને આદિથી અત સુધી વરરચિની
જે પ્રમાણે હતી તે સર્વ કૃતિ માની લીધી. વ્યાકરણના અંતરે વિચા-
રતાં એમ જણાય છે કે તે ઉદાહરણ, ટિપ્પણિયોથી એમજ વધતા
જાય છે. આ વિષય પર વધારે કહેવું વ્યર્થ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના વાર્તિ-
કાર વરરચિ—કાત્યાયન, પાલી વ્યાકરણના કચ્ચાઅન અને પ્રાકૃત પ્રકાશનો
કર્તા વરરચિ એ ત્રણે એક કદાપિ પણ નથી.

- (૩) બિદિએ મધ બણિય તુહું, મા કુર વકી દિટ્ટિ,
પુત્તિ સકણ્ણી ભલિલ જિવં, મારમ હિઅધ પધટ્ટિ. ૩

—હુ ખેટી ! મારાથી તને કહેવામાં આવ્યું, વાંકી દૃષ્ટિ મા કર,
હે પુત્રિ ! કાનવાળું ભાલું જેમ મારે તેમ (તારી દૃષ્ટિ) હૈયામાં પેડી;
જદ્દ કુટણી નાથિકાને સમજાવે છે.

બિદિએ—આમાં એ સંબોધનનો છે. પધટ્ટિ—પવિટ્ટિ—સં. પ્રવિષ્ટા.
હિ. અને ગૂ. પેડી.

- (૪) એક તિ ઘોડા એક થલિ, એક તિ નિસિઆ ખગ્ગ;
એતુ મુણીસમ જાણીઅઈ, જે નવિ વાલધ વગ્ગ.

—એજ તે ઘોડા, એજ સ્થલ (છે), એજ તે ‘નિશિત’-અણી-
દાર ખડ્ગ કે. એમાં મનુષ્યત્વ જાણીએ કે જે (ઘોડાની) વાલ ન વાળે
-ઘોડો ના ફેગવે. એજ ઘોડો હોય, એ રણુસ્થલ હોય, અને એ ધાર-
દાર તલવાર હોય કે જ્યાં જે ઘોડાની વાલ-વાગ વાળીને ભાગી ન જાય
અને સામોજ ચાલ્યો જાય તો ત્યાં મનુષ્યત્વ-મરદાનગી જણાય.

મુણીસમ-સંસ્કૃતમાં કેટલેક સ્થળે ‘ધમિ’ લાગી પુંલિંગ ભાવવાચક
જાને છે, પ્રાકૃતમાં તો સર્વ સ્થળે એમ થાય છે. નવિ-ન+અપિ, વાલધ-
વલ્ (વળવું) તેનું પ્રેરણાર્થક. રાજપૂતાનામાં આ દોહો પ્રચલિત છે અને
ઠાકુર ભૂરસિંહજી શેખાવતના વિવિધ સંગ્રહમાં તેનો ઉતારો કર્યો છે.

- (૫) દહમુહુ ભુવણુ-ભયંકરે તોસિઅ, -સંકરે જિગ્મઉ રહ-વરિ ચડિઅઉ,
ચડિમુહુ છમુહુ ઝાઘવિ એકહિં, લાઘવિ જાવધ દઘવેં ધડિયઉ.

—આ કાઠ જૂની રામાયણમાંથી છે. દશમુખ (રાવણ) ભુવન-
ભયંકર, તોષિતશંકર, નિર્ગત (નિકળ્યો) રથવર પર ચડેલો, જાવધ-જાણે,
ધવિના અર્થમાં-ની પેઠે ઉપ્રેક્ષ્યતે એ અર્થમાં, ચોમુખ-અહ્માને, છ મુખ-
કાર્તિકેયને ધ્યાન કરી એકમાં (એક રાવણમાં) લાવી દેવે ધડેલો (હોય
નહિ તેમ) અહ્માનાં ચાર અને સ્વામિ કાર્તિકેયનાં છ એ દશ મુખ જાણે
દેવે એકમાં મેળવી તેને બનાવ્યો હતો.

જિગ્મઉ, ચડિઉ, ધડિયઉ—નિગયો-નિકળ્યો, ચઢ્યો, ધડ્યો.
ઝાઘવિ, લાઘવિ-ધ્યાવી-ધ્યાન કરી, લાવી. જાવધ-માનો-જાણે કે- (સં.
ગ્રાવતે) સરખાવો હિં. નાઈ, નાઉ, મારવાડી ન્યૂં ઉપમામાં નાવધ,
નાવે ઉપ્રેક્ષામાં અને વૈદિક ‘ન’ ઉપમાવાચક.

- (૬) અગલિઅ-નેહ-નિવદાહં જેઅણુ-લકખુવિ જાઉ,
વરિસ-સએણુ વિ જે મિલઈ સહિ સોઠખહં સો ઠાઉ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૧૩૧

—ગળ્યા વગરના—અગલિત રનેહથી નિવૃત્ત—વળેલાઓને લક્ષ્યોજન પણુ જાળને—ગયા પછી પણુ (અને) વર્ષશતેન—સો વર્ષ થયા પછી પણુ જે (નાયક કે નાયિકા) મળે છે તે હે સખિ ! સુખનું તે સ્થાન (યાય છે). અર્થાત્ સાચા પ્રેમને દેશ કે કાલનું બંધન નથી. જાઉં-જાળને. પૂર્વકાલિક. (૭) અંગહિં અંગ ન મિલિઅઉ, હસિ અહરેં અહરેં ન પતુ;

પિઅ જેઅનિત હે મુહ-કમલુ એન્વમ્ સુરઉ સમતુ. ૭

—અંગે અંગ ન મળ્યુ, હે સખિ ! અધર-હોઠને હોઠ પ્રાપ્ત ન થયો-મળ્યો નહિ. પ્રિયના મુખ કમલને જેતી જેતી (રહીને)—એમજ સુરત સમાપ્ત થયો. ખીજે અર્થ એ કે પ્રિયને જેતી-જેતી (રહી) ને મુખકમલ સુરા-મધથી સઘથી સમત—મસ્ત બની ગયું, પહેલો અર્થ દોષક ટિપ્પણે લીધો છે કિંતુ આ વિશુદ્ધ (Platonic) પ્રેમ ચિત્રને એમ કહી ખીભાસ કર્યું છે ને જણાવ્યું છે કે ‘ અતિરસાતિરેકાત્ સંમોગાત્ પૂર્વમેવ દ્રાવ્યં ઇતિ ભાવઃ ’ આ વગર કયો અર્થ ઉઠતો નહોતો ? એન્વમ્—એવે પંખખી એન્વે, હિંદીમાં યોંહી. ગૂં એમજ.

(૮) જે મહુ દિવસા દિઅહડા, દધએં પવસન્તેણુ.

તણા ગણુનિતએ અંગુલિઉ, જજજરિયાઉ નહેણુ.

—જે મને દિવસો પ્રવાસ કરવા જતાં જતાં દયિતે આપ્યા હતા તે ગણુતી (ગણુતી) (મારી) આંગળીઓ નખથી જર્જરિત થઈ.

પતિએ પ્રવાસ પર જતી વખતે જણાવેલું હતું કે આરસે દિવસે હું પાછો આવીશ. તે સમય જવાથી ગણુત્રી કરતાં કંઈ મારી ભૂલનો નથી થયો એ જોવા ગણુત્રી કરતાં મારી આંગળીઓ ધસાઈ ગઈ. ‘ ગિણુતાં ગિણુતાં ધસ ગઇ, આંગલિયાં રી રેખ ’ (મારવાડી દોહા. આ દોહો નાટકમાં પણુ-મંસીવાલા આયો હમારે દેશ ! એ ગીતમાં વપરાયો છે)

મહુ-મને, દિઅહડા-દહડા, દધએં-દયિતે (પંખખી કર્તાનો એ પ્રત્યય-રાજેં ગદ્ય પ્યાહી. હિંદીમાં મઇ, મેં મં એ આવે છે. ગૂજરાતીમાં ‘એ’ ત્રીજો કર્તાનો પ્રત્યય છે.

(૯) સાયર ઉપરિ તણુ ધરઇ, તલિ ધલ્લઈ રમણાઈ;
સામિ સુભિચ્યુવિ પરિહરઇ, સમ્માણેઈ ખલાઇ.

—સાગર ઉપર તણુ ધરે છે, ને તળીએ રતો ધાલે છે—રાખે છે (તે પ્રમાણે) સ્વામી સુભૂત્યને પણ પરિહરે છે, ને ખલને સન્માન આપે છે.

(૧૦) ગુણહિં ન સંપઇ કિતિ પર, ફલ લિહિઆ લુંજનિ,
કેસરિ ન લહઈ ઓડિઅવિ, ગય લકખેહિં ઘેપનિ.

—ગુણોથી સપત્તિ નથી (મળતી) પર-પર, પરંતુ-પણ કિતિ (બલે થાય); (લલાટમાં) લખેલા ફલ ભોગવે છે, (દષ્ટાંતમાં) કેસરી કોડી પણ લેતો નથી—તેને કોડી આપી ખરીદાતો નથી, (બ્યારે) ગજ લાખોથી લેવાય છે. સર્વ પોતપોતાનું લખેલું કર્મફળ ભોગવે છે; ગુણોથી સંપત્તિ નથી મળતી, કીર્તિ બલે મળે. સિંહનો ભાવ કોઇ કોડી આપીને પૂછતું નથી, હાથી લાખો રૂપીઆ આપી ખરીદાય છે.

ઘેપનિ—ગૃહિત થાય છે. મરાઠી—ધ્યા, સં. ગ્રહ ગુ. ગ્રહવું, લેવું.

(૧૧) વચ્છહે ગુણહઇ ફલઇ જાણુ, કડુ-પલ્લવ વજ્જેઇ.

તોવિ મહદ્દુસુ સુઅણુ જિવ, તે ઉચ્છગિ ધરેઇ. ૧૧

—વૃક્ષમાંથી જન ફલો લે છે, કડવાં પલ્લવને વળે છે—છોડે છે, તો પણ તે (પલ્લવોને) મહાદુઃખ ઉત્સર્ગે સુજનની જેમ ધરે છે.

લોક કડવાં પાંદડાંને છોડી ઘે, પણ વૃક્ષ યોડાં તેને છોડી દેશે ?

(૧૨) દરૂણે પડિડ ખલુ, અપ્પણુ જાણુ મારેઈ;

જિહ મિરિ-સિંગ હું પડિઅ સિલ, અન્નુવિ ચૂર કરેઈ.

—દરના ઉડાણથી—ઉંચા પદથી પડેલો ખળ પોતાના જાણુને મારે છે, જેની રીતે મિરિના શૃંગ-શિખરથી પડેલી શિલા અન્યને પણ ચૂરો કરે છે. દુષ્ટનું આગળ વધવું પણ પોતાના કુળને અહિતકર થાય છે.

(૧૩) જે ગુણુ ગોવઇ અપ્પણુ, પયડા કરઈ પરસ્સુ,

તમ્મ હઈ કલિગુગિ દુલ્લહહો. બલિ કિન્નઈ સુઅણુસુ,

—જે પોતાના ગુણ ગોપવે છે—ગુપ્ત રાખે છે, પરના-ખીખના ગુણોને પ્રકટ કરે છે તે કલિયુગમાં દુર્લભ સજ્જનને હું બહી કહું છું.

ગોવધ—સરખાવો હિંદી ગુઈયાં=અંતરંગ (ગુપ્ત) સખી, હઉં-હું, બલિ કિન્નર-બલિહારી જાઉં, વારી જાઉં, બલૈયા લઉં. સરખાવો ઉપર નં. પમાં બલિ કીસુ. દોષકટ્ટિકાર તેનો અર્થ પૂઝા કરે એમ જણાવે છે.

(૧૪) તણહું તછજી ભંગિ નવિ, તેં અવડયડિ વસન્તિ,
અહ જાણુ ડગિગિ ઉતરધ, અહ સહ સઈ મજજન્તિ.

—તૃણની ત્રીજી ભંગિ-રીત નથી, ત્રીજો પ્રકાર નથી, તેથી-ને કારણે અવટનટે-કૂપતટે વસે છે, (તે માટે) કાંતો જાણુ તેને વળગી ઉતરી-ઉગરી જાય છે (અને) કાં સાથે સ્વયં ડૂબે છે. અર્થાત્ અવટ-વિપમકૂપ કે ખાડામાં તટ પર ઉગનારા તૃણોનાં ખેજ ક્રમ છે. એકતો તેની કૃપાથી ડૂબતો માણસ બચી જાય અને કાંતો તેની સાથે ડૂબી જાય. તેની કોઈ ત્રીજી રીત નથી. અન્યોક્તિમાં કાંતો ખીખને તારે વા સ્વયં માર્યો જાય. અહ—અથ.

(૧૫) દધ્ધિ ધડાવધ વણિ તરહું, સેઉણિહં પક્ક ફલાઈ,
સો વરિ સુકખુ પધઈ જુવિ, કણહિં ખલવયણાઈ,

—દૈવ વનમાં તરઓનાં પકવ ફલો શકુનિ-પક્ષીઓને ધટિત કરે છે-પહેચાંડે છે તે સુખ ખરૂં પણ કર્ણમા ખલવયતો પેડેલાં તે (સુખ) નથી. આમા ભર્તૃહરિના એક પ્રસિદ્ધ શ્લોકનો ભાવ છે. ધડાવધ-સં. ધટયતિ. વરિ-હિં. વર, વરન. જુવિ ન+ અપિ.

(૧૬) ધવલુ વિસૂરઈ સામિઅહો ગરઆ ભર પિકખેવિ
હઉ કિ ન જુત્તઉં દુહું દિસિહિં, ખંડખ દોણિયુ કરેવિ.

—ધવલ-ધોરિયો-બળદ સ્વામીનો ગુર-ભારે ભાર જોધને વિધુરે છે-વિવાદ કરે છે-ખેદ કરે છે કે હું મારા બે ખંડ કરીને બને દિશાએ-આજુએ જુતાણો કેમ નહિ.

ધવલનો અર્થ શ્વેત છે, પરંતુ રૂઢિથી તેનો ધોરી-ધોરિયો-બળદ
યા ધુરિ-ધોસરી ખેંચનારો પ્રબલ ગાડીનો બેલ એ અર્થ થયેલ છે. હેમ-
ચંદ્રની દેશીનામ માળામાં ધવલનો અર્થ જે જાતિમાં ઉત્તમ છે તે ધવલ છે
એમ કયો છે. ધવલોની દૃઢતા અને સ્વામિભક્તિ પર કેટલાંયે સુકતક
કાવ્ય સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત સુભાષિતોમાં મળે છે. અહીં બોળે ધણો
છે, એક બાળુ ધવલ બુલ્યો છે, બીજી બાળુ કોઈ મુડદાલ બળદ છે,
ધવલ સ્વામીની ભારે ખેપ જોઈ વિલાપ કરી રહ્યો છે કે બને બાળુ
એ ટુકડા કરીને મનેજ શા માટે ન બુલ્યો ? પિંખેવિ, કરેવિ-પૂર્વકાલિ-
ક-જૂત કુંદંત. જુત-સં. યુક્ત. દોણિયુ-એ, મરાડી દોન.

(૧૭) ગિરિહે સિલાયલુ તરહે, ફલ ઘેપ્પા નીસાવંતુ

ધર મેલ્લેપિણુ માણસહં, તોવિ ન રચ્ચ રન્નુ.

—નિઃસામાન્યે (વિના ભેદ ભાવે-અથવા સર્વે જનો) ધર મેલીને
ગિરિ પાસેથી શિલાતલ, તર પાસેથી ફલ લે છે,—લઈ શકે છે, છતાં
અરણ્ય રચતું નથી.

(૧૮) તરહું વિ વક્કલુ ફલ મુણિ વિ પરિહલુ અસણુ લહન્તિ,

સામિહું એતિહિ અગ્ગલહં આયર ભિચ્ચુ ગૃહન્તિ.

—મુનિઓ પણ તરમાંથી વક્કલ, ફલ, પરિધાન, અશન (ભોજન)
લહે છે—મેળવે છે, (પરંતુ) સ્વામિ પાસેથી આટલો અધિક આદર નોકરો
મેળવે છે. તાત્પર્ય કે ખાતું પહેરતું તો જંગલમાં વૃક્ષોમાંથી પણ મળી
આવે છે. સ્વામી પાસેથી આદરજ અધિક મળે છે. લહન્તિ-સં. લભ
પર્યથી. એતિહિ-સં. ઇપત્-એટલું, અગ્ગલહં-સં. અગ્રલ, આગલું-રાત્ર્ય-
સ્થાનીમાં પાંચ ઉપર સત્તરને ‘પાંચ આગલા સિત્તર’ કહે છે.

(૧૯) અહ વિરલ-પહાઉ નિ કલિહિ ધમ્મુ.

—અથ—હવે કલિયુગમાં ધર્મ જે વિરલ પ્રભાવવાળો—તુચ્છ પ્રભાવ
વાળો છે. નિ-પાદપૂરક અથવા નિ-જાણે કે સં. એવ ના અર્થમાં.

(૨૦) અગ્ગિહં ઉણહઉ હોઈ જચ્ચુ, વાએં સીઅલુ તેવં

જો પુણ્ણ અગ્ગિં સીઅલા, તસુ ઉણ્ણતાણ્ણ કેવં.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૩૫

—અગ્નિથી જગં ઉન્હું-ઉષ્ણ થાય છે, તેમ વાયુથી શીતલ થાય છે; જો પુનઃ આગથી શીતલ (થતું હોય) તો તોનું ઉષ્ણત્વ કેનાથી (થાય) ?

વાચ્યે—વાયુથી પંખળી બાઓ. પુણ્ય-સં. પુનઃ હિં. પુનિ. ઉષ્ણ-તાણ-તાણ બાવવાયકનો છે.

(૨૧) વિપ્પિઅ—આરડ જહવિ પિઉ, તોવિ તં આણુહિ અજ્જુ,
અગ્ગિય દડ્ઢા જહવિ ધર, તો તેં અગ્ગિં કજ્જુ.

—જો-યદપિ પિયુ વિપ્રિયકારક હોય, તો પણ તેને આજે આણુ-લાવ (કારણકે) આગથી દગ્ધ થયેલું યદપિ ધર (હોય) તો પણ તે આગ સાથે કામ (લેવુંજ પડે છે).

(૨૨) જિવં જિવં વંકિમ લોઅણુહુ શ્ચિર સામલિ સિકખેષ્ઠ
તિવં તિવં વમ્મહુ નિઅલ સર, ખર-પત્થરિ તિકખેષ્ઠ.

—જેમ જેમ વાંકાં લોચનોથી સ્યામલા-સાંવરી (નાયક) નિર (? કટાક્ષ) શીખે છે, તેમ તેમ મન્મથ નિજ(ક)-પોતાનાં શરોને ખર-કંઠણ પત્થરપર તીક્ષ્ણ કરે છે—અહીં વંકિમ-વાંકા એ લોચનનું વિશેષણ લીધું છે તેથી ‘નિર’નો અર્થ સ્પષ્ટ નથી જણાતો. દોષક વૃત્તિકારે નિરનો અર્થ ‘નિશ્ચય’ કરી ‘લોચનોથી નિશ્ચય વકત્વ શીખે છે’ એમ અર્થ કર્યો છે.

તિકખેષ્ઠ-તીખાં-તીક્ષ્ણ પરથી નામ ધાતુ. અજ્જુનો અર્થ વૃત્તિકારે એ આર્યે-હે સખિ એમ કર્યો છે. વમ્મહુ-મન્મથ.

(૨૩) સંગરસએહિ જુ વણ્ણિઅષ્ઠ, દેઝ્ઞુ અમ્હારા કન્તુ,
અષ્ઠમત્તહં ચત્તંકુસહં, ગય કુમ્મહં દારન્તુ.

—(હે સખિ!) સો સંગ્રામ-યુદ્ધમાં જોને, અતિમત્ત અને અંકુશો જેણે છોડ્યા છે એવા ગજ-હાથીનાં કુભોને વિદારતો વર્ણવવામાં આવે છે એવા અમારા કાન્ત-કંથને દેખ-જો. ચત્તંકુસહ-સં. ત્યક્તાંકુશ.

(૨૪) તરણુ હો તરણિ હો મુણ્ણિઉ મઈ કરહુ મ અપ્પહો ધાઉ.

—તરણો ! તરણો ! મને મુણિને-મણિને-મારી વાત સમ-
જીને અથવા મને અહીં ઉપસ્થિત મણિને, પોતાનો ધા ન કરો.

(૨૫) ભાઈરહિ જિવં ભારધ, મગ્ગેહિં તિહિંવિ પવદ્ધ.

—ભાગીરથી જેમ-પેટે ભારતી ત્રણજ માર્ગે પ્રવર્તે છે. એટલે
કે જેમ ગંગા ત્રિપથગા-સ્વર્ગ, મર્ત્ય, પાતાલ એ ત્રણેમા ચાલે છે તેવી
રીતે ભારતી-સરસ્વતીના માર્ગ પણ ત્રણ છે-વૈદર્ભી, ગૌડી, પાંચાલી-
એ ત્રણ રીતિઓ.

(૨૬) સુન્દર-સવ્વગાઉ વિલાસિણીઓ પેચ્છન્નાણ,

—સુંદર સર્વોગી વિલાસિનીઓ જોતા (પુરૂષો)ના.

(૨૭) નિઅ-મુહ-કરહિંવિ મુધ્ધકર અન્ધારધ પડિ પેકખધ

સસિ-મંડલ-ચંદ્રિમએ પુણ્ય કાંધ ન દૂરે દેકખધ.

—(કોઈ) મુઘા સ્ત્રી પોતાના મુખ કર-કિરણથી અન્ધારે કર-
હાથ જુએ છે (તો) પુનઃ વળી શશિમંડલની ચક્રિકાથી દૂરે-દૂરના
પદાર્થને કેમ ન દેખે ?-જરૂર દેખે.

(૨૮) જહિં મરગય-કન્તિએ સવલિઅં

—જેમ મરકત-કાંતિથી સંવલિત—મિશ્રિત—

(૨૯) તુચ્છ-મજ્જડે તુચ્છ જમ્પિરહે

તુચ્છચ્છ-રોમાવલિ હે, તુચ્છ રાય ! તુચ્છયર-હાસ હે,

પિયવયણુ અલહન્તિ હે,

તુચ્છ-કાય-વમ્મહ-નિવાસહં,

અન્નુ જુ તુચ્છઉં તહે ધણુહં, તં અકખણુહ ન જાધ,

કટરિ થણુતર મુહડહે જેં મણુ વિચ્ચિણુ માધ.

(દૂતી નાયકને કહી રહી છે હે તુચ્છરાગ (શિથિલ પ્રેમવાળા) !
જેનો મધ્યભાગ તુચ્છ છે, જેનું જલ્પન-ભાષણ તુચ્છ છે, જેની રોમા-
વલિ તુચ્છ અને અચ્છ-અચ્છી-સારી છે, વધુ તુચ્છ જેનું હાસ્ય છે,
જે પ્રિય-વલ્લભનો વચનો મેળવી શકતી નથી, જેના તુચ્છ કાય-સારી-

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૩૭

રમાં મનમયનો નિવાસ 'છે, એવી ધણુ-સ્ત્રીનું જે અન્ય તુઝ છે તે આપ્યું-કહ્યું જાય તેમ નથી, (એટલું તુઝ છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિ.) આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે મુઝાનું સ્તનાંતર (એટલું તુઝ છે) કે જેની વચ્ચે મન માય-સમાય તેમ નથી. (સ્તનો ધણા જાડા છે તે અંતર અનિ તુઝ છે એમ કહેવાનો હેતુ છે.)

દોષકવૃત્તિકારે આને યુગ્મ નોધ્યો છે, પરંતુ આ એક આખો રડા છદ છે. આવા છદ સોમપ્રભસૂરિની રચનામા મળી આવે છે, કે જે હવે પછી મુકવામાં આવશે. આમાં નાયિકાના વિશેષણ પ્રાયઃ બહુ-ગ્રીહિ સમાસમાં છે અને 'હે' એ સબધકારક ચિન્હ છે. તહે ધણુ હે એટલે તહં ધણુહ એ તેનો ઉચ્ચાર છે-અર્થાત્ તે ધણુ-સ્ત્રીના. અસ-હન્તી-સ. અસમન્તી. અકખણુ-મોલવું. કટરિ-આશ્ચર્યવાચક. મુઝા-મુઝા. 'ડ' અલ્પ વાચક, જે-જેથી, વિચ્ચિ-વચ્ચે હીં. ખીચ પં. વીચ. માર્ધ-સમાય.

(૩૦) ફોડેન્તિ જે હિયડઉ અપ્પણુઉં, તાહં પરાઈ કવણુ ધણુ,
રખ્સેજજહુ લોઅહો અપ્પણા, બાલહે જાયા વિસમ થણુ.

—જે (એ સ્તન) પોતાનું હિયડું-હૈયું ફોડે છે, તેને માટેની પારકી દયા શું (હોઈ શકે ?) હે લોકો પોતાનું રક્ષણ કરો, (કારણ કે) બાલાના સ્તનો વિષમ થયા છે.

ધણુ—ધૃણા, દયા. થણુ—થાન, થાનોહું, સ્તન. થાન હજુ પશુ-ઓનાં આંચળ માટે વપરાય છે.

(૩૧) ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ, બહિણિ મહારા કન્તુ,
લજ્જેજજ તુ વયસિઅહુ, જખ ભગ્ગા ધર એન્તુ.

—હે બહેન ! ભલું થયું જે મારો કંથ મરાયો. જે ભાગીને નાઈલો-હારેલો ઘેર આવત તો વયસ્કમાં-બહેનપણીઓથી યા તેમાં હું લજ્જા પામત-લજ્જત. ભગ્ગા-ભગ્ન, હારેલો, વયસિઅહુ-સરખી ઉમર વાળી વયસ્કાઓમાં સં. વયસૂ એટલે ઉમર પરથી.

(૩૨) વાયસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિઉ દિટ્ટુ સહસતિ,
અદા વલયા મહિહિ ગય, અદા ટુટ તડતિ.

—વાયસ એટલે કાગડો ઉડાવતી (એક સ્ત્રીએ) સહસા-એકાએક પિયુ દીકા; તેથી બલોયાનો અર્થો બાગ મહિપર ચડયો ને અર્થો તડ દેનો-તડ અવાજ કરી ટુટયો. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૩૩) કમલધં મેલ્લવિ અલિ-ઉલધં, કરિ-ગંડાધં મહન્તિ,
અસુલહમેચ્છણુ જાહં ભલિ, તે ભુવિ દૂર ગણુન્તિ.

—અલિ-કુલ એટલે બ્રમરોનો સમૂહ કમલને મેલી-છોડીને કરિ એટલે હાથીનાં ગંડસ્થલોને ઇચ્છે છે. અસુલભ એટલે દુલંભની ઇચ્છા જેઓને ભલી-સારી-વધતી રહે છે-તેનો કદાચહ થઇ જાય છે તેઓ દૂરને ગણુતા નથી. જે ચીજની ઇચ્છા થાય તે ચીજ દૂર હોય તો પણ તે લેવા પ્રયત્ન થાય છે. ભલિ-વધતી-પાદપૂરક પણ હોઇ શકે છે,

(૩૪) ભગ્મઉ દેકિખવિ નિઅય બસુ, બસુ પસરિઅઉ પરસુ,

ઉન્મિલ્લધ સસિ-રેહ જિવં, કરિ કરવાલુ પિયસ્સુ.

—નિજ એટલે પોતાનું બલ એટલે પોતાની સેના ભાગેલી-ભગ્ન દેખીને, પરની-સામાની બલ-સેના પસરે છે-ખીલે છે-વિસ્તાર પામે છે તેવી રીતે (ખીજઆદિ દિવસે) શશિરેખા-ચંદ્રરેખાની જેમ પિયુના હાથમાં કરવાલ-ખડ્ગ ખીલે છે-શોભે છે.

નિઅય-નિજક

ઉન્મિલ્લધ-સં. ઉન્મીલતિ.

(૩૫) જઇ તહો તુટઉ નેહડા, મધં સહું નવિ તિલ-તાર
તં કિહે વકેહિ લોઅણ્ણેહિં, જોઇજજાઉ સય-વાર.

—હે તલ જેવી જેની તારા-કીકી છે એવા હે તિલતાર ! જે તારો સ્નેહ મારી સાથે તુટયો નથી, તો (તારાથી, શા માટે વાંકાં લોઅનથી શત-સો વાર (હું) જેવાઉ છું.

તહો—તવ-તારો. તવ એ ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. સહું-સહ-સાથે-થું. થું, રથું એ સાથેના અર્થમાં ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. કિહે-સં. કર્માત-શા માટે. કાં.

(૩૬) જહિં કપિજનન સરિણુ સર, છિજનન ખગિણુ ખગ્ગુ,
તહિં તેહધ બડ-બડ-નિવહિ કનુ પયાસઈ મગ્ગુ.

—જ્યાં શરથી-ખાણથી શર-ખાણ કપાય છે, ખડ્ગથી ખડગ
છેદાય છે ત્યાં-તે સંગ્રામમાં તેવા બડ એટલે બટ-યોદ્ધાની ધટા એટલે
સેનાના નિવહ એટલે સમૂહમાં (મારો) કંથ માર્ગ પ્રકાશે છે-કાઢે છે-
કરે છે. બડ-બડ એ કાઠિયાવાડમાં બહાદૂરના અર્થમાં વપરાય છે. ‘તુ
બડ હો તો આવી જ’-‘બડના દીકરા ! બાળ્યો તને’ !

(૩૭) એકકહિં અકિખહિં સાવણુ અન્નહિં ભદ્રવડ,
માહડ મહિઅલ-સત્થરિ ગંડસ્થલે સરઉ,
અંગિહિં ગિમ્હ સુહચ્છી-તિલ-વણિ મગ્ગસિર,
તહે મુદ્દહે મુહ-પંકધ આવાસિઉ સિસિર.

—આ વિરહાવસ્થામાં પડેલી સ્ત્રીનું વર્ણન છે. તે મુઘ્યાની એક
આંખમાં શ્રાવણુ છે (અને) બીજી (આંખમાં) ભાદરવો છે. (શ્રાવણુ અને
ભાદરવો એ બે માસમાં વરસાદ પડે છે, તેવી રીતે આ બે આંખમાં
આંસુ પડે છે તેથી તે બે આંખને તે બે માસ સાથે સરખાવેલ છે).
મહીતલ સાથરા-ભૂતલ સંસ્તાર-પૃથ્વીના પડમાં માધવ-વસંત છે,
વસંત પદ્મવનમ થાય છે તે રીતે સાથરામાં નવાં નવાં પાન ખીછાવ્યાં
છે, ગંડસ્થલમાં-કંપોલમાં (પાંડુતા-પીળાશ પરથી) શરદ, અંગમાં (સૂકા-
વાથી) ગ્રીષ્મ-ઉનાળો, સુખસ્થિતિ રૂપી તલના વનમાં માગશર (માગ-
શરમાં) તલનાં ખેતરો લણી નાંખવામાં આવે છે તેથી ઉગડ થવાથી-
સુખનો નાશ થવાથી માગશર) (અને) મુકપંકજમાં શિશિર (કે જે
વખતે કમલો સૂકાય છે, આવાસ કરી રહેલ છે).

સુહચ્છી સં. સુખાસિકા-સુખસ્થિતિ. આ પણ યુગ્મ નથી પણ
એક આખો છંદ છે.

(૩૮) હિયડા દુદિ તડતિ કરિ, કાલકખેવે કાઈ
દેકખઉ હય-વિહિ કહિં કવઈ, પઈ વિણુ દુઝખ સયાઈ.

—હે હૈડા! તડત એમને ટુટ, કાલસેપથી શું ? (પછી) જોઈ કે અભાગ્યો વિધિ મારા વિના, સેંકડો દુઃખો ક્યાં સ્થાપિત કરે છે ? માંડે હૃદય જ સેંકડો દુઃખોનો આધાર છે. તે ફાટી જાય તો જોઈ કે મુઓ વિધિ મને છોડીને તે દુઃખોને ક્યાં રાખે છે ? તડતિ-જુઓ ઉપર નં. ૩૨ તટન ઇતિ. કાલકખેવ-સમય કાઢવો. ઇવન-સ. સ્થાપયતિ. મરાડી ઠેવ ધાતુ, જૈનમાં ઇવણિ વગેરે સરખાવો.

(૩૯) કનુ મહારક હલિ સહિએ, નિચ્છઈ રસધ જસુ,
અતિહિં સતિહિં હતિઈ વિ, કાકિ દેડધ તાસુ.

—હે હલે! હે સખિ! મારો કાન્ત (કંથ) જોનાથી નિશ્ચયે રસે-
રહે છે-રોષે ભરાય છે તેનું અર્થથી-પ્રવ્યથી, શસ્ત્રથી, અને હાથેથી
પણ સ્થાનક-ઠામ કાઢી નાંખે. જડમૂળથી તેનો નાશ કરે છે. કાકિ-
સ્થાનક, ઠામ પણ.

(૪૦) જીવિઉ કાસુ ન વસહહ, ધણુ કણુ કાસુ ન ધડું,
દોણિણિવિ અવસર-નિવડિઆઈ, તિણા-સમ ગણુઈ તિસિદું.

—જીવિત કેને જહાલું નથી ? ફરી-વળી ધન કેને ઇષ્ટ નથી,
(પણ) વિશિષ્ટ (જન) એ બનેને પણ અવસર આવનાં તૂણુ સમ ગણે છે.
(૪૧) પંગણિ ચિદ્દિ નાહુ કુ, તં રણિ કરદિ ન બંત્રિ

—જે નાથ આંગણે ખેસે છે, તે રણમાં કરે છે (તેમાં) બ્રાંતિ
નથી. એટલે ને રણમાં વીરતા કરે છે તેમાં શક નથી. એમ ન સમજો
કે તે આંગણે ખેડો લડતો નથી. એક મારવાડી દોહા અનુસાર:—

બોલો બોલો દીસતો, સદા ગરીબી સૂત,
કાકી ! કુંજર કાટનાં, જણુવિયો જેટૂત,

(બોલો બોલો દેખાતો હતો, સદા ગરીબીથી સીધો સાદો હતો
પરંતુ કાકી ! લડાઈમાં હાથીઓને કાપતી વખતે મારા જેવો દીકરો
જણાયો કે તેમાં આ જવાહીર છે.)

જે તેને માટે ધું ત્રં આવે છે (હેમચંદ્ર ૮-૪-૩૬૦) ત્રં માં તે ત(ત્ર) છે જ. ૨ લાગ્યો છે-જેવી રીતે બ્રંત્રિમાં (બીજું) ૩૫ ભતિ મળે છે. દે૦ ૪૫) ૨ લાગવાને માટે આગળ વ્યાસનો ત્રાસ થયો તે જુઓ નં. ૯૧.

(૪૨) તં બોલિઅમ્ જુ નિવ્યહમ્.

—જે નિમે-ટકે તે બોલીએ. (જે નિભાવી શકાય તે બોલવું ઘટે).

ધમ્ કુલુ તુહ તણુઈ, ધમ્ કુલુ દેકણુ.

—ધમ્-આ કુલ તાઈ-તાણું એટલે તારા સબધી, આ કુલ જો.

(૪૩) એહ કુમારી એહો નર, એહ મણોરહ-હાણુ,

એહઉં બદ ચિન્તન્તાહં, પચ્છહ હોધ વિહાણુ.

—આ કુમારી, આ નર, આ મનોરથસ્થાન-એવું ચિન્તવતા વદ એટલે મુખોનું પછી વહાણુ થાય છે-વહાણું વાય છે એટલે આખી રાત એ વિચારમાં વિચારમાં ચાલી ગય છે. વદ એ સંબધ કારક છે યા સંબોધન વિભક્તિમાં પણ લઈ શકાય.

(૪૪) જઈ પુચ્છહ ધર વડાધં, તો વડા ધર ઓધં,

વિહલિઅ-જણુ-અખુધરણુ, કન્તુ કુડીરધ જોધં.

—(કાઠ સ્ત્રી મુસાફરને કહે છે:-) જો મોટાં ધર (તમે) પૂછતા હો તો મોટાં ધર તે છે (કે જેમા દાનાદિ-પરોપકાર થતાં હોય); વિદ્વિ-લિત જનના અખુદાર અથે મારા કન્થને કુટિરમા-જુંપડીમાં જો. મોટાં ધર મહેલ નથી હોતાં-વિદ્વિલિત જનોના ઉધ્ધારક મારા કાંતને કુટીમાં ખેસેલો જો—તે ધર મોટું છે જ્યાં પરોપકાર થાય છે.

ઓધ-ઓલો-એ. વડો-વડો સં. બૃહત્ હિં. બડો કચ્છી વડો.

(૪૫) આયધં લોઅહો લોઅણુધં, જમ્ સરધં ન ભન્તિ;

અપિએ દિદ્ધં મહલિઅહિં, પિએ દિદ્ધં વિહસન્તિ.

—લોકના આયે-આ લોચનો જાતિનું-પૂર્વ જન્મનું સ્મરણુ આપે છે-તેમાં પ્રાપ્તિ-સદેહ નથી. અપિયને જેતાં મુકુલિત થાય છે, પ્રિયને

જેતાં હસે છે. જાધરમર-જાતિરમર, જેથી પૂર્વજન્મના પ્રિય અપ્રિયની
યાદ થાય-જાતિ રમરણુ. જે જાધઅને સરધ બે પદ જુદા હોય તો જાતિને
-પૂર્વજન્મને રમરણુ કરે છે. અધિપએ દિટ્ઠ-પિએ દિટ્ઠ બાવવાચક
સમગી સં. અપ્રિયે દષ્ટે સતિ, પ્રિયે દષ્ટે સતિ.

(૪૬) સોસહ મ સોસહચિચ, ઉઅહી વડવાનલસસ કિં તેણુ,
જં જલધ જલે જલણા, આએણુ વિ કિં ન પજજંતં.

—ઉદ્ધિ-સમુદ્ર નિશ્ચયે શોષાય કે મ શોષાય તેથી વડવાનલને
શું ? જે જલમાં જવલન-અગ્નિ જળે છે-અળે છે, તેનાથી પણ
પર્યાપ્ત-પૂરતું શું નથી ?-પૂરતું જ છે. કઠિન અથવા અસંભવ કાર્ય
સિદ્ધ ન થાય તો ઉદ્યોગમાંજ સફલતા છે. ચિચ-નિશ્ચય; આએણુ-એનાથી.

(૪૭) આયહો દડદ-કલેવરહો, જં વાહિઉ તં સાર,
જમ ઉટ્ખભધ તો કુહધ, અહ ડળ્લધ તો હાર.

—આના દગ્ધ-દાઝેલા કલેવરનું જે આશ્ચું ગયું તે સાર; (મરણુ
પછી) જે ઢંકાય છે,—સ્થપાય છે તે કોહાય છે અને જે દાઝે છે તે
ક્ષાર-હાર-ભસ્મ થાય છે. દડદ=દગ્ધ, દાઝેલું, બાળેલું. સાર-ગૂ.સાર
ઉટ્ખભધ-સં.ઉત્ખયતે વૃત્તિકાર—આ-અગતે-સ્થાપ્યને. કુહધ-ગૂ. કોહાય
છે, સં. કુથ્યતે, કવચતિ હિં. કુથતા હૈ. હાર-ક્ષાર, રાખ, ભસ્મ.

(૪૮) સાહુ વિ લોઉ તડખડધ, વહુતણ હો તણેણુ,
વડપણુ પરિ પાવિઅધ, હથિ મોઝલડેણુ.

—સર્વે-અધાય લોક વડપણુને માટે તડખડે છે. પણ વડપણુ મોઝળા
હાયથી પ્રાપ્ત થાય છે-પમાય છે. સાહુ-સહુ તણેણુ-તણાથી-માટેથી
એટલે માટે-એમાં બે વિભક્તિ પ્રત્યયો છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે
જેનો હાથ પહોળો તેનો જગ ગોલો. દાનથી જનમાં મહત્ત્વ પમાય છે.

(૪૯) જમ સુ ન આવધ દૂધ ધર, કાઈ અહોમુહુ તુજ્જુ,

વયણુ જુ ખંડધ તઉ સહીએ, સો પિઉ હોધ ન મજ્જુ.

—હે દ્વિતિ ! જે તે ઘેર ન આવે, તો તારૂં અધોમુખ-નીચું મોં

શા માટે ? હે સખિ ! જે તારૂં વચન ખડે તે મારો પ્રિય નથી થતો. કુમારપાલ પરિશિષ્ટમાં 'સહિ એસો' એવું છપાયેલું છે. આ દૃષ્ટિને ઉપાલંબ છે. અધોમુખ-ખંડિત વદનને છુપાવવા માટે છે, વચનનું ખંડન કહેલું ન માનવાથી છે. વયલુ-વચન અને વદન એ બંનેનો શ્લેષ છે. કાંઈ-સં. કિં, શા માટે ?

(૫૦) 'કાંઈ ન દૂરે દેકખઈ' એટલે શા માટે દૂર જોતો-જોતી નથી ?

(૫૧) સુપુરિસ કંચુ હે અણુહરહિં, બણુ કળ્લે કવણુણ
જિવં જિવં વડુતણુ લહહિં, તિવં તિવં નવહિં સરેણુ.

—સુપુરિષ કાંગ (ધાન્ય)નું અનુસરણ કરે છે. કહે, કયા કાર્યથી ? જેમ જેમ વડપણ પામે છે, તેમ તેમ શિરથી નમે છે.

અનુહરહિં-નકલ કરે છે, સદૃશ હોય છે. બણુ-કહે. કળ્લે કવ-જેન-થું કાર્યથી ?

(૫૨) જઈ સસણેહી તો મુઘઅ, અહ જીવઈ નિન્નેહ,
ખિહિંવિ પયારેહિં ગઈઅ ધણુ, કિ ગળ્લજહિ ખલ મેહ.

(શાઇ સ્ત્રીના ભરથાર દેશાંતર ગયો છે તે મેઘ પ્રત્યે કહે છે)
તેણી જો સરનેહ-સ્નેહાલ હશે તો મુઘ-મરણુ પામી હશે, (મારા વિરહથી), અને જો જીવતી હશે તો નિઃસ્નેહ છે. બંને પ્રકારે ધણુ-સ્ત્રી ગઈ છે હે ખલ મેહ ! થું કામ ગાળે છે ? જો સ્નેહવતી હોય તો વિયોગમાં મેઘ ગર્જના સાંભળી મરી ગઈ, જો જીવતી હોય તો તેનામાં સ્નેહ નથી. પ્રિયા તો બંને રીતે ગઈ.

(૫૩) ભમર મ રણુજુણિ રણુડાઈ, સા દિસિ જોઈ મ રોઈ,
સા માલઈ દેસન્તરિઅ, જસુ તુહું મરહિ વિઓઈ.

—હે ભ્રમર ! અરણ્યમાં રણુજુણ (એ શબ્દ) મા કર, તે દિશામાં જોઈ ન રો. જેના વિયોગથી તું મરે છે તે માલતી દેશાન્તરિત (છે)

—દેશમાં નથી. રણુડાઈ-રાનમાં અરણ્યમાં.-જુઓ 'રન્નુ' ઉપર નં. ૧૭માં.

(૫૪) પઈ મુકાહિંવિ વરતર, દિદઈ પત્તાણુ ન પત્તાણુ
તુહ પુણુ છાયા જઈ હોજ્જ, કહવિ તા તેહિં પત્તેહિં.

—હે વરતર !—ઉંચા પ્રકારના વૃક્ષ ! તારાથી મૂકાયેલા—તમચેલા પત્રોનું—પાંદડાનું પત્રત્વ—પાંદડાપણું શીટતું નથી—બગડી જતું નથી. ચાલ્યું જતું નથી. વળી—પુનઃ તારી જે છાયા હોય તે કોઇ પણ પ્રકારે તેજ પત્રોથી છે. આ અન્યોક્તિ છે. તું જેને તજે તેનાથીજ તારી શોભા છે. મુક્ક—મુક્ત—મૂકેલો, તજેલો. ફિદ્દા—ચાલી જાય છે, બગડે છે. સરખાવો દૂધ ફાટવું, ફિટકાર, સ્ત્રીનું શીટી જવું, શીટેલ સ્ત્રી. હોજન—હોય તો, ચાલી તો. દોષકવૃત્તિકાર ‘વિવરતર’ એક પદ લઈને વિ(પક્ષી) નવર (સારા)ના તર—સારા પક્ષીના તર એવો અર્થ પણ કરે છે અને વરતર એમ એક પદ લઈને પણ ખીજો ઉપર જણાવેલો અર્થ કરે છે.

(૫૫) મહુ હિયઉં તઇં તાએ, તુહું સવિ અન્નેં વિનડિજનઇ,
પિચ્ચ કાઇં કરઉં હઉં કાઇ તુહું મચ્છેં મચ્છુ ગિલિજનઇ.

—(નાયિકા અન્યમાં આસક્ત નાયકને કહે છે કેઃ) માફ હૃદય તારાથી (લેવાયુ), તું તેણીથી અહાયો, તેણી પણ ખીજનથી નચાય છે, હે પિયા ! હું શું કરું ? તું શું (કરે ?) (એતો) મચ્છ ગળે છે (તેવું છે.) મોટો મચ્છ નાના મચ્છને ગળે તેવો ‘માત્ર ન્યાય’ છે. ભતૂહરિના ‘ધિક્ તાં ચ ત ચ મદનં ચ ઇમા ચ માં ચ’ વાળા શ્લોકનો ભાવ છે. તઈ—તુથી.

(૫૬) પઇં મઈં બેહિંવિ રણુગયહિં, કો જયસિરિ તડકેઇ,
કેસહિં લેપિણુ જમ—ધરિણિ, બણુ સુહુ કો ચડકેઇ.

—તું હું બંને રણમાં ગયેલાઓમાં કોણુ જયલક્ષ્મી ઇચ્છે છે ? યમની ગ્રહિણી—સ્ત્રીને કેશથી ખેંચીને કોણુ સુખે રહે તે (તું) કહે ?—કોઈ નહિ એ અર્થ છે. પઇં મઈં—સાતમી વિભક્તિ અધિકરણુ. તડકેઇ—તાંકે છે—ઇચ્છે છે. લેપિણુ—જૂતકૃદંત. ચડકેઇ—ચાકે, રહે.

(૫૭) પઇં મેલ્લનિહે મહુ મરણુ, મઈં મેલ્લનિહે તુજ્ઞુ
સારસ ! જસુ સો વેગલા, સોવિ કૃદંતહો સજ્ઞુ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૪૫

—(કાઈ શ્રી નાયકને સારસ કહી અન્યોક્તિ કરે છે) હે સારસ ! તને છોડતી એવી હુંનું એટલે માફ મરણ છે (અને) મને મુક તા એવા તારૂં (મરણ છે) જેને જે વેગળા-દૂર છે તેજ કૃતાન્તને-યમને સાધ્ય છે એટલે મરણ પામે છે. પદ્મ, મધ-કર્મકારક. મેલ્લ-તી, મેલ્લ-ત વત-માન ધાતુજ-કૃદન્ત. હો-સંબંધની છડી. 'હો' છંદ પ્રમાણે લઘુ બોલાશે.

(૫૮) તુમ્હેહિં અમ્હેહિં જે દિઅઉ, દિદું અહુઅ જણેણુ,

તાં તેવડઉં સમરમર, નિજિજઉ એક ખણેણુ

—તમારાથી અમારાથી જે કરાયું છે-તમે અમે જે કર્યું તે અહુઅ ધણા જણોએ દીધું. (શું કર્યું ? તેના ઉત્તરમાં) તે તેટલું કે સમરનો સમર એક ક્ષણમાં નિજીત કર્યો-જીતી લીધો.

(૫૯) તઉ ગુણુ-સંપદ તુજઝ મદિ તુમ્ર અણુતર ખન્તિ,

જઈ ઉપ્પત્તિં અન્ન જણુ મહિમડાં સિકખન્તિ.

—મહીમડામાં અન્ય જન જે (તારી પાસે) આવીને તારી ગુણુ સંપત્તિ, તારી મતિ, તારી અનુતર (નૌતમ) ક્ષાન્તિ-ક્ષમા શીખે નો (સાફ). તઉ, તુજઝ, તુમ્ર-તારૂં. ઉપ્પત્તિ-સં. ઉપેત્ય, ઉપ્પતિઅ.

(૬૦) અમ્હે થોવા રિઉ અહુઅ, કાયર એમ્વ બણુન્તિ,

મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયણુ, કદ જણુ જેણ્વ કરન્તિ.

—અમ્હે થોડા રિપુ ધણા, એમ કાયર બણે છે; હે મુઝા !

—મુંદરી ! નિહાળ ! ગગનતલમાં કયો જણુ જ્યોત્સના—ચાંદની કરે છે—એકજ જણુ અને તે ચંદ્રજ. થોવા-થોડા સં. સ્તોક. એમ્વ-સં. એવં. પંનખી એવેં. જેણ્વ-સં. જ્યોત્સના.

પ્રકરણ સાતમું.

હેમચંદ્રે અવતરેલાં અપભ્રંશ ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

(૬૧) અમ્મણુ લાઇવિ ને ગયા, પહિઅ પરાયા કેવિ,
અવસ ન સુઅહિં સુહચ્છિઅહિં, જિવં અમ્હમ્મ તિવં તેવિ.

—પોતાપણું લગાડી-મમત્વ લગાડી ને પરાયા કોઇ પથિક ગયા છે તે અવશ્ય સુખાસિકાથી-સુખથી સૂતા નથી. જેવા અમ્હે તેવા તેઓ. અમ્મણુ-આપણાપણું-પોતાપણું-મમતા-સ્નેહ. સુહચ્છિઅહિં-સં. સુખાસિકાથી-સુખની ખેડકથી-સુખની નોંદ (ઉપર નં. ૩૭) અમ્હમ્મ-અમે હિં હમ, રાજસ્થાની મ્હેં.

(૬૨) મધં જાણિઉં પિયવિરહિઅહં, કવિ ધર હોઇ વિઆહિ,
ણુવર મિઅંકુવિ તિહ તવઇ, જિહ દિણપર ખયગાહિ.

—હે પ્રિયા ! મારાથી જાણાયું—મેં જાણ્યું કે પ્રિયથી વિરહી-ઓનાં કોઈ પણ ધર-અવલગન વિકાસે-સંધ્યાકાળે થાય છે. (આટલું વિરહીઓ માટેજ, નહિ પરંતુ મૃગાંક-ચંદ્ર પણ તેની રીતે તપે છે જેમ દિનકર-સૂર્ય ક્ષયકાળે-પ્રત્યયકાળે (તપે છે તેમ) જુઓ સોમપ્રભ નં. ૧૮ હવે પછી.

(૬૩) મહુ કન્તહો એ દોસડા, હેલ્લિ મ ઝંખહિ આણુ,
દેન્તહો હઉં પર ઉવ્વરિઅ, જુજ્જન્તઓ કરવાણુ.

—હેલ્લિ ! (હે સખિ !) મારા કન્યના એ દોષો (છે), આળ-જુથા ઝંખ નહિ-ખોલ નહિ (તે કયા એ દોષ ?—) તેના દેતાં દેતાં-દાન દેતાં હું કેવલ ઉગરી-અચી. અને ઝૂઝતાં-યુદ્ધમાં લડાઈ લડતાં તલવાર અચી. દાન દેતાં બધું દેવાઇ ગયું-એક હું તેની સ્ત્રી બચી ગઇ પણ લડવામાં તો તેણે તલવારને બચાવી-વાપરી નહિ. આમાં એક સ્તુતિ છે ને બીજી નિન્દા એમ બંને સાથે સાથે છે. હો, ઓ એ બંને

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપદ્મંશ ઉદાહરણા. ૧૪૭

લધુ બોલવા. દોસડા-સં. દોષ; ડ તે કુત્સિતના અર્થમાં વપરાય છે. હેલ્લિ-હે અલિ ! ઝંખ-ઝંખવું હિ-ઝંખના, ઝીખના. આણુ-આળ-ખોડું અગડંઅગડં. દેન્ત, જુજ્જન્ત-વર્તમાન કૃદંત. હઉં-હું. ઉવરિય-સં. ઉર્વરિત-ઉગરી હિં ઉર્ગરી.

(૬૪) જમ્મ ભગ્ગા પારક્કડા, તો સહિ મજ્જુ પિએણુ,
અહ ભગ્ગા અમ્હહં તણ્ણા, તો તેં મારિઅડેણુ.

—જો પારકા ભાગ્યા હોય-ભગ્ન થયા હોય તો ખરેખરા મારા પિયુથી થયા હોય, અને અમારા સબંધિઓ ભાગ્યા તો તે (મારો પિયુ] મરાયેલો તેથી.—જો પરાયા પક્ષની સેના ભાગી હોય તો મારા પિયુએ તેને ભગાડી હશે, જો અમારાં ભાગના હોય તો તે તેના માર્યા જવાથી આવું પરિણામ આવી શકે.

ભગ્ગા—સં. ભગ્નાઃ ભાંગ્યા, તૂટ્યા, હાર્યા તેથી ભાગ્યા-નાકા. પારક્કડા, અમ્હહં તણ્ણા,—પરાયા અને અમારા. મારિઅડ સં. મારિતક. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૬૫) મુહ-કંમરિ-અન્ધ તહે સોહ ધરહિં.
નં મલ્લ-જુજ્જુ સસિ-રાહુ કરહિં
તહે સહહિં કુરલ ભમર-ઉલ-તુલિઅ
નં તિમિર-ડિમ્મ ખેલન્તિ મિલિઅ,

—તેણીનાં મુખ અને વેણીનો અંધ શોભા ધરતાં જાણે શશિ રાહુ મલ્લયુદ્ધ (કરતા હોય નહિ). તેણીનાં કુરલ-કેશો ભ્રમર કુલ તુલ્ય શોભે કે, જાણે તિમિરનાં-અંધકારનાં બાળકો મળાને ખેલે છે. નં-જેમ, જાણે કે-ઉત્પ્રેક્ષામાં વપરાય છે.

(૬૬) અપ્પીહા પિઉ પિઉ ભણ્ણવિ કિત્તિઉ રૂઅહિ હયાસ ।

તુહ જલિ મહુ પુણ્ણ વલ્લહમ્, બિહુવિ ન પૂરિઅ આસ.

—અપૈયા !—આતક ! પિયુ પિયુ (એમ) કહીને કેટલીવાર (તું)

રૂએ છે ? હે હતાશ ! તારી જલમાં, પુનઃ મારી વલ્લભમાં—એમ બનેતી આશા પૂરી થઈ નહિ. તને જલ ન મળ્યું, મને વલ્લભ ન મળ્યો.

(૬૭) અપ્પીહા કષ્ઠં ખોલ્લિએણુ, નિઘ્નિણુ વારધવાર,
સાચરિ ભરિચ્છ વિમલ જલિ, લહહિ ન એક્કલ ધાર.

—હે નિર્ઘ્નુ—નિર્લજ્જ અપૈયા ! વારેવાર ખોલવાથી શું ? સાગરમાં વિમલ જલથી એક પણ ધારા (તને) મળશે નહિ.

(૬૮) આમહિં જન્મહિં અન્નહિં વિ, ગોરિ સુ દિજ્જહિ કન્નુ,
ગય મતહ ચત્તકુસહ, જે અખ્ખિહહિ હસન્નુ.

—આ જન્મમાં—અન્યમાં (અન્ય ભવમાં) પણ, હે ગૌરી ! તે કન્થ દેજે (કેવો કન્થ છે ? કે) જે મત્ત, અને ત્યકતાંકુશ—જેણે અંકુશ છોડ્યા છે તેવા ગળેને હમ્મનો આવી મળે—નેતી સન્નુપ આવે.

(૬૯) બલિ અખ્ખતથણિ મહુમહણુ, લહુહશ્ચા સોહ,
જલ ઇચ્છહુ વરુત્તણુહિ, દેહુ મ મગ્ગહુ કોહ.

—બલિની અભ્યર્થના વડે તે મંત્રમથન—નારાયણ લઘુ થયો—વામન બન્યો. જે વડપણું ઇચ્છો તો દો—દાન કરો, કોઈ પાસે મ માંગો. લહુહશ્ચા—સં. લઘુકીર્ણ.

(૭૦) વિહિ વિનઃઉ પીડન્તુ ગહ, મં ધણિ કરહિ વિસાહિ
સંપદ કહ્હઉ વેસ જિવં, છુકુ અગ્ગલ વવસાહિ.

—વિધિ નાચ કરે. ગ્રહો પીડે, (પણ) હે પ્રિયા ! વિપાદ કર નહિ. જે વ્યવસાય—ઉદ્યમ ચાલે છે તો સપદને વેશની પેઠે કાઢું છું.

વિનઃઉ—નટુ, નાચે. ધન—પ્રિયા જીઓ ઉપર નં. ૧ સરખાવો મિરજાપુરી ‘ધનિયા’. વેસ—વેશ દોષક વૃત્તિકાર વેશ્યા પણ અર્થ કરે છે. વેશ્યાની પેઠે કહ્હઉ—સં. કર્પયામિ ખેચુ—કાઢું. છુકુ—જે. અગ્ગલ—સં. અર્ધતિ અથવા રાજતે. જે ઉદ્યમ ચાલે તો સપદ સુલભ થાય છે.

(૭૧) ખગ્ગ-વિસાહિહિ જહિં લહહું પિય તહિં દેસહિં જાહું
રણુ-દુખ્ખિકખે ભગ્ગાઈ, વિણુ જીજ્ઞે ન વલાહું.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૧૪૯

—હે પ્રિયા ! જે દેશમાં ખડ્ગથી સાધિત થયેલું મેળવું ત્યાં જઈએ. (અહીં) રણ-દુર્ભિક્ષથી ભગ્ન થયેલા-(તેથી) યુદ્ધ વગર પ્રસન્ન થતા નથી-આનંદ આવતો નથી. જ્યાં તલવાર ચલાવી શ્રવિકાનો નિર્વાહ થઈ શકે ત્યાં ચાલો, અહીં તો રણ-દુર્ભિક્ષ-યુદ્ધના દુકાળથી (દિલ) ત્રી ગયું; યુદ્ધ વિના આનંદ આવતો નથી.

વક્તાહું—ન રતિં પ્રાપ્નુમઃ—મગ્ન આવતી નથી એમ દોષકવૃત્તિમાં અર્થ કર્યો છે તેને અનુસરી ઉપર અર્થ મૂક્યો છે, પણ તે ઠીક લાગતો નથી. વક્તાહું એટલે વળું—પાછો આવું. રણ-દુષ્કાળમાં ભાગ્યા છીએ. વિના યુદ્ધ પાછા નહિ આવીએ (જેમ દુર્ભિક્ષ કારણે દેશથી ભાગ્યા વગર સુભિક્ષ પાછો આવતો નથી)—આ અર્થ બરાબર છે.

(૭૨) કુંજર સુમરિ મ સલ્લઘ્નિ, સર સાસ મ મેલ્લિ,
કવલ જિ પાવિય વિહિ-વસિણુ, તે ચરિ માણુ મ મેલ્લિ.

—હે કુંજર ! સલ્લકીઓ (એક જાતના બળદો) ને સ્મર નહિ, સરલ એટલે દીર્ઘ શ્વાસ મૂક નહિ. વિધિવશે જે કવળ-કાળીઆ મળ્યા તે ચર, માન રાખ નહિ.

દોષકવૃત્તિ પ્રમાણે મેલ્લિનો અર્થ બને સ્થળે ‘છોડવું’ કરવાથી નિરર્થક વાક્ય થાય છે, જે મળે તે ખા, ને માન છોડ નહિ,—એ યોગ્ય નથી લાગતું. ત્યાં મેલ્લિ એટલે રાખ એ અર્થ યોગ્ય લાગે છે.

(૭૩) ભમરા એત્યુ વિ લિમ્બઝઝ, કેવિ દિયહડા વિલમ્બુ,
ધણુ-પત્તલુ છાયા-બહુલુ, કુલ્લઘ્ન જમ કયમ્બુ.

હે ભમરા ! અત્ર-અહીં પણ લીંબડામાં કેટલાક દિવસો ધણું-પાંદડાંવાળા અને છાયાવાળા કદમ્બ જ્યાં સુધી ફૂલે ત્યાં સુધી વિલંબ કર.

(૭૪) પ્રિય એમ્વહિં કરે સેલ્લુ કરિ. છડુહિ તુહું કરવાલુ,
જં કાવાલિય બપ્પુડા, લેહિં અમગ્ગુ કવાલુ.

—હે પ્રિય ! હવે હાથમાં શલ્ય-કુત-ભાલું કર-લે, (અને) કરવાલ -તરવારને તું છોડ જેથી બાપડા કાપાલિક અમગ્ગ-આખી કપાલ-ખોપરી

મેળવે. તમારા ખડગથી શત્રુઓનાં માથાં ભાંગી-ફાટી જાય છે તેથી કાપાવિકોને આખી સાચુત ખોપરી નથી મળતી તે માટે તમે ભાલાથી મારો કે જેથી ખોપરી સાચુત તો મળે. એમ્બહિં સં. ઇદાનીં.

(૭૫) દિવહા જન્તિ ઝડપડહિં, પડહિં મણોરહ પચ્છિ
જં અચ્છઈ તં માણિઅઈ, હોસધ કરતુ મ અચ્છિ.

—દિવસો ઝડપથી જાય છે, મનોરથ પાછા પડે છે—નિષ્ફળ થાય છે. જે છે તે માણીએ-ભોગવીએ, ‘હોશે’ એમ કરતા મ રહો, —એસો. દિન જાય છે, જે છે ને ભોગવો, ભવિષ્યના ભરાસે ના રહો. અચ્છઈ-અગાલીમાં આછે, રાજરથાની છે.

(૭૬) સન્તા ભોગ જુ પરિહરઈ, તસુ કન્તહો અલિ કીસુ,
તસુ દધવેણુ વિ મુડિયઈ, જસુ ખલ્લિહડઈ સીસુ.

—વિધમાન હોય છતાં ભોગોને-પાસે હોય છતાં ભોગોને જે પરિહરે-તજે તે કંથને વારી જઇએ. જેનું માથું ટાલીઈ છે તેનું દૈવેજ મુંડન કર્યું છે. એટલે જેની પાસે ભોગો નથી તે તો સ્વયમેવ-દૈવાત્ તજે છે.

આમાં ‘સહેજે બાવા અહમ્યારી’ યા ‘વૃદ્ધા નારી પતિવતા’ એ કહેવત લાગુ પડે છે. હિંદીમાં ‘બિના મિલતી કે અહમ્યારી’ એ કહેવત છે. જે પોતાને ભોગવિલાસો હોય છતાં છોડે તેની બલીહારી છે. સન્તા વર્તમાન વૃદ્ધત. કીસુ-હું કરું (હિમ.) તુ કર. ખલ્લિહડઈ-સં. ખલ્વાટ.

(૭૭) અમતુંગનણુ જં થણુહં સો ચ્છેયહુ ન હું લાહુ,
સહિ જઈ કેવંધ તુડિવસેણુ, અહરિ પહુચ્ચઈ નાહુ.

—સ્તનોનું જે અતિતુંગત્વ (ઉંચાપણું) છે તે છેદક-ખોટ નથી, પણ લાભ છે. હે સખિ ! જે કોષ્ટ રીતે ત્રુટિવશ થઇ નાથ અધરમાં પહોંચે તો. ઉંચાં સ્તન યુગ્મનમાં આડાં આવે છે.

છેય-છેદ-ખોટ. કેવંધ સં. કથમપિ, કોષ્ટ રીતે. ત્રુટિવિધંય પહુ-

અર્ધ-સં. પ્રભવતિ (?) સમર્થ થાય છે, (દોષકટ્ટિ). હીંદી પહુંચના-
ગૂજરાતી પહોંચવું એ આ વ્યાખ્યામાં બરાબર યુક્ત છે.

(૭૮) ઇતઠં ઓપિયલુ સઠિણિ કિંકિ, પુણુ દૂસાસણુ ઓપિ,
તો હઠં નળુકં એહો હરિ, જમ મહુ અઝમ ઓપિ.

—એટલું બોલીને શકુનિ થોભ્યો; પુનઃ દુઃશાસન બોલીને થોભ્યો.
(હવે દુર્યોધન કહે છે કે) જો હરિ મારી આગળ બોલે તો હું નાણું
કે આ હરિ છે. ઇતઠં-એતો-એટલો સં. ધ્યત, ઓપિયલુ, ઓપિ
-ભૂતકૃદત; કિંકિ-સં. સ્થિત-થોભ્યો.

(૭૯) જિવ તિવં નિકંખા લેવિ કર, જમ સસિ છોલ્લિજનનુ.
તો જમ ગોરિ હે મુહ કમલિ, સરિસિમ કવિ લહનુ.

—જેમ તેમ તીક્ષ્ણુ (શસ્ત્ર) લઇને જો શશિ-ચંદ્ર છોલવામ
આવે તો જ (જગમાં !) ગૌરીના મુખકમલની સદૃશતા કાંઈક પણ
પામે. તિકંખા-કેવલ વિશેષણુ. વિશેષ્ય (શસ્ત્ર-આયુધ જેવું) અધ્યાહાર
છે. જમ-જગમાં એવો દોષકટ્ટિમાં અર્થ કર્યો છે । લહનુ-ક્રિયાતિપત્તિ.

(૮૦) ચૂડલકિ ચુણીહોષર્ધ, મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતલ,
સાસાનલ-જલ-ઝલકિઅઉ, વાહ-સલિલ-સંસિતલ.

—હે મુખે ! કપોલપર રાખેલો ચુડલો, આસરપી અગ્નિની ઝળથી
દગ્ધ થઈને, (અને) બાષ્પરૂપી પાણીથી સંસિક્ત થઈને ચૂર્ણ થશે-
ચૂરેચૂરા થશે. (જુઓ કુમારપાલ પ્રતિબોધ. નં. ૨૩ હવે પછી.)

(૮૧) અખમડ વંચિલ એ પયઈ, પેમ્મુ નિઅતર્ધ જવં
સવ્વાસણુ-રિઉ-સંભવહો, કર પરિઅત્તા તાવં.

—(૧) અખવાલી દાત્રીમાં બે પગે ચાલી જ્યાં (અભિસારિકા)
પ્રેમ નિભાવે છે-પૂરો કરે છે, ત્યાં તો સર્વાંશન-સર્વભક્ષ એવો અગ્નિ
તેનો રિપુ-શત્રુ તે સાગર અને તેમાંથી સંભવ-જન્મ પામેલ એવા
ચંદ્રનાં કર-કિરણો પસર્યા એટલે કાળી વાદળીથી ઘેર થયેલી રાતે
પ્રેયસી જાતી હતી કે ચંદ્રે સહાયતા-સમાધિ આપી. અથવા તો (૨)

ઉઘટા એ પગે ચાલી (પ્રવાસી પ્રિય) પોતાની પ્રેમિકા-પ્રેયસીને જ્યાં પાછો વાળતો હતો ત્યાં ચંદ્રનાં કિરણો ફેલાયાં. પ્રિયા વળાવવા આવી હતી અને પ્રવાસીએ તેને પાછી વાળવા ઇચ્છ્યું. ત્યાં તો ચાંદો ઉગ્યો. પછી શેનું જવું ને આવવું ?

અખ્મડ-અબટ-મેઘવાળું અથવા અભ્યટય-પાછા વળી. વંચ= સં. વ્રજ-ચાલવું, પયધ-પમ, નિઅત્તમ-સં. નિર્વર્તયતિ યા નિવર્તયતિ જાવં તાવં-યાવત્ તાવત્. પરિઅત્તા-પ્રસૂતા. દોષકટ્ટિમાં આનો અર્થ અરાબર કર્યો નથી લાગતો.

(૮૨) હિઅમ્મ ખુકુકમ્મ જોરડી, ગયણિ ધુકુકમ્મ મેહુ,
વાસા-રતિ-પવાસુઅહં વિસમા સંકકુ એહુ.

—હે ગૌરી ! હૈયામાં ખટકે છે. મેઘ ગગનમાં ધુકુકે છે. વર્ષા રાત્રિમાં પ્રવાસીઓને આ-આવાં વિષમ સંકટો હોય છે. વિસમા-એ પરથી સંકટ બહુવચન છે. પ્રવાસુ-તેમાં 'ઈ'ના અર્થમાં 'ઉ' (ઉણ)

(૮૩) અમ્મિ પઓહર વજ્જમા, નિચ્ચુ જે સમ્મુહ થન્તિ,
મહુ કન્તહો સમરંગણુમ્, ગયધડ બન્નિહિ જન્તિ.

—(સ્ત્રી કહે છે) હે અમ્મ !-માતા ! જે નિત્ય સંમુખ-પાસે રહે છે તે પયોધર-સ્તનો વજ્જમય છે કે જેથી મારા કંતના સમરંગણુમાં ગજધટા ભાગી જાય છે. વજ્જમ-વજ્જમય, બન્નિહિ-જુઓ ઉપર નં. ૬૪.

(૮૪) પુત્તે જાએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ,
જા આપીકી ભુહડી, ચમ્પિજ્જમ્મ અવરેણુ.

—જન્મેલા પુત્રથી શું ગુણુ-ફાયદો ? મરેલાથી શું અવગુણુ ? કે જેથી (જે પુત્ર હોય છતાં) અથવા જેના આપની બોંય બીજથી ચંપાની હોય-લેવાતી હોય. પુત્તે જાએ-ભાવકક્ષણુ. મુએણુ-સં. મૃતેન, મુઆથી. જા=જેની. અપીકી-આપીકી, ભુહડી-ભોં-ભૂમિ, ચમ્પિજ્જમ્મ-દયાવદામાં આવે. સરખાવો પગચાંપી-પગ દખાવવા તે.

(૮૫) તં તેતિહ જયુ સાયરહો, સો તેવડુ વિત્યાર,
તિસહો નિવારણુ પલુવિ નવિ, પર ધુટ્ટુઅધ અસાર.

—સાગરનું તે જલ તેટલું, તેવડો તે(નો) વિસ્તાર; તૃપાનું નિવારણુ
પલ પણુ નહી, છતાં અસાર-નકામો ધુધવે છે-ગર્જના કરે છે. દરિયાનું
જલ જેટલું તેટલો તેનો મોટો વિસ્તાર છે; પણુ તેથી તરસ છીપે તેમ
નથી છતાં તે દરિયો નકામો ગર્જના કરે છે. તેતિહ-તેનો-તેટલો, તેવડો-
તેટલો. તિસ-સં. તૃપા. રાજસ્થાની તિસ. ધુટ્ટુઅધ-અવાજ સ્વયવનું
ક્રિયાપદ, ગર્જે છે. સરખાવો રાજશેખર સરિના ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ સાથે
'વરિ વિયરો જહિ જયુ પિયઠ, ધુટ્ટુધુટ્ટુ ચુચુએણુ,
સાયરિ અત્થિ બ્બુય જલ, છિ ખારઉં હિં તેણુ.

—વીરડો સારો કે જેમાં જલ ધુટ્ટુધુટ્ટુ આપવેથી પી શકીએ.
સાગરમાં ધણુંજ જળ ખાઈ છે તેથી તેને શું કરવો ?
વરિ-વર, સારો; વિયરો-વીરડો, નાનો કુવો રાજસ્થાની બેરા.
ચુચુએણુ-હિં. ચિદ્દુ, ગૂ. આપવું-નામ. અત્થિ-છે.

(૮૬) જં દિફૂં સોમગહણુ, અસઘહિં હસિહ નિસંકુ,
પિઅ-માણુસ-વિન્છોહ-ગર, ગિલિ ગિલિ રાહુ મયંકુ.

—જે ચંદ્રમહણુ દીકું કે અસતિઓથી નિઃશંકે હસાયું-તેઓ
હસી. હે રાહુ ! મયંક-ચંદ્ર કે જે પ્રિય મનુષ્યોના વિયોગ કરનાર છે
તેને ખા-તેનું ભક્ષણુ કર.

વિન્છોહગર-વિક્ષોભકર. આમાં કે નો ગ થાય છે, ને પાલી ભાષામાં
'કરના' ધાતુનો ફેરફાર 'ગરના' માં થયો છે. 'ક' તેમાં રહ્યોજ નથી,
'ગ' છે. 'પ્રગટ' ને શુદ્ધ કરી 'પ્રકટ' લખનારા આ વાતપર લક્ષ આપે.

(૮૭) અમ્મીએ સત્યાવત્થેહિં, સુધિં ચિન્તિજ્જઠ માણુ,

પિએ દિટ્ટે હલ્લોહલેણુ, કો એઅધ અપ્પાણુ.

—હે અમ્મ !-માતા, સ્વસ્થ અવસ્થા વાળાઓથી સુખેકરી માન-
અલંકાર ચિંતવાય છે-તેઓ ચિંતવે છે, પણ પિયુ દૃષ્ટ્યેસતે હલવલથી

—વ્યાકુલતાથી આત્માને કોણુ જાણુ છે ?—આત્માને જૂલી જાય છે. શુધ રહેતી નથી. સ્વસ્થ હોઇએ ત્યારે માન ગુમાનનું સૂત્ર છે, પીયાને દેખતાં એટલી હલવલ મચે છે કે પોતાની શુધ જાતી રહે છે—ત્યાં ખીચારા માનને કોણુ સંભારે ? અમ્મીએ—અમ્મી (ન. ૮૩) એટલે સં. અ-મ્મિકા હિં. અમ્મા. પિએ દિઠે—ભાવલક્ષણા, એઅઈ—જાણુ છે. સરખાવો ચૈત્ય, ચિન્હ.

(૮૮) સવધુ કરેપિણુ કવિદુ મઈ, તસુ પર સમલઉ જમ્મુ,
જસુ ન ચાઉ ન ચારહડિ, ન ય પમ્હડુંઉ ધમ્મુ.

—સપથ લઇને (સોગંદપૂર્વક) મારાથી કહેવાયેલું (કે) તેને! જન્મ કેવલ સફલ (છે કે) જેનો ત્યાગ, અને ચારભટ્ટી—શૂરવૃત્તિ અને ધર્મ પ્રમુખિત—પ્રબ્રષ્ટ થયેલ નથી. સવધુ, કવિદુ—એમાં ‘થ’ની જગ્યાએ ધ આવેલ છે. સમલઉ—સફલ તેમા ‘ફ’ને સ્થાને ‘ભ’ આવ્યો છે. પમ્હડુંઉ—પ્રબ્રષ્ટ. ‘બ્ર’ને સ્થાને ‘મ્હ’ આવેલ છે. ચારહડિ—ચારભટ્ટી—શૂરવૃત્તિ. ચાઉ—ત્યાગ, પમ્હડુંઉ—તણુ એટલે ચાઉ, ચારહડિ અને ધમ્મ એ તણુને લાગુ પડે છે. દોષકવૃત્તિમાંનો ખીજો અર્થ ‘જેને અપવ્યય નથી અને ધર્મબ્રષ્ટ નથી થયો ’ એ ઠીક નથી.

(૮૯) જમ્મ કેવંઇ પાવીસુ પિઉ, અકિયા કુડુ કરીસુ,
પાણીઉ નવધ સરાવિ જિવં, સવ્વગે પમ્મસીસુ.

—(સ્ત્રી કહે છે) જે પિયુને કોઇ રીતે પામીશ (તો) અકૃત એનું કૌતક કરીશ. જેમ નવા શારાવમાં—માટીના વાસણમાં પાણી સર્વાગે પેસે છે તેમ (સર્વાગે હુ પેસીસ)—રોમરોમમાં ઉતરીશ. પાવીસુ, કરીસુ, પમ્મસીસુ—ભવિષ્યકાળ. સભાવના અર્થે. ગૂજરાતીમાં ‘ શ ’ રાજ-સ્થાનીમાં ‘ રયું ’ વપરાય છે.

(૯૦) ઉઅ કણિઆર પપ્પુલિઅઉ, કચણુકન્તિપયાસુ,
ગોરી—વયણુ—વિણિજિજઅઉ, નં સેવઇ વણુવાસુ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૫૫

—ઓ-જો કણિકાર વૃક્ષ કાંચનની કાંતિ પ્રકાશ જેવું ધ્રુવેલું છે જાણેકે
ગૌરી વદનથી વિશેષે જીતાયેલુ તે વનવાસ સેવે છે. ઉઅ-પ્રા० છે
ઓ-જો. કણિકાર-સં. કણિકાર, પન્નખી પહાડી-કનયાર, અમલતાશ-
તેને ઘણાં પીળાં ફૂલો થાય છે. ગૌરી-જીઓ હવે પછી પ્રમંથ ચિતા-
મણી નં. ૧૪ સં. ગૌરી. ન જાણેકે ઉપેક્ષા માટે વપરાય છે. વેદનો
ઉપમાવાચક 'ન' વ્યાકરણમાં ન અંધાયો, પણ પ્રવાહથી પ્રાકૃતમાં-
ભાષામાં ચાલ્યો આવ્યો.

(૯૧) ત્રાસુ મહારિસિ એઉ ભણુમ્, જઈ મુદ્ધસત્યુ પમાયુ,
માયહં ચલણુ નવન્તાહં, દિવિદિવિ ગંગાજ્ઞાનુ.

—વ્યાસ મહાન્નપિ એ ભણુ છે કે જો કૃતિશાસ્ત્ર પ્રમાણુ છે
(તો) માતાના ચરણુ નમનારાને દિન દિન ગંગારનાન છે. ત્રાસુ-વ્યાસ.
આમાં 'ર'ને માટે સરખાવો શાપનો ત્રાપ-સરાપ. માયહં-માતાઓના.
નવન્તાહં-નમતા તણા. દિવિ દિવિ-વેદમાં 'દિવે દિવે'-જીઓ ઉપર
ન. ૬૦ માં નં.

(૯૨) કેમ સમપ્પઉ દુટ્ટુ દિણુ, કિધ રયણી છુકુ હોમ્,
નવ-વહુ-દંસણુ-લાલસઉ, વહમ્ મણુરહ સોમ્.

—દુટ્ટ દિન કેમ સમાપ્ત થાય (નિ,) રજની કેમ ઝટ થાય એવો
મનોરથ નવવધુના દર્શનની લાલસાવાળો વહે છે-ધારણુ કરે છે. કેમ-
ગૂજરાતી કેમ સં. કથં, છુકુ-ઝટ 'છ'નો 'ઝ' થવા માટે જીઓ ઉપર
નં. ૮૭, ૮૮ ઝટ. વહમ્-વહે છે-ધારણુ કરે છે, કરતા ફરે છે.

(૯૩) ઓ ગોરી-મુહ-નિન્નિઅઉ, વહલિ લુક્કુ મિયંકુ,
અન્નુવિ જો પરિહવિય-તાણુ, સો કિવં ભવંઈ નિસંકુ.

—ઓ ! ગૌરીમુખથી જીતાયેલો મયંક-ચંદ્રમા વાદળમાં લુપાયો-
છુપાયો, અન્ય પણ કે જેનું શરીર પરિભૂત-હારેલું છે તે નિઃશંક કેવી
રીતે ભમે. હારેલો મુખ છુપાવતો ફરે છે. લુક્કુ-નિલીન. પરિહવિય-
સં. પરિ+ ભૂપરથી પરિભૂત-પરાભવ પામેલો તેમાં 'ભૂ' નો 'હા' થયો છે.

(૯૪) બિંબાહરિ તણુ રયણુવણુ, કિંક હિંક સિરિ આણુન્દ,
નિરવમ રસુ પિએં પિઆવિ જણુ, સેસહો દિણ્ણી મુદ્.

—હે શ્રી આણુન્દ (કવિનું નામ) ! અથવા શ્રી આણુન્દ—શોભાકર એવો, બિંબ (ફલ) જેવા અધર ઉપરનો, રદનનો ત્રણુ-દાંતે મારેલ ધા કેવો રહ્યો છે ? જાણે કે પિયુએ નિરપમ રસ પીને બાકીના (રસ) માટે મુદ્રા આપી—મારી (હોય)—અધરપર દંતક્ષત કેવો છે, જાણેકે અનુ-પમ રસ પીને પીયુએ બાકીપર પોતાની મહોર લગાવી છે (કે કોઇ બીજા ન પીએ.)

બિંબાહરિતણુ—બિંબાધર ઉપરનો ‘ બિંબાધર પર, તન્વીના ’ એ અર્થ કરવાની જરૂર નથી. દોષકવૃત્તિમાં તેમ કર્યું છે. તાણુ એટલે તન્વીના—સ્ત્રીના. ખરી રીતે ‘ તાણુ, તણા યા તણો ’ એ સંબંધસૂચક છટ્ટી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે. હિંક—સં. સ્થિતઃ હિં. થિયો—થો—થા. સેસહો માં હો લધુ બોલો.

(૯૫) બણુ સહિ નિહુઅહ તેવં મઈ, જઘ પિહ દિરૂં સહોસુ.
જેવ ન જણુછ મજ્જુ મણુ, પડખાવડિઅં તાસુ.

—હે સખિ ! જે મેં પિયુને સદોષ દીડો (હાથ તો) તે પ્રમાણે નિબ્રત—ગુપ્ત છે તે) કહે, કે જેથી (તે) ન જાણુછ; માં મન તેની સાથે પક્ષપાતી છે. માં મન તે (પ્રિયા) નો પક્ષપાતી છે, ને ન જાણુ, તેનાથી છૂપાવી કહે. આમાં અમરનો ‘ નીચૈઃ શંસ, દ્વિદિ સ્થિતો દિ નનુ મે પ્રાણેશ્વરઃ શ્રોણ્યતિ ’ માં જે ભાવ છે તે ભાવ છે. ‘ તે બીજાના પાસે સ્થિત માં મન જેમ ન જાણુ ’—ભર્તા ઇતિ અધ્યાહાર (!!) આવો દોષકવૃત્તિનો અર્થ બરાબર નથી.

(૯૬) મઈ બણિઅહ બલિરાય તુહું, કેહક મજ્જણુ એહુ,
જેહુ તેહુ નવિ હોષ વઢ, સઈ નારાયણુ એહુ.

—(કોઈ વામનાવતારની કથામાંથી—શુકાચાર્ય કહે છે) હે બલિ-રાજ, મેં તને કહેલું ‘ એવો કેવો માગણુ (મળ્યો) છે ? જેવો તેવો ન

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉકાહરણો. ૧૫૭

હોય-હોય નહિ, હે મૂર્ખ એ સ્વયં નારાયણ છે. વઢ-મૂર્ખ. સરખાવો વંદ (હર્ષચરિતનો). દોષકૃત્તિ એમ કહે છે કે આ દોહાનો ઉત્તરાર્ધ તે બલિનો ઉત્તર છે.

(૯૭) જઈ સો ધડદિ પ્રયાવદિ, કેત્યુવિ લેપિણ્ય સિકખુ,
નેત્યુવિ તેત્યુવિ એત્યુ' જગિ, બણુ તો તહિ સારિકખુ.

—જો તે પ્રજાપતિ ગમે ત્યાંથી શિક્ષા લઈને જઈ તહીં—જ્યાં ત્યાં પણ આ જગમાં ધડે છે તો કહે તે (નાયિકા)ના સરખું (કાણે ધડયું હશે ?) કેત્યુ, નેત્યુ, તેત્યુ, એત્યુ—

સં. કુત્ર, યત્ર, તત્ર, અત્ર. જૂની પંજાબીમાં કિત્યું જિત્યું નિત્યું ઇત્યું. પંજાબીમાં કિત્યેં, જિત્યેં, નિત્યેં, એત્યે. ચોથા ચરણનો પાડ આ હોય એમ સંભવે છે ‘બણુ કો તહે સારિકખુ’—કહે કાણુ તેના સરીખું છે ?

(૯૮) જામ ન નિવડઇ કુંભયડિ, સીહ-ચવેડ ચડક.

તામ સમતહં મયગલહ, પધ-પધ વજજધ દક.

—જ્યાં સુધી કુંભતટ-કુંભસ્થાનપર સિંહની ચપેટની ચટાક-ઝપાટ નથી પડતી, ત્યાંસુધી સમસ્ત મદકલો—ગજોની પદે પદે દક—વાગ્મં વાગે છે. સિંહની ઝપાટ લાગ્યા સુધી માથે નગારાં વાગે છે.

ચડક—અવાજના અનુકરણપરથી શબ્દ. ઠક્કા—એક જાતનું વાગ્યું.

(૯૯) તિલહં તિલતાણુ તાઉ પર, જાઉ ન નેહ ગલનિત,
નેહિ પણુદુધ તેજિં તિલ, તિલ કિટવિ ખલ હોનિત.

—જ્યાં સુધી સ્નેહ—તેલ ગલતું નથી—ચાલી નથી ગયું ત્યાં સુધીજ તલતું તલપણું છે. સ્નેહ—તેલ પ્રણુષ્ટ થતાં તેજ તલ, તલ મીને ખલ—ખોળ થાય છે. અહીં નેહના બે અર્થ છે. ચિકણાપણું (તેલ), અને પ્રેમ; ખલના બે અર્થ ખલ—ખોળ, અને ખલ એટલે દુર્જન. નેહ ગયો એટલે ખળ થયો.

દોષકૃત્તિમાં નેહને બહુવચનમાં લઈ ‘ગલનિત’નો કર્તા—તરીકે

લીધેલ છે, અધિક સંભવ એ છે કે 'તિલ' કર્તા હોય તે 'નેહ' કર્મ હોય.

તેજિજ-તેજ. ગુજ૦ મારવાડીમાં ગુધિજ. જુઓ. ન. ૧૭ પ્રથમ ભાગ ૨ ફિટિ-ફિટ. — શીટવું. બગડવું. બ્રષ્ટ થવું. સરખાવો ઉપર નં. ૫૪.

(૧૦૦) જામહિં વિસમી કજ્જગઈ, જીવહિં મજ્જે એમ,

તામહિં અચ્છડિ ધયરૂ જણુ, સુઆણુવિ અન્તર દેખ.

—જ્યાં સુધી જીવોની મધ્યે વિષમ કાર્યગતિ આવે છે, ત્યાં સુધી ઇતર જન (એકબાજુ-અલગ) રહો, સ્વજન પણ અન્તર દે છે—પીઠ દેખાડે છે.

જામહિં તામહિં, જઈ તાઈ, જામ તામ-જુઓ નં. ૯૮ અને ૯૯. સં. યાવત તાવત-જ્યાંસુધી ત્યાંસુધી એ અર્થમાં આવે છે. અચ્છડિ-હિં-આછો-હો. તેની વાત જવા દો એ અર્થમાં.

(૧૦૧) જેવડુ અન્તર રાવણુ રામહં, તેવડુ અન્તર પટણુ ગામહં.

—જેવડું અંતર રાવણુ રામનું-વચ્ચે, તેવડું અંતર પાટણુ-શહેર અને ગામડાનું-વચ્ચે (સમજવું). જેવડુ તેવડુ-હિં. જિતના તિતના એમ વપરાય છે, જ્યારે ગૂજરાતીમાં તેજ શબ્દો વપરાય છે. આ કોઈ રાવણુના પક્ષપાતીની ઉક્તિ છે, તેથી દોષકૃત્તિકારે ક્યું છે તેમ પાટણુ-ગામની બદલી ગામ-પાટણુ એ રીતે કરવાની જરૂર નથી.

(૧૦૨) જે મુગડા દરાવિઆ, જે પરિવિદ્ધા તાહં,

અવરોપર જેઅન્તાહ, સામિડ ગંજિડિ જાહં.

—જેઓના નીચે ઉપર-પરસ્પર જોતાં-દેખતાં (તેમના) સ્વામીને ગાંજવામાં આવ્યો હોય, તેમને જે મગ પીરસ્યા તે નકામા ગયા.

અહીં 'મગ પીરસવા' એ મોટા આદર અને ઉત્સવની વાત છે. જમાઈ આવે છે या તહેવાર આવે છે ત્યારે મગચોખ્ખા બને છે. જે કાયરોના અહીં તહીં જોતાં જોતાં સ્વામીને માર પડે તેને મગ પીરસવા વૃથા છે—મગ બરખાદ કરવા જેવું છે. રાજશેખરસૂરિ (સં.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૫૯

૧૪૦૫) ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં આ ગાથા રત્નત્રાવક પ્રબંધમાં જ્યાં એક રાજકુમાર બીજાની રક્ષા માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર થાય છે ત્યાં જણાવવામાં આવી છે.

મુગ્ગડા-‘ મગ ’ ‘ ડા ’ ને માટે જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણિ નં.

૧. હરાવિઆ-હારવું-ટથા ખોવું. પરિવિટ્-સં. પરિવિષ્ટ-પીરસેલા. અવરોપ્પર-અવર અને ઉપર-નીચે ઉપર-અહીં તહીં જોતાં યા ઉચું નીચું વિચારતાં-દોષકૃતિ અનુસાર ‘ પરપર ’. જોઅન્તાહ-જુઓ ઉપર ન. હમાં જોઅન્તિએ. ગંજિઉ-ગંજવું, પીટવું, માર્યાજવું એ પરથી. (૧૦૩) બમ્મ તે વિરલા કેવિ નર, જે સચ્વંગ છધલ્લ

જે વકા તે વંચયર, જે ઉજ્જુઅ તે બધલ્લ.

હે બ્રાહ્મણ-યા બ્રાહ્મણ કહે છે કે જે કોઈ પણ નરો સર્વ અગે-પ્રકારે હેલ-દક્ષ હોય છે તે વિરલા હોય છે, જે વાંકા હોય છે તે વંચક-દગ હોય છે ને જુજુ-સરલ હોય છે તે બળદ (જેવા) હોય છે.

બંબ-બલ્લ, કચિનું નામ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રનાં કેટલાંક ઉદાહરણો-પર કોઈ કોઈ ટીકાકારે લખેલ છે કે બંબ (બલ્લ) બંદી યા બાટના અર્થે વપરાય છે જેમકે હરિબંબ એટલે હરિ નામનો બંદી=બલ્લભાટ ? બક-સં. વક. આમાં જોડાક્ષરની ‘ ન ’ શ્રુતિ થાય છે. વંચયર એટલે વચકતર એમ માનવાની જરૂર નથી. ‘ અર ’ યા ‘ અયર ’ એ કર્તૃવાચક પ્રત્યય છે. ઉજ્જુઅ-જુજુ. તેમાં ઋની ઉ-શ્રુતિ થાય છે.

(૧૦૪-૧૦૫) અન્ને તે દીહરસોઅણ અન્નુ તં ભુઅ-જુઅણ

અન્નુ સુ ધણ થણહાર તં અન્નુ જિ મુહકમલ.

અન્નુ જિ કેસકલાવુ સુ અન્નુ જિ પ્રાઉ વિહિ

જેણ શિ અમ્મિણિ ધડિઅ સ ગુણ-લાયણ-ણિહિ.

—તે દીર્ઘસોઅન (લાંબા નેણ) અન્ય-ઝોરજ, તે ભુજમુગલ અન્ય, તે લનસ્તનમાર અન્ય, જે મુખકમલ તે અન્ય, જે કેસકલાવ તે અન્ય, પ્રાય: જે વિધિએ ગુણલાવણનિધિ એવી નિતગ્મિની (નારી) ધડી તે અન્યજ.

પ્રાહ—પ્રાધવ નં. ૧૦૬-પ્રાધમ્વ નં. ૧૦૭, પગિમ્વ નં. ૧૦૮-સર્વનો અર્થ પ્રાયઃ છે.

(૧૦૬) પ્રાધવ મુણિહંવિ લન્તડી, તે મણીઅડા ગણુન્તિ,
અખધ નિરામધ પરમપધ, અજગવિ લઉ ન લહન્તિ.

—પ્રાયઃ મુનિઓને પણ બ્રાન્તિ થાય છે-તે મણુકાઓ-પારાઓ ગણે છે-માળા ફેરવે છે. અક્ષય, નિરામય, પરમપદમાં આજ પણ લય પામતા નથી. (તેથી શૂન્ય ધ્યાન કરવાથી શું ?

—સરખાવો કપીરનું ‘મનકા ફેરત જુગ ગયા’-મણુકા ફેરવતા જુગ ચાલ્યો ગયો. મણિઅડા-મણિક-મણુકા તેમા ‘ડ’ પ્રત્યય કુત્સાના અર્થમાં.

(૧૦૭) અંમુજલેં પ્રાધમ્વ ગોરિઅહે સહિ ! ઉવ્વતા નયણુસર
તેં સમ્મુહ સંપેસિઆ દેન્તિ તિરિચ્છી ઘત પર.

—હે સખિ ! પ્રાયઃ ગૌરીના અશ્રુજલથી નયનરૂપી શરો ઉવટી ગયાં, તે સંમુખ સંપ્રેષિત (ભલે થાય) તિરછી ઘાત પર દે છે. અશ્રુજલમાં યુઝાયેલા છે નહિ. ચાલ સીધી છે પણ માર તિરછો છે.

ઉવ્વતા—સં. ઉદ્વૃત્ત, ઉવટેલા, આટેલા. દોષકચ્છતિ નયનસરનો અર્થ નયનસરોવર કરીને અશ્રુજલમાં ઉલ્લસિત બતાવે છે!!

(૧૦૮) ઐસી પિઉ રસેસુ હઉં, રટ્ટી મઘ અણુણુમ,

પગિમ્વ એધ મણોરહઠં, દુકર ઘઉ કરેઈ.

—પિયુ આવશે, હું રસીસ-રસણું કરીશ, હું રહેલીને તે અનુ-નય કરશે-મનાવશે-સમજાવશે-પ્રાયઃ આવા દુકર મનોરથો દધિતા કરે છે.

ઐસી-સ. એથિતિ રાજસ્થાની આસી. રસેસુ-સરખાવો પ્રાકૃત મન્તેસુ, જૂની હિંદી હનિસો, રાજસ્થાની કરસ્યું, ગૂજરાતી કરીશ. દુકર-એટલા માટે કે પૂરા થવાનું વિયોગના કારણે કઠિન છે.

(૧૦૯) વિરહાનલગ્નલકરાલિયઉ, પહિઉ કોવિ યુરિવિ ઈઅઓ,
અનુ સિસિરકાલિ સીઅલગ્નલઉ, ધૂમ કહન્તિહુ ઉટ્ટિઅઓ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરણ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૧૬૧

—કોઇ કવિ જલમાં ધૂમ જોઈ બોલ્યો. ‘કોઇપણ પથિક—મુસાફર
વિરહાનલની જ્વાલાથી કરાલિત એટલે પીડિત થઈ ડૂબીને ઉભો છે,
નહિતો (અન્યથા) શિશિરકાલે શીતજલમાંથી ધૂમાડો ડ્યાંથી ઉઠ્યો.’
પાણીની બાદ જોઇને ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે.

કરાલિઅઉ-કરાલિયો-દગ્ધ, પહિઉ-મારવાડ પહી ‘પાવણો
પહી’-પથિક.

(૧૧૦) મહુ કન્તહો ગુરુદિઅહો, કઉ ઝુમ્પડા બલન્તિ,

અહ રિઉ-રહિરે ઉલ્લસમ, અહ અપણું ન ભન્તિ.

—ગોષ્ટ (ગોઠા)માં બેઠેલા મારા કાન્ત-કંથનાં ઝુંપડાં કેમ બળે
છે? કાંતો રિપુ-રહિર એટલે શત્રુના લોહીથી ઓલવે છે, કાંતો પોતાના
(રહિરથી) ઓલવે છે-તેમાં બ્રાતિ-શક નથી.

કંથ ‘ગોષ્ટ’ સંભાળતો ગયો છે, પાછળ શત્રુઓએ ઝુંપડાં બાળી
નાંખ્યાં. પોતાની જાતથી તો તેને ઉમેદ છે કે મારશે યા મરશે. અહ-
અથ-કાંતો...કાંતો, ગુરુ-સં. ગોષ્ટ. સરખાવો ગુસાંપજની ‘ગાધગોડ’.

(૧૧૧) પ્રિય સંગમિ કઉ નિદ્રડી, પ્રિઅહો પરોઝખહો કેમ્વ,

મઈ બિન્નિવિ વિનાસિઆ, નિદ્ર ન એમ્વ ન તેમ્વ.

—પ્રિયસંગમમાં કેમ નિદ્રા (આવે ?), પ્રિય પરોક્ષ હોતાં-
તેના વિરહમાં (પણ) કેમ નિદ્રા (આવે ?) હું તો બંને (બાળુ)થી-
સંયોગ કે વિયોગથી વિનાશિત થઈ. આમે ન નિદ્રા આવે, ન તેમ
(નિદ્રા આવે.) કેમ્વ, એમ્વ, તેમ્વ-કેમ, એમ, તેમ; હિંદીમાં ક્યોં,
ચોં, ત્યોં; કિમિ, ઇમિ, તિમિ; કેવેં, એવેં, તેવેં. (પંજાબીમાં એવેં છે).
મઈ બિન્નિવિ વિનાસિઆ-આનો અર્થ દોષકવૃત્તિકાર ‘મયા દ્વે અપિ
વિનાશિતે । એવો વિચિત્ર કરે છે.

(૧૧૨) કન્તુ જુ સીહહો ઉવમિઅઈ, તં મહુ ખંડિઉ માણ્;

સીહુ નિરકખય ગય હણુમ, પ્રિયુ પયરકખસમાણ્.

—કંથ કે જોને સિંહની ઉપમા આપવામાં આવે છે તે મારા માનને ખંડિત કર્યાં (જેવું) છે. સિંહ ગજને-હાથીને રક્ષક વગરનો હોય ત્યારે-તેવા નીરક્ષકને હણે છે-(મારો) પિયુ તો પદરક્ષ-પેદલથી સમેત-સહિત-એવા ગજને હણે છે.

જંગલમાં જો હાથીને સિંહ મારે છે તે રખવાળ વગરના-નીર-ક્ષક હોય છે ને રણભૂમિમાં તેના રક્ષક પેદલ સીપાઈ હોય છે તે સમેત હાથીઓને મારનારા મારા પિયુને સિંહની ઉપમા આપવી એ મારા માનને ધટાડનારું છે.

ઉવમિઅધ-સં. ઉપમીયતે. પયરકખ-પદરક્ષ-પ્યાદ-પાયદલ.

(૧૧૩) ચંચલુ જીવિઉ ધ્રુવુ મરણુ, પિય રસિજ્જનઘ કાઈ
હોસઈ દિવ્યહા રસણા, દિવઈ વરિસસયાઈ.

—હે પ્રિય ! ચંચલ જીવિત છે, ધ્રુવ મરણુ છે (તો) સામાટે રહે છે-રસણાં લે છે. રસણાના દિવસ વરસ સમાન દીર્ઘ-લામ્બા થશે.

(૧૪) માણિ પણુદૂઘ જઘ ન તણુ, તો દેસડા ચઢજ્જ,
મા દુજ્જણુકરપલ્લવેહિં, દસિજ્જન્ટુ ભમિજ્જ.

—માન પ્રનટ થતાં જો તનુ-શરીર ન (તમ્મય) તો દેશ તજવો પરંતુ દુર્જનના કરપલ્લવથી દેખાડાતા એવા તરીકે ભમવું ન જોઈએ.

માણિ પણુદૂઘ-ભાવવાચક સપ્તમિ. ચઢજ્જ, ભમિજ્જ એટલે તજ્યે, ભમીએ. દસિજ્જન્ટુ-દેખાડતા એવા. દોષકવૃત્તિ ડાસાતા-ડખ-ખાતા એવો અર્થ કરે છે, તે યોગ્ય નથી લાગતો.

(૧૧૫) લોણુ વિલિજ્જનઘ પાણિએણુ, અરિ ખલમેહ મ ગજ્જનુ,
ખાલિઉ ગલધ સુઝુમ્પડા, ગોરી તિમ્મઘ અજ્જનુ.

—પાણીથી લોણુ-(લવણ-લાવણ્ય એ બે અર્થ છે) વિલય પામે છે-અરે ! ખલમેહ ! ગરજ નહિ. ઝુમ્પડા બળેલા થતાં ગળે છે અને ગોરી આજ ભિન્નય છે. સં. લાવણ્ય હિંદી લૌન ચુ. લુણુ-લવણ્ય

(જમકે સહુણો તેમાં હુણુ એ લાવણના અર્થમાં છે)—દારસી નમક સૌંદર્યના અર્થમાં વપરાય છે. અમરશતકમાં એક પ્રક્ષિપ્ત શ્લોક છે કે બ્યારથી પ્રેમપ્રિયાથી મેં તેના અધરનું પાન કર્યું ત્યારથી તરસ વધતી જ નાય છે. કેમ ન વધે ? તેમાં લાવણ છે ને ? નમકથી તરસ વધે છે. આ પર ટીકાકાર આ કલ્પનાની આમ્યતાપર મશ્કરી કરે છે કે વાહ કવિ કેવો છે, કોઇ સાંભરની ખાન ખોદનારો છે ! અહીં નમક ‘પાણી પડવાથી ગળે છે’—એ લઇ ઉક્તિ કરી છે કે દુષ્ટ મેઘ, ગરજ મા. ઝુંપડું. ગળતું નાય છે, ગોરી ભીંજાય છે; લવાણુ—લાવણ ગળે છે—અસ કરે, લોણુ—લવણ અને લાવણ. વિલિજજાઈ—સં. વિલીયતે. આલિડ—ખાળો રાજસ્થાની ગાલી, દગ્ગ. તિમ્મમ્મ—સં. તિમ્ આદ્રે ખનરું, ભીંજતું. દોધ-કૃત્તિમાં એ અર્થ કરેલા છે છતાં ભાવ અરપટ છે.

(૧૧૬) વિહવિ પણદૂંધ વંકુડઉ, રિહિહિં જણુસામનુ

કિંપિ મણાઉ મહુ પિઅહો, સસિ અણુહરમ્ ન અનુ.

—રિહિમાં વાંકડા થવું ને જનસામાન્ય છે—તેવો વાંકડો મારો પિયુ વિભવ નષ્ટ થતાં છે. (તેને) કંઈક થોડો શશિ અનુસરે છે—સમાન થાય છે, ખીંજે નથી.

ચંદ્રમા ક્ષીણુ થાય છે તો તેની કલાઓ વાંકી રહે છે, પૂણુ થાય છે ત્યારે સામાન્ય ગોળ અને તારાઓ જેવો—તે ચંદ્ર મારા પિયુના જેવો છે. પિયુ સપત્તિ નષ્ટ થઇ છતાં અકડાતો રહે છે ને સંપત્તિમાં નત્ર-તાથી સાધારણુ રહે છે.

મણાઉ—સં. મનાડું, કંઈક.

(૧૧૭) કિર ખાઇ ન પિઅઇ ન. વિ દવમ્, ધમ્મિ ન વેચ્ચમ્ રૂઅડઉ, ઈહિ કિવણુ ન જાણુમ્ જહ, જમહો ખણુણુ પહુચ્ચમ્ દૂઅડઉ.

—ખરેખર ન ખાય, ન પિયે, ન આપે, ન ધર્મમાં રૂપીઓ ખચે.

—અહીં કૃપણુ જાણુતો નથી—જ્યમ જમતો દૂત ક્ષણમાં આવી પહોંચશે. કિર—કિલ, વેચ્ચમ્—સં. વ્યયતિ ખર્ચ કરે પહુચ્ચમ્—સં. પ્રભ-

વતિ-પહેંચે. રૂઅડઉ, દૂઅડઉ-રૂપીઓ, દૂતડો-દૂત. જુઓ પ્રથમ ચિંતા-મણી નં. ૧ આગળ.

(૧૧૮) ગાછજીઈ તહિં દેસડઈ, લખમઈ પિયહો પમાણ,
જઈ આવઘ તો આણિઅઘ, અહવા તં જિ નિવાણ.

—જ્યાં પિયુનો પ્રમાણ-પતો મળે તે દેશમાં જઈએ; (તે) જો આવે તો આણીએ-લાવીએ, અથવા તે જ નિર્વાણ (માતી લેવું. જિ-પાદપૂરણ.

(૧૧૯) જઈ પવસન્તે સહું ન ગયઅ, ન મુઅ વિઓએં તસ્સુ,
લજિજજજઈ સંદેસડા, દિન્તેહિં સુહય-જણુસ્સુ.

—(કોઈ ઓષિતભતૃકા સખીને કહે છે) જો પ્રવાસ કરતા (પિયુ) સાથે ન ગઈ, તેમ હું તેના વિયોગથી ન મુઠ્ઠા; તો તે સુલ-ગજનને સંદેશા આપતાં મને લજ્જા આવે છે.

પવસન્તે દેન્તેહિ-વર્તમાન ધૃદંત.

(૧૨૦) એતહે મેહ પિઅન્તિ જલુ, એતહે વડવાનલ આવદ્દઈ,
પેકખુ ગહીરિમ સાયરહો, એકવિ કણિઅ નાહિં ઓહદ્દઈ.

—(હે નાથ !) અહીંથી મેં જલ પીએ છે, અહીંથી વડવાણિ શેષે છે. સાગરની ગંભીરતા જો-એકપણ કણિક-બિંદુ પણ ઓછો થતો-ઘટતો નથી.

આવદ્દઈ-સં. આવર્તતે. હિં-આટતા હે. ગહીરિમ-સં. ગંભી-રિમા. કણિઅ-કણિકા, કણી. ઓહદ્દઈ-સં. અવધટતિ.

(૧૨૧) જાઉ મ જન્તઉ પલ્લવહ, દેખખઉ કષ પય દેઈ
હિઅઈ તિરિઅઈ હઉ જિ પર, પિઉ ડમ્મરઈ કરેઈ.

—(કોઈ સ્ત્રી કહે છે) જાઓ જનારાનો પલ્લો ન (પકડું); જોઉ (છુંકે) કેટલાં પમલાં દે છે-આપે છે. હૃદયમાં હું તિરછી-આડી રહી છું; કેવલ પિયુ આડમ્મર કરે છે. (જવાનો નથી.)

હું હૃદયમાં તિરછી-આડી-રસ્તો રોકી ઉભી છું, પિયુ જવાનો આડંબર કરે છે. જવા આવાનું કંઈ નહિ બને, પલ્લા અલ્લા હું પકડતી નથી. જાઓ, જોઈ છું કે કેટલાં પગલાં જમ શકે છે. પલ્લ-વહ-પલ્લાના ?

(૧૨૨) હરિ નચ્યાવિહ પગણુછ, વિમ્હઈ પાડિહ લોહિ,

એમ્વહિં રાહ-પયોહરહં, જં ભાવછ ન હોઈ.

હરિ આગણુ નચ્યાવ્યો, સોકને વિસ્કાયમા પાડયા-નાખ્યા. આ રીતે. —હવે રાધાપયોધરાનું જે ભાવે-થવાનું હોય તે થાઓ. જે આ ઈચ્છે તે કરે, હરિને તો આંગણુ નચ્યાવ્યો હવે શું કરશે.

(૧૨૩) સાવ સલોણી ગોરડી, નવખી કવિ વિસ-મંદિ,

બહુ પચ્યલિકિ સો મરછ, જસુ ન લગાઈ કંદિ.

—સર્વ સલુણી ગોરી કાઠ અનોખી-નવીન વિષયંધિ છે-તે એવી કે જે સુભટના કહે તે ન લાગે તે મરે. વિષમંદિ ગણે લાગવાથી મરણુ નિપજાવે અને આ ન લાગે તો મારે એટલા માટે તે અનોખી.

સલોણી-સં. સલાવણ્યા. સલુણી જુઓ ઉપર નં. ૧૧૪. ગોરડી-ગોરી. નવખી-સં. નવકા (નવીના) પંખખી-નોકખી, અનોખી-અનોખી. બહુ-મટ દેખો પ્રબંધ ચિં. પચ્યલિકિ-પ્રત્યુત (હેમચંદ્ર ૮-૫-૪૨૦) 'અન્યુડે બુડે તરે' એ અહીં ભાવ છે.

(૧૨૪) મઈ પુનઉં તુહું ધુર ધરહિ, કસરેહિં વિગુતાઈ

પઈ વિણુ ધવલ ન ચડઈ મર, એમ્વઈ પુન્નકિ કાઈ.

—મે કહ્યું-હે ધવલ !-ધોંસરી ઉપાડનારા ધોરી બળદ ! તું ધુંસરી ધર-લે, કસરથી-નાના બળદોથી વિગુપ્તો-(ધુંસરીઓ ?) ને તારા વિના મર ન ચડે. એમ શાને ખેદ કરે છે ?-વિષણુ છે ?-આ અન્યોક્તિ છે કે તું ભાર ઉઠાવ, વાહરડાંઓથી શું સરશે ? ધુર-આગળનો ભાર, કસર-નાના બળદ, વિગુત ?-ન ઉપડી શકતી ? ધવલ-જે જાતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ છે તે ધવલ. પુન્નકિ-વુન્નો-વિષણુ-વિષાદમુક્ત.

(૧૨૫) એકકુ કષ્ઠિય હ વિ ન આવહી, અન્તુ વહિલ્લહિ જાહિ,
મઈ મિત્તાડા પ્રમાણિઅઈ, પઈ જેહલ ખલુ નાહિં.

—એક કદી પણ આવે નહિ, ખીજો વહેલો ચાલ્યો જાય. હે મિત્ર !
મેં પ્રમાણિત કર્યું છે કે તારા જેવો નિશ્ચય કાઈ પણ નથી. આ અર્થ
દીક લાગે છે.

(દોષકવૃત્તિ એવો અર્થ ખીજી કડીનો કરે છે કે હે મિત્ર મા-
રાથી જેવો પ્રિય પ્રમાણ્યો, તેવો તારાથી નિશ્ચય જણ્યો નથી; ખીજો
અર્થ એકે મેં હે મિત્ર પ્રમાણિત કર્યું કે તારા જેવું ખલુ નહીં—નથી.
આ અર્થ અસ્પષ્ટ છે.)

(૧૨૬) જિવં સુપુરિસ તિવં ધંધલઈ, જિવં નહ તિવં વલણાઈ;
જિવં ડોંગર તિવં કાટરઈ, હિઆ વિસરહિ કાંધ.

—જેમ સુપ્રરૂપ તેમ ઝંઘડો થાય છે, જેમ નદી તેમ વલન,
જેમ પર્વતો તેમજ કોતરો. હે હૃદય ! કેમ વિષાદ પામે છે ?—મિત્ર-
તામાં ઝંઘડા હોયજ છે. ધંધલઘ-ઝંઘડો થવો.

(૧૨૭) જે છડેવિણ રયણુનિહિ, અપ્પહં તડિ ધલ્લનિત,
તહં સંખહં વિદાણુ પર, કુક્કિજ્જનન્ત ભમન્તિ.

—જે શંખો રત્નનિધિ-રત્નાકર-સમુદ્રને છોડીને પોતાને તટપર
ધાલે છે—મૂકે છે, તેને વિદાણુ-ચટલેલો—અધમજન કેવલ કુંકતાં ભમે છે.
જે પોતાનું સ્થાન છોડે છે તેને વિડંબના થાય છે.

છડેવિણ છાંડીને—છોડીને પૂર્વકાલિક-ભૂતકૃદંત. વિદાણુ-દોષકવૃત્તિ
અધમજન એ અર્થ કરે છે, હેમચંદ્રે અસ્પૃશ્યસંસર્ગ એ અર્થ આપ્યો
છે. વિટાલ-બગડેલ, વટલતું-બગડતું. વટલાવતું-બગાડતું.

(૧૨૮) દેવિહિ વિદત્તહં ખાહિ વહ, સંચિ મ એકકુવિ દ્રમ્મુ,
કોવિ દ્રવકકહ સો પડહ, જેણુ સમપ્પહ જમ્મુ.

—હે મૂર્ખ ! દેવથી સોંપાયેલું—કમાયેલું ખા, એક પણ દ્રમ્મો

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ. ૧૬૭

સંચય ન કર. કોઇ પણુ ભય-ડર આવી પડે કે જેથી જ-આરો સમાપ્ત થઇ જાય.

નિઢત્ત—સં. અર્જિત ? (દોષકવૃત્તિ), સોંપેલ. સંચિ-સંચવું. જૂની હિંદીમાં તથા પંજાબીમાં સંચના છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે

‘કાડી સંચરે તેતર ખાય’—સંચય કરવો-ભેગું કરવું. દ્રમ્મુ-દ્રમ—એક જાતનો સીકકો, તે પરથી દામ-એટલે નાણું. દ્રવકકલ-દ્રવને, ડરને. વલ-મૂર્ખ—‘લ’ એટલે મૂર્ખ એમ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૨૯) એકમેકલ જઇવિ જોએદિ, હરિ સુદ્ધુ સવ્વાયરણુ,
તોવિ દેહિ જહિં કહિવિ રાહી, કે સકલ સંવરવિ દ્ઢનયણુ
નેહિં પલુદા.

—એક એક (ગોપીને) જોડે હરિ સારી રીતે સર્વાંશરથી જુએ છે, તોપણ જ્યાં જ્યાં પણુ-ગમે ત્યાં રાધા (હોય) ત્યાં જ દૃષ્ટિ છે. દમ્બ (દલ) નયનોને, નેહથી થયેલ પલટાને સંવરણુ કરવા કોણુ શક્તિમાન છે ? દોષકવૃત્તિનો અર્થ ગડખડીઓ લાગે છે—તે એમ છે કે એકેક અંગને જેમ છે તેમ હરિને જોડે સુદ્ધુ સર્વ આદરથી રાધા જુએ છે તોપણ દલ દૃષ્ટિ રાગરનેહથી જે કાઈ અંગપ્રદેશો સ્થાપિત થયેલી દૃષ્ટિને સંવરવા કોણુ સમર્થ થાય ?

(૧૩૦) વિહવે કરસુ ધિરતણુલ, જોવ્વણિ કરસુ મરદુ,
સો લેખડલ પદ્ધાવિઅઇ. જો લગ્ગઈ નિચ્ચદુ.

—વિભવમાં કેનું સ્થિરપણું ? યૌવનમાં કેનું મરાહાપણું—અહંકારીપણું (તોપણુ) તે લેખ (કાગળ) લાગે તો બરાબર—એમ સમજી મોકલવામાં આવે છે.

નાયકનો ભરોસો નથી, યૌવનમાં કેની આશા કરી શકાય કે તે સ્થિર રહેશે ? પોતાના યૌવનનો પણુ અભિમાન નથી કે તે તેને ખેંચી લાવશે તોપણુ ખડિતા યા પ્રોષિતા શેષે છે કે એવો સંદેશો મોકલું કે જે તીરની માફક બરાબર લાગે.

થિરતણુઈ-સ્થિરત્વ. લેખડ-લેખડો, લેખ. નિચ્ચટ-અત્યંત ગાદ.

(૧૩૧) કહિં સસહર કહિં મથરહર, કહિં બરિહિણુ કહિં મેહુ,
દૂરઠિઆહવિ સજ્જણુહં, હોઈ અસઠ્ઠુ નેહુ.

—ક્યાં સસધર (ચંદ્ર), ક્યાં મકરધર (સમુદ્ર), ક્યાં મોર, ક્યાં મેધ. સજ્જનો દૂરસ્થિત હોય તોપણ અસાધારણ સ્નેહ હોય છે. બરિહિણુ-સં. બહિં-મોર; અસઠ્ઠુ-સં. અસંશુલ ?

(૧૩૨) કુંજર અન્નહ તરઅરહં, કુડેણુ ધલ્લષ હત્યુ,
મણુ પુણુ એકહિં સલ્લધહિં, જષ પુચ્છહ પરમત્યુ.

—કુંજર (હાથી) અન્ય (પર). તરવરો પર, કોડે કરી હાથ ધાલે—નાંખે, પણ જો પરમાર્થ પૂછો (તો), (તેનું) મન એકજ (પર) સલ્લકી (એક જાતના બળદો-જુઓ ઉપર નં. ૭૨) પર (હોય છે). કુડું—કૌતક-વિનોદ જુઓ ઉપર નં. ૮૯.

(૧૩૩) ખેડુયં કયમઠ્ઠેહિં, નિચ્છયં કિં પયમ્પહ,
અણુરતાઉ ભતાઉ, અમ્હે મા ચય સામિઅ.

—અમારી સાથે નિશ્ચયે ખેલ કરવામાં આવ્યો (છે)—શું કહે છે (કહીએ) ?, સ્વામિ ! અનુરક્ત ભક્તો એવા અમોને મ તજ. અનુષ્ટુપ્ છંદ. ખેડું-ખેલ. પંજખી ગીતમાં સાડે ખેડણુ દે દિન ચાર. પાઠાંતરમાં અણુરતાઉ ભતાઓ છે.

(૧૩૪) સરિહિં ન સરેહિં ન સરવરેહિં નવિ ઉજ્જણુ-વણેહિં
દેસ રવણુ હોન્તિ વઢ, નિવસન્તેહિં સુઅણેહિં.

—(ન) સરિ(તા)ઓથી, ન સરથી, ન સરવરથી, ન ઉજ્જાન-વનોથી પણ દેશ રમણીય થાય છે. (પણ) મૂર્ખ ! નિવાસ કરતા સ્વ-જનોથી (થાય છે). રવણુ-રમણીય, રમ્ય. વઢ-જુઓ ઉપર નં. ૪૩, ૧૨૮ વગેરે.

(૧૩૫) હિઅડા પષ એહુ બોલિઅઓ, મહુ અગ્ગધ સયવાર,
પુદ્ધિસ પિએ પવસન્તિ હઉ, ભંડય હક્કરિ સાર.

શ્રી હિમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૬૯

—હેડા ! (તું) મારી આગળ સોવાર એમ મોયું કે પિયુના પ્રવાસ કરતાં(ન) ફાટીશ. હોં,—હે ભંડ !—હે અદ્ભુત દઢતાવાળા ! (હજી તું ફાટયું નહિં.)

હિઅડા—હે હૈયા. પછી—મધ્યમપુરુષ, તું. કુદિસુ—કુટીશ—ફાટીશ. પિએ પવસન્તિ—ભાવવાચક સમ્ભવી. ભડય—પાખંડી. ઢક્કરીસાર—ઢકરી ગયો છે એટલે નિકલી ગયો છે જેનો સાર—બળ તે, તેવો દીલો—નબળો, (દોષકવૃત્તિ); પરંતુ અદ્ભુત સારવાળો (હિમચંદ્ર).

(૧૩૬) એક કુડુલી પચહિં રહી, તહં પંચહંચિ જુઅંજુઅ યુદ્ધી, અહિણુએ તં ધર કહિ કિંવ, નન્દઉ, જેથુ કુડુઅઉ અપ્પણુઅન્દઉ.

—એક કુટી (શરીર રૂપી ઝુંપડી) છે, (તે) પાંચ (ઈંદ્રિયો)થી રૂંધાયેલી છે, તે પાંચને પણ જુદી જુદી યુદ્ધિ (છે), બહેન ! તે ધર કે જ્યાં કુડુઅ આપછંદીલું (હોય) તે કેમ નદે—પ્રસન્ન થાય તે કહે.

કુડુલી—કુટીના કુત્સિત કે અસ્પન્ના અર્થમાં; જુઅંજુઅ—જુદી જુદી. અપ્પણુઅન્દ—આપમતીલું—પોતપોતાના મતવાળું. હીંદીમાં એક દોહો છે કે:—

‘અસમ પૂજતે દેહરા, ભૂત પૂજિની જોય;

એકે ધરમે દો મતા, કુસલ કહાં તે હોય.

(૧૩૭) જો પુણિ મણિ જિ અસકસિ દ્વઅઉ, ચિન્તધ દેષ નદમ્મુ નરઅઉ, રસવસ—ભમિર કરગુસ્તાલિઉ, ધરહિં જિ કોન્તુ ગુણુધં સો નાલિઉ.

—જે પણ મનમાંજ ધુસપુસ ચિન્તવ્યા કરે, દ્રમ્મ ન આપે, ન રૂપિયો આપે એટલે કે ખર્ચ કરે નહિ, રતિવશ થઈ ભ્રમણ કરનારો ધરમાંજ હાથના અગ્રભાગથી ઉલાળેલું કુંત—ભાલું ફેરવે તે નાલિઅ—મૂર્ખ છે. જે સદા વ્યાકુળ રહે, પૈસા ખર્ચે નહિ, ધર ખેડાં ભાલું ફેરવ્યાં કરે તે મૂઢ છે.

ખસકસિદ્ધઅઉ-વ્યાકુલ. દ્રમ્મુ-દ્રમ નામનો સિડકો-દામ, રઅઉ-રપક-રપીઓ-ચાંદીનો સિડકો, રધ-રતિ-મનની લહેર, ભમિર-ભમતો, ઉલ્લાલિઉ-ઉલ્લાલિત, કોન્તુ-કુન્ત-ભાલું, ગુણુધ-ગણુ-સરખાવો માળા ગણુ-ફેરવે; નાલિધ-દુર્લાલિત, મૂઠ ઉપરના વદના અર્થમાં.

(૧૩૮) ચલેહિ ચલન્તેહિ લોઅણેહિં, જે તઈ દિટ્ઠો આસિ,
તહિં મયરધ્ધય-દડવડઉ, પડઈ અપૂરધ કાલિ.

—હે બાલા ! (નારા) ચલ-ચંચલ ચાલતાં લોચનોથી તારાથી જે દેખાયો-તે જેને દોઢો, તેના પર મકરધ્વજનો દડવડો અધૂરા કાલે પડે છે (દોષકવૃત્તિ); યા તેના પર મકરધ્વજ અપૂર્ણ કાલે દડવડી પડે. જેને તેં ચંચલ નયનોથી જોયો તેના પર દરોડો-હુમલો ચાપ છે, તે કમોતે માર્યો જાય છે.

દડવડઉ-અચ (૧૪) રકંદં કટક ધારી (દોષક વૃત્તિ) ધાકું, લૂટ. અપૂરધ કાલિ-અપૂર્ણકાળે-કવખતે.

(૧૩૯) ગયઉ સુ કેસરિ પિઅહુ જસુ, નિચ્ચિન્તઈ હરિણાઈ,
જસુ કેરઈ હુંકારઅં, મુહહું પડન્તિ તૃણાઈ.

—હે હરિણો ! તે કેસરી કે જેના હુંકારથી (તમારા) મુખમાં તૃણ (ખરી) પડતા હતા તે ગયો. (હવે) જલ નિશ્ચિન્તપણે પીઓ.

જસુ કેરઈ-જેના કેરા-તણા. જસુ (સં. યસ્ય)માં છટ્ટી વિભક્તિ ‘સુ’ યા ‘ઉ’ જુદી છે; કેરઈ વિશેષણની પેઠે ‘હુંકારઅં’ ને લાગુ પડે છે. કેર વિભક્તિ નથી કે જેથી ‘જસુ’ સાથે જોડવામાં આવે. આ કેર, હિંદી ‘કા. કી, કે’નો જનક-પિતા કહેવામાં આવે છે પણ આ પોતેજ વિભક્તિ નથી તેમ જુદો પડતો નથી. વળી તેના પુત્ર પૌત્ર કેવી રીતે છૂટા પડી શકે ? આને મળતો એક મારવાડી પ્રસિદ્ધ દોહો છે કે:—

જિણુ મારગ કેહરિ વુવો, રજ લાગી તિરણાંહ,
તે ખડ ઉભી સૂખસી, નહિં ખાસી હરિણાંહ.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉત્તરણો. ૧૭૧

—જે મારે સિંહ ગયો ત્યાં તુણેને રજ લાગશે—તે ખડ ઉભુ ઉભું સુકાઇ જશે, હરિણો ખાશે નહિ.

(૧૪૦) સત્યાવતથહં આલવણુ, સાહુવિ લોહ કરેઈ,
આદ-નહં મખ્ખીસડી, જે સજ્જણુ સો દેષ.

—સ્વસ્થાવસ્થાવાળા—સુખી (પુરુષો)નું આલપન-કથન-વાતચીત (જુઓ નં. ૪૮) સૌએ લોક કરે છે, (પરંતુ) આર્ત (જનો)ને ‘મ ડરીશ’ (એવી અભય વાણી) જે સજ્જન છે તે આપે છે—આશ્વાસન દે છે. સાહુ—સહુ, સર્વે; આદ-નહ—? આપ-ન હં—આપ-નો—આતોને. મખ્ખીસડી—મા ડર ‘મા મૈષી’ એ વાચ્યથી બનાવેલી સંજ્ઞા. ‘ડી’ છે તે સ્વાર્થમાં છે.

(૧૪૧) જઇ રમ્યસિ નમ્મટ્ટિઅએ, હિઅડા મુદ્ધ સહાવ,
લોહેં પુટ્ટણુએણુ જિવં, ધણા સહેસઇ તાવ.

—હે મુગ્ધ સ્વભાવવાળા હૈડા ! જે જે દીડું તેમાં જે (તુ) રચે છે—પ્રેમ કરે છે—રક્ત થાય છે, તો પુટતા—તુટતા એવા લોહાની જેમ તુ ધણા તાપ સહેશે. જે દીડું તેમાં રમવા કે પ્રેમ કરવા તું લાગી જા તો ધડી ધડી લોહાની માફક તને તપાવવામાં આવશે, ત્યારેજ કોઇ એક જગ્યાએજ પ્રેમ કરવાની દૃઢતા શીખીશ. રમ્યસિ—રચે છે, પ્રેમ કરે છે. નમ્મટ્ટિઅએ—જે જે દૃષ્ટ-દીડું તે તેમાં. પુટ્ટણુએણુ—પુટનારાથી—ખંડિત થનારાથી. સહેસહિ—કતૃવાચ્ય, કર્મવાચ્યને અડચણુ રૂપ થાય છે.

(૧૪૨) મઈ નળણીતું બુડીસુ હઉ, પ્રેમદ્રહિ હુહુરતિ;
નવરિ અચિન્તિય સંપડિય, વિપ્પિય નાવ ઝડતિ.

—મેં નળણું (કે) હું હુહુર કરતી—એ શબ્દ કરતી પ્રેમ રૂપી દ્રહમાં બુડીશ, પરંતુ અચિન્તિ ઝટ-એકદમ વિપ્રિય (રૂપી) નાવ (વિયોગ બેડા) સંપ્રાપ્ત થયું. પ્રેમ એટલો હતો કે હું દ્રહની સમાન તેમાં રૂપી જાત પરંતુ તેમાંથી મને બચાવવાને વિપ્રિયરૂપી નાવ ઝટ મળી ગઇ. બુડીસુ—બુડીશ (જુઓ હવે પછી પ્રબોધ ચિંતામણી નં. ૧ માં કુબ્બિઅ-અઉ એ શબ્દ). હુહુરતિ—અનુકરણુ—રૂબતી વખતે શ્વાસ એવો ઉઠે

—ગમરાતી વખતનો શબ્દ નીકળે. નવરિ-સંસ્કૃત છાયાકાર ‘કેવલ’ એ અર્થ કરે છે તે નહિ, પણ તેનો અર્થ અત્ર પરંતુ, હિંદી વરન છે. સંપડિય-સયોગથી મળ્યા. વિષ્ણુનાવ-વિષ્ણુ રૂઢવો યા વિયોગમેડા એ દોષક વૃત્તિમાં અર્થ છે.

(૧૪૩) ખજૂંઘ નઉ કસરકેહિં પિજૂંઘ નઉ ધુટેહિં,

એમ્વઈ હોઈ સુહૃદડી, પિએં દિટ્ટે નયણેહિં.

—પિયુ કોળીઆથી ખવાતો નથી, ધુટડાથી પીવાતો નથી. એવોજ નયનોથી પીયુ દીઠે સતિ સુખસ્થિતિ હોય છે. ખાવા પીવાની જ્યેવી તો તૃપ્તિ થતી નથી, કિંતુ કોઈ અનિર્વચનીય સુખ મળે છે. ખિજજઈ-ખાઈએ; પિજજઈ પીજે કર્મવાચ્ય. કસરક-મોટા મોટા કોળીઆ. જુઓ તે શબ્દ ઉપર ન. ૭ માં. એમ્વઈ-એમજ, અથવા એમ હોવા છતાં પણ (દા. ૪૦). સુહૃદડી (સુખ અને અસ્તિ)પણું-‘ડી’ લગાડી નામ બનાવાયું. (દે. ૩૭, ૬૧, ૧૪૦) અથવા સુખાશા (દા. ૪૦), પિએં દિટ્ટે—ભાવવાચક સપ્તમી

(૧૪૪) અળજવિ નાહુ મહનિજ, ધરિ સિદ્ધત્યા વન્દેઈ;

તાઉંજિ વિરહુ ગવકમેહિં, મકુડુ-ધુગિહિ દેઈ.

—આજપણુ નાથ મારેજ ચેર (છે ને) સિદ્ધાર્થોને વન્દે છે, નો પણ વિરહ ગવાક્ષો-જળીઓમાંથી મર્કટવનુ ધુધિઓ-હીં. ધુડકી-ધુરકીઈ (ચેષ્ટા૩૫) દે છે-કરે છે. હવે નાથ પરદેશ ગયા નથી, ઘરમાંજ છે. યાત્રાકાલનાં મંગલ દ્રવ્યોને માથે લગાડે છે તો પણ વિરહ સમજી મથો કે મારો વખત આવી ગયો. હવે તે મુખ્ય દરવાજામાંથી ધુસી શકતો નથી તેથી જળીના મુખમાંથી વાંદરો ડોડકીઈ કરે તેમ દેખાડે છે. અળજવિ, મહનિજ તાઉંજિ-એમાં ‘વિ’ અને ‘નિ’ શબ્દને જોર આપે છે. સિદ્ધત્ય-સિદ્ધાર્થ-પીલાં સરસવ મંગલ શકુન. ગવકખ-ગવાક્ષ; જૂની શૈલીની જળીઓનાં છેદ તદ્દન ગૌની આંખ જેવા હોવાથી. હિંદી ગોખા, ગૂ. ગોખ દરવાજાપરનો ઝરખો. મકુ ડહુગિહિ-હિં. બંદર ધુડકી. ધુગિહિનો અર્થ દો. ૪. માં આપદ્ય (i) આપ્યો છે.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૭૩

(૧૪૫) સિરિ જર-ખંડી લોઅડી, ગલિ મણિયડા ન વીસ,
તો વિ ગોફડા કરાવિઆ, મુદ્દએ ઉર્ફ-અધસિ.

—શિરપર જીર્ણ લોઅડી-કાંબળી (છે), ને ગળામાં (પૂરા) વીસ નહિ એવા મણકા (ની માળા) છે તોપણ મુઝાથી ગોઠ-ગામના નિવાસીઓ એવા ગામના યુવકો પાસે ઉઠમેસ કરાવાઈ એટલે મુઝાએ તેમની પાસે કરાવી. મુઝા પાસે શૂગારનાં સાધનોમાં જીની કાંબળ છે અને ગળામાં પૂરા વીસ મણકાની માળા પણ નથી તોપણ તેણીનું લાવણ્ય એવું છે કે આખા ગામના છેલોને ઉઠમેસ કરાવતી રહી છે. જરખડી-જીર્ણ, ખડિત. લોઅડી-લોહ, લોમપટી, કામળી. મણિયડા-માં ૩ કુસાના અર્થે, ગોટ્ટડા-જીઓ ગોઠ નં. ૧૧૦ માં. ગામની બહાર ગોસ્થાન હોય છે કે જ્યાં યુવકો એકઠા થાય છે. ત્યાંના નિવાસી. ગોઠ એટલે ગોકુલ-ગોસ્થાન ત્યાં જો બેસે છે તે ગોષ્ઠ-ગોષ્ઠક-ગોષ્ઠ પુરૂષ (દો. ૧.)

(૧૪૬) અમ્મડિ પચ્છાયાવડા, પિઠિ કલહિઅઉ વિઆલિ,
ધણ વિવરીરી બુદ્ડી, હોષ વિણસહો કાલિ.

(સ્ત્રી પતિ સાથે માન કર્યા પછી પરતાય છે) હે અમ્મા-માત ! પશ્ચાત્તાપ (થાય છે); વિકાલે-સંધ્યાસમયે પિયુ સાથે ઝગડો કર્યો. વિનાશના કાલે બુદ્ધિ વિપરીત થાય છે. અમ્મડિ-બુદ્ધી-એમાં ડી સ્વાર્થમાં યા અનુકંપામાં છે. પચ્છાયાવડા-અહીં પણ પશ્ચાત્તાપની આગળ ડા છે. કલહિઅઉ-કલહાપિત, કલહ કરાયેલો છે. વિઆલિ-જીઓ કુમાર-પાલ પ્રતિબોધનાં ઉદાહરણ નં. ૧૮ અને ઉપર નં. ૬૨.) ધર્મ-હેમચંદ્રે અનર્થક કહેલ છે-પાદપૂરણ યા અવધારણુનો અર્થ છે.

(૧૪૭) ઢોલ્લા એહ પરિહાસડી, અર્ધ ભણુ કવણુહિં દેસિ,
હઉં ઝિજ્જઉં તઉ કેહિં પિઅ, તુહું પુણુ અનહિ દેસિ.

હે ઢોલા ! એ ! કહે (કે) કયા દેશમાં આ પરિહાસ-મનક છે ?
હે પિયુ ! હું તારા માટે છીનૂ-સુકાઉં, (ને) તું વળી અન્યને માટે

(સૂત્રાય છે.) સરખાવો નં. ૫૫. આ કયા દેશની રીત? હોસ્લા-ગુઓ નં. ૧. પરિહાસડી-મમક, હાંસી યા પરિભાષા (દો. ૬.). અમ્ બલ્યુ-એ ! બલ્યુ કહે. દો. ૧. અમ્મિન એક શબ્દ માની તેનો અર્થ અત્ય-દ્વિત ! કરે છે. હેમચંદ્રમાં પણ ‘અમ્મિ ન’ એ પ્રધાન પાઠ માન્યો છે. જિજ્ઞાસુ-ઝીણું થવું, સૂકાવું. તઉકેહિ-તારા માટે; રૈસિ-વાસ્તે (હેમં ૮-૪-૪૨૫).

(૧૪૮) સુમરિજ્જાઇ તં વલ્લહઉં, જં વીસરઇ મણાઉં,
જહિ પુણ સુમરણુ જાઉં ગઉ, તહો નેહહો કઇ નાઉં.

—જે વલ્લભ મનથી વીસરે છે તે વલ્લભને સ્મરવામાં આવે-સંભારવામાં આવે, જેનું સ્મરણ પુનઃ જો આશ્વું જાય (બૂલી જવાય) તેના નેહનું નામ શું ? જે બુલે તેને તો યાદ કરે, અને જેનું સ્મરણ આશ્વું જાય (બૂલી જાય) તેના નેહને નામજ શું હોય ? કંઈ નહિ. જોના નેહ છે તે કદી બૂલી શકાતો નથી અને તેના સ્મરણની જરૂર નથી. સુમરિજ્જાઇ-સમરીજે. મણાઉ-મનાક-અલ્પ (દો. ૬.), મનથી. જાઉં-યદિ, જો. કઇ નાઉ-જયપુરીમાં કામ નાંવ ?

(૧૪૯) જિખ્ખિન્દિ નાયગુ વસિ કરહુ જમ્ અધિજઇ અજઇ,
મ્હિ વિણુદ્ધં તુંમિણિ હે અવસે સુકકઇ પજણુઇ.

—જીમ-દીપ્રિય (કે) જેને અન્ય (દીપ્રિયો) અધીન છે તેને હે નાયક ! વશ કરો. જેનું મ્હલ વિનષ્ટ થયું છે એવી તુંમડીનાં પણો-પાંદડાં અવસ્ય સૂત્રાય છે. મ્હિ વિણુદ્ધં-ભાવવાચક સાતમી.

(૧૫૦) એકસિ સીલકલંકિઅહં, દેજ્જહિં પચ્છિતાઈ.

જો પુણ ખંડઇ આણુદિઅહુ, તસુ પચ્છિતે કાઇ.

—એકવાર શીલકલંકિત (કરનારા) ને પ્રાયચ્છિત આવશ્યમાં આવે છે; જો ફરીવાર અનુદિન (શીલને) ખડિત કરે છે તેને પ્રાયશ્ચિ-તથી શું ? એકસિ-એકશઃ-એકવાર-મારવાડી-એકરશ્યાં, એકશ્યાં, આણુ-દિઅહુ-અનુદિન, દિને દિને.

(૧૫૧) વિરહાનલનલકરાલિઅક, પહિઉ પનિય જં દિદૂઉ,
તં મેલવિ સવ્વહિં પનિયઅહિં, સોજિ કિઅક અગિદૂઉ.

—જે પથિક વિરહાનલની જવાલાઓથી કરાલિત પંથમાં જોવામાં આવ્યો, તેને સર્વ પથિકોએ મળીને અગ્નિમય કર્યો—વધારે તમ કર્યો—ઉત્તેજિત કર્યો. વિરહતાપની અધિકતાથી અનિશયોક્તિ. સરખાવો નં. ૧૦૯. દોષકવૃત્તિ તો એ અર્થ કરે છે કે પથિકોએ તેનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અગ્નિષ્ઠઃ કૃતઃ મેલવિ—મળી કરી યા રાખી. અગિદૂઉ—અગ્નીકા સ્ત્રી. અગ્નીકા (આમાં અનુસ્વાર માટે માટે જુઓ પ્રથમ ચિંતામણીનાં ઉદાહરણમાં નં. ૬ મકડ.) અગ્નીકાનો અર્થ ગૂજરાતીમાં એ છે કે સોનીની સગડી, પોંકપાડવા માટે ખાડો કરી અગ્નિ કરવામાં આવે છે ને; કોષાગ્નિ. ‘લાગી યમને અગ્નીકા, પોઠી ગયો ને પળે’—વલ્લભ.

(૧૫૨) સામિ-પસાઉ સલજ્જુ પિક, સીમારાંધિહિં વાસુ,
પેકિખવિ ખાહુ-ખલુલ્લડા, ધલુ મેલ્લધ નીસાસુ.

—સ્વામીની જેને મહેરમાની છે તેવો સ્વામિપ્રસાદ, પિયુ સલજ્જ, (નેનો) સીમા સધિમાં વાસ—એ જોધને ખાહુખલથી ઉલ્લસિત (પિયુને માટે) ધલુ—નાયિકા નિઃશ્વાસ મૂકે છે. રાગની કૃપા, જેથી તે કદી છુટી દે નહિ અને કઠિન કામપરજ મોકલે, પિયુ સક્રોચી એટલે કામ માટે ના પાડે નહિ ને છુટી માગે નહિ. સીમાડાપર રહેતું કે જ્યા નિત નિત નવા નવા ઝગડા થાય અને ખાહુખલથી ગવિષ્ટ પિયુ ઝગડો આગળ આવી વેચાતો લે—ખીચારી આટલાં કારણોથી વિરહના અંતનો સંભવ ન જાણીને નિસાસા નાંખે છે. ખાહુખલુલ્લડા—ખાહુખલથી ઉલ્લસ—ઉલ્લટ—ઉલ્લસિત, અથવા ‘ખાહુ’ નું વિશેષણ ‘ખલુલ્લડ’ એટલે ખલગર્વથી મરેલા ખાહુ (પિયુના જોધને). ધલુ—જુઓ નં. ૧ અને ૭૦. મેલ્લધ—મેલે—મૂકે—છોડે—નાંખે.

(૧૫૩) પહિઆ દિટ્ટી ગોરડી, દિટ્ટી મચ્ચુ નિઅન્ત
અંસસાસેહિં કંચુઆ, તિંતુન્વાણુ કરન્ત.

—હે પથિક ! ગોરી દીઠી ? (હા) માર્મને નિરખતી, આંસુ અને ઉશ્વાસથી કુંચુઆ (કાંચળી)ને 'ભીંજેલો' સુકો (જુઓ નં. ૮૦) કરતી જોઇ. આંસુથી ભીંજેલો ને ઉશ્વાસના આકૃતી સુકો. અથવા તિંતુ-વ્વાણુ-તાણો વાણો-આંસુઓનો તાણો ને ઉશ્વાસનો વાણો. ગોરડી-જુઓ નં. ૨, ૧૨૩; તેમાં 'ડી' માટે જુઓ નં. ૧૪૦ નિઅન્ત-દેખતી. તિંતુવ્વાણુ-તીમા-તિનિત-ભીંજેલો જુઓ તિમ્મઇ નં. ૧૫.

(૧૫૪) પિઠ આઇઠ સુઅ વત્તડી, ઝુણિ કન્નડઈ પઘઈ.

તહો વિરહહો નાસન્તઅહો, ધૂલડિઆવિ ન ઢિઈ.

—પિયુ આળ્યો એવી વાત સાંભળી,-(તેનો) ધ્વનિ કાને પેઠો (કે તરતજ) તેનો વિરહ નાકો કે (વિરહના નાસવાની) ધૂળ પણ ન દેખાણી. વત્તડી, કન્નડઈ, ધૂલડિઆ-આમાં આવેલ 'ડી' યા 'ડ' પર ધણું કહેવાયું છે-હવે વધુ લખવું વ્યર્થ છે. નાસન્ત-સં. નચત્-નષ્ટ થવું, અદર્શન થવું, ભાગવું. ગૂં નાસવું ભાગવાના અથમાં છે. પંખખી નહસ-ભાગવું.

(૧૫૫) સદેસેં કાઈ તુહારેણુ જં સંગહો ન મિલિજૂઇ,

સુઠણિન્તરિ પિઅં પાલિએણુ, પિઅ પિઆસ કિં ઊજૂઇ.

—જો સંગથી ન મળાય તો, તમારા સંદેશથી શું ?, હે પિયુ ! સ્વપ્નાંતરમાં પીધેલા પાણીથી પ્યાસ-તૃષ્ણા કંઈ છીજે-ભાંગે ? કેવલ સંદેશથી શું સર્થ ?

(૧૫૬) એતહે તેતહે વારિ ધરિ, લચ્ચિ વિસંદુલ ધાઇ,

પિઅ-પખખઈવ ગોરડી, નિઅલ કહિં વિ ન ઠાઇ.

—અત્ર તત્ર-અહીં તહીં દારે (કે) ઘેર પ્રિયપ્રભૃત ગોરી પેઠે લક્ષ્મી વિસંસ્થુલ ધાય છે (દોડયાં કરે છે). નિઅલ કહિં પણ સ્થિત થતી નથી-ટકતી નથી. લક્ષ્મીની ચંચલતાની વિયોગિનીની સંચલતા સાથે ઉપમા. જેવી લક્ષ્મી તેવી પ્રિયબ્રજ ગૌરી. વારિ ધરિ-ધર દાર, ધર આર, પખખઈ-સં. પ્રબ્રજ-મટકી-ચૂકી-બ્રજ થયેલી.

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણે. ૧૭૭

(૧૫૭) એહ ગૃહેષ્પિણુ કું મઈ, જમ પ્રિઉ ઉન્વારિજ્જમ,
મહુ કરિ એવ્વઉ કિંપિ જીવિ, મરિએવ્વઉ પર દેજ્જમ.

—આ ગ્રહણ કરીને તે પિયુને મારાથી ઉગારી લેવાય તો માંડે કરવું—કર્તવ્ય કંઈ પણ નથી (બાકી રહેતું) મરવું પણ દેવાય—જો આ લાંબને મારા પિયુનો ઉદાર થઈ જાય તો માંડે કર્તવ્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી. હું ચારે માંડે મરણ દહ દઉ (મરણ પણ સહી લઉ). દોહક વૃત્તિ અનુસાર “કોઈ સિદ્ધ પુરુષને વિદ્યા સિદ્ધિ માટે ધન આદિ આપી નામિકા પાસે બદલામાં પતિ માંગ્યો તો તેણી કહે છે કે જા આ લાંબને પતિ ઉત્તર્ય તેલજ્યતે—બદલામાં આપવામાં આવે તો માંડે કર્તવ્ય કંઈ કેવલ મરણ આપી શકું છું.” (ચાહે મારો પ્રાણ લાંબલે, પતિને આપીશ નહિ). ગૃહેષ્પિણુ—ભૂત કૃદંત ક્રં—જુઓ ઉપર નં. ૪૧, ઉન્વારિજ્જમ—(૧) ઉગાર્યો જાય. (૨) વહે ચાલ્યો જાય ? જુઓ ઉપર ટીકા કરિએવ્વઉ, મરિએવ્વઉ—કરવું, મરવું. રાજ્યસ્થાનીમાં કર્યો, મર્યો, સંસ્કૃતમાં કર્તવ્ય, મર્ત્ય.

(૧૫૮) દેમુચ્ચાડણુ સિહિકડણુ, દણિકુટ્ટણુ જં લોમ,
મંજિદુ એ અમરતિએ, સવ્વ સહેવ્વઉ હોમ.

—દેશનું ઉચ્ચાટન—પરિત્યાગ—દેશનિકાળ થવું, શિખિ એટલે આગ પર ક્વાથ—કાઢો થવું—કઢાવું, ઘણું કુટાવું જે લોકમાં (છે) તે આતરક્ત મંજુથી સર્વ સહેવુ થએલ છે. મંજુ દેશબહાર ગયો, આગપર કઢાયો, ઘણો કુટાયો—એ બધું સહન કર્યું તે ‘રક્ત’ હોવાનું જણ છે, તેમ કોઈમાં રક્ત—આસક્ત થવું તો બધાં જણ ભોગવવાં પડે. સહેવ્વઉ—સહેવું—ખમવું.

(૧૫૯) સોએવા પર વારિઆ, પુષ્પવઘહિં સમાણુ,
જગેવા પુણુ કો ધરમ, જમ સો વેઉ પમાણુ.

—પુષ્પવતિની સાથે સવું વિશેષ વાર્યું—નિષિદ્ધ કર્યું છે (એવું) જો વેદ પ્રમાણ હોય તો, વળી જમવું કોણ ધરે—અટકાવે છે ? જે વેદમાં

‘સાથે સુવા’ની મનાઇ છે તે જો પ્રમાણ હોય તો ‘સાથે જગવા’માં કોણ રોકે છે. સોએવા, જગેવા-સતું, જગવું-રાજસ્થાની સોએા, જગએા, વારિઆ-વારિત દોષકવૃત્તિ પરવારિઆ-પરિવારિત સાથે લે છે એટલે નિષિદ્ધ. પુષ્પવધ-પુષ્પવતી, રજસ્વલા. આમાંના ‘પુષ્પ’નો ઉપસાર હિંદીમાં હજી સુધી રહ્યો છે, કારણકે પ્રથમ રજેદર્શનને ‘પૂલેરા’ કહે છે. આ દોહા સાથે સરખાવો નીચેની સરસ્વતી કક્ષમરણ ૩-૨૯ ની ગાથા:—

લોએ જૂરધ જૂરધ વચ્છિજૂ હોઇ હોઇ હોડ સન્નામ

એઇ જિમજૂસુ પાસે પુષ્પધ જુ એઇ મે જિદ્દા.

(લોકો ખીજે, ખીજે, વચનીય (નિદા) સન્નામની થાય તો થવા લો; આવ, પુષ્પવતી ! પાસે સુધ જ, મને નિદ્રા આવતી નથી.)

(૧૬૦) હિચ્ચડા જઇ વેરિચ ઘણા, તો કિં અખિચ ચડાહું,

અગહાહિ એ હત્યડા, જઇ પુણુ મારિ મરાહું.

—હે હેડા ! જો વૈરી ઘણા (છે) તો શું અજ્ઞ-આકાશમાં ચડી જાઉં ? જો અમોને (પણ) એ હાથ છે, તો પુનઃ મારી મરું. શત્રુઓનાં વચનોને માટે ધરતી છોડી આકાશમાં શું ચાલ્યો જાઉં ? એ હાથ તો છે તો પછી મારીને મરશું,

(૧૬૧) રકખધ સા વિસ-હારિણી, એ કર ચુંખિવિ જીહ,

પડીખિંખિચ-મુગ્ગલુ જલુ, જેહિં અડોહિડ પીહ.

—જેમાં મુંગલનું (મુજનું) પ્રતિખિચ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું ચુંખન લઇને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ રાખે-ટકાવે છે. કોઈ તળાવના કાંઠે મિલન થયું હતું. કિનારાપર મૂંજ ઉગી હતી, તેનો પડછાયો પાણીમાં પડ્યો હતો. પિયુએ તેના હાથાથી જલ પીધું હતું, પછી મળવું નહિ થયું. નાવિકા તે હાથોને ચુંખતી ચુંખતી જીવતી રહી છે. વિસ-જલ સસ્કૃતમાં પણ અપ્રયુક્ત છે; જો ખિસ (કમલની નાલ) લાવનારી એવો અથ ડરીએ તો ઠીક, કારણકે કમલનાલનું મૂલ ત્યાં રહે છે કે જ્યાં જલના મુંજનું પ્રતિખિચ પડ્યું

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૭૯

હતું-આ માટે કમલનાભ તોડતી વખતે બધું સ્મરણ આવતું જાય છે. એ-દોષકચ્છતિ કદાચિત્ત 'જેહિ'ના નિત્ય સંબંધથી તેને વર્તમાન હિંદીના 'વે' એટલે તે એમ માનતી જણાય છે. મુંગસુ-‘આવા’ પ્રત્યય ‘વાળા’ના અર્થમાં. અડોહિડિ-પીધું પીવરાવવું. જુઓ આ નિબંધનું પાનું ૩૦.

(૧૬૨) બાહ વિછોડવિ જાહિ તુહં, હઉં તેવંછ કો દોસ,
હિઅય-ફિઉ જઈ નીસરહિ, જાણુકું મુંજ સ રોસુ.

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જઈ છું, (તેમાં) કોનો દોષ ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી મુંજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ. (જુઓ આ નિબંધ પૃ. ૨૯ અને હવે પછી પ્રબંધચિતામણિનાં ઉદાહરણ પૈકી નં. ૧૦) દોષકચ્છતિ ‘મુંજો ભૂપતિ: સરોપ:’ બતાવી એમ અર્થ કરે છે કે નાયિકા નાયક મુંજને કહી રહી છે. કોઈ મુંજસુ રોસુ એમ બતાવે છે. મુંજ એટલે મુંજ સાથે.

(૧૬૩) જેપિ અસેમુ કમાય-અતુ, દેપિપાલુ અમકિ જયસ્તુ
લેવિ મહન્વય સિવુ લહહિં, ઝાએવિણુ તત્તસ્તુ.

—અશેષ-સપૂર્ણ કપાયબલ જીતીને, જગતને અમય આપીને-અભયદાન આપીને, મહાવ્રત લઇને, તન્વનું ધ્યાન કરીને શિવ મોક્ષપદ લહે છે-પામે છે. કપાય-જૈનોમાં તે શબ્દના અર્થમાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારનો સમાવેશ થાય છે તે તે જૈનતોજ પારિમાણિક શબ્દ છે. જેપિ, દેપિપાલુ, લેવિ, ઝાએવિણુ-ભૂતકૃદંત છે.

(૧૬૪) દેવં દુક્કર નિઅય-ધણુ, કરણુ ન તહ પડિહાઈ,
એમ્વઈ સુહુ ભુંજણુહં મણુ, પર ભુંજણુહિં ન જઈ.

—નિજ ધન દેવું દુક્કર છે, તપ કરવું (પ્રાત) આવતું નથી, એવી રીતે સુખ ભોગવવાનું મન (છે) પરંતુ ભોગવવાનું જનું-અનતું નથી. દેવં-પાઠાંતર દેવેં, દેવું; ભુંજણુ-ભોજન. ભુંજણુહિં ન જઈ-ભોગવ્યું જનું નથી.

(૧૬૫) જેપિ ચએપિણુ સયલ ધર, લેવિણુ તવુ પાલેવિ,
વિણુ સન્તેં તિથેસરેણુ. કો સક્કલ્લ ભુવણેવિ.

—શાંતિ(નાથ) તીર્થંકર વિના સકલ ધરાને જીતવા, તજવા, અને
રૂપ લઈને પાળવા ભુવનમાં પણ કોણુ સમર્થ છે ? જેપિ, ચએપિણુ,
લેવિણુ, પાલેવિ-માં ક્રિયાર્થા ક્રિયા-સં'૦ તુમ્ છે. આ રૂપ પૂર્વકલિક
ક્રિયાનાં રૂપો સાથે મળતાં આવે છે.

(૧૬૬) ગંપિણુ વાણારસિહિં નર, અહ ઉજ્જયિણિહિં ગંપિ,
મુઆ પરાવહિં પરમ-પહ, દિવ્વન્તરઈ મ જંપિ.

—જે નર વાણારસીમાં જન્મને અથ(વા) ઉજ્જયિનીમાં જન્મને
મરેલા, તે પરમ પદ પ્રાપ્ત કરે છે-ખીજ સ્વર્ગોની (વાત) મ કર;
અથવા ખીજ તીર્થોની (દિ. ઇ.) વાત ન કર. ગંપિણુ, ગંપિ-પૂર્વ-
કલિક. વાણારસી યા વારાણસી-વર+અનસ-સારા રચોવાળી એ અર્થ
ધાય છે પરંતુ તેનો વરણા+અસી એ બે નદિઓની વચ્ચે હોવાથી એ
નામ બન્યાની કલ્પના કરી લીધી છે. હેમચંદ્રે વ્યાકરણમાં વારાણસી,
વાણારસીમાં કેવળ વ્યત્પય માનેલ છે (૮-૨-૧૧૬ થી ૧૧૯). આવો
વ્યત્પય બોલવામાં થઈ જાય છે. જંપિ-સં. જલ્પ-તેમાં 'ઈ' કેવલ
છંદને માટે મૂક્યો છે.

(૧૬૭) ગંગ ગમેપિણુ જે મુઅઈ, જે સિવ-તિત્થ ગમેપિ,
કીલદિ તિદસાવાસ ગઈ, સો જમ-લોહિ જિણેપિ.

—જે ગંગા જન્મ મર્યો, જે શિવતીર્થ (કાશી) જઈ કીડા કરે છે
તે ત્રિદશ એટલે દેવના આવાસ-દેવલોકે યમલોકે જીતીને ગયો. ગમે-
પિણુ, ગમેપિ, જિણેપિ-જન્મને, જીતીને. કીલાદિ (સં. કીડતિ).

(૧૬૮) રવિ-અથમણિ સમાઉલેણુ, કંઠિ વિઠ્ઠણિ ન હિણુ,
ચક્કે ખંડુ મુણ્ણલિઅહે, નહિ જવગ્ગલુ દિણુ.

—રવિ આથમ્યો ત્યાં સમાકુલ ચક્રવાકે મૃણાલિકા-કમલિનીનો
ખંડ કંઈ સ્થાપિત (કર્યો), હિજ ન (કર્યો) જાણે જવને આગળીઓ

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણે. ૧૮૧

દીધો. ચક્રવાકે મુણાલનો કટકો મોંમાં લીધો કે સૂર્યાસ્ત થઇ ગયેલ વિયોગનો સમય આગ્યો. ખીચારે એક કટકો પણ ન કાપ્યો, મોંમાં નાંખ્યો. જાણે કે વિયોગમાં જીવ ન નીકળી જાય તે માટે આમળીઓ દઇ દીધો. અત્યમણિ-જુઓ પ્રત્યેક ચિં. ઉદાહરણ નં. ૩૦ હવે પછી. વિષ્ણુ-સં. વિતીણું. ચક્રકે-કર્મવાચ્યનો કર્તા. જેમકે મેં, ને. નહ-ઉપમાવાચક જુઓ ઉપર ન. ૫. જીવગ્ન-જીવ+અર્ગણ. સરકૃતના નીચેના શ્લોકનો ભાવ છે:—

મિત્રે ક્વાપિ ગતે સરોરુહ વને વદ્ધાનને તામ્યતિ
ક્રન્દસ્તુ અમરેષુ જાતચિરહાસકાં ચિલોક્ષ્ય પ્રિયામ્ ।
ચક્રાદ્વેન ચિયોગિના ચિલસતા નાસ્વાદિતા નોઽસ્મિતા
કંઠે કેવલમર્ગલેષ નિહિતા જીવસ્ય નિર્ગચ્છતઃ ॥

—સુભાષિતાવલિ સં. ૩૪૮૩ પીટસંન.

(૧૬૯) વલયાવલિ-નિવડણુ-મએણુ, ધણુ ઉદ્ધખુઅ નાધ,
વલ્લહ-વિરહ-મહાદહહો, થાહ ગવેસધ નાધ.

—વલયાવલિના નિપતનના અર્થથી :નામિકા ઉર્ધ્વલુજ જાય છે—ચાલે છે, જાણે કે વલ્લભના વિરહરૂપી મહા દહ-હદનો તાગ ગવેષતી-શોધતી (હોય નહિ). વિયોગમાં દુઃખળી થઇ ગઈ છે. ચૂડીઓ પડી ન જાય તેથી હાથ ઉંચા કરીને જાય છે.—ચાલે છે. જાણે કે પ્રિયના વિરહના મહા-પાણીના ધરાનો તાગ લેવા-પામવા-શોધવા લાગી છે, પણ પામતી નથી. જે ઉંડા પાણીનો તાગ લેવા માગે છે તે માથાપર હાથ ઉંચા કરી લે છે, એ જોવા કે માથાપર પાણી કેટલું ઉંચું છે. હહ-હદનો વ્યત્પય. ગવેસધ-સં. ગવેષયતિ. ધણુ, નાધ માટે જુઓ ઉપર નં. ૧ તથા ૫.

(૧૭૦) પેકખેવિણુ મુહુ જિજીવર હો, દીહર-નમણુ સલોહુ,
નાવધ ગુર-મચ્છર-મરિહ, જલણિ પતીસઈ લોણુ.

—જિનવરતું સલોહું દીર્ઘનયન પેખિને-જોખિને જાણે ગુર-ભારે

મત્સરથી બરેલું લોણુ-લવણુ (લાવણ્ય ખીજે અર્થ) જવલન એટલે આગમાં પ્રવેશે છે. એટલું સુદર મુખ છે કે લાવણ્ય મત્સરથી પૂર્ણ બની આગમાં કુદી પડે છે. સુંદરતાપર નજર ન લાગી જાય એ માટે ‘ રાઈ મીઠું ’ આગમાં નાંખે છે. લોણુ. નાવધ-જુઓ નં. ૧૧૫ અને ૫.

(૧૭૧) ચમ્પય-કુસુમહો મજ્જિ મહિ બસલુ પધદૂઉ,

સોહઈ ઇન્દનીલુ જણિ કલુઈ બધદૂઉ.

—ચમ્પકુસુમે મુજ સખિ બમરો પેદો,

સોહે ઇન્દનીલ જણે કનકે બેદો.

(૧૭૨) અખ્ખા લગ્ગા ડુંગરિહિં, પરિઉ રડન્તઉ જાધ,

જો એહા ગિરિ-ગિલણુ-મણુ, સો કિં ધણુહે ધણાધ.

—ડુંગરપર અબ્ર-મેધ, લાગેલા (છે), પથિક રટનો-રડતો જાય છે કે જો (મેધ) આવો ગિરિને ગાળવાના મનવાળો છે તે શું નાચિ-કાતું ધણીપણું કરશે ?-અચાવશે ?-પહાડોપર મેધ જોઈ વિયોગી વિચારે છે કે તે મેધ પહાડોને ગાળે છે તેથી પોકારી ઉઠે છે કે જોના આવો સ્વાભાવ છે તે ખીચારી વિયોગિનીને કંઈ છોડશે ?

અખ્ખા-અબ્ર; રડન્તહુ-રડન્તો પંજખી રડ્યાના=પુકારવું. ધણુ-જુઓ ઉપર નં. ૧. ધણાઈ-દોષકવૃત્તિ ‘ ધનાનિ ઇચ્છતિ ’ એટલે ધન ચાહે છે ! ! એવો અર્થ કરે છે એ ઠીક નથી. ધણી એટલે ધની-સ્વામી, તે પરથી નામધાતુ ધણાઈ-ધણી થવું, ધણીપણું કરવું (આચારે ક્વિપ્) અર્થાત્ સ્વામિત્વ દેખાડવું, રક્ષા કરવી, બચાવવું. રાજસ્થાની ધણિયાપ એટલે ધણીપણું, સ્વામિત્વ. ગૂજરાતીમાં ધણી એટલે માલિક, તેપરથી ધણિયાણી-સ્વામિની, પરિણિત ઘૈરી; વળી ધણિયાતું-સ્વામિત્વ વાળું વિશેષણ છે. સરખાવો ધણીજોગ હુંડી, ધણીધોરી, ધણીરણી.

(૧૭૩) પાધ વિલગ્ગી અંતડી, સિર લહસિઈ ખંધસ્સ,

તોવિ કટારધ હત્યડઉ, બલિ કિજ્જઈ કન્તસ્સ.

—પગમાં અંત-આંતરડું લાગ્યું-ચોંટી ગયું, સિર ખંધ-ખભાસાંધે

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૮૩

લ્હસી પડ્યું, તો પણ હાથમાં કટારી. (આવા) કંથને બલિહારી જાઉં-
વારી જાઉં. વીરતાની પરાકાષા. લ્હસિઉ-લ્હસિયો (સં. હસિતં).
અન્ધસ્તુ-ખાંધનું-ખાંધપર, ખમાપર.

(૧૭૪) સિરિ ચડિઆ ખન્તિ પ્ફલઈ, પુણુ ડાલઈ મોડન્તિ,
તો વિ મહદ્દુમ સકિણાહં, અવરાહિઉ ન કરન્તિ.

—શિરપર ચડ્યા ચડ્યા ફૂલો થાય છે, વળી ડાળોને મોડે-તોડે
છે, તો પણ મહાદુમ-મહાટક્ષ શકુનો (પક્ષિઓ) ને અપરાધી કરતા
નથી-દોષ દેતા નથી. મહાપુરુષોની ક્ષમા. મોડન્તિ-સં. મોટયન્તિ,
તોડવું ફેડવું. ‘ શકુનિયોને અપરાધ કરતા નથી ’ એવો અર્થ દોષક-
વૃત્તિ કરે છે.

(૧૭૫) સીસિ સેહર ખણુ વિણિમ્મવિદુ, ખણુ કંઈ પાલંબુ કિદુ,
રદિએ વિડુદુ ખણુ મુડમાલિએ જં પણુએણુ તં નમહુ,
કુસુમ-દામ-કોદકુ કામહો.

—(આ ગદ્ય એના ઉદાહરણ માટે આપ્યું છે કે અપભ્રંશમાં
પ્રાયઃ સૌરસેનીની પેઠે કાર્ય થાય છે. અને કંઈ ખંડ અથવા એક ગાથા
એટલા માટે આપી છે કે અપભ્રંશમાં વ્યત્થ અને કોઈ પ્રયોગ સંસ્કૃત
જેવા થાય છે. આ અવતરણોને અહીં આપવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી.)

આ ગદ્યનો અર્થ એ છે કે-કામના કુસુમદામકોદકુ-ફુલરૂપી ધનુ-
ષ્યને નમન કરો. કેવું ફુલ-ધનુષ્ય ? તો કહે છે કે જોને રતિએ (પોતાના)
શીર્ષપર ફાણુ માટે શેખરરૂપ વિનિમિત કરેલ છે, ફાણુબર કંઈમાં પ્રાલંબ
(લાંબી માળા) કરી, ફાણુબર મુંડમાલિકામાં પ્રયણથી વિહિત કર્યું તેવા.
કામનું ફુલ-ધનુષ્ય કોઈ વખત રતિ પોતાનું સીસપુલ બનાવે છે, કોઈ
વખત ગળે લટકાવે છે, કોઈ વખત મુંડ-માથાપર માલાની પેઠે પહેરે
છે તેને પ્રણામ કરો. સેહર-સં. શેખર. વિણિમ્મવિદુ-સં. વિનિર્માપિત.
પણુએણુ-પ્રણયથી આને દોષકવૃત્તિ ‘ નમહુ ’ નું વિશેષણ માને છે.

(૧૭૬) હેઠું-ટુંચ-સૂર-નિવારણાય છત્તં અહો ધવ વહન્તી,

જયધ સસેસા વરાહ-સાસ-દૂરકપુષા પુહવી.

—હેઠળ સ્થિત એટલે રહેલા સૂર્ય એટલે સૂર્યના આતપના નિવારણ માટે શેષસહિત વરાહના શ્વાસથી દૂરેતખાતા પૃથ્વી કે જે અધઃ એટલે નીચે છત્ત પેઠે વહન કરનારી છે તેનો જય થાયો.

શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણના આ વિભાગમાં જે શબ્દ ઉદાહરણુવત્ આપેલા છે તેનો ઉલ્લેખ અત્ર નિષ્પ્રયોજન છે.

આ રીતે પોતાના સમયથી પૂર્વની કૃતિઓમાંથી ઉદાહરણો અવતરેલાં તે અત્ર પૂર્ણ થાય છે. આ પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશ શ્રી હેમચંદ્રના સમય પહેલાં સાહિત્યભાષા-શિષ્ટભાષા બની ગઈ હતી.

ઉપર અપાયેલાં ઉદાહરણોમાંના શબ્દોનો કોષ આપવામાં આવે તો વિશેષ યોગ્ય થાત, પણ અવકાશના અભાવે તેમ થઈ શક્યું નથી.

પ્રકરણ ૯ મું.

વાગ્મદન્તું ભાષા સંબંધે વક્તવ્ય.

શ્રી હેમચંદ્રના સમયમાં વાગ્મદ્ થયેલ છે કે જેણે વાગ્મદ્વાલંકાર નામનો અલંકાર પર ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં ભાષાઓ સંબંધે બીજા પરિચ્છેદમાં જે જણાવેલું છે તે અત્ર આપવું યોગ્ય છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતં ।

इति भाषा क्षतखोऽपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥૧॥

—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, તેની અપભ્રંશ, અને ભૂતભાષા (પૈશાચી) એ ચારે ભાષા કાવ્યનું શરીર પ્રાપ્ત કરે રે. (એ ચારે ભાષા કાવ્યના શરીર પ્રાપ્ત છે.)

હવે તે ચાર ભાષાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે;—

સંસ્કૃતં કૃષ્વર્ગિણાં ભાષા શબ્દશાસ્ત્રેષુ નિશ્ચિતા ।

પ્રાકૃતં તદ્જતજ્જલ્યદેશ્યાદિકમનેકથા ॥૨॥

—દેવોની ભાષા સંસ્કૃત છે (અને તે) શબ્દશાસ્ત્ર—વ્યાકરણોમાં નિશ્ચિત થયેલી છે (મારી રીતે વ્યુત્પત્તિથી નિર્ણય છે); પ્રાકૃત તદ્ભવ, તત્પુલ્ય—તત્સમ અને દેશ્ય આદિ અનેક પ્રકારની છે. (ટીકાકાર સિંહ-દેવગણિ આ ત્રણુ—તદ્ભવ, તત્સમ અને દેશ્યનાં ઉદાહરણો આપે છે:—

તદ્ભવ—તે એટલે સંસ્કૃતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ તે; જેમકે:—

સિરિ સિદ્ધરાગ્ન સચ્ચં, સાહસરસિક તિ કિત્તણુ તુજ્ઞ,

કહમણ્ણુહા મણ્ણુ મહ, પડન્તમઅણ્ણુત્થમક્કમસિ.

આમાના દરેક શબ્દ સંસ્કૃતમાંથી આવેલા છે ને નીચે પ્રમાણે મૂકી શકાય

શ્રી સિદ્ધરાજ ! સત્યં સાહસરસિક ઇતિ કીર્તનં તવ,

કથમન્યથા મનો મમ પતન્મદનાસ્ત્રમાક્રમસિ.

—હે શ્રી સિદ્ધરાજ (જયસિંહદેવ), તારું સાહસરસિક એવું કીર્તન (પ્રસિદ્ધપણું) સત્ય છે; (કારણકે) નહિતો (અન્યથા) શામાટે મારું મન કે જ્યાં મદનનાં બાણો પડે છે તે આક્રમણ કરે ?

તત્સમ—તે એટલે સંસ્કૃતની પુલ્ય—સમાન. સમસંસ્કૃત. તેનું ઉદાહરણ 'સંસારદાવાનલદાહનીરં' ઇત્યાદિ સ્તુતિઓ છે. આમાં પ્રાકૃતમાં પણ સંસ્કૃત શબ્દો હોય છે, તે બીજી રીતે—બીજા રૂપમાં થતા નથી.

દેશ્ય—દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે, દેશી. જેમકે:—

‘સત્તાવીસન્નેઅણુ કરપસરો જ્ઞવ અજ્ઞવિ ન હોષ,

પડિહત્થબિમ્મમહવધવમ્મણે તા વજ્જ ઉજ્જમણ્ણં.

—આમાં ‘સત્તાવીસન્નેઅણુ’ એ શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં દેશી છે, તેના કરપસર એટલે કિરણનો પ્રસાર જ્યાંલગી અઘાપિ ન જાય ત્યાં સુધી હે ‘પડિહત્થ’ (દેશી શબ્દ સંપૂર્ણ એ અર્થમાં)—પૂરેપૂરા બિમ્મ—મંડલવાળા ‘મહવધ’ (દેશી શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં)—ચંદ્ર જેવા વદનવાળી ! ઉદ્યાનમાં જ.

‘આદિ’ આ શબ્દ ઉપરના બીજા શ્લોકમાં મૂકેલ છે તેમાં શૌર-
સેની અને માગધીમાં પ્રાકૃતથી થોડોજ બેદ છે. શૌરસેનીમાં એમ થાય
છે કે ‘મદાની’ (હમણાં) એ શબ્દમાં મનો લોપ થાય છે—‘જ’ દાણી
દુવ્વલો અહયમ્’ (જેમ હમણાં હું દુર્બલ છું); ‘તદ્’ એ શબ્દનો
‘તા’ થાય છે—‘તા પહિ’ ‘નતુ’ શબ્દનો ‘ણમ્’ થાય છે—‘ણ
ભણમિ તુમ્’; ‘અમ્મહે’ શબ્દ હર્ષમાં વપરાય છે—‘અમ્મહે, એસો
વલ્લહો જણો’; અને વિદ્વપક્રોમાટે હર્ષમાં ‘હી હી ભો,’ એ શબ્દો
વપરાય છે—‘હી હી ભો, એસ નર જમ્પધ’—ઇત્યાદિ. માગધી ભાષામાં
અકારાન્તના સૌનો એ: થાય છે—‘એસ વલ્લહે’; ‘તથા અહ’ એ
શબ્દનો ‘હગે’ થાય છે—‘હગે અગદા’. તિષ્ઠતિમાં તકારનો ચકાર થાય
છે—‘ચિદ્ તુમ્’ તથા રેકનો લ થાય છે અને લુકારનો ન થાય છે—
જેમકે તરણને બદલે ‘તલુન’, રક્ષને બદલે ‘લુકખ’ ઇત્યાદિ. આવી
રીતે અનેક પ્રકારે પ્રાકૃત બાણુવું.

હવે વાગ્મદ અપભ્રંશ ભાષા અને પૈશાચી ભાષા માટે કહે છે કે:—

अपभ्रंशस्तु यच्छ्रुद्धं तत्तद्देशेषु भाषितं ।

यद्भूतैरुच्यते किञ्चित्तद् भौतिकमिति स्मृतं ॥૩॥

—અપભ્રંશ કે જે તે તે દેશોમાં (કર્ણાટપંચાલાદિમાં) શુદ્ધ
(બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત) બોલાય છે તે. (ટીકાકાર—આમાં કવચિન્
૨ ન હોય તો પણ ૨ આવે છે જેમકે

‘ચારદ તુહુ અમ્મમાં ડિ અઉદીસહ સવ્વ પદન્તુ

કહિમા કમ્મિહ આવિસમ્મિ અહ્મં કે રતુ કન્તુ’

(પૈશાચી)—જે ભૂતો-પિશાચોથી બોલાય છે તે ભૌતિક-પૈશા-
ચિક કહેવાય છે. (ટીકા—આમાં દકારનો ત થાય છે, જેમકે:—‘માલુતેવ
તવં નમહ’—મારદેવ (દેવને) તું નમ; હૃદયના યકાર નો પકાર થાય
છે, જેમકે:—‘હિતપં પકેધ’; ૨ નો લ થાય છે જેમકે શૈદ્રનો ‘લુહો’
થાય છે ઇત્યાદિ.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧. ૬૮૭

વિભાગ ચોથો.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧.

પ્રકરણ ૧ બું.

સોમપ્રભાસૂરિ.

મેરુતુંગાચાર્યે પ્રબંધચિંતામણિ ગ્રંથ સ. ૧૩૬૧ માં બનાવ્યો, તેમાં કોઈ કવિતા તેની પોતાની નથી. જૂની કવિતા કે જે તેણે ઉદ્ધૃત કરી છે તેનો નીચામાં નીચો (નિમ્નતમ) સમય તો તેનો સમય છે તે છે, ને ઉચામાં ઉચો (ઊર્ધ્વતમ) સમયનો નિર્ણય થતો નથી. તે કવિતા ઉદ્ધૃત અને વ્યાખ્યાન કરવામાં (આગળ) કરવામાં આવી છે. સં. ૧૨૪૧ ના આપાઠ શુદ્ધ અષ્ટમી રવિવારે અણુહિલપટ્ટનમાં સોમપ્રભ-સૂરિએ જિનધર્મપ્રતિબોધ અર્થાત્ કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના કરી^{૨૦} તેમાં જે પુરાણી ગૂજરાતી-હિન્દી-કવિતા છે તે અત્ર ચર્ચાશું.

સોમપ્રભસૂરિનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સિરીઝના ૧૪ મા નંબરમાં છપાયેલ છે. તેનું સંશોધન પુણતત્વ મંદિરના આચાર્યશ્રી જિનવિજયજીએ કર્યું છે. તેના પાંચ પ્રસ્તાવ છે અને તેમાં સર્વ મળી લગભગ આઠહજાર આઠસો શ્લોક છે.^{૨૧} ગ્રંથ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત

૨૦. શશિ જલધિસૂર્ય વર્ષે શુચિમાસે રવિદિને

સિતાષ્ટમ્યામ્ ।

જિનધર્મ પ્રતિબોધઃ ક્લુપ્તોઽયં ગૂર્જરેન્દ્રપુરે ॥ પૃ. ૪૭૮

૨૧. પ્રસ્તાવપંચકેઽપ્યત્રાષ્ટૌ સદ્દસ્ત્રાણ્યનુષ્ટુમામ્

પદ્મકાક્ષરસંખ્યાતા મ્યથિકામ્યદૃષ્મિઃ શતૈઃ ॥ પૃ. ૪૭૮

ને અપભ્રંશ ગદ્યપદ્યમય છે, કિંતુ ૩૨ અક્ષરનો એક અનુષ્ટુપ્ શ્લોક માની શ્લોકોમાં ગણના કરવાની જૂની પ્રથા છે. તેની એક પ્રતિ સં. ૧૪૫૮ ની તાડપત્ર પર લખેલી સંપૂર્ણ તથા એક તેનાથી જૂની વિના મિતિની ખંડિત મળી હતી ને તેના પરથી મુનિ જિનવિજયજીએ આ મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું છે અને ભૂમિકામાં પણ કેટલીક બહુ ઉપયોગી વાતો બતાવી છે કે જેમાંથી આધાર લઈ કેટલુંક અત્ર જણાવવામાં આવે છે.

સોતપ્રભ આચાર્ય વૃદ્ધગચ્છની પદ્માવલિમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ૪૩ મા ગણવામાં આવે છે. તેમના શિષ્ય જગચ્ચંદ્રસૂરિએ તપાગચ્છની સ્થાપના કરી.^{૨૨} સોમપ્રભાચાર્યના બનાવેલું સુમતિનાથ ચરિત્ર પ્રાકૃતમાં છે તેમાં પાંચમા જૈનતીર્થંકરની કથા અને પ્રસંગપર જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. તેની સંખ્યા સાડાનવહજાર ગ્રંથ (શ્લોક) છે. બીજો ગ્રંથ સૂક્ત સુક્તાવલી છે કે જે પ્રથમ શ્લોકના આરંભ શબ્દોથી ‘સિંદુરપ્રકર’ અથવા કવિના નામથી ‘સોમશતક’ પણ કહેવાય છે. તેમાં પણ સદાચાર અને જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. જે ગ્રંથ અતિ અદ્ભુત છે તે માત્ર એક શ્લોકનો છે; પરંતુ કવિએ આ એક શ્લોકના સો અર્થ કર્યા છે કે જે પરથી કવિનું નામ પણ ‘શતાર્થી’ પડ્યું છે. આ એકજ શ્લોકની વ્યાખ્યાના પ્રભાવથી ચોવીસે તીર્થંકર, કેટલાક જૈન આચાર્ય, શિવ-વિષ્ણુ આદિ અજૈન દેવોથી લઈને સ્વર્ણ, સમુદ્ર, સિંહ, હાથી, ઘોડા આદિનું વર્ણન કરે છે અને જૈનાચાર્યો નામે વાદિદેવસૂરિ, પ્રસિદ્ધ વૈયાકરજી હેમચંદ્ર, ગૂજરાતના ચાર ક્રમાંગત સોલંકીરાજ—જયસિંહ (સિદ્ધરાજ), કુમારપાલ, અજયદેવ, મૂલરાજ,—કવિ સિદ્ધપાલ, સોમપ્રભના ગુરૂ અજિતદેવ અને વિજયસિંહ તથા સ્વયં કવિ સોમપ્રભનું વર્ણન કરીને પોતાના ૧૦૦ અર્થ પૂરા કરે છે. પદ્યછંદોથી સમાસોથી અને કાર્યોથી આ એક શ્લોકના ભાગવતના પહેલા શ્લોક ‘જન્માદ્યસ્ત

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧. ૧૮૯

યત: 'ની પેઠે સો અર્થ કરવા તે પાંડિત્યની વાત છે. ૧૩ તેમનો ચોથો ગ્રંથ તે આ કુમારપાલપ્રતિબોધ છે. શતાર્થકાવ્યમાં કુમારપાલ સંબંધી વ્યાખ્યામાં બે શ્લોક 'ચલ્લવરેયામા' એટલે જેમ અમે (અન્યત્ર) કહ્યું છે એમ કહી જે લખ્યું છે તે તેના બીજા કાવ્યોમાં નથી, તેથી સંભવિત છે કે સોમપ્રભસૂરિએ બીજી પણ રચના કરી હોય. આ શતાર્થી કાવ્યની પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે સોમપ્રભ દીક્ષા લીધા પહેલાં પોરવાડ જાતિના વૈશ્ય હતા; પિતાનું નામ સર્વદેવ અને દાદાનું નામ જિનદેવ હતું, દાદા કોઈ રાજાના મંત્રી હતા.

મુમતિનાચચરિતની રચના કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં થઈ. તે સમયે કવિ અણહિલપાટણમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહના ધર્મ-ભાષ પોરવાડ વૈશ્ય સુકવિ શ્રીપાલના પુત્ર, કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર, કવિ સિદ્ધપાલની પાંપધશાલામાં રહેતા હતા. શ્રીપાલનો ઉલ્લેખ પ્રબંધચિંતામણિમાં છે. આ શ્રીપાલ સોમપ્રભની આચાર્ય પરપરામાં થયેલા ગુરૂ દેવસૂરિના શિષ્ય હતા અને સોમપ્રભના સતીર્થ હેમચંદ્ર (પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણુથી ભિન્ન) ના બનાવેલા ' નાભેયનેમિ ' -દ્વિસંધાન કાવ્યને તેણે સંશોધિત કર્યું હતું. તે કાવ્યની પ્રશસ્તિમાં શ્રીપાલને ' એક દિનમાં મહાપ્રબંધ બનાવનારા ' કહેલ છે. ૨૪ કુમારપાલનું મૃત્યુ સં. ૧૨૩૦ માં થયું-તેની પછી અજયદેવ રાજા થયો કે જોણે સં. ૧૨૩૪ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના

૨૩. આ શ્લોક તે એ છે કે:-

કલ્યાણસારસવિતા નહરેક્ષમોહ

કાન્તારવારણસમાન જયાદેવ ।

ધર્માર્થકામદ મહોદય ધીર ધીર-

સોમપ્રભાવપરમાગમસિદ્ધસૂરે ॥

૨૪. સરખાવો વિ. સં. ૧૨૦૮ ની આનંદપુરની વપ્ર (વાવ)ની પ્રશસ્તિ (કાવ્યમાલા પ્રાચીન લેખમાલા નં. ૪૫) નો ઉલ્લેખ શ્લોક:-

एकाह निष्पन्नमहाप्रबंधः श्री सिद्धराज प्रतिपन्नबंधुः ।

શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામકરોત્ પ્રશસ્તામ્ ॥

પછી મૂલરાજે બેજ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. શતાર્થકાવ્યમાં ત્યાં સુધીનો ઉલ્લેખ છે. આ માટે તે શ્લોક અને તેની સો વ્યાખ્યાઓની રચના સં. ૧૨૩૬ સુધી થઈ. કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧ માં અર્થાત્ કુમારપાલના મરણ પછી અગ્યાર વર્ષે સંપૂર્ણ થયો. તે સમયે પણ કવિ ઉક્ત કવિ સિદ્ધપાલની વસતિમાં રહેતા હતા. ત્યાં રહી તે ગ્રંથ રચવાનું કારણ નેમિનાગના પુત્ર શ્રેષ્ઠિ અભયકુમારના પુત્ર હરિશ્વર આદિ અને કન્યા શ્રીદેવી આદિની પ્રીતિ અર્થે જણાવ્યું છે. સંભવતઃ હરિશ્વરે આ ગ્રંથની કેટલીક પ્રતિઓ લખાવી, કિંતુ પ્રશસ્તિનો તે શ્લોક કે જેના આધારથી આ કહેવાયું છે તે ત્રુટિત છે. શેઠ અભય-કુમાર કુમારપાલના રાજ્યમાં ધર્મસ્થાનોના સર્વેશ્વર અર્થાત્ અધિકારી હતા. કુમારપાલ પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં સોમપ્રભસૂરિએ પોતાને બૃહદ-ગચ્છ (વૃહદગચ્છ, બડગચ્છ)ના આચાર્યોના ઉલ્લેખ યથાક્રમ આ રીતે કરેલ છે કે:—મુનિચંદ્રસૂરિ અને માનદેવ (અને સાથે), અજિતદેવ-સૂરિ (સાથેજ દેવસૂરિ આદિ), વિજયસિંહસૂરિ, પછી સ્વયં સોમપ્રભ. આ ગ્રંથ ગચ્છ ગયે હેમચંદ્રના શિષ્ય મહેદ્ર મુનિરાજે વર્ધમાનગણિરૂપ અને ગુણચંદ્રસૂરિ (પ્રત્યક્ષશત કર્તા મહાકવિ રામચંદ્રને નાટ્યદર્પણ નામનો ગ્રંથ લખવામાં સહાય આપનાર) ની સાથે આ ગ્રંથ શ્રવણ કર્યો. આ સર્વ વાતો લખ્યા પછી એ કહેવાની જરૂર નથી કે સોમ-પ્રભસૂરિએ સિદ્ધરાજ જયસિંહનો, કુમારપાળનો અને હેમચંદ્રનો સમય જોયો હતો.

૨૫. આ વર્ધમાન તે ગણુરત્ન મહોદધિના સં. ૧૧૯૭ માં કર્તા વર્ધમાનથી જિન્ન છે. તે ગણુરત્ન મહોદધિના કર્તા વર્ધમાન સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં, સંભવતઃ હેમચંદ્ર પહેલા, હતા અને તેમણે સિદ્ધરાજ વર્ણન નામનું કાવ્ય પણ બનાવ્યું હતું. ૪૦ વર્ષથી ઓછી અવસ્થામાં ગણુરત્નમહોદધિ જેવો ગ્રંથ કોઈપણ રચી શકે નહિ અને સં. ૧૨૪૧ માં તે ૮૪ વર્ષનો હોવો ઘટે. આ વર્ધમાન અણ્ણિએ કુમારવિહાર પ્રશસ્તિ બનાવી છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં ઐતિહાસિક વિષય એટલો છે કે અણુ-હિલપુરમાં સોલકીરાજ્ય મૂલરાજની પછી ક્રમે ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ (જગજંપણ), દુર્લભરાજ, ભીમરાજ, કણદેવ અને (સિદ્ધરાજ) જયસિંહ થયા. છેલ્લાનું મરણ સંતાનરહિત થવાથી મંત્રીઓએ કુમાર-પાલ કે જે ભીમરાજના પુત્ર ક્ષેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદના પુત્ર ત્રિભુ-વનપાલનો પુત્ર અને તેથી જયસિંહનો ભત્રિજો હતો, તેને ગાદીપર બેસાડ્યો. તેને જે ધર્મજિજ્ઞાસા થઈ તે બ્રાહ્મણોના પશુવધમ્મ યજ્ઞોના વર્ણનથી શાંત થઇ નહિ, ત્યારે બાહ્ય મંત્રીએ હેમચંદ્રનો પરિચય એ રીતે કરાવ્યો કે ગુરુ દત્તસૂરિ હતા તેમણે ‘ડિંડવાણપુર’ (વાગડ)ના રાજ્ય યશોભદ્રને ઉપદેશ કર્યો, તેથી ત્યાં ‘અકવીસ જિણાલય’ નામનું મોટું જૈનમંદિર બંધાવ્યું અને પછી તે રાજ્યને ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યો ને દીક્ષા લીધી—તે યશોભદ્રસૂરિ થયા, ને ગિરનારપર સ્વર્ગસ્થ થયા. તેના પછી પ્રવૃન્નસૂરિ (સ્થાનક પ્રકરણના કર્તા)—તેના ગુણુસેનસૂરિ અને દેવચંદ્રસૂરિ અનુક્રમે થયા. દેવચંદ્રસૂરિને મોહનતિના વૈશ્ય ચાચ અને ચાહિનીના પુત્ર ચંગદેવ શિષ્ય થયા કે જે માતાપિતાની અનિચ્છા છતાં પણ પોતાના મામા સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)વાસી નેમિના સમ-બવવાથી દીક્ષિત થઇ સોમચંદ્ર મુનિ થયા. આ સોમચંદ્ર વિદ્વાન થઇ આચાર્ય હેમચંદ્ર થયા અને સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં આન્ય થયા. ને તે રાજ્ય જૈનધર્મમાં અનુરક્ત થયો. તેમના કહેવાથી સિદ્ધરાજે પાટણમાં રાયવિહાર (રાજવિહાર) અને સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધવિહાર નામનાં જિન-મંદિરો બંધાવ્યાં અને તેમણે ‘નિઃશેષ શબ્દલક્ષણ નિધાન’ સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ જયસિંહદેવના વચનથી બનાવ્યું. (પૃ. ૨૨). તેમના અમૃતો-પમેય વાણીવિલાસને પૂછ્યા વગર—શ્રવણ કર્યા વગર જયસિંહને લક્ષુ-

બરપણ તુમિ થતી નહોતી-વિશેષ સાંભળવાને ઇચ્છા થયાંજ કરતી હતી. જો આપ પણ યથાસ્થિત ધર્મસ્વરૂપ જાણુવા ઇચ્છો તો તે મુનિવરથી પૂછી જાણો. બસ. હેમચંદ્રજી આવ્યા અને રાજ્યએ ઉપદેશ સાંભળ્યો. અહીં બાહકમંત્રી દ્વારા હેમચંદ્રજીનો પરિચય કરાવ્યાનો ઉદ્દેશ્ય કેવલ ‘ પૂજ્યર્થ-માનાર્થ ’ છે કારણ કે રાજ્ય થયા પહેલાંની દુર્ગતિ અવસ્થામાં પણ કુમારપાળ હેમચંદ્રજીના કૃપાપાત્ર હતા, હેમાચાર્યે તેના પ્રાણ બચાવ્યા, રાજ્ય થવાની ભવિષ્યવાણી કહી હત્યાદિ વાતો કેટલાય પ્રબલોમાં પ્રકટ છે. અસ્તુ. હેમાચાર્યે એક એક ધર્મની વાત લઈ તેના પર કોઈ ઇતિહાસ યા કથા કહી, ને રાજ્યએ કહ્યું કે હું આ કરીશ અને આ તજીશ. પછી રાજ્યએ તે સંબંધમાં શું શું કર્યું તે પણ આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલું છે. ગુરુશિષ્ય સંવાદરૂપે કથાદ્વારા ધર્મ કહેવો એ સનાતન રીતિ છે. પુરાણોમાં ‘ **અજ્ઞાપ્યુદ્ઘાટરન્તો મમિતિદ્વાસં પુરાતનમ્** ’-‘ **હન્ત તે કથયિષ્યામિ** ’ ની ધારા વહેતી જાય છે. જૈનસૂત્રોમાં, બૌદ્ધગ્રંથોમાં સર્વ જગ્યાએ છે. ઉપદેશની કથાઓ પણ સર્વ સાધારણ છે. મધપાન નિદામાં દારકાદાહ અને યાદ-વોના નાશની કથા, ઘૂતના વિષયમાં નલની કથા, (સુવર્ણ) ચોરી માટે વરુણની કથા, તપસ્યામાં રૂકિમણીની કથા આદિ તેજ છે કે જે હિંદુ પુરાણોમાં છે. વિશેષ જૈન ધર્મો ઉપર પ્રસિદ્ધ જૈન આખ્યાનોની કથાઓ છે. કેટલીક સ્થૂલિભદ્ર જેવી અર્ધ-ઐતિહાસિક કથાઓ પણ છે. પંચતંત્ર જેવી સિંહ વાલની કથા પણ છે. કુલ ૫૭ કથાઓ છે કે જેમાં એક ‘ જીવ, મન અને ઈંદ્રિયોની વાતચીત ’ પૂર્વે જણાવેલા કવિ સિદ્ધપાલની બનાવેલી છે. આ સર્વમાં સામાજિક, ઐતિહાસિક, પૌરાણિક, કથાનક, અલંકારિક આદિ કેટલાક ચમત્કાર છે.

વધુમાં ગુલેરી મહાશય કહે છે કે જે કથાઓને ‘ હિંદુ કથાઓ ’ કહેવામાં આવે છે તેમાં કંઈ ભેદ છે. કૃષ્ણને અરિષ્ટ નેમિએ ઉપદેશ અને યદુવંશના નાશની ચેતવણી આપી હતી. દમયંતીની રક્ષા કોઈ જૈનસાધુના આશીર્વાદથી થઈ. રૂકિમણીનું સૌભાગ્ય કોઈ જિન પ્રતિમાના

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ. ૧૯૩

અર્ચનથી થયું ઇત્યાદિ જૈનોને ત્યાં રામાયણ મહાભારત પુરાણ પૃથક છે કે જેમાં કથાઓ ભિન્ન છે. જૈનોએ હિંદુઓની કથાઓ બદલાવી, પોતાના ધર્મની પ્રભાવના વધારવાને માટે તેનું રૂપાંતર કરી નાંખ્યું એમ કહેવું એ કંઈ સાદસની વાત છે. નદીનું જળ લાલ ભૂમિ પર વહેતું હોય તો લાલ થઇ જાય છે અને કાળી પર કાળું થાય છે. કથાઓ જૂની આર્યકથાઓ છે, જૈન, બૌદ્ધ, વૈદિક સર્વની સમાન સંપત્તિ છે. પુરાણોમાં પણ કથાઓમાં ભિન્નતા જોવાય છે. એકજ નિદિષ્ટ રાજની પુત્રપ્રાપ્તિ એક સ્થળે એકાદર્શી ત્રતથી કહેવાય છે, ને બીજી જગ્યાએ કોઇ જૂઠા ત્રતથી. હિમવતની પુત્રી ઉમાએ શિવજેવો પતિ કોઇ કહે છે કે ઘોર યોગ અને તપસ્યાથી મેળવ્યો, કોઇ કહે છે કે પિતા સાથે અસહયોગ કરીને અર્થાન્ હરિતાલિકા ત્રતથી મેળવ્યો. જે બૌદ્ધોના દસરથ-ગ્ગતકમાં સીતા, રામની બહેન છે તો યજુર્વેદમાં અંબિકા રૂદ્રની સ્વસા (બહેન)^{૨૬} છે. આ રીતે આ કથાઓનાં પાક્ષતરોનું સમજવું જોઇએ. હેમચંદ્ર બહુ દુરદર્શી અને સર્વમિત્ર હતા. જિનમંડનરચિત કુમારપાલ

૨૬. કંઈક બંજાળી રામાયણ તથા કર્મીરની કથાઓમાં રામાયણના આધારપરની એવી અદ્ભુત કથા છે કે સીતા રાવણની સ્ત્રી મંદોદરીની પુત્રી હતી નારદે લક્ષ્મીને શાપ દીધો હતો કે તું રાક્ષસીના ગર્ભમાં જન્મ લેજે અહીં ગૃતસમઃ ઋષિની સ્ત્રીએ ઇચ્છા કરી કે મારા ગર્ભમાં લક્ષ્મી કન્યારૂપે ઉત્પન્ન થાઓ. ઋષિએ એક મંત્રિત કુશા આ માટે ઘડામાં રાખી. રાવણે જ્યારે ઋષિએને સતાવી તેમનું લોહી લીધું તે આ ઘડામાં ભર્યું અને મંદોદરીને એવું કહીને તે સંભાળવા આપ્યો કે આ વિષથી પશુ ભયંકર છે. રાવણે દેવકન્યાઓ સાથેના વિલાસ કરવાથી મંદોદરીને હૃદયમાં ઝાળ લાગી ને તેણીએ આત્મઘાત કરવા ઇચ્છ્યું અને આ 'વિષથી પશુ ભયંકર' ઘટના રૂધિરનું પાન કયું. તેનો ગર્ભ વહી ગયો અને રાવણની અનુપસ્થિતિમાં આવું થયાની લજ્જાથી બચવા માટે તે સરસ્વતી તીરે ગર્ભને પાડી આવી. ત્યાં હજી ચલાવતા એવા જનકે તે ગર્ભ કન્યારૂપે પ્રાપ્ત કર્યો અને તેનું નામ સીતા રાખ્યું (ત્રિચરિત્ર જ. ૬૯ એ. સો. જુલાઈ ૧૯૨૧ પૃ. ૪૨૨-૪)

પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨) માંથી એ કથાઓ ઉદ્ધૃત કરી અત્ર ખતાવવામાં આવે છે કે આ કથાઓપર તેમનો શું મત હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહ સાથે મળતાંજ તેમણે ‘પુરાણોક્ત’ સર્વદર્શનના વિસવાદની એ કથા કહી કે:—શંખ નામના શેઠની સ્ત્રીએ શોકના દુઃખથી કોઇ અંગાળી બાદ-ગરનું ઔષધ ખવરાવી પતિને બળદ બનાવી દીધો. પછી બહુ રોધ પીટ્યું અને બળદ-પતિને જંગલમાં ચરાવવા લાઇ જતી. શિવપાર્વતી ફરતા ફરતાં ત્યાં આવ્યા. પાર્વતીએ કથા સાંભળી અને તેણીના અત્યાચ-હથી શિવે ખતાવ્યું કે આ વૃક્ષની છાયામાં પથ્થને પુરૂષ બનાવનારી ઔષધિ છે. સ્ત્રીએ આ વાત સાંભળી અધી છાયાને રેખાંકિત કરી તેની નીચેના સર્વ ઘાસ પાંદડાં બળદને ખવરાવ્યાં ને તે પુરૂષ થઈ ગયો. આ રીતે સર્વ ધર્મોની સેવા કરવાથી સત્ય ધર્મ મળો જાય છે:—દયા સત્ય આદિને માની સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવું જોઇએ, ઘાસમાં જડી પશુ મળી જાય છે. ખીજી વાત એ છે કે આત્મશુદ્ધિ હેમચંદ્રપર એવે. આક્ષેપ કર્યો કે પાંડવ આદિ અમારા હતા, જૈન જૂઠુંજ કહે છે કે તેઓ મુક્તિ માટે દિમાલય ગયા નથી ઇત્યાદિ. હેમચંદ્રજીએ કહ્યું કે “અમારા પૂર્વસૂરિઓના વર્ણનાનુસાર તેમની દિમાલયમાં મુક્તિ નથી થઇ, કિન્તુ એ જણાતું નથી કે અમારા શાસ્ત્રોમાં જે પાંડવ વર્ણવ્યા છે તે તેઓજ છે કે જેમનું વ્યાસે વર્ણન કર્યું છે કે ખીજા; કારણ કે મહાભારતમાં બીજમે પાંડવોને કહ્યું હતું કે મારા (દેહ) સંસ્કાર ત્યાં કરવો કે જ્યાં પહેલાં કોઇપણ બાળવામાં આવ્યું ન હોય. તેઓ તેનો દેહ પહોંડના શિખરપર લઈ ગયા ને તે સ્થાન અસ્પશિત સમજી દાહ કરવાના હતા ત્યાં આકાશવાણી થઈ ૨૭ અહીં સો બીજમ બાળી ચૂક્યા છે, ત્રણસો પાંડવ, હજાર દુર્યોધન, અને કર્ણોની તો ગણત્રીજ નહીં. આ ભારતની ઉક્તિ-માંથી અમે કહીએ છીએ કે કોઇ પાંડવ જૈન પશુ રહ્યા હશે.”

૨૭. અત્ર મીઝમશતં દર્શ્યં પાણ્ડવનાં શતત્રયમ્ ।

દુર્યોધનસહસ્રં તુ કર્ણસંખ્યા ન વિદ્યતે ॥

—અસ આવા પ્રસંગોપર આપણે ત્યાં જે ગડબડ મટાડવાના મહાત્મ છે—પછી ચાહે તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમાં ઠીલાપણું કે કડક-પણું હોય—તે અહીં કામ આવે કે—**કલ્પમેદેન વ્યાખ્યેચમ્.** ૨૮

પ્રકરણ ૩ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧. સોમપ્રભની રચના મુખ્યતઃ પ્રાકૃતમાં છે. અંતમાં એક બે કથાઓ તદ્દન સરકૃતમાં અને એકાદ અધિક અપભ્રંશમાં છે. આમ પ્રસંગ પ્રસંગપર વચમા વચમા સમ્પૂર્ણ શ્લોક અને જૂની દેશીભાષાના દોહા પણ આવી ગયા છે. કિંતુ અંત્ય પ્રાકૃતનોજ છે. પ્રાકૃત બહુ સરસ, સ્ફૂર્ત અને શુદ્ધ છે. ક્યાંક ક્યાંક શ્લોક બહુ સારી ગીતે લાવવામાં આવ્યા છે. એક સ્થળે પ્રાકૃત લખતાં લખતાં કવિ ગદ્યમાંજ તે સમયની દિલી-ગૂજરાતી પર કિનરી ગયો છે પરંતુ ઝટ તે સાવધાન થઈ ગયો છે:—

‘ભો આયન્નહ મહ વયણુ, તણુ-લકખણિહિ’ મુણામિ
છહુ બાલક એયહ ધરહ, કમિણુ ભવિસ્સઈ આમી’

—ભો—અરે મારાં વચનો સાંભળો; તનુ—લક્ષણોથી જાણું છું (૨)
આ બાળક આ ધરનો કંમે સ્વામી થશે.

આયન્નહ મહ વયણુ—આમાં આયન્નહ પરથી અકનો એટલે સાંભળવું મારવાડીમાં વપરાય છે. તુઝસીદાસજીના ‘અવનિપ અકનિ રામ પગુ ધારે’ એ પદમાં ‘અકનિ’ શબ્દ છે તેમાં ધાતુ અકન્=આકર્ણું—સાંભળવું, છે.

આવા ઐતિહાસિક વિકાસને ન માનનારા ભણે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત કહે પરંતુ આ દેશ ભાષા છે.

૨૮. એટલે સિન્ન સિન્ન કલ્પોમાં સિન્ન સિન્ન ઘટનાઓ થઈ એમ આની વ્યાખ્યા કરો. કલ્પનો અર્થ કલ્પના પણ થાય છે.

૨૧૨ કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં જૂની દેશી કવિતા બે જાતની છે—એક તો તે સ્વયં સોમપ્રભની અને બીજી સિદ્ધપાલની રચેલી છે. તે હિંદીની ડિંગલ કવિતા સાથે ઘણી મળે છે અને તેનાં અવતરણ વધુ આખ્યાં નથી. તે પુસ્તક છપાઇ ગયું છે તેથી તેને ફરી પ્રકાશિત કરવાની જરૂર નથી રહેતી આના જે નમુના આખ્યા છે તેના બે જુદા ભાગ પાડ્યા છે એટલે કે બીજા ભાગમાં (જુઓ પ્રકરણ ૫ માંથી) આ બન્ને કવિઓની રચનાઓની કવિતાઓની સખ્યા અને પૃષ્ઠાં આવી દીધાં છે અને કેટલાક ચુટેલા નમુના છે. બ્યારે પ્રથમ ભાગમાં (પ્રકરણ ૪ થી) જૂની કવિતા એટલે કે સોમપ્રભથી જૂની કવિતાનો સંગ્રહ કર્યો છે અને તેને દરેક સ્થાનેથી ઉધ્ધરી લીધી છે. પ્રાકૃત રચનામાં ક્યાંક ક્યાંક આવા એક અર્ધા દોહા આવી ગયેલ છે. સોમપ્રભે આમો-ફાનની પેઠે હેમચંદ્રજીની ઉક્તિ લખી નથી. તેમણે તો દોષ વિશેષ ધર્મના ઉપદેશાર્થે કોઇ જૂની વિશેષ કથા કે જે લોકમાં પ્રચલિત હતી તે હેમચંદ્રજીના મુખથી તેમજ પોતાના શબ્દોમાં કહેવરાવી છે. તે કથાઓ કર્તાએ પોતે રચી નથી પણ તે સમયે દેશભાષા ગદ્યપદ્યમાં જે પ્રચલિત હશે તે પ્રચલિત અને પુરાણી લીધી છે. નહિ તો એનું શું કારણ હોય કે બધી કથા પ્રાકૃતમાં કહીને તે કર્તા કોઈ બીજાશ્લોક અથવા કથાના સંગ્રહશ્લોક, અથવા નલે જે દમયંતીને કહ્યું તે, અથવા નલને શોધવ. જનાર આહ્વાણનો ‘ક્વ નુ ત્વં કિત્તવ છિત્વા’ના ઢગનો દોહો, પ્રાકૃતમાંજ ન કહેતાં અપભ્રંશમાં કહી રહેલ છે? જ્યાં તેણે ઇતિહાસ અથવા કુમારપાલનું ધર્મપાલન સ્વયં લખેલ છે ત્યાંતો તે કર્તા ઐંધની સન્નાપ્તિ નજીક બાર ભાવનાઓના વર્ણન સિવાય અપભ્રંશનો ઉપયોગ કરતાં નથી. તે કર્તા કથાઓને રોચક બતાવવા માટે તેને સામયિક અને સ્થાનિક રંગ આપવા માટે, અજ્ઞાત અને અપ્રસિદ્ધ કવિઓના દોહા કે જે સર્વ સાધારણ પ્રચલિત હતા તે વચમાં રાખે ગયેલ છે. આ દોહા પૈકી કેટલાક હેમચંદ્રજીના વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં છે, કેટલાક પ્રબંધ ચિંતામણિમાં છે, કેટલાક જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ સુધી પણ આપ્યા

આવ્યા છે. જે દોહા સં. ૧૧૯૯ (સિદ્ધરાજ જયસિંહની મૃત્યુ-સંપૂર્ણ હૈમ વ્યાકરણની રચનાનો સંબંધિત અંતિમ સમય)માં મળે છે, જે સં. ૧૨૪૧ (સોમવ્રભના રચનાકાલ) સુધી મળે છે, જે સં. ૧૩૬૧ માં (પ્રબંધ ચિંતામણિના રચનાકાળ) ઉપલબ્ધ થાય છે, જે સ. ૧૪૯૨ (જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધનો રચના સંવત) સુધી કથાઓમાં પરંપરાથી ચાલ્યા આવે છે—એટલે કે આવી રીતે જેની આયુ ત્રણસો વર્ષ છે તેની પેઢી બાળુ મો સવાસો વર્ષના જૂના નહિ હોય ? આમા કથાઓના બીજા શ્લોક છે, પ્રચલિત ઉક્તિઓ છે. નાયિકાઓનાં રનેહ વાક્યો છે, વિયોગીઓ અને વિયોગિનીઓના વિલાપ છે, કહેવનો છે, ઋતુ વર્ણન છે, સમસ્યા પૂર્તિઓ છે (કે જે પૈકી કોઇ અમુકની રાજસભામાંની જણાવે છે અને કોઈ બીજાની રાજસભામાંની)—અથાન એવી સામગ્રી છે કે જે અલિખિત દત્તકથાઓમાં સુરક્ષિત રહે છે તથા સદા ને સર્વત્ર કથા કહેનારા દિલને પ્યારી છે.

૨૧૩. આજ પણ રાજપૂતાનામાં વાર્તા કહેનારા જ્યા સુંદરીનું વર્ણન આવે છે ત્યાં વચમાં આ દોહા જોડી દે છે:—

કદ તૈ નામ વિસાસિયા, નૈણ દિયા મૃગ ઝલ્લ,

ગોરી સરવર કદ ગઇ, હંસાં સીખણ હલ્લ.

—ખારે તે નાગોને વિશ્વાસમાં લીધા (કે તે તારા કેશોના રૂપ થઇ ગયા ?), મૃગોએ તને નયન ક્યારે સોપ્યા ? ગોરી ! હંસોની ચાલ શીખવા તું સરોવર ક્યારે ગઈ હતી ?

જ્યાં મિત્રતાનું વર્ણન આવે છે ત્યાં તેઓ આ દોહો ધુસાડે છે:—

મે મન લગ્ગા તો મના, તો મન મો મન લગ્ગ,

દૂધ વિલગ્ગા પાણિયાં, (જિમિ) પાણિય દૂધ વિલગ્ગ.

—માફ મન તારા મનથી લાગ્યું ને તાફ મન મારા મનથી લાગ્યું, જેમ દૂધ પાણીથી લાગ્યું અને પાણી દૂધથી લાગ્યું તેમ.

જ્યાં કોઇ વીરનારીનો પ્રસંગ આવ્યો કે તુરત આ દોહા આવશે:—

ઢોલ સુણુંતાં મંગલી, મૂઢાં ભાંહ ચઢંત,
ચંધરી હી પહિચાણિયો. કવરી મરણો કત.
ઢોલ અજંતા હે સખી, પતિ આયો મોહિ લૈણુ,
આગાં ઢોલાં મૈ ચલી, પતિકો બદલો લૈણુ.
મૈ પરણંતી પરકિઅયો, તોરણુરી તાણુયાંહ,
મો ચૂડલો ઉતરસી, જદ ઉતરસી ઢણુયાંહ.

—(વિવાહના સમયે) મંગળના ઢોલ સાંભળતાં (નાયકની) મૂઢો ભવાં સુધી ચઢતી હતી તેથી (નાયિકાએ) ચોરી (વિવાહ મંડપ)માંજ કંચનું (ચુદ્ધમ) મરણુ પિછાણી લીધું.

—હે સખી ! પતિ મને લેવા ઢોલ બજાવતો આવ્યો. હું પણ ચુદ્ધનાં બાગ (વસ્ત્ર) સાથે (પહેરી) અંતે ઢોલ વાજતાં વાજતાં પતિનો બદલો લેવા ચાલી.

—મેં તોરણુની તણુ-છિદ્રમાંથી—તોરણુની પાસે વિવાહ સમયે (નાયકની વીરતા જોઈ) પીછાની લીધુ કે બ્યારે મારો ચૂડલો ઉતરશે (હું વિધવા થઈશ) ત્યારે ઢણી(ત્રી)ના ઉતરશે (તે ઢણુને મારીને પછી મરશે.) આ ઢોહા જરૂર વારતા કહેનારાઓના રચેલા નથી પણ પ્રાચીન છે.

૨૧૪. વસ્તુતઃ આ ગાથાઓનું કુમારપાળ પ્રતિબોધમાં તે સ્થાન છે કે જે વિશેષ રાગ્નઓના યજ્ઞ અને દાનની પ્રશંસાની અભિયજ્ઞ ગાથાઓનું આલ્લશોમાં સ્થાન છે, એતરેય અને શતપથ આલ્લશુમાં એંદ્ર મહાભિષેક અને અશ્વમેધ આદિના પ્રસંગ પર એવી નારાજસી ગાથાઓ આપવામાં આવી છે કે જે અવરથ આલ્લશોની રચનાના સમયે લોકમાં પ્રચલિત હતી અને જેને ‘તદેષા અભિયજ્ઞગાથા ગીયતે’ એમ કહીને આલ્લશોમાં આવીજ રીતે ઉદ્ધૃત કરેલી છે.^{૨૯} તે અથવા તેવીજ

૨૬ જુઓ ગુલેરી મહાશયે આવી કેટલીક ઐતિહાસિક ગાથાઓના અનુવાદ ‘મર્યાદા’ના રાજ્યાભિષેક અંકમાં કરેલો છે તે (મર્યાદા-દીસેંબર ૧૯૧૧ જાનેવારી ૧૯૧૨). આવી ગાથાઓનો એક નમૂનો આ છે:—

કેટલીક ગાથાઓ મહાભારત આદિ પુરાણોમાં ઉદ્ધૃત કરેલી છે. ૩૦ આ પુરાણો અને આલ્મશ્લોની પહેલાની ગાથાઓ પુરાણોના બીજસ્વરૂપ છે અને એવા પ્રસંગોપર તે ઉધ્ધૃત કરવામાં આવેલી છે કે જેમ સોમ-પ્રભની રચનામાં અષ્ટાંશ કવિતા કરવામાં આવી છે. ભાષાવિચારથી જોઈએ તો જેમ આલ્મશ્લોની રચનાથી આ ઉધ્ધૃત ગાથાઓમાં અધિક સરલતા છે, તેજ પ્રમાણેજ સોમપ્રભાચાર્યની કૃત્રિમ પ્રાકૃતના નવા ટંકશાલી સિક્કાઓથી આ ધસાયેલા લોકપ્રચલિત સિક્કા અધિક પરિચિત અને પ્રિય માણ્ય પડે છે.

૨૧૫. કૃત્રિમ પ્રાકૃતની ચર્ચા થઈ તેથી તેની કેટલીક વાત પણ કરી લેવી જોઈએ. કોઈ એમ ન સમજે કે જેવી પ્રાકૃત પોદિઓમાં મળે છે તેવી કદિ યા કોઈ રચનાની દેશભાષા હતી. મહારાષ્ટ્રો, માગધી અને

મરુતઃ પરિવેષારો મરુત્તસ્યાવસન ગૃહે ।

આવિક્ષિતમ્યાગ્નિઃ ક્ષત્તા વિશ્વેદેવા સમાસદઃ ॥

(શતપથ ૧૩. ૫. ૪. ૬.)

૩૦ જેમકે મહાભારતમાં શકુંતલાની દુષ્યન્ત સાથે વાતચીતઃ—

માતા મહા પિતુઃ પુત્રો યસ્માઞ્જાતઃ સ યથ સઃ ।

મરસ્થ પુત્ર ધૌર્ણ્યંતિ સત્યમાહ શકુંતલા ॥

રેતોષ્ઠાઃ પુત્ર ઉન્નયતિ નૃદેષ મહતઃ ક્ષયાત્ ।

ત્વં ચાસ્ય ધાતા ગર્ભસ્ય સત્યમાહ શકુંતલા ॥

અથવા કષ્ટપર્વમાં યશ્ય અને કષ્ટુની વાતચીતમાં કેટલીક વિનોદાત્મક ગાથાઓ તથા જે કેટલીક “ગાથામપ્યત્ર ગાયંતિ યે પુરાણવિદો જનાઃ” એમ કહીને ઉધ્ધૃત કરેલી છે—જેમકે વિષ્ણુપુરાણમાં—

શનૈર્યાત્યલ્લા રમ્યા હેમંતે ચંદ્રભૂષિતા ।

અલંકૃતા ત્રિભિર્ભાવિન્દિશંકુગ્રહમંદિતા ॥

આવી ગાથાઓનો પૂરો તથા તુલનાત્મક સંગ્રહ ધણે ઉપાદેશ-ઉપ-થાથી નિવડશે.

શૌરસેની નામોથી તેઓને ત્યાંની દેશભાષા માનવી ન જોઈએ. સંસ્કૃતમાં નવાં જૂનાં નાટકોમાં બિન્ન બિન્ન પાત્રોના મોંમાંથી જે બિન્ન બિન્ન પ્રાકૃત કહેવરાવવાની પૃથા છે, તેથી પણ એમ ન જાણવું કે તે સમયે તે જાતિ યા વર્ગ તેવી ભાષા બોલતા હતા. આ દેવલ સાહિત્યનો સંપ્રદાય છે કે અમુક પાસેથી અમુક ભાષા યા વિભાષા બોલાવવી જોઈએ. પ્રાકૃત પણ એક જાતની સંસ્કૃત જેવી રૂઢ કિતાબી-પુસ્તકની ભાષા થઈ ગઈ હતી. જૂનામાં જૂના પત્થર અને ધાતુ પરના લેખ સંસ્કૃતમાં નથી મળતા, તે પ્રાકૃત યા ગડબડી સંસ્કૃતના મળે છે. તે પ્રાકૃતને કોઈ દેશબેદમાં બાંધી ન શકાય. માગધીનું મુખ્ય લક્ષણ ‘ર’ ની જગાએ ‘લ’ અને અકારાંત શબ્દોના કર્તા કારકના એકવચનમાં સંસ્કૃત ‘સ’ (:) યા શૌરસેની ‘ઓ’ની જગાએ ‘એ’ નું આવવું એ ગિરનાર આદિ પશ્ચિમી લેખોમાં મળે છે અને મહારાષ્ટ્રીના કેટલાંક ચિન્હ પૂર્વતટના લેખોમાં મળે છે. શૌરસેનીનાં કેટલાંક માનેલાં લક્ષણ દક્ષિણની કહેરી આદિ ગુફાઓના અભિલેખોમાં મળે છે. સાહિત્યની ભાષા તો, વ્યાકરણના જ્ઞાન, રૂઢ પ્રયોગોનો થતો બદલો અને કવિસંપ્રદાયના પ્રભાવથી બદલાતી જાય છે; પુસ્તકોમાં પ્રાચીનભાષાની શરી સમયાનુસાર બદલતી રહે છે, પરંતુ પથ્થરની કોરેલી લીટી તે પથ્થરની કોરેલી લીટીજ રહે છે. જૂનામાં જૂના લેખ અનિર્વચનીય પ્રાકૃતમાં મળે છે, વળી પ્રૌઢ સંસ્કૃત આવે છે કે જેના આવવાથીજ લેખોનું પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃતના ઉદયથી તાંબા પથ્થરની પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખોમાં કદિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને લેખોની પ્રાકૃત, સાહિત્યમાં કદિ મળતી નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખમાં કોરેલી મળે છે તો તે બોજના કૂર્મશતક જેવા કાવ્યની મળે છે. લખેલી પ્રાકૃત સાહિત્યના જે એકત્રિત કરેલા નિયમ છે—ક્યાંક ‘ન’ તો ક્યાંક ‘ણ’, ક્યાંક ‘ખ’ તો ‘કખ’ અને ક્યાંક ‘ધ’, ક્યાંક ‘ત, ગ’ની જગાએ ‘ય’ અને ક્યાંક ‘અ’—સર્વનો ભંગ, સર્વનો વિકલ્પ શિલાલેખની પ્રાકૃતમાં મળી આવે છે. જ્યારે પ્રાકૃતોની માગધી, શૌર-

સેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશનામ રાખવામાં આવ્યાં ત્યારે તેમાં કંઈકતો તે દેશની પ્રાકૃતભાષાનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો, કાંઈ વિશેષલક્ષણ ત્યાંની ચાલુ બોલીનાં લેવામાં આવ્યાં, પરંતુ અશુદ્ધ સંસ્કૃતનાં પણ લેવામાં આવ્યાં. એમ માની શકાય કે મગધ, ઓડીસા (ઓરીસા), મદ્રા આદિના પૂર્વના લેખોની વિશેષતાઓ માગધીમાં, ગૂજરાત કાઠિયાવાડ કન્હેરી ગુફા આદિના પશ્ચિમના-દક્ષિણના લેખોની રીતિઓ મહારાષ્ટ્રીમાં, અને મધ્યદેશ અર્થાત મથુરા કુશનો તથા ક્ષત્રપોના સંસ્કૃત અને મિશ્ર લેખોની વાતો સંસ્કૃતપ્રાય શૌરસેનીમાં મળી જાય છે. પરંતુ એમ કહેવું કે સાતવાહન (હાલ)ની સપ્તશતી અને વાકપતિના ગૌડવહોની મહારાષ્ટ્રી મહારાષ્ટ્રની દેશભાષા હતી એ બરાબર નથી. વસ્તુતઃ શબ્દોનું બોધગમ્ય રૂપ અપભ્રંશ અને પૈશાચી આદિ “નીચી પ્રાકૃતો”માં અધિક રહી ગયેલ છે. ઉંચી પ્રાકૃતોમાં ‘ર’ ઉડી જઈ ‘મૂખ’ નો પણ ‘મુકખ’ અને ‘મોક્ષ’ના પણ ‘મુકખ’, ‘ઉષ્ટ્ર’નો ‘ઉકૂ’ થઈ જાય છે, પરંતુ અપભ્રંશ અને પૈશાચીમાં મૂકખ, અને ઉષ્ટ્ર યા ઉષ્ટ્ર પણ જળવાઈ રહ્યા છે. પ્રાકૃત કવિના વ્યાકરણની મદદથી સમાજના જેટલી લાયક થતી ગઈ, અથવા એમ કહી શકાય કે જેમ પહેલા ગંગાપ્રવાહમાંથી સંસ્કૃતના નરૈનેના બાંધ બાંધી તૂટા પુટા કિનારાની નહેર બનાવવામાં આવી હતી તેમ ફરીથી માગધી, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રીની નહેરો જુદી કરવામાં આવી કે જેના કિનારા પણ સંસ્કૃતની પ્રકૃતિની પેઠે આઠા અવળા કરવામાં આવ્યા, પરંતુ ભાષાપ્રવાહ, -સાચી ગંગા-અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના રૂપમાં વહેતો ગયો. અપભ્રંશ પ્રવાહ કંઈ (અમુક સ્થળે) નહોતો-અપભ્રંશ (અમુક) એક દેશની ભાષા નહોતી, ક્યાંક ક્યાંક નહેરોનો પડોશ હોવાથી તેને નહેર એ નામથી બલે કહો પરંતુ તે સમસ્ત દેશની ભાષા હતી કે જે નહેરોની સમાનાંતર વહેતી ચાલી જતી હતી. વૈદિક ભાષા, સાચી સંસ્કૃત, સાચી પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, જૂની હિંદી-ગૂજરાતી દેશની એકજ ભાષા રહી છે. પડિ-તોની સંસ્કૃત, વૈયાકરણો યા નાટકોની પ્રાકૃત, મહારાષ્ટ્રી અથવા એવાજ

નામની અપભ્રંશ, પશ્ચિમી રાજસ્થાની યા જૂની ગૂજરાતી યા બંગલા, ગૂજરાતી આદિ સર્વે તેના Side-shows-આબુઆબુના ખેલ છે-નટની જૂદી જૂદી ભૂમિકાઓ છે.

૨૧૬. હેમાચાર્ય પ્રાકૃતનો કષ્ટ રીતે અર્થ કરે છે તે અગાઉ કહેવાઈ ગયું છે. માર્કડેયના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના આટલા ભેદ આપ્યા છે કે:—

૧ ભાષા—મહારાષ્ટ્રી, શૌરસેની, પ્રાચ્યા, અવંતી, માગધી, અર્ધ-માગધી.

૨ વિભાષા—શાકરી, ચાંડાલી, આભીરી, ટાક્કી, આડી, દ્રાવિડી.

૩ અપભ્રંશ.

૪ પૈશાચી.

આ વિભાગ પરિસ્પર્શપે માત્ર છે, તર્કાનુસાર વિભાગ નથી, નથી. કોઈ નામ દેશાપરથી અને કોઈ નામ જનિઓ પરથી બન્યા છે. પ્રાચ્યા એ પૂર્વા બોલી છે કે જે શરસેન અને અવંતીની પ્રાકૃતોથી બનેલી કહેવાય છે. અવંતીની ભાષામાં એમ કહેવાય છે કે ‘ર’નો લોપ થતો નથી અને લોકોક્તિ અને દેશભાષાના પ્રયોગ અધિક આવે છે. તો તે અપભ્રંશની બહેન જેવી થઈ. અવંતી (માલવા) મહારાષ્ટ્ર અને શરસેન એ બે દેશોની વચમાં જ છે. અર્ધમાગધી તો અહીં ગણાવી, પરંતુ ચૂલિકા પૈશાચી (નાની પૈશાચી) ગણાવી નહિ. શકારની કોઈ અલગ ભાષા નથી; જેમ નાટકનું કોઈ પાત્ર ‘હૈ સો ને’ અથવા ‘જો હૈ શો’ અધિક બોલતો હોય તો તેની બોલીમાં તે ‘તકિયા-કલામ’ અધિક આવશે, એવી બોલી શાકરી છે. ચંડાલ, શઅર એ જનિઓ છે. આભિર જાતિ પણ છે તે દેશ પણ છે. ટક પંજબનો દક્ષિણ-પશ્ચિમી ભાગ છે કે જેની ચચાં આવી ચૂકી છે અને જ્યાંની લિપિ ટાકરી કહેવાઈ. ઉડ એ હડાસા-ઓરીસા-ઉડલ છે; દ્રાવિડી દ્રવિડની અનાર્યભાષા તામિલ નહીં પરંતુ એક બાંધેલી અપભ્રંશ ભાષા છે. રાજશેખરે કપૂરમજરીમાં કવિતામાં મહારાષ્ટ્રીનો અને ગદ્યમાં શૌરસેનીનો ઉપયોગ કર્યો છે. નાટકોમાં પાત્રાનુસાર ભાષાવિશેષનો પ્રયોગ દૈશિક તત્વ ઉપર નથી તેમજ

જાતિક-જાતિના તત્ત્વપર પણ નથી; કેવલ રૂઢ સંપ્રદાય છે. વરરચિની મહારાષ્ટ્રી અને હેમચંદ્રજીની જૈન મહારાષ્ટ્રીમાં પણ એ મુખ્ય અંતર છે-વરરચિ કહે છે કે વર્ણુનો લોપ થાય ત્યારે એ સ્વરોની વચમાં ‘ય’ હોતો નથી; જૈન ‘ય’ શ્રુતિ માને છે-જેમકે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમાં ‘સરિત’નો સરિઆ, જૈન મહારાષ્ટ્રીમાં ઈપિત્ સ્પષ્ટતર ‘ય’ શ્રુતિથી ‘સરિયા’ થાય છે. ખીજું અંતર એ છે કે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમાં સસૃત ‘ણુ’નો સદ્ધ ‘ન’ થાય છે, જૈન અને ખપમાં ઢગાડે છે, અને પદ્ધતિમાં ‘ણુ’ કદી પણ લાવતા નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃતને જ્યારે જરૂર લાગી ત્યારે તેણે દેશી શબ્દ લીધા અને સસૃત પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે તેને સુધારી સાફ કરી લીધાં કરે છે. સાહિત્યની પ્રાકૃતમાં આ પણ વાત છે કે પ્રત્યેક સસૃત શબ્દને તે પોતાનાજ નિયમોથી તત્સમ અથવા તદ્ભવ રૂપ બનાવી કામમાં લઈ શકતી નથી-જે શબ્દ આવી ગયા હોય તેનું વિવેચન તેના નિયમો કરે છે; તે નિયમોથી નવા શબ્દ બનાવી શકાતા નથી. હેમચંદ્રજી કહી ગયેલ છે કે (૮-૨-૧૭૪) “ આ માટે કૃષ્ટ, ઘૃષ્ટ, વાક્ય, વિદસ, વાયસ્પતિ, વિષ્ટર શ્રવસ, પ્રચેતસ, પોકત, પ્રોત આદિ શબ્દોના અથવા જેના અતે કિવપ્ આદિ પ્રત્યય હોય તેવા અગ્નિચિત્, સોમસુત્, સુમ્લ, સુમ્લ આદિ શબ્દોના કે જેનો પ્રયોગ પહેલાના કવિઓએ કર્યો નથી તેનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ, કારણ કે તેમ કરવાથી પ્રતીતિમાં વિષમતા આવે છે, ખીજા શબ્દોથીજ તેનો અર્થ કહેવાય-જેમકે કૃષ્ટને માટે કુશલ, વાયસ્પતિને માટે ગુર, વિષ્ટરશ્રવા માટે હરિ ઇત્યાદિ.”

૨૧૭. આગળ ઉદાહરણોંશ એ રીતે વહેવ્યા છે. પહેલામાં સોમ-પ્રભાચાર્યની ઉદ્ધૃત કવિતા છે, ખીજામાં તેની તથા સિધ્ધપાલની રચનાના નમૂના છે. વિસ્તારભયથી અર્થ આપવામાં એવી રીત રાખી છે કે પ્રત્યેક પદને મળતો ગૂજરાતી-હિંદી અર્થ ક્રમે આપ્યો છે, પછી સ્વતંત્ર અનુવાદ કર્યો નથી-તેને મેળવી બોલવાથી યા બોલતી વખતે મનમાં અન્વય કરવાથી અર્થ પ્રતીત થઈ જશે.

પ્રકરણ ૪ થું.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮. અત્ર સોમપ્રભસુરિએ પોતાના કુમારપાલ પ્રતિભોધ નામના અંથમાં જે જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો ઉદ્ધૃત કર્યા છે તે મૂક્યાંછે.

(૧.) માણી પણકૂઈ જઈ ન નણ, તો દેસડા ચઢજી.

મા દુજનન કર પદ્મવિહિં, દસિજનંતુ ભમિજન.

—માન પ્રનટ થાય, જો, ન, શરીર, તો દેસડો (કુદેશ), તજીએ; મા-ન, દુર્જનના કર પદ્મવોથી, દેખાડાતા, ભમિયે.

—માન પ્રનટ થાય (તો શરીર તજવું જોઈએ), જો શરીર ન (તમય) તો દેશને (તો અવસ્થ) તજી દેવો જોઈએ. પણ દુર્જનો પોતાની આંગળીઓથી ચોંધી આપણને ખતાવે તેવી રીતે ભમવું ન જોઈએ.

પૂર્વાર્દનો આ અર્થ આથી પણ વધારે સુંદર છે. જઈ ન તણ-દેહ ન જાય તો પણ માન જાય તો. દેસડા-દેખો પ્રત્યક્ષતામણિના નં. ૧ માં સદેસડો એ પર ટિપ્પણી. ચઢજી, ભમિજન-તજીએ, ભમીજે. દસ-દેખાડવાના અર્થમાં પ્રાકૃત ધાતુ. (દૃશ ઉપરથી). પંજ-ખીમાં દસ, જુઓ નં. ૪૬. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે.

(૨.) એક મનુષ્ય યજ્ઞ માટે બકરાને લઈ જતો હતો અને બકરો રાડો પાડતો હતો. એક સાધુએ તેને એક દોહો કહ્યો એટલે બકરો છાનો રહી ગયો. સાધુએ સમજાવ્યું કે આ બકરો આ પુરુષનો બાપ રૂદ્રશર્મા છે, તેણે આ તળાવ ખોદાવ્યું, પાળપર ઝાડ વાવ્યાં, પ્રતિવર્ષ અહીં બકરા મારવાનો યજ્ઞ આદર્યો. તે રૂદ્રશર્મા પાંચવાર બકરાની યોનિમાં જન્મ લઈ પોતાના પુત્રથી માર્યો ગયો છે. આ છટો ભવ છે. બકરો પોતાની ભાષામાં કહી રહ્યો છે કે બેટા, માર નહિ, હું તારો બાપ છું. જે તેનો વિશ્વાસ ન પડે તો આ નિશાની ખતાવું છું કે ધરની અદર તારાથી છૂપાવીને એક નિધાન દાટ્યો છે-તે ખતાવી આપું.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણ ૨૦૫

મુનિના કહેવાથી બકરાએ ધરમાં નિધાન બતાવી આપ્યો અને પછી બકરાને તથા તેના મનુષ્ય પુત્રને સ્વર્ગ મળ્યું.

ખડું ખણાવિય સઘ છગલ, સઘ આરોવિય રૂંખ,

પઈ જિ પવતિય જન્ન સઈ, કિં બુખ્યુયહિ મુરૂંખ.

—ખડું એટલે ખાડો, ખણાવ્યો, સ્વયં, હે છાગલ-બકરા !, સ્વયં, આરાપિત કરેલો, રૂંખ-ગાડ પઈ એટલે તેં, જે, પ્રવતિત કરેલા, યજ્ઞ, સ્વયં, શું કામ-શા માટે, બેં બેં કરે છે, મૂર્ખ !

ખણાવિય—ખણાવ્યો—ખોદાવ્યો, આરોવિય—આરાપ્યો—વાવ્યો. પઈ-તેં-તેને માટે જુઓ હેમચંદ્ર ૮-૪-૩૭૦. બુખ્યુયહિ—બેં બેં કરે છે.

(૩.) એક નગરમાં અશુભની શાંતિ પશુવધથી કરવામા આવનારી હતી, ત્યારે દેવતાએ કહ્યું કે:

વસઘ કમલિ કલહસિ જિમ્મ, જીવદયા જમ્મ ચિત્તિ,

તમ્મ પય-પડખાલણુ-જલિણુ, હોસઈ અસિવ નિવિત્તિ.

—વસે છે. કમલમાં, કલહસી, જેમ, જીવદયા, જેના, ચિત્તમાં, તેના પદ (પગ) પખાલવા (ધોવા)ના જલથી હોશે-યશે, અસિવ-અકલ્યાણની, નિવ્રત્તિ. હોસઈ-હોશે દેખો નં. ૨૩.

(૪.) આભરણુ-કિરણુ-દિપ્પંત-દેહ, અહરીકિય-સુરખદ્ધ-રૂપરેહ,

ધણુ-કુંકુમ-કદમ ધર-દુવારિ, ખુપ્પંત-ચલણુ નચ્ચતિ નારિ.

અર્થ સ્પષ્ટ છે દિપ્પંત-દીપ્યમાન-દીપ્તો અહરીકિય-અધરીકૃત, નીચી કંદેલી-દેખાતી રેહ-રેખા, ધણુ-કુંકુમ-કદમ-વિશેષણુ આગળ વિભક્તિ નથી. ધર-દુવારિ-ધરના દારમાં અથવા બારણા ઉપર ખુપ્પંત-ચલણુ-જેના પગ ખુંચી જાય છે (કાંઈમાં) એવી નારિઓ.

(૫.) તીયહ તિન્નિ પિયારઈ, કલિ કળજલ સિંદૂર

અન્નઘ તિન્નિ પિયારઈ, દુધ્ધુ જમ્વાઘ ઉ તૂર

—સ્ત્રીઓના અથવા સ્ત્રીઓને, ત્રણ, પ્યારા (છે) કલિ-ઝંઘડો, કાળજી, (અને) સિંદૂર. અન્ય (પણ), ત્રણ, પ્યારા (છે) દૂધ, જમાઈ અને વાળું. તૂર-તૂર.

(૬). એક રાજ પોતાની રાણી સાથે પોતાની ગાદીનું ભવિષ્ય કરી રહ્યા છે કે:—

નરવધ આણુ જી લંધિહમ, વસિ કરિહમ જી કરિંદુ,

હરિહમ કુમારિ જી કણુગવમ, હોસમ ધહિ સુ નરિંદુ.

—નરપતિ (ની) આણુ, જે, ઉલ્લેખે-ઓળંગે, વશ કરે જે કરી-
દને, હરિ જય, કુમારી જે કનકવતીને, હોશે તેમાં તે નરેન્દ્ર. અભયસિંહ
કુમારે ત્રણે વાતો પૂરી કરી છે. અહીં ‘આણુ’ને સંસ્કૃત ‘આણા’ સાથે
સરખાવી છે અને તે જૈનમાં સવત્ર જેવામાં આવે છે. ગુલેરી મહા-
શય તેનો અર્થ શપથ કે દુહાઇ કરે છે જેમકે રાજપૂતાનામાં ‘દરખા-
રકી આન-’ તુલસીદાસ રામાયણમાં નિષાદનું વાક્ય ‘મોહિ રામ રાવરિ
આન (રાવલી આન) દસરથ સપથ’ ને વધુમા જણાવે છે કે આગળ
કથામા સ્પષ્ટ થાય છે કે ‘આન’નો અર્થ અહીં કાઈ આણા નથી. અરંધી
રાતે અભયસિંહ ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં નગરી રક્ષકે અટકાવ્યો અને
તે ન અટક્યો ત્યારે રાજની ‘આણુ’ દીધી. ‘તારા આપને રાજનો આણુ
દે’ એમ કહી અભયસિંહ ચાલ્યો ગયો. ૩૧ આ કથામાં આગળ ચાલતાં
એક અદ્ભુત શ્લોક પ્રયોગ આવે છે. રાજકુમારી કનકવતીપર હાથીએ
હુમસો કર્યો. તેણીના પરિજને ખૂબ મારી કે ‘છે કોઇ ‘ચક્રહસ્તીજ્ઞ’
—ચતુર્દશીજ્ઞ’ કે જે અમારી સ્વામિનીને આ કૃતાંત જેવા હાથીથી
બચાવે?’ અહીં ચૌદશજ્ઞ—ચૌદશને દિને જન્મેસો ઘણું ભાગ્યવાન અ
થવા પરાક્રમીના અર્થમાં આવ્યો છે. જેમકે જેની છાતીપર વાળ હોય
તે આ કામ કરે, જેણે માનું દૂધ પીધું છે, જે ઉગળી ચૌદશે જન્મેસો છે,

(૭.) વસંતવર્ણન—

અહ કોઇલ-કુલ-રવ-મુહુલ, ભુવણિ વસંત પયડું

ભડું વ મયણુ-મહા-નિવહ, પયડિઆ-વિજય-મરડું

૩૧ નયરાવલ્લેખ દિન્ના રન્નો આણા ॥ દેસુ નિજપિ-
ઉળો રન્નો આણંતિ મળંતો અમયસીહો વચ્ચહ. પૃ. ૩૮.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૨૦૭

—અથ કાયલ-કુલ-રવ-સુખર, ભુવને વસંત પેડો
બટ ધવ મદન મહાનૃપના પ્રકટિત-વિજય-પુરુષાર્થ,
મરફૂ—વીરતા-મરાઠાપણું ?

- (૮) સૂર પલોધવિ કંત-કર, ઉત્તર-દિસિ-આસતુ,
નીસાસુ વ દાહિણુ-દિસય, મલય-સમીર પવતુ.
—સૂર્ય (ને, ના ?) પ્રલોકી કાન્ત(ના)કર, ઉત્તર-દિશા-આસક્ત,
નિઃશ્વાસ ધવ દક્ષિણુદિશના મલયસમીર પ્રવૃત્ત (થયેલા).

આમાં કુમારસભવના ‘કુબેરગુપ્તાં વિશ્વમુષ્ણરશ્મૌ, ગન્તું
પ્રવૃત્તે સમયં વિલંબ્ય । દિગ્દક્ષિણા ગન્ધર્વહં મુખેન વ્યલોક-
નિઃશ્વાસમિવોત્સર્જ ’ નો ભાવ છે, કર-મા શ્લેષ છે. પલોધવિ-
પ્રલોકય, જોધને. વિમક્તિઓનો બરાબર અનુક્રમ ન જળવ્યાથી આ
શબ્દ વચમાં આવી ગયો છે અને સૂર તથા કંત દૂર પડી ગયા છે.

- (૯) કાણુણુ-સિરિ સોદધ અણુ-નવ-પદ્મવ-પરિણુદ્ધ,
નં રત્નસુય-પાવરિય, મહુ-પિયયમ-સબ્દ.

—કાનન-અરણ્યની શ્રી અણુ નવ પદ્મવોથી ઢંકાયેલી શોભેછે,
જાણુ રક્તાંશુક (લાલ વસ્ત્રો)થી ઢંકાયેલી મધુ (ચૈત્ર, વસંત) રૂપી
પ્રિયનમથી સંબદ્ધ (હોય નહિ).

લાલ વસ્ત્ર ગૂજરાતી સ્ત્રીઓ પહેરે છે. તેને ‘કસુમો’ કહે છે.
પાવરિય-પ્રાવૃત.

- (૧૦) સહયારિદિ મંજરિ સહહિ, ભમર-સમૂહ-સણાહ

જાલાહિ વ મયણાનલહ, પસરિય-ધૂમ-પવાહ,

—સહકાર (આંખા)ની મંજરી સોહ છે ભ્રમર સમૂહથી સનાથ
જ્વાલાઓ ધવ મદનાનલની પ્રસરિત-ધૂમ-પ્રવાહ

અહીં સહહિના અર્થ સહે છે એમ થઈ શકતો નથી. સોહ છે
એ અર્થ ખેસે છે, સોમાંના ‘ઓ’ની એક માત્ર માનવાથી કામ ચલાયું
છે. જુઓ નં. ૨૨, ૪૧

(૧૧) દમયંતીના વસ્ત્રપર નલ તેને તજતી વખતે પોતાના લોહીથી લખી ગયો હતો કે—

વડ-રૂકખહ દાહિણુ-દિસિહિં, જાઘ વિદખહ મગ્ગુ,
વામ-દિસિહિ પુણુ કોસલિહિ, જાહ રૂચઈ તહિં લગ્ગુ.
—વડ(ના) ઝાડની દક્ષિણુ દિશામાં જાય (છે) વિદખનો માર્ગ,
વામ દિશામા પુનઃકોસલનો (માર્ગ), જ્યાં રૂચે ત્યાં લાગ.
જ્યાં ચાહે ત્યાં જા. જાહ-જહિં, જ્યાં. તહિં—ત્યા.

(૧૨) કુશલ નામનો વિપ્ર (મહાભારતના નયોપાખ્યાનનો પાણ્દે)
ખુદકને (કુદક, મહાભારતનો વિકૃત નવ રૂપે બાહુક) જોઈને નીચેનો
દોહો (દુહય) ગાય છે.

નિર્દુર નિક્કિવુ કાઉરિસુ, એકુજિ નસુ નહુ ભાંતિ,
મુકિવ મહાસઘ જેણુ વિણિ, નિસિ સુતી દમયંતિ.

—નિર્દુર નિષ્કૃપ (કૃપારહિત) કાપુરૂપ એકજ નલ (છે) નથીજ
બાંતિ (એ વાતમાં). મૂકી-છોડી મહાસતી જેણે વનમાં નિશામાં-રાત્રિમાં
સુતી દમયંતી.

મુકિવ-મુકતા, મહાસઘ-મહાસતી.

(૧૩) પરદાર ગમનના સંબંધે ઉજ્જયિનીના રાજા પ્રદોતની કથા
લખી છે, તેમાં પ્રસંગવશાત્ ઉદયન વત્સરાજ, વાસવદત્તા, યૌગંધરા-
ધરાયણુ આદિની કથાઓ પણ આવી છે કે જે યૌધ્ધ જાતકોમાં, બૃહ-
ત્કથા (કથા સરિત્સાગર) અને ભાસના નાટક પ્રતિજ્ઞાયૌગધરાયણુની
કથાથી કંઈક ફેર છે, કિંતુ એ શ્લોક તે નાટકમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યા
છે. અસ્તુ. રાજગૃહના રાજા શ્રેણિકના પુત્ર અભયને પ્રદોતે છલથી બાંધી
પોતાને ત્યાં રાખેલો હતો. તેણે કંઈ ધ્યાન ખેંચે તેવાં કામ કર્યાં. પ્રદોતે
તેને 'વર' માગવા કહ્યું ત્યારે તેણે એવું ઉપદ્રાગ-ચુચવડીઓ વર
માંગ્યો કે જેમાં અભિપ્રાય-સાર એ હતો કે મને અહીંથી વિદાય કરો.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણે. ૨૦૯

નલગિરિ હૌત્યહિંમિં કિતહીં, સિવદેવિહિ ઉઁછંગિ,
અગિબીરૂ રૂહ દારૂહિ, અગિ દેહિ મહ અંગિ.

પ્રધોતને ત્યાં નલગિરિ નામનો પ્રસિદ્ધ દ્વાથી હતો; શિવા દેવી હતી, અગ્નિબીરૂ રથ હતો કે જે આગમાં બળતો નહોતો. અભય કહે છે કે નલગિરિ દ્વાથીમાં (પર) બેઠાં બેઠાં શિવા દેવીના ખોળામાં અગ્નિ-બીરૂ રથનાં લાકડાંઓથી મારા અગમાં આગ દે. ઉઁછંગ-સં. ઉત્સંગ. (૧૪) જાતી વખતે અભય બહો લેવાની નીચેની પ્રતિજ્ઞા કરીને ગયો અને પછીથી આવી પરદાર-ગમન-રસિક પ્રધોતને બે સ્ત્રીઓદ્વારા લલચાવી ખાંધી લઇ ગયો.

કરિવિ પધ્નિ સહસ્સકરૂ, નગરી મળ્લિલ સામિ ।

જાઇ ન રડતું તઘી હરઉં (તઘ) અગિહિં પવિસામિ.

—હું સ્વામી ! સહસ્ત્રકર-સૂર્યને પ્રદીપ કરી અર્થાત્ ધોળે દહાડે નગરીના મધ્યથી તને રડતો જો હું હરી ન જઈ તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરૂં. રડતું-પન્નખી રડ્યાંદા, હિંદી રટતા.

(૧૫) વેસ વિસિદ્ધ વારિયઇ, જાઇ વિ મળ્લોહર-ગત,

ગંગાજલ પકખાત્રિય વિ, મુણિહિ કિં હોઇ પવિત.

—યદિ મનોહર ગાત્ર પણ (હોય) છતાં વેશ-વિશિષ્ટોને વારિયે-તેનાથી અચીયે. કુતરી ગંગાજલથી પ્રદક્ષિત (હોય) છતાં પવિત્ર થાય ? વેસવિસિદ્ધ-વેશ-વિશિષ્ટ-સારા વેશવાળી-વેશ્યા; વેશનો અર્થ 'વેશ્યા-ઓનો ત્રાડો' પણ થાય છે-આ અર્થમાં 'વેશ્યાના વાડામાં ઘુમી ગઇ' જુઓ નીચેનું ઉદાહરણ નં. ૧૬ સુડિ-સં. શુની-કુતરી.

(૧૬) નયણિહિ રોયઇ મણિ હસઇ, જાણુ જાણુઇ સહ તત્ત,

વેશ વિસિદ્ધ તં કરઇ, જાં કટૂહ કરવતુ.

—જાણુ સહુ તત્ત જાણુ (જાણુતી હોય નહિ તેમ) નયનથી રૂએ, મનમાં હસે. વેશ-વિશિષ્ટ તે (તેમજ) કરે, જે (જેવી રીતે) કાજની (કાજને) કરવત.

ઉપરના બંને દોહામાં 'વેસ વિસિદ્ધ' જુદા જુદા પદ માનીએ તો પહેલામાં 'વેસ્યા વિશિષ્ટો' (સારા લોકો) થી વારતિ કરવામાં આવે છે, એ અર્થ થશે અને બીજામાં 'વેસ્યા વિશિષ્ટોના (=ને) ને કરે' ઇત્યાદિ થશે. કરવત્=સં. કરપત્ર. હિં. કરૌતી, ગૂં કરવત.

(૧૭) પિય હઉં થકિય સયલુ દિણુ, તુહુ વિરહગિ કિલંત,

થોડા જલ જિમ મચ્છલિય, તલ્લોવિલ્લિ કરત.

—પિયુ ! હું સકલ-આખો દિન તારા વિરહના અગ્નિમાં ઉકળતી રહી-(કેવી રીતે ?) જેમ માછલી થોડા જલમાં તડકડાટ કરે છે (તેમ). થકિય-થાકવું-રહેવું (બંગલા થાક); તલ્લોવિલ્લિ-તલ્લે ઉપરિ-ઉપર નીચે થવું તે-તડકડાટ.

(૧૮) મઈ જાણિયઉં પિય વિરહિયહ, કે વિ ધર હોષ વિયાલિ,

નવરિ મયંકુ વિ તહ તવધ, જહ દિણુયર ખયકાલિ.

—મેં જાણ્યું-પ્રિયના વિરહિતને કાષ્ઠપણુ આધાર રાતમાં હોય, નવરિ-નહિં પરંતુ (તે જવાબો-તે દૂર રહ્યું-ઉલટું) મયંક પણુ જેમ દિનકર પ્રલયકાલમાં (તપે) તેમ તપે છે. ધર-આધાર, આલંબન. વિયાલિ-વિકાસે. વિ=દિ, બીજી વેળા અર્થાત્ રાત. મયંક-મૃગાંક-ચંદ્ર. ખયકાલ-હાયકાલ-પ્રલય. નવરિ-આ દેશીના કંઈક યોગ્ય ભાવ પ્રાકૃતની સંસ્કૃત છાયા બનાવનાર લાવી શકતો નથી. તેનો ઉપર અર્થ આપ્યો છે. આ દોહો હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૬ નં. ૬૨.

(૧૯) અજગુ વિહાણુઉં અજગુ દિણુ, અજગુ સુવાઉ પવતુ,

અજગુ ગલતિયઉં સયલુ દુહુ, જં તુહું મહ ધરિ પતુ.

—આજ વહાણું (પ્રભાત) થયું, આજ દિન, આજ સુવાયુ પ્રવૃત્ત થયો. આજ સકલ દુઃખ કે જે તને મારા ધરમાં પ્રાપ્ત (થયું) તેને ગલહાયો (દીધો)-કાઢી નાંખ્યું. વિહાણુઉં-નામધાતુ. વિહાન્યો હિંદી વિહાન, ગૂજરાતી વહાણું, સં. વિભાત, વિભાન. ગલતિયઉં-સં. ગલહસ્તિત-ગળામાં હાથ દઈ કાઢી મૂક્યું. (અર્થચંદ્ર દીધું, ગલહ-સ્તેન માધવ.)

સોમપ્રભાચર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૨૧૧

(૨૦) પડિવળિજિવિ દય દેવ ગુર, દેવિ સુપતિહિ દાણુ,
વિરધવિ દીણુજણુદરણુ, 'કરિ સદ્ભલ્લ અપ્પાણુ.'

—ચોથા ચરણની સમસ્યા પૂર્તિ છે. દયા, દેવ, અને ગુર પ્રાપ્ત કરી, સુપાત્રોને દાન દધ-આપી, દીનજનનું ઉદ્ધરણ કરી આત્માને-પોતાને સદ્ભલ કરે. પડિવળિજિવિ-સં. પ્રતિપદ્ય-અંગીકાર કરી. વિરધવિ-સં. વિરચ્ય. અપ્પાણુ-આત્માનં. તુલસીદાસે 'અપાન' વાપરેલ છે. પડિવળિજિવિ, દેવિ, વિરધવિ-પૂર્વકાલિક ક્રિયાઓ-ભૂતકૃદંત છે.

(૨૧) પુણુ ગુ રંજઈ જણુયમણુ, થી આરાહઈ કંતુ,
ભિચ્યુ પસન્નુ કરઈ પહુ, 'છહુ ભલ્લિમ પળ્લંતુ.'

—સમસ્યાપૂર્તિ. પુત્ર જો જનક એટલે પિતા (ના) મનનું રંજન કરે, સ્ત્રી કંથ(ને) આરાધે, ભૂત્ય પ્રભુ-સ્વામી(ને) પ્રસન્ન કરે તો એ (અથવા અહીં) ભલાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. રંજઈ-સં. રંજયતિ-પ્રસન્ન કરે. આરાહઈ-આરાધના કરે. છહુ-આ અથવા અહીં. ભલ્લિમ-ભલાઈ (સં. નું ધમનિચ્). પળ્લંતુ-હિંદી પાછજતે હૈ, પાતે હૈ. ગૂ. પામે છે; અથવા છહુ ભલ્લિમ પળ્લંતુ-આ ભલાઈની પર્યંત-સીમા છે' એ પણ અર્થ થઈ શકે છે.

(૨૨) મરગય વનહ પિયહ ઉરિ, પિય ચંપયપય દેહ, (સમંસ્યા)
કસવટ્ટઈ દિનિય સહઈ, નાઈ સુવન્નહ રેહ. (પૂર્તિ)

—મરકત વર્ણુના (સ્થામલ) પિયાના ઉપર ચંપક (જેવી) પ્રજા (વાળા) દેહવાળા પ્રિયા કસોટી પર સુવર્ણની રેખા દીધી-આપી તે પેટ-તે જેવી શોભે છે. શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં આને ધણી મળતી એક બીજી કવિતા છે તેનું વિવરણ જુઓ પૃ. ૧૨૮ નં. ૧ આ કઇ અવસ્થાનું વર્ણુન છે તે કહેવાની જરૂર રહે છે? સહઈ-જુઓ ઉપર નં. ૧૦ અને ૪૧.

(૨૩) ચૂહિ ચુન્ની હોષસમ મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતુ, (સમસ્યા,
સાસાનલિણુ ઝલક્રિયઈ, વાહસલિલ સંસિતુ. (પૂર્તિ)

—હે મુખે ! કપાલપર રાખેલો ચૂડો શ્વાસની અનલ-અગ્નિથી જ્વાલિત-બળેલો થઈ અને બાબ (વરાળ)ના સલિલ એટલે જળથી સંસિક્ત એટલે સીંચાપેત્રા થઈને ચૂર્ણ (ચૂરેચૂરા) થશે. પહેલાં તો બળનો શ્વાસ ચૂડાને તપાવશે પછી તેનાપર આંસુ પડશે તો ને શું ચૂરેચૂરા નહિ થઈ જાય ? મુદ્ધિકવોલિ-એને સમાસ લાઈએ તો મુખ્યાના કપોલપર એવો અર્થ થાય. યુન્ની હોઈસર્ધ-અજૂત તદ્દભાવનો ‘ધ’ આમાં છે. મુદ્ધિ-જુઓ પ્ર૦ ચિં. ઉદાહરણમાં ‘મુધિ’ (નં. ૮). ઝલક્રિયક-ઝલ-જવાલા જુઓ પ્ર. ચિં. (નં. ૬) ‘ઝાળ’. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ.

(૨૪) હઉં તુહ તુદુંક નિચ્છણુ, મગ્ગિ મણિચિહ્ન અજ્જનુ.

તો ગોવાલિણ વજ્જરિઉ, પહુ મહ વિયરહિ રજ્જુ.

—(દેવતાએ કહ્યું કે) હું તારાપર નિશ્ચયે તૂટો (છું), આજ મનનું ઇચ્છ્યું માગ. ત્યારે ગોવાલીએ કહ્યું ‘પ્રભુ ! મને રાજ આપ.’ વજ્જરિઉ-દેશી. ઉચ્ચ, કહ્યું. વિયરહિ-સ. વિતર (હિ). આ સોમપ્રભની પોતાનીજ રચના હોય એવો સંભવ છે, પરંતુ અધિક સંભવનો એ છે કે આ કહાણીને સચ્ચલ્લોક હોય.

(૨૫) એક કોહલ નામનો કપ્પાડી-જંગલી હતો, તે લાકડાની કાવડ ખાંધપર લાઈને ફરતો હતો. તેને સિંહલા નામની સ્ત્રી હતી તેણીએ પતિને કહ્યું ‘દેવાધિદેવ યુગાદિદેવની પૂજા કરો કે જેથી જન્માંતરનાં દારિદ્ર્ય-દઃખ આવે નહિ, પતિએ કહ્યું કે ‘તું ધર્મ-શ્રેણી થઈ છો. પરસેવક એવો હું શું કરી શકું નેમ છું ?’ ત્યારે સ્ત્રીએ નદીજલ અને ફૂલની પૂજા કરી. તેજ દિને તે વિષ્ણુચિહ્ન-મરડાથી મરી ગઈ અને જન્માંતરમાં રાજકન્યા અને રાજપત્ની થઈ. પોતાના નવા પતિ સાથે કોઈ દિવસ તેજ જિનમંદિરમાં આવી કે જ્યાં પૂર્વ પતિ દરિદ્ર કપ્પાડીને જોઈ મૂર્છિત થઈ ગઈ. તે સમયે જાતિસ્મરણ થતાં તેણીએ નીચેનો દોહો કહ્યો. કપ્પાડીએ સ્વીકાર કરી જન્માંતર કથાની પુષ્ટિ કરી.

અડવિહિ પતી નધહિ જલુ, નો વિ ન વૂહા હત્ય,
અવો તહ કવ્વાડિયહ, અજ્જર વિસજ્જિય વત્ય.

—અટવી (જંગલ)નાં પાંદડાં, નદીનું જળ (સુલભ હતાં)
તો પણ (તે) હાય ન હલાવ્યા. હાય! તે કપ્પાડીઆના વસ્ત્ર આજ
વિસર્જિત છે (તન પર કપડા પણ નથી, અને હું રાણી થઈ ગઈ.)
વહા-વ્યૂહિત કર્યા. અવો-આશ્ચર્ય અને ખેદઅર્થે.

(૨૧) જે પરદાર-પરમ્મુહા, તે વુચ્ચહિં નગ્ગીહ,
જે પરિરંભહિં પરરમણિ, તાહં કુસિજ્જર્ઠ લીહ.

—જે પરદારા(થી) પરાંમુખ (છે) તે નરસિંહ કહેવાય છે. જે
પરરમણિ(ને) આલિંગન કરે છે, તેની રેખા (સજ્જનોની હારથી)
કસકી જાય છે-મટી જાય છે-તે સજ્જનની પંગતમાં બેસી-રહી શકતો
નથી. વુચ્ચહિ-સં. ઉચ્ચતે. કુસિજ્જર્ઠ-મટી જાય છે. હિં પોંછ દી ગતી
હૈ. સસ્કૃતમાં ' પોંછને ' માટે ઉત્પ્પુસ્ ધાતુનો કાશ્મીરી કવિઓએ
પ્રયોગ કર્યો છે- વાપરેલ છે. લીહ-રેહ, રેખા.

(૨૭) એક વહ પશુપક્ષીની ભાષા જાણતી હતી. અર્ધા રાતે શિયા-
ળને એવું કહેતાં સાંભળ્યું કે નદીનું મડદું આપી દે અને તેનાં ધરણ્યાં
લઇ લે, એટલે તે નદીપર તેમ કરવા ગઈ. પાછી આવતી હતી તે
સસરાએ જોઇ લીધું. તેણે જાણ્યું કે તે અ-સતી છે. તે તેણીને પિયર
પહોંચાડવા ગયો. માર્ગમાં કરીરના આડની પાસે કૌઓ બોલવા લાગ્યો
કે આ વ્રક્ષના નીચે દશ લાખનો નિધિ છે, કાઠી લે અને મને દહીં સત્તુ
અવરાવ. પોતાની વિધાથી દુઃખ પામેલી તેણી કહે છે કે:—

એકે દુન્નય જે કયા, તેહિં નીહરિય ધરસ્સ,
ખીજા દુન્નય જમ કરઉ, તો ન મિલકિ પિયરસ્સ.

—જે એક દુર્નય કર્યો તેથી ધરથી નિકળી-નિસરી, ખીજો
દુર્નય જો કઈ તો આરાથી (કદી પણ) ન મળું. ધરસ્સ, પિયરસ્સ-
સસ્કૃત છંદી 'સ્યનો 'સ્સ' છે. પિયર-પ્રિયકર.

(૨૮) રૂઝિમણીહરણના સમયે કપ્પહ (કાન્હ, કૃષ્ણ) રૂઝિમણીને કહે છે:—

અમ્હે થોડા રિઉ બહુય, ઇઉ કાયર ચિંતલિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયલુ, કઇ ઉજ્જેઉ કરંતિ.

—આ હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૫ નં. ૬૦ અમે થોડા (છીએ), રિપુ ધણા છે એમ કાયર ચિંતવે છે. ભોળી ! મનતલમાં જો, કેટલા ઉઘોત-પ્રકાશ કરે છે ? ધણા તારા છે તે કે એક ચંદ્ર ? અમ્હે-ગૂં અમે, રાજસ્થાની મ્હે. ગૂજરાતીમાં કોઇ સાક્ષર ‘હ’, પણ અમ્હે એમ કરી વાપરે છે. મુદ્ધિ-મુઘે ! જુઓ નં. ૨૩. નિહાલહિ-આસા. ઉપનિષદોનું નિભાલયનિ. ઉજ્જેઉ-ઉઘોત.

(૨૯) સો જિ વિચક્કણુ અરિખયઇ, હજ્જઇ સોજિં છઇલ્લુ,
ઉપ્પહ પઠિંઓ પહિ ઠવઇ, ચિતુ જુ નેહ-ગહિલ્લુ.

—તે જ વિચક્ષણુ કહેવાય છે, તેજ છેલ છાજે છે (શોભિત થાય છે) જે ઉપય-પ્રસ્થિત (કુમારો પર ચાલતા) નેહમેલા ચિતને પથપર ટકાવે છે. અરિખયઇ-આખવામાં આવે-આક્રમ્યા પરથી. પંગળખી આખના. કહેવામાં આવે. હજ્જઇ-છાજે. સોજિં-સોઉનિજિ. તે જ. જિ-જી પાદપૂરણુ છે. છઇલ્લુ-સં. જેદ એટલે વિદગ્ધ, ચતુર. પ્રાકૃત કવિતામાં છઇલ્લનો અર્થ ચતુર છે. પંગળખીમાં છેલ એટલે સારું. આ છઇલ્લ તથા તે પરથી બનાવેલ પ્રેમી છેલ્લા (છમિલ, છમિલા)નો ભેદ તુલસી-દાસે બતાવ્યો છે કે ‘છરે છખીલે છેલ સખ.’ ઠવઇ-સ્થાપે સં. સ્થાપિત. ગહિલ્લુ-સં. ગ્રહિલ, આગ્રહી, તેપરથી થેલું થયેલ છે. હરીલું.

(૩૦) રિદ્ધિ વિદ્ધણુઠ માણુમહ, ન કુણુઇ કુવિ સમ્માણુ,
સઉણિહિ મુચ્ચહિ ફલરહિઉ, તરવર ઇત્યુ પમાણુ.

—રિદ્ધિ વિદ્ધણુ માણુસનું કોઈ પણ સંમાન કરતું નથી. શકુનિ-પક્ષીઓથી ફલરહિત તરવરને ઓડાયછે (એ) અહીં પ્રમાણુ છે.

રિદ્ધિ-સં. ઋદ્ધિ. વિદ્ધણુ-સં. વિદ્ધીન. નિશાના રૂપમાં ઇ અને

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૨૧૫

ઉની બદલીમાં-સંરખાઓ જીર્ણ ઉપરથી જૂર્ણ અને તે પરથી જૂના.
સહિષ્ણુ-સં. શકુનિ. ધૃત્યુ-પ્રાકૃત એત્ય, સં. અત્ર, પંજાબી ધત્યું.

(૩૧) જઘવિ હુ સૂર સૂરવુ વિચ્છાખાણુ,
તઠવિ ન સેવધ કાચિ પધકખાણુ;
પુરિસ-ગુણાગુણ-મુણુણ-પરમ્મહ,
મહિલહ બુદ્ધિ પયપહિં જાં બુદ્ધ.

—યદ્યપિ શૂર, સૂરપ, વિચ્છાણ હોય તથાપિ લક્ષ્મી (તે મનુષ્યને)
પ્રતિક્ષણુ સેવની નથી. (કારણકે) પુરુષોના ગુણુ અને અગુણના વિચ્છા-
રથી પરાગ્રમ્બ, મહિલાઓની બુદ્ધિ હોય છે-જેથી બુધ કહે છે. મુણુણ-
વિચ્ચારવું-મનન- પયપહિ-સં. પ્રજ્ઞપતે. જાં-જેથી અથવા જોમ (યથા).

(૩૨) જેણુ કુલકમ્બ લલિયઈ, અવજસુ પસરઈ લોઈ,
તાં ગુર-રિક્કિ-નિમ્બણુ વિ, ન કુણુઈ પંડિઓ કોઈ.

—જેનાથી કુલકમ્બ ઉલંઘાય, (અને) અપજનશ લોકમાં પ્રસરે,
તે(ને) ગુર એટલે બહુ સંપત્તિ ઉપજાવનાર (કામ)ને પણ કોઈ પંડિત
કરતું નથી.

(૩૩) જાં માણુ મૂઢહ માણુસહ, વંછમ દુલ્લહ વત્યુ,
તાં સસિ-મંડલ-મહણુ કિહિં, ગયણિ પસારઈ હત્યુ.

—જો મૂઢ માણુસતું મન દુર્લભ વસ્તુને વાંછે છે, તો શું શશિ-
મંડલના ગ્રહણુ કરવા માટે ગગનમાં હાથ ખસારે છે ?

(૩૪) રાવણુ જાયઉ જહિં દિવહિ, દહ મુહ એક સરીર,
ચિંતાવિય તમ્બહિ જણુણિ, કવણુ પિયાવઉ ખીર.

—શંખપુરના રાજા પુરંદરને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું.
રાજાએ આ દોહાતું એથું ચરણુ ‘પુત્ર માતા’થી સમસ્યાની રીતે પૂછ્યું.
તેણીએ પૂર્તિ કરી. પ્રથમ ચિંતામણિમાં સરસ્વતી કુટુંબ ભોજને ત્યાં
આવ્યું હતું; ત્યાં પણ આ સમસ્યા ગૃહપત્નીએ આજ રીતે પૂછી કરી
છે. આમાંથી એ દક્ષિત થાય છે કે આ દોહો જૂનો છે. કથાલેખક

આની રચના કોઇપણ રાજની સભામાં ઠેસવી દે છે. હવે પછીના પ્રયત્ન ચિંતામણિવાળા લેખમાં આનો તેમજ આગળના દોહાનો અર્થ આપેલ છે. જુઓ હવે પછી તેમાં નં. ૧૨.

ગવણ, જાયો (જન્મ્યો), જે દિને દશમુખ એક-સરીર વાળો;
ત્યારે ચિતિત કરી, જનની(ને) કે(ને)-ક્યા મુખને ક્ષીર (દુધ) પીવરાવુ ?
ચિંતાવિય-સ. ચિંતાપિના (') 'પ' નો 'વ' થાય છે.

૧-૫ ૫૦૭.

(૩૫) ઇક અચ્ચમ્ભુકિ દિદુ મઇ, 'કંઠિ વ જુલ્લઈ કાકિ',
ક્રીધવિ વિરહ-કરાલિયલે, કિડડાવિયકિ વરાકિ.

(પુત્રની સ્ત્રીએ આ સમસ્યાપતિ કરી છે-આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. આ અત્યદ્ભુત મેં દીકુ કે હું કહમાં શુ લગાવુ, કોઇપણ વિરહ-કરાલિતાએ વરાક (ખીયારા-પતિ)ને કિડાવી દીધો. ઇક=આ.

(૩૬) સીહુ દમેવિ જુ વાહિહઈ, ઇકકુ વિ જિણિહઈ સત્તુ,
કુમરિ પિયકરિ દેવિ તમ્મ અપ્પહુ, રજ્જુ સમત્તુ.

—ગજપુરના રાજા ખેમંકરને સુતારા દેવીથી એક કન્યા કિપન થઇ, રાજા અને રાણી મરી ગયા પછી મંત્રિઓએ તેણીને પિયંકર એ નામ આપી પુરુષ હોય તેમ ગાદીપર બેસાડી, પછી ફલદેવી અમ્યુતાની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે આનો પતિ કેને કરવો ? દેવીએ કિત્તર આપ્યો કે-સિંહને દમન કરીને જે વાહે-સવારી કરે, એકલો પણ શત્રુઓને જીતશે, તેને કુમારી પ્રિયંકરીને રાજ સમસ્ત અર્પણ કરો. આવોજ પતિ મળી ગયો ને વાર્તા વાર્તાની પેઠે ચાલી આવી.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૬—હવે સોમપ્રભસરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાના નમુના આપીએ છીએ.

(૧) કુમારપાલ પ્રતિભોધ (ગાયકવાડ સંસ્કૃત સિરીઝ પૃષ્ઠ ૭૭.) એક છંદ:-

(૩૭) કુલુ કલ્પકિંક મલિકિ માહ્યુ

મલિણીકય સયણુમુહ

દિન્નુ હાથુ નિયગુણુ કડપ્પદ

જગુ જગપિયો અવજસિણુ

વસિણુ વિલિય સન્નિલિય આપદ ।

દૂરહ વારિકિ ભદુ નિણિ, દક્કિકિ સુગમદ્વાર,

કિમયભવુખ્મડદુકખકર, કામિકિ જિણુ પરદાર.

આ માત પદવાળો-સમપદ છંદ તે મમયની રચનામાં બહુ મળે છે. અનના એ પદ દોહાના છે. પરદાર ગમનની નિદા કરતાં કરિ કહે છે કે-કલ, કલકિત (કર્ણ) માહાત્મ્ય (ધૂળ !) મેળવ્યુ. સજ્જનોનાં મુખ મલિન કર્યા, નિજ ગુણસમુદને હાથ દીધો (ધડકો દબ બહાર કાઢ્યો), જગને અપજશથી ઝંપ્યું (ગલહાયો દીધો-ઢાંકી દીધું), અસનથી વિહિત-કરેલા પોતાને સન્નિહિત કર્યો. દૂરથી ભદ્ર-કલ્યાણને વાર્યું, સુમતિના દ્વાર ઢાંકી દીધાં, બને ભવ (આ ભવ અને પરભવ)માં ઉદ્ભટ દુઃખોની કરનારી પરદારને જણે કામિત કરી (આહી) તેણે.

સયણુ-સજ્જન, મિત્ર હિંદી સાજન. દિન્નુ હાથુ-હાથ દીધો, ગલહસન કર્યો, અર્ધચંદ્ર આપ્યો, બહાર કાઢી મૂક્યો. જુઓ ઉપર નં. ૧૯. કડપ્પ-? સમૂહ. ઝંપ=ધ્રુમવું, ઢાંકવું વા છતવું.

આને મળતો એક શ્લોક સોમપ્રભનીજ સૂક્તિમુક્તાવલી (સિદ્ધ પ્રકરણુ-સ્તોત્ર)માં છે:-

દક્ષસ્તેન જગત્યકીર્તિપટહો ગોત્રે મષીકૂર્ચકં

ષારિઙ્ગસ્ય જલાંજલિ ગુંજગજારામસ્ય દાવાનલઃ ।

સંકેતઃ સકલાપદાં શિવપુરજ્ઞારે કપાટો દદઃ

શીલં ચેન નિજં વિલુપ્તમશિલં ત્રેલોક્કવચિતામણિઃ ॥

—કાવ્યમાલા ગુચ્છક ૭ પૃ. ૩૭.

(૨) ૫. ૩૧૧, કુલ ૧૪ છંદમાં બાર ભાવનાઓ છે તેમાંથી ત્રણ નમૂના.

(૩૮) પિઠ માય માય સુકલતુ પુતુ
પહુ પરિયણુ મિતુ સણેહજીતુ ।
પહવંતુ ન રકખઈ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ અન્નુ ન અતિ સરણુ ॥

(૩૯) રાયા વિ રક સયણો વિ સતુ
જણુઓ વિ તણુઉ જણુણિ વિ કસતુ ।
ઇહ હોઈ નડ વ્વ કુકમ્મવંતુ
સંસારરગિ બહુરુતુ જંતુ. ॥

(૪૦) એકલ્લઉ પાવઇ જીવુ જમ્મુ
એકલ્લઉ મરઈ વિહત કમ્મ ।
એકલ્લઉ પરભવિ સહઇ દુકપ્પુ
એકલ્લઉ ધમ્મિણુ લહઇ મુકપ્પુ ॥

આમાં અર્થ ૨૫૪ છે. કઠિન શબ્દોના અર્થ આ પ્રમાણે છે:—
પિઠ—પિતા. સુકલતુ—સુકવત્ર: (સારી સ્ત્રી), પહુ—પ્રભુ, પરિયણુ—પરિજન.
સણેહજીતુ—સ્નેહયુક્ત. પહવંતુ—સં. પ્રભવન. સમર્થ હોવા છતાં.
રકખઈ—સં. રક્ષતિ—રક્ષા કરે છે—બચાવે છે. ધમ્મહ—ધર્મના. અન્નુ—
અન્ય. અતિ—છે. રાયા—રાગ. સયણો—સજ્જન—સાજન. સતુ—શત્રુ.
જણુઓ—જનક, પિતા. તણુઉ—તનય—પુત્ર. નડવ્વ—નટ ઇવ—નટની પેઠે.
રંમિ—રંગ ઉપર—નાટક ભૂમિપર. બહુરુપુ—બહુરૂપી. એકલ્લઉ—એકલો. વિ-
હત—અર્જિત—કમાવેલાં. પરભવિ—પરસોકમાં. ધમ્મિણુ—ધર્મથી. મુકપ્પુ—મોક્ષ.
(૩) ૫. ૩૫૦—૫૧, વસંતવર્ણન છદ પાંચ તેમાંથી એક નમૂના.

(૪૧) જહિં રત સહહિં કુસુમિય પલાસ નં કુટંપિહિયમણુ હિયમમાસ,
સયચારિહિ રેહહિ મંજરીઓ નં મયણુ જલ્લણુ ગલામલીઓ.

—બ્યાં કુસુમિત પલાસ રક્ત સોહ છે જાણે કે પશિકમણુ(ના)
હૃદયનું માંસ કુટે છે; સહકારો (આંખા)માં મંજરીઓ વિરાજે છે જાણે

કે મદન (રૂપી) જવલન (અગ્નિ) ની જવાલાવલિઓ. સહસ્રિં-શુઓ
નં. ૧૦ તથા ૨૨.

(૪) ૫૯ ૧૭૮. ગ્રીષ્મવર્ષુન છંદ ચાર તેમાંથી એક નમૂનો.

(૪૨) જહિં દુર્ઘ નરિદુ વ સયલુ ભુવણુ, પરિપીડહ તિવ્વ કરેહિં તવણુ,
જહિં દ્વલ્લવ મહિલય જણુ સમગ્ગ, સતાવહ સૂય સરીર લગ્ગુ.

—જ્યાં તવણુ-તપન-સૂર્ય તીવ્ર કરોથી-કિરણોથી દુષ્ટ નરેન્દ્રની
પેડે સકલ ભુવનને પીડે છે, જ્યાં દુર્ભગ (વિયોગિની) મહિલા જન
સમગ્રને સતાવે સૂર્ય (?) શરીરમાં લાગ્યા. કર-રાજના કર તેમજ કિરણ.
(૫) ૫૯ ૪૨૩ થી ૪૩૭ પર શ્રવમન:કરણુ સંશ્રાપ છે તેમાં
છંદ ૧-૨, ૪-૨૭, ૨૯-૩૦, ૪૭, ૫૧-૫૨, ૫૪-૫૯, ૬૧, ૬૪-
૬૫, ૬૭-૧૦૪ એ બધા અપભ્રંશમાં છે-બાકીના પ્રાકૃતમાં છે. કવિ
સિદ્ધપાલે શ્રવ, મન અને દીપ્તિઓની વાતચીત રાગ કુમારપાલને સંભ-
ળાવી છે. દેહ નામના પદ્ય (નગર) માં આત્મા રાગ, યુદ્ધિ મહાદેવી,
મન મહામત્રી, અને ફરિસણુ (સ્પર્શ) રસણુ (રસ), આણુ (ધાણુ),
લોયણુ (લોચન), સવણુ (શ્રવણુ) એ પાંચ પ્રધાન-એમ કથા ચાલે છે.
તેમાંથી ત્રણુ નમૂના આપીએ છીએ:—

(૪૩) જ તિલુતમ-રવ-વક્રિખતુ

ખણુ અંલુ ચઉમુહુ હુઉ

ધરમ્ ગોરિ અહ્મંગિ સંકર

કંદંપપરવસુ ચક્ષુ

જં પિયામ્ પશુમ્ પુરંદર

જં કેસવ નચ્ચાવિઉ, ગોહંગણિ ગોલીહિં

દંદિયવગ્ગહ વિપ્પરિઓ, તં વન્નિયહ ક્ષહિં.

૬૧

—જે તિલોતમાના રૂપથી વ્યાક્ષિત-વ્યાકુલ ચએલો બ્રહ્મા ચતુ-
ર્ભુજ થયો, શંકર ગૌરીના અર્ધાંગમાં ધર-ધારણુ કરે, કંદર્પને પરવશ
ચરણુ જેના છે તે પુરંદર જે પ્રિયાને પ્રણમે, જે કેસવ ગોષ્ઠના આંગણે
ગોપીઓથી નચ્ચાયે-આ દંદિયવર્ગનાં વિસ્ફુરિત કવિયોથી વર્ણવાય છે.

(૪૪) વાલતાણુ અસુધ-વિલિત-દેહુ
 દુહકર દંસણુગમ કન્નવેહુ
 ચિતતહ સવ્યવિવેય રહિહ
 મહ દિયહ દોષ ઉક્કપસહિહ ॥ ૮૫ ॥

—આલકપાતું, અશુચિ (પદાર્થોથી) વિલિત દેહ, દંઃખકર દશન એટલે દાનોનો ઉદ્ગમ-આવવું-નીકળવું, કર્ણવેધ, (આ સર્વને) ચિંતવતા અર્થવિવેક રહિત (એવું) મારૂં હૈયું ઉક્કંપ સહિત થાય છે.

(૪૫) ઇસા-વિસાય-ભય-મોહ-માય ।
 મય-કોહ-લોહ-વમ્મહ-પમાય ॥
 મહ સગગયસ્સ વિ પિટ્ટિ લગ્ગ ।
 વવહરય જેવ રિણિઅહ સમગ્ગ ॥ ૮૭ ॥

—ઇર્ષા, વિષાદ, ભય, મોહ, માયા, મદ, કોંવ, લોભ, મન્મથ, પ્રમાદ (જે સર્વે) મારા સ્વર્ગગતના પણુ પીઠપર લાગેલા વ્યવહારી (લેણુદાર) જેવી રીતે ઝણી (કરજદાર) ના સમગ્ર-સર્વ.

(૬) પૃષ્ઠ ૪૪૩-૪૬૧ પર સ્થૂલિભદ્ર કથા છે તેમાં ૧-૪, ૧-૧૪, ૨૩-૨૫, ૩૧-૩૨, ૩૪-૩૮, ૪૦-૪૫, ૪૬-૬૨, ૬૪-૬૬, ૬૮-૮૨, ૮૪, ૯૪, ૯૭-૯૮, ૧૦૦, ૧૦૧-૧૦૫ છદો અપભ્રંશ છે; બીજા પ્રાકૃતમાં છે. પાડલિપુત્તના રાજા નવમા નંદનો મંત્રી સમગ્રાલ (શકટાર) હતો, તેણે કોષ્ટરીને પોતાની શ્રુતધર કન્યાઓની સહાયતાથી વરરચિને નવી કવિતાઓ સંભળાવી નંદ પાસેથી ધન મેળવતો અંધ કર્યો હતો; વરરચિનું ગંગા પાસેથી દીનાર મેળવવાનું એટક, નંદનો સમગ્રાલપર કોષ, સમગ્રાલના પુત્ર સિરિયે પિતાને મારવો, સિરિયના મોટાભાઈ સ્થૂલિભદ્રનો કાશ્યા નામની વેશ્યા સાથે પ્રેમ, સ્થૂલિભદ્રનું શ્રમણ થવું, તે શ્રમણનું કાશ્યાને ત્યાં જઈ સંયમથી રહેવું, વગેરે વર્ણન બહુ સુંદર છે. તેમાંથી ૬ નમુના લીધા છે:—

(૮૬) જસુ વયણુ વિણિજ્જહિ નં સસંકુ, અપ્પણુ નિસિહિ દંસથ સસંકુ,

જસુ નયણકાંતિ જિય લગ્નભરિણ, વણુવાસુ પવન્નય નાઇ હરિણ. ૮

—જેના વદનથી વિનિર્ગિત-છતાયેલો જાણે શશાંક (ચંદ્ર) પોતાને નિશામાં-રાત્રિમાં સથક દેખાડે છે, જેની નયનકાંતિ(થી) જિત-છતા-યેલો લગ્નભરથી જાણે હરિણ વનવાસ પ્રપન્ન થાય છે-પામે છે-સેવે છે

(૪૭) નંદુ જપઈ પઢઈ પરકબ્બ

કહ એસ વરરઈ સુકઈ

કહઈ મતિ મહ ધૂય સત્ત વિ

એયાઈ કબ્બાઈ

પાડુ પઢઈ બાલાઉ હુંત વિ

તત્થ તુમ્હ નરનાહ જઈ, મણિ વટ્ટઈ સદેહુ ।

તાઉ પઢંતિય કાઉગેણુ, તા તુમ્હે નિસુણેહુ ॥ ૩૨ ॥

—નંદુ કહે છે “ પદે-બોલે પરકાવ્ય કેવી રીતે આ વરરચિ સુકવિ ? ” કહે છે મંત્રી ‘ મારી પુત્રીઓ સાતેય આ કાવ્યોને પ્રભુ ! બોલે છે, બાલા હોતી-હોવા છતાં પણ, ત્યાં તમો નરનાથને જે મનમાં વર્તે છે સદેહ, તેઓને બોલતી કાંતુકથી તેમને તમે સાંભળો. ’

કન્યાઓમાં પહેલી એકવાર સાંભળી, બીજી બેવાર એમ સાતમી સાતવાર સાંભળી શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતી હતી. વરરચિએ નવો શ્લોક બોલતાંજ પહેલી કંઠસ્થ કરીને બોલી જતી. આમ બે વાર સાંભળી બીજી બોલી જતી ઇત્યાદિ. પછી નંદે કુપિત થઇ વરરચિને કાઢી મૂક્યો.

(૪૮) ખિવિવિ સંજિહિં સલિલ દીણુાર

ગાસગિ મુરસરિ થુણુઈ

હણુઈ જાંતસચાર પાઈણુ

ઉન્નિહલિવિ તે વિ વરરઈહિં

ચકહિં હરિય તેણુ ધાઇણુ

લોઉ પઈપિઇ વરરઈહિ, ગંગ પસન્નિય દઈ ।

મુણિવિ નંદુ તુતંતુ ઇહુ, સયડાલસસ કહેઈ ॥ ૩૫ ॥

—ફેંકીને, સધ્યાએ, જલમાં, દીનાર, સવારમાં, (વરરચિ) ગંગાને,

સ્તવે-સ્તુતિ કરે છે, (અને) હજી છે (હજીએ છે), યંત્ર સંચારને, પગથી, ઉછળીને, તે, પણ, વરરચિને, ચડે છે, હાથમાં, તેના, ધાતથી; લોક, કહે છે (કે), વરરચિને, ગંગા, પ્રસન્ન થઇને, દે છે, જાણીને, નંદ, વૃત્તાંત, આ શકટાલને, કહે છે.

ખિવિવિ-સં. ક્ષિપ્. ખિવિવિ, ઉચ્છિલિવિ, મુણિવિ-જૂતકૃદંત છે. ગોસગ-સં. ગોસર્ગ-સવાર. થુણ્ધ-સં. સ્તુ (સ્તુતિ કરવી). હુ (હોમ કરવો) ધાતુ 'તુ' વાળી અર્થાત્ પાંચમા ગણની પણ માનવી જોઇએ. પ્રાકૃત થુણ્ધ એટલે સ્તુતિ કરે છે. પુરાણો તથા પદ્ધતિઓમાં હુનેત્ અને હુનુયાત્ આવે છે. (તુલસીદાસના રામચરિતમાનસમાં, હુને અનલ મેહ વાર ખહુ). કૃતું કૃણોતિ વેદમાં તથા કુણ્ધ પ્રાકૃતમાં આવે છે. પર્ધિપદ-સ. પ્રજ્વલ્પ. પસન્નિય-સ. પ્રસન્નિતા (!).

આ પછી શકટારે પઢાવેલા માણસ મોકલી વરરચિને સાયંકાલે નદીમાં દીનાર રાખતા જોઇ લીધો. પોતે તે કઢાવી લીધી. સવારે નદની સમક્ષ વરરચિએ જાણી સ્તુતિ કરી અને યંત્ર ચલાવ્યું, પણ કઈ ન મળ્યું.

(૪૯) કોશાએ વિચાર્યું કે શ્રમણ મારા અનુરાગમાં એટલો મગ્ન છે તો તેને સુમાર્ગમાં લગાવું. તેણીએ કહ્યું કે મને 'ધમ્મલાલુ' થી શું સર્થ, 'દમ્મલાલુ' (દામ-લાભ) જોઇએ. તેણે પૂછ્યું 'કેટલા ?' કોશાએ લાખ માંગ્યા.

તીર્થ વુત્તમ સો સનિવેદ

મા ખિજ્જુસિ કિંચિ તુહં

ઝત્તિ વચ્ચ નેવાલમડલુ

તહં દેધ સાવડ નિવધ

લકખુ મુલ્લુ સાહુસ્સ કંબલુ

સો તહિં પત્તકિ દિદ્ધુ નિવુ, દિન્નઈ કંબલ તેણુ ।

તાં ગોવિવ દંડય તલધ, તો વાહુડિહ જવેણુ ॥ ૮૯ ॥

—તે (કોશા) ને, કહેવામાં આવ્યું, તે, સનિવેદ, મા, દુઃખી થા, કંઈપણ, તું, ઝટ, જા, નેપાલમંડલ, ત્યાં, દે-આપે, શ્રાવક, નૃપતિ,

લાખ(ના), મૂલ્યનું સાધુનું, કંબલ, તે, ત્યાં, પ્રાપ્ત થયેલ, દીઠો, તૃપ્ત;
આપ્યો કંબલ, તેણે; તેને, ગુપ્ત કરીને—ગોપવીને, દંડના, તબે, તે,
પાછો ફર્યો, વેગથી.

વુત્ત—સં. ઉક્ત. ચત્ત—સં. યજ્ઞ. વાહુડિઉ—સં. વ્યાહુટિત.

માર્ગમાં ચોર મળ્યા, જોણે લાખ દીનારો મળવાના શકુન થયા હતા.

(૫૦) તો મુઠક ગઈ દિતુ તિણુ, કંમલુ કોસહિ હતથ ।

સો પેચ્છંતહ તીર્થ તમ્મ, ખિત્તુ ખાલિ અપસત્થિ ॥ ૫૧ ॥

—ત્યારે, મુકયો—મુક્ત કર્યો (ચોરાએ), (તે) ગયો; દીધી તેને,
કંબલ, કોશાના, હાથ(માં); તે, જોતાં સત્તિ, તેણે, તેને, ફેંક્યો, ખાળમાં,
અપ્રશસ્તમાં.

તિણુ—પળખી તિન્ની, પેચ્છંત—સ. પ્રેક્ષતુ ડિંગલ—પેખન્ત. ખાલા
—ખાળ, ગંદા પાણીની મોરી.

(૫૧) સમણુ દુમ્મણુ બણુછ તો એઉ

બહુમુદ્ધુ કંબલરયણુ

કોસ કોસિ પઈ કખાલિ ખિત્તઉ

દેસંતરિ પરિભમેવિ

મઈ બહંત દુકખેણુ પત્તઉ

કોસ બણુઈ મહાપુરિસ, તુહુ કંબલુ સોએસિ

જં દુલ્લહુ સંજમ—ખણુ, હારિસ તં ન મુણેસિ ૯૨

—જમણુ, દુર્મન (યદને), કહે છે, તો, ‘આ, બહુમૂલ્ય, કંબલ-
રત્ન, શામાટે, કોશા !, તેં, ખાળમાં, ફેંક્યું, દેશાંતરમાં, પરિભ્રમણુ
કરી, મેં, મહા, દુઃખથી, પ્રાપ્ત કર્યું. “ કોશા કહે છે ‘મહાપુરુષ ! તું,
કંબલ(ના) મોટો વિચાર કરે છે, જે, દુર્લભ, સંયમ(ની)ક્ષણુ, હારી
ગયો છું, તે, નહીં જાણતો. ”

ખિત્તઉ, પત્તઉ—ખિત્તો, પત્તો, સં. ક્ષિપ્ત, પ્રાપ્ત. મુણુ—જાણવું-
જુઓ નં. ૩૫.

(૭) પૃષ્ઠ ૪૭૧-૭૨, આઠ છંપય માગધોએ ગાયા છે, કે જેને સાંભળી પ્રાતઃકાલે કુમારપાલ રાજા જાગતો હતો. તેમાંથી એક નમૂના તરીકે અહીં આપી તેનું વર્તમાન યુગગતી અનુસાર અક્ષરાંતર કરવામાં આવેછે. એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે કે જૂની કવિતાથી સોમપ્રભની કવિતા ક્ષિણ છે તથા તેના નમૂનાઓથી પાઠકોને પણ તેમજાણાયું હશે. આ કવિતા હિંદીમાં ડિંગલ કવિતા જેને કહે છે તે જાતની છે અને પૃથ્વીરાજ રાસાના કલ્પિત સમયથી કેટલાંક વર્ષો પહેલાંની છે. આમાં સર્વ સંસ્કૃતના તાસમ છે. અધિક કંઠિત નથી.

(૫૨) ગયણમગસંલગ્ગલોલકલ્લોલપરંપર
 નિઃકરણ્ણકડનકચક્રચક્રમણુદુહકંકર
 ઉચ્છલતગુરુ પુચ્છમચ્છરિંછોલિ નિરંતર
 વિલસમાણુજાળાજડાલ વડવાનલ દુતર
 આવતસયાયયુ જલહિ લધુ ગોપહ જિમ્મ તે નિત્યરહિ
 નીસેસવસનગણુનિઠ્ઠવણ પાસનાહુ જે સંભરહિ.
 —ગગન—માગ—સલસ—સાલ—કલ્લોલ—પરપર
 નિષ્કરંખોતકટ—નક—ચક્ર—ચક્રમણુ દુષ્પ (૧) કર
 ઉછળત ગુરુ—પુચ્છ—મત્સ્ય—રિંછોલિ—નિરંતર
 વિલસમાન—જવાલા—જટાલ—વડવાનલ—દુસ્તર
 આવર્ત—શતાકુલ જલધિ લધુ ગોપદ જેમ તે નિસ્તરે
 નિઃશેષ—વ્યસન—નિઃસ્થાપન પાર્શ્વનાથ જે સાંભરે.

રિંછોલિ=પકિત (દેશી) | નિઠ્ઠવણુ-સં. નિઃસ્થાપન-વીતાડનાર, સમાપ્ત કરનાર નીક જતું-વીતવું (મારવાડી). સંભરહિ-સંભરવું, સભારવું, સાંભરવું. મરાઠીમાં સંભાલના, પંજાબીમાં સુખાલના=યાદકરવું, સંસ્મરણ કરવું.

વિભાગ પાંચમો.

મેરુતુંગસુરિનો પ્રબંધ ચિંતામણિ, સં ૧૩૬૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રબંધ ચિંતામણિ.

૨૨૦. આ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ જૈનાચાર્ય મેરુતુંગે સંવત્ ૧૩૬૧ માં કાઠિયાવાડના વઢવાણમાં રચ્યો. મુબઈના ડૉક્ટર પીટર્સનના શાસ્ત્રી દીનાનાથ રામચન્દ્રે મુબઈમાં સં. ૧૯૪૪ માં કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ સાથે મેળવી તેનું મૂલ છપાવ્યું તે હાલ દુર્લભાગ્ય છે. તેમણે તેની વર્ધિત આવૃત્તિનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ છપાવ્યું છે. સન ૧૯૦૧ માં ટોનીએ વળી કોઈ મૂલ પ્રતિઓની સહાય લઈ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ છપાવ્યો છે. આમાં કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રબંધો યા કિસ્સા છે. ત્રાયુત ચંદ્રધરશર્મા ગુલેરી બી. એ. વિશેષમાં કહે છે કે “ કેટલીક બાબતમાં તે ભોજપ્રબંધની ઢબવાળું પુસ્તક છે. જૈન ધાર્મિક સાહિત્યમાં પોતાના મતની ‘પ્રભાવના’ વધારવા કિસ્સાઓનું રચાન ધણું ઉચ્ચું છે. જૈન ધર્મોપદેશક પોતાના સાધુ તથા શ્રાવક શિષ્યોના મનોવિનોદ અને ઉપદેશ માટે કંઈક કથાઓ કહ્યાં કરે છે કે જે પૌરાણિક, ઐતિહાસિક યા અર્ધ-ઐતિહાસિક હોય છે. આ કથાઓના કેટલાય સંગ્રહ ગ્રંથ છે કે જેમાં પુરાણ કવિઓની રચના, નવા કવિઓનાં નામ, પુરાણ રાજાઓનાં કર્તવ્ય, નવાનાં નામ, વિક્રમાદિત્ય પણ જૈન, સાલિવાહન પણ જૈન, વરાહમિહિર પણ જૈન, બ્રાહ્મણ વિદ્વાનો અને અન્ય શાખા-સંપ્રદાયોના વિદ્વાનોનો પોતાના આચાર્યોથી પરાજય વગેરે બાબતો રહે છે કે જે વર્તમાન દૃષ્ટિથી ઐતિહાસિક કહી શકાતી નથી. કિંતુ તે સમયના

હિંદુ ગ્રંથ પણ એવાજ છે. તેમાં જો જોવામાં આવે તો ઐતિહાસિક તત્ત્વની ઉપેક્ષા જૈનો કરતાં વધારે કરવામાં આવી છે. આથી કેવલ જૈનોને ઉપાલંબ આપી શકાતો નથી. આટલું છતાં પણ જૈન વિકાસનો એ ઇતિહાસ પ્રત્યે રૂચિ રાખ્યાનાં તથા તેની મૂલ ભીંતનો આધાર ન છોડ્યાનાં પ્રમાણ મળે છે. એમ તો સમ્રાટ અશોકની ધર્મલિપિના શબ્દોમાં ‘આત્મપાપપટે પૂજા પરપાપપટે ગર્હ્ય’ સહુ બતાવે છે.”

૨૨૧. સં. ૧૩૬૧ નો સમય પૃથ્વીરાજ અને તેના રાસના કલ્પિત કર્તા ચંદ્રનો સમય (૧૨૫૦ સં.) થી ૧૧૦ વર્ષ પછી છે તે સમયની પ્રચલિત ભાષા-કવિતા અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે. સં. ૧૩૬૧ માં મેરુતુગે આ ચિંતામણિને સંગ્રહ કર્યો છે. કોઈ પણ ઉદ્ધૃત કવિતા તેણે પોતે રચી નથી. કથાઓમાં પ્રસંગે પ્રસંગે જે કવિતા તેણે આપી છે તે અવશ્ય તેનાથી જૂની છે. કેટલી જૂની છે તેનો વધારેમાં વધારે સમય તો સ્થિર કરી શકાતો નથી, પરંતુ પ્રબલ ચિંતામણિની રચનાનો સમય તેનો નીચામાં નીચો ઉપલબ્ધ કાલ અવશ્ય છે. તેનાથી પચાસ સાઠ વર્ષ પહેલાં કવિતા લોકકથાઓમાં પ્રચલિત હોય ચા આવા ધસા-ચેલા સિક્કા જો સો બસો વર્ષ જૂના પણ હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

૨૨૨. કેટલાક દોહા એવા છે કે જે ધારના પ્રમિદ્ધ રાજ ભોજના કાકા મુંજના નામના છે અને તેના બનાવેલા કહેવામાં આવ્યા છે. એક ગોપાલ નામની વ્યક્તિએ ભોજને કહેલો હતો. બે ચારણોએ હેમચંદ્રને સંભળાવ્યા હતા; કેટલાક નવધણુ રાજના મરસીયા (રાજ્યા) છે. સ. ૧૩૬૧ ના લખેલા ઇતિહાસ અનુસાર તે તેતે સમયના છે. આ કવિતાઓને શાસ્ત્રીએ માગધી અને ટોનીએ પ્રાકૃત જણાવ્યા છે.

૨૨૩. સેવેસે ગણિતથી સિદ્ધ કર્યું છે (ડૉ. એ. સો. જર્નલ જુલાઈ ૧૯૨૦ પૃ. ૩૩૭ આદિ) કે ગૂજરાતના ચાવડા રાજાઓના સંવત્ર આદિ, મેરુતુગે અશુદ્ધ લખ્યા છે અને મિતિ, વાર, નક્ષત્ર, લક્ષ સર્વમાં ગડબડ છે, તેનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય કંઈ નથી. જૂની ઘટનાઓના સંબંધમાં ગમે તેટલી ઐતિહાસિક ગડબડ હોય, પણ પોતાના નજીકના

કાલની ઘટનાઓ તો મેરુતુ'ગે બ્યાં સુધી તે પ્રબંધની પુષ્ટિ કરી શકે છે ત્યાં સુધી પ્રામાણિક લખી છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાલ, હેમચંદ્ર, વસ્તુપાલ, તેજપાલનો કાળ ગૂજરાતમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની વિદ્યા તથા જૈન ધર્મના પ્રચારનો સુવર્ણ યુગ હતો. ભોજના સમયમાં ધારામાં જે વિદ્યા અને વિદ્વાનોની જ્યોતિ ચમકી હતી તે બસો અઢીસો વર્ષ પછી પશ્ચિમ ગૂજરાતમાં પણ દેદીપ્યમાન થઈ. તે સમયની વાતો જૈનોના ગૌરવની છે અને તેની સંરક્ષા તેમણે ધણી સાવધાનીથી કરી છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪. પ્રબંધ ચિંતામણિનો જે અનુવાદ ગૂજરાતીમાં થયો છે, તેના કરતાં ઘણો સારો અનુવાદ થવાની જરૂર છે કે જેમાં ઐતિહાસિક અને શાબ્દિક ટિપ્પણિઓ હોય. આ ગ્રંથની ભાષા સંસ્કૃત છે, પરંતુ તે સંસ્કૃત પણ દેશભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસને સમજવામાં ઉપયોગી છે. તે સમયની 'જૈન સંસ્કૃત'માં એક મનોહારિતા એ છે કે જૈન લેખક ગૂજરાતી या દેશભાષામાં વિચાર કરતો ને સંસ્કૃતમાં લખતો. પરિશિષ્ટ પર્વ ૧-૭૫ માં હેમચંદ્રજી લખે છે કે 'स कालं यदि कुर्वात को (कां) लभेत ततो गतिम्'—આમાં મરવાના અર્થમાં 'કાલ કરવો' એ સંસ્કૃત શ્લોક પ્રયોગ નથી પણ દેશ ભાષાનો છે. અણિશુદ્ધ સંસ્કૃતના પ્રેમી આને અર્થેર સંસ્કૃત કહે પરંતુ આ જીવન સંસ્કૃત છે. તેમાં ભાષાપણું છે. એતો રૂચિની વાત છે: કોઇને કામચી-રની કોતરણીના કામવાળી અખરોટના લાકડાના સારા ઢંખે તખ્તો સારો લાગે ને કોઇને લીલા કુંપળોથી ભરેલી વાંકી ટહની. નીચે કેટલાક શબ્દો અને વાક્ય આવી સંસ્કૃતનાં આપવામાં આવે છે. જેના

પર * આતું ચિન્હ છે ને અન્યત્ર શિલાલેખો, કાવ્યો વગેરેમાં જોવામાં આવેલ છે.

ક્રુત્તવાન—છૂએલા; *ઉચ્છીર્ષક—તકિયા, ઓસીસા. (સંજ્ઞાસ્થાની, પાણીની કાદમ્બરી).

કરવહી—મે હાથ ભેગા કરી પાણી પીવા માટે પાત્ર જેવું બનાવવું (કરપુટી).

ધવલગૃહ—પ્રધાન મહેલ (ધવલ એટલે જે જાતિમાં ઉત્તમ હોય તે—દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીનામ માલા ૫-૫૭ તુલસીદાસજીના ‘ ધવલધામ ’ નો આ અર્થ છે. સફેદ મહેલ નહિ).

સર્વાવસર—રાજનું સર્વથી મળવું. દીવાને આમ.

રાજપાટિકા—રાજમાર્ગ.

*ધર્મવહિકા—(ધર્મના લેખની) વહી, ચોપડો.

દ્યુદિત—છૂટ્યો.

ઝોલિકા—ઝોલી (જો ઝોલિકા સસ્કૃતમાં ૩૬ ન હોય તો આ પણ દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીં ૩-૧૫૬)

ધાટોપ્રપાત—ધાડું પાડવું—નાડ પાડવી.

*પંચકુલ—૫ચોલી રાજકર્મચારી. (ના. પ્રં પત્રિકા ભાગ ૧ સંખ્યા ૨ પૃષ્ઠ ૧૩૪)

ઉદગ્રાહણક—ઉગાડનાર, ઉદગ્રાહ્ય—ઉગાડી, ઉદગ્રાહિત—ઉગાડેલો.

નિરુદ્ધં—(અમુક કાલથી) લઇને, લગાડીને (જ્યાં મુધી)

વહમાન—ચાલતો (સિંહલગ્ને વહમાને)

ન્યુછન—નોછાવર.

નૃપતેઃ કઃ સમયઃ—મહારાજ શુ કામ કરી રહ્યા છો ? કેવો અવસર છે ?

ગુરુદર—તમ્મુ.

*વસહિકા—મંદિર (ના. પ્ર. પત્રિકા ૧-૨ પૃ. ૪૫૦)

ચિન્તાયક—સંભાળનાર-રખેવાળ.

દ્વરક, કટોદ્વરક:—દોરો, કદોરો (ઢોર: કટિસૂત્રં-હર્ષચરિતની ટીકા).

રસવતી—રસોધ.

યમલપત્ર—(રાજાઓના પોતપોતામાં) પત્ર.

મેટિત:—મેટયા. મળ્યા.

પાદોઽવધાર્યનાં—પધારો.

સ્વત્તક—ગોખસો.

મદનપટ્ટિકા—મીઝની પટ્ટી. મૈણ (એટલે મીઝ)નું સંસ્કૃત શબ્દ ' મદન '

કચ્છોલક—કચ્છોળું (ગૂ) કચ્છોલા, કચ્છોલી (રાજસ્થાની) સર-ખાવો આનંદધનજીનું 'નિશદિન જોઈ તારી વાટડી' એ પદમાંનું.

જીર્ણમંચાચિરૂઢ:—તૂટેલી ખાટપર પડેલા (કોથમાં).

સવાહટિકો ઘટ:—વાટકા સહિત ઘડો-વાટકો એ રાષ્ટ્ર કાઠીઆવાડમાં અમુક પાત્ર માટે વપરાય છે.

હક્કિત:—ખોલાવેલો-સંબોધિત-હાક મારેલો.

કામુક—કામ કરનાર નોકર (પંજાબીમાં કામ્મા, મારવાડીમાં કામેતી, કાર્મ (હર્ષચરિત)

છિમ્પિકા—છીંપી (વસ્ત્ર રંગનારી જાત)

નિજતનક ગૃહ—પોતાનું ઘર. (તણા, યા તણું યા તણી-મારવાડી ગૂજરાતી 'કા')

વ્યાઘુટન્તી—આજોટતી (મારવાડી આવડના, પંજાબી જોઢના)

વ્યાઘુટિતું—આજોટવાને.

ચલિત:—વળ્યો-પાછો ફર્યો.

વાસણ—વાસણુ, રૂપ્યાની થેલી (વાસણી-વાંસળી-આ કાઠિયા-આવાડમાં વપરાય છે ને કેડે આવી વાંસળી બધાતી.

: વિહંગિકા—કાવડ.

*કાર્મણ—કામણ, જાદુ કરવું (કામણુ-મારવાડી)
 ઉત્તેજિત નિર્માપ્ય—ઉત્તેજિત કરાવી (નિશે અડાવી)
 સંગ્રહણી—વેસ્યા.

*પટ્ટકિલ—પટેલ, પટ્ટક-(જિલ્લો) તેનો પ્રખંધક.
 સેજવાલો—પાલખી.

સ્થપનિકા—ગીરો રાખવું તે-ધરાણુ રાખવું.

સમારોપયત્—સોંપી દીધું.

પાદો ત્યજ્જસિ—પગ તરો છે-છોડે છે (ડરી ભાગે છે.)

પોત—વસ્ત્ર (મારવાડી પોતિયા.)

આરાત્રિકમુત્તાર્ય—આરતી ઉતારીતે.

તત્પટ્ટકં વિપાદ્ય મુમોચ—પટ્ટો ફાડી (રાબકરી) ચૂકી દીધું

*મારિ—મારવું તે, અમારિ—અભય, ન મારવું તે.

યુગલિકા—ટપાલની ચિઠ્ઠી (હલકારા બે સાથે દોડે છે. ટાંની).

શકુનં ભરિતં વિવેદિ—શકુન ભરો (એટલે શકુન લ્યો.)

પાષાણસત્કજાતીય, સત્ક એટલે હિંદી કા.

*કારાપક—કરાવનાર.

*તાપિકા—તવી. (કાષ્ઠ), તપેલી (તાપકોડપૂપાદિકરણ-
 સ્થાનં તાપિકા કાકપાલિકા યત્ર તૈલાદિના મહ્યાઃ પચ્યન્તે
 -હર્પચરિતપર સંકેત ટીકા.

વસા—આપ (જુઓ આગળ નં. ૧૧)

ચતુઃસર—ચોસર-એક જાતનો ફૂલનો હાર.

ફુલ્લાવયિષ્યસિ—ફુલાવશે, ફુલ ઉપજાવશે.

*કર્તુલમ્—કરવા લાગ્યો.

૨૨૫. ધાતુઓની અનંતતા આકૃતિગણ્ય અને ઉચ્ચાદિના અક્ષયનિધિથી
 સપન્ન એવા જે વિદ્વાનો મા ધાતુથી ક્રિયાં, કુલક, ડોલાના પ્રત્યય
 બનાવી મિયાં, મુલક, મૌલાના સિદ્ધ કરી લે છે અથવા અમારા આત્મા-
 ર્થદેશીય સુબૃહીત નામા સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર સતીર્થ કે જે ' જયો જય-

શીલૌ ઉહં યસ્યાઃ સા જયોહઃ-જોહ' (શ્રી) બનાવે છે તે હીંદી વિદ્વાનોને આ ઉદાહરણોમાં કંઈ ચમત્કાર નહિ જણાય, પરંતુ આ દેશી ભાષાથી અતલગ સંબંધ ધરાવતાં સંસ્કૃતનાં ઉદાહરણો છે. ગમે તેટલું આથો, પણ જલ તો નીચી બાણુ તરફ ઢળે છે. દેશી શબ્દ અને વાચ્યારા સંસ્કૃત માટે અબગ્રયેલી નહોતી. સંસ્કૃતમાં એટલી સમજ હતી કે તેને પોતાનાં બનાવી લેતી.

૨૨૬. પ્રત્યયવિંતામણિમાં એક જગ્યાએ 'આશિષ' શબ્દ અકારાંત તરીકે ઉપયોગમાં લીધેલ છે (માતુરાશિષ શિલાં કુરિતાય-વસ્તુ-પાલની રચના પૃ. ૨૬૯), 'શ્વાન' પણ તેજરીતે વપરાયો છે (સન્નિ-હિત શ્વાનેન શુણ્ડા દ્વણ્ડે નિહમ્ય પૃ. ૧૮૦-કુકરસ્તુ શુનિ શ્વાન इति वाचस्पतिः-શાસ્ત્રી) જયમંગલસુરિ 'ચાતુર્યતા' લખી હિંદી-ગૂજરાતીના ડબલ ભાવવાચકનાં બી વાવે છે (પૌરવનિ-તાચાતુર્યતા નિર્જિતા પૃ. ૧૫૪)

૨૨૭. કવિ શ્રીપાલે સિદ્ધરાજ જયસિંહના સહસ્રલિંગ સરોવરની પ્રશસ્તિ બનાવી હતી. તેમાં આ શ્લોક પણ હતો કે—

કોશોનાપિ યુતં દલૈરુપચિતં નોચ્છેત્તુમેતત્તક્ષમં
સ્વસ્વાપિ સ્ફુટકણ્ઠકવ્યતિકરં પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે નહિ ॥
પ્રક્ષોપ્યેષ કરોતિ કોશરહિતો નિષ્કણ્ઠકં મૂતલં
મત્તૈવં કમલા વિહાય કમલં યસ્યાસિમાશિશ્રિયત્ ॥

—કમલમાં કોશ-કોડી અને ખગનો-છે, દલ-પાંદડાં અને સેના-છે ઉખડી શકતું નથી. આપજ આમાં કંટક-કાંટા અને શત્રુ-ને ઉપદ્રવ છો. કદિ તેમાં પુંસ્વ-પુલ્લિંગ (નરગતિ) અને પુરુષત્વ-આવતું નથી, અને સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ખડ્ગ એકલું, કોશ-આન વગર, ભૂમંડલને નિષ્કટક કરી દે છે. આથી લક્ષ્મી કમલને છોડીને તેમાં ચાલી આવી.

૨૨૮. એમ કહેવાય છે કે આમાં સમયંદ્ર પંડિતે બે દોષ કાઢ્યા. એકતો દલ શબ્દનો અર્થ 'સેના' ભાષામાં છે પરંતુ સંસ્કૃતમાં નથી, બીજો

દોષ એકે કમલ શબ્દ પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ (નરભતિ ને નાન્ય-તરભતિ) અને છે. હમેશાં નપુંસક-કલીબ નથી. આથી રાજ્યએ સર્વ પડિતોને આગ્રહ કરી (ઉપરુઘ્ય) ‘ દલ ’ શબ્દને રાજસેનાનાં અર્થમાં પ્રમાણિત કરાવ્યો (‘ દલ ’ નો સંસ્કૃતમાં ‘ સેના ’ અર્થ જયસિંહ અને શ્રીપાલે કરાવ્યો એ કહેવું પૂર્ણર્થ-માનાર્થ છે કારણ કે સંવત્ ૧૦૮૩ અને ૧૧૦૭ ની વચ્ચે ઉદયસુંદરી કથા ના કર્તા સોડહલ કાયસ્થ લખે છે કે ‘ નનુ કથમસાધ્યોડયમરાતિરસ્મદ્ દલ્લાનામ્ ’-ગાયકવાડ ઓરિયેંટલ સિરીઝ નં. ૧૨ પૃ. ૮) પરંતુ લિંગાનુસારનાં કમલની નિત્ય નપુંસકા નહોતી એનો કોણ નિર્ણય કરે ? આ માટે ‘ પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે ન વા ’ (પુરુષત્વ ધારણ કરે છે યા નહિ) એવો પાઠ બદલાવ્યો (પ્રબંધચિંતામણિ પૃ. ૧૫૫-૬).

૨૨૯. આ રીતે વિષયાંતર થઈ જવાય છે, પરંતુ આ જૈન સંસ્કૃતની એક વાતની ચર્ચા કર્યા વગર આગળ વધી નથી શકાતું. હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠીમાં ક્રિયાપદોમાં લિંગ જોડને ધણા લોક એકે છે. ‘ વહ આતા હૈ, વહ આતી હૈ ’ (હિંદી) તે આવતો નથી, તેણી આવતી નથી. (ગૂ.) આવો પ્રકાર સંસ્કૃતમાં નથી, લેટિનમાં નથી તેમ નથી અંગ્રેજી ફારસી આદિમાં. આથી કેટલાક અન્યભાષાભાષી હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠી-શીખતા ગભરાય છે. ક્રિયાપદોમાં લિંગ આવેલ છે તેનો રોચક ઇતિહાસ છે. ધાતુની શુદ્ધ ક્રિયા-વાચક રૂપ (સંસ્કૃત તિહન્ત) માં તે લિંગભેદ થતો નથી; ધાતુથી બનનારા ક્રિયાવાચક વિશેષણો (વર્તમાન યા ભૂતકૃદત) માં તેના વિશેષણ થવાને કારણે લિંગભેદ થાય છે. હિંદીમાં કેવલ ‘ ‘ હૈ ’ ધાતુનું શુદ્ધ રૂપ છે-તેમાં લિંગ નથી અને જે પદ વર્તમાન યા ભૂતકાલ બતાવે છે તે ધાતુજ વર્તમાન યા ભૂત વિશેષણ છે [આતા હૈ એટલે આતા (હુઆ) હૈ, આતી હૈ એટલે આતી (હુઈ) હૈ, કરતા હૈ, કરતી હૈ, આતા થા, આતી થી, કરતા યા, કરતી થી; સંસ્કૃતમાં આયાન્ (આયાન્ત) આયાન્તી, કુર્વન્ (કુર્વન્ત, કરન્ત),

કુર્વન્તો (કરન્તી)] અવશ્ય આશા, વિધિ ક્રિયામાં લિંગ નથી, કારણ કે ધાતુનાંજ ૩૫ છે. આ ધાતુજ વર્તમાન અને ભૂત ધાતુજ વિશેષણોને ક્રિયાને સ્થાને ઉપયોગમાં લેવાનું ભાષાના વિકાસમાં એક નવો યુગ પ્રકટ કરે છે. વૈદિક સંસ્કૃતમાં ભૂતકાલની ક્રિયાના તિદ્ગ્ત૨૫ (ધાતુના શુદ્ધ ક્રિયાવાચક૨૫) જ આવે છે. સ ગતઃ, તેન કૃતમ્, અહં પૃષ્ઠવાન આદિ ૩૫ ક્રિયા તરીકે વપરાયાં, તેમાં વિશેષણ હોવાને લીધે લિંગભેદ પણ હતો. ભાષામાં ઘણી સરલતા આવી. સઃ (સા) ચકાર, અકરોત્, અકાર્ષીત્ને બદલે સ કૃતવાન, સા કૃતવતી, તેન કૃતમ્, તયા કૃતમ્ એથી ક્રામ ચાલવા લાગ્યું. આ ભૂતકાલવાચી ધાતુજ દૃઢન્તને (Past Participle) પછી તે કર્તરિ પ્રયોગ હોય કે કર્મણિ યા ભાવપ્રયોગ હોય, -વિશેષણની પેઠે રાખી આગળ અસ્તિ (હોવું એ ક્રિયાનું વર્તમાનકાલનું ૩૫) નો અધ્યાહાર રાખી ભૂતકાલનું ક્રામ ચલાવાતું ગયું. આર્ષ પ્રાકૃતમાં કંઠ ભૂતકાલિક ક્રિયાપદ છે, પછી પ્રાકૃતમાં આસી (આસીત્-પંજબી સી) ને છોડીને એમ સમજો કે ભૂતકાલિક ક્રિયા રહી નહી, આ ત-વાળાં વિશેષ્યનિધન શબ્દોથી ક્રામ ચાલ્યું. આતો પહેલી સીડી ભાષાની સરલતામાં યદ્ઃ, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના રચનાવૈચિત્ર્યમાં આથી ઘણી સહાયતા મળી કે વૈદિક સંસ્કૃતથી પ્રાકૃત અને લૌકિક સંસ્કૃતમાં આવતાં આવતાં ભૂતકાલિક ક્રિયાનું ક્રામ વિશેષણ આપવા લાગ્યાં, વૈયાકરણોની ભાષામાં ‘કૃદમિદ્વિતઆ-ચ્ચાત’ યામ્ ગયું. આ રીતે વર્તમાનકાલની ક્રિયા પણ કેવલ અસ્તિ (હોવું એ ધાતુની) રહીને વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણો ક્રિયાપદનું ક્રામ આપવા લાગી જાય એ બીજી સીડી છે કે જે પ્રાકૃતથી અપભ્રંશ યાને પુરાની હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠી આદિ બનવાના સમયે બન્યું. ઉપજઈ, ઉપજૈ, કરઈ, કરૈ આ તો ધાતુનાં (તિદ્ગ્ત શુદ્ધ ક્રિયાવાચક) ૩૫છે-તેમાં લિંગભેદ નથી. તેતો હ (યા મુખમુખનો ઘે) એ સંસ્કૃત ‘તિ’ અને પ્રાકૃત ‘હ’ છે, પરન્તુ હિંદીમાં ઉપજતા હૈ (યા ઉપજતો હૈ), કરતા હૈ, (યા કરતી હૈ)-તેમાં ‘હૈ’ (અહૈ-

અહ્હ-અસ્તિ) ધાતુનું ૩૫ છે અને પહેલું ૫૬ ઉપજ્ઞતા આદિ વર્ત-
ધાતુમાંથી જન્મેલું વિશેષણ (Present Participle) છે (ઉત્પ-
દન્-ઉત્પદ્યન્ત-ઉપજન્ત; ઉત્પદન્તી-ઉપજન્તી-ઉપજતી; કુર્વન્-
કુર્વન્ત-કરન્ત-કરત; કુર્વન્તી-કરન્તી-કરતી) આ વિશેષણના
વાસ્તવરૂપના અતમાં અન્ત, અન્તી એજ છે કે જે સંસ્કૃત અને
પુરાની હિન્દી બંનેમાં રપટ છે:—તેના અત, અતી થઇ જાય છે.
કરતો, ઉપજતો એમાં , જો છે તે ઉ ની જગ્યાએ છે કે જે
નરજાતિના કર્તાના એકવચનના ચિન્હ (સંસ્કૃત 'સ્' અથવા ' : ')
નું અપભ્રંશ છે. ગૂજરાતીમાં ' નથી ' સાથે એટલે નકાર વાચક
વર્તમાન ધાતુજ ૩૫માં આવેા પ્રયોગ થાય છે જેમકે આવતો નથી,
આવતી નથી વગેરે, અને ભૂતકૃદમાં જરૂર થાય છે જેમકે આવતો
હતો, આવતી હતી વગેરે.

૨૩૦. હવે આ વિષયને અધિક ન લાંબાવતાં પ્રસંગની વાત પર આવીએ
છીએ કે આ કાલની જૈન સંસ્કૃતમાં પણ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણને
ક્રિયાની જેવું કામ આપતા જેવામાં આવે છે. 'યથાગતં બ્રજામીત્યા
પૂચ્છન્નસ્મિ (૫૦ ચિં. ૫-૧૧), નૃપસ્તસ્ય સૌધમલંકુર્વન્
(૫. ૫૫), વન્દિનઃ શ્રી સિદ્ધરાજસ્ય કીર્તિં ચિતન્વતઃ'
(૫. ૧૮૨) ઇત્યાદિ. દેશભાષામાં વિચાર કરનાર કવિએ તેની છાયા.
સંસ્કૃતમાં પહેાંચાડી અને સંસ્કૃતની સ્થિર ભાષામાં પણ સમયની ગતિ
નો પ્રભાવ પડયો. વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ હિન્દીમાં 'હોના' ક્રિયાના
વર્તમાનના રૂપની સાથે વર્તમાન ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા, અને ભૂતકાલિક
ધાતુજ વિશેષણ (નિષ્ઠા-હિન્દી થા-થી, મયો, -મયી; હતો, હતી;)
અને ગૂજરાતીમાં પણ 'હતો, હતી.' ની સાથે ભૂતકાળની ક્રિયાનું કામ દેવા
લાગ્યા. હિન્દી થા અને હતા-ગૂજરાતી ' હતા ' એ અસ્ (અસ્તિ)
ની અને હિન્દી મયા એ મૂ (મયતિ) ની ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રખધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧. હવે પ્રખધ ચિંતામણિનું કંઈક ૩૨ પાણી જોઈએ—

- (૧) અમ્મણિઓ સંદેસડાઓ, તારય કન્હ કહિજી
જગ દાલિદિલિ કુખિઅઉ. અલિખધણુહ મુહિજી.

પાઠાતર—જૂની જૈન પોથીઓમાં ઓ, ઓ ને ડ ડ લખે છે. આથી હેરાન થઈ છાપવાવાળા ક્યાંક ડ અને ક્યાંક ઓ છાપી દે છે. શુદ્ધ પાઠ માત્રાઓ અનુસાર એલવો જોઈએ. અડ અને અઈ જૂની લખાવટ છે, તેને બદલે ઓ અને ઘે એ પાછળની છે એમ ઉપર બતાવી દીધું છે. આ માટે અહીંપણ અમ્મણિઅઉ, સંદેસડઉ, કુખિઅઅઉ પાઠ ઉચિત છે; પછીના લેખોની મુખ્યસખાતુકારી લખાવટથી તે અમ્મણિઓ, સંદેસડો, કુખિઅઓ થઈ ગયા હશે કે જે કવિતાની હિંદી-ગૂજરાતીથી બહુ દૂર નથી. એવીજ રીતે જૈન પોથીઓમાં ‘સ્થ’ ‘સ્થ’ જ્ઞ, ક્ષ, ત્, મ એક સરખા લખેલા મળે છે, તેથી તેવા પાઠાંતર તે પાઠાંતર નથી. પુરાણી લિપિને બરાબર ન વાંચવાથી ઉપજતો ભ્રમ માત્ર છે. શાસ્ત્રી ટોનીના સંસ્કરણોમાં જે પાઠાંતર આપ્યાં છે, તેમાંથી અમે અહીં ચોડાં આપ્યાં છે:—નારાયણુહ, કહિજી, જગુ-દુતિહ (દુતિહ), પરસ વર્ણુ નિયમ વૈકલ્પિક હોવાથી અમે ક્યાંક ક્યાંક અનુસ્વારનો પ્રયોગ કર્યો છે અને હ્રસ્વદીર્ઘને વધુ બદલેલ નથી.

અર્થ—એક સમય વિક્રમાદિત્ય રાત્રે નગરમાં ફરતા હતા ત્યાં એક

૩૨. હિન્દી તેમજ ગૂજરાતીમાં પાણી માટીના ઓપ-કાન્તિને માટે વપરાય છે કિંતુ જૈન વૈચારણ વધમાંને પોતાના ગણુરત્નમહોદધિ નામના સંસ્કૃત વ્યાકરણ ગ્રંથમાં પણ એક ઉદાહરણ નામે ‘ મુજંગસ્યેવ મજિ: સદંમા: આપી મણિને માટે પણ અંમ: (પાણી) નો પ્રયોગ બતાવ્યો છે.

તેલીને તેણે આ અર્ધો દુહો બોલતો સાંભળ્યો કે ‘ અમારા સદેશા ’ તારનાર (તારક) એવા કાન્હ (પાહાંતર-નારાયણ) ને, કહેજે, રાજ્ય થયો વખત ઉભો રહ્યો કે ઉત્તરાર્ધમાં કંઈ આગળ કહે તો પોતે સાંભળે, પણ ઉત્તરાર્ધ સાંભળવાનું મળ્યું નહિ એટલે પાછો વળ્યો. સવારમાં દરબારમાં તેલીને બોલાવરાવ્યો ને તેણે દુહો આ રીતે પૂરો કર્યો-‘ જગત દારિદ્ર્યમાં ડૂબ્યું છે, બલિબંધનને છોડી નાખજે ’-દૈત્ય બલિ મોટા દાની હતો કે જોણે નારાયણે બાંધીને પાનાળમાં મોકલ્યો હતો. જો તેલીની પ્રાર્થનાથી તારક કાન્હ તેનું બંધન છોડી દેતો જગત દારિદ્ર્યથી બચી જત. બલિનો અર્થ રાજ્યનો કર પણ થાય છે. રાજ્ય કદાચિત્ એમ સમજતો હોય કે તેલી મારી બડાઇ માટે કંઈ કહેશે, પરંતુ તે તો રાજ્યને મેણું મારી સંભળાવતો હતો કે અમે તો દારિદ્ર્યમાં ડૂબી રહ્યા છીએ અને બલિબંધન (કરોનો બોજો) છોડવાની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિવેચન—અમ્ભણિઅઉ-અમ્હણિઅઉ સં. અસ્માનં (!) અસ્મનીચ (!) પાછી અમ્હીણા-અમારા એમ આવશે. ‘ણ’ (સં. નામ) સંબંધકારક પ્રત્યય છે. પ્રાં અમ્હાણં. ગીતોની પંખ-બીમાં છુ તો ડ થઈ ગયો છે. મૈંડા, તૈંડા, (મેણા-ટાણા), સદે-સડઉ-જેમ સંસ્કૃતમાં અલ્પ, અગ્રાત, કુત્સિત, સ્વાર્થમાં ‘ ક ’ આવે છે તેમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતીમાં ‘ ડ ’ યા ‘ ડલ ’ આવે છે. જેમકે મોર-મોરડો, નીંદ-નીંદડલી (મારવાડી), રતિ (રાત)-રતિડી-રાતડી આદિ. તારય-તારક, કન્હ-કૃષ્ણ, કન્હ વજ્રબાપાનો કાન્હ, ગૂં માં કહાન-કાન. કહિજે-વિધિ, પ્રેરણાર્થક અને કર્મવાચ્યમાં બ્યાં બ્યાં સંસ્કૃતમાં ‘ ય ’ આવે છે ત્યાં ‘ જ ’ યા ‘ જજ ’ આવે છે. મરીજે- (મરવું જોઈએ) કરીજે (કરવું જોઈએ) કહજે (રાજસ્થાની), કહેજે (ગૂં) લિખિજ ગયો (મારવાડી) દીજિએ-(દિગ્ગિજય, દીજે, દિજે)-પહેલાં કર્મવાચ્ય પ્રયોગ હતો, પછી કર્તૃવાચ્ય થઈ ગયો. દાલિ-દિહિ-દાળદર, દળિદ્ર. કુચિઅઅઉ-સંસ્કૃત ધાતુ ક્રુડ છે કે જે દેશી-પરથી બનાવ્યો જણાય છે. હિંદીમાં ડૂબના, ખૂડના અને રૂપ છે

તેજ પ્રમાણે ગૂંજરાતમાં ફૂંખવું, બૂંડવું અને રૂપ છે. વ્યત્પયનું આ ઉદાહરણ છે. દુસ્થિત્યઉ-દુઃસ્થિત. મુહિન્ન-મૂકીએ, મૂકીને, છોડીએ. જુઓ ઉપર કહિન્ન. શાસ્ત્રી આનો અર્થ ' મોચિત ' -મૂકી દીધો એમ કરે છે. ?

(૨) કચ્છના રાજા લાખાકેડને કપિલકોટિના કિલ્લામાં મૂલરાજે ઘેરી લીધો. લાખાકે (લાખા) ઘણું બોધવાડ્ય કહીને રણભૂમિમાં ઉતર્યો અને વીરતા બતાવી કામ આપ્યો-મરાયો. તે બોધવાડ્યોમાંથી એક એ આપેલું છે કે:-

હિંચા તાવિઉ જહિં ન કિઉ. લખઉ ભણુ નિધદ

ગણિયા લખખઈ દીહડા, કે દહક અહવા અદું.

આને નવી લખાવટમાં અદલી લખી દઇએ તો એસુડે એટલું લાગે છે તે નહિ લાગે.

હિંચાં તાવ્યો (તાપિત) જો ન કિયો, લખો ભણે નિધદ,

ગણિયા લાલે દીહડા, કે દહક અહવા અદું.

—કુશળ લાખો ભણે છે કે હિંચા—ઉદયપામતા (શત્રુ)ને તાપિત

૩૩. આ કચ્છનો પ્રસિદ્ધ રાજા લાખા ફૂલાણી (ફૂલનો પુત્ર હતો તેથી) કે જેનું નામ ધનાઢયતા તથા ઉદારતાને લીધે પ્રસિદ્ધ છે. આ જડેજા જાતિના ચંદ્રવંશી ચાહવેમાનો હતો. મૂલરાજના હાથથી તેના મૃત્યુનો કાળ જૂની ગૂંજરાતી કવિતા પ્રમાણે કાર્તિક શુક્લ ૮ શુક્રવાર રાત્રે સં. ૯૦૧ (વિ. સં. ૧૦૩૬-૪. સ. ૯૮૦) છે, કનોજના રાડોડ રાજા જયચંદના પૌત્ર યા પ્રપાત્ર સિયાજના, મૂલરાજની કન્યા સાથે વિવાહ થવાની તથા તેના પ્રત્યુ-પકારમાં સિયાજએ લાલા ફૂલાણીને મારવાની આદિ કથા અપ્રમાણિક છે કારણકે સિયાજના દાદા ને ૪૬૬૬૬ જયચંદનો સમય વિ. સં. ૧૨૫૦ (ઇ. સ. ૧૧૯૩) છે, તેથી સિયાજનો સમય વિ. સં. ૧૩૦૦ પછી આવવો ઘટે. તે સમયે લાખા અને મૂલરાજને ત્રણસો વર્ષ થઈ ગયા હતા. (જુઓ પં. ઝોરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાનો લેખ ' લાખા ફૂલાણીકા મારા જાના ' - સમાલોચક (જયપુર), જન્યુ. ફેબ્રુ. ૧૯૦૪. મૂલરાજનો રાજ્યાભિષેક વિ. સં. ૧૦૧૭ માં થયો એ વાત પ્રમાણિક છે.

ન કર્યો—તપાવ્યો નહિ તો ગણ્યા (ગણ્યામાંડા) દિવસો મળે છે. કાંતો દશ અથવા આઠ. (વીરતા બતાવ્યા વગર પડી રહીએ તો કેટલા દિવસ જીવવાનું છે ? ઉમરના ગણ્યામાંડા દિવસોજ, એક દિવસ તો અવશ્ય મરવાનું છે જ. તેથી શત્રુને બાળી—તપાવી મરવું એ વધુ સાફ.)

ઝિઆ—ઉગેલા—ઉદ્ધિતપરથી યા ઉદ્ધિત થયા પછી. તાવિઉ—તાપિત, તપાવેલો. નિધક્ટ—કુશળ (હેમચંદ્ર દેવ ના. મા. શિખર ૪-૩૪) શાસ્ત્રી નિઠક્ટ (?) એવો ખોટો અર્થ કરે છે. દીહડા—દિવસ. જુઓ ઉપર નં. (૧) ની ટિપ્પણીમાં સદેસડો. પંજાબી ધ્યાડા, ગૂં દહાડા. ધન્ન ધિયાડો ધિન ધડી (જિમા ઝીમાની કવિતા, મારવાડી) કે—અથવા, યા, દહુ—દશ અહુવા—અથવા. શાસ્ત્રી અને ઠાંતી બંનેના અનુવાદ અશુદ્ધ છે.

(૩) માલવાના રાગ (પરમાર) મુંજનું રાજકાર્ય તો રૂદ્રાદિત્ય નામનો મંત્રી સંભાળતો હતો અને મુંજ કોઈ સ્ત્રી પર આસક્ત હતો. રાતે ને રાતે ચિરકિલ્લ નામના ઉંટપર ચઢી તેણીની પાસે ખાર જોજન જતો, ને પાછો વળતો. કેટલેક દિવસે મુજે આવતું જતું છોડી દીધું તેથી તે ખડિતાએ મુજને નીચેનો દોહો લખી મોકલ્યો.

મુંજ ષડલા દોરડી, પેકખેસિ ન ગમ્મારિ (પા. જૈ ગમ્મારિ)
આસાદિ ધણુ ગજજીઈ, ચિકિખલિ હોસેડવારિ.

અર્થ—મુંજ ! (પ્રેમની) દોરી ખડી—ખસકી ગઈ છે. ગમાર ! તું નથી દેખતો કે આપાદમાં ધન (મેઘ) ગાજવાથી હવે ચિખખલ (ગારો—લપસવું) થશે ?

શાસ્ત્રીએ અર્થ એવો કર્યો છે કે ‘ આપાદનો ધન ગરજે છે ’ પરંતુ ‘ આપાદિ ’માં ‘દિ’ એ અધિકરણ કારક છે, અને ગજજીઈ વર્ત-માનકાલજ નહિ, પરંતુ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ (ગરજેલો)ની ભાવ-લક્ષણ સાતમી વિભક્તિ પાછુ જણાય છે. આગળ શાસ્ત્રી એમ કહે છે કે ‘ તારા વિરહથી આવનાર આંસુઓની ધારાઓથી લપસણી જમીનપર કેમ આવશે ઇતિ દિક્ ’—પરંતુ આ બરાબર નથી—દિશાબલ છે. સરલ

વાત એ છે કે ગરમીમાં દોરી સુકાઈ જાય ત્યાં દીલી થઈ જાય તો વરસાદમાં લીલી-સુવાળી થઈ જાય. (આન ગાંઠ ધુલિ જાત ત્યાં માન ગાંઠ ધુલિ જાત-વિહારી) તો વરસાદ આવ્યે તો તમારા આવ્યા વગર ચાલે તેમ નથીજ: પરણ્યે આવશો, પરંતુ લપસણી-મારાવાળી જમીનમાં ઊંટ કેમ ચાલશે? આ માટે હમણાંજ આવી જાઓ. વરસાદમાં ઊંટાને ચાલવામાં કષ્ટ પડે છે-જેવી રીતે એક મારવાડી દોહામાં કહેલું છે:-

ઊંટાં દેધાં ટેરડાં ગુડ ગાડર ગાડાંહ.

સારા દોહરા આવશી મૈંડક બોલ્યાં નાડાંહ.

[ઊંટ, ખરડાં, બળદ, ગુડ, ભેડ અને ગાડાં એ સરવે મુશ્કેલીથી જ્યારે દેડકાં નાડિયો (તળાવડી)માં બોલે છે ત્યારે આવી શકે. આમાં ઊંટાં વગેરેમાં ‘આ’ અને ગાડાંહ એમાં ‘આંહ’ એ કર્તાના બહુવચનના પ્રત્યય છે. દોહરા એટલે દોહિલા (સં. દુષ્કર), બોલ્યાં નાડાંહ-ભાવલક્ષણ (સમગ્રી).]

ઉપરનો ૩ નંબરનો દોહો લઈએ.

[ખડલ્લા—(સં. સ્થલિતા?) સૂકી, ખડખડી ગઈ, ખડી ગઈ. દોરડી-દોરી. દેશી સાથે મિશ્રિત સંસ્કૃત દ્વરડી, પદ્ધતિઓમાં ડોરક એ સંસ્કૃત શબ્દ પણ બની ગયો છે. બાણુના હર્ષચરિતમાં ‘ડોર’ શબ્દ આવ્યો છે જેનો અર્થ સંકેત ટીકાકારે ‘કટિસૂત્ર’ કર્યો છે. (જુઓ ઉપર ૫.) પેકિખસિ—(સં. પ્રેક્ષસે.) પંજાબીમાં અવધક્ષ-હાલ પણ જોવાના અર્થમાં છે જેમકે તૂ વેખ, વહ વેખદા હૈ. ગમમારિ-ગમાર હિં. ગંવાર. આસાહિ-છંદને લઈને ‘છ’ ને દીર્ઘ દ્યો. ગજજીઈ-સં. ગર્જતિ યા ગર્જત્યુ. ઉપર આવ્યા જુઓ. ચિકિખલિ-કીચડવાળી, લપસી પડીએ તેવી. પંજાબી ચિક્કલી (સંસ્કૃત પિચ્છલો વ્યત્પય) હેમ. દે. ૩-૧૧ ચિકખલ્લ, હોસે-હોશે-થશે. અખારિ-રાજસ્થાની અખાર હમણાં. ગૂજરાતીમાં આવાર પદ્યમાં વપરાય છે તે.

(૪) તેલંગદેશના રાજા તૈલપે (કલ્યાણુના સોલંગી તૈલપ ખીજો) છેડછાડ કરી તેથી મુંજે તેનાપર ચડાઈ કરી. મંત્રી રક્ષાદિયે મુંજને

તેમ કરતાં વાર્યો અને સમજાવ્યો કે ગોદાવરીની પેલેપાર તો નજ જવું, પરંતુ મુંજે તૈલપને પહેલાં છવાર હરાવ્યો હતો. તે માટે તેના મંત્રીની તેણે સલાહ માની નહિ. રૂદ્રાદિત્યે રાજનું ભાવી અનિષ્ટ સમજી અને પોતાને અસમર્થ જાણી ચિતામાં બળી જઈ પ્રાણ આપ્યો. ગોદાવરીને પેલેપાર મુંજની સેનાને છલકપટથી કાપી નાંખી અને તૈલપ મુંજને મુંજની દોરીઓથી બાંધીને લઈ ગયો. ત્યાં તેને લાકડાના પાંજરામાં કેદ રાખ્યો. એક દિવસે મુંજ અરીસામાં મુખ જોઈ રહ્યો હતો તે વખતે મૃણાલવતી પાછળથી આવી ઉભી અને મુંજનું યૌવન અને પોતાની આંધેડ ઉમર વિચારતાં તેણીના ચહેરાપર મ્હાનતા આવી ગઈ. આ જોઈ મુંજે આ દોહો કહ્યો.

મુંજ ભણુઈ મુણાલવઈ, જુગ્વણુ ગયું ન જૂરિ,
જઈ સકર સય ખંડ થિય, તો ઇસ મીડા ચરિ.

અર્થ—મુંજ કહે છે, હું મૃણાલવતિ ! ગયેલા જોબન ને જૂરમાં—
શોક ન કર; જો સાકરના શત-સો ખંડ-ટુકડા થઈ જાય તો પણ તે
ચૂરિ (ચૂર્ણ કરેલી) પણ મીડી હોય છે.

ભણુઈ—ભણે, કહે (સં. ભણુતિ) મુણાલવઈ—સ્વર ઝડપી ‘ઉ’
શ્રુતિ જુઓ. જુગ્વણુ—જોબન, યૌવન. ગયું—કર્મકારક ગયેલું જૂરિ—
જૂરવું—પસતાવું, વિલાપ કરવો, જઈ—(સં. યદિ હિંં જો, મૂં જો),
સય—શત, સો, થિય—થઈ સાકર શતખંડ થઈ. નારીજાતિ. સં. સ્થિત
હિ—આ ની નારીજાતિ થી. ઇસ—આ.

વીકાનેરના રાજા પૃથ્વીરાજની રાણી ચાંપાદેએ પતિને પોતાના
ધોળા કેશપર પસ્તાવો કરતો જોઈને આવોજ દોહો કહ્યો હતો:—

નરાં નાહરાં ડિગમરાં પાકાં હી રસ હોય
...નરાં તુરંગાં બન ફલાં પક્કાં પક્કાં સાવ. (મહિલામૃદુવાણી)

(૫)—રૂદ્રાદિત્યે મરી ગયો હતો. તે ઉદયન-વન્સરાજના મંત્રી
ચૌગંધરાયણની પેઠે પોતાના સ્વામીને બચાવવા માટે માંડાનો વેશ લઈ

પહોંચ્યો નહિ, પરંતુ મુંઝના કેટલાક સહાયકો તૈલપની રાજધાનીમાં પહોંચી ગયા. તેમણે બંદીગૃહ સુધી સુરગ કરાવી. નાસતી વખત મુંઝે મૃણાલવતીને કહ્યું કે મારી સાથ ચાલો અને ધારામાં રાણી બનીને રહો. તેણીએ કહ્યું કે દાગીનાનો ડબ્બો લઈ આવું છું, પરંતુ તેણીએ એમ વિચાર કર્યો કે આઘેડ એવી મને જો ત્યાં જઈને છોડી દે તો પછી ન ધરની ન ધાટની એવી સ્થિતિ પોતાની થાય એટલે તેણે બધી હડકત પોતાના માથે (તૈલપ)ને કહી દીધી. વત્સરાજની પેઠે ઘોષવતી વીણા અને વાસવદત્તાને લઈ નિકળી જવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અહીં મુંઝ ઘણી નિર્દયતાથી બધાએ. તેની પાસે શરીરે શરીરે બીખ મગાવી. તેના વિલાપની કવિતામાં કેટલાક શ્લોકોની સાથે કેટલાક જૂની હિંદી-ગૂજરાતી કવિતા પણ છે કે જેની અહીં ચર્ચા કરવામાં આવે છે. ટોની કહે છે કે ઊપેલા પુસ્તકમાં કેટલાંક પ્રાકૃત કાવ્ય આ પ્રસંગનાં મૂક્યાં નથી કે જે એક પ્રતિમાં હતાં. સંભવ છે કે તેમાં કંઈ બીજી જૂની ભાષાની કવિતા હોય.

સહ ચિત્ત હરિસદ્ગી મમ્મણુહ સત્તીસ ડીહિયા

હિયમ્મિ તે નર દટ્ટ સીઝે જે વીસસઘ થિયાં.

પાઠાંતર—ચિત્તહસદ્ગી મણુહ, અસ્તી તે નર, હરિસદ્ગી મમ્મણુ છત્તિ, હિઅમ્મિ, પંચામ ડીહિયા, હિયમ્મી, સિય જે પતિજ્જઠ તાંહ, અમ્મી સીજે, પંતિકવર્ધ તિયાંહ.

અર્થ—સહ (ના) ચિત્તોને હપિત કરવા (અથવા હરવા)ને અર્થે—માટે મદન-પ્રેમની વાતો રચવામાં દક્ષ-ઢાહી એવી સ્ત્રીઓમાં જે વિશ્વાસ કરે છે તે નર હૃદયમાં દટ (પાક્ષીરીતે) દુઃખ પામે છે.

પાઠાંતરોથી આ દોહામાં કંઈ રૂપાંતર હોય એમ જણાય છે, ‘જે પતિજ્જઠ તાંહ’ (જે પતીજ-વિશ્વાસ રાખે છે તેને-યા તેનામાં) એ પાઠાંતરથી જણાય છે કે પૂર્વાર્દનો અંત કંઈ બીજી રીતે પણ હોય. ‘મમ્મણુહ બતીસ’ નો અર્થ કામદેવની વાતો કરવામાં આવે છે, પરંતુ પાઠાંતરોમાં છત્તિ(સ), પંચાસ, એમ મળે છે તેથી સંભવ છે કે

આ બત્રીસની સંખ્યા પણ હોય; અગર તેમાં સ્ત્રીઓ કે પુરૂષોને મોહિત કરવાની કલાઓની પરિસંખ્યા હોય, જેવી રીતે વાણું-હજમને હિન્દીમાં છત્તીસા કે છપ્પના કહેવામાં આવે છે. આમાં :છપ્પનાંતો અર્થ ૫૬ કલાયુક્ત નહિ, પરંતુ છ યુદ્ધિવાળો [સ-૫૬પ્રમ] છે, ૫૬પ્રમ એ યુદ્ધની ઉપાધિ પણ છે.

સઉ—સૌ, સહુ, હિં-સખ, રાજસ્થાની સૌ, સૌ; મારવાડી સેગ (હેડ.) હરિસદ્દી-હર્ષ અને અર્થ અથવા હર(ણ) અને સાર્થ આ. સાર્થ પરથી રાજસ્થાની સાહે=હાડે યા આટે=વાસ્તે. ગૂં માટે, વાસ્તે. મરાઠી સાહી મમમણહુ-મનમથ-કામદેવની, અથવા માંહોમાહિ મણમણુ-અડબડ કરવું. હ=ના. છડી વિભક્તિ. બત્રીસ-વાતોમાં, ડીહિયાં-ડાહ્યા, ચતુર (સં. દક્ષ). ગૂજરાતી મારવાડી ડાહ્યા, ડીહિ એટલે દીર્ઘ-સરખાવો સં. દીધિકા એટલે વાવ-હિન્દી દિંધી, ડિગી, ડીધી. હિયમ્મિ-આમાં 'મ્મિ' એ (સ. રિમન અને હિં. મે તથા ગૂં મા) એ એ વચ્ચેનો છે. દૃઢ-દૃઢ, સીઝ-સીઝાય છે, દુઃખ પામે છે. રાજસ્થાની સીઝના એટલે ગળવું, (દાળવું) -સં. સિદ્ધતિ એ પરથી આવે છે. સંભવ છે કે અહીં પાઠ ખીજે એમ હોય કે જેનું સં. પિદ્ધતિ છે. (ગૂજરાતીમાં સીઝાય છે એ ચોખ્ખું વપરાય છે તેથી સીઝે એજ પાઠ યોગ્ય છે) વીસસઘ-વિશ્વાસ કરે છે પતિજ્ઞઘ-પતીજ એટલે પ્રત્યય-વિશ્વાસ રાખે છે. ગૂં મા પતિ-યારો પણ વપરાય છે. હિં પતીજતે હૈં, પ્રત્યય કરતે હિં-સહસા જનિ પતિયાહુ (તુલસીદાસ). પંજખીમાં પતિયાને નો અર્થ મનાવવું, રીઝવવું પણ છે. પતિસ્વઘ-કેવલ પતિજ્ઞઘનો લેખ પ્રમાણ છે. અનુસ્વાર પર આગળ ટિપ્પણી જુઓ. થિયાં, તિયાંહ-સ્ત્રીઓમાં.

(૬)—ઝાલી તુદી કિં ન મુઉ, કિંન હુયઉ છારપુંજ

હિંડઝ દોરી બધીયઉ, જિમ મંકડ તિમ મુંજ.

(ગૂજરાતીમાં બદલાવીએ તો

ઝળી તુદી કાં ન મુઓ, કાં ન થયો છારપુંજ,

હિંડે દોરી બાંધિયો, જેમ મંકડ તેમ મુંજ.

પાઠાંતર—ઝાલી તુટી વિ કિં ન કડ, મુયક, હારહધુન, ધરિધરિ
જિમ નચાવઈ જિમ, તુટવિ, ઝાલી તુટી, હયક.

અર્થ—(આગમાં) બળીને યા (ફાંસીની દોરી) તોડી શા માટે
ન મર્યો ? શા માટે રાખનો ઢગલો ન થયો ? (કિ) દોરીથી બંધાયેલો
રહી જેમ વાંદરો ફરે છે તેમ મુંબ (ફરે છે) પાઠાંતરોમાં—ઝાળી
(ફાંસીનો પાશ) તોડી કરી પણ કંઈ ન કર્યું,...ધરધર જેમ નચાવ-
વામાં આવે છે તેમ...

ઝાલી—બળીને સં. જ્વલ, રાજસ્થાનમાં આગની આંચ (જ્વાલા)ને
ઝલ કે ઝલ કહે છે. ગૂંઠ માં ઝળ કહે છે. તુટી, તુટવિ-તુટી,
તોડી (સ. તુટ), મુઅકિ-મૃત (મુઓ); તે પ્રમાણેજ હુયક-થયો
હિંદી હુઓ. કિં-કાં, શા માટે ? હાર-માત્રા માટે હર બોલો. હાર અને
રાખ બંને ભરમના અર્થમાં એકજ દેશી પદના વ્યત્પય છે. સ. ક્ષાર
(ખાર) સાથે કેવલ સાદૃશ્ય છે. રાખ પરથી સંસ્કૃત રક્ષા બનાવેલો
છે. હિં'કિ—સં. હિંકિતિ; હિંકે છે-હાલે છે-ચાલે છે. પંગખી હંડના,
એટલે ભટકવું જેમકે-ગલિયાં દા હંડના છડિ દેઈ કાન્હા, હુણુ હોયા
તુ ધરખારી-આ એક ગીતમાં છે. તેનો અર્થ એ છે કે હે કાન્હ ! તું
ગલિઓમાં ભટકવું છોડી દે, હવે તુ ધરખારી-ગૃહસ્થી થયો છે. હુણુ-
સં. અધુના-હમણું. દોરી—ઉપર જુઓ ન. ૩. મંકડ—સં. મંકટ
જૂના લહીઆઓ દિત્વવાળા અક્ષર બતાવવા માટે બેવાર અક્ષર (જો-
ડાક્ષર) લખવાના પરિશ્રમથી બચવા માટે અક્ષર પર અનુસ્વાર જેવું
મીંડું મૂકતા હતા, તે કેટલાક શબ્દોમાં તેને બ્રમથી 'ન' શ્રુતિ ગણુ-
વામાં આવી જેમકે સં. મંકટ-પ્રાં મક્કડ; તેને મંકડ લખવામાં
આવ્યું પછી બ્રમથી મંકડ સમજાયું. સં. ખડ્ગનું પ્રાં ખગ્ગ. આમાં
બે ગને બતાવવા લખાયું ખગ્ગ તે પછી બ્રમથી ખંગ થયું. હિંદી-ખડ્ગ.
ઉપર નં. ૫ માં પતિજ્જનનું પતિજ્જન, સંમાં અત્યદ્વલતનું પ્રાં
અત્યમ્બુઅ થયું તેનું ગૂં અત્યમો, હિં. અત્યમ્મા ધત્યાદિ.

[પૂર્વકાલિક ક્રિયાના રૂપો પર ટિપ્પણ—સંસ્કૃત વૈયાકરણોએ ત્વઞ

(ગત્વા, કૃત્વામાંના) ને પૂર્વકાલિકની પ્રકૃતિ અને (સત્કૃત્ય, સંગત્ય)માંના 'ય' ને ધાતુની પહેલા ઉપસર્ગ આવવાથી વિકૃતિ માની છે. પરંતુ ભૂની સંસ્કૃતમાં આવે બેદ નથી. તેમાં અકૃત્વા અને ગૃહ્ય એમ બે રૂપો મળે છે. વેદમાં 'કૃત્વાય' મળે છે અને પાલીમાં 'હિત્વાન' અને 'કાતૂન' મળે છે. આથી પાંચ જાતનાં રૂપ થયાં— કૃત્વા, કૃત્વાય, કૃત્વાન, કર્તૂન, કર્ય(કૃત્ય). સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં આ અવ્યય નહિ, પરંતુ 'ઠ્ઠ' અંતવાળા ધાતુજ શબ્દની ત્રીજી અને ચોથાનાં રૂપોનાં હિન્દી 'સે' જણાય છે. કૃત્વા એટલે હિં. કૃતુસે-કરનેસે-કરીને, ઇત્યાદિ. પ્રાકૃતમાં 'ત્વા' મિલકુલ નથી પણ 'ય' છે અને પાલી વાળા ત્વાન, તૂન પછી તૂળ યા ડૂળ થઇને મરાઠીમાં વેડન, મ્હણુન ત્યાં સુધી પહોંચી ગયેલ છે અને મારવાડીમાં, કરીને, લખીને એમાં રહેલ છે ને ગૂજરાતીમાં કરીને, લખીને એમાં પણ તે છે. ભૂની હિંદી યા ભૂની ગૂજરાતીમાં અર્થાત્ અપભ્રંશમાં 'પેડિખવિ' 'ખોલિખવિ' આદિ આવે છે. ત્યાં પણ ય એટલે ધ્યિ એટલે ઈ છે. હિંદીમાં ય, ઇ ના રૂપમાં આવ્યા છે. (આઇ, સુનિ એટલે આય, સુન્ય=સં. આયા-ય, શ્રુણ્ય (!) હવે તો ' ઇ ' પણ ઉડી ગયો છે, અને કર ધાતુના પૂર્વકાલિકનો અનુપ્રયોગ થાય છે જેમકે ખા કર=(ભૂની હિં.) ખાઇ કરિ=પંખખી, ખાઇ કરી=સં. ખાઇ કર્ય (!) ગૂજરાતીમાં ઇ તથા ઇને પ્રત્યય છે જેમકે ખાઇ, ખાઇને ખોલી-ખોલીને, આવી-આવીને, સુણી-સુણીને. (૭)—ગય ગય રહ ગય તુરગ ગય, પાયકડા નિભિચ્ય,

સગરિય કરિ મન્તણુ ઉમ્મહું (તા ?) રહાઇચ્ય.

પાકાતર—પાયકડા, ઠકુર રહાઇચ્ય, ઉમ્મહું, મતણુ મહતા.

અર્થ—(જેના) ગજ, રથ, ઘોડા, પાયદળ આત્યા ગયા છે અને જો નોકર વગરનો છે (તેવા મુજને) હું સ્વર્ગસ્થિત રહાલ્ય ! ખોલાવી લે. તારી તરફ મોં કરેલો એવો-ઉન્મુખ હું છું.

ગય-ગત, ગયા, ગય-ગજ-હાથી, રહ-રથ, તુરમ-તુરમ-ઘોડા, પાયકડા-તેમાં આવેલા 'ડા' માટે નં. ૧ માં 'સદેસડા' એ પરની.

ટિપ્પણી જુઓ. પાયક-પેદલ, પદાતિ—જકે હવેમાનસે પાયક (તુલ-સીદાસ) નિભિચ્ય-નિભૃત્ય-ભૃત્ય-નોકર વગર. સગગકિય-સ્વર્ગસ્થિત. કરિ-કર (આજ્ઞા) મન્તાણુ-(આ)મન્તણુ, વાત કરવી, બોલાવવું, ઉમ્મુહ-ઉન્મુખ, રૂદ્રાધ્ય-રૂદ્રાદિત્ય.

(૮)—મુંજ શેરીઓમાં બીખ માંગતો ફરતો હતો. પહેલ. ટંડી-ઓનું આવું અપમાન કરવામાં આવતું હતું. તેના હાથમાં પડિયો હતો. કાઈ સ્ત્રીએ હાસ પીવરાવી અને અભિમાન-ધમકીથી માથું હલાવી બીખ ન આપી. મુંજ બોલ્યો—

બોલિ મુન્ધિ મા ગવ્તુ કરિ, પિકિખવિ પકુ ગુપાઈ

ચઉદસઈ સઈ છહુતરઈ, મુંજનદ ગયહ ગયાઈ.

પાકાંતર—ધનવન્તી મ ગવ્તુ, પકુર આઈ-પકુરપાણિ, પકુ-ક્યાણિ. પકુરપાણિ, ચઉદસઈ, છહુતર.

અર્થ—હે ભોળી ! હે મુઝા ! (પાકાંતરમાં હે ધનવન્તી) મને હાથમા પડિયો લેતો જોઈ ગર્વ મ કર; ચૌદસો છોતર મુંજના હાથી (ચાહ્યા) ગયા.

મુન્ધિ—સં. મુઝા. મારવાડીમાં મોંઘા મૂખને કહે છે. આમાંનો ‘ન’ પણ સં. મુઝ. પ્રાં મુઝના કિત્વસૂચક ચિન્હથી બન્યો છે. જુઓ નં. ૬ માં ‘મંકડ’ પર વ્યાખ્યા. પિકિખવિ-પેખીને—જોઈને પકુગા-પડિયો, અથવા બીખ માગવાનું માટીનું પાત્ર. પાઈ-પાણિ, દાથ. સઈ-સો, ચઉદસઈ, સઈ, છહુતરઈ, ગયાઈ—એમાં છે છે તે કર્તા કારકની નાન્યતર જાતિનું બહુવચન (સં. નિ) છે.; અને મુંજહ. ગયહ—એમાં ‘હ’ સંબંધકારક-છટ્ટી વિભક્તિ છે.

(૯)—જ મતિ પચ્છ સંપંજનઈ, સા મતિ પહિલી હોઈ,

મુજ ભણઈ મુણાલવઈ, વિધન ન વેઈ કાઈ.

અર્થ—જે મતિ પછી સાપડે છે (હોય છે) તે મતિ પહેલી થાય તો મુંજ ભણે છે—કહે છે કે હે મુણાલવતિ ! કાઈ વિધન ઘેરે નહિ—ખમે નહિ.

જા સા-જે તે (નારી જાતિ), સ'પજજઈ-સં. સંપદ્યતે. સ+પદ-
-સપજજું સંપજે-કવિતામાં વપરાય છે-સાપડડુ, નિસ+પદ=નિપજજું
વેઢઈ-ધેરે, કાડીઆવાડમાં વેઢારવું-ખમવું એ અર્થમાં વપરાય છે, ખમે,
પંજખીમાં વેડા-ઘેરેલું મકાન-જનાનો. વેડી પૂરી-વચમાં કચોરીની પેઠે
ભરેલી પૂરી. આ સાખીનો અર્થ એ છે કે વિંનને કાઠ વૈહતુ-ઉકાવતું
-ખમતુ નથી. ટાની એ અર્થ કરે છે કે ' કાઠ (મારા માર્ગમાં)
વિંન નાંખતું નથી. '

(૧૦)—સાયર પાછ લંક ગઢ, ગઢવછ દસસિરિ રાસ,
ભગગખય સો ભજિં ગય, મુંજ મ કરિ વિસાસ.

અર્થ—સાગર ખાઈ, લંકા ગઢ અને દસ માથાનો રાજા (રાવણ)
તે ગઢપતિ-ભાગ્યનો ક્ષય થતાં તે ભાંગી ગયા-નષ્ટ થયા (તો) હે
મુંજ !, વિષાદ-ખેદ મ કર.

ગઢવછ-ગઢપતિ. ગઢવી એ શબ્દ પછુ તે પરથી છે કે જુઓ
મૂળ ગઢની રખેવાળી કરતા હોવા ધટે. આ ગઢવીની જાત કાઠિયાવાડમાં
છે. સરખાવો ચક્રપતિ-ચક્રવર્ષ-ચક્રવે, ભગિજગય-તૂટી ગયા, ભાંજ-
ભાંગી ગયા એમાં ભંજૂ ધાતુ છે. સંસ્કૃતમાં ભજનો અર્થ તૂટેલું, ભાં-
ગેલું, હારેલું થાય છે તે પરથી હિંદીમાં ભાગના બના, થયું છે. આગળ
જુઓ ' અહ ભગ્ના અમહસખા ' આદિ.

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

૨૩૨—[રાજા મુંજ એ જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ—
ધારના પરમાર રાજા મુંજ તે વાકપતિરાજ ખીજે, ઉત્પલરાજ, અમોઘવર્ષ,
પૃથ્વીવલ્લભ અથવા શ્રીવલ્લભ. તેણે કલ્યાણના સોલંકી રાજા તૈલપ
ખીજા પર ચઢાઈ કરી અને તૈલપે તેને હરાવી નિર્દયતાથી માર્યો-એતો

ઐતિહાસિક સત્ય છે, કારણ કે ચાલુક્યોના બે ક્ષેત્રોમાં આ વાતનો સાબિતાન ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મુંજના મંત્રીનું નામ રૂદ્રાદિત્ય હતું—તે તેના વિ. સં. ૧૦૩૬ (ઇ. સ. ૯૭૯)ના દાનપત્રથી પ્રકટ છે. મુંજનું પ્રથમ દાનપત્ર સં. ૧૦૩૧ નું છે અને તેનું મૃત્યુ તેના રાજ-કાલમાં દિગંબરાચાર્ય અમિતગતિએ સુભાષિતરત્નસંદોહ પૂર્ણ કર્યો તેના વિ. સ. ૧૦૫૦ થી અને તૈલપના મૃત્યુ સવત્ ૧૦૫૫ ની વચ્ચે થયેલું હોવું ઘટે. આ રાજા મુંજ વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમાં હતો. (મુંજ નથા ભોજના કાલનિર્ણય માટે જુઓ નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા નવીન સસ્કરણ ભાગ ૧ અંક ૨. પૃષ્ઠ ૧૨૧ થી ૧૨૫, અને ગૌ. હી. ઓઝાજી કૃત ‘ સોલંકિયોકા ઇતિહાસ ’ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૭૬ થી ૮૦) પ્રબંધ—ચિતામણિમાં લખ્યું છે કે મુંજને મારી નાંખવાના સમયે તેણે કહ્યું હતું કે ‘લક્ષ્મી ગોવિંદ પાસે ચાલી જશે, વીરશ્રી વીરશેને ઘેર ચાલી જશે, પરંતુ યશઃ પુજ એવો મુંજ મરી જતાં સરસ્વતિ નિરાલબ થશે.’ આ મુંજની રચના ન હોય ને તે સમયના કોઈ કવિની હોય, છતાં એમાં તો સંદેહ નથી કે તે વિદ્યા અને વિદ્વાનોનો અવલંબ—આધાર હતો. તેના સમયમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમિતગતિએ ‘સુભાષિતરત્નસંદોહ’ એ ગ્રંથ બનાવ્યો. સિન્ધુરાજનાં કીર્તિકાવ્ય, નવસાહસાંક ચરિતના કર્તા પદ્મચુસ, ધનપાલ (તિલ્લકમંજરીના કર્તા જૈન પ્રસિદ્ધ કવિ), હરિપના કર્તા ધનંજય અને તેના ટીકાકાર હલાયુષ તેના સમયમાં હતા. પ્રબંધોમાં અને સુભાષિતાવલિ-ઓમાં મુંજના બનાવેલા કેટલાયે શ્લોક આપ્યા છે અને ક્ષેત્રેદ્ર કે જે મુંજ પછી ૫૦ વર્ષે થયો છે તેણે મુંજનો એક શ્લોક ઉધૃત કર્યો છે.

૨૩૩—હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જે દોહાઓની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામાં આવી છે તે શું મુંજે સ્વયં બનાવ્યા છે ?—ઉપરના ૧૦ માં નંબરના દોહાની વ્યાખ્યામાં શાસ્ત્રી કહે છે કે તે ‘ રિપુનારીવાક્ય ’ છે, પરંતુ તેમાં મુંજે પોતાનેજ સંબોધન કર્યું હોય તો તેમાં શું નવાઈ છે ? પ્રબંધ ચિંતામણિકારના સમય (સં.—૧૩૬૧) સુધી તો આ ઐતિ-

હાસિક વાત હતી કે દોહા મુંજના છે. જે શ્લોક ખીજ કવિઓના બનાવેલા જાણવામાં આવ્યા છે અને આ પ્રમથકારોએ ખીજ કવિઓ યા રાજ્યોને શિરે ચડાવ્યા છે તે કારણે આવા પ્રસિદ્ધ દોહા પર સંદેહ કરી શકાતો નથી. આવા દોહા દંતકથામાં રહી જાય છે અને દંતકથાઓ સિવાય તેની રચનાના સર્વપ્રમા કોઈ પ્રમાણ નથી. વીકાનેરના ગૃથ્વી-રાજે રાણા પ્રતાપપર મોરહા લખી મોકલ્યા, માનસિંહને અકબરે ‘સબી ભૂમિ ગોપાલકી’ વાળો દોહો લખી મોકલ્યો, નરહરિ કવિનો ‘અરિહંત તૂન ગહહિ’ વાળો છંદો અકબર આગળ મૂકવામાં આવ્યો. ‘અહ બનૈ સુન શાહ અકબર’ આદિ દોહા ખીરબલનાજ છે, દુસ-સીવાળી યુક્તિ પ્રયુક્તિ ખાનખાના અને તુલસીદાસ વચ્ચે થઇ હતી—ઈત્યાદિ વાંતોના ઐતિહાસિક પ્રમાણ સિવાય ખીજું કયું પ્રમાણ છે !

૨૩૪. તે પ્રમાણ એ માનવાનું છે કે અત્યારની શતાબ્દીના ખીજ ચરણમાં પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપ્રેમી ભોજનો કાકા પરમાર રાજા મુંજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો કવિ પણ હતો. એક ખીજું પ્રમાણ છે—શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં જે અપભ્રંશના ઉદાહરણ આપ્યાં છે તેમાં એક દોહો એ છે કે:—

બાહ બિછોડવિ જાહિ તુંહું, હઈ તેવંધ કો દોસુ,
હિયઆર્ટ્ય જઈ નીસરહિ, જાણુઉ મુંજ સરોસુ.

અર્થાત્—બાંધ વિછોડી-અલગા કરી તું જાય છે, હું પણ તેવી રીતે જાઉં છું (તેમાં) શું-કયો દોષ છે ? હૃદયમાં સ્થિત થયેલ જો (તું) નીકળી જા, તો મુંજ (કહે છે કે હું) જાણું (કે તું) સરોપ છો. ચોથા ચરણનો આ પણ અર્થ થઇ શકે છે કે ‘ તો હું જાણું કે મુંજ સરોપ છે ’. આ ખીજો અર્થ સીધો જણાય છે પરંતુ મુંજની કવિતાઓમાં નામ આપવાની રીત જોતાં પહેલો અર્થ પણ અસંભવિત નથી. આ દોહો હેમચંદ્ર પહેલાંનો છે. આથી બેજ પરિણામ આવી શકે છે:—એક તો એ કે સરોસ (?)-ના

‘ બાંહ છુદ્યએ જાત હો, નિખલ જન કે મોહિ,
હિરદે સે જગ્ન જાહુગે, તો મૈં જનૌ તોહિ.

એ દોહાનો પિતામહ ‘ બાહ બિહોડવિ ’ આદિ દોહાનો કર્તા રાગ સુજ હતો અને આ સુજના નામથી અક્તિ દોહો સં. ૧૧૯૯ (કુમારપાલના રાજ્યાભિષેકનો સમય કે જે પહેલાં તો હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ રચાયુ હતું) થી પહેલાં પ્રચલિત હતો: બીજું પરિણામ એ કે જે બીજને અથ લખ્યો તો જે નાયિકાએ લપસણી બુભિવાળો દોહો (ઉપર સખ્યા ૩ નો) મુંજને લખ્યો હતો તેની કૃતિ આ પણ હોય. બંને અવસ્થાઓમાં કાતો મુંજને કવિ માનવો પડશે, અને કાતો આ દોહાઓને તેના સમયમાં રચાયેલા માનવો પડશે. ઝોહાના ઝોહું એ તો માનવું પડશે કે આ દોહો સં. ૧૧૯૯ (પૃથ્વીરાજ રાસોના કલ્પિત સમયથી ૫૦ વર્ષ પહેલાં) થી કેટલોક સમય પહેલાની રચના છે જેથી તે સમયે કાતો મુંજે રચેલો અને કાતો મુંજને પ્રેષિત થયેલો માનવામાં આવતો હતો.

(૧૧) જોજને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું કે જેની ખબર જોજના સેવકે એક સંસ્કૃત-દેશીથી મિશ્રિત શ્લોક બનાવી આપી:—

બાપો વિદ્વાન્ બાપપુત્રોડપિ વિદ્વાન્
આઈ વિહુષી આઈધુઆપિ વિહુષી,
કાણી ચેટી સાપિ વિહુષી વરાકી
રાગન્ મન્યે વિજ્ઞપુરન્ કુટુંબ્યમ્.

અર્થ—બાપ પણ વિદ્વાન છે, બાપનો પુત્ર પણ વિદ્વાન છે; મા વિહુષી પડિતા છે, માની બેટી પણ વિહુષી છે, બીચારી કાણી દાસી છે તે પણ વિહુષી છે. રાગન્ ! માનું છું કે કુટુંબ વિરોધો પુજ છે.

પાઠાંતર—વપો, વિદ્રી, વિદ્રી, વિહુસી, વિર, વિદ્ર કેવલ લેખ-પ્રમાદ છે.

બાપ—પિતા. આ દેશી શબ્દ છે, પરંતુ હેમકોશના શેષકાંડમાં સંસ્કૃત માનેલો છે. પ્રબંધચિંતામણિમાં તેનું સંસ્કૃત રૂપ વપ (વસા—

ખીજ વાવનાર) પણ આવ્યું છે (પૃ. ૩૦૧) (જુઓ ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ અક ૩ પૃ. ૨૪૯ ટિપ્પણ ૧૬) આઈ—મા, માતા (મરાઠી આઈ), ઘુઆ—પુત્રી સં. દુહિતા પંજખી ધી, વિન્જ—વિરા.

(૧૨)—રામએ તેમાંથી જ્યેઠની પત્નીને સમસ્યા કરી કે—‘કવણુ પિયાવડ ખીર ?’—તેણીએ તેની પૂતિ કરી કે—

જઠ યહ રાવણુ જાઘવડ, દહમુહ ઇકકુ સરીર,
જણુણી વિયમ્બી ચિન્તવઢ, કવણુ પિયાવડ ખીર.

પાઠાંતર—જઠ.

અર્થ—જ્યારે આ રાવણુ દશ મુખ અને એક શરીરવાળો જન્મ્યો ત્યારે માતા અચંચામાં (આર્વા) ચિંતવે છે કે ક્યા (મુખ) ને દૂધ પીવરાવું ? (જુઓ આ દોહો પૃ. ૨૧૫ નં. ૩૪.)

જાઘવડ—જયો, રાણીજયો, રાયજયો,—રાયજયો. વિયમ્બી—વિરમિતા, ચિન્તવઢ—ચિન્તવે, કવણુ—કાણુ, ક્યા, પિયાવડ—પિવરાવું—પીવાર કાઢિયાવાડો. ખીર—સં. ક્ષીર, દૂધ. સિંધીમાં ખીર અતિય ?=દૂધ છે ?

(૧૩)—ખીજ સમસ્યા એ કરી કે, કંઈ વિલુચ્છઈ કાઢ ?—આની પૂતિ કાણુ ચેટીએ એવી રીતે કરી કે—

કાણુ વિ વિરહકરાલિઈ, ખઈ ઉડાવિયડ વરાઈ,
સહિ અચ્ચભૂઉ દિઠ મઈ, કંઈ વિલુચ્છઈ કાઢ ?

પાઠાંતર—અચ્ચભૂ, ‘અચ્ચભુઅ’ ઠીક લાગે છે.

અર્થ—કોઈ વિરહથી દુઃખિત સ્ત્રીએ ખીજાને ખીયારા પતિને ઉડાવ્યો. હે સખિ ! મેં આ અતિ અચરજ જોયો કે (તેણી) હવે કેના કંઠને વળગે ?—કેના કંઠનો આશ્રય લે ?—કલહાંતરિતા પહેલાં તો પતિને ભગાડી દીધો પછી હવે માન ગયું ત્યારે પસ્તાય છે કે હાય ! કેના ગળામાં લપટાઈ ? (જુઓ આ દોહો ખીજ ૩૫માં પૃ. ૨૧૬ નં. ૩૫.)

કાણુ—કોઈથી યા કોઈ રીતે કરાલિઈ—કરાલિતાએ પછ—પતિ, ઉડાવિયડ—ઉડાવ્યો, વરાઈ—વરાક—ખિયારો, આપડો. અચ્ચભૂઉ—અચ્ચ-

દણુત જુઓ ઉપર નં. ૬. દિઠું-દીઠા, જોયો. મઈ-મેં કમ-વાચ્યમાં કર્તા કારક. કંઠિ-કંઠે-કંઠમાં વિલુચ્છઈ-લટકે, વળગે, કાઢિ-કેના

આ બંને દોહા કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં કંઠક પાઠાંતરવાળા બીજા પ્રસંગે છે. અગાઉ જુઓ પૃ. ૨૧૫ અને ૨૧૬.

(૧૪)—એક સમયે ભોજ રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં એક દિગંબરને એક ગાથા બોલતા સાંભળ્યો. બિચારો તે દિગંબર તો થઇ ગયો હતો, પણ મનની હેંશ પૂરી થઇ નહોતી. બીજા દિને ભોજ તેને બોલાવ્યો અને તેનો મનસૂબો જાણી પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો. પછી તે કુલચન્દ્ર અણુહિલપટ્ટન જીતી જયપત્ર પ્રાપ્ત કર્યું. આ ગાથાનો દોહો એ છે કે:—

એહ જન્મુ નગ્ગુહ ગિહ, બડસિરિ ખગ્ગુ ન ભગ્ગુ,

તિકખાં તુરિયાં ન માણિયાં, ગોરી ગલિ ન લગ્ગુ.

પાઠાંતર—આહ (=આયુ), નિગ્ગહ, નગ્ગહ.

અર્થ—આ જન્મ નકામો ગયો, (કારણ કે) બડ (વીર)ના શિરપર મારી તલવાર ભાંગી નહિ, તીખા (તેજ) તુરગ-ઘોડાતો ઉપ-ભોગ કર્યો નહિ તેમ ગોરી (યુવતી)ના મળે વળગ્યો નહિ.

શાસ્ત્રીએ ‘ બડસિરિ ખગ્ગુ ’ ને એક પદ લઇ અર્થ કર્યો છે ‘ બટ શ્રી ખગ્ગુ: ’. તિકખાનો અર્થ ‘ તીક્ષ્ણ સ્ત્રી કટાક્ષ ’ કર્યો છે, અને ‘ તુરિયા ’ નો અર્થ ‘ તલ્લિકાદિ સંયોગકરણ ’ (રામાયણની ‘ તુરાઈ ’) -ગૂજરાતી તળાષ; ટોની ‘ તુરિયા નો અર્થ કર્કશ-સ્વર-યુક્ત વાજિત્ર (સં. તૂર્ણ) કરે છે.

એહિ—એહ, એ, નગ્ગુહ—નિર્ગૃહ સં. નિષ્કલ.—શાસ્ત્રી કહે છે કે નગ્ગોહ—હું નાગો છું—દિગંબર છું વા નિર્ગૃહ છું. બડ—કાઠીઆવા-ડમાં ટોણામાં વપરાય છે—જે તું બડ-બડતો દીકરો હો તો. મારવા-ડીમાં વીર માટે ‘બડ’ કહે છે—વિશેષે કરી ‘ટોણું’ મારતાં. બડવીર એ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

માણિયાં—માણ્યાં, ઉપભોગ કર્યો. સં. મંડન કર્યું. સરખાવે ભારવાડી—‘ સેમ માણીજ્યો, જોરીને માણુજ્યો દોલા (ગીત). જોરી—નાયિકા માટે સાધારણ શબ્દ છે. હજુ પણ હિંદી પંજાબી રાજસ્થાની ગૂજરાતી ગીતોમાં આવે છે. હેમચંદે પણ આ શબ્દનો આ અર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૧૫.) પ્રથમ ચિનામણિની એક પ્રનમાં તે હોંશવાળા કુલચંદ્ર (કે જે કવિ પણ હતો અને જેને મુદર કવિતા માટે બોલે એક સુંદર દ્રાસી આપી હતી) નો એક દોહો બીજો આપ્યો છે કે:—

નવ જલ્લ ભરીયા મગગડા, ગયણિ ધડકલ મેહુ
ધ્રત્યન્તરિ જરિ આવિસિધ, નડ જાણીસિધ તેહુ.

અર્થ—માગે (મારગડો) નવા પાણીથી (વરસાદના પાણીથી) ભર્યો છે, ગગનમાં મેઘ ધડકે છે. આ અંતર (અવસર) પર જે (તું) આવશે તો નેહ જણાશે. મુંજની રસીલી ‘તો વરસાદમાં આવવાનો અસંભવ જાણી ‘ ગમાર ’ નાયકને તેની પહેલાજ બોલાવતી હતી; પરંતુ કુલચંદ્ર તેજ-વરસાદના સમયમાં આવવાનેજ સ્નેહની પરીક્ષા માને છે.

ભરિયા—ભરેલા મગગડા-જુઓ ‘ સંદેસડો ’ નં. ૧ માં જરિ-જ્યારે સં. યદિ. મારવાડીમાં જર, જરાં હમણાં પણ સમયવાચક જ્યારેને માટે વપરાય છે. જાણીસિધ-જાણ્યો જશે. સં. ‘ સ્થ ’ નો ‘ સિ ’ થયેલ છે.

(૧૬)—બોલે સમામાં બેસી ગૂજરાતીઓના બોળપણની હાંસી કરી. તેમાં ગૂજરાતના એક માણસે કહ્યું કે અમારા ગોવાલીઆ-ભરવાડ પણ આપના પંડિતો કરતાં ચડી નાથ તેવા છે. આ સમાચાર જાણી ગૂજરાતના રાજા સીમ (સોલંકી) એ એક ગોવળ ભોજની પાસે મોકલ્યો. તેણે તે રાજાને એક દોહો સંભળાવ્યો જેથી રાજાએ તેને સરસ્વતી કંઠાભરણુ ગોપની ઉપાધિ આપી.

બોય એહુ ગલિ કપ્પુલડે, બણુ કેહઉ પડિહાઇ;

ઉરિ લખિહિ મુરિ સરસિનિ હિ, સીમ નિખલો કાઇ.

પાઠાંતર—ભોજ એવ હુ કણલઉ, રતંભલઉ, કંચુલ, લલિહલિં, કાષ, સીમ વિહલી કોષ; પાઠાંતરોમાં અધિકરણુ-કારક વાળાં પદ ‘ધ’ વગરનાં પણ છે.

અર્થ—ભોજ ! ભણુ-કહે તો ખરો, કે આ (તારા) ગણામાં કાંલો (આભૂષણનું નામ) કેવો લાગે છે ? ઉરમાં લક્ષ્મી અને મુખમાં સરસ્વતીની વચમાં આ શું સીમા બાંધી છે ? વિદ્વાન્ રાજના મોંમાં સરસ્વતી અને પ્રભુના ઉરમાં લક્ષ્મી-વચમાં કાંલો શું થયો ?--જાણે કે બંનેના રાજ્યની મર્યાદા બતાવે છે.

કંડુલઉ—કાંલો, ગણાનું ધરણું, કેલઉ-કેવો, પડિહાધ-સં. પ્રતિભાતિ. નિખલ્લી-નિખ્યાંધી, કાંઈ-કાં, શામાટે, શું.

(૧૭)—એક સમય ભોજ વીરચર્યાંથી રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં તેણે કોઈ દરિદ્રની સ્ત્રીને નીચેનો દોહો બોલતાં સાંભળી—

માણસડા દસદસ દસા, સુનિયર્ધ લોય પસિદ્ધ;

મહ કન્તહ ઇક્કિજ દસા, અવરિ તો ચોરિહિં લિદ્ધ.

પાઠાંતર—માણસડી, દસ દસ હવધ, માણસડા (દસ દસ) દસઈ દેવેલિ નિમ્મવિયાઈ, મુજઝ, નવોરહિં હરિયાઈ, તે વોરહિં હરિયાઈ, નવોરહિં લિદ્ધ. પાઠાંતરોથી જણાય છે કે આ દોહાના બે પાઠ છે. એકમાં તો સિદ્ધ લિદ્ધ પ્રાસ છે, બીજામાં નિમ્મવિયાઈ હરિયાઈ એમ પ્રાસ છે.

અર્થ—મનુષ્યની દશ દશ દશાઓ લોક પ્રસિદ્ધ સંભળાય છે અથવા દશ દશ દશા દેવતાઓએ બનાવી છે. અર્થાત્ આખા જન્મમાં દશ દશા બદલે છે, પરંતુ મારા કંથની એકજ દશા (દારિદ્ર્ય) છે અને (જે હતી) તે ચોરોએ લઈ લીધી (અથવા બીજી પણ બીજાઓએ લઈ લીધી.)

સરખાવો—હસ્તિનાં દશવર્ષપ્રમાણુ! દશ દશાઃ કિલ ભવંતિ- (હર્ષચરિતની) સકેત ટીકા.

માહુસડા—સંબંધ-કારક છઠ્ઠીના ‘ણા’ અને ‘ડા’ માટે જુઓ નં. ૧. ડી-દશા એકવચનને માટેની નારીજાતિ છે. ડા-અહવચન. હવઈ-હોય છે, મુનિયઈ-કર્મવાચ્ય-કર્મપ્રયોગ. નિમ્મવિયાઈ-નિમિત્તિ કરવામાં આવી (સ. નિર્માપિતાનિ) પ્રેરણાર્થકમાં પ(મ)ને માટે જુઓ ના. પ્ર. પ. ભાગ ૧ અંક ૪ પૃ. ૫૦૭ ટિપ્પણી ૧૧. મુજબ-મારું સંસ્કૃતમાં ‘મહાં તુભ્યં’ ચોથીના છે, ચોથી અને છઠ્ઠીનો પ્રયોગ વૈદિક ભાષામાં કંઈપણ ભેદ વગર થતો હતો. વૈદિક ભાષામાં ‘તુભ્યં’-છઠ્ઠીના અર્થમાં પણ વપરાયો છે-મમ તુભ્યં ચ સંવનન તદગ્નિરનુમ-ન્યતામ્-મહ, કંતહ-તેમાં હ સંબંધ-કારકનું ચિન્હ છે. ઇક્કજ-માં જ તે ગૂજરાતીમાં પણ જ વપરાય છે-તેનો અર્થ કેવળ થાય છે. હિંદીમાં ‘હી’ વપરાય છે. મારવાડીમાં પણ હજુ સુધી વપરાય છે જેમકે-આપરોજ કામ, એકજ ઝપો (ઝૂંપડું). અવરિ-ખીજ સં. અપરા છે. ટાની અનુસાર ઉપરિ એટલે ઉપર, અધિક એ અર્થ નથી. નવો-રહિં-નવ+ઓરહિં. હિંદીમાં પણ ઓર છે તે અપર એટલે અવરથી બન્યું છે. સંવત્ર ૧૯૨૨ સુધી જૂના પડિતો હિંદીમાં અવર એમ લખ્યાં કરતા હતા જેમકે અવર જખ અઈસા હોય તખ (એક પત્ર પરથી) લિહ-સં. લખ્ધ. મારવાડી ગૂજરાતી લીધી. હરિયાઈ-હરી લીધી-લછ લીધી.

(૧૮). મરતી વખને ભોજો કહ્યું હતું કે રમશાનયાત્રા વખને મારા હાથ નનામી બહાર રાખવા. ભોજનું આ વચન લોકોને એક વેશ્યાએ કહ્યું કે:—

કસુ કરે પુત્ર કલત્ર ધી, કસુ કરે કરસણ વાડી,
એકલા આછવો એકલા જાછવો, હાથ પગ બે ઝાડી.

અર્થ—અરે ! પુત્ર, સ્ત્રી, કન્યા કોના છે ? ખેતીવાડી કોના છે ? (અથવા આખી વાડી કોની છે ?) એકલું આવવું છે ને બને હાથ પગ ઝાટકોને એકલું જવું છે.

‘ કમ્પુ કર્ક ’ નો અર્થ ટોનીએ ‘ કેનો હાથ ’ એમ કર્યો છે અને શાસ્ત્રીએ ‘ શું કર્ક ’ એમ કર્યો છે. ‘ પુત્ર કલત્ર ’ એ બંનેને સંબોધન માન્યો છે અને ધી એટલે કન્યાને બંને જૂઠી ગયા છે. કમ્પુ કર્ક-સં. કસ્ય કરકઃ, ધી-પુત્રી જુઓ ઉપર નં. ૧૧ કરસણુ-ખેતી યા કૃત્તન-આખી (શાસ્ત્રી); આધખો, બાધખો=ટોનીએ આવું છું, જાઉં છું એમ અર્થ કર્યો છે. ખે-એજ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૯). સિદ્ધરાજ જયસિંહ સમુદ્રકિનારે ફરતો હતો. એક ચારણે તેની સ્તુતિની કવિતા કહી તેમાંથી એક સોરડો (?) આપ્યો છે—

કો જાણુઈ તુહ નાહ ચિત, તુ હાલેષ ચક્રવચ લઉ
લંકહલે વાહમગ્ગુ, નિહાલઈ કરણુ ઉત્ત.

પાઠાંતર—કૌ, હાલંતુ, લંકકાલે, ચક્રવચ લઉ.

અર્થ—સિદ્ધરાજને સમુદ્ર તરફ જોતો જોઈ ચારણુ કહે છે કે નાથ ! તમારા ચિત્ત (ની વાત)ને કોણુ જાણુ છે ? તું ચક્રવર્તી (૫૬) હઈ એમ ચાલે છે—ચાલ કરે છે—એવી એણ કરે છે; કર્ણુનો પુત્ર (સિદ્ધરાજ) લંકા ફલને (લેવા માટે) વહાણુનો માર્ગ નિહાળે છે.

હાલેઈ—હાલે છે—ચાલે છે. (સ. જંધાલયતિ, શાસ્ત્રી) લઉ-લેવા (સં. લખ્ધુ, શાસ્ત્રી) લંકહલે-લંકા ફલને વાહુ-વહાણુનું ચાલવું. કરણુઉત્ત-કર્ણુપુત્ર રાજસ્થાની કરણોત. પિતાના નામના ગૌરવથી પુત્રને સંબોધન કરવું એ ચારણુ કવિતા (ડિંગલ)નું પ્રસિદ્ધ લક્ષણુ છે.

(૨૦) સિદ્ધરાજ જયસિંહે વર્દમાનપુર (વઢવાણ)ના આબીર રાણુક-રાણા ૩૪ નવધન પર ચડાઈ કરી અને કિલ્લાની દીવાલ તોડી નેતે દ્રવ્યની વાસણિયો-વાંસડીઓ (થેલીઓ)ના મારથી મારી નાંખ્યો.

૩૪ વિરનારના ચૂડાસમા ચાફોની રાજવલીમાં કેટલાય નવધણુ નામના રાજઓનો ઉલ્લેખ છે. સંલલિત છે કે તે ચોથો નવધન હોય અને ખેંઝાર તેણુ ઉપનામ હોય. ફાજસે રાસમાલામાં ખેંઝારને નવધનનો પુત્ર કહ્યો છે. ખેંઝાર અને નવધન એ નામ આ રાજઓમાં અનેક વખત આવ્યાં છે.

નવધનથી રાણી રાણકદેવીનું શોકવાચ્ય એ છે કે:—

સમર નહોં સરાણુધ, કુલાઈ ઉ નકુલાઈ ધ;

સધ સઉ પડ્ડારિહિં પ્રાણુકર્ધ વધસાનરિ હોમીધ.

પાઠાંતર—સયર, નહિં, રાણુ, ન કુલાઈ ન કુલાઈ, સઈ, પાણુ,
કિન વધસારિ હોમિયા.

અર્થ—હે સખિઓ ! તે રાણો પણ નથી, (અમારું) કુલ પણ
હવે નકુલ (નીચકુલ) છે, (હું) સતી, ખેંગારની સાથ પ્રાણને વૈશ્વાનર
(અગ્નિ) માં હોમુ છું.

સમર—સધયરો—સખિયો, રૂ—બહુવચન સધ—સતી પ્રાણુકર્ધ—
પ્રાણને, વધસાનરિ—વૈશ્વાનરમાં—રાજસ્થાની વૈંસાદર. હોમીઈ—હોમુ
છું. હોમિયા—હોમ્યા.

(૨૧) રાણા સવ્વે વાણિયા, જેસલુ બડુક સેદિ

કાહ્ વણિજડુ માણડીયઉ, અમ્મીણા ગઢ હેઠિં.

અર્થ—સર્વ રાણાતો (નાના) વાણીઆ છે, જેસલ (સિદ્ધરાજ
જયસિંહ) વડો રેઠ છે. શું વાણિજ્ય—વેપાર અમારા ગઢની હેઠે—નીચે
(તેણે) માંડ્યો છે.

(ટોનીએ ઉત્તરાર્દનો અર્થ એમ કર્યો છે કે વાણીયાના ધધાની
કેવી રીતે શોભા થય ? અમારો ગઢ નીચે પડી ગયો !)

સવ્વે—સં. સર્વે. બડુક—વડો—મોટો વણિજડુ—જુઓ સદેસ-
ડઉ નં. ૧ માં, માંડીયઉ—જુઓ માણિયા નં. ૧૪માં. અમ્મીણા—
અમારા જુઓ નં. ૧ હેઠિં—હેઠે—નીચે. પંજખી હેઠ, જેમકે બૌર જેઠ
સખ હેઠ (રામકહાની).

(૨૨) તઈ ગડુઆ ગિરનાર, કાહ્ મણિ મત્સર ધરિઉ

મારીતાં ષડ્ગાર, એકક સિહર ન ઢલિઉં.

અર્થ—હે ગડુઆ—ગુર (જયરા) ગિરનાર (પર્વત) ! તેં મનમાં
શું મત્સર ધર્યો હતો કે ખેંગારને મારતી વખતે (પોતાનું) એક શિખર
પણ ઢાળ્યું—પાડ્યું નહિ ? (કે જેથી શત્રુ અવળો થયો યા મારા સ્વા-

મીના દુઃખમાં તારી સહાનુભૂતિ જણી લેવાત, જેવી રીતે શોકમાં બૂપણ્ય ઉતારી નાંખવામાં આવે છે તેમ)

તછી—તેં ગહુઆ (સં.—ગુરુક) ભારે-મોટા મારીતાં-મારતાં (ભાવલક્ષણ-ભાવપ્રયોગ) સિહર-શિખર ઢાલિઉં-ઢાલ્યું, નીચે પડ્યું.

(૨૩). જૈસલ મોડિ મવાહ, વલિ વલિ વિરપ ભાવીયધ

નધ જિમ નવા પ્રવાહ, નવધણુ વિણુ આવધ નહિ.

પાઠાંતર—વરણુ ભાવીયધ, નવયણુ વિન આવૈ નહિ.

અર્થ—જૈસલ (જયસિંહ)ના મર્દન કરેલો મારો વાસ-મારું ધર વળી વળી-ફરી ફરીને વિરપ જણાય છે. જેમ નદીમાં નવો પ્રવાહ નવધન (નવો મેધ-ખીજ બાળુએ રાણો નવધન) વગર આવતો નથી તેમ.

‘ જૈસલ મોડિ મવાહ ’ નો અર્થ ટાંતીએ એવો કર્યો છે કે ‘ જૈસલ, આંસુ પાડમાં ’ શાસ્ત્રીનો અર્થ પણ સંતોષદાયક નથી. એ અર્થ થઈ શકે કે જૈસલનો મોડેલો-તોડેલો (અમારી રાજ્યરૂપી નદીનો) પ્રવાહ ખરાબ લાગે છે, કારણકે જ્યાં નવધનથી થનારો નદીના પૂરનો સુંદર પ્રવાહ અને જ્યાં ખીજના પરાક્રમથી તોડેલો પ્રવાહ ?—નવધનનો અર્થ બને બાળુ લાગુ પડે છે.

મોડિ-મોડીને-મર્દ ધાતુ. મવાહ-મર્દનવાસ. મારું ધર (શાસ્ત્રી), ગુલેરીજના મતે એમ લેવું જોઈએ કે જૈસલ-મોડિમ-વાહ=જૈસલનો મોડેલો વાસ યા પ્રવાહ. વલિ વલિ-ફરી ફરી, નધ-નદી. સુરવરનધ (તુલસીદાસ).

(૨૪). વાહી તો વઢવાણુ, વીસારતાં ન વીસરધ

સોના સમા પરાણુ, ભોગાવહ પધ ભોગવીધ.

પાઠાંતર—વાટી તવઉં વઢમાણુ, સુના, તછી, ભોગિઆ.

અર્થ—હે વઢવાણુ (વર્ધમાન) શહેર ! તું (શત્રુઓથી) વઢાયું છે-કપાયું છે તો પણ વીસારતાં પણ વિસરતું નથી. (હું મારા) સોના જેવા ભોગાવાને (નદીનું નામ) પ્રાણીનો ભોગ આપીશ (અથવા હે ભોગાવા ! હું તને તેનું ભોજન કરાવીશ).

પૂર્વાર્દનો ટોનીએ કરેલો અનુવાદને (નવધન) ના વહાયેલા વહવાણુ (તેને) વીસારતાં પણ નહિ વીસરશે.

વાદી—સં. વૃષ્, ધાતુના બે અર્થ છે—વધવું અને વાહવું—કાપવું. વાહવું એ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે. તેવો શબ્દ હિંદી કે મરાઠીમાં નથી. વીસારતાં—ભૂલતાં સં. વિનસ્મર્ ધાતુ પરથી વીસરવું. સેમાં—બરાબર, સરખા ભોગાવહ—ભોગાવત નામની નદી જેને હાલ ભોગાવો કહે છે. પદ્યમાં

આ સોરઠાઓમાં ક્યાક ક્યાંક નવધન તથા ખેંગાર બનેને એકજ માનવામાં આવ્યા જણાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રથમ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણ (અનુસંધાન).

(૨૫). હેમચંદ્રની માતાના ઉત્તર કર્મ કરતી વખતે કોઇ દ્રેષિયોએ વિમાન—મંગનું અપમાન કર્યું. આથી ક્રોધિત થઈ હેમચંદ્રજીએ માળવામાં થાણું નાંખી પડેલા રાજા કુમારપાળની પાસે આવી ઉદ્ધવન મંત્રી અને રાજાને પોતાનો પરિચય કરાવ્યો. હેમચંદ્રે કહ્યું :

આપણુ પછ પ્રભુ હોઇઅં, કઇ પ્રભુ કીજઇ હાથિ

કજ્જ કરિવા માણુસહ, બીજઉ માગુ ન આતિથ.

પાઠાંતર—કાજ કરેવા માણુસહ.

અર્થ—કાંતો આપ સમર્થ થાઓ કાંતો (કાઇ) સમર્થને હાથમાં લ્યો. મનુષ્યોનાં કાર્ય (સિદ્ધ) કરવા બીજને માર્ગ નથી.

આપણુ—આપ પદ્ય—અથવા—યા. હોઇઅં—હોવે કઈ—કે, યા. બીજઉ—બીજે. હીંદીમાં દ્વસરો એમ જૂદો શબ્દ છે. માગુ—મગ્ય, માર્ગ આતિથ—અતિથિ (સં. અસ્તિ) ગૂજરાતીમાં ન મળીને નથી એ રૂપ થયું છે. રાજસ્થાનીમાં ‘ ક્યૂં આથ ન સાથ ’ એટલે કંઇ છે નહિ.

(૨૬). એક દિવસ હૈમચંદ્ર કુમારપાલ વિહાર-મંદિરમાં કપર્દી નામના પંડિતના હાથની સહાય લેવાતી હતી. ત્યાં નાયનારીના કંચુકની દોરી પાછળથી ખેંચીને બાંધવામાં આવતી હતી. તે પર કપર્દીએ એક દોહાનો પૂર્વાર્દ્ધ કહ્યો અને તેજ વખતેજ હૈમચંદ્રે તેની પૂર્તિ કરી કે:—

સોહગીઉ સહિ કંચુકઉ, જુત ઉતાણુ કરેઠ

પુટ્ટિહિં પચ્છઈ તરણિયણુ, જસુ ગુણુ મહણુ કરેઠ.

અર્થ—સુહાગણીને (યા સુહાગ-સૌભાગ્યને) પણુ સખીઓ કંચુક-કાંચળીથી યુક્ત-સાથે ઉત્તાન (ઉંચો) કરે છે: જેના તરણિજન પીઠ પાછળથી ગુણુ ગ્રહણુ કરે છે. જેના ગુણુનું પાછળથી ગ્રહણુ (કેથન) કરવામાં આવે તે અવશ્ય ઉંચો (મોટો) હોય છે. અહીં ગુણુ પર શ્લેષ છે. (૧) ગુણુ એટલે દોરો અને (૨) ગુણુ એટલે સદગુણ.

—સોહગીઉ-સૌભાગ્યવતી પણુ-સુહાગણુ. હિં-સુહામન. પુટ્ટિહિં-પીઠથી, પુટ્ટ (પૂઠ) થી સં. પૃષ્ઠ. ઝનતી ઉ શ્રુતિપર ધ્યાન રાખવું. પીઠ પાછળ-હિં. પીઠ પીછે, રાજસ્થાનીમાં રૂઢિ પ્રયોગ પૂઠ પીઠે વપરાય છે. પચ્છ-પછી-પાછળ. મારવાડી પાછે. કરેઠ-કરે.

(૨૭). સોરઠના એ ચારણુ ‘દુહાવિદ્યા’માં સ્પર્ધા કરતા અણુહિલપુર પાટણમાં આવ્યા. શરત એવી હતી કે જેની રચનાની હૈમચંદ્ર વ્યાખ્યા કરે તે બીજાને હારેશે સમજે. હૈમચંદ્ર મળતાં એક એ સોરઠો બોલ્યો કે:—

લઞ્ઞિવાણિ મુહકાણિ ઇયઞ્ઞ ભાગી મુહ ભરઉં

હૈમસરિ અઞ્ઞીણિ જે ઇસરને તે પડિયા.

પાઠાંતર—પયઈ, મરઉ, સરિઆ છાણિ.

અર્થ—આ ભાગી (ભાગ્યશાલી હૈમચંદ્ર) નું મુખ લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બનેના મુખથી ભરેલું છે. એવા હૈમસરિ જેના પર છાના છાના કંઈક પ્રેમ કરે છે તે પડિન થઈ જાય છે.

આ અર્થ કંઈક ખેંચીને કર્યો છે કારણ કે સોરઠો સ્પષ્ટ નથી. શાસ્ત્રીએ એક પાઠાંતરનો ભૂદો અર્થ આપ્યો છે કે જે તદ્દન અવળો છે.

‘લક્ષ્મી કહે છે કે એ યતિ (એ યદ્ધ) વાણ્ણિ મુખમાં રાખનારો છે, તેથી (શોકની અદેખાઇથી) હું મરું છું, તો હેમસરિથી જાની (હેમસરિ આ જાણિ) તે ભાગી ગઇ, તેથી જે ધન્ય (સમર્થ) છે તે પંડિત છે, પંડિત લક્ષ્મીવાન નહી.’

લલ્લિજવાણિ મુહુકાણિ—મુખક (સં.)=પ્રભૂતિ, આદિ. એયદ્ધ—એ, એવો ભરઉં—ભર્યું—ભરેલું, ઇસરતે—ઇષદ્ રતે ? (સં.) કંઇ પણ પ્રેમ કરતાં, જાણિ—(સ. જન્ય જાણ ?) જાનાં—ગુપ્ત રીતે; રાજસ્થાની—જાને.

(૨૮). આ ચારણુ તો બેસી ગયો. એટલામાં કુમારપાલ વિહારમાં આરતીના વખતે મહારાજ કુમારપાલ આવ્યા અને તેણે પ્રણામ કર્યા એટલે હેમચંદ્રે તેની પીઠ પર હાથ રાખ્યો. આટલામાં બીજો ચારણુ બોલ્યો:—

હેમ તુહાલા કર ભરઉં, જાહ અચ્ચરૂ રિદ્ધિ,
જેવં પહ હિહા મુહા, તાંહ ઉપહરી સિદ્ધિ.

પાઠાંતર—જિંહ અચ્ચુ પુચરિદ્ધિ, જે ચંપહ હિહા મુહા તીહ ઉપહરી સિદ્ધિ.

અર્થ—હે હેમ ! તમારા હાથ જેના પર ભરો—રાખો તેની તો અચંબો થાય તેવી રિદ્ધિ થાય છે અને જેનું મોં નીચે હોય છે (યા જે નીચા મોંથી (આપનાં પગ) દાબે છે) તેને આપે સિદ્ધિની ભેટ કરી. આ અર્થ શાસ્ત્રી અને ટોંતી એ બંનેના કરતાં જૂદો છે અને તેઓના અર્થ સંતોષદાયક નથી. ચારણુ કુમારપાલની અચંબો ઉપજાવે તેવી સંપત્તિને, હેમચંદ્રની પીઠ પર હાથ રાખવો અને સિદ્ધિની ભેટને નીચા મોંથી પગમાં પ્રણામ કરવાનું કારણ માને છે. આ વિરોધાભાસ પણ હોષ શકે છે કે મો નીચું અને સિદ્ધિ ઉંચી (ઉપહરી). કવિની આ ઉક્તિ પર રાજા પ્રસન્ન થયો અને તેનો દોહો ફરી ફરી બોલાવરાવ્યો. ત્રણ વાર બોલીને ચારણુ, શિવાજી પાસે ભૂષણની પેઠે, અધિરાઇથી કહ્યું કે શું દરેક પાઠના લાભ આપશે ? રાજાએ ત્રણ લાખ આપ્યા. આ

કહાણી અધૂરી છે, હેમચંદ્રે કોઇને વખાણ્યો નહિ. અનેની હોડનું શું થયું તે જણાવ્યું નથી.

તુહાસા—તમારા, પંજાબી તુહાસા, જુઓ નં. ૧ જાંહ-જેમાં, જ્યાં અચ્ચપ્પુ-અત્યદ્વુત-જુઓ નં. ૬ અને ૧૩ જે ચપ્પહ-જે ચપાવે છે (પગને) પગચાંપી કરાવે છે. રાજસ્થાની-પગચાંપી. જેવ-જેના પહ-પગમાં હિફું-હફા-તીચેના. જુઓ નં. ૨૧. ઉપહરી-ઉપહાર દેવાયેલી (સં. ઉપહૃતા) અથવા ઉપરની, ઉચી.

(૨૯). જ્યારે કુમારપાલ શત્રુંજય તીર્થમાં ગયો ત્યારે ત્યાં એક ચારણને પ્રતિમા સમક્ષ નીચેનો સોરઠો નવ વાર બોલતાં તેને નવ હજાર આપ્યા.

ધકક પુલ્લહ માટિ દેઅઈ સામી સિદ્ધિ સુહુ

તિણિ સિઈ કેહી સાટી બોલિમ જિણવરહ.

પાઠાંતર—દેવઈ સિદ્ધિ સુહુ...કેહિ સાટિ કટિ(રિ ?), રે બોતિ (લિ ?)મ, તિણિસિઈ.

અર્થ—એકજ પુલ્લને માટે સ્વામી સિદ્ધિસખ (અથવા સર્વ સિદ્ધિ) આપે છે, તે પ્રમાણે (તેથી) હે જિનવર ! આપ શા માટે (એટલા) બોળા છો ? યા જિનવરનું આટલું બોળપણ કેમ છે ? ટોનીએ ‘તિણિસઈ’નો અર્થ કર્યો છે કે ‘આ નિશ્ચિત છે (તનિશ્ચિત !) આ માટે જિનવરને કદી પણ ન ભૂલી જાઓ.

માટિ—માટે. આ શબ્દ ગૂજરાતીમાંજ વપરાય છે. કિં. માં લિયે, ખાતિર એમ જૂદા શબ્દ છે. તિણિ સિઈ—તેથી (આ કારણથી) (સં. તનિશ્ચયા-શાસ્ત્રી) તે પ્રકારે. કેહી સાટી-કેના સાટે-માટે. સાટે, સટે ગૂજરાતીમાં વપરાય છે દેખો નં. ૫ કેને અહલે. ભોલિમ-બોળપણ

(૩૦). કુમારપાલનો ઉત્તરાધિકારી અને ભત્રીજો અન્યપાલ ધણો નિર્દયી હતો. જૈનોપર જોટલી તેના પૂર્વજોએ ભલામ કરી હતી તેટલો અત્યાચાર તેણે કર્યો હતો. તેણે ચુંટી ચુંટીને વિદ્વાનો ને પ્રધાનોને માર્યા.

પંડિત રામચંદે સો ગ્રંથ બનાવ્યા હતા તેને તપેલા તાંબાપર ચઢાવી દીધા. નીચેનો દોહો કહી દાંતથી પોતાની જીભ કાપી વેદનાથી તેઓ મરણુ પામ્યા.

મહિવીઠહ સચરાચરહ, જિણુ સિરિ દિહૂણા પાય^૧
તસુ અથમણુ દિણેસરહ, હોઊત હોધ ચિરાય.

પાઠાંતર—જિણિ સિરિ દિના, દિણુસરસુ, હોધતુ હોહ, વિરાય.

અર્થ—મહી-પૃથ્વીના પીઠ પર જેણે સચરાચર સર્વ (ભૂમંડલ) ના માથે પગ મૂક્યો તે દિનેશ્વર (સૂર્ય)નો અસ્ત થાય છે; જે થનારૂં તે લાંબે કાળે પણ થાય છે.

મહિવીઠહ—મહીપીઠ (માં અથવા ના) ‘ પીઠા-સં. પીઠ. હિં. પીઠા. સચરાચરહ—માં અથવા ના જિણુ સિરિ દિહૂણા પાય-શા-સ્ત્રીએ એવો અર્થ કર્યો છે કે જેણે શ્રી પ્રાયઃ આપી (!) તસુ-તેને અથમણુ-સં. અસ્તમન આથમવું. આથમણી દિશા (પશ્ચિમ દિશા). રાજસ્થાની આંધુણી. હોઊત-ભવિતવ્ય. ચોથા ચરણનો અનુવાદ ટા-નીએ કર્યો છે કે ‘ થવું પડે છે અને ધણું કાળ સુધી ચશે ’

(૩૧). સિદ્ધસેન દિવાકરને કેતલાસર ગામ જતાં એક વૃદ્ધવાદી મળ્યો; તેણે રોકી કહ્યું ‘ મારી સાથે વાદ કરો ’ સિદ્ધસેને કહ્યું નગરમાં ચાલો ત્યાં પુરવાસી મધ્યસ્થ હશે. વૃદ્ધવાદીએ કહ્યું આ ગોવાળીઆજ સભ્ય છે તેઓજ નિર્ણય કરી આપશે. સિદ્ધસેને સંસ્કૃતમાં કંઠક કહ્યું પણ વૃદ્ધવાદીએ એક ગાથા કહી કે જે સાંભળી ગોવાળીઆએ કહ્યું કે તમે જીતી ગયા, બીજું કંઠ તે જાણે નહિ. તે ગાથા આ છે કે:—

નવિ મારીયધ નવિ ચોરીયધ પરદારગમણુ નિવારીયધ
થોવા વિહુ થોવં દાધયધ ધમ સગિ ટગમણુ જધયધ.

અર્થ—મારીએ (હિસા કરીએ) નહિ, ચોરીએ નહિ, પરદાર-ગમન-પરસ્ત્રીગમન નિવારીએ-છોડીએ, થોડાથી પણ થોડું દાન દધએ-એમ સ્વર્ગમાં ટગમણુ (ઝટપટ) જધએ.

નવિ-ન+અપિ, થોવા-થોડા (સં-સ્તોક) ગૂજરાતી તેમજ હિંદીમાં થોડામાં તે 'ડ' આવ્યો છે. દાહયર્ધ-દ્ધએ સગ્ગિ-સ્વર્ગમાં, ટગમગુ-ટગમગુ-ગૂજરાતીમાં વપરાય છે તે તેના જમતેમ, મુશીબતથી, ધીમે ધીમે-ડગમગુ એ અર્થ છે. હિંદીમાં ઝટપટ એવો અર્થ કરે છે.

૨૩૫-(૩૧૬). પ્રબંધ ચિંતામણિમાં જેટલી બ્લૂની ગૂજરાતી-હિંદી કવિતા હતી તેનું વ્યાખ્યાન થઈ ચૂક્યું. એ પ્રસંગોએ તેમાં કંઈક મધ પણ આવ્યું છે અને તેની કથા રોચક છે તે માટે તેના પણ ઉલ્લેખ અહીં કરવામાં આવે છે. કુમારપાલના મંત્રી સાહ આંખડે કોંકણના રાજા મલ્લિકાજીનને જીતીને તેના માથા સહિત બીજી જે ભેટ રાજા સામે રાખી તેની સૂચીમાં સંસ્કૃત સાથે કંઈક દેશભાષા પણ આપી છે તે એ છે કે:-શૃંગારકોડીસાડી (શૃંગારકોટિ સાડી) માણિકુડિ પખે-વડઉં-(માણિક નામ પખેવડા-પક્ષપટ, દુપટ્ટો યા ઓઢણી. પછેડો. આ શબ્દ કાઠીઆવાડમાં તેમ રાજસ્થાનમાં વપરાય છે), પાપખઉ હાડ (પાપક્ષય હાર),...મૌક્તિકાનાં સેડઉં (સેડો ?=સેટક, સેર ગૂજરાતીમાં છોડો-મોતીનો છોડો બરાબર વપરાય છે).૩૫

૩૫ પ્રબંધ ચિંતામણિમાં એમ છે કે શૃંગાર કોડી સાડી ૧, મણિકુડ પછેવડઉ ૨, પાપખઉ હાડ ૩, સંચોગ સિદ્ધિ સિદ્ધા ૪, તડા (ટુડા ?= તથા ?) હેમ કુંજા ૩૨ સ્તથા મૌક્તિકાનાં સેડઉ ૬ ચતુર્વન્ત હસ્તિ ૧ પાંચાણિ ૧૨૦ કોડી સાર્દ ૧૪ દ્રવ્યસ્થ દંડઃ (પૃ. ૨૦૩). આ પ્રસંગના વર્ણનના નિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨ ના) માં ત્રણ શ્લોક આવ્યા છે તે પરથી અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે:-

શાટીં શૃંગા કોટ્યાલ્યા પટં માણિક્ય નામકમ્ ।

પાપક્ષયંકરં હારં મુક્તાશુક્તિ (=સેડઉ ?) વિવાપહામ્ ॥

હૈમાન્ ક્ષાન્તિશતં કુમાન ૧૪ મનુભારમમાણઃ ।

ચળમુટકાં (=સેડઉ ?) સ્તુ મુક્તાનાં સ્વર્ણકોટીચતુર્વદશ ॥

વિંશ શતં ચ પાત્રાણાં ચતુર્વન્તં ચ વન્તિનમ્ ।

પ્રવેતં સૈદુકનામાનં દત્ત્વા તત્ત્વે નવપ્રહમ્ ॥

—આત્માનંદ સંજ્ઞા શાવનચરણું સંસ્કરણ પત્ર ૩૬ પૃ. ૨.

બીજો પ્રસંગ એ છે કે એક સમય હૈમચંદે કપર્દી મંત્રીને પૂછ્યું કે તારા હાથમાં શું છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘ હરકંઈ ’ (= હરડે). એટલે હૈમચંદે પૂછ્યું કે ‘ શું હજી પણ ? ’ કપર્દીએ તેમનો આશય સમજી કહ્યું કે નહીં, હમણાં શા માટે ? અંતિથી આદિ થઈ ગયો ને માત્રા (ધન)માં વધ્યો. હૈમચંદ્ર તેની ચાતુરીપર ધણા પ્રસન્ન થયા. પછી સમજાવ્યું કે મેં ‘ હરકંઈ ’ નો અર્થ ‘ હ રકંઈ ’ એટલે હ અર્થાત્ હકાર રડે છે એમ લાઘને પૂછ્યું હતું કે શું હકાર હજી પણ રડે છે ? કપર્દીએ ઉત્તર આપ્યો કે પહેલાં તે વર્ણુમાલામાં છેલ્લો હતો, હવે આપના નામમાં પ્રથમ વર્ણુ થયો અને તે એકસો હ ન રહ્યો પણ સાથે ‘એ’કારની માત્રા વાજો થયો—તેથી હવે શા માટે રડે ?

૨૩૬. આ પ્રબંધચિંતામણિમાંથી ઉતારેલાં અવતરણો વગેરેમાં જે ઐતિહાસિક વાતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેના સમય સમજવા માટે તેના સંવત્ અત્ર જણાવવામાં આવે છે:—

વિ. સં. ૯૫૦ થી ૧૦૦૦ માં રાજશેખરનો લખેલો અપભ્રંશ, ભૂત બાપા-પૈશાચી, અને શૌરસેનીનો દેશવિન્યાસ; સં. ૧૦૨૯ થી ૧૦૫૦ વચ્ચેના સમયમાં પરમાર રાજા મુંજનો રાજ્યાભિષેક, સં. ૧૦૫૦ થી ૧૦૫૪ ની વચમાં મુંજનું મૃત્યુ, અને બોબનો રાજ્યાભિષેક—સં.

પાપક્ષય કોઈ વિશેષ પ્રકારના હારની સંજ્ઞા હતી કારણ કે સિદ્ધરાજ જયસિંહનો પિતા કણ્ (ભોગી કણ્) જ્યારે સોમનાથનાં દર્શન કરવા ગયો હતો ત્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે પાપક્ષય હાર, અંદ, આદિત્ય નામનાં કુંડલ અને શ્રી તિલક નામનાં અંગદ (બાબુબંધ) પહેરી દર્શન કરીશ. (ઉક્ત પ્રબંધ પત્ર ૪ પૃ. ૨) ‘સેડક’ના અર્થમાં સંદેહ રહે છે પરંતુ કુમારપાલના રાજતિલકનું વર્ણન તેજ પ્રબંધમાં (પત્ર ૩૪ પૃ. ૧) છે તેમાં એક સ્પષ્ટ પંક્તિ બીજી છે કે ‘ મુક્તાનાં સેતિકા ક્ષિપ્તા તસ્ય શીર્ષે સ્ફલિપકા (?) સંજ્ઞાતા રાજા: સમગ્રૈશ્વર્ય વૃદ્ધિ સુચયતિસ્મ ’—અહીં ‘ સેતિકા ’ નો સેર એ, અર્થ હોઈ શકે છે. સંબંધિત છે કે આ અર્થ ‘સેડક’નો પણ હોય. (ગુજરાતીમાં જડો એ ‘સેડક’ ઉપરથી થયો હોય એમ ચોક્કસ રીતે લાગે છે. એ. ઈ. દે.)

૧૦૩૬ માં મૂળરાજ સોલંકીના હાથે કચ્છના રાજા લાખા કૂલાણીનું માર્યા જવું. સં. ૧૧૫૦ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ગાદી પર બેસવું. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૧૮૯ સુધીમાં કોઠપણુ અમથે—સં. ૧૧૬૨ (?) માં આબીર રાણા નવધનનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૮૯ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું મૃત્યુ તે કુમારપાલનો રાજ્યાભિષેક. સં. ૧૨૩૦ માં કુમારપાલનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૨૩૦ ની વચ્ચેમાં—ગોટા ભાગ સિદ્ધરાજના સમયમાં હેમચંદ્રના વ્યાકરણની રચના. સં. ૧૨૪૯ માં પૃથ્વીરાજનું મૃત્યુ અને સં. ૧૩૬૧ માં પ્રબધચિતામણીની રચના.

પ્રકરણ ૬ હું.

પ્રાચીન ૩૬ ગૂજરાતી સુશાષિતો.

૨૩૭. ૨૫૦ ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો આ નામનો લેખ ૧૯૧૪ ના મે માસના 'સાહિત્ય'માં પ્રકટ થયો છે, તે અત્ર આપવામાં આવે છે.

૨૩૮. અંગ્રેજીમાં સારા ચુંટી કાઢેલા મધ તથા પદોના અંગ્રેજી ક્ષણિક બહાર પડેલા છે. સંસ્કૃતમાં પણ આપણા પ્રાચીન વિદ્વાનોએ સારા સારા શ્લોકોના સંગ્રહ ગ્રંથો રચેલા છે જેમાં શાર્દૂલધરની પદ્ધતિ, વલ્લ-

૩૬ જૂની ગૂજરાતી તથા મારવાડી ભાષાના અથ'ગ અભ્યાસી ઉદા-
હીના ડા. એલ. પી. ટેસીટોરી જેમને બંગાળની એશીયાટીક સોસાયટીએ
ચોતાના સંગ્રહના મારવાડી તથા ગૂજરાતી પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન કરવા
બોલાવેલા હતા તેઓએ તેમના " Notes on the grammar of the
Old Western Rajasthani with special reference to Apa-
bhramsa and to Gujarati and Marwari " નામના Indian
Antiquary Feb 1914 માંના લેખમાં આ ભાષાનું Old Western
Rajasthani એકું નામ આપેલું છે.

બની સુભાષિતાવધી, અમિતગતિનો સુભાષિતસંદોહ અને શ્રીધરદાસનું સદુક્તિકર્ણામૃત એ મુખ્ય છે. પ્રાકૃત ભાષામાં હાલની ગાથાસપ્તતિમાં જૂદા જૂદા પુરુષ તથા સ્ત્રી કવિઓની ગાથાઓ ભેગી ફૂરેલી છે. આપણું પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોનું જ્ઞાન બહુજ મર્યાદિત છે. જે થોડાંક સુભાષિતો મળેલાં છે તે પ્રબંધચિંતામણિ, કુમારપાળ પ્રબંધ વગેરે ગ્રંથોમાંથીજ છે; પરંતુ નીચે આપેલા ગ્રંથો ઉપરથી જણાશે કે પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોના સંગ્રહગ્રંથો છે. આ સંગ્રહગ્રંથો એકલાજ ગૂજરાતીના નથી, પરંતુ તેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી એમ ત્રણે ભાષાઓની સૂક્તિઓ છે. આ સુભાષિતો સુભાષિતો તરીકેજ નહીં પરંતુ પ્રાચીન ગૂજરાતી તરીકે ભાષાવિવેકશાસ્ત્રીને ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસના નિર્ણયમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. અંબડસ્થાનક સંસ્કૃત કવિતાબદ્ધ છે, પરંતુ તેમાં કેટલીક પ્રાકૃત ઉક્તિઓ આપેલી છે; આ ગ્રંથના કર્તા મુનિરાતન સૂરિએ બીજો ગ્રંથ સં. ૧૨૫૦ ઉજ્જમાં રચેલો છે. પ્રતીક નવીન હોવાથી ભાષામાં ફેરફાર તથા અશુદ્ધિઓ લાગશે.

૨. સૂક્તાલિ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ છે. સંગ્રહ કર્તાનું નામ તથા રચનાનો સમય આપેલો નથી. પ્રતીક આશરે ૩૦૦ વર્ષનો જૂનો લાગે છે.

૩ ૧૬ માં શતકના અંતમાં લખાયેલા સિદ્ધચક્રમહિમસૂક્તના પાનામાંથી ગૂજરાતી સૂક્તો.

૩૭. અંબડ કથાનક સંવત ૧૨૫૦ ની આસપાસ રચાયેલું છે, તેની અમે ખાતરી અસહ પુસ્તકોએ જોઈ કરી છે. આટલી જુની જૈન ગુજરાતી(?)ના નમુના ઘણા કીમતી થઈ પડશે એમ અમારું માનવું છે. તે વખતની હિંદુ ગુજરાતી આથી કાંઈક સહેજ જુદી પડતી હતી.(?)તો પણ સંવત ૧૨૫૦માં ગુજરાતી લખાણ કરવામાં આવતું હતું તે માત્ર આપણી ભાષાની વ્યવસ્થિતતા સમયનો નિર્ણય કરવામાં જરૂરની છે. ને તેટલા માટે. રા. કલાદે આ અભિવાળામાં આણીને ગુજરાતી સાહિત્યની સારી સેવા બબલી છે એમ અમે માનીએ છીએ.

તંત્રી 'સાહિત્ય.'

૪ મનસ્થિરીકરણ સ્વાધ્યાયની સં. ૧૫૬૪ માં લખાયેલી બખ્ખા-
ક્ષરની પ્રતિના અંતે આપેલાં સૂક્તો.

૫ સૂક્તિઓના સંગ્રહનાં પાંચ પાનાં—આ પ્રતીકને તાડપત્રની પેઠે
વચમાં કાંણું પાડેલું છે અને તે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાંનો લખાયેલો લાગે
છે તેમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને બ્રહ્મ જૂની ગૂજરાતી સૂક્તિઓ છે.

૬ સુભાષિત પત્ર ૬—સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી સૂક્તિઓ
આશરે ૧૫૦ આપેલી છે. પ્રતીક ત્રણસેં વર્ષ જેટલો જૂનો લાગે છે.

૭ સુભાષિતનાં ૨-૮ પાનાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂ-
ક્તિઓ ઓછામાં ઓછાં બસેં વર્ષ જેટલો જૂનો પ્રતીક લાગે છે.

૮ સુભાષિત પત્ર ૫—ઉપરના જેટલોજ જૂનો.

૯ સૂક્તાવલી—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ
પત્ર ૨-૯ સંગ્રહ કર્તા અગ્રાત છે. પ્રતીક લખ્યા સાલ સં. ૧૬૯૭.

૧૦ સુભાષિતોનાં પાનાં ૧૩ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી. ૩૦૦
વર્ષથી પણ વધારે જૂનાં લાગે છે.

૧૧ એકલાં પ્રાચીન ગૂજરાતી સૂક્તોનું એક પત્ર તેમાં ૧૦૫
સૂક્તો છે. આ પાનું ઓછામાં ઓછું ૨૦૦ વર્ષ જેટલું જૂનું લાગે છે.

૧૨. છૂટક અસંબંધ પાનાં ૨૦૦ થી ૪૦૦ વર્ષ સુધીનાં જૂનાં.

૨૩૯. આ સર્વમાંથી આપણને આશરે બધાં મળીને ૫૦૦ સૂક્તો
મળી આવશે. જૂદા જૂદા સંગ્રહોમાંથી એકજ સૂક્તના અથવા એકજ
ભાવાર્થનાં સૂક્તોના જૂદાં પાઠાંતરો મળી આવશે.

ઉદાહરણતરીકે ૧ દિકું જે નવિ આલવધ પુછ્છિ કુસલ ન વત્ત ।

તાહં તણ્ણમ્ કિમ્ જામ્મદ્દે કીયડા નીસત્ત ॥

હસીય ન વયણે આલવધં કુસલ ન પૂછ્છિ વત્ત ।

તાહિ મંદિરિ નવિ જામ્મદ્દે જીવતા નીસત્ત ॥

ન. ૧૦. ૩૦૦ વર્ષની જૂની પ્રતિમાંથી.

આાની સાથે સરખાવો નં. ૧ ના અંબડ

કથાનકમાંનું

નમી ન મુકધ બેસણું હસી ન પૂછઈ વત ।
 તેહ ધરિકિમ ન જામએ, રે હહડી નીસત ॥ કિમ=કોષ રીતે
 ૨ કે પઢીયા કે પંડીયા કે ગુરુઆ ગુણધીર ।
 નારી તે નચાવીયા જે હુંધ ખાવનવીર ॥૮ (નં. ૧૦ માંથી)

આની સાથે અખંડ કથાનકમાંનું નીચેનું સરખાવો.

જે પઢિયાં જે પંડિયા જે જગ ઉપર વટ ।
 તે મહિલાઇ ફેરીએ જીમ ફેરવઇ ધરટ ॥
 ૩ પાણી ધણું વિલોછઇ કર ચોપડા ન હંતિ ।
 નગ્ગુણ જણુ સદેસડિ નિષ્ફલ હંતિ નિ ભંતિ ॥

આની સાથે સરખાવો સૂક્તાવલિમાંનું

નિજવહ ઉવએસડા મુહીઆ જતિ ન ભંતિ ।
 પાણી ધણું વિલોછઇ કર ચોપડા ન હંતિ ॥
 ૪ પાપહ વેલા ઝડપડિ ધમ્મહ મંદિય દેહ ।
 આપણા પાંસડિ ચોરડી તઈ કિહ સિધી એહ ॥
 જઈ ધમ્મખખર સંભલી અનુ નયણે નિદ ન માઇ ।
 વાત કરંતા માણુસહ અખકિ રમણિ વિહાઇ ॥

સરખાવો સૂક્તાવલિમાંના ધર્મોદ્યમના તથા પ્રમાદ

ત્યાગનાં પ્રથમ સૂક્તો.

૫ સાહસીઆં લજ્જી હવઇ નહુ કાયર પુરસાંહ ।
 કનનહ કુંડલ રયણુમય કજ્જલ પાણિ નયણાંહ ।
 સીહ સુયણુ ન ચદ બલુ તારાબલ નવિ રિદિ,
 એકદ્વડ સહસં બિડઈ નિહિં સાહસ તિહિં સિદિ.

(નં. ૧૦ માંથી)

સરખાવો અખંડ કથાનકમાંના પ્રથમ બે સૂક્તો. (કે જે નીચે આપ્યાં છે.)

આવાં ઉદાહરણો ધણાંજ આપી શકાય પરંતુ વિસ્તારભયથી નહીં
 આપતાં તેવાં સૂક્તો સરખાવી લેવાનું વાચકને સોંપીએ છીએ.

૨૪૦. અંબડ કથાનકમાંથી ઉદાહરણો.

સાહસ સાહસીઆ^૧ લક્ષ્મી^૨ લક્ષ્મી^૩ નહ કાયર^૪ પુરિસાથુ ।
કાને કુડલ રયણમધ^૫ ક્રજ્જલ પુણુ^૬ નયણાણુ^૭
સીંહ ન જોઈ ચંદ્રબલ,^૮ નવિ જાઈ ધણુ ઝલ્લિ ।
એકલડો બહુ આભિડઈ,^૯ જાં સાહસ તિહાં સિદ્ધિ ॥

દૈવ જન જાણુઈ મન આપણુઈ મન વંછિત પૂરે
દૈવ ભણેરે જીવડા, હું પુણુ અવત કરેસું ॥

સ્ત્રી સ્ત્રી દીક્ષ મન મોહીએ, કિમ ન^{૧૦} વેધીઈ વિલાસ ।
વાયુરિ^{૧૧} હરિણુ ઝબકીઈ, કિમ ન પડઈ તે પાસ ॥
જે પઢિયાં^{૧૨} જે પડિયા, જે જગ ઉપર વટ ।
તે મહિલાઈ ફેરીએ, જિમ ફેરવધ ધરટ^{૧૩} ॥

બાલાની માતા કૂઆ^{૧૪} કુંડલ મ પડલ, મ પડલ, બલીઆ^{૧૫} વાહ ।
તથા તરણીના મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ^{૧૬} ॥

નાથનું મૃત્યુ કૂઆ કુંડલ વલી હોધ, સહી હો સધ બલીઆ વાહ ।
મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ ॥
ઉગી ઉગી બાપડી, મુહ ઢંકી મન રોધ ।

મૃત્યુ જી.^{૧૭} જમ લાંચધ ફિરધ તુ, ફિરંલ ન મરધ કોષ ॥

સતકાર નમી ન મૂકધ બેસણું, હસી ન પૂછધ વત^{૧૮} ।
તેહ ધરિ કિમ ન જામએ, રે હધડા નિસત્ત^{૧૯} ॥

સ્નેહિવિયોગ સારસડા^{૨૦} મોતી ચિણુધ, ચિણુઈ તુ મેલ્લઈ કાંધ ।

૧ સાહસિક. ૨ લક્ષ્મી ૩ પામે છે. ૪ નહિ કાયર પુરપો. ૫ રત્ન-
મય. ૬ પુનઃ પશુ. ૮ ચંદ્રમાનું બલ જ્યોતિઃશાસ્ત્રાનુસાર ૯ આલ સાથે
૧૦ વિલાસથી કેમ ન વેધાય ? ૧૧ મૃગજંઘન ૧૨ ભણેલાં ૧૩
કુવાનો ધરધટ. ૧૩ કુવાનો કાંઠો ૧૪ બલવાનનો ઘોડો ૧૫ નાથ ૧૬ જે
યમ લાંચ ફેરવાય તો ૧૭ વાત ૧૮ છાનું બેસી રહે ૧૯ સારસ
મોતીચણુ તો શું ચણેલા મોતી મૂકી દે છે ? વાલ્હા માણસ જે મહે
તો શા વાસ્તે જીવી ગાય ?

વહા માણસ જુ મિલ્લ, તુ વિહડઇ કાઈ ॥
 રે વિહિ^૧ માયુ^૨ ડિં પિતુ,^૩ હજુ^૪ મનવંછિઅ દેહ ।
 નેહે^૫ બાધાં માણસાં, મા વિછોહ કરેહ ॥

રાગી અને રો- જણ^૬ જણુમ્ દિલુ વત્તડી, પણિ રજ્જી ન વિહાય ।
 ગિની રાત ઈકિ રાગીની રાગીથી, સહજ સરીયુમાય ॥
 વાણી જે તહ તણોમ્, વિસ^૭ હરવિસ ઉતારમ્ ।
 જેહ નમ્ બેધા તેહિ, તેહ નર મોટા હાંડસી (?) ॥
 તાં ફણિંદ ફણુમંડપ માંડમ્, જાં પડમ્ ગરૂડ તણુમ્
 નવિ ફાડમ્ ।

તામ હસ્તિમદ માયત ગાજમ્, જમ કેસરિ નાદ નવાન્ને ॥

સુપુરૂપ વચન ઉતાર દિશિ ન ઉન્હમ્,^૮ ઉન્હમ્ તઉ વરસમ્^૯ ॥
 સુપુરિસ વચણુ ન ઉચ્ચરિઈ,^{૧૦} ઉચ્ચરમ્ તુ કરમ્ ॥

૨૪૧. સૂક્તાસિમાંથી ઉદાહરણો.

ધર્માધમ કમહ^{૧૧} વારિ પડવડુ, ધમહ^{૧૨} મંદીય દેહ ।
 આપણુ સરસી ચોરડી, તિ ક્રિમ સિધી એહ ॥
 જે જિણુ ધમ્મહ બાહિરા, તે જાણે વાચારિ
 જગી^{૧૩} જગી ખય ગયા, સંસારી સસારિ ॥
 વરસહ^{૧૪} તે ગણિ દીહડા, જે જિણુ ધમ્મહ સાર ।
 તિન્નિ^{૧૫} સયાઉણુસકૂડી, ઇમ્મિઈ ગણુઈ ગમાર ॥

૧ વિધિ ૨ માતા પિતા ૩ હજુ ૪ તારા મનવં-
 છિત પ્રમાણે આયુ. ૫ સ્નેહથી બાંધેલા માણસોના વિયોગ મા કર
 ૬ દિવસ વાતથી ભજ પરંતુ રાત ન ભજ રાગી અને રાગીની આવી
 સમાન દશા છે ૭ સાપનું ઝેર ઉતરે ૮ ઉજ્જુ થાય ૯ વરસે ૧૦ ઉચ્ચારે
 ૧૧ કર્મમાં ૧૨ ધર્મમાં, કર્મમાં જટપટ પરંતુ ધર્મમાં મંદદેહ. ૧૩ જગી
 જગીને અસ્ત થયા. ૧૪ જિન ધર્મનો સાર જાણે છે તે વર્ષને હહાડા
 સરખા ગણે છે ૧૫ ગમાર વર્ષના કપલ દિવસ ગણે છે

ધણ ચિંતિઉં તઉ ઉઘમકરિ, ધમેણુ ધન હોધ
 ધણ ચિતંતંઉ યુ મરિ, દુન્નવિ^૧ ઇક ન હોઈ
 દીહાર^૨ જંતિ વલંતિ નહિ, જમ ગિરિનીગરણાઈ
 પલદ્વઅલગિ જીવિ ધમ્મ કરિ, સુધ નચિંતઉં કાંઈ ॥
 મોહ^૩ ન મેલિહ ધરતણુ, જઈ શિરિ પલીઆ કેસ ।
 વલી વલી જિણુધમ્મહતણા, ડકો દેશિ ઉવએસ ॥
 નિજવહ ઉવએસડા, મુહી^૪આ જંતિ ન જંતિ ।
 પાણી ધણું વિશેષઈ, કર ચોપડા ન હતિ ॥
 ભારે^૫ કમ્મા જીવડા, જઈ યુઝુંસિ તાં યુઝું ।
 સર્વ કુટુંબ^૬ પાછસિ માથિ પડસિ તુઝું ॥
 હાથ ધસઈ ભુઈ^૭ આહણુધ, ૮ જમિ તાહું દિન્ન ।
 મરણુહ વેલા સંભરઈ, મિ નહુ કીધુ ધમ્મ ॥

પ્રમાદત્યાગ. જમ્મ^૮ ધમ્મખખર સંભલિ, નયણે નિદ ન માઇ ।
 વત કરંતાં હે સહી રયણિ ઝખક વિહાઇ ॥
 કમ્મેણુય^૯ ૧૦ ધર વત્તસી, ધમ્મેણુ ય પરલોચ ॥
 જહિ સતાં રવિ ઉગમઈ, તિહિ નર આકિ તઉચ ॥
 વિધિ જ વિહ^{૧૧}કરઈ સ હોઇ હોઈ, ન જં જીચ ચીંતવઇ ॥

૧ જેમાંથી એક ૨ દિવસ જય છે પાછા વલ્લતા નથી, પર્વતના ઝર-
 ણાંની માફક ૩ લઘુ વચથી જીવ ધર્મ કર; નચિંતો કેમ રહે છે ?
 ૪ ધરનો મોહ ન મેલ્યો જે શિર ઉપર વાળ ઘોળા થયા તો પણ પ કોણ
 ઉપદેશ આપશે ? ૫ મુઘા (ફેકટ) જય છે. જાણી ધણું વલોવીએ પરંતુ
 હાથ ચોપડા-ચિકાસવાળા થતા નથી. ૭ ભારે કમ્મી^{૧૦} જીવ જે સમજે તો
 સમજ; સર્વ કુટુંબ ખારો માથે પડશે તારે ૮ ભૂમિ ૯ આધાર કરે.
 ૧૦ જે ધર્મના અક્ષર સાંભળું તો નયનમાં નિદ્રા માતી નથી; હે સખી
 વાત કરતાં રાત ઝખકારાની પેઠે જતી રહે છે. ૧૧ જે વિધિ કરે છે તે
 થાય છે. નહિ કે જે જીવ ચીંતવે છે તે ૧૨ ઘેર શરા અને મદને વિષે પડિત
 પુરવો પૃથ્વીમાં માર્તા નથી.

ધર્મિં ચીતએલી, આહટ દોહટ કેલવઇ ।

ઉદ્યોગ

પેડિમ પુંટામાંહિ, પૂટાવિણુ પીપિ નહિ ॥

સાહસ જુતઉ હલ વહઇ, દૈવહતણિ કપાલિ ।

ધરિ ૧શૂરા મદિ પંડીઆ, પુહવિ પુરિસ ન મંતિ ॥

તે વિરલા જે સામિ ૨અહ, અવિસર નવિ ચુકંતિ ।

સમજન

જો ગુણવંતઉ સો નમઇ, નિગુણુ ધટઉ થાઇ ॥

અવડેસિ નમંતાં ગુણુ ચડઇ, ધણું કહંતઉ જાઇ ॥

સત્તય^૪ સાયર પરિભમિઅ, સયલ મહી મિ દિઠું

તાત પરાઇ જન કરઇ, સો મઇ કમહઇ ન દીઠું ॥

ગુણદોષોક્તિ

લોઅ પરાયા કવડા, કરઇજ સંત અસંત ।

દોષ પિચ્છર્ષ આપણા, જાહંચ્છેહ ન અંત ॥

૧દુર્જનગુણગુણખૂલવણુ, જઇ સિંચહ અમીએણુ ।

તુ અતિ કંટા વિંધણા, સારીરહગુણેણુ ॥

નીચ

લણુ^૬ હુણુહ કુમાણુસહ, એ ત્રિહું એક સહાવ ।

જિહિં જિહિં કરઉ અવાસડઉ, ૪તિહિં તિહિં ભંજઇ^૭

ઠાઉ^૮ ॥

ઉપકાર

ગુરઆ^૯ સહજઇ ગુણુ કરઇ, કારણુ કિપિ મ જાણી ।

કરસણુ^{૧૦} સિંચિ સરભડી મેહ કિમગાઇ દાણુ ॥

૧ સ્થામિનો ૨ ધનુષ, ૩ સાત સમુદ્ર ભમ્યો અને સકલ પૃથ્વી દીડી, જે જન પારકી તતા કરે તે મેં કોઈ પણ ન દીડા. ૪ દુર્જનજન રૂપી બનોજવળે અમૃતથી સીંચેતોપણુ શરીરના ગુણથી કંટકના વિંધણુ પ લણુ ભ્રમઇ અને કુપુરૂષ ૬ આવાસ ૭ સ્થાન લાગે ૮ મોટા માણસો સહજે કંઈ પણ કારણુ ભર્યા વગર ગુણુ કરે ૯ કરસણુ કૃત્રન સમગ્ર મેષ શું જ્ઞાન માગે છે ?

૨૪૨. સિદ્ધચક્રમહિમસૂકતોમાંથી ઉઠાહરણો.
 દૈવ, કર્મ અને અરિ^૧ મન આપડે ખચિ કરિ ચિતા જાલિ મ પાડિ
 પુણ્ય ફલ તિતલે પશ્ચિ પામીછે, જિતલે લલિલે નિલાડિ ॥
 રઅણી ભવંતર સંચીલિ, પુન સમગલ જસ ૥
 તસુ બલ મધ તસુ સિરીઅ, તસુ તિહઅણુ જણુદાસ ॥
 કિંહા માલવ કિહાં સખલર કિહાં અખ્ખર કિહાં નદ ૥
 સુરસુંદરિ નચ્ચાવીઈ, દૈવિહિ દલ વિમરદ ॥
 ધણુડ જુવણુ સુવિઅઠ પુણુ, રોગરહી નિત્ય દેહ ૥
 મણુ વણુહ મેલાવડધ, પુન્નિહિ લખમધ એહ ॥

૪

૨૪૩. મનઃ સ્થિરીકરણુ સ્વાધ્યાયના પ્રતીકના પ્રાંતેથી.
 ઇન્દ્રિયસંયમ ઇદિ ૪ પંચ નવ સિકીઆં, લોભિ નિ દીધી અગ્નિ ૥
 મન માંકડ નવ મારીલે, કિમ જામ જઈ સગ્નિ ॥
 પ્રમાદત્યાગ દીહા પજતિ વલંતિ નદ, જિમ ગિરિની ઝરણાઈ ૥
 લદઅલગધ જીવ ધમ્મ કરધ, સૂઈ નચિંતલે કાંઈ ॥

આ પ્રમાણે દલાલનો લેખ પુરો થાય છે.

૨૪૪. ઉપસર્ગહરતોત્રનો પ્રભાવ બતાવનારી પ્રિયંકર નૃપતી કથા
 વિશાલરાજ સૂરિ શિષ્ય મુધાલૂણણના શિષ્ય જિનસૂરે કરી છે તેમાં
 દેશી દુહા વગેરે ઉલ્લેખ કરી ટાંક્યાં છે તે:—

“ તાર્હ તેલી તેરમો તબોલી તલાર

પંચ તકારા પરિહરો પછે કરો વિવહાર.

તાર્હ=વસ્ત્રતાનક, શાળવી; તેરમો=મોચી; તલાર=તલારક્ષ.

૧ હે મન ચિંતા જલમાં મ પડ જેટલું લલાટમાં લખ્યું છે તેટલું ફલ
 પામીશ. ૨ જેને ભવંતર સંચિત પુણ્ય સમૂહ છે તેને બલ મતિ લક્ષ્મી મળે
 છે અને તેનું ત્રણ લુપ્ત દાસ થાય છે ૩ ધન ચૌવન સુવિદદ પુન્ય, રોગ
 રહિત દેહ મન વણુનો મેલાવડા એ સર્વ પુણ્યે મળે છે, પાંચ ૪ ઇદ્રીઆ
 રોકીનથી અને લોભને અગ્નિ દીધી નથી અને મનરૂપી માંકડ માર્યું નથી
 તો સ્વર્ગ કેમ જઈશ ? ૫ સૂક્તાલિમાંના તેજ સૂક્ત સાથે સરખાવો.

બીજી રીતે:—

- “ તાઘ તેલી તેરમો, તરક તીડ સોનાર,
ઠગ ઠકુર અહિ ફૂજીયુહ, જે વિસસિ તે ગુમાર.
“ પડિવનું ગિરિઆતણું નિરલેહવું નિરવાણુ;
તુમે દેશાન્તર ચલિયા અમહે પણિ આગેવાન, ૪૦
“ જિણિ દિણું વિત ન અપણું તિણિદિન મિત ન કોઇ,
કમલહ સુરિજ મિત પુણુ જલ વિણુ વયરી સોઈ ૪૧
“ નખઈ નારિ તુરંગમહ મુત્તાહલ ખગ્ગહ
પાણી જાંહ ન અગ્ગલો ગયું ગિરિઅતણુ તાંહ. ૪૫

કર્તા પોતે ‘આકાશવાણી આમ થઈ’ એમ કરી કહે છે:—

- એ બાલક ચિરજીવસેં, હોસેં ધનની કોડિ
સેવા કરસેં રાયસુખ સેવક પરિકર જોડિ ૫૪
ગૌરવ કીજે અલવડી નવિ કો કીયાં ન રામ,
ગરથ વિહણા માણસા ગાંધહબૂચા નામ. ૬૨
અદા ખંડા તપ કીઆ છતેં કીયાં દાન
તે કિમ પામે જીવડા પરભવિ ધન બહુમાંન ૬૪
રે મન ! અપ્પા ખંચકરિ ચિંતા જાલ મ પાડ
ફલ તેનું જ પામીઈ જેતું લિખ્યું નિલાડ. ૬૫
યતઃ મન તેતલું મ માગિ જેતું દેખ પરતણેં
લિહીઆં લેખઈ લાગિ અણુલિખ્યું લાભે નહીં. ૬૬
યતઃ અવસર જાણી ઉચિઅ કરી અવસર લહી મ ભૂલિ
વાર વાર તું જાણુજે અવસરિ લહિસિ ન મૂલિ ૬૮
યતઃ છેહે દીઠે છેહ હીઆ મ દાખિસ આપણું,
કરિ બહુતેરો નેહ આજા તે ઉમટસેં. ૮૧

- યતઃ શીઠા જંતિ વદંતિ નહુ જિમ મિરિ નિજ ઝરણુર્ધ
લહુઅ લગેં જવ ધમ્મ કરિ, સુધ નિચિતો કાંધ ?? ૧૦૦
- યતઃ અવરં સંવં દુહં જણાણુ કાલંતરેણુ વીસરધ,
વલ્લહ વિઓગ દુકખ મરણેણુ વિણા ન વીસરધ ૧૦૫
- યતઃ કે કપડપમિ લહ લહે કે કંચન નીરાશિ,
રાયમાન કેતા લહે કે ન લહે સાગ્રાસિ ૧૧૮
- યતઃ વિરલા જાણંતિ યુણા વિરલા પાલન્તિ નિદ્ધણે નેહં
વિરલા પરકજ્જકરા પરદુકખે દુકખયા વિરલા. ૧૪૨
- યતઃ હાથી હાલેં હેક, લખ કૂતર ગલીએ લવેં;
વડપણુ તણે વિવેક, કદિ ન ખીજે કિસનીયા ! ૧૭૦
- યતઃ યજ્ઞઘ વારિ સમુદ્ધ, યજ્ઞઘ પંજરિ સીંહ,
જઈ બદ્ધા કુણેં કહિઉં, દુજ્જણુ કેરી જીહ ૧૯૨
- “આગલિ જાતઃ કોટ જેહિ ન નાખી દેવગુર,
આથે વહેસે મોટ બોજનનો સાંસો પડે. ૧૯૮
- “ વાવાણા જણુ બુદ્ધણા નાહ ન કીજે રોસ,
નીકે કાપડ ખાયણું ચાંગે મા માણુસ રોસ. ૨૦૦
- “ વાર વહંતાં યામ તુ લે તુ પર ધનદોર,
એ તિન્નિ વિમાસણુ કરે, વેસા ચારણુ ચોર. ૨૦૨
- “ મુંહતા વિણુ રાજ જ કિરયું, રખવાલ વિણુ પોલિ,
પતિ પાખેં નારી કિસી, પહિરણુ વિણુ કિસી મોલી ૨૧૭
મોલિ=મોળાયું.
- “ જીભેં સાયું બોલિજે રાગ રોસ કરિ દૂરિ,
ઉત્તમસું સંગતિ કરિ લાભે જિમ સુખ ભૂરિ. ૨૫૫
- જિણુવર દેવ આરાહિઅ, નખીય સહગુર ભતિ,
સૂધો ધમ્મજ સેવિઈ રહીઈ નિર્મલ ચિત ૨૫૬

૨૪૫. વિશાલરાજસૂરિ શિષ્ય જિન (રાજ) સૂરિએ
સંસ્કૃતમાં રચેલા અંથ નામે રૂપચંદ કથામાંથી ભાષાનાં
સુભાષિતો. :

જામઈ સાચું બોલીઈ રાગ રાસ કરિ દ્વરિ
ઉત્તમ સિલ્લું સંગતિ કરે લાભઈ જિન સુખ જૂરિ. ૭

જિહાં બાલક તિહાં પેખણુઈં જિહાં ગોરસ તિહાં ભોગ
મીઠાં બોલા ઠાકુરાં ગામિ વસઈ બહુ લેષ. ૩૬

નમુણી ખમણી સુગુણી બિહુ પખિ વંશિ વિશુદ્ધ
પુણ્ય વિણા કિમ પામીઈ કરિ ધણુહી ધરિ ભજ્જ. ૩૮

ઈક આંખા નઈ આકડા બિહું સરિખા ફલ હોઈ
નવગુણ એક શરીર નઈ હાય ન વાહઈ કોઈ. ૫૫

બજઝબ વારિ સમુદ્ધ બજઝબ પંજરિ સીંહ
જે બજઝી કુણુહઈ નહી દુજ્જણુ કેરી જહ. ૬૧

કર કંપઈ લોઈણુ ગલઈ બહુ રન્ન વલ્લી ભત્તિ,
જીવણુ ગયા જે દીહડા વલી ન ચડસિ હત્તિ. ૭૮

જિહાં સહાઈં યુદ્ધિ બલ હુઈ ન તિહાં વિણાસ
સૂર સવે સેવા કરઈ રહઈ આગલિ જિન દાસ. ૯૮

ગોરખ જંપઈ સુણિનઈ બાળુ, મગણુ આપ પરાયા
જીવદયા એક અવિચલ પાલુ, અવર ધર્મ સવિ માયા. ૧૦૨

પુત્ર મિત્ર હુધ અનેરા ન રહઈ નારિ અનેરી
 મોહઈ મોહા મૂઢા જંપઈ મહીયાં મેરી. ૧૦૩

અતિહિં ગહના અતિ અપારા સંસાર સાયર ખારા
 ખૂઝઈ ખૂઝઈ ગેરખ ખોલઈ સારા ધર્મ વિચારા. ૧૦૪

કવણુહ કેરા તુરંગમ હાથી કવણુહ કેરી નારી
 નરગિ જતા કોઈ ન રાખઈ જોઓ હીધ વિચારી ૧૦૫

ધર્મ વિશ્વ ન સુખ વિઆણિઈ, પરધરિ પાણી ઇંધણ આણુઈ
 અડઈ દલઈ કરઈ કરિ લોડણુ, તહવિ ન પાવઈ કિંચિવિ
 મોઆણુ. ૧૧૧

દમા (દામ=પૈસો) એવ સુલખણા મણુવંછિઅ પૂરંતિ
 અછઈ પછીઆ પડીઆ કચપચ કરી મરંતિ. ૧૧૪

નેહો કહવિ ન કાજૂઈ અહ કાજૂઈ રત્ન કંબલ સારિખો
 અણુવરઈ ધોવમાણો સહાવ રંગં ન છડેઈ. ૧૨૬

નેહ માંહિ ખડુકકુ મુઝ મનિ ખર સુહાઈ
 મિરીય મુક્કા ખાહિરી ખંડન ખાણી જાઈ. ૧૨૭

દવ દદા ખડ પછ વઈ, જિમ વુડેણુ ધણેણુ
 વિરહ પલતહ માણુસહ, તિમ દિડેણુ પિએણુ, ૧૪૯

ખહુત ખરા ન ખોલીઈ તાલૂ સૂકઈ જોણિ
 એક જ અક્ષર ખોલીઈ, ખાંધ્યું છટાઈ જોણિ. ૧૬૫

ખેડમ ખૂટા ટાલિ ખૂટા વિણુ ખાંખઈ નહી
 દૈવતણુઈ કપાલિ સાહસ કેરૂં હલ વહઈ. ૧૭૩

સીહ ન જોઇ ચંદ્રબલ નવિ જોઇ ધન રહિ
એકદલુ બહુ આનંદ ઝહા સારસ તાં સહિ. ૧૭૪

જેગલિ ગલઈ ઉચરં અહવા ન ગલઈ ગલિતં નયણાઈ
અહવિ સમાકળજ ગઈ આણિણુ છૂદ્દરી ગહાય. ૧૭૫

મરણુહ કેર કવણુ ભય, જેણીવદંઈ જગ જાઈ
મન મઈલૂ ન સંબલૂ હીયડૂં તેણુ ડોલાઈ. ૧૭૬

જિહાં બિપુરહ-મગડાઉ તિહાં જીવ સંબલ લેઉ,
જિહાં ચઉરાસી ભવભમણુ, તિહાં ચિલંબ કરે હ. ૧૭૫

ઉપર વાડઇ હાથ, આપક દીસઈ યમ તણુ,
નવિ સખલ નવિ સાથ, ધડીમાંહિં ગામંતરં. ૧૮૫

સુકૃત સંખિ કરિજ મરઇ તેતિણિ વારિ નિશંક
મરણુહ બીહઇ બપડા, ધર્મજ મૂંકયા રંક. ૧૮૭

સૂકુ આંણુ ખડહડિઉ, તલઇ ખાકુ ધણેણુ
તુહઈ કોઇલિ સર કરઇ, તે આમલિ ગુણેણુ. ૨૦૦

દિન જાઈ પથિ વતહી રતડી ન જાઈ
એક રાગી ની રાગીયા સહસિ સરીરાં માઈ. ૧

સહજિ કડુઉ લીબડુ અણે કરી નિમિઠ
તે માણુસ કિમ વીસરઇ, જેહલણા ગુણુ દીઠ. ૨

ઓછા તપ કઇ મઇ કીયા કઇ સર કોડી પાલિ
દેવઈ ધર બિહાલીઉં પહિલઈ યૌવન કાલિ. ૨૧૮

ચંદુ ચંદન કેલિવન કુંદુ કળજલ નીર
ધક્કઈ કંતહ બાહરાં એતા દહિ સરીર. ૨૧૯

સર્જન ચિત્તિ ન ઊતરય મયા ચ મુક ઉલાય,
મલ નવિ ચુહુટઈ કચણુહ જમ વરસાસઉ જમ. ? ૨૧૯

નેહ વિણુકૂષ ગયમમણિ, કિસિ જિ તાંણો તાણિ
ભાયું મોતી જે જડય નો મન આવય ઠાણિ. ૨૫૦

માણુસ માહિ માઠાં બધ્યાં સાચા નેહ સુખણુ
જઉ કીજય જલ જૂનૂઆં તઉ તતક્ષણુ છંડઈ પ્રાણુ. ૨૫૨

વાઈ હાલઈ પાન તરચર પુણુ હાલય નહી
ગિર્યા એહ પ્રમાણુ એક બોલય ખીજ સહય ૨૫૯

નહી ન ભણીય લોઈ દીજય થોડા થોડિલું
ટીપઈ ટીપઈ જોય સરોવર ભરીઓ સમુદ્ર જમ. ૨૭૧

વિરલા જાણુંતિ ગુણ, વિરલા પાલંતિ નિધ્ધણા નેહા
વિરલા પરકજનકરા પરદુખે દુખીઆ વિરલા. ૨૮૪

અહ અબલા વિહિ વંકડી દુજનણુ પૂરઉ આસ,
આવિ દુહેલા ખધિ ચડિ જિમ સઉ તિમ પંઆસ. ૨૯૯

૨૪૬. આવાં સુભાષિતો, જે અનેક સુકતમાલાઓ યા સુકતાવલીઓ
જેન સ અહકારોએ એકત્રિત કરી છે તેમાનાં તેમજ ગ્રંથકારોએ
પોતાના ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખેલાં છે તે સર્વ એકઠાં કરતાં પુષ્કળ મળી
આવે તેમ છે. વિસ્તારમયથી અત્ર તે ન ટાંકતાં અહીં માત્ર વાનગી
રૂપેજ ઉપર મુજબ થોડાં ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

વિભાગ છઠ્ઠો.

અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭. મુખ્યવ્યવહારની (બોલાતી) અને સાહિત્યવ્યવહારની (સાહિત્યવિષયક) અપભ્રંશ ભાષાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે. પરંતુ તે માત્ર નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્ર પરના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળે છે. એમજ હોવું જોઈએ, કારણકે સંસ્કૃત નાટક પોતાની યોગ્યતા અનુસાર પોતાના સમયના સાંસારિક-સામાજિક જીવન પરજ પ્રકાશ નાંખે છે અને તેથી તેમાં ચાલુ બોલાતા ૩૬ પ્રયોગોને જરૂર માન્ય રાખી લેવાજ પડે. આનાં ઉદાહરણ તરીકે જુદી જુદી પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત નાટકમાં જે તત્ત્વો છે તેના પર લખનારાએ પણ તેટલા માટે જુદી જુદી પ્રાકૃતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે પ્રાકૃતોમાં અપભ્રંશ એ છેલ્લી અને વધુમાં વધુ ફેરફાર પામેલી ભાષા છે.

૨૪૮. (૧) પતંજલિ—વ્યાકરણ મહાભાષ્યનો પ્રતિષ્ઠિત રચનાર ઇ. સ. પૂર્વે બીજા સૈકામાં થયો અને આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી ભાષાના સંબંધમાં ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દનો ઉપયોગ કરનાર તે પ્રથમનો સંસ્કૃત મહાન ગ્રંથકાર છે. પણ તેણે તેનો અર્થ એટલો જ કર્યો છે કે ‘સંસ્કૃત શબ્દનો જે વિકાર-અપભ્રંશ ગામડીઆના મુખે થાય તે;’ કારણ કે “एकैकस्यहि शब्दस्य बहुवोऽपभ्रंशाः तद्वथा। गौरिम्यस्य शब्दस्य गावी गोणी गोता गापोता-ल्लिकेत्येव मावयोऽपभ्रंशाः—એક એક શબ્દના બહુ અપભ્રંશ

છે. ઉદાહરણ તરીકે—જેમકે ૧૫: એ શબ્દના અપભ્રંશો ગાવી, ગોણી, ગોતા, ગોપોતાલિકા વગેરે છે. અહીં અપભ્રંશનો અર્થ એટલો જ અપ્રકૃત કે મૂળમાં ફેરફાર-વિકૃતિ-બ્રજતા. આ ભરતના શબ્દ નામે ‘વિભ્રંશ’ યા ‘વિબ્રજ’ સાથે બરાબર સામ્ય ધરાવે છે. બીજો અર્થ લાપાતું અમુક ખાસ રૂપ એટલોજ છે. તેથી કંઈ વધુ અર્થ નથી. ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દને આબીરો સાથે હજી સુધી લેવા દેવા નથી. તેમજ ત્યાર પછી જે તેનો લાક્ષણિક-વિશિષ્ટ અર્થ થયો તે અર્થમાં—એટલેકે લોકોની ખોલી કે બિન્ન બિન્ન પ્રાકૃતોની પેઠે સાહિત્યનું વાહન—એ અર્થમાં અત્યાર સુધી વપરાયો નથી.

૨૪૯. (૨) ભરત—સંસ્કૃત નાટ્યશાસ્ત્રપર પ્રાચીનતમ અંધકાર છે. સંબંધિત રીતે ઇ. સ. ખ્રીષ્ટ કે ત્રીજી સદીમાં તે થયો હોવો ધટે. તેના નાટ્યશાસ્ત્રમાં તે પ્રાકૃતો સંબંધી વિવરણ નાટકમાં કેટલાંક પાત્રોના વિચારોના વાહન તરીકે ૧૭ મા પ્રકરણમાં કરે છે અને ૩૨ મા પ્રકરણના ૪૭ થી ૨૪૨ શ્લોકોમાં છદોનાં નામો અને લક્ષણો ઉદાહરણો સહિત આપે છે કે જે લગભગ સમસ્તપણે પ્રાકૃતોમાં છે. ૧૭ મા પ્રકરણના ૫ માથી ૨૩ મા શ્લોક સુધીનો ભાગ પ્રાકૃતના ઉચ્ચારશાસ્ત્ર સંબંધે છે.

ભામહ અને દંડીથી ને ત્યાર પછીના અપભ્રંશ જેને કહેવા લાગ્યા તેનો મૂળ ઉલ્લેખ દોઢ શ્લોકમાં છેઃ—

૨૫૦. ‘નાટ્યયોગમાં તે ટુંકામાં ત્રણ પ્રકારે જાણવું:—૧ સમાન (સંસ્કૃતમાં જેમ છે તેમ) શબ્દોથી, ૨ જે વિકૃતિ પામ્યા છે એવા વિબ્રજ શબ્દોથી અને ૩ દેશી શબ્દોથી”

૨૫૧. આ પછી અપભ્રંજતાના નિયમો કે જે પ્રાકૃતોમાં લાગુ પડે છે અને સામાન્ય રીતે વૈયાકરણોએ આપેલા છે તેને મળતા આવે

૩૮ ત્રિવિધં તદ્દ વિજ્ઞેયં નાટ્યયોગે સમાસતઃ ।

સમાનશબ્દૈર્વિબ્રજં દેશીમતમથાપિ ચા ॥ ૧૭-૩

गच्छन्ति पदम्यस्तास्ते विभ्रमा(ष्टा) इति ज्ञेयाः ॥ ૧૭-૪

છે તે આપ્યા છે. 'દેશી' એ શબ્દથી ભરત જે અર્થ કરે છે તે ૨૪ થી શ્લોકો આપેલ છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે૩૯:—

૨૫૨. 'આ રીતે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જણવું. હવે પછી આગળ હું દેશ ભાષાના બેદ કહીશ.'—આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે દેશ ભાષા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બનેથી જુદી પાડવામાં આવી છે અને તે ભાષા એજ હોઈ શકે કે જે જુદા જુદા દેશની ભાષા હોય. અને તેથીજ તેનું નામ દેશી આપ્યું. હવે તે બેદ ખાસ કરીને એ રીતે જણાવ્યા ૩૪૦:—

૨૫૩.—'અથવા ગ્રંથકારોએ (નાટકમાં) પોતાના હૃદ-મરજ પ્રમાણે દેશભાષાનો પ્રયોગ કરવો. કારણકે નાટકમાં જૂદા જૂદા દેશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું કાવ્ય હોય છે.

૨૫૪ ત્યાર પછી તે સાત 'ભાષાઓ' જણાવે છે૪૧:—

—માગધી (મગધની) અવંતિની, પ્રાચ્ય (પૂર્વની), શૂરસેની, અર્ધ માગધી, બાલ્હીકા અને દક્ષિણી. અને પછી કેટલીક વિભાષા-બોલીઓ જણાવે છે.૪૨

૨૫૫, (પૃથ્વીધર મૃચ્છકટિક પર લખતાં ચમર અને સચર ને બદલે શકાર અને ચમર પાઠ જણાવે છે, સચર એ દુર્બોધ શબ્દને તેથી ઉવેખવા માટેજ તેમ હોઈ શકે. માગધીમાં શકારીનો અંતર્ભાવ

૩૯ एवमेतत्तु विज्ञेयं प्राकृतं संस्कृतं तथा

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि देशभाषा प्रकल्पनम् ॥ १७-२४

૪૦ अथवा छन्दतः कार्याः देशभाषा प्रयोक्तुमिः ॥ १७-४६

नानादेशसमुत्थं हि काव्यं भवति नाटके ॥ १७-४७

૪૧ मागध्यवन्तिजा प्राच्या शूरसेन्यर्धमागधी ॥

. बालहीका दक्षिणात्या च सप्तभाषा प्रकीर्त्तिताः ॥ १७-४८

૪૨ शबराम्भीर चण्डाल सचर प्रविडोद्भवाः ।

हीना वनेचराणां च विभाषा नाटके स्मृताः ॥ १७-४९

થવા ઉપરાંત શકરીને જે બોલીઓ શખર, આભીર વગેરે જાતો સાથે થોડે ભાગે સંબંધ ધરાવે છે તેમજ થોડે ભાગે દ્રવિડ, ઝોડુ જેવા દેશો સાથે પણ થોડે ભાગે સંબંધ રાખે છે એવી બોલીઓ સાથે મૂકતાં વિલક્ષણ જેવું લાગે છે. શકરી એ નામ તેના ઉચ્ચારની વિશેષતાને અંગે એક બોલીને આપેલું છે અને તે મૃચ્છકટિક પછી સંભવિત રીતે અપાયેલું છે.)

—શખરની, આભીરોની, ચાંડલોની, ચરોની સાથેના દ્રવિડોની, અને ઝોડુની અને વનચર-જંગલીઓની ઉત્તરતી-વિભાષાઓ નાટકમાં ગણાયેલી છે.

૨૫૬. એ ખરું છે કે અહીં અપભ્રંશનો એ ખાસ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી પણ તેનું કારણ દેખીતું છે કે તે સમયની સાહિત્યની ભાષાઓ એટલે ‘ભાષાઓ’ને પોતાનાં ખાસ નામો હતાં પણ ‘વિભાષાઓ’ને ખાસ નામ નહિ હતાં; તે છતાં તેઓને જુદી જુદી જાતોથી બોલાયેલી ભાષાઓ તરીકે માન્ય કરવામાં આવી છે^{૪૩} :—

૨૫૭—‘શખર ભાષા કોયલા કરનારા, શીકરીઓ, અને લાકડા અને યંત્ર પર આજીવિકા કરનારાના મુખમાં યોજવી અને કિંચિત્ જંગલીની પણ ખરી. આભીરી કે શાખરી ઘોષસ્થાન નિવાસીઓ—જેવા કે ગોવાળો અશ્વ, અજ પાળનારા, ઉટાદિ રાખનારા માટે વાપરવી જોઈએ.

૨૫૮. આ રીતે ગોવાળો વગેરેની જંગલી જાતની બોલી માટે આભીરોની જાતિનું નામ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે આપણે હવે પછી જોઈશું કે તેણે પોતાને માટે ‘ખાસ જુદું’ નામ મેળવ્યું હતું અને વળી સાહિત્ય-વિષયક પ્રાકૃતોમાં પણ પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

૪૩ અંગારકારવ્યાધાનાં કાષ્ટ્યન્ત્રોપજીવિનામ્ ।

યોજ્યા શબરભાષા તુ કિંચિદ્ વનોકસી તથા ॥૧૭-૫૪
ગદાશ્વાજ્ઞાવિકૌટ્ટાદિ ઘોષસ્થાનનિવાસિનામ્ ।

આમીરોક્તિઃ શાખરી વા પ્રાવિહી દ્રવિઢાદિષુ ॥ ૧૭-૫૫.

૨૫૯. હરતના મનમાં સંભવિત રીતે અપભ્રંશ બોલી હતી—(કદાચ હજુ તે બધાતી જતી વર્ધમાન થતી જતી હોય એવી સ્થિતિમાં હતી)—એ વાત જ્યારે આપણે જૂદા જૂદા પ્રાંતોની ભાષા સંબંધીની વિશાલ વિશેષતાઓ નાટકકારને જણાવવા માટે હરતે જે કહેલ છે તે વિચારીએ ત્યારે સ્પષ્ટ માલુમ પડી આવે છે૪૪:—

૨૬૦—“જે જ્ઞાતા છે તેણે ગંગા અને સાગર વચ્ચેના દેશમાં ભાષામાં ‘એ’ કાર જેમાં બહુ આવે તેવી ભાષા પ્રયોજવી- વિંધ્ય અને સાગર વચ્ચેના પ્રદેશમાં ‘ન’કાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી; સુરાષ્ટ્ર, અને અવન્તિ તથા વેત્રવતી નદીની ઉત્તરના દેશોમાં ‘ર’કાર-વાળી; હિમાલયની સીમામાં આવેલા અને સિંધુ તથા સૌવીર દેશમાં ઉકાર બહુ આવે તેવી, અને ચર્મણવતી નદીની પેલી પાર અને અર્બુદ (પર્વત) આસપાસના દેશોમાં “તકાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી.”

૨૬૧. આમાં ‘ઉ’કાર જે ભાષામાં બહુ આવે તે અમુક સ્થળે પ્રયોજવી એ ભૂલ છે. તેવો ‘ઉ’કાર બહુ આવે એવી ભાષા તેજ અપભ્રંશ છે કે જેનું ખાસ લક્ષણ તે છે. પણ તે ભાષાનું તે અપભ્રંશ નામ નથી આપ્યું કારણ કે તે નામ તે વખતે પડ્યું નહિ હોય. પછી લખનારા-

૪૪ ગંગાસાગર મધ્યે તુ ये देशाः सम्प्रकीर्तिताः

एकार बहुलां तेषु भाषां तज्ज्ञः प्रयोजयेत् ॥ ५८ ॥

विन्ध्यसागर मध्ये तु ये देशाः श्रुतिमागताः ।

नकारबहुलां तेषु भाषां तज्ज्ञः प्रयोजयेत् ॥ ५९ ॥

सुराष्ट्रावन्तिदेशेषु वेत्रत्यसरेषु च ।

ये देशास्तेषु कुर्वीत चकार बहुलामिद ॥ ६० ॥

हिमवत् सिंधु सौवीरान्ये च देशाः समाभिताः ।

उकार बहुलां तज्ज्ञस्तेषु भाषां प्रयोजयेत् ॥ ६१ ॥

चर्मण्वती नदीपारे ये चार्बुद समाभिताः ।

तकार बहुलां नित्यं तेषु भाषा प्रयोजयेत् ॥ ६૨ ॥

ઓએ ને વૈયાકરણોએ જેને અપભ્રંશ નામ આપ્યું છે ને તેને લાગુ પડે છે. હવે તે જે દેશોમાં 'ઉ'કાર વાળી ભાષા હતી તે દેશો નોંધવા જેવા છે. હિમાલય પાસેના એટલે ઉત્તર પંજાબ, સિંધુ અને સૌવીર. આ સંબંધમાં હવે પછી કહીશું; પણ તે દેશો એવા તો જરૂર છે કે જ્યાં ગાયો, ઘોડાને ઉંટ ચારવાનું બહુ થતું અને તે ચારનારી નતિ ત્યાં બહુ વસતી. ગમે તેમ પણ એટલું તો ખરું કે ઉંટને ચારનારા-રાખનારાને સિંધુના તીર પર આવેલા રેતાળ પ્રદેશો સિવાયના અન્ય દેશો વધારે સાતુકળ ન હોઈ શકે.

૨૬૨ ભરતને અપભ્રંશનો પરિચય અમુક સ્વરૂપમાં હતો એમ તેણે ૩૨ મા અધ્યાયમાં છંદોની વ્યાખ્યા આપતાં આપેલાં ઉદાહરણો પરથી જણાય છે. તેનું નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રાકૃત ભાગો માટે બરાબર શુદ્ધ સંશોધિત થઈ પ્રકટ થયું હત તો વધારે સારું હતું.

(૧) મોક્ષલઉ નચન્તઉ, મ(ન) હાગમે સભત(ન્ત)ઉ. ૬૬

(૨) મેહ ઉદ્વર્તું નધ(ણ)જેણહઉ, શિચ્ય શિપહે એસ ચંદઉ. ૭૪
આ એમ જોઈએ કે-મેહઉ હર્તું (?) જેઈજેણહઉ, શિચ્ય શિપહેએહુ ચંદઉ.

(૩) એસા હંસવધૂ (હ) હિ (ધ)ચ્છા કાણુણુઉ,

ગતું જુ(ઉ)સ્સુધ્યા, કંતં સંગમ્યા,

૯૯

(૪) પિયવાધ વાંયતું (ઉ), સુવસંતકાલ (ઉ),

પિયકામુકે (કઉ) પિય મદણું જણુંતઉ.

૧૦૮

(૫) વાયદિ વાહો એહ પવાહી રસિદ ઈવ.

૧૬૯

૨૬૩. આ પરથી જણાશે કે (૧) આખું અપભ્રંશ છે કારણ કે (ક) તેમાં ત્રણ સ્થળે પ્રથમા એકવચનનો ઉકાર છે, અને (ખ) અન્ય પ્રાકૃતોની જેમ સામાન્યપણે અપભ્રંશમાં છે તેમ જ બહારે હ વપરાયો વપરાયો છે. (૨) તે કંઈક વિલક્ષણ છે છતાં તેને સુધાર્યા વગર તેમાં 'ઉકાર જોઈ શકાય છે, અને ખાસ લક્ષ્ય જેએ તેવું એ છે કે 'જોણહઉ'

નાન્યતરજાતિમાં છે તે બતાવે છે કે લોકોની ભાષામાં તેટલા પ્રાચીન-કાળે પણ લિંગ-જાતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નહોતી આવતી. ‘નધ’ પણ ધ્યાન ખેંચે છે. (થ) ‘કાણુણ્ડ’, ઉસ્સુમ્પા, સંગમ્યા એ ખાસ અપભ્રંશ છે. (૪) જે કે વાયઉ અને કાલઉ એ સુધારી મૂક્યા છે, છતાં ‘જણુંતઉ’ એ શબ્દથી તે અપભ્રંશ હોવામાં કોઈ જાતનો શક રહેતો નથી. (૫)માં ‘એહ’ અપભ્રંશ છે.

૨૬૪. આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે જે કે ભરતે અપભ્રંશ એ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ ક્યાંઈ કર્યો નથી, કારણ કે તે હજુ અવ્યક્ત રૂપમાં હોઈ વિકાસ પામતું હતું અને ‘આભીરોક્તિ’ એ નામથી વદાતું હતું, છતાં ભરતના સમયમાં એવી બોલાતી ભાષાતો જરૂર હતી. વળી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે બોલનારાનો દેશ પંજાબ અને ઉપરનો સિંધ દેશ હતો. તેનામાં પોતાનું ઉચ્ચી કથાનું સાહિત્ય હજુ નહોતું, અને બોલનારાનો વર્ગ વનવાસી જાતિઓમાંજ મર્યાદિત હતો કે જે જાતિઓ ધીમે ધીમે પછીથી આગળ વધી દક્ષિણ અને પૂર્વમાં પેડી અને હિંદુ સંસ્કૃતિમાં મળી ગઈ. તેઓએ નૂની પ્રાકૃતોને અપભ્રંશ રૂપ આપ્યું ભાસે છે,

પ્રકરણ ૨ નું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો—અનુસંધાન.

૨૬૫. (૩)—ધરસેન—અપભ્રંશના કાળ માટે ઉપયોગી એવો એક ઉલ્લેખ, એક શિક્ષાલેખ કાઠિયાવાડ સુરાષ્ટ્રના વલભીના રાજા ધરસેન બીજાનો છે તેમાં કરેલો છે. તેમાં પોતાના પિતા સંબંધી ધરસેન આ પ્રમાણે કહેલ છે:—

‘સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ ભાષાત્રય પ્રતિષ્ઠ્ય પ્રવચ્ચ રચના નિપુજતરાન્તઃકરણ’—વગેરે (ઈ. એ. ચાકોબીએ ઉલ્લેખેલ

‘પ્રસ્તાવના ૫. ૫૫ ૫૨) એટલે ‘તેનું મન સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ-એ ત્રણ ભાષામાં છંદોગ્રહ પ્રબંધની રચના કરવામાં અતિ નિપુણ હતું’. આ ધરસેનનો પિતા ગુહસેન હતો તેના ઇ. સ. ૫૫૯ અને ૫૬૬ ની વચમાંના શિલાલેખો મળી આવે છે. (મુંબઈ ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ ૫. ૬૦) આ પરથી જણાય છે કે ઇ. સ. છઠા સૈકામાં અપભ્રંશમાં કાવ્યો રચાતાં હતાં. જો કે હજુ તે સમયનું એક પણ ઉપલબ્ધ થયેલ નથી.

૨૬૬ (૪) ભામહુ—સંભવિત રીતે ઇ. સ. છઠા સૈકાની અતે થયેલ છે. તે અપભ્રંશના સંબંધી જાણે છે અને તે અપભ્રંશનો સાહિત્યમય કાવ્યના ભાગ પાડતાં ઉલ્લેખ કરે છે: ૪૫—

૨૬૭—‘કાવ્ય એ શબ્દ અને અર્થ સહિત છે. તે કાવ્ય પદ્ય અને ગદ્ય એમ બે પ્રકારનું છે. વળી તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તે ઉપરાંત અપભ્રંશ એમ ત્રણ પ્રકારનું છે.

૨૬૮. આ જાતનો ભામહનો ઉલ્લેખ ધણો ઉપયોગી છે, કારણ કે એ સિદ્ધ કરે છે કે ઇ. સ. ૬ ઠી સદીના અંતમાં અપભ્રંશનું અસ્તિત્વ હતું; પરંતુ તે ભાષા કાણુ બોલતું હતું યા કાણુ બોલવી જોઈએ એ સંબંધી તે કંઈ કહેતો નથી. દંડીની પેઠે તેણે તેમ કહ્યું હત તો વિશેષ સાઈ થાત.

૨૬૯. (૫) દંડી—તેણે કાવ્યાદર્શ (પ્રકાશિત, બિબ્લિઓથેકા ઈન્ડિકા સન ૧૮૬૩) એ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે—તેમાં જે સાહિત્ય પોતાના સમયમાં બહુલાઓમાં પ્રચલિત હતું તેના ચાર ભાગ જણાવે છે, ભામહ ત્રણ પાડે છે ત્યારે દંડી ચાર પાડી આગળ વધ્યો છે. ૪૬

૪૫ શબ્દાર્થો સહિતૌ કાવ્યં ગદ્યં વદ્યં ચ તદ્વચ્ચિદા ।

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચાન્યદપભ્રંશ इति त्रिधा ॥ ૧-૩૬ ॥

૪૬ તદેવ વાંગ્મયં ભૂયઃ સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તથા ।

અપભ્રંશઃ મિથં ચેત્યાહુ રાચાશ્વતારિવમ્ ॥ ૧, ૩૨

૨૭૦. ‘આર્યો (વિદ્વાનો) કહે છે કે આ સાહિત્ય વળી ચાર પ્રકારનું છે નામે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મિશ્ર. મહર્ષિઓએ સંસ્કૃતની વ્યાખ્યા દેવી વાક-ભાષા તરીકે કરી છે. પ્રાકૃતમાં અનેક ક્રમો છે જેવા કે ‘તે (સંસ્કૃત)માંથી ઉદ્ભવ પામેલ-તદ્ભવ,’ તેના જેવા તત્સમ’ અને ‘દેશી’ (એટલે આમ્ય ભાષાને લગતા). આભીર વગેરેની ભાષા કાવ્યોમાં અપભ્રંશ તરીકે ગણાઈ છે. શાસ્ત્રમાં (તે છનાં) સંસ્કૃત કરતાં જે બીજી એટલે સંસ્કૃત સિવાયની બધી તે ‘અપભ્રંશ’ એમ જણાવ્યું છે. સંસ્કૃત કાવ્ય સર્ગો (પ્રકરણો) વગેરેમાં, પ્રાકૃત કાવ્ય સંધિક (ટીકાકાર સંધિને એક પ્રકારનો છંદ જણાવે છે) આદિમાં અને અપભ્રંશ કાવ્ય તે આસાર આદિમાં અને મિશ્ર (સાહિત્યનો ચોથો પ્રકાર) કાવ્ય તે નાટક આદિમાં બહુ થયેલ હોય છે.—કથા (મિશ્ર સાહિત્યની એક જાતિ) સર્વ ભાષામાં અને વળી સંસ્કૃતમાં રચાયેલી હોય છે. આશ્ચર્યકારક અર્થવાળી બૃહત્કથા ભૂતભાષામાં છે.

૨૭૧. આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે અમુક ભાષાઓ સંબંધી દંડી બોલતાં સાહિત્યના દૃષ્ટિબિંદુથી કહે છે, નહિ કે ભાષાની દૃષ્ટિએ; છતાં આટલું તો પ્રકટ છે કે તે સમયે જે આભીર આદિ જાતિઓ બોલતી હતી તે ભાષાવિશેષનું નામ અપભ્રંશ હતું અને અપભ્રંશનો પ્રયોગ તે સમયે ‘સાહિત્ય’માં થતો હતો. આ પ્રયોગ જેમ ભરતના સમયમાં સંસ્કૃત નાટકોમાં અમુક ઉત્તરતાં પાત્રો પ્રયોગ કરે તેવો પ્રયોગ નહોતો. જે તેમ હતો તો દંડી સાહિત્ય-વાંગ્મયના પ્રકાર પાડતાં તેના એક પ્રકાર તરીકે ‘અપભ્રંશ’ નામનો પ્રકાર જણાવત નહિ. તે સ્પષ્ટ કહે

સંસ્કૃતં નામ દૈવી વાગન્વારુયાતા મહર્ષિમિઃ ।

તદ્ભવસ્તત્સમો દેશી ત્યનેકઃ પ્રાકૃતક્રમઃ ॥ ૧, ૩૩

આભીરાદિગિરઃ કાવ્યેષ્વપભ્રંશ इति स्मृताः ।

શાસ્ત્રે તુ સંસ્કૃતા દમ્યદપભ્રંશ તયોદિતમ્ ॥ ૧, ૩૬

સંસ્કૃતં સર્ગવન્ધાદિ, પ્રાકૃતં સંધિકાદિકં ।

આસારાદ્યોન્યપભ્રંશો નાટકાદિ તુ મિશ્રકમ્ ॥ ૧, ૩૭

છે કે અપભ્રંશ કાવ્યમાં આસાર આદિ કેટલાક છદો વપરાતા હતા. નાટકોમાં અપભ્રંશ ધણુંજ અલ્પ પ્રમાણમાં અને અહીં તહીં ક્યાંક ગદ્ય તરીકે વપરાતું અને તેમાં પણ નિયમ તરીકે સર્વ નાટકોમાં તેનો ઉપયોગ થતોજ એવું નથી. 'આભીરાદિગિરઃ' એ આખી પંક્તિ માત્ર અપભ્રંશનું સર્વ સાધારણ સ્વરૂપ સૂચવે છે એટલે કે કાવ્યમાં આભીર જેવા ઉતરતા લોકોના મુખમાં જે મૂકવામાં આવે છે તે અપભ્રંશ છે, પણ એ પરથી એક લોકજનનિતીજ એ ભાષા હતી એમ કલ્પવું અનુચિત છે. 'આભીરાદિ' એમાં 'આદિ' શબ્દજ બતાવી આપે છે કે તે માત્ર આભીર જાતિનીજ ભાષા હતી એમ નથી. ઈ.સ. પૂર્વે થોડાં શતકોમાં આભિર જાતિ જ્યાંથી આવી ત્યાંથી તે જાતિ તે ભાષા પોતાની સાથે લાવી નહોતી. વસ્તુતઃ સત્ય વાત એ છે કે જ્યાં જ્યાં તે લોકો અને તેમની સાથે ખીજા ગયા ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રદેશની પ્રચલિત પ્રાકૃત ભાષા તેઓ યદ્યપુ કરતા ગયા, અને સ્વાભાવિક રીતે તેથી ઉત્તરોત્તર ઘણે અંશે ભાષાનુ સ્વરૂપ તેમનાથી બદલતુ ગયું. આ બદલો-પરિવર્તન-અપભ્રંશનાજ ભરતે વાપરેલ 'અપભ્રંશ', 'અપભ્રં' અને વળી 'વિભ્રં' શબ્દો બતાવી આપે છે. (૨) આ સાહિત્યની અપભ્રંશ ભાષાની પાછળ ભાષા હતી કે જે નાના સાહિત્યરસિક સમૂહોનો કે દ્વિસૂક્ષ્મ, વૈયાકરણી, ખગોળશાસ્ત્રીઓ, ગણિતશાસ્ત્રીઓ, કવિઓ અને અધ્યાપકો આદિ પડિતોની ભાષા-ટુંકામા થોડા વિદ્વાનોની ભાષા નહોતી, પણ ઉતરતા, કનિષ્ઠ વર્ણના, સામાન્યમાં સામાન્ય લોકો જેવા કે આભીરો, શબર, ચડાસો વગેરેની ભાષા હતી. આ પરથી જણાય છે કે આ લોકો જે પ્રદેશમાં વસતા ગયા તે પ્રદેશ વખતો વખત યા એકી વખતે જેમ જેમ બદલાતો ગયો તેમ તેમ અપભ્રંશમાં પણ ફેરફાર પડતો ગયો અને તેથી પાછળના પ્રાકૃત વૈયાકરણ્યોએ અપભ્રંશની જુદી જુદી જાતિઓ બતાવી છે તે બનતી ગઈ.

૨૭૨ દંડીનો સમય વિવાદમયસ્ત છે પણ તેને ૮ મી શતાબ્દીમાં મૂકી શકાય (જુઓ નાં પ્રં પત્રિકા ભાગ ૫ અંક ૩). આ રીતે

જે અમુક લોકજાતિઓની બોલાતી ભાષા ગણાતી અને તેને ‘આબીરી’ ભાષાનું નામ અપાતું તે ભરત અને લામહ-દંડી વચ્ચેના ચાર પાંચ સૈકાઓમાં વિકસિત થઈ અપભ્રંશ ભાષામાં પરણુમી. આ કાલ. દેશના મોટા ભાગપર આબીરીની સર્વોપરી સત્તા વાળો પણ હોતો. એ સ્વા-ભાવિકપણે ધારી શકાય કે ઇ. સ. ત્રીજા સૈકા અને છઠ્ઠા સૈકાની દર-મ્યાન અપભ્રંશ એ નામ, જે બોલાતી ભાષાઓ હિંદુઓમાં આબીર જાતિ મળી જવાથી પ્રાદેશિક પ્રાકૃતોમાંથી વિકાસ પામી, તેને અચૂક અપાયું હોવું જોઈએ.

૨૭૩. (૬) રૂદ્ર-ઇ. સ. નવમા સૈકામાં થયો. તે પોતાના કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા નં. ૨) માં અપભ્રંશ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે. ‘વાક્ય’ના ગદ્ય અને પદ્ય એમ ભાગ પાડી તેના વળી છ ભાગ ભાષાના ધોરણુપર પાડે છે. તે કહે છે કે

ભાષાભેદ નિમિત્તઃ ષોઢા ભેદોઽસ્ય સંભવતિ ॥ ૨, ૧૧

પ્રાકૃત સંસ્કૃતમાગધ વિશાચ્ચ ભાષાશ્ચ શૌરસેની ચ ।

ષષ્ઠોઽથ મૂરિભેદો દેશવિશેષાદપમ્નંશઃ ॥ ૨, ૧૨.

‘ તેના ભેદ ભાષાભેદ નિમિત્તથી છ પ્રકારના સંભવે છે:—પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, અને શૌરસેની, અને છઠો અપભ્રંશ તે દેશ-વિશેષે ધણા ભેદવાળો છે.

૨૭૪. અહીં પણ અપભ્રંશને વધુ જૂની સાહિત્યની પ્રાકૃતો નામે માગધી, પૈશાચી અને શૌરસેની સાથે એક ધોરણુપર મૂકવામાં આવી છે. રૂદ્ર એક ખાસ ઉપયોગી વાત જણાવે છે તે એ છે કે અપભ્રંશની ધણી જાતો છે અને તે ધણી જાતો જૂદા જૂદા દેશ પર-ત્વે છે કે જ્યાં તે બોલાતી હોય. વધુ જૂની પ્રાકૃતોના ખાસ ભેદો જણાયા નથી અને જો કે તેમનાં નામો ભૂગૌણિક છે છતાં તેઓ પ્રાદેશિક મટી ગામ અને તેથી લોકોથી પણ ખાસ બોલાતી બંધ પડી. અપભ્રંશ તો આ અને રીતિએ તેઓથી બિન્ન થઈ એટલે કે દેશપ-રત્વે તે જુદી જુદી થઈ અને લોકોથી તે બોલાતી બંધ પડી નહિ.

પ્રકરણ ૩ જી.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો. (અનુસંધાન).

૨૭૫. (૭) રાજશેખર—તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસા (ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝ નં. ૧, ૧૯૧૬)માં અપભ્રંશ સંબંધી પુષ્કળ ઉલ્લેખો કર્યા છે. પોતાના પુરોગામી આલંકારિકોની પેઠે તે પણ આ ભાષાને સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નિહાળે છે. તેથી પોતાના કાવ્યપુરૂષના શરીરને વર્ણવતાં જણાવે છે કે:—“ તાં શરીર તે શબ્દ અને અર્થ છે. સંસ્કૃત મુખ છે, પ્રાકૃત બાહુ છે. જઘન અપભ્રંશ ૪૭ છે, પૈશાચી તે પગ છે અને મિશ્રભાષા તે ઉર એટલે છાતી છે. ” વળી જ્યારે પોતાનો કવિરાજ પોતાની દરબાર બરે છે ત્યારે સંસ્કૃત કવિઓને (પોતાની માદીથી) ઉત્તરમાં, પ્રાકૃત કવિઓને પૂર્વમાં, અપભ્રંશ કવિઓને પશ્ચિમમાં, અને પૈશાચી કવિઓને દક્ષિણમાં બેસાડવા—એમ જણાવે છે. ૪૮ આવીજ રીતે સાહિત્યના ચતુર્વિધ પ્રકાર, તે જે ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવે તે ભાષાપરથી એક સારા કવિ થવા માગનારે કેટલી ભાષામાં નિપુણ થવું જોઈએ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં આ રાજશેખર પાડે છે કે ૪૯:—

૪૭ શબ્દાર્થો તે શરીરં, સંસ્કૃતં મુખં, પ્રાકૃતં બાહુઃ,

જઘનમપભ્રંશઃ પૈશાચં પાદૌ, ઉરો મિશ્રમ્ । પૃ. ૬

૪૮ તસ્ય ઉત્તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવિશેરન્ ।...પૂર્વેણ પ્રાકૃતા

કવયઃ...। પશ્ચિમેનાપભ્રંશિનઃ કવયઃ। દક્ષિણતો ભૂતભાષા-

કવયઃ । પૃ. ૫૪

૪૯ પકોર્થઃ સંસ્કૃતોક્ત્યા સ સુકવિરચનઃ પ્રાકૃતેનાપરોસ્મિન્

અગ્યોઽપભ્રંશગીર્મિઃ કિમપરમપરો ભૂતભાષાક્રમેણ ।

દ્વિત્રિમિઃ કોઽપિ ચાગ્નિર્મવતિ ચતસૃમિઃ કિંચ કશ્ચિદ્

વિવેક્તું

૨૭૬. ‘એક અર્થ એક સુકવિ સંસ્કૃત ઉક્તિમાં (સારી રીતે) કરી શકે, બીજો પ્રાકૃતમાં, વળી અન્ય અપભ્રંશ વાણીમાં, અને કાંઈ ભૂત-પૈશાચી ભાષામાં કહી શકે. કોઈ બીજો અર્થ બે, ત્રણ, ચાર આરે ભાષામાં કોઈ વાગી કહી શકે. જે સુકવિની બુદ્ધિ આ સર્વ ભાષામાં પ્રપન્ન-નિપુણ હોય છે તે આખા જગત્ને પોતાની કીર્તિથી ભરે છે.’

૨૭૭. આ કરતાં બીજા વધારે અગત્યના ઉલ્લેખો બીજા બે ફકરામાં આપ્યા છે કે જેમાં પણ ઉક્ત ચતુર્વિધ ભેદ બતાવ્યો છે, પરંતુ વિધવિધ દેશ પરત્વે બતાવેલ છે ને તે એવી રીતે કે જે દેશમાં સાહિત્ય જે અમુક ભાષામાં વિશિષ્ટ કરી વપરાય છે તે દેશો તે ભાષા સહિત જણાવ્યા છે.

૨૭૮. “ અમુક ખાસ ભાષાઓ અમુક દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે—ખોલાય છે. અને તે માટે એમ જણાવ્યું છે કે:—ગૌડ વગેરે સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે, પ્રાકૃતમાં લાટદેશના (કવિઓ) રચિ ધરાવે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે. સમસ્ત મર દેશના, ટક્કના અને ભદાનકના કવિઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે. અવન્તિ અને પરિયાત્રાના કવિઓ દશપુરના કવિઓ સુદ્ધાં ભૂતભાષા વાપરે છે અને જે સુકવિ મધ્યદેશમાં વસે છે તે (આ) સર્વ ભાષામાં નિપુણ હોય છે. ” ૫૦

૨૭૯. આ પરથી જણાય છે કે રાજશેખરના સમયમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય ગૌડ (હાલનું બિહાર)માં, પ્રાકૃત સાહિત્ય લાટ (ગૂજરાતના ભરચ

યસ્યેત્યં ધીઃ પ્રપન્ના સ્નપયતિ સુકવેસ્તસ્ય કીર્તિર્જગન્તિ ॥ પૃ. ૪૮-૪૯.

૫૦ ગૌડાદ્યાઃ સંસ્કૃતસ્થાઃ પરિચિતરૂચયઃ પ્રાકૃતે લાટદેશ્યાઃ સાપભ્રંશ પ્રયોગાઃ સકલ મરુમુવશ્વક માદાનકાશ્ચ ।
આવન્ત્યાઃ પારિયાત્રાઃ સહ દશપુરજૈ ભૂતભાષા મજન્તે
યો મધ્યેમધ્યદેશં નિવસતિ સ કવિઃ સર્વભાષા-
નિષણ્ઞઃ ॥ પૃ. ૫૧.

આસપાસના પ્રદેશ)માં, અપભ્રંશ સાહિત્ય આખા મરદેશ (હાલનું મારવાડ), ટક્ક (પૂર્વ પંજાબનો ભાગ)માં, અને ભદ્રનક (૧) માં, પૈશાચી સાહિત્ય અવન્તિ (મધ્ય માલવા)માં, પારિયાત્રા (પશ્ચિમના વિંધ્ય પ્રદેશોનાં) અને દશપુર (ઉપરનો માલવા-મંદસોર આસપાસનો મુલક) માં વધારે ખેડાયેલું હતું. આમ છતાં એ લક્ષ બહાર ન રહેતું જોઈએ કે આ ભાષાઓ આ પ્રાંતોમાં બોલાતી ભાષાઓ હતી એમ રાજશેખર કવિ જણાવતો નથી. તે એટલુજ કહે છે કે આ પ્રાંતોમાં સાહિત્યકારો પોતાના વિચારો આ જણાવેલી ભાષામાં પ્રધાનપણે દર્શાવતા હતા.

૨૮૦. અપભ્રંશ સંબંધી બીજો મહત્વનો ફકરો એ છે કે:—
“ સુરાષ્ટ્ર, ત્રવણ વગેરે, સૌષ્ઠવ સહિત, પણ અપભ્રંશના અંશો વાળાં સંસ્કૃત વચનો પણ બોલે છે. ” ૫૧

૨૮૧. આથી મર, ટક્ક અને ભાદ્રનકના કવિઓ સાથે સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) અને ત્રવણ (૧ પશ્ચિમ રાજપુતાના) ને ઉમેરવાના છે-તે મર્વેએ અપભ્રંશ સાહિત્યને ખેડ્યું છે. પ્રાકૃતભાષાઓ અને તેમાંના સાહિત્ય સંબંધી આપણું જ્ઞાન અત્યારે દિનપ્રતિદિન વિશેષ થતું જાય છે અને તે રાજશેખરના મતને અને ખાસ કરીને પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સંબંધીના મતને સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરતું જાય છે. જે પ્રાંતમાં વિશાલ પ્રાકૃત સાહિત્યની શોધ થઈ છે અને હજુ પણ થવા સર્જાયેલી છે, તે ગૂજરાત પ્રાંત છે. પરંતુ તેમાં જન શ્વેતાશ્વરોનો જગરો ફાળો છે.

૫૧. સુરાષ્ટ્ર ત્રણવાદ્યા ચે પઠન્ત્યર્પિતસૌષ્ઠવમ્ ।

અપભ્રંશાવદંશાનિ તે સંસ્કૃતવચાંસ્યપિ ॥ પૃ. ૩૪.

પર. જુઓ પાંચમી ગૂજરાત સાહિત્ય પરિષદનો સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો. ‘ પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ’ પર નિબંધ; તથા પુનાની પહેલી ઓરિયેન્ટલ કોન્ફરન્સમાં કુડાલકરનો ‘પાટણ ભંડારના હસ્ત-લેખિત પુસ્તકોનો અહેવાલ’ એ પર નિબંધ.

૨૮૨. રાજશેખરના સમયમાં અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષા તરીકે ધણી લોકપ્રિય હતી અને ખાસ કરી સુરાષ્ટ્ર અને મારવારમાં જરૂર લોકપ્રિય હતી છતાં તે ભાષાએ પોતાના મૂળ ઝરણુ એટલે સામૂહ્ય આમવર્ગની બોલાતી ભાષા યા ભાષાઓ સાથેનો જીવંત સંપર્ક હળુ છોડ્યો નહોતો એ વાત રાજશેખરના બીજા બે ફકરામાંથી જણાય છે. તે ફકરાઓ એ છે કે:—

૨૮૩. (૧) ‘ અપભ્રંશ ભાષામાં પ્રવીણુ તે તેના (રાજા કવિના) પુરૂષ-પરિચારક વર્ગમાં હોવા જોઈએ; અને પરિચારિકાઓ માગધ ભાષામાં પણ અભિનિવેશ રાખનારી હોવી જોઈએ. અતઃ પુરમાંનાએ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને જાણવી જોઈએ, અને તેના મિત્રોએ સર્વભાષા જાણવી જોઈએ. ’ ૫૩

૨૮૪. (૨) તેમની (સંસ્કૃત કવિઓ) પાસે-પછી વેદ વિદ્યાના જ્ઞાતા, પ્રમાણુ શાસ્ત્રીઓ, પૌરાણિકો, સ્મૃતિજ્ઞો, વૈદો:, જોશીઓ તથા તેવા પ્રકારના બેસે; પૂર્વે પ્રાકૃત કવિઓ; અને તેની પાર-પાસે યા પછી જ નટ, નાચનારા, ગાવા વગાડવાવાળા, વાણીપર જીવનારા ભાટ આદિ સંગીતના તાલ આપનારા એવાઓ બેસે; પશ્ચિમે અપભ્રંશના કવિઓ, ને તેમની પાસે ચિત્રલેખ કરનાર, માણિક-રત્ન બાંધનારા, ઝવેરીઓ, સોનીઓ, સુતારો, લુહારો અને એવા બીજા બેસે; દક્ષિણે ભૂતભાષા એટલે પૈશાચી ભાષાના કવિઓ ને તેમની પાસે ગણિકાઓ અને તેના સાથીઓ, દોરડાપર નાચનારા, ગારડીઓ, જાદુગરો, મદ્દો અને શસ્ત્ર ઉપર આજીવિકા કરનારા તથા એવા બીજાઓ બેસે. ’ ૫૪

૨૮૫—આ પૈકી (૧) લા ઉતારાપરથી ખાસ જણાય છે કે પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી પરિચારકને અપભ્રંશ બોલનારા જણાયા છે. પહેલાં

૫૩. અપભ્રંશમાષાપ્રવણઃ પરિચારકવર્ગઃ, સમાગધમાષાભિ-
નિવેશિન્યઃ પરિચારિકા. । પ્રાકૃત સંસ્કૃતમાષાબિદ આન્તઃ
પુરિકા, મિત્રાણિ ચાસ્ય સર્વમાષાબિદિ મવેયુઃ ।

૫૪. આ માટે જુઓ આ પ્રસ્તાવનાનું પૃ. ૨૭ અને ૨૮ ૫૨ મધ્યેસ-
મ...વેદિકા એ અવતરણુ-તેમાં વિશેષમાં ઉમેરો દક્ષિણતો ભૂતમાષા

તો તે સામાન્ય જનસમૂહનાજ છે અને તેથી લોકભાષાજ બોલેજ. બીજું સામાન્ય જનસમૂહ અને રાજ એ બેની વચ્ચે રહેનારા તેઓ છે કારણ કે તેઓ લોકની ઈચ્છાઓ અને ફરિયાદો રાજને સમજાવે, અને રાજનો સંદેશ કે ઉત્તર લોકોને કહે અને તેથી તેઓએ સામાન્ય લોકની ભાષા જાણવીજ જોઈએ. આ ઉતારાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે રાજશેખરના સમય પહેલાંના ઘણા લોકો કાળથી અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષાના દરજ્જે પહોંચી હતી છતાં તે સમય સુધી એક બોલાતી ભાષા તરીકે બંધ પડી ગઈ હતી નહિ. તે અપભ્રંશ અને લોકની બોલાતી ભાષા-એ બંને વચ્ચે જીવત સંબંધ હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અપભ્રંશ ભાષા હજી બીજી પ્રાચીનતર સાહિત્યની પ્રાકૃત ભાષાઓની પેઠે મૃતભાષા થઈ હતી નહિ.

૨૮૬. ઉપરના (૨) જા ફકરામાં સંસ્કૃત ભાષા થોડાઓની-એટલે પંડિતોની ભાષા ક્યારની થઈ ગઈ હતી. પ્રાકૃત ભાષા જાણનારા તેમજ બોલનારાનો મોટો સમૂહ નિર્વિવાદ રીતે હતો. અને તે બોલનારામાં નાટ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક લલિત કળાઓના જાણનાર હતા. પરંતુ અપભ્રંશના કવિઓ પાછળ બેસનારાનો અને સ્પષ્ટ રીતે તે ભાષા બોલનારાનો વર્ગ એ પ્રાકૃતભાષી કરતાં પણ વધુ જથ્થામાં હતો. આ મોટા પ્રમાણનો ઉતરતા વર્ગનો સમૂહ-એટલે સામાન્ય જનસમૂહ છે કે જેમાંથી કારીગરો નામે સુતાર, લુહાર, સોની આદિ, તથા બીજા મજૂર વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ વાત ભાષાવિષયક જે હકીકતો વર્તમાન હિંદની દેશી ભાષાઓનાં પ્રાચીનતમ સાહિત્યોમાંથી મળી આવી છે તેને બરાબર બંધ બેસતી છે. ઇ. સ. નવમા સૈકાના અંત (કે જે રાજશેખરના કવિત્વ કાલનો સામાન્ય રીતે સમય છે) સુધી દેશી ભાષાઓ પોતાનું સ્વરૂપ જીંદી જીંદી બોલાતી અપભ્રંશ ભાષાઓથી બિન્ન સ્વરૂપ

કવયઃ, તતઃપરં મુજંગણિકાઃ પ્લવકશૈભિકર્જમકમહ્લાઃ
શક્તોપજીવિનો ડમ્બે ડપિ તથાવિધાઃ ॥ પૃ. ૫૪-૫૬

પકડતી જતી હતી અને પોતાનું વિશિષ્ટસ્થાન લેવા માટે પોતાનો વિકાસ કરી રહી હતી. (જુઓ આ લેખનું પૃષ્ઠ ૨૮).

૨૮૭. (૮)—નમિસાધુ—જ્યારે કાવ્યાલંકાર ૨, ૧૨ સૂત્ર પર ટીકા કરે છે ત્યારે અપભ્રંશ સંબંધી એવી ટીકા કરે છે કે:—

‘તથા અપભ્રંશ ને પ્રાકૃતજ છે. તે બીજાઓએ ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય એ બેદથી ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તેનો નિરાસ કરવા માટે ૩૬૨ે ‘ભૂરિભેદઃ’ એટલે ધણા બેદવાળી એ શબ્દો વાપર્યા છે. શા માટે કે ધણા દેશો હોવાથી: અને તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકાય તેમ છે ૫૫ (જુઓ આ લેખનું પૃ. ૨૯).

૨૮૮. આ ફકરો એ રીતે અગત્યનો છે કે નમિસાધુ (૧) અપભ્રંશને આ પ્રાકૃત તરીકેજ ગણે છે (૨) પોતાની અગાઉના બીજાઓએ તેના જે પ્રકાર નામે ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય જણાવ્યા છે તે ખતાવે છે, (૩) પરંતુ પોતે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આ ત્રણ કરતાં વધુ પ્રકાર તેના છે અને સૌથી મહત્વની વાત પોતે દર્શાવે છે તે એ છે કે (૪) તે શીખવા માટે લોકો પાસેજ જનું ઘટે. આ છેલ્લી વાત મહત્વની છે તે એટલા માટે કે નમિસાધુ કે જેણે પોતાની ટીકા સંવત્ ૧૧૨૫ (ઈ. સ. ૧૦૬૯)માં પૂરી કરી ૫૬ તેના તે સમય સુધી ધણી બોલાતી બાષાની અપભ્રંશ સામાન્ય જનસમૂહથી બોલાતી બધ પડી નહોતી.

૨૮૯. નમિસાધુએ જે એક વાક્ય કહેલ છે તે ખાસ અત્ર નોંધવા જેવું છે કારણ કે તે પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશનો વિસ્તાર પૂર્વમાં ઠેક મગધ સુધી હતો. આપણે જાણીએ છીએ કે ભરતના સમય સુધી

૫૫ ૩૬૨નો કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા ૨, ૧ ૧૫) તથા પ્રાકૃતમે-
વાપભ્રંશઃ । સ ચાન્ધૈરૂપનાગરાભીર ગ્રામ્યાવભેદેન ત્રિધો-
ક્તસ્તન્નિરાસાર્થમુક્તં ભૂરિભેદ ઇતિ । કુતો દેશવિશેષાત્ ।
તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદેવ સમ્યગવસેયં ।

૫૬. પંચવિંશતિ સંયુકૈ રેકાદશ સમાશતૈઃ ।

વિક્રમાત્સમતિક્રાંતૈઃ પ્રાવૃષીર્દ સમર્થિતં ॥ ૫. ૧૭૪.

તેનું ખીજ જે આભીરી તે સિંધ, મુલતાન અને ઉપરના પંજાબમાં બોલાતી જણાઈ છે. નમિસાધુનું ઉક્ત વાક્ય એ છે કે ૫૭

૨૯૦. “ આભીરી ભાષા અપભ્રંશના પેટામાં મૂકાયેલી જણાવવામાં આવી છે, ક્વચિત્ તે માગધીના પેટામાં પણ જોવામાં આવે છે.” આનો એટલોજ અર્થ થાય છે કે મગધમાં અપભ્રંશની એક બોલાતી ભાષા હતી, આથી એ પૂરવાર થાય છે કે ઈ. સ. ૧૧ મી સદી સુધી પણ ભારતના પૂર્વ ભાગમાં અપભ્રંશ વિદ્યમાન હતી.

૨૯૧. (૯)—ઉપરનાથી ખીજ એાછા પ્રસિદ્ધ અને તેઓના પછી થયેલા લેખકો નામે પૃથ્વીધર (મૃચ્છકટિકનો ટીકાકાર), ગીત-ગોવિંદપર નારાયણે કરેલી ટીકામાં ઉદ્દેશેલા ‘રસિકસર્વસ્વ’ના અગ્રાત કર્તા, શકુંતલા પર ટીકાકારોમાંનો એક શંકર, અને એ ત્રણ ખીજ થયા છે તે માટે પિશલનું વ્યાકરણ જુઓ. અહીં તેમને વિસ્તારથી બતાવવા નકામું છે કારણકે તેઓ માત્ર ખીજઓના વિચારો અને કથનો ટાંકે છે, અને પોતાને તો અપભ્રંશનો સાક્ષાત્ પરિચય કે સમાગમ નથી.

અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો—

૨૯૨. (૧) વરરૂચિ—કે જેનો સમય ઇસવી તૃતીય શતાબ્દિ ગણવો અનુચિત નહિ થાય તે અત્યારસુધીના પ્રાકૃત વૈયાકરણોમાં, સર્વથી પ્રાચીન માનવામાં આવે છે. તેના ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’માં અપભ્રંશનો કંઈપણ ઉલ્લેખ નથી. તેનું કારણ એમ જણાય છે કે તે સમયે અપભ્રંશ સાહિત્યની ભાષા હતી નહિ. સાહિત્યની પછીજ વ્યાકરણોની સૃષ્ટિ થાય છે એ સ્વીકારી શકાય તેવી વાત છે.

૨૯૩. (૨) ચંડે—‘પ્રાકૃત-લક્ષણ’માં અપભ્રંશ પર થોડાં સૂત્રો લખ્યાં છે. ચંડેનો સમય ઇ. સ. ૬ ઠી શતાબ્દિમાં લખ્યો તો

૬૭. આભીરી ભાષાપ્રભંશસ્થા કથિતા ક્વચિન્માગધ્યામપિ દ્રશ્યતે. પૃ. ૧૫.

દશરૂપ પણ જ્યારે એમ (૨, ૪૨ માં) કહે છે કે આભીરી માગધી બોલનારા પૈકી હતા ત્યારે એમજ સૂચિત કરે છે. દશરૂપ તે નમિસાધુ કર્તા બે સૈકા પાછળનું છે.

ઉચિત છે—જોકે હોર્નલ સાહેબ તેને તેથી ઘણો પૂર્વે લખ જવાનો પ્રયાસ કરે છે.

૨૬૪. (૩) હેમચંદ્ર—તેણે પોતાના ‘સિદ્ધહૃદય’ વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતની સાથે સાથે અપભ્રંશ ઉપર ઘણી સારી રીતે લખ્યું છે. કેવલ અપભ્રંશ પર ૧૨૦ સૂત્ર આપ્યાં છે ને તે પર લગભગ ૧૮૦ દોહા ઉદાહરણરૂપે આપ્યા છે, અને તે ખીજા ગ્રંથોમાંથી સંકલિત કરેલા જણાય છે તેથી તે ઘણા કામના છે. તે પરથી જણાય છે કે ૯ મી સદીમાં અપભ્રંશનું સાહિત્ય ઘણું વિસ્તૃત હોતું જોઈએ. હેમચંદ્રનો સમય ૧૨ મી સદી છે અને તેના સંપ્રદાયમાં અગાઉ ઘણું લખાઈ ગયું છે.

૨૬૫. (૪) તેની પછીના ત્રિવિક્રમ, લક્ષ્મીધર, સિંહરાજ અને માર્કંડેય આદિએ પણ અપભ્રંશ પર લખ્યું છે. તેમાં ત્રિવિક્રમનું પ્રાકૃત-વ્યાકરણ વિશેષ મહત્વનું છે. આ ‘સિદ્ધહૃદય’ સાથે થોડું ઘણું મળે છે. તેમાં લગભગ ૧૧૭ સૂત્ર અપભ્રંશ પર છે. માર્કંડેયનું ‘પ્રાકૃત સર્વસ્વ’ ઘણું આધુનિક છે. ઇ. સ. ૧૭ મી સદીમાં તેનો સમય ગણવો ઉચિત છે. આ વખતે તો આધુનિક ભાષાઓનો પ્રચાર હતો, અતઃ તેનું કથન વિશેષ મહત્વનું માની નહિ શકાય. હમણાં આ વર્ષમાંજ પંડિત બહેચરદાસે ગૂજરાત પુરાતત્વમંદિર તરફથી ‘પ્રાકૃત-વ્યાકરણ’ બહાર પાડેલ છે તેમાં સર્વના દોહનરૂપે સૂત્રો આપી વ્યાકરણના વિષયને વધારે સ્પુટ અને માર્ગદર્શક કર્યો છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

અપભ્રંશનો સમય.

૨૬૬. આ રીતે આપણે, આશરે ઇ. સ. ખીજા કે ત્રીજા સૈકામાં થયેલા ભારતથી માંડીને ઠેક ઇ. સ. ૧૧ માં સૈકાના મધ્યમાં થયેલા નામિસાધુ સુધીના અલંકાર અને કાવ્ય પરના ગ્રંથોમાં અપભ્રંશ

સંબંધી જે ઉલ્લેખો થયેલા છે તે જોયા. આથી આપણે અપભ્રંશના સમય, વિસ્તાર અને પ્રકાર સંબંધી કેટલીક અસંદિગ્ધ હકીકતો એકઠી કરી શક્યા છીએ:—

૨૯૭. (૧) આબીરી એ નામથી અપભ્રંશ ભાષા બોલામાં બોલાઈ ઇસુના બીજા અને ત્રીજા સદ્કામાં વિદ્યમાન હતી અને તે સિંધ, મુલ્તાન અને ઉત્તરના પગ્ગ-પચનદમાં મુખ્યપણે આબીરી અને બીજી જાતિઓ કે જે હિંદમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી અને આ પ્રાંતોમાં રિયરવાસ કરી ચૂકી હતી તેઓથી બોલાતી હતી.

૨૯૮. (૨) ઈ. સ. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં આબીરી અને બીજાઓની બોલાતી ભાષા તરીકે અપભ્રંશ તે વખત સુધી પણ ગણાતી હતી તે ભાષાએ ‘અપભ્રંશ’ એવું વિશિષ્ટ નામ ગ્રહણ કર્યું હતું, અને પોતાનું સાહિત્ય પણ ખેડ્યું હતું કે જે સાહિત્ય ભાગલ અને દંડી જેવા અલંકારશાસ્ત્રીઓને પણ માન્ય રાખ્યું પડ્યું હતું.

૨૯૯. (૩) ઈ. સ. નવમા સૈકા સુધીમાં આબીરી, શયરી અને ચંડાલોનીજ ભાષા તરીકે ગણાતી તે બધ પડી હતી, અને જોકે ઉચ્ચ પંક્તિના સંસ્કૃત બોલતા હતા અને નાટક કરનારા લોકો પ્રાકૃત ભાષાઓ બોલતા હતા, છતાં અપભ્રંશ મોટા જે કારીગરનો વર્ગ તેની ભાષા તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી એટલે કે તે લોકોની ભાષા બની હતી. આ સમય સુધીમાં તે દક્ષિણમાં સૌરાષ્ટ્ર સુધી પણ અને સંભવિત રીતે પૂર્વમાં મગધ દેશ સુધી પ્રસરી હતી.

૩૦૦. (૪) ઈ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્ય સુધી સાહિત્યનિપુણ લોકોને પણ સ્વીકાર્યું પડ્યું છે કે અપભ્રંશ તે એક ભાષા નથી પણ બહુ બોલાતી ભાષાઓ છે, કે જેમાંની એકે સાહિત્ય ભાષા તરીકે નામ કાઢ્યું હતું. હોહાકોશ (જુઓ ૭ નો અંત) આ સંબંધી સબલ પુરાવો આપે છે.

૩૦૧. અપભ્રંશના સમયની નિમ્નતમ અવધિ સર ભંડારકરના અભિપ્રાય સાથે બરાબર મળે છે. પોતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના રીપો-

૬માં પિંગલાર્થ પ્રદીપની નં. ૫૪૫ માં નોંધ કર્યા પછી તેમાંથી ફેટલાક ફકરાઓ^{૫૭} ટાંકીને તે કહે છે કે:—

“ ઉપરના ફકરાઓ દેશી ભાષાનાં તથા સ્વરૂપો રજુ કરે છે. પ્રાચીન સ્વરૂપ એટલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત આપણને ૧, ૨, ૩ (૧), ૪ અને ૫ (૧) માં મળે છે. તે સંસ્કૃતની પેઠે શિષ્ટ ભાષા બની હતી અને ગમે તે વખતે સાહિત્યના વિષયમાં વપરાઈ શકાતી. ત્યાર પછી આપણને બીજું સ્વરૂપ ૬, ૭ (૧), (૨), (૩) માં મળી આવે છે. આ અપભ્રંશ સ્વરૂપને મળતું આવે છે કારણ કે આપણને તે હેમચંદ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે, તેમાં અને વિક-મોર્વાશીના ૪ થા અંકમાંના ઉદાહરણોમાં મળે છે. ત્રીજું સ્વરૂપ આપણને ૩, (૨) (૩) (૪) (૫) અને ૫ (૨) માં મળે છે. આને આપણે વર્તમાન હિંદીનું પ્રાચીનતમ સ્વરૂપ કહી શકીએ—તેમાં દિલ્લિમહ= (દિલ્હી) અને જખણુ યા જકખણુ=‘જ્યારે’ એ નવાં રૂપોના નમુના છે કે જે અપભ્રંશના યુગ સુધીના સમયમાં ધીમે ધીમે જૂના પ્રત્યયો ધસાતા ગયા પછી બનેલાં છે. છેલ્લાં એ રૂપો જે સમયે કવિઓએ લખ્યું હોય તે સમયની દેશી ભાષા રજુ કરે છે, અને તે કવિઓએ પોતાના સમયમાં જે રાગઓ મરી ગયા ને વીસરાઈ ગયા હોય તેઓનાં વખાણુ કર્યા ન હોવાં જોઈએ તેથી એ અનુમાન કરવું અયુક્ત નથી કે તેમણે વાપરેલી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે તે રાગઓ વિદ્યમાન હતા તે સમયનાં ચાલુ રૂપોજ રજુ કરે છે; જેમકે કર્ણના સમયની લગભગ એટલે ૧૧ મા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ આવી પહોંચી હતી તે અપભ્રંશના ક્રમને તે વખતે પણ રજુ કરતી હતી, કે જે

૫૭—ટાંકેલા ફકરાઓ એ છે કે ગાથા ૫૩ (ચંદ્રેસર) ૬૯ (ચંદ્રપદ= ચંદ્રિપતિ), ૭૧ (હમ્મીર), ૯૨ (તે જ) ૧૫૧ (તે જ), ૭૨ (સાહસાંક), ૭૭ (કસીસ), ૧૯૮ (તે જ), ૮૭ (અચલ), ૯૬ (કર્ણ), ૧૨૬ (તે જ), ૧૮૫ (તે જ), કે જે ચંદ્રમોહન ઘોષની આવૃત્તિમાં છે. ચંદ્રિપતિ એટલે ચંદ્રિનો રાગ કે જે કલચુરિ વંશનો હતો ને, ગૂજરાતના ભીમદેવ અને મહારાષ્ટ્રના આહવ-મલ્લનો સમકાલીન હતો.

અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર. ૩૦૧

અપભ્રંશનું મૂળ લગભગ સાતમા સૈકાપર લઈ શકાય છે; અને દેશી ભાષાઓ લગભગ ૧૨ મા સૈકાના અંતે અને ૧૩ મા સૈકાની શરૂ-આતમાં-કે જ્યારે કેટલાકના માનવા પ્રમાણે ચંદ કવિ વિદ્યમાન હતો ત્યારે હાલનું વર્તમાન વલણ લેતી ગઈ અને તેજ સ્વરૂપ તેઓનું ચોહાણુ હમીર (એટલે ઇ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૩૦૧) ના સમયમાં હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨. ઉપર જણાવેલ હકીકત છે તે આભીરના હિંદમાં પ્રવેશ ને વિહાર સંબંધી ઇતિહાસ કે જોણે દેશની ખોલાતી ભાષાઓમાં આનું પરિવર્તન કર્યું છે તે સાથે બરાબર બધ ખેસતી થાય છે.—આભીરો (હવે આહીરો) મહાભારતમાં^{૫૮} સિધુ નદિ પર હિંદના પશ્ચિમમાં વસતા લોકો તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. તેમને એક તિરસ્કૃત જાતિ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.^{૫૯} પણ તેઓ એક લઘાયક જાતિ હતી અને કોણુના સુપર્યુચ્યૂદમાં તેમને અગ્રસ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. જ્યારે અર્જુન કૃષ્ણની વિધવાઓને લઈને દારકાથી પાછો ફરતો હતો, ત્યારે આભીરોએ તેના પર પંચનદમાં પ્રવેશ કરતાંજ આક્રમણ કરેલું હતું. અહીં તેમને હુંટારા, ગોવાળીઆ અને મલેચ્છો તરીકે કહ્યા છે. મનુસ્મૃતિમાં તેમને બ્રાહ્મણ પિતા અને અમ્યષ્ટ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલા માનેલા છે.

૩૦૩. આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ખીજ જાતિ-ઓની સાથે આ આભીરોની જાતિએ હિંદમાં પ્રવેશ કરીને

^{૫૮}. મહાભારત ૨, ૩૨, ૧૧૬૨; ૪, ૨૦, ૭૯૮; ૬-૩૭-૨૧૧૬; ૧૬-૭-૨૨૩.

^{૫૯}. મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૬-૧૫ બ્રાહ્મણાત્.....આભારોમ્બષ્ટ-કન્યાયામ્.

પંચનદનો અમુક ભાગ ઈસવી શતાબ્દના પ્રારંભમાં વસાવ્યો હતો (લગભગ ૧૫૦ ઇ. સ. પૂર્વે, તેનાથી આગળ નહિ). તેમનો ધંધો ગાય, ઉંટ, ઘોડા આદિ અહીં તહીં ચરાવતા ફરવાનો હતો. તે માટે પંચનદની વિસ્તૃત ઉર્વરા ભૂમિ અત્યંત ઉપયુક્ત હતી.

૩૦૪. અપભ્રંશ આભીરોની પોતાની ભાષા નહોતી, પરંતુ તેમના ઉચ્ચારણથી જે સ્થાનિક પ્રાકૃતનું પરિવર્તિત રૂપ થયું તે પાછળથી અપભ્રંશ કહેવાયું આભીરના પછી આવેલ વિદેશી જાતિઓ હતી. આર્યાવર્તમાં વસી ગયાથી તેમણે સ્થાનિક પ્રાકૃતોને ખોલવાનો આરંભ કર્યો, પરંતુ તેઓ એક નવીન ભાષાનું ઠીક ઠીક ઉચ્ચારણ કરી શકતા નહોતા, તેથી આભીરો દ્વારા પ્રાકૃતનું એક નવીન અપભ્રંશ રૂપ પ્રકટ થયું કે જે કાલાન્તરે ‘અપભ્રંશ’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૫. આભીર જાતિ ક્રમશઃ પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરતી ગઇ. તેઓના ઉલ્લેખ બીજા સૈકાના અને ત્રીજા સૈકાના પ્રારંભ અને મધ્ય સમયના શિલાલેખોમાં ૬૦ મળી આવે છે. પહેલો ઇ. સ. ૧૮૧ ના ક્ષત્રપ રૂદ્રસિંહના રાજ્યકાલમાં તે રાજાના સેનાપતિ રૂદ્રભૂતિ આભીર હોવાનું જણાવેલ છે. બીજો લગભગ ૩૦૦ ઇ. સ. નો નાસિકની ગુફાઓનો છે તેમાં શિવદત્તા પુત્ર-ધૃવરસેન નામના એક આભીર રાજાનો ઉલ્લેખ છે. ત્રીજો શિલાલેખ ઇ. સ. ૩૬૦ આસપાસનો સમુદ્રગુપ્તનો ૬૧ છે કે જે અલ્લાહાબાદના સ્તંભપર ખોદેલો છે તેમાં આભીર અને માલવજાત રાજસ્થાન, માલવ, અને ગુપ્ત સામ્રાજ્યની પેલીપાર દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને

૬૦. જુઓ ડી; આર. લાંડારકરનો લેખ ઇડિયન એન્ટિક્વરી ૧૯૧૧ પૃ. ૧૬ તથા આર. ઇ. એન્થોપનનો ગ્રંથ નામે Tribes and Castes of Bombay. પુસ્તક ૧ પૃ. ૨૧ (તેમાં આહિર સંબંધી હકીકત ડી. આર. લાંડારકરે પૂરી પાડી છે.) આના સંબંધી રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજીનો અભિપ્રાય જુદોજ પડે છે.

૬૧. ઉક્ત લાંડારકર તથા એન્થોપન કૃત લેખ તથા ગ્રંથ; વિન્સેન્ટરિમ-યની Early History of India પૃ. ૨૮૬.

પશ્ચિમના પ્રાંતોમાં નિવાસ-શાસન કરતી પ્રચલ જાતિઓ હતી એમ જણાવેલું છે. ઝાંસીની દક્ષિણે હમણાં ‘અહિરવાર’ નામનો એક પ્રાંત છે તેનું સંસ્કૃત નામ આભીરવાટ છે—તે પરથી ધારી શકાય છે કે તે જ અલ્લાહાદના શિલાલેખમાં વર્ણવેલ છે તે આભીરની રાજધાની હોવી જોઈએ. તેથી ૪ થા સૈકા સુધીમાં આભીરોએ માલવામાં કાયમનો પગ-દડો ચલાવ્યો હતો. આમાંના અમુક ભાગે જંગલનું જીવન મૂકી દહને કાયમના વસતિસ્થાન કરવામાં અને શાસક થવામાં ઉદ્યત થયા હોય એમ નાસિકના શિલાલેખ પરથી તેમજ પુરાણો^{૬૨} પરથી જણાય છે. સંયુક્ત પ્રાંતમાં મિરજાપુર તાલુકામાં એક ભાગ ‘અહિરોરા’ નામનો છે કે જેનું સમાન સંસ્કૃત નામ ‘આભીરવાટ’ જ છે. આજ સમયમાં અને ત્યાર પછી અપભ્રંશ પોતાનું વાંગમય વિકસિત કરવા અવશ્ય લાગી ગઈ હોવી જોઈએ. આ વાત ૬ ઠા સૈકામાં જ્યારે અપભ્રંશ એક શાસ્ત્રીય વાંગમય ભાષા તરીકે દેખાવ દે છે એ હકીકત સાથે બરાબર બંધે એસે છે.

૩૦૬. ત્યાર પછીના એ સૈકામાં આભીર લોકો આગળને આગળ દક્ષિણ તરફ અને પૂર્વ તરફ, સૌરાષ્ટ્ર અને તેની નજીકના પ્રાંતો અને મગધ તરફ અનુક્રમે વધતા ગયા હોવાનું જોઈએ; કારણકે ૯ મા સૈકા સુધીમાં અપભ્રંશ, એટલે પ્રાકૃત ભાષાઓએ પરદેશીઓના મુખથી જે સ્વરૂપ લીધું તે અપભ્રંશ, સુરાષ્ટ્ર વગેરેમાં સાહિત્ય માટેની યોગ્ય વાહક ભાષા ગણાઈ. આ વાતને ઇતિહાસ પણ ટેકો આપે છે, કારણકે જ્યારે કાઠીઓએ સુરાષ્ટ્ર પર ૮ મા સૈકામાં યા તે લગભગ હલ્લો કર્યો ત્યારે તે કાઠીઓને^{૬૩} તે દેશ આભીરોના કબજામાં મારૂમ પડ્યો.

૬૨. આ પુરાણો ઉપરોક્ત ભંડારકાર તથા એન્થોવનના કહેવા પ્રમાણે આભીરોને આંધ્રભૂત્ય પછી કાયમના રાજ્યો તરીકે જણાવે છે. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં તેમનું રાજ્ય ક્યારનું અદૃષ્ટ થયું.

૬૩. જુઓ ઉપરોક્ત એન્થોવનનો ગ્રંથ પૃ. ૨૪.

આની પહેલાં થોડો વખત આભીરો ખાનદેશ અને નાસિકમાં પણ સત્તાધીશ હતા, એ વાત ફરીસ્તાએ^{૬૩} ખાનદેશમાં પ્રસિદ્ધ દુર્ગ અસી-રગઢ આસા નામના અહીરે બધાવ્યો હતો એમ જે જણાવેલું છે તે પરથી જાણી શકાય છે. કાઠિયાવાડમાં હજુ સુધી આભીરોની ઓલાદ-આહર-આહીર વસે છે ને મુખ્યપણે પશુપાલન, ગોરસવિક્રયનું કામ-ભરવાડનું કામ કરે છે. મૂલરાજ ચાતુક્યે દુર્મદ આભીરોનો (આહરિપુ નામના આભીર કુલના રાગનો) વધ કરેલો એમ શ્રી હેમચંદ્ર પોતાના વ્યાકરણની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે. નરસિંહ મહેતાએ આહીરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.^{૬૪} સં. ૧૭૬૭ માં ઉદયરત્ને રચેલા લીલાવતી અને સુમતિ-વિલાસના રામમાં લીલાવતીએ વેશ્યાને ત્યાં રહેતા પોતાના પતિને સમ-જવી પોતાને ત્યાં આકર્ષા લઇ આવવા 'આભીરડી'^{૬૫} મહિયારીનો વેશ લીધો હતો તે જણાવ્યું છે.

૬૪. 'વટલ્યા નાગર નરસૈયો જોણે બોટયું આહીરનું ખાધું.

૬૫. અજબ બની આહીરડી મલપતી મોહનવેલ;

રૂપે રંભ હરાવતી, ગજગતિ ચાલે ગેલ.

ઘોડી ધાબડી પહિરણે, વિચવિચ રાતા તાર;

કોરે કાલા કાગરા, ગલે ગુંજનો હાર.

ઝોઢણ આછી લોખડી, તે આગલ ક્યાં ચીર;

પોસાયે પટ અંતરે, દીસે દિવ્ય શરીર.

ભરત ભરી સોહે કાંચલી, કસણે કસ્યા કુચ દોય;

જોણે ચંત્રના વૃંબડાં, સરસતીએ ધર્યા સોય.

વેણી વાસગ નાગશી, ગજ ગજ લાંબા કેશ;

ધૂધરીપાલો ગોફણો, ઓપે અદ્ભુત વેશ.

કશે કસળી કૂમકાં, લટકે લોખડી માંહે;

પાતલ પેટી ને ફૂટરી, ચૌવન લહેરે જાય. વગેરે ઢાલ ૬ મી.

વિભાગ સાતમો.

જૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગુર્જરા અને ગુર્જર દેશ.

૩૦૭. ગુર્જર અર્થાત્ ગૂજર જાતિના લોક વિશેષે કરી ખેતી યા પશુપાલનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા, પરંતુ પહેલાં તેની ગણના રાજવંશોમાં હતી. હમણાં કેવલ તેમનું એક રાજ્ય સમથર (બુદ્ધ-ખંડમાં) અને થોડી જમીનદારીઓ સંયુક્ત પ્રદેશ આદિમાં રહી ગયેલી છે. પહેલાં પંચખ, રાજપૂતાના તથા ગૂજરાતમાં તેમનું રાજ્ય હતું. ચીનનો યાત્રાળુ હુએનસંગ વિ. સં. ની ૭ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં હિંદુસ્થાનમાં આવ્યો. તે પોતાની યાત્રાના પુસ્તકમાં ગુર્જર દેશનું વર્ણન કરે છે અને તેની રાજધાની જીનમાલ (મિલ્લમાલ, શ્રીમાલ-જેઘપુર રાજ્યના દક્ષિણ વિભાગમાં) બતાવે છે. આ પ્રસિદ્ધ યાત્રાળુએ બતાવેલો ગુર્જર દેશ મહાક્ષત્રપ રૂદ્રામાના રાજ્યમાં અંતર્ગત હતો તો પણ તે રાજ્યના ગિરનારના શક સં. ૭૨ (વિ. સં. ૨૦૭-ઈ. સ. ૧૫૦) થી કંઈક પાછળના લેખમાં તેના અધીન રહેલા દેશોના જે નામ આપ્યાં છે તેમાં ગુર્જર નામ નથી, પરંતુ તેના સ્થાને શ્વશ્ર અને મર નામ આપ્યાં છે, એ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉક્ત લેખ કોતરાવ્યો ત્યાં સુધી ગુર્જર દેશ (ગૂજરાત) નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું નહોતું. ક્ષત્રપોના રાજ્યની પછી કોઇ સમયે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિને આધીન જે દેશ રહ્યો તે ગુર્જરદેશ યા ‘ગુર્જરત્રા’ (ગૂજરાત) કહેવાયો.

૩૦૮ હુએનસંગ ગુર્જરદેશની પરિધિ ૮૩૩ મૈલ બતાવે છે, તે પરથી જણાય છે કે તે દેશ બહુ મોટો હતો અને તેની લંબાઈ અનુમાન ૩૦૦ મૈલ યા તેનાથી પણ અધિક હોવી જોઈએ, પ્રતિહાર

(પડિહાર) રાજ ભોજદેવ (પ્રથમ) ના વિ. સં. ૯૦૦ ના દાનપત્રમાં લખ્યું છે^{૧૬} કે ‘ તેણે ગુર્જરા (ગૂજરાત) ભૂમિ (દેશ) ના ડેડવાનક વિષય (જિલ્લા) ના સિવા ગામનું દાન કર્યું.’ આ દાનપત્ર જોધપુર રાજ્યમાં ડીડવાના જિલ્લાના સિવા ગામના એક તૂટેલા મંદિરમાંથી મળ્યું હતું. તેમાં લખેલો ડેડવાનક જિલ્લો જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમાં આવેલ ડીડવાનાજ છે, અને સિવા ગામ ડીડવાનાથી ૭ મૈત્ર પરનું સેવા ગામ છે કે જ્યાંથી તે તાત્રપત્ર મળ્યું છે. કાલિંજરથી મળેલા વિ. સ. ૯ મી સદીની આસપાસના એક શિલાલેખમાં^{૧૭} ગુર્જરા મંડલ (દેશ) ના મંગલાનક ગામથી આવેલા જેદુકના પુત્ર દેદુકની બંધાવેલી મંડપિકાના પ્રસંગમાં તેની સ્ત્રી લક્ષ્મીદ્વારા ઉમા મહેશ્વરના પદની પ્રતિષ્ઠા કરાવાઈ એવો ઉલ્લેખ છે. મંગલાનક જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર વિભાગમાં મંગલાના ગામ છે કે જે મારોડથી ૧૯ મૈલ પશ્ચિમે અને ડીડવાનાથી થોડે અંતરે છે. હુએન્સગનું કથન અને આ બે લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૭ મી સદીથી ૯ મી સદી સુધી જોધપુર રાજ્યની ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનો બધો પૂર્વ વિભાગ ગુર્જરદેશ (ગુર્જરા, ગૂજરાત) માં અંતર્ગત હતો. આજ રીતે દક્ષિણ તરફ લાટના રાઠોડો તથા પ્રતિહારોની વચ્ચેની લડાઇઓના વૃત્તાંતથી જણાય છે કે ગુર્જર દેશની દક્ષિણ સીમા લાટ દેશને જમને મળતી હતી. તે કારણે જોધપુર રાજ્યનો બધો પૂર્વ ભાગ તથા તેનાથી દક્ષિણે લાટદેશ સુધીનો વર્તમાન ગૂજરાત દેશ પણ તે સમયે ગુર્જર દેશમાં અંતર્ગત હતો. હવે તો કેવલ રાજપૂતાનાથી દક્ષિણનો ભાગજ ગૂજરાત કહેવાય છે. દેશોનાં નામ બહુધા તેનાપર અધિકાર કરનારી જાતિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થતાં ગયાં છે-જેમકે માલવો પરથી માલવા, શેખાવતો પરથી શેખાવાડી, રાજપૂતો પરથી રાજપૂતાના વગેરે-તેજ પ્રમાણે ગુર્જરો

૧૬ ગુર્જરવ્રાહ્મણો ઢેળદવાનક વિષયસમ્બદ્ધ સિવા-ગ્રામાગ્રહારે—એપિ, ઇ. વો. ૫, પૃ. ૨૧૧.

૧૭ ઓમદ્ ગુર્જરત્ત્રા મળદલાન્ત:પાતિ મંગલાનક-વિનિર્ગત—ઉપરમુજબ પૃ. ૨૧૦. ટિપ્પણ.

(ગૂર્જરા) નો અધિકાર હોવાથી ગુર્જરત્રા (ગૂર્જરાત) નામ પ્રસિદ્ધ થયું. ૩૦૯ ગુર્જર દેશપર ગુર્જરા (ગૂર્જરા) નો અધિકાર ક્યારે થયો તે ક્યાં સુધી રહ્યો તે અસાધ્ય નિશ્ચિત નથી, તો પણ એટલું તો નિશ્ચિત છે કે રૂદ્રદામાના સમય (અર્થાત્ વિ. સં. ૨૦૭-૪. સ. ૧૫૦) સુધી ગુર્જરાનું રાજ્ય ભીનમાલમાં થયું નહોતું. સંભવ છે કે ક્ષત્રપોનું રાજ્ય નષ્ટ થવાથી ગુર્જરાનો અધિકાર ત્યાં થયો હોય. વિ. સં. ૬૮૫ (૪. સ. ૬૨૮) ની પૂર્વે તેઓનું રાજ્ય ત્યાંથી ઉડી ગયું હતું. કારણકે ઉક્ત સંવત્માં ત્યાં ચાપ (ચાવડા) વંશી રાજા વ્યાઘ્રમુખનું રાજ્ય હોવાનું ભીનમાલના રહેનારા (બિલ્હમાલકાચાર્ય) પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષી અક્ષગુપ્તના ‘બ્રાહ્મસ્ફુટ સિદ્ધાંત’ પરથી જણાય છે. ૬૮ આ ચાવડક (ચાપ, ચાવડા) વંશ ગુર્જરવંશથી ભિન્ન હતો એ લાટદેશના ચાલુક્ય (સેલકી) સામંત પુલકેશી (અવનિજનાશ્રમ) ના કક્ષચુરિ સંવત્ ૪૯૦ (વિ. સં. ૭૯૬-૭. સ. ૭૩૯) ના દાનપત્રથી ૬૯ જણાય છે. વિ. સં. ૬૮૫ પહેલાં પણ ઉક્ત ચાપ વંશના રાજાઓનું રાજ્ય ભીનમાલમાં રહ્યું હોય; તેથી ઉક્ત સંવત્થી ઘણા સમય પહેલા ગુર્જરાનું રાજ્ય ત્યાંથી અસ્ત થઈ ગયું હતું અને તેની સ્મૃતિના સ્વચ્છ દેશનું નામ ગુર્જરત્રા (ગૂર્જરાત) માત્ર અવશેષ રહી ગયું હતું. તેથી ગુર્જરાનું વિ. સં. ૪૦૦ થી પણ પૂર્વે યા તેની આસપાસ ભીનમાલપર રાજ્ય રહેતું સંભવિત હોઈ શકે છે. તે સમયથી અનુમાને ૧૬૦ વર્ષ પછી એટલે વિ. સં. ૫૬૭ (૪. સ. ૫૧૦) લગભગ દ્વિજીનો અધિકાર રાજપૂતાનામાં

૬૮ શ્રી ચાપવંશતિલકે શ્રી વ્યાઘ્રમુખે નૃપે શકનૃપાણાં ।

પંચાશત્સંયુકૈર્બર્ષશતૈઃ પંચમિરતીતૈઃ ॥ ૭ ॥

બ્રાહ્મ: સ્ફુટસિદ્ધાન્ત: સજ્જનગણિતગોલવિત્તીત્યૈ ।

ત્રિંશદ્ વર્ષેણ કૃતો જિજ્ઞુ સુત બ્રહ્મગુપ્તેન ॥ ૮ ॥

—બ્રાહ્મસ્ફુટસિદ્ધાન્ત.

૬૯ તરલ...ચાવડકે મૌર્યગુર્જરાવિરાજ્યે...(ના. પ્ર. પ્ર.

ભાગ ૧ પૃ. ૨૧૦. ૨૧૧ નું ટિપ્પણ ૨૩) તથા આ લેખનો પારા ૩૧૫. આગળનું પૃષ્ઠ ૩૧૨.

થયો. એથી ગુર્જરાને કોઈ દ્વણુ માને તો તે કેવલ કપોલકલ્પના છે. તેજ પ્રમાણે કનોજના પ્રતાપી પ્રતિહારો (પડિહારો) નો પણ ગુર્જરા સાથે સંબંધ નથી.

૩૧૦. બીનમાલનું ગુર્જરાજ્ય આવડોના હસ્તમાં આવ્યા પછી વિ. સં. ની ૧૧મી સદીના પ્રારંભમાં અલ્લવર રાજ્યના પશ્ચિમ વિભાગ તથા તેના નિકટ-વર્તી પ્રદેશો પર ગુર્જરાનું એક બીજું રાજ્ય હોવાનો પત્તો મળે છે. અલ્લવર રાજ્યના રાજેરગઢ નામના પ્રાચીન કિલ્લામાંથી મળેલો વિ. સં. ૧૦૧૬ (ઈ. સ. ૯૬૦) પર પ્રતિહાર ગોત્રના ગુર્જર મહારાજ-ધિરાજ સાવટના પુત્ર, મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર મથનદેવ રાજ્ય કરતો હતો અને તે પરમબદ્ધારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)નો સામંત હતો. ૭૦ આ ક્ષિતિપાલ કનોજનો રઘુવંશી પ્રતિહાર રાજા હતો. આ શિલાલેખમાં મથનદેવને મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર જણાવ્યો છે તે પરથી અનુમાન થાય છે કે તે ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)ના મોટા સામંતોમાંથી એક હોય. આ લેખ પરથી એ પણ જણાય છે કે તે સમયે ત્યાં ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના ખેડૂત પણ હતા. ૭૦

૩૧૧. વર્તમાન ગુજરાતના ભરૂચ નગર પર પણ ગુર્જરાનું રાજ્ય વિ. સ. ની ૭મી અને ૮ મી સદીમાં હોવાનું ત્યાંના દાનપત્રોથી ૭૧ જણાય છે. સંભવિત છે કે ઉક્ત સવતોની પહેલાં અને પછી પણ તેઓનું રાજ્ય ત્યાં રહ્યું હોય, અને એ કંઈ નવાઈ નથી કે બીનમાલના ગુર્જરા (ગૂજરા)નું રાજ્ય પણ ભરૂચ સુધી ફેલાયું હોય અને બીનમાલનું રાજ્ય તેના હાથથી નીકળી જવાથી પણ ભરૂચના રાજ્ય પર તેઓનો યા તેઓના કુટુંબીઓનો અધિકાર ચાલુ રહ્યો હોય. ભરૂચના ગુર્જર રાજાઓનાં દાનપત્રોથી પ્રકટ થાય છે કે તે ગુર્જર રાજ્યની અંતર્ગત ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લાનાં ચોરપાડ, ચોરાશી અને બાર-ડોલીનાં ધરગણાં તથા તેની પાસેનાં વડોદરા રાજ્ય, રેવાકાંઠા અને સચીન રાજ્યના પ્રાંતો પણ હોય,

૩૬૨. ગુર્જર જાતિની ઉત્પત્તિના સંબંધે આધુનિક પ્રાચીન શોધ-કાએ અનેક કલ્પનાઓ કરી છે. જનરલ કનિંગહામે તેમને યુગ્મી અર્થાત્ કુશાનવંશી હોવાનું અનુમાન કર્યું છે. વિન્સેન્ટ રિમ્પે તેમની ગણના દક્ષિણમાં કરી છે. કેમ્પબેલનું કથન એમ છે કે ઈ. સ. ની ૬ઠી સદીમાં ખજર નામની એક જાતિ, જ્યાં યુરોપ અને એશિયાની સીમા મળે છે, ત્યાં રહેતી હતી. તે જાતિના લોક ગુર્જર યા ગૂજર છે. (ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૩૦) અને તેમા મિ૦ દેવદત્ત ભાંડારકરે કેમ્પબેલનું કથન સ્વીકાર્યું છે. ૭૨ પરંતુ એ સર્વ કલ્પના માત્ર છે, કારણકે તે સર્વમાં

૭૨ શ્રીયુત ભારદ્વાજે તે સાથે સાથે એ પણ વખા નાગ્યુ છે કે : “ નુબઈ ઇલાકામાં ગજર (ગુર્જર) નથી; એમ જાનાય છે કે તે જાતિ હિંદુ-ઓમાં ભળી ગઈ. ત્યાં ગજર (ગુર્જર) વાણિયા (મહાજન), ગજર (ગુર્જર) કુંભાર અને ગજર (ગુર્જર) સુતાર-કડિયા છે, ખાનદેશમાં દેશી કણ્ઠી અને ગજર (ગુર્જર) કણ્ઠી છે. એક મરાઠા કુટુંબ ગુર્જર કહેવાય છે કે જે મહા-રાષ્ટ્રના આધુનિક ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ રહેલ છે. કર્ણાટકા આંધ્રપ્રદેશમાં પણ ગુર્જર નામ મળે છે. રાજપુતાનામાં ગૂજર ગૌડ (ગુર્જર ગૌડ) આઘણ છે. આ સર્વ ગજર (ગુર્જર) જાતિના છે. ” ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૨૨) ભંડાર-કર મહારાજને આ નામોથી સામાન્ય ઉત્પત્તિ બંધુવામાં પણ ભારે શ્રમ થયો છે અને તેણે આ સર્વને ગજર ઠરાવી દીધા છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમ નથી. જેથી શ્રીમાલ નગર (ભીનમાલ, નેધપુર રાજ્યમાં)ના આઘણ, વાણિયા, મહાજન, સોની આદિ બહાર જવાથી પોતાના મૂલ નિવાસ સ્થાનના નામથી અન્ય આંધ્રપ્રદેશ આદિથી પોતાને અલગ બતાવવા માટે શ્રીમાલી આઘણ, શ્રીમાલી મહાજન-વાણિયા આદિ કહેવાયા-ઓળખાયા; તેવીજ રીતે માર-વાડમાં દધિમતિ (દાહિમ) ક્ષત્રિયા રહેનારા આઘણ, રાજપૂત, જાટ આદિ દાહિમે આઘણ, દાહિમે રાજપૂત, દાહિમે જાટ આદિ કહેવાયા, અને ગૌડ દેશના આઘણ, રાજપૂત, કાયસ્થ આદિ બહાર જવાથી ગૌડ આઘણ, ગૌડ રાજપૂત, ગૌડ કાયસ્થ આદિ પ્રસિદ્ધ થયા, તેમજ પ્રાચીન ગુર્જર દેશના રહેનારા આઘણ, વાણિયા, કુંભાર, સુતાર, કડિયા આદિ ગુર્જર આઘણ, ગુર્જર (ગૂજર) કુંભાર તથા ગુર્જર (ગૂજર) સુતાર-કડિયા આદિ કહેવાયા છે. એથી ગુર્જર આઘણ આદિના અર્થ કે અભિપ્રાય એ નથી કે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના આઘણ આદિ તેમનાં નામની પૂર્વે ગુર્જર (ગૂજર) શબ્દ

કોઈ પણ એવું સપ્રમાણ બતાવી શકેલ નથી કે અમુક સમયમાં અમુક કારણથી આ ગુર્જર જાતિ બહારથી અહીં આવી, ખજરથી ગુર્જર या गुज्जर જાતિની ઉત્પત્તિ માનવી એ એવી કલ્પના છે કે જેમ કોઈ એમ કહે કે સકસેને કાયસ્થ યુરોપની સેકસન જાતિથી નીકળેલ છે. નવસારીથી મળેલા ભરચના ગુર્જરવંશી રાગ્ન જયભટ (ત્રીજા)ના કલ-ચુરિ સંવત્ ૪૫૬ (વિ. સં. ૭૬૨)ના દાનપત્રમાં ગુર્જરોને મહારાજ કર્ણ (ભારતપ્રસિદ્ધ)ના વંશમાં થયેલ જણાય છે. (આ ૩૦૭ થી ૩૧૨ સુધીની હકીકત રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજીના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પ્રથમ ખંડમાંથી લીધેલી છે.)

૩૧૩ ગુજરાતમાં ચાવડા વંશના વનરાજથી પાટણની સ્થાપના, ચાવડાવંશ પછી ચાલુક્યવંશ પછી વાઘેલાવંશ, અને પછી મુસલમાનોના ગુજરાતમાં પ્રવેશ અને અધિકાર એ જાણીતી વાત છે એટલે તેનો વિસ્તાર કરવો નિરર્થક છે. શ્રી હેમચંદ્રના કાલમાં અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એમ સમજાય છે; પછી તે ભાષા રૂપાન્તર લેતી ગઈ અને તેરમા સૌદામા સૈકામાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય થતું ગયું, ગૂજરાત બીજા પ્રાંતોના સંપર્કથી ઘૂંટું પડ્યું ને તેથી તે દેશની ભાષા બીજા દેશની ભાષાથી જુદું સ્વરૂપ લેતી ગઈ અને તે ગૂજરાતની દેશી ભાષા ગૂજરાતી કહેવાઈ.

તેમના આદિ નિવાસનું સૂચક છે, નહિ કે જાતિનું. ઉક્ત મહારાજે એક કર-હાસિ બ્રાહ્મણ કુટુંબના અહીંના ઇ. સ. ૧૧૯૧ (વિ. સં. ૧૨૪૮)ના દાન-પત્રમાંથી થોડુંક અવતરણ પણ આપેલ છે કે જેમાં દાન લેનારા ગોવિંદ બ્રાહ્મણને કાશ્યપ, અવતસાર અને નૈધુવ-આ ત્રણ પ્રવરવાલા નૈધુવ ગોત્રના, અને ગુર્જર ઉપનામવાળા (ગુર્જર સંમુખાભિધાન) જણાવેલ છે. જો ગુર્જર જાતિને એશિયાની ખજર જાતિ હોવાનું માનવામાં આવે તો શું તેનો અહીં પણ ગોત્ર અને પ્રવરનો પ્રચાર હતો? તેમણે ગૂજર ગાડોની ઉત્પત્તિના સંબંધે પણ લખ્યું છે કે ‘આ નામનું તાત્પર્ય ગૂજર જાતિના ગૌડ બ્રાહ્મણ છે; પરંતુ વાસ્તવમાં ગુર્જર ગાડોનો અર્થ એજ છે કે ગુર્જર દેશના રહેનારા ગૌડ બ્રાહ્મણ, પણ ગૂજર જાતિના ગૌડ બ્રાહ્મણ નહિ. (રા. બ. ગૌરીશંકર).

પૂવની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૧

પ્રકરણ ૨ જી.

પૂર્વની ભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ
નવી બની નથી.

૩૧૪. જૂની પ્રાકૃત-અપભ્રંશ ભાષા મરીને (બોલતાં હુમ થઇને) તે સ્થળે ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, બંગાલી આદિ નવી દેશી-આર્ય-ભાષા ઉત્પન્ન થઈ એમ અમુકનું માનવું હોય તો તે અયોગ્ય છે. ભાષાનું પરિવર્તન થયાજ કરે છે એ વાતની સાક્ષી ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરે છે; પણ એક ભાષા મૃત થાય અને તેને સ્થાને બીજી ઉદ્ભવે- નવીજ જન્મ પામે એ ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરવાર કરતો નથી. કોઇ એમ કહે કે મોટી ક્રાંતિ થાય-રાજ્યક્રાંતિ કે ધર્મક્રાંતિ કે વિચારક્રાંતિ થાય અને તે વખતે એક ભાષા મરણુવશ થાય ને તેને બદલે બીજી થાય એ વાત પણ યોગ્ય નથી. ઇ. સ. ૧૩ માથી તે ૧૫ મા શતકમાં સમગ્ર હિંદુસ્થાનમાં સંતકવિ ઉત્પન્ન થયા ને તેમણે લોકોની ધાર્મિક અને સામાજિક રહેણીકરણીમાં ખળભળાટ ઉપજાવ્યો-એ એક સમય; અને બીજો સમય અગ્રેજી વાંગમયરૂપી વાલણીનું દૂષ આપણને મળવા લાગ્યું તે વખતનો;-આ બંને સમયમાં ખળભળાટ અને વિચારક્રાંતિ જંગી થયાં હતાં, પણ એક પણ સમયે નવીન ભાષાનું નિર્માણ થતું બન્યું નથી એ લક્ષમાં રાખવા જેવી બાબત છે. તે વખતે અંતરજી વિચારક્રાંતિ અને અન્ય ભાષામાંથી વિચારોનું ગ્રહણ એ જરૂર થયું, છતાં તેથી એમ સિદ્ધ થતું નથી કે એક ભાષા મરીને તેની જગ્યાએ બીજી નવી ઉત્પન્ન થઈ. બિન્ન સંસ્કૃતિના બે માનવ વંશોની અથડામણી થાય ત્યારે એક બીજાની ભાષામાં મિશ્રણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. તે કારણે સંસ્કૃતની પ્રાકૃત ભાષા કેમ થઇ, અથવા પ્રાકૃતની અપભ્રંશજ કેવી રીતે બની ગઇ તેની સંગતિ મળી આવે છે અને તે ભાષાનો ઇતિહાસ સારી રીતે કહી શકે. ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ મા શતકની દરમિયાન હાલની હિંદની દેશી આર્યભાષાઓ ઉત્પન્ન થઇ એવું

આપણને દિસે છે, કારણકે તેરમા શતકમાં ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી વગેરે ભાષામાં વાંગમયરચના પ્રથમ જોવામાં આવે છે. આ સમયની આસપાસ એટલે ઇ. સ. ૧૦ થી ને ૧૩ મા શતક સ્ક્રિપ્ચાન હિંદુ-સ્થાનમાં અન્ય સંસ્કૃતિના યા જાતિના લોક આવી આપણમા મિશ્રિત થયા કે કેમ તે ઇતિહાસ પરથી જોવું જોઈએ.

૩૧૫. આઠમા શતકથી આરબોની સ્વારી જલમાર્ગે સિંધ કચ્છમાં પ્રથમ આવી. તેઓ ગૂજરાત તોડી રાજપુતાના સુધી આવી આવ્યા; પણ ત્યાં તેઓને સાગે માર પડ્યો ને તેઓ પાછા ફર્યા, પણ તેમણે સિંધ અને મુલતાનમાં પોતાની સત્તા સ્થિર કરી મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ ગુજરાત, રાજસ્થાનમાં ધ્રમ મચાવી.

‘તરલતરતારતર વારિદારિતોદિત-સૈન્ધવ કચ્છેલ્લસૌ-રાષ્ટ્ર ચાષોટક મૌર્ય ગુર્જરાદિ રા(જ્યે) નિઃશેષ દાક્ષિણાસ્ય ક્ષિતિપતિ નિગોષયા દાક્ષિણાપથપ્રવેશ...પ્રથમમેવ નવસારિકા વિષય પ્રસાધના યાગતે (પછી ૭-૮ લીટીમાં ધણું વિશેષણ છે તે અહીં આપ્યાં નથી) સમરશિરસિ વિજિતે તાનિકાનોકે...અવનિજનાશ્રયઃ શ્રીપુલકેશિરાજઃ ઇ. સ. ૫. આ ઈ. સ. ૭૩૯ નો તામ્રપટ કેમ્પબેલના બેબેગેજેટીયર વૉ. ૧ પૃ. ૧૦૯ પર મુદ્રિત થયો છે. તેમાં આયુક્યકુળના લાટદેસરથ શાખા પૈકી પુલકેશીએ નવસારી દેશ જીતવા માટે પ્રથમ આવેલા તાનિક એટલે આર્ય સૈન્યનો પરાભવ કર્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. સિંધ શિવાય કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુર્જર, મૌર્યરાજ (ઉત્તર કાંકણમાંના તે વખતના મૌર્યકુળના રાજાઓ)ની સારી રીતે ખબર તાનિક-આરબોએ લીધી હતી અને તેઓએ ઇ. સ. ૮મા શતકમાં મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ આ તામ્રપટ-માંથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

૩૧૬. આ પછી, પછીના શતકમાં હરન ઉર રશીદ નામનો આદલાહ યા ખલિફા હતો ત્યારે આરબોની સત્તાનો પ્રચાર ઇરાનમાંથી અફઘાનિસ્થાન અને તાર્તરી પર જઈ ત્યાં મુસલમાની ધર્મનાં મૂળ જોરથી રોપ્યાં હતાં. પછી અફઘાનીસ્થાન અને તાર્તરીમાં આરબોની

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાએ નવી બની નથી. ૩૧૩

સત્તા ક્ષીણ થતી ગઈ તેથી ત્યાં મુસલમાનોનું ધર્મ તથા રાજ્ય વિસ્તારનું જોર તૂટ્યું ને તાત્તીશએ અફઘાનિસ્થાન તામે કર્યું અને હિન્દુસ્થાન ઉપર હુમલો કરવા દશમા શતકથી આરંભ કર્યો. દશમા શતકને અંતે સિંધુની પેલી પાર સુધી તેમની સત્તા કાયમ થઈ પણ તેની આ બાજુ તેઓ ઘુસવા લાગ્યા. આથી તે બંને બાજુ વચ્ચે વસેલાં ક્ષત્રિય કુળોમાં ખળભળાટ જાગતાં આત્મસંરક્ષણ માટે તેઓ દક્ષિણ બાજુ નેમજ પૂર્વ બાજુ જઈને હિંદુ લોકોમાં મળ્યા, કેટલાયે રાજ્યો પણ સ્થાપ્યાં. આ કુળો ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ, ઈત્યાદિનાં હતાં. ગૂર્જર, ચાલુક્યનાં કોઈક રાજાનો અર્ધો ભાગ એકઠા દણોની સાથે અદર ધુસ્યો હતો. તેણે ગૂર્જરાતમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં રાજ્ય પણ કર્યું. પણ તેનું મોટા પ્રમાણુમાં પ્રયાણ નવમા શતક પછી થયું. આ ચાલુક્ય રાજ્ય ગૂર્જરાતમાં સ્થાપન થયા પછીજ ગૂર્જરાતમાં 'ગૂર્જર' એ નામ મળ્યું એ વાત અર્ધો ગુર્જરાને સમય નહોતો મળ્યો તે પરથી, અને મહારાષ્ટ્રમાં 'કદ્યાણકટક' જેવાં પોતાના પૂર્વ વસતિસ્થાનનું સ્મરણ આપનાર રથજો બીજા ચાલુક્યોએ (તેલપે) સ્થાપ્યાં તે પરથી જાણવામાં આવે છે. આ ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ મૂળથી પ્રાચીન આર્ય જાતિઓ હતી. પ્રાચીન આર્યજાતિઓનું સૌથી પ્રથમ નિવાસ મધ્ય એશિયામાં હતું. ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટથી પછી પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ ઈત્યાદિ ક્ષત્રિય કુળો સમગ્ર હિન્દુસ્થાનમાં (કાનડા, તેલંગણ અને નીચેના પ્રાંત સુધી) પ્રસરી. તેઓ અન્ય ધર્મીય, અન્ય સંસ્કૃતિનાં અને અન્ય ભાષાનાં હતાં. તેઓની અને તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાંના લોકોનું સંમિશ્રણ થઈને તે કાયમના મળી જવાની ધમાચકડીમાં નવીન ભાષા ઉત્પન્ન થવા જેવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૩૧૭. પછી અચ્ચારમાં શતકના પહેલા ૨૪ વર્ષમાં મઝનવીના મહમદે પોતાના અફઘાન, તાર્તર આદિ સૈનિકો લઈને અનેક વેળા હિન્દુસ્થાનપર સ્વારી કરી અને ઉપર જણાવેલા ક્ષત્રિયોની હીલચાલો અને પ્રયાણને વળી એક જોરથી ધક્કો માર્યો.

૩૧૮. ઇ. સ. ના ૮ મા શતકમાં આરબોની એક સ્વારી સિંધ

અને સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં આવી ગયાનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યો છે, પણ તે ક્ષણિક હોવાના કારણે તેનું ઝાઝું પરિણામ આવ્યું નહિ, પણ ઈ. સ. ના અચ્ચારમાં શતકથી તે ત્યારપછી તુર્કઆદિ પરધર્મી લોકોનાં અનેક ધાડાંઓ આર્યભૂમિપર આવ્યાં અને તેઓએ અભૂતપૂર્વ ખળભળાટ મચાવી દીધો એમાં શંકા નથી. ઇ. સ. ૧૦૦૨ થી ૧૦૨૪ સુધી અનેક વેળાએ હિંદુસ્થાનપર સ્વારી મહમદ ગીઝનીએ કરી. મહમદ ૧૦૨૪ માં મુલતાનઅજમેર માર્ગે અણહિલવાડ પટણમાં ઉતર્યો અને પછી સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથપર હુમલો કર્યો. સોમનાથને હાંટ્યા પછી તે પુનઃ પટણપાસે ગયો અને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યો. તેણે ત્યાં મસ્જીદો વગેરે બાંધ્યાનો ઉલ્લેખ છે (બામ્બે ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૧૬૮ ફુટનોટ). મહમદના ધાડાંથી પંજાબ, રાજપુતાના, ગૂજરાત, સૌરાષ્ટ્ર-એ દેશોમાં વિલક્ષણ ખળભળાટ થયો. જેમનામાં તે સાથે સામનો કરવાનું કૌવત ન હોય તેમણે દેશ છોડી નાસવું, રાજ્યોએ પોતાના સગાંસંબંધીનો આશ્રય લેવો, એવું એકંદર થઈ પડ્યું તેમાં આશ્ચર્ય નથી. ગૂજરાતનો ભીમરાજ (ઇ. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૬૪) પોતાનું જખડું રાજ્ય હોવા છતાં પણ તે છોડી બાગ્યો અને કંથકોટનો આશ્રય કરી રહ્યો. મહમદ સાથે આવેલા લોકો પૈકી કેટલાક વિદેશી લોક અહીં વસવાટ કરીને રહ્યાનો ઉલ્લેખ વધારે ક્યાંય મળતો નથી એ ખરું છે, પણ ગૂજરાતના કેટલાક લોકો ખાનદેશમાં રાજપુતાનાના ઉત્તર માળવામાં, પંજાબના અયોધ્યાપ્રાંત પાસે-એ સ્થળોમાં જણાતા રહેવાશીઓની ભાગાભાગી માત્ર તેની સ્વારીના કારણે થઈ હોય એમાં નવાઈ નથી.

૩૧૬. આ પછી બીજી ધાડ મહમદ ઘોરીની આવી. તે બારમાં શતકની આખર આવી. દિલ્લીના ચોહાણુ ઉપર ઉત્તર હિંદુસ્થાનનું વર્ચસ્વ હતું અને તેનું જોર ધણું હતું તેથી મહમદનું ત્યાં આવ્યું નહીં. પહેલી ખેપમાં ઇ. સ. ૧૧૯૧ માં થાણેશ્વર પાસે માર ખાઈ તેને ભાગી જવું પડ્યું. તેજ પાછો ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલી રાજકીય એકતા તૂટતાં ૧૧૯૩ માં આવતાં તેને જશ મળ્યો. તેણે પ્રથમ ચોહાણુની ખખર લઈ પછી બીજાનો નાશ કર્યો.

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૫

૩૨૦ મહમદઘોરી મહમદગીઝનીની પેઠે કેવળ લૂટ કરી પાછો આવ્યો જવા નહોતો આવ્યો, પણ તેને તો હિંદુસ્થાનમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવાનું હતું, તેથી (૧) એક એ વાત થઈ કે અન્ય સંસ્કૃતિના અને અન્ય માનવવંશના લોકોનો મોટો સમુદાય આપણામાં ધુસ્યો, અને (૨) બીજું એ થયું કે તેણે ત્યાંથી આપણા લોકોને પોતાના દેશમાંથી હાંકી કાઢી રાજપુતાના, માળવા, ગૂજરાત—એમાં વનવન ભટકતા કર્યા. મહમદઘોરી દિલ્લી અને પંજાબ જીતીને દરીદ્રામ ન બેઠો, પણ તેણે પોતાના સરદાર પૂર્વ બાજુ બગલામાં અને દક્ષિણ બાજુ માળવા ગૂજરાત સુધી મોકલ્યા. બંગાલ અને બહાર પ્રાંત ૧૧૯૪-૯૫ ના સુમારે મુસલમાનોના તાબામાં આવ્યો. ગૂજરાતમાં તેઓ ફાવ્યા નહિ, પણ તેના પછીના ગુલામ રાજ્યએ ગૂજરાતને હેરાન કર્યું ને પછી તેરમા શતકના છેવટમાં અલ્લાઉદ્દિને ગૂજરાતના કર્ણરાજના રાજ્યને ધૂળમાં મેળવ્યું અને મહારાષ્ટ્રમાં દેવગિરિના યાદવોનો ૧૨૯૪ માં પરાભવ કર્યો.

૩૨૧. મરાઠી સાહિત્યમાં મૂળ સાહિત્ય જ્ઞાનેશ્વરીને સંપૂર્ણ થયે ચારજ વર્ષમાં મહારાષ્ટ્રનો મોટો ભાગ મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો. મહમદ ગીઝની સાથે અફઘાન, આરબ, તાર્તર, અને મહમદ ઘોરી સાથે પણ તેવાજ અફઘાન, તાર્તર, તુર્ક ઇત્યાદિ પરધર્મી અને બિન્ન કુળના લોક અગ્યારમા શતકના આરંભથી તે તેરમા શતક સુધી હિંદુસ્થાનમાં આવી ધુસ્યા. તેઓએ આપણો ધર્મ સ્વીકાર્યો નહિ, પણ તેમને આપણી ભાષા બોલવી પડતી. આથી નવી ભાષા ઇ. સ. ૧૧ મા શતકથી ૧૩ મા શતક સુધીમાં ઉદયમાં આવી. તે પૈકી દોઢ ભાષાને પોતાનું નિશ્ચિત સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં બીજી ભાષા કરતાં વખત લાગ્યો. કોઈએ તેવું સ્વરૂપ ઝટ સાધ્ય કર્યું એટલેકે એકાદ અર્ધો શતક આગળ પાછળ એમ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જન્મ પામી. મરાઠીમાં ૧૩ મા શતકમાં નિશ્ચિત સ્વરૂપનું વાંગમય મળે છે, ત્યારે તે નિશ્ચિત સ્વરૂપની બોલીના રૂપમાં આવી તે પૂર્વે એક બે શતકમાં તે ઉત્પન્ન થવી જોઈએ એ ઉઘાડું છે.

૩૨૨. ગૂજરાતીમાં પહેલાં તેરમા શતકનું વાંગમય પ્રાપ્ત થાય છે.

(જુઓ રેવન્ટગિરિ રાસ-ગમ્પુરાસાદિ આ શતકનું આ ગ્રંથમાં આપેલ વાંગ્મય તેમજ સ. ૧૪૫૦ નું (ષ. સ. ૧૩૯૪નું) મુગ્ધાવબોધ ઔકિતક કે જે વ્યાકરણનો ગ્રંથ છે તે જેમાં જૂની ગૂજરાતીનું વિવરણ છે.) તેથી તેના એક બે શતકો પૂર્વે તે અસ્તિત્વમાં અહીં હોવી જોઈએ. આથી ઠીક અનુમાનથી હિંદુસ્થાનમાંની હાલની દેશી-આર્યભાષાઓ આ ધડમથલના અને જૂદા જૂદા માનવવંશના અથડામણના કાળમાં જન્મ પામી એ ઉદ્ધાટું દિસે છે. મુસલમાનોના હુલ્લડોથી સપાદલક્ષ (સવા લાખ-શિવલીક) એ પંજાબનો હુંગરી ભાગ-તેમાંથી અને આસપાસ વસવાટ કરી રહેનારા ક્ષત્રિય લોકોનાં કુળો પાછળ પાછળ જતા ચાલ્યાં અને તેઓએ દક્ષિણ બાજુ મારવાડ, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, અને પૂર્વ બાજુએ બહાર-બંગાલ સુધી પ્રયાણ કરી વસવાટ કર્યો અને રાજ્યો સ્થાપ્યાં એ ઉપર જણાવેલું છે. આ લોકોએ હિંદુ ધર્મ, ચાલતા રીતિરીવાજો, ભાષા સર્વ અહીંથી ઉચક્યાં. અક્રમાન, તુર્ક, તાતાર આદિએ પોતાનો ધર્મ ન છોડતાં બદલે તરવારથી તેનો પ્રસાર કરીને પુષ્કળ હિંદુઓને વટલાવ્યા, પણ તેઓનો અને આપણો વ્યવહાર ચાલવો જોઈએ તેથી તેઓને આપણી ભાષા સ્વીકારવી પડી અને એ દીકજ થયું. તેથી ભાષાની દૃષ્ટિએ તેઓનું આપણામાં આવી રહેવાનું પરિણામ, અને તેઓના હુલ્લડનું, અને તેની પૂર્વે પંજાબથી ચારે બાજુ પ્રસરવા લાગેલા ગુર્જર, પરમાર, ચોહાણ, ચાલુક્ય ઇત્યાદિ કુળોનું આપણામાં ભળી જવાનું પરિણામ, સરખું જ થયું એમાં શંકા નથી.

પ્રકરણ ૩ જી.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી)

૩૨૩. તેરમી ચૈદમી સદીમાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય નિર્માણ થયું. તેથી ગૂજરાતી ભાષા તેટલી પ્રૌઢ થઈ હતી એવું જણાય છે. વળી તે પૂર્વે એ ત્રણ સદી તો તે બોલાતી હોવી જોઈએ એમ અનુમાન કર-

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી) ૩૧૭

વામાં હરકત નથી પણ સુદૈવે આ સંબંધે કેવળ અનુમાન પરજ તે વાતનો માત્ર આધાર રાખવા જેવું નથી રહ્યું, કારણ કે વિદગ્ધ-વાંગમય અને અન્ય આધાર પણ મળી રહે છે, કારણકે સં. ૮૩૫માં રચાયેલી કુવલય માલા છે તેમાં મુખ્ય દેશમાં સૌરાષ્ટ્ર ને લાટ દેશનો ઉલ્લેખ કરવા ઉપરાંત ગૂર્જર લોક ને તેમની ભાષાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે:—

ધયલોણિય પુટુએ ધમ્મવરે સધિવિગ્ગહે નિરણે,

‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ ભણિરે, અહ પેચ્છઘ ગુજ્જરે અવરે.

—પછી ગુર્જર લોકોને જોયા. એ લોકો ધી અને માખણથી પુષ્ટ શરીરવાળા, ધર્મપરાયણ, સધિવિગ્રહમાં નિપુણ અને ‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ એમ બોલનારા હોય છે.

વળી સાથે લાટપ્રદેશ કે જોનો હાલ ગૂજરાતમાં સમાવેશ થાય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ છે કે:—

પહાઓલિતવિલિતે, કયસીમતે સોહિયંગતે

‘અમ્હ’ કાઉ તુમ્હ’ ભણિરે અહ પેચ્છઘ લાડે.

—પછી લાટના લોકોને જોયા—એ લોકો (માથામાં) સેંથો પાડનારા, લેપન કરનારા, સુશોભિત શરીરવાળા અને ‘અમ્હ’ કાઉ તુમ્હ’ એમ બોલનારા હોય છે.

૩૨૪. કોઇપણ ભાષા પોતાનું સૌષ્ઠ્ય-પ્રાદ્યપણુ ઇત્યાદિ ગુણોથી અગર તે બોલનારાની ધાર્મિક સમજણથી શિષ્ટસમત થઇ હોય તો તેનું રૂપાંતર થયા પછી તે સાથે તેમાં વાંગમય-સાહિત્ય ઉપજી શકે છે. ઉદાહરણ માટે સંસ્કૃતની વાત કરીએ. સામાન્ય જનસમૂહની નિત્ય વ્યવહારની બોલવાની ભાષાની દૃષ્ટિએ જે તેનું અસ્તિત્વ વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૭ સાત શતક ઉપર નષ્ટ થયું હતું, છતાં પણ વિદગ્ધ વાંગમયની વાહક તરીકેની દૃષ્ટિએ જોતાં વિક્રમ સંવત્ પછી ૧૭-૧૮ શતક સુધી તે જીવંત રહી છે. બીજું એ છે કે વાંગમયમાંની ભાષાનું સ્વરૂપ નિર્માણકાલે જેવું હોય છે તેવુંજ પછી રહે એવી ખાત્રી કોઇ આપી શકે તેમ નથી. જુઓ બૂની કૃતિઓ યા મધ્યકાલીન કૃતિઓ—દાખલા તરીકે

નરસિંહ મહેતાની કૃતિઓ—તે શુદ્ધ થતી ગઇ, તેનાં જૂનાં, દુર્બોધ સ્વરૂપ બદલાતાં ગયાં અને અત્યારે જે પ્રભાતિયાં વગેરે તેનાં બોલાય છે તે જે સ્વરૂપે બોલાય છે તે સ્વરૂપ કંઇ નરસિંહ મહેતાનું સ્વપ્રણીત નથી. સાહિત્ય એ, ભાષાને નામશેષ કરવા દેતું નૈથી, પણ તે તેના ખરાં સ્વરૂપને માટે સાક્ષી પણ દર્શ શકતું નથી. શિલાલેખમાં તેમ થતું નથી, પણ ગૂજરાતી તળપદમાં જૂના લેખ મળ્યા નથી,

૩૨૫. પાલિભાષા લઘુએ. તેમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૩ શતકથી પછી ઘણું સાહિત્ય થયું હવે જણાયું છે. બૌદ્ધ લોકોના પરંપરાગત વિશ્વાસ પ્રમાણે બુદ્ધ વચનો પર ઉભી કરેલી તે ગ્રંથભાષા છે. એટલે પાલિ અર્થાત્ જૂની પ્રાકૃત, બુદ્ધ સુધી પહોંચે છે. વિ. સં. પૂર્વે ૧૩૦૦ વર્ષ સુધી તેને લઈ જવાનો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. અશોકના વખતમાં તેના કિંચિત્ બદલતા જનારા સ્વરૂપમાં શિલાલેખો લખાતા ચાલ્યા તે ઇ. સ. પછી એક શતક સુધી લખાતા ગયા. આ બે શતકોની વચમાંજ સંસ્કૃત શિલાલેખો ઝળકવા લાગ્યા અને પછી તે વધુ વધુ વધતાજ ગયા. એક બાજુ અશોક શિલાલેખોની પાલી અગર પ્રાકૃત બદલતી જઈને મહારાષ્ટ્રી, હિન્દી, ગૂજરાતી આદિ થઇ નવી ભાષા ઉત્પન્ન થતી ગઇ; બીજી બાજુ આ ભાષાઓ નવી હોવાથી તેને પ્રથમ પ્રકારનું મહત્ત્વ ન મળે તે સાહજિક છે, તેથી અને સંસ્કૃત ઉપરના અભિમાનથી, તથા બૌદ્ધ ધર્મના ચાલુ કાળ પછી જાગૃતિ જોરથી થઇ થઈ તેથી, સંસ્કૃતજ શિલાલેખોની ભાષા બની; પણ પ્રાકૃતની વૃદ્ધિ થતીજ ગઇ અને તેના પોતામાંજ જૂદા પ્રકારનું (એટલે ધાર્મિક, રાજકીય નહિ) કાવ્ય-સાહિત્ય થવા લાગ્યું.

૩૨૬. પૈશાચી ભાષામાં પહેલા શતકની બૃહત્કથા, સત્તસધ, પાંચમા છઠ્ઠા સૈકામાં રાવણુવહો, સાતમા સૈકામાં મહિવહો, ૧૦મા શતકમાં ક-પૂર્વમંજરી ઇત્યાદિ કાવ્યો, એવું દર્શાવી આપે છે કે ઇ. સ. પહેલા શતકથી ૧૦ મા શતક સુધી પ્રાકૃત ભાષા જોરમાં હતી. આ દરમ્યાન જેન ગ્રંથકારોએ પણ અનેક પ્રાકૃત ગ્રંથો અને કથાઓનું સાહિત્ય રચ્યું છે.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી) ૩૧૯

ધાર્મિક, સામ્રાજીય નહિ તો કાવ્યાદિ. અંથ સુદ્ધાં જે કે સંસ્કૃતમાં પૂર્વ પ્રમાણે થતા હતા, છતાં પણ જીવંત પ્રાકૃત ભાષાએ પોતાની ચળવળ છોડી નથી, એવું આ પરથી સિદ્ધ થાય છે. આ પછીનો કાળ તેજ હાલની દેશી ભાષાનો કાળ. ઇ. સ. દશથી આરંભ શતક સુધી પ્રાકૃતમાં કાવ્ય થતાં હતાં (તેનું ઉદાહરણ હેમચન્દ્ર વગેરે). આનું કારણ, આધુનિક ભાષા તે કાળથી વધતી ગઈ અને વાંગમય-સાહિત્ય ભાષા થવાની પાતતા તેણે પોતાના અંગમાં આણી હતી.

૩૨૭ આ ‘જૈન ગૂર્જરકવિઓ’ના પુસ્તકમાં કવિઓ અને તેમની કૃતિઓનો વિ. સં. તેરમી સદીથી પ્રારંભ કર્યો છે તેનું કારણ ઉપરથી સમજાશે. આરંભ શતકથી તે પંદરમા સંકાના મધ્ય સુધી અપભ્રંશ સાથે ગૂર્જર ભાષાનું સ્વરૂપ વધારે સંબંધ જળાવ્યે જતું હતું, અને તેથી મારા મિત્ર સાક્ષરશ્રી અંબાલાલ ખુલાખીરામ જાની બી. એ. તે સમયને ‘અપભ્રંશ યુગ’ એ આપવા દોરાયા લાગે છે. તેમણે ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ ને રોજ નડિયાદમાં ‘પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમો’ એ પર મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું તેમાંથી અત્ર ઉપયોગનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

૩૨૮. ‘અપભ્રંશ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન એમ ત્રણ વિભાગોમાં ગૂજરાતી સાહિત્ય વહેચાવા પામ્યું છે. વિક્રમ સંવત્ આરંભ સૈકાથી ૧૪૫૦ સુધીનો અપભ્રંશ યુગ. ત્યારથી ૧૯ મા સૈકા સુધી પ્રાચીન સાહિત્ય યુગ; અને ત્યાર પછીનો અર્વાચીન સાહિત્ય યુગ છે. નરસિંહ મહેતાથી નાકર સુધીનું સાહિત્ય એ મિશ્ર સાહિત્ય છે. હમેશાં એક કોટી-યુગમાંથી બીજી કોટીમાં સંક્રાંતિ પામતું સાહિત્ય મિશ્ર હોઈ શકે; ન તે પ્રાચીન સંસ્કાર બધા ત્યજી શકે, કે ન તે નવીન પરિવર્તનના સંસ્કારો સર્વથા સંગ્રહી શકે. આવી સ્થિતિનું નરસિંહ-નારક યુગનું મિશ્ર ભાષા સંસ્કારવાળું સાહિત્ય છે. છતાં તે પ્રાચીન સાહિત્યની કક્ષામાં ગણાય છે. કવિ દલપતરામે વિધાન બાંધ્યું હતું કે, જે ભાષા નરસિંહ મહેતાના વખતમાં હતી તેવીજ અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે. એવો એક પક્ષનો મત છે, પરંતુ તે કેવળ ભ્રમજ છે.

૩૨૯. 'વળી નરસિંહ મહેતાને આદિ કવિ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તે પહેલાં પણ ગૂર્જર ભાષામાં કવિતાઓ લખવામાં આવતી હતી. જૈન અને જૈનેતર-બ્રાહ્મણ કવિઓએ ઘણુંક સાહિત્ય લખ્યું છે. (જૈન કવિઓ માટે જુઓ આ ગ્રંથમાં નોંધેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ.)

૩૩૦. ' આ ઉપરાંત ત્રીજો ભ્રમ એવો છે કે જૈનો અને બ્રાહ્મણોનાં સાહિત્ય જુદાં જુદાં ખીલ્યાં હતાં-પરંતુ સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાયા છતાં વિદ્વાનોએ તેમાં સાવધાની નહિ રાખવાથી એ ભ્રમો થવા પામ્યા છે. "

૩૩૧. ઉપરના તેમજ ખીજા અનેક ભ્રમો ગૂજરાતી ભાષા સંબંધે, તેના સાહિત્ય સંબંધે, તેમજ તે ભાષાની જનની અપભ્રંશ અને તેથી આગળ પ્રાકૃત સંબંધે ઉભા થવા પામ્યા છે, ને તે પૈકી કેટલાકનો ઉભા કરેલા તૃત છે. આ સર્વ આ લેખથી તેમજ આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓથી દૂર થશે અને સુચ સાહિત્યરસિકો ભાષાવિવેકદૃષ્ટિથી યથાર્થ નિર્ણયોપર આવશે. વિશેષમાં તેઓ પ્રામાણિક પણે ઉંડા ઉતરશે તો તેઓ સ્પષ્ટ જાણી જોઇ સ્વીકારી શકશે કે જૈનોએ પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશી-ગૂજરાતી આદિ ભાષાનું વાંગમય રચવામાં, તે ભાષાની રચનાનાં પ્રમાણભૂત પુસ્તકો પૂરાં પાડવામાં અને તેમનું સાહિત્ય સંગ્રહી જાળવી રાખવામાં પ્રયત્ન ફાળો આપ્યો છે, અને તેમ કરી ભાષાને સૌંદર્યવતી, રસવતી અને સ્મૃદ્ધિશાલી બનાવી છે: આટલું સમજવામાં સુજોને આ નિબંધ તેમજ આ પુસ્તક નિમિત્તભૂત થશે તો તે તૈયાર કરવામાં મેં લીધેલો પરિશ્રમ સફલ થશે અને હું કૃતાર્થ થઇશ. પરમાત્મા સૌને શુદ્ધ બુદ્ધિ અને શુદ્ધ હૃદય અર્પો એજ પ્રાર્થના !

તત્ત્વાલા બિલ્ડિંગ, લોહારચાલ }
 મુંબઇ-વિક્રમાર્ક ૧૯૮૨
 ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૯ શનિવાર.
 તા. ૧૯-૬-૨૬.

વિનિત સાહિત્યસેવક

મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ.

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

વિક્રમ તેરમી સદી.

૧ શાલિભદ્ર સૂરિ (રાજગચ્છ-વજ્રસેનસૂરિના પટ્ટધર.)

(૧) ભરતેન્દ્રેર આહુબલિ રાસ (સં. ૧૨૪૧ ફાગણ પંચમી.)

આદિ—

રિસહ જિણેસર પય પણમેવી, સરસનિ સામિણિ મનિ સમરેવી,

નમવિ નિરતર ગુરૂ ચરણ,

ભરહ નરિદહ, તણુઉ ચરિત્તાં, જે જગિ વસુદ્ધોડ્ધ વદીનો,

આર વરસિ મિહુ બધવહં.

હઉ હિવ એ ભણિસુ રાસહ છંદિહિ, ત જણુમણહર મણુ આણુદિઈ,

ભાવિઈ ભવીયણુ સાંભળઉ,

જાણુદીવિ ઉવઝા ઉર નયરો, ઘણુકણુ કચણુ રચણિહિ પવરો,

અવર પવર કિરિ અમરપુરો.

૨

*

*

*

*

અંતે—

રાયહ એ ગઠસિણુગાર વયરસેણુ સૂરિ પાટધર

૨૦૩

ગુણુગણુહં એ તણુઉ ભંડાર, શાલિભદ્ર સૂરિ જાણીધ એ.

કીધઉ એહ તીણુ ચરિતુ, ભરહ નરેસર રાસુ છંદિઈ

૨૦૪

જે પઠ્ઠ એ વસહ વિસોહિ (વદીત), મો નરૂ નિતુ નવનિહિ લહધએ.

સંવત એ આર એકતાલિ, ફાગણુ પંચમિઈ એઉ કીજી એ

૨૦૫

—પા. ૧૦. વિજયધર્મસૂરિ ભંડાર. વ. સે.

(૨) બુદ્ધિરાસ.

આદિ—

પણુમવિ દેવિ અમંબાઈ, પંચાણુણુ ગામિણિ વરદાઈ
 જિણુ સાસણિ સાંનિધિ કરઈ સામિણિ, ૧
 સુર સામિણિ તું સદા સોહાગિણિ.
 પણુમિય ગણુહર ગાયમસામિ, દુરિગ પણુસઈ તેહનઈ નામિ,
 વર્ધમાન સામીનઉ સીસ, પ્રણુમ્યાં પૂરઈ સયલ જગીસ. ૨
 સહગુરવયણુ સંઘડ કીજઈ, ભોલા લોક સીધામણુ દીજઈ,
 કેઈ ભોલજ લોકપ્રસિદ્ધા, ગુર ઉપદેસઈ કેઈ લદ્ધા. ૩
 * * * *

અતે—

સાલિભદ્ર ગુર સંકલીય, એ સવિ ગુર ઉપદેસ તુ,
 પદઈ ગુણુજ જે સાંભલ્લખએ, તેડ સવિ ટલ્લખ મ્મેસ તુ. ૫૩
 (પાઠાંતર—ધરમ કરઉ સુધ ભાવસ્યુ એ, અવિચલ સુખ લહેસિ ૬૨).
 —સં. ૧૬૩૨ વર્ષે માગશિર વદિ ૧૪ ભોમે સ્તભતીથે રાજ-
 ચંદ્રેણ ત્રિખિનં. પા. ૨-૧૪ ગુ. વિ.; ૩-૧૩ મો.
 —ઉપાધ્યાય શ્રી મનિકર્તિ ગણિગજેદ્રાણું શિષ્ય ૫૦ મહિમા-
 કુમારગણિ તનૂ શિ૦ જયજાભેન લિલેખ. સુઆવિકા પુણ્ય-
 પ્રભાવિકા રાજકુંચર પઠનાથ. આ. ક.

(૩) હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ ૩૦ ડા. ૭૦ પ્રત ૧૨૦ (આ રાસ
 જોયો નથી. નામ પરથી અનુમા. થાય છે કે ઉપરનો બુદ્ધિરાસ
 ને આ રાસ એકજ હશે.)

૨ ધર્મ. (મહેંદ્રસૂરિ શિષ્ય.)

(૪) જંબૂસ્વામિ ચરિત (જંબૂસ્વામિ ચરિય) સં. ૧૨૬૬.

આદિ—

જિણુ ચક્રવીસઘ પય નમેવિ ગુર ચલણુ નમેવી,
 જંબૂ સામિહિં તણુઈ ચરિય ભવિઉ નિસુણેવી,

કરિ સાનિધ સરસતિ દેવિ જિમ રથં કહાણુકં,
જંબુ સામિહિં ગુણુ ગહણુ સંખેવિ વપાણુકં.

૧

*

*

અતે—

વીર જિણુદહ તીથિ કેવલિ દ્વિ પાછિવકુ,
અભવકુ અધસારીકુ પાટિ સિદ્ધિં પુહુતુ જંબુ સ્વામિ,
જંબુસામિ ચરિત પદર્થ ગુણુધં જે સંભલધં,
સિદ્ધિ સુખ અણુંત તે નર લીલાહિ પામિસિદ્ધિ. ૪૦
મહિંદસરિ ગુરુ સીસ ધમ્મ ભણુછહો ધામીકો હ.
ચિતક રાતિ દિવસિ જે સિદ્ધિહિ ઝેમાલીયા હ,
આરહ વરસ સચ્ચહિં કવિતુ નીપતં છાસદ્ધિ.
સોલહ વિજ્ઞાનઅવિ દુરિય પણાસક સયલસધ. ૪૧

૫૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ. (પા. ૩ પ્ર. કા.)

[મહેદ્રસિંહ સૂરિ—(૧) અચત્ત ગચ્છમાં ધર્મધોપ સૂરિના શિષ્ય
અને સિદ્ધપ્રભ સૂરિના ગુરુ થઈ ગયા છે. જન્મ સં. ૧૨૨૮ દીક્ષા
૧૨૩૭ આચાર્યપદ ૧૨૬૩. મરણ ૧૩૦૮. તેમણે સ. ૧૨૮૪ માં
રાતપદ્ધિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. (૨) બીજા મહેદ્રસૂરિ હેમાચાર્યના શિષ્ય
સં. ૧૨૧૪ માં થયા છે તેમણે હેમચંદ્રકૃત અનેકાર્થ સંગ્રહ પર અને-
કાર્થ દેરવાકર કૌમુદી નામની ટીકા રચી છે. આમાંથી આપણા કવિના
ગુરુ પહેલા—મહેદ્રસિદ્ધસૂરિ લાગે છે.]

૩ વિજયસેનસૂરિ. (મહામાત્ય વસ્તુપાલના ધર્માચાર્ય.

નાગેન્દ્રગચ્છના મહેન્દ્રસૂરિ-શાંતિસૂરિ—આનન્દસૂરિ-
અમરસૂરિ—હરિભદ્રસૂરિ શિષ્ય. તેમણે આણુપર
વસ્તુપાલ તેજપાલે કરાવેલી નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠાની

પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૮૭ કાગણુ વહિ ૩ રવિને દિને
કરી હતી.)

(૫) +દેવંતગિરિ રાસો (ગિરનાર પર્વત સબંધી)

આદિ—

પરમેસર નિત્યેસરહ પયપંકય પશુમેવિ,	
ભણિસુ રાસુ દેવંતગિરે અભિકદેવિ સુમરેવિ.	૧
ગામાગર પુરવણુ ગહણુ સરિ સરવરિ સુપએસુ,	
દેવભૂમિ દિસિ પચ્છિમહ મણુહર સોરહસુ.	૨

*

*

†

અંત—

રંગિહિ એ રમઇ ને રાસુ સિરિ વિજયસેણિસુરિ નિમ્મવિહિ એ,
નેમિ જિણુ તૂસઈ તાસુ અમિક પૂરઈ મણિ રતી એ. ૨૦

[આ રાસને ૪ કડવમ્ (કડવા) છે. તે દરેકમા અનુક્રમે ૨૦,
૧૦, ૨૨ અને ૨૦ કડીઓ છે. તે વડોદરા ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય અથ-
માણામાં પ્રકટ થએલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ એ પુરતકમાં પ્રકા-
શિત થયો છે.]

વિક્રમ ચૌદમી સદી.

૪ * વિનયચંદ્ર (રત્નસિંહ સૂરિશિ.)

(૬) નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા (પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ)

આદિ—

સોલગમુંદર ઘણલાવન્નુ, સુમરવિ સામિઉ સામલવન્નુ,

ગપિ પતિ રાજલ ચડિ ઉત્તરિય, આર માસ સુણિ નિમ

બજજરિય—૧

નેમિ કુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધી રાજલ કલકુમારિ—આંકણી.

x

x

x

x

x

અનંત—

પંચ સખી સદા જમુ પરિવારિ, પ્રિય જમાહી ગર્ધ ગિરિનારિ,

સખી સહિત રાજલ ગુણગાસિ, લેખ દિખ પરમેસર પાસિ. ૩૯

નિમ્મલ કેવલનાણુ લહેવિ, સિદ્ધી સામિણિ રાજલદેવિ,

રયણસિંહ સૂરિ પણમવિ પાય, આરધ માસ ભણિયા મર્ધ ભાય. ૪૦

—નેમિકુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધિ રાજલ કલકુમારિ—

છનિ ત્રી વિનયચંદ્ર સૂરિકૃત નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા:—

(આ ૪૦ દુકતું કાવ્ય છે, તેમાં આરમાસ લઘ દરેક માસે રાજે-
મતિ પતિવિરહથી કથન કરે છે એવું કાવ્યમય વર્ણન કવિએ કરેલું છે.
આ કાવ્ય જૈનશ્રવેનામ્મર કાન્દર-સ હેરેડમાં મુનિશ્રી જિનવિજયજીની
નીચેની પુટનોટ સહિત છપાયુ છે. (અક પુ.)

* આ આચાર્ય હતા. તેમણે સં. ૧૩૨૫ માં પર્યુષણા કલ્પસૂત્રપર
નિરૂક્ત રચેલ છે. તેમના ગુરુ રત્નસિંહ સૂરિ એ તપગચ્છમાં થયેલા શ્રેષ્ઠા-
ન્તિક શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય હતા ને વિક્રમ તેરમી સદીમાં વિદ્યમાન
હતા. તેમણે દીકા સહિત પુદ્ગલ ષટ્ત્રિંશિકા-નિગોહ ષટ્ત્રિંશિકા આદિ
મંથો રચેલા છે.

[વિનયચંદ્ર] (રત્નસિંહ સૂરિ શિષ્ય.)

(૭) ઉપદેશ માલા કથાનક છંપય (ઉવએસમાલ કહાણુય છંપય.)

આદિ—

વિજય નરિદ જિણિંદ વીર હતિહિં વય લેવિણુ,
ધમ્મદાસ ગણિ નામિ ગામિ નયરિહિ ત્રિહરં પાણુ,
નિયપુતલ રણસીહરાય પડિમોહણુ સારિહિં
કરં એસ ઉવએસમાલ જિણુવયણુ વિચારિહિં
સય પચચાલ ગાહા રયણુ મણિકરંડ મહિયલિ મુણુક,
સુહભાવિ સુદ સિદ્ધતસમ સવિ સુસાણુ સાવય સુણુક. ૧

અંતે—

છણિપરિ સિરિ ઉવએસમાલ કહાણુય
તવ સંજમ સતોસ વિણુયવિજ્ઞાન પહાણુય
સાવય સંભરણુય અત્યપય છંપય છંદિહિ
રણુસીહ સૂરીસ સીસ પભણુ આણુદિહિં
અરિહંતઆણુ અનુદિણુ ઉદય ધમ્મ મૂલ મત્યં હઉં
ભો ભવિય ભત્તિસત્તિહિં સહલ સયત્ત લચ્છલીલા લદઉ. ૮૧.

—પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં.

[અજ્ઞાત કવિ]

(૭૬) +સમેક્ષેત્રિ રામુ સં. ૧૩૨૭ માહશુદ ૧૦ ગુર.

આદિ—

સવિ અરિહંત નમેવી સિદ્ધ સૂરિ ઉવજાય,
પનર કર્મભુમિ સાદ્ તીહ પણુમિય પાય. ૧

x x x

અતે—

સંવત તેર સત્તાવીસઠ માહમસવાડઠ
 ગુરવારિ આવી ય દસમિ પહિલઠ પખવાડઠ,
 તદિ પૂર હઉ રાસુ સિવસુખ નિહાણું
 જિણુ ચક્રવીસઠ ભવીયણુ કરિસિઠ કલ્યાણુ. ૧૧૮
 જા સિસિ રવિ ગયણુગણિહિ ડોગઠ મહિમ ડલિ,
 તા વરતઉ એઉ રાસુ ભવિય જિણુસાસણુ,
 નિમ્મલ જ ઁહ નક્ષત્ર તારિકા વ્યાપઠ
 જયવતુ શ્રીસદ્ધ અનઠ જિણુસાસણુ. ૧૧૯

—પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

૫ સોમભૂતિ.

(૮) +જિનેશ્વર સૂરિ દીક્ષા વિવાહ વર્ણના રાસ-સ. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ચિંતામણિ મણિ વિ વિયત્યે સુહિયય ધરેવિણુ પાસ જિણુ,
 જુગપવર જિણેસર સૂરિ મુણિરાઉ યુણિસુ હઉ ભત્તિ
 આપણુઉ. ૧
 ગુર નિયહિયય કવહુ વરભોતિયં હાર સુગુર જિણેસર સૂરિ-ચરિયં,
 ભવિય જણુ જેણુ સા મુતિવર કામિણી, તુમ્હ વરણુંમિ
 ઉઝક ડિયએ. ૨.

*

*

*

અતે—

એહ વીવાહુલઉ જે પદ્મહિં જે દિયહિ પેલાપેલિય રંગભરિ,
 તાહ જિણેસર સૂરિ સુપસન્નુ ઈમિ ભણુઈ ભવિય ગણિ

સોમભુતી ૩૩

આ ૩૩ ટૂંકનું પ્રાચીન કાવ્ય છે. નાયક ખરતરગચ્છીય જિનેશ્વર સૂરિની દીક્ષા દશવર્ષે ખેડાગામમાં જિનપતિસૂરિ પાસે લેવાઈ, અને મરણ સં. ૧૩૩૧ માં થયું. તે વખતે પદ્ધતર જિનપ્રબોધ સૂરિ થયા. આથી આ કાવ્ય સં. ૧૩૩૧ પછી તુરતમાં રચાયેલ છે, [અને તેથી તે સમયની ભાષાના નમૂનારૂપ છે.] પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્યસંચય.

૬ જગડુ (જિનેશ્વરસૂરિ શિ.)

(૯) + સમ્યક્ત્વમાર્ગ ચક્રપર્થ સં. ૧૩૩૧ પછી

આદિ—

ભલે ભણું માર્ગ ધુરિ જોઈ, ધમ્મધ મૂલુ જી સમકિતુ હોઈ,
સમકિતુ વિણુ જો ક્રિયા કરેઈ, તાતર્થ લોહિ નીર ધાલેઈ. ૧

x

x

x

અંતે—

હાસામિસિ ચક્રપર્થમધુ ક્રિયક, માર્ગતણક છેહુ મર્થ નિયક,
જણક આગલક કિંપિ ભણક, જગડુ ભણક સધુ સયલુ ખમેક. ૬૨
શ્રીનંદક સમુદ્ધાધરિ રહક, નંદક વિહિ મદિરે કવિ કહક,
નંદક જિણેસરસૂરિ મુણિંદુ. જા રવિ જગમ જગર્થ ચદુ. ૬૩
માધ તણક અખસર ધુરિ ક્રિયક, ચડસઈ ચક્રપર્થયામધુ ચિયક,
સુદ્ધ મનિ જે નર નિસુણ્ણિ, અણતસુણ્ણિ સિદ્ધિહિ પાવંતિ. ૬૪

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂ. કા. સંગ્રહ.

૭ પ્રજ્ઞાતિલક સૂરિ.

(૧૦) + કચ્છલી રાસ. સં. ૧૩૬૩ કોરંટામાં.

આદિ—

ગણવર્થ જે જિમ દુર્ગતિહંડણુ, રોલનિવારણુ નિહુયણમંડણુ;
પણમવિ સામીક પાસ જિણુ,

સિરિ ભદ્રેસર સૂરિહિ વસો બીજી સાહુહ વનિસુ રાસો, ધમીય રોડુ નિવારીહ,
 સગ્ગ ખડુ જિમ મહીયણિ જાણુહ, અટ્ટારસક દેસુ વખાણુહ ગોવણિ
 ધનિ રમાઉલક,
 અનલ કુડ સભમ પરમાર રાજ કરઈ તહિ છે સવિચાર, આપુ ગિરિવર
 તહિં પવરો.

x

x

x

અ તે—

સાત્રીસઘ આપાડિ લખમણુ મયધર સાહુ સૂઓ
 છયાણી નયર મઝારિ આરિહવાણુકે લીમિ કિઓ,
 કમલસૂરિ નિયપાટિ સઈ હાથિ પ્રજામુરિ ઠવીઓ,
 પમીક પમાવીક જીવુ અણુસણિ આવા સૂધુ કીઓ.
 પણિ પહુતક સુરલોઘ ગણુહર ગંગાજલ વિમલો.
 તાસુ સીસુ ચિરકાલુ પ્રતપકે પ્રજાતિલક સૂરે.
 જિણુ સાસણિ નહચંદુ સુહચરે ભવીયહં કલપતરો
 તા જગે જયવત ઉમહાઉ જા જગિ જિગઘ સહસકરો
 તેરનિસઠઘ રાસુ કેરિંટાવડિ નિમ્મિહ
 જિણુહરિ દિતસુણુંતં મણુવંછિય પૂરવહ.

—સવત્ર ૧૪૦૮ વર્ષે ચીઆગ્રામે શ્રી નરચંદ્ર સૂરિણું શિષ્યેન શ્રી
 રત્નપ્રભ સૂરીણું બાંધવેન પડિત ગુણુમદ્રેણુ કમ્પૂક્ષી શ્રી પાર્શ્વનાથ
 ગોષ્ઠીકા લીંઆ ભાર્યા ગકરી તત્પુત્ર આવક જસા ડૂંગર તદ્ભગિની શ્રવિકા
 વીઝી તીલ્હી પ્રભુત્રેષાં સાહાય્યેન પ્રભુશ્રી શ્રીપ્રભ સૂરિવિરચિતં ધર્મ-
 વિધિ પ્રકરણું શ્રી ઉદયસિંહ સૂરિ રચિતા વૃત્તિ શ્રી ધર્મ-વિધિ અથસ્થ
 કાર્તિક વદિ દશમી દિને ગુરવારે દિવસ-પાશ્ચાત્ય ધટિકાદ્રયે સમયે સ્વ પિતૃ-
 માત્રાઃ શ્રેયસે શ્રી ધર્મવિધિ અથમલિખત્ । (આમ એક પ્રતને અંતે
 લખેલું છે.)

૮ અમ્બદેવસૂરિ (નાગેન્દ્રગચ્છ પાત્રહસૂરિ શિઠ)

(૧૧) +સમરા રાસો (સમરસિંહ રાસ) સં. ૧૩૭૧.

આદિ.

પહિલક પણમિડ દેવ આદિસર સેતુજસિહરે	
અનુ અરિહત સન્ને વિ આરાધક બહુ ભત્તિભરે.	૧
તક સરસતિ સુમરેવિ સારયમ સહર નિમ્મલીય,	
જસુ પયકમત્ર પસાય મૂરુપુ માણુષ મન રસિય.	૨
સંધપતિ દેસત્ર પુત્રુ ભણિમુ ચરિક સમરાતણુક એ,	
ધમ્મિય રોત્રુ નિવારિ નિમુણુક શ્રવણિ સુદાવણુક એ.	૩
* * * *	

અંતે—

સંવચ્છરિ ઇકહતર થાપિઓ રિસહ જિણિંદો,	
ચૈતવદિ સાતમિ પહુત ધરે નંદઓએ જા રવિ ચંદો.	૩
પાસડ સૂરિહિ ગણુહરહ નાગિદમ્બ ગચ્છ નિરાસો,	
તસુ સીસિહિં અમ્બદેવસૂરિહિ રચિયક એ સમરા રાસો.	૪
એહુ રામુ જો પદ્મ ગુણુષ નાચિક જિણુ હરિ દેધ,	
શ્રવણિ સુણુષ સો બયકમ્બે તીરથએ તીરથગત્ર ફલુચિધ, પ	

—પા.; પ્ર. કા.

આ રાસ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં તથા જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સચયમાં પ્રકટ થયો છે. રાસનો નાયક સમરસિંહ મત્રિ ઓસવાળ હતો અને તેના ઉપર અલપખાતની મહેરબાની હતી. તેણે સંધ કાઢ્યો હતો. આ સંધપતિ સમરસિંહ ઉર્ફે સમરાએ કેટલાંક સ્તવનો બનાવેલાં છે. સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંગ્ય પર ઋષભદેવની મૂર્તિ તેણે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી. આ રાસ પણ તેજ વર્ષમાં રચાયેલ છે.

૯ જિનપદ્મસૂરિ (ખરતરગચ્છ જન્મ સં. ૧૩૮૨ ? આ-
ચાર્યપદવી સં. ૧૩૯૦ મરણ ૧૪૦૦)

(૧૨) + શ્રીચૂલિભદ્ર કાગ. (સિરિ ચૂલિભદ્ર કાગ)

આદિ—

પણમિય પાસ જિણુદપય અનુ સરસઇ સમરેવી,
ચૂલિભદ્ર મુણિયઈ ભણિસુ કાગ બધિ ગુણુ કેવી. ૧

અંતે— x x x x

ખરતરગચ્છ જિણુપદ્મ સૂરિ કિય કાગ રમેવડ,
ખેલા નાયઈ ચૈત્રમાસિ રગિહિ ગાવેવડ. ૨૭

—પ્ર. કા.; પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

(આ ૨૭ હુંકનું હુંક કાવ્ય છે. પ્રાચીન છે.)

૯ ક પદ્મ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૩) + સાલિભદ્ર કક (શાલિભદ્ર કાક)

આદિ—

ભલિ ભંજણુ કમ્મારિઅલ વીરનાહુ પણમેવિ,
પડિમુ ભણુઇ કક ખરિણુ સાલિભદ્રગુણુ કેઇ. ૧

x x x

અંતે—

ઇહ કહિયક કકલ કુલઉ, ઇકલતરિ કડુયાહ,
ભવિયઉ સંજમુ મણિ ધરઉ, પઠઉ ગુણુડુ નિસુણુડુ. ૭૧

પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(૧૪) + દ્વહામાતૃકા.

આદિ—

ભસે ભસેવિણુ જગતગુર પણમઉ જગહપહાણુ,
જમુ પસાઈ મૂઢ જિય પાવઈ નિમ્મણુ નાણુ. ૧

x x x

અતે—

મગલનહાસિરિસરિસુ સિવકલદાયયુ રમ્મુ
 દ્વામાઠ અખિયઈ પહિમિહિં જિણુવરધમ્મુ. ૫૭
 પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સ.

(માતૃકા એટલે બારાખડી, દરેક વર્ણ લઘ તે પર ઉપદેશ આ
 ૫૭ ટૂંકના કાવ્યમાં આપેલો છે. આ પદ્ય કવિ કદાચ જિનપદ્યસૂરિ નં.
 ૯ના પણ હોય, તેમજ આ કાવ્યો બાપાની પ્રાચીનતા જોતાં ૧૪ મા
 સૈકાનાં લાગે છે તેથી પદ્ય એમ જૂદા કવિ નરીકે જિનપદ્યસૂરિની
 નીચેજ મકવામાં આવેલ છે.)

૧૦ સોલણુ. (૧૪ મા સૈકા)

(૧૫) + ચર્યરિકા.

અદિ—

જિણુ ચહવીસ નમેવિણુ સરસપપય પણુમેવિ
 આરાહઉ ગુર અપ્પણુક અવિચલુ ભાવુ ધરેવિ. ૧
 કર જેહિઉ સોલણુ બણુઈ જીવિક સફલુ કરેસુ,
 તુમ્હિં અવધારહ ધમિયક ચચ્ચરિ હઉં ગાએસુ. ૨
 x x x

અતે—

ડુગરડા અધો ફરિં લગ્ગક સીયલિ વાઉ
 દ્વય પુણુ નવદેહી અમુત્તિ કિયક પસાઉ. ૩૮
 —પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(બાપાની પ્રાચીનતા જોતાં આ કાવ્ય ૧૪ મા સૈકાનું લાગે છે.)

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખર સૂરિ-મલધારી+

(૧૬) નેમિનાથ કાગ (૧૪૦૫ લગભગ)

આદિ—

સિદ્ધિ જોહિ સઘ વર ચરિય તે નિત્યચર નમેવી,
કાગુબધિ પહુ નેમિ જિણુ ગુણુ ગાએસઉ કેવી

૧

અંત—

રાજલ દેવિસઉ સિદ્ધિ ગયઉ સો દેઉ યુણીજઈ,
મલહારિહિં રાયસિહર સૂરિ કિઉ કાગુ રમીજઈ.

૨૭

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૧૨ જયાનંદ સૂરિ (૧૪૧૦ આસપાસ)

(૧૭) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ-૩૦ રતન

ગદ્યગ્રંથો—[પંદરમા સૈકામાં બોલાતી ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક
ટીકા-ગ્રંથો બાલાવબોધો લખાયા તેમાં પ્રથમનો મળી આવતો ગ્રંથ તેતરણપ્રપ્ર

[* રાજશેખર સૂરિ-તે પ્રથમ વાહનકુલમાં કોટિક ગણુની મંથમ
શાખામાં હર્ષપુરીયગ્ન્યમાં મલધારી બિરુદથી પ્રસિદ્ધ શ્રી અભયસૂરિના
સંતાનમાં શ્રીતિલકસૂરિના શિષ્ય થયા છે, તેમણે દિલ્લી (દિલ્હી)માં
સં. ૧૪૦૫ માં જ્યેષ્ઠ માસની શુક્લ પંચમીએ ‘ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ’—
અથવા ‘પ્રબંધકાશ’—ગ્રંથ રચેલ છે. તે ઉપરાંત શ્રીધરની ન્યાય
કંઠલીપર પંજિકા રચેલી છે.] આ ઉપરાંત વિનોદ કથાસંગ્રહ એ નામનો
દ્વંદ્વી રસપ્રદ અને બોધક કથાનો સંગ્રહ રચ્યો છે કે જેનું ગૂજરાતી
ભાષાંતર વિનોદાત્મક કથા સંગ્રહ એ નામથી ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક
સભાએ સં. ૧૯૭૮ માં પ્રકટ કર્યું છે.)

સૂરિનો સ. ૧૪૧૧ ની સાલમાં ગૂજરાતના પાટનગર આણંદના પાટ-
ણમાં પડાવશ્યક પર આઘાતબોધ છે, અને ત્યારપછી સોમસુંદર સૂરિએ
ઉપદેશમાત્રા, યોગશાસ્ત્ર, પડાવશ્યક, આરાધનાપનાકા અને નવતત્ત્વ વગેરે
અંથોના ‘આઘાતબોધો’ અને મુનિસુંદર સૂરિનો યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થ પ્રકા-
શનો ‘આઘાતબોધ’ લખેલા મળી આવે છે. તે સર્વ ગદ્યઅથો પંદરમી
સદીમાં વપરાતી ભાષાપર પ્રકાશ નાંખે તેમ છે.]

૧૩ વિજયભદ્ર.

(૧૮) કમલાવતી રાસ—૩૬ ગાથાનો.

આદિ—

નમુ વીર જિજ્ઞેસર દિજ્ઞેસર અભિનવો દિજ્ઞિ,
ભરત ક્ષેત્રે ભરઅચિ નગરની શોભા જાણિ,
મેઘરથ રાજ રાજકરે ધર્મ જપે
ધરની રિદ્ધિ જિત્તી નિમી તસ ધરિ સપિ.

૧

*

*

+

*

અંત—

ધરણીને વગને કત વૈરાગીઓ, એહું સસાર વિપસમો લાગીઓ,
આપે બોલાવી બેટો બલીકરી, રાજિ બેસારી બેટો બાલિદાં ધરી.
બાલક બાહિ ધરી રાજે શાપિ ધરે વીસ સરસ રહી.
નિહાં થકી છૂટી જિત્તી આવી નિસ્થો સીલ લીધો સહી
ચારિત્ર પાલિ કર્મ જાણિ કેવલી ગુરૂ ખે થયા,
વિજયભદ્ર મનિ વર જપે મોક્ષ મંદિરમાં હિયા.

૩૬

—૩—૧૩ લો.

(૧૯) કલાવતી સતીનો રાસ.

આદિ—

ભરત ક્ષેત્રિ રે નયરી છિ મગલાવતી,
શાંપ રાગ રે રાજ કરમ જસિઉ સરપતી,

એક દિવસે રે રાઈ મત્રી બોલાવીડ,
દન મત્રી રે દેસાઉરથી આવીડ.

૧

* * * *

અત— (ત્રૂટક)

ભૂપતુ સૂત રાજ થાપી લીધુ સયમ સુધ ભરિછ,
દેવલોકિ બિહુ પુલતાં સુગતિ જાસિ અવતરી,
કલાવતીની પધ્ધીય સઝાય, ન પડીછ સંસારસિર્વ,
[વિજયભદ્ર મુનિવર સતીય ધ્યાઇ, મોક્ષ જઈછ લીલસિડ. ૪૯

—સંવત ૧૭૩૮ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧ રવૈદિને પં ૦ અ. ૧૨૫

૯—૧૧ (પાલણપુર ભં.)

—દતિ કલાવતી ચરિત્ર ગીતિ છદ સમાપ્ત: સંવત્ ૧૮૨૫ વર્ષે
ચૈત્ર વદિ ૪ દિને. (મ. બ.)

(૨૦)—હુંસરાજ વન્ધરાજ સં. ૧૪૧૧.

-શીલ વિષે સ. ૧૪૧૧.

+શીલ વિષે શિખામણ સ. ૭૧ સ. મા. બી.

૧૪ x વિનયપ્રભ (વિજયપ્રભ ? ઉદયવન્ત ?)

(૨૧)+ ગૌતમસ્વામિનો રાસ. (સં. ૧૪૧૨ ખંભાતમાં)

આદિ.

પ્રણવાહર પહિલુ એ ભણીજઈ માયા બીજઈ સિર્જનિ મુણીજઈ,
શ્રીમુખિ સોભા જ સંભઈ એ.

* * * *

* પ્રસિદ્ધ ગૌતમસ્વામીના રાસના કર્તા તરીકે 'વિજયપ્રભ' (ઉદયવન્ત) એ નામ પ્રચલિત છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે સુપ્રચલિત રાસના કર્તાનું નામ વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય છે એ વાત ઉક્ત રાસમાં સુસ્પષ્ટ લખી છે. પ્રચલિત મુદ્રિત પુસ્તકોમાં 'દેવાંધુર અરિહંત નમિજે, વિનયપદ્મ ઉવજાય ચુનિજે' ઇત્યાદિ પાઠમાં 'વિનયપદ્મ' લખ્યું છે એ મુદ્રાના પ્રમાદથી યાતો.

અતે—

દેવહ ધુરિ અરિહંત નમીજીઘ, વિનયપ્પહ ઉવઝાય થુણીજીઘ,
 ઇણિ મંત્રિ ગોયમ નમહિએ. ૪૮
 પરપર વસતા કાંઈ કરીજીઘ, દેસ દેશાંતર કાંઈ ભમીજીઘ,
 કવણુ કજિ આયાસ કર,
 પ્રહિ હડી ગોયમ સભરીજીઘ, કાજ સમ ગ્રહ જન ખિણિ શીઝઘ,
 નવનિધિ વિલસઈ તાંહ થાટ. ૪૯
 ચક્રદહ સઈ આરોતર વરિસે, ખભ નયરિ સિરિ પાસ પસાઈ,
 (ગોયમ ગણુદર કેવલ દિવસે) કીઉ કવિન ઉપગાર વરો,
 આદિહિ મંગલ એઅ ભણીજીઘ, પરવિ મહોછવિ પહિલ્ દીજીઘ,
 રિહિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ કરો. ૫૦

છતિ શ્રી પ્રથમ ગણુદર શ્રી ગૌતમસ્વામિ રાસઃ

પા. ૪--૧૧. ભાવ., પ્રકાશિત.

જે હસ્તલિખિત પ્રત અનુસાર મુદ્રણ થયું છે તેના લેખકના જ્ઞમથી 'વિનયપહ'ને બદલ 'વિનયપહુ' થઈ ગયેલ છે, કારણ કે આ રાસના કર્તા ખરતર ગચ્છીય શ્રી જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય 'વિનયપ્રભ' હતા એ વાલુચર-મુર્શિદાબાદમાં શ્રી સંભવનાથના મંદિરને સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાયઃ બસો વર્ષ પહેલાના લખેલા પુસ્તકમાં 'વિનયપહ ઉપઝાય થુનિજે' એવું સ્પષ્ટ લખેલું છે. તદુપરાંત અજિમગજના નેમિનાથના મંદિર સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન પટ્ટાવલિમાં એવો પાઠ છે કે—

“તથા શ્રી ગુરુભિ (શ્રી જિનકુશલ સૂરિભિઃ) વિનયપ્રભાદિ શિષ્યેભ્ય ઉપાધ્યાયપદં દત્તં યેન વિનયપ્રભોપાધ્યાયેન નિર્ધનીભૂતસ્ય નિજબ્રાતુઃ સંપત્તિસિદ્ધયર્થ મંત્રમભિંતગૌતમરાસો વિહિતઃ તદ્ગુણુનેન સ્વજ્ઞાતા પુનર્ધનવાન જતઃ ઈત્યાદિ.

આથી ઉક્તરાસના કર્તા સંબંધી કોઈ જાતનો સંદેહ રહેતો નથી. શ્રી જિનકુશલસૂરિ સં. ૧૩૮૬ માં દેવલોક ગયા તેથી તેના શિષ્યે બનાવેલ રાસ સં. ૧૪૧૨ માં હોય તે તદ્દન શક્ય છે.

૧૫ હરસેવક.

(૨૨)+ મયણુરેહાનો રાસ. (સં. ૧૪૧૩ (?) કુકડીગામમાં)
આદિ—

દોહા.

જૂઆ માંસ દારુ તણી, કરે વેસ્યાથું જોય,
જીવ હિસા ચોરી કરે, પરનારીનો દોષ. ૧

દાસ-અનાથીની વંશગી દેશીમાં.

વ્યસન સાતમુ પરનારીનુ, પ્રત્યક્ષ પાપ દીખાયું.
રાવણુ પદમોત્તર મણિરથ રાગ, તીનું રાજ ગમાયુ, ૧
-રાજવીયાને રાજપિયાગે, ભાઈ છેવો આગે-આકણી.

અતે—

ગામ કુકડીએ કર્યો ચોમાસો, સંવત ચૌદો તેરા માયો,
કથા કારણ આ દાસજ કોની, હરસેવક ચિત્ત લાથો-રા. ૧૮૭
સાધારે તો મુખ સાંભલજે, ચરિત્ર મયણુરેહારે,
તિણુ ઉપર કોઈ અધિકા ઓછા, મિચ્છાદુકક મહારો-રા. ૧૮૮
(આ દાસ એક છે ને તેની કડી ૧૮૮ છે. તેમાં રાજસ્થાની-
મારવાડી ધણુ શખ્દો ને પ્રત્યયો છે ને તે સં. ૧૪૧૩ જેટલી જૂની
કૃતિ લાગતી નથી તો તેની હસ્તલિખિત પ્રત મળે નહિ ત્યાં સુધી
સવત્રની અનિશ્ચિતતા લાગે છે. પ્રકાશિત શા બીમશીમાણુકે કરી છે
તેમાથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલ છે.)

૧૬ જિનોદયસૂરિ* (ખ૦)

(૨૩) ત્રિવિક્રમ રાસ સં. ૧૪૧૫.

* ગુજરાતના પાલણુપુરમાં વસતા રૂદ્રપાલ અને ધારલદેવીને ત્યાં
સં. ૧૩૭૫ માં સમર નામે કુંવર જન્મ પામ્યો. તેણે કુંવારાં સં. ૧૩૮૨

૧૭ જ્ઞાનકલશ.

(૨૪) + શ્રી જિનોદયસુરિ પદ્માભિષેક રાસ સં. ૧૪૧૫.
આદિ.

સતિકરણુ સિરિ સંતિનાહ પયકમલ નમેવી,
કેસમીરહ મંડણીય દેવિ સરસતિ સુમરેવી,
જુગવર સિરિ જિણુકેદયસુરિ ગુરુગુણુ ગાયેસુ
પાટ મહોચ્છવુ રાસુ રગિ તસુ હઉ પભણેસુ. ૧

* * * *

અતે.

મુહુરુ ગુણુ ગાયંતુ સયલ લોય વછિય લહએ,
રમકે રાસુ ધડુ રગિ જ્ઞાનકલસ મુનિ ધમ કહઈ. ૩૭
—ખ૦ જિનોદયસુરિનું મૂળ દીક્ષાનામ સોમપ્રભ હતું. તેને સુરિપદ
આપવાની ક્રિયા તરણુપ્રભાચાર્યે ખલાનમાં સં. ૧૪૧૫ માં કરી. તે
પદ્માભિષેક ક્રિયા આમાં જણાવી છે. તેથી આ કાવ્ય સં. ૧૪૧૫ માં
રચાયેલું જણાય છે. ૫૦ જૈ. એ ગૂર્જર કાવ્ય સચય.

૧૮ મેરૂનન્દન. (ખ જિનોદયસુરિ દીક્ષાગુરુ).

(૨૫) + શ્રી જિનોદયસુરિ વીવાહલઉ. સં. ૧૪૩૨.
આદિ.

સયવ્રમણુવંછિયે કામકુભોવમ ખાસપયકમલુ પણમેવિ ભતિ,
સુગુરુ જિણુકેદય સુરિ કરિસુ વીવાહલઉ

સહિય ઊમાહલલ મુચ્છ ચિતિ. ૧

* * * *

માં દીક્ષા લીધી. જિનકુસલસુરિએ દીક્ષા આપી સોમપ્રભ નામ પાડયું.
સં. ૧૪૦૬ માં જેસલમીરમાં વાચનાચાર્યની પદવી મળી. સં. ૧૪૧૫ માં
ખલાતમાં શ્રી તરણુપ્રભસુરિએ તેમને સુરિપદવી આપીને જિનોદયસુરિ
નામ આપી જિનકુસળસુરિની પાટે રચાયા. સં. ૧૪૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

અંતે.

એહુ સિરિ જિણુકદયસરિ નિય સામિણો

કહિઉ મધ ચરિઉ અઈ મંદપુદિ,

અમહ સો દિકપુગુર દેઉ સુપસનઉ

દંસણુ નાણુ ચારિત સુદ્ધિં. ૪૩

એહુ ગુરરાય વીવાહલઉ જે પદઈ જે ગુણુઘ જે સુણુતિ,

ઉભયલોગે વિ તે લહઈ મણુવછિયં

એરનદન ગણિ ધમિ ભણુતિ. ૪૪

—ખ૦ જિતોદયસરિ સ. ૧૪૩૨ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેનો
છંદો ઉદ્દેષ કરી આ કાવ્ય પૂરૂ થાય છે. તે વર્ષે તે રચાયેલુ જણાય
છે. રચનાગ પોતે તેના દસ્તદીક્ષિત શિષ્ય છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર
કાવ્ય સચય તેમજ ઐ. રા. સં. ૩. ૧૫ મા સૈકાની બાપા માટે આ
દ્રુતિ ઉપયોગી છે.)

(૨૬) +અજિત-શાંતિ સ્તવન.

આદિ.

મગલ કમલાકદ એ, સુત્ર સાગર પૂનમ ચદ એ,

જગગુર અજિત જિણુદ એ, શાંતીસર નયણુનદ એ. ૧

ખિહું જિનવર પ્રણુમેવ એ, ખિહું ગુણુ ગાઈસ સખેવ એ,

પુણ્યભંડાર ભરેમુ એ, માનવભવ સફલ કરેસુ એ. ૨

*

*

*

*

અંતે.

ધમિ ભગનિહિ બોલિમ તણી એ, સિરિ અનિય સતિ

જિણુ ત્યુય ભણીએ,

સરણિ ખિહું જિણુ પાય એ, શ્રી એરનંદણુ ઉવઝાય એ. ૩૨

—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય અથવા રામ વિલાસ પૃ. ૨૧૫-૨૧૯

૧૯ દેવસુંદર સૂરિ શિષ્ય.

(૨૭) કાકળાધિ ચિહ્નપદ રમ્યા સંવત લગભગ ૧૪૪૦.

આ ચોપદ ૬૯ ટુંકની છે. કાકળા અક્ષરોને અનુક્રમે આવાક્ષર કરીને ચોપદ ગુથી છે. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર જૈન-ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ચોપાદ રમ્યાનો સંવત્ લખ્યો નથી, પણ પહેલી ટુંકમાં શ્રી દેવસુંદર સૂરિને વદના કરી છે, એટલે આ ચોપાદ દેવસુંદર સૂરિના કોઇ શિષ્યે રચી છે એમ ખાત્રી થાય છે. દેવસુંદર સૂરિને સૂરિ પદવી સંવત્ ૧૪૨૦ માં મળી અને સંવત્ ૧૪૫૦ સુધી તેઓ હયાત હતા; એટલે આ ચોપાદ સંવત્ ૧૪૨૦ થી ૧૪૫૦ સુધીમાં રચાઈ છે એમ ખાત્રીથી કહી શકાય. આદિ-એની ભાષા પણ તે કાળને અનુરૂપ જૂની છે, શરૂઆત આ પ્રમાણે છે.

અરિહંત સિદ્ધ આયરિય ઉવજ્જાય, સાહુ મુગુરૂ દેવસુંદરસૂરિ પાય;

વદિય સુય સામણિ સમરેવિ, ધમ્મ કક્કપ ભણિસુ સખેવિ. ૧

કરક ધર્મ મન ભૂલા ભમક, માણસ ભવ કાંઈ આલિં નિગમક ?

દાન સીલ તપ ભાવન સાર, મુહુ ગુર વયાળુ પાલક સવિચાર. ૨

કાઈ જુ દીગ્ગધ દાન, તિહાં ચાતવીઈ નવિ અભિમાન,

ચિત્તિ વિત્તિ પત્તિહિં સુવિસુદ્ધ, સો શ્રેય સઈ લીલઈ લદ્ધ. ૩

ખરઈ ચિત્તિ નામ એવડા, વિત્તિ અક્ષુ રસિ પૂરિય ધડા;

પત્ત જુ પામિઉં પદ્મ જિણુંદુ, ચડઈ સિખા નવિ પડઈ ઈકુ મિદુ. ૪

ખાધઈ તપતિ ઉદરિ નવિ હોઈ, દીધઈ પાત્રિ દાન ઊગરધ;

ખીર ચાલ દીધઈ સંગમધ, શાલિભદ્ર સોઈ દૂધજિ તિમઈ. ૫

ગહગહીયા ધન કયવજ, નિદ્રાઅણિ નિસુણુકિ તેહનં પુન્ય;

શુદ્ધ ચિત્તિ દીયાં ધૃત ખીર, દેવલોકિ પહતા બે વીર. ૬

ગાઢધ સંકટિ હૂંનિ નારિ, તતપ્પિણિ વિરૂપ દૂતકિ આરિ;

દાન દેધ તિમ અંદનઆલ, જિમ આવીલ ભાજઈ તતકાલ. ૭

ધલહ તિમ વહિરાવિઉં ધીય, જિમ સચિઉં તિત્થંકર ખીય;

પાત્રિ દાનિ હજિઉં નિરવાહ, આદિનાથ ધન સારથવાહ. ૮

ધીઉ દાઉ જઉ દીજીઇ દાન, તુ રાઉસિ લાભઈ બહુ માન;
 દાનિ બનપ્રેત વસિ થાઈ, દાનિ દુકખ દુરિઅ સવિ જાઈ. ૯
 જિમ કંદિ થિકુ ઓપજઈ, દાન ઉદારિ તિમ નીપજઈ.
 દાન વિપાઈ જેહ ઓપજઈ યુદ્ધિ, નીહં નર સર્ધવર આવઈ રિદ્ધિ. ૧૦

અંતે—છેવટનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

શશિ લજાણુ ચંદણુ પીયૂષ, સેવનાંનિ હણુઈ સવિ ફૂખ,
 ઈમિ પરિ મનિ બાવણુ બાવતાં, કર્મ અણુતા ન્યાઈ પત્યાં. ૬૦
 શાલિ દાલિ ધૂન મીઠાં હોઈ, એય વાત જાણુઈ સદ્ કોઈ;
 ધરમુ માહિં તિમ બાવણુ સાર, એહ વાત પાધરઉ વિચાર. ૬૧
 પલકઈ ચૂડિ અતેવર હાથિ, નમિં રાજ પવિસઈ પરમથિ;
 બહુ મળિએ કસિ કંદલ હોઈ, પરમાણુદ લહઈ ઇંદ્ર સોઈ. ૬૨
 પણિ પણિ ચ્યારિ ચક્રાસી જીવ, યોનિ વસઈ સંસારિ સદૈવ;
 ધરમુ એકુ સવિદ્ આધાર, ધર્મ લગઈ પામીજઈ પાર. ૬૩
 સમરથ રાત્રિ દિવસિ મનિ ધર્મ, ધર્મ તણુઉ મન છંડઉ ઋમ;
 રાખઈ ધર્મ ચિહુ ગતિ દુકખ, ધર્મ લગઈ પામી જઈ મુકખ. ૬૪
 સાયર મર્યાદાં પુણુ રહઈ, ચદસૂર ગયણિં સંચરઈ,
 કુશલ પંચ તે દિ આચાર, સોઈ સહગુરુ યુજવઈ વિચાર. ૬૫
 હિવ ગુર જાણુઈ મો સંસારિ, જેહ ગુર યજઈ વિચાર,
 પાલઈ અનઈ પલાવઈ સોઈ, એક સહગુરુ જાણુઈ સહ કોઈ. ૬૬
 હાથિ ચડિઉ ચિંતામણિ રત્ન, જઉ લાભઈ જિણુવરનં વચન;
 જિણુવર દેવ ધર્મગુરુ સાધુ, એય સમક્રિતુ શ્રેણિક્રાઈ લદ્ધ. ૬૭
 ક્ષણુ એકુ મન જઉ થાહર રહઈ, કર્મ વિવર નિશ્ચિ સો લહઈ,
 કરમ વિવર સીઝઈ સવિ કાજ, લાભઈ મુગતિ તાજૂં સહ રાજ. ૬૮
 ક્ષાયક સમક્રિતુ નિશ્ચય તાહં. ચક્રવિહ ધર્મ હીઈ છઈ જાંહ,
 સોઈ કહીઈ કફર કર બદ્ધ, પદનાં ગુણુતાં હુઈ સર્વ સિદ્ધિ. ૬૯
 —ઇતિ કાકમથિ ચક્રપથ સમાપ્તા ॥છા લિખિત દેવગિરિ નગરે (મ. ૫)

૨૦ સાધુહંસ. (ત૦ જિનશેખરસૂરિ-જિનરત્નસૂરિ શિ૦)
 (૨૮) શાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૪૫૫ આમો શુદ્ધ ૧૨

આદિ—

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ૨ સકળ સસાર,
 જસ નાંમિઈ કવિજન સવે યુધિ અતિહિ સરસ વાણીય,
 વીણાપુરનકધારિણી તે સામિણિ મનમાહિ આંણીય,
 કરજેડી કવીયણુ ભણુઈ, સહયુર પાય પણુમેવિ,
 સાલિભદ્ર ધના તણાં, ચરીય રચેસુ સખેવિ. ૧

x

x

x

આતે—

યુપઈ.

તપગણિ શ્રી જયશેખર સૂરિ, નાંમઈ પાવ પણાસઈ દરિ;
 તાસ પાટિ શ્રી જિનરયાણુ સૂરીસ, મન શુધિઈ પ્રણુમં નિસદીસ. ૨૧૬
 સહિયુર નાંમ છે હઈડઈ ધરી, યુપઈ બદ્ધ કથા મઈ કરી.
 સાલિભદ્ર ધનાન ચરિત્ર, ભણીઈ દુરયઈ અતિહિં પવિત્ર. ૨૧૭
 ભાવસહિત નરનારી ભણુઈ, કઈ મનિ સુદ્ધિઈ શ્રવણે સુણુઈ,
 સાધુહંસ મુનિવર ઈમ ભણુઈ, નવનિધિ તેહ ધરિ આંગણુઈ. ૨૧૮
 સવત ચક્રે પંચાવનિ વરસિ, આસો શુદ્ધિ વિજયાનઈ દિવસિ,
 જિનવચને કરી સદ્વહિઉં, ભાવિઈ ભગતિ હૈયડઈ ધરિઉં. ૨૧૯

—શ્રી શાલિભદ્રતુ ૪૬ રાસ વ્યવ૦ ઉદયકિરણું લિપાપિતં ગ્રંથાઞ્ચ
 ૩૧૧ શ્રી (અં.) ધર્મમૂરતિ સૂરીં સાધુ શિરોમણિ વિજયઃ (વિ.
 ધ. ચોપડો પાનાં ૧૫૬ થી ૧૬૭ પંક્તિ ૧૫.

—૭-૧૭ લીં. (આ બને પ્રત પરથી યોગ્યપાઠ લઈ ઉપરનું
 લખેલ છે).

૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) (સં. ૧૪૬૨ પહેલાં)

(૨૯) ચિહ્નગતિ ચોપદ્ય

આદિ—

સેતુજ વંદિત તીરથરાડ, ગાયત્ર (ગુર્યા) ગુણુહર કરક પસાઉ,
વાગવાણિ હઉં સમરઉં દેવિ ચિહ્ન ગતિગમણુ કદ્દ સખેવિ. ૧
ચિહ્નગતિ માંહિ કાંઈ નચ્છી સાર, દીસઈ દુખ નાણુ ભંડાર, ૨
ચિહ્નગતિ તણું તીહાં નહોં કાઈ ગંભુ જિહિ ચિતિ એક વસઈ જિણુ ધમ્મુ.

x x x

અતે—

મૂરખમાદિ મૂ પહિલી લીહ, જિણુ ધર્મમાહિ વસક સવિ દીહ,
કાલક ગહિલક ખોલિ કાઉં, તેક પુણુ સહયુર તણુક પસાડિ. ૫.
રામતિની છઈ મૂ ધણી દેવ, ગુર્યા સધની નિતુ કર મેવ,
અજ્ઞાન પણુઈ આસાતન યાઈ, વસ્તિગ લાગઈ શ્રીસંધ પાય. ૯૪
(મ. બ.)

+ રાત્રિભોજન સ. ૫૫ સ. મા. બી.

+ રહનેમી રાજમતિ સ. સ. મા. સી.

* પ્રસિદ્ધ જૈન કવિઓમાં આ કવિની ગણના થાય છે આ ચિહ્ન-
ગતિ (ચાર ગતિ—મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક, દેવ) એ સંબંધીની ૯૪ દુહાની
ચોપદ્યમાં અનેક—પ્રકારની થોનિમાં ભરકા જીવને કેવાં કેવાં ભયંકર દુઃખ
ભોગવવાં પડે છે, તેનું વર્ણન કરીને કવિ કહે છે કે જીવને અરિહત દેવ
અને સાધુ ગુરુ એ મોટા પુણ્યને બળે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે દેહ ચિત્તે જિન
ધર્મ પાળી પાંચમી ગતિ (મોક્ષ) ને પ્રાપ્તવી. (મ. બ.) ૨૯. શ્લોકનવાક
કાલાભાઈ દલાલે પાઠણના લંકારોમાંના સાહિત્ય ના લેખમાં આ ગ્રંથની
પ્રતીક લખ્યા સં. ૧૪૬૨ માંથી આદિ ને અંત આપેલ છે તેથી કતાં તેની
પહેલાંનો છે. તેમના કથન પ્રમાણે એક બીજા પ્રતમાં મગલાચરણથી આદિ
આમ કુપ્રી છે:—‘ સેતુજ વંદિત તીરથરાડ, પ્રભરતના ગુરુ કરે પસાડ ’—અથ
પરથી કતાંના ગુરુનું નામ પ્રભરતન અથવા રતનપ્રભ હશે.

૨૨ જયશેખર સૂરિઃ.

(૩૦) +ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ અથવા પરમહંસ પ્રબંધ.

રાગ ધન્યાસી.

આદિ—

પહિલું પરમેસર નમી, અવિગતુ અવિચલ ચિત્તિ;	
સમરિસુ સમરસિ ઝીલતી, હસાસણિ સરસતિ.	૧
માનસ સરિ જાં નિર્મલદહ, કરધ કતૂહલુ હંસુ;	
તાં સરસતિ રગિ રહધ, જોની જાણુઈ ડંસુ.	૨
પાણિ પાહણિ સામિણી, મન સરસતિ સંભારિ:	
દીસઈ દસણુ દમ્યગમી, બીટે બૂઝણુ દૂઆરિ.	૩

*

*

*

*

* મેરુતંગસૂરિ-જન્મ ૧૪૦૩, દીક્ષા ૧૪૧૮, આચાર્ય પદ ૧૪૨૬, ગૃહ ન.યકપદ ૧૪૪૬, સ્વર્ગ ૧૪૭૧. તેમના સમયમાં આ જયશેખર સૂરિ યયા. જ્યને મહે દ્રપ્ત સૂરિના શિષ્ય હતા. અંચલ ગૃહ સ્થાપક આચાર્યશિવ સૂરિ-તેના જયસિ હ સૂરિ-ધર્મધોષ સૂરિ-મહે દ્રસિંહ સૂરિ-સિંહ પ્રભ સૂરિ-અજિત-સિંહ સૂરિ-દેવે દ્રસિંહ સૂરિ-ધર્મ પ્રભ સૂરિ-સિંહ તિલક સૂરિ અને તેના મહે દ્રપ્ત સૂરિ. જયશેખર સૂરિએ સં. ૧૪૩૧ માં નૃસિમુદ્ર નગરમાં ઉપ-દેશ ચિંતામણિ-૧૨૦૦૦ શ્લોકનો ગ્રંથ, સં. ૧૪૬૨ માં ખંભાતમાં પ્રગેધ ચિન્તામણિ (કે જેનો ભાવાનુવાદ આ ગૃજરાતી પ્રબંધ છે), તથા ધર્મિય મહાચરિત મહાકાવ્ય ગૃજરાતમાંજ પૂર્ણ કરેલ છે. તેમજ ત્યાર પછી જૈન કુમારસંભવ રચેલ છે તેમાં પોતાને 'વાણીદત્તવરઃ' ઓળખાવે છે. આ ઉપ-રાંત નાના ગ્રંથ નામે શત્રુજય, ગિરનાર, મહાવીરજીન એ ત્રણ પર સં. બત્રીસ શ્લોકની દ્વાવિંશિકા, આત્મગેધ કુલક (પ્રાકૃત), ધર્મસર્વસ્વ (કૃત), રચેલ છે, અને પોતાના ઉક્ત ઉપદેશ ચિંતામણિ પર અવચૂરિ અને ઉપ-દેશમાલા તથા પુષ્પમાલા પર અવચૂરિ (નાની દીક), કિયાગુપ્ત-સ્તોત્ર રચેલ છે. વિશેષ માટે જુઓ સાક્ષર શ્રી લાલચંદ પંડિતની આ પ્રબંધપરની પ્રસ્તાવના. આ પ્રબંધની પ્રાચીન શુદ્ધ ગૃજરાતી ભાષા જેવાં તે ૧૫ આ સંક્રમમાં થયેલ માનવામાં આવતા નરસિંહ મહેતા, ભાલણુ મીરાંબાઈ, આદિની

અતે-કલ્પ કામધેનુ એ હોઈ, એ ચિંતામણિ અવર ન કોઈ,
એહ જિ શિવપુરીનક પથ, જીવન એહ જિ સવિ હું અથિ,
મુક્તિ મત્ર મણિ એ મનિં માનિ, તપ જપનકે ફલ એહજ ધ્યાનિ
ધણિ સવિસપદ આવર્ત પૂરિ, ઈમ જોલઈ જયશેહર સૂરિ. ૪૪૭
ત્રિભુવનદીપક એહ પ્રજાધ, પાપ તણકે સાંસઈ નષ્ટ ગધ,

—(પા૦ પાપ તણકે ન સુહાઈ ગંધ)

જન ગયજાંગણિ ધ્રુવિર થાઈ, જાં મલિયલિ દિણ્યર શશિરાઉ. ૪૪૮

—ઈ નિશ્રી ત્રિભુવન દીપક પ્રજાધ સમામભિતિ.

શ્રી જયશેખર સૂરિ કૃત શ્રી અચલ ગચ્છે.

—પ્ર૦ કા૦, અમ૦,

—સ. ૧૬૨૨ વર્ષે આષાઢ માસે 'બહુ પજે એકાદસી ૧૧ ગુરુ-
વાસરે-શુભ નક્ષત્ર લગ્ને. પુસ્તક' લિખિત ચ ભટ્ટારક શ્રી પુન્યપ્રભ
સૂરિસ્વરાણાં શિષ્ય ભટ્ટારક શ્રી જયસિદ્ધસરિણા લેખયાચકે. ૨૮.
(મો. સે, લા.), ૪૦-૮ (વિજય ધર્મસૂ૦)

પ્રકટકર્તા—અ. ભ. ગાંધી. સંપાદક પડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ.

વિ. સ. ૧૯૭૭.

૨૩ હીરાનંદ સૂરિ (પીંપલ ગચ્છ વીરદેવ સૂરિ-વીરપ્રભ સૂરિ શિ૦).

(૩૧) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સં. ૧૪૮૫

આદિ—

પહિલુ પણુમીય પદમ જિણેસર, સિતુંજય અવતર

ગુજરાતી ભાષા અર્વાચીન જણાઈ આવે છે. આમાં નૂતની ગુજરાતી છે અને
અનેક છંદો જેવા કે દ્વંદ્વ, દ્રુપદ, એકગ્રાલી, ચોપદ, વસ્તુ, સરસ્વતી ધકલ,
છપય, ગુજરી વગેરે છે. આ પરથી જેમ પ્રો. મણિલાલ નસુમાંઈ દિવે-
દીને જણાવું કે ' ગુજરાતી ભાષાને પ્રથમ ગુજરાતીનું રૂપ આપનાર જૈનોજ
હોય એમ માનવાને બહુ કારણો છે.' તેમ રૂપક સમજાય તેવું છે.

હથિણાકરિ શ્રી શાંતિ જિણેસર ઊજ્જતિ નિમિકુમાર.

છરાગિ પુરિ પાસજિણેસર, સાચકરે વર્દમાન,

કાસમીર પુરિ સરસતિ સામિણિ, દિઉ મુઝનઈ વૈદ્યાન. ૧

પિંપલિ ગહિહિં ગિર્યા ગણહર સિરિ વીરપ્પહસરિ,

નામઈ લીધઈ જાસુ તણે સવિ પાપ પણાસઈ દૂરિ.

તામુ તણઈ પય પણુમી બોલિસુ વિદ્યાવિલાસ ચરીઅ,

બણુછ હીરાણુદ બવિયાં નિસુણુડ, હમઅડઈ હરપ ધરીય. ૨

વિદ્યાવિલાસ નરિંદ પનાડો હમડા ભિતર જાણી,

અતરાઠ ત્રિણુ પુણ્ય કરકે તુમ્હિ ભાવ ધણેરો આણી.

x

x

x

અંતે—

પીંપલિ ગમિછ ગુરૂં ગુણનિલકુએ

વીરદેવ સૂરિહિં પાટિએ અચલ વધામણુએ,

૬૫

વીરપ્રભસૂરિ ગુરૂ ગહગહીએ, પાટિ હીરાણુદ સૂરિ. અચં

સંવત ૧૪ પચાસીહ એ વિરચીકે ચરિઅ રસાલ-અં

—કુલ ૧૭૦. પદ. સાગરભંડાર પાટણ. પ્રત. લખ્યા સ. ૧૫૩૨ ની,

ચં. જસ;૦

—સં. ૧૫૬૫ શક ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ સુદિ સપ્તમી ગુરૂ શ્રી મડપ

ગઢ મહાદુર્ગ પાતિસાહ શ્રી નસીરસાહ વિજયે રાજે શ્રી મલધાર ગણે

શ્રી વક્ષમીસાગર સૂરિ શિ. નીતિવિધાન શિં હીરાણુદ લિં ૧૪-૧૧

ન. ૧૭૧ ૧૮૮૧-૮૨. ડે. કે.

(૩૨) દશાણુભદ્ર રાસ.

આદિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ,

સમરીય સમરીય સરસતિ દેવિ કિ,

દસનમદ ગુણુ આમરિયું એ,

હીયડલધ હીયડલધ હરપ ધરેવિ કિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ.

૧

*

*

*

*

અતે—

ધણિ પિરિ જિણુવર ગુણુ યુણુએ નાસઈ કશ્મલ ફરિ કિ,
બોલધ બોલઈ હીરાણુદ સૂરિ કિ,

દણિપરિ જિણુવર જિણુવર વાંદતાં એ. ૩૧

૩-૧૧ વિ. ધ.

(૩૩) જખૂ સ્વામીના વિવાહલો સં. ૧૪૯૫.

(૩૪) કલિકાળ.

૨૪ દયાસાગર સૂરિ.

(૩૫) ધર્મદત્ત ચરિત્ર. સં. ૧૪૮૬

—મિત્ર—

૨૫ જયસાગર.

(૩૬) વચર સ્વામિગુરૂ રાસ સં. ૧૪૮૯ જૂનાગઢ.

અતે—

જૂનધગદિ શ્રી નેમિ પસાઈ,

શ્રી જયસાગર વર કાય ઉવઝાઈ;

ચઉદ નિબ્યાસી વછર હો.

ધમિ ગણુહર સુવિહાણુ યુણીજઈ,

ઉછવ મંગલ રાસ રમીજઈ;

શ્રેય શાંતિ સંપત્તિ કરો.

૫૪

૫૫

પ્ર. કા.

(૩૭) કલ્યાણમંદિર લાખા (ચો.) વિદ્યા.

૨૬ મેઘા (મેહો).

(૩૮) શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન.

અંતે—

એકસડ તીરથ વીસોત્તર નામ, ઇણિ ભણિ હુઈ સવિહું પ્રણામ,
શ્રાવક મુગતિથિ કુલ્ય જયા, એહ તવન ભણિયો હો ભયા. ૯૧

મેહડ કહધ મુગતિનું હામ, સદા સિહું તીર્થકર નાંમ,
તીરથમાળા ભણુક સાંભલડ, જાધ પાપ ઘટ હુઈ નિરમલ, ૯૨

હનિ શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન સમાપ્ત મિતિ.

શ્રાવિકા શ્રી મેલી વાચનાર્થ. (પ્ર. કા.)

(૩૯) રાણકપુર સ્તવન ૧૪૯૯ કાર્તિક.

આદિ—

ચીર જિજ્ઞેસર ચક્ષુ લાગી, સરસતી કન્દર્પ સુમતિ મઠી માગી,
વૃદ્ધિ હોઈ જિમ આવી. ૧

x

x

x

અંત—

ભક્તિ કરી સાહમ્મી તણી, એવં દરિસણુ દાન,
ચિહુ દિસિ કીરની વિસ્તરી એ, એ ધન ધરણુ પ્રધાન,
સવત ચહિદ નવાણુવર્ધ એ ધુરિ કાતી માસે,
મેહડ કહધ મધ તવન કીયઈ મનરગ કલાસે. ૪૪

૫-૧૦ નાના પાનાંની જૂનો પ્રત માગરોજ.

૨૭ દેવરત્ન સૂરિ શિષ્ય.

(૪૦) દેવરત્ન સૂરિ કાગ. સં. ૧૮૯૯

આદિ—

પહેલાં સંસ્કૃત મંગલાચરણનાં શ્લોક છે. પછી

રાસ.

ત્રિભુવન ગગન વિભાસન દિણ્ણયર, નયર જીરાડિયિ વાસરે,
 નમિય નિરજન ભવમય ભજન, સગજન રંજન પાસરે,
 કવિજન માનસ સરવરહ સીય, સરિસીઅ અવિચ્છન્ન ભત્તિરે;
 ધ્યાનુ ભાવિષ દેવી સારદ, શારદ શશિકરકંતિરે.

*

*

*

*

અંતે—

સવન ચરિત્ર નવાણું વરિસઈ, રૂતુ વસંત જન મહનઈ

દિવસિઈ, મનરંગિ હિ સુવિશાલ,

કાગમધી એ ગુરૂ વિનતી ભાવ ભગતિ

ભોલિમ સજીતી, કીધી રસ ચક્રિસાલ.

૬૪

ગણુદર શ્રી દેવરત્ન સરિસર, ધમિ વીનતિ કરી

જે નરવર, વદ્ય ભગતિહિ સાર,

નિહ ધરિ વિલસઈ નવનિધિ અહનિશિ, રાવિ

સુહસપદ નિતુ ડુધી તીહ વસિ,

વછિય સિદ્ધિ અપાર.

૬૫

(આ ૬૫ કુકતું જૂદા જૂદા પ્રાચીન છદ્મો મુદર કાવ્યના

‘ નમુનાઓ પર પાડનાર કાવ્ય છે.)

પ્ર૦ ઈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સમય.

૨૮ ગુણુરત્ન સૂરિ (નાથલગચ્છીય ગુણુસમુદ્ર સૂરિ—
 ગુણુદેવ સૂરિ શિ૦)

(૪૧) ઋષભરાસ.

આદિ— પડિત શ્રી યશોવિમલ સદ્ગુરુજ્યો નમ

આદિ અક્ષર ઉચ્ચાર સિદ્ધિ, અરિહંત પણુમ્યોસુ,

રાસ અંધ રિસહેસતુ, નવ નવ રસ વન્નેસુર.

૬

૧ ઋષભેશ—આદિનાથને ૨ વર્ણવીશ.

અગાધ કવિઆણુ કવિઆ રસ, કવિઉ કોડા કોડિ,	
નીચ મનિ માનિ કવંતડાં, કવિય મ દેખ્યે પોડિ.	૨
નાયલ ગછિ ગુણુદેવ ગુર, પામી સુગુર પસાઉ, ૧	
ગુણુરયણુ સૂરી ઇંમિ ઉચરિ, વનિસુ વનિતારાઉ.	૩
વશ ઇંખાગહ હ તવિસુ, આણી અતિ ધણુ ભત્તિ,	
ગુણુતાં ગણુ ગિર્યડિ અડિ, સરસનિ આપુ મત્તિ.	૪

x

x

x

x

અંતે—

કહિન કર્મ ક્રિયા વેત્રી દાધ, પુરિમતાલ પ્રિ કેવલ દાધ,
ન્યાન મહોચ્છવ ગુરપનિ કરિ, જય જય શબ્દ ત્રિભુવન ઉચરિ. ૧૪૨
કેવલદીપક ત્રિભુવનભાંણુ, સમોસરણુમાંહિ કરિ વપાંણુ,
ગુણુરત્નસૂરી સ્વામી જયવંત, પ્રથમ પ્રખધ ઋપમ જયવન. ૧૪૩

—છતિ ઋપભચરિત્રે પ્રથમ પ્રખધ.

(૪૨) ભરત બાહુબલી પ્રખંધ.

આદિ—

અડનાલ ચોપાઈ.

પદમ જિણેસર પાય નમુ નિત, સેત્રુંજ કેરે સ્વામિ,	
અહનીસ આદિન નામ જપનાં, દુરગતિ નાસિ નાંમિ.	૧
પુહમાદેઈ વર દીધ અનોપમ, નાયલ ગચ્છિ ગુરરાય,	
શ્રીગુણુ સમુદ્સરિ ગૂર ગિર્યા, મહિઆલિ ધણુ યશવાય.	૨
તાસ પાટિ તપ તેજિં દિવાકર, સાયર જિમ ગંભીર,	
શ્રી ગુણુદેવ સરિ ગુણિપૂરિત, સમરથ સાહસ ધીર.	૩
તાસ સીસ વીરસ જંપિ, શ્રી ગુણુરયણુહ સરિ,	
રિસહેસર કુંઅર ગુંણુ ગાતાં, પાપ પલાઈ દૂરિ.	૪
આદિ કુંઅરિ કંઈ વીનતી, આહી અમ વર દીજિ;	
ભરથ બાહુબલિ તણો પવાડો, તુઝ પસાયિં કીજિ.	૫

x

x

x

x

અંતે—

સતી ભણુઈ સુંણિ સાચું વીરા, ગયવર માંન કહિજિ,
એહ થકા ઉતરો અતુલીઅળ, જિમ સવિ કર્મ દહિજિ. ૩૯૩
મિહિનિ તણુઉ પ્રતિબોધ સુણીનઈ, હિઈ ઉપસમ વસિડં.
નાત જુહાઈં બંધવ વાંદૂં, આઘ એ દૂંય વસાંસિઉ. ૩૯૪
માન તજ્યું તવ જ્ઞાન ઉપનું, અમરે કીઉ ઉચ્છાહ;
સમોસરણિ કેવલની પાતિ, મિઠો બાહુલી નાહ. ૩૯૫
નામિ મરદેવ્યા ઝગમ જિણેસર, સુનંદા સુમંગલા રાણી;
ભરથ બાહુમલિ બંબી સુંદરિ, સતી શિરોમણિ જાણી. ૩૯૬
એ જપંતાં અગિ પાપ ન લાગિ, અવિહડ સુખ અનન,
શ્રી ગુણુરત સૂરી ઈમ બોલિ, શ્રી આદિનાથ જયવત. ૩૯૭

—ઈતિશ્રી ભરથ બાહુલી સબધે દ્વિતીયો પ્રપંધ સપણો ય
રાસ લિખિતં વિદ્યાવિમલેન સ. ૧૭૦૩ કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૦ શનૈ

(દે૦ લા૦ કમળ વિજય મુનિ પાસેથી) રત્ન૦ ૩૦

કર્તાનો સમય જાણવા માટે વિચાર કરતાં જણાય છે કે તે અત્ય
પદરના સૈકાના અંતમાં વિદ્યમાન હતા, તેના કારણમાં:—

(૧) તેમના ગુરૂના શિ.-ગુરૂમાઈ જ્ઞાનસાગરની કૃતિઓ ૧૫૩૧
માં જોવામાં આવે છે. તે માટે જુઓ જ્ઞાનસાગર પહેલા

(૨) તેમના ગુરૂ ગુણસમુદ્ર સરિએ અનેક બિંબનીપ્રતિષ્ઠા કરાવી છે —
ઉપલીપાસર આમમાં સ. ૧૪૯૨ માં પંચતીર્થીના બિંબની પ્રતિષ્ઠા
કરાવી છે તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૪૯૨ મા વેશાખ શુદ્ધિ ૩ ગુરૌ શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિય રાગ
ભાર્યા જસમાદે સુત માહિરાજે નિજપિતૃ-માતૃ શ્રેયસે શ્રી સુવિધિનાથ
પંચતીર્થિબિંબ કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર સરિ તત્પદં
ગુણસમુદ્ર સરિભિ:—ઉપલી પાસર આમે:—જુઓ જૈન પ્રતિમા લેખ
સઅહ ડમોઈના લેખ અંક ૫.

બીજો લેખ સં. ૧૫૧૨ નો છે તે આ પ્રમાણે:—

સં. ૧૫૧૨ વર્ષે ફાગળ ગુદિ ૮ શુક્રે શ્રીમાત્વ-જ્ઞાતીય શ્ર. મામઆ
ભાં માણિક્કદે સુ. સાતિગકેન પિતૃમાતૃ શ્રેયોર્થ આત્મશ્રેયસે શ્રી કુચુ-
નાથમિત્રાં કાં પ્રતિં શ્રી નાગેન્દ્રગચ્છે ભં શ્રી ગુણસમુદ્ર સૂરિભિઃ ॥
(પચતીર્થા)-ઉપર મુજબ અંક ૩૪૮.

અને ગુણસમુદ્રના ગુરુ ગુણસાગરે સ. ૧૪૮૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી
છે. સં. ૧૪૮૫ વર્ષે વૈશાખ ગુ. ૧. રવૌ શ્રી ઓસ વાત્ર જ્ઞાં ॥.....સુત
સુકાકેન શ્રી વાસુપૂજ્યમિત્ર કાં પ્રં શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર
સૂરિભિઃ સર્વ દોષ દરણુ નિમિત્તં ॥ છ ॥-અંક ૧૧૦.

૨૯ સોમસુંદર સૂરિઃ* (તપા ગચ્છના ૫૦ મા પદ્ધર)

(૪૩) આરાધના રાસ.

(૪૪) + નેમિનાથ નવરસ ફાગ. (ગુજરાતી-પ્રાકૃત-સંસ્કૃત મિશ્ર.)

આદિ—

આમા પહેલા મગલાચરણના બે સંસ્કૃત શ્લોક છે. પછી

રાસક

સમર વિસારદ સકલ વિસારદ સારદ યા પર દેવીરે

ગાઇસુ નેમિ જિણિંદ નિરંજન રંજન જગહ નમેવીરે.

૩

* જન્મ સં. ૧૪૩૦, દીક્ષા ૧૪૩૭, વાયક પદ ૧૪૫૦, સૂરિ પદ
૧૪૫૭, સ્વર્ગ ૧૪૬૬ આ પ્રતિષ્ઠિત સૂરિનું ચરિત્ર ‘સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય’
માં ગૃધેલું છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં બાળ્યત્રયચૂષિ, કલ્યાણસ્તવ, રત્નકોશ,
નવસ્તવી વગેરે કૃતિઓ કરી છે અને ગુજરાતીમાં તેમણે ગદ્યમાં ઉપદેશમાલા
બાલાવબોધ (૧૪૮૫), યોગશાસ્ત્રપર (સં.) પડાવચક પર (સં.)
આરાધના પતામ પર (સં.) નવતત્ત્વપર (સં.) પછીશતકપર
[સં. ૧૪૬૬] વગેરે બાલાવબોધ કર્યા છે, તેમના શિષ્ય મુનિસુંદર સૂરિએ
યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થ પ્રકાશનો બાલાવબોધ રચ્યો છે.

રવિતલિ વરતઈ સોરીઅ પુરવર અવય નયર મિગારરે
સમુદ્ધવિજય તિહાં રાજ કરતિ પતિ રતિગનિતક અવનારરે. ૪

x x x

આમા ત્રણ ખર છે. ત્રીજા ખરની

અર્થ—

આંદોલ

પ્રથમ ખરે ક વિજય ક્રુષ પગર નુક્રમાત્ર, નાંદ મનોદુઃખે અચલ આમર એ,
દેમોનિયનનુ કંન વામડા મંડકન, દુદુમિ અપરિઅ ત્રિષ્ટિ છત

કપરીએ. ૩૩

ક્રમ પતિહારર આદ, કમર કિતો નયપાદ, અચ્છ પુન્દ્રએ ખરિ ભ તિ વરએ,
પાત્રી કિતવર પામિ, સયમ મા કિવસિ, મિવપુરિ પુત્રી એ

રાત્રમતી એ સતીએ. ૩૪

કાગ

ધવલ ગાસાદની આદની નાંદ માલ મેવ નારી

દેમિ કિતેસર સિતપુરિ અપુત્રિ ગયુ મિતિનારિ. ૩૬

પદી સમુદ્ધમા એ નોંદ છે. તેમના છતાં નંદની અદર
કર્તે પોતાનુ નામ 'ભૂતદાન' રોગાનુદરયશા શ્રી સદ્ધમકર
એમાં અતાવ્યુ છે.

—ઈતિશ્રી નેમિનાયથ નવરમા વિંચન બવિકનનરજન કાગ
સમાપ્ત મિતિ.

પત્ર ૪-૧૫ મોરખી. પ્રબુલાઈ-અગર ૧૯૧૭માં જૈન કોન્ફરન્સ
હેરેડ તથા મુનિ ધર્મવિજય તરફથી શમામૃત અને આ સાથે છપાયેલ છે.

[ધનદેવગણીએ સુરગાભિધાન નેમિકાગ સ. ૧૫૦૨ માં રચેલ છે.]

૩૦ ભાવસુંદર (ત૦ સોમસુંદર સૂરિશિ૦)

(૪૫) મહાવીર સ્તવન—પાન વિહાર મડન સ્ત૦ ઉજ્જનમાના.
આદિ—

પણમવિ સરસય માય પાય, નિતુ જે કરજેડિય,

x x x

૧-૨

શ્રી સોમસુદર સૂરિ રાઓ નિતુ સમરવિ નામ,
જંગમ તીરથ સકલ મણિ મિય મોહસ ડાણું;
પંચ મહાવય ધરણુધાર ધુરિ પંચાચારો, ૭
પર્યોદ્રિય વસિકરણ મયણુ જીતક સપરિવારો. ૮
મોહરાઓ જિણિ નિરદલિઓ, જીતા ચ્યારિ કપાય,
સા ગિરયા ગુણુ સમરતાં, નિરમાલડીએ
દૂરમનિ દૂર પલાઈ. ૪

x x x x

અંતે—

કેવલ રસ એક મનિ, એક ચિત્તિ કરિ ભાવસુંદર,
જિમ નાસક અમુહ સિવિ સંપતિ સુખહ પરંપરિ,
પરતિ પરપદ પામિએ ધહરતિ નવત્ર નિહાણુ;
મણિ કુલિ જગિઅ મકરર જિણુવર જગ જિમ ભાણુ;
જા મેર ગિરિ જલલહરિ સાગર સકલ તારા મંડણું;
સસિ ભાણુ ચદ્ર અચલ નાખિત્ર અમર પરિ જા મહિયલં,
તાં નિતુ નવી પરિ નિતુ ચડાવઇ અધિક યાન વિહારયં,
ઓમધ સહિતુ ભણિ તવનક, સ જયતિ શ્રી વીર જિણિંદ્રએ,

૩૧ સાધુકીર્તિ (વડતપગછ-જિનદત્ત સૂરિ શિ૦)

(૪૬) મત્સ્યોદર કુમાર રાસ.

આદિ.

અંતે—

વડતપ ગૌ શ્રી જિનદત્તસૂરિ, તાસ સીસ જંપઇ ગુણુભૂરિ,
સાધુકીર્તિ ગણિ રચીક રાસ, ભણુપગુણુઇ તસ પૂગઈઆસ. ૧૫૭
—ગણિ લક્ષિમિ વનજેન લિપિકૃત ગણિ જયવિજય પઠનકૃતે.

૬-૧૧ (વિ. ધ,)

(આ રાસમાં થોડા વસ્તુ છદ અને મુખ્ય ભાગે ચોપાદ ૯૬ છે. એક વિવાહછે કે જેમાં ચોપાદને દરેક પાદને અંતે એ લગાડયો છે (૪૭) વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ સં. ૧૪૯૯ લખ્યાસાલ ૧૬૯૯

૩૨ માણિક્ય સુંદર (મેરુતુંગ શિ૦) ૧૪૭૦ આસપાસ)
(૪૭) ચંદ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા.

૩૩ તેજવર્દ્ધન (૧૫ સૈ.)
(૪૮) ભરત બાહુબલી રાસ.

(૩૪) સર્વાનંદસૂરિ (૧૫ મા સૈકામાં થયા સંભવે છે.)
(૪૯) મંગલકલસ ચોપાદ. (પ્રાચીન છે)

આદિ—

મંગલાચરણ.

સયલ મંગલ સયલ મંગલમલુ મુણિનાહ
આયુગિરિ આદિજિન્યુ પાય પડમ પાણુમેવિ ભાવિણુ
કછેલી મુખમગ્ન્ય પાસનાહુ ઉરવરિ ધરેવિણુ.
વાયુવાણિ સુભ વયણુએ અવતરી અક્ષરમાત્ર,
મંગલકલસ ચરિત હિત ભણુસિઉ રલિઅ રમાત્ર. ૧
ફલા—રલિઅ રસાલ નિસુણુતાં મંગલકલસ ચરિત,
ભવિઆં ભાવિઈ સંભલુ કરીઉ સુનિયલ ચિતુ. ૨
નિશ્ચલચિત્ત પસાઉલઈ વિશ્વન વિલીજઈ દૂરિ,
મુલલિત વાણી ધમિ ભણુઈ શ્રી સર્વાનંદસૂરિ. ૩

—પા. ભ.

આ રાસના કર્તા સર્વાનંદસૂરિ ક્રિયા ગચ્છના હતા અને તેમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે જણાતું નથી. એક સર્વાનંદસૂરિએ સં. ૧૩૦૨ માં ચંદ્રપ્રભ ચરિત્ર રચેલું છે. આ ચોપાદમાં વસંત સામેરી દુપદ

વગેરે રાગો વાપરેલા છે. સ્ત્રી. ડા.—બીજા સર્વાનન્દગૂરિએ બગડયરિ
રચ્યું છે. આ કૃતિ પ્રાચીન છે તે તે ૧૫ મા સૈકાથી અર્વાચીન નથી બ
અમ બહુાય છે તેથી અત્યારે તો તે સૈકામાં મુદ્રા છે.

૩૫ મંડલિક.

(૫૦) પેથડરાસ

આદિ—

ત્રિગુણત્રયણિ વીનવડિ દેવિ સાર્વભિણિ વાગેચાર
હમગમણિ આકાશવર્મણિ નિયણિ પરમેશ્વરિ
વીર ગિરિજાદ દ નમીય ચત્રણ ચક્રવર્તી શ્રી સર્વિ
કુવડ બકબ બાખાધિરાજ મમરીય મનરગિણિ. ૧
કોડીય નયર નિવાસણીય વદક અનિકરંજિ,
શાન્તનંદવનિ મન શ્રીય ગુરચક્ષણ નમેવિ. ૨
નયર રમેવકિ જિણુમયણિ તાતમંત્ર દવિ પાક
મન તણામી રોપીક એ સમ ગિરિવિભગિરિ એવિ. ૩

x x x x

અંતે—

સાગરનાથ અદ્યદ વંદીય દેખાકિ વલીકિ જનમ
ત્રિક પીયાણુ દિવ મન રહિસકિ, મંડલિક બખુકિ ઈમ
તદિ નાચિન.
ત્રિક પીયાણુ વેગિ તદિ હરીયાલા સુદા રે
સગવાહે સપત મનીલા સુદા રે.

—પ્રાગ્વાટ વંશ મૌક્રિક વ્યં પેથડ રાસ સમાપ્ત

(પ્ર. કા; પાટણુ.)

[વિક્રમના ૧૩ મા શતકમાં થયેલા પોરવાડ વશના પેથડશાહના
સુકૃતો આ રાસમાં સક્ષેપમાં વણુવેલા છે. રાસ ૧૫ મા શતકના
આદિમાં રચાયેલો લાગે છે. પેથડના વિશેષ વર્ણુન માટે સુકૃતસાગર
કાવ્ય જુઓ. ચિ. ડા.]

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ. x લોજક સં. ૧૫૦૦ થી ૧૫૨૨ સુધીમાં
વિદ્યમાન કવિ.

(૧૧) જવલભાવલ રાસ-પા. ૪

(૧૨) શેલિણીયા ચારનો રાસ.

(૧૩) ચાર્દકુમારનું રસ.

(દેપાલ બળિ સાહ મહિલા મુગનિ આપુણી ધાનચી

સકતિ સયલ સય પ્રમન.)

પ્ર. ૧.

પ્રસિદ્ધ નામી કવિ હોયો. તેણે કુંડું નામ દેપાલ ઉપરથી અપભ્રં-
શિકરે ત્યાર પછી સત્તરમા સદીમાં જૈનનર કવિ પ્રનાનદેને પણ -ર
મરે તેનો વધુક પ્રાવક કવિ થયો છે તેણે રાવત ૧૧૭૦ થી રચેલા
સત્તરમા સદીમાં રાસમાં ઉલ્લેખ કરી તેના વખાણ કર્યા છે. —

બાળિ જે મોટા કવિરાય, તારા બાથ ચરપુરજ અપભ્રંશ,

દાવણ, લીંગો, ખીમો ખરો, રાકલ કવિની કીરનિ કરો.

દંગણ વાછો દેસલ, માલ હેમની જુનિ વિશાલ,

સુસાધુ સમરો સુરચં, શીતલ વચન જિન સારદયં.

વધુ હકીકત માટે કાચર વ્યવહારી રાસ જુઓ. તેના જુલિલ છે કે
દિલીના પ્રસિદ્ધ દેસલદરા શહ સમરો અને સારંગ એમના ને આશ્રિત હોયો.

ચાચક તેહના ધર તણક વેધક નર વાચાલ,

નખીતક જિનશાસની કહીક કવિ દેપાલ.

આમાં ચાચક એ વિશેષજુ તેમજ બીજે રથલે તેજ રાસમાં ‘લયોરે
કાકુર તુમ જે ભાવઈ’ એમ કાકુર શબ્દથી સંભાધન રચવે છે કે કવિ
મોજલ હતો. (વિજયધર્મસરિ દ્વત ઐતિહાસિક રાસ સંપ્રદ ભાગ ૧૨૦)
આના એક કાવ્યની પ્રતિ સં. ૧૫૦૫માં લખાયેલી છે. દેપાલ જુનરાતમાં
રચ્યો હતો અને જુનરાતમાં રહીને તેણે ઘણા કાવ્ય રચ્યાં હતાં. એની જે
રચનાઓ મળી છે તે તે કવિના બીજા જુનરાતી જૈન કવિઓના જેવીજ
આપામાં છે. દિલ્લીની ભાયાની કશી અસર તેમાં જણાતી નથી. (મ. બ.)

(૫૪) વળસ્વામી ચોપાઈ સં. ૧૫૨૨

(૫૫) અંદનખાલા ચરિત્ર ચોપાઈ—

આદિ—

વસ્તુછંદ.

વીરનિણુવર પાય પણુમેવિ પણુમિય પરમેસરીય
હરગિ હીઆ સુધિ હંસગામિણિય
તિદ્વયણુ નિણુ આણુંદણી, વાગવાણિ સરસતિ સામણિ.
ચંદણુખાલા ચરિત ગુણુ, યુદ્ધિ માણુ સુવિસાલ,
સંધતણુઈ સુપસાઉલિધ, કહિઈ સુકવિ દેપાલ.

—પ્ર. કા.

(૧૬) હરિયાળી.

(એ હરિયાળી જે નર જાણે, મુખર્ કવી દેપાલ વખાણે.)

(૫૬) સ્થૂલિભદ્રની કઠ્ઠાવાળી—

એ ભણે ભણેરી અખિરહ બાવનહ ધરિ એહિ,
આગલિ મીડઈ દસગણુછ અંકતણી પરિ એહ.
ગણુ ગરઆ દોઈ લીહડી ગણુપસ્તાર વિશાલ,
શૂલભદ્ર મુનિવર ચરીય, કહિસઈ કવિ દેપાલ.
કમણુ વયણુ નરવર રયણુ રૂપિ મયણુ અ.

૧

(૫૮) સ્થૂલભદ્ર ફાગ.

આદિ—

પણુમિય પાસ નિણિંદવય અતુ સરસઈ સુમરેવી,
શૂલિભદ્ર મુણિપઈ ભણિસુ, ફાગ બંધિ ગુણુ કેવી. ૧
સોહગસુંદરે રવવંતુ ગુણુમણિ ભંડારો,
કયણુ નિમ ઝલકંત કંતિ સંજમ સિરિહારો.
શૂલિભદ્ર મુણિરાઉ જામ મહિયણુ બોહંતઉ,
નયરિરાય પાડલિય નયરિ પહુતઉ વિહરંતઉ. ૨.

x

x

x

અતે—

નંદક સો સિરિ થૂલિભદુ જે જુગહપહાણો
મલિયઉ ગિણિ જગમલ, સલ્લ રધવલ્લહ માણો,
ચૈત્રમાસિ બાહુ હરિસ રંગિઈ જુ મુણિ ગાએવઉ,
ખેલહિ નિયમણિ ઊલટિ હિત સુ કાગુ રમેવઉ. ૨૭

—૨૭ કુંકોનું સુંદર કાવ્ય છે.

(૫૯) આર્દ્રકુમાર ધવલ.

આદિ—

માઈએ નયરહું સીફૂયારિ, પાંચ કન્યા રામતિ રમઈએ,
ચિહુપણુ વરીવલા થાંબ ચિયારિ, વરૂનવિ પામઈ પંચમીએ. ૧
વાવિ ચઉખંડીએ ચ્યારિ એ ખાંભ, ચિહુ ચિહુ કુમારી ચ્યારઈ વરિયા એ,
રૂપિ નિરૂપમ જેરીય રાંભ, ધણુદત્ત ધૂય તેહે ખીજવીય. ૨

* * * *

ધન પ્રભાવિઈ કવિ દેપાલ, આર્દ્રકુમાર વલી આવિઉ એ. ૪
ધવલ ૧

* * * *

અતે—

અભયકુમાર તું મીત્રીકિએ, ન્યાયઈ એ વડયુદ્ધિ તું.
અમદ પ્રીય વાછતઈ રહાવીકિ એ, રમતલઈ બાર વરીસ તું.
અખાધિ હોઈ ને વાછ તું, વડઉ લેસાલીકિ એ.

(૬૦) +રનાત્ર પૂજા.

આદિ.

પહેલાં, ત્રણ પ્રાકૃત આર્યા-ગાથા છે, પછી હાલ-ચાલ.
પવિત્ર ઉદ્ધક લેહ અંગ પખાલી, વિવિધ વસ્ત્ર ગદવ ચિરમાલી,
કુસુમાંજલિ મ્હેસો આદિ જિણુદા, તોરા ચરણુકમળ સેવે
ચોસઠ ઈદા-કુસુમાં. ૧

* * * *

અતે—

સરસ સેવતરી માલતી માળા, યુગ્મ ગાથે ઈમ કવિય દૃષાણા.

ઋષભ અજીત સમવ યુગ્મગાઉ, અનત ચોવીશી જિનતી

જોળગ પાઉ.

કુસુમાજ્ઞિ મહેયો વીર ગિરિયુદ્ધ, તેરા અરણ્ય

વન્નુ.

જ્ઞાતિ જુઝલિ જ્ઞાતિ જુઝલિ કુદ મધર,

નીલુપ્પલ કમલદલ, સિદ્ધવાર અગ્ય સમુદ્ગમલ

પસગતુ પરિમલ મિલિય, મધુદુદ્ધ મધત મધુર,

ઈય કુસુમાજ્ઞિ જિન ચલ્લિ, વિનિય ગાગાણસ,

મુકિય નાગમયુ રાદિય (પાકાનરે મુકિય ન રા અપમાન)

ભરિયુદ્ધ મુકિ આસ—

૧ મુકિ વિનિય ગાગાણસ.

(૬૧) આપણા કુમાર આસ.

આદિ—તર દાનનતી નાગી, નરવર ગેરિયો,

કુમર થાવન્યકે નિદા પચન. ગિરિમુકિ મનિમ અતો.

૩

*

૧

૨

*

અતે—

દેવકે ભણ્ણતી સાધુના યુગ્મ રગિર્લ ગાદે,

રાતિ દિવમિ સેવા દરમ, તે સિવપુરિ જ્ઞાતિ

—ગિરિયુદ્ધ મનિ આસ્યા પ્રાગી. ૧૮

— ૨ ૧૧ વિ. ધ.

(૬૨) જામૂરવાનિ જામૂરવાનિ આપણ પ્રમથ. સ. ૧૫૨૨

આદિ—

આશો શુ. ૧૫ રવિ.

જોગમ ગણુદર પથ નમી આરાદિયુ અરિહત,

હૃદયકમલ અદનિસ વસઈ ભવમંજળુ ભગવંત.

૧

ભવબળજી મગવતનું આજી અખડ વહેસિ,
સીંઘ મિરેમણિ ગુણ નિશકે, જાગુ કુમર વાગુસુ,

૨

અતે—

સવન 'પનર આવીસમઈ' એ વ. રત્નિ દાંજી (આવીસ રવક આમોઈ)
પ્રતિમકએ,

ભાગુ ગુણુ નરનાગિ તેા મનિ કેપકમ રન વસાઈ એ. ૧૧૭૮

કાવ્ય—શ્રી જામ સ્વામી ગિદિ ગાની ભવત પચનાઈ ચરી,

પિપારકાની રુદિ સારી રચકે 'દેવક' પપ કરી.

તે ભાવિ ભાગુનાઈ અતમ મુણિચ્યઈ રદન ગવણી આપના,

જિગ્ગ આગુ ધમસ્યઈ દાસા કસ્યઈ ૧૨૪ સરમાઈ તેાના. ૧૧૭૯

(નિ. ધ.)—આજી પ્રાપ્તિત પ્રત સારી પામે છે.

—મ. ૧૬૮૩ ચૈ આસા આ ૧, ૨, ૩, ચિખિત ની છવા—

મનિ નેલાગય પદનાથે—ગુ વિ.

૩૮ રતનાકર સારિ.

(૩૮) + આદિનાથ જન્મભિષેક.

આદિ—

વગત.

વિનીયનાગરી વિનીયનયરી નામિ નિયગોદિ

મઃદેવિદિ એપરિસર, ગપ ૧૨૪ સારિન્છ સાગિય,

સિરિ રિસોગર પટમ જિણુ, પટમ રાયવર વગાદગામિય,

વમલ અસક્રિય કાગુય તાણું, ગંગો જગ આધાર,

તમુ પય વદિય તમુ તણો, પ્રદિશુ જન્મ સુવિચાર.

૧

અતે—

વસ્તુ.

રિસહ મળ્યેણ રિસહ મળ્યેણ કરિય સુરરાય,
 ઉપાડિય જય જય કરિય, જનની પાસિ મિદ્દેભિજના;
 નદીશ્વર અઠ દિવસ, કરિય દેવ દેવી નિયકાણુ પત્તા,
 ધણિપરિ સયલ જિનેશ્વરહિ, કરહુ નહવણુ બહુભત્તિ
 મુનિ રયણાયર પાવહર, જિમ તુમ દિયઈ વરમુત્તિ. ૧૨

—પ્ર૦ દેપાલની સ્નાત્ર પૂજામાં અંતર્ગત વિવિધ પૂજા સંગ્રહ.

(દેપાલ કવિના સમકાલીન હોવા જોઈએ તેથી આ કવિને દેપાલ કવિ પછી મૂકેલ છે.)

૩૮ સંઘવિમલ (મેલા સંઘવી ?) ત૦ મુનિસુંદર શિષ્ય.

(૬૪) સુદર્શન શ્રેષ્ઠિના રાસ પ્રખંધ સં. ૧૫૦૧ જેઠ શુદ્ધ ૪ ગુર.

આદિ—

પહિલઈ પ્રણમિસુ અનુકમિઈ એ, જિણુવર ચક્રવીસ,
 પછઈ શાસનદેવતાએ, તીહ નામઈ સીસ.
 સમરીઅ સામિણિ સારદા એ, સાનિધિં સંભારઉ,
 આગઈ પાલઈ પ્રતિપ નં એ, કવિ સિઈ એકા હરઉ. ૧
 તઉ તૂડી તતપિણિ ભણુઈએ, હઈ આવિસુ અંગઈ
 સેહિ સુદસણુ તણુઉ રાસ રચિયો મન રંગઈ,
 જંબુ દીવહ હારહ પેત્ર વસુહાઈ વદીતી,
 અંખા નગરી અતુરપણુઈ અમરાપુરિ જીતી. ૨

x

x

x

અતે—

તીણુઈ અવસરિ ધ્વજાત્રત લીયઈ એ મા. નર અનઈ નારીવૃંદ, સુ.
 શીલ મહાતમ સાંભયો એ મા૦ વિષયઉ મુલિય કંદ, સુ. ૪૭
 તપગઈ ગુર ગાયમ સમાએ, મા. શ્રી મુનિસુંદર સરિ, સુ.
 નામઈ સર્વ સિદ્ધિ સંપન્ન એ મા. દુરિય પણાસઈ દુરિ, સુ. ૪૮

તાસુ તણુઈ સેવકિ રચઈ એ મા. રાસ હૃદય રૂઝઈ રંગિ, સુ.
 ચાપિઈ સીલ સોહાંભાગુ એ મા. આનંદ ઉપજઈ આંગિ. સુ. ૪૯
 સંવત પનર એકાતરઈ, મા. જેઠહ ચૌથિ વિશુદ્ધિ, સુ.
 પુખ્ત નક્ષત્ર ગુરવાર સિઉ એ, મા. ચરિત એ પહુવિ પ્રસિદ્ધિ. સુ. ૫૦
 જાં લગઈ મેર મહીધર મા. જાં જલ સાયર પૂર સુ.
 ગીલ મુંદરિસન ગાઈઈ મા. જા લગઈ સસિ નઈ સુર, સુ. ૫૧
 જે નર શીલઈ નિરમલા એ, મા. નારિ નવાહિઆ મૂલ સુ.
 એ કરનેડી કવિ કહઈએ મા. હું તીહ પગની ધૂલિ સુ. ૫૨
 શીલ હિ સવિ સુખ સપજઈ એ, મા. શીલ લગઈ નવનિધિ, સુ.
 શીલઈ સુર સાંનિધિ કરઈએ મા. શીલહિં સયલ પ્રસિદ્ધિ. સુ. ૫૩
 શીલહિં ઉત્સવ નિતુ નવા એ મા. શીલહિ કોડિ કલ્યાણ, સુ.
 શીલ લગઈ કહીયઈ કિસો એ, મા. પાંમીઈ પચમ દાણુ સુ. ૫૪
 ગીલ પ્રમથ જે સાંમલઈ એ માલ્હંડતડે, નરનારીય તે ધન, સુ.
 મુદરિસન રિધિ દેવડી એ, માં ચતુર્વિધિ સંધ પ્રસન્ન, મુણિ સુંદ૦ ૨૫૫

—વિ. ધ. ચોપડો. પા. ૨૩-૩૭)

—સં. ૧૫૭૩ માંજ લખાયેલ પ્રત ડેહલાના બંડારમાં છે.

—કુલ પાંચ દાગો અને ૨૫૭ પદ. સાગર બં. પાટણ.

[આ કૃતિના કર્તાનું નામ કોઈ પ્રતમાંની અશુદ્ધતાને લઇને 'મેલો સધવી' એવું હોય એમ ઘડીભર લાગે છે. પણ સુદૃઢતાથી વિચારતાં સંધવિમલ એજ નામ ખરૂં જણાય છે.]

૩૯ ધનદેવ ગણિ.

(૬૫) મુરગાલિધાન નેમિકાગ. સં. ૧૫૦૨.

આદિ—

પહેલાં, સંસ્કૃતમાં મંગલાચરણ શાર્દૂલ શ્લોકમાં છે પછી પ્રાકૃ-
 તમાં નીચે પ્રમાણે શાર્દૂલ છે:—

દેવી દેવિ નવી કવીશ્વર તણી વાણી અમીસારણી.
 વિદ્યા સાયર તારણી મલ ધણી હંસાસણી સામિણી
 ચદા દીપતિ છપતિ સરસતિ મહં વીનવી વીનતી,
 બોહું નેમિકુમાર કેલિની રનિ ફાગિઈ કરી રંગભી.. ૨
 સરસતિ મુઝ મનિ દેવીઅ દેવીઅ તું જગિ સારરે,
 નીલકમલ ફલ સામલ જિનવર વરણું નેમિકુમારરે. ૩
 કામિત ફલ દાનાર સામી નેમિકુમાર
 હાર મનોદર ઝો મુગનિ રમણિ વર ઝો.

અતે—

જ્ઞાન ઉપનું જ્ઞાણીય રાણીય રાધમઈ રંગી,
 ગિરિ સિરિ સામીય નિરખીય હરખીય સા નિજજ અગી,
 સામી કેવલ કામિની, કરિ ધરી રાજમતી નાદરી,
 સા સારી નિજકાજ રાજકુમરી, મુગતિછ ગઈ સા વરી
 જે રેવઈ ગિરિ રાય ઉપરિ ગમઈ શ્રી નેમિ પાયે નમઈ,
 તે પામઈ મુખસિદ્ધિ રિદ્ધિ હિ રમઈ શ્રી શાશ્વતી ભોગવઈ.

—છતિ શ્રી સુરંગાભિષે નેમિકાગ: સર્ણુ: સવન

૧૫૦૨ વર્ષે કૃતો ધનદેવગણિના.

[આ સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી એમ ત્રણ ભાષામય છે. પાઠણ]

[સોમસુંદર સરિએ પણુ જૂદો નેમિનાથ નવરસ ફાગ એજ ત્રણ
 ભાષામાં રચ્યો છે, અને તેજ સમય આસપાસમાં. જુઓ પંદરમી સદીના
 અંતમાં સોમસુંદર સરિ.]

૪૦ સંઘકલશ ગણિ. (ત૦ રત્નશેખરસૂરિ-ઉદયનંદિશિ.)
 (૬૬) સમ્યક્વરાસ (અટ ભાષામાં) સં. ૧૫૦૫ માગશર તલવાડામાં
 અતે—

તપ ગચ્છિનાયક જગતિલક ઝો માલ્હંતડ;

શ્રી સોમસુંદર સ્ફરિ, સુણિ સુંદરે, શ્રી મુનિસુંદર સ્ફરિ માલ્લંતરે,
 જયવંત જયચંદ્ર સ્ફરિ, સુણિ સુંદરે * * ૮
 શ્રી ગુરરાજ વિશ્વાધરાજ, માલ્લં. ચિહ્ન દિસિ કરધ વિહાર, સુણિ,
 સમકિત રચણ પ્રકાસતાં, માં સાસણ બાસ બાસણ હાસ. સુ. ૯
 એ ચ્યારધ ગુર તપગચ્છ ગુરએ, માં રત્નશેખર સ્ફરિરાય સુ.
 ઉદ્યતદિ ગુર વંદિએ, માં જંગમનીરથ પ્રાય ગુ. ૧૦
 સવત પનર પચ્ચાતરધ એ, માં માગસિર રચિઉ રાસ સુ.
 તત્તવાડા પ્રિ નિપતુએ માં પુણ્યરસ કલરા સંકાસ. ગુ. ૧૧

—ઇતિ પં. સંઘકલસ ગણિ વિરચિતં સમ્યક્ત્વ રાસ સમાપ્ત.

સ. ૧૫૩૮ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૧ દિને, પૂજ્ય પં. જયહેમગણિ
 શિષ્ય લાવણ્યધીર ગણિના લિખિત-સાં ભં. પાટણ.

૪૧ આનંદમુનિ.

(૬૭) + ધર્મ લક્ષ્મી મહત્તરા-ભાસ. સ. ૧૫૦૭
 આદિ.

દાળ પ્રથમ.

સકલ સદા ફલ વિમલ ગિરિ, જિણુ ચઢવીસ પ્રણામ,
 કરિસું કવિતુ સોહામણું એ, ગચ્છ રતનાગર નામ. ૧.

* * * *

અંતે—

જાણતી એ ગુર ઉવયાર, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરાએ,
 મંડૂ એ નગર પ્રવેસિ, સંવત પનર સતોતરધ એ,
 શ્રી મહત્તર એ ભાસ કરેસિ, ઓસવંસિ આનંદમુનિ ૫૧
 શ્રી સંઘૂ એ સિહ અનદિન, મંડૂ લીમ સહોદર એ,
 સોની એ લોગ તન સંઘપતિ માણિક પય નમધ એ
 ધામિણિ એ ઘો આસીસ, શ્રી રચણસિંહ સ્ફરિ પરિવાર સહ
 જીવું એ કોડી વરીસ, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરા એ. ૫૨

શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મુહત્તરા, અવિચલ જાં સસિમાણુ,
અહનિસિ એહ ગુણુ ગાધતાં, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૫૩

—મંથામ ૭૫. ૫૦ જે. એ: મૂર્ત્તર કાવ્ય સંચય.

૪૨ આસાયત.

(૬૮) હંસવત્સકથા ચોપધ (વત્સરાજ હંસરાજ ચોપધ)

લ. સં. સં. ૧૫૧૩ પહેલાં.

આદિ—

અમરાવધ સંમાણુ, પ્રલક્ષ પ્રમાણુ, અવર નયરાણુ.

પુર પટ્ટણુ પમદાણુ, અપદાણુ વીર બાવનયા.

૧

ચક્રપધ—

શિખર બદ્ધ દસ સહસ પ્રાસાદ કનક કલસ ધન નરવધ નાદ,
ગાદાવરીનું નિર્મલ નીર, પુર પહિદાણુ વસઈ તસુ નીર.

*

*

*

*

અંતે—

ધર્મઈ લાભઈ અવિચલ શર્મ, જઈ પુણુ છાંડઈ પાપ જિ કર્મ,

દેવ આરાહુ જિણુવર નામ, દુષ તણુકે જે ફેડઈ કામ.

૩૦

અવર દેવ જઈ પૂજઈ પાપ, જિણુ પૂજઈ દેહ નિર્મલ થાઈ;

જિણુવર બોલિઈ ધર્મ તે કરઈ, પાપરેડ જિમ હેલા હરઈ,

૩૧

ગુણુવંત ગુર પાપ અણુસર, મુક્તિ પુરી માહે અણુસર

પુર પહિદાણુ ચાદવવંશ, વર્ણુવયો વત્સરાજ નઈ હંસ

૩૨

સકલ લોક રાગ રંજની, કુલયુગ કથા ઉતઈ વાવની,

ગાહા દુહુ વસ્તુ ચક્રપધ, સુનિસ્પધ ચ્યારિ બત્રીસાં હુઈ.

૩૩

જૂઅલી ત્રિણુસઈ વિશાલા, તિણુ મોહમાયા જાલા,

સુણુતાં દોષ દરિદ્ર સવિ ટલઈ, ભણુઈ અસામત તિહ અદલાં દલઈ ૩૪

—૪ ખંડ છે. દરેકની અંત કડીમાં ‘અસાધત’ એમ લખેલ છે: સં. ૧૫૧૩ વર્ષે પોષ વદિ ૧૨ વિપ્ર મુરારિકે—વિવકવિજય ભંડાર ઉદયપુર.

—છતિ શ્રી હંસ વત્સ કથાયાં ચતુર્થ ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૬૫૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૮ દિને કાં ઉદયચંદ્ર શિ. કાંમનોહર લિં નાદસમાં મધ્યે પાનાં ૨૩-૧૨-નાં. ૫૨, ૩. કાં.

રત્નશેખર ૧૫૧૦ આસપાસ.

(૬૯) રત્નચૂડ રાસ.

—૩૦, ભાં.

૪૪ કલ્યાણસાગર.

(૭૦) વીશી (૨૦ વિહરમાન જિન સ્તુતિ) પૈકી ૧૪ જિનસ્તુતિ. આદિ.

શ્રી સીમંધર સાંભલડ, એક મોરી અરદાસ
સુગુણ સોહાવા તુમવિના, રચણી હોઈ છમાસો

—જીવન જગદણી.

x

x

x

x

અંતે—

કલ્યાણસાગર પ્રભુસું રમિજી, હરીય ફરી મુઝ મીટ. ૫. તું.

—જીવંત સ્વામિ ગીતં.

[પંડીનાં ૬ જિનનાં ગીત સૌમાઅરતને પૂરાં કર્યાં છે.]

૭-૧૩ આ. ક.

(૭૧) અગડદત્ત રાસ (૧૫૧૦ આસપાસ મ. કી.)

૪૫ ઋષિવર્દન સૂરિ. (આં. ગચ્છનાયક જયકીર્તિ-
સૂરિ શિ૦)

(૭૨) નલદવદંતિ રાસ-નલરાજ ચક્રપાઈ. સ. ૧૫૧૨ ચિત્રકોટ
ગિરિમાં-ચિનોડમાં. ૬

આદિ—

ધૂરિ દૂહા.

સયલસંઘ સુહસંનિકર, પ્રણયીય શાંતિ જિણેસુ,

દાંન શીલ તપ ભાવના, પુણ્યપ્રભાવ ભણેસુ. ૧

સુણનાં સુપરિસ વર ચરિય વાઘઈ પુણ્ય પવિત,

દવદતી નલરાયઈ, નિમ્બુચ ચાડ ચરિત. ૨

x

x

x

x

અંતે—

શ્રીય અચલ ગચ્છનાયક ગણુધર, ગુરુ શ્રી જયકીર્તિ સૂરીસવ,

નલસ નામિ નાસઈ દુરિત; ૩૨૮

તાસુ સીસ ઋષિવર્દન સૂરિઈ,

કાકિ કવિત મન આનંદ પ્રિઈ, નલરાય દવદંતી ચરિત. ૩૨૯

સવત પનરખારોત્તર વાસે, ચિત્રકૂટ ગિરિનગર સુવાસે,

શ્રીયસંઘ આદર અતિ ધાણુઈએ;

એહ ચરિત જે ભણુઈ ભણાવઈ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ ઉચ્છવ

આવઈ, નિતુનિ મંદિર તસ તણુઈએ. ૩૩૧.

—૪૭૧ શ્લોક પૂર છે. (સાગરભંડાર પાટણ.)

—પત્ર ૧૧ લિ૦ સં. ૧૫૭૯ ભ. શ્રી જિનસાધુસૂરિણ.

—હા. ભ. પાટણ દાખડો ૮૦

—પંચસમિ ચતુસંખ્યા સતિ શ્લોકા વિલોકિતા

પ્રાકૃતે નલદત્તેડત્ર પ્રત્યેકાક્ષર સંખ્યા. ૧

ઈતિશ્રી નલપંચમવરાસ વડો નલરાસ સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૫૦

વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૭ રવૌ લખિત શ્રી વટપદ્ર નગરે. ૧૬-૧૩ આ. ક.

—પૃ. ૧૦ અમ.

—સં. ૧૬૧૯ વર્ષે શકે ૧૪૮૫ પ્રવર્તમાને ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ ગુરૂ શ્રી અંબલગચ્છે. અવ૦ ઉદયકિરણ લિખાપિતં. (વિ. ધ. એક ચોપડામાં પાના ૧૮૦ થી ૧૮૫. પંક્તિ ૧૮)

૪૬ મતિશેખર (ઉઠ દેવગુપ્તિસૂરિ-સિદ્ધિસૂરિ-કકકસૂરિ-શીલમુદર શિ૦)

(૭૩)ધનારાસ. સં. ૧૫૧૪

આદિ.

પહિલઉં પલુમી પયકમલ વીરનિજુદ્ધ દેવ,	
ભવિય સુણુડ ધનાતણુડ, ચરીય ભણુડ સંખેવિ,	૧
નિજુવરિ ચિહ્નં પરિભાસિયઉં, સાસણિ નિર્મલ ધર્મ,	
નિહાં ધુરિ દાન પ્રસંસીયધ, ગિણિ ત્રૂઈ સવિ કર્મ	૨

વરતુ—

દાન ગિરુદ દાન ગિરુદ દાનિ જસ કિતિ,	
દાનહિ વસિ ત્રિણુઈ ભુવન, દાન માન આપઈ નરા હિવ,	
દાનિ દુરિય નાસઈ સયલ, દાનિ સેવ સારધ સુરા હિવ,	
દાન જેમ-ધનઈ દીપો, પુન્નહિ પાંખીય પાત,	
સાવધાંન તુમ્હિ સાંભલુડ, પૂર્ય ભવ અવદાત.	૩

* * * *

અતે—

શ્રી ઉવએસ ગઢ સિણુગારો પહિસો રયણુપ્પહ ગણુધારો,	
ગુણિ ગેમમ અવતારો.	
જકમદેવ સૂરીય પ્રસિધ્ધો તાસ પાટિ નિણિ જગિ જસ લીધો,	
સંયમ સિરિ ઉરિહારો	૨૬

અનુક્રમિં દેવગુપતિ સરીસ, સિદ્ધિ સરિ નામિં તસ સીસ
મુણિજ્યુસેવીય પાય

તાસ માટે સંપર્ધ જયવતો મહનાયક મહિમા ગુણુવતો

કક સરિ ગુર રાય. ૨૭

સર્ધ હતિય થાપીય તિણિ ગુણુહારા, ગુણુવંત સીલસુંદર સારા
વારીય જિણિ અણુગો.

તાસ સીસ મતિસેહર હરસિહિં પનરહસઈ ચક્રદોત્તર વરસિહિ.

કીયો કવિત અતિચંગો. ૨૮

(વધુ બીજી પ્રતમાં) —એનસાગર બં. ઉદયપુર.

એક ચરિત ધન્નાનક ભાવઈ, બણુધ ગુણુઈ જે કહઈ કહાવઈ,
જે સંભલિ ઘઈ દાંન

તે નર વંછિત ફલ પાવઈ, વિલસઈ નવઈ નિધાન.

—વિ. ધ. ચોપડો ૮૫-૧૦૫

—હાલાભાઈ નાં. પાટણ; રતન; આમોદ.

(૭૪) નેમિનાથ વસંત કુલડાં.

આદિ.

સારદ માઈ પાય નમીનઈ માગઈ એક પસાય રે

નેમિ જિણુસરના ભવ ગાઈસિ, લાગઈ મુઝ મનિહાઉરે, શ્રી યાદવકુલ મંડણુક.

યાદવ કુલ મંડણુક સ્વામી નેમિ જિણુદરે.

ભાવઈ જસુ પયકમલ ગુહારઈ સુરવર કિંનર ઇંદરે.

x x x x

અંત—

સો પરમેસર કેસર ચંદન પૂજક કુસુમ કપૂરરે.

કહઈ મતિશેખર સુણુક મતિશેખર, જિમ પૂજક

સુષ પૂરરે—૧૦૭

વસંતમાસ શ્રી નેમતણ્ઠ ફલડે હામ પ્રબધરે,
રંગિ હિ ચંગ લેખનઈ ગાસઈ, તિહિ દુષ તણ્ઠ ન મંધરે. ૧૦૮
—સં. ૧૫૭૬ વર્ષે ચેત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૧ તિથી સોમવાસરે
શિવલાલ લિખત-૬-૧૪ વિ. ધ.

(૭૫) કુરંગડ (કૂરંધટ) મહર્ષિરાસ. ૨૪૫ ગાથા. સં. ૧૫૩૭.
—રત્ન, ચં, ૩.

(૭૬) મયણરેહા સતી રાસ. સં. ૧૫૩૭.-૩૦

[હર્ષસૂરિ (કક્ષસૂરિ શિ.) કૃત ધના ચોપઈ સં. ૧૫૧૪
માણેક. આ પ્રમાણે નોંધાયેલ છે, પણ કર્તાનું ખરું નામ તો ઉપરોક્ત
મતિશેખર લાગે છે.]

૪૭ જિનવર્ધન. (સં. ૧૫૧૫ આસપાસ)

(૭૭) ધન્નારાસ (પ્રત સં. ૧૮૦૫)-રત્ન, અમ.

+ ઉપદેશકારક કક્ષો. પૃ. ૩૩૭ સ. મા. બી.

૪૮ ન્યાયસુંદર ઉ. (ખ. જિનવર્ધનસૂરિ શિ.)

(૭૮) વિદ્યાવિલાસ નરેન્દ્ર ચંડિપઈ. સં. ૧૫૧૬.

અતે—

ધણુ પરિ પુર (હય ?) ઉપાલી આઉ દેવલોક પહુતઉ નરરાઉ,
ખરતર ગચ્છિ જિનવર્ધનસૂરિ, તાસુ સીસ બહુ આણુંદ પૂરિ. ૩૫૫
શ્રીઅ ન્યાયસુંદર ઉવઝાય, નરવર કિધ પ્રબધા સુભાય,
સંવત પનર સોલ વરસંભિ, સંત્ર વેયણુ એવિહિય સુરામ. ૩૫૬
વિદ્યાવિલાસ નરિંદ ચરિત, ભવય લોય કહ એવ પવિત.
જે નર પઠઈ મુણ્ઠ સાંભલઈ, પુણ્યપ્રભાવ મનોરથ ફલઈ. ૩૫૭
—સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૬ રવડિ-ભાવ. (પૃ. ૧૫ પં. ૧૩)

૪૯ રત્નસિંહ શિષ્ય (ત૦)

(૭૯) જંબૂસ્વામિરાસ સં. ૧૫૧૬ બીજા આવણુ શુ. સોમ
આદિ—

સરસતિ સામણિ સારદાએ, ગોપમ ગણધૌર,
રાસ બંધિ ગુણવતીઈ એ સિરિ જંબુ કુમાર.
જંબૂદીવહ બરહક્ષેત્ર મગધ વર દેસ,
નયર રાજગૃહિ જાણીઈએ શ્રેણીય નરેસ.

* * * *

અંતે—

સંવત પનર સોલોતરઈ એ માલંત. બીજા આવણુ માસિ, સુણિ સું.
શિવતિથિ દ્વંતી ઉજલી એ, માલં સોમવારઈ દ્વિ રાસ. ૧૦
તપગચ્છિ ગણધર અભિનવાએ માલં. અવતરિય ગોપમ સામિ સુ,
રયણસિંહ સરિ ધ્યાર્ધર્ધ એ માલં. અષ્ટ મહા સિદ્ધિ નામિ. ૧૧
તાસ સીસ ધણિ પરિ બણઈ માલં. વિનય કરી અપાર, સુ.
રાસ બાણું રલીયામણુરે માં યશ કરી ભવિક બંડાર. ૧૨
ગુણિસઈ બણિસઈ નિસુણિસઈ એ, જંબૂય સામિતુ રાસ,
તસ ધરિ અંગણિ પામીઈ એ, નવનિધિ તણુક નિવાસ. ૧૩
અંદ સરિ જાં ઊગમએ માલં. મેર ગિરિ ધ્રૂય તાર,
તાં લમઈ હર્ષઈ ગામઅ માલં. સામી જંબૂ કુમાર. ૧૪

—૬-૧૩ (વિ. ધ.)

૫૦ રાજતિલક ગણિ.

(૮૦) શાલિભદ્ર મુનિરાસ. આ ૩૫ હુંકનો પ્રાચીન રાસ છે.

આદિ—

અંબણપુરિ પદુ પાસનાહ પથમેવિણુ ભત્તિએ,

હઉં પત્રણિસુ સિરિ સાલિભદ્ર મુણિતિલયહ સસ.
ભવિયહુ નિસણહુ જેણુ તુમહ હુઈ સિવપુરિ વાસુ. ૧

* * * *

અંત—

સેણિય બોહિય ભદ્રા નિય ધરિ, પતા સબર્હ સિદ્ધિ તે મુણિવર,
રાગતિલક ગણિ સંયુણુઈ, વીર જિણેસર ગોયમ ગણહરં.
સાલિભદ્ર નહિ ધનઉ મુણિવર, સયલસંધ દુરિયઈ હરઉ. ૩૪
સાલિભદ્ર મુણિ રાસો જે ખેલા દિંતા,
તેસિં સાસણુદેવી જણુયાઉ સિવ સંતી. ૩૫

[મ. બ.]

[પૂર્ણિમા ગચ્છમાં એક રાગતિલક સ્ત્રિ થયેલ છે કે જેના
ધાતુપ્રતિભાપરના લેખ સં. ૧૫૧૬ તથા ૧૫૨૪ ના મળી આવ્યા છે,
તે કદાચ આ કવિ હોય—તેથી તેમનો સમય સોળમા સૈકામાં પૂર્વાર્ધ
મૂક્યો છે.]

૫૧ બ્રહ્મજિનદાસ. (દિ॰ સકલકીર્તિ-ભુવનકીર્તિ શિ.)

(૮૧) હરિવંશરાસ. સં. ૧૫૨૦.

આદિ—

અંતે—

લોભવાહિં શવ ગમાર, મિથ્યા ધરમ ચાપ્યો અપાર,
શાસ્ત્ર લોખ્યાં બહુ જિનવરતણાં, કુમત ચાપ્યા તીણેં આપણા. ૩૫
હુંડા સર્પિણી કાલ વિશાલ, પંચ મિથ્યાત ઉપજેં ગુણમાલ,
જિમ પૂનિમ થકી ચંદ્રકલા હાણિ, તિમ પંચમકાલિં જિનવરવાણિ. ૩૬
જે(ઇ) કો કાલ તણો પરતાપ, બલિભદ્રે મિથ્યાત કીયો વ્યાપ,
કણ્ણિપરિં જસ વાપ્યો અતિ ધણો, બલિ દેવિં નારાયણુ તણો. ૩૭

તિહાં થકો નારાયણ હવો દેવ, પ્રજા લોક કરિ બહુ સેવ,
દયા ધરમ છોડ્યો તીણે ચંગ, આચાર તણો બહુ કીયો ભંગ. ૩૮

* * *

જિણુ સાસણુ નિકલંક અપાર, મારગ મુગતિ તણો ભવ પાર,
દિગંબર નિમંથ ગુરચંગ, જીવ દયા દીસે ઉતંગ. ૪૧

* * *

નેમી જિનેશ્વર ગિરનાર ઉપર આવી રહ્યા તે સંબંધી કહે છે કે:-
સહસ્ત્ર વરસ ભોગવ્યો સ્વામી આય, દશ ધનુષ નિરમલ ગુણ કાય.

* * *

શ્રી મૂલસંધ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ બણીઈ, જિણુ સાસણિ જયવંત. ૧
તાસ પાટિં અતિ રચડા, શ્રી જીવનકીરતિ ભવતાર,
રતનત્રય કરી મંડીયા, ગુણહ તણા બંડાર. ૨
તે મુનિવર પાય પ્રણુમીનિં કીયો સવિ સાર,
બ્રહ્મજિણુદાસ ભણે રચડો, પદતાં પુન્ય અપાર. ૩
સિમ્ધ મનોહર રચડો, મલ્લિદાસ ગુણદાસ,
પદો પદાવો વિસ્તરો, જિમ હોષ સૌમ્ય અપાર. ૪
ભવીયણુ જીવ સમોધવા, કીયો રાસ એ સાર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, દયાતણો બંડાર. ૫
સંવત ૧૫ વીસોતરા, વૈશાખ માસ વિશાલ.
શુકલ પક્ષ ચઉ દિસિ દિને, રાસ કીયો ગુણમાલ. ૬

વસ્તુ.

રાસ કીયો રાસ કીયો સાર મનોહર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, હરિવંસ તણો સાર,
.....એ કવિત કરી સાંભલો, ભાવ ધરો મનમાંહિ ઉજ્જલ,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ પ્રણુમીનિ, બ્રહ્મજિણુદાસ ભણિં સાર,

પદિં ગુણિં જે સાંભલેં, તેહનિં પુણ્ય અપાર.

—છતિ શ્રી હરિવંશરાસ સમાપ્ત. સં. ૧૭૫૧

વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૧૪ શનૌ— (મ. બ.)

(૮૨) યશોધર રાસ.—ખંભાત ૧ બંડારમાં.

(૮૩) આદિનાથ રાસ.—પા. ૧ બંડારમાં.

(૮૪) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

વસ્તુ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર નમું તે સાર
તીર્થકર ચક્રવીસમુ વાંછિત બહુ દાન દાતાર
સારદા સામિણિ વધી તવું બુદ્ધિસાર હું વેગિ માયું
ગણુધર સ્વામી નમસ્કરૂં શ્રી સકલકીરતિ ભવતાર
શ્રી ભુવનકીરતિ ગુરમનિ ધરૂં કરિસું રાસ હું સાર.

૧

ભાસ જસોધરની.

ભવિયણ ભાવઈ સુણો આજ મનિ નિશ્ચયે આણી
શ્રેણિકરાગ તણો રાસ હું કહિસું વખાણી.

૧

*

*

*

*

અતે—

વસ્તુ.

શ્રેણિકરાગ શ્રેણિકરાગ તણો એ રાસ
પઠે ગુણે જે સાંભલેં એક મનાં ધરી ભાવ ઉજ્જ્વલ
.....સંપડે, સરગ મુગતિ ફલ સંસાર નિરમલ
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ પ્રણમી.....

અહા જિણુદાસ ભવણું નિરમલ સુનતાં પુન્ય અપાર.

૨૨

—સં. ૧૬૧૩ વર્ષે આવણ્ય શુદ્ધિ ૧૧ શુક્રે કહ લિધી બાઈશ્રી
માનિક શ્રી લિખ્ય જિનમતિ શ્રી વાઈ. લિપિતં શ્રી વસા વનુ કાવચા.
પા. ૫૨ પકિત ૧૦. ભાવ.

પર જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. (વડતપગચ્છ)

(૮૫) જીવલવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૦ ફાગુણ ૧૩ રવિ.

અંતે—

વડતપ ગચ્છ રત્નાગરસાગર જિમ્મ બરપૂરિ,
તિહાં ગચ્છપતિ અછર્ષિ વિદ્યમાન શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ... ૪

તાસ વચણ સુણ્યાં મન શુદ્ધિં તીણું બુદ્ધિ દ્વયો પ્રકાસ,
કીધુ ઉપગારતણી મતિ જીવલવ સ્થિતિ રાસ. ૫

પનરસેવીસા ફાગુણ સિદ્ધિ તણુઉ નિવાસ
રવિ પક્ષ અને તિથિ તેરસિ તે રચ્યઉ પુન્યપ્રકાસ. ૬

—છડર બાઈ બોનો ભંડાર.

પ૩ ભક્તિવિજય.

(૮૬) ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ સં. ૧૫૨૨

પ૪ પેથો. (જાંબુઆમ વાસી શ્રીમાલ શાંતિનો આવક—ગુર આંચ-
લગચ્છીય જયકેશરસૂરિ—આચાર્ય ૧૪૯૪, ગચ્છનાયક ૫૬ ૧૫૦૧-
સ્વર્ગ ૧૫૪૨)

(૮૭) પાંચનાથ દશભવ વિવાહલો. (સં. ૧૪૯૪ પછી અને
૧૫૪૨ પહેલાં.)

આદિ—

(માર્ધ એ નયરહ સીહ દુઆરિ—એ દાસ.)

સરસતિ સામણિ કરંચ પસાઉ, મુઝ મનિ એહ જિમાહિલુએ,
ધવલબંધિઈ બ્રહ્મ લાગઈ દાઉ, ગાયશું જિણુહ જીરાઉલુએ. ૧

મહાચરિત્ર પ્રભકેરઉ પાસ, ભાવિહિં ભવીયણ સાંભણ એ,
સાંભલતાં દુર્ષ પુણ્યપ્રકાસ, દસઈ ભવંતર દેવના એ. ૨

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ. બિઝાલું.

છમ સાહિ સમુષિ હોઈ, કોડિ વરસ કવિ જોઈ,	૧
તુ લવલેશ ન જાણુઈ, મૂરખ કિશું અ વખાણુઈ.	૨
મંત્રિ પેથ ઈમ બોલઈ, અવર ન કોઈ તુમ્હ તોલઈ,	૩
તૂ માયા તૂં અ તાત, કહું અ કિસીપરિ વાત	૪
હ તુ પૂરિ પ્રવાહિલ, તૂ અશરણાગત સાહિલ.	૫
કરિ કરિ દેવ પસાડિ, જગિ છરાહિ રાડ.	૬
રાષિ રાષિ મૂં અ સ્વાંમી, તૂં તુ પાય શરનાંમી	૭
કીધું કવિત વિશાસો, રૂં અડું અનઈ રસાસો.	૮
પઠત ગણુતાંહાં સિધે, આવઈ અવિચલ રિધિ.	૯

—વિધિપક્ષના સુઆવક નિજપરમભક્ત શ્રી જયકેસરસૂરિના પ્રતિ-
બોધ્યા—શ્રી જાંબૂઆંમે વાસ્તવ્ય શ્રીમાલગ્નાનીય મહં—શ્રી પેથાકૃત દશભવ-
શ્રી પારિસ્વનાથ વીવાહલુ કૃતં.

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૯૫-૨૦૩ પંક્તિ. ૧૮

૫૫ લક્ષ્મીરત્નસૂરિ (જયકલ્યાણસૂરિ-વિમલસોમસૂરિશિ.)

(૮૮) સુરપ્રિય કુમાર રાસ.

અતે—

ગુરૂ શ્રી જયકલ્યાણ, સૂરિ સરોમણિ સુંદર, વણુઝારા રે	૮૧
તાસ પાટિ જગિભાંણુ, શ્રી વિમલસોમિ સહગર, વણુ.	૮૨
લક્ષ્મીરત્ન સૂરિં, તસુ સીશ ઈમ ઉચરઈ, વણુ.	૮૩
જે ખામઈ નિજ દોસ, નિશ્ચઈ ભવસાયર તરઈ, વણુ.	૮૪

—પ્ર. કા., ખં. ૧, પા. ૩

†અમદ્ય અનંતકાવતી સં. ૧૪૪ સ. મા. બી.

અમિત્તા સં. (વીર જિથુંદ વાંદિને ઝાતપ.) ૧-૧૩ આ. ક.

[જયકલ્યાણસૂરિ એ નામના તપગચ્છમાં આચાર્ય થયા છે તેને ધાતુ પ્રતિમાપર લેખ સં. ૧૫૦૨ નો મળી આવે છે. ધાતુ પ્રતિમાલેખ સંગ્રહ ભા. ૧. તેજ કવિએ પોતાના પ્રગુર તરીકે ઉલ્લેખેલ હોય. તેથી આને ૧૬ માં સૈકામાં ગણી શકાય.]

૫૬ જ્ઞાનસાગર (નાયલ-નાગેન્દ્રગચ્છ. શુભસમુદ્રસૂરિ-
આણંદપ્રભસૂરિ ?-શુભદેવસૂરિ શિ.)

(૮૯) જિનવલ્લવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૩ ગાથા ૨૨૩૨ પા. ૫૪ અમ.

(આ ઉપર જણાવેલ નં. ૮૫ નો રાસ લાગે છે.)

(૯૦) સિદ્ધચક્ર રાસ.—શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૫૩૧ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુર.

આદિ—

દ્રહા.

કરકમલ જોડેવિ કરિ, સિદ્ધ સયલ પણમેવિ,

શ્રી શ્રીપાલ નરિંદનઉ રાસ બંધ પભણેસિ. ૧

મહિઅલિ મંત્ર અનેકિ છર્ષ, પંપલિ મ પડિ ગમાર,

બવસાયર તુ ઊતરઉ, જઉ જપઉ શ્રી નવકાર. ૨

શ્રી શુભદેવ પસાઉલઉ, રચિસુ કવિત રસાલ

જ્ઞાન બણઈ સદ્દ સાંભલઉ, સિદ્ધચક્ર શુભમાલ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

નાગેન્દ્ર ગછિ ગુર ગાઈએ, માલંતડે શ્રી શુભસમુદ્રસૂરિ

જનસ (તાસ) પાટિ સોહામણા એ, માં શ્રી આણંદપ્રભસૂરિ

(વંદીઈ આણંદ પૂરિ.)—૭૩

• બવિયાં બાવઈ નિતુ નમઈ એ. માં શ્રી શુભદેવસૂરિ રાય.

તાસ સીસિ એ રાસ રચિઉ એ, માં જ્ઞાનસાગર ઉવજાયા. ૭૪

સંવત પનરએકત્રીય ઇ. (વીસમ્. ભા. પ્રત) મામસિરિઈએ માં

ઉજ્જીની બીજ ગુરવાર.

રાસ રમ્યો સિદ્ધચક્રો એ, માં ગાઠિ શ્રી નવકાર. ૭૫
એકમનાં જે સાંભલ્યોએ, માં તેહ ધરિ મંગલમાલ,
રિદ્ધિ અનંતી ભોગવર્ધ એ, માં નિમ નૃપતિ શ્રીપાલ. ૭૬

—સં. ૧૭૧૭ ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૦ ખંભાત મધ્યે પોસાલવડી પંચાસ
ધનવિજય લખિત. ૧૫-૧૨ લી.

—સં. ૧૭૩૦ કાર્તિક શુ. ૧૨ ભોમ આંગલોડ નગરે ૧૨-૧૩ ધો.

—સં. ૧૭૩૭ માર્ગશિર શુ. ૧૫ ગુરૂ અહમદાબાદ મધ્યે
૧૭-૧૧ ધો.

—હાલાભાઈ બં. પાટણ; ઉદયપુર બં.

—શ્રી શેત્રુંજય કરમોચનાદિ સુકૃતિકૃત્ય સુકૃતિકારિ મહોપાધ્યાય
શ્રી ૧૬ શ્રી ભાનુચંદ્ર ગણિ ચરણાંબુજ ચંચરીકાયમાન પંડિત શ્રી દેવ-
ચંદ્ર ગણિ સક્ત પંડિત શિરોમણિ પંડિત શ્રી ૧૬ શ્રી વિવેકચંદ્ર ગણિ
શિષ્ય પંડિત શ્રી ૫ શ્રી તેજચંદ્ર ગણિ પં. શ્રી ૫ શ્રી નિનચંદ્ર ગણિ
શિં ગ. નિવનચંદ્રેણુ લિખતં સં. ૧૭૫૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૦ દિને
ગુરૂવાસરે લિખિતં પત્તનવાસ્તવ્ય સાં વેલા પુત્રી બાઈ ગુલાબબાઈ
વાચનાર્થ. (ગુ. વિ.)

+મહાવીર સ્તવન-નાથ કેસે જંબુકો મેરૂ કંપાઓ. ૫૯૨ જૈ. કા. સાર.
+ ૫૬— હરિમજ કારાના. ૫૯૬ "

+મહાવીર સ્તં વીરજી સુણોરે એક વિનતિ ૬૧૭ "

+છટક પ્રભાતી. જબલગે સમકિત રત્નકું પાયા નહિ પ્રાણી ૪૮ જૈ. પ્ર.

૫૭ મંગલધર્મ (રત્નાકર ગચ્છ જયતિલક સૂરિ-રત્નસિંહ
સૂરિ-ઉદયવલ્લભસૂરિ-જ્ઞાનસાગરસૂરિ-ઉદયધર્મ શિ.)

(જુઓ નયસુંદરની પ્રશસ્તિ)

(૯૧) મંગલકલશ રાસ. સં. ૧૫૨૫

આદિ—

આદિ જિણુવર જિણુવર સુખદાતાર
 સનિ જિણુસર સંતિકર, નેમિનાહ સોભાગ સુંદર
 પાસ જિણુદં વિધનહર વર્દમાન કલ્યાણમદિર
 પય તિથંકર સુગર નમી સરસનિ અપિકાદેવિ,
 સમરવિ મંગલકલશહુ ચરિત્ર ભણિસુ સંખેવિ, ૧

* x * *

અંતે—

અંદ્ર ગચ્છિ દેવમદ્ર ઉવગ્રાય, તિણિ ઉદ્ધારીહ ક્રિયા સમુદાય,
 રયણુગર ગચ્છિ ગુરુ ગુણુ ભૂરિ, જગનિલક જયતિલેહ સૂરિ. ૩૨૬
 રયણુસિંહ સૂરિ મુનિવર આદિ, ઉદયવદ્યભસૂરિ તેડના પાદિ,
 જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાધીશ, જયવંત ભવિયાં પૂરધ જગીસ. ૨૭
 [મુનિવર વાયક શ્રી ઉદયધર્મ, જગિહ આગમ શાસ્ત્રહ મર્મ.
 તાસ પસાધ ફલધર્મ કર્મ, જ્ઞાનરચિ ભણુધર્મ મંગલધર્મ] ૨૮
 મંગલકલસ તણી ચક્રપદ્ય, સંવત પંનર પંચવીસધર્મ હધય.
 પદેધ ગુણે સંભલધ વિચાર, તસં ધરિ ઉચ્છવ જય જયકાર. ૨૯
 — કુલ પદ્ય ૩૨૬-સાગર ભં. પાટણ.

[] આના બદલામાં બીજી પ્રતમાં એ છે કે:—

મુનિવર વાયક ઉદયધર્મ ભણિ, નવનચેતિ કરિ વધાણુ,
 ગણે શાસ્ત્રની આગમ મર્મ, તાસ પસાધ રચીહ ઉપક્રમ. ૪૯
 ન્યાનરવિ ભણિ મંગલધર્મ, જે સાંભલતાં આવી શર્મ
 —૨૦-૧૧-લો. (વિ. ધ.)

૫૮ દેવકીર્તિ.

(૬૨) ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૫૩૧. —પાનાં ૧૦ અમ૦

પદ પુણ્યનંદિ (ખ૦ જિનસમુદ્રસુરિ-સાગરચંદ્રસુરિ-ર-
ત્નકીર્તિ-સમયભક્ત શિ૦)

(૯૩) રૂપકમાલા.

અંતે—

સખલ શીલ મહિમા નિલર્થ કુશલસુરિ સિરિસાટ,
શ્રી જિનસમુદ્રસુરિ સોહવર્ધ ખરતલ ગુરુકર્ત પાટ. ૩૦

કુસીલ ઉધાપક સુસીલસંસ્થાપક સાગરચંદ્ર
સુરિ રાયવયણાયરી રયણુકીરતિ ગણિયદ. ૩૧

શ્રી સમયભક્ત વરવાચક વીર વિણેયાનંદ
રૂપકમાલા શીલની પમણુધ શ્રી પુણ્યનંદિ. ૩૨

આનાપર રત્નરંગ ઉપાધ્યાયે સં. ૧૫૨૨ માં બાલાવબોધ લખ્યો.
છે કે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ પુણ્ય નંદુપાધ્યાયેન શીલરૂપકમાલિકા,
વિહિતા મહ્યજીવાનાં ચિત્ત શુદ્ધવિધાયિની
નેત્ર સિદ્ધિ જ્ઞાન વંદ્રે વર્ષે નમસિ માસિ
શ્રી રત્નરંગોપાધ્યાયેઃ કૃતાવબોધિની ॥

—ઈતિ રૂપમાલા બાલાવબોધ:

લખ્યો સં. ૧૬૧૫ વર્ષે ભાવ ધર્મ ગણિયે—સાગર ભં પાટણ.
(જિનસમુદ્ર સુરિને સુરિપદ ૧૫૩૦ માં મળ્યું અને તે સં-
૧૫૫૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તેથી તે એ મધ્યમાં આ કૃતિ રચાઈ છે.)

૬૦ દેવપ્રભ ગણિ (વીરસિંહ શિ.)

(૯૪) કુમારપાલ રાસ લ. સં. ૧૫૪૦ પહેલાં.

અંતે—

મેર નગ નહુ ચલક જાવ, જાં ચંદ્ર દિવાયર
સેવ નાગરાજ જાં ધરક, જામિ સાતક સાયર,

ધર્મ વિસ ઉ જાનં એહમાહિ, કુ આ નિશ્ચલ હોઇ,
કુમર નરિંદહ તણુઉ રાસ, તાં નંદહ લોઇ. ૪૧
સૂરીસરિસહ વીરસિંહ ગુર પાપ પસાઈ,
બહુ દેવપહ ગણિ વરેણુ, રચિઉ ભતિં રાસો. ૪૨

—ઇતિ શ્રી કુમારપાલ રાસઃ સં. ૧૫૪૦ વર્ષેનુસા. પુનઃ ભાર્યા
જાનુ, સુતા કુન્ધરિ પકનાથે ચરણનંદન ગણિના લિખિતઃ વીરમવાદકે ॥
[ગુ. વિ.]

૬૧ ઉદયધર્મ. (આગમગ. મુનિસિંહસૂરિ-વિજયસિંહ
ઉ.-મુનિ (ભતિ) સાગર ચિ.)

[આ કવિએ સં. માં ધર્મકલ્પદ્રુમ રચેલ છે.]

(૬૫) મહાયસુદંરિ રાસ. સં. ૧૫૪૩ આશો શુ. ૩ ગુર.
અંતે—

જિન શાસન વિશુદ્ધ જયવંત, ગજ ચક્રરાસી છઈ ગુણવંત.
શ્રી આગમ ગણિ પ્રકાસ દિણ્દ, ગિર્યાથી મુનિસિંહ સૂરિંદ. ૧૧૮૮
તસ મનરંજન બહુ ગુણુ ધાંમ, વાંદ વાયક વિજયસંધ નામ,
તસ શિષ્ય શ્રી ઉવગ્રાય સુજાંણુ, શ્રી મતિસાગર મહિમનિહાણુ. ૧૧૮૯
તદ પપ પંકજ સેવા પ્રવીણુ, ઉદયધર્મ પંડિત સંયમલીણુ,
કરિઉં કથાનક રંગિ રસાલ, મહાયસુદંરિ મહાબલ ભૂપાલ. ૧૧૯૦
વિરહ વસિઉચિતિ અંબાતાત, કુર્મ વિષમ એવ રચી વાત,
ચન્દ્ર ઝઈતાલઈ તૃતીયા તિથિ, આસો શુદિ ને ગુર પક્ષ અત્થિ. ૧૧૯૧
કરજોડી કવિ ઇમ વીનવઈ, ને પોડિ અધિક ઉછઈ બોલવઈ,
ક્ષમા ધરે ક્ષમવઉ અન્યાય, સાંહાં સેવઉ કરી પસાઉ. ૧૧૯૨
ઈં નવિ જાણુઉ મરૂષ મૂલિ, ગુણવંતા સવિ દ્વં પગધૂલિ,
રામ નિમસિ મઈ કીધી કથા, તાં નાં દુએ મેર દૂ થયા. ૧૧૯૩

મંગલ પહિલું શ્રી અરિહત, મંગલ ખીજી શ્રી સિદ્ધત,
મંગલ ત્રીજી મલય સુંદરી, મંગલ ચઉચ્છ શાસન સુરી. ૧૧૯૪
કર્મ તણુઉ એ પ્રત્યે પ્રદીક, જિમ જિમ સુણીધ તિમતિમ સ્તીક,
અણુતાં દોષ દરિદ્રહ ટલધ, ગણુતાં નવનિધિ સંપદ મિલધ. ૧૧૯૫

—છતિ મલકસુંદરી ચતુર્થ પ્રસ્તાવ. ગ્રંથામ્ર શ્લોકસંખ્યા ૧૮૦૦.

શ્રી સં. ૧૫૯૪ વર્ષે પોષ માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થ તિથી ગુરવાસરે
તદિને લખિતં. સુ. આણુંદ રત્નેન, પા. ૪૪ પં ૧૬ (યુ. વિ.)

(૯૬) કથા બત્રીસી. ૧૫૫૦ દીવાલી.

અંતે—

શ્રી આગમ ગચ્છ સદા ઉદ્ધવંત શ્રી મુનિસિંહસુરિ ગુણુવત
તસ પાટિ શીલરત સુરિ પ્રધાન આણુંદપ્રભ ગુર બુદ્ધિ નિધાન. ૧૪
જધંતા મુનિરત સૂરીસ આનંદરત હોયા તસ સીસ,
એ અનુક્રમ ગછનાયક તણું કવિતા નામ હવર્ધ ધમ સાણુ. ૧૫
મુનિસિંહ સુરિ તણુધ બહુ શિષ્ય શ્રી વિજયસિંહ વણુારીસ મુખ્ય,
તસ બંધવ ઉદ્ધરત પણ્યાસ વાચક ચતિહીરતિ ગુણુવાસ. ૧૬
વિજયસિંહ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય મુનિસાગર નામિં મુનિરાય.
અનુક્રમિ અમરસાગર ઓઝાંસ શ્રી શ્રીમાલી અબિલ વંસ. ૧૭
તાંહ ગુરાહી પ. ઉદ્ધધર્મ લખિધસાગર સાથી અભિરમ્મ,
કહી કથા બત્રીસધ સાર સોધી જોયો જે સવિચાર. ૧૮
પનર પચાસધ દોષ દિને કરિઉ કથાનક એહ,
મુગધ પણુ ધમધ કહિઉ અછધ સોધધ ઉતમ જેહ. ૧૯

—વિજયધર્મસુરિ બં.

૬૨ વચ્છ.

(૯૭) મૃગાંકલેખા રાસ. (લ. સં. ૧૫૪૪ તેથી તે પહેલાં)

આદિ—

જોયમ ગણુહરપય નમેવિ, બહુ યુદ્ધિ લહેસુ (લહેચ્છ)
 મૃગાંકશેષા સતીય ચરિત્ર (ત), મનિ સુદ્ધિ (સંધ) કહેસુ(ચ્છ) ૧
 સીલપ સરોમણિ ગુણિ નિલુએ, મનિ માંન ન આણુધ,
 મનસા વાચા કાય કરી, તે સીલ વપાંણુધ. ૨

x x x x

અતે—

મૃગાંકશેષા તણુંય ચરિત્ર, સમકિતસતરીમાંહિ પવિત્ર,
 નેહયું કવિઉં સત્ત આધારિ, અસલ્ય તે મિછાદુકડ સાર, ૪૦૨
 કાલ અનાદિ જીવ જગિ વસઇ, એ પરિ જીવ ધણા હુઇ હશઇ (દુસિઇ)
 ઈસિ ઉભાવ જાણી મન કર (રઉ) ત્રિદ્ધં જણુ તણું ચરિત્ર વિસ્તાર (રઉ) ૪૦૩
 બણુઇ ગણુઇ નઇ જે સાંભલઇ, બણુઇ વછ તિલિં સંકટ ટલઇ,
 બીજ સતી તણાં જે નામ, તે સવિદ્ધંનઈ કરે પ્રણામ. ૪૦૪

—ઇતિ શીલ વિષયઈ મૃગાંકશેષા સતી પ્રયંધ સંપૂર્ણ. છ. શ્રી.
 મંથામ. ૫૨૫.—ભાવ. લી., (પ્ર૦ સં. ૧૬૨૮)

—ઇતિ શ્રી શીલ વિષયે મૃગાંકશેષા રાસ સંપૂર્ણ:—સંવત ૧૫
 ૮૨ વર્ષે આષાઢ શુદ્ધિ ૫ રવૌ—પૂજ્યારાધ્ય પં. માણિક્યચરિત્ર ગણિ
 શિષ્ય વિવેકચરિત્ર ગણિના લેખિ. પ્રાગ્વાદ ગાત્રીય સા. નરપાલ ભાર્યા આ-
 લાડિકિ સુતા આં હંસાઇ પદનાથે સ્યાલાદા આમે. ભાવ. પા. ૧૮ પં. ૧૩

—સંવત ૧૬૨૪ વર્ષે ફાગુણ સુદ્ધિ ૮ શુક્રે ફકરવાડા આગ મધ્યે
 પં. શ્રી ધર્મવર્દન ગણિ શિ. પં. શ્રી સૌભાગ્યવર્દન ગણિ શિ. ૫ ગણેશ
 લક્ષ્મી સૌભાગ્ય લિ. —માણસા વાસ્તવ્ય નાગર ન્યાત્રીય સેકિ રડા
 પદનાથે પાર્થનાથ પ્રાસાદત.—[વિ. ધ. એક નાનો ચોપડો—પાનાં
 ૧૬૦—૨૩૮, પંક્તિ ૧૨.]

—સં. ૧૬૪૧ વર્ષે આગરા નગર મધ્યે પ્રુસ્તિકા લિખિતા. (વિ.
 ધ. એક મધ્યમ કદનો ચોપડો પા. ૧૪૭—૧૬૫

—સં. ૧૫૪૪ વર્ષે આસો છુદિ સમમી. સોમે મુઝાંકલેખા ચરિત્રં
લખિતવાન ... સં. ૧૬૫૯ વર્ષે માગ સુ. ૫ દિને શ્રી શ્રીમાલ
જાતીય સા. શ્રી પાસનીર સુત સાહ શ્રી રહીયા પદતં પુણ્યાર્થ ૧૨-૧૫
હીં. શુદ્ધ જૂની પ્રત જણાય છે.

—લિ. સગીયાણા નગર મધ્યે સં. ૧૬૨૮ વર્ષે આસુ વદિ ૧૧
દિને ગુરુવારે. ૨૬-૧૧ હીં.

—સં. ૧૬૭૫ વર્ષે આવણુ માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયાયાં તિથૌ સોમ-
વાસરે ક્ષત્રીયવંશે રાડોડ જાતિ મહારાજશ્રી સુરસિંહજી વિજય રાજ્યે વછા
લીખતં નાગોરી (આમાં વછા એ નામ છે તે ખુદ કવિ નથી કારણ
કે ઉપર જુદા જુદા સંવત છે કે જે સં. ૧૬૭૫ પહેલાના છે.)

૬૩. વચ્છ લાંડારી.

(૯૮) નનવપદસ્રવ પાર્થનાથ કલશ. (મંગલપુર-માંગરોળના)

આદિ—

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દેશમધ્યે શ્રી મંગળપુર મંડણો. દુરિત વિહંડણો,

અનાથનાથ અસરણુસરણુ ત્રિભુવનજનમનરંજનો,

૨૩ મો તીર્થકર શ્રી પાર્થનાથ તેહ તણો કળશ કહીશું.

દાળ.

હારે વાણ્યારસી નયરી વસેય અનુપમ ઉપમ અવદાધાર,

તિહાં વાવી સરોવર, નદીય કૃપ જળ વનરપતિ ભાર અદાર,

તિહાં ગઢ મઢ મંદિર, દિસ અભિનવ, સુંદર પોલિ પ્રાકાર,

કોસીસા પાપમલ દિરિતિ ખાઈ, કોટો વિસમા ઘાટ.

૧

*

*

*

અતે—

(છાપેલી પ્રતમાં)

ભણે વચ્છ લાંડારી અમમન, વસિથો શ્રી અરિહતોજ,

નીલવરણુ તનુ મહિમાસાગર, જયો જયો ભગવતોજ,

(અન્ય લિખિત પ્રતમાં પાઠાંતર.)

ધર્મ બણે વચ્ચ લાંબરી નિજદિન અમ મન એ અરિહંત,

એહવા નીલવરણુ નવરંગ જિનેસર, જયો જયો જયવંત

—શ્રી ૫ તિલકચંદ... પકનાથ. લઠ ૫. કાંતિકુશલ સંવત ૧૮૩૭
ના વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ વાર શુકે. મો. લા.; માં.

—પ્રગ દેવાલકૃત સ્નાત્ર પૂજામાં અંતર્ગત-વિરિધ પૂજાસંગ્રહ.
નવકાર સગ્રામ. કુંક ૭.

[આ કવિ દેવાલ કવિના મમકાલીન જણાય છે તેથી તેને ૧૬
મા સૈકામાં મૂકેલ છે. મૃગાંકલેષા રાસના કર્તા વચ્ચ કવિ ને આ બને
એક હોવાનો સંભવ છે.]

૬૪ સર્વાંગસુંદર. (વડતપગચ્છ-જયશેખર સૂરિ-જિન-

સુંદરસૂરિ-જિનરત્ન સૂરિ-જયસુંદર ઉ. શિ.)

(૮૮) સાર શિખામણુ રાસ, ૧૫૪૮ માગસર શુદ્ધ ૧૦ માનુષ્યપુરીમાં
આદિ—

ત્રેવીસમા શ્રી પાસનાહ પ્રભુ કેરા પાય

હુ પ્રભુમુ એક ચિત્ત થઈ લાહી સગુર પસાય. ૧

માતા સરસતિ દેવિ કન્હર્ષ એક સુવચન માયું

જે કવિરાજ આગમ દ્વાર્યાએ તેહ ચરણે લાયું. ૨

ધ્યાઈ શ્રી નવકાર મંત્ર ચંચલ પુરવ સાર

વર્ણવતાં એક જીભડીએ ન લહીજઈ પાર. ૩

યશ કીરતિ જેહ નિરમલ એ જયસુંદર જેહ;

સંવેગનિધિ ગુર ગણહરએ આરાધું તેહ. ૪

સાર શીખામણુ તણુ રાસ રચસ રસ આણી,

તે ભવિયણુ તમ્હે સાંભલકએ અવિચલ ફલ બાણી. ૫

*

*

*

*

અંતે—

૧૩ તપ ગઢ ગયણાંમણિ સુરિ, જેહ વાણી મંગાજલ પુરિ
શ્રી જયસેહર સુરિવરો.

તાસ પાટ દીપઈ ગુણુ ભૂરિ, ગઢપતિ શ્રી જિનસુંદર સુરિ;
તપિ જપિ નિરમલ મણુધર્યો. ૨૩૩

તાસ પાટિ પુલુવિ ગુર ગુણુનિધિ, જેહનઈ નામિઈ લહીઈ
સવિ સિધિ, શ્રી જિનરયણુ સુરિંદ વરો.
વિજયરાજ તેહનઈ જે સોહઈ, નિરૂપમ જગહ તણાં મનમોહઈ,
ઉવઝાય શ્રી જયસુંદર્યો. ૨૩૪

તાસ સીસ ગુર લહીય પસાય, શ્રી સવેગસુંદર ઉવઝાય,
રચિક રાસ એ રચડો એ.

પનરસંઈ અહતાલઈ સંવત્સરિ, આગસિર સુદિદસમી ગુર આનુષ્યપુરિ,
નિતુ નિતુ મંગલ જયકર્યો. ૨૩૫

એક મનાં જે હિઈ ધરેસઈ, ભવનાં સઘનાં પાતિગ ધોસઈ,
હોસઈ સુખ તેહ અતિ ધાગૂંએ. ૨૩૬

કવિઆગુ કહઈ મઈ જાણુ અઝાણિઈ, રચિક રાસ એ યુદ્ધિ પ્રમાણિઈ,
નંદું જાંહું મેર ગિરિએ.

એ દિનસિખ્યા નિતુ હઈઈ ધરસ્યઈ, દુખસાગર તે નિશ્ચઈ તરસ્યઈ.
શિવ સુખ અવિચલ પાંમર્યઈ. ૨૩૭

—૧૦-૧૪; ૧૨-૧૪ લીં.

—હા. ભં. પાટણુમાં ડાખડો ૮૦; ખં. ૧, પા. ૩; માણુક.

[આ રાસમાં રાત્રિભોજનનિષેધ, જીવહિંસા ત્યાગ, ગણેલું પાણી પીવું, અભક્ષ્ય વસ્તુ ન ખાવી વગેરે શિષ્યામણુની વાતો છે. આપા પ્રાચીન ગુજરાતી છે તેથી હિંદી જેવી જણાય છે. ૫૬ ૨૫૦ લગભગ છે. જિનરત્નસુરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખ સં. ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના મળી આવે છે. અને તેમને શિષ્ય હેમ-સુંદર ગણિ પણુ હતા. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૨.]

૬૫. હેમવિમલ સૂરિ* (૮૦ ૫૫ માં પદ્યર.)

(૧૦૦) મૃગાપુત્ર સ. સં. ૧૫૪૮ પછી તે ૧૫૬૮ પહેલાં.

આદિ—

સુગ્રી નયરી સોહામણીજી, રાગ્ન શ્રી જ્વલમદ્ર, ર.
તસુ ધરિ ધરણી મૃગાવતીજી, તસુ નંદન ગુણ્યવંત,
હે માડી ખિણુ લાખીણી જાઈ.

ચરિત ચિંતામણિ સમેજી, મુઝ મનિ અધિક સુહાઈ -હે માડી૦

* * * *

અંતે—

મૃગાપુત્ર રિધિ રાજ્યોજી, જે ગાવઢ નરનારી
હેમવિમલ સૂરિ ધમિ બજુધજી, તે તરસ્યધ સંસાર

—સોમાગી તુઝ સમો અવર ન કોઈ ૨૦

—આ૦ ક૦

૬૬ લાવણ્યસમય* (૮૦ સોમસુંદર સૂરિ-લક્ષ્મીસાગર
સૂરિ-સમયરત્ન શિ૦)

* તપગચ્છમાં સુમતિ સાધુસરિની પાટપર થયા જન્મ મારવાડના વડગામમાં સં. ૧૫૨૨, પિતા તથા માતાનાં નામ ગંગારાજ, અને ગંગા-રાણી. મૂળનામ હાલકુમાર. દીક્ષા. સં. ૧૫૩૮ અને દીક્ષાનામ હેમધર્મ. આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ માં ગૂજરાતના પંચાસરા ગામમાં શ્રીમાલી પાતુએ કરેલા કલ્પવૃક્ષ મળ્યું તે નામ હેમવિમલસૂરિ રાખ્યું. સં. ૧૫૫૬માં કિંચોદ્ધાર કર્યો. પછી હિંદના સાયર અને શ્રીપાલે તેમનો પદમહોત્સવ કર્યો તેમાં રાજા રાવભાણે પણ ભાગ લીધો હતો. સં. ૧૫૬૮ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

x આ કવિ સંવત્ સોળમા સૈકાના મધ્યમાં એક સમર્થ કવિ ગણેલા છે. તેનો વંશ આદિનો પરિચય તેના વિમલપ્રત્યંધની પ્રશસ્તિમાંથી મળી આવે છે. ગૂજરાતના પાટણનગરમાંથી શ્રીમાળી વણિક નામે મંમ અમ.

(૧૦૧) સિદ્ધાંત ચોપાઈ—લુકા વદન ચપેટા. સં. ૧૫૪૩ કા.

શુ. ૮ રવિ.

(આમાં મૂર્તિ નિષેધક લોકાશાનું ખંડન છે.)

આદિ—

સકલ જિજ્ઞાસુ પાપ નમું, હિઅડઈ હરિષ અપાર,
અક્ષર જોષ બોલિસિઈ, સાચક સમય વિચાર.
સેવિઅ સરસતિ સામિણી, પામિઅ સુગુર પસાઈ,
સુણિ બવીઅણુ જવ વીરજિણુ, પામિક શિવપુરિ કાક. ૨
સઈ જિગણુવીશ વરિસ થયાં, પણુયાલીસ પ્રસિદ્ધ, (વીરાત)
ત્યાર પછી લુકા હુક, અસમજસ તિણિ કીધ. ૩
લુકાં નામિધ મુહતલુ, હુંતક એ કિઈ ગામિ,
આવી પેટિ બહુપરે, ભાગુ કરમ વરામિ. ૪

*

*

*

*

દવાદ આવેલ. ને તેને ત્રણ પુત્ર પૈકી મોટા પુત્ર નામે શ્રીધર અજ્ઞ-
પુરામાં વસતા હતા. શ્રીધરને તેમની સ્ત્રી ઝમકલ દેવીથી ચાર પુત્રો
નામે વસ્તુપાલ, જિનદાસ, મંગલદાસ અને લલુરાજ તથા એક પુત્રી નામે
લીલાવતી થયાં. તે પૈકી લલુરાજ તેજ આપણા કવિ. તેમનો જન્મ સં.
૧૫૨૧ શાકે ૧૩૮૬ પોષ વદિ ૩ નો થયો. તેમના જન્માક્ષર સમય-
રત્ન મુનિને બનાવતાં તે ગુરૂએ જણાવ્યું કે તે પુત્ર તપનો સ્વામી થશે.
અથવા તે કોઈ તીર્થ કરશે, કાંતો મોટો થતિ થશે અને મહાવિદ્વાન થશે
ગુરૂના કહેવાથી મામાપને પગે લાગીને એ પુત્ર વૈરાગી થયો. સં. ૧૫૨૫
ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧૦ ને દિને પાટણમાં પાલણુપુરી અપાસરામાં મહોત્સવપૂર્વક
તપમગ્ધપતિ લક્ષ્મીસાગર સુરિ (જન્મ સં. ૧૪૬૪ શાદપદિ વદિ ૨,
દીક્ષા ૧૪૭૦, પન્થાસપદ ૧૪૫૬, વાચક પદ ૧૫૦૧, સુરિપદ ૧૫૦૮,
ગચ્છનાયક પદ ૧૫૧૭ સ્વર્ગવાસ સં. ૧૫૩૭) એ દીક્ષા આપી લાવણ્યસ-

અતે—

કોષ નથી પોષિઉ મઈ રતી, વાત કહીછઈ સધલી છતી;

બોલિઉ શ્રી સિદ્ધાંત વિચાર, તિહાં મિંદાનું સિઉ અધિકાર. ૧૭૪

જીવ સવે મજ અંધવ સમાં, પડઈ વરાંસઘ ધરિજ્યો કૈમ્ય,

જે જિમ જાણુઈ તે તિમ કર, પણિ જિનધર્મ પર આદર. ૧૭૫

મય એ નામ આપ્યું. સમયરત્ન ગુરૂએ વિદ્યા આપી. કવિ પોતે જણાવે છે કે ‘ મેં ’ સરસ્વતી માતાની કૃપા કરવાથી મને સોળમા વર્ષમાં વાણી (કવિ ત્વશક્તિ) ઉદ્ભવી જેનાથી પોતે છંદ, કવિત, ચોપાઇ, અને ગદ્યપદ્યવાળા સરસ રાસ રચ્યા. વળી અનેક પ્રકારનાં ગીત રાગ રાગણી અને સંવાદ રચ્યાં. (મેં,) રસવાળાં કથન કહ્યાં છે, પણ જીવનમાં કાવ્ય કર્યું નથી. મોટા મોટા મંત્રીઓ અને રાજાઓને પણ ખુશી કર્યા છે. ધણુ વિશાળ પ્રદેશમાં જેનો ઉપદેશ પ્રસર્યો છે, અને જેના ઉપદેશથી ધણુ દેહાણે દેહરોં તેમજ ઉપાશ્રય થયા છે, મોટા મોટા મીર (સરદાર) અને માલિક (જમીનદારો-રાજા) જેને નમે છે, તેને (પોતાને) પંચાવન (સં. ૧૫ ૫૫) નાં વર્ષમાં પંડિતપદ મળ્યું. જે ગણિ તપાગચ્છના શણુગારરૂપ શોભે છે, અને જે દેશ પરદેશમાં વિચરે છે, તે સોરઠ દેશમાં ગિરનાર પર ચઢને ગુજરાતમાં આવ્યા. અણુહિલવાડ પાટણ પાસે માલસમુદ્ર (પાટણથી પશ્ચિમે પાંચ ગાઉપર ‘ માલસમુદ્ર ’ ગામ છે તે હશે !) માં ચોમાસું રહ્યા. અહીંના સકળ સધે વિનવણી કરી એથી વિમળ રાસનું કવન કર્યું. સં. ૧૫૬૮ ના આસો માસમાં પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વરની પાસે શુદ્ધ પક્ષે રવિવારે મૂળ નક્ષત્રમાં વિમળરાસનું વૃત્તાંત પૂરું કર્યું. ” આ કવિની સં. ૧૫૮૬ સુધીની કૃતિઓ આમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મળી આવી છે. તે પરથી ત્યાં સુધી તેમનો જીવનકાળ અવશ્ય હતો એ સિદ્ધ થાય છે. ક્યારે સ્વર્ગસ્થ થયા એ જાણવા કંઈ સાધન ઉપલબ્ધ થયું નથી. વિશેષ હકીકતો તેમની સર્વ કૃતિઓ વાંચી વિચારતાં અંતરંગ પ્રમાણથી જોવાથી સ્પષ્ટ થાય છે.

ધન ધન જિનશાસન.

અમ્હ ગુરૂ શ્રી સૌમસુંદર સૂરિ, જસુ પસાઈ દુરિઆં દુરિ,
તપગછનાયક સુગુણિધાન, લક્ષ્મીસાગર સૂરિ પ્રધાન. ૧૭૬

શ્રી સૌનજય સૂરીંદ સુગુણ, જસુ મહિમા જગિ મેરૂ સમાણ,
અહનિસિ હરણિ પ્રણમ પાય, સુમતિસાધુ સૂરિ તપગછરાય. ૧૭૭

ગુણમંડિત પંડિત જયવંત, સમયરત્ન ગિર્યા ગુણવંત,
તસુ પય કમલિ ભમર જિમ રમૂં, ધ્રુણિપરિ ભગતિઈંદિન નીગમૂં. ૧૭૮

જસુ મહિઆણિ રૂઆડડિ જસ વાડ, તે સહિ ગુરૂનુ લહી પસાડિ,
એ ચડપછ રચી અભિરામ, હુંકટ વદન ચપેટા નામ. ૧૭૯

સવચ્છર દહ પંચ વિશાલ, ત્રિતાલા વરપે ચડસાલ,
ક્રાતી શુદ્ધિ આઠમિ શુભ (રવિ) વાર, રચી ચડપછ બહુત વિચાર. ૧૮૦

નરનારી એકમનાં થઈ, બણઈ ગુણુ જો એ ચડપઈ,
મુનિ લાવણ્યસમય ધમિ કહઈ, તે મનવાંછિત લીલા લહઈ. ૧૮૧

—ઈતિ શ્રી સિદ્ધાંત ચતુષ્પદી. હુંકટ વદન ચપેટાભિધાના.

લિખિતા પરાપકાસય. શુભં ભવતુ લેખક પાઠકગોઠ—શ્રી. આતી
સાથે આજકવિનું રચેલું એક ગીત છે. (પ્ર. કા.) —૮-૧૩ વિ. ધ.

—સંવત ૧૬૪૬ વર્ષે ચૈત્ર માસે શુક્લ પક્ષે ચતુર્દશી ખુદે લખિતં
સ્વપરોપકારાય લિખિતં ॥ ૫૦ કુશલતિલક ગણિ શિષ્ય કલ્યાણતિલક
લિખિતં ॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય શુભં ભૂયાન્—ભાવ. ૫. ૨૩-૩૧ પં. ૧૩
(૧૦૨) રઘૂલિભદ્ર એકવીસો સં. ૧૫૫૩ ની દીવાળી.

આદિ—

આવિહિં આવિહિં રે આવિહિં જલહર ચિહ્નું પપે,
સોહાવિહરે માસ આસાદ સુણુઈ સપે
નિત સમઈ રે જોહનું નામ સદા મુખે.
સોઈ સામીરે રઘૂલિભદ્ર જો નાવઈ રે.

*

*

*

*

અતે—

સંવત પાનર ત્રિપનઈ સંવત્સરે દિવસ દીવાલી તણુઉ
 શૂલિભદ્ર ગાય મય સુણાય એકવીસુ એ બણુઉ
 ઝાપિ મુનિવરે મયણુનિ આણુ મનાવીઉ
 જોઉ જિનવરે શાસનિ સોહ ચગાવીઉ
 જસુ કીરતિરે મહીયસિ ઝાઝી ઝમમગઈ
 ચક્રરાસીરે ચક્રવીસી જે જાં લગઈ.
 જાં લગઈ મહીયલિ મેર સાગર ઈદિ ચંદ વષાણીઈ,
 નક્ષત્રમાલા રવિઝમાલા સીલ જસ તાં જાણીઈ
 શ્રી રેશૂલિભદ્ર મુનીંદ્ર રાગ ચિત્તિ ચોષઈ ઝાઈઈ
 લાવણ્યસમય સુરગિ યોષઈ અંગિ નિરમલ યાઈઈ. ૨૧
 —વિ. ધ. ; ૮-૧૪ લીં.

(૧૦૩)+ ગૈાતમપૃષ્ઠા ચક્રિપઈ સં. ૧૫૫૪ ચૈત્ર સુદ ૧૧ ગુર

આદિ—

સકલ મનોરથ પૂરવઈ, ચક્રવીસમુ જિણુંદ
 સોવનવન સોહઈ સદા, પેખઈ પરમાણુંદ. ૧
 * * * *

અતે—

કવિ કહિ હું સિઉ જોહું બહું, જાણુ ચતુર હઉ તુમ્હે સદ્ર,
 પુણ્યકાળ કરિચઉ એક સસાં, સવિ સુખ લહસિઉ વિસઈ વિસા. ૮
 શ્રી મુખી ગૈાતમ પૃષ્ઠા કરઈ, વીર સરિખા સંસય હરઈ,
 મિહુનિ જાણુ અમૃત સમાન, અમૃતવાણી પહિયઉ અભિધાન. ૯
 એ ચક્રઈ રચી ચક્રસાલ, કુણુ સંવત નઈ કેહું કાલ,
 વરિસ માસ ઇહિચું દિન વાર, જોઈ લેજો જાણુ વિચાર, ૧૦
 પહિહું તિથિની સખ્યા આણુ, સંવત જાણુ ધણુ અહિનાણી
 જાણુ વેદ જઉ વાંચઉ વામ, જાણું વર્ષ તાણું એ નામ. ૧૧

વાસુપૂજ્ય જિજ્ઞુસર બારમું ચૈત્રચિ કો માસ જિતે નમું,
અભૂઆલી ઇગ્ધારિસિ સાર, તહીંધ સુર ગુર ગિરુ વાર. ૧૨
દહા ચક્રે અનર્ધ ચક્રપર્ધ, ઇકે જપમાલી પુરી દ્વર્ધ,
ઉપર અધિકો પાઠ વખાણિ. તે સંખ્યાના મણિયો જાણિ. ૧૩

* * * *

તપગચ્છ નાયક આણુંદ પ્રીર, વંદુ સિરિ સોમસુંદર સુરિ,
તસુ અનવધ સોહધ ગુરચંદ, સિરિ લાખમીસાગર સુરીંદ. ૧૧૮
અણુજાણુતા કહિઉ જે અતી, અધિકું ઓછઉ ખમિઓ વલી,
મુનિ લાલવણસમય કહિ એ ઇચ્છિઉ, ધન મન જે જિનચલણે વસિઉ ૧૧૯

—લખ્યા સં. ૧૯૦૭ પ્ર. કા.

—૬-૧૨ ધો.

—પ્રકાશિત ભીમશી માણેક.

(૧૦૪) આલોચણુ વિનતિ સં. ૧૫૬૨ વામજ નગરમાં.

આદિ—

આજ અનંતા ભવ તણુરે, કીધાં અતિ ધણુરે
મુજ એહજ દેવ તુ,
પાપ આલોઉ આપણાં, મુણિ સમરથરે, સીમધર દેવ તુ. ૧
યોડિ સીમધર સામીયાં—આંકણી.
કરં વિનતીરે કરં એ કરજોડિ તુ,
યોડ નહિ કહતો પરં ભમ્યો ભવતણુરે કહું કેતલી કોડિ તુ. છા. ૨

* * * *

અંતે—

સંવત પનરબાસિકંઈ આદિધરરે અલવેસર શ્રાવ તુ,
વામિજમાંહિ વીનગ્યો, સીમધરરે દેવદર્શન દાપિ તુ. ૫૪ છા.
અભિચ્છ ઠર્યો આણુંદ ભર્યો આજ મેં કર્યોરે પેતિં
સુકૃત ભડાર તો,

ભવ ભવ સાગર ઉતર્યો ચીતજ ધર્યો જેન મુક્તિદાતાર તો

૫૫ છો.

ઘણુ પરિ પાપ આલોઘ્યાં જ્યે દુભવ્યાં રે જીવ ધોર અનંત તો,

આલોઈ જિન છોડવિં ધસું બુઝવીરે જિનરાજ મહંત તુ ૫૬ છો.

તુમ નામિં હું નિર્મલ થયો મુઝ બિ ગયોરે પાતિક્રૂતાણુ દુરે તુ,

મુનિ લાવણ્યસમર્ધ બણુધ નિત વાંદર્યુરે પ્રભુ આણુંદ પૂરે તુ. ૫૭ છો.

(વિ. ધ. ચોપડો પા. ૧૬૮-૧૭૦) મારી પાસે ૩-૧૨.

(૧૦૫) નેમનાથ હમચડી સં. ૧૫૬૨ (૬૪)

આદિ—

સરસ વચન દીયો સરસ્વતીરે ગાયર્યું નેમકુમારો

સામલવરણુ સોહામણો, તે રાજમતી ભરતારો રે હમચડી ૧

* * * *

અંત—

હમચી હમચી હમચડીરે હમચી છઠ ચુરાસી,

મુનિ લાવણ્યસમય ધમિ બોલધ, હમચી હરધેઈ વાસીરે હ૦ ૮૧

સંવત પનર આસંઠે (પા. ચુંળડે) રે ગાયુ નેમિકુમારો

મુનિ લાવણ્યસમય ધમિ બોલધ, વરતિઉ જયજયકારોરે—હ. ૮૩

—મારી પાસે છે.

(૧૦૬) સેરીસા પાર્થનાથ સ્તવ. સં. ૧૫૬૨

આદિ—

સ્વામિ સુહાકર શ્રી સેરીસર્ધ, પાસ જિણેસર લોડણુ દીસધ,

દીસર્ધ લોડણુ પાસ પરગટ, પુહવિ પ્રત્યાપૂર એ,

સેવતાં સંપતિ સુકવિ જપતિ સમલ સંકટ ચૂર એ,

એ અચલ મૂરતિ સકલ સૂરતિ આદિ કોઈ ન જાણુ એ.

ધમિ સુણીય વાણી હૃદય આણી સુચર એમ વણાણુ એ. ૧

x x x x

અંત—

પાસ કથ્યાચુક દસમ દીહાડએ, મહીયલ મહિમા પાસ દેખાડ એ,

દેખાડ એ પ્રભુ પાસ મહિમા સંધ આવે ઉમટયો,

ધ્વજ પૂજા મંગલ આરતી તેણે પાપ પૂરવનાં ઘટયાં.

સંવત પત્તર આસાદિ પ્રસાદ સેરીસાતણે

લાવણ્યસમે ઇમ આદિ બોલે નમો નમો ત્રિભુવનધણી. ૧૫

(૧૦૭) રાવણ મદોદરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨ (આગળ જુઓ)

(૧૦૮) વૈરાગ્યવિનતિ સં. ૧૫૬૨ આસો શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

જય પદમ જિજ્ઞેસર અતિ અલલેસર, આદીસ્વર ત્રિભુવનધણીય,

શેત્રુંજ સુખકારણ સુણિ ભવતારણ વીનતડી સેવક ભણીય. ૧

*

*

*

*

અંતે—

સેવકભાંડિં સમુહતુ થાપુ, આદીસ્વર અવિચલ પદ આપુ

તપગણિ શ્રીય હિમવિમલ સૂરીદ, તાસ વમણિ કીધૂ આણુંદઈ ૪૬

પતર આસદ્ધ આદિજન તુકુઈ, કરી વીનતી બાહરિ ધણુમ્મએ,

આસો મસવાદ્ધ દસમીં દિહાડ્ધ, મુનિ લાવણ્યસમઠ ભણુધ એ. ૪૭.

—અંથામ ૭૧-વિ. ધ. ચોપડો ૧૬૭-૧૭૦. મારી પાસે ૨-૧૭.

(૧૦૯) સુરમિય કેવલી રાસ. સં. ૧૫૬૭ આસો શુદ્ધ રવિ ત્રંઆ-

વતી (ખંભાત) માં

અંતે—

એણિક હીયડ્ધ હરપીમા, રંજ પરપદિ ખાર,

મુનિ લાવણ્યસમઠ ભણુઈ, વરત્યડ જમજમકાર. ૧૮૭

સંવત પત્તર સત(૬) સદ્ધ આસો સુદિ રવિવાર [પા. સોમધાર]

રચિઈ ચરિત સોહામણું, ત્રંઆવતી મઝારિ. ૧૮૮

તપગણિ ગુરૂ એકમ સમા, સોમસુંદર સરિરામ,

સમયરતન સદિ ગુરૂ જમડ, પામી તેહના પાપ. ૧૮૯

કાંઈ કંચિ' મતિ કેલવણુ, કાંઈ શાસ્ત્ર વિચાર

ગાઈ સુરમિય કેવલી, ગુરૂ સરસતિ આચારિ. ૨૦૦

—લિખાપિત ચ શ્રી ચિરાદ્રયદે સં. ૧૬૧૪ વર્ષે. પ્ર. કા.

—અંથાચ ૨૩૧ પ્રે૦ ૨૦; જસ૦ ; ખં.

(૧૧૦) + વિમલ પ્રજ્ઞંધ (રાસ) સં. ૧૫૬૮ આસો શુ. રવિ માલ
સમુદ્રમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

૧.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર પ્રથમ પ્રણુઓસુ
અંબાઇ ધુરિ અમુદા સકલદેવિ શ્રીમાત ધ્યાઈ
પુમાવય ચક્કેસરિ વાગ્વાણિ ગુણુ રંગિ ગાઈ
સહિ ગુર આયસ શરિ ધરી આલસ અલગ કરેશિ
કહિ કવિઆણુ હં વિમલમતિ, વિમલ પ્રજ્ઞંધ રચેશિ. ૧

ચુપૈ.

સરસતિ વરસતિ વાંણિ સાર, કહિ કવિઆણુ મઝ તસ આધાર,
સરસતિ વિણુ યે બોલ્યા બોલ, ને પ્રમાણિ નવિ ચડઇ નિટોલ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

પામી સરસતિ દેવી પસાંઇ ગાયક મંત્રિ વિમલ નરરાય,
રચિઈ રાસ તે કુણુ કવિરાજ, કેણુઈ ધાનકિ કિમ પ્રજ્ઞંધિ આજ. ૩૦
ગુજરદેસ દેસ નવરંમ, પદ્મ નગર પ્રસિદ્ધિ ચંગ,
સંધ મુખ્ય શ્રીમાલી મંગ, કરઈ પુણ્ય જગિ મોટા ચંગ. ૩૧
દીઇ દાંન વ્યવહારી વાદી, તિહાંથી આવ્યા અમદાવાદિ,
ત્રિણિ પુત્ર તસ કુલ અંગાર, પ્રથમ પુત્ર શ્રીધર સુવિચાર. ૩૨
અજદરપુરિ કીધા આવસ, અમકલ દેવી ધરણી તાસ,
આરિ પુત્ર તેહનઈ જિનમતી, પંચમ પુત્રી લીલાવતી. ૩૩
વસ્તુપાલ જમણિ જિણુદાસ, ત્રીણુ બંધવ મંગલદાસ,
અતુર ચંગ ચડચડ લશ્કરાજ, તેહનઈ પુણ્ય સરીસ કાજ. ૩૪
ધર્મશાલ જિનમદિરપાશિ, સમધરન ગુર તિહાં ચુમાશિ,
જનમયોગ દેખાડિઈ યશાઇ, સહિગુર હૃદય વિમાંસઇ તિશઈ. ૩૫

સંવત્ ૧૫૨૧ ખિન્ન, શકે તેર છયાશીક પ્રસન્ન,
 પોષ વદી દિન ત્રીજ પવિત્ર, આલિંગ અન્વેષા તક્ષત્ર. ૩૬
 ધડી પાછિલી જવ નવસાનિ, જન્મ અંક ઉગીક પ્રભાતિ,
 તુલા લગ્ન સરિસુ સંકેત, મરતિ મંગલ જમલુ કેત. ૩૭
 વૃશ્ચિક પુષ્ય રવિ ત્રીજઈ રહિક, શુક મકરિ તે ચક્ર અધ કહિક,
 ગુર શનિ કુંભિ રજા પાંચમઈ, મેષિ રાહુ સોહઈ સાતમઈ. ૩૮

૨. ૬	૭ મં	
શુ. ૧૦	શ્રી	૪ ચં
૩૨ ૨૨	૧ રા.	૫ ૭

દસમઈ ચંદ્ર રહિક નિજ ધરે, જન્મયોગ જોઈક સહિગુરે,
 હૃદયરથલિ રવિ નક્ષત્ર વશિક, સહિગુરિ વચન પ્રકાસિક ઈશું. ૩૯
 મુણક શ્રેષ્ઠિ હોશિ તપ ધણી, કઈ એ જાણઈ તીરથ બણી,
 કઈ એ થાણઈ મોટક યતી, વર વિદ્યા હોશઈ દીપતી. ૪૦
 ગુરવચને વધરાગી થયુ, માતતાત પય લાગી રહિક,
 જોઈ સુદિ દિન દસમી તણક, ઉગણત્રીસઈ ઉચ્છવ ધણક. ૪૧
 પાટણિ પાલ્હણપુરી પોસાત્ર, જંગ હુધ ચક્રપટ ચુસાત્ર,
 દિર્ઘ દીક્ષા અતિ આણુંદપૂરિ, ગચ્છપતિ લાખીસાગરસરિ. ૪૨
 સંધ સજન સદ્ સાધી સમઈ, નામ કવિઈ મુનિ લાવણ્યસમઈ,
 નવમઈ વરસિ દીપવગ લીધ, સમયરત્ન ગુરિ વિદ્યા દીધ. ૪૩
 સરસતિ માત મયા તવ લહી, વરસ સોલમઈ વાંણી હુઈ,
 રચિઆ રાસ સુંદર સંબંધ, હંદ કવિત ચક્રપથ પ્રબંધ. ૪૪
 વિવિધ ગીત બહુ કરિયાં વિવાદ, રચિઆ દીપ સરસ સંવાદ,
 સરસ કથન નહીં આલી કવઈ, મોટા મંત્રિરાય રંજવઈ. ૪૫

જસ ગિપદેસ હવુ સવિશાલ, બહુ યાનિક દેહરોં પોસાલ,
 મીર મલેક તે માંડછ બિનધ, પંડિત પદ તે અંચાવનધ. ૪૬
 સોહર્ધ ગણુ તપ ગમ્મ શયુમાર, દેસ વિદેશિધ કરધ વિહાર,
 સોરઠ દેસિ રહી ગિરનારિ, પુહતા ગુજ્જર દેસ મઝારિ. ૪૭
 અણુહિલવાડા પદણુ પાસિ, માલસમુદ્રિ રહિઆ નેહિમાસી,
 ખોલ સકલ સંધિધ વીનવિડ, વિમલસસ તેણુધ કારણિ કવિડ. ૪૮
 અઠસહાનિ આસો માસિ, કીમલ પાસ જિણેસર પાસિ,
 મળ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર, પૂર વિમલસસ વિસ્તાર. ૪૯

વસ્તુ.

રાસ રચિડ રાસ રચીડ નવલ નવ પંડિ,
 તસ ઉપરિ ઈકે ચૂલિકા, ધ્યાનિ પાસ ગમવીડ ધ્યાયુ,
 વિમલ શ્રી વર્ણુન કરિઉં, સરસ રાસ પદમધ ગાયુ;
 સંવત પંનર આઠ સહધ (૧૫૬૮) વડુ રાસ વિસ્તાર,
 તે પ્રમાંણિ પૂરે ચડિઉં, માલસમુદ્ર મુઝારિ. ૫૦

* * * *

ચોપધ.

વાત કેનસધ આગધ હવી, કેતાં વચન કહિયાં કેલરી,
 અધિકે ગણે લાગાં પાપ, સંધ સમક્ષ પમાવું આપ. ૫૯
 હં સવિ મૂરખ માંહિધ ધુરી, હીઅડધ મંતિ નહી તેહવી પરી,
 જે અક્ષર કવિધ જગિ જાણુ, તે સવિ સરસતિ તણુકં વપાણુ. ૬૦
 જે જાણુધ જિન ધર્માચાર, જાણુધ જીવ જિગોદ વિચાર,
 જે કવિ જગિ મોટા મઝ થિકા, હં તેહના પયની રેણુકા. ૬૧

* * * *

દૂહા.

દૂહા છંદ કવિત મિલી, ભાષા વિવિધ વચન,
 વિમલસસ અકે અછધ, તેરસયા છપન.

૬૭

બત્રીશ અક્ષરિ થિકો, બાંધઈ અંધક માન,
સત્તરશત લીહિ અગ્રલા, એહ અંથનું ન્યાન. ૬૮

નવરંગ નવલા પંડ, તે રમીક રાસ અપંડ,
જે સુણુત સવિ સંયોગ, યે બણુતલાં લહીઈ ભોગ,
જે બણુત લહીઈ ભોગ જૂનલિ, બણુતિ મુનિ લાવણ્યસમઘ,
કિતિ વિમલ વાણી વિમલ, વિમલધરિ રિધિ વૃદ્ધિ રમઘ ૬૯

—સં. ૧૫૮૪ વર્ષે પોષ શુદ્ધિ દશમ્યા તિથૌ ગુરુદિને ભીમેન લિપિનં.

આ શ્રોમાલગાતીય સુઆવક સાહ શ્રી વનજી જૂહા પઠનાર્થ લિપિનં. સ-
શાધક અને પ્ર૦ મણિલાલ બકારમાઈ વ્યાસ; ૬૧-૧૫ લીં.

(૧૧૧) કરસંવાદ—સં. ૧૫૭૫ (૪) સાતિનગરમાં.

આદિ—

પહિલૂં પ્રણુમિસુ સારઘ, જસ કરિ પીણા નાદ,
આદીસ્વર આદિઈ કરી, ગાઘસું કરસંવાદ.

* * * *

અતે—

મુનિ લાવણ્યસમઘ કહિ જોઈ, જિહાં જિહાં સંપ તિહાં રવ હોઈ. ૬૫

સંપિઈ લહીઈ ધનની કોડિ, સંપિઈ અંગિ ન લાગઈ ખોડિ,
સંપિઈ વયર ન વાંધઈ રતિ, સંપ વખાણુઈ શ્રી જિનમતિ. ૬૬

માલવ મરહઠ સોરઠ સાર, ગૂજર દેશ સવિહુ સિણુગાર,
વિનયવિવેક વિચાર વિશેષ, દીસઈ ધર્મ્મતણુઈ બહુ દેખ. ૬૭

જિહાં પોહાં જિણુહર પોસાલ, વસઈ લોક દીપતા દયાલ,
શાંતિનજ (સાતી) નગર મંડિ સુવિશાલ, ગાયુ કરસંવાદ રસાલ. ૬૮

*સંવત પનર પંચિહુતરઈ, મુનિ લાવણ્યસમઘ ઉચરઈ,
પામી અંદ્રપ્રભ જિનરાય, એકર સંપિઈ પૂજનઈ પાય. ૬૯

—(મ. બ.)

મજ્જન સહુ કહિ સંભલઉ હીયડા ભાવ ધરીય,
ગોલિસુ નવનવ કવિતરસ, સિરિ વછરાજ ચરીઅ.

૧

*

*

*

*

અંતે—વસ્તુ

પાછિલાઈ ભવિ પાછિલાઈ ભવિ હણિ વછરાજિ ૧..
જીવ દયા પાલી ખરી તિણિ પ્રભાવઈ બિહુ દેસ પામીય
આપદ સવિ સંપદ હુઈ અનઇ તલી બહુ સુખ પામીય
મુનિ લાવણસમઈ બણઈ બવીયણુ લોહ સદ્ગમ.
જીવદયા પાલઉ પરી, જિમ પામઉ સુખ બદ્ધઅ.

૪૫

—લિં સંવત ૧૬૫૭ ખેસ શુદ્ધ ૯ શુકે.

ઋષિ વૈરસાહેન—૨૧-૧૧ લીં.

આ રાસ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩ ગ્રંથમાં પ્રકટ થયે
છે તેમાં ઉપરનો અંતનો વસ્તુ છંદ નથી. તેમાંથી પ્રશસ્તિની ઢાલ છેલ્લી
છે તે અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

તપગચ્છ નાયક સહિ ગુરૂએ, માલ્હંતડે લક્ષ્મીસાગરસુરિ,
શ્રી મુખ સરસતિ વાસિ વસે એ, માલ્હંતડે લક્ષ્મીસાગરસુરિ.

નાભિયે સંપદ ભૂરિ-૧

અતિ ગિર્યા પંડિત પ્રવર, માં સમયરયણુ મુણિસાર સુરિએ,
મુખ સરસતિ વાસિ વસેએ, માં ગુણમણિ તણો ભંડાર. ૨
શિષ્ય તાસ પયતલિ નમીએ, માં નયર કંતપુરિ માહિં,
સંભવનાથ પસાઉલે એ, માં રાસ રચિઓ ઉછાહિં. ૩
પહેલો અક્ષર લાભનો એ, માં બીજો ભવનો ભણી,
ત્રીજો પુણ્યવંત બીજહું એ, માં આગલિ સમય ઠવેઈ. ૪
એ કવિ સવિહું નમી કરીએ, માં ઇમ કહે બે કરબોડિ,
અધિક ઝોણું બોલતાં એ, માં કુણું મ દેજ્યો ખોડિ. ૫
જ્યાં ગયણુંગણિ દિણુયર એ, માં જ્યાં શસિકળા નિવાસ,
એર મહીધર સાયર એ, માં લાં લગે પ્રતપો એ રાસ. ૬

એહ રાસ વછરાજનો એ, માં ભાવ સહિત નરનારિ,
ભણે ગુણે જે સાંભળે એ, માં નવનિધિ તિહિં ધર્યારિ— ૯
—છ ખંડનો રસિક રાસ છે. પા. ૩, ૩; રત્ન અમ,

(૧૧૭) +મુમતિસાધુ સૂરિવિવાહલો

આદિ—

સરસાત સામિથિ દિઉં મતિદાન મઝ મનિ અતિ ઉમાહલઉં એ,
સુણિજ્યો ભવિષ્ય ભાવ ધરેવિ ગાયસુ મુગુર વિવાહલુ એ. ૧
મહિયણિ મોટઉં દેશ વિસેસ એદપાટ જમિ જાણીધ એ,
વારઅ વન વનિતા અભિરામ જાઉર નયર વખાણીધ એ. ૨
વાપી કૂપ સરોવર ચંગ રંગ કરઈ નિતુ જોઅંતારે,
વાડીઅ વર ઉદ્યાન વિવેક હેલાં જન મન મોહંતા એ. ૩

* * * *

અતે—

લક્ષ્મીસાગર સહિગુર એ માહલંતડે, સીસ શિરેમથિ તાસ,
તપગચ્છ મંડન સહિગુરએ માં, પૂરઉં ભવિષ્ય આસ. ૧૪
સુજન સહુકો સાંભલઉં માં પ્રણમઉં એ કરજોડિ,
મુમતિસાધુ સૂરિ સેવંતા માં, લહીધ સંપદ કોડિ. ૧૦
પદસિઈ ગુણસિઈ નિમ્નુણસિઈ માં, વીવાહલુ એ સાર,
કવિ લાવણ્યસમય જાણુએ માં તસુ ધરિ જય જયકાર. ૧૧
નવનવિઅ વાણિહિં મતિ વિનાણિહિં હિયધ હરિષ ધણુઉં ધરી
મઈ એક ચિત્તિહિ કરીઅ ભત્તિહિં આંગિ આલસ પરિહરી;
જાં સાત સાયર વર દિવાયર ગયણિ રોહિલિ ચંદલુ,
તાં એ અનોપમ મુગુર સરિસઉં જયકે જમિ વીવાહલુ. ૧૨

—અ. રા. સં. ૧.

(૧૧૮) રંગરત્નાકર નેમિનાથ પ્રબંધ

આદિ—

સ્મૃત્વા શ્રી શાસ્ત્રાં નેમે શ્લોકોભિ વિવિધે વર્કે:
પ્રબંધં બહેરં કુર્વે રંગરત્નાકરપ્રબંધં ૧

સારદ સાર દયાપર દેવી, તુઝ પય કમલ વિમલ વદેવિ,
 માગું સુમતિ સદા તર્ધ દેવી, દુરમતિ દૂરિથિકા નિદેવિ. ૨
 હિવ હં બોલું મેલ્લી માયા, તૂં કવિયણુજણુ કેરી માયા,
 બહુ ગુણમણિ તુઝ અગિ સમાયા અવગુણુ અવર અનંત ગમાયા. ૩
 તુઝ તતુ સોહર્ધ ઉજ્જલ કંતિ, પૂનિમ સસિહર પશ્ચિમલકંતી,
 પય ધમધમ ધ્રુવર ધમકંતી, હંસગમણિ ચાલધ અમકંતી. ૪
 ચાલધ અમકંતી, જગિ જયવંતી, વીણા પુસ્તક પવર ધરધ,
 કરિ કમલ કમંડલ કાન્તે કુંડલ રવિમંડલ પરિ કંતી કરધ;
 હિયડઈ હિન આણી સુણિ મઝ વાણી, જર્ધ હુ તુઝ બહુ માન લહું.
 તુ મન આણુંદિધ, નેમિ જિણુ વંદિધ, નવ નવ છંદિધ છંદ કહું. ૫

* * * *

અંતે—પ્રથમોધિકાર.

એમહ મન જિમાહિ પાધ સરસતિ સિરનામી,
 સમયરત્ન ગુરરાય પાય પુણુ તેહના પામી
 પુહવિ પ્રસિદ્ધિ પ્રગટ પ્રથમ અધિકાર સુણાવિઉ
 નેમિ સહિતિ પરિવાર નયરિ આણુંદિઉ આવિઉ
 પરિણાવા ઉત્સવ કહું આદિ પૂજધ મનની રહી,
 લાવણ્યસમય તે પુલ્હિસિધ, જુ હુસિધ અવસર વલિ.

—(મ. બ.)

(૧૧૯) દ્વિપ્રહારી સત્તાય.

આદિ—

પય પણુમીઅ સરસતિ સરસતિ વચન વિનાસ,
 મુનિવર કેવલધર ગાંધુ મહિમનિવાસ.

૮

અંતે—

છતિ દ્વિપ્રહાર કેવલધર કેડું સુણીધ સારચરિત,
 જિણિ આરમ્બ હત્યા જિતારો, કાયા કરી પવિત,

વિષુધ પુરંદર સમયમુંદર તસુ પય પામી,
સીસાલસ લાવણ્યસમયમુનિ જ'પઈજઈ સિદ્ધિગામી.

૨૪

(૧) ચૈદ સુપનાની સગાય.

શ્રી જિનવરે બાખીયા, સહે ગોરી સાખીયા એ,
અધિકાર એ રૂઅડોએ;

સુપન તે વાર એ મદિમા તે સાદ એ;

મુનિ લાવણ્યસમે એ એમ બણે એ.

૪૬

(૨) ગૌતમ છંદ. ૭૨ સ. મા. ભી. (૩) છરાડલા પાર્શ્વનાથ
વિનતિ (૪) પંચનીર્થિ સં (૫) રાજમતી ગીત (૬) પંચવિષય સં
(૭) આઠમદની સં (૮) સાતવારની સં (૯) પુણ્યફલની સ. (૧૦)
આત્મભોષ સ. (૧૧) દાનની સ. (૧૨) મનમાંકડ સ. (૧૩) દ્વિતશિક્ષા સ.
(૧૪) શ્રાવક વિધિ સં

આદિ—

પ્રભુમી વીર જિણેસર પાય, વંદી ગોયમ ગણુધર રાય;

અંત—

લાવણ્યસમય મુનિવર ઈમ કહઈ, મુગતિ વધૂ તસ લીલાં વરઈ. ૨૦
(૧૫) દાનની સગાય.

આદિ—

એક ધર ઘોડા હાથિયાળ, પાયક સંખને પાર,

મે.ટા મંદિર માલીઆંજ, વિશ્વતણો આધાર—

જવડા, દીધાનાં ફલ જોય.

(૧૬-૧૮) નસગાયો.

આત્મ પ્રભોષ, નેમરાજુલ બારમાસો, વૈરાગ્યપદેશ પૃ. ૯૩,
૩૧૪, ૩૭૪, સ. મા. (ભી.) પુણ્ય પૃ. ૩૧ સ. મા. સં.

(૧૨૦) પાર્શ્વજિનસ્તવન પ્રણાંતી. ૩૭ હુંકનું કાવ્ય.

આદિ—

વામાનંદન જિનવર પાસ, તુંતો ત્રિભોવન લીલ વિલાસ;

વિનતિ છોડિ ભવપાશ, હું હું દેવ તુમારો દાસ.

૧

અતે—

હું આળ્યો સરણ તમનાણે, રાખો મન ઉઘટ આપણે;
 મુનિ હાવનસમે ઇમ બણે, તુમ્હ તુકે નવનિધ આંગણે. ૩૭
 (૧૨૧) ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવન—માલિની છંદમાં ૨૭ કડીઓ.
 અને છેલ્લી ૨૮ મી હરિગીતમાં.

આદિ—

કનક તિલક ખાતે હાર હીઈ નિહાણે,
 ઋષભપથ પખાતે પાપના પંક ટાણે;
 અર જિનવર માલે કૂટરે કૂલ માલે.
 નરભવ અણુઆત્રે રાગ નિઈ રોસ ટાણે,

અતે—

× × × ×
 તવમગ દિવાયર હામિ સાપર સોમદેવ સૂરીસશ,
 શ્રી સોમગય મણુધાર ગિરઆ સમયરતન મુનીશ્વર;
 માલિની છંદ કય પથંધિષ્ઠ તવિયા જિન ઝીલટ બણુધ,
 મર્ધ લહિડ લાભ અનંત મુનિ હાવણસમય સદા બણુઈ. ૨૮
 અમં ૩૦, વિ. ધ.

૬૭ નરપતિ.

૧૨૨-નંદ બત્રીસી. સં. ૧૫૪૫ સાતમ મંગળવાર.

આદિ—

લખોખર કવિશય શય કરતિ, હંસવાદન તે મુખિ વશતિ,
 અવિ આવણઈ મુરતિ ગંમ, વિવેકી નર તિહાં કંડે પ્રણામ. ૧
 કવિતા સ્મર કરો જુવ, તે મુખિ બોલિ સાચાં વચ,
 ઋણ ભાવ સદુ બણે સદા, કવિતા મુરતિ પરતખ સ્મરણ. ૨

કવિતા સારથ તણુ પ્રણામ, નંદમત્રીસી કર વખાણુ,
સંવત પનરસિ પંચતાલા, તિથિ સાતિમ નિ મંગળવાર. ૩

*

*

*

*

અતે—

ચોડા ભેદ ધણું જાણુજો, મદયભાવ ધણુ આણુજો,
અવણુ સુણુતાં સુષ અપાર, કવિ નરપતિ ઇમ કહિઈ વિચાર. ૯૯.
પદતાં સિધિ બુધિ હો અંતિ, ચતુરપણું તે નર જાણુંતિ,
નારી સીયલપણું આણુંતિ, કવિતા નરપતિ ઇમ કહાંતિ. ૧૦૦.

—છતિ નંદમત્રીસી કથા વિચારવાર્તા સમાપ્તમિતિ. સંવત્ ૧૭૦૦
વર્ષે અમ્બની માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ સોમવારે શ્રી ભીલોડાનગરે શ્રી શાંત-
નાથ ચૈત્યાલયે શ્રી મૂલસંઘે સરસ્વતી ગચ્છે બલાતકાર ગણે શ્રી કુદુંકુંદા
ચાર્યાન્યયે ભદ્રારક શ્રી ૫ રત્નચંદ્રા, તત્તીપ્થ આચાર્યશ્રી અમરેન્દ્રકીર્તિ
તત્તીપ્થ બ્રહ્મ ભીમજી લખિતં. છ. શુભં ભવતુ. ચીરં જીવાતુ. ૭.
શ્રી, કલ્યાણમસ્તુ, છ. છ. શ્રી. ૬-૧૬ (માસી પાસે છે.)

[આમાં મંગલાચરણ લખોદર-ગણેશનું કરવામાં આવ્યું છે તેથી
કર્તા જૈનેતર હોવાનો સંભવ જણાય પણુ (૧) જૈનકર્તાઓ પૈકી કોઇને
ગણેશનું મંગલાચરણ કરતાં મેં જાણ્યા છે (જુઓ નં. ૮૫ ના કવિના
લીલાવતીરાસનું મંગલાચરણ તેમજ નં. ૮૯ કવિ.) તેથી, તેમજ (૨)
આ કૃતિના લેખક-લેખિકા જૈન છે તેથી, અને વળી (૩) આ કથાના ઉપર
જરા વિસ્તારથી સં. ૧૫૬૦ માં રચનાર સિંહકુશળ (જુઓ આગળ)
પણુ જૈન છે તેથી આ કાવ્ય જન હોવાનો વિશેષ સંભવ છે. તે કારણે
અત્ર એમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. નરપતિ નામના કવિએ
વિક્રમદિત્ત ચોપઈ રચી છે અને તેની પ્રતના બમ્બેન પર સહ ૧૫૧૪ માં
રચી એમ લખાણુ છે તેથી તેને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલું છે.]

૬૭ ક. અજ્ઞાતકવિ.

(૧૨૩) મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સં. ૧૫૫૦ વૈશાખ વદ ૭ રવિ.
અતે—

થયું વૈરાગ્ય સેકિનિ ધણે, કરિયું કાજ હવિ આપણું,
ધણે મહોચ્છવ બેટિ કીધ, ઋષિ મુનિપતિ કનિ દીક્ષા લીધ. ૬૦૦
બેહું મુનિવર તેહનું ધ્યાન, પાલિ પંચ માહાવતભાર,
ધ્યાનિ મૌન્યતપ સોસી દેહ, દેવલોકિ દેવ થયા બેહ. ૬૦૧
તેહનું ધ્યાન હઠયામાંહિ આણિ, બેહું એકાવતારી જાણિ,
મુક્તિપંથ તે જાસિ વહી, શુભ કથા સંક્ષેપિ કહી. ૬૦૨
સંવત પંનર પચાસો જાણિ, વહિ વૈશાખ માસ મનિ આણિ,
દિનિ સમમી રચિડ રવિવાર, જાણિ ગાણિ તિહ હર્ષ અપાર. ૬૦૩

—જાણતિ શ્રી મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સમત-અંશાઅંશ ૯૨૧ શુભ
ભવતુ. સંવત ૧૬૪૨ વર્ષિ માગસરિ શુદ્ધિ ૧ બુધે...લખિત બહાનપુર
મધ્યે હજીપુરિ. શુભ ભવતુ. કલ્યાણ મસ્તુ શ્રી, પત્ર ૨૩ પં. ૧૫ આવ;
૪૦-૧૧ વી. પા; પ્ર. કા.

મીશ પ્રતમાં એમ છે કે:—

અતે—

સંવત ચક્રદ પચાસીઈ જાણી વૈશાખ વદિ માસ મનિ આણિ,
દિનિ સમમી રચિડ રવિવાર બહુતાં ગુણતાં હરપ અપાર. ૨૧
એ ઋષિ મુનિપતિનો ચરિત્ર સાંભળતાં હુઈ દેહ પવિત્ર
ઋદ્ધિ દદિ અતિ મંગલ ચાર બહુઈ ગુણઈ તિહિ જયજયકાર. ૨૨

—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે અખિન માસે.

[પાટણની ટીપમાં ૧૫૮૫ સંવત્ ટાંકયો છે અને તે વિશ્વસનીય
છે. પા. ૧૬-૫૫ નં.]

૬૮ શાંતિસૂરિ-(સાંડેરગચ્છ સુમતિસૂરિ. શિ.) જુઓ
તેમના શિષ્ય ઇશ્વરસૂરિ.

(૧૨૪) સાગરદત્તરાસ (દાન માહાત્મ્ય ઉપર) ૧૫૫૦ આસપાસ.

આદિ—

છંદનર કલ્પલં વન્નજલં સંતિ સુરિષ્ઠા મહિયં,
સાયર ચરિઅં સાયર સરિસં સરસં નિસામેહ.

[“ આ પ્રાકૃત અપભ્રંશ તથા જૂનરાનીમાં રચાયેલો ૧૩૭ ગાથાનો રાસ ખરેખર રસમય હોઈ તેમાં ગાથા, રાસઉ, કુંડલિઓ, ધાત (ધત્તા), અડ્યલ્લ, માલિનીરૂપક, છંપય, પાષડી (પદ્ધડિકા) રાસાખંધ વગેરે વિવિધ છંદો વાપરેલા છે. કાવ્ય ઉચ્ચ પ્રતિભું છે અને આ તેમજ તેમના શિષ્ય ઇશ્વરસૂરિ કૃત લક્ષિતાંગચરિત્ર રાસ સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભા રહે તેમ છે. ” શિ. ડા. દલાલ.]—પા. આ શાંતિસૂરિ સં. ૧૫૬૭ સુધી અવશ્ય વિદ્યમાન હતા. જુઓ લેખાંક ૩૩૫. પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ.

૬૯ ક્રીત્તિહર્ષ-(કકકસૂરિ શિ૦)

(૧૨૫) સનતકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૫૫૧ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ગુરુવાર.

આદિ—

સ્વામી જીરાપુલ્હિ નિવાસ, મનિ સમરંતા પૂરમ આસ,
પય સેવમ અણુદિષ્ટુ ધરણ્ડે, પહિલું પ્રણમિસુ પાસ જિણ્ડે. ૧
સરસતિ સામિનિ કર પસાઉ, કાસમીર મુખમંડળ માઇ,
નામ જપી કેસીય ગણધાર, ચરીય બણું શ્રી સનતકુમાર. ૨
જિણુસાસિણુ જિણુ બાણિઉ ઇમ્મ, દાન સીલ તવ બાવ સુરમ્મ,
ધર્મંતણુ એ ચ્યારિ પ્રકાર, અધિકુ મહિમા સીલિ અપાર. ૩

*

*

*

*

અતે—

શ્રી કક્કસરિ ગુરઆ ગુરરાય, મનસુદ્ધિઈ તસુ પ્રણમી પાપ,
 સાર શ્રીરંગ તણુઈ આગ્રહઈ, રચિઉ પ્રબંધ ભવીઅણુ સંઘહઈ. ૨૩૧
 પન્નર એકાવન્ન મઝારિ, કાતિ પુન્નિમે નિ ગુરવાર
 કવિ કીર્તિહર્ષિ મનિ ધરી આણુઈ, રચિઉ પ્રબંધ જનહુવણુનંદ. ૨૩૨
 સીલ પ્રબંધ ભણુઈ જે રંગિ, સવિ સુહ કમલા તણુ ઉજંગિ.
 એકમના થઇ જે સાંભજઇ, તેહ નરનારી અદ્વૈત્યાં ફલઇ. ૨૩૩
 (વિ. ધ. ૯-૧૪-નવીન લિખિત.) ગાથા ૨૪૪.

પા. ૧૧. પાટણ નં. ૨

કક્કસરિ શિષ્ય. ઉપરના કીર્તિહર્ષ હોઈ શકે.

(૧૨૬) કુલધ્વજ કુમારરાસ.

મહિયલિ સોહઈ ગુણગણિ બૂર, ઉવએસ મઝે ગુર શ્રી કક્કસરિ,
 પાલઇ સંયમ નિરતીઆર, ગુર ગિરઆ જોયમ અવતાર, ૪
 નવરસ ભવીયણુ દિઇ ઉપદેસ, સીલ વિષયે આતિ સવિશેષ,
 તાસ પ્રસાદિ કવીયણુ ધમ કહઇ, કીઉ પ્રબંધ ભવીઅણુ સર્વી લહઈ.

* * * *

—ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમારરાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૭૮ વર્ષ વૈશાખ
 શુદ્ધ ૪. વ્રત પા. ૧૭ પં ૧૩ ગુ. વિ.

—ઇતિ શ્રી ષરભીનિયમે વિષયનિશ્ચયે પ્રકટસીલ પ્રભાવે
 કુલધ્વજરાસ ચરિત્રં સમાપ્ત. ૯-૧૩ વી. પા.

(ઉપકેશ ગચ્છના કક્કસરિના ધાતુ પ્રતિભાષરના લેખો સં. ૧૪૯૯
 થી ૧૫૨૫ સુધીના મળી આવે છે. તે ગચ્છની પટ્ટાવલિમાં જણાવ્યું
 કે આ સરિને સં. ૧૪૯૮ માં ચીતોડમાં સાહ સારજે કરેલા મહેસ-
 વંપૂર્વક આવ્યાર્થપદ મળ્યું. તેમણે સં. ૧૪૪૪ માં કચ્છમાં આમરી પ્રવ-
 ત્તાવી હતી. તેઓએ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ત્રયો રચ્યા છે. તેમની પાઠે દેવ-
 એસસરિ સં. ૧૫૨૮ માં આવ્યા.)

૭૦ ક્ષમાકલસી—(આગમ ગચ્છ. અમરરત્નસૂરિ—સોમરત્નસૂરિ
—ઉદયપુરાજી શિ૦)

(૧૨૭) સુદરરાજ રાસ—સં. ૧૫૫૧ વૈ. વદ શનિવાર.

આદિ—

દ્વલ્લ-રાગ ગુડી.

પહિલું પરમેસર નમી, આરાહિસુ અરિહંત,
ગાહસુ શીલ સોહામણે સાંભલથે એકંતિ. ૧
સુદરરાજ તણા ગુણ કેતા કહું મુખ એક,
શીલિ કરી જગગાજતુ, કહીધ તે સુવિવેક. ૨

* * * *

અતે—

આગમગચ્છ જયવંતા એ, મા. સોમરત્ન સૂરીદ,
અહનસિ ભવિયાં નિત નમુ એ, મા. જિમ હુઈ પરમાણુદ. ૧૮૮
ક્ષમાકલસ મુનિ ઈમ ભણિ એ મા. ભવિયણુ સુણુદ એ રાસ,
શીલઈ સિવસુખ સપંજઈ એ મા. છૂટીઈ કર્મના પાસ. ૧૮૯
સંવત પનર એકાવનઈ એ મા. વદિ વૈશાખહ માસિ,
શનિવાર સોહામણુદ એ મા. રચીઉ રાસ ઉલ્લાસ. ૧૯૦
શીલ પ્રખંધહ જે ભણુધ એ મા, નરનારી સુવિચાર,
હરપઈ જે એ સંભલઈ એ મા. તેહ ધરિ જયજયકાર. ૧૯૧

—સં. ૧૬૭૨ કાલી. શુ. ૧ લખિતં ચરમ જિનદાસેન ગ્રંથાઞ્ચ

શ્લોક સંખ્યા ૨૭૫ માઝનઈ વિ. ધ. ૮-૧૩.

(૧૨૮) લલિતાંગ કુમાર રાસ—સં. ૧૫૫૩ બાદ્રપદ વદ ૧૧ શનિ
ઉદયપુરમાં.

આદિ—

પહિલું સરસતિ પય નમી, આરાહી મનશુદ્ધિ,
પુણ્યપ્રખંધ દ્વં ભણિસુ, આણી નિરમલ મતિ. ૧

પુણ્યતણાં ફલ સાંભળુ, હૃદય ધરી બહુ ભાઉ,
એક મનાં આરોધતાં, ટાંકઈ ભવ દહ દાહ. ૨
દાન સીલ તપ ભાવના, જિજ્ઞાસા બાધ એ ધર્મ,
કવીયણુ વલી વલી ધમ કહઈ, સૂઝઉ એહજિ મમ્. ૩
જે પાલઈ મન શુદ્ધિ સિદ્ધિ, સૂધી જિજ્ઞાસુર આણુ,
શીલહ ઉપરિ ચિત ધરઈ, તે નર ખરા મુનિ. ૪
સીલિં સવિ મુખ સંપન્નઈ, શીલિં નિરમલ મુદ્ધિ;
શીલિં દુખ સયલહ ટલઈ, પામીજઈ સદી સિદ્ધિ. ૫

* * * *

રાગ પાસે ફરિયાદ કરવા જગાર દોસી, ફડીયા અને નેસ્તીઓનાં
નામ ગણાવતાં કવિ કહે છે કે:—

આસડ પાસડ નઈ પદમસી, જૂઠડ, વયર આવડ હસી;
નેસ્તી તોડવડ અતિસાર, મધલ તણુડ વચ્ચે નહીં પાર. ૫૩
લડસડ હોડઈ કિતાવલા, બોલઈ બોલ સદા તોતલા;

* * * *

અતે—

ધર્મ પસાઈ વંછિત સિદ્ધિ, ધર્મઈ પામીજઈ નવ નિદ્ધિ;
ધર્મતણુડ મહિમા છઈ ધણુડ, કવિ કહઈ ભાવિં સહુમ મુણુડ. ૧૬
હુંઅ ન જાણું કાંઈ મૂલિ, સધળાં કવીયણુની પગધૂલિ;
અધિકું ઉછઈ કીધું જેહ, ક્ષમાવઈ કરજેડી ખેહ.
સંવત ૧૫ ખનરત્રયપન્નઉ સાર, વદિ ભાદ્રવા તણુડ શનિવાર;
ધ્યાનરિસિ દિનિ રચી ચુપઈ, સભા સમક્ષહ પૂરી હુપ. ૧૮
આમમ ગચ્છ અછઈ સુવિચાર, શ્રી અમરરયણુ સરીસર સાર;
તાસ પટાવર અતિ શુણવંત, શ્રી સોમરત્ન સુરિહ જન્મવંત. ૧૯
બવિયણુ અહિનિશિ વંદ્ય જેહ, રિદ્ધિ અનંતી પામઈ તેહ;
તાસ પડિત કલ્યાણુક રાજ, તસ મુખ ભેટિં સીઝઈ કાજ. ૨૦

ઉદયપુરિ જમિ કહીઈ સાર, નિવસઈ આવક તિહાં સુવિચાર;
અંદ્રપ્રભગિન તણુઈ પસાઈ, અલીય વિધન સવિ દૂરિ પલાઈ. ૨૧
ભણુઈ ગુણુઈ અહિનિશ સંભલઈ, પાપ પડળ સવિ દૂરિં ટલઈ;
ક્ષમાકલસ મુનિ કહઈ સુવિચાર, નિતુનિતુ તેહ ધરિ જયજયકાર. ૨૨
—સં. ૧૬૨૬ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધિ ૫ દિને લિખિત.; જસ૦

(અમરત્નસરિના સં. ૧૫૨૪, ૧૫૨૯, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨, ૧૫૩૫
અને ૧૫૪૭ ના અને સોમરત્નસરિના સં. ૧૫૫૨, ૧૫૭૧ અને
૧૫૭૩ ના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ મળી આવેલ છે. ધા. પ્ર. લે.
સં. ભાગ ૧ અને ૨.)

૭૧ મૂલમલ સાધુ.

(૧૨૯) ગજસુકુમાલ સંધિ હાલબદ્ધ સં. ૧૫૫૩—પાનાં ૫ અંમ૦

૭૨ જયરાજ (પૌ૦ મુનિચંદ્ર સૂરિ શિ૦)

(૧૩૦) મચ્છોદરરાસ સં. ૧૫૫૩.

અંતે—

પૂનિમ પક્ષ મુનિચંદ્ર સૂરિ રાજ, તાસુ સીસ જંપઈ જયરાજ;
પનરત્રિપન્ન કીધુ રાસ, ભણુઈ ગુણુઈ તેહ પૂરિ આસ. પા૭

—ઇતિ શ્રી મચ્છોદર રાસ સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૭૨ વર્ષે શ્રી શતિગોવર
ગણિ તત્ શિ. નાં કુપરજી લખત. (ગુ. વિ.)

(મુનિચંદ્રસૂરિ એ ચારિત્ર સુંદરસૂરિની પાઠે બીમપદ્મીય પૂણિમા
ગચ્છમાં થયા છે અને તેમના સં. ૧૫૫૮ સં. ૧૫૭૮ તથા ૧૫૯૧ ના
ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો મળી આવ્યા છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૧ અને ૨.)

૭૩ સુંદરરાજ.

(૧૩૧) ગજસિંહ કુમાર ચોપઈ—સં. ૧૫૫૩—૩૦

૭૪ નનસૂરિ (કોરંટ ગચ્છ સર્વદેવ સૂરિશિષ્ય)

(૧૩૨) વિચાર ચોસડી—સં. ૧૫૪૪ ખંભાતમાં.

અંતે—

મણીપરિ આવક ધર્મતત્ત્વ, ખનર ચૂઆલિ રચ પવિત્ર,
સુવલિત ચોસડિ ચોપછઅષ, મિછામિદુકડ હોએ અસંધે, ૬૩.
એહનો નાંમ વીચાર ચોસડી, સુષ શ્રેણિ કરે એકડિ;
ષંભ નયર આનંદ પૂરી, કોરંટ ગચ્છ પબણે નંનસૂરી. ૬૪
(ગુ. વિ.)

(૧૩૩) ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સત્તાય—સં. ૧૫૪૮ ખંભાતમાં.

આદિ—

સોરઠં દેશ વખાણીય, સાહેબડી રે, દેવહ તણુઉ નિવેસ;
દ્વારિકા નયરી તિહાં ભલી, સા. સમરથ કૃષ્ણ નરેસ. ૧
સમરથ કૃષ્ણ નરેશ જુજબલિ, જસુ પિતા વસુદેવ;
દેવકી દેવી જિઅરિ ધરીયા, કરધ સાનિધિ દેવ;
છક દિવસિ પહુતા દેવકી ધરિ, વહિરવા મુનિ દોષ;
તે દેષિ તસુ જે હરપ હુઉં, કહી ન સકધ કોષ. ૨

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી અંતગદ્ગદશ આઠમા, અંગમાદિ પવિત્ર;
વીર જિણેસર જિમ કહિઉં, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર. શ્રી ૪૧
શ્રી કોરંટગચ્છ રાજુઉ, શ્રી સ્માવદેવ સૂરિ;
તાંસુ સીસુ નનસૂરિ ભણુછ, મન આણુદ પૂરિ. શ્રી. ૪૨
તિણિપરિ ખનર આઠાવનઈ, ષંભાષતમાહિ;
થંભણુ પાસ પસાઉલછ, રચિઉં ઉછાહિ. શ્રી. ૪૩
ગયસુકુમાલ ચરિત્ર એ, જે ગાધ રંગિ;
તીહ ધરિ નવનિધિ સંપજછ, સુષ વિલસછ અંગિ. શ્રી. ૪૪
(વિ. ધ. ચોપડો. ૩૮-૪૧.)

(૧૩૪) કરાઆવકે અત્રીશી—સં. ૧૫૫૩ ચિતોડમાં.

અતે—

અત્રીશી દસ આવક તણી ચિત્રકૂટિ રચી ધરમહ બણી;

પનર ત્રિપનઘ આણુંદપૂરિ. કૌરંટ મન્ધ પભણુઈ નનસૂરિ. ૩૨

—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

અભાક્ષ અનંતકાય સ૦-આદિ. દેવગુર કેડે લીઝેનામ, અતે૦
નનસૂરી વિનતિ ઇમ બણે, કર્મ ધર્મથી સમ્રણા હરે, સુધે ભાવે બણસે
જેહ, મુગતિ તણાં ફલ લેરયે તેહ. ૨-૧૦ આ. ક.

(૧૩૫) પંચતીર્થ સ્તવન.

આદિ—

(૧) શ્રી સેતુજ રણીઆમણા, તીરથ કેડે એ રાઉ, —આદિનાથ સ્તવન.

(૨) દહીઉદ્રાપુરિ દીપધ, જોતાં નયણુ ન છીપધ—શાંતિસ્તવન.

(૩) ઉજલગિરિ હમો જાધશુંએ, એણિ તીરથિ નિમ્મલિ થાધશુંએ,

—નેમિ સ્તવન.

(૪) સકલ મૂરતિ ત્રેવીસમુ સામિ, ખંભાયત પુર મંડણુએ—પાર્શ્વસ્તવન.

(૫) સાયુરિ પુરિ વીરજ વરગણુનુ બડાર, મૂરખ હું કિય પામું પાર.

—મહાવીર સ્તવન.

કલશ.

પંચર્ધ તિરથ પંચ જિણેસર, પંચમી મતિ પુહતા સુંદર,

નન્નસૂરિ ઇમ છદે નવનવે, વીનવ્યા સુખદાયક તે સવે.

—ઇતિ શ્રી પંચતીર્થ સ્તવન.

(સં. ૧૫૪૯ નો લેખાંક ૧૨૩ પ્રતિભાપરનો લેખ આ નન્નસૂરિનો
મળ્યો છે. તે ઉપરાંત આ નન્નસૂરિના સં. ૧૫૬૯ ખંભાતમાં, સં. ૧૫૭૩
ભાતરમાં અને સં. ૧૬૧૧ અને ૧૬૧૨ ના પ્રતિભાપરના લેખો મળ્યા
છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૨. આમાં લેખાંક ૧૨૩ માં સાવદેવસૂરિને અર્થાત્ સર્વ-
દેવસૂરિ છે; પણ રત્નસૂરિને બદલે નન્નસૂરિ સુધારવું ઘટે. સર્વદેવસૂરિના

સં. ૧૪૯૨, ૧૫૦૫, અને ૧૫૫૩ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. જુઓ શ્રીયુત નાહરકૃત જૈન લેખ સંગ્રહ-પ્રથમ ખંડ. અને સં. ૧૪૯૯, ૧૫૦૪, ૧૫૦૯, ૧૫૧૧, ૧૫૧૩, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૫, ૧૫૩૦, અને ૧૫૩૧ ના લેખો મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧૯૦; આ પરથી જાણાય છે કે તે સર્વદેવસુરિ નનસુરિના સંતાપિય અને કક્કસુરિના પદ્ધર હતા. આ સંગ્રહમાં આપણા કવિ નનસુરિનો સં. ૧૫૫૨ નો લેખ મળ્યો છે. જુઓ લેખાંક ૮૬૨.)

૭૫ હંસધીર (ત. હેમવિમલસુરિ-દાનવર્દન શિ.)
(૧૩૬) + શ્રી હેમવિમલસુરિ-કામ. સં. ૧૫૫૪ શ્રાવણ.

આદિ—

અહો મન ધરી સરસ તે સરસતી, વરસની અવિરલ વાણિ,
સિરિ તપમજપતિ ગાધમ્, ભાવિર્યું નિત સુવિહાણિ. ૧
હેમવિમલ સુરીસર ઇસર કિર અવતાર,
આણદિણ મયણુનિવારણ, તારણ સયલ સંસાર. ૨

* * * *

અતે—

હેમવિમલ ગણનાયક, દાયક સુમતિ વિજ્ઞાસ,
ત્રલ પળાં ગિરિ મંદર, કંદર ગિરિ કવિજ્ઞાસ. ૫૫
દાનવર્દન વર પડિત, દંડિત વાદીય વીર,
ચરણ કમલિ અલિજ મલિ એ, રમલિ એ રસિ હંસધીર. ૫૬
સંવત પનર એ ચંડિપનર્ધ, જાપનર્ધ યુદ્ધિ પ્રકાસિ;
દામ રચિક સમકુતરર્ધ, પૂરતર્ધ જ્ઞાનણ માસિ. ૫૭
૫૭ દૂકેનું સુંદર ઝાઝમકવાળું કાવ્ય છે. પ્ર. જૈ. ભૈ. મૂર્તિર-
કાવ્ય સંગ્રહ.

૭૬ જિનહર (૧) (ખ૦)

(૧૩૭) વિક્રમચરિત્ર. પંચદંડ. સં. ૧૫૫૬ વૈ. વદ ૨.

આદિ—

જયજય પાસ છરાઉકડ, જમમંડલુ જિનચંદ,
 મસ પસાર્ધ પામીછ, નિતુ નિતુ પરમાણુંદ. ૧
 વરકાણુછ જાણુઈ સદ્, ત્રેવીસમઉ જિણેસ,
 જોહતણી સદ્ધર્મ વહધ, આણુ જિસી પરિસેસ. ૨
 પાદ્ધણુપુરવર મંડલુઉ, વાળા દેવિ મહાર,
 પાસ નામ પુહવી તિલક, સીડઉ પાદ્ધવિહાર. ૩
 મહિમવંત ગિરક ગુણિ, દહીઉ દુ સિરિ સંતિ,
 જિમ જિમ જિણુવર પૂજા, તિમ તિમ પુહચર્ખ ખંતિ. ૪
 હંસાસણિ સરસતિ નમી, પ્રામી તાસ પસાય,
 સુચર મુખિ હું સાંભલી, ગાયસું વિક્રમરાય. ૫

ચક્રપર્ક.

મહિઆયિ મંડલુ માસવદેશ, જિહાં નવિ કર્ક દુકાસ પ્રવેશ,
 ન્યાયવંત વખી...સોક, ધરિ...

* * * *

ખીજા દિન સાસતાઠ મિલી, કહધ વિક્રમ પુહતી મનરલી.

મઈ આદેશ તુમ્હાર કરિઉ, પાંચમાંહિ પહિલક મુખ ધરિઉ. ૯૩

—આ પ્રમાણે ૯૩ હુંકનો પહેલો આદેશ પૂરો થયો. ખીજો આદેશ ૯૩ હુંકનો, ત્રીજો ૭૩ નો, ચોથો ૪૮ હુંકનો અને પાંચમો ૧૧૨ હુંકનો છે. કર્ણાનું નામ જરાબર મળતું નથી લાગતું—છેવટ નીચે પ્રમાણે છે.

* * * *

અંતે—

વિક્રમના ગુણ દિઆઈ ધરી, પંચદંડ જગજનું ચરી,

ખનર જાણનાઈ આસિ વૈશાખિ, કીધું ખીજા કુલધ પાખિ. ૧૧૩

ભણુષ ગુણુષ નઈ જે સાંભલષ, તેહતણું સંકટ સવિ ટલઈ,
રાખારિદિ નઈ રૂડી ખુદિ, તે પામઈ અષ્ટ મહાસિદિ, ૧૧૨

—ઇતિ સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે આસો વદિ ૪ સોમે શ્રી ૫૮૫
વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ શાલીય પ. જીવ સુત પ. માધુ પદનાથે. (મ.ખ.)
(શામળભટ્ટની પંચદંડની વાત આ સાથે સરખાવી શકાય.)

૭૭ નેમિકુંજર—

(૧૩૮) ગજસિંહરાય અરિન રાસ. સં. ૧૧૫૬ પ્ર. જેક સુ. ૧૫

આદિ—

(દોહા)

પાસજિણેસર પય નમી, તેવીસમો જિણુંદ,
એ સુય સંપતિ દીપઈ, પણુમઈ સુર નર ઈદ. ૧
કાસમીર મુય મંડણી, સમરી સરસતિ માય,
શીલતણો ગુણુ વણુવઈ, ગાવઈ ગજસિંધરાય. ૨
નવરસિ નવરંગિ વણુવઈ, સાત્ર માહિ જે હોષ,
બાર કથા રસ વણુવઈ, તિણિ સુણુઈ સહ કોઈ. ૩

*

*

*

ચારિ ખંડ બહુ બુદ્ધિ કરી, એતલઈ ચારિ નારિ તિણિ વરી,
સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, તો કવિ કથા ક્ષણુંતરિ કહઈ. ૧૦૦

—પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

ચારિ પંડ બહુ બુદ્ધિ કરી, એતલઈ સંપૂરી ધરી,
સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૬

—દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત.

હસરથ નગરી થયો ઉઝાહ, કરધ રાજ તિહાં ગજસિંધરાઈ,
સાત નારિસિઈ સુય ભોગવઈ, નેમિકુંજર કવિ ઇણિપરિ કહઈ. ૧૦૦
ચારિ પંડ બહુ બુદ્ધિ કરી, એતલઈ નવ નારી તિણિ વરી,
સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૧

—ત્રીતીય ખંડ સમાપ્ત.

અતે—

(દ્વહા)

ગજસિંહ કુમરતણો, ચરિ મઈ ને કહીક સધેવિ,

ભણુઈ ગુણુઈ ને સાંભલઈ, સુષ સંપતિ દે દેવિ.

૧૮

(ચોપઘ) ૧૯

સહચર તણા નામ મનિ ધરી, ખોલા શ્રીગજસિંહ ચરી,

ને પડિત નર પુન્ય કરંતિ, રાજસુંદર (?) તે ઇમ ખેલંતિ. ૨૦

સવન પનર છપન્ને સહી, પ્રથમ નેઠ પુનિમ દિન લહી,

ગુદ્ધવાર અનુરાધામાંહિ, કીયો ચરિત એ મન ઉછાંહિ. ૨૭

—પા૦ (નેમિકુંજર એ રચ્યક ઉછાંહિ (ગુ. વિ.)

—ચતુર્થ ખંડ: સમાપ્ત:

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૦૫-૧૨૯)

(આ ચોપડાના છેવટે સંખ્યા સંવત્ ૧૬૪૧ છે. આમાં ચોથા ખંડને અતે રચનાર તરીકે રાજસુંદર એ નામ આપેલ છે પણ આજ રાસના ત્રીજા ખંડને અતે નેમિકુંજર એ નામ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. વળી મુનિ ગુલાબવિજયના ભંડારની પ્રતમાં છેલ્લા ચોથા ખંડમાં પણ નેમિકુંજર એ નામ રચનાર તરીકે જણાવ્યું છે એટલે આ રાસના કેતાં નેમિકુંજરજ છે એમાં શક નથી. રચ્યા સંવત પણ બને પ્રત સરખાવતાં સં. ૧૫૫૬ જ છે.)

—ગુ. વિ. પ્રતમાં છેવટે એક કડી મૂકી છે કે:-

સવત સોલ છયસીકિ જણિ, માસ કાર્તિકિ દિન ઉત્તમ આણિ,

ગુકલ અષ્ટમી નઘ ભાર્ગવવાર, લિખિ રાસ તે મન ઉદાર. ૨૬

ધતિશ્રી ગજસિંહ ચરિત્રે ચતુર્થ પંડ સંપૂર્ણ અંધામં ૬૧૫ શ્લોકઃ ગુભં ભવતુ. (ગુ. વિ).

૭૮ લઘિસાગર—

(૧૩૯) મીપાલ રાસ સં. ૧૫૫૭.

(૧૪૦) દેવજીજી કુમાર ચોપઘ રાસ—

૭૯ હર્ષકલશી—(તં હેમવિમલસૂરિ-કુલચરણ શિ.)

(૧૪૧) વસુદેવ ચોપન સં. ૧૫૫૭ લાસ નયરમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથ સિદ્ધિ કર, ધુરિ ચક્રવીસ જિણિંદ,	
પય પલુમિ સુભાવિં કરી, ભવિયણુ નયણાણુંદ.	૧
કાસમીર સુખ મડણી, મની સમરં એક ચિતિ,	
કવિયણુ વંછિત પૂરણી, દિઉ વાણી સરસતિ.	૨
જે વસુદેવ સોહામણો, યાદવ કુલિ સિણુગાર,	
ચરિત્ર રચુ હું તેહનું, સુણિયો અતિહિં ઉદાર.	૩

*

*

*

અતે—

તપગચ્છ કેરઉ સણુગાર, શ્રી લક્ષ્મીસાગર ગણધાર,
 શ્રી સુમતિસાધુ સૂરીસ, શ્રી હેમવિમલ નિસદીસ. ૩૫૬

વર લાસ નયર પુરિ હરસિ, સચ પત્તર સરતાવન વરસઈ,
 કુલચરણ પંડિત ગુણુ સીસ, કહઈ હરખકલસ નિસદીસ. ૩૫૭

ધન ધન એ ચરિત્ર વિશાલ, ધન ધન જિનંધર્મ રસાલ,
 એહ ચરીઅ સુઅતિચંગ, જિમ પામે અવિહડ રંગ. ૩૫૮

—શ્રી ઇતિરંગ ચક્રપર્ષ સમાપ્ત—સંવત્ ૧૬૫૭ આપાઠ સુદી ૨
 રવો । મોરખી મધ્યે ।—પાટણ બં.

—સં. ૧૬૭૨ વર્ષે પોસ સુદિ ૮ રવો બદ્ધમે નગરે ૧૧-૧૭
 વિજયધનસૂરિ.

—સં. ૧૬૩૬ લિ. ૧૦-૧૭ લી.

—ખં. ૧, ૩. (હેમવિમલસૂરિ માટે જુઓ નં. ૬૫ પૃ. ૬૮.)

૮૦ સિંહકુશલ (ત૦ હેમચંદ્રસૂરિ-જ્ઞાનશીલ સિ.)

(૧૪૨) નાંદખત્રીસી ચોપઈ* સં. ૧૫૬૦ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ગુર.

આદિ—

ગાથા.

આગમ વેદ પુરાણું, જાણુંતા જે નરા હોયં મગ
જં જં કવિત કવીઅણુતં, સારદ તુહ પસાઉ યાઉ. ૧

દુહા.

પહિલુ પ્રણમુ સરસ્વતી, ભગવતી લીલ વિદ્યાસ
શ્રી જિનવર શંકર નમું, માણું બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૨

આપી અવિરલ બુદ્ધિ ધણુ, જન્મ નિરંજ દેહ
નાંદખત્રીસી જે સુણુઉ, ચરિત રચું પણુ તેહ. ૩

નયરાગણુ અહિકાણુ જે, તેહ ચરિત બોલેસિ.
નાંદખત્રીસી ચઉપઈ, એહવું નામ હવેસિ. ૪

* આ સ્વ. રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ બુદ્ધિપ્રકાશમાં ૩. કા. ની પ્રતમાંથી ઉત્તરી પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલેલ હતું ને તે સન ૧૯૧૬ ના મે માસથી શરૂ થઈ પછીના બે જુદા જુદા અંકમાં તે માસિકમાં પ્રકટ થયેલ છે. તેમાં તંત્રીએ નીચે પ્રમાણે ટિપ્પણુ કર્યું છે:—‘સ્થાપના પ્રેમાનંદ, દયારામ આદિ કવિએનાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યોની મૂળ વસ્તુ સી હતી, તેમાં એ કવિએએ શાસા અને કેવા કેવા ફેરફાર અને સુધારા વધારા કર્યા, સમકાલિન પ્રચલિત સાહિત્યને અને પૂર્વના કવિએને તેઓ કેટલે દરજ્જે આભારી છે અને તેમની એમનાં કાવ્યો પર કેવી અસર થઇ છે, તે જાણવાને પ્રથમ મળી આવતાં તમામ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ અને તપસ્વીસવાર નોંધ થવાની અને હો પછી તેમનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે, જેથી પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસ વિશે ધણું નવું જાણુવાનું મળશે તેમજ એ કવિએની ખરી મહત્તા અને ખૂબીઓ આપણે પીછાણી શકીશું.

“આવા હેતુથીજ ઈ. સ. ૧૯૦૬-૧૦ માં રાજકોટ પ્રકાશિત વિક્રમચંદ્રના કૃતલોક ભાગ યુદ્ધિપ્રકાશમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તે અને શામળભટ્ટની ‘પંચદંડ’ ની વાર્તા વચ્ચે બહુ સરખાપણું છે. ને સિવાય ‘પંચદંડ’ એ નામના અન્ય કાવ્યકથાઓ પણ મળેલ છે. સોસા-ઘટી હસ્તકના હસ્તલિખિત કથાની યાદી છાપની વખતે, ‘વિનેચટ’ ની વાર્તાના સંબંધમાં અમે જણાવ્યું હતું કે કવિ શામળભટ્ટની ‘વિદ્યાવિલાસીની’ નામની વાર્તા લગભગ તેને મળતી છે અને મુખ્ય પાત્રનું નામ પણ ‘વિનેચટ’ રાખેલું છે.

‘હાલમાં હેમવિમલસરિ (૧) કૃત ‘નંદનત્રીસી’ નામનું કાવ્ય અમને મળ્યું છે. અને તે શામળભટ્ટ રચિત ‘નંદનત્રીસી’ ની વાર્તા પર નવીન પ્રકાશ નાંખે છે. સાહિત્યના અભ્યાસકેન્દ્રને તે ઉપયોગી થશે એમ સમજીને અત્રે તે પ્રકટ કર્યું છે.”

આમાં ‘હેમવિમલ સરિ કૃત’ તરીકે આ કૃતિ તે પ્રમાણે મથાણું મુકી ઓળખાવેલી છે તે જૂલ છે. તે તો તે સરિના શિષ્ય મ્હનશીલના શિષ્ય સિંહકુશલ કૃત છે.

વિશેષ ધારે આની અગાઉના કવિ નરપતિ જુઓ નં. ૬૭ પ. ૮૮.

* * * *

અતે—

તપગઢ નામક એક મુણિંદ, જમશ્રી હેમવિમલ સરિંદ.

જ્ઞાનશીલ પંડિત મુવિચાર, તાસ શોસ કહઈ એહ વિચાર. ૧૭૦

સંવત પનર સાઠ મઝારિ, ચૈત શુદિ તેરસ ગુરવાર;

જે નર વિદુર વિશેષઃ મુણિંદ, સિંધકુશલ ધણિ પર ધમ મણિંદ. ૧૭૧

મણિતાં ગુણતાં લહીષ યુદ્ધિ, યુદ્ધ સકલ કાજની સિદ્ધિ.

યુદ્ધિ દુર્લભ વંછિત સદા, યુદ્ધિ નિતુ નવતર સંપદા. ૧૭૨

—લીં; ચં; અમ; રૂ. કા.

૮૧ હર્ષભૂતિ.

૧૪૩ ચંદ્રશેખા ચોપાઈ. સં. ૧૫૬૦ આવણી શુ. ૧૩.

અતે—

પનર સઠ્ઠ સંવત્સર જાણિ, આવણી સુદિ તેરસિ મન આણિ,
તિણિ દીહાડઈ હુક વિચાર, ચુપઈ કીધી હરપ અપાર. ૧૫૨

ચંદ્રશેખાનું લેખ સંબંધ, સામાયકતુ રચિક પ્રબંધ,
હરપમરતિ મુનિવર ઇમ બણઈ. ગુણુષ તે સિવ સુષ લહઈ. ૧૫૩

—ઈડરની વાઇઓના મંડાર.

૮૨ ઇશ્વર સૂરિ (સાંડેર ગચ્છ— સુમતિ સૂરિ-શાંતિસૂરિ શિ૦) જીઓ શાંતિસૂરિ. નં. ૬૮.

૧૪૪ લલિતાંગ ચરિત્ર સં. ૧૫૬૧. દશપુર (મહેસોર) માં.

અતે—

મહિ મહતિ માલવદેશ, ધણા કણુય લલિત નિવેસ,
નિહં નયર મંડવદુગ્ગ, અહિનવડે જાણુ કિ મગ્ગ. ૬૭

તિહં અતુલબલ ગુણુવંત, શ્રી ગ્યાસસુત જયવંત,
સમરય સાહસધીર, શ્રી પાતસાહ નિસીર ૬૮

તસુ રજિજ સકલપ્રધાન, ગુરુ રવ રયણુ નિધાન,
હિંદુઆ રાય વજીર, શ્રી પુંજ મયણુહ ધીર, ૬૯

સિરિમાલ વંશવયંસ, માનિની માનસ હંસ,
સોના રાય જીવન પુત્ર, બહુ પુત્ર પરિવાર જીત. ૭૦

શ્રી મલિક માફર પદિ, હય ગય સુહડ બહુ ચદિ,
શ્રી પુજ પુંજ નરિંદ, બહુ કવિત કેલિ સુછંદ. ૭૧

નવરસ વલ્લાસ ઉસોલ, નવ ગાહ ગેય કલ્સોલ,
નિય પુદિ બહુઅ વિનાણિ, ગુરુ ધમ્મફલ બહુ જાણિ. ૭૨

ઇમ પુણ્ય ચરિય પ્રબંધ, લલિ અંમ નૃપ સંબંધ,
પહુ પાસ ચરિયહ ચિત, ઉદરિય એહ ચરિત. ૭૩

દશપુરહ નયર મઝારિ, શ્રી સંધતણુધ આધારિ,
 શ્રીશાંતિ સરિ સુપસાધ, દુહ દુરીય દૂર પલાધ. ૭૪
 જાં કિમવિ અલિયમ સાર, ગુરલહુ અવલ્યુવિચાર,
 કવિ કવિહ ઇશ્વરસરિ, તં ખમક બહુ ગુણુ બુરિ. ૭૫
 સસિ રસુ (૬૧) ચિકમકાલ, એ ચરીય રચિવે રસાલ,
 જાં દુઅ રવિ સમિ મેર, તાં જહ ગચ્છ સડેર. ૭૬
 વાચંત વીર ચરિત, વિચ્છ રક જગિ જય કિતિ,
 તસુ મણુઅમવ ધન ધન, શ્રી પાસનાહ પ્રસન. ૭૭

--છતિ શ્રી લલિતાંગ નરેશ્વર ચરિતં સમાપ્તં. તસ્મિન્સમાપ્તે
 સમાપ્તોયં રાસક ચૂડામણિ પુણ્યપ્રમુખઃ તથાત્ર રાસકે શ્રી લલિતાંગ-
 ચરિત્રે પ્રથમં ગાથા ૧ દહા ૨ રાસાટક ૩ પદ્યપદ ૪ કુંડલિયા ૫ રસા-
 ઉદ્યા ૬ વસ્તુ ૭ ઈદ્રવળેપેદ્રવળા કાવ્ય ૮ અડિલ્લ ૯ મડિલ્લ ૧૦
 કાવ્યાધ્યોક્તી ૧૧ અડિલ્લાધ્ય-ઓક્તી ૧૨ સુડ ઓક્તી ૧૩ વર્ણુન ઓક્તી
 ૧૪ ચમકઓક્તી ૧૫ છાંપય ૧૬ સોરડી (સંવત્ ૧૫૬૧ વર્ષે ૫૦ ભં.

[' સાગરદત્ત રાસના કર્તા શાંતિસરિના સિખ્ય ઇશ્વર સરિએ
 મંડપ દુર્ગના પાદશાહ આસુદીનના પુત્ર નાસીરના સમય (ઈ. સં.
 ૧૪૯૮-૧૫૧૨) માં મલિક માફરના પદે થયેલા સોનારાય જીવનના
 પુત્ર મંત્રિ પુંજની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૫૬૧ માં વિવિધ છદો-ઉપર છેવટે
 આપેલા છે-તેમાં આ કાવ્ય રચેલું છે. સાગરદત્તની પેઠે આ પ્રાકૃત અપ-
 ભ્રંશ તથા ગૂર્જરાતીમાં છે. આ સાગરદત્ત રાસની પેઠે ઉચ્ચ પ્રતિનું
 કાવ્ય છે, અને તે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સાથે સરખામણીમાં
 સારી રીતે ઉભું રહી શકે તેવું છે." સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ]

[સં. ૧૫૯૭ નો એક શિલાલેખ આ ઇશ્વરસરિનો મારવાડના
 નાડલાધમાંના આદિનાથ મંદિરમાં પ્રસિદ્ધ થયે છે-જુઓ સાક્ષર શ્રી
 જિનવિજયજી મુનિનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ-ખીજો ભાગ. લેખાંક
 ૩૩૬ તેમાં જણાવેલું છે કે પોતે સડેશ્વ ગચ્છનાં યશોભદ્રસરિના સંતા-
 નીય છે. યશોભદ્રસરિ (જુઓ તેમનાપરનો લેખસંગ્રહ-પા. ૬૬) નો રચેલ

રાસ. વિનયધર્મસૂરિ નામે પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ’
ભાગ ૨ નો) ના શિષ્ય શાલિસૂરિ તેના સુમતિસૂરિ, તેના શિષ્ય શાંતિ-
સૂરિ અને તેના ધર્મસૂરિ, આવી રીતે અનેક આચાર્ય થયા-તેમાં ફરી
એક શાલિસૂરિ થયા, તેમના શિષ્ય સુમતિસૂરિ અને તેમના પુનઃ શાંતિ-
સૂરિ થયા, કે જેમના સમયમાં આલેખ થયો (જુઓ નં. ૬૮) અને તેમના
આ ધર્મસૂરિ થયા કે જેમનું દેવસુંદર એ બીજું નામ હતું. એમણે
સં. ૯૬૪ માં ઉપરોક્ત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી લાવેલી આદિનાથ
પ્રતિમાનો પુનઃ ઉદ્ધાર કરી આ મંદિરમાં સં. ૧૫૯૭માં સ્થાપન કરી. આ
ધર્મસૂરિએ સં. ૧૫૮૧ માં દીવાળી દિને નાડલાઈમાંજ રચેલા સંસ્કૃતમાં
સુમિત્રચરિત્રમાં પોતાના કેટલાક ગ્રંથોનાં નામ આપ્યાં છે:- ૧ જીવવિચાર
પ્રકરણ વિવરણ ૨ લલિતાંગચરિત્ર (આ કૃતિ)-બીજું નામ રાસકચૂડામણી
૩ શ્રીપાલ ચોપાઈ, ૪ સદીક પદ્મપાસ્તોત્ર, ૫ નંદિણેશુ મુનિના છ ગીત-
વાળો રાસ, ૬ યશોભદ્ર પ્રબંધ કે જેનું બીજું નામ કાદ્યુ ચિંતામણિ
છે, ૭ મેદપાટ સ્તવન સદીક.

આ ધર્મસૂરિનો સં. ૧૫૫૭નો બીજો શિલાલેખ-જુઓ નાહર-
કૂત જૈનલેખ સંગ્રહ લેખાંક નં. ૫૬૪ છે, તેમજ ધાતુ પ્રતિમાનો લેખ
સં. ૧૫૬૦ નો મળ્યો છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સંગ્રહ ભાગ પેસો
લેખાંક નં. ૪૫૩.

૮૩ આણંદ (ત. હેમવિમલસૂરિ-સાધુવિજય-કમલસાધુશિ.)

(૧૪૬) ૨૪ જિન સ્તવન (સં. ૧૫૬૨)

૧ ૫ ૧ ૨
દંડ બાણ રસ નયણ પ્રમાણ, એ સંવત્સર સંખ્યા બાણ
તપગચ્છ ગયણ વિભાસણ બાણ, શ્રી હેમવિમલ સૂરિ યુગ્મપ્રધાન ૨૮
પૂજ્ય શિવેશભણ પંડિતરાય, સાધુવિજય મિશ્ર આ ગુરુરાય,
કમલસાધુ જન્મવંત મુણિંદ, તાસ શિષ્ય ભણિ આણંદ ૨૯
છતિ ચોવીસ તીર્થકર સ્તવન.

—પં. હંસવિજય મં લખીતં. (પત્ર ૩ પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૯૨ કા. ૧. ૩ ૨૧૦. મંડપાયલ નમરે લિં મુનિ
સૌભાગ્યવિમલ પાં ૨ પં. ૧૨ આ. ક.

૮૪ ધર્મદેવ (પૌં ગુણધીર સૂરિ-સૌભાગ્યરત્ન સૂરિ શિ.)

(૧૪૬) હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ સં. ૧૫૫૪ —૩. સ્ત. ભા.

(૧૪૭) અન્નપુત્રરાસ સં. ૧૫૬૧ ચોભાસામાં-સીણીજી ગામમાં
આદિ—

આઠ મહા સિદ્ધિ પામીઈ, સમરે જોહને નામિ,
પ્રણયુ જિનવર આઠમો, શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિ. ૧
ગોયમ ગણુહર પય નમી, સમરી સારદ માય,
સહિ ગુર વંદી વર્ણવું, અન્નપુત્ર વર રાય.

* * * *

અતે—

પૂનિમ પક્ષિ કરઈ જયકાર, શ્રીગુણધીર સૂરિ પાટિ શૃંગાર,
શ્રી સૌભાગ્યરત્ન સરીશ, મુનિવર ધર્મદેવ તેહનુ સીસ. ૭૭
સંવત પનર એકસઠ્ઠ નામિ, રહિયા ચડમાસિ તે સીણીજી આમિ,
શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર, વાંચું ચડમાસી પુસ્તક તત્ર. ૭૮
અન્નપુત્રની કથા રસાલ, તસુ સૂરિ ભાષી છપ સુવિશાલ,
તિહાં તાણું શ્રી સંધ સુગણુ, વીનવઈ તેહનું સુણી વધાણુ. ૭૯
સુંદરિત આણી ચડપદ બધે, એહ કથાનુ કર પ્રબધે,
ધર્મદેવ પંડિત કરિઉં પ્રબધે, માહિ આણિઉં છપ સર્વ સંબધે. ૮૦
પ્રબધ કાનુ કરિઉં આણેપ, કાંઈ નવિ કીધુ વર્ણન ક્ષેપ,
તુહધ ચુપધ સંખ્યા મિલી, ત્રિણિસઈ નઈ ખમ્મસી વલી. ૮૧
પ્રબધ અન્નપુત્ર ભૂપતિ તણુ, ઉદયમ આણી ભવીયણુ ભણુડ,
ભણુતાં હુઈ નિમેલ બુદ્ધિ, ભણુતાં હુઈ મંમથ રિદ્ધિ, ૮૨

— સં. ૧૫૧૪ વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧ ભેમે લિખિતમ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૬૭૮ કાં ૧૦ ૧૦ ર૧૦ લિ. સોળલાગ્રામે. ૧૪-૧૫ લીં. અમ૦
(૧૪૮) વળ (વચર) સ્વામીના રાસ સં. ૧૫૬૩
આદિ—

જિમ સહકારે કોયલ હજુકે—એ હાલ

ત્રિભુવન નાયક નયણાનદો, પહિલું પ્રણયુ વીર જિભુદો
તિયેસર ચોવીસમો એ, તસુ એકાદસ હુઆ ગણુહર,
કેવલ નાણી તે સવિ ગણુહર, તે આદિ ગાયમ નમું એ. ૧

* * *

અતે—

હવણાં એ ત્રિણુ છે શાખા, ચોથી નિશ્ચિતિ નિશ્ચિતિ એ
ત્રિભુવ એ કહી મૂલિ વચર શાખા જગ દીપતીએ
તુ હવિએ કોટિ ગણુ મુખ્ય વચર શાખા તિણિં ચંદ્ર કુલિ એ
ગિરઓ એ પૂનિમ પક્ષિ પૂનિમ ચંદ્ર જિમ નિર્મલીએ. ૧૦૭

હુઆ એ શ્રી ધર્મધોપ સુરિ અન્યય શ્રી ગણુધર ગુરએ,
તેહને પાટે જયવંત શ્રી સૌભાગ્યરત્ન સુરિવરિ તેહનુએ,
લહી અ પસાય રમે ધર્મદેવ મુનિવર ધ એ,
રચો એ રાસ રસાલ પનર ત્રસઠિ સંવત્સરી એ. ૧૦૮

હું તો એ મૂરિખમાંહિ શ્રી વચર સ્વામીનું ચરિ ધણુંએ
એક મુખે એ તે ન કહાઈ કલું સંક્ષેપે કિપિ પુણુ,
ભણુવો એ ત્રણુ કાલ વચર સ્વામિનું રાસ રસે
ગુણુવો એ મંગલ ક્રાંતિ પર્વ વિવાહ દિવસિ નિસિ ૧૦૯

નવનિધિ એ શ્રી વચરસ્વામિ રાસે નવા કિમ સૌખ્યભર,
પૂરે એ ચિંતાબ્યું એહ રાસ ચિંતામણિ નામધર
અપૂરવ એ એ શ્રીસસ, ગણુસે જે નિત મારિ નર
લહિસિ એ તે સૌભાગ્ય મંગલ રિદિ સંતાન વર ૧૧૦

—ઇતિથી વયસ્વામિ ચિંતામણિ રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૧ વર્ષે
આદ્ય વદિ ૧ પડવે ગુરવાસરે લીધકસી આમે લિખિત (મં ૫૦)

—ખં. ૧; ૩૦

[પૂર્ણિમા ગચ્છના ગુણધીરસરિના ધાતુપ્રતિભાદરના લેખ સં.
૧૫૧૬, ૧૫૧૮, ૧૫૧૯, ૧૫૩૮ ના મળ્યા છે—લેખાંક ૧૦૯ અને
૯૬૦, ૧૬૬, ૧૯ અને ૧૦૨૨, અને ૩૪૬ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ
૧ ભો, અને ૧૫૩૧ નો લેખ ભાગ ખીન્નના લેખાંક ૭૫૦ માં છે.
તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ગુણસમુદ્રસરિના પદ્ધર હતા. તેમના પદ્ધર
સામાગ્યરત્નસરિના પદ્ધર ગુણમેશસરિ હતા કે જેનો સં. ૧૫૮૮ નો
ઉક્ત ભાગ પહેલાના લેખાંક ૧૦૭૦ માંનો લેખ મળે છે, અને સં.
૧૫૯૧ નો લેખ ભાગ ખીન્નના લેખાંક ૨૯૨ માં મળે છે.]

૮૫ કડુઆ (કડુવો) સં. ૧૫૬૨ (૧)

(૧૪૯) લીલાવતી રાસ.

દ્વલ્લ.

આદિ—

પ્રથમ વણાયગ વીનવૂ, સડા ડંડ ગોહિર	
સિદ્ધિ છુદ્ધિ આપુ નિરમલી, ગુંણુ થાંકિ ગંભીર.	૧
ધંધિર દેવનિ કુલિ દ્વઆ, પારવતીના પુત્ર,	
તમ સમરિ રિદ્ધિ પામીછ, અણુકેલવ્યાં ધર સત્ર.	૨
ખીછ તે સમર સારદ, જે છિ બાલકુંયાર,	
બહા જયરિ અવતરી, આર નેદ મુષમોદિ.	૩
આદિ તે આદિનાય સમરીછ, અડવડીઆં આધાર,	
ગુંણુ ગાજી લીલાવતી, સરિસુ સૂમતિ વિલાસ.	૪

*

*

*

*

અત—

લીલાવતીન ચરિત્ર સાંભલિ, દુષ દાલિદ્ર તેહના ટલિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, ઇણીપરિ પૂરિ મનની આસ.
કરગેડી કડુક ઈમ બલિ, દુષ દાલિદ્ર તે હેલાં દરિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, સ્વામી પ્રેરા તેહની આસ.
—સં. ૧૭૪૧ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ રવૌ-૧૩-૧૧

(પાલનપુર મં.) ૩.

(જે કડવાએ પોતાનો મત સં. ૧૫૬૨ લખાવે કાઢ્યો અને તેમાં ખરા સાધુઓ વર્તમાનકાલે વિદ્યમાન નથી એવું જણાવ્યું તે કડવે આ કદાચ હોય એમ ધારી તેનો સંવત લીધો છે.)

૮૬ પદ્મસાગર (મમ્માહડગચ્છ-મુનિસુંદરસૂરિ શિ.)

(૧૫૦) ક્યવજ્ઞા ચોપઇ ૧૫૬૩ ભાદ્રપદ વદી ૮ રવિવાર.

આદિ—

સરસ વચ્ચન આપે સદા, સરસતિ કવિયણુ માર્ધ	
પણુમવિ કવઢનિ ચરી, પમણિસુ સુગુર પસાઈ.	૧
મમ્માહડ ગછે ગુણુનિલો શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ,	
પદ્મસાગર સૂરિ સીસ તસુ પમણે આણુંદ પૂરિ.	૨

* * * *

અતે—

દાન ઉપર કહવન ચોપઇ, સંવત પનર ત્રિસદે ચઇ,
ભાદ્ર વદિ અક્ષમિ તિમિ જળુ, સહસકરિણુ દિન આણુંદ આણિ. ૪૯
પદ્મસાગર સૂરિ ઈમ જાણુંત, કુણે તિહિં કાજ સરતિ,
તે સવિ પામે વછિત સિદ્ધિ, ધર નીસમ ધરે અવિચલ રિદ્ધિ ૩૦

—દાન ઉપર કહવન ચોપઇ. ૧૮-૨૩ લી.

(૧૫૧) હીલાવતી મુખતિવિલાસ ૧૫૬૩ -ભા.

[મગ્ગાહડા—મહાહડિય—મગ્ગાહડા એમ એ મગ્ગનાં નામ છે. તે મગ્ગના મુનિસુંદરસુરિ એ મતિસુંદરસુરિ કે જોના સં. ૧૫૫૯ ને લેખ—નાહરકૃત જૈ. લે. સં. ભાગ પેલામાં લેખાંક ૪૬૬ માં મળી આવે છે તે હોવા જોઈએ. નામ મકવામાં કંઈ સરતચૂક થઈ હોય.]

૮૬ કે અજ્ઞાતકવિ.

(૧૫૨) મહાદરી સવાહ સં. ૧૫૬૫

અંતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ જીરજી દુરંગ નિવાસ.

પૂરજી ચ્યારિ ચોપછ બિસછ બાંધી બુદ્ધિ પ્રકાસ. ૨

—સંવત્ ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિન કાસમપુર મધ્યે ઋષિ શ્રી રાજપાલજી તરય શિષ્ય મુની વીરજી લિપિકૃતં સ્વયં પઠનાર્થે (ઉદયપુર મં.)

૮૭ હીરાયુંદ (મલધાર મગ્ગના શ્રી લક્ષ્મીસાગર સુરિ
શિ૦ ગુણનિધાનના શિ૦)

(૧૫૩) વિદ્યાવિલાસ પંચડો, સં. ૧૫૬૫ શાકે ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ શુદ્ધ

૭ ને ગુરવારે મંડપદુર્ગમાં (પૂના ભાંડારકર હન્ડિટટયુટ)

(નં. ૨૩ ના કવિનું નામ પણ હીરાનંદ સુરિ છે અને તેના કવ્યનું નામ પણ વિદ્યાવિલાસ પંચડો છે. માત્ર ફેર એ છે કે નં. ૨૩ ના પીપલગમ્ગના છે અને તેનું કવ્ય સં. ૧૪૮૫ માં રચેલું છે. આ કવ્ય મેં જાતે જોયું નથી, પણ બંને એકજ નામના પણ જૂદા જૂદા કવિઓનાં, એકજ નામનાં પણ જૂદાં જૂદાં કવ્ય જણાય છે.)

[મલધારી મગ્ગના લક્ષ્મીસાગરસુરિ (ગુણસાગરસુરિના પદ્ધર)ના લેખો સં. ૧૫૫૮, અને ૧૫૭૦ ના મળે છે—નાહરકૃત જૈ. લે. સં.

તથા પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૪૯ અને ૧૫૭૫ ના મળે છે-ધા. પ્ર. શ્લે. સ. ભાગ ૧ શ્લો. લેખાંક ૨૭૯, ૧૭૩.]

૮૮ હંસસોમ (તં હેમવિમલસૂરિ-કમલધર્મ શિ.)
(૧૫૪) પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટિ રાસ સં. ૧૫૬૫
અતે—

સવત પનર પાંસઠઈ માં જાત્ર કરી ઉદાર. સુ.
સધ સહુ ધરિ આવીઆ એ માં દિન દિન ઉચ્ચ સાર સુ. ૫૦
ચિંતામણિ કરિ પામીઉ એ માલ્હંતડે સુરતર ફલિઉ બાર, સું
મુગતિ હુધ તસ હુંકડીએ માં સંયલ મુખ સંસાર સું ૫૩
કમલધર્મ પંડિત વર એ માં જાત્ર કીધી સંધસાય, સું
સફલ જનમ હવઈ મુજ હુઓએ માં મુગતિ હુધ હવ હાય. ૫૨
તપગચ્છ નાયક શિવ મુખદાયક શ્રી હેમવિમલ સૂરિંક ગુર,
તસ આણુ ધુરધર ત્રિમુખ પુરંદર કમલધર્મ પંડિતવર,
તસ સીસ નામઠ હંસસોમઈ તીરથમાલ રચિ સુવિમલ,
જે ભવિઅ બણેસિ ભાવિ મુણેસિ તે નર પામઠ જાત્રકલો. ૫૩
—૫૩ ગાથા.

૮૯ ઉદયભાનુ (પોં રાજતિલક સૂરિ-વિનયતિલક
સૂરિ શિષ્ય]

(૧૫૫) નિકમસેન રાસ* (ચુપઈ) સં. ૧૫૬૫ જેઠ શુદ્ધ.

* આ સંબંધે પોતાના સંગ્રહમાં રા. મણિભાઈ બકારભાઈ વ્યાસ લખે છે કે “ આ ૫૬૬ ટૂંકનો પ્રબંધ છે તે દરેક રીતે શામળભટ્ટની વાનો સાથે હરીકાષ કરે તેવો છે; અર્થાત્ આ પ્રબંધની રચના કોઈ પશુ રીતે શામળભટ્ટની વાનોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી. ” તેનો સાર તેમણે અધુરો બ્રહ્મો છે તે ધણો હુંક હોવાથી અત્ર ઉતારી લેવામાં આવે છે:—

આદિ—

(વસ્તુ)

દેવી સંરસતિ દેવી સંરસતિ પાપ પણમેવિ,
શંભુ શક્તિ બિ મનિ ધરી, કરિસ કવિ નવ નવઈ હાંદિ,
સિદ્ધિ યુદ્ધિ વર વિધન હર, ગુણ નિધાન ગણપતિ પ્રસાદિ,

પૂર્વ દિશાએ ‘ ધણુ કણુ કંચણુ ’ થી ભરેલા માલવદેશમાં અનુ-
પમ ઉત્તેણી નગર છે ત્યાં પરમાર કુલમાં ગર્દભસેન રાજાનો પુત્ર વિક-
મસેન રાજ થયો. સાહસથી તેણે ત્રીર આગિયા બેતાલને વશ કરી લીધા
હતો. રાજાને એક હજાર રાણીઓ હતી. એકવાર રાત્રિએ રાજા એવો
જાણી ગયો કે સવાર થયું તોપણ જાગ્યો નહિ. સવારે સભાજન આવ્યા
ત્યારે મંત્રીએ રાજાને જગાડ્યો. જાગતાંની સાથે રાજા બહુ ક્રોધાવેશમાં
આી ગયો ને મંત્રીનો ધાત કરવા તત્પર થયો. મંત્રીએ કહ્યું કે, ભક્ષે,
આપ રાજા છો, આપને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી, પણ વગર ચુંદે
શામાટે મારો છો? તમને ક્રોધ કરવાનું કારણ હોય તે કહો. રાજાએ
મંત્રીને પોતાનો વિશ્વાસુ જાણીને તેને કહ્યું કે ચંપાનગરીના ચંપકસેન
રાજાની કુંવરી લીલાવતી સાથે હું સ્વપ્નમાં પરણ્યો. એના જેવી સ્વરૂ-
પવાન સ્ત્રી કોઈ નથી. તે જગાડીને મને વિયોગ પડાવ્યો. તું યુદ્ધિ-
શાળી છે તો હવે ગમે તેમ કરીને મને એ સ્ત્રી મેળવી આપ. રાજાએ
છ માસની મુદત આપી. મંત્રીએ સદાવન માંડયું અને સુસાદર, સન્યાસી,
તપસી, બ્રહ્મચારી, ત્રિપ્ર, ભાટ, મઠવાસી સ્ત્રીઓ, યાત્રાળુઓ, સાધુઓ
જેજે દેશાવર ફરનારા લોકો આવે તેમનો આદર કરીને તેમને દેશાંતરની
હકીકત પૂછે. એ પ્રમાણે એક મહિનો વીતી ગયો ત્યારે એક અવધૂત
આવ્યો તેનો વેશ આ પ્રમાણે હતો:—

‘ મસ્તકિ જટા મુકટ સુનિશાલ, તિલક ત્રયીય સોહઈ ભાલ,

દંડ ત્રય કપાયાં વસ્ત્ર, બીજઈ કરિ દુરસીનું શસ્ત્ર.

૪૩

યોગમદ્દ હાંદિ તુલસી માલ, દેવ દેહરા ઝાકઝમાલ,

સીમસાજ મુખિ બોલક ધણુડું, ધસિઉં રૂપ અવધૂતહ તણુડું.

૪૪

જ્ઞાની ઋષિ આમઘ હુઆ જે આમઘ પરવેસ,
નસ પસાઈ કવીઅણુ કહઇ, વિક્રમસેન વર્ણવેસુ—

૧

*

*

*

*

મંત્રીએ યોગીને પ્રસન્ન કરી પૂછ્યું કે આપ ક્યાં રહો છો ? યોગીએ કહ્યું, અમારે કોઈ એક ગામ કામ હોતું નથી, મેં અડસઠ તીર્થ કર્યાં છે. કવિ તીર્થ ગણાવે છે.

ગંગા ગયા ગોદાવરી હેમપંથ હીગલાજ

સાગર સંગમ નરખદ્ધ, નાહી સાર્યાકાજ,

૪૮

વૈતુરણી સાભરમતી, અચલેશ્વર જગનાથ

કાસી યમનાં દારિકાં, ભેટા શ્રી સોમનાથ.

૪૯

વટ પ્રિયાગ જહ સરસતી, તાપી મહી ભૃગુ ખેત્ર

સારણિ રામેશ્વરિ જહ, પુહુતા જિહાં કુરખેત્ર.

૫૦

નગરકોટ જ્વાલામુખી, કાસમીર નઇ દેશ,

તીરથ જ્યાં મઈ ધણાં, મંત્રી મમ મણુઈ વેસિ.

૫૧

શંભુ શક્તિના દેવ જેવા સોમદેવ નામના એ યોગીએ કહ્યું કે મેં કરેલાં તીર્થ ગણાવનાં પાર આવે એવો નથી; પણ મેં એક અચરજ જોયું છે તે હું તને કહું છું. નવખારી ચંપા નગરીમાં ચંપકસેન રાજા અને ચંપકસેના રાણીને લીલાવતી નામની કન્યા છે. કન્યા અદ્ભુત રૂપવાળી છે. મંત્રીએ પૂછ્યું કે તે પરણી છે કે કુંવારી છે ? યોગીએ કહ્યું કે એ એક વિપરીત વાત છે. એ પાપિણી પુરુષ-દ્રેષિણી છે. પૂર્વજન્મનું એક જ્ઞાન થયું છે ને તેથી પુરુષનો દ્રેષ કરે છે. મંત્રીએ કહ્યું કે હીક, ચાલો આપણે રાજા પાસે જઈએ. બિજેણી નગરીની મગદ્ધર રચના જોતો જોતો યોગી રાજા પાસે મથો. રાજાએ મહુ ભક્તિભાવ બતાવીને યોગીનું સ્વાગત કર્યું. પછી યોગીએ લીલાવતીની બધી વાત કહી. રાજાએ તેને કોટિ સુવર્ણદાન આપીને વિદાય કર્યો, પછી સાગરદત્ત મંત્રીને રાજ્ય સોંપીને પોતે.....” (આટલે સુધી સં. ૧૬૬૨ ની લખેલી પ્રતપરથી લખેલ સાર અધૂરો મુકાયો છે.)

અતે—

પનર પાંસદ્ધિ સંપન્નરિઈ, જ્યેષ્ઠ માસિ શુદ્ધિ પક્ષ દિનકરઈ,
 રચિલ રાસ એ શાસ્ત્ર પ્રકાશ, કહિ કવિયણુ નિજ ગુરુનુ દાસ. ૬૧
 પૂનિમ ગચ્છિ ગુણહ નિદાણુ, રાજતિલક સરિ જગહ પ્રધાન,
 તાસ પાટિ ગુર પૂનિમ ચંદ, શ્રી વિનયતિલક સરિઈ. ૬૨
 તસહિ ગુરનું અનુમત લહી, કોતક કથા કરીશ્વર કહી,
 x x x , વાચક હિદયભાન ધમ બહુઈ. ૬૩

—સાગર ભં. પાટણુ; રત્ન. ૩.

[પૂર્ણિમાગચ્છના રાજતિલકસરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૧૬.
 ૧૫૧૯, સં. ૧૫૨૪, સં. ૧૫૨૯ ના મળ્યા છે જુઓ ધા. પ્ર. લે.
 સં. ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૨૨૨, ૩૦૧ અને ૯૨૪, ૧૨૪૯, અને ૩૩,
 તથા સં. ૧૫૦૬ તથા સં. ૧૫૨૩ ના મળ્યા છે—ભાગ બીજો લેખાંક
 ૯૬૧, અને ૭૯૭. તેમાંના એક પરથી જણાય છે કે તેઓ મલિતિલક-
 સરિના શિષ્ય હતા.

૯૦ લક્ષમણ (લખમણ) પહેલો.

(૧૫૬) શાલિભદ્ર વીવાહલુ ૧૫૬૮ પહેલાં.

અતે—કરજોડી લખમણ બહુઈ એહ કસિયુગ કુડુરે,

કુડુ નિં રૂડું જગ રલીયામણુએ—

૪૪

જગ ગુર હું અણુજાણુતું, ગુણુ નવિ લહુ પાર રે,

પાર નિઈ સાર કરઉ સેવક તણીએ—

૧૫૬૮ વર્ષે લિખિતં. (પ્ર૦ કા૦)

૯૧ ધર્મસમુદ્ર ગણિ [ખ૦ જિનસાગર સુરિની પક્ષ

પરંપરાએ જિનહર્ષસુરિ—જિનચંદ્રસુરિ—વિવેકસિંહ શિષ્ય.]

(૧૫૭) સુમિત્ર કુમાર રાસ. સં. ૧૫૬૭ બસોલ નગરમાં.

હાલ ત્રિપદીતુ

અતે—

સુવિહિત ખરતરગલ વિરાજઈ, રચણાયર જિમ ગુહિર માજઈ,
 શ્રી જિનસાગર સૂરિ ૩૦
 તાસુ પદિ ગુણ રૂપિહિં સુંદર, ગિરઆ ગણધર શ્રી જિનસુંદર
 બુદ્ધિ કરઈ સુર સરિ. ૩૧
 તાસુ પદાવકાર મનોહર, શ્રી જિનહર્ષ સૂરિ સરીસર,
 શ્રી જિન ગોયમ સામિ. ૩૨
 નાનુ પદિ ગુર સંપદ સોહઈ, શ્રી જિનચંદ સૂરિ જગ મોહઈ,
 દોહગ નાસઈ નામિ. ૩૩
 વાયક વિવેકસઘ લધુ સીસ, પ્રભણઈ શ્રી ધર્મસમુદ્ર ગણીસ,
 આણી બુદ્ધિ રિ છંદ. ૩૪
 સંવત પન્નરહસિ સતસઠઈ, જાલહિર નયર પાસ સંતુઠઈ,
 કીર્તિ કવિત આણુંદઈ ૩૫
 ધરણઈ ધરઈ જાં સેષ ફણિંદ, જાં ગયણુંગણિ તપઈ દિણુંદ,
 શિવ સિરિ રોહણિ કંત. ૩૬
 ગુર પસાઈ એ આગમ વાણી, ચરિત રચ્યુ પરમારથ જાણી,
 તાં લગઈ ચિર જયવંત. ૩૩૭

—ઇતિ દાન વિષયે મુનિત્ર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ સમાપ્ત સંવત
 ૧૬૫૩ વર્ષે પોષ સુદિ ૬ બુધે લિખિતં ડે. ક.

(૩૦ ક્ર. નં. ૫૧-૧૮૭૭-૭૮) રત્ન. ડે.

—જાંબુનગરે. ઋષિ લલિતસાગર લિખિતં સં. ૧૬૬૭ વર્ષે આસો
 સુદિ ૩ સોમે (ઇડર બાપબોનો બં.)

(૧૫૮) કુલ્લવજ કુમાર રાસ સં. ૧૫૮૪

અતે—

સંવત પનર ચહિરાસીધએ, કીધક કીધક પ્રબધ સુનામકિ,
 સ્વધરા સતોષ વત લિપરિઈએ, પાલક ૨ મન કરિ ક્ષમકિ.

—સંવત પનર ચહિરાસીધએ. ૧૪૨

ચક્રરાસીધ એ રચિલ મણુહર ગચ્છ ખરતર મંડલુલ
 ઉવગાય રાય વિવેકસિંહ સુપાય સેવક તસુ તણુ.
 ઇમ ભણુઇ ધરમસમુદ્ર વાયક એહ બોલ હોઈ ધરી
 ખપ કંઠ અહનિસિ ભાવિ ભવીઅણુ સીલ શુણુ ઇમજૂસાંભલી. ૧૪૩
 પ્ર૦ કા૦; અમ.

(૧૫૯) અવતિમુકુમાલ સ.

આદિ—

જિણુવર ધુરિ ત્રેવીસમેરે, પ્રણુમી પાસકુમાર
 ગાઇસું હું રલિયામણુરે, મુણિવર મણિયાલિ સાર. ૧
 * * *

અતે—

ત્રુટક.

એક ચલઇ રોમ ન પગે લાગી કરિય બેઠો વૃષ ભણુઇ,
 પ્રણુ દોષ ખામું સીસ નામું રૂદ્ર સંકટ જિમ ટલઇ,
 કલ્યાણુમંદિર સ્તવન કરતાં વિહર પીંડી અપ્યએ
 કવિ કહઇ ધરમસમુદ્રવાચક ખાસ પગદયા થાપ એ. ૩૩

૪-૧૦. આ૦ ક૦

(૧૬૦) રાત્રિભોજન રાસ-જયસેન ચોપાઈ પંચાલસામાં

આદિ—

પણુમિસુ ગાયમ ગણુહરરાય, સમરી સરસતિ સાગિણિ પાય,
 રમણી ભોજન દોષ વિચાર, બોલિસુ તે સાંભલુ ઉદાર. ૧
 એહ જિ મનિ અવધાઈ જુગતિ, માંજુસ દોર કિસી છઈ વિગતિ,
 રાતિ દિવસિ જુ ચરતલ રહઈ, વિરતિ નિરતિ કેહી પરિ (નવિ) લહઈ, ૨

* * *

અતે—

ખરતર પરતર ગછિ હિ રાજીડ એ શ્રીજિન શ્રીજિનસામી સરિ કિ
 શ્રી જિનસુંદર સરિવરએ નામિએ નામિએ નવનિધિ પૂરે કિ ૬૨ પર-

શ્રીધર રાજીવ ધરતર મહિ શ્રી જિનહર્ષ સ્થરિ યતીસરો
 જયવંત શ્રી જિનચંદ્ર સ્થરિ વર લખધિ ગોચમ ગણુહરો
 સુવિવેકસિંહ સુભાંણુ વાયક સુગુર પાઉ પસાઉલિ
 પ્રતિભોધ ધરમસમુદ્ર વાયક ધણુઈ ધમ રંગઈ ભણુઈ. ૬૩
 પુર પુર પંચાલસા મંડણુએ પંચમ પંચમ જિણુવર રાઉ કિ.
 સ્વામિ સુમતિ સોહાંભણુ એ સેવઈ એ સેવઈ એ સુરનર પાઉ કિ. ૬૪
 પંચાલસા નયર મંડણુ એધરાજ મુનંદણુ
 નેહનણિ સાંનિધઈ સંઘ આમ્રહિ સદા મનિ આણુદણુ
 એ અરથ અનુપમ સુણુઈ જે નર ભણુઈ ભવીયણુ નઈ કહઈ
 બદ્ધ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ વિનોદ ઉજવ સિદ્ધિ સંપદ તેલહઈ.

—ઉદયપુર ભં.

—રાત્રિભોજન વિષયે જયસેન ચોપઈ સમાપ્ત. ઋ.-રવિચંદ્ર
 લિખિતં સાં સત્યલક્ષ્મી પઠનાર્યે ૮-૧૫ માં.

—સં. ૧૬૩૩ વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૩ ભોમવારે શ્રી હર્ષપ્રિયોપાધ્યાય
 શિષ્યેણુ વાં ચારિત્રોદય ગણિના, પં. વીરકલસ ગણિ-પં ૦ હર્ષસાર
 ગણિનાં વાચનાય કૃતે ૬-૧૮ (વિ. ધ૦), ૧૩-૧૩ લીં.

—સં. ૧૬૮૪ પ્રથમ શ્રાં બહુલ ૨ શુક્ર-જીર્ણીકર્ગે. ૫-૨૨ બાલં

—અંચાઅંચ ૨૫ શ્લોક સંખ્યા (વિ. ધ. ચોપડો ૧૨૯-૧૪૨.

—સં. ૧૮૦૮ વર્ષ આસૂ માસે શુકલ પક્ષે ૩ દિને લિખિતં
 પ્રસિદ્ધસાગરેણુ. ૯-૧૭ ગું વિં

[જિનહર્ષસ્થરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૩૬, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને
 ૧૫૫૫ ના મળ્યા છે. જુઓ લેખાંક ૧૩૭૮, ૬૮૬, ૧૧૫૯ અને
 ૯૨૮ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧ લે. આ પૈકી સં. ૧૫૪૯ ના લેખમાં
 જણાવેલું છે કે તેઓ જિનવર્દનસ્થરિ પદે જિનચંદ્રસ્થરિ પદે જિનસાગ-
 રસ્થરિ પદે જિનસુદરસ્થરિના પદધર હતા. તે સિવાય બામ બીજમાં
 સં. ૧૫૧૯-૨૦-૨૨-૨૪-૨૫, ૧૫૩૪-૪૪-૫૨ ની સાલના લેખ
 મળી આવ્યા છે.]

૧૨૦

સોળમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

૯૨ દેવકલશ (ઉપકેશ ગમ્હીય ઉપાધ્યાય દેવકુમાર
શિષ્ય ઉં કમ્સાગર શિષ્ય ઉ. દેવકલ્લોલ શિષ્ય.)

(૧૬૧) ઋષિદત્તા ચક્રિપાર્થ સં. ૧૫૬૯ ગાથા કડી ૩૦૧ પત્ર ૧૩
હા. ભં. પાટણ; લીં. ૬.

૯૩ અનંતહંસ સં. ૧૫૭૦ પહેલાં.

(૧૬૨) બાર પ્રત સજાય.

શ્રી હેમવિમલસૂરિ તણુપ પસાય, લહી કરી કીધું સજાય.

શ્રી અનંત હંસ સીસ ધર્મ કહઈ, જે બણે સિદ્ધાંત સર્વ
સિદ્ધિ લહઈ—પ્ર. કા.

(૧૬૩) ઇલા પ્રાકાર ચૈત્ય પરિપાટી. (સ્તં) ઇડર સંબધી.

તવ ગમ્હિ દિણ્યર લગ્નિસાયર સુમતિસાધુ સૂરીસરા,
શ્રી હેમવિમલ મુણિંદ જિનમાણિક ગુણમણિ સાયરા,
સંયવિઓ શ્રી ગુર અનંતહંસ સીસલેસિ જિણુવરા,
શ્રી સંય ચક્રવિધ સુખ બહુવિહ ઋદ્ધિ વિદ્ધિ સુહંકરા. ૪૬

૯૪ સહજસુન્દર (ઉપકેશ ગં રત્નસમુદ્ર ઉં શિં)

(૧૬૪) ઇલાતીપુત્ર સજાય સં. ૧૫૭૦ જેઠ વદ ૯

અંતે—

સંવત પંચર કહિઉં ૭૦ જેઠ વદિ નવમી દિનિઈ
સુખ મામસ્મઈ જે બાવ બણસ્મઈ કાળ સરસ્પઈ એકમનિઈ ૩૦
ગાઈછિ (૨) વર રણિ રાજ્યઓએ, આદરિઈ ર ખોજઈ સીસ કિ,
વાચક રત્નસમુદ્રનોએ, સહિજ ૨ સુંદર કહઈ ધર્મ કિ ૩૧

—પ્ર. કા.

(૧૬૫) ગુણરત્નાકર છંદ. સં. ૧૫૭૨

[જૂદા જૂદા છંદમાં આમાં સ્થૂલિભદ્ર ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. કવિનો ભાષા ઉપરનો કાચુ બહુ સારો છે. મ. બ.]

આદિ—

શશિકર નિકર સમુજ્જવલ મરાલ મારણ સરસ્વતી દેવી,
વિચરતિ કવિજન હૃદયે સદયે સંસાર ભયહરિણી. ૧
હસ્ત કમંડળ પુસ્તક વીણા, સુહાણુ નાણુ ગુણુ છીણા,
અપ્પઘ લીલ વિલાસં સા દેવી સરસઈ જયઉ. ૨
શુદ્રોપદ્રવ હરણું દદાનિ ધન ધાન્ય કાંચનાભરણું,
સકલ સમીહિતકરણું, દેવીસરણું નવનવાભરણું. ૩
બ્રહ્માણી બ્રહ્મસુતા, તું જગદ્યા ત્રિલોચના,
ત્રિપુરા આદિ ભવાની માતા, તું ત્રાતા તારણી તરણી. ૪
દિઉ લીલા ગુણુ લગ્ની, કરુ દેવિ દયાભર અગ્ની,
શોક હરઉ હરિ સિદ્ધિ, કિર્તિ કર માય પરિસિદ્ધિ. ૫

* * * *

પય પણમું સરસતી, માતા સુણિ વાત એક વિનતી,
મગ્ગઈ અવિરલ વાણી, દેશે વદારન ગુણુ જાણી. ૧૭
આણી નવનવ બંધ નવનવ છંદેણુ નવનવા ભોગા,
ગુણુ રત્નાકર છંદં, વલ્નિસુ શુલિભદ્રસ. ૧૮

* * * *

પાઠક રતનસમુદ્ર ચરણે નામુ સીસહ,
ગુર ગુણુનિધિ ભંડાર અમીય રસ વચણિ વરીસહ,
તુઠી સારદમાય પાય પણિ પ્રણમી ભગતિ હિ,
કીડા કામ વિમોદ તેહ મઈ બોલ વિગિર્મિત હિ.
અધિકાર એહ બીજઉ કુડ ભાવ બેદ નવ નવ કહી,
વચરામ રંગ આણુ હિવેં કહું બોલ અવસર લહી— ૧૬૦
—છતિ શ્રી ગુણરત્નાકર છંદસિ દ્વિતીયો પિકાર: સમાપ્ત:—

- સાંભલિવા હરપિં સહુ, આધત વલી અધિકાર,
મુઝ મન તે રંગિજ થયઉ, ગિરિ સરસ અપાર. ૧
- ચિત્ત ચોપઈ રચણી સમર્પ, હિયઈ ધરિઉં બહુ ધ્યાન,
સુખનાંતરિ આવી રહી, તે સરસતિ પરધાન. ૨
- ઉઠવિ લાયુ પાઉલે, હુઉ તે જયજયકાર,
વરવાણી માગઉં સદા તે કરયો ઉપગાર. ૩
- સારહ સાર દયા કરી દિધ મુઝ અવિરલ વાણિ,
જિમ વનમાલી ફૂલની, મનો રચધ વિનાણિ. ૪
- દૂરિ મઈ બાવઠિ સવે, નાડઉં અલિય વિધન,
વાણી રસ હિવ કેલવું, સુણુજ્યો સહુ સજ્જન. ૫

x x x x

- કરઈ મહોત્સવ વનર માલહ, બાંધિ બારિસ તેજાં પાલહ,
રોપઈ કેલિ સતોરણુ નીલહ, કોશા રંમ સરોવર ઝીલહ.
પ્રેમ તણુઉ જલ (ઈ) નામ, તાં વલી કરધ વિસ્તાર,
સહિજસુંદર મુનિવર ભણુઈ, એ ત્રીજઉ અધિકાર. ૩૦૩
- મતિશ્રી ગુણુરતનાકર છદસિ તૃતીયોધિકાર: સમાપ્ત:
જગદંબા જગમાહિ પ્રસિદ્ધિ, વાણી સરસ વલી મુઝ દીધી;
કેલવસિઉં ચડયઉ અધિકારહ, સુણુજ્યો નર કરયો જયકારહ.
ધણુ દિવસઈ પ્રીતિઉં ધરિ આત્મઉ.

* * *

અંત—

- મલભરિયા સાયર તપઈ દિવાયર તેજ કરધ જાં ચંદ
સહિ ગુરુપય વંદઉ તાં લામિ નંદઉ ગુણુરતનાગર હંદ
ઉવએસ મહમંડણુ દુરિતવિહંડણુ ગિરિઆ રમણુસમુદ
ઉવઝાયપુરંદર મહિમાસુંદર મંગલકર સુભદ. ૮૪
- સંવત પેતરે ધિહુતરે વરસે, એમ ઈ હંદ રચિઓ મન હરસે,
ગિરિઓ ગણુહર નવ નવ હંદઈ, સહિજસુંદર બોલઈ આણુદઈ. ૮૫

એ ઋષિરાજ સુગુણ જે ગાસઈ, અનર અમર માનવ તે થાસઈ,
ધરિ મંગળ મહોત્સવ સતતિ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ લલિસઈ ને સંપતિ. ૮૬.

કલસ.

પાટલપુર સિંગડાલ, સખલ મંત્રીશ્વર ભણીધ,
નંદરાય નરસુગટ સુભટ જસ કીરતિ સુણિધ,
થલિભદ્ર થિર મંત્ર કોશિ યુવતી જેણિ તારી,
ચંદ્રકલા નિકલંક સદા સાસન જયકારી,
વધરી વિયોગ ભાવ વિહરણુ, કરણ રિદ્ધિ સિદ્ધિ સયા,
લીલા વિલાસ રસ રંગ દીઓ કરો સહજસુંદર મયા. ૮૭.

—દતિશ્રી ગુણુરત્નાકર છંદ મહા વિનોદ મનોહરે ચતુર્થોડધિકાર
મપૂર્ણ મિતિ. સંવત્ ૧૬૪૫ વર્ષે માર્ગશીર્ષ માસે શુકલપક્ષે ૧૩ બુધે
અથે હવમોગ્રામ મધ્યે ભદ્રારક શ્રી ૪ શ્રી શિવતિલક સ્થરિ તતશિખ્ય
મુનિ ગુણીયલેન લિખિત. પ્ર. કા.

—૫૬-૧૭ માં; ૨૮ પ્રે. ૨., ૨૧-૨૨ ભાવ.; અમ૦

(૧૬૬) ઋષિદત્તા રાસ સં. ૧૫૭૨

આદિ—

(પ્રથમ મંગલાચરણ છે પછી

× × × ×
ઈદ્રિ સરિખ પાલઈ રાજ, નિસુણો સીલ તણા ગુણુ આજ,
સહજસુંદર મુનિ ઈમ ભણુઈ. ૭

અંતે—

× × × ×
સંવત ખનર બહુતિરે ઉ, ભ૦ રાસ કીઉ સુવિચાર ઉ
સુરિનની કરણાવલી ઉ, ભ૦ જિમ સધલિઈ પસંતિ ઉ.
ઈમ એ રાસ સોહામણુ ઉ, ભ૦ ચક્રપટલ્લી વિચરંતિ ઉ.

* * * *
(આ કવિએ સંસ્કૃત મંથ નામે વ્યાકરણે પ્રથમ પાદ: સં. ૧૫૮૧
માં પોતે-લખ્યો છે તેમાં આ પ્રમાણે છેવટે જણાવ્યું છે કે સંવત્ ૧૫૮૧

વર્ષે આસ્વીન માસે શુક્લપક્ષે ચતુર્દશી તિથૌ લોભવારે શ્રી શ્રીમાલ-
જાતીય મંત્રિ સોમસીદ પુઠ મં. અરજીજી જયવંતકેત પઠનાય શુભં
ભૂયાત્ મુનિ સહિજસુંદરેણુ લિપિતં. પ્ર. કા.)

(૧૬૭) રત્નસાર કુમાર ચઉપાઈ સં. ૧૫૮૨ ૬

આદિ—

સરસતિ હંસગમનિ પય પ્રણુમી, અવિરલ વાણી પ્રકાસરે,
શેત્રુંજમંડળુ શ્રી રિસહેસર ૭ (?) રાહલિ પાસરે,
નેમિકુમર ગિરિનારિ અલંકૃત, રાજિમતી ભરતારે,
થંભનયર થંભણુ પરમેશ્વર કૃષ્ણવિધ પાસ કુમારે.

૧

ઉવએસ ગણ ગિર્યા ગઢનાયક રચણુપ્પહ સૂરીસરે.
સપ્રતિ શ્રી સિદ્ધસરિ નમીજામ, પૂરઘ મનહ જગીસરે,
ગુર ગુણુ રત્નસમુદ્ર ભરિડિ જિમ વિદ્યા લહરતરંગરે,
ગુર આની ગીથારથ સુરતર ગુર ચિંતામણિ ચંમરે.
ગુર દીવો ગુર દેવતણી પરિ, ગુર રાગ ગુર ધ્યાનરે,
ગુરવિણુ પંથ કુપંથન લહીઈ, ગુર જગમાંહિ પ્રધાનરે;
સંયમ સીલ મહાર.....કેવલ લીલ વિલાસરે.

૨

શ્રી રત્નાંગદ પુત્ર તણુ હિવ સાંભલથો સદ્ રાસરે.
તપ મહાતપ દિનકર પીડિત, જેહતણુ જીર્ણ ચીતરે,
શ્રી કવિરાજતણી મુખ વાણી, ચંદ્રકિરણુ જિમ સીતરે.

૬

વસ્તુ—

સકલ સારદ સકલ સારદ પાય પણુમેવિ
સુવીસઘ નિણુવર નમી, સુગુર પાય પણુમેવિ સુહકર,
અરથ લહી સિદ્ધાંતનું, પાપતાપ પરિહરણુ સુંદર,
ઉવએસ ગણિ સિદ્ધસરિ ગુર, પય પ્રણુમી બહુ ભત્તિ
રત્નસાર કુમારનું, સાંભલથો સુચરિત.

૭

*

*

*

*

અતે—

પ્રથમ ઢાલ.

સયલ સુણી વૃતાંત રસાલહ ધડાપોહ કરંતિરે
 પૂરવિલુ ભવ દેષી સધલુ, શ્રી ગુરુપાઠ નમતિરે,
 બેટાનઈ સવિ રાજ સમોપી લીધુ સંયમ ભારે,
 રાણી તેહ ચર્ધ વધરાગિણિ, કર્મ ધર્મ સુખકારે,
 વરસ બહુતારિ સંયમ પાલી પામીઈ કેવલનાંણુરે
 અણુસણુ સિર્ધ આબૂગિરિ સ () મોક્ષપણું નિરવાંણુરે.
 અંગ અચ્ચાર...ભણુતાં ઉપાઈ ગુણુપાણિરે
 રતનમંજરિ પુહતી પ્રિય પાસઈ, ખીન્ન અમર વિભાણિરે. ૯૭
 ચારિત દેસ થકી તે પોપટ, વિરતિ કરઈ ગુરુ પાસિરે,
 દેવતણી લીલા જિણિ લીધી, સોઈ રમઈ મુખ વાસિરે.
 રચણુકુમાર સદા શુભ લક્ષણુ દેવ કરઈ ગુણુઆમરે,
 જયકારી જયમંગલ કારણુ સહજ સલૂણું નામરે. ૯૮
 જે ભણુસ્યઈ ગુણુસ્યઈ નરનારી તે ધરિ મંગલ આરિરે,
 લહસ્યઈ લીલવિલાસ ધણી પરિ પુત્ર કલત્ર પરિવારરે;
 સંવત પત્તર ખ્યાસી સંવછરિ એ રચીઉ મઈ રાસરે
 વાયક સહજમુન્દર ઇમ બોલઈ, આણી પુદ્ધિ પ્રકાસરે. ૯૯

—છતિ શ્રી રતનસાર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લિખિત: સંવત ૧૮૭૩
 વર્ષે ક્રાંતિક વદિ ૬ શુક્રે. પા. ૬ પં. ૧૮ આ. ૬.

—સં. ૧૬૭૬ વર્ષે પોસ સુદિ ૧ વાર રવૌ શ્રી પશુધટી આમે
 વા. શ્રી વિજયમૂર્તિગણિના લખિત. (મ. બ.)—કુલ ૩૧૦ પદ ૧૨
 પાનાં હા. ભં. પાટણુ ડાખડો. ૮૩; સાગરમંડાર પાટણુ નં. ૨.

—સં. ૧૭૭૮ વર્ષે જેષ્ઠ સુદિ ૬ દિને વાર શુક્રે સકલ પંડિત
 શિરોમણિ પંડિત શ્રી ૫ શ્રી જીવણુચંદ્ર ગણિ બાનુ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી લાન-
 ચંદ્ર ગણિ શિષ્ય પં. દોલતચંદ્ર ગણિ લિખિત શ્રી પ્રતન નગરે આશ્રમીય
 અર્થે લિખીત. (પ્ર. કા. પાનાં ૧૩); ગ્રાંથા ૪૦૦ પા. ૬ જેસલ.

(૧૬૮) આત્મરાજ રાસ સં. ૧૫૮૨ (યા ૧૫૮૮) (ખરૂં ૧૫૮૨ લાગેછે)

અતે—

સંવત પનરઅ ય્યા (અડયા) સીઈ, મઈ રચિઉં રૂડુ રાસ
આતમરાય કયા બલુઇ, તેહનઈ ધરિ રે રંગ લક્ષ્મી નિવાસકિ ૭૬ સ.
આધિ વ્યાધિ ટલી સવે મિલકે મુગતિ સંયોગ
સહિજસુંદર વીનવધ પ્રીઉં (ય) પ્રાણીરે તિહાં ભોગવઈ ભોગ.
કિં ૮૦ સ.

—પ્ર૦ કા૦, હા. બં. પાટણ પાનાં ૩; લીં, ઇડર આઘઆનો બં.

(૧૬૯) પરદેશી રાજનો રાસ.

આદિ—

ત્રિભોવન નયણાંદકર, ચોવીસમો જિણુંદ,	
રાય સિદ્ધારથ કુલતિલો પ્રણમું પરમાણુંદ.	૧
ભગતિ મુગતિ દાતાર ધણુ ગોપમ લખિનિવાસ	
અધિક પ્રતાપિ કલા ચડે, નામે લીલ વિલાસ.	૨
અવિરલ વાણી કેલવણુ અને વલી શુભ ધ્યાન	
સયલ સભારંજન કલા દિઉં સરસતિ વરદાન.	૩
રાય પરદેસી તેહનો સાચો જિમ સંબંધ	
સહિજસુંદર વાચક બણે સુણિયો સહુઈ પ્રબંધ.	૪

*

*

*

*

અતે—

ઉવએસ ગચ્છ ગુરૂ ગાઇછ, શ્રી સિદ્ધિ સૂરિ મુજાંણુ,	
પાઠક શ્રી ધનસારઉ, મહિમા મેરૂ સમાંણુ,	૨૧૫
તસ પટિ ગુરૂ ગર્યાવલી, રતનસમૃદ્ધ ઉવઆય,	
મનવંછિત આપઇ તદા, જે સેવ્યા ગુરૂપાય.	૨૧૬
લીલા પતિ લક્ષ્મી વરઇ, કરઈ કપૂરલિ ગેલિ,	
ગર્યાના ગુણુ ગાવતાં, ફલઇ મનોરથ વેલિ.	૨૧૭

નરય થકી સ્વર્ગમંથ ગયુ, તેનૂ પૂજ્ય પ્રમાણુ,
 સ...આંણુ વહંતડાં, લાભઈ અમર વિમાંણુ. ૨૧૮
 ધરમમ સવ સુપ સંપજઈ, ધરમ કરો નરનારિ,
 વાંણી સહજસુંદર તણી, સફલ કર સંસાર. ૨૧૯

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાતી સુદિ ૧૫ દન. અંચલ ગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરં વિજય રાજ્યે પં. શ્રી મુનિશીલ ગણિ વાચનાથે. લાંલણુ જોત્રે સીં જોસા તત્પુત્ર સાં સદા તત્પુત્ર સાં રાજપાલ તત્પુત્ર સા માંણિક તત્પુત્ર સાં વીરદાસ તત્પુત્ર તેજપાલ લિખિતં શ્રી જોસલમેર મધ્યે રાઉલ શ્રી ભીમજી વિજય રાજ્યે શ્રી. —ભાવ.

—૬-આચાર્યજી ઋ. શ્રી ૬ જસવંતજીના સેવક ઋ. લખૂ પોપા વક્ષનં સંવત્ર ૧૬૭૧ વર્ષે આસો શદિ ૩ (વિ. ધ.)—૧૪-૧૧ લી.

(૧૭૦) શુકરાજસાહેલી.

આદિ—

સરસતી હંસગમની સદા, માણું વચન વિલાસ,
 વીરનિજોસર પય નમી, ગાયમ બુદ્ધિ નિવાસ. ૧
 હરપ ધણો ગુણુ બોલતાં, સુણુતાં સિદ્ધિ બુદ્ધિ હોય,
 મુડા નેં સાહેલીયાં તણી, કયા સુણો સહુ કોય. ૨
 પુણ્યે રાજહ રંગ ધણુ, પુણ્યે ટલે વિયોગ,
 પુણ્યે રોગ ન ઉપજે પુણ્યે સુલલિત ભોગ. ૩
 પુણ્યે ધણુ કણુ પૂર ધણાં, પુણ્યે આયુ અનંત,
 પુણ્યે સહસગુણું મિતે, પુણ્યે જય જયવંત. ૪
 સહિયુર સાચા નેહના, જે પામઈ તસ ભેટ,
 મુડા નેં સાહેલીયાં, કર્મકલા તસ ભેટ. ૫
 આયસ સહિયુરનો લડી, કરસ્યું કવિત રસાલ,
 વાચક સહજસુંદર બણે, સાંભલયો સુવિશાલ. ૬

*

x

x

x

અંત—

એ શુકરાગ તાતું ચરિત, ઇમ કમું સપેવિ,
 મોટાં ચરિત થકી સદી, પાખ્યો ગુર ઉપદેસ. ૧૬૬
 જે ભણુચે સુણુચે એકમનિ લહરચે તે સુખવાસ,
 વાચક સહિજસુંદર કહે, દિન દિન લીલવિલાસ. ૧૬૭

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે પોસ વી. ૫ રથા પં. પદ્મવિજય ગણિ
 લિપિતં. ૭-૧૫ (વિ. ધ.)

(૧૭૧) જંબુ અંતરંગરાસ.

આદિ—

સરસતિ સાંભણિ પય નમી, ઢાલિસુ ભવ દુહદાહ,
 જંબુ સ્વામી કેરકુ, ગાર્ધસું વર વીવાહ, ૧
 ધર્મવંત ધુરિ તો લઇ, નવિ રાવઇ સંસારિ,
 મુગતિ વંધૂસિઈ માન મિલઇ, અવર ગમઇ નવિ નારિ. ૨
 આહઇ નારી વીનવઇ, અપલા કિમઈ ન છોડિ,
 ચતુર વણોડી કારણુઇ, માણિક પાય મરોલિ. ૩

* * * *

અંતે—

અળુ અમર પતિ દેવતાએ, સુખસંપતિ લહીઇ સિવતાએ,
 સંકટ જસ નામિ ટલઇએ, વર આંગણુડઈ સફલા ફલઇએ. ૬૨
 અવિચલ થાનિક પામીઈએ, દનિ દનિ લીલ વિલાસ,
 સહિજસુંદર મુનિવર ભણુઈ, જયવંતુ સુખવાસ. ૬૩

—૪-૧૧ લીં.

૧૭૨ ચૌવનજરાસંવાદ*

આદિ—

અમર કુમર ભુજ સખલ વિમલ કુલ કિતિ વિલકખણુ,

* આ કાવ્ય ૨૫ હંકનું નાનું પણ રસભર્યું છે. સપ્તમાતૃયં કવિનું
 થોતાનું છે. કોઇનું અનુકરણ કે રૂપાંતર નથી. ચૌવન અને જરાનો સંવાદ
 એ કાવ્યનો વિષય છે. જોજરાજને અનુલક્ષીને સંવાદ રચ્યો છે. (મ. બ.)

ધીરવીર મંજીર સંધર ગુણવંત વિચક્ષણ,
શ્રી સારદ મુખકમલિ રમલિ નિમ કર્મ સુહૃંસી,
દાનવંત ગુણવંત ધર્મ ધનવંત સુવંશી,
ઉલ્લસિત હસિત લીલા લલિત, કલા કલિત યૌવનસહિત
શ્રી ભોજરાજ ભોગિક ભગર, કર્મ રજ્જુ દ્વખણુરહિત.

૧

* * * *

અંતે—

યૌવનજરા સંવાદ ભોજ ભંજન વચિ આવિ,
ટાલઈ સયલ વિરોધ સંપ વલિ કરમ મનાવિ,
ભોગ રંગ રસ રોલ મમલુ વિલુ કોઈ ન જાણુત,
જઉ તું જરા ન હુત મર્વ તઉ કોઈ ન મુકત,
વઢવાડિ રાડિ સમ્પદી ટલી મિલ્યા રંગિ બેઠુ હસી,
એ ભાવ બેઠ કવિ સહજના કનકપરિ જોજ્યો કરી.

૨૫

—(મ. બ.)

૧-૩ સંક્રાંતિ—કાયા ઉપર (કાયાપુર પાટણ મોકલું, જેઓ ૨
નવપુર માનરે—એ આદિ, અને મુગતિનારિ પૂર થાવીધ, સહજસુંદર
ઉપદેશરે—એ અંત.) નકાયાપુર પાટણ (પ્ર. ૧૬૨ સ. મા. બી.) નનિન્દા
(પ્ર. ૩૭ સ. મા. સં.)

—સંક્રાંતિ—

૬૫ કુશળસંયમ—(૮. હેમવિમલસૂરિ-કુલવીર અને કુલધીર શિ.
(૧૭૩) હરિખળનો રાસ.

અંતે—

તાપગચ્છિ શ્રી ગુર અવિચલ ભાણુ, માંનક પદ દર્શન જસુ આણુ. ૬૫
અભિનવ ગોપય સ્વામિ સમાન, શ્રી હેમવિમલસૂરિ મહિમાનિધાન,
તાસ સીસ પંડિત કુલવીર, બીજે બંધવ શ્રી કુલધીર. ૬૬
શ્રી ગુણુ શીલિં સોહામણા, જસુ અંગિ ગુણુ દીપઈ ધણા,
તે ગુર પાંખી વચન વિસેસ, હરિખલ ચરિત બોલિઈ લલસેસ. ૬૭

સાંભલતાં સવિ પાતક ટલપ, બલુતાં મનહ મનેરથ ફલધ,
આરિ ખંડ ચઉપટ ચઉસાલ, ચતુર્થખંડ બોલિઉ સુવિચાલ. ૬૮
કુશલસંયમ કવિ ઇમ ઉચ્ચરધ, પબલુતાં સંપદ વિસ્તરધ.

(પત્ર ૨૮ પ્ર. કા.) કે;

—૫. અજયસાગર લિખિત શ્રી સંકરાણિ ઐમે સં. ૧૭૪૧
વર્ષે (વિ. ધ.) હેમવિમલસૂરિ—આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ સ્વ. ૧૫૬૮.)

૯૬ લાવણ્યરત્ન—(તં હેમવિમલસૂરિ—પંડિત ધનકેવ —
સુરહંસ શિ.)

(૧૭૪) વત્સરાજ દેવરાજ રાસ. સં. ૧૫૭૧ દેવગિરિમાં—હેમવિમલ-
સૂરિ રાજ્યે. હા. ભં. પાટણ; લીં; કે.

(૧૭૫) યશોધર ચરિત્ર સં. ૧૫૭૩

આદિ—

દેવગિરિમંડન દેવતર વંદી વીરજિણુદ,
ઈદિ સવે સેવા કરેં દિધ જે પરમાણુદ. ૧
ગોયમ ગણુહર ગુરવરસરણુ સરણુ કરી મનખતિ,
પંતિ સહિત નિયગુર નમું સુરહંસ છક ચિત. ૨
બો ભવીયણુ ભાવે સુણો ધર્મતણા આરે અંગ,
બર ભવનાણુ સુવાસના સંયમ રંગ અભંગ. ૩
દસ દષ્ટાંતે દોહિસો પામી નર વએસ,
એ સમકિત અશકિત મને માનિઈ ટલે કસેશ. ૪
વીતરાગ સુસાધુ ગુર જિનવર ભાપિત ધર્મ,
કર્મહરણુ સવી જીવને જીવ દયાનો મર્મ. ૫
વેદપુત્રણુ કુલ યુદ્ધિયલે જીવ કરે જીવધાત,
તે પાતકથી સાતમે નરકે પીડે સહિવાત. ૬
તસ પ્રાણી દુરે રહો જીવ આકારે જેઉ,
મન ભાવે ભાજે નહિ જયણુ પાતક તેઅ. ૭

તિહાં યશોધર રાયના નવ ભવ નવરસખંધ,

લાવણ્યરત્ન કવિ ઇમ કહે સુણો (એહ) સંખંધ.

૮

*

*

*

*

અતે—

શ્રી જિનમતિ અતિ વરતે આંખુ, તપગઢ ગયણુ વિભાસણુ બાણુ,
સોહમ પાટે સોમસુંદરસરિ, નામે સંપતિ સુખ ભરિપૂરિ. ૩૬૦
સુનિસુંદરસરિ તસુ પાટિ, પાપ ટલે નાંમ લેવા માટિ,
સંતિકર સ્તવ કરી જગસંતિ, કરી હરી દારણુ દુહ બંતિ. ૩૧
પાટે રત્નશેષરસરિ, મહકે જગ જસ સુજસ કપૂરિ,
શ્રી લાષિમીસાગર સૂરીદ, કુમત તિમિરભરહરણુ દિણેદ. ૩૨
યુગપ્રધાન ગિર્યા ગુણધાર, શ્રી સુમતિસાધુસરિ ગુણધાર,
તાસુ પાટિ સંપ્રતિ વિહરંતિ, ભવભય હરત જિણુ ભગવંત. ૩૩
દીસે દિન દિન દીપતિ કલા, ગુરુ ગુણુ છત્રીસ આગલા,
હોમવિમલ સૂરિસ ઉદયવંત, અંતરીષ રવિ જા જયવંત. ૩૪
સિરિ ધનદેવ પંડિત શિષ્ય સિરિ મોડ પુહવિ પીઠિ પચાવિયમડ,
અબૂઝાવ ધણા બૂઝવ્યા, સમકિત વિમલ સલિલ સૂઝવ્યા. ૩૫
સૂરહંસ ગિરઓ તસુ સીસ, વાદિત્રેણિ ધૂણાવે સીસ,
તસુ પયકમલે રમલિ જિમ ભૂંગ, લાવણ્યરત્ન નામે સીવગ. ૩૬
ચિત્તેકરત્ન શ્રી ભણી આદરિ, સંવત પંનર સય ત્રહુતારી,
દેવગિરિ નગરે કાતિ માસે, યશોધર ચરિઅ ઉલ્લાસિ. ૩૭
સમકિત સુંદર નામ પ્રધાન,...પાપણુ ટાલે સંખંધ,
જાં દૂ મેર મહી ધિર રહે, તાં રહિજ્યો કવિયણુ કહેધ. ૩૮

—૩૦—૧૧ લીં.

(૧૭૬) મત્સ્યેાદર રાસ સં. ૧૫૭૩ (૧૫૭૪) પા. ૪. આ રાસ આ
કવિના ગુરુ સૂરહંસને નામે પણ નોંધાયો છે. જુઓ સૂરહંસ.

(૧૭૭) કલાવતિ રાસ. —રત્ન; જોસ૦

(૧૭૮) કમલાવતિ રાસ. —જોસ૦

૯૬ કે સરહંસ—(ત. હેમવિમલસૂરિ—ધનદેવ શિ.)

(૧૭૬ ક) મત્સ્યોદર નરેન્દ્ર ચોપાઈ—૧૫૭૪ દેવગિરિમાં આમાં
જાણાવેલ છેકે.

શ્રીતપા રત્નશેખરસૂરિ—‘જિણિ પડિઓહ્યા મુાવક સહસ’

‘સંવત્ પનર ચિહુતારિ વરિસ,’

‘દેવગિરિનગર ઠીધઉ રાસ.’

—સંધવી બં. પાટણ

(આ રાસ સરહંસના શિષ્ય લાવણ્યરત્નના નામે પણ નોંધાયો છે.
જુઓ લાવણ્યરત્ન નં. ૯૬ ની કૃતિ નં. ૧૭૬; અને ખરૂં નામ લાવ-
ણ્યરત્ન લાગે છે.

૯૭ સાધુમેરૂગણિ—(હેમરત્નસૂરિ શિ.)

૧૭૯ પુણ્યસારકુમાર રાસ ૫ ૨૦ ગા. ૬૦૧ સં. ૧૫૭૧—અમ.

૯૮ રત્નસિંહસૂરિ.

૧૮૦ +રત્નચૂડમણિચૂડરાસ સં. ૧૫૭૧ બા. વ. ૨ ને ગુરૂ-રત્ન, ૩.
દાદ્યવત સં

૯૯ રત્નસિંહસૂરિ શિ૦

(૧૮૧) જંબૂસ્વામી—વિ. ધ.

૧૦૦ ભાવસાગર

(૧૮૨) નવતાલ્વ રાસ સં. ૧૫૭૫-વિ. ધ૦

(૧૮૩) ધણી ખરિણામ ચોપાઈ ૧૫૮૦—અમ૦

૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિખ્ય—(વડતપ ગ. લ્હિસાગર-
સૂરિ-ધનરત્નસૂરિ-સૌભાગ્યસાગર.)

૧૮૪ ચંપકમાલા રાસ ૧૫૭૮ આસો સુ. ૭ દમણમાં.
આદિ—

આદિ જિનવર આદિ જિનવર આદિ મુનિ ધસ
શાંતિ નેમિ શ્રી પાસજિન વીર ધીર સંવે સુરાસુર
પંચ જિણેસર ચરણ યુગલ ભક્તિભાવ પ્રણમું ગુણાયર
ગણુહર મુખ્ય ધ્યાયારહ ગુર ગોયમ પ્રણમેવિ
ચંપકમાલા સતી તણું ચરીય બણું સમેવિ.

૧

*

*

*

*

અતે—

વડતપગણ ગુર ગોયમ સમાએ માલ્હંતડે, શ્રી લ્હિસાગરસૂરિ
જપતાં નામ જ તસુ તણુક એ માં નાસઈ દુકૃતદ્ધરિ. ૧૦૪
પદ પ્રભાકર જયકરએ માં ધનરત્ન સૂરિંદ,
સૌભાગસાગરસૂરિ ગુણનિલોએ માં જસહ જસ પૂનિમચંદ. ૧૦૫
તાસુ સીસ રગિઈ રચો એ માં ચંપકમાલાનો રાસ,
સંવત પૂનર અઠોતરે એ માં ઉજ્જવલ આસો માસ. ૬
સાયર સંખ્યા તિથિ બલીએ માં રૂપડો વાર પતંગ,
આત્રય નામ વિચારજો એ માં તિથિ દિન નક્ષત્ર ચંગ. ૭
દમણબંદિર રુલીયામણો એ માં મંડણ આદિ જિણુંદ,
તાસતણે સુપસાહિએ એ માં નીપનો રાસ આણુંદ. ૮
સતી પ્રબંધ જે બણે એ માં નર ને નારી સુગણુ,
ઝહિ શહિ મંદિર ધણી એ માં તે લહે કોડિ કંથાણુ. ૧૦૯

—શ્રી ભુજનગરે સં. ૧૬૭૨ શ્રી સત્યશેખરગણિ પં. વિવેકશેખર
ગણિ તત્ શિં ભાવશેખર ગણિ લિ. ૧૭-૧૭ લીં.

—શ્રી સુરેતિ મિદિર મધ્યે અમ્બનિમાસે વિજયદશમ્યાં સોમવાસરે
સં. ૧૬૭૬ વર્ષે. ધડર બાહઓનો ભં.

—ખં. ૧; કા.

[બૃહતપા મચ્છના લખિધસાગરસૂરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૪-૬૫-૬૬ ના મળ્યા આવે છે તે તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ઉદયસાગરસૂરિના પદ્ધર હતા. ધનરત્નસૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૨-૮૯-૮૪-૮૭-૮૮-૮૯ ના મળે છે તે પૈકી સં. ૧૫૭૬ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસાગરસૂરિ એ બંને સાથે મુદ્રા તેમની પહેલાં 'લખિધસાગરસૂરિ પદ્ધ' એમ જણાવ્યું છે. એકલા સૌભાગ્યસાગર સૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૩ અને ૧૫૮૯ ના મળ્યા છે— જુઓ બંને ભાગ ધા. પ્ર. સં. વિશેષમાં સૌભાગ્યસાગરસૂરિના સં. ૧૫૭૬ નો લેખ છે તેમાં જણાવ્યું છે કે પં. અભયસારગણિના પુણ્ય માટે પં. અભયમંદિર ગણિ તથા અભયરત્ન મુનિ સાથે રહી સૌભાગ્ય-સાગરસૂરિએ શાંતિનાથ બિંબને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું—જુઓ નાહરકૃત જૈ. લે. સં. લેખાંક ૨૯૩.]

૧૦૨ ભુવનકીર્તિ—પહેલા (કેરંટગચ્છ કક્કસૂરિ શિ.)

(૧૮૫) કલાવતિ ચરિત્ર સં. ૧૫૮૦ ભાગ. શુ. ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં
અતે—

પનર અસી બરસામી, મુગસર શુદ્ધિ પંચમી,	
દિવસ અંભતિરથ ભલે, ગુરૂ દિન નિર્મલે.	૮૮
કેરંટગચ્છ નલસૂરિ, સુપટ્ટી શ્રી કક્કસૂરિ,	
તાસ સીસ ધમ બજે, એ ઉલટ આપજે.	૮૯
ભુવનકીર્તિ થીર થાએ, કલાવતિ ગુણુ ગાએ,	
દુઃખ દલિદ્ર ટલે એ સંપદા સવિ મિલે.	૯૦
જે બજે મનરંગ, વિલસે મુખ તે અંગ,	
શીસ સાંનિધ કરે, એ જિમ મનિ મહમહે.	૯૧

—કલાવતિ ચરિત્ર સંખ્યું સં. ૧૮૪૬ પોસ શુદ્ધિ ૧૨. —પ્ર. ળ.

(નવસૂરિ માટે જુઓ નં. ૭૪૫. ૬૬ અને કક્કસૂરિના પ્રતિમા લેખસં. ૧૫૬૫ ના મળી આવે છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. પહેલો ભાગ લેખાંક ૪૫૫, ૬૦૭.

૧૦૩ લાભમંડન (આંચ૦ ભાવસાગરસૂરિ શિ૦)

૧૮૬ ધનસાર પંચશાળિરાસ-સં. ૧૫૮૩ કાર્તિક શુક ૧૩ ગુરૂ
અમદાવાદમાં.

આદિ—

પણુમવિ વીરનિણુંદ, સ્વામી સિદ્ધત્રયાય કુલચંદં,	
સેવિ સુરનર ઇદં, જસ નામે હોઈ આણુંદ.	૧
નાભિકમલ જસ વાસં, સમઈ સરસતિ મનિ ઉલ્લાસં,	
કવીયણુ કરિવા રાસં, ચિરવાસં, બૂરએ આસં.	૨
રાજઅહ વરનયરં, રાજ નામેણુ સેણિયં સારં,	
મંત્રી અમયકુમારં ઉત્તમ ગુણુ બુદ્ધિ ભંડારં.	૩
પૂછિ જિનવર પાસે ગૌતમ ગણુધર મનિ ઉલ્લાસે,	
પામજઈ સુખ વાસે, સ્વામી તે મજુ દિહ આસે.	૪

* * * *

અંતે—

સંવત પનરએહ સંવત્સર ત્રીસીધરે, રૂઆહ કાર્તિક માસરે,
ગુરૂવાસર દિવ તેરસિ કેરહ, કાધો એ મનિ ઉલ્લાસિરે
અરિહંત જે. ૮૩

શ્રી વિધિપક્ષ ગછ ગણુધર રૂયડારે, શ્રી ભાવસાગર સૂરિરે,
નામિ નવનિધિ હુદ બેહનધરે, પાતિગ જાઈ સવિ દૂરિરે. અં ૮૫

તાસ સીસ કહઈ ઉલટ અતિ ધણુધરે, લાભમંડણુ વાણુરીસરે,
એહ ચરિત જે બણુઈ બણુાવસિધરે, લહઈ સુખ તેહ
નિસિદીસરે. અં ૮૬

- દેસ સવિહુમાહિ જાણીધએ, માલ્દંતડે, ગૂર્જર દેશ પ્રસિદ્ધ,
તિહાં અહિમ્મદપુરવર જલૂં. માં વાસ જિહાં લક્ષ્મી કીધ. ૮૭
- તીણુઈ નયરિ વિવહારીયાએ. માં, સાવક ધર્મવંત સુજાણુ,
તેહ મહાજનમાહિ મૂલગુએ, માં પહિરાજ પુણ્ય પ્રમાણુ. ૮૮
- તસ વામાંગિ રૂપી કહિઉએ, સુત સંધદત સુવિચારૈ,
જિનવર ગુરભકિત જિ કરધએ માં શ્રી શ્રીવંશ શૃંગાર. ૮૯
- તાસ ધરણિ ભાણું માં શીલવંતી સવિ ચારઈ,
દાનગુણિ દીપધ ધણુએ માં અવર નહી સંસારિ. ૯૦
- તસ કૂષઈ જગ જાણીધએ માં યુદ્ધિધ અભયકુમાર,
જસ કીર્તિ જગિ ઝલહલધએ માં જાણુઈ સયલ વિચાર. ૯૧
- સત્ર સુણી રાસજ કીઉએ, પૂરધ પાસ જગીસ,
અમીપાલ સાનિધિ કરઈ માં પ્રતપુ કોડિવરીસ. ૯૨

—સાધ્વી ઈદ્રાણી પઠનાર્થ. ૬-૧૧ લીં. ૫-૧૪; અમ૦

[અંચલ-વિધિપક્ષની પટ્ટાવલિમાં ૬૦ માં પટ્ટધર સિદ્ધાંતસાગર-સૂરિની પાટે ૬૧ માં ભાવસાગરસૂરિ થયા. તે મારવાડ દેશમાં નરસાણી આમે વોરા સાંગાની સિંગારદે બાર્યાના પુત્ર ભાવડ નામે સં. ૧૫૧૦ માં જન્મ્યા. ૧૫૨૦ માં અંભાયત અંદરે જયકેસરીસૂરિ-૫૯ માં પટ્ટધર ને હાથે દીક્ષા લીધી. ૧૫૬૦ માં માંડલ ગામમાં આચાર્યપદ અને ગચ્છેશપદ પશુ મળ્યું. ૧૫૮૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. ભાવસાગરસૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦-૬૧-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૭૦-૮૧ ના મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. બંને ભાગ. તેમજ નાહારના સંપ્ર-હમાં સં. ૧૫૬૧-૬૫-૭૪-૭૬ ના પશુ જોવામાં આવે છે. તેમની પાટે ૬૨ માં પટ્ટધર ગુણનિધાનસૂરિ અને તેમની પાટે ૬૩ માં પટ્ટધર ધર્મમૂર્તિસૂરિ થયા.]

૧૦૪ જયનિધાન (ખ૦ રાજચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૧૮૭) ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ.—પાનાં ૧૪ અમ.

(૧૮૮) સુરપ્રિય ચરિતરાસ. સં. ૧૫૮૫ આસોવદ ૩ ગુર મુલતાનમાં આદિ—

સરસ મધુર અમૃત જિસી, શ્રી જિનવરની વાણિ,	
હૃદયકમલિ સમરી કરી, કહિસુ કથા ગુણુવાણિ.	૧
પાપ કરમ કેઈ જાણુતા, અણુજાણુત તિમ કેઈ,	
કરિનઈ પછતાવઈ વલી, ભાવઈ ધરમ કરેઈ.	૨
સુરપ્રિયની પરિ તે સહી, સુખિ હુઈ નરનારિ,	
કલિમલ સવિ દૂરઈ કરી, પામઈ ભવનઉ પાર.	૩
સિદ્ધિ રમણિ સઈ વરિ વરઈ, પામી કેવલનાણુ,	
કથા સુણુઉ સુરપ્રિય તણી, ભવિયણુ હુઈ સાવધાન.	૪

* * * *

અંતે—

પાણુ સુર સર સસધરઈ, સંવચ્છરિરે આસો જહં માસિ,
સામલ ત્રીજ દિનઈ ભલઈ, કવિ વાસરિરે પૂગી મન આસ. બ. ૬૨
શ્રી જિનમાણિકસરિ તણુઈ, અરતર ગછિરે પાટઈ ગુરરાય,
શ્રી જિનચંદ્રસરિ સરીસર, જુગવર વડરે સહુ સંધ સુહામ. બ. ૬૪
તસુ પયકમલ પસાઉલઈ, સુરપ્રિયનઉરે સંબંધ વિચાર,
મુલિતાનઈ મન રંગરયું વર નયરઈરે રચિયઉ સુહકાર. બ. ૬૫
સાગરચંદ્ર સરીસની સોહઈ સાપઈરે સિરિ વાયક નામ,
રાજચંદ્રગણિ ગુરતણુઈ, સુપસાયઈરે સીસઈ ગુણુ કામ. બ. ૬૬
જયનિધાન વાયક ભણુઈ નરનારીરે જે નિસુણુઈ એહ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ ધરિ સંપજઈ જસ મંગલરે સુખ વિલસઈ તેહ. બ. ૬૭

—છતિ સુરપ્રિય ચરિતં સમાપ્ત—લિખિતં સંવત ૧૬૬૮ લાખ-પુરે. પા. ૮ પં. ૧૪ આ. ક.

૧૩૮

સોળમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

૧૫૦ લીમ પહેલો

(૧૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૫૮૪ આપાડ વદિ ૧૪ રાત્રિ-નડિયાદમાં
-લી. ભંડાર

૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ

(૧૯૦) કચવન્નારાસ, (આખો ચોપાઇ છંદમાં)

આદિ—

પણમિય વીર જિતેસર દેવ, સરસતિ સામિણિ સમરી હેવ,
કરજોડિનઈ કહું વિસાલ, કચવન્નાનઉ રાસ રસાલ. ૧

દાન વહું સુણયો સંસારિ, દાનઈ દુર્ગતિ દૂરઈ વચારિ,
દાનઇ સુખ સંપતિ સયોગ, દાનઈ મનવંછિત લહીઈ ભોગ. ૨

* * * *

અંતે—

સાધુરત્ન સૂરી ઇમ બણઈ, કચવન્નાનું ચરિત્ર જે સૂણઈ,
બણઈ બણાવઈ જે વલિ ગણઈ, ચંદ્રદરયણુ નવનિધિ આંગણઈ. ૧૧૫
—મુનિશ્રી માનસાગર પદનાથે. ૫-૧૨ ધો.

(આ સાધુરત્ન તે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ કે જેણે સં. ૧૫૭૨ માં જીવેલો
ગચ્છ કાઠ્યો તેના ગુરુ કદાચ હોય; અને જો તે હોય તો તેના ગુરુપ્ર-
ગુરુની પદાવલિ ઈંડિયન ઐટિકવરીના ૧૮૯૪ ના અંકમાં આપેલ
'પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છની પદાવલિ' પ્રમાણે પૂર્ણચંદ્રસૂરિ-તેના હેમલ્લ-સ-
સૂરિ-લક્ષ્મીનિવાસસૂરિ-પુણ્યરત્નસૂરિ-અને તેના સાધુરત્નસૂરિ. અને તેના
પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ. એ પ્રમાણે છે.)

૧૦૭ મુનિચંદ્ર સૂરિ. (પૌ.)

(૧૯૧) રસાઉલો

—સંવત્ ૧૬૧૨ આવણ વદિ ૧૧ સોમે—શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે વટપદિ શાખાયાં બ૦ શ્રી લક્ષ્મિસુંદર સૂરિ તત્પરિવારે વા૦ શ્રી કર્ણા-સાગર તચ્છ૦ વા૦ શ્રીલાતુમેર મુનિ—શ્રી લક્ષ્મીચંદ, મુનિ ભોજકુમાર, લઘુ શિષ્ય સારિંગલિખિત—પૂર્ણિમા પક્ષે મુનિચંદ્ર સૂરિ કૃત રસાઉલો)
—હા. ભં. પાટણ

રાત્રિભોજન સ. પા. ૨ પા. ૩

(પૂર્ણિમાગચ્છના ભીમપલ્લીય પક્ષમાં મુનિચંદ્ર સૂરિ થયા છે તેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦, અને ૧૫૭૮ ના લેખાંક ૬૫૦, અને ૩૮૫ ધા. સં. ભાગ ૧ લામાં, અને સં. ૧૫૫૮ ના લેખાંક ૧૧૨ ભાગ બીજામાં મળી આવે છે તેજ આ કવિ હોય એવો દરેક સંભવ છે. સં. ૧૫૭૭ નો લેખ પૂર્ણિમાગચ્છના મુનિચંદ્ર સૂરિનો પણ મળે છે. નાહરકૃત જૈન લે. સં. ખંડ ૧ લો. લેખાંક ૧૩૨.)

૧૦૭ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ + સં. ૧૫૮૬-૧૬૦૦.

(૧૯૨) સાધુવંદના અને બીજી અનેક ટુંકી કૃતિઓ.

+ હમીરપુર નગરના પ્રાગ્વંશના વેલ્હગચાહ પિતા, વિમલાદેવાતા-જન્મ સં. ૧૫૩૭ ચૈત્રશુદ્ધ ૯ શુક્રવારે, દીક્ષા સં. ૧૫૪૬, ઉપાધ્યાય પદ સં. ૧૫૫૪. આચાર્યપદ સં. ૧૫૬૫, યુગપ્રધાનપદ સં. ૧૫૮૯ અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૧૨ જ્ઞેષ્ઠપુરમાં. તેમણે મારવાડના રાજા રાવળાં-ગજી તથા યુવરાજ માલદેવજીને પ્રબોધ્યા હતા, તેમજ ખુણેત ગોત્રના ક્ષત્રિય રજપુતોનાં ૨૨૦૦ ઘર પ્રતિબોધી ઓશવાલ આવક કર્યા, તેમજ યુજરાતમાં હિનાવા ગામમાં વૈષ્ણવ સોની વાણીઆને ચમત્કાર દેખાડી આવકો કર્યા તે હજુ મોજુદ છે. વળી બીજાં અનેક ગામોનાં આવકો માહેશ્વરી મથેલા તેમને પ્રતિબોધી ફરી આવકો બનાવ્યા હતા.

૧. સાધુવંદના

આદિ—

રિસહ જિણુ પમુહ ચક્રવીસ જિણુ વંદિયે

હેલિ સંસારના દુખ સવિ છિડિયે

પુંડરીકાદિ ગણુધાર મુણિ સાહુણી

સાર પરિવાર જગિ જામુ મહિમા ધણી.

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

ધમિ જનવાણી જોઈ જાણી હિયઈ આણી મધ ભણ્યા,

ભવતરણુ તારણુ, દુઃખ વારણુ, સાધુ ગુર મુખિ જે સુણ્યા,

ધમિ અચ્છઈ મુનિવર જેય હોસ્યઈ, કાસિ અનંતઈ જે હુઆ,

તે સત્ત છદિહ શ્રી પાસચંદઈ મનિ આણુંદઈ સંયુઆ.

૮૮

—હા. ભં. પાટણુ; કચ્છી દ. ઓ; પ્ર. કા.; ૬-૧૪ માં.

૨. પાક્ષિક (પાખી) છત્રીશી. પૃ. ૫ ગા. ૩૬ અમ.

૩. અતિચાર ચોપઇ. ગા. ૧૫૬ પ્ર. સં. ૧૬૫૭ લીં.

૪. ચરિત્ર મનોરથ માલા.

૫. આવક મનોરથ માલા.

૬. વસ્તુપાળ તેજપાળ રાસ સ. ૧૫૬૭,

૭. આત્મ શિક્ષા.

આદિ—રે અભિમાની જીવડા, તું કિમ પામિસિ પાર,

લધુ છલ નિરખે પારકા, તું તિહનો ભંડાર.

૧

x

x

x

x

અતે—ધમિ આત્મશિક્ષા ભણિ, કીધા દોહા એહ,

પાસચંદિ જે નર ભણે, તમુ મનિ ધરમ સનેહ.

૨૩

(આની પ્રાચીન પ્રત આ. ક. ૨-૧૪ છે.)

૮. આગમ છત્રીશી.

આદિ—

સુહ ગુરચરણ કમલ પ્રણમેસુ, પ્રવચન ગુણહ કેવિ કહેસુ,
શ્રુત ખીજક જોઇ જાણિયે, નામ ગ્રંથ સંખ્યા આણિયે. ૧

* * * *

અંતે—

છણિપરિ સુવિસાલે પંચમ કાલે જે આગમ ગણિ ઉદ્ધરિય,
પુસ્તક લિખિ રાખ્યા જિણુવરે ભાખ્યા ભવિયણ હિતકારણ કરિય,
તસુ નામ પભાણું ગુણુઈ પહાણું ખીજક જોઇ રમૂતિ બણિય,
ચિહ્નુવર છંદિઈ મન આણુદિઈ, પાસચંદ હરખિઈ બણિય.

—લ. સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ધો.

૯. ઉત્તરાધ્યયન છત્રીશી.

૧૦. ગુરુ છત્રીશી.

આદિ—રિસહ પમુહ જિણુવર ચક્રવીસ, વિહરમાણુ તિત્યકર વીસ,
વિહરે દુનિ કોડિ કેવલી, પ્રહ ઊડી વદો મન રલી. ૧

* * * *

એહવચન સાચા સદ્વહે, ભવિયણ આગલિ સાચા કહે,
તે સુહ ગુરનો સમરી નામ, પાસચંદ નિતુ કરે પ્રણામ. ૩૭

—સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ભામ. ધો.

૧૧. મુહુપતિ છત્રીશી.

૧૨. વિવેક શતક.

૧૩. દુહા શતક.

આદિ—

જગનાથ જગત્રાત; કૃપારપદ કૃપાકર
શરણ્ય ભક્ત સાધાર, શ્રુણુ વિચ્છતિકાં મમ. ૧

* * * *

જગગુરુ જિણુવર વીનવું, વિનતડી અવિધારિ,
ત્રિભુવનનાથક એક તું, જુગતાજુગતિ વિચારિ, ૧

* * * *

અંતે—

જગદીશ્વર પય સમરતાં, પાલંતા તુમ્હ આણુ,
અવજસ જસ દુખસુખ સહી, જે હુઈ તે સુખઆણુ. ૯૭

* * * *

૧૧. એષણા શતક.
૧૫. સંધરંગ પ્રખંધ.
૧૬. જિનપ્રતિમા સ્થાપના વિજ્ઞપ્તિ.
૧૭. અમરદ્વા સમેતિકા.
૧૮. નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા.

આદિ—

શ્રી જિનશાસન જગિ આધાર, નિયતાનિયત પદારથ સાર,
તેહ છે માહોમાહે વિવાદ, તે ટાલો પ્રભુ કરો પ્રસાદ. ૧

x x x x

અંતે—

દુહા.

એ સદ્વહણા ગુરુ વયણે, જાણિ જે પાલંતિ,
સમકિત પ્રવહણે તે ચડી, ભવ જલરાસિ તરંતિ. ૬૩

શ્લોક—નિયતા નિયતા પ્રમ નિર્ણયાર્થપ્રદીપિકા
વિહિતા પાર્શ્વચંદ્રેણ, શ્રી ગુરુણાં પ્રસાદતઃ ૬૪

૧૯. બ્રહ્મચર્ય દશ સમાધિસ્થાન કુલ.
૨૦. ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી ક્તો
૨૧. સત્તરભેદી પૂજા વિધિગર્ભિત.
૨૨. + ૧૧ બોલ સઝાય-સ્વ પ્રરૂપેલ. (અ. રા. સં. ૧) છેલ્લે બુએ.
૨૩. કાઉસમ્બના ૧૯ દોષ સ.

૨૪. વંદન દોષ કર કુલક.

આદિ—પ્રણમિ પરમાણુદંપય, પરમેશ્વર પહુ પાસ,
કરિ સુગુર વંદણુતણો, પરમારથ સુપ્રકાશ. ૧

* * * *

અં. બત્રીશમો દોષ એ જાણિ, પરિહર સંભલિ પ્રવચન વાણિ,
એ બત્રીશ દોષ ટાલિવા, આવસ્યક નિરતા પાલિવા. ૨૭
ઈમ ગુણુ વંદણુ જે નર કરે, ભવસાયર તે લિલે તરે,
પાસચંદ હરષિષ તે કહે, ભણુત ગુણુત પરમારથ લહે. ૨૮

૨૫. ઉપદેશ રહસ્ય ગીત.

૨૬. ૨૪ દંડક ગણિત પાર્થિનાથ સ્તવન—

આદિ—

પ્રણમુ પાસનાહ પ્રહિ સમર્થ, દરસણિ દહે દુરી ઉપસમર્થ,
કરે વીનતી એ કરે જોડિ, આગતિ ગતિ ભવચિકી વિજોડિ. ૧

* * * *

અંતે—

પત્રવણા ભગવતી મઝારિ, બોલ્યુ તિહાએ બદ્ધત વિચાર,
પાસચંદિ વીનવિઉ પાસ, મુઝ મન વંછિત પૂરે આસ. ૨૪
—છતિ સ્તવનં. ટપાસહિત ૩. આ. ક. [પ્ર. કા.]

૨૭. આરાધના મોટી—(સં. ૧૫૬૨ માધ શુદ્ધિ ૧૩)

અંતે—

“ પનરહ સય બાગૂ વરસિ વિક્રમકાલ વિચારિ,
માધ શુકિલ તેરસિ દિવસિ પુખ્ય રિખિખ ગુરવારિ. ૪૦૫
પાસર્થ નિરતી જે જિનઆણુ, તે પામર્થ વંછિત કલ્યાણુ,
પભણુઈ સાહુરયણુ ગુરસીસ, પાસચંદ સૂરિંદ મનિ ધરી જગીસ ૨૧૩

૨૮. આરાધના નાની

અંતે—

વિહરમાણુ જગિ દીપતા, પાસચંદ ઉવચાય,
કીધી સિરિ આરાધના, સ્મરસિંધ મનિ બાય. ૪૦

૨૯. ખંધક ચરિત્ર સંજાય—સં. ૧૬૦૦ વૈ. શુ. ૮ શુક.

અતે—

વડતપ ગચ્છિ ગુણરયણુ નિધાન. સાહુરયણુ પડિત સુપ્રધાન.

પાર્શ્વચંદ્ર નામે તસુ સીસ, તિથિ કીધો મનિ આણી જગીસ ૧૦૦

સૂત ચકી કાંઈ અધિકો ગણુ, તેય ખમો જિનનાણી નણુ,

ખખરસ (૧૬૦૦) ચંદ વરસે ઉજલી, વઠસાખી આઠમિ મનરલી ૧૦૧

શુકવારિ એ પૂરો કર્યો, મહાગ્ધવીશ્વર ભવજલ તર્યો,

તે મુનિવરનો સમરી નમ, ત્રિકરણુ શુદ્ધિઈ કરં પ્રણામ. ૧૦૨.

૩૦. આદીશ્વર ન્તવનં વિજ્ઞપ્તિકા.

તુગ્ધ પ્રસાદિ હુઓ પરમાણુદં, કરજોડી પ્રણમે શ્રી પાસચંદ

૩૧. વિધિશતક.

આદિ—વંદિય વીર જિણિંદા, નમિય ગોાય ગણુધાર,

સમરિય સુહ ગુરપય પસાય, જે મુઝ આધાર,

જિન પ્રતિમા પૂજા વિશેષ, બોલિરયો વિચાર,

સુગુર વચને સભદ્યો જિસો તે ચિત અવધાર. ૧

* * * *

અતે—

લહી ઉસગ અવવાય, નરગુર સંગતિ સંગતિ સરિસા ફલ લહે.

એ સુપ્રસન્ન જિણુવર રાય કરણા ભગતિધ, પાસચંદ મુની ધમ કહે એ. ૯૯

ગાહા— * * *

૩૨. વિધિ વિચાર—

આદિ—વીર જિણેસર પય પ્રણમેવિ, સમરવિ કવિજણુણી સુયદેવી,

પભણિસ વિધિહિ તણો વિચાર, સંભલિ ભવિયણુ લહો ભવ પાર. ૧

* * * *

અતે—

ધમ સંખેપેહિં વિધિ હિ વિચાર, ગુર મુખે જોધ આગમ સાર,

બોલ્યું અવિધિહિં થોહું બહુ, તે જિણુવાણી ખમિજ્યો સદ્. ૧૫૨

* * * *

૩૩. નિશ્ચયવ્યવહાર સ્તોત્ર—વીકાનેરમાં.

આદિ—વિક્રમનગરે પુરવર પ્રાસાદિ, જન ગુણ ગાવે મધુરે સાદિ,
ચક્રવીસ વટે જિજીવસ ચક્રવીસ, વહિસુ પ્રિ સુમનહ જગીસ. ૧

* * * *

અંતે—

ધમ નિશ્ચયે વ્યવહારે સુત અનુસારે એ દેખાડિ વાનગીય,
એ નિરતા કરીયે હિયડે ધરીયે ધણિ વ્યવહારે તાં લગીય,
જાં નાવે કેવલી થાય ન કેવલિ સમરથ પરમારથ લલિય,
જિન આણી પાલો દુર્મતિ ટાલો પાસચંદ હરપે કહિય. ૫૯

* * * *

(૩૪) વીતરાગ સ્તવન—દાસ.

આદિ—

ગાથા—વિહિ જિણુ ભુવણુમિ સયા, વિહિ પડિમા વંદણેણુ ભવ્યાણુ,
વિહિ પુવ્વ પૂચણેણુ, સમ્મત સુદ્ધ સમુદ્ધસધિ. ૧

* * * *

બાપા—જો રાગ દોસ સરસ વસિ વિચિત્ર, ને જ્ઞણે પ્રભુ સવિ મુગ ચરિત્ર,
અં—ધમ ત્રિજગનાયક સિદ્ધિદાયક તરણુ તારણુ જિણુવરા,
ભવભીડ ભંજણુ મોહગંજણુ દુરિત તમભર દિણુયરા,
ગુણુ તુમહ પામી કેમ સામી પાસચંદે ગાધએ,
ધક આણુ વહીયે પાર લાધયે, મનહ વહિય પાધયે. ૪૧

૩૫ ગીતાર્થ પદાવબોધ કુલ.

આ૦ વીર જિણેસર દુષ્પ સંહંતર, નિરતો વરતે ધર્મ નિરંતર,
તેહ તણો વિછેદ પયંપે, આગમ વચણુ થકી નવિ કંપે. ૧

અંતે—

ધમ આગમ વાણી ભવિયણુ જાણી, સંવેગી ગીયથ પયં,
સૂતારથ સાચો સંભલિ રાચો, જિણુ ધર્મિ જિમ લહો સુહં. ૩૧

૩૬ રાસ-અતનો પક્ષ મમ મેલ્હજ્યો.

આ૦ સાર વચન જિન ભાષીલ, એ જાં મિલી નહીં થીજો કાઈ,
હિયે વિમાસી જોધલ્યો, સેવન પીતલ સમ કિમ હોઈ કે
અતનો પક્ષ મ મેલ્હજ્યે

* * * * *

અંત—

પાસચંદ ધમ વીનવે, જિનપ્રતિમા જિંજીવરની બુદ્ધિ,
એક મના થઈ ધ્યાવતાં લહિજો મનવંછિત સિદ્ધિ. શ્રુ૦ ૪૩

૩૭-૩૪ અતિશય સ્ત૦

આ૦ જિન ચક્રવીસે અતિશય શ્રુતિ ભણ્યા,
ચક્રયે અગે ગુરુમુખિ મે સુણ્યા,
તે હિયે કહિયું હરખ હિય ધરી, સ્વામિ પામી જળ કેવલસિરિ. ૧

અંતે—

ધમ ચ્યાર અતિશય જનમ સાચઈ જાવ જીવિય તે રહે,
ધંચાર અતિશય કર્મક્ષયથી, હુંતી ગીતારથ કહે,
ઉગણીસ સુરકૃત તીસ ચ્યારે, એહ સાધારણુ ભણ્યા.
સર્વ જિનને ભગતિ ભાવઈ પાસચંદિઈ સંયુણ્યા. ૫

૩૮. વીસ વિહરમાન જિનસ્તુતિ.

આ૦ સ્વામિ વંદુ વિહરમાન જિનવર સીમંધર.

અંતે—

પાલી રાજ મહન્વય ધરી, પામી કેવલ નાણુ.
પાસચંદ્ર નિતુ પ્રહ સમે, પ્રણમુ સુખનો કાણુ. ૮

૩૯. શાંતિજિન સ્ત૦

આ૦ જિનેંદ્ર શાંતિસ્વર પાય લાગું, તુંમ કને સૂણો તત્તવ માગું.

અંતે—

કલસ.

ધૃતિ સ્તુતો જગ જીવરા જીવનભાસ્કર,
અનંત સુદ્ધા સ્વામી તિ જિનશિયે,

૪૦ રૂપકમાલા

સં. ૧૫૮૬ રાણપુરમાં.

આમ આપિઈ આપ સંભાલિયે રે જીવડા વિચારિ,

આગા જિનની પાલિયે, શિવ સુખની દાતારિ

આતમા સાર સીખ સુણો.

અતે—

રાણપુર રલિયામણો, આદીશ્વર જિનરાઉ,

પાસચંદ ધમિ વીનવે પ્રભુ કરિ એહ પસાઉ. ૨૮ આ.

હોજ્યો નારિનિ રામમય, પરમાનંદ ઉલ્લાસ,

ભવિ ભવી મુજ મન ભમરને તુમ્હ પય કમલિ નિવાસ ૨૯ આ.

સંવત પનર છયાસીયે, કીધી રૂપકમાલ,

ઉત્તમ તે કંઠિઈ ધરે, જસુ મને સીલ રસાલ. ૩૦ આ.

૪૧. સગ્રાથ.—

આમ દેવ ગુર સંધ કારણ મુનિવર, ચક્રવર્તિ દલ ચૂરે,

*

*

*

*

અતે—

ભણે પાસચંદ તુમ્હે ચારિત્ર લેધને, પરિગ્રહથી મન ટાલો

અરિહંત વચને સાચ પડ્યો, મુઠ્ઠો સંજમ પાલોરે.—મુનિવર

હિંસા ધર્મ કાંઈ ભાખો ૯.

૨૨ એકાદશવચન દ્વાત્રિંશિકા—ઉપર નં. ૨૨ જુઓ.

પ્રમ પ્રભુભીય સ્વામી વીરજિણુદ, જસુ દંસણુ હુઈ પરમાણુદ

કહું સંલેપઈ બોલ પ્રગ્યાર, વિગતિ સહિત લહિ ગુર આધાર. ૧

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

સેવા કરિયઈ ભવજલ તરિયઈ ધરિયઈ હિયડઈ ગુર વચણું.

પરમારથ અહિયઈ શિવસુખ લહીઈ રહિયઈ આદરિ જિનશરણું,

પ્રગ્યાર પદારથ ભાખ્યા સમરથ સાંભલિ ભવિયણુ સદવહિયે,

જે થાઇ ઇકચિત પામઇ સમકિત શ્રી પાસચંદ પ્રણિપરિ કહ્યો. ૩૩

—આ ઉપરના સર્વ એક પુસ્તકમાં છે. લિ. સં. ૧૯૩૧ પોસ્ટ સુદિ ૨ મંદવાસરે. લિ. અક્ષય સરીખાલી મારવાડી પા. ૬૪-૧૨ ધો. (આ નાની નાની હુંક કૃતિઓ છે. તેના રચનાર પરથી પાલ્યંદીય ગદ્ય નીકળે છે. મૂળ તે નાગપુરીય તપગદ્ય કહેવાય છે.)

૨

૧૦૯ વિજયદેવસૂરિઃ (પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિના પ્રચર

પુસ્તક શિ.)

(૧૯૩) શીલ રાસ.

* જોધપુર પાસેના રણનગરમાં ઓશવાલ વંશીય ચાહડશાને ત્યાં તેની પત્ની ચાંપલદેવી બરદરાજ નામનો પુત્ર થયો. તેને ન્હાનપણમાં પાર્શ્વચંદ્રે દીક્ષા આપી, બરદરાજને અને અક્ષયકવિ (જુઓ તે નામના કવિ નં. ૧૧૧) ને અરસપરસ સ્નેહ થયો. બંનેએ આગમોનો અભ્યાસ કર્યો તે પ્રમાણુ આદિ તર્કશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા દક્ષિણ દેશમાં જવાની ઇચ્છા કરી કોઈ ન જાણે તેમ બંનેએ દક્ષિણમાં વિહાર કર્યો. ત્યાં કોઈ સ્વેતા-અરાચાર્ય પાસે અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ કર્યો. પછી તે ગુરૂની રમ લઈ પાછા વળતાં દક્ષિણના વિજયનગરમાં આવી ત્યાંની રાજસભામાં દિગમ્બર પંડિ-તોને જીતી લીધા. ગુરૂઓ પાસેથી સૂરિમંત્ર લીધા હતા, તેથી રાજ્યએ ઉત્સવ સહિત વિજયદેવ સૂરિ એ નામ બરદરાજનું રાખી આચાર્ય થઈ ગયા. પછી જોધપુરમાં આવી પાર્શ્વચંદ્ર ઉપાધ્યાયને વંદન કરી તેને સૂરિપદ આપ્યું. ત્યાર પછી વિહાર કરતાં ખંભાતમાં આવ્યા ત્યાં રોગ થતાં વિજયદેવસૂરિએ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. સ્વર્ગવાસ થયાં પહેલાં અક્ષયકવિને સૂરિમંત્ર આપી તેમનું ' વિનયદેવસૂરિ ' એ નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી વિનયદેવ સૂરિએ સં. ૧૬૦૨ માં ' સુધર્મ ગદ્ય ' એ નામ ગળી જુદોગદ્ય કાઢ્યો. વધુ માટે જુઓ મનજીકવિ કૃત વિનયદેવ-સૂરિ રાસ. જૈ. રા. સંગ્રહ ભાગ ૩.

આદિ—

પહિલઈ પ્રણામ કરઈ જિનરાય, લાગુજી ગોતમ ગણુધર પાસ,
સદ્ગુરુ વાણી વલી સાંભલડ, બૂલડજી અક્ષર આણિજ્યો ઠાઈ
રાસ બણિસુ રલિયામણુડ, જે સુણ્યા સીલ દિવઈ ચિર થાઈ
કોકિલા જિમ કલિરવિ કરઈ, માસ વસંત જિમ અંમ પસાઈ કિ.
કંઈ શીલ અખંડિત સેવજ્યો. ૧

*

*

*

*

અંતે—

હિવઈ શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ તણુકિ સુપસાડ, સીસ ધરઈ નિજ નિરમલ ભાડે,
નયર જાસોરદ જગનક હિવિ નેમિ નમક નિતુ એ કરજોડિ,
વીનતી એ હા જિન વીનવડ સ્વામિ ઠક ખિણિ અમ્હ મનથી નવિ છોડિ.
મીલ સંધાનઈ પ્રીનડી હિવઈ ઉત્તરાધ્યયન આવીસમડ જોદ.
વલીય અનેરા ગ્રંથથી અરથ આગા વિના જિ કલ્લક હોદ,
વિકલ હોજ્યો મુઝ પાતક સોઈ જે જિનભાષ્યક તે સદી
સ્વામી દુરિત નઈ કટ હરક હરિ, વેગિ મનોરથ માહારા પૂરિ,
આણુસ્યક સંજમ આપિયો હિવઈ વીનવત ધમિ શ્રી વિજયદેવ સૂરિ કિં
૮૦ સીલ૦

—શ્લોક ૨૭૦ સાંધી હરખાં વાચનાર્થ. શ્રી. જૂની પ્રત પા. ૯—

૧૧ ક. મુ.

—લ. સ. ૧૬૫૭ પા. ૧૨ માણુક.

—લ. સં. ૧૬૬૯. હિંદિસાહિત્યના સન ૧૯૦૦ ની ખોજનો
રીપોર્ટ નં. ૯૧.).

—સં. ૧૭૩૫ જેઠવદિ ૪ વિ. ૧૫-૯ માં.

—લિં. જ. કુંગરસી શિ. લાલચંદ્રેણુ. સાંધી જિઉજી પડનાર્થ
સં. ૧૭૬૬ લાણુકરણુસર મધ્યે. (-૧૧ થો.)

—લિ. જ. હાકુરજી તસ્ય શિષ્ય જ. આસકરણુ સ્વપઠનાર્થ ૮-૧૪
લીં. ૧૦-૧૧ બાલ૦; ખં. ૧; વિ. ધ. (ન્યાના ચોપડામાં).

(આ રાસને ગેમિનાથ રાસ, શીલરક્ષા રાસ, શીલરક્ષા પ્રકાશક રાસ આદિ નામથી પણ ઓળખવામાં આવેલ છે.]

ઉપદેશ ગીત—

આદિ— સુરતરની પરિ દોહિલકરે, લાધઉ નરભવ સાર.

અતે— ખિમાસહિત તુહો તપ કરહ, ધમિ બોલિહરે વિજયદેવસુરિ ૧૬

૧૧૦ સમરચંદ્ર*. (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ શિ.

(૧૯૪) શ્રેણિકરાસ અને બીજી નાની કૃતિઓ.

(૧) શ્રેણિકરાસ. રતન.

(૨) પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સ્તુતિ ને સજાયો.

(૩-૮) મહાવીર સ્તવન—સં. ૧૬૦૭ જેઠ સુદ ૮ ખંભાતમાં

સંવત સોલસતુત્તરદશ થંબ તીરથિ જેઠ માસ,

સુકલપક્ષ અઠ્ઠમિ દિણે, તવણુ રચિઈ ઉલ્લાસ.

પ્રત્યાખ્યાન ચતુઃસસતિકા.

પંચવિંશતિ ક્રિયા સં, આવશ્યક અક્ષર પ્રમાણુ સં.

રાત્રુજ્ય મંડન આદિનાથ સ્તં સં. ૧૬૦૮ મહા સુ. ૮

* સમરચંદ્ર—પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના સ્થાપક પાર્શ્વચંદ્રજીના શિષ્ય. સિદ્ધપુરપાટણના શ્રીમાલી બીમાશાહના વાલાદે સ્ત્રીથી થયેલ પુત્ર. જન્મ સં. ૧૫૬૦ માગસર સુદિ ૧૧, દીક્ષા સં. ૧૫૭૫, ઉપાધ્યાયપદ સં. ૧૫૯૯, આચાર્યપદ સં. ૧૬૦૪, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૬ ના જેઠ વદ ૧ ખંભાતમાં. એમના સમયમાં શ્રી આનંદમેરના શિષ્ય પદ્મમેરસૂરિ અને તેમના શિષ્ય પદ્મસુંદર ગણિ થયા કે જેમણે રાયમલ્લાબુદય મહાકાવ્ય, પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય, જંબૂસ્વામિ ચરિત્ર પ્રાકૃત, તથા પ્રમાણુ-સુંદર નામનો ન્યાયગ્રંથ કર્યો—તે ઉપરાંત ભગવતીસૂત્રપર ઉત્તમ બાલાવ-બોધ (ટપો) ગૂજરાતી ભાષામાં કર્યો—તે પદ્મસુંદર અકબરનુચિત આકર્ષીત કરી તેમની રાજસભામાં રહેતા હતા.

શ્રી પાસચંદ્રસરિંદ સીસઈ સમરસિંધ સંવહરધ,

માધ માસિઈ શુકલ અઠમિ સોલસઠકુતરધ.

૧૩

શાંતિજિન રત૦

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર. સં. ૧૫૮૮.

વસુ વસુ જ્ઞાન પરમ જુગ્યાન તપો અભિધાન વૃદ્ધિ દિન માસે,

જિના ચોવીસ જગત્રય ધસ યુણ્યા સજગીસ સમર સુલ્લાસે. ૨૫

(૯) બ્રહ્મચારી—તેમાં બ્રહ્મચર્યના યુણનું વર્ણન છે. કડી ૯૪ અને
શ્લો. ૧૧૫ છે. —હાથાભાષ ભં. પાટણ.

આદિ—

ગ્રાયમ ગણુહર પાય પ્રણમી કરી,

બ્રહ્મવત ધ્રુવસિ ઉ હરપ હીઈ ધરી,

સદ્ધું પાલી ભવસાગર તરી,

પ્રીણી પાંમધ પામિસિ શિવપુરી.

૧

*

*

*

*

અતે—

એકેક ધંદ્રી વસિઈ આઠઠ કર્મ ંથિ સુદૃઢ કરધ,

અનાદિ અનઈ અનંત ચક્રત્રધ કાલ અનંતું સંચરધ,

શ્રી પાસચંદ્ર સરિંદ સીસો સમરસિંધ ધમ ઉચ્ચરધ,

ધંદ્રી તણુઉ ને કરધ સંવર હેલાં શિવરમણી વરધ.

૯૪

—પ્ર. કા.

(૧૦) ઉપદેશસાર રત્નકોશ-૧૧ બોલ સઝાય.

આદિ—

તિથંકર ચક્રવીસહઉં, વંદુ સુચુર સુસાધુ

પ્રચયન ને સૂચો કહે, ૫૮ જીવ વીરાબાધ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

છગ્યાર પદ એ સૂત્ર સાપિઈ, સુમુર મુખી અવધારિયે,

આદેયપદ મન વચ કરીઈ આદરી હેય વારીયે,

જેય વસ્તુ સ્વરૂપ જાણી ધર્મસ્થ મન રાખિયે,

મરોઈ શ્રી પાસચંદ સીસિઈ સમરસિંધ હમ બાહિયે.

૬૧

—ધો.

૧૧૧ બ્રહ્મમુનિ+—વિનયદેવસૂરિ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ ગચ્છીય

+ બ્રહ્મ—જન્મ સં. ૧૫૬૮ ના માગશર શુ ૧૫ ગુરને દિને માત્રવાના આજણાક ગામમાં સોલંકી રાજા પદ્મરાય પિતા અને સીતા દેમાતાને ત્યાં; નામ બ્રહ્મકુંવર. તે અને તેના મોટા ભાઈ ધનરાજ કાર-મણીની જાત્રાએ સ. ૧૫૭૬ માં ગયા ને ત્યાંથી ગિરનાર ગયા ત્યાં આંચલિક રંગમંડલુ ઋષિએ જન્મેને દીક્ષા આપી દીધી. પાર્શ્વચંદ્રના ગુર સાધુરત્નના ગુર પુણ્ડરત્ન પાસે બરદરાજે દીક્ષા લીધી. તે બરદરાજને બ્રહ્મઋષિનો ભેટા પાટણમાં થયો. પછી ધનઋષિ, બ્રહ્મઋષિ અને બરદરાજ ઋષિએ દક્ષિણમાં અભ્યાસ કર્યો. ત્યાંથી વિજયનગર ગયા. ત્યાં દિગંબરોને વાદમાં જીત્યા. ને તે વખતે રાજાએ બરદરાજને વિજય-દેવસૂરિનું નામ તથા પદ આપ્યાં. વિજયદેવે પાર્શ્વચંદ્રને સૂરિપદ આપ્યું. વિજયદેવે બ્રહ્મઋષિને સૂરિપદ આપી વિનયદેવસૂરિ નામ આપ્યું. આ વિનયદેવ સૂરિએ સુધર્મગચ્છ એ નામથી જુદી સામાચારી સં. ૧૬૦૨ ના વૈ. શુ. ૩ ને દિને ખુરહાનપુરમાં આદરી. ચૌદશની પાખી કરવાનું, ઉદ્યાત તિથિ ત્યાગવાનું અને પાખી તથા ઝોમાસું જુદું કરવાનું સ્વ વિરૂદ્ધ જાહેર કર્યું. કડવા ગચ્છનાએ ટેકો આપ્યો. અમદાવાદ, ને ત્યાંથી ખંભાત, પાટણ. પછી અમદાવાદમાં વિજયમચ્છના ક્ષમાસાગર સૂરિ આ સામાચારીમાં બન્યા. સં. ૧૬૩૬. રતિર, બરહાનપુર, શ્રીપુર, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, બરહાનપુર, બોરસદ, ખંભાત પાસે કંસારી, ખંભાત-એમ વિહાર કર્યો. બરહાનપુરમાં સં. ૧૬૪૬ સ્વર્ગવાસ. તેના શિષ્ય વિનયકીર્તિસૂરિ નામના હતા. સં. ૧૬૪૬ માંજ મનજીઋષિએ વિનયદેવસૂરિ રાસ રચ્યો તેમાંથી આ હકીકત લીધી છે. વધુ માટે જુઓ. ઐ. રા. સં. ભાગ ૩.

(૧૬૫) ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધ ચોપઈ. સં. ૧૫૯૭.

આદિ—જિણુ ચઉવીસઈ પઠકમલ, મનિ ધરિ હર્ષ નમેસુ,

સુગુર વચન સુભ મંત્ર જિં હીયડામાહિ ધરેસુ. ૧

મનિવર જે જગ જાણીઈ, પ્રત્યય દેખી યુદ્ધ,

મન આણુંદઈ વંદિ કરિ, કહિસ્થઈ તાસ પ્રગધ. ૨

જેઈ અસંખ ઇચે પરિ દુશ્યા, તક પુણુ એ મુન ચ્યારિ,

ચવણુ દીખ કેવલ મુગનિ, સાથિ લલકા મુવિચાર. ૩

અંતે—

સાસણુ દેવન આપઈ લગ, સજમ પાલઈ રિપિ,

તે મુનિવર નક મનિ ધરિનાંમ હર્ષઈ ધ્રુવક કરઈ પ્રણામ. ૧૮

(ગાથા x) —કરકુંડુ ચરિત્ર.

—દુસુદ ચરિત્ર વગેરે

છેલ્લે

રતનાકર ગ્રહ સંખ વરીસ, સમતિ ચંદ સવતઈ જગીશ.

પ્રત્યય યુદ્ધ તણુકિ એ ચરી, ભાષિક મન આણુદઈ. ૧૭

સુધાસુધ જસ જગત્ર વિખ્યાત, વેલ તાત વિમલાદે માત.

શ્રી પાસચંદ ગુર સુગુણુ પ્રધાન, તસુ પય સેવ કરઈ નિ જમાન. ૮

ઉતરાધ્યયન સંખેપઈ કહિઉં, વૃત્તિમાંથી વિસ્તર લલકા,

તેહથી યોદ્યકિ એ ઉદ્ધાર, ભણુતાં લાભ મુદ્ધ વિચાર. ૯

જિન ભાષિતથી કહિઉં વિરહ, પંડિત જન તે કરજ્યો સુદ્ધ,

અમભિલતક કરક પ્રમાણુ, કરજ્યેડી વીનવઈ સુગણુ— ૧૦

મેર મહીમડિલ ચિર રહઈ, સુરિજ જાંસ ગમણુઈ વહઈ

ચિહ્નિસ રતનાકર જલે ભર્યા, યિહુ પાસઈ જમતી પરવર્યા. ૧૧

જાં જગિ જિણુસાસણુ ચિર ચાઈ, તાં એ ભણુતાં ચિત મુહાઈ,

પ્રાંમીજઈ સિવ સુખ સંપદા, પાસનાહિ સુખસાઈ સદા. ૧૨

—૩. કા. પુના નં. ૩૫ સન ૧૮૭૭-૭૮

(આમા કર્તાનું નામ આણંદ ઋષિ આપ્યું છે તે બરાબર નથી.)

(૧૯૬) +સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા.

આદિ—

ચૌપાઈ.

વીર નમું કર અંજલિ કરી, સાધુતણા ગુણ મૈન સભરી,
સાચા ધર્મ પરીક્ષા ભણી, વિગતિ કહું કાંઈ ગચ્છ તણી;
વીરતણા ગણુધર ઇઆર, નવ ગચ્છ તેહ તણા ઇમ ધાર.
પાંચ ગણુધરના ગચ્છ પંચ, પંચ પંચસય મુણિવર સંચ. ૨

* * * *

અંતે—

ગચ્છાચારતણી ચૌપાઈ, ગાથા એકસો તિહુંતેર થઈ,
એ સાંભલી સૌધર્મગચ્છ ભજો, આપ મતિની સંગતિ તજો. ૧૭૩
ઈમ જોઈને જિનવર આણુ, સૂત્ર અર્થ સવિકરો પ્રમાણુ,
અભિનિવેશ મનનો પરિહરો, બ્રહ્મ કહે જિમ શિવસુખ વરો. ૧૪૪

—૫૦ આવક રવજ દેસર, ગામ સાયેણુ કચ્છ.

—પ્રત—ગ્રંથશ્લોક ૨૮૩ સં. ૧૯૩૧ ના માગસર વહ ૫ પા.

૧૧-૧૨ આં ૬૦ —ધોરાજી.

(૧૯૭) સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચૌપાઈ—

અંતે—

(સોરઠા)

સલા પરીસા અતિ ઘોર, સુદરશણ મહા મુની
કાયા કરમ કઠોર, શીલ પાલ શિવપુર ગયા. ૧
જેહનો એહ અધિકાર, કલો ઋષિરાય બ્રહ્મને
સૂત્ર તણે અણુસાર, ભવિયણુ હિત કરી સાંભલો ૨
સુધ્યા તણો હી સાર, શીલ પાલે જે નર સહ
તે પાંચે ભવપાર ઈલાતમે સંકા કા નહિ. ૩

જે કોઈ નરનારિ શીલ પાસે લખ્યા કમ	
સો ઉપજે દેવ મઝાર ઉવાઘ સૂત્ર જેહની શાખ છે.	૪
એસો શીલ નિધાન, ભવિયણ હિત કરી આદરો	
જ્યોં જાઓ નિર્વાણ દેવલોકમેં સાંસો નહી.	૫
એ ખંટ દરસણમાંહિ શીલ અધિકો વખાણીયો.	
તપ સંજમ ખેર થાય શીલ વિના એક પલકમાં.	૬
કહાં તાર્છી કીજે વખાણુ શીલકા ગુણુ તણુ	
જોવોને સૂત્ર પુરાણુ શીલ સારેહિ અધિકો કહ્યો.	૭
ઋષિરાય ધ્મજ ઉલાસ શીલતણુ ગુણુ વરણુવ્યા	
કીયો ચરિત્ર પ્રકાશ મુદ્દર્શનજી શેઠકો,	૮
અધિકો ઓછો કહ્યો હોય તેહનો મિછામિદુકડં	
સૂત્ર પ્રાકૃત જોય જેહને અનુસારે ભાષીયો.	૯
એ શીલ તણુ વખાણુ પડે સુણુ નર જે સદા	
પવિત્ર કરે જીભકાન, સુખ પાવે તે સાસતા.	૧૦
—સર્વગાથા ૮૩૯ લિ. સં. ૧૮૪૦ જેષ્ટ વદિ ૧૧ વાર ચંદ-	

વારે. ૧૫-૨૭ આગ્રાભંડાર.

(૧૬૮) અઢાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષા*

આદિ—

સુંદર રૂપ વિચાર ચતુરપણું ઉત્તમ કુલ અવતાર;
ભોગ સંયોગ સંપતિ સવિ અતિ ભલી, પામીછ અરથ ભંડાર.
વિવેકી જીવદયા ધર્મસાર, પાલીછ કરીય વિચાર-આંકણી
અંગ નિરોગ નહ જીવિત અતિ ધાણું, કીરતિ પ્રત્યલ સોભાગ,
જિનવર ગણુધર અમરપતિ ચક્રધર, ઉત્તમ પદ લહિ લાગ. વિ.

* * * *

અતે—

સમકિતધર છઈં મોડલા, નહીં મિથ્યાતી પાર;
દેખી લણુ મ રાચસઉ, પરખઉ સમકિત સાર. ૧૩. આ૦

દોષ અદાર રહિત ભક્ષા, પરખડ અરિહંત દેવ;
 સમકિત તન તપ ગુણિ બર્ષો, સાધુ તણી કડ સેવ. ૧૪. આ.
 ભાખિડ સૂત્ર પ્રમાણુ, તે આરાધુ ધર્મ;
 તત્ત્વ ખરાં ત્રણિ એ અછઈ, સમકિત મૂલ એ મર્મ ૧૫. આ.
 પાપ સતર હજૂયાં ગિણુક, મોટક ભાર મિથ્યાત્ત;
 છત્ર તણુધ પોતધ અછધ, કાલ અનાદિ વિખ્યાન. ૧૬. આ.

રાગ આસાઉરી.

છવવધ અસત્યતત અનઈ ચોરી, નારિની સંગતિ પાપની ઉરી
 સંભલક પ્રાણીયા એડ વિચાર, મન મુધિ પરિહરિય પાપ અદાર,
 પરિમલક કોધ વલી માંન નિ માયા, લોભ છઈ સયલ દૂપણુનણા પાયા સ.
 રાગ નઈ દ્રેષ ગિણિ કલ્લ નઈ આલ, પિશુનપણૂં રતિ અરતિ વિશાલ. સ.
 પર પરિવાદ માયા મૃયા વાણી, વલીય મિથ્યાત શલ્ય પરિહરિ ભણી. સં.
 એહ તણુઈ વલિ છત્ર અનાદિ, દુઃખ ધણું સહ્યાં પડધ પ્રમાદિ. સં.
 એહનક જેમ કરધ પરિહાર, મુગતિ તણું સુખ તે લહઈ સાર સ.
 શ્રીખલ્લ કલ્લ ધમ આણુંદ આણી, સાધુનઈ વંદયો ભવીયણુ પ્રાણી. સં.

—સં. ૧૬૮૦ વર્ષે ચેઈત્રિ વદિ ૧૧ રવક દિને લખૂં છિં.
 લિખિત ધોલકઈ વારતવ્ય પોરવાડ જાતી પારીખ દેવરાજ સુત વિમલ-
 દાસ પઠનાર્થ રચયમેવ. —આમોદ; પ્ર૦ કા૦

* “આ કવિએ પોતાનાં નાનાં નાનાં કાવ્યોને ‘ભાપ’ એ નામ આપ્યું છે. અલ્પકૃત આઠ દશ ભાપ મને મળ્યાં છે. કેટલાક ભાપના વિચાર પ્રૌઢ અને પદ્ય રચના ઉત્તમ પ્રકારની છે. સવત્ ૧૫૨૬ માં લખાયેલા એક ગુટકામાં આગલા શતકના બીજા કેટલાક સસ ઉતાર્યા છે તે બેમાં ‘અલ્પ’ ના ‘ભાપ’ પણ ઉતારેલા છે એ પરથી સમજાય છે કે આ કવિ સોળમા શતકની શરૂઆતમાં થયો છે.”—રા. મણિ-લાલ બેકરબાઈ વ્યાસ આમ જણાવે છે. પણ ખરૂં જોતાં કવિ ને શતકની અંતમાં ને સત્તરમાના મધ્ય સુધીમાં થયેલ છે.

(૧૯૮) જિત નેમિનાથ ૪૪ ઢાલવું વીવાહહુ.

આદિ—

રાગ ધન્યાસી.

સારદ સાર દયા કરિ દેવી, હીઅડા બીતિરિ આણીજી,
નમિ નાથનું ધવલ રેચિ સુસં સરસ સુકોમલ વાણીજી

અતે—

એ ધવલ રચ્યહ મઈ આંણી મનિ આણુંદ,
બ્રહ્મચારી નિરૂપમ ગાયહ નેમિ જિણુંદ,
કહઈ શ્રી બ્રહ્મ સદા જિન વંદઈ એ કરજોડી,
તે અલવઈ પાંમઠ સુખ સંપતિની કોડી.

૨૦૧

પદ અક્ષર માત્રાહીણુ કહિહ હુઈ જોય,
પંડિત જન જોઈ નિરતહ કરજોયો તેય,
સૂત્ર વ્રતિ ચરિત અનુસારઈ જાણી સાર,
લવલેસઈ ભાખ્યહ એહ સયલ અધિકાર

૨૦૨

—અંથાય ૪૭૬ પ્ર. કા.

(૨૦૦) ઉત્તરાધ્યયનના સર્વ (૩૬) અધ્યયન સં—

અતે—

છત્રીસઈ ઉત્તરાધ્યયણુંદ રે, જિણુવર કહઈ,
અમૃત વયણુ, સમત જગસું મનિ ધરીયઈ રે,
જેહથી ભવસાયર તરીઈ જિનં

૨૦

એ ભાસ સંખેપેઈ સારીરે છત્રીસઈ અધ્યયન વિચારી,
બ્રહ્મહં કહઈ જે જન બણુસેરે;
મંગલ કમલા લલિત્યહ.

૨૧

—ઇતિ શ્રી જીવાજીવ વિભત્તી ગીતં ॥ ૭ ॥ શુભં ભવતુ । કલ્યાણુ
મસ્તુ ॥ ૭ ॥ અંથાય ૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા જાણુવી. શ્રી શ્રી સં. ૧૬૪૪
વર્ષે વૈશાખ વદિ ૭ સોમે શ્રીમાલી ગ્રાંતીય ૫૦ તેજ સુતા ૫૦ લાલજી
પાનાઈ ॥ ૭ ॥ ૭ ॥ (પ્ર. કા. પાસેનો ચોપડો.)

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્ર મંડલુ, નમર અચલપુર સોહકલ્લ,

ધન વિક્રમ ભૂપતિ તસુ રાણી, ધારણી જન મન મોહકલ્લ. ૧

(૨૦૧) જિનપ્રતિમા સ્થાપન પ્રત્યંધ—પાનાં ૪૫ અમ.

(૨૦૨) સુમતિ નાગિલ રાસ. ૧૬૧૨ રત્ન. ૨

(૨૦૩) અભાપુત્રરાસ.

બીજીકૃતિઓ.

૧-૪ પાર્શ્વનાથ સ્ત૦—આસ મનવંછિત વાસજિન પૂરણ.

આદીશ્વર સ્ત૦—રિષભદેવ છર્ષ આણુંદ જોહનર્ષ નમે.

પાર્શ્વનાથ ગીત.—કેવલ ન્યાન દિવાકર ભગવંત.

બંભણાધીશ પાર્શ્વસ્તવ.—સકલ સુરાસુર સેવતિ પાય, થંભણુ પુર

મંડલુ જિનરાય.

૫. અંતકાલ આરાધના

૬-૭. અહનક સાધુ ગીત અને મૃગાપુત્ર ચરિત્ર-પ્રત્યંધ

૮. અષ્ટકર્મ વિચાર.

૯. ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ધવલ

૧૦. સંભવનાથ સ્તવન (છ કડી)

૧૧. ૨૪ જિન સ્ત૦

૧૨. સૈદ્ધાન્તિક વિચાર

૧૩. ચક્રપર્વી વ્યાખ્યા

તદુપરાંત સ્તવનો, સઝાઓ, કુલકો અને પ્રાસંગિક કાવ્યો.

સંસ્કૃતમાં જંબુદ્વીપ પત્તિસૂત્ર પર દીકા, પાખી સૂત્રવૃત્તિ રચેલ છે.

૧૧૨ કવિયજ્ઞ (સં. ૧૬૫૨ પહેલાંના—હીરવિજયસૂરિના

વખતના)

(૧) ચોવીશી (૨૪ જિનસ્તો)—ચંદ્રકલા છંદમાં

આદિ—

સાહિબા વાલેંસર અરિહંત કેં નિસુણો વિનતીરે લો.
સસનેહા ગુણવંત કેં હીયડે જે હતી રે લો. સા.

x

x

x

x

અંતે—

ગિરિઆરે ગુણુ તુમતણા—એ દેશી.

તુઝ ગુણુગાડિ ક્યારસેં મે સમકિત ગુણુ દિપાવ્યારેં,

કવિયજ્ઞ જગમાં છતના યજ્ઞ ગુહિર નિસાંણુ વજ્રવ્યારેં

—વીર જિનનેરેં જાઉં ભાંમણુડે. ૫

—છતિ સં. ૧૭૮૯ બા. સુ. ૧૩ દિને સૂરત બંદરે. ૮-૧૬ આ. ક.

(૨) પાંચ પાંદવ સગાય

આદિ—

હસ્તનાપુર વર બલુ, તિહાં રાજ પાંડૂ સારરે.

અંત—

શ્રી હીરવિજયસૂરિ ગઝ ધણી, તપગાઝનો ઉચોતકારરે,

કરનેડી કવિઅણુ મુઝ આવાગમણુ નિવારેરે;

મુઝ આવાગમણુ નિવારે પંડવ પંચ વંદતા મનમોહરે.

૧૯

—સુમતિરિચિના લેખિ. સં. ૧૬૯૯ વ. શ્રા. સુ. ૫ દિને વિક્રમ

પુરે નગરેં ગ. દેવકુશલ પઠનાથ. ૧-૧૭ માં.

(૨૦૪) તેતલીપુત્ર રાસ. ૧૫૯૫ (?)—પાનાં ૧૨, અમ.

(૨૦૫) અમરકુમારરાસ.

(૧૧૩) કલ્યાણુ (તં હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ૨૦)

(૨૦૬) કૃત કર્મ રાજાધિકાર રાસ. સં. ૧૫૯૪. મધારમાં.

અતે—

- અંદગચ્છ શ્રી ગુર દીપતા એ માં સુવિહિત સૂરિ શૃંગાર
શીલિઈ જાંબૂ અભિનવાએ માં ગુર ગણુજલ ભૃંગાર. ૬૬
- તપગચ્છ શ્રી ગુર નાયકુએ માં શ્રી હેમવિમલ સૂરિદ
નામિઈ નિધિ પામીઈએ માં દુકૃત નઈ ફરિ. ૬૯
- તાસ સીસ સોહામણાએ માં તપગચ્છનુ આધાર.
નામિ સોભાગિઈ આગલા એ માં પાલક પંચાચાર. ૭૦
- શ્રીસૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ચિરજયુ એ માં સદ્કો દિ આસીસ,
વિમુખ પુરંદર ગુણુનિલુ એ માં ધર્મવંત નિસિદીસ. ૭૧
- વિદ્યા ચૌહર્ષ અલંકરિઈ એ માં તપ જપિ ક્ષિમાનિધાન
શ્રી કલ્યાણુ જય જય કરએ માં પંડિત સકલ પ્રધાન. ૭૨
- જસ નાંમિં જસ પામીઈએ માં કવિજન દિષ્ઠ સદ્ માંન
ચરણુ કમલ તે ગુર તણુપએ માં શ્રી રાજહંસ સમાન. ૭૩
- તે ગુર નઈ સુપસાઉલઈ એ માં યુગ નિધિ ધૃષ્ટિ ભૂ વિચાર
વરસ મામ બાહુલ સુદિઈ એ માં જયા તિથિ સુર ગુરવાર. ૭૪
- રાસ રચિઈ રંગિઈ કરીએ માં વંદન કરે કરજોડિ
વચન કથન જે બોલીઆં એ માં અધિકી ઓછી વાત,
દેવગુર શ્રી સંધ સાષીઆ એ માં મિચ્છા દુકક સાત. ૭૬
- નગર અનોપમ જાંણીએ એ માં મંદિર શ્રી ગાધાર
ધર્મકાજિ કરી આગણુએ માં દાંત દીધ અનિવાર. ૭૭
- જિહાં એહવા વિવહારીઆએ માં પૂજા શ્રી વર્ધમાન,
વર્ધમાંન જિન પૂજતાએ માં સુખ પામઈ વૃદ્ધમાન. ૭૮
- જપતાં શ્રી વર્ધમાન જિન એ માં સવિ સંપદ અનિવાર
દિનિ દિનિ પાંમક અતિધણાંએ માં માંગલીક જયજયકાર. ૭૯

(કલ્પ)

ભાં પવર મંદિર સકલ સસિદર વિપુલ અંબર મંડલ.

ઉદયગિરિ ભાં ઉદય કરુક દિવદિલ રત્ન મહીતલ.

તાં એહ મી કૃતકર્મ રાગ તાણુ ચરિત સોહામણુ.

કલ્યાણુ જયકર ભવિક નરનદી અચલ દિલ વધામણુ. ૮૦

(ઇડરની બાઇઓનો ભાં.)

[સૌભાગ્યહર્ષ સરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૮૪ અને ૧૫૯૦ ની સાલના મળે છે—જુઓ ધા-સંગ્રહ ભાગ ૧ લો લેખાંક ૧૮૬ અને ૭૧૯. આ પૈકી સં. ૧૫૯૦ ના લેખમાં સાથે આનંદવિમલસરિ પણ છે. આ બંને સરિઓ હેમવિમલસરિના શિષ્યો અને બંનેની પાટ જુદી થઈ. આણુંદવિમલ સરિએ સં. ૧૫૮૨ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વખતે તેમણે ગચ્છનો સમસ્ત ભાર સૌભાગ્યહર્ષને સોંપ્યો હતો. સૌભાગ્યહર્ષે લઘુશાલા નામે એક શાખા ચલાવીને પોતાની પાટે સોમવિમલસરિને સ્થાપન કર્યા હતા જ્યારે બીજી બાજુ આણુંદવિમલ સરિએ પોતાની પાટે વિજયદાન સરિને સ્થાપન કર્યા હતા.]

૧૧૪ ખીમો.

(૨૦૭) +શત્રુજય ચૈત્ય પ્રવાડી. (પરિપાટી).

આદિ—

ચુપધ.

આરાધ્ન સામિણિ સારદા, જિમ મતિ તડી દિધ મતિ સદા,

શ્રી સેત્રજ તીરથ વદેવિ, ચૈત્ર પ્રવાડિ રચસિ સધેવિ. ૧

પાલીતાણુધ પ્રણમ પાસ, જિમ મનિ વંછિત પૂરધ આસ;

લલતાસુર વંદ્ જિન વીર, સોધ સાયર જિમ યુદિર ગંબીર. ૨

*

*

*

*

અતે—

એહ સ્વર્ગી તુમ્હ યુણુ જોતલા, મઈ કિમ બોલાઈ તેતલા,

તું યુણુ રચણાયર સમ હોઈ, એહ સંક્ષા નવિ જાણુઈ કોઈ. ૩૧

જે તાહરા ગુણ ગાઈ સાર, તેહ ધરિ મંગલ જયજયકાર,
હું તુમ્હ નાંમિઈ નિતુ ભાંમણુધ, બે કરમેડી પીંચુ બણુધ. ૩૨

—વાં સહજરલ ગણિ પુણ્યાર્થેન લક્ષતં ૧૬૧૯ માં (વિ. ધ.

ચોપડો ૧૭૧-૧૭૩) પ્ર૦ પ્રા. તી૦ સં. પૃ. ૧૮૫-૧૮૭.

(આ સોલમા સૈકામાં પ્રસિદ્ધ કવિઓમાંની એક હશે એમ તેના પછી થયેલ સુપ્રસિદ્ધ આવક કવિ ઋષભદાસે પોતાના સં. ૧૬૭૦ માં બનાવેલા કુમારપાળ રાસમાં ખીન્ન કવિઓ સાથે આ ખીમાનુ નામ પણ ઉલ્લેખી પોતાની લઘુતા દર્શાવી છે એ પરથી બાસે છે:—

“આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણરજ ઋષભાય
લાવણ્ય લીખો ખીમો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો. ૫૩

૧૧૫ લીંબો.

(૨૦૮) પાંચેનાથ નામ્ના સવેગરસ ચંદ્રાઉલા.

આદિ—

(રાગ મેવાડો)

સકલ સુરિંદ નમિ સદારે પાસ જિણેસર દેવો.

માનવ ભવ પામી કરીરે અહનિસિ કીજિ સેવો.

અહનિસિ સેવા કરીજી જિનવર, તો નિશ્ચય પામીજી શિવપુર

તુમ્હ મુપ જોતાં હરપ ન માર્છ, સકલ સુરિંદ સદા ગુણ ગાઈ.

છરેછ પાસ જિણુંદ દયાલ પાએ લાગરયુંછ

તોઈ રમણ અમૂલક નામ હીમડિ રાપર્યું છ. આંચથી.

*

*

*

*

અંતે—

ચહિ ગઈ જલનિધિ છવડોરે, તહિં પરિભ્રમણુ કરંતિ

જનમ જરા મરણુધ કરીરે, દુખ અનંત સહંતિ

દુખ અનંત સહંતિ દયાપર, બેટિ તુમ્હારી પાખધ જિનવર

દયા કરી ભવદુઃખ નિવારો, ચહિગઈ જલનિધિ પાર ઉતારોછ. ૪૮

હીંમો કહિ તુમ્હે સાંભણેરે, અભય તણા દાતાર
શરણુ તુમ્હારિ આવીઉરે સ્વામી જગદ્દધાર
સ્વામી ધ્યાઉં શ્રી જિનચંદ, ધ્યાન ધરંતાં પરમાનંદ
જે છછ સાસ્વત સુખ અનંત, હીંઆનઇ આપો ભગવંત. ૪૯ છ.

—છતિશ્રી પાર્શ્વનાથ નામ્ના સંવેગરસ ચંદ્રાઉલા સંપૂર્ણા ક્ષિપિતં
૫૦ રવિવર્દન ગણિના ધનવર્દન વાચનાય શ્રીપાટણ મહાનગરે. ૪-૧૫
(વિ. ધ.)

[સત્તરમા સૈકામાં થયેલ પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસે હીંઆ નામના પોતાનાથી પૂર્વ કવિઓ પૈકી એક તરીકે સંભાર્યો છે તે આજ હીંમો હોતો જોઈએ, તેથી તેને સોળમા સૈકાના અંતે મૂકવામાં આવેલ છે.

૧૧૬ વિજયગણિ.

(૨૦૯) આરાધના રાસ. સં. ૧૫૯૨ માધ શુ. ૧૩.—આમોદભં.

૧૧૭ લાવણ્યદેવ (ત૦ ધનરત્નસૂરિ અને શ્રીભાગ્યસા-
ગર સૂરિ-ઉદયધર્મ-જયદેવ શિ૦)

(૨૧૦) કર્મ વિવરણનો રાસ.

આદિ—

ધુરિ—વસ્તુ.

સકલ જિજ્ઞુસર સકલ જિજ્ઞુસર ભગતિ પ્રણમેવિ,
સરસતિ સામિણિ ધરીય મનિય ગોચમ ગણુધર સામિય
તાસ પસાઈં તું તરુંચ ચૈાદ ગુણુકાણીમ,
ગુર વચણે સુપસાકલે બોલિસું વચન વિશાલ.
જે સુણુતાં સુખ સંપજે ટલિઈ તિ ભવભયપાસ.

*

*

*

*

અતે—

- તપાગણિ નાયક જગદ પ્રધાન, જર્ઘવંતા જે કરે વપાણુ.
 શ્રી ધનરત્ન સરિ ગુણધાર, પટભાષા એ સ્વસ્ત્ર ભંડાર. ૬૯
- સૌભાગી દીસિ જયવંત, શ્રી સૌભાગ્યસાગર સરિ ગુણવંત,
 પંચ સમિતિ ત્રણુ ગુમિ જાણિ, આગમ શાસ્ત્ર કરિ વર્ણણુ. ૭૦
- ઉવચાયા શ્રી ઉદયજ ધર્મ, સકલ વિદ્યાનો જાણુ મર્મ.
 તાસ શીશ પડિત શ્રી જયદેવ, તસ સેવક બોલું ગુણ હેવ. ૭૧
- પાપ નિકાચિત ઇણે જાય, પણિ યાએ ત્રિભુવનરાય,
 એ ધ્યાન ધરૂં નિસિદીસ, જિમ અજરામર હુઈ જગીસ. ૭૨
- શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વિચાર ભંડાર, તેહતણું નવિ જાણું વિચાર,
 ગુરૂ ઉપદેસે ઇમ ઇ લલાં, સપેપે મે ગુણકાળાં કહ્યા. ૭૩
- દાન શીલ પ્રભાવે કરી, નિર્મલ વિત હૈયા આદરી
 દાનવપ્યદેવઈ ઇણિ પરિ કહી, ભવિક લોકને કારણુ સહી. ૭૪
- એ ભણુતાં મંગલ ધરિ હોય, ભણુતાં સંપતિ ધરિ સોય,
 એ ભણુતાં હુઈ નવિય નિધાન, એ ભણુતાં પામે કલ્યાણુ. ૭૫

—૨૮—૧૩ લીં.

[આમાંના ધનરત્ન સરિ વડતપગચ્છ—૪૬ પોશાલિકના છે ને તે સ. ૧૫૭૦ માં થયેલ લખિસાગર સરિના શિષ્ય અને પદ્ધર થાય. (જુઓ, નયસુંદર સંખંધી મારો લેખ. આનંદ કવ્ય મહોદધિ મૌં ૬ હું.) તેમના સં. ૧૫૭૨, ૧૫૮૭, ૧૫૮૮, ૧૫૯૧ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. ધા. સં. ભાગ ૧. લેખાંક ૧૪૩૯, ૬૯૨, ૬૧૬, ૧૨૬૪. વળી સૌભાગ્યસાગરસરિના ધાતુપ્રતિમાના સં. ૧૫૭૬ સં. ૧૫૮૪ ને ૧૫૮૯ ના પ્રતિષ્ઠા ઉલ્લેખ છે, જુઓ ધાતુપ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લેખાંક ૧૮૧, ૧૧૦૮, ૬૯૪. તેમજ ખીજે ભાગ. સં. ૧૫૭૬ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં જણાવેલું છે કે લખિસાગરસરિ પદ્મે ધનરત્નસરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગરસરિભિઃ; આપરથી બને સરિ લખિસાગરસરિના પદ્મે

ધર ક્ષિપ્યો હતા; આ બનેના સમયપરથી આ કવિ સોળમા સૈકાના
અંતમાં ગણી શકાય તેમ છે.

૧૧૮ કુશલહર્ષ. (ત. વિજયદાનસૂરિ-હર્ષસંયમ શિ.)
(૨૧૧) નાગપુરમંડન શાંતિજિન સ્તવન. પરબાવ ગર્ભિત.
અતે—

ધ્રમ તવિહ નિરમલ સકલ કેવલ કુશલ મંગલદાયગો,
અહુ ભાવ ભેદી તત્ત્વવેદી સુખ પ્રવેદી નાયગો,
ગુરુ જિનવર નમઃ અસુર શ્રી વિજયદાન સૂરીસરો,
શ્રી હર્ષસંયમ ચરણ સેવક કુશલહર્ષ કૃપા કરો.

૩૯

(પત્ર ૪ પ્ર. કા.)

(વિજયદાનસૂરિ-આચાર્યપદ સં-૧૫૮૭ સીરાહી, સ્વ. ૧૬૨૨)

૧૧૯ ધર્મસિંહ ગણિ (ત. આનન્દવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૧૨) દીવાળી રાસ—પા. ૬ અમ,

(૨૧૩) વિક્રમરાસ— —જેસ.

(આનન્દવિમલ સૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૭૦, કિયોદ્દાર સં. ૧૫૮૨,
સ્વ. ૧૫૯૬),

૧૨૦ દોહતવિજય (ત. હુમતિસાહુ વંશે પદ્મવિજય-વય-
વિજય-શાંતિવિજય શિ.)

(૨૧૪) ખુમાણુરાસ.

આદિ—

માહા.

ઠક જે મંત્ર અપારં, સારદ પ્રણુમાભિ મુખ સુપ્રસન્નં,

૧

સિદ્ધ ઝાદિ બુદ્ધિ સિરં પૂરં વરવેદ પદિપુન્નં.

વરવેદ પુત્યહત્યા વીણા સુસ્વદ કમલ કરવિમલા,

હરણુમી હંસરદા, વિજય વૈજતિયા મ્મલા.

૨

- દ્રહા-કમલવદન કમલાસના, કવીઢર મુખકે વાસ,
 વસે સદા વાગેશ્વરી, વિધવિધ કરે વિલાસ;
 વિદ્યા બુદ્ધિ વિવેકવર, વાયક દાયક વિત્ત,
 અર્થે જે આપ તુને, ચરણ લગાવે ચિત્ત. ૪
- સેવકસું સાંનિધ કરો, મહેર કરો મહામાય,
 ત્રિપુરા છોડ તાહરો, સાંનિધ કરો સહાય. ૫
- આર્ષ દ્યો અક્ષર અચલ, અધિકી 'પુષ ઉક્તિ,
 દલપતિસું કીજે દયા, સેવક જાણી સકતિ. ૬
- કવિત્ત-આવભવ અંબાવર, ભગતિ કીજે ભારતિ,
 જગ જગ જગદંબ, સંત સાંનિધ સકતિ;
 સુપ્રસન્ન હોય સુરરાય, વયણ વાચા વર દીજે
 બાલક બેલે બાંહ, પ્રીતભર ખાલો પીજે
 મહારાજ રાજ રાજેશ્વરી, દલપતસું કીજે દયા,
 ધન મોજ મહિર માતંગિની, માય કરો મોસું મયા. ૭
- દ્રહા-શિવ સુત સુદાસો સબલ, સેવે સકવ સુરેશ,
 વિધનવિદારણ વરદીયણ, ગવરીપુત્ર ગણેશ. ૮
- કવિત્ત-ભૃકુટિચંદ બલહલે, ગંગ બલહલે સમુજગલ
 એકદંત ઉજ્જલો, સુંડલ લવલે રૂડગલ,
 પુહપ ધૂએ પ્રભાલે, સેસ સલવલે જહલલ.
 ધુમ નેત્ર પ્રજલે અંગ અક્ષરે અતુલ બલ,
 ચમ બલે વિધન દાલિ દઅલ ચમર ઢલે ઉજ્જલ કમલ,
 સુંદલ દેવ રિક્ક સિદ્ધ દીઅણ, સમરી દલપતિ ભવલ. ૯
- દ્રહા-વૃષભદેવ વનિતાધિપતિ, નાભિનંદ સુખકંદ,
 ઉર અંધુજ બામર પ્રભુ, ચિત્ત ચકોર જિનચંદ, ૧૦
- અલિ હુવે અલિ ધલિકા, સગત સાગતિ સુદેત,
 પારસ સુગર પરમેશ્વર, લોહ હેમ કર લેત. ૧૧

જ્ઞાન જ્યોતિસુ પ્રકાસ ગુરુ, કર ધરી સાસત્ર કથ,
ત્રિભુવનમેં તારણુ તરણુ, સૌ વાતો સમરતથ.

૧૨

*

*

*

*

વચમાં. ખીજ ખંડને અંતે.

એટલે ખંડ એ પૂરો થયો, અલપ બુદ્ધિ મેં ઉઘમ કાપ્યો,
સુકવિ સુધારે વાંચો સહી, ફૂડ સાચ કવિયણુ જે કહી,
ત્રિપુરાસકત તણે સુપસાય, રચો ખંડ દ્વજે કવિરાય,
તપગચ્છ ગિર્યા ગણધાર, મુખતિ સાધુ વંશે સુખકાર.
પંડિત પદ્મવિજય ગુરુરાય, પટોદયગિરિ રવિ કહેવાય,
જય બુધ શાંતિવિજયનો શિષ્ય, જપે દોહત મનહ જગીશ.

—છતિ શ્રી ચિત્રકોટાધિપતિ શ્રી રઘુવંશે બાપા ખુમાણુ ચરિત્રે
રતિસુંદરી અભિગ્રહકરણુ ચિત્રકારિકા ચરિત્ર રમણુ, રાજકુમારી પાણી-
ગ્રહણુ, પંચસહેલી ચિત્રગદ્ગમિલણુ દોહતવિજયવિરચિતે દ્વિતીય ખંડ
સંપૂર્ણ:—

ત્રીજા ખંડને અંતે.

જયવિજય એ નામ આપેલ છે. ને તેના શિષ્ય શાંતિવિજય ને
તેના શિષ્ય દોહતવિજય.

(આ રાસ રાજસ્થાની-મારવાડી બાપાના શ્યદોથી ભરપૂર છે.
તેમાં ચિતોડના રાણા ખુમાણુ તેના વંશજો વગેરેનો ચારણશાહી ઇતિ-
હાસ મૂકેલો છે, આની પ્રત. ૩. કો. લાયબ્રેરીમાં છે. તેનો નં. ૨૫૮
સને ૧૮૮૨-૮૩ આનાં પાનાં ૧૩૯ છે અને અપૂર્ણ છે, જૈનસાધુઓ
રાજદરબારમાં રહી તેનાં જૂઠાં જૂઠાં વર્ણનથી ચિત્ત રંજન કરતા એ
આ પરથી જણાય છે ને તે માટે ગણેશને વંદન પણ કરેલ છે. આની
પ્રત ડેક્કન કોલેજની લાયબ્રેરી હાલ ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યૂટ-પુના માં છે.)

૧૨૧ વાસણુ (ત૦ વિજયદાનસૂરિ શિ૦)

(૨૧૫) આનંદવિમલસૂરિ રાસ સં. ૧૫૮૭ આસો.

આદિ—

સકલ પદારથ પામીઈ, જપતાં શ્રી જિનનામ,

પ્રથમ તિથેસર ધ્યાઈઈ, ઝડપબળ કઈ પ્રણામ.

*

*

*

*

અંત—

શ્રી આણુંદવિમલસૂરિસર તસ પટોધર પવિત,

તે શ્રી વિજયદાનસૂરિ ગુણિ નિહું, વાસણુ પ્રણુમિ

એ આણી નરમલ ચિત. સુ. ૧૫૩

—આણુંદવિમલસૂરિ સં. ૧૫૬૭ ના ચૈત્ર શુ. ૭ ને દિને સ્વર્ગસ્થ થયાન્તે અરસામાં આ કૃતિ રચાઈ છે. વધુ માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ૩.

—(આ રાસની માંગરોલ ભંડારમાં પ્રત છે તેમાં છેલ્લે નીચે પ્રમાણે છે:—અને તે રાસનું નામ સાધુગુણરત્નમાલ રાસ આપેલું છે.)

સંવત પનર સતાણુઈ, આસો આક્ષૂર આલો માસ

સાધ નામ ગુણરત્નમાલ એ રાસ.

રચના એ મનનઈ, અતિ ઉક્લાસ ઉલ્લાસ.

૧૮૮

સુંદર રવિ શશિ સોષ સાસ્વતા, મેર મહીધર જહા,

વજ્રુ વધિ સંધ પ્રવાર સૂચિર, પ્રતપો એ અવિચલ સિદ્ધાં. ૧૮૯

જાણવંતૂ અજન્મન વરે શ્રી વિજયદાનસૂરીં,

ભટારકે ૧૫૮૭ વિજયસૂરિ, કહે વાસણુ પ્રણુ આણુંદ. ૧૯૦

—સુંદર દસણુ સાધના. ૯-૧૧ માં.

૧૨૨ વિનયસંમુદ્ર (ઉપકેશગચ્છ સિદ્ધસૂરિ-હર્ષસંમુદ્ર શિ૦)

(૨૧૬) અંદનબાળા રાસ.

(૨૧૭) અંબા અહિપઈ સં. ૧૫૬૬ માહ શુદ્ધ ૨ રવિ તિમરામાં.

અતે—

અંબડ મોટહ દ્વયો વિસાલ, તાસુ ચરિત્ર સુણી રસાલ,
શ્રી મુનિરત્નસરિનો કલો, તેહચકી ભાવારથ લલો. ૯૧
ચઉપઈ વિધિ કીયો મઈ એમ, બળુતાં ગુણુતાં ધરિ હુમધ પેમ,
હિવએસ ગઈ સંપઈ સિધિસરિ, તાસુ પસાયઇ આણુંદપૂરિ. ૯૨
હરપસમુદ્ર વાયક તસુ સીસ, તિમરા મંડલુ શ્રી જમદીસ,
પાસ જિણુંદ તણુઇ સુપસાઇ, બિનયસમુદ્ર કલો મનિ ભાઈ. ૯૩
પનર નિવાણુ પ્રવર પ્રસિદ્ધ, એ પ્રયધ મઈ સુલલિત કિદ્ધ,
મહા સુકિલ દ્વિતીયા રવિવાર, રચો તિમરા નયરિ મઝારિ. ૯૪
અધિકો મઈ ઉછો છદમસ્ત, કહતા મઇ બોલ્યો પરમાથ,
ને ગીતારથ વરતઈ વલી, પમળ્યો કહળ્યો મુઝ મુણુ મિલી. ૯૫
—છતિ અંબડ ચઉપઈ સમાપ્ત. ૨૦-૧૫ આ. ક.

(મુનિરત્ન તે પૂણિઆ ગચ્છના સ્થાપક ચંદ્રપ્રભસરિના પદે ધર્મ-
ધોષસરિ અને તેમની પાટે સમુદ્રધોષસરિ કે જેમના ત્રણુ શિષ્ય નામે
સરપ્રભ, મુનિરત્ન અને તિલકચંદ પૈકીના બીજા શિષ્ય થયા કે જેમણે
અંબડ ચરિત્ર સંસ્કૃતમાં ૧૨૬૦ શ્લોકનું રચ્યું હતું. તે ચરિત્રમાંથી
ભાવાર્થ લઇ આ રાસ પોતે રચ્યો એમ કવિ જણાવે છે. આજ મુનિ-
રત્નસરિએ ભાવી તીર્થકર અમલસ્વામિનું ચરિત્ર સં. ૧૨૫૨ માં અને
મુનિસુવ્રતચરિત્ર સંસ્કૃતમાં રચેલાં છે.

(૨૧૮) પદ્મચરિત્ર ૧૬૦૪ (આમાં રામચંદ્ર અને ગીતાણનાં ચરિત્ર છે)

અતે—

શ્રી હિવએસ ગચ્છ ગુણુ જૂરિ, મણુહર મુંડ રમણુપ્રભસરિ,
તસુ અનુકમિ સિદ્ધસરિ વસિદ્ધ, મઈદા થાપ્યા ગુણુ ગરિદ્ધ. ૫૮
કંકસરિ જયવંત મણુસ, તેહ તણુઉ પામી ઉપદેશ,
વાયક હર્ષસમુદ્ર તસુ સીસ, વિનયસમુદ્રઈ વાણુરીસ ॥ ૬૦
વીકાનયરિધ વીર જિણુચંદ, તાસુ પસાઈ પરમાણુદિ,
ચઉવિહ સધ તણુઇ સુપ્રસાદિ, સેસલ ચિટોતાર દાગુણુ આદિ ૬૧

કાંધી કથા એ સીતા તણી, સીલતણી મહિમા જસુ ધણી,
ભાષણ ભણિજ્યો બહુ ગુણુ યુણી, પૂરણ આસ સદા બન તણી ૬૨
—સં. ૧૬૫૯ વર્ષે આપાઠ માસે શુક્લપક્ષે ૧૪ તિથી સિપત-
મિદં । શ્રી વિક્રમપુર મધ્યે. ગોડીજનો ભંડાર, ઉદ્ધવપુર.

(ઉપકેશ ગચ્છના આ સમયના સિદ્ધસરિની લેખ સં. ૧૫૭૯
લેખાંક ૧૦૮ પા. સં. ભાગ ૧ લો, અને સં. ૧૫૬૮ ના લેખાંક
૫૩૪ ભાગ ૨ જો-મળી આવે છે.)

૧૨૩ જિનમાણિક્ય.

(૨૧૯) કૂર્માપુત્ર રાસ.

(જુઓ કનક કવિ નં. ૧૨૪ નીચે આનો હુંક પરિચય)

૧૨૪ કનક કવિ (જિનમાણિક્ય શિ.)

(૨૨૦) મેઘકુમાર ગા. ૫૦ નો હુંકો રાસ. (સં. ૧૫૮૨ ને
૧૬૧૨ ની મધ્યે)

આદિ—

દેશ મગધિમાંહિ જાણીએ રાજગૃહ નગર નવેસ્યે,

રાજ કરે રલીઆમણુઈ એણી સખલ નરેસ.

૧

* * * *

અંતે—

તે મુનિવર મેઘકુમાર જીએ ચારિત્ર પાલિઈ સાર,

ગુરુ શ્રી જિનમાણિક્ય સીસ, કવિ કનક બણુઈ નિસદીસ. ૫૦

—૩-૧૩ લીં-, પા. ૩, રત્ન.

જિનમાણિક્યસરિ—(નં. ૧૨૩) અરતર ૬૦ આ પદ્ધતર. જન્મ
સં. ૧૫૪૯ વીક્ષા ૧૫૬૦, પદ્ધત્યાપના ૧૫૮૨, મરણ ૧૬૧૨. આથી
૧૫૮૨ ને ૧૬૧૨ ની વચમાં.

૧૨૫ ગજરાજ પંડિત.

(૨૨૧) હીરવિજયસુરિના આરમાસ. સં. ૧૫૯૬ કા. ૨.

આદિ—

રાગ સામેરી

સરસતી ભગવતી વરસતી, વાણી દીઓ રસાલ,
વીણા હરતક ધારિણી, કવિજન દીઓ આધાર.
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વારજા સુભવેલ,
તાસ તણે ઉસાડિલે, આજ કડે રંગરોલ.

*

*

*

*

અંતે—

ચાલ

કરતક માસે આવીઓ, ભાવીઓ સરવે પરિવારે,
અનુમતિ દીધી બેનડી, લેવા તે સંજમભારે.
શ્રી વિજયદાન સુરિને હાથે, તે પાટણ નયર મઝારે,
સંવત ૧૫ છવ્વે, કરતગ બીજે માસરે,
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વરતો તે જયજયકારે.
વિમલાહી બેની એમ વીનવે.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો ૧૬૯—૧૭૩.

૧૨૬ ગુણમાણિક્ય શિષ્ય (બ્રહ્માણુગચ્છ-પુલ્હિસાગરસુરિ -વિમલ-ગુણમાણિક્ય)

(૨૨૨) હરિશ્ચંદ્ર રાસ.

આદિ—

સરસતિ સામણિ વીનવૂ, ત્રિભુવન જણુણી માય,
રચું ચરિત્ર હરિચંદ્ર તણૂ, વહા પસાય.
કૃપા કરે મઝ રચામિની, વંછિતદાયક દેવ,
એક મનુ નવું ઉલચુ, સદા કરે તદા સેવ.
સીલ સંયમ તપ નિર્મલુ, પુલ્હિસાગર ગુરે જાણિ,
મજ બ્રહ્માણુ ગુણનિલુ, શ્રી વિમલેંદ્ર વપાણિ.

૧

૩

તાસ તણુડ શિવ અતિચતુર, ગુણુમાણિક ગુણુ જોય,
તેહ તણુઈ સુપસાઉલઈ, કવિત કરે તે સોય.

૪

* * * *

(ફક્ત મને પ્રથમનું પાનું મળ્યું છે. તેથી કવિનું નામ તેમજ તેમની કૃતિની રચનાનો સમય નિર્ણયિત થઈ શકે તેમ નથી.) પત્ર ૯-પ્ર. કા.

(બ્રહ્માણુ ગચ્છમાં અનેક બુદ્ધિસાગરસુરિ અને વિમલસુરિ થયા છે, કારણ કે બુદ્ધિસાગરસુરિ નામના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૩૮૦, ૧૩૮૬, ૧૪૨૯, ૧૪૩૯, ૧૪૯૩, ૧૫૦૬, ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩ ૧૫૪૯, ૧૫૫૪ ના મળી આવ્યા છે અને વિમલસુરિ નામના લેખો સં. ૧૨૬૩, ૧૩૬૯, ૧૩૭૧, ૧૪૪૫, ૧૫૦૩, ૧૫૦૮, ૧૫૧૧. ૧૫૧૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૨૦, ૧૫૨૩, ૧૫૨૪, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩, ૧૫૬૧, ૧૫૮૯ ના મળી આવ્યા છે. જુઓ ધા. લે. સં. ભાગ બંને તથા નાહરકૃત જન લે. સં. ભાગ પહેલે. આ પૈકી બુદ્ધિસાગરસુરિ તેમના સં. ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને ૧૫૫૪ માં વિમલસુરિ પદે થયેલા જણાવ્યા છે, અને વિમલસુરિ તેમના સં. ૧૫૦૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૧૯ માં પોતે બુદ્ધિસાગરસુરિ પદે થયેલા જણાવ્યા છે. સં. ૧૫૮૦ માં થયેલ વિમલસુરિ કે જે બુદ્ધિસાગરસુરિ પદે થયેલા તે આ કવિના કુર સમજાવે, તો સોળમા સૈકાના અંતે આ કવિને મૂકી શકાય.)

૧૨૭ નયસિંહ ગણિ (વડતથગચ્છ-ધનરત્નસુરિ-મુનિસિંહ શિ.)

(૨૨૩) અતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ, પાવાપુર

—અંદ્રગચ્છ ગુરરાજ શ્રી રત્નસિંહસુરિ, તત્પદે શ્રી હૃદયવલ્લભસુરિ, તત્પદે શ્રી શાન્તસાગરસુરિ, તત્પદે શ્રી હિંદ્યસાગરસુરિ-તત્પદે શ્રી લલિત-સાગરસુરિ-તત્પદે શ્રી ધનરત્નસુરિ, ઉવગાય શ્રી મુનિસિંહગણિ સિધ્ધ પં. નયસિંહ ગણિના પાવાપુરે કૃતા શ્રી અતુર્વિંશતિ જિનમ્તનાં સ્તુતયઃ

(શુદ્ધ ૨ ભાષામાં—સા. ભં. પાટણ.)

(આ પૈકી લખિયાગરસરિએ ૧૫૫૭ માં શ્રીપાલકથા રચેલ છે. તેના સિધ્ધ ધનરત્નના પાટે અમરરત્નસરિ અને તેજરત્નસરિ અથા ને તેના દેવરત્નસરિ અથા કે જેના સમકક્ષીન નમસુંદર ૧૬૨૮-૧૬૬૯ થયા. ઉક્ત ધનરત્નસરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૭૨, ૧૫૭૬, ૧૫૫૯ ૧૫૮૭, ૧૫૯૧ ના મળી આવે છે. જુઓ. [ધા. પ્ર. લે. સં. ના અને ભાગ. આથી આ કવિને સોળમી સદીના અંતમાં મૂકી શકાય.]

૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય.

(૧૨૪) બિહલુજી પંચાશિકા. સં. ૧૬૨૬ પહેલાં ૧૬ મા શતકમાં.

આદિ—

ચુપક.

મકરધ્વજ મહિપતિ વર્ણ્યું, જેહનં રૂપ અર્વાન અભિનવું;
કુસુમ બાણુ કરિ કુંજરિ ચડઇ, જસ પ્રભાણિ ધરા ધડકડઈ. ૧
કોહંડ કામિની તણુ ટંકાર, આગલિ અલિ જંઝા જંકારિ;
પાખાલિ કોઇલિ કલ રવ કરઈ. નિમલ છત્ર શ્વેત શિર ધરઈ ૨
ત્રિભુવન માંહિ પદ્મવદ્ધ સાદ, છઈ કો સુર નર મંડલ વાદ ?
અબલા સૈનિ સખલ પરવરિઉ, હોડઇ મનમથ મચ્છરિ ભરિઉ. ૩
માધવ માસ સોહઇ સામંત જસ તણુઈ જલનિધિસુત મિંત,
હૃતપણું મલયાનિલ કરઈ, સુર નર પત્રગ આણુ આચરઈ. ૪
તાસ તણા પય હં અણુસરી, સરસતિ સામિણી હઈડઇ ધરી,
પહિલું કંદર્પ કરી પ્રણામ, ગરૂ અંથ રગિસિ અભિરામ. ૫

*

*

*

*

અતે—

આપિ વાર એક અવાસ, મણિ માણિક ધન સૂંપું તાસ
પૂરવ પ્રેમ મિહિ નજી ધણુક, પાર ન પામિ કવિ તે તણુક. ૧૫૨
કામિ કામિ કાપ ચૂપઈ, ખાંતિ કરી નિરખક ધિર ચઈ;

બલિસદ બિહલણ વાણી તેહ, જ્ઞાન બલુદ રસિ રાતા જેહ. ૧૫૨

—ઈતિ કવિ ચક્રવર્ત્તમણિ વેહલણ પંચાસિકા સમાપ્તઃ ।
સંવત ૧૬૨૬ વર્ષે શ્વેત વદિ ૩ દિને લિખિ ॥ ઇતિ વેહલણ-
પંચાસિકારાસ સમાપ્તઃ ॥ શ્રીઃ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥

મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૪૩ થી ૫૮ (નિરંક). વત ૨૦૫, તેમાં
૧૫૨ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ સંસ્કૃત (આશરે ૫૧ વત).

(૨૨૫) શશિકલા પંચાસિકા.

આદિ—

ચૂપઈ.

એક દિન બમ્મડી સહિષ્નુ સાથિ હસિ હરખિ તાલી દેઈ હાથિ,
સહી કહિ સાંભલિ શશિકલા પૂછું વાત એક નિર્મલા. ૧
જિમ બિહલણિ પરકાસ્યું સર્વ, તિમ તું કહિ મૂકી મન ગર્વ,
કહિ કુમરી સુલિખ્યો સદ તહમે, નેહની વાત પ્રકાસ્યું અમ્હે. ૨

*

*

*

*

અતે—

થયુ વિદ્વિલ છાંડી આગલી, કીડા સુરત કીધ તણિ વલી,
વાર વાર સંભારું તેહ, પ્રાણુ પાહિ વાહયુ વર એહ. ૪૦

—ઈતિ શશિકલા પંચાસિકાઃ મંગલપુરહ । ઓ ન્યા-
નાચાર્ય કૃતઃ

—મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૩૯ થી ૪૩, વત ૧+૫૯=૬૦; તેમાં
૪૦ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ-અતિ બ્રહ્મ ગૂજરાતી મિશ્રિત સંસ્કૃત.

ટૂંકી નોંધ:—શારદા દેશનો પડિત કવિ બિહલણ વતન છોડીને
નીકળ્યો, ત્યારે કેટલોક વખત પંચગમના હાકેમ ક્ષિતિપતિ કિંવા ક્ષિતિ-
પાલને ત્યાં રહ્યો હતો. તે દરમિયાન તેને ક્ષિતિપાલની પુત્રી સાથે સ્નેહ
બંધાયો. તે વાત પાછળથી છતી થઈ; અને કાશ્મીરી કવિને દેશત્યાગ
કરવો પડ્યો એ સ્નેહને સંભારી મોહબદ્ધ બિહલણે સંસ્કૃતમાં વિરહજન
પંચાસિકા રચી, જે અદ્યપિ એક લોકપ્રિય કાવ્ય મનાય છે. એ કાવ્યમાં

આ બિલ્હણ પંચાશિકા યોગ્ય ઉપર સ્વં સાક્ષર શ્રી ચીમન-
લાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. એ લખેલો લેખ ગુજરાતીના સંવત
૧૯૭૨ ના દીવાળીના ખાસ અંકમાં પૃ. ૧૯૨૬ પર છપાયો છે તે
ઘણી જાણવા જોગ હકીકત પૂરી પાડે છે. બિલ્હણ નામના કાશ્મીરી
પંડિતે ગૂજરાતમાં આવી અણહિલવાડમાં કેટલોક સમય નિવાસ કર્યો
હતો ત્યારે કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં તેણે કર્ણસુંદરી નામની નાટિકા
કે જે અણહિલવાડમાં શાન્ત્યુત્સવ દેવગૃહમાં મહામાત્ય સંપત્કરે પ્રવર્તાવેલા

રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા ભોગનું બિલ્હણના મૂખનું ઉન્નાદક ચિત્ર છે.

પ્રસ્તુત પંચાશિકા કોઇ અણુધડ જોડનારને હાથે કાલાંતરે કથી-
રમાં જડાઈ અને બિલ્હણ કાવ્ય નામ પામી. પૂર્વે બિલ્હણ ગૂજરાતમાં
આવ્યો હતો ને ત્યાંથી અત્યંત અપ્રસન્ન ચિત્તે ચાલ્યો ગયો હતો, એ
વાત એ અરસામાં તાજી હતી. અને પંચમના ક્ષિતિપાલની હકીકત
વીસારે પડી હતી. એને લીધે ઐતિહાસિક ક્ષિતિપાલ તથા તેની પુત્રીને
ડેકાણે બિલ્હણ કાવ્ય માં ગૂજરાતનો વીરસિંહ તથા રાજકુમારી શશિ-
કલા એ બે કલ્પિત વ્યક્તિઓ સ્થાપિત થયેલી જોવામાં આવે છે. જૈન
સાધુ જ્ઞાનાચાર્યે જૂની ગૂજરાતીમાં બિલ્હણ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં શશિ-
કલાના પિતાનું નામ પૃથવીચંદ્ર આપ્યું છે ને તેને પાટણનો રાજા કહ્યો છે,

બિલ્હણ કાવ્યમાં ગાંડી લીધેલી બિલ્હણ પંચાશિકાએ જ્ઞાનાચાર્યને
શશિકલાના પ્રલાપના કાવ્યની રચના સૂઝાડી જણાય છે. ને સાધુ કવિએ
ભાગ્યા નૂટયા સંસ્કૃત સાથે ગૂજરાતીમાં શશિકલા કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં
વીસ સંસ્કૃત શ્લોક અને ચાલીસ ગૂજરાતી ચોપાઇ છે, બિલ્હણ કાવ્ય
અને શશિકલા કાવ્યની ભાષાની વિશિષ્ટતા ઉપરથી જ્ઞાનાચાર્ય ઈસવીસન
પંદરમી સદીમાં થયેલ લાગે છે. પ્રસ્તુત કાવ્યોની જૈન મરોડના દેવના-
ગર અક્ષરની હાથપ્રત (મુંબઈની દેવચંદ લાલભાઈલાલચેરીની) જે મને
મળી હતી તે વિ. સં. ૧૯૨૬ ની છે.

જ્ઞાનાચાર્યની ભાષા મધ્યકાળની ગૂજરાતી છે. એ કવિનું શશિકલા
કાવ્ય ટૂંકું છે ને કંઈક શીકું પણ છે. —કેશવલાલ હર્ષદરાય કુવ.

બગવાન જીવનનાથના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે પ્રથમ અભિવ્યક્તિ આવી હતી. કર્ણદેવની વિદ્યાધર કન્યા કર્ણસુંદરી સાથે રનેહ તથા પવિત્રુય એ તેની વસ્તુ છે. ગૂઝરાતમાં સોમનાથની યાત્રા કરી પછી રામેશ્વર સુધી ગયો. છેવટે દક્ષિણની ચાલુક્ય રાજધાની કલ્યાણનું આગ્યો. ત્યાં વિક્ર-ભાદિલ ત્રિભુવનમલ્લ રાજાએ તેને ખેતાનો વિદ્યાપતિ બનાવ્યો. તેનું વિક્રમાંક કાવ્ય એ ઉક્ત રાજાની પ્રશસ્તિ રૂપ છે. ત્રિભુવનમલ્લના પૌત્ર સોમેશ્વરદેવ બુલેકમલ્લે પણ તેવુંજ એક વિક્રમાંકચુદ્ધ નામનું ચંપૂ-કાવ્ય રચેલું છે. તેની એકજ ત્રુટક પ્રત પાટણના સંઘવીના પાટણના તાડપત્રના અંડારમાં છે. બિલ્હણનો સમય ઈ. સ. ૧૦૬૫ થી ૧૦૮૫ નિર્ણયિત કરવામાં આવ્યો છે.

‘અદ્યાપિ તાં’ એ પદોથી શરૂ થતું ૫૦ વસંતતિલકામાં રચાયેલું ખંડકાવ્ય સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. કેટલાક તેનો કર્તા ચૌર કવિ માને છે, બીજાને વર્ગ બિલ્હણકૃત માને છે. આ ૫૦ શ્લોકના પૂર્વ ભાગ તરીકે પૂર્વચતુરસપતિકા-નામનું ૭૪ શ્લોકનું નવીન કાવ્ય કાંધએ રચ્યું છે તેમાં પંચાશિકાનો પ્રસંગ એવો વર્ણવેલો છે કે:—

અણુહિલપુર પત્તનના રાજા વૈરસિંહ (ઇ. સ. ૬૨૦) ને અવં-તપુરના રાજાની પુત્રી સુતારાની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રી થઈ. પુત્રી મોટી થતાં રાજાને અભ્યાસ માટે ચિંતા થઈ. એવામાં કાશ્મીરી પંડિત બિલ્હણ રાજસભામાં આવ્યો. વિદ્વાન બણ્યાયાથી રાજાએ શશિકલાને બણાવવા વાસ્તે તેને રાખ્યો. વ્યાકરણ, કાવ્ય, સંગીત વગેરે શાસ્ત્રનું અધ્યાપન કરાવ્યા બાદ કામશાસ્ત્ર શરૂ કર્યું. આ અરસામાં તે બંને વચ્ચે રનેહ વધ્યો અને ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન થયાં. ઉભય કામશાસ્ત્રેકત રતિ વિલાસ સુખ ભોગવવા લાગ્યાં. રક્ષકોએ શશિકલાનું વિકૃત રૂપ જોઈને રાજાને આ વાત નિવેદન કરી. રાજાએ બિલ્હણને શૂળી ઉપર ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો.

આ પછીની વાર્તા આપણી કૃતિ-ગૂઝરાતી ભાષાન્તરની વાર્તાના સરખીજ છે. તે ચોપાઈનો સાર પણ આ લેખમાં આપ્યો છે. આમાં

ઉપર જે મંગલાચરણ આપ્યું છે તે આપી પછી જણાવે છે કે ઉત્તરદેશમાં શ્રી પુરપાટણમાં પૃથ્વીચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરે છે. તેની પટરાણીનું નામ પ્રેમાવતી છે. નગરની બાહ્યાઓનાં નયનો જોનારને વીધીને પાડી નાંખે એવાં મોહક છે. પ્રેમાવતીની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રીનો જન્મ થયો. તે શશિકલા ક્રમે કરીને યૌવનદશા પામી. કવિ તેણીના ૩૫ તથા વિદ્યાભ્યાસનું વર્ણન કરે છે.....કાવ્યસાસ્ત્રમાં નૈવધ શરૂ થયું, પણ પાંચ સર્ગ બાપ્પા પછી પંડિત પંચતવ પામ્યો. ખીજા પંડિતની શોધ કરતાં કલિંગ દેશથી બિલ્હણ પંડિતની પ્રાપ્તિ થઈ. રાજાએ તેને કુમારીના શિક્ષક તરીકે નીમ્યો. પરંતુ રાજાએ અને યુવાન હોવાથી તેઓ વચ્ચે કંઈ કુત્સિત કર્મ ન થાય, તે માટે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે કુમારી આંધળી છે અને કુમારીને કહ્યું કે બ્રાહ્મણ કુષ્ટરોગી છે; અને તે વાસ્તે બંને વચ્ચે પડદો મુકાવ્યો અને કુંવરીને પર્યંકે બેસાડી. અભ્યાસ કરાવતાં એક વિકટ શ્લોક આવ્યો. શશિકલાએ તેના ઉપર રહેલી વૃત્તિ જોઈ નહી, તેથી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, તું આંધળી છે તેથી જોઈ શકતી નથી; કુમારીએ કહ્યું હું પોથીમાં લાખ્યું છે તે બોલું છું. બ્રાહ્મણે જાણ્યું કે આ આંધળી નથી, માટે પરીક્ષા કરવાને બે દુહા કાગળમાં લખીને તેણીના ઉપર નાંખ્યા. આ દુહા તે નિરર્થક જન્મગતં નલિન્યાં ચલા ન દૃષ્ટં તુહિનાંશુચિવં.

દુહા—જેણે અંબુજિ અંબરચિકું, નિર્મલ ચંદ્ર ન દિઠું

તે કમલિનિ કલિમાં રહી, જવાર ધણુ ધટું.

૩૭

જેણે મયંકિ મહિયલિ ધિકી, વિકસતિ નવિણી ન જોઈ,

અવનિમાં હિંધ તે અવતરી, નિશ્ચય નિષ્કલ હોઈ.

૩૮

કુમારીએ તેનો અર્થ વિચાર્યો અને હૃદયમાં રણગણી રહી. પડદો કાઢી નાંખ્યો ને બ્રાહ્મણને મદન જોવો જોયો. નયણે નયણ મળ્યાં ને દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ. લગ્ન ટલી ગઈ.

કરિ કટાક્ષ લંખઈ શર સર્ગિ, બચુહ બાવિ કુલાલઈ મર્ગિ,

ડસણે સરસી અહરા ડસઈ, વલી કુંચકી કરસ્યું કસઈ.

૪૩

કુચ કાઢી કંડુરક કાન, મીચી મીટિ કરક તે સાન,
 આળસ મોડક આવક જાન, નિરતક નાભિ દેખાડક રાન. ૪૪

વાર મેક લક નીસાસ, અપલા કરક અધ્યાસ,
 માહિમાક મકલ લાજ, પ્રીતિ પ્રગટ થક કીકું કાજ. ૪૫

કરક કતૂહલ કીડા દોષ, ભોગ ભોગવક સુરનાં સોષ,
 અંગિ જિ અનંગ તણુક અધ્યાસ, વિલસક પંડિત વિવિધ વિલાસ. ૪૬

કમિ મુખ સેવક કુમરિ એકંતિ, જેસી યુવતિ બલ્યાં છક ચિતિ,
 મનિ ગમતું માણુક માનિની, જણુક નહી વાસર યામિની. ૪૭

સરખિ વેસિ સરખ મુગળુ, પંડિત રાતુ પુત્રી રાણુ,
 કમ લીલા આવાસ મઝારિ, નવ નવ રંગ દરક નરનારી. ૪૮

આવી રીતે પંડિત તથા શશિકલા વચ્ચેનો પડદો તુટી ગયો અને અરસપરસ સ્નેહ જામતાં બંને કંઠપંક્તીડા કરવા લાગ્યાં. રાજ્યએ એક વખત કુંવરીને જોઈ અને તેણીના રૂપમાં ફેરફાર નિહાળતાં રાજા કોપ્યો અને બ્રાહ્મણને બોલાવીને બાંધ્યો અને તેને શૂળી ઉપર આસેપવાનો હુકમ કર્યો, શૂળી ઉપર ચઢાવતાં પહેલાં પંડિતને પોતાના ઇષ્ટદેવને સ્મરવા કહ્યું. પંડિતે કહ્યું કે મારી ઇષ્ટ દેવતા શશિકલા છે; તેનું હું સ્મરણ કરું છું તે સકલ સભા સાંભળજો. પછી તેનું સ્મરણ કરતાં તેની સાથેની રતિકાંડાનું સ્મરણ શરૂ થાય છે. કોટવાલે ગદ આગળ આણતાં શશિકલાની દૃષ્ટિએ તે પડ્યો. શશિકલાએ કહ્યું કે, એને મારશે તો હું મરીશ પ્રધાને રાજાને સમજાવ્યો અને બ્રાહ્મણની સાથે શશિકલાને પરણાવી.

પ્રસ્તુત ચોપાઇની સંવત ૧૭૩૩ માં લખાયેલી બ્રાહ્મણની પ્રતમાં ૨૦૬ શ્લોક સંખ્યા છે, જ્યારે પાટણની સંવત ૧૬૫૫ માં લખાયેલી પ્રતમાં ૨૦૫ છે. પાટણની પ્રત (પત્ર ૭ પંક્તિ ૧૫) નો અંતનીચે પ્રમાણે છે:—ઇતિ કવિચક્ર ચૂડામણિ શ્રી બિલ્હણ પંડિત ત્રિચિન્મય બિલ્હણ પંચાશિકા કાવ્ય ચોપઈ સંપૂર્ણ સં. ૧૬૫૫ વર્ષ ભાર્ગવસીર વદિ

૮ સોમે લિખિતં મંત્રિ શ્રી પદ્મ પઠનાર્થા. આદ્યશુની પ્રતના કુચ ૨૪ પત્ર છે. આમાં બિલ્હણ પંચાશિકા ઉપરાંત શશિકલાના વિરહ પ્રલાપના ૧૨૩ દ્વિતીયોપધ વધારે છે. પંચાશિકાનાં અંતની દુક ઉપર જણાવી છે તે છે.

‘ભણે બિલ્હણ મમ વાણી એહ, યાનતણે રસિ રાતો તેહ.’

શશિકલાને વિપ્રના અંધનની વાત ઘસીએ સંભળાવી કે, તેણીની આંખમાંથી સમુદ્રની પેઠે આંસુ સરવા લાગ્યાં. સખીએ સમજાવીને છાની રાખી. શશિકલા વિપ્રની સાથેની પોતાની રતિકીડાને સ્મરીને વિલાપ કરવા લાગી. આ વિલાપ પંચાશિકાથી જાય તેવો નથી. આ પછી તેમાંથી ૧૦ મી કડીથી ૨૧ કડી આપી છે તે પછી પ્રલાપનો અંત-ભાગ ૧૨૦ થી ૧૨૨ કડીનો આપ્યો છે.

આ કાવ્યના કર્તા સમ્રાટી ચર્યા કરતાં દલાલ જણાવે છે કે બિલ્હણ વૈરસિંહના વખતમાં નહિ, પણ કર્ણદેવના સમયમાં થયો જણાય છે. વળી “ગૂજરાતી ભાષાન્તર કર્તાનું” નામ મારી પાસેની પ્રતો ઉપરથી બિલ્હણ હોય એવું જણાય છે, પણ ગુજરાતીઓમાં આવાં નામ હોવાનો સંભવ નથી. જૈનસ્ત્રવેતાશ્વર કાન્દરન્સ તરફથી છપાયેલી જૈન રાસમાળા નામની રાસોની યાદીમાં બિલ્હણ પંચાશિકાના કર્તા તરીકે સ્પષ્ટરંગનું નામ આપેલું છે, તે નામ ખરું હોય, પરંતુ તે પ્રત જોયા વિના નિશ્ચયથી કહી શકાય નહીં. આ ચોપાઇ સંવત ૧૬૫૫ ના પૂર્વે મારા ધારવા પ્રમાણે વિક્રમના ૧૬ માં શતકના અંતમાં રચાયેલી હશે. પંચાશિકાનો અગ્રેજી કવિતામાં અનુવાદ સર એડવીન આર્નોલ્ડે કર્યો છે. ”

—વધુ માટે જુઓ ગૂજરાતીનો ઉક્ત અંક ૭-૧૧-૧૯૧૫

આમાં વિશેષ ઉમેરવાનું એકે આમાં ટાંકેલી લેખકની પ્રશસ્તિમાં જે સં. ૧૬૨૬ ની છે તેમાં બીજી કૃતિ નામે શશિકલા પંચાશિકામાં શ્રી ન્યાનાચાર્ય કૃતઃ એવું લખેલું છે. તે ન્યાનાચાર્ય કર્તા હોય એવું બિલ્હણ પંચાશિકાના અંતની દુકમાં ‘જ્ઞાન તણુધ રસિ રાતા જેહ’ એવું છે

તેમાં 'જ્ઞાન' એ પરથી સંભવિત છે. અને તે 'આચાર્ય જૈન હોવાનું સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવ જણાવે છે તે વાસ્તવિક બાસે છે. સારંગના નામપર રત્નવિજયના ભંડારની દીપમાં આ ચોપાઇ નામે ગિલ્દહણ પંચાશિકા નોંધાઇ છે; તે પ્રત હું જોઇ શક્યો નથી; આ સંગ્રહમાં સારંગ નામનો કવિ નોંધાયો છે કે જે મડાહડ ગચ્છના જ્ઞાનસાગર સુરિના શિષ્ય પદ્મસુંદર અને તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદનો શિષ્ય છે અને જોયે ભોજ-પ્રબંધ ચોપાઇ સં. ૧૬૫૧ આ. વ. ૯ જલોરમાં રચી છે તેના નામનીચે આ પંચાશિકાને પણ મેં મૂકી છે; પણ તે સંબંધી વિશેષ હકીકત તે પ્રત જોયા પછી મળી શકે.

[આ સોળમા સૈકામાં ગદ્યગ્રંથો ભાષામાં નીચે પ્રમાણેના રચાયેલા જાણવામાં આવ્યા છે:—

૧. સં. ૧૫૦૧ દીપેત્સવદિને તપાગચ્છે સોમસુંદરસુરિથી મુનિસુંદરસુરિ શ્રી જયચંદ્રસુરિ શિ. હેમહંસ ગણિએ ષડાવશ્યકપર આલાવબોધ રચી પૂર્ણ કર્યો. (હા. ભ.)
૨. સં. ૧૫૦૧ કારતક શુદ્ધ ૧૩ બુધે વૃદ્ધતપાગચ્છના ભદ્રારક રત્નસિંહ સુરિના શિષ્ય પંડિત માણિકસુંદર ગણિએ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસુરિ રચિત ભવભાવના સૂત્રપર આલાવબોધ દેવકુલપાટકમાં કર્યો. (હા. ભ.)
૩. તપામુનિસુંદર સુરિ શિષ્ય વિશાલરાજે ગૌતમપ્રવચ્છાનો આલાવબોધ કર્યો. સં. ૧૫૦૫ આસપાસ. (હા. ભ.)
૪. સં. ૧૫૨૯ માં વૃદ્ધતપાગચ્છના ભદ્રારક જયતિલક સુરિના શિષ્ય પંડિત દયાસિંહ ગણિએ ક્ષેત્રસમાસનાપર આલાવબોધ રચ્યો. (હા. ભ.)

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

૧૨૬ સુમતિ મુનિ (ત૦ હર્ષદત્ત શિ૦)

(૧૨૬) અગડત્તરાસ સં. ૧૬૦૧ ક્રાતિક શુ. ૧૧ રવિ.

આદિ—

આદિ જિજ્ઞેસર પ્રણુમી પ્રાય, સમરૂં સરસનિ સામિણિ માય
કરજેડી જઈ માયું માન, સેવકનઈ દેજે વરદાન. ૧
તુઝ નામઈ હુઈ નિરમલ જ્ઞાન, તુઝ નામઈ વાષધ સવિ વાન,
તુઝ મુખ સોહઈ પૂનિમ ચંદ, જાણે જીહ અમીનઉ કંદ. ૨
મૃગલોચના કહીઈ સવિશાલ, અંધર રંગ નિત્યા પરિવાલ,
વેણી જાણે નિસિઉ ભુયંગ, કદિન પયડહર અતિહિં ઉતંગ. ૩
નલવટિ દીલી રયણે જડી, મસ્તકિ મનમોહક રાપડી.
કાને કુંડલ કરિ બહિરયા, હીઈ હાર સોહઈ નવલપા. ૪
તુઝ તનુ સોહઈ સવિ સણુગાર, પાએ ધૂધરનઉ ધમકાર.
હંસગમનિ ચાલઈ ચમકતી, તું બ્રહ્માણી તું ભારતી. ૫
તુઝ ગુણ કહઇતાં ન લહું પાર, સેવકનઈ દેજે આધાર;
સારદ નામઈ રયઉ પ્રબંધ, મુણિજ્યો અગડત્ત સંબંધ. ૬

x

x

x

x

અંતે—

સારદ નામ હીયડઈ ધરી, ચક્રપથનિદ રાસ જે કરી
અધિકું ઉછડું કહિઉં હુઈ જોહ, બવીયણુ જણુ સાંસઘજો તેહ. ૧૩૪
શ્રી અંદ્રગચ્છ સૂરીસર રાય, શ્રી સોમવિમલ સરિ પ્રણુમું પાય,
એ ગુરૂ મહિમા મેરસમાન, તાં ચિર નંદઉ ગયણુ બાણુ. ૧૩૫
સંવત સોલ્લ એક કાતી ખાસી, સુમતિ બણુઈ મઈ કરિઉ ઉલ્લાસિ,
સુકલ કમિયારસિ આદિત્યવારિ, એ બણુતાં હુઈ હરપ અપાર. ૧૩૬

અગડદત મુનિ તણુઈ ચરિત્ર, બણુતાં ગણુતાં કુઈ પવિત્ર;
પડિત હુર્ષદત્ત સીસ ઈમ કહઈ, બણુઈગણુઈ તે સવિ સુષ લહઈ. ૧૩૭
—છતિ અગડદત રાસ. ૪-૧૫ લીં.

—સં. ૧૬૩૭ વષે આસો શુદ્ધ ૧૨ ભોમે છકડી પાટક મધ્યે
લખ્યતં ત્રાં સોમા લખ્યાપિતં પ્રાં શ્રી સન્યલક્ષ્મી ગણિના વાચનાર્થ
—૧૦-૧૪ લીં.

૧૩૦ દર્શન કવિ

(૨૨૭) અંદાયણે રાસ. ૧૬૦૧ આસો સુદ ૧૦.

૧૩૧ જગાન્નપિ (ગુણવિમલ) (તં વિજયદાનસૂરિ-
શ્રીપતિઋષિ શિં)

(૨૨૭) વિચારમંજરી સં. ૧૬૦૩

અંત—

‘ અંદગણિ ઉદ્યોતકર વિરી શાખા મનોહર,
મનોહર શ્રી આણુદંવિમલ સૂરીસ્વરએ, શ્રીવિજ્ઞદાન સૂરીદં
દીકિ હુઈ આણુદં એ
આણુદં સાથિ ચરણુકમલ તસુએ શ્રીપતિરૂપી પડિતમૂનિ,
ફસમ કાલિ તૂ ધિનુ ધિનુ રતનત્રયસૂં સોભતાએ.

પડિત જગુરૂપી જયરિ. ૧૨૬

અંવત સોલ ત્રીડાતરિ ત્રીડાતરિ વિચારમંજરી એ રચીએ
એહ બણી નિજ સદહિરે,
રતનત્રય જુ તે લહિ તે લહિ અવિચલ પદવી સિધનીએ.

—સં. ૧૬૦૫ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ અહિમદાવાદ મધ્યે લેખિતં

—વિવેકવિનય ભં. ઉદયપુર.

કાઈ કર્તાનું નામ ગુણુવિમલ આપે છે. એક બીજી પ્રતમાં
નીચે પ્રમાણે છે.

અંદગણિ ઉદ્યોતકર વધરી સાખા મનોહરે,
મનોહર શ્રી આણુદંવિમલ સૂરીસ્વરએ.

શ્રી વિજયદાન સૂરીંદએ, દીક્ષા હુષ આણુંદએ,
આણુંદ એ સાથઈ ચરણકમલ નમુંએ.
શ્રીપતિ રિષિ પંડિત નમું હું, સમકાલઈ ધનધનૃએ,
ધન ધન રતનત્રય સિરું સોભતા એ.
એહ ભણીનઈ જે સર્વહરે, રતનત્રય હુ તે લહઈ,
તે લહઈ અવિચલ પદવી સિધનીએ. ૧૨૭

—અંશ ૨૦૪ પા. ૮ પ્ર. કા.

૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ* (ત૦ હેમવિમલસૂરિ—સૌભાગ્ય હર્ષસૂરિ શિ૦)

(૨૨૮) ઐષ્ટિકરાસ (સમ્યક્ત્વસાર રાસ) સં. ૧૬૦૩ ભાદ્રપદ સુદિ ૧
કુમારગિરિમાં

* હેમવિમલસૂરિ તપમચ્છના પટ્ટધર—તેમની પાટે સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ થયા, અને તેમની પાટે સોમવિમલસૂરિ નં. ૫૮ મા થયા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં સમધર મંત્રી વંશજ રૂપવંતને ત્યાં તેની સ્ત્રી અમરાદેવી થયો. જન્મનામ જસવંત. હેમવિમલસૂરિ પાસે સં. ૧૫૭૪ માં વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ને દિને દીક્ષા લીધી. દીક્ષા નામ સોમવિમલ. પછી તે સૂરિએ સં. ૧૫૮૩ માં સૌભાગ્યહર્ષને સૂરિપદ આપ્યું ને સૌભાગ્યહર્ષસૂરિએ પંડિતપદ સોમવિમલને શીરોહીમાં આપ્યું. અને વીળપુરમાં અમદાવાદના સદે આવી ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું. સં. ૧૫૯૭ માં આસો સુદ ૫ ને ગુરુવારે અમદાવાદમાં સોમવિમલને આચાર્યપદ આપ્યું. અને બીજા લઘુ-આચાર્ય સકલહર્ષસૂરિ સ્થાપ્યા. પછી ખંભાતમાં ગચ્છનાયકપદ સોમ-વિમલસૂરિને આપવામાં આવ્યું—સં. ૧૬૦૫ મહા સુદ પાંચમને દિને. આ તેમના શિષ્ય આણુંદસોમે સં. ૧૬૧૯ માં કરેલા સોમવિમલસૂરિ રાસ (૫૦ જૈન ઐ. ગૂ. કા. સંત્યય—શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત) માંથી લીધેલું છે. સોમવિમલસૂરિ સં. ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષમાં સ્વર્ગભાક્ થયા.

(પ્રકાશક—શા. છોટાલાલ મગનલાલ—અમદાવાદ.)

આદિ—

દુહા.

સકલ સિદ્ધિ મંગલકરણુ, જિન ચક્રવીસ નમેવિ,	
આહાપુત્રી સરસ્વતી, માય-પાય પ્રણમેવિ.	૧
ગાયમ ગણધરને નમું, વિધુ ન વિણુ શૃંગાર	
સોહમ સ્વામી નમું સદા, જસ શાખા વિસ્તાર.	૨
સાર સદા ફલ ગુણ તણા, હું અવિચલ પદં	
અનુક્રમે પંચાવનમેં, જસુ નામે મહમદં.	૩
હેમવિમલ તણા દીપતા, શ્રી સોમવિમલ સુરિદ	
તેહ તણા ચરણુ નમી, હથટે ધરી આનંદ.	૪
ચંદ પર ચડી કલા, લાજે જેહને નામ,	
શિષ્ય સૌભાગ્યહર્ષ સુરિંદવર, હરખિઓ તારુ પ્રમાણુ	૫
મુખ્ય અક્ષર જે કલા, તે સરિ ગુર પસાય,	
વણુ માવિત્ર જેણે શીખવ્યું, તેહના પ્રણમું પાય.	૬

વસ્તુ.

સકલ જિનવર સકલ જિનવર ચરણુ વદેવિ,	
દેવી શ્રી સરસતી તણા પાયકમલ બહુ ભક્તિ જુક્તિઓ,	
પ્રણમી ગાયમ સ્વામિવર, મુગુરપાય કમલ સ્તઓ,	
ઐશ્વિક રાગ ગુણ નિલુઓ, નિર્મલ જુદિ વિશાલ;	
રચિસુ રાસ હું તહનણા, મુણીઓ અતિહિ રસાલ.	૭
x x x x	

અંતે—

તપમછનાયક ગણધર એ માહાલંતડે, સોમસુંદર સુરિશય,
તસ પાટ ગચ્છ તે વંદસિએ માં, મુનિસુંદરિ સુરિપાય.
તસ શાખા સોહકંડે એ માં રત્નશેખર સુરિંદ,
તસ પાટે ગયણુ દીપતો એ માં, લક્ષ્મીસાગર સુરચંદ.
મુમતિસાધુ સુરીસંદ એ, માં અણુઆલી ગુરપાટ,

સોભાગી સોહામણું એ, માં તસ નામે મહાગટ.
 હેમપરે જગવલ્લહુઓ, માં શ્રી હેમવિમલસ્રિ,
 સોભાગ્યહૃદયસ્રિ પાટધરા માં, નામિષ સંપદ ભૂરિ. ૯૮
 સોમવિમલસ્રિ તાસ પાટે, માં પામી સુગુર પસાય,
 શ્રી વીરજીએશ્વર મહિમા ધરીએ, માં ગાયો શ્રેષ્ઠિકરાય.
 ભુવન આકાશ હેમકર કલાએ, માં સંવત હિ નાણે,
 બાદવા સુદ સોહામણી એ, માં પડવે ચડયો પ્રમાણ.
 કુમારપાળરાય થાપીઓ માં કુમરગિરિ પુરસાર,
 શાંતિ જિજ્ઞંસ પસાઉલે, માં રમીઓ રાસ ઉદાર.
 દહા ચોપાઈ વસ્તુ ગીત માં, સર્વ મળી કીધો માન,
 જસે એકાશી આગલે એ માં જાણે સહુએ જાણ.
 અધકું ઓછું મેં બણ્યું એ માં, જે હોય રાસ મોગર,
 તે પડિત સર્વ શોધળ્યો એ, માં આગમને અનુસાર.
 સુણી જે નરનારી ગાયસે એ, માં સુણસે આશ્ચિ રંગ,
 તે સુખ સંપદ પામસે એ, માં ભોગ બલીપરે ચંગ.
 જ્યાં લગે મેર મહીધર એ, માં જ્યાં લગે શશધર તાર,
 ત્યાં લગે રાસ ચિરંજયુ એ માં નિત્ય મંગલ જયકાર.

ગાથા ૬૮૧ લીં. પા. ૩-૪, ૩.

સિં શ્રી કુમરગિરિનગરે શ્રી સોમવિમલસ્રિણા શ્રી રસ્તુ-પાં-શ્રી
 સંયમધીરગણિ ગુરુઓ નમઃ શશ્ય એલા જયવંત લલિત-શ્રી ॥ ૭ ॥

—ચેનસાગર ભં. ઉદયપુર.

—સં. ૧૬૧૯ આચળ્ય સુદ ૧૧. ૨૧-૧૬ લીં, રત્ન.

(૨૨૮) ધમ્મિલરાસ સં. ૧૬૧૫ (૧૫૯૧ ?) પોપ સુદ ૧ રવિવાર
 અંભાતમાં

અતે—

શ્રી તપગણ્ય શિષ્યમાર, શ્રી રતનશેખર સુરિસાર,
 સિરિ લખિમિસાગરસ્રિ, જસ નામઈ ખાતક દ્વરિ. ધન: ૮૬

શ્રી સુમતિસાધુ સરિંદ, તસુ પદ્મ અભિનવમંદ,
 શ્રી હેમવિમલ સરિરાય, જસ પ્રણમઈ જૂપતિ પાય. ધન. ૮૭
 નસુ પદ્મ દુરધર ધીર, પય પ્રણમઈ જૂપતિવીર,
 શ્રી સોભાગહરિષ સરીસ, કહઈ સોમવિમલ સૈસ સીસ. ધન. ૮૮
 સંવત ચંદ્ર નિધાનવલી તિથિ સિર્વ કરીઅ પ્રધાન,
 પોસ માસ શુદ્ધિ સાર, વલી પડવે આદિત્યવાર, ધન. ૮૯
 શ્રી અંબનયર સુવિશાલ, તિહાં રચિઈ રાસ રસાલ,
 જે ભણુઈ ચરીઅ પ્રધાન, તે પામઈ નવહ નિધાન. ધન. ૯૦

—ઇતિ શ્રી આદિનાથ પ્રસાદાન્ સં. ૧૬૬૭ વર્ષે લિખિતં પત્ત-
 નનગરે (પત્ર ૯. પ્ર. કા.) કે.

(૨૩૦) ચપકચેષ્ટી રાસ સં. ૧૬૨૨ આવણુ શુદ્ધ ૭ શુક્રવાર.
 વિરાટનગરમાં

(૨૩૧) શુદ્ધકકુમાર રાસ ૧૬૩૩ ભાદ્રપદ વદ ૮ અમદાવાદના
 રાજપુરમાં.

આદિ—વસ્તુ

સકલ મંગલ સકલ મંગલ કરણુ શ્રીધીર,
 ધીરપણુઈ જિણિ તપ તપી પપી જિણિ સિદ્ધ લિધિ,
 એક ચિત્તિ ચિંતીતા હુઈ સયલ વંજિત સિદ્ધિઅ,
 શ્રી હેમવિમલ સરિંદના ચરણુ કમલ વદેવિ,
 ગાઈસુ હું શુદ્ધકકુમાર સેવી સરસતિ દેવિ. ૧

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી શુદ્ધકકુમાર ચરિત્ર સુણુઈ ગાઈં તેહ પવિત્ર,
 સોમસુંદર ગઠિ ગુણુધાર, શ્રી સોમસુંદરસરિસર. ૩૦૨
 સુનિસુંદર જસુ પરિવાર, સુનિસુંદરસરિ ગણુધાર,
 જિમ રતન શિખરિ ચ્ચયું સોહઈ, સરિ રતનશેખર મનિમોહઈ. ૩૦૩
 જિમ લખિમી સામર આપઈ, તિમ લખિમીસામરસરિ આપઈ,

સોમવિમલસૂરિ. સત્તરમી સદી.

૧૮૭

ગુરુ સુમતિ સાધુજનિ રોપઈ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ઉપધ.	૪
જિમ હેમવિમલ ગુણુ ગેહ તિમ હેમવિમલસૂરિ દેહ,	
સધ નઈ દિઈ સોભાગહરિય, સૂરિ સોભાગહરિય.	૫
હેમ સીસ તાસ પદ્ધાર, સૂરિ સોમવિમલ ગણુધાર,	
તિણિ તવીહી કુલ્લકુમાર, શ્રી સંધનઈ જયજયકાર.	૬
શ્રી ગૂજરદેશ પવિત્ર, તિહાં નગર અછઈ સુપવિત્ર,	
નામિ શ્રી અહમ્મદવાદ, સુરપુરસ્થં જે લિઈ વાદ.	૭
તિહાં પુર છઈ પવિત્ર અનેક, સિરિ રાજપુર સુવિવેક,	
તિહાં રચીક રાસ રસાલ, જે ગાતાં સુખ વિશાલ.	૮
વસ્તુ દ્વહા ચોપઈ પરમાણુ, સત ત્રિણિ ત્રિડોત્તર જાણુ.	
શત વ્યારિ પચવીસ શ્લોક, બાણતાં હુઈ પુણ્નસિલોક.	૯
સવત્સર સોલતેત્રીસ ૧૬૩૩ ભાદ્રવા વદિ આઠમિ દીસ,	
શ્રી નેમિ જિણેસર સાંખી, તસુ નામિં નવનિધિ પાંખી.	૧૦

—છતિ શ્રી કુલ્લકુમાર રિપિ રાસ સંપૂર્ણ-ઇલ્લર્ગ નગરે
પુજ્યપાડિત શ્રી લક્ષ્મીકુલગણિ શિષ્ય મુન્ન રાજકુલ. ૮-૧૯ લીં.

૧ કુમરગિરિમંડલુ શ્રી શાંતિનાથ રતનવન.

આદિ—

સરસ વચન દિહિ સરસતી, સંતિ જિણેસર રાય,	
ભગતિઈ બાપુ વીનતી, પાખી શ્રી ગુરુ પાય.	૧

*

:-

*

*

અંતે—

સા(૩)ત્રીસે દૂહે કરી, વીનવિજો અંતિ જિણુંદ;	
શ્રી સોમવિમલ સૂરિ ઈમ બાણુઈ, કુમરગિરિઈ આણુંદ.	૩૮
૨ સગાય—આદિ—કપૂર હોવે અતિ ઉજલું. (મારી પાસે છે)	
૩ સગાય—આદિ—નગર રતનપુર જાણીયઈ, સુરવર સમવડિ જાણી- યઈ. (મારી પાસે છે.)	

૪ પદ્માવલિ સંગ્રહ— સં. ૧૬૦૨—વિદ્યા૦

૫ દશ દશાંત ગીતા.

આ ઉપરાંત ગદ્યમાં કલ્પસૂત્ર વ્યાખ્યાવબોધ, રત્નો છે.

૧૩૩ પુણ્યસાગર (ખ. જિનહંસ સૂરિ શિ૦)

(૨૩૨) સુખાહુ સંધિ. સં. ૧૬૦૪ જેસલમેરમાં.

અને—

ધમ જ'બૂનઈ સોહમ સામિઈ, એહ અબ્ઝયણુ ભણ્યઈ સિવ કામિઈ.

તિમ સંબંધ એહ ગુણિ ભરિઈ, ધ્યાનરમ અંગહ બિધરિયઈ.

સંવત સોલ ચડોતર વરસઈ. જેસલમેર નગર સુબ દિવસઈ.

શ્રી જિનહંસ સૂરિ ગુરૂ સીસઈ, પુણ્યસાગર ઉવગ્રાય જગીસઈ. ૮૮

શ્રી જિનભાણિક સૂરિ આદેસઈ, સુખાહુ ચરિત ભણિયઈ લવલેસઈ,

પાસ પસાયઈ એ રિષિ યુણતાં, રિદ્ધિ સિદ્ધિ યાગઈ જિતુ ભણતાં ૮૯

લિખિતા વા૦ શ્રી દયાપ્રતિભણિ શિષ્ય પંડિત ગોડીદાસેન સ.

૧૬૯૬ વર્ષે શ્રી સંઆમપુરે —ઉદયપુર મં. ૫૦ કા.

[ખ. જિનહંસસૂરિના પ્રતિમા લેખે સં. ૧૫૫૭ અને ૧૫૬૧ ના મળે છે અને તેમના પદ્મવર જિનભાણિક્યસૂરિના સં. ૧૫૮૩, ૧૫૮૪, ૧૫૮૩ અને ૧૫૮૮ ના મળે છે. ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨.]

૧૩૪ વિમલચરિત્ર (ત૦ હેમવિમલસૂરિ—સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ

—સૌભવિમલસૂરિ—સંઘચારિત્ર શિ૦)

(૨૩૩) રાજસિદ્ધ રાસ—નવકાર અઉપદ્ય સં. ૧૬૦૫ વ્રાવણુ ગુ.

૧ ગુરૂ નટપદ્ર (નડિયાદ)માં.

અને—

તપમગ્ધ કેર રાજકરે, માહાલંતાડિ જગિ જથુ પણમુઈ પાય,

સુણિ સુંદરે જગ૦

શ્રી હેમવિમલ સૂરીસરે, ગા૦ તસુ પાટિ સોહઈ રાય.

સૌભાગ્યહરિષ સૂરિ ગુણિસરે, માં મહિમા કેર કંદ, સું
 તસુ પદિ સુવિહિત સુંદરે માં સોમવિમલસૂરિંદ. સું ૬૯
 પંડિતતારે ચંદ્રુરે માં 'પુલ્કિર્ષ' અભયકુમાર, સું
 સાધુશિરોમણિ દીપતારે માં ચારિત્ર પાલર્ષ સાર સું ૭૦
 સંધ્યારિત્ર નામર્ષ ભલારે માં મૂરતિ મોહણવેલિ સું
 પીહરતે પીડયા તણુરે માં સાધુ ગુણુ કેરર્ષ વેલી સું ૭૧
 તાસ તણુધ સુપસાહિર્ષરે, માં નરુપદ્ર રહી ચુમાસી સું
 રાસ રચીઓ નુકારનોરે માં સીધિધ દિયયા ઉલ્લાસી. સું ૭૨
 ચુપર્ષ.

સંવત્ સોલ પંચોતેર સાર, સુદિ પડવમ્ સોહર્ષ ગુરુવાર
 સરવડિ વરસધ આવણુમાસ, જગ સધગ્રાની પુહુચધ આસ.
 રાજસિંહ રાસકે જે ભણુધ, રતનવતી કથાસું ગણુધ
 નવનિધિ મંગલમાલા મિત્રર્ષ, વિમલ ચારિત્રધ વાંછિત ફલર્ષ.

—૧૦—૧૬ પૂજ્યારાધ્ય શ્રી આચાર્ય રા શ્રી વિમલચારિત્ર
 નરિ (પદ) કમલ સેવક શિષ્ય હેમચારિત્ર ગણિ લિખિત. (આ પ્રશ-
 ન્તેત રવં ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ. એ લખી મોકલી
 હતી. આ પ્રત વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં હોય તેમ જણાય છે.)
 હેમવિમલસૂરિ ગુઓ નં. ૬૫ અને સોમવિમલસૂરિ ગુઓ નં. ૧૩૦.

૧૩૫ રાજપાળ (પી'પલક ગં રથાપક શાંતિસૂરિ તેના
 સંતાન ને પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં
 ૧૫ મી પાટે પદ્મતિલકસૂરિ-ધર્મસાગરસૂરિ-
 વિમલપ્રભસૂરિ-શિષ્ય.)

(૨૩૪) જ'બુકુમાર રાસ સં. ૧૬૦૬ (!) માહ વદ ૭ રવિ.
 આદિ—

સકલ જિનવર સકલ જિનવર સકલ સુખમાર,
 સકલકલા સોભિત વિમલ મુખ મયંક સમ અમંલ સોહે,

સક્લ કર્મ સંખેપે કરિ મુખતિ નારિયું રમે મોહે,
તસુ પદપંકજ નિત નમું આંણી મનિ ઉલ્લાસ,
ગૌતમ ગણધર પ્રણમતાં આવે બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧

* * * *

અંતે—

કણિકા ઉપદેશમાલથી ગુરુ મુખે હીયે વિચારે,
તેહ અરથ જાણી કરી મેં રચિઓ એ રાસસારે.
વિક્રમરાયે થાપીઓ સંવત ઋતુહંદ્ર જાણેરે,
દોષ યુગવર સવિચાર્યો માસ મને મધુ આણેરે. ૨ ૨૧
કૃષ્ણપક્ષ મુનિ તિથિ બલી તિથિ દિનિ વારજ સવિનારે,
ગુરુ શારદ સુપસાહિતે, ચરિય રચ્યું કહે કવિતારે.
ચંદ્ર તણી શાખેં દૂઆ શાંતિસૂરિ ગુરુરાયરે,
પીંપલ ગચ્છ તેણે થાપીઓ આઠ શાષ તિહાં થાયરે. ૨૨
શાસન દેવે ચક્રેસરી ગુરુને સાંનિધિ આવેરે,
મહિમા અતિહિંવ ધારતી શાસન જિનનું શોભાવેરે,
કહી એ શાખા એ પાંચમી પૂર્ણચંદ્ર ગુરુ નાંખરે,
દૂઆ પાટે પનરમે પદ્મતિલકસૂરિ નાંખરે. ૨૩
શ્રી ધર્મસાગરસૂરિવર તસુ પાટે ગુણ ગાજેરે,
શ્રી વિમલપ્રભ મૂડીવર સોહ જયવતા એ રાજેરે.
તે ગુરુના પય પ્રણમી ગાયો જંબુકુમારે,
મુનિ રાજપાલ બણે ઇમ કીજે સફલ અવતારરે. ૨૪

કલશ

ઈય જંબુ મુણરયે x x x

—પર ૭ શ્લોક ૯૫૫ અંચાત્ર. ૨૫-૧૫ લીં. રત્ન. ૩.

આ પિંપલગચ્છમાં જે ખીજા ધર્મસાગરસૂરિ થયેલા અને જેના લેખ ધાતુપ્રતિમા પરના સં. ૧૫૧૨, ૧૫૧૫, ૧૫૩૦, ૧૫૩૧ અને ૧૫૩૫ ના મળી આવે છે, તે બધા ગચ્છની ત્રિભવિયા શાખામાં થયેલા

ધર્મશુંદરસરિના પદ્ધર છે, બ્યારે ઉપર પ્રશસ્તિમાં જણાવેલા ધર્મસાગર
સરિ તે પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં થયેલા પદ્મતિલકસરિના પદ્ધર છે. આ
રાસનો સંવત બરાબર નક્કી થઈ શક્યો નથી.

૧૩૫ ક હર્ષવિમલ(ત૦ વિજયદાનસૂરિ-આણુંદવિમલ શિ૦)

બારમત સત્તાય (૧૬૧૦ પહેલાં)

અતે—

તપમન્દ્ર મંડણ બણીધએ, માં આણુંદવિમલ સૂરીંદ,
તસુ પાટઈ ગાયમ સમાએ માં વિજયદાન મુણિંદ. ૬૪
શ્રી આણુંદવિમલ તણુએ માં હર્ષવિમલ ગણીશ,
સીસ કહછ બણનાં હુછએ માં નવનિધિ તસુ નિશિદીસ. ૬૫
(પ્ર૦ કાં ચોપડામાં લિ. ૧૬૧૦)

૧૩૫ ખ પ્રભોદશીલ શિ૦

૧ શ્રી સીમંધર જિનસ્તોત્ર-વિચાર સંયુક્ત. સં. ૧૬૧૩ ફાગસુ
શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

સરસતિ સામિણિ એ કરજોડી, ગુણ ગાયસુ આલસ સવિ છોડી,
સીમંધરજિન રાયતુ, જયુજયુ સીમં
પુષ્કલાવર્તી વિજયનં નામ, પુંડરીકિણી નયરી અભિરામ,
આસ મિ કરીયસુ શોભતુ-જયુજયુ સીમં ૧

અતે—

અનંદ સોલતેરેત્તરઈ સાર, શુદ્ધ ફાગુણ દસમી ઉદ્ધર,
ધમિ ગાયુ ઉલટ આંણી, તુમ્હે વંદઉ અવિઅણુ પ્રાણી. ૩૬
કથસ

ધમ સીમંધર જિનવર નમિઈ, અસુરાસુર બાસુરસમ જિનરામ તુલ,

દુખ દુર્ગતિ ભંજણ જણમણ રંજણ, ભવિષ્ય પૂરિઈ. તુલ સુહ,
તપગણિ સુહકર ગુણમણિ આગર, પ્રભોદશીલ પડિતપવર,
તસુ શીસ બોલધ અમીય તોલધ, સીમધર જયકાર કર. ૩૭
૨ શ્રી ૨૦ વિહરમાન બોલ પ સંયુક્ત ૧૭૦ જિનનામસ્તવન.
અંતે— સં. ૧૬૧૩ કા. શુ. ૧૦.

સંવત સોલ તેરોત્તરઈ એ, કાચુણ શુદ્ધ દસમી જાણિઉ,
સત્તરિસ જિન સંયુક્તા એ, ઉલટ હીઅડઈ આણિતુ. ૨૪
સત્તરિસ જિનવરતાણુંએ, સ્તવન ભણિઈ નરનારિ તું,
તે નર સુખ સંપત્તિ લહિઈએ નિશ્ચિઈ તરઈ સંસાર તુ. ૨૫
કલશ.

ધ્ય મકલ જિણુદહ દુઃખ નિકંદહ, વંદઉ ભવિષ્ય ભાવસિઉએ,
દુખ દુર્ગતિ ભંજણ જણમણરંજણ, જિણુ ગુણ ગાઉ હરપસિઉએ,
તપગણહમંડણ દુરીયવિહંડણ, સોમવિમલ સૂરિ જયવિરૂએ,
પ્રભોદશીલહ સીસ જંપઈ સધ ચઉવિહ મુહકરૂએ ૨૬
૩ વીરસેન સઝાય. (વિષય-ઉપશમ).

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પહિલું પ્રણમીધ, અવિરલ વાંણી જેહ નામિ પાંમીધ,
પામીધ વાંણી નેહ નાંમિઈ તેહના પય પ્રણમી કરી.
ક્ષમા સંબધ હુંઅ બોલું સાંભલજ્યો ઉલટ ધરી.
નયરીઅ ચંપા અતિહિં રૂઅડી, તિહાં જિતશત્રુ રાજી.
પુર ગામ દેસહ કરી મોટઉ સજસ મહીઅલિ ગાજી. ૧

*

x

*

૯

અંતે—

ધણિપરિ જે નર ઉપસમ આદરિઈ તપ જપ સયમ ભાવિઈ અણુસરિઈ
અણુસરી ઉપસમ ધર્મ કરસિઈ, સંસારસાગર તે તરિઈ.
ધર્મધ્યાન સધાં જેહ કરસિઈ, મુગતિરમણીસું તે વરિઈ,
ક્ષમા અનધ જિનધર્મ કરસિઈ, સુખ લહીસે તે નરા,
પ્રભોદશીલહ સીસ જંપઈ, ક્ષમાધર તુમ્હે નરવરા. ૨૫

૪ અંધકસૂરિ સગાય.

આદિ—

પહિલું પ્રથમું સરસતિ સામિણી, ગંગગતિ ચાલઈ હંસાગામિણી,
ગંગમતિ ચાલઈ હંસાગામિણી.

હંસાગામિણિ નમી પહિલું પછપ સહિગુર મનિ ધરૂં,

તે પ્રભાવિઠી ક્ષમાસંબધે શાસ્ત્ર જોઇ હું કરું,

સાવચિ નયરી ભલી નયરી રાગ શ્રી જિતશત્રુ એ;

પુર ગામ દેસે કરી મોટઉ અંધક નામિઈ પુત્ર એ.

૧

અંતે—

અંધક સૂરિનિઈ ધાણુઈ ધાલી પીલએ,

અગનિકુમાર પદવી પાવએ,

પાવ એ પદવી કોષ કારણિ દેસ તિહાં આલિઉ ધણુઉ,

દંડકારણ્ય નામ દૂરો કોષ ફલ એહવાં સુણુ,

તેહ તણે શિષ્યે પાંચસિઈ તિહાં મુગતિ હેલાંમાહિ વરી,

પ્રમોદશીલહ શીસ જપંધ ધર્મકર ક્ષમા મનિ ધરી.

૮

૧૩૬ જયવંત સૂરિ* (અપરનામ શુભસૌભાગ્ય. વડતપા-

ગચ્છ વિનયમ ડન ઉપાધ્યાય શિ૦)

(૨૩૬) શૃંગારમંજરી સ. ૧૬૧૪. (આમાં શીલવતીનું ચરિત્ર છે.)

* વડતપાગચ્છના સ્થાપક વિજયચંદ્રસૂરિ થયા કે જોણે પહેલાં તપગચ્છીય (નવીન કર્મ અંધાદિના કર્તા) દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તે સાર પછી સૂરિપદ લઈ તેમનાજ સમયમાં જુદી પ્રરપણા કરી અને પોતે અંભાતમાં વડી પોશાળમાં રહ્યા, તેથી તેમનો ગચ્છ વૃદ્ધ પોશાલિક તપગચ્છ અને ટુંકમાં વડા તપગચ્છ ઓલખાયો. (આ સં. ૧૩૦૦ ની પછીના ૨૫ વર્ષમાં બન્યું) સાર પછી આ વડતપગચ્છમાં રત્નાકર સૂરિ થયા કે જે પ્રસિદ્ધ રત્નાકર પત્નીશીના કર્તા ગણાય છે, તેમણે સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંજયપર સમરાશાહે કરાવેલી ઋષભદેવની

(૨૩૬) ઋષિકૃતા રાસ સં. ૧૬૪૩ માગશર શુદ્ધ ૧૪ રવિ.

આદિ—

હૃદા

પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ. જગગુરુ પ્રથમ યુગાદિ,

પ્રથમ જિજ્ઞુસુ પ્રથમજ નમૂં, જેણિ કરી પ્રથમ પુણ્યાદિ.

૧

*

*

*

*

પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સૂરિનો ગચ્છ રત્નાકર ગચ્છ કહેવાયો. આ ગચ્છની ભૃગુકચ્છીય (ભરૂચી) શાખામાં અનેક આચાર્ય થયા તેમાં વિજયરત્ન સૂરિ નામના એક પ્રતિષ્ઠિત આચાર્ય થયા જેને પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૩૭ ના ધા. પ્ર. સં. ભાગ પહેલાના લેખાંક ૩૪, ૫૮, ૫૨૭ માં, અને ભાગ બીજામાં સં. ૧૫૧૩, -૧૫૨૯, અને ૧૫૩૭ ના અને નાહરકૃત સંગ્રહમાં સં. ૧૫૩૦ ના મળી આવે છે. તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે તેઓ વિજયધર્મસૂરિના પદ્ધર હતા (વિજય-ધર્મસૂરિ તે વિજયતિલક સૂરિના પદ્ધર હતા) આ વિજયરત્નસૂરિના ધર્મરત્નસૂરિ નામના શિષ્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૪૪, -૫૩-૬૧-૬૫-૬૬ ના ઉક્ત ભાગ બીજામાં મળી આવે છે. આ ધર્મ-રત્નસૂરિએ સંઘપતિ ધનરાજના સંઘમાં આપુ વગેરે તીર્થોની જત્રા કરી તે સંઘ સાથે મેદપાટ (મેવાડ) માં જઈ ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) પર્વત ગયા ત્યાં તે વખતના મહાન સંગ (સંઘામસિંહ) રાણા (રાજ્ય સં. ૧૫૬૫ થી ૧૫૮૬) એ મહા ઉત્સવથી પુરપ્રવેશ કરાવ્યો તે નગરમાં પ્રખ્યાત કર્મશાના બાપ તોલાશાહ તે સૂરિની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. રાજસભામાં તે સૂરિએ પુરોહિતના નામના બ્રાહ્મણને વાદમાં પરાજીત કર્યો, તોલાશાહે શત્રુંજયપર પહેલાં વસ્તુપાલે (સં. ૧૨૪૮) કરાવેલી પ્રતિમા અને ત્યાર પછી સંઘામસિંહ સોનીએ સ. ૧૩૭૧ માં ઉપરોક્ત રત્નાકર સૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી પ્રતિમા પર મુસલમાનોએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી તેના ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા કરતાં ધર્મરત્નસૂરિએ જણાવ્યું હતું કે તે મનોરથ તેના પાંચ પુત્રોમાંથી સૌથી નાનો કર્મશા પૂર્ણ કરશે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પોતાનો શિષ્ય કરશે. પોતે ત્યાં સ્વશિષ્ય નામે વિનયમંડન

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે આદિમાં છે.

હૃદય-ઉદય અધિક દિન દિન હવર્ધ, જેહનઈ લીધર્ધ નામ,
તે પાંચે પરમેષ્ટિને, હું નિત કહું પ્રણામ.

૧

શાસન સોહકરી સદા, શ્રી વિદ્યા શુભરૂપ,
તે મન સમઈ જેહને, સેવે સુરનરૂપ.

૨

પાઠક રાખી સંઘ સાથે આલી નીકળ્યા. તે પાઠક પાસે કર્માશાએ ધર્મિક અભ્યાસ કર્યો, આ ધર્મરત્નસુરિના બે પ્રધાન શિષ્યો હતા-૧ વિદ્યામંડન (કે જેને સુરિએ આચાર્ય સ્થાપ્યા) અને રત્ન ઉપરોક્ત વિનયમંડન.

ગૂજરાતના બાદશાહ બહાદુરશાહને બ્યારે પોતાનો મોટો ભાઈ સીકંદર ગાદીપર હતો ત્યારે રીસાઈ ચિનોડ ગયો તે વખતે કર્માશાએ એક લાખ રૂપિયાની મદદ કરી હતી, પછી બ્યારે બહાદુરશાહ બાદશાહ થયો, ત્યારે કર્માશાને બોલાવી તેણે બહુ માન આપ્યું, કર્માશાએ બાદશાહનું દરમાન લાઇ શત્રુંજય પર ત્ર્યમનાથ તથા પુંડરીકની મૂર્તિની સં. ૧૫૮૭ વૈશાખ વદિ ૬ રવિવારને દિને પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે આ વિદ્યામંડન સુરિના હસ્તેજ કરવામાં આવી. આ વિદ્યામંડન સુરિના પ્રતિભાલેખ સ. ૧૫૮૭ નો ભાગ બીજામાં અને સં. ૧૫૯૭ નો ભાગ પહેલો ભેખાંડ ૧૧૦૭ મળે છે. આ સુરિના શિષ્યો નામે જયમંડન, વિવેકમંડન, રત્નસાગર, સૌભાગ્યરત્ન (પછીથી થયેલા સુરિ કે જેનો પ્રતિભા લેખ ભાગ બીજામાં સં. ૧૬૩૪ નો મળે છે.) અને સૌભાગ્યમંડન હતા, કે જે બધા શત્રુંજયપર ઉક્ત ઉત્સવ પ્રસંગે હાજર હતા. આ પૈકી વિવેકમંડને ચિનોડમાં પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથનાં ઉક્ત કર્માશાએ મદિરો બધાવેલાં તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિનયમંડન પાઠક ઉપાધ્યાયે પણ ઉપરોક્ત શત્રુંજયના ઉત્સવમાં સારો ભાગ લીધો હતો. તેમના શિષ્ય વિવેકધીર ગણિ અને આપણા કવિ જયવંત સુરિ. વિવેકધીરે ઉક્ત ઉત્સવની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં રચી. તે ઉપરાંત તેજ સમયમાં લાવણ્યસમયે (જુઓ નં. ૬૬) આ કર્માશાના ઉદ્ધારની નાની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં પોતાના હસ્તથી લખી છે. (સં. ૧૫૮૭) કે જે પ્રશસ્તિ હાલ શત્રુંજયપર કોતરેલી વિદ્યમાન છે. વિવેક-

મિહાઈ મુઝ વાણીએ, તેં દીધી છે ચંગ,	
વલી વિશેષે વીનવું, દિએ રસ રંગ અમંગ.	૩
ઋષિદત્તા નિર્મલ થઇ, તે નિજ સત્ય પ્રમાણ,	
તસ આખ્યાન વધાણવા, દિધ મુઝ નિર્મલ વાણી.	૪
કવિના મહિમા વિસ્તરે, ફલીધ વક્તા આસ,	
ઓતા અતિ રંગે જિણે. સો દિધ વચન વિલાસ.	૫
વિવિધપરે કેલવણ, નિજ રમતિ અનુસાર,	
તુઝ પયકમલ પ્રસાદથી, જગિ વાણી વિસ્તાર.	૬
પૂર્વે છે સુકવે કર્યાં, એહનાં ચરિત પ્રસિદ્ધ,	
તોહુધ રસિક જનામહે, એ મેં ઉદય કીધ.	૭
કેવલ લખી મુકતેં ગઈ, કીધ કલકલ છેક,	
તે ઋષિદત્તા મુચરિતં, મુણ્યો સહુ સવિવેક.	૮

*

*

*

*

અતે—

૧૩ તપગણ સોહાકરહો, શ્રી જિનયમંડન ગુરરાજિ,
રતનચ આરાધકા હો જે જગિ ધર્મસહાય.

ધીર ગણિ શિષ્યશાસ્ત્રમાં અપ્રતિમ નિપુણ હતા ને તેમણે ઉક્ત તીર્થોદ્ધારના કાર્યમાં સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ શક્તિ વાપરી છે ને શિષ્યોના નિર્માણપર પૂરી દેખરેખ રાખી છે કે જેનું સુફલ હાથ જૈન પ્રજા ભોગવે છે; આ ગણિના ગુરભાઇ જયવંત પડિને સ. ૧૬૧૪ માં ગૂજરાતી કવિતામાં ‘શુગાર મંજરી’ નામનો એક ગ્રંથ બનાવ્યો છે કે જેની રચના ઘણી સરસ અને સુંદર છે. આમાં શીલવતીનું ચરિત વર્ણવેલું છે. આ હકીકત સાક્ષર મુનિમહારાજશ્રી જિનવિજયજીના શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધની પ્રસ્તાવના પરથી લીધી છે. વિશેષમાં ત્યાંથી જોઇ લેવું. આપણા કવિએ પછી સૂરિની પદવી પ્રાપ્ત કરેલી જણાય છે. સં. ૧૫૮૭ માં સત્રુંજયોદ્ધાર વખતે ૨૦ વર્ષની ઉંમર ઓછામાં ઓછી ગણીએ, અને ૧૬૪૩ ની તેમની કૃતિ મળી આવે છે તે પરથી તે ઓછામાં ઓછું ૭૬ વર્ષ જીવ્યા જણાય છે.

૩૦

જે જગિ ધર્મસહાય ગુણાકર સુવિહિતનઇ ધૂરિ, કિય
તસ સીસ ગુણુસોભાગ સુનામઈ, જયવંતસૂરિ પ્રસિદ્ધ,
તેણઈ રસીકજન આગ્રહ ભણી વિરચઈ સતીસુચરિત,
ઉત્તમ જન ગુણુ સુણુતાં ભણુતાં, હુઈ જન્મ પવિત્ર ૫૨૮
સંવન સોહ સોહામણી હો, સુહાદૃઉહો ત્રિતાલઉ ઉદાર (સં. ૧૬૪૩)
માગસિર સુદિ ચક્રદસિ દિનઈ હો દીપંતુ રવિવાર. ૫૬૧

૩૦

દીપંતુ રવિવાર સુરોદિણિ સસિ, વરતઇ ટપરાણિ.
એ ઋષિદત્તા ચરિત વખાણિકુ, જયવંતસૂરિ ઉહલાસિ,
વન અધિક જે દૂધ આગમથી મિછા દુકક તામ,
કવિતા વક્તા શ્રોતાજનની, ફલયો દિન દિન આસ. ૫૬૨

(પૃ. ૨૨ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) ૩૦ ખં ૧,

—ઇનિ ઋષિદત્તા રાસ સંપૂર્ણ. અંથામ. ૯૦૦ શુભં ભવતુ.
પા. ૪૯ પં ૯ આ. ક., ૨૩-૧૩ માં.; ૩૫-૧૨ પી. પા.; ૧૯-૧૭ લીં,

—સં. ૧૭૦૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ત્રયોદસી વાર સોમે અંથામ
૯૦૦. ૨૮-૧૪ બાલવિજયજી; ૧૯-૧૫ લીં.

(૨૩૭) નેમિરાજુલ આર માસ વેલ પ્રબંધ.

આદિ— રાગ મઃહાર-ધૂરિ દ્વલ—

વિમલ વિહંગમવાહિની, માતા ઘઉં વરદાન,
દ્વાદશ માસ સોહામણી, ગાઉ જિન ગુણુ ગાન. ૧
વેધક જન મન રીઝવઈ, માનનિ મોહણુ વેલિ,
ગુણુસોભાગ સોહામણી, વાણી ઘઉં રંગરેલિ. ૨
મુગતિ માનિની મનિ ધરી, રાગુલિ છડિ નેમિ,
પિઉ વિધુરત ભોજકુંચરિકું, વિરહ દ્વલઈ નિડ નેમિ. ૩

x

x

x

x

અતે—માર માસ ગુણુ જિણુતણાહો ગાતાં મકરો પ્રમાદ,
 ઋદ્ધિ અનંતી આગમઈ હો, સુણુતાં હુઈ આલ્હાદ,
 તૂટક-સુણુતાં હુઈ આલ્હાદ સદાઈ, જિણુગુણુ અતિહિં રસાવ,
 મન નહ બાપિ તેહજ બણુતાં દિન દિન મંગલમાલ,
 શ્રી વિનયમંડન ઉવઝાઃ અનોપમ, તપગછ ગયણુ ચદ,
 તસુ સીસ જયવંત સરિવર વાણી સુણુતાં હુઈ આણુંદ. ૭૭
 —ગણિ ઋદ્ધિસુદર તાપત શ્રીમસુદા નગરે સવત ૧૭૦૯
 ૩-૨૧. (વિ. ધ. —અંથાઅ શ્લોક ૧૭૫. ૪-૧૭ સ્ત્રી કૃ—દાસગદ્ધ પાનાં
 ૧૦ અમ૦

૩ સીમંધર સ્તવન.

આદિ—

રાગ સામેરી.

સ્વસ્તિશ્રો પુંડરગિણી, મોરો સુગુણુ સીમંધર સ્વમિ
 મુહ બોલતાં અમૃત ઝરે, મનોહર મોહન નામ
 ગુણુ-કમલ તોરે વેધીઓ, મન-ભમર મુઝરસ પૂરિ.
 તુઝ બેટવા અલગ્ને ધણો, કિમ કરે થાનિક દૂરિ રે
 વાહલા તૂં પરદેસેં જમ રહિઉરે.
 દૂરિં નયન મેલાવડોરે, વાહલા તૂં ૧

*

*

*

x

અતે—

સાહુ શિરોમણિ જાણીએ તો, શ્રી વિનયમંડળુ ઉવઝાયરે;
 તાસ સીસ ગુણુ આગણો તો, બહુલા પંડિત રાયરે. એહવારે ૩૬
 આસો શુદ્ધિ પૂનિમ દિને તો, શુક્રવાર એકાંતરે.
 કાગલ જયવંત પંડિને તો, લિખીઓ માઝિમ રાતિ રે—

એહવારે ગુણુ તુમતણા. ૩૭

—૩—૧૩ માં; ૫૦ કાં

[આ કવિને માટે જુઓ મારો લેખ આત્માનંદ પ્રકાશના
 વીરાત ૨૪૫૦ ના ૧૦ મા અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે.]

૧૩૬ ક. સહજરત્ન (આં. ધર્મભૂત શિ૦)

૧ વૈરાગ્યવિનતિ. સં. ૧૬૦૫ કાર્તિક શુ. ૧૩ રવિ. નિધરારી ગામમાં
આદિ—

આજ સદ્ગત મનોરથ મનતણા, ભગતિઈ ગુણ ગાઉ જિનતણા,
શ્રીય કુચનાથ દેવ અતિહિ ચગ, નીધરારિ નયર છઈ બહુઅ રંગ. ૧

*

*

*

*

અતે—

તું સ્વામીય દુષ્પ્રભયભજણુ, તું અ સ્વામી શિવપુરમંડણુ,
સવત્સર સોલ પચોત્તરઈ કાર્તિક શુદ્ધિ તેરસિ રવિ દિનઈ. ૧૩

વિધિ પપિ ગછિ ગિર્યાડિ ગુણભંડાર, શ્રીય ધર્મભૂતિ સરી સુવિચાર;
આગમ જે સુત્ર વિચારસાર, પડિબોહઈ ભરીયણુ તે ઉદાર. ૧૪

ચાલિ—દ્યેય મંગલકારણુ દુરીનિવારણુ તરણુતારણુ જગગરો,
નીધરાર ગામિઈ સુકૃત કાંમિઈ શ્રી શ્રીમાલી જયકરો.

જેહ ભાવ ભગતિઈ એક ચિત્તઈ કુચનાથ તીર્થકરં,
વણુરીસ સહજરત્ન બોલઈ, એહ જિનવર સુરતર. ૧૫

—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે માહવદિ ૧૩ શનૌ. લક્ષતં.

(વિ. ધ. ચોપડા પાના ૧૭૦-૧૭૧)

૨ ૨૦ વિહરમાન રત્ન૦ સં. ૧૬૧૪ આસો શુદ્ધ ૧૦ કાવિકામાં.

આદિ—

સરસતિ દેવીય નમીય પાપ, બિલટ અગિ આંણીય;
મહીયલિ મહાવિદેહ ખેત્ર સાર, જિનવર ગુણુ જાંણીય.

વિહરમાન વીસહ જિણુંદ, થુણિથું જિન વમતિઈ,
શ્રી સીમધરિ પ્રથમ દેવ ગુણુ ગાઉ ભગતિઈ. ૧

*

*

*

*

અતે—

સંવત સોલ ચૌદોત્તરઈ એ, આસો માસિ ઉદાર,
શુદ્ધિ દશમી વિજયા દિનિહિ શ્રી ધર્મભૂતિ ગણુધાર. ૮

આલિ-ધ્ય આદિ જિજ્ઞેસર, સયત્ત તિથેસર, વિહરમાં વીસઈ તથ્યાએ,
 ઈં કઈં મન રંગિઈ ઉત્સવ ચંગિઈ કાવિદ્રાનયર સુણીય,
 તેહ શિવસુખકારણુ દુરીયનિવારણુ તારણુ શ્રીમધિર જિનહ,
 વંધીય સુહ આપઈ મહિમા વ્યાપઈ કહઈ સહજરત્ન વાચક પ્રવર. ૯

[અંચલગચ્છના ધર્મમૂર્તિ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૬૨૯,
 ૧૬૪૪, ૧૬૫૪ ના મળે છે. જુઓ ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨. તેમનો
 જન્મ સં. ૧૫૮૨ માં ત્ર્યાવતી-ખભાનના હંસરાજ વણિકની હાંસલદે
 નામની સ્ત્રીથી થયો. જન્મનામ ધર્મદાસ. દીક્ષા ૧૧૬૯ માં, આચાર્યપદ
 અમદાવાદમાં સં. ૧૬૦૨ માં, અને તેજ વર્ષમાં ગચ્છનાયકપદ મળ્યું.
 સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. જુઓ પદ્માવલિ).

૧૩૬ ખ. કમલસાગર (ત૦ હર્ષસાગર ઉ. શિ.)

૨૪ અતિશય સ્ત૦ કડી ૩૬ સં. ૧૬૦૬.

ઈંદુરસ ઇંદુ લેસ્યા (૧૬૦૬) વર્ષે વિજયરત્નસૂરિ રાજ્યે હર્ષ-
 સાગર ઉપાધ્યાયશિષ્ય કમલસાગરે ચક્રીસ અતિશય સ્તવન કડી ૩૬ નું
 રચ્યું.—મુનિશ્રી જિનવિજયજીની નોટ. હાલાભાષ ભંડાર પાટણ. દા.
 ૮૨ માં ત્રણ પાનાની પ્રતિ છે.)

૧૩૬ દેવગુપ્તસૂરિ શિષ્ય (જિવંદહણીક ગચ્છ)

(૨૩૮) અમરકત મિત્રાનંદ રાસ સં. ૧૬૦૬ (શક. ૧૪૭૨)
 વૈ. વ. ૪ રવિ. ઉઝામાં

આદિ—

વસ્તુ—

સકલ ગુણનિધિ સકલ ગુણનિધિ સકલ જિનરાય,
 પયપંકજ પ્રણમી કરી, ભલે ભાવે ભારતી નમેવીય.
 સહિગુર ચરણે શિરનમિ એક ચિત્તે કવિરાય સેતીય

કર્મફલા ફલ જાણુવા મિત્રાનંદ ચરિત્ર
બોલિસિ બહુ બુદ્ધિ કરી સુણુયો સહુ ઇકચિત્ત.

* * * *

અતે—

એવંદણીક ગચ્છે સહિયુર સાર, સકલ કલા કેસે ભંડાર,
શ્રી દેવગુપ્ત વંદ સરીસ, કરજેડી કહે તેહનો સીસ. ૧૬
સંધ કચન થયાં ઉલટ ધણો, રચ્યો રાસ મિત્રાનંદ તણો;
કુચુ ગિણેસર તણે પચાય, રચી ચોપઇ ઉંઝામાંહિ, ૧૭
કુંણુ સંવત્સર કેહે માસ, રચ્યો રાસ તે કહું વિમાસ.
સંવત સોલ છિડાત્તરો જાણુ, શાકે ચૌદ બહુતરિ વખાણુ. ૧૮
વદિ વૈશાખ ચોથિ નિધિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર
તેણે દિને નિપાયો રાસ, સાંભલતા સવિ પુહચે ચાસ ૧૯
સર્વ અંચની સંખ્યા સુણો, દુહા ચોપઈ એકઠા ગુણો
ગાહા વસ્તુ તેહમાંહે ભલી, શતકપંચ બાવીસાં મિલી. ૨૦
વસ્તુ એક ચોપઇ સો ચાર, વલી એકતાલીસ અધિક વિચાર;
પ્રાકૃત ગાથા જાણો પંચ, દુહા પંચોત્તરનો સંચ. ૨૧
અધિકો આછો કહિયો જેહ, સહિ ગુર સાખેં ખમાવું તેહ
કૃપા કરી કવિ ઉપર બહુ, ખરો કરીને બણુજ્યો સહુ, ૨૨
બણે બણાવે ભાવે જેહ, સંકટ નાસેં દૂરે તેહ
એક મનાં સંભલિસે જેહ, મુગતિ સવિ લહસે તેહ. ૫૨૩

—રાજકોટ યતિના અપાસરાનો ભંડાર.

(દિવંદનીકગચ્છ ઉપકેશગચ્છની શાખા જણાય છે, તેમાં થયેલ
દેવગુપ્ત સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૭, ૧૫૮૦, ૧૫૭૩, ૧૫૮૩
અને ૧૫૮૮-૯. સં. અને ભાગ તથા નાહરકૃત સંગ્રહમાં મળે છે,
તેમાં તે સિદ્ધાર્થ સંતાનીય આજખાયેલ છે.

૧૩૮ હેમરાજ.

(૨૩૯) ધન્નારાસ. ૧૬૦૯—લીં.

એક હેમરાજ નામના વાચકે કાલિકાચાર્ય કથા અથ લખ્યો છે (પાટણના બંડારમાંની પ્રતિ) પ્રશસ્તિ લેખક તરીકે એમ આપી છે કે:-
સ. ૧૬૦૯ વર્ષે શ્રી ખરતર ગચ્છે શ્રી જિનભાણિકૃપ સૂરિ વિજયરાજ્યે
શ્રી વિક્રમનગરે વાં શ્રી વિજયકીર્તિ શિષ્ય. વા. હેમરાજ ! તો આ અને
તે બંને એક હોવા સંભવે છે.

૧૩૮ ક. દેવીદાસદ્વિજ.

+ કપડારક મહાવીર સ્તોત્ર. સં. ૧૬૧૧ આસો સુદિ પૂર્ણિમા શુક.
આદિ—

સકલ જિણુદ પામે નમી, પાંગી પરમાણુદ,
દોષ કર જોડિ વીનવું, ચોવીસમે જિણુચંદ.

*

*

*

*

૧

અતે—

ઉલાલાની ઢાલ.

ધમિ હરપ ધરીનઈ સ્તવીઉ વીર જિણુદ,

રાડખરપુર મંડણ પાય પ્રણમઈ સુરિંદ.

૬૧

મમ પુન્ય પસાઈ પામ્યા જિનવરરાય,

મુઝ પાપપડલ સવિ દુઃકૃત દૂરિ જઈ.

૬૨

શ્રી તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયદાન સૂરિંદ,

તસ પાય પ્રણમીનઈ સેવઈ સુરનરવંદ.

૬૩

તસ નામિ મુઝનઈ ટલીઉ બરમ મિથ્યાત,

સેવતાં પામ્યુ જિનધર્મ જગહ વિખ્યાત,

૬૪

સંવત સોલ ઇચ્છારોત્તરા વરસહ કેડે માન,

આસો સુદિ પુનિમિ વાર સુક સુભ થાન.

૬૫

કલશ.

ધમિ થુણિઉ જિનવર વીર સુખકર રાડખરપુર મંડણ,

તસ પાય પણુમી સીસ નામી, દુરિઅદુરગતિખંડણુ,
 સેવઈ સુરાસુર, થુણુઈ ભાસુર, ગરબવાસવિમંજણુ.
 દ્વિજ ભણુઈ દેવીદાસ સેવક, સકલ સંધ મંગલકરો. ૬૬
 —છર્ણપ્રત. સા. ભાં. પાટણુ, પત્ર ૪ અને પત્ર ૩. પ્ર. કા.; વિ. ધ.
 —ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભા. ૩

૧૩૯ પ્રીતિવિજય (ત. વિજયદાનસૂરિ-આનંદવિજય શિ.)

(૨૪૦) આરવ્રત રાસ. ૧૬૧૨, માગ શુ. ૧૩ ગુર. સુહાલીમાં.

આદી—

પણુમી સાંતિ જિણુસર સ્વામ, સંપતિ લઈઈ જોહને નામ,
 શાંતિ જિણુંદતણુ ઉપદેશ, સુણુજ્યો ભવિકા કહું લવસેશ. ૧
 પય પ્રમાદ રહિત જિનધર્મ, કીજો જિમ ટાલીજો કર્મ,
 જતી શ્રાવક ભેદે દોય, ધર્મ કરે તે સુખીયો હોય. ૨
 પ્રથમ ધરમ જતીનો કહું, શાંતિનાથ ચરિતથી લહું,
 ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર મજાર, ધનો સાર્થવાહ તિહાં સાર. ૩

* * * *

અંતે—

સવત સોલ બહોતરો માન, માગસિર મુદિ તેરસિ બાણુ,
 સુહાલા નગરે ગુરવાર, રચો આરવ્રત રાસ ઉદાર. ૧૮
 તપગણુગનવિભાસન બાણુ, શ્રી વિજયદાન સૂરિ ગુણુમણિ પાણુ,
 તાસ સીસ પંડિત પરધાન, આનંદવિજય ગણિ ગુણુહનિધાન. ૧૯
 તસ પદપકંજ ભરમર સમાન, જસ નામેં સર્વેં જસ માન,
 પ્રીતિવિજય કહે ભણુતાં એહ, વંછિત સંપદ આવે ગેહ. ૨૦
 જિહાં લગેં અવિચલ મેરૂ બૂધર, ગગને દીપે શશિ દિનકર,
 તિહાં લગે પ્રતિપો એહ ચરિત, ભણુતાં સુણુતાં ચિત પવિત. ૨૧

—ગાથા ૪૬૧. ૧૬-૧૪ લીં.

૧૪૦ હર્ષરાજ (પૌ. વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-લખિયરાજ શિ.)

(૨૪૧) સુરજોન રાસ. સં. ૧૬૧૩ જેઠ શુ. ૨ શનિ. અમદાવાદમાં.

અતે—

સંવત સોલ તેરેતકએ (૧૬૧૩), જ્યેષ્ઠ માસ સુવિસાલ,	
સુદિ પક્ષિ દિન બીજનું, શનિવાર રચુ રસાલ.	૨૯
શ્રી પાશ્વનાથ પસાઉલઈ, શ્રી ગુરુનઈ ઉપગારિ,	
સાધુ પુનિમા પક્ષિમંડલુએ, ઉદ્યાયલ જિમ દિનકાર.	૩૦
સંવેગ રંગિ મલપતા એ, શ્રી ઉદ્યાયંદ સૂરોંદ,	
તાસ પાટિ સોહાકરએ, તારકમાંહિ જિમ ચંદ.	૩૧
શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરીશ્વરએ, તાસુ પાટિ પ્રગટ પ્રભાવિ,	
વિદ્યમાન વિદ્યાનિલુ એ, ક્રિયાપાલ સુખ ભાવિ.	૩૨

* * * *

નૃપમાંહિ ચક્રીસરએ, ભૂજનખલિ જિમ ગોવિંદ,	
સંપ્રેતિ શ્રી ગુરુ દીપતાએ, શ્રી વિદ્યાચંદ સૂરોંદ.	૩૬
તાસ સીસ સોહામણુએ, પડિત શ્રી લખિયરાજ,	
રાસ રચિઉ નિય મતિ કરીએ, પંડિત શ્રી હર્ષરાજ.	૩૭
ગુણિ મુનિ સુંદર ગુણનિલોએ, ભાવરાજ ઋષિરાજ,	
દેવરાજ મુનીસરએ, ચેલા શવસી સાર.	૩૮
અહિમદવાદ નગરમાંહિએ, વિજય મુહુરત અભિરામ,	
હર્ષરાજ પંડિત બણુપએ, સીઝઈ વંછિન કામ.	૩૯

—૨૩ પત્ર દાખડા ૮૨—હાલા. બં-પાટણુ; ખં ૧.

(સાધુ પૂર્ણિમાગચ્છમાં વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-મુનિચંદ્રસૂરિના પદે થયેલાનો લેખ સં. ૧૫૮૬ નો મળી આવે છે. લેખાંક ૧૧૧૮ ધા. સં. પહેલો આગ.)

૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ (બિવંદણીકગચ્છ દેવગુપ્તસૂરિ-જયસાગર શિ.)

(૨૪૨) સિંહાસન બત્રીશી. સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ ૩ રવિ,
આરેળ (અમદાવાદ પાસે)માં.

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિશ્વજનની ૨ પાય પણમેવિ,

સયલ વિશ્વસુખકારણી, મુખજન યુદ્ધિદાતા,

કવિયણુ મન આનંદની જગત્રમાંહિં તૂંહિ વિખ્યાતા,

કરજોડી તુમ્હ, વીનવું, દીઓ મુઝ નિરમલ મતિ,

કહું કયા વિક્રમતણી, તે સુણજો એક ચિતિ. ૧

ચોપાઠ.

સરસતિ શુભમતિ દીઓ મુઝ સદા, જિમ વિક્રમ ગુણ ગાઉ મુદા,

પર ઉપગારી રાજ જિય, તારુકયા બોલીસ બહુભિય. ૨

ત્રિભુવનમાંહિં વિક્રમરાય, સત્વવંત ધુરિ સદી કહવાય,

બૂમંડલ ભડવાઈ કરી, જસ કીરતિ ત્રિભુવન વિસ્તરી. ૩

તાસ કયા બત્રીસે જેહ, જોજ ભૂપ આગલિ કહી નેહ,

સવિ સંબંધ અછે પ્રત્યેક, તે સુણજો સહુ ધરી વિવેક. ૪

સિંહાસન બત્રીસી તેહ, લોકમાંહિં સુપ્રસિદ્ધિ જેહ,

નાસ કયા હું બોલીસ બલી, સાંભલતાં પૂગી મન રલી. ૫

પહિલું સિંહાસન ઉત્પતિ, સાંભલયો તે સહુ એક ચિત,

જોયણુ લાખતણે વિસ્તાર, જંબુદ્વીપ છે વૃતાકાર. ૬

*

*

*

*

અંતે—

જે છે સ્મરંકૃતકયા પ્રબંધ, તે કહો જોજ તણો સંબંધ,

પ્રાપ્ત રસ અધિકો જાણીઈ, તેહ કારણિ એહ વખાણીઈ. ૧૬

કહી કયા આગે જેહવી, કેતી કયા કહી કેલવી,

કવિ કહે તેહમાં મદેથો ખોડિ, ખમાવીઈ સવિહું કરજોડિ. ૭૦

- કિણુ કારણુ એ કલ્પો પ્રખંધ, હર્ષ ધરી સુલાલીત (?) પ્રખંધ
ચતુર પુરુષને કારણિ કરી, કહી કથા વિવહરી. ૭૧
- ગૂર્જર દેશ દેશમાંહિ સાર, શ્રી અહમ્મદ પુરવર સુવિચાર,
તાસ પાસ પ્યારેણુ મહું, તેહ વખાણુ કરું કેતહું. ૭૨
- તિહાં શ્રી સંઘતણું ઉપદેશ, રચી ચોપૈ ધરમ વિશેષ,
કવિ કરજોડી કહેં એણીપરે, કહું દિવસ તેવટિ ન વિસ્તરે. ૭૩
- કુણુ સંવચ્છરે કેહે માસે, રચો પ્રખંધ જે કહું વિમાસી,
સવત સોલસ સોલોતર જાણિ, શાક ચૌદ પ્યારીઆ વખાણિ. ૭૪
- રદિ વૈશાખ ત્રીજ નિધિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર,
શ્રી ગુરચરણુ પસાયેં કરી, એહ પ્રખંધ કવિઓ વિસ્તારી. ૭૫
- ખિવંદણીક ગણે સહિ ગુરસાર, શ્રી દેવગુપ્તસરિ વંદુ ગણહાર,
તાસ સીસ પંડિત ગુણનિલો, શ્રી જયસાગર નામેં બલો. ૭૬
- તાસ સીસ કરજોડી કરી, સિદ્ધસરિ પબણુ એહ ચરી,
આણી ઉલટ આણુંદપરિ, એહ સુણુતા દુખ જાયે દૂરિ. ૭૭
- મણુ બળુવૈ જે મન બાવે, સંપતિ સુણુતાં એણે પ્રસ્તાવે,
જાં પ્રથવી અવિચલ ધિર હોઈ, તાર્ધ કથા સુણો સહુ કોઈ. ૭૮
- જાં દૂ મંડલ શશિ દિનકાર, શેષ ધરેં જિહાં મહોનો સાર,
તિહાં એ રાસ સદા જયકાર, જયો જયો કવિ જયજયકાર. ૭૯
- સિંહાસનખત્રીસી તણો, રચો રાસ ઉલટે થયો ધણો,
બાણુતાં સુણુતાં નવનિધિ મિલી, સવિહું જનની આગ્ર દલી. ૮૦
- આણી અતિ ધણા ઉલટિં આંગે, કહી કથા તે મનને રંગે,
પબણુ હરસ ધરી સિદ્ધસરિ, એહ કથા સુણુતાં દુખ દૂરિ. ૮૧
- છતિ સિંહાસન દ્વાત્રિશિકાયાં પદમિન્યોક્તા ભોજસિંહાસન સ્થાપન
વિધિ પૂર્વોક્ત ચરિત્ર-પ્રક્ટીકરણુ દ્વાત્રિશતભા કથા સંપૂર્ણા. સં. ૧૭૫૦
વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિને અક્કવાસરે પડિત. રામવિજય ગણિ તત્
શિષ્ય ગણિ પ્રેમવિજય લિપિકૃતા શ્રી મંગલપુરે. ૪૮-૧૫ માં; ખં. ૧.
[જુઓ દેવગુપ્તસરિ માટે અગાકના કવિ-દેવગુપ્તસરિશિષ્ય
(નં. ૧૩૬) ની નીચે ટિપ્પણ.]

(૨૪૩) કુલધનજી કુમાર રાસ. સં. ૧૬૧૮ આ. વ. ૮ રવિ.

અંતે—

ઢાલ-ભાલંતડનું.

અભિવંદ્વિષીક ગજ ગુણનિહું પામી, શ્રી દેવગુપ્તિ સુરિરાય, સુ.

ગજપતિ ગણનિધિ ગુણનિહુએ, માં સરોમણિ સીસ કહિવાય, સુ.

પંડિત શ્રી જયસાગરએ, માં જ્ઞાનતાણું ભંડાર. સુ.

૬૧

તસ પદ્મકમલજ સેવતુએ, માં સિદ્ધિસુરિ મણુહાર, સુ.

કરમેડી તિ ઈમ કહિ એ માં સીલ તણું સુવિચાર. સુ.

૬૨

કુમર કુલધન ગાધ્યાએ, માં જે જગિ ગુણહ ભંડાર,

સંવત ૧૬૨૮ રોતરધએ, માં આવણુ માસ રસાલ.

વદિ આઠસ તિવિ જાણીધએ, માં રવિવાસર સુવિશાલ.

૬૨

તિણુધ દિનએ રચિડ રાસએ, માં હરપ ધરી મનરંગિ સુ.

જે ભણુધ સુણુધ નરનારિએ, માં સવિ સુખ તેહનધ અંગિ.

૬૩

તે લહિ વંછિત સંપદએ, માં તેહ ધરિ હુધ ઝલ્લિ વૃદ્ધિ,

પુત્ર કલત્ર પરિવાર સિહએ, માં વંછિત પામીધ રિદ્ધિ.

૬૪

છતિ શ્રી કુલધન કુમાર રાસ સંપૂર્ણ:—યતિ શ્રી ન્યાનવિજય નનુ શિષ્ય ગ. વિનયવિજયેનાલેખી (ગુ. વિ.

(૨૪૪) શિવદત્ત રાસ. શકે ૧૪૮૮ (સં. ૧૬૨૩) વર્ષે કૃત:—અખ્યા

પ્રતિ. સં. ૧૬૬૭ પત્ર ૮ દાં ૮૨ હા. ભં. પાટણુ.

૧૪૨ હેમરતનસૂરિ (પૌં દેવતિલકસૂરિ-જ્ઞાનતિલકસૂરિ-

રાજગણિ શિ.)

(૨૪૪) શીલવતી કથા. ૧૬૦૩ (૧૬૭૩?) પાલીમાં.

અંતે—

પૂનિમ ગજપતિ ગુણનિશે શ્રી ન્યાનતિલક સુરીસ,

જસ પયપંકય સેવતાં પૂજ્યે સયલ જગીસ.

૬૯

તસ પટા પંકજ સૂર સમ શ્રી હેમરતન સૂરીંદ,

સીલ કથા તિણુએ કહી પ્રતપો જાં રવિચંદ.

૭૦

સંવત સોલત્રિચેતરે પાલી નયર મઝારિ,

સીલકથા સાચી રચી પ્રવચન વચન વિચાર.

૭૧

—લિપિનં ગણિ કેશરવિમલ ગણિ શ્રી હાજવાસ મધ્યે—વિ. ધ. બંડાર.

(૨૪૫) હીલાવતી. ૧૬૦૩—વિ. ધ.

(૨૪૬) મહિપાલ ચોપઈ-ગાથા ૬૯૬ સં. ૧૬૩૬.

(૨૪૭) કેડી ગવાહલ કથા-પદમણી ચોપઈ. સં. ૧૬૪૭, (૫) ચૈ.

૭૨

વ. ૧૪ ગુર. સાહીમાં

૥

(ટીપમાં ૧૬૪૫-સોલહસિંહ પદ્મપાલ-સખળપુરમાં.)

આદિ-ગી

ફહા.

૨ ચૈંદ્રલ મુપદાયક સદા સિદ્ધિ પુદ્ધિ સહિત ગુણેશ,

૧૭ વિષ્ણુવિદ્યારણુ રિષકરણુ, પહિલી તુઝ પ્રણુમેશ.

૧

અજ્ઞ વિષ્ણુ શિવસૈ મુખૈ, નિતુ સમરૈં જસ નામ,

તિણુ દેવી સરસતિ તણૈં, પદ્મગુગ કરૈં પ્રણામ.

૨

પદ્મરાજ વાયક પ્રભૃતિ, પ્રણુમું સદગુર પાઠ,

કેલવંત સાચી કથા, તથા ન લાગૈં કાઠ.

૩

નવરસ દાષૈં નવનવા, સયણુ સમા સિણુગાર,

કચીયણુ મુઝ કીજ્યૈ કૃપા, વદના વચણુ વિચાર.

૪

વીરા રસ મુંગાર રસ, હાસ રસ હિત હેજ,

સાંભિ ધ્રમ વિધિ સાંભલૌ, જ્યું વાષૈં તનતેજ.

૫

ગીલ સાચ જગિ બાપીઠ, જસુ પ્રસાદિ શુષ હોષ,

પદ્મણિ જિણુ પરિ પાલીયૌ, સાંભલિયૌ સહુ કોષ.

૬

ગોરૈં વાહલ રિંણુ ગહિલ, બિન્દૈ સુહડ બલિવંત,

બોલિસ વાત હૃઈ યથા, સુણુયો સગલા સંત.

૭

રતનસેન રાગ તણૈ, છલિ રાપી કુલટેક,

ગૌરો વાહલ સુરિમા, સતધારી મુવિવેક.

૮

સાંભિ ધ્રમ જ્યાં સાચ્યૌ, વીરા રસ સવિસેષ,

સુહડા મૈં સોભા લહી, રાપી પ્યત્રવટ રેષ.

૯

યુદ્ધ છતૌ, જસ પરીમી, વસુ પુડિ હુચ્ચા નિખ્યાંત,
ચિત્રકોટ આપે કિયૌ, સુણ્યો તે અવદાત. ૧૦
નર નર ખતિ પાંડિત સભા, સાંભલયૌ સહુ કાપ,
પરચ્છ હાંભન ધન દીઇ, ધન સંત ધારી કાઇ. ૧૧

અતે—

x

x

x

ગોરા વાદલની એ કથા, કહી સુંણી પરંપર ચથા,
સાંભલતાં મનવંછિત ફલે, રોગ સોગ દૂપ દોહગ ઢલે. ૯૦૧
સાંમ ધરમ સાપુરસા હોઇ, સીલ દિલ કુલવંતી જોઈ,
હોઈ ધન સત પરમાણુ, વાગા સુજસ તણા નિસાંણુ. ૯૦૨
ધનિ નારી પદમણુનો સીલ, સંકટ માહિ પાલ્યો સીલ,
સીલ પ્રતાપે છૂટે રાઈ, ગઢ રાખ્યો જસ દ્યો સવાઈ. ૯૦૩
ધનિ ધગધારિ નર રજપૂત, સગલી વાને રાપે ભૂત,
ઉતમ પુરસ ચરિત્ર સુષકદ, સુણતાં લલ્કીયે પરમાણુદ. ૯૦૪
પૂનિમ પક્ષ ગિર્યા ગણુધાર, દેવતિલકસરિ સુપકાર,
આંનનિલક સૂરીશ્વર તાસ, પ્રતપે પાઠે યુદ્ધિ નિવાસ. ૯૦૫
પદમરાજ વાયક પરધાંત, પુહવી પ્રગટ સકલ ગુણવાંત,
તાસ સીસ મનરંગે ધણે, હેમરતન વાયક ધમ ભણે. ૯૦૬
વાત રચી એ વાદલ તણી, સાંમ ધરમ અતિ સોહાંમણી
વીરા રસ સિંગાર વિસેષ, સીલ સધર પદમણિ સુવિવેક. ૯૦૭
સુણતાં સુપ અતુરાઇ વધે, નીતરીત સૂરાતન સધે,
જિજમ તેજ હુધ અતિ ધણો, વિવિધ કરી જાણે મંત્રણો. ૯૦૮

બીજી પ્રતમાં નીચે મુજબ છે.

“ સંવત સોહાહસૈ સૈતાલ, આવણુ સદિ પાંચિમ સૂવિસાલ,
પોહવી પીઠ ધણુ પરગડી, સમલપૂરી સોહૈ સાદડી.
પ્રથવી પ્રગટ રાંણુ પ્રતાપ, દિન દિન ચદતે તેજ વિખ્યાત,
તસ મંત્રીસર યુધિનિધાન, કાવેદયા કુલતિલક સમાન.
સાંમ ધરમ ધૂર લખાંસોસાહ, વૈરી વંસ વિધુસણુ રાહ,

તસ લઘુ ભાષ તારાગદં, અવતી જાણી અવતરીયો ઉદિ.
 ધૂજમ અવિચલ પાલે ધર, સત્ર સોહ કાષા પાલરા,
 તસ આદેસ લહી સદ્ભાષ, વાદલવાત રચી સદ્ભાષ.
 સંજ્યૌ તિસૌ ભાષ્યૌ પરબંધ, સાંમ ધરમ વીરસ સંબંધ,

ઉજમ અગ હુવે અતિ ધણી, મોહ કમ કર જાણે મંત્રણી. ”
 સાંમ ધરમ પાલંતી સદા, પાંચે નવનિધિ ધર સંપદા;
 [સુર નર સદ્ પ્રસંસા કરે, વરમાલા લે લિપમી વરે] ૯
 પટ સિત ગાથા પોડ સંબંધ, સંજ્યતાં પાંચે આણુંદ્રકંદ.

કલસ કવિત.

હૈમરતનકી યુદ્ધિ છંદ ચોપઈ પ્રથમ કાપ,
 અગ કધુ વચણુ વિરોધ સુકવિ રાજસ ગુણુ થપીય,
 સુદ્રિઠ બંધ સંગ્રામ, સુર ચિતવેધક વાઠક,
 કવિત દ્વલ ચોપઈ, ધરે નૌતન જલ્લાં લાઠક,
 મહિલા અથ ઉજ્જલ કલી ત્રીયતરપ ભૂષણુ સજે,
 રંગ રેપ ભરે સિત્રામ, સિર ગુલ ક્યારી દરપન ઉપવન મજે. ૯૧૦

દ્વલ

કદ્દ દોહા કહુ ચોપઈ કહુ કહુ કવિત સુચંગ,
 વચણુ નીરજ્યું મિલિ રહે, મન હું ત્રિવેણી સંગ. ૯૧૧
 અમરરાણુ જેસાંધ સુત, તપે ભાણુ દીદ્વાણુ,
 પ્રિયીનાથ પૂમાણુ પદ મોજલહિર મહિરાણુ. ૯૧૨
 પાટ ભગત દિલ્લી પુરા સામ ધરમ પરધાન;
 સીધ સકળ રૂપા સુતન, નિરમલ યુધિ નિધાન. ૯૧૩
 સુરાતન વેધક ચતુર, ભેદા લગ ભૂપાલ,
 બલ હલ અણુકલ સાંમ પ્રમ, વાદલ જ્યું વિરદાલ. ૯૧૪
 ગુણુઆહક આયક સુગણુ, દત મોજાં દરિયાવ,
 સીધ સાહ રાષે સદા, જ્ઞાનવિજયસું ભાવ. ૯૧૫

તાસ પિઆરી ચોપાઇ મનમાંની અતિમેળ,
તેં દાતા ચિત રીઝવણુ અધે કવિત્ત સચોળ.

૯૧૬

વદિ ચૈતહ સાઠે વરસ તિથિ ચોદસિ ગુરવાર,
અધે કવિત્ત સુવિત્ત પરિ, કુંભલમેર મઝાર.

૯૧૭

—ઈતિ શ્રી ગોરાવાદચરિ એ પ્રાતિક વિષયે પદમણી ચોપાઇ સંપૂ-
રણમ્. સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે પોષ વદિ ૧૦ દિને લિવિચકે બ્રહ્મરાંમપુરવરે.
શુભ લૂછ્યાત્ દીર્ઘાયુષાં શ્રીસ્તુ. (૫૦ કાં)

—વિવેકવિનયનો ઉદયપુર ભં.— (દે. લા. પુ. ૬૩)

૧૪૩ કુશલલાલ (ખં અલયધર્મ શિષ્ય.)

(૨૪૭)+ માધવાનળ કથા—પ્રબંધ—ચરિત (અથવા માધવાનળ
કામકુંદલા ચોપાઈ તાસ) સં. ૧૬૧૬ ફાગણ શુ. ૧૩ રવિવાર
આદિ—

જેસલમીરમાં.

વસ્તુ.

દેવિ સરસાનિ ૨ સુમતિ દાનાર,
કાસમીર મુખમંડણી બ્રહ્મપુત્ર કર વિણુ સોહં
ગોહન તરવર મજરી મુખમયંક ત્રિભોવન મોહે
પયપંકજ પ્રણુમી કરી આણી મન આણુંદ.
સરિસ ચરિત શૃંગાર રસ પબણીસ પરમાણુંદ
માધવાનલ ૨ ૩૫ મકરંદ.

૧

ચવદહ વિદાધર ચતુર વિદુર નાણિ સુરગુર વિચક્ષણુ,
નારદ તું વરનાદ ગુણુ લાહું અવે બત્રીસ લક્ષણુ.
કલા બહુતર અતિકુશલ અભિનવ ઈંદ્ર કુમાર;
સુગુર મુખેં નિમ સાંભલું વિરચિત તેહ વિચાર.

૨

*

*

*

*

અંતે—

સંવત સોલ સોલોતરઠ, જોસલમેર મઝારિ;
કાગણુ સુદિ તેરમ દિવસે, વિરચી આદિતિશ્ચારિ. ૫૪૫

ગાહા દહા નેં સુપઠ, કવિત કથા સંબંધ;
કામકંદલા કામિની, માધવાનલ પ્રત્યંધ. ૫૪૬

કુસંગલાભ વાયક કહઈ, સરસ ચરિત સુપ્રસિદ્ધ;
જે વાયઈ જે સંબલઈ, તીઆં મિલઈ નવ નિધિ. ૫૪૭

ગાથા (ગ્રંથસંખ્યા પૂરાં છસે) સાડા પાંચસઈ, એ સુપઠ પ્રમાણુ;
તાહ (નેહ) સુણનાં સુપ દીઈ, જિમ જિમ (જે નર) ચતુરસુગણુ. ૫૪૮
રાગ્મત (રાકિત) માલ સુપાદ ધર (માન પટોધર) કૂંચર શ્રી હરિરાજ,
વિરચ્યા એહ સિણુગાર રસ, તાલ કુતૂહલ કાજ. ૫૪૯

સારદ સુપસાઈ કરી, શીલ તણુખ અધિકારિ,
નણુઈ સંબલઈ તેહ નર, સુપ પામઈ સંસારિ. ૫૫૫

—ઈતિશ્રી માધવાનલ કામકંદલા સુપઈ રાસ સમાપ્ત.

—ઈતિશ્રી માધવાનલ ચક્રપદ સંપૂર્ણ—ગણિ કનકસાગર લિખિતં.
સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે કાગણુ સુદિ નિજ ભોમવારે લિપિતં કોઢારીયા મધ્યે
(આ પ્રત મુનિમહારાજશ્રી સિદ્ધિ મુનિશ પાસે છે.

—લિખિતં ગણિ સુમતિપિજય ૧૭-૧૫ આ૦ ક૦

—સ. ૧૮૪૮ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૫ શુદિ ૫ શનૌ લં. સુ. ધર્મવિજય
૧૯-૧૮ માં.

+ સાહિત્ય માસિકમાં(સને ૧૯૧૫) ના છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે
(૨૪૮) માર્કોલાની ચોપઈ, x સં. ૧૬૧૭ વૈશાખ શુદ ૩ ગુરવાર.
જોસલમેરમાં.

આદી—

સકલ સુરાસુર સામિની, સુણિ માતા સરસતિ,
વિનય કરીને વીનવું, સુઝ ઘો અવિરલ મતિ.

જોતાં નવરસ પણુ જગિ, સવિહું ધુરિ સિણુગાર,	
રાગે સુર નર રંજયે, અપ્પણ તમુ આધાર.	૨
વચન વિશ્વાસ વિનોદ રસ, હાવ ભાવ રતિ હાસ,	
પ્રેમ પ્રીતિ સયોગ સુખ, એ સિણુગાર આવાસ.	૩
ગાહા ગૂઢા ગીત ગુણુ, ઉક્તિ કથા કલ્પોદ;	
ચતુર નણા ચિતરીઝવણુ, કહિયે કવિ કલ્પોદ.	૪

ગાહા:—

મણુદર નવરસ મળે સુંદરનાર્ગણુ સરસ સંબંધ,
નિરવમ ક્યાહિ નિપદા ગુણુ નુ મયણાજણા સુગુણા.
નવવર નવર નરિદો નલરાય સૂચ કય સદલ કુમરવરો.
પિંગલરાય તમુ ધૂઆ વનિતા માગવાણુ વરણુ વસ્તુ.

*

*

*

*

અંતે—

ગાથા સાતસદ્ધિ એહ પ્રમાણુ. દૂહા નર્ધ ચક્રપર્ધ વપાણુ;
યાદવ રાહલ શ્રી હરિ(મેધ)રાજ, જોડી ત્તરા કુતૂહલ કાળિ. ૭૦૦
જેણી પરિ કવિ મુપિ સંભલી, તિણિ પરિ મર્ધ જોડી મનરલી;
દૂહા કેઇ પુરાતન અછઇ, ચક્રપર્ધ બધ કીડ મર્ધ પછઇ. ૧
[અધિકો જે જોડયો છે બદ્ધ, 'કવિયણુ તે સાંસહજ્યો સદ્ધ,
બાડયો જિહાં વહી પાંતરો, તેહ વિચારી કરજ્યો ખરો.]
સંવત સોલસચ સત્તરોતરધ, આપાત્રોજિ વાર સુરસુરધ
જોડી જેસવમેર મઝારિ, સુગતાં સુખ પામર્ધ સંસારિ. ૨
ખરતર ગચ્છ સુગુર ગહમહઇ, વાયક કુસલલાલ ધમ કેહઇ,
મારવણીની એ ચક્રપર્ધ, એ મુણીજ્યો એકમના થઇ. ૩
[સાંભલતાં પામે સંપદા, શિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ તિતિ સદા.]

[મારવાડમાં દોલામારની લોકવાર્તા ધણીજ પ્રસિદ્ધ છે. તેના સંબંધમાં જેસલમેરના રાહલની પચ્છાથી કવિએ આ કૃતિ બનાવી છે. કૃતિ રસભરેલી અને કૌતુકી છે.] પાનાં ૧૭ ડા. ૮૨ હા. ભં. પાટણુ.

—ઇતિ ઢોલા મારવાણી ચઉપદ સંપૂર્ણ સં. ૧૬૭૬ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણરત્નેન ત્રિખિત મિદં જોમ.; ચ.; લી.; માણેક;

પાનાં ૨૪-પ્રે. ૨.; ૨૨-૧૯ માં.

x આરોટ કવિ ગોવિંદ ગિહ્ણાભાઈ વાફસાઈના ૧૯૭૩ ના માર્ગ-સીર્ષના અંકમાં પૃ. ૧૭૭ જણાવે છે કે પોતાનીપાસે સં. ૧૬૧૫ ના વૈ. શુ. ૩ ગુરુવારે જોસવમેરના મહારાજ હરરાજજીની આરાધી આ કરિએ 'ખનાવેલી શુદ્ધ અને સપૂણ્ય પ્રત છે. આ ખૂટી તેણે 'માર ઢોલાની વાર્તા' ના મથાગે વર્તા રૂખી તેમાં પ્રકટ કરાવી છે.

(૨૬૬) તેજસાર રાસ-સ. ૧૬૨૪ વીરમગામમાં

આદિ—

દ્વયા.

શ્રી સિદ્ધારથ કુલનિલુ ચરમ જિણેશર વીર	
પાણ્ડુગિ પ્રણુમી તસનણા સોવિન્નાવન્નસિરીર.	૧
જિનવર શ્રી મુર્ધિં ઊપદિસઈ બવિક લોક સુપ કાજિ	
જિન પ્રતિમા જિન સારખી બાપિ શ્રી જિનરાજિ	૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિં આરાહિ એકંતિ	
અહિ બવિ પરબવિ સુપ લહઈ ઇમિ બાપઈ અરિહંત.	૩
જિણુહર જિનવર આગલિઈ પૂરઈ જિકા પધવ	
તેજસાર તપ તણીપરિં સુપ ભાગઈ સદૈવ.	૪
આર રાજ તિણિઈ પામીયા પૂજ તણઈ પ્રંભાણિ	
સર્વારથ સિધિ અછઈ લહિસિ શિવ નિર્વાણુ.	૫

*

*

*

*

અતે—

શ્રી પરતર ગચ્છિ સહિ ગુરરાય, ગુર શ્રી અબયધર્મ ઉવગ્રાય	
સોલહસઈ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મઝાર.	૧૫
અધિકારઈ જિનપૂજ તણુછ, વાચક કુશલલાભ ઇમિ બણુછ,	
જો વાંચઈ નઈ જો સાંભલછ, તેહના સદ્દ મનોરથ ફલછ.	૧૬

—ઇતિ તેજસાર દીપપૂજા વિષયે રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૪
વર્ષે પોસ સુ. ૧૪ રાજપુર નગરે. તપામચ્છાધિરાજ શ્રીશ્રી. પરમગુરુ
બદારક શ્રી હેમવિમલ સુરિ, તત્ શિષ્ય મુખ્ય પંડિત શ્રી સુમતિમંડલ
ગણિ. તત્ શિષ્ય (ચેલા) સહજવિમલેન લિખિતો અયં રામ,

(૫. ૧૩ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) રત્ન. કે.; વીર. પા.

—સંવત્ પાકેશ નવનવતિ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષે માસે કૃષ્ણપક્ષે
ચતુર્થી દિવસે તિથૌ પુષ્પવાસરે વિધિપક્ષ ગચ્છેશ બદારક મુગગ્રમણિ:
શ્રીશ્રી ૫ ગજસાગર સૂરિંદ્ર તત્ શિષ્ય પંડિતપ્રવર શ્રીશ્રી ૪ લલિત-
સાગર તત્શિષ્ય ઋષિ મનિસાગર દ્વિતીય બ્રાત્ ઋષિ જયમાગર પા-
ર્થે સતિ શ્રી નેજસાર નૃપરાસોડ લિખિતોડસ્તિ. (ઈડર પાઠઆનો ભ.)

—૧૬-૧૫ સંવત્ ૧૭૪૨ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૧૨ દિને આદિત્ય-
ચારે. સકલગણિગજેન્દ્રગણિ શ્રી શ્રી ૧૦૮ સૌભાગ્યવિજય ગણિ
તત્શિષ્ય પ્રેમવિજય લિ૦ કંઠારીયા મધ્યે (પાલણપુર ભ.)

(૨૫૦) અગડદત્તરાસ. (પ્રત સં. ૧૬૫૩)

૧ સ્તંભન પાર્થનાથ સ્તંભનાથ ખલાતમાં.

આદિ—

પ્રભુ પ્રણમુરે પાસજિજ્ઞેસર થંભણો.

ગુણુ ગાવારે મુઝ મન ઉલટ અતિ ધણો.

ગાંની વિણુરે એહની આદ ન કેા લહે.

તોહૈં પણિરે ગીતારથ ગૂઝ ઇમ કહે—'

*

*

*

*

અતે—

ઈમ સ્તવ્યો સ્થંભણુ પાસ સ્વાંમી નયર શ્રી પંભાયતૈં,
જમ સહા ગુરુ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર આગલ સંભો,
એ આદ મૂરતિ સકલસુરતિ સેવતાં સુખ પાંખીએ,
મનભાવ આંણિ લામ જાણિ, કુસલલાલ પજપંથે.

૨ ગોડીપાર્શ્વનાથ સ્તો

આદિ—

સરસતિ સામની આપ સુરાણી, વચન વિલાસ વિમલ પ્રહાણી,
સકલ જોતિ સંસાર સમાણી, પાદ પરણમુ જોડિ યુગ પાણી. ૧

x

x

x

x

કલસ.

અતે—તેણિ ધરા જસ તુઝ ઉદ્ધિ નિહાં દ્વિપ અસંખિત,
બોમ ધરણિ પાયાવ આણુ સુર વહે અખંડિત,
અમુર ઈંદ્રિ નર અમર વિવિધ વ્યંતર ત્રિલાધર,
સેવે તુઝ પાય સય ન માજ સુજ પે નિરતર,
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિત ચિંતામણી,
કવિ કુશલલાભ સપનિ કરણુ ધવલધીંગ ગોડીધણી. ૨૩

પ. કા.; ૧૪વિ. ધ. ૨-૧૪

૩ નવકાર છંદ—

આદિ—વંછિત પુરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનશાસન સાર,

અતે—કલસ.

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક;
સિદ્ધમંત્ર શાશ્વતો ઇમ જપે શ્રી જગનાયક,
શ્રી અરિહંત સુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિજે
શ્રી ઉવગાય સુસાધુ પંચ પરમેશી થુણિજે;
નવકાર સાર સંસાર છે કુશલલાભ વાચક કહે,
એક ચિત્તે આરાધીઈ વિવિધ ઋદ્ધિ વંછિત લહે ૧૭ (યુ. વિ. ભ.)

૧૪૪ લાવણ્યકીર્તિ (ખ૦ જેમશાખા ગુણરંભ-જ્ઞાન-
વિલાસ શિ૦)

(૨૫૧) રામકૃષ્ણ ચોપાઈ. સં. ૧૬૧૭ વૈ. શુ. ૫ વિક્રમપુર (વીકાનેર)માં
અતે— ઢાલ નવમી (અધસકરે અધમિતક મુનિવર ગાધયઈ)

ભાવ ધરીનઈ ગુણ ગરઆ તણા, ગાધજઈ સમનેહ,
ઉત્તમ સંગઈ ઉત્તમ ફલ હુવઈ, વાન કલઈ સવિ એહ. ૫૩

તિણિ કાગણિ તપ સમકિનનઈ ત્રિષઈ, રામ અનઈ ગોવિંદ,
ચરિનઈ ચારક મૂલ જનમ થકી, યુણિયઈ સોદગકંદ. ૫૪

રાજઈ સૂરનસિંહ નરિદનઈ વિક્રમપુરિ ગદગાહ;
સંવત સોલહ સય સનાહત્તરઈ, સુદિ પચમિ વધસાહ. ૫૫

જેમ સાધિ જાણીતા જગત્રમઈ, વાચક શ્રી ગુણરંગ.
તામુ રીસ વાચક ગુર ચિરજયક જ્ઞાનવિલાસ અભંગ, ૫૬

તામુ સીમ લવલેસઈ ઉપદિસઈ, લાવણ્યકીરતિ એમ
ભણતા ગુણતાં સાંભલતાં છતાં, થાયઈ અવિચલ જેમ. ૫૭

કુસલસુગર સુપસાયઈ નવમી, ઢાલ ધન્યાસી રાગિ,
લાવણ્યકીરતિ પભણઈ વાચતાં અધિક વધઈ સોભાગ. ૫૮

ચતુર ચિતરંજન એ દાષીયઈ ઇમ લઈ છઈ ષંડ;
ભુવનકીરતિ બંધવ સંગમ, સદા, દિન દિન સુજસ અખંડ. ૫૯

—છતિશ્રી રામકૃષ્ણ ચરિત્ર પદ્યમખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૭૧૩ વર્ષે
માગસિર વદિ ૪ દિને શ્રી બ્રહ્માનપુર મધ્યે લિખિતા ચતુઃપદિકા અંચાઅંચ
૧૭૦૦ શ્લોક સખ્યા. ગાથા ૧૨૦૦ સર્વ સખ્યા.—પા. ૪૨-૧૫ આ. ક.

(૨૫૨) ગજસુકુમાલ રાસ.

અતે—

બંદીવાન છુડાવીયારે, સગલા નગર મઝારે,

મુહમાંગ્યા દીધા ધણારે, મણુ માણુક બંડારે.

મહમાંણુ કમહું દીધા દેખી, મનરી અઢા કોઈ ન રાખી,

લાવણ્યકીરતી ઢાલ જ ભાષી. ચોથી પાંચમોએ તહું સાષી,

જી માતાજી જી હો. ૬

ફો.

હાથીનો હુ ત્રૈતાલવો, દેવકીસુત સુકમાલ,

પાલક જનમ્યો તેહવો, નામૈ ગજસુકુમાલ. ૧

—ઈ તિશ્રી ગજસુખમાલજીકી ૯ હાલ સંપૂર્ણ. લિખિતં. જૈપર
મંચે. શ્રી. સમત ૧૮૬૭ શ્રાવણ સુદિ ૧૧ લિપિકૃતા. (૫. ૩.
પં. ૧૭ ગુ. ૧૫.)

૧૪૫ વિનયસાગર (ખ૦ જિનહર્ષસૂરિ સંતાનીય માન-
કીર્તિ-દેવકલશ-સુમતિકલશ શિ૦)

(૨૫૩) સોમચંદ રાજની આપાઈ. સં. ૧૬૧૭ શ્રાવણ સુદિ ૧૫
અતે— બુધ જૈનપુરમાં.

સંવત સોલહ સત્તરધરિ, સવચ્છર સુવિચાર,
સાવણ માસ સુહાવનકરે, પૂનિમ તિથિ બુધવાર. ૧૫
નગર જૈણપુર જાણીયરે, નદી ગોમતી તીર,
સકલ સંઘકર્ષ આગ્રહકરિ, રચી કથા સુગંભીર. ૧૬

* * * *

શ્રી જિણમંદિર સોમતોરે, અજિત જિણેસર નામ. ૧૭
' વડ ખરતર ગચ્છ ભલકરે, શ્રી જિનહર્ષ સંતાન,
શ્રીમાનકીર્તિ પાઠક ભલારે, વિદ્યારમણ નિધાન. ૧૮
તાસ શિષ્ય સોહર્ષ ભલારે, દેવકલસ મુનિરામ,
શ્રી સુમતિકલસ મુનિ જાણીયકરે, નરવર વંદર્ષ પાપ. ૧૯
તાસ શિષ્ય મુનિ રંગસુરે, વિનયસાગર મુનિ નામ,
સોમચંદ ભૂપાલકારે, કરી કથા અભિરામ. ૨૦

—૩૨૧ પદો. સાગર ભં. પાટણ.

(૨૫૪) ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ.—૩.

૧૪૬ માન (ખ૦ શિવનિધાન શિ.) જિનસિંહસૂરિ રાજ્યે.
(૨૫૫) કીર્તિધર સુકોસલ પ્રખંધ સં. ૧૬૧૭ દિવાલી. પુષ્કરણમાં.
અતે—

શ્રી ખરતરગછ છાજઈ, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ રાજઈ,
સંવત સોલહ સત્તરિ, દીવાલી દિનિ ગુણબરિ. ૫૦
ગુણિજન સુણિ ધણું રીજઈ, મૂરખ કિસુંય કહીજઈ,
હિયઈ હરપ બહુ આણી, મનિ દેઈ સાંભળક પ્રાણી. ૫૧
એ સંખંધ રમાલ, સુણનાં લીલવિલાસ,
શ્રી શિવનિધાન ગુર સીમ, કહઈ મુનિ માન જગીસ. ૫૨
શ્રી પુષ્કરણ ચક્રમાસઈ, રહતાં ચિત્ત ઉલ્લાસઈ
ભણતાં સમ સુખદાઈ, સુણનાં લીલ વધાઈ. ૫૩
—(છડર બાઇઓનો બં.)

૧૪૭ સાધુકીર્તિ (ખ૦ મતિવર્ધન-મેરૂતિલક-દયાકલશ-
અમરમાણિકય શિ૦)

(૨૫૬) સત્તરભેદી પૂજા. સં. ૧૬૧૮ આ૦ શુ. ૫ અણહિલપુરમાં
આદિ— રાગ પરપદૌ દ્વહા.

જ્યોતિ સકલ જગિ જગની હૈ, સરસતિ સમરસુ ભંદ,
સત્તર સુવિધિ પૂજતણી, પબણિસુ પરમાનંદ.

ગાહા

નવણુ વિલેવણુ વથ જુગ, ગધારોહણું ચ પુષ્કરોહણું,
માલારોહણુ વનયં ૨, ચુન્નં પડાગાય આભરણું,

*

*

*

*

અતે—

અણહિલપુર શાંતિ શાંતિ સખ સુખદાઈ, સો પ્રભુ નવનિધિ સિધિ
વાજી. ૨ બ.

શ્રી જિનચંદ સૂરિ ગુરુ પરતરિપતિ ધરિ મનવચન તસુ રાજે,
 સંવત સોલ્લ અઢાર આવણુ સુદિ પંચમિ દિવસ સમાજે. ૩ ભ.
 દયાકલસ ગુરુ અમરિમાણિક (ગુરુ) તાસ પસાઈ મુવિધિધ હું ગાજે.
 કહૈ સાધુકીરતિ કરત જિનસંસ્તવ, સવિ લીલા સવિ સુખ સાજે. ૪ ભ.
 —સં. ૧૮૨૫ મિતિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧ શ્રી વિક્રમપુરમંચે. (પત્ર. ૪ પ્ર. કા.)
 —શ્રી વીકાનેર મંચે સંવત ૧૮૧૬ વર્ષે મિતિ જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે
 દુતીયા દિને સોમવારે પા ૮-૯-ક. મુ. (માઢી પાસે છે.)
 (૨૧૭) આષાઢભૂતિ પ્રમંથ. સં. ૧૬૨૪ વિજયાદશમી યોગિ-
 ણીપુરમાં.

અતે—

ખરતર ગચ્છ વાયક થયક, મતિવર્ધન નામ
 મેરતિલક તસુ સીસ જે ગુણ ગણ અભિરામ. ૧૮૨
 તાસુ વિનય ગુણી આજઠ, દયાકલશ મુણીશ
 તાસુ સીસ રગય કહમ્, સાધુકીરતિ જગીસ. ૧૮૩
 ધમ્મ સોલહ અઢવીસધ સમધ યોગુણિપુર કાણિ,
 કિયક વિજઈદશમી દિણ્ધ, યહુ ચરિત વિનાણુ. ૧૮૪
 એ પ્રસ્તાવ મનોહર, નવ રસ સંમધ,
 સાધુકીરતિ મુણિવર રચ્યક, આષાઢ પ્રમંથ. ૧૮૫
 પાપડ ગોત્રઈ પરવડક, શ્રીવંશ શ્રીમાલ
 સાહ તેજપાલ કરાવિયક, સંમંથ રસાલ. ૧૮૬
 લહિસ્યઈ સુધ જે ગાવિખ્યઈ નરનારી વૃદ્ધ,
 કુસલમંગલ અવચલ ધરઈ, સુણતા આણુંદ. ૧૮૭

૧-શાનુંજય (ચૈત્રી) સ્ત. ૧૬ કડીનું:—

આદિ—

પય પ્રણમી રે જિણુવરના શુભ ભાવ લઈ,
 પુંડરગિરિ રે, ગાઈસુ ગુરુ મુપસાડિલઈ,

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

ધમ કરીય પૂજય થાજે ગહિ સધ પૂજ આદરઈ,
સાહમિવચ્છલ કરઈ ભવિયાં, ભવસમુદ્ર લીલા તરઈ,
સપદા સોહગ તેહ માનવ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ બહુ લહઈ,
અમરમાણિક સીસ સુપરઈ, સાધુકીરતિ સુખ લહઈ.

૧૬

—૧—૧૫ (મારી પાસે છે.)

૨-પ્રભાતી ૪ કડી.

આદિ—

રાગ દેશાખ.

આજ નાપભ ધરિ આવે, દેખો માઈ

અતે—

ઉત્તમ દાન અમૃતરસ ઊપમ, સાધુકીર્તિ ગુણુ ગાવેં ૪ આજ્ઞા
(મારી પાસે છે.)

૧૪૮ દેવશીલ (સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ-સોમવિમલસૂરિ-લક્ષ્મી
ભદ્ર-ઉદયશીલ-ચારિત્રશીલ-પ્રમોદશીલશિ.)

(૨૫૮) *વૈતાલ પંચવીસી રાસ—સં. ૧૬૧૯ ખીજે શ્રાવણ
વદ ૯ રવિ વડવા ગામમાં.

* “આ રાસ સં. ૧૬૧૯ માં રચાયેલો હોય એની ભાષા ૧૬ મા
૧૭ મા સૈકાની છે, અને વિમલપ્રમંથ તથા કાન્હડદે પ્રમંથની ભાષા
સાથે તે ધણી રીતે મળતી આવે છે; અને આથી તે તે સૈકાની
ભાષાનું સ્વરૂપ સમજવાને ઉપયોગી થઈ પડશે. કવિ શામળભટ્ટની
મહાપત્નીની વાતો મૂળરૂપે જૂની ભાષામાં આમાં છે. વૈતાલપત્ની.
સીનું મૂળ કથાસરિત્સાગર અને બૃહત્મજરી વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં
છે; અને તેમાંથી હિંદી, મરાઠી, બંગાલી વગેરે અનેક ભાષાઓમાં
તેમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર અને વધારા સાથે ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ભાષાન્તરો
થયાં છે. બંગાળના પંડિત જીવાનંદ ખી. એ. પ્રકાશિત શ્રી જગલદત્ત
ગ્રાંથ પદ્ય સંસ્કૃતમાં એક વૈતાલ પંચવિંશી છે. એ બધામાં વાર્તાઓની
ઘટનામાં કંઈ કંઈ ફેરફાર છે અને કોઈ કોઈમાં એક ખીજથી જુદી
જુદી વાર્તાઓ છે.

—રા. જગજીવન દ. મોદી.

આદિ—

સરસતી સામિલિ પય નમી, માગુ ઉચિત પસાય,	
કાસમીર મુખમંડણી, વાંછી દિલ મુઝ માય.	૧
બ્રહ્માપુત્રીનિં નમુ, કમલ કમંડલ સાય;	
એક કરિ વીણા ધરી, પુસ્તક જમણિં હાથિ.	૨
હંસવાહનિ હરખિં રમિં. કરિં જગલીલ વિલાસ;	
જે જગ મૂરખ માંનવી, તેહની પૂરે આસ.	૩
હીઈં સુખ દુખીઆ નરા, સુખીઆ સપતિ કૌડિ;	
મૂરખનિ વિદ્યા દિઈં, જુનું સમરે પરહોડિ.	૪

x

x

x

x

અતે—

તપગઢ નાયક ભુવન દિણેહ, શ્રી શ્રી સોભાઅહર્ષ સુરિંહ,	
તસપટિં સોહિં ગુંછુગેહ, જયવંતા વહિંરી જગમેહ.	૮૧૩
ગુરૂ શ્રી સોમવિમલ સરિરાય, પ્રણમું અહનિસિ તેહના પાય,	
તસ પંડિત વર પ્રધાન, લક્ષ્મીભદ્ર નામિ સુનિહાંણુ.	૮૧૪
સીસ સરિમણિ પડિતરાય, ઉદયશીલ ગણી પ્રણમું પાય,	
આરિતશીલ પડિત તસ સીસ, સપરિવાર વડુ નીસદીસ.	૮૧૫
પ્રમોદશીલ પંડિત ગુરૂરાય, તેસહિ ગુરૂના પ્રણમી પાય;	
કરી ચોપાઈ નામ વેનાલ, પચવીસેં એ કથા રસાલ.	૮૧૬
સવત સોલ ઉંગણીસા વર્ષ, બીજો આવણુ શાંમલ પખખ;	
નુંમ તણા દિન રવિવાર, નક્ષત્ર પુનર્વસુ આવ્યું સાર.	૮૧૭
વડવેં ગાંભિં રથા ચોમાસ, રચિઉ વાસુપુજ્યનિં પાસ;	
ચૌપૈકથા સંબંધ વિનોદ, સાંભલતાં ઉપજ પ્રમોદ.	૮૧૮
દૂહા ગાહા બંધ ચોપાઈ, આઠસિં નિ ત્રેવિસ જે હુઈ;	
સાંભલતાં સંકટ સવિ ટલેં, ભણુતાં સવિ સુખ આવિ મિલે.	૮૧૯
નવિ ચાલે તસ જૂત વેતાલ, સાહાસ તણી એ વાત રસાલ;	
વિનોદરસ રચિ દેવસીલ, ભણુતાં લહીઈં લીલ.	૮૨૦

દ્વં સવિમાંહિ મૂરખ ધરી, હ્રાડેં મત નહિં તેહની ખરી;
 અક્ષર આણું પાણું કહ્યું, હીન અધિક પાણું નવિ લઈ. ૮૨૧
 કરનેડી પ્રણમુ કવિરાય, સોધી અક્ષર કવજ્યો કાપ;
 જિહાં લગે તારા રવિચંદ, કથા રહિજ્યો જિહાં તપેં જિણુંદ. ૮૨૨

—છતિ શ્રી વેતાલપંચવીસી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૮૨૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ
 ૨ પુદ્ધે સિદ્ધિયોગે પં. શ્રી ૫ શ્રી રાજવિજયગણિ શિષ્ય પં. કૃષ્ણવિજય
 ગણિ લિપિકૃતં સાંતલપુરે શાંતિનાથપ્રસાદાત્: શ્રે. —પ્ર. કા.

—છતિ શ્રી વિક્રમ મહારાજેન્દ્ર ગુણોત્કર્ષીતન વેતાલપંચવીસી
 કથાયાં વિવિધવિનોદવાર્તાયાં પંચવિંશતિ કથા સંપૂર્ણા: સંવત્ ૧૬૯૧
 વર્ષે દ્વાગુણ શુદ્ધિ ખીજ રવૌ શ્રી ૬ પુન્યજી વરસિંધજી લગ્નુ તસ્ય
 સીદ્ધ્ય પદ્ધતિ સરોમણિ ઝક. શ્રી ૫ વર્ષમાનજી તસ્ય શિષ્ય ઝક શ્રી ૫
 તુલસીદાસ તસ્ય સીસ્ય મુનિ કલ્યાણુ લિપિતં શુભં ભવતુ:

—(ચેનસાગરજી મં. ઉદયપુર)

(સોમવિમલ સૂરિ માટે જીઓ નં. ૧૩૦)

+ સંશોધન કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા રા જગજીવનદાસ દયાળજી
 મોદી, સખ ડેખુટી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર ખાંભા મહાલ, વડોદરા
 રાજ્ય. સં. ૧૯૭૨ કિંમત દોઢ રૂપીઓ.

૧૪૯ આણંદસોમ (તં સોમવિમલસૂરિ શિં)
 (૨૫૯) + શ્રી સોમવિમલસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૧૯ માહ ૧૦,
 નદુરઆરમાં.

આદિ—

સકલ સદાકલ સેવીષ, શ્રી જૈાતમ ગણુધાર;
 મણુહ મનોરથ પૂરણુ, લખધિ તણુ મંડાર. ૧
 સ્મરસતિ સામિણી તુઝ નમું, માણું અવિરલ પુદ્ધિ;
 જાસ પસાઇ સંપન્ન, વચન તણી વર સિદ્ધિ. ૨

સોમમચ્છ ગમણિ ગણિ, સોમવિમલ ગુણધાર.	
શ્રી સોમવિમલ સૂરિ તણ, રચિસુ રાસ વિસ્તાર.	૩
સાર સુગર ગુણ ગાયતાં, દુઃકૃત દ્વરિં નર્ધ;	
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ, સુખ સંપદા, નિશ્ચઈ નિષ ધરિ યાઈ.	૪
સુરતર સમ સહિગુર સુગુણ, સદાચાર વિચાર;	
બાંવિ બલધ બેટઉ બવિક, જિમ પામું જયકાર.	૫
x x x x	

અતે—

લોટી ગણુડે પાએ લાગું, ગુરુ સેવા અહનિસિ માણું;
આણુંદસોમ પ્રણુમઈ પાપ, કરિ મઝ ગુરુ સુપસાય. ૧૫૦

રામ—મલ્હાર. મોરી આખડી ફરકધરે. એ દાલ.

યુગ પ્રધાન જાણઈ સહુ, જિનશાસન સુરતાનરે.
ગુરુ ગુણુ ગાનાં સંપદા, સહી વાધધરે અધિકું વાન. ૧૫૧

મોરા સહિ ગુરુ વધાવુરે, સોહાવુંરે તપગણરાય,
નિત પ્રણુમુરે શ્રીગુરુપાય, જિમ કીજધરે નિરમલ કાય,
જિમ હુધરે બહુલુ આપ, મોરા સહિ ગુરુ વધાવુંરે.

ધિન અમરાદે કૂખડી, રૂપરાજ કુલ ધિનન રે

ધિનન સુગુરુ જીણુઈ દીખીઆ, રૂપ યુધિહરે સધ સુપ્રસન્ન મોં ૫૨

સોમાગહરિય સૂરિ પટિ જયુ, શ્રી હેમવિમલસૂરિ સીસરે.

ચઉવિહ સંધ ધણિ પરિ બણુઈ, જયુ ગણપતિરે કોડિ વરીસ મોં ૫૩

જા દૂ સાયર ચંદ્રુ, જાં તપઈ તેજિ દિણિદરે;

તાં સોમવિમલસૂરિ ચિર જયુ, સુખ સંપદરે દિકિ આણુદ મોં ૫૪

આણુંદ સોમકલા મિલી, સંવત આગણીસઈ માધ માસિરે,

દસમી ગુરુવારિ રચિઉ નંદરબારિ રે રાસ ઉલ્લાસિ. મોં ૫૫

મનરંગિ જે બણુઈ ગુણુઈ, સાંભલધ રાસ રસાલરે,

નવ નિધિ તસુ ધરિ અંગણુઈ, સખિ ફલીકરે અમર રસાલરે. મોં ૧૫૬

૫૦ જૈ. ઐ ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(આનો સાર સોમવિમલ સૂરિ નં. ૧૩૦ ની નીચે આપ્યો છે.)

(૨૬૦) સ્થૂલભદ્ર સ્વાધ્યાય. સં. ૧૬૨૨ આવણ શુદ્ધિ ૧૦ વૈશાખમાં,
અતે—

તપગચ્છિ નિર્મલચંદ્ર, શ્રી સોમવિમલ સૂરિંદ,
તસ સીસ રચિઉ સઝાય, સાંભલતાં (મન) નિર્મલ થાય.
પૃથિવી રસ સેવત એહ, કુચ કણ્ણુ પ્રમાણિ જેહ,
આવણુ શુદ્ધ દશમી દિવસિં, વયરાટિ થુણિઉ મન દરસિ,
જાં તારા ગયણિ દિણ્ડ, જાં સાયર મેર ગિરિંદ,
નાં પ્રતપું જવલી સોમ, ઇમ બાણુ આણ્ડસોમ.
—વૈરાટ (વૈરાટ) જયપુર રાજ્યમાં આવેલું છે. (૫૩ કડી પ્ર. ૩૦)

૧૫૦ વેળામુનિ અથવા મનસત્ય [ત૦ વિજયદાન
સૂરિ શિ૦)

(૨૬૧) નવતત્ત્વ જોડિ. (ચોપઇ) સં. ૧૬૨૨ પહેલાં.

આદિ— મંગલ કમલાકંદુ એ દાલ.
આદિ જિણ્ડ નમેવિએ, નવતત્ત્વ કહઉં સંખેવિએ,
જવતણા દસ પ્રાણુ એ, પચઈંદ્રી પંચ પ્રાણુ એ. ૧
* * * *

અંત—

ઈય નવતત્ત્વ વિચારતાં, અધિકી ઉછી બાપિરે;
પોલી હુહ અજાણુવઇ, તે પામઉ સંઘ સાપિરે. ૬૪
તપગચ્છનાયક સિર ગુર. વિજયદાન ગણુધારે.
વેલઉ મુનિ તસ આણુધરી કહઇ સ્વપર ઉપગારે. ૬૫
૮—૧૧ (વિ. ધ.)

ખીજ પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે છે તે પઠ્યી રચનાર કવિનું નામ
મનસત્ય જણાય છે.

અતે—

ધમ નવ તત્ત્વ વિચારતાં અધિકૂં ઉછું ભાખ્યૂરે,
ખોલ્યું હુઈ અણુખંણુવઈ તે પાંખું સંધ સાખિરે,
તપગચ્છનાયક શ્રી ગુરુનો શ્રી વિજયદાન ગુણધારે.

ચેલુ મનસત આણુધરઇ તુ કહસું પરઉપગારે.

—સંવત્ ૧૬૫૮ વરસે આપાઠ વદિ ૨ સોમે. લેખક પાઠક શુભ

ભવતુ—મુત્ર ૮ પ્ર૦ કા.

બને નામના કવિઓ એકજ લાગે છે—(વિજયદાન સ્મરિતું સ્મરિત
૧૫૮૭, સ્વર્ગવાસ સ. ૧૬૨૨. તેથી આ કૃતિ સ. ૧૬૨૨ પહેલાંની છે.

૧૫૧ લીમ ભાવસાર.

(૨૬૨) શ્રેણિક રાસ. સ. ૧૬૨૧ ભા૦ શુ૦ વટપદ્ર (વડોદરા) માં
આદિ— રાગ કેદારો.

ગોતિમનઇ સિર નામીય, મનવંછિત કલ પામીય;

સ્વામીય સેવકની દયા કરોએ. ૧

સારદાનઈ ચરણે લાગુ, સુહિ જુહિ માતા હું માગુ,

દો મુઝનઇ વાણી અપાપમ રૂઝડી એ. ૨

ઉલાલઉ.

રૂડી તે વાણી આપો મુઝ માતા, સિદ્ધાંત સૂત્ર વિસ્તાર

લાખ જોયણુ નંબુદીપ, ભરતખંડમાંહિ સાર. ૩

*

*

*

+

અતે—

વટપદ્ર નયર સંવત સોલ એકવીસઇ, ભાદ્રપદ સુદિ શુભ (ત)

કલસ.

વારે પ્રારંભ દીસઇ.

કાંઇ એક કવિમતિ, કાંઇ એક સામ્ભતિ સાધસંગતિ પામીઈ,

શ્રેણિક રાસ કીડ અતિ ઉલ્લાસઇ, જિનવાણી સિર નામીઇ. ૧

ગણિતમ પાઞ્ચે, સારદમાઞ્ચે, ચિત રાષ્ટ્રં ચરણે સમુ,
ભાવસાર લીમ કરજોડી ખોલિ, સાધ સદ્ગને ચરણે નમ્.

—સંવત ૧૫૦૩ વર્ષે માધ વદિ ૧૪ ભામે લિપિતં [યુ. વિ.] ૩.

—સંવત ૧૬૭૨ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૮ શુક્રે સિંઝે જોસી સવળ
શ્રી સ્તંભતીર્થ સ્થાને લઁ સુરત બં. ગોરળ રવિહંસજી દીપહસજી—
છાપરીયા શેરી—સુરત પાસેની પ્રતિ. મં ૫૫૦

૧૫૨ સુમતિકીર્તિસૂરિ (હિંસરસ્વતિગચ્છ જ્ઞાનભૂષણસૂરિશિ.)

(૨૬૩) ધર્મપરીક્ષા સં. ૧૬૨૫ માગશર શુદ્ધ ૨ હાંસોટ નગરમાં.

આદિ—

હાલ રાસની.

ચંદ્રપ્રભ સ્વામી નમીઈ, ભારતી ભુવનાધાર તુ;
મૂલ અંધ મહીયલિ મહીત, બ્રહ્માત્માર ગણુ સાર તુ. ૧
વિદ્યાનંદિ સ્વામી વિષ્ણુધ, મલ્લિભૂષણ મુનિરાય તુ,
લક્ષ્મીચંદ ગુરુ ગુણનિસોઞ્ચે, પ્રણમીય તેહના પાય તુ. ૨
વીરચંદ ચચિંત ચતુર, બદારક ભુવિ બાણુતુ;
જ્ઞાનભૂષણ જ્ઞાનિ ભસોઞ્ચે, વિદ્યાનુ દીર્ઘ દાન તુ. ૩
પંચગુરના પાય નમીય, રચું રાસ મન રંગિ તુ;
ધરમ તણી પરીક્ષાતણુ ઞે, શાસ્ત્ર જોઈ નિચંત તુ, ૪
ભવીયણુ ભલી પરિ સાભસોઞ્ચે, ધરમાધરમ વિચાર તુ.
દોષ મ કોરયો કેહતણુઞ્ચે, કહિતાં ન લઈ પાર તુ. ૫

* * * *

અંતે—

દ્વહા.

મૂલ સંધ મુનિવર ધણા હવા, સરસતિ ગણિ શુભાર,
કુંદકુદ્યારિણ કુલિ, પદ્મનંદ ભવતાર. ૧૧
કેવેંદ્રશરિત દયા આગસો, તેહ પટોધર ચંગ;
વિદ્યાનંદિ સ્વામી જયો, મલ્લિભૂષણ ઉત્તમ. ૧૨

- લક્ષ્મીચંદ્ર શ્રી ગુરુ નમ્રો, દીક્ષાદાયક એહ;
વીરચંદ્ર વાંદ્ર સદા, સીપાંદાયક તેહ. ૧૩
- તેહ પાટિ પટ્ટોધર, જ્ઞાનબુધણુ ગુરુશય;
આચારિજ પદ આપીયું, તેહનાં પ્રણમં પાય. ૧૪
- તેહ કુલકમલદિવસપતિ, પ્રભાચંદ્ર યતિરાય;
ગુરુ ગણપતિ પ્રતપો ધણું, મેરુ મહીધર જીવ. ૧૫
- સુમતિકીરતિ સુરી રચ્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ; ૧૬
શાસ્ત્ર ધણો જોઈ કરી, કીધું બહુ પ્રકાશ.
- રચણુબુધણુ રાય રંજણો, બંજણો મિથ્યા માગ;
જિનભવનાદિક ઉધરઈ, કરઈ બહુવિધ ત્યાગ. ૧૭
- મહા આ કરી શ્રાવક ભક્ષા, ધના આદિ ઉપદેસ;
બહુ પ્રેરે પ્રારંભીયો, રચ્યો નિહા લવવેશ. ૧૮
- પંડિત હે પ્રેર્યા ધણું, વણાયગ નિં વારદાસ;
હુંસોટ નયરિ પૂરો કર્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ. ૧૯
- અંત સોલ પચવીસ નિં, માર્ગસિર શુદ્ધ બીજવાર;
રાસ રૂડો રૂઢીયામણો, પૂર્ણ હવો છિ સાર. ૨૦
- બવીયણુ ભાવિ ભાવિજ્યો, કીધો એહ પ્રતિબોધ;
ગણા હોઈ તે ટાલિજ્યો, જિહાં હોઈ શાસ્ત્રવિરોધ. ૨૩ (?)
- પદઈ ગુણિ જે સાંભલિ, લખઈ લખાવઈ જેહ;
(મુગતિ મુગતિ ને વર લહઈ, સુર નર સેવઈ તેહ.
રૂડો ને રૂઢીયામણો, રાસ રચ્યો છિ એહ.
છડો અધિકાર પૂરો હવો, ધર્મપરીક્ષા જેહ. ૧૩ (?)

—ઈતિશ્રી ધર્મપરીક્ષા પટ્ટોડધિકાર: સંપૂર્ણ સમાપ્ત:

૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ + (ખ. જિનમાણિકથ સૂરિ શિ૦
ને પદ્ધતર)

(૨૬૪) દ્રૌપદી. જ્ઞેસ૦

(૨૬૫) ખાર ભાવના અધિકાર. જ્ઞેસ૦

(૨૬૬) શિયલવતી. જ્ઞેસ૦

+ જિનખિંબ સ્થાપન સ્ત૦ ૨૪૪. સ. મા. બી.

(૨૬૭) શાંખ પ્રહુઅ ચોપઈ. સં. ૧૬૨૦ આસપાસ.

(૨૬૮) બારવ્રતનો રાસ. સં. ૧૬૩૩ ફા. વ. પ.

આદિ— (નિચથી સાધુની ઢાલ)

પાસ જિજ્ઞેસર પય નમીજી, નામજી સહયુર સીસ;

દેસવિરતિ હું આદરૂંજી, મનમાહિ ધરિમ જગીસ.

+ વડલી મામવાસી રીહડ ગોત્રીય શાહ શ્રીમંત પિતા અને સિરિ-
રિયાદેવી માતાથી સં. ૧૫૯૪ માં જન્મ થયો. દીક્ષા. સં. ૧૬૦૪ મા
લીધી. સં. ૧૬૧૨ ના બાદવા શુદ્ધિ ૯ ને દિને જ્ઞેસલમેરમાં ત્યાંના રામ
માલદેને કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું, ત્યાર પછી કર્મચંદ્ર
મંત્રીના આમહથી વીકાનેરમાં જઈ કિપોહાર કર્યો ને ત્યાંથી અમદાવાદ
શત્રુગય જઈ હુક્ત કર્મચંદ્રના આમંત્રણથી દીલ્હીમાં અકબર બાદશાહને
પ્રતિબોધી તેમની પાસેથી આપાદ શુદ્ધિ ૯ થી આપાદ શુદ્ધિ ૧૫ સુધીના
સાત દિવસો અમારી-જીવવધનિષેધનો હુકમ બહાર પડાવી ફરમાન લીધું
હતું અને તે ફરમાન બાદશાહે પોતાના અગિયાર પ્રાંતોમાં મોકલી આપ્યું
હતું. (આ ફરમાન પત્ર હિંદી સરસ્વતી માસિકના ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના
જૂનના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.) વળી બાદશાહે તેમને 'યુગપ્રધાન' એ
ખિરદ આપ્યું હતું. આ મહાપ્રભાવક આચાર્ય થયા છે અને જૈનોનાતિ
માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવી અનેક મહાન્ કાર્યો કર્યા છે. સં. ૧૬૭૦
ના આસો વદિ ૨ ને દિને બેનાતટમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

સુવિનાણી પ્રાણી શ્રાવક ત્રિતિ ચિત લાય,
મુનિમારગ અતિ દોહિલઉછ, એ સુખિ સિદ્ધિ ઉપાય.

—સુવિં—એ આંકણી.

તિહ પહિલક સમકિત ખરઉછ, જિમ મંદિર થિર થંભ,
સમકિત સુરમુખ પામિયછછ, સમકિત સિદ્ધિ સુલંભ સુવિં ૨

* * * *

અતે—

સંવત સોલહ સય તેતીસઈ, ફાગુણ વદિ પચમિ ઉલ્હાસઈ,
ખરતર ગછિ ગર્યક ગુણ રાજંઈ, શ્રી જિણ્યંદસૂરિ ગુરપાસિ. ૯૨

શ્રાવિકા ગેલીએ ત્રત લીધા, કીધા નરભવ સદ્ગત્તા આગ;

પાન પસાયછ એ વિધિ કરતાં, પામિસિ સિવનગરીના રાજ. ૯૩

ખારહવત સદા પાસેવા, એમ કરછ પરિગહ પરિમાણ;

લીલ વિજ્ઞાસ સદા સુખ પામછ, વાંઘછ દિન દિન કક્ષા વિનાણ. ૯૪

—ઇતિ શ્રી ઇચ્છાપરિણામટિપ્પનકે સવત ૧૬૨૩ વર્ષે ફાગુણ
વદિ પંચમી દિને શ્રીમચ્છી ખરતરગચ્છાધિરાજ શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ

ખટાકંકાર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ રાગનાં સ્વહસ્તેન ગેલી સુશ્રાવિકયા ગૃહીતં.

(કુલ ૯૩ શુક છે. આમોદના યતિ ચંદ્રવિગય પાસે પ્રત છે.)

૧૫૪ રત્નસુંદર. (પૌં ગુણમેરૂ સૂરિ શિં)

(૨૬૯) પંચોપાખ્યાન ચતુષ્પદિ. ૧૬૨૨ સાણ્વદમાં.

* * * *

આદિ—

સુગુરચરણનું લકી પસાય, પૂનિમપક્ષપ્રવર ગુરરાય;

ગિરઆ શ્રી ગુણમેરૂ સૂરીશ, વચનસાર તસ બોલે શીસ. ૧૫

દ્વંડા.

વચનસાર અતિ સરસ, દિઓ જનરંજન દેવ;

વિધનરહિત વિદ્યા વિભવ, આપિ સદા મુગ બેવ. ૧૬

સિદ્ધ વેદ આગમ નિગમ, વ્યાકરણ સ્મૃતિ પુરાણ;	
તર્ક છંદ લક્ષણ ભરહ, જ્યોતિષ વૈદ્ય કુરાણ.	૧૭
કામ કાંકે રતિ રહસ્ય વિધિ, સ્વપ્ન શંકુન લખ કોડિ;	
નીતિ યુદ્ધિ શ્રુત બલ વિના, નવિ કોઇ જાણે ખોડી.	૧૮
શ્રુતસાચરતટ પામવા. નીતિ યુદ્ધિ દોષ નાવ,	
ધર્મ કર્મનું પામીએ, જે હોઇ યુદ્ધિ પ્રભાવ.	૧૯
વિષ્ણુશર્મા વાઙ્મય લલો, શ્રીગોડ નાતિ સુખ્ય;	
સરસ કથા રસ વીનવે, નામે પંચાખ્યાન.	૨૦
નહિ વિદ્યા યુદ્ધિ તેટલી, તો કવિશ્યું ક્યો વાદ;	
કાંઈ જે અક્ષર લાહું, તે ગુરૂચરણપ્રસાદ.	૨૧
ચોપઈ.	

પંચનંત્ર અછે જેહમાંહિં, નામે પંચાખ્યાન કહેવાઈ,
જાણુ અજાણુ જિમ પ્રીછે બાલ, બોલિશ ચોપઈમાંહિ રસાલ ૨૨
આમાં પહેલો અધિકાર પૂરો થાય છે તે અને તે અધિકારમાં
કર્તાનું નામ નથી મળતું કારણ કે આના જેવું લખ્યું હોય છે કે:—
પંચાખ્યાન પ્રથમ અધિકાર, મિત્ર ભેદ બોધ્યો વિસ્તાર,
પક્ષ પુનિમ શ્રી ગુણમેરૂ સરિ, સુગુરૂ સીસ બોલે રસપ્રરિ. પર
કુમર રહ્યા મનમાં રણઝણી, વચન વિષ્ણુશર્માના સુણી;
પ્રથમ કહ્યો મિત્રભેદ વિચાર, ભણી સુણી લહીએ જયકાર.
—છતિ શ્રી પંચાખ્યાન રાજનીતિયુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રભેદ પ્રથમો—
ધિકાર: સંપૂર્ણમ.

પરંતુ બીજામાં કહ્યું છે કે
મિત્રપ્રાપ્તિ બીજે અધિકાર, વિષ્ણુશર્મા કહે સુણો કુમાર,
પુનિમ ગચ્છ શ્રી ગુણમેરૂ સરિ, રત્નમુંદર બોલે રસપ્રરિ.
—છતિ શ્રી પંચાખ્યાને રાજનીતિ યુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રપ્રાપ્તિ દ્વિતીયો—
ધિકાર:—
૩ જ અધિકારની અંતે પણ ૧ લા પ્રમાણે છે.

૪ આમાં.

પક્ષ પૂનિમ શ્રી ગુણમેરુસરિ, સુંદર સીસ ખોલે રસપૂરિ,
૫ મો અધૂરો આમાં છે.

૫. ૬૨ (ખંડિત પ્રશસ્તિ નથી મો. સે. લા.)

૫. ૭૮ અમન; વિ. ધ.

(ડા. હરલે પંચતંત્ર સંગ્રંધી ધણી જળરી શોધખોળ કરી છે;
તે પરનાં સર્વ પુસ્તકો દરેક ભાષામાંના જોઈ જઈ સ્તિદ્ધ કર્યું છે કે
પંચતંત્રના મૂળ ઉત્પાદક જૈન છે. આ ચોપઈ પણ તેમણે જોઈ છે.)

(૨૭૦) શુક્રબહોતરી. ૧૬૩૮ આશો શુદ્ધ ૫ સોમ. ખંભાતમાં.

આદિ—

ગાથા.

સયલ સુરાસુર માયા, મંગલ કલ્યાણ સુજસ જય નિલય,
વરવિજયધણુદાયા, સા શારદ પદમ પણુમામિ. ૧

છાંપય.

આદિ રિસહજિણનાહ, અજિય સંભવ અભિનંદણ,
સુમધ પદમ પદ્મદેવ, સુપાસ અંદપહ વંદણ.

*

*

*

*

અતે—

(સરસ્વતી સ્તુતિ મોટી છે. પછી ગુરુ સ્તુતિ.)

વસ્તુ— સયલ મંગલ સયલ મંગલ, કરણ જિનરાય,
ચક્રવીસે પણુમી કરી, ધરિય ચિત્ત સરસતિ સામિણિ.
ગુરુ ગોપમ ગણુહર નમી, રિદ્ધિ બુદ્ધિ સુવિશુદ્ધ કરણિ,
સરસ ઝમક પદ્મધંસ્યું, કથસું કથા રસાલ
બહુતારિ બુધ્ધે આગલી, સુણુયો બાલગોપાલ. ૩૩

ફહા— આગે કવિ કહેતાં રહે અધિવિચિ કાંઈ ઉંણુ,
ધરિ છેહડે ઝોહું અધિક, તેં કરસ્યું પરિપુન. ૩૪

ચોપન— સોલસેં અઠત્રીસો સાર, આસો શુદ્ધિ પંચમિ શશિવાર,
 પૂનિમપક્ષ ગણપતિ ગણધાર, શ્રી ગુણુમેરસરિ ગુરસાર. ૩૫
 તાસ સીસ પ્રણુમી ગુર પાય, કથા પંકિત દેખી સજિ થાય,
 કથા તણો કીજે ઉદ્ધાર, દોષ મ દેસો કોઇ લિગાર. ૩૬
 કરે કવિત પૂરે મનકોડિ, યુગતિ સગતિસ્યૂં બાંધી જોડિ,
 સરસ વચન સડાનાં સાર, કવિ મુખ કહતહુ જયો જયકાર.

* * * *

અતે—

સારદ ગુર પસાઈ કરી, ગુર ગણપતિ પાએ આજુસરી,
 શ્રી ગુણુમેર સરિવર સીસ, રાનસુંદર મરિ કહે જગીસ. ૧૬
 ગુજ્જરદેશ ત્રાવાવનિ કામ, અબલુપાસ તીરથ અભિરામ,
 સાંનિધિ શ્રી જિન શાસણિ કરી, એ કહી કથા શુકબહોતરી. ૧૭
 છાપપ ગાહા દૂહા ચોપઈ, વસ્તુ અડચન પદ બધેં થઇ,
 સખ્યા સર્વ સુચેયો સહી, શન ચૌવીસ ઉપરિ એકહી. ૧૮

(પંચત્રીસ માગનઈ)

પ્રસિદ્ધ નામ એ શુકબહુતરી, બીજો નામ એ રસમંજરી,
 મુજ શિરિ બુદ્ધિમતી નહી તેમસી, રચું કવીશ્વરની પરિ જિસી. ૧૯
 જાં કુ તારી શશિદર સૂર, જ્યાં મહિમેર જલનિધિ પૂર,
 બણો બણાવો નિર્મલબુદ્ધિ, જિમ લહો મન વચ કાયજ સુદ્ધિ. ૨૦
 મંગલ પહિલો જિન ચૌવીસ બીજો મંગલ ગોપમસીસ,
 નીજો મંગલ ગુર અભિધાન, ચોથો જિનશાસન પરધાન. ૨૧

—છતિ શ્રી રસમંજરી કથા શુકબહુતરી ચોપનઅદ્ધ-લિ. સં. ૧૮૪૦

માર્ગ ૦ શુ. ૭ રવિ. શ્રી દ્રાક્ષા મધ્યે. રાજકોટ. યતિ. અ. ડે.

—પાનાં ૧૧૦ સં. ૧૭૫૦ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્દશી
 તિથી શનિવાસરે શ્રી જસનગર મધ્યે લિખિત ગણિ ગિનાંનવિનય ॥ ઉદેપુર
 થતિ ચેતનસાગરજીનો બંડાર.

(પૂર્ણિમાગચ્છના ગુણમેરૂ સૂરિ તે સૌભાગ્યરત્નસરિના પદ્ધર હતા. તેમના પ્રતિમાલેખ સ. ૧૫૮૮ અને ૧૫૯૧ ના મળે છે—ગુણો લેખાંક ૧૦૭૦ ભાગ પહેલો અને ૨૯૨ ભાગ બીજો ધા. સં.)

૧૫૫ હીરકલશ (ખં ઢેવતિલક ઉ.—હર્ષપ્રભ શિ.)

(૨૭૧) સમ્યક્ત્વ કૌમુદીરાસ. ૧૬૨૪ માહ સુ. ૧૫ બુધ. સવા-
લખ દેશમાં.

* * * *

અંતે—

(દાલ ધનારી ચક્રપર્ધરી છેલ્લી.)

શાસન નામક વીરજિણેમ્વર, પૂજે જઈ નિતુ ચંદણ કેસરિ,
તસ પટિ સોહમ વંસિ,

ગુણુ વરણુઈ બદ્ધ કંઈ ન જાણુઈ, શાખા વયર કુમરની બાણુ,
ખરતર ગછિ પ્રશંસિ. ૮૭

શ્રી જિણુમાણિકસરિ ગુરૂપાટ, નામ જપતાં હુધ ગહગાટ,

શ્રી જિણુચંદ સૂરિંદ,
જસુનામિઈ સવિ વાદી બાજધ, કેસરિની પરિ ગુહિર ગાજધ,
રાજધ મુણિવરદંદ. ૮૮

શ્રી સાગરચંદ્ર સૂરિ આચારિજ, જીએ કીયા મોટા જગિ કારિજ,
જિણિ બિથાપિ કુશીલ,

થાપિઈ શીલવંત ગહનાયક, એ છછ મહીમતિ મોટાં વાયક,
પાધ નમધ જસુ લીલ. ૮૯

મહિમરાજ વાયક તસુ સીસ, પાટિ તાસુ વલિ વાણારીસ,
દયાસાગર તસુ નામ,

તાસુ સીસ પદવી વાણારી, ન્યાનમંદિર ગુરૂ મહાવિચારી,
પુહવી સારી મામ. ૯૦

મહીયલિ તાસ પાઠિ વિખાય, ગુરૂ શ્રી દેવતિલક ઉવઝાય,
તાસુ સીસ સુધાય,
હુર્ષપ્રભુ નામઈ મુનિરાય, હીરકલસ તસ સીસ કઢાય,
પામી સુગુર પસાય.

૯૧

સંવત સોલહસઈ ચઉવીસ, માહી પૂનિમ ખુધ સરીસ,
પુષ્પ નક્ષત્રઈ લેહ,
દેશ સવાલપ નયરી જેહ, ધર્મ તણુઉ જિહાં વાંધુ નેહ,
તિહાં કીધ ચઉપછ એહ.

૯૨

છતિ શ્રી સમકિતકૌમદિ ચરીય, મઈ સષેપઈ એ ઉદ્ધરિય,
વિસ્તારિ ગુરૂમુષિ વાણિ,
ભણઈ ગુણુછ જે સુણઈ અહોનિશિ, ધરિ ખઘઠાં તસુ થામ સવિ વસિ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૯૮૩

—સં. ૧૬૫૨ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૪ ભોમવારે સિ. વનાસુત
પરીય વીરદામ સ્વપદનાથ લખાપિતં અથાગ્રં ૧૦૫૦ શ્લોકઈ ૩૧-૧૬
(વિ. ધ.)

(૨૭૨) સિંહાસન ખત્રીશી. સ. ૧૬૩૬ આસાં વદ ૨. સવાલખ
દેશમાં મેડતામાં.

આદિ—

આરાહિ શ્રી રિપભપ્રભુ, યુગલા ધર્મ નિવાર,
કથા કહિસુ વિક્રમતણી, ગમ્સુ સાકઉ વિસ્તાર. ૧
સાકઉ વરતિઉ દાંનથી, દાન વડો સંસાર,
વલિ વિસેષે જિણુ સાસણે, બોલ્યા પંચ પ્રકાર. ૨
અભવ્ય સુપાત્ર દાંન ગિહુ, પ્રાણી ભોક્ષ સયોગ,
અણકુંપા ઉચિય કરતિ ઉચિત, એ ત્રિહુ દાંને બોગ. ૩

યતઃ ગાથા—

અભયં સુપતદાંણું અણકુંપા, ઉચિય કીર્તિદાંણુય,
દુત્રિ વિમુખો ભણિઉં, તિન્નિ વિભોગા ધ્યં દોષ.

૫

બેઠ અનત જિનાગમેં, આવક કરણિમાંહિ, તે સવિ વિક્રમ સાયવ્યા, પ્રગટયા પૂન્ય પસાય.	૬
પૂરવે શ્રી સિદ્ધસેન ગુર, વિક્રમ ગુણ સંબંધ, કામી સિંધાસણકથા, બ્રતીસે પરબંધ.	૬
સિંધાસણુરી પૂતલી, વિક્રમનૃપ ગુણચૂર ધારાધિપ આગત કલ્હા, બેઠી સભા પડૂર.	૭
હીરકલસ મુનિ તસુ ચરિય, લે આગમ અનુસાર, સરસતિ ગુર સુપસાબલે, કાંચ ચક્રપદ ઉદાર.	૮
પુરપારથ ચક્ર પરગડો, માલવદેશ મુઝાર, ધાર નયરી શ્રી ભોજનૃપ, પ્રજલોક સુપકાર.	૯
ન્યાતિ ચક્રાસી તિહાં વસેં, ધન પરચે નિરકંત, બેસે મહાજન તિહા મલિ, સાદી આરહ પંતિ.	૧૦
શ્રીપુર ^૧ ઉચ્ચાર ^૨ મેડતો ^૩ પાલી ^૪ પોકરવાત, જામતિ ^૫ પાંટ ^૬ હરસિહર ^૭ ટીંડૂ ^૮ ડીંડૂ ^૯ વલ. ^{૧૦}	૧૧
વાત્રવધેર ^{૧૧} નરાણિયા ^{૧૨} પડેલે પડેલ ^{૧૩} ; સાદી આરહ ન્યાતિ મલિ જિમે ગોડો મેલ.	૧૨
શ્રીમાલે એસ નાંમ નગરે પલ્લીપુરે મેડને, વગેરો રતહલિંડવાંણુ નગરે પટાણુકે પુષ્કરે, રાજનહર્ષ પુરે નરાંણુ નગરે ડિંડુડકે જાયલે; પડે પંડલિકેં સ્થીતા દશમિતા સાધ્વ દયા પંકતયઃ	૧૩

*

*

*

*

અતે—

હાલ ઇકવીસાની.

શ્રી ખરતરે ગણુહર ગુર ગાયમ સમડ, નિતિ ઉડીરે જિનચંદ્ર
સૂરિ પયનમો;
તસુ ગચ્છધરે સંપ્રતિ પાકક ગુણુનિલક, વડનાદીરે શ્રી વિજય—
રાજ વસુધાસિલક. ૧૪

છંદ.

વસુધાતિલક તસ સીસ ખોલઈ સંધનઈ આગ્રહ કરી,
 દિસઈ સવાલિષ મે(ડ)હ નયરા સદા જય આણુંદ ભરી
 સંવત સોલેસે છત્રીસઈ બીજ આસો વદિ કથા,
 તિહ કહિય સિંહાસણુ બત્રીસી હીરકલસ સુણી યથા. ૧૫
 ઈણી ચરિતેરે દૂહા ગાહા ચક્રપદ, સહુ અકેરે બાવીસસઈ,
 (એક પ્રત પનરસઈ ૧૫૨૪) બારીસ (બાવન). થઈ.
 કંઈ અધિકઉ ઉછડ ને બાસિઉ અલી, તે સદગુરૂ પાએ
 નમિ પાંમઉ વલી. ૧૬

છંદ.

પાંમઉ વલી હં સંધ સઈ મુપિ માન છોડિય આપણુડ,
 ને શાસ્ત્ર સાથઈ હવધમિલતાઓ, તેહ નિરતઉ થાપણુડ.
 એ ચરિત સાંભલિ જેય માંનવ દાંન આપઈ નિજ કરઈ,
 ને પુન્ય પસાયઈ સુખી થાયઈ રિદ્ધિ પાંમઈ અહું પરઈ. ૧૭
 —છતિ શ્રી કલિયુગપ્રધાન દાનાધિકાર શ્રી વિક્રમરામ શ્રી ભોજ-
 નરેંદ્ર સિંહાસણુ બત્રીસી ચક્રપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૭૧૬ વર્ષે ભાદ્રપદ
 માસે સિતેતર પક્ષે દિગ્વિદિશિ તિથા પૃથ્વી...વારે લિખિતં મુનિશ્રી વૈરાગ્ય
 સમુદ્દેણુ. શ્રી આગમ નગરે મુનિશ્રી ક્રિયાસાગરગણિ વાચનાય લિખિત
 ત્રયાથ ૩૩૫૧ માળને. (ગુ. વિ., વિદ્યા.)

—સં. ૧૮૦૧ માહ વ. ૮ લિ. માંડવી મધ્યે જાની વાસદેવ
 મુરારજી લિખાવિતં ચિરંજીવી પદનાથે તેનેદં પૂરતકં જ્ઞાનવૃદ્ધિકરં.
 શુભં ભૂયાત ૧૧૨-૧૨ ધો.

—છતિ દાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરામ સિંહાસણુ બત્રીસી પ્રથમ
 ચક્રપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે કાતીસુદિ ૧૩ ભુમિ. (મ. બ.)

—છતિશ્રી કલિયુગ પ્રધાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાય સિંહાસણુ બત્રીસી
 ચરિત્ર ચોપદ સંપૂર્ણ છગ સંવત ૧૬૭૬ વર્ષે માસે ચૈત્રે વદિ ૧૨
 દિને શ્રી અંચલગંગે વાચિક પ્રવર વાચિક શિરોમણિ વાચનાચાર્યે વાં

શ્રીપ-રાજકીર્તિ ગણિનાં બાંધવ પંડિત પ્રવર પંડિત શિરોમણિ પંડિત
સિરિચક ચૂડામણિ પંડિતોત્તમઃ ॥ ૫ં શ્રી શ્રી ગુણવર્દન ગણિ શિષ્ય
મુનિશ્રી શ્રુત સાગર ગણિ મુનિ દયાકીર્તિ ગણિ મુઃ વિજયકીર્તિ
સહિતૈ લખિતં પાલિઆમ મુખરથાન મધે. (મ. બ.)

—અધૂરી પ્રત ૧૨-૨૦ માં (બત્રીસપુતલીની વાર્તા એ
નામ છે.)

—ઇતિ શ્રી કળિન્તુગ પ્રધાન દાનાધિકારિ શ્રી વિક્રમરાઈ શ્રી
ભોજ નરિદ્ર સીંગાસણ બત્રીસી ચરીત ચક્રપાઠ સંપૂર્ણ...સં. ૧૭૧૦
વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૪ ચોથિ દિનિ સોમિ ઉત્તરા નક્ષત્રિ યાદસા શ્રી સાહા
જ્ઞેહારાજિ શ્રી સમારથ ગણિઃ ભણુસાલી લાધાદસ ભણુસાલી લહ્યા
સુત લિખતં. હીર કીડ વિદુમ ચરીત, સહિતિ ત્રીસસતર સિલોક, ભણિ
ગુણિ ઈહરને પરતિ, તિયા નરવચ્છિત થોક. ૧ સમસ્ત શ્લોકા ૩૩૭૦
(મારી પાસે એકજ ને તે છેલ્લું પાનું છે તે પરથી.)

(૨૭૩) કુમતિવિધ્વંસ ચોપઈ સં. ૧૬૭૭

[આમાં અ-મૃત્તિપુજક લુંકાને કુમતિ ગણી તેનો નિરાસ કરવા
પ્રયત્ન થયો છે.]

*

*

*

*

અતે—

જિન સાસન જિન પ્રતિમા નમૈ, સિવસામન હરિ મદિર રમૈ,
મુસલમાન માનૈ મહિરામ, પૂછો લુકા તુમ્હ કુણુ જાળ. ૮૩

નવિ જિન નવિ સિવ નવિ તૌરકી, મત માંડયો સહુએ મનથકી,
ન ગમૈ આગમ વેદ પુરાણ, ઉતર આપે મલ પુરાણ. ૮૪

જિનપ્રતિમા પૂજી દ્રૂપદી, તિહાં લુંકાનૈ ઉત્તર સદ,
તિણુ તો પૂજી પરણુણુ ભણી, સુરયાભસુર કરણી બણી. ૮૫

જંધાચારણુ જે અણુમાર, તિહાં કહૈ લખથ તણુ ભંડાર,
ઇમ જે બાખીજે સૂત ઇહાં, તિહાં તિહાં પાપી કહૈ અણુત. ૮૬

ખંડ્યો શક સ્તવન ચકાર, ખંડ્યો પડકમણો આચાર
ખંડ્યા આગમ અંગ ઉપાંગ, તે નરનો નવિ કીલ્લિ સંગ. ૮૭
મુખ બોલે એ સત્ર ઉદાર, અક્ષર કાના માત મજારિ,
ઉછર્મખણુતાં હોઈ અતિચાર, તે પડિકમિયે સુણો વિચાર. ૮૮

.....
હુંકે એ જીખાણો યલો, અક્ષર કાન્હાઈ ષણુ લલો,
માહો આના વા દોપ ન કોઈ, પાખંડિયા ધમિ પ્રગટયા જોઈ. ૮૯
છણુ મતરી સંબલજ્યો વાત, ગુજ્જરદેસ અહમદાવાદ,
હુંકો લેહો તિહાંકિણુ વસે, મુનિવર પરત લિખે અહ નિસે. ૯૦
પુસ્તક લિખી લિયે મુહમદી, સુખદ સમાધમ વસઈ તિહાં સદી,
એક દિવસ નિસુણો તસુ વાત, લિખતાં પાના છોડ્યા સાત. ૯૧
મુનિવર પારતિખ દેખી ચુક, હુંકા હાથિ પેહકી બુખ,
રીસાણો લેહો મનમાંહિ, હુંકા મત માંડ્યા તિણુ દાદ. ૯૨
સંવત પનરહસઈ અઠોતરઈ, જિનપ્રતિમા પુજા પરહરૈ,
આગમ અરથ અવર પરિહરઈ, ધણુ પરિ મથિયામતિ સંગ્રહૈ. ૯૩
લખમસીહ તસ મળિયો સીસ, વક્રમતી નૈ બહુલા રીસ,
બિક મિલી નિષેધદ દાન, વિનય ત્રિવેક આણે ધ્યાન. ૯૪
પનહર ચોત્રીસૈ સમૈ, ગુરવિણુ વેસ ધરી અનુક્રમઈ,
સધ માહિ તિણુ કારણુ નહીં, વીતરાગ ધમ બોલે સહી. ૯૫
પરંપરા નવિ જાણે નાથ, જે કિમ લહે જિન સાસણુ કામ,
વિણુ પરંપરા ન લાભદ ધરમ, કહિ અનુજોગ સત્રના મર્મ. ૯૬

* * * *

માહોમાહિ મિથ્યાતી કહે, જિન વેલા સમકિત કિમ રહદ,
મોટા ખરતર તપમત વૈર, માહો માહિ ન ભાજૈ વૈર. ૪
એટા હુંકો બહુ મનમતી, એટી કહે મહારૈ પાશ્વંદ જતી.
એક એક સહિસો નવિ મિલે, તિણુ ધર સમકિત કિણુ પર પલે. ૫

* * * *

સોલહસૈ સત્તોતર વાસ, કણ્થપુરી નયરી ઉલ્લાસ,
જેડિ પુનિમ ને યુધવારે, શ્રી મવેગિ જોગ અવતાર. ૧૦

ખરતર ગઝ મુવિહત સિલ્પમાર, શ્રી જિનચંદ્ર સરિ ગણધાર,
વાદીગંજન સિંધ અપાર, જેહનિ કોઇ તરયો ચૈકાર. ૧૧

ગુરશ્રી દેવતિચક્ર ઉવગ્રાપ, હરખ પ્રભુ તસુ સીસ કહવાઈ,
તિલુ સહગુરનો આપસ લહી, હીરકલસ એ ચોપઈ કહી. ૧૨

—છતિ શ્રી કુમતિવિધ્વસન ચોપઈ સમાપ્ત સ્તં. ૧૯૫૯ વર્ષે
ભાદરા વદિ ૧ દિને પંડિત શ્રી ૫ દલ્હિવિજય ગણિ શિષ્ય મુનિ
કનમવિજય લિપિતં આસોપ નગર મધ્યે, (મ. ખ.)—વિદ્યા.

૧૫૬ હરખજી ૧૬૩૬ પહેલાં.

(૨૭૪) પુણ્ય પાપ રાસ (પ્રત. ૧૬૩૯)

૧૫૭ લાઈઆ ઋષિ શિ. સં. ૧૬૪૦ પહેલાં

(૨૭૫) મહાખળ રાસ. (પ્રત સં ૧૬૪૦)—વિદ્યા.

(હીરવિજય સરિના સમયમાં કણ્થઋષિના ચેલા જગમજના ચેલા જગમાલ ઋષિના ચેલા લહુઆ ઋષિ હતા કે જેનો ઉલ્લેખ ' સૂરીચર અને સત્રાક્ર ' માં પૃ. ૨૬ મે કરવામાં આવ્યો છે તે અને આ લાઈઆ ઋષિ એક હોવાનો સંપૂર્ણ સાંભવ છે. ઉપરોક્ત જગમાલ ઋષિએ સં. ૧૬૩૦ માં પોતાના ગુરુ પોથી નથી આપતા એવી હીરવિજયસરિને ધોરસદમાં ક્યોદ કરી પણ એવી ક્યોદ યોગ્ય નથી એમ જણાવ્યા છતાં તે ન સમજ્યો ત્યારે તેને ગમ્મ અહાર કર્યો તેથી જગમાલ પોતાનાં શિષ્ય લહુઆ ઋષિને લઈ પેટલાદ થઈ ત્યાંના હાકેમને ક્યોદ કરતાં હીરવિજયસરિને પકડવા સીપાઈઓ મોકલાયા વગેરે. આ ૧૬૩૦ નો સમય ને કૃતિનો લખ્યા સં. ૧૬૪૦ અને લગભગ મળે છે.)

અજ્ઞાતકવિ—

અતે—ધન્ના શાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૨૪ આસો સુ. ૭ રવિ
સંવત સોલશ્વત્રીવીસા સાર, આસો સુદ ૭ આદિતવાર
રંગવી સંધવીનો સુતજ બોલિં, એહ સરથોક મેરનિ તોલિ. ૪૬

—ઉદયપુર બં.

આ કદાચ ઋષભદાસની કૃતિ હોય.)

૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ

(૨૭૬)શાંતિનાથ રાસ (૧૬૩૦ આસ.)

(૨૭૭) દ્વાદશ જલપ વિચાર પૃ. ૧૧ ગા. ૨૫૦ અમ.

મુગાવતી-૩.

પ્રભાતીઉં અજામ જ્યોતિ મેરે જિન કી. ૩૦૦ જ. પ્ર,
અંતરીક્ષ પાર્થનાથસ્તવ.

આ મહાપ્રભાવક અકબર બાદશાહ પ્રતિબોધક જૈનાચાર્યનું સવિસ્તર વર્ણન માટે જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ, તેમણે જળદ્વીપ પ્રતિષ્ઠિ પર દીક્ષા સંસ્કૃતમાં રચી છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૫૮૩ માગસર શુદ્ધિ ૯ વૃદ્ધશાખીય ઓસવાલ શા કુંરા (કુવરજી) ને ત્યા બાર્યા નાથીથી થયો હતો. જન્મ નામ હીરજી; દીક્ષા પાટણમાં વિજયદાનસૂરિ પાસે સં. ૧૫૯૬ કાર્તિક વદિ ૨ સોમે લીધી. સં. ૧૬૦૭ માં નારદપુરી-નાડનાઇમાં પડિતપદ અને ત્યાંજ સ. ૧૬૦૮ માધ શુદ્ધિ ૫ ને દિને વચ્ચક પદ અને સ. ૧૬૧૦ પૌષ શુદ્ધિ ૫ ને દિને શીરોહીમાં સૂરિપદ મળ્યું હતું. અકબર બાદશાહને ત્રણ વખત મળ્યા હતા, પહેલી મુલાકાત સં. ૧૬૩૯ જેઠ વદિ ૧૩ ને દિને કનેહપુર સીકરીમાં લીધી ને બાદશાહે પ્રસન્ન થઈ પુસ્તકોનો બહાર ભેટ ધર્યો કે જે આગ્રામાં રાખવામાં આવ્યો. પછીની મુલાકાતથી આવળુ વદિ ૧૦ થી બાદરવા સુદિ ૬

એમ બાર દિવસ જીવહિંસા બંધ રહે તે માટે બાદશાહે ફરમાનપત્રે કાઢ્યાં હતાં પછી ધીમે ધીમે બાદશાહને જીવદયા પ્રત્યે વાળી લીધા હતા અને બાદશાહે પોતાના રાજ્યમાં એક વર્ષમાં છ માસ સુધી જીવદયા પાળવાના હુકમો બહાર પાડ્યા હતા. ઘોડા, ગાય, બળદ, ભેંસ અને પાડા વગેરે જીવોનો વધ બિલકુલ બંધ કરાવ્યો હતો. ઘણાં પક્ષીઓને પાંજરાઓમાંથી છુટાં કર્યાં હતાં, ઘણા કેદીઓને મુક્ત કર્યા હતા અને આચાર્યના ઉપદેશના પ્રભાવે જીજ્યા વેરે બંધ કર્યો હતો અને શત્રુંજયાદિ તીર્થો કરમુક્ત કર્યાં હતાં. ને આચાર્યને ‘જગદગુર’ નું ગિરદ પણ આપ્યું હતું. તેમના સંબંધમાં હીરસાભાગ્ય મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં દેવવિમળ ગણીએ રચ્યું તેમાંથી તેમજ કૃપા રસકોશ, જગદગુર કાવ્ય વગેરે પરથી અનેક ઉપયોગી હકીકત મળી આવે છે. તેમણે છેવટે ઉનામાં સં. ૧૬૫૨ ના જાદરવા સુદિ ૧૧ ના દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો અને ત્યાં તેમના સ્તૂપ માટે અકબર બાદશાહે વીસ વીંદાં જમીન આપી હતી અને ત્યાં લાડકીઆમ્રએ સ્તૂપ બનાવી પદ સ્થાપના કરી હતી. હાલ તે મોજૂદ છે.

૧૫૯ ચારિત્રસિંહ (મતિભદ્ર શિ.)

(૨૬૮) મુનિમાલિકા—સં. ૧૬૩૬ વિમલનાથ દીક્ષા કલ્યાણક દિને રાણપુરમાં પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા રામવિલાસ પૃ. ૨૯૧-૨૯૫.

આદિ—

શિવભ પ્રમુખ જિન પાયગુગ, પ્રણમું શિવમુખદાય કિ મન ઉલ્લાસ,
પંડરીક શ્રી જ્ઞાતમ આદિક, ગણધર ગુર મનકમલવિકાસ. ૧

પ્રહ સમઘ સ્થા સાધુ નમું નિત, ભાવઈ શ્રમણ સુગુણ ભગવંત,
નામ ગ્રહણ કરિ પાપિ પખાલું. પરમાણુંદ મુમતિ વિકસંત. ૨

x

x

x

x

અંતે—

સંવત સોલ છત્રીસ એ, શ્રી વિમલનાથ સુરમાલ,
 દિક્ષા કલ્યાણક દિનઈ, અંથ શ્રી મુનિમાલ. મં ૦ ૩૧
 રાણપુરઘ રલીઆંમણુક, શ્રી શીતલ જિનચંદ,
 સૂરવિજય રાજ્યે સદા, સંધ અધિક આણુંદ. મં ૦ ૩૨
 શ્રી મતિભદ્ર સુગર તણુઈ, સુપસાયઘ સુપકાર,
 ચારિત્રસંધ વખાણીયઘ, શબ્દ શબ્દ જયકાર. મં ૦ ૩૩
 મનોહર શ્રી મુનિમાલિકા, ગુણ ગણ પરમાત્મ પુર,
 કંઠ ઉવઈ ઉત્તમ જિકો, પામઈ સુપ ભરપુર. મં ૦ ૩૪
 મહા મુનિસર ગાવતાં, સુરતર સફલ સંમણુ,
 અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ઘર ફલઈ સદા કલ્યાણુ.

—મહામુનિ નિત નમુંજી. મં ૦ ૩૫

—૩-૧૦ (મારી પાસે છે) જેસલ. પ્રં રત્નસમુચ્ચય
 (જેસલમેરની ટીપમાં કવિના ગુરુનું નામ જિનચંદસૂરિ ખોટું
 આપ્યું છે.)

૧૬૦ પુણ્યરત્ન (આંં સુમતિસાગરસૂરિ-ગજસાગરસૂરિ.)

(૨૭૯) નેમિરાસ-યાદવરાસ

આદિ—

સારદ પાય પ્રણુમી કરી, નેમિતાણુ ગુણ હીયઈ ધરેવિ,
 રાસ ભાણું રલીયામણો, ગુણ ગાઘસ ગિરઆ સધેવિ. ૧
 હું બલિહારી યાદવા.

એક રસક રથ પાછો વાલિ, અપરાધ ન મઈ કક કીક
 કાંઈ છોડઈ નવ જોવન બાલ, રાજસ પ્રીક પ્રતિ ઇમ કલઈ. ૨
 હું બલિહારી યાદવા.

x

x

x

x

અતે—

સમુદ્રવિજય તત્તુ ગુણુનિલક, સેવ કરઈ જમ્મુ સુરનરદંડ,
પુનરતન મુની વિનવઘ, શ્રીસંધ સપ્રસન શ્રી નેમિનિશુંદ. ૬૫
હું બલિહારી યાદવા.

—છતિ શ્રી નેમિનાથ રાસ સમાપ્ત સંવત્ ૧૬૩૯ વર્ષે કાઠી
વદિ ૭ દિને લિખિતં. પત્ર ૪ (ગુ. વિ.)

—મુ. શ્રી કીકા લખિતં. સં. ૧૬૯૭ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ ૯ શ્રી.
સ્તંભતીર્થે. ૪-૧૧ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૭૩૬ વર્ષે શુકલપક્ષે લિખિતં શ્રી સર મધ્યે. ૨-૨૦
(મારી પાસે છે.)

(૨૮૦) સનતકુમાર રાસ (ગા. ૨૮૧) સ. ૧૬૩૭ વૈ. વળખ
અતે—

વિધિપક્ષ ગચ્છનક રાજ, શ્રી આર્યરક્ષત સૂરિંદરે,
ગુણુ અરાણિ તપ ગુણુ તિલક સોલ કળા જર્યો વદરે. જયુ. ૬૮
તસ પાટિં જ્યસિંહસૂરિ ધર્મધોળ સૂરિ તાસ,
મહિંદસીંહ વલી ગુણુભયંક, જેણુજ જનના પહઉચાડા આસ જયુ. ૬૯
નિણુઈ અનુકમિં અવતર્યા શ્રી મુમતિસાગર સૂરિસારરે,
શ્રી ગજસાગર સૂરિ તસ તણુઈ, પાટિ જણુક ઉદારરે. જયુ. ૭૦
નારા સીસ એ જણુજ્યો, પુન્યરત્ન સૂરિ કહિ રાસરે,
જણુઈ ગણુઈ જે સાંભલઈ, તેહની પુહતુવઘ આસરે. જયુ. ૭૧
સવન સોલ તે જણુજ્યો સાડત્રીસઉ તે સારરે
વૈશાખ વદિ ભલા પંચમી, રાસ રચ્યક રવિવારરે. જયુ. ૬૩
રામ રહજ્યો એ જ્યાંવાં લગઈ જ્યાંહાં ચંદ્ર અનઘ વલી સર,
આસ તે જનના પ્રજ્યો વિધન તે જાજ્યક દૂરરે. જયુ. ૭૩
એ મુણી વાણી પુણ્ય જાણી ભાવ આણી ભાવશિ
તવ નિદિ સિદિ સુખુદિ સારી રિદિ વૃદ્ધિ તે પામશિ. જયુ. ૭૪

પાસ જિનવર અમર સુખકર તરણુતારણુ તતપરા,
તસ્ય આસ પૂરધ વિધન ચૂરધ સધાસિરવર જિનવરા. જયુ૦ ૭૫
—ધતિ સનતકુમાર ચક્રવર્તી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૪-૧૩ આ. ક. ચં.

૧૬૧ ભાવરત્ન.

(૨૮૧) કનક શ્રેષ્ઠીનો રાસ સં. ૧૬૩૨ આસો વદ ૭ રવિ.
રસને ચદ્ર યુગ્મં ત્રીસે મેલી બહુ સંવત્સરિરે,
આસો વદિ તીજ ચદ્ર સાતમિરે, શુભયોગિ રવિવાસરિરે.
(પ્ર૦ ૧૬૬૫ ચૈત્ર વદી ૭ લીં; રત્ન., ૩.)

૧૬૨ કનકસોમ (ખ૦ અમરમાણિકથશિ૦) જુઓ
સાધુકીર્તિ નં. ૧૪૭.

(૨૮૨) આપાઠભૂતિ સ૦ સં. ૧૬૩૮ વિજયાદશમી ખંભાત (?)
આદિ—

શ્રી જિનવદનનિવાસિની, સમરી સારદ માયારે
આપાઠભૂતિ ગુણુ ગાવનાં, સામણિ કરઉ પસાચારે. ૧
ચતુર સનેહી મોહનાં
ચતુર સનેહી મોહનાં
આપાઠભૂતિ મહા મુણી, દેખન ચિત્ત ૩
ચતુર ૨
x x x x

અતે—

ધણુ પરિ ભાવન ભાવીજધ, તપ કરી દાન વણિ દીજધ,
જિન શાસનનઉ સિણુગાર, એ મુનિવર થયા ઉદાર. ૫૯
સંવત સોદશ અઠતીસધ, દિન વિજય દસમિ મુજગીસધ,
કહિ કનકસોમ સુવિચાર, સખશ્રી સંધસું સુપકાર. ૬૦

—આર ઢાળ=ચોઢાલીઢ. પા. ૩-૧૪ ક. મુ. (મારી પાસે છે.)

—રદ્ધ તપાગરછે ભદારક શ્રી ભુવનકીર્તિ સરિ તતપદે ભદારક
શ્રી રત્નકીર્તિસરિ શિષ્ય સુમતિવિજયેન સં. ૧૭૨૨ વર્ષે શાકે ૧૫૮૭
દ્વિ. આવણુ કૃષ્ણપદ્મે સપ્તમી દિને રાજનગરે લિખિતં. પા. ૬-૧૧ ગુ. વિ.
ખં ૧, અમ૦

(૨૮૩) આદ્રકુમાર ચોપઈ સ. ૧૬૪૪ આવણુ પહેલો અમરસમા-
આદિ—

સકલ જૈનગુર પ્રણમું પાયા, વાગદેવ મુઝ કરહુ પસાયા,
ગાઘસુ આદ્રકુમાર રિષિ રાયા, જિણિ મુનિ પાલી પ્રવચન માયા. ૧
સકલ સુહાતા હોઈ વંધાયા, આદ્રકુમાર મુનિકે ગુણગાવા,
મંગલદેશ ત્રિભુવન વિખ્યાતા, પુરવ સત સેઠ રચ્યક વિધાતા
વસઈ સામાઈકિ નામ કુટુંબી, સરલ ચિત્ત માયા ન વિટંબી. ૨

* * * *

સત્રપ્ત સૂયગડગઈ એ બણ્યક, સખ સખધ રસાલ,
તિણિ આણુસારઈ પરિસિ ગાઘયક, જીવદયાપ્રતિપાલ. ધન૦ ૪૭
સંવત સોલ ચમાલા આવણુ ધુરઈ, નયરિ અમરસરિ સાર;
કનકસોમ આણું ભગતિભરઈ, બણુતાં સખ સુખકાર. ધન૦ ૪૮

—૩-૧૫ મારી પાસે છે. જૂની પ્રત.

(૨૮૪) મંગલકલસ ચઉપઈ સ. ૧૬૪૪ આવણુ મુલતાણુમાં
આદિ—

સાસણુદેવીય સામિણીએ, મુઝ માનિધિ કીજઈ,
પુણ્યતણા ફલ ગાઘયએ, મુણુતાં મન રીઝઈ,
મંગલકલસ તણો પ્રખંધ. કરૈવા મુઝરાગ,
શાંતિનાથ જિનચરિતથી, ઉચરિચું ફાગ.

* * * *

અતે—

સંવત સોલહમ ઉપરિ ગુણ પંચાસ, એ કીધો મંગલકલશ
ચરિત્રવિલાસ ૧૩૬

(દ્વહા).

અધિકૃત ઉણમ જે કલક, મિચ્છા દુષ્ટ તાસ.
મુલતાણુ માહિ એ રચ્યઉ, મગસિર શુદ્ધિ ઉલ્લાસ. ૧૪૦
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિદિ ગુરૂ વર્તમાન ગણધાર,
સુવિહિત મુનિચૂડામણિ યુગપ્રધાન અવતાર. ૧૪૧
ખરતરગછ સુહાગકર અમરમાણિક ગુરૂ સીસ,
કનકસોમ વાયક કલક મંગલચરિત જગીસ. ૧૪૨
—પંડિત સમયપ્રાપ્તિ ગણિ-સાચેનિ, ત્રી મેલિના તટ,
એનસાગર યતિબ. ઉદયપુર.
—લિખિત વીકાનેર નયરે પા. ૧૭-૧૩ ક. મુ. (મારી પાસે.)

૧૬૩ મંગલમાણેક (આગમ-બિહાલખગચ્છ મુનિરતન-
સૂરિ-આણંદરતન-જ્ઞાનરતન-ઉદયસાગર-લાનુભટ્ટ શિ૦)

(મુનિરતનસૂરિના પટ્ટધર આણંદરતનના પ્રતિમા લેખ સં. ૧૫૭૫,
લેખાંક ૪૨૧ ભાગ પહેલો અને સ. ૧૫૭૬ લેખાંક ૧૯૫ ભાગ બીજો
ધા. સં. માં મળી આવે છે.)

(૨૮૫) વિક્રમરાજ અને ખાપર ચોરનો રાસ—સં. ૧૬૩૮
મહા સુદ ૭ રવિ. ઉજ્જયિનીમાં

અતે—

વિક્રમ સિંહાસન છઠ ખતોસ, કથા વૈતાલીણી પંચવીસ,
પંચદંડ છત્રની કથા, વિક્રમચરિત દીલાવઠ કથા. ૨૯
પ્રવેસપરકાયની વાત, સીલમતી ખાપરની ખ્યાલિ,
વિક્રમપ્રમથ અછઈ જે ઘણા, કહઈતા પાર નહી ગુણા. ૩૦

ધત્તિ ઉમાહુ અંગિસું ધરી, ગુર કવિ સંત ચરણ અણસરી,
 ગદ્યકથા રાસ ઉદાર, રચિઉ પ્રખંદ વીરરસ સાર. ૩૧
 વિગલવગલ આગમ્મ. આણંદરત્ન સૂરિ અનુપમ્મ,
 તાસ સીધ્ય મંગલમાણિક્ય, વાચકર્ષ કરિઉ કથા આધિક્ય. ૩૨
 સવત સોલ આઠની ત્રીસ માત્ર શુદ્ધિ સાતમિ રવિ દીસ,
 અશ્વેષા શુભયોગિ રહી, બિજેણીઈ કથા એ કહી. ૩૩

—સં. ૧૭૧ (૧) વર્ષે માહા વદિ ૧૩ દિને વાર શુક્રે મહોપા-
 ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી વિજયરાજ ગણિ શિષ્ય ગ. શ્રી અમરવિજય લપિતં
 દમાણિ આમે. (મ ય.)

(૨૮૬) અખંડ કથાનક આજીવન ૧૨ પ્રો—૧૬૩૮ જેઠ શુ. ૫ ગુર-
 પૂર્ણ કર્યો ૧૬૩૯ કા. શુ. ૧૩ ઉજ્જેણિમાં—નિઝામના રાજ્યમંત્રી.

આદિ—

વસ્તુ.

સદા સંપદ સદા સંપદ રૂપ ઓંકાર,
 પરમેષ્ઠી પંચઈ સહિત, દેવત્રણિ સારદા સેવિત;
 માહાત્માન આનંદમય બ્રહ્મ બીજ યોગીંદ્ર વંદિત,
 જીયણ ત્રણિ ગુણ ત્રણિમય, વિદ્યા યૌદ નિવાસ;
 હું પ્રણમું પરમાતમા, સર્વ સિધિ સુખવાસ. ૧

દુહા.

પરમ દ્યોતિ પરમેશ જો, શ્રી ગુર સારદ માય,
 આદિ કવીશ્વર સંતજન, નિત વંદું તસ પાય. ૨

* * * *

અમાનિઈ ભવિ બૂલા જોહ, કથી શાસ્ત્ર પંથિ આજ્યા તેહ,
 ને કવિ સાધુ તણા ઉપદેશ, સહી કથા કરે લવશેશ. ૧૨
 મિત્ર લાડજી દરીયાગુણી, કરી પ્રાર્થના નેણુઈ ધણી,
 મુનિ લાડજીના આદર વની, અખંડ કથા કરે રસવતી. ૧૩

- વામન પરઈ મંદ હું મૂલ, ઉંચા ફલ ભેવા અનુકૂલ,
વીરકથા કહિવા રસ થાય, તે ગુરુ લ્હાનુબટ મહિમાય. ૧૪
- વિગ્નલંબીયા આગમ પક્ષ, શ્રી મુનિરત્નસૂરીશ્વર દક્ષ,
અષ્ટવિધાની બિરદ જોહનું, અખંડ ચરિત રચિડું તેહનું. ૧૫
- મધ પદ્ય બધી તે કથા, તાસ સીસ સદ્ સમજઈ યથા,
મંગલરૂપ રસિક પાવની, કહહ વિશેષિઈ જનરંજની. ૧૬
- અખંડવાન જોણિ નવિ સુણી, તે કિમ નાન ધરાવઈ ગુણી,
નવરસરૂપ સુણુઈ જવ એહ, અન્ય કથા આદરઈ ન તેહ. ૧૭
- સંવત સોલ્લ અઠતીસઈ સાર, જેક શુદ્ધિ પંચમિ ગુરુવાર,
આંડિડું રાસ મૂત્ર સિવિયોગિ, રહી ઊજોણિ પુરી સંયોગિ. ૧૮
- અખંડ વિદ્યાધરની કથા, સરત વિનોદ બુધિમય યથા,
આદર કરી બાણુઈ જે નિત, સુણુનાં સાહસીક હુઈ ચિત. ૧૯
- ધર્મઈ લયિમી દીરઘ આય, ધર્મઈ વિદ્યા નિર્મલ કાય,
ધર્મઈ યશ પરમારૂપ શિધિ, ધર્મઈ અખંડ પામિક રિધિ. ૨૦
- તે ક્ષિત્રી કુણુ થાનકિ દૂડું, કિહાં ગયું સુખી કિમ થયું,
કરિક કિસ્તું કાજ કિહાં રહી, મૂલ કથા જોઈ તે કહી. ૨૧

વસ્તુ

- વીરઅખંડ વીરઅખંડ હઉ વિખ્યાત,
વારઈ શ્રી જિન વીરનઈ, પ્રથમ વધ તે દૂડું નિર્દન.
ધનકારણિ તે સેવિવા, ગયુ પાસિ ગોરૂપ યોગિનિ,
માતપરઈ તસ હિનકરી, દીધ સત્ત આદેશ,
સાહસ બલિ તેણુઈ કીયા, થિક બલ્લવંત નરેસ. ૨

x

x

x

x

અત—

બીટીયાંન નિઝાંમ પસાય, વિદ્યા બણી લ્હાનુબટ પાય,
મિત્ર લ્હાણુ સુણિવા કાજિ, વાંચી કથા વિગ્નલંબી રાજિ,

કહઈ વાયક મંગલમાલિક્ય, અંબડ કથા રસઈ આધિક્ય,
તે ગુરુ દૃપાતથો આદેશ, સાતમાંહિ છડો આદેશ.

* * * * *
શ્રી જિનવીર કથા એ કહી, ઉવવાઈ સૂતઈ તે ગ્રહી,
એ પરપણા સપિ ગણુધરે, કરી સર્વહી શ્રાવકિ પરે. ૧૩

તે અંબડ અનશન ઉચ્ચરી, અંતકાસિ શુભ લેસ્યા ધરી,
પયમ દેવલોકિ ઇમ ગયુ, દેવાંગના સુપભોગી હુદ્ડ. ૧૪

* * * * *
તે માટઈ આહાં આન્યુ આજ, તૂ છઈ ભાગ્યધણી મહારાજ,
મઈ જાણિઉ દીકક બંડાર, કરે વિચારી જે હુઈ સાર. ૨૮

વિક્રમસિંહ સુંણી એ વાત, તુરંચક સહિત લંઈ સહુ સાથ,
ધનગિરિ ગયા થોગિની ઠાહિ, કોપ દંખાડિઉધન જે માંહિ. ૨૯

ઊપરિ ધ્યાત કુંડિકા ધરી, જેતલઈ તે લેખ પાછી કરી,
તત અનાહત શબ્દ નીસરિકં, તુમ્હ હો જૂઠ પ્રયાસ કાં કરિકં. ૩૦

ઉજ્જેણીઈ વિક્રમ તૃપ હસઈ, એ બંડાર તેહ વિલસસઈ,
એહવો ભાગ્યધણી નડીં કાય, બોગો જે ધન વિલસસ લોષ. ૩૧

એ સવિ વાન જાણુવી સાચ, એહવી હુઈ દેવતા વાય,
સુંણી વાંણિ પાછો તૃપ જાય, વિક્રમસિંહ આવિકિ નિજ હાય. ૩૨

જીવનવૃત્તિ કુરે બકનઈ કરી, કીકે સુધી પ્રેમ મનિ ધરી,
કુર્ચક તૂ બસ રાજા જાણિ, એહવી અછઈ શાસ્ત્રની વાણિ. ૩૩

જે વિજયી ઉજ્જેણીકાય, રૂકિ સાહસી વિક્રમરાય,
તુડો જાસ અગ્નિવેતાક, સોવનપુરસો દીધ વિશાલ. ૩૪

મણિમય સિંહાસન પૂતલી, બત્રીસઈ જટિત તે વલી,
આપિઉ પાટિ બદ્ધસિવા કાજિ, કરી ભેટિ વેતાલઈ રાજિ. ૩૫

ઊપરિ વિક્રમાદિત્ય તે રાય, બહડો મસ્તકિ છત્ર ધરાય,
પંચદંડ છત્રનું નામ, રિધિ સિદ્ધિદાયક જય ઠાંમ. ૩૬

તેણુઈ પૃથિવી ઊરણુ કરી, આજ લગત રહિકં તે ચરી,
સંવત્સર આંક તેહતણો, ચાલિઉ સયલ દેશિ છઈ ધણો. ૩૭

વિક્રમ પછી ભૂમિગત કરિઉં, તે પીઠ ભોજ વારઈ નીસરિઉં,
 સિંહાસન અષસણિ સજ દૂધ, પૂતલી એ વારિઉં તો રહિઉં. ૩૮
 પૂતલી એ વિક્રમરાયના, સુગુણ તણી કીર્તી વણુના,
 તથા બત્રીસઈ પૂરી હુછ, પછઈ પીઠ અદશ થિઉં જઈ. ૩૯
 એ બત્રીસ પૂતલી ચરિત્ર, જે સિંહાસનિ હતી વિચિત્ર,
 આદિ થિકા જાણિની કથા, વિદુષે કહી પ્રથમ સર્વથા. ૪૦
 ઇમ શ્રી ગોરખ યોગિની તણી, પામી કૃપા અંબડિઈ ધણી,
 હ્રષ સિદ્ધિ ક્ષિત્રી તેણી સાન, કર્યા આદેશ વિશ્વ વિખ્યાન. ૪૧

વસ્તુ.

એહ અંબડ એહ અંબડ, સાત આદેશ,
 ફલ શત શર્કર ટક્કન, અધારી યોગી વપાણો,
 વિમલ રતનદાર જસુગુણ, વલી નવલખી માંકડી જાણો,
 રવિ ચંદ્ર દીપક સરવ, ચરજજ શર્કર દંડ,
 મુકુટમાદિ પછે વડઉં, એ સવિ કીયા અપંડ. ૪૨

ચૌપઇ.

એ ચિત્ર રૂપ આગઈ નવિ દૂઆ, હોસઈ નહીં તે કીયા જૂનૂઆ,
 સીધા જેજે વિકટ ઉપાય, તે સવિ સત્ત્વ તણો મહિમાય. ૪૩
 સુવિહિત ગરુડ આગમી નાન, નિગલખી પાટનઈ કાંમ,
 તા અણીહલપુર પાદણિપાસિ, ગુજર્જર દેશિ મધ્યનઈ વાસિ. ૪૪
 શ્રી મુનિરતનસરિ ગણ ધણી, આનંદરતનસરિ પટિ ગુણી,
 જ્ઞાનરતન ગુરુગણશૃંગાર, ઉદયસાગર વાયક પરિવાર. ૪૫
 તામ પદિ મંગલમાણિક્ય, વાયક વિદ્યા રસિ આણિક્ય,
 પંડિત આગલિ તે મતિમંદ, ભાનુમદ ગુરુ વિદ્યાવંદ. ૪૬
 રચી ચડપઈ તાસ પ્રસાદ, અંબડકથા તણો અનુવાદ,
 લાડળ્ય સુત દરીયાતણો, કીધો સાંભલિવા પપ ધણો. ૪૭
 શિષ્ય સાધુ વાંચિવા કાજિ, બાણિવા સજ્જનતણી સમાજિ,
 જમાહો અંગઈ અતિ ધરી, ગુરુ કવિ સંત ચરણ આણસરી. ૪૮

ગદબંધ ચક્રપદનઈ બંધિ, કીધો મિંદી નવે સંબંધિ,
ઉછડં અધિક કહિઉં મઈ જોહ, શુદ્ધ કરૌ સંત ગુરુ તેહ. ૪૯

સાત આદેશે અંબડ પર્વ, દૂહા ચોપઈ વસ્તુ થઈ સર્વ,
શ્લોક સહિત સર્વાકર્ષ સહી, બાવીસ સઘ સવાતે દૂધ. ૫૦

મિસઈ ચક્રાસી પ્રથમાદેશ, બીજઈ મિસઈ અડસઠિ અસેસ,
મિસઈ નવ્યાસી ત્રીજઈ જાણિ, ચૌથઈ ત્રણિસઈ છઠ વખાણિ. ૫૧

ત્રણિ પાંત્રીસ પંચમઈ જોઈ, છઠ મિસઈ છઠાસી હોય,
ચૌસઈ સતાવન સાતમઈ, ચૌપઈ સાત આદેશે સવઈ. ૫૨

સંવન સોલ ઉગણુચ્યાલીસ, કાર્તિક સિત તેરશિ શશિદીપ,
સિદ્ધિયોગ ઋક્ષ અશ્વિની, અંબડરાસ ચક્રપદ નીપતી. ૫૩

બણતાં બુદ્ધિ શરીરઈ લોય, બુદ્ધિયિ કઈ સિદ્ધિ સવિ હોય,
સિદ્ધઈ દેવ ધર્મ ગુરુભક્તિ, ગુરુભક્તિથી પામીઈ મુક્તિ. ૫૪

નવરસમય અંબડરાયની, શ્રાતા વક્તા જનપાવની,
વીરકથા ભાવઈ જે કહઈ, ચ્યારિ પદારથ સહિજઈ લહઈ. ૫૫

જાં રહઈ અંબર અવની ચંદ, જાં વિદ્રૂતારા ગિરિ ઈંદ,
સાગર શેષ દ્વીપનો વાસ, તાં લગિ રહૌ એ કથા પ્રકાસ. ૫૬

ઉજેણીઈ રહી ચોમાસિ, કથા રચી એ શાસ્ત્ર વિમાસિ,
વિનાદ હુપિ નિર ચચ વાત. પંડિત રસિકમાંહિ વિખ્યાત. ૫૭

હાટી પાંન નમજ્જમ પસાય, વિદ્યા બણા જાણુ...
મિત્ર લાડળ સુણિવા કાળ, વાંચી કથા ત્રિડાલખી રાજિ. ૫૮

કહઈ વાયક્ય મંજલમાણિય, અંબડ કથા રસઈ અધિકય;
તે ગુરુ કૃપા તણો આદેશ, પૂરા સાત દૂઆ આદેશ. ૫૯

—છતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરિ વિરચિતે શ્રી ગોરખ યોગિની દત્ત સમા-
દેશ અંબડ કથાનક ચતુષ્પદિકા સંપૂર્ણ.

—છતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરીસ, ગોરખયોગિની દીધા સીસ, અંબડ
કથાનકઈ આદેશ, કીધા સાતઈ કહિયા વિશેષ. સંવત ૧૭૬૪ વર્ષે વૈશાખ
શુદ્ધ દ્વિતીયા દિને વાર બુધે, શ્રી સૂરેત બંદિર મધ્યે લિખાપિતા.

પા. ૧૭૬ પં. ૯ આ. ૬.

૧૬૪ હીરકુશલ (૧૦ વિમલકુશલ શિ.)

(૧૮૭) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૪૦ અક્રમપુરિમાં.

આદિ—

દ્વહા.

પયપંકજ જસ પ્રણમતાં, પાંખીજિ સુરરિદ્ધિ,
 ત્રિશલાનંદન દુપ હરધ, નામં મંત્રિ બહુ સિદ્ધિ. ૧
 ગજગતિ સરસતિ સમરતાં, લહીર્ધ વચન રસાલ,
 કવિ કોટિ સેવા કરિ, નિમીલયાત મરાલ, ૨
 નિજ ગુરના હૃદયે ધરી, વિમલકુશલ સુપવિત્ર,
 હીર કુશલ કહે કવિ જિ સુણીઉ, કુમારપાલ ચરિત્ર. ૩
 ત્રિહું ભુવનિ જિશ તેહનું, શાં કીધાં તેણિ કામ,
 કહિતાં કવિજન સાંભલઉ. નામ ઠામ તસુ ગામ. ૪

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી સોમસુંદર સરિ સીસ વાચકવર, તેણિં કરિઉં કુમરનૃપનઉં ચરિત્ર,
 તેહ બપરિ રચિઉં સંવત સોલોત્તરધ વર્ષ આહીસ અક્રમપુરિ
 પવિત્ર. ૧૬ આ.

પ્રવર તપગણપતિ હીરવિજય ગુર, જયવિજય તતુ વિજયસેન સૂરી,
 જણે સોહમ્મ જયુ સ્વામિગણધરા સેવતાં સપતિ સકત પૂરી. ૧૭
 સુરવધૂ નૃપનર્ધ કરિ ભામણા.

તસ ગચ્છમાંહિ તેજે કરી દીપતુ, જપતુ કામરિપુ શીલ શુદ્ધિ,
 વિમલ યશ કુમર જસ લીધો ભિધો વિયુષપદ મંડલી

માંહિ પ્રસિધ્ધો. ૧૮

અક્લ સીદ્ધ કમલિ રમઈ ભમર પરિ, વીણિ મકરદ પીઠ મનહ રંગિ,
 હીરકુશલ કહિ કુમર નૃપ કરંડઉં રાસ ભણતાં હૃદિ આણુદ અંગિ—
 ૧૯ સુરવધૂ કુમર.

—સં. ૧૭૦૨ કારતક સદ ૨ દન સન ઝંઝૂવાડા મધે દાઠારી
 અમંયા લખ ન. ૪૦-૧૩ (આ.)

૧૬૫ *નયસુંદર (વડતપગચ્છ ધનરત્નસૂરિ-ભાણુમેરૂ
અણિ શિ.)

(૨૮૮) +૩૫ચંદ કુંવર રાસ. સં. ૧૬૩૭ માગશર શુદ્ધિ ૫ રવિ.
વીજપુરમાં.

આદિ—

શ્લોક.

અર્હતસિદ્ધગણેદ્રોષાધ્યાય સાધુશ્ચ શારદાં ।

ગુરૂં પ્રણમ્ય સદ્રૂપચંદ્રરાસં તનોમ્બહં ॥ ૧

શંગાર હાસ્ય કથણાદભૂત વીર ભયાનકાઃ ।

રૌદ્રાશ્મભત્સ શાંતાશ્ચ દિમૈ નવરસૈયુતં ॥ ૨

વસ્તુ છંદ.

આદિ નિણુવર આદિ નિણુવર અજિત અરિહંત,
સભવ અભિનદન સુમતિ પદ્મપ્રભ સુપાસ સસિપદ (ચંદ્રપ્રભ),
સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગગુરૂ વિમલતલ,
અનંત ધરમ શાંતિ કુશુ અર મલ્લિ મુનિમુવન સ્વામિ,
નમિ નેમિ પાસ વીરનિણુ, વંદું વાંછિત કામિ. ૧

પછી ૨૦ વિહરમાનજિન, પચપરમેષ્ઠી, ગણુધરે, ચક્રેશ્વરી આદિ
દેવીઓનું, ચાર કડીમાં સ્મરણુ કરી પછી સરસ્વતીની તથા સુગુરની
સ્તુતિ ૩૫ કડીમાં કરી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી ગુહાર,
વિષ્ણુ સંત જાણી ઉપકાર, દૂકું હોય ત્યાં કરજો સાર. ૩૬

* આ કવિવરનું ચરિત્ર મેં સવિસ્તર લખ્યું છે તે માટે ગુણે
આનંદકામ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૬ ફું, કે જેની અંદર આ કવિનાજ
રાસાઓ (આ ૩૫ચંદ કુંવર રાસ, નળદમયંતી રાસ અને શત્રુજય
ઉદ્ધાર રાસ પ્રકટ થયા છે.) પ્રસ્તાવનામાં કવિચરિત્ર ઉપરાંત મેં આ
૩૫ચંદ કુમાર રાસનો સાર પણ આપ્યો છે.

કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરામ લહે,	
સોઈ કવિત જોણે દુશ્મન હહે, પંડિતજન પરખી મહમહે.	૩૭
શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રંગિ,	
મુણતાં સરસ સુવેધક ખોલ, હર્ષ તણા વધશે કલ્સોલ.	૩૮
છટ્ટિદેવ પ્રણમી ગુરુપાય, ગાઈશું રૂપચંદ-અપિરાય,	
શ્રવણસુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ ચરિત્ર.	૩૯
શ્રોતા કવિ વાણિ મત ધરો, રમે કોઈ વિચ વિકથા કરો,	
અપ્રતિબદ્ધ સમામાંહિ જોય, કવિ ચતુરાર્ધ નિષ્ફળ હોય.	૪૦
જિમ નારી સોગે શૃંગાર, આગળ વિકળ અંધ ભર્તાર,	
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણુ પ્રતેં શુ કહિયે બહુ.	૪૧
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઈક ચિત્તે સહુ આણુંદપૂર,	
રૂપચંદ સુકથા-કલ્સોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોલ.	૪૨

*

*

*

*

અતે—

- ઈમ જે રૂપચંદ મુનિ પરે, ભોગાદિક વિલરી પરિહરે,
સાધે સોઇ કાજ આપણું, છહિ ભવેં પરભવેં સુખ લહે ધાગું. ૧
- રૂપચંદનો ઇણીપરે રાસ, રચ્યો અગે આણી ઉલ્લાસ,
કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણુ સંવત્સર કીધો સોય. ૨
- શ્રી જનનવર શાસન સુવેધક, દવા અભિનવ ગચ્છ અનેક,
અંદ્રગચ્છ મૂળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર. ૩
- તે શ્રી અંદ્રગચ્છ શિણુગાર, શ્રી ધનેશ્વર સુરિ ઉદાર.
ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિભોધ્યા દ્વિગપટ સયસાત. ૪
- ધાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરુ ભુવનચંદ્ર અભિરામ,
સૂરીશ્વર ગિરવા ગચ્છપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર પતિ. ૫
- દેવભદ્ર ગુરુ ગણિ અવતસ, વીરવચનમાનસસર હંસ,
સંવત ખાર પંચાસીએ ચંગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ. ૬

- શ્રી ગુરુ દેવભદ્રમણિરાય, જવ જવ આંખિલ નિર્મય,
વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી ચાપના. ૭
- તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્ર સૂરીશ,
જેહથી લૂઠ તપામચ્છ નામ, પ્રગટયો પુણ્ય પ્રખળ અભિરામ. ૮
- તાસપાટેં ગિરિઆ ગચ્છપતિ, શ્રી ક્ષેમકીર્તિ સૂરીશ્વર યતિ,
બૃહત્કલ્પ ટીકા અસમાન, કીધી સહસ એતાલીસ માન. ૯
- પરવાદીગજબેદનસિંહ, ગછનાયક ગુરુ અકળ અબ્બીહ,
તસ અનુકમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦
- રત્નાકર ગછ એહનું નામ, એ ગુરૂથી પ્રગટયો ઉદ્ધામ,
તસ અનુકમે જયતિલક સુરોંદ, તસ પરતપ હુઓ ધરણિદ. ૧૧
- તાસ પટેં જિમ ગૌતમ સ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહ સૂરિ સુખધામ.
જિજ્ઞે નિજ વચને વડો પાતશાહ, પય પ્રણુમાવ્યો અહમદશાહ. ૧૨
- તાસ પાટેં ઉદ્યાગળ ભાણુ, શ્રી ઉદયવલ્લભ સૂરીશ્વર જીણુ,
તસ પદ્મલંકરણુ મુણિદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનદિણુદ. ૧૩
- પદ્મ પ્રભાવિક આણુંદ પૂરેં, વદું શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ,
તાસ પાટદીપક દિનરાજ, ગુરૂશ્રી લખિધસાગર ગુરૂરાજ. ૧૪
- તાસ પાટોઘોતક દિનકાર. ગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર,
શ્રી ધનન્તલસૂરિ ગણુધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
- તાસ શિષ્ય તસ પાટપ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ સુગુણિધાન,
સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળસૂરિ વંદું નિશિદીસ. ૧૬
- ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરોંદ, તાસ પાટે ગુરુ તેજમુણિદ,
દેવરત્ન સૂરીશ્વરરાય, વિજયમાન વદુ નિત પાય ૧૭
- શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વર શિષ્ય, અંગે ગુણુ સોહે નિશિદિશ,
વિજયવંત વંછિત સુખકાર, શાસન સોહ ચડાવણુહાર. ૧૮
- મુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુરૂતણા, માણિક્યરત્ન વિયુધ ગુણુ ધાળા,
ગુરૂશ્રી ભાનુમેરે બુધરાય, તસ પદપંકજ મધુકર પ્રાય. ૧૯

સધુ વિનયી નયસુંદર વાણિ, છટ્ટો ખંડ મહત્તો પ્રશિષ્ટિ,
 મુનિ શંકરલોચન રસમાન, ભેળે છંદિ (૧૬૩૭) એ સાવધાન. ૨૦
 એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશીર્ષ મસવાડો સહી. ૨૧
 શુદ્ધિ પંચમી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર.
 વિજય મુદ્ગર્ત વૃદ્ધિ યોગ કહ્યો, તવ આ રાસ સંપૂર્ણ થયો. ૨૨
 વીજપુર નર નયર મજાર, રમ્યો રાસ સારદ આધાર,
 ફં મૂરખ માનવી અજ્ઞાણ, જે બોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩
 જે જમ વિપુલ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ,
 અસદ્વચન જે જાણ્યો અહીં, તે તમે સધો કરજો સહી. ૨૪
 કેતો ચરિત્ર મોહ્યો ચરી, કેતો કહ્યો સ્વયંધે કરી,
 કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું આશું ખામું સહી. ૨૫
 વીતરાગના વચન વિરહ, જે મેં કાંઈ કહું અશુદ્ધ.
 જિનવર સંઘ સામેં જાણ્યો, તે મુજ મિથ્યા દુષ્કૃત હજો. ૨૬
 અથમ (શૃંગાર) રસ થાપિયો, છોડો શાંતરસે વ્યાપિયો,
 બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, 'અવજ્ઞસુધારત' રાસ સુનામ. ૨૭
 એ ભણતાં ગણતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણતાં વાણે વરયુદ્ધિ,
 એ સુણતાં જાએ મતિમંદ, એ સુણતાં ઉપજે આણુંદ. ૨૮
 એ સુણતાં સવિ આરતિ ટળે, એ સુણતાં મનવંછિત મિળે.
 આવે હર્ષતણા કલ્લોલ, એ સુણતાં મંગળ રંગરાજ. ૨૯
 એકમના આણી ઉલ્લાસ, નયસુંદર જાણી એ રાસ,
 જે નરનારી મણે સાંભળે, તે ધર નિશ્ચે અકળાં ફળે. ૩૦

(૨૮૯) શાંતુજય (સિદ્ધાચલ) ઉદ્ધાર રાસ. સં. ૧૬૩૮ આસે
 શુદ્ધિ ૧૩, અમલવાદમાં.

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર, મંડણો જિનરાય,

શ્રી રિસહસર પાપ નામિ, ધરિય ધ્યાન શરદા દેવિય;

શ્રી સિદ્ધાચલ ગાયશુંએ, હીયે ભાવ નિર્મલ ધરેવિય,

શ્રી શત્રુઙ્ગગિરિ તિથિય વડો, સિદ્ધ અનંતી કોડી,
જિહાં મુનિવંર મુકતે ગયા, તે વદ્ધં બે કરન્નેડી. ૧

* * * *

આંતે—

સોલ અઠત્રીશો આશો આસે, શુદ્ધિ તેરસ કુજવાર,
અહમ્મદવાદ નયરમોહો, મેં ગાયોરે શત્રુઙ્ગ ઉદ્ધારકે—બેટયો. ૧૨૧
વડ તપ ગચ્છ ગુર ગચ્છપતિ, શ્રી ધનરત્ન સુરિંદ, ૫
તસ શિષ્ય તસ પટ જયકર, ગુર ગચ્છપતિરે અમરરત્ન સુરિંદકે—
બેટયો. ૧૨૨

વિજયમાન તસ પટધરે, શ્રી દેવરત્ન સુરીય,
શ્રી ધનરત્ન સુરીય તણારે, શિષ્ય પંડિતરે લ્હાનુમેર ગણીયકે—
બેટયો. ૧૨૩

તસ પદ કમલ બ્રમર બચે, નયસુંદર (દે) આશીય,
ત્રિમુવનનાયક સેવતાં, હવે પુગીરે શ્રી સંઘ જગીયકે— બેટયો. ૧૨૪
કલશ.

ધમ ત્રીજગનાયક મુગતિદાયક, વિમલગીરીમંડળ ધણી,
ઉધાર શૈત્રુંજે સાર ગાયો, સુણો જિન મુગતી ધણી,
લ્હાનુમેર પંડીત સીસ, દોષ કરન્નેડી કહે,
નયસુંદર પ્રભુ પાય સેવા, દેહી દરીશલ્ય જયકરં. ૧૨૫

—લિ. લખમિચંદ સિધપૂર નગરે-સં. ૧૮૫૫ વખશાખ વદ ૮
મંગલવાસરે. ૪-૧૭ પ્ર૦ શા. ભીમશીમાણેક તેમજ આ. કા. મહો. ઐ. ૬ હું.
(૨૯૦) પ્રભાવતી રાસ. સં. ૧૬૪૦ આશો સુદ ૫ પુષ્ય ત્રિધાપુરી
(વીજપુર)માં.

આદિ— પ્રથમ લાલ. વેલિનો-આસાડરી દ્વહા.
પ્રથમ નાય દાતા પ્રથમ, જગપુર પ્રથમ જુમાદિ,
પ્રથમ જિણ્દ પ્રથમ નમુ, જેણે કરી પુષ્યાદિ.

* * * *

અંતે—

૫૬ સિતિરી વિદ્યાપુરીવે, મઠ રહીયા ચુ'ભાસિ,	
શ્રી સંધને આમહે ઉલ્લસી, જિન વીર વંદી ઉલ્લાસી.	૩૨૫
સોઝ ચ્યાલિશિ વરષિ હરષે આસો પંચમી ઉજલી,	
બુધવાર અનુરાધા નક્ષત્રે પ્રીતિયોગે મનિરહી.	૨૬
સપ્તમી ઉત્તરાધ્યયનની વર ચૈદ સહસ્રીમાંહિ,	
અધ્યયન જોઈ અદ્વરમું આખ્યાન રચ્યું ઉચ્છાંહિ.	૨૧૭
આખ્યાન એહ પ્રભાવનીનું તપ ઉદ્ધાપી ચરિત્ર,	
પદમાદ પરહો પરિહરી, સાંભસો પુણ્ય પવિત્ર.	૨૮
શ્રી વીરશાસન વર વિભાસન અંદ્રમચ્છ વિશાલ,	
ગુરુ ભવનચંદ્ર વિનેય ગણીવર દેવભદ્ર દયાલ.	૨૯
સંયમ ક્રિયા શુદ્ધ ઉદ્ધરી જોણે કરિઓ તપ ઉદ્દામ,	
સંવત વ્યાર પંચાશીઈ ચાપ્યું તપાગચ નામ.	૩૦
જુગપ્રવર એ ત્રણિધ સીસ તેહનાં સરિ શ્રી જગચંદ્ર,	
દેવેન્દ્રસરિ સુદક્ષ ગણુધર વિજયચંદ્ર સૂરીદ.	૩૧
બૃહત્ કદંબ સુવૃત્તિને, અવસાને એ અધિકાર,	
શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરીદથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ ઉદ્ધાર.	૩૨
મહા પમાવક ગણુધર જસ નામે પરમાનંદ,	
પાદ્મપદ અનુક્રમે શ્રી રત્નસિંહ સૂરીદ.	૩૩
ગુરુ વદ્ધભ જ્ઞાનસાગર ઉદયસાગર સરિ,	
શ્રી હાષ્મિસાગર ગચ્છપતી પ્રણુમતાં પાતિક દ્વરિ.	૩૪
તસુ પાટિ મહિમાવંત ગણુધર શ્રી ધનરત્ન સુભાંણુ,	
શીષ અમરરત્ન સૂરીસર, વ્યાકરણુ લીહ પ્રમાણુ.	૩૫
તેજરત્ન સૂરીવર ગુરુ, સહોદર તાસ કેરા દોષ,	
શ્રી દેવરત્ન સૂરીસર સહિ ગુરુ પદોધર જોઈ.	૩૬
ચારિત્રયજુભંજાર બુધ શ્રી ભાનુમેર ગણુદિ,	
ધનરત્ન ગણપતિ તણાં સેવક જયુ નાં રવિચંદ.	૩૭

અતરંગીશ્લોકી. જૈન મૂર્તિર કવિઓ.

તસ શિષ્યમાંહિ દક્ષ પંડિત મુખ્ય આણિકરન,	
લઘુ ભાત કહેં નયસુંદરો, કરે ભવિષ્યધર્મ પલન.	૩૮
દોહિલું માણસ જન્મ પામી, કરો આલસ દરિ,	
પૂજા કરો જિનરાજની, પ્રહિ ઉદય હુતિ સરિ.	૩૯
અષ્ટ પ્રકારી સતર ભેદી સારિષ્ જિનની સેવી,	
પાપ સધલો પરિહરી આરાધિ દેવાધિદેવ.	૪૦
લક્ષ્મી લહી કર વાવરો, મમ થાએ કૃપણ અજ્ઞાંણ,	
પામીરે ધન મદ માણ્યો, મ કર્યો આપ વખાણ.	૪૧
સત્યવાણી સાર જાણી, વદું મીઠડી ભાષડી,	
તાપ ભાવ ભજને કરો સગને, આરાધો વ્રત આપડી.	૪૨
પરનારિ દેખી ગુણ ઉવેષી, અપલ મ કરો આંપડી,	
અંગી અભિ સુકતિ કારણિ જ્ઞાન દરશન પાંપડી.	૪૩
કે.ધ તાપ શમવાને આરોગ્ય સરસ સમતા સેલડી,	
જિન આણુ સાધી કરો વરધી સિદ્ધિવધૂશિલ્લે ગેલડી.	૪૪
પરમાંગ ચ્યારે લહી દુર્લભ પુણ્ય પાવડીએ ચડી,	
પરમાદ પાપી વશિ પડિને રપે જાઓ લડચડી.	૪૫
નહિ વાર લાગે કાંમ જાગે હુંતા ઋદ્ધિ પીઆરડી,	
વરપુણ્ય દર કમ કરિવા કો વિલંબ કરો ઘડી.	૪૬
સધપૂજા સાહમ? ભગતિ પહિલી ચલાવુ ધર્મવારડી,	
ઓઢો' સુઆવીચલવિ અંગે દયા દક્ષણ ઘાટડી.	૪૭
ગુણ સુણી સાધુ ઉદાથી કેરાં જાઓ કર્મહ કાંચડી,	
આખ્યાન સુણી પ્રભાવતીનું સુકૃત સંચો ગાંઠડી.	૪૮
ગુણવંત ઋષિગુણ ગાયતાં જે પુણ્ય સંતતિ કરે ચડી,	
તેજું વિગુણ નયસુંદર કહે શ્રી સંધ લહો સંપદ વડી.	૪૯

—ઇતિ સુઆવિકા શ્રી પ્રભાવતી રાણી આખ્યાનં ચરમ રાજઋષિ
ઉદ્ધર્ધ સાધુ ચરિત સંપૂર્ણ. એલા લાલસોમવાંચનાર્થ સં. ૧૬૫૩ વર્ષે

પોસ માસે શુદ્ધ પક્ષે ચતુર્દશી શુરૌ લખિત-૧૮-૧૧ લી (કવિના સમય-
માંજ લખાયેલું છે.)

(૨૯૧) સુરસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૪૬ જેક શુ. ૧૬.

આદિ— (રાગ કેદારો-એકતાલી)

આદિ ધરમને કરવા એ, ભીમ ભવેદધિ તરવા એ
ભરવા એ સુકૃતભંડાર ભલી પરેએ,
ભવિયણુ ભગત ઉદ્ધરવા એ, કર્મ કહિન નિરજરવા એ.
વરવા એ શિવસુંદરો સ્વયંવરે એ.

૧

ત્રુટક—સ્વયંવરે શિવરામા વરિવા કરવા ઉત્તમ કાજ,
મરદેરી માતાની કૂખે અવતરિયા જિનરાજ,
આપાઠી વદિ ચોથ તણે દિન અનૂઆણું જિણે કીધું,
ગરભ અવતરિ સુપન દેખાડી મહોત માયને દીધું.

૨

પછી ઋષમનાથની સ્તુતિ છે.

* * * *

શ્રી નવકાર મંત્રનો મહિમા આગમે કહિયો જિણુંદે,
કોડિ વરસસું કોડિ જિજ્ઞાસે નાવે પાર સુરિદે,
આગે જિણે એક ચિત ધ્યાયો સો પરમાનંદ પાયો,
સુરસુંદરી સતીએ સમર્થો તવ તસ કષ્ટ ગમાયો.

૭

કવણુ સતી સા હુઈ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ર પભણેસું વંદી જિણુ ચઉવીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરે મનહ જગીસ.

૮

સુણુજો સુઅણુ સરસ શુભ વાણી આણી પ્રેમ અપાર,
કહે કવિજન વિશેષે વાર તે સ્મરસતિ આધાર,

* * * *

અંતે—

(ઢાલ ૨૦ મી. રાગ દેશખ, અથવા ધન્યાશ્રી,
બાણેજનક રાગ દેઈ એ ઢાલની દેશી.)

* * * * *
 ઓ વૃદ્ધ તપગણે રાજ્યા, ધનરત્નસરિ સુચંદ, ૬
 તનુ પાટ દીપક દિનકર, શ્રી અમરરત્ન સરિંદ,
 ગુરુ સહોદર તત્તુ તણાએ શ્રી તેજરત્ન ગુણવંત,
 ગદ્યપતિ પટોધર પ્રગટશ્રી, દેવરત્નસરિ જયવંત. ૭
 તસ ગણુ વિભૂપણુ ગણુપતી, જ્ઞાનુભેર પડિત બાણુ,
 સરીશ શ્રી ધનરત્નકેરા, શિષ્ય સકળ સુગણુ. ૮
 તત્તુ શિષ્ય નયસુંદર કહે, સાંભળો સાંભણુ સાથ,
 અરિહંત દેવ આરાધિયે, ત્રિહું ભુવન કેરો નાથ. ૯

* * * * *
 સોળ છિયાળે વરસ વાર, જેઠ શુદ્ધિ ત્રયોદશી,
 તેજુ દિવસે ઉત્તમ ઉડુ વિશાખા, સિદ્ધિ યોગે મન હસી. ૨૦
 એ ચરિત કીધુ સાર લીધું પુણ્યનું પણુ જેઠ,
 મુરસુંદરી ગુણુ સાંભળી અનુભોદળે સહુ તેઠ. ૨૧
 એ સાંભળે સુખ જીપનં સવિ જય પાતક દૂરિ,
 કર્મનેડી કવિ નયમુંદરો, એમ બણે આનંદપૂરિ. ૨૨

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૦ રવૈ લિખિત શ્રી આગમ
 ગણે શ્રી સૌભાગ્યસુંદર શિષ્ય શ્રી ધર્મરત્ન સરિ શિષ્ય ચેલા સોભરાજ-
 પદનાથ દેકાવાડા મધ્યે. ૨૬-૧૪ લી., ૨૦-૧૪ અને ૧૧-૧૭ લી.

—સં. ૧૮૭૦ આસો શુ. ૪ ભોમ લિ. શેઠ જ્યેષ્ઠ ધર્મસી
 વાંકાનેર વસે છે. ૨૧-૧૪ થો.

—૨૭-૧૩ ભાવ.; પ્ર. ઢા.; પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩.
 (૨૬૨) નલદમચંતી ચરિત્ર. સં. ૧૬૬૫ પોશ શુદ્ધ ૮ મંગલવાર.
 આદિ—

આતમયુદ્ધિ ધરી મન સાશિંજી, વિશ્વ સંભાલ્યુ ત્રિભૂવનનાથિંજી,

પૂરવજનમિ પારેવુ રાખ્યુછ, સો સ્વામી દયાધર્મ બાખ્યુછ. ૧
બાખ્યુ દયાધર્મ દુખવિગેચક, સકલજનસુખકર
સો સોલમ તિયેસર, હું નયું વારોવારિ. ૨

હાલ ત્રુટક,

અચિરા ઉચરિં અવતરી, જોણિ કરિઉ હિત એકાંતિ,
જગભાહિ અહિત શમાવીઉ, તેણુઈ નામ પામ્યું શાંતિ. ૩

* * * *

ભારતીલખપ્રસાદ બુદ્ધ, શ્રી હરપ સરિષા જેહ,
કવિતા રે કારતિ જેહની, નવિ ત્રપતિ પામિ તેહ. ૧૩
આણિક્યસારિ મહાયતી, તિણિ કરિઉ નલાયણુ મંચ,
નવરસ પયોધિ વિરોલિવા, કરિ થયુ જો સુરમંચ. ૧૪
સ્વસમય નિ પરસમયનું, એકત્ર જિહાં અધિકાર,
શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ થાઇ અપાર. ૧૫
અનુસરી તેહનિ મુખિં કરી, અહો જોડિસ્યું સંમંચ,
મનરંગ એહવું ઊપનું, બોલસ્યું પુણ્ય પ્રબંધ. ૧૬
કિહાં સતી પુણ્યસિલોક કારતિ, કિહાં માહરી મતિ;
ઉત્તકીર્ણ મુક્તાફલ વિધિ, ચુંચુતણી પરિ હું ગતિ. ૧૭
કહુ મંદ કિમ કવિયસ લહણ, કિમ ચર્ધ પર્વત પંચ,
તુલણાઈ કહુ કિમ તોલીઈ, વરસાલિ સરિસ્યું કંચ. ૧૮
નિજ બુદ્ધિ સાડે બોલતા, હસતા રપે કવિ સોધ;
પંખીઆ નિજ ભાષા વદઈ, તસ કરઈ વારણુ કોષ. ૧૯
અતુકમિ નલાયન અનુકરી, બાપસ્યું નલ અધિકાર,
તિહાં સચુર નઈ શ્રુતદેવતા, કવિતણી કરયો સાર. ૨૦

* * * *

અતે—

સંતી શિરોમણિના ગુણ કહિયા, જેહવા ગુરુપ્રસાદિં મિં લહિયા,
કહિઉં ધનદસુર પૂર્વચરિત, આસુ પુણ્યશ્લોક પવિત. ૮૪

એ મિં અભિનવ મંગલકાર, અંથ નલાયન જેથી સાર,
 તેમાંહિં જેણી પરિ હિ અધિકાર, ચારિત્ર રાસ સો લેખ અનુસાર. ૮૫
 નેમિચરિત્રાદિકમાહર્ણવલી, કાંઈ એક બિન્ન કથા સંબલી,
 માહર દોષ રમે કો લહી, પ્રત્યષ શત મુષ પંડિત કહિ. ૮૬
 પ્રથમ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાથઈ ધરી,
 અંથ નલાયનનિં અનુસરી, લિપીઉં પુણ્યલોકનું ચરી, ૮૭
 વીતરાગનાં વચન વિરદ, જિ મતી કલ્પી હુઈ અશુદ્ધ,
 તે મિહાદુકક વલી વલી, પામૂ સાપિ સમ કવલી. ૮૮
 ચતુર ચમત્કરિવા ચિતમાહિં, એ મઈ અંથ રચિત ઉછાહિ,
 ગુણીઅણુ ગુણુ જાણી પરપથો, વાચા વિપુલ જના હરપથો. ૮૯
 સજ્જન દુર્જન હિ જગમાહિં, પરગુણુ દોષ મહિ સો પ્રાહિ,
 સ્વોચિત કર્મ કરેસ્યમ્ કોહ, નહીં મત્સર તસ ઊપરિ કોહ. ૯૦
 જે બદ્ધશ્રુત ગત મત્સરી, તેહનિં કહુંમહિ પ્રણુમી કરી,
 અશુદ્ધ હુઈ તિહો કરયો શુદ્ધ, સો મીઠઈ યમ સાકરદ્ધ. ૯૧
 સંવત સોલ પાંસઠઉ જાણી, પોષ શુદિ અષ્ટમી વપાણિ,
 તિણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અશ્વની ઉદાર. ૯૨
 કુન્ડે જયા તિથિવાર સુયોગ, ભૌમાશ્વની અમૃતસિદ્ધિ યોગ,
 એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિનઈ ઉયોગ. ૯૩
 તેણિ દિનિ અંથ સંપૂરણુ થયુ, કવણુ ગજ કુણુ ગુર કવિ કહિઉ,
 ઋષભાદિક જનવર ચક્રવીસ, પહિલૂં તેહનિ નાંમૂ સીસ. ૯૪
 મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શીખ્ય ઝૌતમ ગુણુવંત,
 સ્વામિ સુધર્મા-પત્યમ સીસ, જાંબુસ્વામિ નમૂં નસિદીસ, ૯૫
 અભવ શિજ્જાંભવ શ્રુતકેવલી, યશોભદ્ર વંદું મનિ રલા,
 શ્રી સંભૂતિવિજય ભદ્રમાહુ, થૂલિભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૯૬
 આપ્ય મહાગિરિ આપ્ય સુહરિત, વધરસ્વામિની પ્રમલ પ્રશસ્તિ,
 વધરસેન તેહના સીસ આરિ, ચંદ્ર નાગેન્દ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૯૭
 ચક્રથી શાપા વિદ્યાધરી, એમાંહિં ચંદ્ર સખલ વિસ્તરી,

એણી સાપાઈ ધનેશ્વરસરિ, કૈતમજ આપિઉ ગુણુભરિ.	૪૮
જાનનયંદ્ર ગુર કઈ વપાણુ, દેવભદ્ર ગુર આગમ ભાણુ,	
કાંમ પ્રમાદ સકલ પરિહરી, નિષ્ણિ નગિ શુદ્ધ ક્રિયા ઉદ્ધરી.	૯૬
પ્રથમ સરિવર શ્રી જમયંદ્ર, સૂરીશ્વર બીજા દેવેંદ્ર,	
વિજયયંદ્ર ગુર ત્રીજા કદ્દ, એક એક અધિકા ગુણુ લદ્દં.	૧૦૦
વિજયયંદ્ર સૂરીશ્વર તણી, વૃધ તપાગજ શાપા ભણી,	
ક્ષમાકીર્તિ સદ્ગુર તસ પાટિ, પ્રજા વયરસ્વામિનિ ધાટિ.	૧
બૃહલકદ્વ ટીકા જેણી કરી, સહિસ બિતાલીસ નગિ વિસ્તરી,	
હિમકલસ રત્નાકરસરિ, પ્રજાઈ જીતુ સરસરિ.	૨
મુનિશેષર ધર્મદેવ મુણુંદ, અમયસિંહ તપસી સરિંદ,	
જેહના તપતુ ન લહું પાર, શ્રી જયતિલકસરિ ગણુધાર.	૩
રત્નસિંહ શ્રી સદ્ગુરતણા, અહમદસાહ ગુણુ બોલિં ધણા,	
પાતસાહ પ્રતિબોધક સરિ, સપ્રભાવ વંદું મદપૂરિ.	૪
હિંદ્યવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, હિંદ્યસાગર ગુર કરેં પ્રણામ,	
લખધિસાગર ગુર લખિધ નિધાંન, શ્રી ધનરત્ન સૂરીસ પ્રધાન.	૫
શ્રી અમરરત્ન સૂરી પ્રણુમું પાય, શ્રી તેજરત્ન સૂરીધરરાય,	
જિમ જિમ તે સદ્ગુર સંભારિ, તિમ તિમ હર્ષ હીયડિ વિસ્તરી.	૬
ગજપતિ દેવરત્ન સરિતણા, ગુણુ સંભારઉં હીયડિ ધણા,	
શ્રી દેવસુંદર સરિ આણુંદપૂરિ, વિજયભાંન વિજયસુંદરસરિ.	૭
શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વરતણા, સીસ સકલ ગુણુ સોહામણા,	
શ્રી જ્ઞાનુમેર વિમુદ્ધગણિરાજ, વદિ સીઝધ વંછિત કાજ.	૮
તસ જામેય સીસ દોભાય, આણીશ્વરતન જ્યેષ્ઠ ઉવજાય,	
મહાતપીશ્વર મુનિવરરાય, પરમભાવિ વંદુ તસપાય.	૯
નયસુંદર લણુ બંધવ તાસ, વાણી આપિત વચનવિદાસ,	
ગુણસિલોક સતી અધિકાર, ગાયુ ધનદ પૂર્વ અવતાર.	૧૦
સો સમકિતધર નિજ ગુણુ મુણી, મનસ્થું પ્રેમધરી આફણી,	
સંધ વિધન અપહરયો ગુણી, મનિ કામિત દેયો નિધિ ધણી.	૧૧

રાજન્નદિ રામા ભંડાર, જસ અહિમા જમમાંદિં અપાર,
બાહરિ એહની કીરતિ બણિ, એ સવિ લહીય પુણ્ય ધણિ. ૧૨

રામ ધન્યાસી.

ધણિ પુણ્યઈ લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીઈ,
નિ(ન)રાજ કેરૂં લહી દરેન, ભવ બેદ્ર ફલ સાધીઈ. ૧૩

નિનરાજ વાણી ચિત્ત આણી, અશુભ કર્મ ન બાંધીઈ,
મહાસતી પુણ્યશ્લોક ગાઈ પુણ્ય રિદ્ધિ બાંધઈ. ૧૪
ઉવઝાય નયસુંદરવાણી.....(પછીનું એક પાનું નથી.

(મોહનલાલજી જ્ઞાનભંડાર સુરત. પ. ૮૫ પં. ૧૫)

બીજી પ્રતમાંથી...

ઉવઝાય નયસુંદર સુવાણી, બવિક પ્રાણિ સંબલડ,
ઉપગાર મતિ મનિ પરી રાધુ, દોષથી દૂરિ ટલુ,
શ્રી માંતિ નિનવર સદા સુપકર પૂજતાં સંપદ મલુ,
એ ચરિત્ર બાવેં સુણે ગાવેં, તાસ ધરિ સુરતર ફલુ. ૨૬

સુપદ.

અંથ સખ્યા હવઈ બૌલુ સુદ, દૂહા શ્લોક કાવ્ય ગાહા કિદ,
બાખ્યા છંદ પોડ.....દે, સહસ્રા તીનસઈ અકાવ. ૨૭

સતપાંત્રીસ શ્લોક અનમાંન, હર્ષધરી સદુ કરયો જાંન,
એ સંબલતાં શિવસુષ હોઈ, જ્ઞાનવંત વિચ્છા (રા) જોઈ. ૨૮

અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરીત્ર નવરસ ભંડાર,
વાચક નયસુંદર સુંદર સુભભાવ, એતલિ એ પોડસ પ્રસ્તાવ. ૨૯

—છતિશ્રી નલાયન ચરીત્ર સપૂર્ણ—સંવત ૧૬૮૨ વર્ષે ફાગુ વદિ
બીજ રૈયા. ઇસર મધ્યે લખિત શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ છતિશ્રી નલાયનો-
દ્ધારે નલચરીત્રે રાજ્યલાભ વૈરાગ્ય સંયમ અહણ્ય સ્વર્ગગમન પ્રશસ્તિ
વર્ણનો નામ પોડસ પ્રસ્તાવ સમાપ્ત. અંથામં ૪૫૩૬ પ્ર. કા.; (પ્રસિદ્ધ
આનંદકાવ્ય મહોદધિ મો. ૬ માં.)

ધર્મરત્ન.

સત્તરમી સદી.

૨૬૭

(૨૯૩) સીલશિક્ષા સૂત્ર સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદ (વિજય વિજયા
શેઠની કથાગર્ભિત.)

અતે—

વડતપા ગઢ ધનરત્ન સૂરીસ કિ, પંડિત શ્રી જ્ઞાનુમેર ગણિ સીસકિ,
તસ વિનયી નયસુંદરો દોષ કરમેડી કહધ ઉવઝાધકિ
સીલવંતહતથા નિત નમું પાયકિ-૧૫ સીલ.
દેવસુંદરસૂરિ પાટિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાનકિ,
તાસ આદેસ લાહી કરી,
હદય થિર રાખિવા રમ્યુ એ રાસકિ, સોલ હિગેણાતિરૂઈ ભાદ્રપદ
માસકિ-૧૬ સીલ.

કલસ.

ધર્મી સીલ રખ્યા ગુણુ પરિખ્યા સકલ શિખ્યા સંમહી
સિદ્ધાંત વાંણી સાર નથા આપ પર હિતનઈ કહી,
ખુબ જ્ઞાનુમેર વિનેય વાચક વદધ નયસુંદર સદા
મુઝ સુમતિ શુભ ફલ બોધિ નિર્મલ હજ્યો શિવસુખ સંપદા. ૧૭
—૪. પ્ર. કા.; ખં. ૧.

૧૬૬ ધર્મરત્ન (અ૦ જિનમાણિક્યસૂરિ-માણિક્યમંદિર-
કલ્યાણધીર શિ.)

(૨૯૪) જયવિજય ચોપાઈ સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી શુક્રવાર.
આમરામાં

અતે—

ખરતર ગચ્છિ ઉદાર, ચોપડા સાધિ શૃંગાર
પાટ ત્રેવીસમઈ રાજઈ, શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ ગાનઈ. ૪૦
સીસ તેહનઉ સુંદર ગુણુ ગણિ માણિક્યમંદિર. ૪૧
શ્રી કલ્યાણધીર વાચક, નામઈ નાસએ પાતક

સીસ તાસ વર ભાવઈ ધરમરતન મૂલ્યુ આવઈ.	૪૨
શ્રી જિનચંદ્ર સરિ ગજપ કથા કહી સુખ કાજઈ	
સંવત સસિકલા માનપ ઇગિતાલઈ સુખ પ્રધાનઈ	૪૩
આસમાસ ઊદારઈ વિજયદશમી સિતવારઈ	
આગરા નયર મઝારઈ સારદ તણુઈ આધારઈ	૪૪
(વિ. ધ.)	

૧૬૬૬ કુસલવર્ધન (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

સિદ્ધપુર જિન ચૈત્યપરિપાટી સ્ત૦ સં. ૧૬૪૧.

અતે—

ચંદ્ર નઈ રસ જાણીઈ, શુભ મરહી, વેદ વેલસસિ જોઇ
તે સંવત્સર નામ કહું શુભ મરહી, ભાદવ શુદ્ધ છઠિ હોઈ.

કલસ.

સીધપુર નયર મકારી કિધિ ચઈતિ પરિ પાટી ભલી,
જો બણુઈ ભવિયણુ કહઈ કવિયણુ, તાસ ધરિ સંપદ મિલિ,
તાપગછમંડન દુરિયખંડન શ્રી હીરવિજય સૂરીસર,
કવિ કુસલવર્ધન સીસ પબણુઈ, સકલ સંધ મંગલકર.

છતિ સીધપુર જિનચૈત્ય પરિપાટી સ્તોત્ર સંપૂણુ.

૫૭ અંધહેતુગર્ભિત વીર જિનસ્ત૦ વડલીમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથપૂરણો, વાંછિત ફલદાતાર,
વીર જિજ્ઞેસર નાયક, જય જય જગદાધાર. ૧

* * * *

ભમવાનાં કારણુ ભણું, તું જાણુઈ જિનરાય,
મૂલ પ્રકૃતિ આહ્ય અવર, અદ્વાવર્ત સોભાય. ૫

સત્તાવજ્ઞ હિતિ કરી, કરમ અંધ વિચારિ,
અંધણુ આંધ્રો ચોર જિમ, ભમીઉ અપ્સર. ૬

કરમવિધાક તથો બલો, અરથ કલો તઈ જેહ,
ગુરુમુખઈ મઈ અવલુઈ સુપયો, સુલુખ્યો ભવિઆયુ તેહ. ૭

* * * * *
અતે—

કલસ.

ધ્ય વીર જિજ્ઞુવર સયલ સુખકર, નયર વડલી મંડણો
મિ થુપયો ભગતિં ભલીય સુગતિં, રોગ સોગ વિહંડણો.
તપગછ નિરમલ ગયણુ દિનકર શ્રી વિજયસેન સુરિસરો,
કવિ કુશલવર્દન સીસ પભણુઈ, નમ્યા ગણિ મંગલ કરો. ૫૧
—સં. ૧૭૧૦ લિં ગંધાર બંદરે સુઆવિકા મૂલિ પઠનાથ.

૫-૧૨ આ. ક.

૧૬૭ વચ્છરાજ (પાર્થિવંદ્રસુરિ-સમરચંદ્રસુરિ-રત્નચંદ્ર
(ચારિત્ર) શિં)

(૨૬૫) સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ. સં. ૧૬૪૨ માધ શુદ્ધિ ૫ ગુર.
ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વીર જિજ્ઞુવર વીર જિજ્ઞુવર સુગુણુ ભંડાર
સર્વ સંઘ કલ્યાણુકર, જાસુ તિથ જયવંત જાગાઠ,
મનવહિત ફલ તે લહઈ, જય જીવ તસુ ચરણિ લાગાઠ,
અકલ રૂપ તિહુયણુતિલહિ, ત્રિજીવનુ આધાર,
ચલવીસ જિનપતિ નમું, જિમ લહઈ હર્ષ અપાર. ૧
વડ તપા ગચ્છિ વડ તપા ગચ્છિ શ્રી પાસચંદ્ર સૂરીસર
તસુ પય પ્રણુમી હું ચરચઈ, સરસ સાર સંબધ
શ્રી સમકિત ગુણુ કૌમુદી, વિમલકથા પ્રબધ. ૨
ચહિપઈ.

ગૌતામ ગણુધરનહિ લ્યહિ નામ, શ્રી રમણુચંદ્ર ગુરુ કરે પ્રણામ,

જસ પસાંધ અવિચળ યુધિ, સીઝાં સધથી વજિત સિદ્ધિ. ૩
કહઉં સમકિત કૌમુદી વ્રતાંત, આણ્વદિધિ સાંભલિયો સંત,
સમકિત ધરતાં મુણ્ણતાં થાઇ, પાવ સવે તે દુરિ પલાઇ. ૪

* * * *

અતે—

ચુરૈ.

શ્રી મહાવીર સોહમભણુધાર, તાસ પરંપર આવ્યા સાર,
વડ તપ ગજ નાયક મુનિચંદ, શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ સુરિ. ૪૫
તાસ પટોધર અધિક જગીસ, શ્રી સમચંદ સૂરીંદ મુણ્ણીસ.
તાસ પાટિ પ્રભાવક ભલા, શ્રી રાજચંદસુરિ ચડાલી કલા. ૪૬
શ્રી સમચંદ સુરિ સીસ પવિત્ર, વાયક શ્રી રત્નચરિત્ર,
તાસ સીસિ રચી ચુપઈ, ગુરપ્રસાદિ પૂરી થઇ. ૪૭
ગુરપ્રસાદિ ટલઇ અગ્રાંન, ગુરપ્રસાદિ જગિ બહુમાંન,
ગુરપ્રસાદિ સંકટ દુરિ, ગુરપ્રસાદિ મહિમા ભરપૂર. ૪૮
ગુર દીવડ ગુર તારહહાર, ગુર છઈ ત્રિભુવનનુ દિનકાર,
વાધઇ ચંદ્ર થીકી જિમ વેલિ, નિમ ગુરથી વાંણી રસ કેલિ. ૪૯
અમાવતી નગરી મુખનાસ, થાંભણુ શ્રી નવપક્ષવ પાસ,
તાસ પ્રસાદિ રચી ચુસાલ, શ્રી સમકિતગુણુ કથા રસાલ. ૫૦
અંધિ કહી કથા કેલવી, કહિઉ ઉછડ અધિકડ મેલવી,
ફપણુ લાગું તે સંધ સાખિ, ખમાવડં ચોખું ચિતિ રાખી. ૫૧
આધક પાછડ અક્ષર જેહ, મિલતું જોતાં નાવઈ તેહ,
રચિયો ઠાંમિ સોધી કવિ કહૂ, કરજોડી કવિ બાખાઇ બહૂ. ૫૨
નવ નવ રસ ઉત્તમ નવખંડ, સમકિત ગુણુ રચીયા અખંડ,
ભણુઇ ગુણુઈ મુણુઇ સદ્વહઈ, ઝાધિ વૃદ્ધિ મુખ તે નર લહઈ. ૫૩
ચંદ સૂર મેદની આકાસિ, સુરગિરિ ધ્રુ તારક સુવિકાસ,
વર્ષાઇ અવિચલ એહ જિહાં જગઈ, એહ પ્રખંધ જયુ તિહાં લગઈ. ૫૪
સંવત સોલખઈતાલા તણુઉ, માધ માસ અતિ રચીયામણુઉ,
જિજ્ઞસિ પખિ પંચમિ ગુરવારિ, સિધિ યોગ શુભ મહર્ષ સાર. ૫૫

સમકિતકૌમુદી મંત્ર નિહાલિ, એટ ચુપક કાંધી મુવિલાળ,
એહમાંદિ અણુમિલનુ નેય, સોધી મૂકઈ કરિયો તેય. ૫૬
કાવ્ય શ્લોક દ્વહા ચુપક, વસ્તુ હંદ સવિ એકઈ થઈ,
ઐહસર્ધ ચુરાસી હોઈ, એહ ચક્રપાની સખ્યા નેઈ. ૫૭
સમકિન સહિત જિનભાષિત ધર્મ, આચરતાં હુઈ શિવપદ શર્મ,
ઋષિ વછરાજ કહિ આણુંદ આણિ, નવખંડ ઊપરિ ચૂલિકા જાણિ. ૫૮
—છતિશ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ચુપક સંપૂર્ણ, સંવત સોલ ચક્ર-
રાસી વર્ષે પોપ માસે શુક્લપક્ષે ચક્ર દિને લિખિત ઋ. કુવરજી
પઠનાથ. શુભ ભવતં. (મ. જ.)

(૨૯૬) નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપઈ. સં. ૧૬૪૮
આસો શુ. ૫ રવિ.

આદિ—

આદિ જિજીવર આદિ જિજીવર વિમલ ગુણુ એહ
ત્રિજીવનમંડન જગિ જયઈ, સકલ મંગલ વૃદ્ધિકારક,
લોકાલોકપ્રકાશકર નાણુભાણુ જગજીવતારક,
નાભિરાય મરદેવિ સુત મનવાંછિત દાતાર,
પરમપુરુષ એ પ્રણુમતાં સુખસંપત્તિ ફલ સાર. ૧
વિમલદેવી તણુ વેલગસુક પ્રાગવંશ સિંગાર
સિરિપાસચંદ્રસરી ભવિયણુ સુહૃદાયણુગો જયક. ૨
દ્વહા—ગુર મોટા ગુર સાગર, ઉત્તમ મેર સમાણુ,
ભવિયકમલ પડિગોહિવા, દિનકર મહીમંડાણુ. ૩
નિર્મલ મહિમા અતિધણુ, પસરઈ શીરતિપૂર;
શ્રી ગુરસેવા સાધતાં, દુરિય પણાસિ દૂરિ. ૪
સોમકલા ગુણિ ચંદ્રમા, શ્રી પાસચંદ્ર સૂરિરાય,
ભવજલતારણુ પોતસમ, પ્રણુમું તેહના પાય. ૫
નમતાં શ્રી ગુરચરણુકમલ, હિયડઈ હર્ષ ન માઈ,
શ્રી ગુરનામ સુમંત્ર જિમ, સમરતાં સુખ થાઈ. ૬

- ગુરુ આધારઈ પામિયછ, ન્યાન કલા અભિરામ,
વિનય વિવેક સવિ સંપદા, વંછિત સીઝંદ કામ. ૭
- જગિ જે જે વિદ્યા અછિ, તે સવિ સુગુર પ્રમાણિ,
તેલખિંદુ જિમ જલિ મિલ્યઉ, પસરછ સંસયમાણિ, ૮
- જઉ ગુરુ તસી ભાવસ્યઉ, અક્ષર એક દીપંતિ,
વટવૃક્ષના બીજ જિમ, સય સાખઈ પસરંતિ. ૯
- આતપિતા બંધવ સગા, જેતઉ હિત ન કરંતિ, ૧૦
- જંગમ તીરથ અતિ ભલા, તેતઉ સુગુર કરંતિ, ૧૦
- શ્રી ગુરુ સંગિઈ રંકે જીવ, આરાધી ચારિત્ર,
સંપ્રતિ રાજ પામિયઉ, રાજ વિશાળ પવિત્ર. ૧૧
- કરઈ કર એસિ હુ જીવની, ઉપગારી ઉદ્ધાસ,
તે ગુરુ વંદઉ ભાવસ્યજી, જેહથી ન્યાન પ્રકાસ. ૧૨
- અહ્યયર્થ સુધઉ ધરછ, સીહ જેમ અગ્રીહ,
સલવંત ગુણ નિર્મલા, ધર્મવંત ધુરિ લીહ. ૧૩
- મધુકર લીનઉ કમલરસિ, જિમ જલિ લીનઉ મીન,
તિમ શ્રી ગુરુપદપંકજછ, મુઝ મન મધુકર લીન. ૧૪
- ગુણ ધણા શ્રી ગુરુતણા, વદનછ નિહવા એક,
તિણિ એહ જાણુ વાનગી, પંડિત જાણુ સવિવેક. ૧૫
- શ્રી ગુરુના પ્રસાદથી, અવિચલ અવિધન વાણિ,
હુજ્યો સાનિધિ મુઝ ભણી, અંથ કરંતાં જાણિ. ૧૬
- સુપદ—શ્રી રચણચંદ ગુરુ પ્રણામી કરી, આણુંદ હિયડઈ અધિકઉ ધરી,
પંચાખ્યાન તણી ચુકપઈ, રચિરયું સાવધાન હું થઈ. ૧૭
- કવિતા કહિ શ્રોતા સુણિ લહઈ, વિગતા અર્થ વિચારી મહઈ,
ત્રિણિ રંગ જી એકઠ મિલઈ, તુ સવિ કારિજ સહજઈ ફલઈ. ૧૮
- પંડિત મોટા આગિ દુઆ, બુદ્ધિપ્રપંચ તેહના જૂજૂઆ,
તે આગલિ મુઝ બાલી બુદ્ધિ, પૂરી ન લહઉ અક્ષર સુદ્ધિ. ૧૯

ઉત્તમ મંથ ભણી જમાલ, આવર્ષ મનમાંહિ બહુ ઉછાલ,
જેહથી વાધિ બહુલી બુદ્ધિ, લલિયધ ચિહ્ન પુરુષરથસિદ્ધિ. ૨૦
અંથગાન થોડક છે ચિત્તઈ, શાસ્ત્રરાગ પ્રેરઈ મુઝ પ્રતિઈ,
કરંધ કોઇલ જે મધુરક નાહ, વિકસિત આબાતણું પ્રસાદ. ૨૧
નીતિશાસ્ત્ર સુણુક દેધ કાન, જેહથી વાધિ કારતિમાન,
સંપત્તિ પામઇ કારતિવંત, મલિયલિ હુવઈ મહિમાવંત. ૨૨
શ્રુતસાગર જીતરિવા પારિ, નીતિ બુદ્ધિ દોઈ પ્રવહણુ ધારિ,
જુ પ્રણ બલચિત્તિઈ હોઇ, ધર્મ કર્મ તે પામઇ દોઇ. ૨૩
પંચ અધિકાર છઠાં જાણિવા, આદર કરિ હિયડઈ આણિવા,
જાણુ અજાણુ જિન સમઝઈ જાણ, ચરપઈ તિમ કરિચું સુવિશાલ, ૨૪
વિષ્ણુશર્મા આજણુ મનિનિશક, શ્રીગોડન્યાતિ વડક કુલતિલક,
સરસકથા તિણિ કહી કેલવી, પંચાખ્યાન આખ્યા અભિનવી. ૨૫
કવિયણુ કલ્પિત બોલ જે કલ્યા, રાજપ્રગ્ગરંજક તે લલ્યા,
જેહથી દુરજન નામઇ સીસ, દિન દિન વાધઈ અધિક જગીસ. ૨૬
તસુ ઉતપતિ બાપી કુણુ દેશ, ગામ હામ કહિસ્યઈ સુવિશેષ,
કથા કવિત રસ હિયડઈ અહી, વાન વિચારી વિગનઈ લાહી. ૨૭

* * *

ચક્રપાં નાંમ કયા કલ્પેલ, પચમ ત્ર રચા અમોલ
ગુરુપ્રસાદ સુદર સઘનું, તિણિ પ્રારંભ પરક નીપનું. ૪૩
ચડનપગથ સોહઈ અતિમલા, શ્રી સમરચંદ પડિત નિરમલા,
તાસ સીસ શિરોમણિ રાય, શ્રી પાસચંદ સૂરિ કોમલ કાય. ૪૪
પ્રેરવાડ વંશઇ સિણુગાર, વેદગાન કુવઈ અવતાર,
ત્રિમલાદે માતા ઉદાર, શ્રી પાસચંદ ચયા બાણુધાર. ૪૫
તાસ પાટિ દ્રવ્યા મુનિ સુદ, શ્રી સમરચંદ સૂરિંદ પ્રસિદ,
પાટપ્રભાવક તેહના સીસ, શ્રી રાનચંદ સૂરિ અધિક જગીસ. ૪૬
શ્રી સમરચંદસૂરિ શિષ્ય ઉદાર, શ્રી રતનચંદ પડિત તસ વિચાર,
શ્રી ગુરુના પામી સુપસાય, ગણિ વચ્છરાજ જિન પ્રણમખ પાય. ૪૭

- સંવત સોડસ અડતાલા તણુધ, આસુમાસ અતિ રલીયામણુધ,
પંચમતિથિ ઉત્તમ રવિવાર, શુભ મુદ્દરત એ કાંધી સાર. ૪૮
- એહ રચીછધ યુદ્ધિ પ્રમાણિ, સુકવિ ખોડિ ન દેવિ જાણિ,
અણુમાત્રાનું અણુગુગતુ જેહ, સાંધં સૂઝઈ કરિવડં તેય. ૪૯
- સરજલથી ઉપજે શતપત્ર, ગંધ પવન વિસ્તારધ તત્ર,
તિમ ઉત્તમ કરઈ ઉપગાર, પરગુણુઅહણુરસિક સવિચાર. ૫૦
- દૂહા શ્લોક કાવ્ય નઈ વસ્તુ, આર્યા ચઉપધ મિલી સૈમસ્ત,
સર્વ અંક ગણુતાં ચઉપધ, ચઉત્રીસ સય છતું સવિ થધ. ૫૧
- એમાંહિ યુદ્ધિ પ્રપચ અનેક, તેહ સુણીનધ કરક વિવેક,
પાપયુદ્ધિ સઘલી પરિહરક, ધર્મયુદ્ધિ નિજ હિયડઈ ધરક. ૫૨
- પાપયુદ્ધિ તે અછિ અનાદિ, તેહનાં ફલ લહી અંથ પ્રસાદિ,
ઉત્તમ ધર્મયુદ્ધિ અબ્યાસ, કરતાં પામિ શિવપુર વાસ. ૫૩
- એહમાંહિ અણુમિલતા જે અર્થ, તે છંડધ જાણી સમર્થ,
મિલતા ગુગતા વિગતા સહુ, તે જાણી મનિ ધરિવા બદ. ૫૪
- હરવિઈ જાણિ જાણાવધ સુણુધ, યુદ્ધિ વિચાર પામિ ગુણુ ધણુધ,
તિહાં ધરિ સંકટ નાવધ કદા, અષ્ટમહાસિદ્ધિ લહઈ સંપદા. ૫૫
- ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ વંછિત કહ્યાણુ, નવનિધિ પામધ થાધ જાણુ,
જાણુતાં ગુણુતાં અધિક જગીસ, શ્રી રચણુચહનુ બોલઈ સીસ. ૫૬
- પડિન રનનચારિત્ર વદીત, પસર્યા નિર્મલ બહુ ગુણુ ગીત,
તાસ સીસ વચ્છરાજ વખાણિ, પંચતત્ર કહિકિ ગુણુજાણુ. ૫૭

—નીતિશાસ્ત્ર પચાપ્ખ્યાન વિષ્ણુશર્મા પ્રણીને કથાકલોલ સંયુક્ત
મ્ પરીક્ષિતકારિનામા પંચમતંત્ર સંપૂર્ણ-૧૨૮-૧૫-વિ. ધ.

—સંવત્ ૧૭૬૨ વર્ષે ચૈત્રસુદિ ૧૧ દિને વાર શનૌ લિખિતં
સહર પદ્મણુ સુકામ લસકરમૈ લિખ્યૌ મયગલ સાગરેણુ. પા. ૮૫. વિ. ધ.

(આ કવિએ શ્લોકમહા શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર રચેલ છે. જુઓ
નામપુરીય તપાગચ્છની પદાવલિ. રાજચંદ્રસુરિના મથાળા નીચે.)

૧૬૮ કલ્યાણહેવ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ શિ૦)

(૨૯૭) દેવરાજ વચ્છરાજ ચઉપર્ધ સં. ૧૬૪૩ વિક્રમપુર
(વીકાનેર)મા.

અતે—

સંવત સોલત્રયાદી વરસિધ, એહ પ્રખંધ ક્રિયક મન હરસિધ,
વિક્રમનયરમ રિષભજિણેસા. જસુ સમરણ સખિ ટલધ કિલેસા. ૮૪
—રચના સાધારણ છે—ભાણેક૦

૧૬૯ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૨૯૮) મૃગાવતી આખ્યાન—રાસ ૧૬૪૩ પહેલાં,
આદિ—

રાગ ગુડી દેશી દિ દિ દરિસન આપાણું.
સિધારથ નરપતિ કુલિં અપાદિ સુદિ છદિ
આયુસુપિનાં દેવાડતુ, તય તિસલા હુધ ત્રહિ. ૧
તટક.

એત શુદિ તેરસિં જાયુ, સૂરી ગાયુ હરિ નમિક,
મગસિર સુદિ દશમિ વીરો, જો જો નોસયશમિ રમ્યો.
વિશાખી સુદિ દશમિ કેવલ, જાન ત્રિભોવન યશિ ભમ્યો
કાનિકી વદિ અભાવાસ્પર્ધ, તસ નમ્યો જિણિ ભવગમ્યો. ૨

x x x x

અતે—

એક મન્દારાવતી પુત્રી શાંતિશીલ પવિત્રીજી,
સકલ ચંદ્રસુનિ ભામર્ધ સમર મૃગાવતી સપ્રવિત્રીજી.
મૃગાવતી સુસતી આખ્યાન, શીલ રમોળા કીજેજી,
મતી સુવે નિતુ સુણ્યો ભણ્યો, હીરવિજિર્ધ ગુરૂરાજમર્ધજી.

—ઇતિ મૃગાવતી શીલવતી મહિમાવતી શીલવર્ણન આ-
ખ્યાન સમાપ્તમિતિ—શ્રી ૧૬૭૦ વર્ષે આવણુ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યાં
શનિવારે—શ્રી પૂર્ણિમપક્ષે ચતુર્થ શાખાયા શ્રી શ્રી નિઘા બદારક
શ્રી શ્રી શ્રી પૂજશ્રીહર્ષસાગરસરિણા શિષ્ય હરજી લિખિતં. ખેડાવાર
મધ્યે લિખિતં. ૧૩-૧૭. (પ્ર. કા.)

બીજી પ્રતમાં અતે એમ છે કે:—

અતે—

કલશ—પાપ પરધનસાહિ જોતાં બાંધી ધર્મ મન માંકડા,

સકલમુનિ કહઈ પાત્ર દાનઈ, હાથ મ કરિયો સાંકડા.

શ્રી હીરવિજયસૂરિં વંદી સુકૃત-બાંધુ ગાંઠડા,

મૃગાવતી આખ્યાન સુણતાં ભર પુણ્યતણા ઘડા.

૪૨૧

—ઇતિ મૃગાવતી આખ્યાનં સમાપ્ત સ. ૧૬૪૭-વર્ષે આવણુ
સુદિ ૧૦ ગુરૌ માલવદેશે તામ્રપુર નગરે પંડિત શ્રી વીરવિમલ ગણિ
ગ૦ દાનવિમલેત. (પૃ. ૧૩ પં. ૧૩ ગુ. વિ.)—અથાથ. ૭૨૫. (પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૪૩ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૮ દિને લ૦ સ્થંભનીથે મહિ-
પાલેન. ૨૫-૧૧ લી. ૧૧-૧૬ લી.

(૨૮૮) વાસુપૂજ્યજિન પુણ્યપ્રકાશરાસ. (ગુદા ગુદા રાગમાં છે)

આદિ—

રાગ. ગુડી. દિઈ દિધ દરીસન આપણુ-એ ઢાલ.

ઋપભ અજિત સંભવ જિનો, અભિનદન સુમતીશો,

પદ્મપ્રભ સુપાસો બીહા, ચંદ્રપ્રભ સુવિધીશો.

૧

ત્રાટક—સુવિધિ શીનવ જિન શ્રેયાંસો, વાસુપૂજ્ય જિણુંદરે,

નમો વિમલ અનંત ધર્મો, શાંતિનાથ મુણીદરે.

કુંથુ અરજિન મલ્લિસુવત, નમો શ્રી નમિ નેમરે,

પાસ જિનવર વીર જગગુર, ત્રિવિધ ધુરિ સમરેમિરે.

૨

x

x

x

x

અતે—

ઢાલ ૧૧ રાગ ધન્યાસી.

શ્રીમદ્દાનંદવિમલેન્દુ ગુરવંદીર્ઘ, પઠિ તસ શ્રી વિજયદાનસૂરો.
તાસપતિ પ્રશોનો કૃપણો વંદીર્ઘ, હીરવિજય ગુર સુગુણિપૂરે શ્રી. ૪૫૩
સકલમુનિ સુપકરો સકલ સંયમવરો દિનકર શ્રી તપાગચ્છ કેરો,
હીરવિજય ગુરરાજથી આજ જગિ કોધિ અગ્નિઅકુ ન દોસધ.
અનેરો શ્રી. ૪૫૪

શ્રી વાસુપ્રજ્ય પવ્ય પ્રકાશો વસુ શ્રવણ હૃદયાંમુજે જાવ સૂરો,
સકલમુનિ ચિનિઉ શ્રીસંધ સંતિઉ નિર્મલો સુરમિ યમ જગિ
કપૂરો-શ્રી. ૪૫૫
નગર ત્રણાવતીજેણિ બહુ ધનવતી, જયતિ જિહાં ચાંભણો પાસનાહો
સતત ધરણેન્દ્ર પદ્માવતી પૂજિતો સકલ સિરિસંધ સુખ વિજય
લાહો શ્રી. ૪૫૬

—૨૫-૧૧ (વિ. ધ.) ખં. રત્ન.—કલ્પપુર ગોડીજીનો બંડાર.

—સં. ૧૬૯૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પચમ્યાં રવિવારેણ. પડિતશ્રી
કીર્તિવિજયગણિ તનુ શિષ્ય મુનિ અમૃતવિજય પકનાર્થ શ્રીનવાનગર
મંડન શ્રી આદિદેવ સુપસાયે પરાપકારાય શ્રી નવાનગર વાસ્તવ્ય શ્રી
શ્રીમાદ્દક્ષાતીય વસા વસ્તા સુત રાજધર તનુ લઘુબાતા ઋષભદાસ. શુભં
જવનુ-તપાગચ્છાધિરાજ સકલ ભદ્રારકભાલ તિલકાયમાન ભૂપામિતી સકલ
ભદ્રારક પુગંદરશ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર પ્રભોઃ તસ્ય ગચ્છે મહોપધ્યાય
શ્રી નયવિજયગણિ તનુ શિષ્ય પડિત શ્રી કીર્તિવિજય તનુ શિષ્યગણિ
લગ્નિધિવિજય તનુ શિષ્ય મુનિ હર્ષવિજયમુનિ અમૃત વિજય મુનિ પીમા
વિજય સમસ્તાને વાચનાર્થ ૧૮-૧૭ માં.;—૧૮-૧૪ થી. ૩૪-૯ મો.૦
(૩૦૦) સાધુવંદના (જુદા જુદા રાગમાં છે)

આદિ—

તું જિનવદન કમલની દેવી, તું સરસતિ સુરનરપતિસેવી,
તું કવિજન માતા સુઅદેવી, દિર્ઘ મુઝ નિર્મલ પ્રતિમા દેવી. ૧

મિઠું મુનિવર સુરવેલી કરેવી, તેણિઠું કારણિઠું તું સમરેવી,
તિહાં પૂરવમુનિ સેણિ ગણેવી, તસ ગુણગતિ નિત ભવિક જપેવી. ૨
ત્રિવિધિઠું તસ કરણી તુતુ લેવી, તેણિઠું નિજ પાનક ખાણિ હણેવી,
તે મુનિવેશી કડું કરેવી, તેણિઠું ભવજનનિધિ વલિ તરેવી. ૩

* * * *

અતે—

સિર આણુંદવિમલ ગુરપટે, સિરિ વિજયજ્ઞાન ગુરપટે,
સિરિ હીરવિજયયટે, વહે તં સકલચંદ મુણી. ૧૪૪

—સાધુવંદના મુનિવર સુરવેલિ સમાપ્ત. ગ્રંથાગ્રં. ૨૦૦

પા. ૬-૧૩ માં.

(૩૦૧) +સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

અરિહંત મુખકળવાસિની, ભગવતિ ભારતી દેવિ.
સમરિ પૂજા વિધિ ભણુ, તુ મુખકળ સેવિ. ૧

ગાહા.

ન્હવણુ ત્રિજેવણુ અંગમિ, ચખુણુઅલં ચ વાસપૂઆએ,
પુષ્કારોહણુ માલા, રોહણુ તહ વણુયા રોહણુ. ૧

ચુન્નારોહણુ જિણુપું, ગવાણુ (જિયારોહણુ) આહરણુરોહણુ ચેવ,
પુષ્કગિહ પુષ્કપગરં, આરતી મંમલપધવો. ૨

દીવો ધૂળખેવા, નેવજઝ સુહકલાણુ ઢોવણુયં,
ગીય નટં વજઝં, પૂજાભેયા ધમે સત્તર. ૩

x x x x

અતે—

કળશ. ધનાશ્રીરાગેણુ ગીયતે.

ચુણીયો ચુણીયોરે પ્રભુ તું સુરપતિ જમ ચુણીયો,
તીન લુવન મનમોહન લોચન, પરમહર્ષ તમ જણીયોરે. પ્રભુ. ૧
એકશત આઠ કવિત નિલ અનુપમ, ચુણમણિ ચુંથી ચુણીયો,
ભવિક જીવ તુમ થય ધુઈ કરતાં, દુરિત મિથ્યામતિ ખણીયોરે.

પ્રભુ. ૨

શ્રી તપગચ્છ અંતરિ દિનકર સરિખો, વિજયદાન ગુરુ મુણિયો,
જિનચર સંઘ ભગતિ કરી પસરી, કુમતિ તિમિર સખ હણિયોરે.

પ્રભુ. ૩

ધણીપરિ સત્તર ભેદ પૂજાવિધિ, શ્રાવકકું જિન ભણિયો,
સકલ મુનીસર કાઉસગ્ગ ધ્યાને, ચિંતવિ સખદલ મુણિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ કા. વડોદરા. —પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૨) એકવીસ પ્રકારી પૂજા.

આદિ—

દોહા.

પ્રણમું પ્રથમ જિણુંદને, ભાગવતિ કર મુપસાય,	
પૂજા એકવીસ દ્રવ્યશું, ભાવમગલ ઉપાય.	૧
નહવણુ વસ્ત્ર ચંદન કરી, કુસુમ વાસ પૂનાર,	
માલા અષ્ટમંગલ ભણી, દીપ ધૂપાક્ષત ધાર.	૨
ધર્મધ્વજ ચામર સહી, છત્રે મુકુટ વિશેષ,	
દર્પણ દર્શન દાખવે, નૈવેદ્ય ફલ સુગ્રહેશ.	૩
ગીત નદ વાજિંત્રશું, જન પૂજે જિન ઈંદ,	
કાઉસગ્ગધ્યાને જેણે કરી, પૂજા સકલ મુનિચંદ.	૪

* * * *

અતે—

કળશ.

યુણિયો યુણિયોરે, પ્રભુ ચિત્ત અંતરમે યુણીયો,
ત્રણ્ય ભુવનમાં નહીં તુજ તોલે, તે મેં મનમાં ધરિયોરે. પ્રભુ. ૧
એકશત પંચ કવિત કરી અનુપમ, તુજ ગુણ ગુથી ગુણીયો,
ભવિક જીવ તુજ પૂજા કરતાં, દુરિત તાવ સવિ ટળિયોરે. પ્રભુ. ૨
એણીવિધ એકવીસ પૂજા કરતાં, શિવ મુખ દ્રણ સહુ મળિયો,
સકલ મુનીશ્વર કાઉસગ્ગધ્યાને, ચિદાનંદશું ભળિયોરે. પ્રભુ. ૩
શ્રી તપગચ્છ દિનકર શાભે, વિજયદાન ગુરુ યુણિઓ,
શ્રી હીરવિજય પ્રભુ ધ્યાને ધ્યાતાં, હેમહીરો જેમ જડિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૩) ખ્યાર ભાવના સગ્રાય.

૧ લી ઢાલ—વિમલકુલ કમલના હંસ તું જવડા.

૨ જ ઢાલ—ભાવના માલતી ચૂશીયે,

અનિત્ય ૧ લી ભાવના—મૂઝમાં મઝમા મોહમાં જવ તું,

૨ અશરણ ભાવના—કો નવિ શરણ કો નવિ શરણ.

૩ સંસાર ભાવના—સર્વ સંસારના ભાવતું,

૪ એકત્વ „ —એ તુંહિ આપકું તુંહિ ધ્યાઓજ,

૪ અન્યત્વ „ —ચેતના જાગિ સદચારિણી,

૬ અશુચિ „ —મંસ મલ મૂત્ર રૂધિરે ભર્યો,

૭ આશ્રવ „ —જગ શુભાશુભ જોણે કમતતિ વેલિજે,

૮ તપો „ —તાપે મીણુ ગલં જિમ માખણુ,

૯ ધર્મ „ —ધર્મથી જવને જય હોયે,

—સ્ત. જેસ.

પ્ર૦ શ્લોકાસંગ્રહ ભી. મા; સગ્રાય પદસંગ્રહ પૃ. ૧૫૪

થી ૧૨૮ પૃ. (૨૦).

(૩૦૪) વીરવર્ધમાન જિનવેલી. જનમાદિ અભિષેક કથાણુક પાંચ વર્ણનરૂપી સ્ત૦

આદિ—

આશાહરી રાગ.

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ, પૂતઈ મોહ્યા ઈદારે,

તુઝ ગુણુ લાડકડાના ગાવનિ, સુરનરનારિના વૃદારે,

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ. ૧

*

*

*

*

ઢાલ ૩—હમચીની.

અમરી સરસ્તી પૂરની કુમરી, ટોલેઈ દેતિ બમરી,

પ્રજુનઈ ધ્યાનમં હમચી ખુદે, વીરતણા ગુંણુ સમરીરે. હમચડી. ૩૫

હમચી વીરતણી જે ગાતી, નાકે માતી જોતી,
જનની માતા રોતો રાખઈ, ટોલામાંથી જોનીરે. હમચડી. ૩૬
x x x x

અતે—

વર્ધમાન જિનગુણ સુરવેલી, હીઅડા કરીરે સહેલી,
સકલ કહિ ગુણ મન્સર મેઝી, નિસ દિન જિન ગુણ સુરખેલીરે.
હમચડી. ૬૫

વીર પટોધર ત્રેણિઈ આયો, હીરવિજય ગુર હીરો.
સકલ કહિ એ સો નિનિ સમરો, ચરમ જિનેશ્વર વીશેરો.
હમચડી. ૬૬

—લિં ૧૮૧૫ ભાદ્રવી અમાસ સામવતી, ૩-૧૧ આ. ક.
(પ્ર. કા.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા એક ચોપડામાં—કદમ્બપુર ગા. ભ.;

(૩૦૫) ગણધરવાદ સ્તવન.

કલશ.

ધનિ વિગતમોહં વિજિતકોહં ભુવનમોહં પારગ,
સસારમોહ કુગતિરોહં વિજિતસોહં પારદં,
કેવલાલોક નમતલોક વીર પુરુષોત્તમ વરં,
સિરિ વિજયદાન મુણિદ સેવક સકલચંદ શુભાકરં.

(પ. ૩ પદ્ય ૪૮ પ્ર. કા.)

(૩૦૬) સાધુ કદપલતા. (વિદ્યા.)

(૩૦૭) મહાવીર હીંચસ્તવન. મ. ૧૬૧૦ પહેલાં.

આદિ—

આસીન્મયો યસ્ય રસે પ્રશાંતે,
યસ્યાનુલક્ષા ક્ષાંતિરબૂદ્ધપાંતે;
સુવર્ણકાંતે કૃતસંગવાતે,
નમોઽસ્તુ તે વીર વિભો નિશાંતે.

ચંદ્રાતપ પરિ નિરમલી, ઋષભાદિક જિન વાણી,
 તુમ આણુષ આવી મુ ઝમતી, મકરિશ તાણોતાણી. ૨
 તું સરસતિ તું ભગવતી, આગમ તુઝ બંધાણુ,
 મુઝ મુષિ આવી તું રમે, મ કરિસિ મતિ કાંણિ. ૩

અત—

હાલ. રાગ-ધન્યાસી.

હીચિરે હીચીરે હીચિલડીરે ખારવસી પ્રભુ વીરહીંડી-આંચલી.
 વર તપાગચ્છ મંગાધરો મુનિવરો, હીરવિજય જયો સૂરિજીહો,
 વધ્ધમાનાદરો સુકલમુનિ સંકરો, સુઅધરો શમવરો અમૃત જીહોજદ
 —પંડિત પ્રવર શ્રીપત્રી ધીરચંદ્રગણિ શિ૦ ગણિ હીરચંદ્રેણા-
 લેખિ. અહમ્મહદાનગરે સં. ૧૬૨૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ. ૮ સધવી જન્મ
 પદનાથ ૪-૧૦ (વિ. ધ.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા ચોપડામાંથી—મારી પાસે છે.

૧. ઋષભ સમતા સુરલતા સ્તવન. ૩૧ કડીનું.

અતે—

ધર્મ ઋષભ સમતા સુરલતા ચિંતવી સમ સુખ કરી,
 ગત પાર તાર સંસાર સાગર તરણુ કારણુ નર તરી,
 વર નાણુ દંસણુ ચરણુ સુચી ગુણુ રચણુ મંડિત મુનિપુરી,
 સૂરી વિજયદાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ કૃપા કરી. પ્ર. કા.)

૨. વીર જિનસ્ત. અથવા જૈાતમ દીપાલિકા સ્ત૦

આદિ—

હાલ.

દીંદ્રભૂતિ જૈાતમ ભણુઈ, ત્રિસલા કૃષ્ણે નિધાન,
 જ્ઞાતપુત્ર તું જનમિત્ર, ઘઈ મુઝ મૂગતિનું દાન. ૧

અતે—

(રાગ ધન્યાસી—મેવાડો હાલ.)

સૂરિ મત્રો ગુણો સકલ સૂરિસરો, તપ કરો મુનિવરો સુનરનારી,
 દેવગુરુ ભક્તિની યુક્તિવર અનુસરો, સુકલ કહે હીરચંદ્ર વિચારી.
 જિ. ૭૬.

—લિ० વૃદ્ધિયદેન શ્રી ગોડીજી સત્ય છે. ૪૧૧-૧૨ આ. ક; લ.
૧૭૮૫ વર્ષે, પ્ર. કા.

૩. કુમતદોષ વિજ્ઞાપિકા શ્રી સીમધર સ્તવ

ધમ સર્વ શર્મ સુધર્મદાયક કુમત કર્મ સુધાકરો,
મુઝ દભમર્મકુકર્મકદંભ ધર્મ તું સીમધરો,
નિજ ધ્યાન મંદિરિ ધરી વિનયો કરિ સુનિર્મલ કિંકરો,
સિરિ વિજયદાન મરિદ સેવક સકલચંદ્ર દૃષા કરો.

(પ. ૨ પ્ર. કા.)

૪ ગૌતમપૃષ્ઠા.

આદિ—

જિનવર રૂપ દેખી મન હરખી, સ્તનમે દૂધ કરાયા,
તપ મન ગૌતમ હુયા અચભા, પ્રશ્ન કરણકું આયા. ૧
ગણધર એતો મેરી અમ્માં.

* * * *

શ્રી તપગચ્છ નાયક હીરવિજય સૂરીશ્વર દોષ મનોહર વાણી,
સકલચંદ્ર પ્રભુ ગૌતમ પૂછઈ, ઉલટ મનમાં આણી—ગણધર. ૧૧
(પ્ર. કા.)

૫-૨૩ વૈરસ્વામિસગાય—સિંહગિરિસીસધનગિરિસુતો વયરસામિ ધિન સોધરૈ.

આત્મા ઉપરિ ધ્યાનરસ સં—તું જિનવદન ભવનની દેવી.

સ્વાધ્યાય —પભણુતિ જગગુરુ ત્રિજગદ્યાલા.

„ —સકલ જગજંતુ તુપાણાણુ જેતા.

„ ધન્યાસી—જેણિ બહુ ગુણભરી નૈવ કન્યાવરી બ્રહ્મચારી વરો
વયરસ્વામી.

„ ગુડી—દિધ દિધ દરિસન આપણું, તું સરસતિ મોરિ માધરે.

„ માણી—ગોવિંદ હમકું મારણુ કારણિ, પાપિઆ રે તિ કાં
સરજ્યાં સાંમી પશુંઆરે.

„ રામગિરિ—તુઠિ ઘડી ઘણું ચેતના નારિતું નાણ તાગી ઘણું
કાંધ સતી.

હીરવિજયસૂરિસં ધન્યાસી—છડિતરેરે કુમતિ ડાયણી, જિન સુમતિ
ધાયણી તું વીછીણિ.

મેઘકુમાર-રામગિરિ—વીર જિણુંદિધ પ્રકાસિધ, ડાધો જિણિ ચિત દીવરે.

સ્વાધ્યાય—ચક્રપદ-ભવિક શવ ચિતિ ધ્યાનિ વિચારી.

„ —મારણીઅહુ ગુણ લક્ષણ અમયા મધ સુણીરે

„ —ગાંડડી કાઠી કાંજિણી બિહું આપની નારિરે.

„ રામગિરિ—ગાંડડી કાઠી કાંજિણી ધમ કહધ સમ

„ રામગિરિ—એકઅ તુલા તુલા જેણિ નવિ યુઝિધ, લીજિધ તામ
ફલ કેમ તેસં.

„ ધન્યાસી—એક જમિ ઉઠડી દૈવનિ કાંધડી, અનિ વડી જેણિ
પૃથિવી નમાડી.

„ કેદાર ગોડી—પુરિસા મત મો મથા સત્તા છાયા પુત્રો કાલ નમં.

„ રામગિરિ—અરે જંતુ નૂ ચિંતિ ગ્યાન જો કરી. કંધી બીન
ચિંતધ રે તું ગ્યાન જોરી.

„ ધવલ ધન્યાસી—વૈશાખ ધવલ એકાદશી બે, માઝિઆ પાપી આધમે
૧૫-૧૧ (વિ. ધ)

(સકલચંદ્ર કોશવખત વિજયદાનસૂરિના ને કોશવખત હીરવિજય
સૂરિના પોતે શિષ્ય તરીકે જણાવે છે, તો પ્રથમના પોતાના દીક્ષાગુરુ
અને બીજા પોતાના ધર્મગુરુ તરીકે પોતે સ્વીકાર્યા હોય એમ જણાય
છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં પ્રતિપાદકરૂપ રચ્યો છે.)

સકલચંદ્રને શિષ્ય પ્રશિષ્ય હતા. તેના શિષ્ય લક્ષ્મીચંદ-મુનિચંદ-
વૃદ્ધિચંદ-માનચંદ અને તેના શિષ્ય તેજચંદ પુણ્યસાર ચરિત્ર વિજય
દેવસૂરિના સમયમાં રચ્યું છે. જુઓ તેજચંદ-આગળ.

૧૭૦ વિજયશેખર (આં. ધર્મભૂતિસૂરિ-કમલશેખર-
સત્યશેખર શિ.)

(૩૦૮) રત્નકુમાર રાસ.

(૩૦૯) યશોભદ્ર ચોપદી. સં. ૧૬૪૩ મહા શુ. ૩ રવિ અંબણવાડામાં.
અંતે—

વિધિ પખ્યાનાયક મહિમનિધાન તપને જિહાં જગિ ઉદયું બાંધુ
દરિસન દેખિઈ પરમાણુંદં, વંદક ધરમભૂરતિ સૂરોંદ. ૧૩૯
વસિ વંદક સહિગુર આપણા, જેહનઈ નાંમિઈ નહી રિધિમણા,
શ્રી શ્રી કમલશેખર વણારીસ, સમર નાંમ તેહનુ નિસિદીસ. ૧૪૦
તેહતણા સિધ્ય જગિ જયવંત, સત્યશેખર મુનિવર ગુણવંત,
જેહનઈ વદનિ વસઇ સરસતી, ચિરંજીવક એહવા વરયાત. ૧૪૧
તાસ પ્રસાદઘ આણુંદ અગિ, એહ અધિકર કહક મનરંગિ,
સંવત સોલત્રઈતાલઈ વરસિ, મહા સુદિ તીજ આદિત્યનઇ
દિવસિ. ૧૪૨

દેસ સિરોમણિ જેહ મેવાત, નયર અતોપમ નિહાં સુવિખ્યાત,
અઘાવાદ વાર અહિહાંણુ, જિહાં બદ શ્રાવક અછઈ સુગાંણુ. ૧૪૩
તેણિઇ પુર જનવર શાંતીસર, સદા સુખ આનંદ જય કર,
તસ સાનિધિ વિનયશેખર બણુઇ, એહ સુણુતાં નવનિધિ આંગણુઈ ૧૪૪
—શ્રી યશોભદ્ર રિપિરાજ ચુપદી.

કવિએ પોતેજ લખેલી છે.

સવત ૧૬૪૪ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૩ સોમે શ્રી અંબલગચ્છે
શ્રી ધર્મભૂતિ સૂરીશ્વર રાજ્યે વાચનાચાર્ય વાં ૦ શ્રી કમલશેખર
ગણિ તત્તુ સિધ્ય રિપિ શ્રી ૬ સત્યશેખર ગણિ તત્તુ સિધ્ય ૪૦ વિન-
યશેખરેણુ લિખિત શ્રી આગરાનગરે કિરવારે તૈલાદ રક્ષેનુ જલાદરક્ષેનુ
રક્ષેનુ રથલખધનાનુ, પરહરને ગતાદરક્ષેનુ, એવં વદતિ પુસ્તિકા. (પ્ર.કા.)

૧૭૧ હેમશ્રી (સાંઘવી) (વડત. ધન્યરતન સૂ.—અમરરતન

સૂ.—ભાનુમેરૂ—નયસુંદર શિખ્યા)

(૩૨૦) કનકાવતિ આખ્યાન સં. ૧૬૪૪ વૈ. શુ. ૭ મંગલ.

મહોદધિપાધ્યાય શ્રી જયસુંદર ગુરુઓ નમઃ—

આદિ—

રાગ રામગરી.

સરસતિ સરસ સકોમલ વાંણીરે, સેવક ઉપરિ બહુ હૈત આંણીરે,
શ્રી જનચરણે સીસજ નાંખીરે, સહિ ગુરુ કેરી સેવા પાંખીરે ૧
સેવા પાંખી સીસ નાંખી ગાંઠ મનઘ ઉઝટ ધણુધ,
કથા સરસ પ્રમંથ બણસું, સૂજન મનઘ આણુંદની,
કનકાવતીની કથા રસાલી, ચતુરનાં ચતરંજની,
વૈધક રસકસ ગુણી નર જે, તેહનાં મનમોહણી. ૨

અંતે—

એણીપરિ તેહ પાલઘ નરનારી, તે નેહનું પરીમાણ,
જુન મલ ઈસા જન જુ એહવા, તુ કાજઈ ધરમ સૂજન. ૩૬૨
૪૫ તપાગઘ મંડન દીનકર, શ્રી ધનરતન સૂરીગય,
અમરરતન સૂરીપાટ પટોધર, ભાનુમેરૂ સખ્ય કલ્પવાય. ૩૬૩
ગુણુગણુધર પડીત વઢરાગી, નયસુંદર રપિરાય,
વાચક માંહિ મુખ્ય બણીજઘ, તસ સખ્યણી ગુણુ ગાય. ૩૬૪
કથામાંહઘ કલ્પે રસાણુ, કનકાવતી સંબધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચક મઠ, સૂઅણાં સરસ સખંધ. ૩૬૫
સવત ૧૬ સુઆલ્પ સવચ્છરિ, વસાવ વદિ કુજવાર,
સાનમઈ દાનિ સૂબ સુદરતઘ યોગઘ, રચક આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬
બણુધ ગુણુધ સંબલિ જે નાર, તેહધરિ મંગલન્યાર,
હેમશ્રી હરપઈ તે બોલઘ, સરવ સયોગ સૂસાર. ૩૬૭

—છતિ કનકાવતી આખ્યાન સમાપ્ત. સૂરનિ મધ્યે લખીતં. ગ.
રતનવીજય લખીતં. (પ્ર. કા.) (નયસુંદર માટે જુઓ નં. ૧૬૫ પૃ. ૨૫૪)

૧૭૨ રત્નસાર.

(૩૧૧) સાગર શ્રેષ્ઠીની કથા ૧૬૪૫ (માણેક)

૧૭૩ મનજી ઋષિ (પા૦ પાર્શ્વચંદ્ર-વિનયદેવ-વિનય-
કીર્તિ શિ.)

(૩૧૨) વિનયદેવસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૪૬ પોષ શુદ્ધ ૭ મંગળ,
બુહરાનપુરમાં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ આનંદકર, જિનશાસન શ્રંગાર,
ચક્રે પૂરવનો સાર એ, જગિ જપડિ મંત્ર નવકાર.

* * * *

અંતે—

પૂજ્ય ચક્રિભાસુ તિહાં રહ્યા એ લોક કરે ધરમ ધ્યાન. મ. ૨૩૭
શ્રી વિનયદેવ પદ્મધર એ, શ્રી વિનયકીરતિ રાય,
સુધરમગજ આજ દીપતો એ, આદરયો મન ભાય. મ. ૨૩૮
નયર વરહાનપુર જાણીધ, એ દેશ વિદેશ વિખ્યાત,
મંવત સોલ છછતાલુધ એ, સુણગો ભવિયણુ વાત. મ. ૨૩૯
શ્રી વિનય (દેવ) કીરતિ સૂરીશ્વરએ, રહ્યા તિહાં ચક્રિભાસિ,
એક દિન કલટ ઉપનોએ, કીધઉ શ્રીપૂજ્ય રાસ. મ. ૨૪૦
પોસ શુદ્ધ સાતમિ જાણીધએ, ભૃગુવાસર સુવિનાયુ,
નક્ષત્ર રેવતી મનિ ધરો એ, શિવયોગ અનિહિં સુગણુ. મ. ૨૪૧
મનજી રિપિ આણુંદસુ એ ચોથો રચ્યઉ પ્રકાશ,
એહ રાસ જગિ નાંદયો એ જાં લગિ મેરે ચિરવાસ. મ. ૨૪૨
ચક્રિવિહ સંધ સહ સુણુઉ, એ ભણુયો એ નિતુ રાસ,
ધવલ મંગલ ભલ પામીઈ એ, પુદ્ગલ મનની આસ. મ. ૨૪૩

નોટ—વિનયદેવ તે બ્રહ્મઋષિ કે જે પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય થાય અને
જેણે પોતાના ગચ્છનું નામ સુધર્મ ગચ્છ આપ્યું તેનો આમાં વૃત્તાંત
છે. આ બ્રહ્મ ઋષિની કૃતિ સંબંધી આ સંગ્રહમાં જુઓ. પૃ. ૧૫૨ થી
૧૫૮. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ભાગ. ૩.

૧૭૪ હેમાણુંદ (હારકલથ શિ.) ૧

(૩૧૩) વેતાલ પચવીસી. સં. ૧૬૪૬.

આદિ—

પ્રણમ્ય દેવદેવચ વીતરાગ મુશચિનં,	
લોકાનાં ચ વિનોદાય, કરિણેડહં કથામિમાં.	૧
નત્વા સરસ્વતી દેવીં શ્વેતાભરણભૂપિતાં,	૧૨
પદ્મપત્ર વિશાલાક્ષીં નિત્યં પદ્માસને સ્થિતાં.	૨

ચોપદ—

સુવચન સાંનીધકારી દેવ, સમરી સરસતી પાપ પ્રણમેવિ,	
સુગુર વચન મનમાંહે ધરી, બોલીસ વિક્રમ રાગ ચરી.	૧
રાગ વિક્રમના અવદાત, કવિયણુ બોલે નવ નવ ભાંનિ,	
તેમ હુ સજ્જન સાંનિધિ યથા, કેહિસુ વેતાલપચીસી કથા.	૨
રાગ વિક્રમ નેં વેતાલ, એકરયણુ વનખડ વિચાલ,	
કથા કહી નવનરી પચીસ, સબલતાં તે થાઇ જગીસ.	૩

*

*

+

*

અત—

છતિ વેતાલપચીસીયૈ વિક્રમ નં વેતાલ,	
કથા કહી પચવીસમી, હેમાણુંદ રસાલ.	૧૭

—છતિ શ્રી વેતાલપચીસી ચરિત્રે વિક્રમ કથિત કથા પચવી-
સમી સંપૂર્ણ.

ચોથા—સાહસ્યવંત નિરપી વપરાઈ, તથા વેતાલ કહે સ્તિષ્ઠિ કાઈ,
 પર ઉપગારી તો સમ લોય, મે તો અવર ન દીઠો કોઈ. ૧
 હાં તો તુઠો તુઠ સાહસૈ, પિંચુ તું નેગી મત વેસસૈ,
 કોહો તુઠનેં ધાલૈ પાસ, મુપૈ કહે તું ગુણહ નિવાસ. ૨
 મડ પુછ તુઠ કહસી તંત, કરિ પ્રણામ જ્યું સિઝે મંત,
 તોં કહિયેં હું ન લહું બેય, તું દિષ લે જ્યું જાણું તેહ. ૩
 તિંચુ વચનૈં તે થારૈ કાજિ, ફિરી દિષાલેં તતપિચુ માંજિ,
 પડગ કરી યે છેદો સીસ, જિઉં મન વંછિત થાઇ જગીસ. ૪
 સુંણી સીપ તે લેઈ મડો, આચિ રહિ યોગી મુપિ પડો,
 કરિ પ્રણામ યોગી હરપાવિ, આગલિ બેઠો રાજા ભાવિ, ૫
 નેગી કહે સુંણો રાજિદ, દીયૈ પ્રદક્ષિણુ હુવૈ આણુંદ,
 હું નવિ જાણું વિક્રમ કહે, તૈ તે આગે ઉઠી વહે. ૬
 રાજાપૈ વૈતાલી વાત, ચીતારીનેં કીધો ધાત,
 પૂરી વિદ્યા સીધી જીસૈં, સોવનપુરિસો હુઓ તિસૈ. ૭
 તિંચુ પુરિસે વિક્રમ રાજસ, પુહવી જરણુ કરી વિસેસ,
 રાજ પાલિ આજી આંપણૈ, સરગિ પહુંતો સહુકો ભણૈ. ૮

છંદ—ઘટિ શ્રીય વિક્રમ વેતાલહી કહિ એહ વાત પચીસએ,
 તિજુવિધહ સોલૈ સૈં છયાલ ઈંદ્ર ઉછવ દીસ એ,
 ગુર હીરકલસ પસાય કરિનૈ હેમાચંદ મુણિ ઉત્તમપુરી,
 તિહ રચીય વાત વિનોદની તે સયલ સજ્જન સુપકરી. ૯

—ઘટિ વૈતાલ પચવીસી ચરિત્રે પચવીસી ચઉપર્ષ સંપૂર્ણમ,
 સં. ૧૭૬૫ વર્ષે શાકે ૧૬૩૦ પ્ર૦ ચૈત્ર સુદિ ૫ ગુરૌ સિધિતં. પં.
 મુજાણહસેન શ્રી જયતારણુ મધ્યે. ૧૬-૧૭ આ૦

(૩૧૪) લોજચરિત્રરાસ. રત્ન. ૩.

૧૭૫ નનમર્ષિમણિ (૮૦ હીરવિજયસૂરિ-કુશલવર્દન શિ.)
(૩૧૫) રામ સીતા રાસ. સં. ૧૬૪૬

ચંદ્ર અનંદ રસ વેદ નિહાલુ, નંદ બહુ તિમાલુ. —હા. પા. ખં. ૧
૧ અલપઅહુત્ય વિચાર ગણિત શ્રી મહાવીર સ્તવન.

૩૬ ગાથા.

* * * * *
હીરવિજયસૂરીસરો.

કવિ કુશલવર્દન સીસ પભણ્યુધ, નગાગણિ વંછીય કરો.

૧૭૬ મક્ષિદેવ.

(૩૧૬) કર્મવિપાક રાસ સં. ૧૬૪૮-આશુક.

નમા નગર્ષિએ ગાથામધ કથાન્તર્વાચ્ય રચેલ છે તેની પ્રશસ્તિ:—

ચંદ્ર રસ ષાણમુનિ સમવરિસે તવગણ વિભાસકાણં ।

મહારગપુરવર સિરિ વિજયસેણ સૂરોણં ॥૬૫॥

રજ્જે ચિદ્ધિઓ મંથો પંડિયસિરિ કુ(શ)લવજ્જગણીણં ।

સીસેણ ચાલમર્દેણા નગામિદાણેણ વરમહિમો ॥૬૬॥

વળી તેમનીજ લખેલી તેજ પ્રત સાગરમંડલના ભંડાર (પાટણ)માં
છે કે જે ભંડારમાં તેમના હસ્તથી લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો છે, તેમાં
જણાવે છે કે:—

સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે ભાદ્રપદ સિત ત્રયોદશીનાં ચાર લુચ
પૂર્ણાકૃત: લિખિતશ્ચ શ્રી વટપલ્લીનગરે નગર્ષિગણિના.

આમણે સં. માં દંડકાવચૂરિ પથુ રચી છે. તેમની લખેલી ઉપા-
સક દ્વાંગસત્ર મૂળની પ્રતિ પાટણના સાગરમંડારમાં છે તેની અતે
જણાવ્યું છે કે શ્રી વિજયસેનસૂરિ યુવરાજ્યે સકલપડિત સભારંજન શ્રી
ઉદયવર્દન તન્નિષ્ય પં. કુશલવર્દન, તન્નિષ્ય નગર્ષિગણિ.

૧૭૭ નરપતિ કવિ. જુઓ નં. ૬૭

(૩૧૭) વિક્રમાદિત્ય ચુપઇ. સં. ૧૬૪૯ (સાકે ૧૫૧૪).

આદિ—

શ્રી નેમિસર ગુણનિથો, જગજિવન જિનચંદ,
બ્રહ્મચાર ચુડામણી પ્રભુમું પરમાણુદ. ૧
પુરિસાદાણી પાસજિન, ચંબલુપૂર ચિર કાંમ,
નામ જપતાં જેહનું સીઝે વંછિત કાંમ. ૨

* * * *

અતે—

એ કહીઈ વિક્રમચરિત્ર સંબલતાં હુઇ પંડ પવિત્ર,
સંબલતાં ગહાપણુ આવંત, કવિ નરપતિ એહવડે કહંત. ૯૭૧

—છતિ શ્રી રાગ શ્રી વીરવિક્રમાદિત્ય ચક્રપદ સમાપ્ત મિનિ.
સંવત ૧૮૦૦ વર્ષે શાકે ૧૬૬૫ પ્રવત્તમાને. કાલિક માસે શુકલપક્ષે
સપ્તમી તિથી શુરવાસરે પ્રથમ પ્રહરે લખિતં. શ્રી આઝાસણુ ગ્રામે પ્રથમ
ચતુર્માસિકે શ્રી પુર્ણિમા પક્ષે શ્રી હા. શ્રી-(અપૂર્ણ).

શાકે ૧૫૧૪ માં ૨૨ી એમ ઉપરના બંધનપર લખાણુ છે. (પ્ર. કા.)

[નં. ૬૭ ના નરપતિને સં. ૧૫૪૫ માં નંદનપ્રતીસી રચનાર તરીકે
સોળમી સદીમાં ઝૂકેલા છે અને આ કૃતિ નરપતિ નામના કવિએ શક
૧૫૧૪ માં ૨૨ી એમ તેની પ્રતના બંધનપર લખાણુ છે તેમાં શર-
તચૂક સંવત્ને બદલે શક લખવામાં થઇ હોય એમ સભવ છે, નેથી
બને નરપતિ એકજ હોઇ સોળમીમાં સદીમાં થયાનો સભવ છે, છતાં
ઉક્ત બંધન ઉપરનું લખાણુ વારતવિક હોવાનો સંદેહ રાખી બનેને
જૂઠા જૂઠા એટલે એકને સોલમી સદીમાં અને બીજાને સત્તરમી સદીમાં
ઝૂકેલા છે.]

આ કૃતિના તથા કવિના સંબંધમાં બીજી પ્રત પરથી નીચે પ્રમાણે પંડિત લાલચંદ બગવાનદાસ ગાંધી લખી મોકલે છે:—

વિક્રમાદિત્યકથા. (પંચ દંડ છત્ર-પંચ આદેશ.)

આદિ—

લગ્ન્યોદર તુઝ વીનવું સૂંડાલા સમરથ;
સિદ્ધ બુદ્ધિ વર ચરણે નમૂં, સીઝવયે સવિ અરથ. ૧
સીંદૂરઈ કરિ અરિચીઈ, શરિ સેવંત્રાં ભૈર;
મૂંસાવાહન જેહનઈ, મોલિક સદા આહાર; ૨
x x x x
ભાદ્રવ વદિ આરંભીઈ, બીજ અનઈ યુધવાર;
સંવત સાકે ૧ પન્હર, એ સવિહું અધિકાર. ૧૭
x x x x
અહિસંહિ તીરથ જે કરઈ, યરા કરઈ અનેક;
કવિ નરપતિ ઇમ ઉચ્ચરઈ, સહુ પરમારથ એક ૨૧

અતે—

જેહવું મીહું પ્રાકૃત હોઈ, તે સમવડિ નવિ દીસઈ કોઈ;
ગાહા દ્વહા ચડવે ગીત, ઉજ્યુકાલિ જિમ વાહાલું સીત. ૮૩૦
કવિતા વિકતા શ્રાતા નાંમ, જે ડાહા તેહનઈ પરણાંમ;
જડ નિર્જ્ઞાઈ વસઈ સરસ્વતી, તુ પાંમઈ કવિજન વરમતી; ૩૧
એ કહીમ વિક્રમ તણું ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ કર્યું પવિત્ર;
ભણુછ ગુણુઈ ભાવઈ સંભલછ, તે નર સકલ મનોરથ ફલછ. ૩૨
ઇતિ વિક્રમરાય કથા સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૬૭૩ વર્ષે દ્વિતીઅ આસો સુદિ ૧૧

—સેં. લા. વડોદરા પ્રતિ પ.

૫૧

પત્ર ૧૩ માં (દ્વિતીઅ આદેશ)—

આગીઆનુ મોટઉ ઉપાય, રાગ નિહાં ચિંતઈ તિહાં જામ;
નગર સોપારઈ પુહુતા થયા, આદિસ્વરનઈ દેહરઈ ગયા. ૯

દેહં અછર્ષ તેહ ચક્રમુખ, દરિશન દીક્ષ્ઠ નાશ્વર્ષ દુઃખ;
આદિત્ય [૨]ની પૂજા કરી, રાગ બ્રહ્મ આસન ધરી,

જો કે ૧૩મા પત્રની ઉપર જણાવેલી ૯-૧૦ કડીમાં આવત
વર્ણન ઉપરથી નરપતિ કવિને જૈન તરીકે માનવાના આપના અનુમા-
નને પુષ્ટિ મળે તેમ છે; પરંતુ કવિએ વિસ્તારથી કરેલ પ્રારંભ મંગલા-
ચરણ અને અન્ય વર્ણન ઉપરથી તે જૈનેતર હોવાનો બહુધા સંભવ
છે. વચ્ચે આદીશ્વરાદિ દેવતું કરેલું વર્ણન ખીજા જૈન કવિઓએ એ
જ વિષયની કરેલી કૃતિઓની છાયારૂપ જણાય છે.

પંડિત લા. ભ. ગાંધી.

૧૭૮ પ્રીતિવિમલ (ત. આણંદવિમલસૂરિ-ધર્મસિંહ-

જયવિમલ શિ૦)

(૩૧૮) મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચોપદ્ય સં. ૧૬૪૯.

અતે—

દ્વિહા રાગ ધન્યાસી.

હીરજી આમર્ષ શષિષ્ઠ, પ્રીત કહધ પુન્યપાજ,
અંગિ અલછિત આભડધ, રાનિ ભમંતાં રાજિ.
લિખ્યો નિલવટિ આપણિ, ર્યું કરધ દાલિદ્ર સોય,
પ્રીતિ કહધ હીર નામથી, રાનિ વેલાલ્લ હોધ.

૬૧

દાલ—તપગછમંડળ હીરશો હીરજી, તાસ પાટધ વિજયસેનસૂરી,
ભસ નામધ નવનિધિ ધરિ સંપન્નધ પૂર્વ પાતિક જાઈ દૂરિ. ૬૨
તાસ સેવક શુભ સાંભળ્યો સાચશો, ગણિ ધર્મસીધુરિ લગધ ધર્મધોરી,
તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ કીર્તિ નિરમલી ગોરી. ખો. ૬૩
ગુદંવચ આમ ગુણધામ ધરણિ, સંવત સોલ ડિગણપંચાશર્ધ,
સકલ સંભલધસર્વ આસ્યા ફલધ, પ્રીતિવિમલમુનિ કહધ ઉલ્લાસધર્ધ. ૬૪

—મતિ શ્રી મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચતુઃપદી સંપૂર્ણમ્ ગણિ અમ-
લસાગર શિ૦ ગજસાગરેણ લિપિકૃતા. ૭-૧૫ આ—ક.

(૩૧૯) દાનશીલ તપ ભાવના રાસ. સં. ૧૬૫૮ પછી.

આદિ—

હૃદા-રાગ સારિંગ મલ્હાર.

સરસતિ સામિની સમરતાં, આવર્ષ સુમતિનિધાન,
દાનશીલ તપ ભાવના, બાપું મન અભિમાન. ૧
સીમંધર સંયમ મહી, વિચરર્ષ શ્રી ભગવાન,
કર્મ નિકાચિત ક્ષય કરી, પામઇ કેવલજ્ઞાન. ૨

અંતે—

સાંભરીઆરે ગાવા ગુણ મુઝ હીરનારે-એહ દાળ.

સોહમ સ્વામી પરંપરા, તપગણ ગયણુદિણુંદરે,
શ્રી આણુંદવિમલસૂરિ, શ્રી વિજયદાનસૂરિંદરે, આદરિયા. ૨૮
તસ પાટ પ્રગટ હૃઓ ભલેરે, શ્રી હીરવિજય સૂરિરામરે,
શ્રી વિજયસેન સોહામણારે, નામઇ નવનિધિ યાવરે. આ૦ ૨૯
શ્રી વિજયદેવ સૂરિ સદારે, તસ પાટઈ પરધાનરે,
મનવંછિત ફલ સુરતરે, સમર્થો દિધ સાવધાનરે. આ૦ ૩૦
શ્રી આણુંદવિમલસૂરિ સેવકારે, નામઇ શ્રી ધર્મસિંહરે,
તાસ સેવક કમલાકરે જયવિમલ ધનદીહરે. આ૦ ૩૧
પ્રીતિવિમલ નિજ ભાવસુંરે, રાસ રમ્યઉ શ્રીકારે,
બણુતાં સુણુતાં ભાવસુંરે, ઉપશમ રસ બંડારરે. આ૦ ૩૨

—૬-૧૩ ગારીયાધર.

(વિજયદેવસૂરિ-આચાર્યપદ ૧૬૫૮ બદારકપદ સં. ૧૬૭૧ સ્વ. ૧૭૧૩)

(૩૨૦) અષ્ટપ્રકારી પૂજા રાસ. સં. ૧૬૫૬ ક્ષેમપુરમાં.

(પ્ર. છોટલાલ મગનલાલ અમદાવાદ.)

આદિ—

હૃદા રાગ અસાહરી

પ્રથમ તીર્થંકર પ્રથમ જિન પ્રથમ કરી પરિણામ,
અષ્ટ પ્રકાર પુજા તણા પ્રબંધ કહું અભિરામ. ૧
સકલ સુરાસુર કિનરા, વિદ્યાધરની કોડી,
જનસ વદન વાણી બણી પ્રણમે બે કરજોડી. ૨

સા વાણી મુજને હવે, આપે વર વરદન.

અલવિ આળસ પરિહરી, સુજીવ્યો સહુ સાવધાન.

૩

x

x

x

અતે—

(દુહા રાગ ધન્યાશ્રી.)

તપગચ્છ પતિ ગુણુગિરિ, શ્રી આણુંદવિમલ સુરિસીંદ,

વિચર્યો કુમત વિહારવા, અકંપ અડાલ અખીહ.

૨૭

સંવત પંનર ખ્યાશીએ, યતિ પંથ પરગટ કીજ

પરમાદ પરિમહ પરહરી, રોખ્યા સમકિત બીજ.

૨૮

તાસ પાટિ વિજયદાન સુરિ, તાસ પાટિ પ્રભુ હીર,

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરિ, સાયર સમ ગંબીર.

૨૯

દાલ—સાંભળ્યું આઠ પુજા પ્રમંદા ભવી, અહકમ્મ અરિ ભયદુરિ જાયે,

કલ્પતર કામધટ ઘેનુ ચિંતામણિ, આંગણે આવીયાં પુણ્ય પસાયે. ૨૦

આણુંદવિમલ વિજયદાન સુરીસર, તાસપાટે પ્રભુ હીર હરજો,

સકલજગિ જીવ પાદપ એહ સીચવી, વચન સુધારસ મેધ વરસ્યો. ૩૧

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરી નિધી, જગતો જાસ જગિ મંજુ મહિમા,

તાસ સેવક ગણિ ધર્મસિં ધુરિ લગે, જિનવર લોપી ન સીમા. ૩૨

તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ સેવકો, પ્રીતિવિમલ ક્ષેત્રપુરી ચક્રમાસે

સંવત સોલ છપન વરસિં ક્યા, સકલસંધમાંહી બેઠો વિમાસે. ૩૩

(ઇંદર તપગચ્છ ભં.)

+ગાડી પાર્શ્વસ્ત. પાંચ દાળનું મોટું સ્તં

આદિ—વાણી અહાવાદની, જગે જગ વિખ્યાત;

પાસતણા સુથ ગાવત્તાં, મુઝ મુખ વસજ્યો માત.

૧

નારગે અણુહિલપુરે, અહકમ્મદવાદે પાસ;

ગાડીનો ધણી જામતો, પૂરે સહુની આસ.

૨

શુભ વેલા શુભ દિન ધડી, મહુરત એક મંડાણ;

પ્રતિમા તીને પાસની, થઈ પ્રતિષ્ઠા જાણ.

૩

અં. કલશ. તપગચ્છનાયક સુખદાયા શ્રી વિજયસેન સુરિયરો.
તસપાટ ઉદયાયલે ઉદયો શ્રી વિજયદેવ સુહૃંકરો,
ધમ શુણ્ણો ગોડીપાસ જિનવર પભણું પ્રીતવિમલ જયકરો,
ભણું ગણું તસ ધર મંગલ જયકરો.

લિ. ૧૮૧૧ વૈ. વ. ૧૩ ૩-૧૫ આ. ક.; પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા
રામવિલાસ કે જેમાં છેલ્લો કલશ નથી.

૧૭૯ ધનવિજય.

(૩૨૧) હરિષેણુ શ્રીષેણુરાસ. ૧૬૫૦ આસપાસ—પા૦

(એક ધનવિજય તે વિજયસેનસુરિ શિ. હતા ને જેમણે સ.
૧૬૫૪ ના વિશાખ વદિ ૧૩ દિને પોતાના શિષ્ય ગુણવિજયને વાંચવા
માટે અહમદાવાદમાં હૈમવ્યાકરણુ બૃહદ્વૃત્તિ દીપિકા રૂપી હતી, તે કલ્પ
આ કવિ હોય.)

૧૮૦ દયાકુશલ. (ત૦ હીરવિજયસુરિ-મેહમુનિ- કલ્યા-
ણકુશલ શિ.)

(૩૨૨) લાભોદય રાસ. સં. ૧૬૪૯-વિદ્યા.

[આ રાસ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે, તેની અંદર હીર-
વિજયસુરિ અને અકબર આદિનું વર્ણન છે અને તે રાસ અકબરના
મરણ પહેલાં આર વર્ષે રચાયે હોવાથી ખાસ મહત્વનો ગણાય. તેમાં
અકબર વિષે જણાવ્યું છે કે અકબર બહુ હઠી હતો. તેનું નામ સાંભ-
ળતાંજ લોકો ધ્રુજાતા. તેણે ચિતોડ, કુંભલમેર, અજમેર, સમાણ,
જોધપુર, જેસલમેર, જૂનાગઢ, સુરત, બરચ, માંડવગઢ, રણથંભોર,
સ્માલકોટ અને રોહિતાસ વગેરેના કિલ્લા લીધા હતા. વળી જોડ વગેરે
ઘણા દેશો પણ સ્વાધીન કર્યા હતા. મોટા મોટા રાજા-રાણાઓ તેની
સેવા કરતા. રામી, ફિરંગી, હિંદુ, મુસ્લિમ, કાજી, પઠાણ અને એવું બીજું

કાઠ નેહલું કે જે તેની આગા લોપી થકે. આ સસમાં અકબરનાદશાહે વિજયસેનસરિના ઉપદેશથી કરેલાં કાર્યોનું પશુ વિસ્તૃત વર્ણન આપેલ છે. જુઓ સસીધર અને સસાદ ૪. ૧૮ અને ૧૬૩.)

(૩૨૩) તીર્થમાલા સ્ત. સં. ૧૬૭૮

આદિનાં પાનાં નથી સાંપડ્યાં.

અંતે—

મથુરા દેખી મન ઓલસુ, મનોહર થંબ જીહાં પાંસસેહ,
ગૌતમ જાંબુ પ્રભવો સ્થામ, જિનવર પ્રતિમા કામોકામ. ૪૦

મૂલતીરથ વંદુ અતિ ધણા, તે સધલાં સેતામ્બર તણા
તીરથની એ રચના જોએ, આપમતે મત રાચો કોએ. ૪૧

સંવત ૧૬૪૩ દસી, અધકારી હુઉ દેવસી,
ખમણગ વસહીએ કાધા જોણુ, રખે ભ્રમ કો જુલે તેણુ. ૪૨

અંદકીરત નામે આ એસ, સમતશિખર ગિરિ કીચો પરવેસ,
મૂકી મરત ડીંગાંબર તણી, સંવત ૧૬ અહતાલે ધણી. ૪૩

નમ્ર દેખત પતી જે કોઅ, પરતરે ધર ન વસે જોએ,
જો પશુ સાચુ હુવે સહી, ઉપદ તીહાં કો કરવી નહી. ૪૪

તીરથ દીકે નિરમલ ખુધ, તીરથ દીકે સમકીત સુધ,
તીરથ દીકે પૂગી રહી, તીરથ હોજો વહી વહી. ૪૫

જૂના તીરથ જે મહેં દીકા, તે સીધાંતે કહીઓ,
વીરપટોધર હીરવિજે ગુર, પૂંનપસાએ લહીઓ,

સાહઅકબર સખલ મહીપતી, સુણી તે જસ ગુણુ ગાધઓ,
જીવદયા તરવર પાધ સીચી, 'જગગુર' કહી બોલવીઓ. ૪૬

મીઠ મુનીસર સીસ સિરોમણિ, વિખુધસભાસણુગાર,
કલ્યાણકુશલ ગુર તપાગજ મંડણુ, નિરમલ જાનભંડાર,

વસુસાગર રસ સસી મિત વરખે કીધી જાત્રા એહ,
ક્રમક્રમસહ કહે આજુદ આણી, નિત નિત સમરે તેહ. ૪૭

—શ્રી અખામર્ષિ સંવત ૧૯૫૧ વરખે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ દિને લખતં
રાએઅંદરાએ સંધ. લિખિત અધકા ઉછો કાને માતરે લખાણુ હોએ તે
મહામદ્દકડ—શુભં ભવતું—કિનાના વકીલ મોરારજીભાઈ પાસેથી આવેલ
ચોપડામાંથી આવકે લખ્યો છે તે પરથી તે વખતે વાણીઆ કેમ લીટી
દોરીને ગૂજરાતી લિપિ લખતા તે આ ચોપડા પરથી જાણી શકાય તેમ છે.

(૩૨૪) વિજયસિંહસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશોદ શુદ્ધ ૧૫ રવિ
આદિ—

દૂહા રાગ દેશાખ તથા વેલાઉલ.

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતી ભગવતી દેવિ,	
તુમ પ્રસાદે ગુરુગુણુ થુણું, હીયડે હરપ ધરેવિ.	૧
માતપિતા ગુરુ દેવતા, ગુરુ મતિ મતિ દાતાર,	
ગુરુવિણુ ભવજલ નિધિ તણો, કવણુ ઊતારે પાર.	૨
અનંત તીર્થકર જે દૂઆ, હોસે વલી અનંત,	
તે સદ્દ સુગુર પસાઉલે, ગુરુગુણુનો નહિ અંત.	૩
ત્રિભુવનમાં જે જે કલા, ગુરુવિણુ તે નવિ કોએ,	
જિમ જલવિણુ સવિ ખીજનો, ઉદ્ભવ કદીઅ ન હોય.	૪
શુદ્ધ પરંપર શુદ્ધ ગુરુ, પુણ્યે લખ્ખે જેહ,	
શ્રી તપગઢ રયણાયર, જિહાં સદ્દ લહીધ તેહ.	૫
એગસઠિમે પાટે પ્રગટ, આચારજ વિજેસિંધ.	
મહામુનીશ્વર તેહના, ગુણુ ગાવા મુઝ રંગ.	૬

*

*

*

*

અતે—

સોલપંઆસી ઇસારે અસાદિ શુદ્ધ પૂનિમ દિનેએ,
રડો તિહાં રવિવાર, રાસ રચ્યો મન ઉલટેં એ—૨૩૧.

દાલ-રાગ ધન્યાશ્રી. હીચિરે હીચિરે હીયય હીડાલડે. એ દેશી.

હીરજી હીરસો તાસ પટિ અતિ ભલો, શ્રી વિજયસેનસૂરીશ રાજે
શ્રી વિજયદેવસૂરિ તાસ પટિ નિરમલો, ભાગ્ય સૌભાગ્ય વૈરાગ્ય ઝાજે ૨૩૨

આપિએ જોણું નિજ પાટિ વિજયસિંહજી, સદા ઉદયવંત ગુર એહ ગાયો,
કલ્યાણકુશલ ગુર શિષ્ય સુખરંગ રસ, કહે કથાકુશલ સદી મેં જ પાયો. ૨૩૩

—વિજયસેન સૂરીશ્વર શિ. મહોપાધ્યાય શ્રી નયવિજય ગણિ શિ.
પં. કીર્તિવિજય પં. વીરવિજય ગણિ પં. વિદ્યાવિજય ગણિ. શ્રી લલ્લિ-
વિજય ગણિ. પં. ખિમાવિજય ગણિ લિ૦ સ્વવાચનાર્થે સં. ૧૭૩૫
વર્ષે. ૧૧-૧૫ માં.

(૩૨૫) ત્રેશઠશલાકાખન્દ પુરૂષ વિચારગાર્હિત સ્તોત્ર. સં. ૧૬૮૨

આદિ— ગુહ જિન સમતા સુરલતા એ દાલ.

શ્રી જિનચરણ પસાઉલે, મનહતણે ઉમાહલર્ષ,

હુંથુણું ત્રિહસદિ શલાકા પુરૂષને એ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

કલથ.

તપગજપતિ શ્રી વિજયદેવ ગુર આચારજ વિજયસંઘસૂરી,

સોલ બિઆસીઈ ત્રિહસદિ શલાકા પુરૂષતણી મેં યુતિ લાહી,

કલ્યાણકુશલ પડિત ગુણમંડિત તાસ પસાઇ એહ કહું,

કથાકુશલ કહે ઉલ્હટ આણી, પરમાણુંદ સુખ સહીઅ લહું. ૫૯

—૩-૧૩ માં.

(૩૨૬) પદમહોત્સવરાસ-સં. ૧૬૮૫-વિદ્યા. (તેમાં હીરવિજયસ-
રિના પદમહોત્સવનું વર્ણન છે.)

જ્ઞાનપંચમી-નેમિજિનસ્ત૦

આદિ—

હૃહા.

શારદમાત પસાઉલે, નિજ ગુરચરણ નમેવિ

પંચમી તપવિધિ હું બાણું, હિઅડે હરપ ધરેવિ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

એ તપ કીજે લાભ લીજે વંદી જે તપગજપણી

પરતક્ષ જ્ઞાતમસ્વામિ સરખી કીરતિ હીરસરિ તણી,

તપમન્થ પંડિત જ્ઞાનમંડિત પાપછંડિત તું જયો,

બુધ કલ્યાણકુશલ ગુરુસેવ કરતાં દયાકુશલ આણુંદ થયો.

૩૦

—જે. એ. ઇડિયા.

—સં ૧૭૪૩ વર્ષે માહ વદિ ૮ દિને આણુંદ કુશલેન લિ૦ ૨-૧૨ માં.

૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ.

(૩૨૭) મુખિત્રસ ૧૬૫૦ આસપાસ.—ડે. રત્ન.

[વિજયસેનસૂરિ—જન્મ ૧૬૦૪ શામળ શુદિ ૫ મારવાડના નાડ-
લાઈ ગામમાં ઓશવાલવંશ વૃદ્ધશાખાના શાહ કમાશાહ અને તેના પત્નિ
કેડાને ત્યાં મળનામ જયસિંહ. વિજયદાનસૂરિ પાસે ૧૧ વર્ષ ઉમરે સં.
૧૬૧૩ જેઠ સુ. ૧૧ ના દિને સુરતમાં દીક્ષા. દીક્ષાનામ નવવિમલ.
સં. ૧૬૨૬ માં ખંભાતમાં પંડિતપદ, સં. ૧૬૨૮ શ. શુ. ૭ ઉપાધ્યાયપદ
અને આચાર્યપદ અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૩૦ પો. વ. ૪ ના દિને પાટ-
ણમાં પાટસ્થાપના. અકબરબાદશાહે 'સવાઈ'નું ખિરદ આપ્યું. સં.
૧૬૭૨ માં જેઠ વદ ૧૧ દિને ખંભાતમાં રવર્ગવાસ.)

૧૮૨ કૃષ્ણદાસ.

(૩૨૮) દુર્જનસાલ બાવની. સં. ૧૬૫૧ વૈશાખમાસ. લાહોરમાં.

આદિ—

ઝંકાર અનંત આદિ સુરનર મુનિ ધ્યાવહિ,
જિજ્ઞેષ્ય પરમિષ્ઠ સુતક સખ ઇસમહિ પાવહિ,
મહામંત્ર મુષિ એહ સિદ્ધ સાધિક સખ જાણુહિ,
કવિત છંદ અતુગીત પ્રથમ ટુનિ કવિતા આણુહિ,
સો સિવરૂપાં નિરમલ બુદ્ધિ દે સકલ લોક મન બાવની,
દુરજનસાલ સ્વંધપતિ કહહ વસુધા વિસ્તર બાવની.
નિમ્મલ જડિયા ગોત રાષ્ટ્રસિદ્ધાર ભણિજીઈ,
જગૂસાહકર્ષ બસિ અધિક તિસ ઉપમ દિજીઈ,

૧

બધ્યા દુરજનસાલ સાહિ અકબરિ ચિર ચપિઉ,
 મુકટમ્મણિ જઉહરી હકમુ જિમ્મુ સખા સમપિઉ,
 શ્રી વિમલદાસ હયબર બકસહીરાનંદ આનંદ દરસ,
 સંધાધિપતિ નાનુ સુતનુ તિનિ પુત તિનઉં અરસ. ૨

મગિ ચલહિ નિમ્મલખ ધમ્મ કારણિ ધનુ આપહિ,
 સલવચન મુષિ ચવહિ અંગિ પૌરપ દિહ થાપહિ,
 ગરૂઆ બાર અંગ વહિ જુઆ દુત્યત્થિય ખાલહિ,
 આરંભ હિતંકર હિ જનમ સાવઠ ઉજ્જલહિ,
 પોષઈ સુપાત કઉં જાનિ કરિ ધતે બોલ અંગીકરહિ,
 સંધાધિપતિ નાનુ સુતન મેધરાજ કુલ ઉદ્ધરહિ. ૩

* * * *

અતે—

સાયરકૈ ધરિ ચંદ સૂરકા સિવ ધરમંડન,
 મન રાજ ધરિ મદ્દુ રામ રઘુપતિ દુષપંડન
 ચંદન ધરિ ધણુસાર ઇસ ધરિ બયા વિનાઈક
 પવન ધરિ હિ હનવંત કરનુ રવિધરિ નર નાઈક,
 કહિ કિશ્નદાસ સંધ મુકુટમનિ પુધિનિધાન જગિ બોજસરિ,
 દુરજનસાલ દુરજનદવનુ જડિયા નાનુ સાહ ધરિ. ૫૨

હરપુ ધરિઉ મન મજ્જિ જાત સોરીપુર કિહિ,
 સધ ચતુરવિધિ મેલિ લહિ સુભ મારગિ દિહિ,
 જિનપ્રસાદ ઉદ્ધરઈ સુજસ સંસારિહિ સંજઈ,
 સુપ્રતિષ્ઠા સધ પૂજ દાગિ છિય દંસન રંજઈ,
 સંધાધિપતિ નાનુ સુતન દુરજનસાલ ધરમ્મધુર,
 કહિ કિશ્નદાસ મગલકરન હીરમિજય સૂરીદ ગુર. ૫૩

લહિન અગિ બીતીસ ચારિ દસ વિદ્યા જાણુઈ
 ખાતિસાહિ દે માનુ પાન સુલિતાન અપાણુઈ,

લાહર ગઢ મજિત પ્રવર પ્રાસાદ કરાવઈ,
 વિજયસેન સૂરિ બંદિ ભયો આનંદ સવાવઈ,
 ભાં લગઈ સુર સસિ મેર મહિ સુર સરિ જલુ આયા સિંધુઅ,
 કહિ કિશ્નદાસ તાં લગ તપઈ દુરજનસાલ પ્રતાપ તુઅ. ૫૪

પિતપતિ અકબર પાતિસાહિ થિર રાણુ કરંતહ
 ઉણુતાલા સંબત ચઘત નવરોજ વસંતહ,
 સોલહસપકિયાવના બીર બિક્રમ સંવહરઃ
 મીનચંદ ઓ દસીબરન બિધિ બાવન અછર,
 બધસાષ માસ દિન સોમ કઈ, કિરીયો કવિત બિકસિહ કવલ,
 દુરજનસાલ પરવાર સર્વે કલપવૃક્ષ જિહ સુદલ ફલ. ૫૫

મંગલશ્રી ભગવાન વીર જિન સાસન સ્વામી,
 મંગલ શ્રી વસુભૂતિ પુત્ર ગોતિમ સિવગામી,
 મંગલ શ્રી સિકડાલ નંદ શુભિમદ મુનીસર,
 મંગલ જડિયા ગોત ઉસ બંસી પુહવીસર,
 નિતમંગલ શ્રવણુ સુણુતિયા બાવન સુદ્ધ કવિત રસ,
 દુરજનસાલ મંગલસદા કવિજન કલ્હ કરધ સુજસ. ૫૬

—ઇતિ બાવની સાહ દુરજનસાલ જડિયા ગોત તપા ગણકી.
 ક્ષિપતં ભોજિગ કિસનદાસ લાભપુર મધ્યે સાહશ્રી બીણીદાસ પુત્ર સાહ
 સંતોષી પઠનાથ, [વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૯૭-૧૧૦]

[કવિ ભોજક હતો—તેણે લાભપુર-લાહોરમાં આ કૃતિ દુર્જનશાલ-
 પર લખી છે. તે દુર્જનશાલ ઓશવાલ વંશીય જડિયા ગોત્રનો હતો
 અને તે જગુશાહના વંશમાં થયો હતો. જગુશાહને ત્રણ પુત્રો હતા—
 ૧ વિમલદાસ, ૨ હીરાનંદ અને ૩ સધવી નાનુ. આ નાનુનો પુત્ર
 દુર્જનશાલ. દુર્જનશાલના ગુરૂ હીરવિજયસૂરિ હતા અને તેણે સૌરીપુરની
 યાત્રા કરી સંધની પૂજા ભક્તિ કરી હતી અને જિનપ્રસાદનો ઉદ્ધાર
 અને પ્રતિષ્ઠા પણ કરાવી હતી, લાહોરમાં એક મંદિર કરાવ્યું હતું, આ

સર્વ વાત ઉપરની બાવનીમાંથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ સરીશ્વર અને સમ્રાટ. પૃ. ૨૫૩-૨૫૪.]

૧૮૩ સારંગ. (મહાહડ ગચ્છ-જ્ઞાનસાગર સૂરિ-પદ્મસુંદર
તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદ શિ.)

(૩૨૯) ભોજપ્રખંધ ચરિત્ર સં. ૧૬૫૧ આવણ વદ ૯ જાણેરમા.
અંતે—

ભોજપ્રખંધ તણી ચરિત્ર, સોલધકીવન વચ્છરિ હુઈ,
વડગચ્છ શાખા ચંદ્ર વિચાર, મહાહડ ગચ્છ ગચ્છ સિણુગાર. ૫૪
સરિપદ ઈ જયવંતડ જાણુ, ન્યાનસાગર સરીશ વખાણુ,
તેહનધ ગચ્છિ વાચક ગુણુગેહ, દીપઈ જસુ ગુણુ નિર્મલ દેહ. ૫૫
પદ્મસુંદર નામઈ પરગડુ, ધુર લગિ જસુ અતોપમ ધડુ,
ગુરુભાઈ તસુ છઈ ગોવિંદ, પુરિ જાણેરિ પ્રગટ આણુંદ. ૫૬
તાસુ સીસ સારંગ સુચાણિ, વિમલ કિંક ટપ ભોજ વખાણુ,
આવણુ વદિ નવમી કુજવાર, પ્રકટ કીડ કૃપા પ્રચાર. ૫૭
લખ્યા—સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે આશ્વિનિ વદિ ૨ રવૌ શ્રી જાણેર
મધ્યે પુર્ણિમા પક્ષે જ્યેષ્ઠ શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વા. શ્રી
વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન લિ. સધળાં પદ્ય ૪૫૮.

—સાગર બં. પાટણુ.

(૩૨૯૬) બિહલજી પચાશિકા (જી. ન. ૨૮૭, જુઓ જ્ઞાનાચાર્ય નં. ૧૨૮
પૃ. ૧૭૩ સં. ૧૬૩૮-(૧૬૪૮) રચેલી.

(આમણે પૃથ્વીરાજે કિસન રૂકિમણીકી વેલીપર લાખા નામના
ચારણે પ્રાચીન પશ્ચિમના રાજસ્થાની (પ્રાચીન ગુજરાતી)માં લખેલી
ખાલાવબોધ નામની ટીકા પરથી વિ. સં. ૧૬૭૮ માં પાલ્હણુપુરમાં
ફિરોજશાહના અમલ વખતે સંસ્કૃત ટીકા નામે સુબોધમંજરી રચી
છે. અને તે સં. ૧૭૮૧ માં પ્રતિબિમ્બિત થઈ છે. આ અમુલ્ય ટીકા-

માંથી ડા. ડસીરોરીએ થોડા થોડા ઉતારાઓ આપ્યા છે પણ તેમણે
મૂળ ટીકા પણ સાથે સાથે છપાવી હોત તો કાવ્યરસિક જનોને વિશેષ
લાભ થાત. જુઓ ૧૯૭૮ ની દીવાળીનો ગુજરાતી અંક પૃ. ૭૨.)

૧૮૪ પદ્મવિજય (તં હીરવિજયસૂરિ શિં)

(૩૩૦) તીર્થમાલા (૧૬૫૨ પહેલાં),

આદિ—

સમરસિ સમરસિ સરસતિ, વરસતિ વચનં વિલાસ
તૂં તૂઠી મુઝ આપજે, સાચો વચન વિલાસ. ૧

વાણી વાણી ઇમ બણે, તૂં તૂઠી એકતિ
કવિ કેલવણી કેલવેઈ, કેવલ આણે ખંતિ. ૨

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

એ તીરથમાલા ગુણવિશાલા કંઠંખીઠ જે ઠવે
તસ મુગતિ બાલા અતિરસાલા વરણ વરમાલા ઠવે,
શ્રી હીરવિજય ગુરુ સુરિપુરંદર સીસ પદ્મવિજય કહે,
જે સુગુણ ગુણસ્યે અને સુણસ્યે મંગલમાલા તે લહે.

—ઈતી તીરથમાલા ગુણસ્તવન સંપૂર્ણ.

—સ. ૧૮૪૨ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધ ૭ પુષ્કવારે. લિખિતં સકલ પંડિત
શિરોમણિ પંડિત શ્રીપ પં. હરિશચિ ગ. તરિસખ્ય પં. વીરશચિ તત્પરણ
સેવી સિખ્ય પં. વિનોદશચિ ગ. ના લિપિચક્રે સુઆવક મનછારામ વાચનાર્ય.

(પ્ર. કા. અથવા જૈ. એ.)

—લિ. સં. ૧૮૫૫ જેઠ સુદ ૨ પાનાં ૨૩ પ્રે. ૨.

૧૮૫ આલોક્ય+ (વડગચ્છ ભાવદેવસૂરિ શિ.)

+આ બાહુ સારા કવિ હતા. તેનો ઉલ્લેખ ઋષભદાસે પૂર્વના વિદ્વાન કવિ તરીકે કુમારપાલરાસમાં કરેલ છે. (ગુઓ મારો લેખ- જૈન કો. હરેડના જૈન ઇતિહાસ અંક સને ૧૯૧૫ માં ઋષભદાસ પર). આ કવિની રચના સુંદર અને લલિત છે. તેના ગુરુ ભાવદેવનો ઉપાશ્રય હમણાં પણ વિકાસે રાજ્યમાં 'ભટ્ટનેર' અને 'હતુમાનગઢ' માં છે. તેના શિષ્ય લોક સિન્ધ અને પંચગતના મધ્યમાં રહ્યા કરતા હતા.

જયરગ કવિએ સ. ૧૧૨૧ માં રચેલા કથવત્તા (કૃતપુણ્ય)ના રાસમાં આ કવિનાં સુભાષિત લીધેલ છે:—

“ વાસંભતણો વિછોહ, કિરતાર તુ કદિ ભાજસી ?

કહિ નેં કદિ સંજોગ, કરસી તે નિરણું કહો, ૧

કોકિલને જ્યું મોરધ્વનિ, દક્ષણ પવનજ દૂતી,

ચક્રિરણુ તખોસ રસ, વિરહી એ ન સંહત. ૨

દુસહવેદન વિરહકી, સાચ કહો કવિ માલ,

જિ જિંણુકી જોડી વિછડો, તિણુકા કયાણુ હવાલ. ૩

(૩૩૧) પુરંદરકુમાર સ. ૧૬૫૨

આદિ—

વરદાયક સુરદેવતા ગુરુ પ્રસાદ આધાર,

કુમર પુરંદર ગાઈરું શીલવંત સુવિચાર. ૧

નરનારી જે રસિક તે સુણિયો સવે ચિત્ત લાય,

હૂંન કમહું ધુમાળ્યે વીણા સરસ તરવાય. ૨

સરસ કથા જે હોય તો સુનહિં સખહિ મન લાય,

જ્યાં સુવાસ હોવે કુસુમ, મધુપ તહાંહી જાય. ૩

x

x

x

x

[સુભાષિત]

- નમણી ખમણી બહુગણી, રતિવંશ વિશુદ્ધ,
વિણુ પુણ્યે કિંઈ પાછાએ, કરધન હી ધરિ મુખ. ૮
- મીઠા ભોજન શુભવચન મીઠા બોલી નારિ,
સજ્જન સંગતિ માલ કહે કિસહિ ન પ્યારે ચ્યાર. ૧૧
- એક પુત્ર ગુણવત જો સોતો સહસ સમાણ, ૧
જિસ લેતિ ચંદણ હોષ તર ચંદન કુસુમ (એકસુ) પ્રધાન. ૧૭
- મુઓ સુત ખિણુ ધકિ દહે, વિનુજયો કુનિ તેજી,
દહે જન્મ લગુ મુઠ સુત, સો દુખ સહીધ કેલ. (૧૮)
- એક પુત્ર સિંહણુ જિસો કેઈ પ્રસવે નારિ,
કરિ ધડિ બડિ લાયે રહે તે મુવરી વિચાર. ૧૯
- જોખન પ્રભુતા સંપદા અર ચતુર પણિ હોષ,
જે એ ચ્યારો માલ કહે(તો) સ્વર્ગ ન વછે કોષ. ૨૦
- મંજરિ મુખ સહિકાર શુક લઈ આયો જનુપનિ,
જ્ઞાપસિ સિર વિધિના દીયો અવવસંત શિર છત. ૨૩
- આયુ વિત્ત ગૃહ છિદ્ર અર મેથુન ભોખજ્ઞાન.
મિત્ર ન કહિયો આપણો મહનો અને અપમાન. ૫૧
- કામી કોપી માનીયો ફિરે જુઆ રતિ માહિ,
ભૂતગૃથલ નિજ શુભ અશુભ,હિએ વિચારે નાંહિ. ૫૬
- જવદયા જગિ જાણીઈ સખહી ધર્મ વિચાર
જવદયા વિણુ માનવી કિમ તરીઈ સંસારે. ૪૭
- જમ લગ વિપય ન છાડહિ ધર્મ કરે સવિ ફેક
હથ જુગ કહે એ માલ હું તો ન સમજે લોક. ૬૦
- આસ્ત્ર શાસ્ત્ર હય નારિ નર, રવિ એ વિણુજ કર લેથ
વીણા વાણી મંત્ર અરુ કિસહી કુ ગર દેય. ૬૩

નિશ્ચોક્ષ્ય પરનારકો સૂર્યકે ગયો નિજકામ	
લગી ચોટ ન સમજાહિ સો તોં મરખ નામ.	૧૪
સસનેહી તો દુખ સહે માલ તજે પરનારિ	
તવલગ મથ મથિએ દહી જખલગ ધીમમઝરિ.	૭૦
હરિણા ફાસે ફંદ તો જો ચરે પરાયાં ખેત	
માલ જાનિ ઈ પરિહરે પરનારીશું હેત.	૭૧
પરતિય માલ ન રાચિએ કરહિજ કપટ સનેહ	
આહિર સોનાનો બરમ ભીતર પીતરિ એહ.	૭૪
માલરૂપ પરનારિકો દેષિ કુલાવો ન ચિત	
એ નિશ્ચે વિષવેલિક્ષલ, ખાંડ ગલેફ મિત.	૭૫
રૂચિ અરૂચિ હુધ દુવિધે સીસ ધુમાવણ હોઈ	
અરૂચિઅ સંત મહંત રૂચિ વિરલા જાણે કોઈ.	૮૩
જન સપે તાં પ્રાહણો જાં આવણુ તાં મેહ	
જન સાસ તાં સસરો જા જોખણુ તાં નેહ.	૮૬
કોઈ ન દેખ્યાહી ગમે અનદેખ્યા હિ દેય	
દેખ્યા અણદેખ્યા કેમ સુજણુ ચિત હરિ લેય.	૯૦
રણે વાસો પિએણુરયું, વિધિ એતલો કરિજા	
ધણુ કણુ કંચણુ આલવણુ, જો ભાવે તો દિજા.	૯૮
અનિ પ્રીતમ જે વિધુરે તો ન મરણોં જાઈ	
દિયડા સાવરસિગ જ્યોં દિન દિન નિથુર થાઈ.	૧૦૪
સોરઠા-પાણી તણે વિયોગે કાઠમહી ફાટે હીઓ	
ધમિ જે માણસ હોઈ સાચો નેહો તે જાણીએ.	૧૦૫
એં વાલહો વિયોગ પાણીવાદિણિ નીસરે	
સાચો નેહો તે જોઈ જે લાયણુ લાહી વહે.	૧૦૬
દુહા-જાં સાજણુ તાં નેહ જગિ જાં અગે નયણાહ.	
બજા બલેરા વીસરે ઉઝર ધિયા વણાહ.	૧૦૯

શીખ કલ્યાણી માલ કહે ઉત્તમ કહેા મુણ દીક	
કમલિ ઉનાચે વસ્ત્ર કહું રંગ ન ચહુંડે મજાક.	૧૨૬
માલ ન ગુણ છાનો રહે નિદહિ જે મતિમંદ	
લઈ કુડે કરિ છાપ્યો છિપ્યો રહે કિતિ ચંદ.	૧૪૮
વસ્ત્ર વિભવવિધા વચન વપુ સુંદર આકાર	
માલ જિહાં તહાં માનીઈ, જહ હોહિ પંચ વકાર.	૧૪૯
માથા—ખીરસ સકરાએ દાએણુ સ્વયણુસ સસગો	
કસ ન ભો પડિયાયે પૂગેય નાગવલ્લી એ.	૧૫૩
માલ જો કરતવ કીજાએ સો તો જાણીએ અપ	
સાધુ ન ચોર ન કાહલો પાપી સંકહી પાપ.	૧૬૯
વૃદ્ધતણી જે નારિ અર, દીવ હિ (દીવટ) હુવે સમાન	
કર ગૃહીતપણિ હોહિતે પર ઉપગાર નિદાન.	૨૦૮
દુર્જનલોક ન સહિ સકે પરધન સુખ પરિવાર	
વિધન કરે જીય દેખતાં નીચતણો આચાર.	૩૧૨
દિન દિન અધિકી સંપદા રાગ તેજ સનમાન	
મનચંછિત સુખ સંપજે તેતો પુન્ય પ્રમાણ.	૩૧૭
વક્તવ્ય. “હેકિ જરગો ઉપરિ નગો, તીરહ કંઈ અછાઈ જિલગો,	
ધસર કરે સુ સહુવે જાગજે, અવર કરે તે ઢદી બજાજે.	૩૧૯
નિહુ લોકકો દીપ જિમ કહીછ ધર્મ પવિત્ર	
દિનદીવો રવિ માલ કહે (જિમ) તિમ કુલદીપ સુપુત્ર.	૩૨૧
ગુણવંતા ગુણવંતસ્થું મિથ્યો પરમ સુખ એહ	
અણુગમતા સ્યુ માલ કહે કિમે ન વધે સનેહ.	૩૨૬
શુદ્ધભાવ (ભાવસહિત) ગુરવંદના કરજે ભગતિ વિશાલ	
તિથંકર સમ હોહિતે વાસુદેવ સમ (જિમ) માલ.	૩૩૧
દ્રવ્યભાવ (ભાવસહિત) વિસ્તર કહે જિન પૂજે ત્રિકાલ	
તિથંકર પદવી લહે શ્રેણિક જિમ તે માલ.	૩૩૦

ઢાલ—રંગરસ વિરવારે.
નિરતિચાર સંજમ સદા, ત્રત પાલોરે
કરતા ઉચ્ચવિહાર શીલત્રત પાલોરે.

x

x

x

x

અતે—

ભાવદેવસૂરિ ગુણુનિશો, ત્ર૦ અગગલ કમલદિણ્ડ શી૦
તાસ શિષ્ય શિક્ષા કહે, ત્ર૦ માલદેવ આણુદ. શી૦

—ઇતિ શીત્ર વિષયે પુરંદર કથા સમાપ્તા, સં. ૧૬૬૯ બાદ્રમાસે
શુદ્ધિ ૫ આગરા નગરે લિ. પૂજ્ય કપૂરચંદ ઝપિ. શિ. કલ્યાણઝપિ.
૨૫-૬ આગરાભંડાર;

બીજી પ્રતમાં છેવટની આ કડી વધારે છે.
આગમ મિલનો જે કહો ત્ર. અનુભોધો જાય શી૦
જે વિરહ કિંડં હિ કહ્યું ત્ર. મિછામદુકડં દાય. શી૦

—ઇતિશ્રી શીલવિષયે પુરંદર ત્ર૫ કથા...ચંડપાઈ સમાપ્તા. સં.
૧૮૪૦ ચૈત્ર વદિ પંચમી દિન ગુરવારે. આગરાભંડાર.

—સં. ૧૬૮૩ વર્ષે. શ્રી સુમતિચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
શ્રી વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન રાસોડયં લિખિતઃ સ્વવાચનાય.
૧૬-૧૫ લી૦

—સ. ૧૭૧૭ લિ. ૧૩-૧૭ લી.

—સ. ૧૬૫૨ દ્વિતીય અષાઢ શુદ્ધિ દ્વિતીયા રવૌ દિને.....
રીશ્વર વિજયરાજ્યે વા૦ શ્રી ૫ શ્રીમાણિક્યચંદ્ર મણિ તત્ શિ. ૫. ત્રિત-
યચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. ઝપિ શિવચંદ્ર લિ૦ ત્ર. કા.

આ કૃતિની સ. ૧૬૬૯ ની પ્રતમાં દોહા ધણા, તથા સોરઠ
દૂલ-મિવાય નીચે પ્રમાણે ઢાળ છે.

૧ ચૂનરી મેરી પાટકી-૨ પ્રાણપિયારે નેમિજ-૩ જૂંબકરાની
ઢાલ. ૪ સવડો વાડિહિ હિલ્થો-૫ જોગનાકી ઢાલ. ૬ રામચંદકે ખાજે

(ચંપો મોર લીઓરી). ૭ પાસળિયુંદ જુહારીધ-૮ રચ્યારીકે છોહરા
એ. ૯ ઢાલ-રંગરસ વિરવારે—

(૩૩૨) સોજપ્રખંધ.

૧૮૬ પરમાણુંદ (ત. આણુંદવિમલસૂરિ-શ્રીપતિ-હર્ષા.
ણુંદ શિ.)

(૩૩૩) હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ સં. ૧૬૫૨.

આદિ—

સમરી સરસતિ ભગવતિ શુભમતિ, આપે અવિરલ વાણીજ,
હીરવિજયસૂરિ જગગુર ગાઉ, પરમાણુંદ ચિતિ આણીજ
જય જય જય જગગુર ગછપતિ ગુરૂઓ.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પન્નર (? સોળ) આવને આસો વદિ સાતમિ જાણુજરે
પરમાનંદે કિનાગઢે રચિઓં હીરનિર્વાણુજરે. ૧૦૦

શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસર, તસ શ્રીપતિ ઋષિ સીસજરે,
તસ પદપંકજમધુકરો, હરપાણુંદ યુધ ધસજરે. ૧૦૧

તાસ ચરણ સેવા કરે, પરમાણુંદ ભલે સીસજરે,
ખોલ્યા ગુણ જગગુર તણ્યા, જયવંતા જગિ દીસેજરે. ૧૦૨

—સંવત ૧૬૫૨ વર્ષે પોસ બદિ અમાસ સો શ્રી ગિનાંતદુર્ગે બાટ-
ગાતી સખીદાસ લખિતં. આવિકા પૂતલી પઠનાથે. (આ પરથી જણાય
છે કે આ પ્રત કવિના રચના સંવત્માંજ લખાયેલી છે. ૬-૧૧ માં.

૧૮૭ વિવેકહર્ષ (ત૦ હપોષ્ટકં શિ૦)

(૩૩૪) હીરવિજયસૂરિનો રાસ. સં. ૧૬૫૨ વીજપુરમાં.

આદિ—

રાગ સામેરી.

ધમ ચિંતી મનહ મઝારિએ, પાટણથી કરઈ વિહાર એ

ગણધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧

શાહનદઈ શાહ મુરાદ એ, હીરનઈ વંદઈ અતી આલ્હાદએ

પ્રસાદએ, માગઈ હીરજની દુઆ ધણી. ૨

x

x

x

x

અતે—

રાગ ધન્યાસી.

જયકિ જયકિ જગગુર પટધરો, શ્રી હીરવિજય ગણધારજ,

સાહઅકબર દરગાહમાં જિણિં પામ્યો જય જય કારજ. જય૦

જિહાંલગિં મેર મહીધરો, જિહાંલગિં ગિરવરની રાશિરે

ચિર પ્રતપડિ ગુર ગચ્છધણી, શ્રી વિજયસેન સરીસજ. જય૦ ૬૯

હીર પટાધર ઉગિઉ, પ્રગટ પ્રતાપી સરજ

કુમતિ તિમિર દૂરઈ કરઈ ભવિઅણ સુખ ભરપૂરજ. જય૦ ૧૦૦

વીજપુર વરનયરમાં, પાંડવ નયન વરીસજરે,

હર્ષ આનંદ વિયુષતણો, સીસ દીઈ આસીસ.

વિવેક હર્ષ કહઈ સીસજરે. જય૦ ૧૦૧

—પં. અમરવિજયગણિ શિ૦ મુનિ ગુણવિજય સિપિકૃતં. શ્રી

વિદ્યાપુરે પુરોપકાર્ય. ૬-૧૫ બાલ૦

(૩૩૫) હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ સ્વાધ્યાય. ૧૬૫૨ લગભગ.

આદિ—

રાજવંદન-રાગ.

સરસ વચન ઘઉં સરસતી, પ્રણમી શ્રી ગુરપાય

ગુણરત્ન જિનસાસન ધણી, શ્રી હીરવિજય સરોરાયરે

જગગુર ગાઈઈ, માન્યકિ અકબરશાહિરે

જસ પટિ દીપનકિ, શ્રી વિજયસેન ગચ્છનાહરે જગ. ૧

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

ધસ શ્રી વીરશાસન જગત્રિભાસન શ્રી હીરવિજયસૂરીસરો

જસ શાહિઅમકપર દત્ત છાનઈ ખિરદ સુંદર જગચરો

જસ પદ પ્રગટ પ્રતાપી ઉગ્યક શ્રી વિજયસેન દિવાકરો

કવિરાજ હરપ્રાણુદ પંડિત વિવેકહર્ષ સુહંકરો.

૨૨

—શ્રી સં. ૧૬૫૬ વર્ષે આપાદ સિતાન્ ચતુર્માસ દિને પંડિત
શ્રી પુન્યહર્ષ ગણિનાં શિશોમુનિ જયહર્ષેણ દેવાસનગરે લિપીકૃતા. પ્ર૦
જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(હીરવિજયસૂરિ સ. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આની પ્રતિ
૧૬૫૬ માં લખાયેલી ઉપરપ્રમાણે મોળૂદ છે, તેથી આ સ્વાધ્યાય સં.
૧૬૫૨ ના અંતમાંજ રચવામાં આવેલી જણાય છે.)

૧૮૮ ધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ૦)

(૩૩૬) તીર્થમાલા સ્તોત્ર. (૧૬૫૩)

ધન્યાસી.

શ્રી વિજયદાન સૂરિદં પટ્ટોધર, સૂરિ ગુર હીરવિજયાભિધાના,
નગર ગધારથી જેહ તેડાવિઆ, સાહિ શ્રી અમકપરિ દત્તમાના. શ્રી ૧
ધર્મનું તત્ત્વ પૂચ્છય સવે તે કહ્યું, સાહ કુરંકુઅરિ ધર્મધીરિ,
અતિ વિશેષિ પ્રકાસી કૃપા તિહાં ગુરિ, તેહ મનમાં ધરી ભૂપવીરિ. શ્રીર
પર્વ પળજૂસણિં દિવસ દાદશ લગિ, કુણિં કુણુ જીત્તો વધ ન કરવો,
ધર્યાં દુરમાન કરિ સુગુરનાઇ અપ્પિઆં, નહિં કૃપા વિણિ કિસિં જનમ
તરવો. શ્રી ૩

દાદશ કોશનું જે સદા જલ ભર્યું, નામ ડાબરસરો ગાણુ દરિઉં,
શ્રી હુમાગિસુતઈ વલિઅ લખી અપ્પિઅં જલપ્રહોપઈ નમિં ન
કરિઉં. શ્રી ૪.

માત માથી તનુંજ જમત આનંદકર, જે સકલ જન ઉદ્યોતકારી,
તાસ શિશુ ધર્મવિજયાભિધો ખુધવરો, જે સદા વિમલતર ધર્મધારી. શ્રી ૪

તાસ પદ્યુગ્મઅંભોજમધુકર સમો, તાસ શિશુ વિષ્ણુધ ધનહર્ષ ભાષઈ,
પંચ એ શ્રી જિનાધીશ સંસ્કૃતિયકી, પ્રગટ હુઆં પુણ્યરસ સુધા આપઈ ૬

—છતિ શ્રી તીર્થમાલા સ્તોત્ર શ્રી શાંતિ તીર્થકર સ્તવન નામા-
ધિકાર સ પૂર્ણ-શુભ ભવતુ, કલ્યાણમસ્તુ, શ્રીરસ્તુ, આરોગ્યમસ્તુ, દીર્ઘાયુ.
(હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તે સમયનીજ આ
કૃતિ છે.)

૧૮૯ કુંઞરવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયચંદ્ર-નય-
વિજય શિ૦)

(૩૩૭) + શ્રી હીરવિજયસૂરિ-સલોકો સં. ૧૬૫૨ પછી
આદિ—

સરસતી વરસતી વાણી રસાલ, ચરણકમલ નમી ત્રિકાલ,
શ્રી ગુરુપદપંકજ ધરાઉં, હીરવિજયસૂરી મહાપતિ ગાઉં. ૧

* * * *

અતે—

હીરજીનો ચેલો વધીય વખાંણો, નામે વિજયચંદ્ર પંડિત જાણો,
નયવિજય પંડિત જગીસ, તસ સીસ કુંઞરવિજય કવીસ. ૮૦
જગગુરુકેરા ને ગુણુ ગાવે, તસ મનવંછિત સદૃશ ફલાઈ,
હીરજી હુકે જિનસાસણુબાણુ, નાંચ જપંતાં કુશલ કલ્યાણુ. ૮૧

—પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય.

૧૯૦ જયચંદ્ર(પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ્ર-રાયચંદ્ર-વિમલચંદ્ર શિ.)

(૩૩૮) + રસરત્નરાસ સં. ૧૬૫૪ ખંભાતમાં.

(આ રાયચંદ્રસૂરિના સખધમાં રાસ છે.)

આદિ—

ધુરિ પહિલી ૧-વસ્તુહંદ.

આદિ નિષ્કુવર આદિ નિષ્કુવર અનિત જિનનાથ,

શ્રી સંભવ અભિનંદનહ સુમતિ પદમપ્રભ સુપાસ સુંદર;
અંદ્રપ્રભ ઉલ્હાસકર સુવિધિ સીતલ શ્રેયાંસ સંકર,
વાસુપૂજ્ય નઈ વિમલજિન અનંત ધર્મ શ્રી સંતિ,
કુંથુ અર મહિલ મુનિસુવત નમિ નેમી ધનકંતિ. ૧

પાસ જિનવર પાસ જિનવર સુખકાર,
વર્ધમાન ચક્રવીસમઉ સકલ લોકદુહરાસિ ભંજઈ;
મોહ મહાભડ વસિ કરી મયણુ માણુ ઘણુ હેલિ ગંજઈ,
ગૌતમ ગણુધર તેહનઉ, લખધિ તણુઉ ભંડાર,
સમરણુ માત્રઈ જેહનઈ, હોષ સુજય જયકાર. ૨

આસ પૂરણુ આસ પૂરણુ કલ્પતર સાલ,
શ્રી પાસચદ સૂરીસર યુગપ્રધાન મહિમા વિરાજિત,
પંચમકાલિ વિશાલ જિણિ સુગતિપંથ પ્રકટિય સુશોભિત,
તાસુ તણુ પયકજ નમી, આણી મન ઉલ્હાસ,
વડ તપગચ્છ ગુર ગાઈયઉ, પૂરઉ મનની આસ. ૩

દુહા.

શ્રી રાયચંદ સરિંદવર, પુરપરયણુ અવતાર,
મનમોહન મહિમાનિલઉ, કલા તણુઉ ભંડાર. ૪
ભવિક કમલ પડિઓહણુઓ, મિથ્યા તિમર હરંતિ,
છત્રીસી છત્રીસ ગુણુ, અહનિસિ જે ધારંતિ. ૫

* * * *

અતે—

દાલ રર કનકકમલ પગલાં કવઈ-એ દેશી.

ચિર પ્રતપઉ સડીસરએ જાંલગિ એર ગિરિંદ,
જયચંદ ગણિ ઉચ્ચરઈ એ, ભગતિઈ મન એકંત, જયચંદ ગણિ. ૨૩૭

* * * *

શુંભવપુરવર પાસજી એ, ચિંતામણિ સમ ગણિ,
તાસુ તણુઈ સુવસાઉચઈએ, રચંઉ રાસ રસાવ. જય. ૨૪૮

સંવત સોલ સરવેદ નઈ એ, સંવચ્છરિ અભિરામિ,
 ભગતિ ભાવિ મઈ ગાધયક એ, શ્રી રાયચંદ સૂરિદ. જય. ૨૫૦
 દેવેંદ્રાદિક જઈ મિલઈ એ, પાર ન પામઈ તોઈ,
 તે ગુણ કેતા હું કહઉં એ, પશ્ચિ એ ભગતિ વિચારિ. જય, ૨૫૨
 જે આગમિચક્ર નહુ મિલઈએ, મિચ્છાદુકૃષ્ણ તાસુ,
 હિવ દ્વં માગઈં એતલકં એ, પૂરક મનહ જગીસ,
 ગણિ જયચંદ ઇમ વીનવઈ એ, સેવ કરઉં નિસિદીસ. જ. ૨૫૪
 વસ્તુ.

ન્યાન ગુણનિધિ ન્યાન ગુણનિધિ સુગુર વિખ્યાત,
 શ્રી રાયચંદ સૂરીસર સકલસાર ગુણદેહ ભૂષિત.
 તાસુ તણા ગુણ વર્ણવ્યા પાસનાહ સુપ્રસાદિ શોભિત,
 મુનિ કુવરજી ગણિવર પ્રાર્થનિ ભગતિ જગીસ,
 ગણિ શ્રી જયચંદ વીનવઈ પૂરક મનહ જગીસ. ૨૫૬

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૬ શુક્રવારે, લિખિત કુંયરજી
 ગણિના—શ્રી અહમ્મદવાદ નગરે. પ્ર. એ. રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧.

(૩૩૯) +રાયચંદ્રસૂરિ આરમાસ.

આદિ—

દૂહા.

સુદરશ પુગળવર, સોહગ મંગલકાર,
 મનમોહન જિઓ વલ્લહઓ, પરતપિ સુર અવતાર. ૧
 શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, મહિઅલિ મહિમાવંત,
 ગુણ આગર લીલાપવર, સારદ સસિ જિમ સંત. ૨

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, જે સેવઈ નરનારિ,
 ગણિ જયચંદ ઇમ ઉચ્ચરઈ, તસુ હુઈ જયજયકાર. ૩૯

—લિખિત કુંયરજી. અહમ્મદવાદે.

—પ્ર૦ એ. રાસસંગ્રહ.

[આ કવિ વિમલચંદ્ર સૂરિના પટ્ટધર હતા. વિમલચંદ્ર સૂરિના મૂળ રાજનગરના શ્રીમાલી સઘરી રાજપાલ પિતા અને સુખમાદે માતા. તેની દીક્ષા સં. ૧૬૫૬ વૈ. શુ. ૬ ને દિને, આચાર્યપદ ખંભાતમાં સ. ૧૬૬૯ વૈ. શુ. ૬ ને દિને પામ્યા ને સ્વર્ગે સં. ૧૬૭૪ ના આસો શુદ્ધ ૧૩ ને દિને ગયા. આ સૂરિના હાથથી પુંગએ સં. ૧૬૭૦ ના અસાડ સુદ ૯ દિને રાજનગરમાં દીક્ષા લીધી. તે પુંગએ મહા ઉચ્ચતપ કરી તપસી તરીકે પ્રસિદ્ધિ કરી. તે પુંગ ઋષિએ આપણા કવિ જયચંદ્રસૂરિની પાસે રહી તપ કરેલું છે. કુલ ૧૨૩૨૨ ઉપવાસ કર્યા હતા. તપની સંખ્યા ઉપાધ્યાય સમયસુંદરજીએ કરેલ પુનઃ ઋષિનો રાસ અને મુનિ હીરરાજના શિષ્ય દલમદે કરેલ પુનરતન-રાસમાંથી મળી શકશે. જયચંદ્રસૂરિ મૂળ વીકાનેરના ઓસવાળ હતા. તેમનાં માતા પિતાનાં નામ જેતસિંહ અને જેતલદે હતાં. તેમને સં. ૧૬૭૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું ને સં. ૧૬૯૯ અસાડ સુદ ૧૫ દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યાં. આમના વખતમાં અમદાવાદમાં શાંતિદાસ શેઠના પ્રયત્નોથી સ. ૧૬૮૦ માં સાગર-પક્ષ નીકળ્યો.]

પાર્થચંદ્રસૂરિના ૯૭ દૂહા. જોધપુરમાં

અંત—

પાર્થચંદ્ર પટ્ટોધરજી, સમરચંદ્ર ગુરૂ સૂર,	
પરતે ગુરૂને પાલીયા પંચ મહાવ્રત પૂર.	૪૪
સમરચંદ્ર ગુરૂ સારિખા, રાજચંદ્ર તિલ્હરાત,	
ખડગધાર ચારિત્ર ખરો ચઢે ધરાલભ ખાત.	૪૫
ગચ્છધોરી ગાળે ગુહિર વિમલચંદ્ર વડવાર,	
પટ્ટોધરજી પ્રગટીયો જયચંદ્ર જગે આધાર.	૪૬
જે રાજા પરમહ જે સહુકો નામે શીપ,	
જયચંદ્ર આયો જોધપુર પુગી સખહિ જગીસ.	૪૭

૧૯૧ જ્ઞાનસાગર બીજા (ત૦ વિજયસેનસૂરિ-રવિસાગર શિ.)
(૩૪૦) નેમિચંદ્રાવલા. સં. ૧૬૫૫ જીર્ણમઠ (નૂનામઠ)માં.

આદિ—

સરસતિ ભગવતી મન ધરીરે, સમરી શ્રી ગુરુપાય,
નેમકુમર ગુણ ગાયવારે, મુજ મન ઉલટ થાય.
મુજ મન ઉલટ થાય અપાર, સ્તવચૂં યાદવ કુલસિણુગાર,
બાવીસમો જિનવર બ્રહ્મચારી, જયજય નેમજી જગદિનકારી. ૧
રાજમતી ભરતાર, વધી વધી વંદીયેરે,
રેવતગિરિ હિતકાર, દેખ્યાં ચિત આણંદીયેરે; રાજમતી ૨

અંત—

સંવત સોલપંચાવનેરે, જીરણુમઠ ચોમાસ,
રેવતકાચલ ગણરેરે, બિજલ સમ કૈલાસ,
ઉજ્જલ સમ કૈલાસ પ્રસાદ, દીક્ષાથી ટલિઓ વિપવાદ,
નેમિ જિણેસર સામી થુણિઓ, તિહાંથી સફલ જમવારો મણિઓ. ૭૨
તપગચ્છ નાયક જગજ્યોરે, શ્રી વિજયસેન સૂરિદ,
તપગચ્છમાંલિ ગાજતોરે, રવિસાગર મુનિદ,
રવિસાગર મુણિદ સોભાગી, તપ જપ કિરિયાસું લય લાગી,
સેવક ન્યાનસાગર સુપકારી, સ્તવીઓ નેમિ સ્વામી આધારી. ૭૩
(પદ્ય ૧૪૪ પૃષ્ઠ ૫ પ્ર. કાં. વડો.)

—લિ. ધર્મવિજ્ઞે-લક્ષ્મીવિજ્ઞેજી, સં. ૧૬૩૨ ફા. વ. ૯ ભાવ-
નગરે ઋષભદેવ પ્રસાદાત્ ૬-૧૪ ધો.-પા. ૭ ગ્રે. ૨.

૧૯૨ જયવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-કલ્યાણવિજય ઉ. શિ.)
(૩૪૧) + હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાણિ સગ્રાય. ૧૬૫૨ પછી.

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણમિઅ પાસજિણુંદ દેવ, સંપયસુહકારણુ,
સંખેસર પુરમંડણુઉ, દુહદુરીયનિવારણુ,

ઉદાહરણ.

પુણ્યખાણિ ગુરુ હીરનીએ પમાણું મનિં આણુંદ,
ભવિયણુ જણુ સહુ સાંભલક જિમ લહુ પરમાણુંદ. ૧

* * * *

અતે—

સિરિ વિજયસેન સુરિંદ રાય. સંપ્રતિ જયવંતક, ૧
ભવિક છવ પ્રતિયુગ્વર્ષ, વિહરછ મલપંતુ,
સુવિહિત જનનિં હિતકરંએ, કરણારસભંડાર,
વિનય કરી જેઓ વસછ, લહસછ (તે) ભવપાર. ૨૨
મુકત કલ્યાણ નિવાસ ગેહ, અનિ સુદર સોહઈ,
સિરિ કલ્યાણવિજયવાચક પ્રતિ, દીહઈ મન મોહછ,
તાસ સીસ જયવિજય ભણઈ એ પૂર મનહ જગીસ, ૨૩
સિરિ વિજયસેન સુરીસર, પ્રતિપક કોડિ વરીસ. ૨૩

—પ્ર૦ જૈ-અ-ગૂર્જર કાવ્ય મંચય.

(૩૪૨) +કલ્યાણવિજયગણિનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ આસો શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિવરદાયકો, સ જયો શિવમ જિણુદ,
ભારત સભવ ભવિઅજણુ, મોહણુ કમલ દિણુદ. ૧
શાંતિ જિણુસર મનિ ધરં, શિવકર ત્રિજગ મઝારિ,
સિદ્ધિ વધૂ વસ્ત્રાભણી, વરીઓ સંજમ ભાર. ૨

* * * *

અતે—

ઢાલ ૧૪.

સાધુ શિરોમણી વંદીએ, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયરે,
* * * *
શ્રી હીરવિજયસુરી રાજીઓ, કલિયુગિ જુગહપ્રધાનરે,
સાહિ અકતર રાજણિં યુગવી, દીધુ છવ અભયદાનરે. સાધુ. ૨૬૪

જસ પાટ જેસંધળ જયુ, જૌતમ સમ પ્રતિરપરે,
 પ્રગટયો સવાઇ હીરશે, પરિખીઓ અકખર ભૂપરે. સાધુ. ૨૬૫
 હીરળ શીશ જગિ વદ્ધહો, શ્રી કલ્યાણવિજય ગુણગેહરે,
 વાચકરામ મેં માઇઓ, જંગમ તીરથ એહરે. સાધુ. ૨૬૬
 જવ લગી શેશ મહી ધરે, જાં સુર ગિરિ ઘિર થાયરે,
 જાં રવિ શશિ અહગણુ તપે, તાં પ્રતપો મુનિરાયરે. સાધુ. ૨૬૭
 સંવત સોલપચાવન, વત્સર આસો માસરે,
 શુદ્ધ પખ્ય પંચમિ દિને, રચીઓ અનોપમ રાસરે. સાધુ. ૨૬૮
 જગિ જયવંતા કલ્યાણુ, પૂરો મનહ જગીસરે,
 સેવા ચરણકમલ તણી, માગે જયવિજય શીશરે. સાધુ. ૨૬૯
 ભણે ગુણે જે સાંભલે, ગુર ગુણુ એક ચિત્ત જાણુરે,
 વાચિત સર્વ સુખ અનુભવે, પામે તે કોડી કલ્યાણુરે. સાધુ. ૨૭૦

—પ્ર૦ મારી જૈન એ. રાસમાળા ભાગ ૧-; બા.

(૩૪૩)+ શ્રી સમેતશિખર રાસ * સં. ૧૬૬૧.

* “આનું ખીજું નામ પુર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટી છે. આમાં વિજયદેવસૂરિના સમયમાં મથુરાના સંઘવી બિખુએ કાઢેલા સંઘનો પ્રસંગ છે તે સઘ મથુરાથી નીકળી પીરોજખાદ, ચંદવાડ, રેયડી, સોરીપુર, શાહમદપુર, કૈશાખી, ફતેપુર, વાણુરસી, સિહપુરી, ચંદ્રાવતી, પાટલીપુત્ર તથા તુગીયા નગરીઓમાં યાત્રા કરતો કરતો સેહાર નગરમાં આવ્યો. ત્યાં રાય શિવરામને મળીને રસ્તામાં વાટ વિપમ હોવાથી માર્ગદર્શકો તથા રક્ષકો લીધા. લંગોટીવાલા તથા ઉઘાડા મસ્તકવાળા લોકો, કદલી વગેરે વસ્ત્રોનાં વનો તથા કૌતુકો જોતો જોતો સંઘ સમેતાચલ આવ્યો. અહીં પાલગંજના રાજા પૃથ્વીચંદ્ર સાથે આવીને યાત્રા કરાવી. સઘ ત્યાંથી મગધદેશમાં થઈને પાછો ફર્યો. રસ્તામાં રાજગૃહી, પાવાપુરી, જંખીઆમ, જંકણુપુરી, અયોધ્યા, રતનપુરી અને કંપિલપુરમાં તીર્થયાત્રા કરીને સંઘ સ્વસ્થાને—મથુરામાં પાછો આવ્યો.” આ કવિ જયવિજયજીએ સસ્કૃતમાં શોભનસ્તુતિપર દીકા (સ. ૧૬૪૧)

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રભુમીઅ સહગુરતણા પાપ સુહસંપતિકારી,
સરસતિ સામિણિ વીનવું દિલ મુઝ મતિ સારી,
ચૈત્યપ્રવાડી ભાગું ભાવિ પૂરવ દિસિ કેરી,
જનમભૂમિ જિનવરતણી વંડું ઉદેરી,

અંતે—

કલશ.

૧

તપગચ્છ નાયક શુભમતિ દાયક શ્રી વિજયમેન સુરિંદ,
તસ પરગયણુ વિભાસણુ દ્વિનકર શ્રી વિજયદેવ મુણિદ,
વાચક સયલ ચૂડામણિ સોહઠ નિરમલ ન્યાનનિવાસ,
શ્રી કલ્યાણુવિજય ગુરચરણુ પ્રસાદઈ હુવો મુઝ બોધપ્રકાશ. ૮૮
સસિ રસ સુરપતિ વચ્છર આતપ એકાદિસિ પુત્રવારણ,
સમેતાચલ મહાતીરથ કેરું સ્તવન રચ્યુ મતિસારઈ. ૮૯
પઠઈ ગુણઈ જે અવણે નિસુણુઈ તીરથ મહિમા ભાવઈ,
જયવિજય વિગુણ ધમ જ પઈ મુખ અનતા સો પાવઈ. ૯૦

(પ્ર. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. વડોદરા.) સમ્મેત-
શિખર તીર્થમાલા એ નામથી પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ પૃ. ૨૨-૩૨માં
પણ પ્રાંત થયેલ છે.

૧૯૩ લલિતપ્રભ (પૌ. કમલપ્રભસુરિ-પુણ્યપ્રભસુરિ શિ.)

(૩૪૪) ચંદરાજનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ માહ શુ. ૧૦ ગુર,

અણુહિલપાટણુમાં.

અને કલ્પદીપિકા રચેલ છે. કલ્પદીપિકાનો ઉલ્લેખ કવિ ઋષભદાસે હીર-
વિજયસુરિરાસમાં કર્યો છે:—‘જસવિજય જયવિજય પન્નાસ કલ્પદીપિકા
કાંધી ખાસ’ પૃ. ૧૦૮. હીરવિજયસુરિ અકબરની મુલાકાતે ગયા ત્યારે
આ જયવિજયજી પણ તેમની સાથેજ ગયા હતા.

આદિ—

મંગલકરણ્ય પ્રણય સદા, મહામંત્ર નવકાર,	
નવપદ ધ્યાતાં પામીધ, સંપદ યશ વિસ્તાર,	૧
સરસતિ ભારતિ મુઝ દીયુ, સુંદર વાણિવિદ્યાસ,	
તુઝ પય ધ્યાનિં કવિય રસ. વિરચ્ય મન ઉલ્લાસિ.	૨
શ્રી સદગુરુ ચરણે નમી, ગાસ્તું શ્રી રવિરાય,	
શ્રી ચંદ્રકેવલિ તે જયુ, નાંમિં નવનિધિ થાધ.	૩
આંગિલ વર્ધમાનતપિં પાંચુ ઋદ્ધિ વિસાલ,	
ઉત્સર્પિણિ વારે હૃદિ, શ્રી ચંદ્ર સાધુ રસાલ.	૪
ગૌતમ ગણધર ભાસિઉં, ચેટક આગલિ જાણિ,	
તાસ ચરિત પમણું હિવર્ધ, સુણયો ચનુર સુગણ.	૫

*

*

*

*

અંતે—

ચતુર્થખંડ સંપૂર્ણ.

અથ ચૂલિકા-કનક કમલ પગલાં કવચએ—એ દાસ રાગ ધન્યાસી.	
ચંદ્ર ગઠિ ગુણ માધએ, નિહાં ગઠ પૂનિમ સાર,	
શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ સુરીસરએ, ગુણિહિ ગૌતમ અવતાર,	
ચંદ્રપ્રભુ સૂરીસરએ.	૧
પ્રધાન શાખા નિહાં જાણીધએ, તસુ અદિતિય વિશાલ,	
કમલવદન કમલાકરએ, કમલ નયન પ્રભુ સોધ,	૨
કમલપ્રભ સુરિપાટ બાણું એ, પુણ્યપ્રભ સુરિરાય	
પુણ્યઈ પદ્મા પાંખીધએ, પુણ્યઈ સંપતિ પાઈ.	૩
પુણ્યઈ નરપતિ પદ લહે પુણ્યે તેજપ્રકાશિ,	
પુણ્યવંત ગુરૂસીસ બાણું એ, શ્રી વિદ્યાપ્રભસુરિ જાસ.	૪
વિદ્યાઈ વિત પાંખીધએ, વિદ્યા રાય નમે પાય	
વિદ્યાઈ દેવ વસિ હુધએ, અલિય વિધન સતિ જાઈ.	૫
જસ પાંખે વિદ્યાધિકીએ, વિદ્યા ધરમ ઉદાર	
મુગતિ લહધ પરંપરાએ વિદ્યા મુખ વિસ્તાર.	૬

- તસુ સીસએ ધન ભણુધએ, શ્રી લલિતપ્રભસૂરિ ભાવે તુ-ચ
 શ્રી ચંદ્રચરિત તે જાણીઉએ, બોલે ઉક્તિ આવે તુ. ૭
- સવત સોલપચાવને એ, માધમાસિ વિચારતુ
 સુકલપક્ષ તસુ જાણીધએ, દસમિ તિથિધતે સારતુ ૮
- ગુરુવારિ રચના કરીએ, રોહણી ક્ષેત્ર જોધ તુ
 બણે ગુણે જે ભાવસિઉ એ, તસુએ સુખકર હોધતુ- ૯
- આણુહલવાડે પાટણ એ હંદેરવાડે જાણી તુ
 સામયો પાન સોહાકરએ, નમિઈ આણુંદ આણી તુ- ૧૦
- તપ ઉપરિ એ ચરિત કટુએ, તપથી સુખ વિલાસ તુ ચ.
 તપ મોટુ જગિ જાણીધએ, તપ છે કલ્પ રસાલ. ૧૧
- ભવિક શ્રાવક બહુ ભાવથી એ, આદર લાધી તેહનુ સાર તુ,
 પાસ જિણુંદ પ્રભાવથી એ, રચીકિ રાસ ઉદાર તુ. ૧૨
- તપ પુણ્ય મહિમા અતિ ઘણો એ, સુણિયો આણી શ્રેષ્ઠ તુ,
 શ્રી ચંદ સુણતાં ભાવમિક એ, હુધ અવિચલ ખેમ તુ. ૧૩

—આબુદ્દક્કપુર પત્તને દેવે સુરજસુન અગાવીદાસેન મીદં પુસ્તક
 લેખી ૬૧. ૬૧-૧૫ ૩૦, ૨૮

[આ કવિ પૂણિમાગચ્છની પ્રધાનશાખામાં થયા છે એવું પ્રતિમા
 કુખો પરથી જણાય છે. તેમના ગુરૂના ગુરૂ પ્રણયપ્રભસૂરિનો સં. ૧૬૦૮
 નો પ્રતિમા લેખ મળી આવે છે. જુઓ લેખાંક ૧૨૪ અને ખુદ
 કવિનો પ્રતિમા લેખ સં. ૧૬૫૪ નો મળી આવે છે જુઓ લેખાંક
 ૧૦૧ ધા. પ્ર. સં. ભા. ૧. કવિનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૬૫૪ વર્ષે માધ વદિ ૧ રવૌ શ્રી શ્રીમાલગાતીય દોસી
 વીરપાલ ભાર્યા પુજી સુત દોસી રહિઆકેન શ્રી સંભવનાથબિળ કારાપિત
 શ્રી પૂણિમા પક્ષે પ્રધાનશાખાયાં શ્રી વિદ્યાપ્રભસૂરિ પદે શ્રી લલિતપ્રભ-
 સૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં.

આ લેખ આણુસમા ગામના મંદિરમાં ધાતુની પંચતીર્થો પર છે.]

૧૯૪ નર્મદાચાર્ય (ત૦ કમલકલશ શાખા-કમલકલશ-
સુરિ-મતિલાવણ્ય અને બીજા-કનક શિ૦)
(૩૪૫) કેકશાન્ત્ર ચતુષ્પદી. સં. ૧૬૫૬ (શક ૧૫૨૧) વિજયા-
દશમી, ખુદ પુરહાનપુરમા.

અંતે—

હવે કવિ નરખુદ બોલે એ કથા, નામ હામ પોતાના યથા,
કવણુ વશ માર્હે ઉપના, તેહ મંદેપ બોલુ અધુના. ૫૯

ગુજર દેશમાંહિં અભિરામ, ધર્મ ધ્યાનનો ઉત્તમ હામ,
યતિ સતિ તપ આગમ જ્ઞાન, સર્વ લોક વસે સાવધાન. ૬૦

કલિયુગ ગગા જ (સા?) ગરમતી, ઉત્તમ નીર વહેં સારવતી,
સદા કાલ જલ પૂરણુ વહેં, રતાન પાપનણાં નર દહેં. ૬૧

કહે નગર વસે અભિરામ, અમદાવાદ શ્રી ઉત્તમ હામ,
સર્વ વસ્તુ પામીજે જેહ, જંખુદીપમાંહિ ન મલે તેહ. ૬૨

શ્રી શ્રીમાલી તિહા વિવહાર, દેવરાજ નામે ઉપચાર,
માન દીપે મહમદ સુલતાણુ, મહિના માહિ વડો બધા. ૬૩

તેહ ધરે કુલવતી સાર, વિપક્ષ પૂરણુ કુલવિખાન.
રાગુલદે નામે ઉતરે, તેહની કુખે દ. અવતર્યો. ૬૪

કર્મસંયોગે માર દેશ, નગર શીરોહિ કીધ પ્રવેશ,
તિહાં રહેવાનો કીધો હામ, યોગા થયા લલ્યા ગુણુઆમ. ૬૫

નવમૈ વરષે શ્રી ગુરતણા, પામ્યા ચરણુ મનોરથ ધણા,
દીક્ષા લીધી શ્રી ગુર પાશ, ભવબંધણુ તે છોડ્યા તાસ. ૬૬

શ્રી તપગઢમાંહિં જશવંત. કમલ કેલશ શાખા બોલંત,
ગઢનાયક શ્રી પૂજ્ય પ્રમાણુ, જાણુ મગન ઉદંતા ભાણુ. ૬૭

ધર્મ ધુરંધર શ્રી ગુર નામ, કમલકલશ શિષ્ય અભિરામ,
મહા ગુણુવંત મહા ગંભીર, પંચમહાવ્રત યતિ સુધીર. ૬૮

- ગ્રોઢ ભટારક પાટધારિ ધારણી, જેહની કીરત યુગમાં ધણી,
મહા ગુણવંતા મણુધર ભાવ, પંડિત શ્રી મતિલાવણ્ય ભાવ. ૬૯
- બીજા પન્યાસ શ્રીગધર,.....કહે સુખવાસ,
ત્રીજા ગણિ શ્રીમતિ પન્યાસ, કલ્યા ભાવ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણુ. ૭૦
- સુરિધરના મણુધર એહ, કેતલા નામ કહુ બહુ તેહ,
ગછમાહિ ગુણવંત ગંભીર, યતિઆત કનક નમૈ ધીર. ૭૧
- એહવા સુર ભટારક જેહ, કહુ ઉપમા સવાઈ તેહ,
શિષ્ય નરબુદ્ધનૈં કરણુ કરી, દીધો પદ તૈં ઉત્તમ ધરી. ૭૨
- દેઈ દીક્ષા નેં દીધો મંત્ર, શ્રી સરસ્વતી બાંધ્યો તંત્ર,
દાણા દિવસ મેં સેવા કરી, શ્રી સારદ કરણા આદરી. ૭૩
- વર્ષે તેર મૈં આગ્યો માન માતંગી દીધો વરદાન,
શ્રી ગુરચરણ પસાઈ કરી, કવિજન મતિ નરબદ્ધ આચરી. ૭૪
- ધણા દિવસ ગુરને સેવિયા, બણી ગણીનૈં પોઢા થયાં,
વિહાર કર્મ તિહાથી કીધ, શ્રી ગુરની અનુઆસા લીધ. ૯૫
- દક્ષણુ દેશ પ્રતિ કાગો વિચાર, કોતુક્યા આ દેશ અપાર,
અનેક બોધવીયા જીવનૈં, કવિ મંદમતિ પામિ દેશનૈં. ૧૦૬
- દેવયોગ આશંતાં સહી, આનદેશમૈં આગ્યા વહી,
ગઢ આસેર નિહાં અભિરામ, અરહાપુર નગરનો નામ. ૭૭
- રાજ બલવંત સુગણુ, વેરીના ભાજૈં ભડ દાણુ,
સદા અભગ તરવારહ તેજ, જાનિ ફારક કલાવિવેદ. ૭૮
- મીરાંહ ફલસાહ સુગણુ, તાસ પત્ર બલવત વખાણુ,
મીરાં બહાદુર સાહ થારડી, કીરત ધણી ન જાણું લખી. ૭૯
- સંવત સોલ છપને સાર, શક પનર એકવીસ મઝારિ,
ધતુ અયમ દક્ષિણુદિશ રવિ, શરદશપતિ માહિ બાલ કવિ. ૮૦
- આસુ અધિક મહોછવ માસ, પક્ષ અજૂ આલેં શશિ પ્રકાશ.
વિજયા દશમી મન આણુંદ, વાસર બુધ સુખ પરમાણુંદ. ૮૧

- ઉત્તરા આપાદ નક્ષત્ર સુવિચાર, શ્રી નરપુદ્ગ એહૈં કવિરાજ,
કર્કરાશિ ગુરુ ગ્રહ ભોગવૈ; તુલે શનિ આવણુ ચીતવૈ. ૮૨
- સુભ મહુરત શુભ વેલા સાર, ઉત્તમ લક્ષણુ તણો વિચાર.
શ્રી નરપુદ્ગ એહૈં કવિરાજ, કરી ચોપઇ સંપૂર્ણ આજ. ૮૩
- શ્રી ગુરુ તણી કૃપા આહરી, કોઠ ચોપઇ સંપૂર્ણ કરી,
જે નર હોવેં ચતુર સુખાણુ, નારિ પ્રેમ વિલૂપા પ્રમાણુ. ૮૪
- તે એ કથા સુણુસેં સદી, અથવા ન પાશૈ સરસી લહી,
સુણુતાં ચિત્ત હોસ્યે આણુંદ, પરમસુખ પામૈ પરમાણુંદ. ૮૫
- કોઠ તણો મદ લેઇ કરી, ચાલ ચોપઈ કવિ કચરી,
ચુરહાંનપુર નગરમાં થઈ, કોઠદેવ નામે ચોપઇ. ૮૬
- દશ પ્રકાર સંપૂર્ણ હુઆ, વિગત કરિ કથા જૂજૂઆ,
શ્રી માતંગીને વરદાન, કરી ચોપઇ અમૃત સમાન. ૮૭
- જે નર સ્ત્રીઆલુપધા હસૈ, તેહ નામને ઈણી ઐથ વસૈ,
નિમ કમલ માહિ બમર રમૈ; ગંધ કેતકી છાંડે કીમૈ. ૮૮
- નાના ગ્રંથ તણા મત જોય, કોઠ ચોપઇ કીધી સોય,
શ્રી નરપુદ્ગ કહૈ કવિરાજ, એહ ગ્રંથ ચરિ હસ્યો સમસાજ. ૮૯
- જે નર સૈથે શ્રવણે સહી, યુધી વિસ્તાર હોસૈ નર લહી,
વિરહી તણા ભાજસૈ દુઃખ, ભોગી જનને પ્રાપ્ત સુખ. ૯૦
- નિહાં લગેં રવિ શશિ મગનૈં તપૈ, નિહાં લગેં મેર મહિમધ્ય જપૈ.
નિહાં લગેં કથા રહિસૈ પુરાણુ, કવિ નરપુદ્ગ કહૈં કથા વખાણુ. ૯૧
- કામશાસ્ત્ર મતિ ઉત્તમ એહ, દેઇ ચિત્તનેં સુણુસેં જેહ,
અનંત સુખ પામિસેં સદા, શ્રી નરપુદ્ગ કહે સુખસંપદા. ૯૨

—છતિશ્રી મળિજનાચાર્ય શ્રી નરપુદ્ગચાર્યવિરચિતે કોઠશાસ્ત્રે
દશમ પ્રકાર સ્થિતિવર્ણપ્રકાર સંપૂર્ણ સં. ૧૭૯૨ વર્ષે કાર્તિક માસે
શુકલ પક્ષે દશમી નિથા ગુરવાસરે વડગામ મધ્યે.

(પત્ર ૪૬ પ્ર. કા.)

[લઘુ પૌરાણિક તપગચ્છપદાવલીમાં જણાવ્યું છે કે સુમતિસાધુ-
સૂરિએ પ્રથમ ઈન્દ્રિનંદી અને કમલકલશ નામના બે શિષ્યોને આચાર્યપદ
આપ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી તેમને સૂરિમંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવે કહ્યું કે
આ બેને આચાર્યપદ આપ્યું તે ઠીક નહીં કર્યું, કારણકે એઓ ગચ્છનો
ભેદ કરશે, તેથી સુમતિસૂરિએ ફરી એક નવા આચાર્ય બનાવ્યા અને
તેમનું નામ હેમવિમલસૂરિ એવું આપ્યું. સુમતિસૂરિના સ્વર્ગરથ થયા
પછી ઉક્ત બંને આચાર્યોએ પોતપોતાના ગુહા સમુદાયો પ્રવર્તાવ્યા;
જેમાંથી ઈન્દ્રિનંદીસૂરિની શાખાવાળા 'કુતબપુરા' કહેવાવા લાગ્યા અને
કમલકલશસૂરિની શાખાવાળા 'કમલકલશ' ના નામથી ઓળખાવા
લાગ્યા. મૂળ સમુદાય 'પાલણપુરા' ના નામે પ્રખ્યાત થયો. એજ કમલ
કલશસૂરિના શિષ્ય જયકલ્યાણસૂરિ થયા હતા કે જેમણે સં. ૧૫૬૬ ના
ફાલ્ગુન શુદ્ધ દશમીએ આપ્ત પર્વતપર પ્રાક્રવાટ જ્ઞાતિના સં., સહસ્ત્રાએ
અચલગઢ ઉપર મહારાગ્નધિરાજ જગમાલજીના રાજ્યમાં ચતુર્મુખવિહાર
બનાવ્યો તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે વખતે તેમની સાથે ચરણસુંદરસૂરિ
આદિ બીજો પણ ફેટલોક શિષ્ય પરિવાર હતો. જુઓ લેખાંક ૨૬૩
અને ૨૬૮ મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ
ભાગ ૨ જો. કમલકલશ ગચ્છ સં. ૧૫૭૨ માં થયો એવું વીજપુર
વિદ્યાશાલાના ૩૧ મા ડાખડામાં એક પદાવલિ છે તેમાં ચોથે પાને
લખ્યું છે.]

૧૯૫ ગુણવિનય.*

(ખ૦ ક્ષેમશાખા-ક્ષેમરાજઉ૦-વાચનાચાર્ય પ્રમોહમાણિક્ય-
જયસોમ ઉ૦ શિ૦)

(૩૪૬)+ કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ. સં. ૧૬૫૫ મહા વદિ ૧૦
સંધરનગરમાં.

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં ગ્રંથો બનાવ્યા છે તે પૈકી ખંડ
પ્રશન્તિ કાવ્ય વૃત્તિ-ટીકા સં. ૧૬૪૧. દમયંતીચંદ્ર વૃત્તિ-ટીકા સં.

આદિ—

- ફલવધિ પાસ પ્રમાણ કરિ, વાગ વાણિ સમરેવિ.
શ્રી જિનકુશલ મુણિંદપય, હૃદયકમલિસુ ધરેવિ. ૧
- શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યકે, યુગપ્રધાન જિણ્યુદં,
શ્રી જિનસિંહ મુનિંદવર, જિન રંજિય નૃપચંદ. ૨
- તાસુ કથનિ ઉવચાય ગુર, શ્રી જયસોમ સુસીસ,
વાચનાચારિજ ગુણવિનય, મનધરિ અધિક જગીસ. ૩
- જિનશાસન ઉચોતકર, કરમચંદ નૃપચંદ.
તેહની વંશપરંપરા, પ્રભણુઈ સોહગકંદ. ૪
- તે નિસુણુક હરખઈ કરી, મંત્રીસર પરખધ,
ધરમવત ગુણ ગાવતા, જિમ હુવઈ શુભ અન્કખંધ. ૫

૧૬૪૬, ૨૬વંશ ટીકા સં. ૧૬૪૬, પ્રાકૃત વૈરાગ્ય શતક ટીકા સં. ૧૬૪૭ સમોધ સમતિકા વૃત્તિ સં. ૧૬૫૧; વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખ નં સં. ૧૬૫૭ લઘુ અજિતશાંતિ ટીકા સં. ૧૬૫૯, ઇદ્રિયપરાજયશતક વૃત્તિ સં. ૧૬૬૪ ક્રિસત્રોદ્ધટનકુલકખંડન (તપાગચ્છનું ખંડન અને ખરતરગચ્છના મંડ-નરૂપે) સં. ૧૬૬૫. આ ઉપરાંત જેનો રચનાસમય અસૂત છે એવી બીજી રચનાઓ જિનવલ્લભીય અજિત શાંતિ વૃત્તિ, મિતભાષિણી વૃત્તિ, સામ્વત્ય શબ્દાર્થ સચુચ્ય ઇત્યાદિ. તે પરથી તે એક સત્તરમા સૈદ્ધાંત વિદ્વાન ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. વધુ માટે જુઓ. ઐ. રા. સ. ભા. ૩ અને જૈ. ઐ. ગુજર કાવ્ય સચય. ભાષાનું કાવ્ય નામે કર્મચંદ્ર પ્રબંધ, કર્તાએ ખીજે સંસ્કૃતમાંનો વંશપ્રબંધ જોઈને કર્યો છે. જુઓ ઉપર ટુંક ૨૯૭. તેમણે સં. ૧૬૭૫ માં વિમલાચલ પર જિનરાજ સુરિએ કરેલી આદિનાથની પ્રતિષ્ઠામાં હાજરી આપી હતી. જુઓ એપિગ્રાફીઆ ઇડિકા ૨-૬૨-૬૩. આ શિલાલેખ માટે જુઓ મુનિ જિનવિજયજી સપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા. ૨ લેખાંક ૧૮-૧૯; અંથો વિષે સૂચિ માટે જુઓ જસલમેર ભંડાર ત્રય સૂચિ. પ. ૨૯ અને ૫૨.

આગે કુમરનરિંદના, વિમલતણાં સુરસાલ;
ગીતારથ ગુરૂ ગૂથિયા, ગુણ સુણીયછ સુવિશાલ.

૬

x

x

x

x

અતે—

સોહાહસમ પંચાવન તણુધ, ગુરૂ અનુરાધા યોગધરે.
માહ વદી દશમી દિનધ, મંત્રી વચન પ્રયોગધ રે. ૨૯૩
રાજ કરમચંદ્ર મંત્રવી, સધર નગર તો સામધરે,
સંભવનાથ પચાઉ લધ, જિહાં સવિ વંછિત પામધરે. ૨૯૪
જિહાં જિનકુશલ સુગુરૂ તણો, કરમમંત્રિ કરાથો રે.
યુજ સકલ સંપતિ કરધ, દિનપ્રતિ જો જસવાથો રે. ૨૯૫
પાઠક શ્રી જયસોમજી, સુગુરૂ જિહાં ચક્રમાસધ રે.
શ્રી સંધનધ આચરહ થકી, નિવરયા ચિત્ર ઉલ્લાસધ રે. ૨૯૬
તસુ આદેશ લહી કરી, દેખી વંસપ્રત્યધોરે,
વાચક શ્રી ગુણવિનય કીધો એહ સરસ સંબધો રે. ૨૯૭
ચિરલગિ જો પ્રત્યધ એ જાં લલિ મેરૂ ગિરિંદોરે.
શ્રી જિનકુશલ પશાઉલધ, જાં લગિ ચંદ્ર દિણિદો રે. ૨૯૮
એ માવધ પ્રત્યધ જો જિનશાસન જયકારો રે.
તે પામધ સુખસંપદા સોહગસિરિ સિણુમારો રે. ૨૯૯

(૩૪૭) અંજનાસુંદરી પ્રબંધ. સં. ૧૬૬૨ ચેત્ર સુદ ૧૩ પુષ.

અતે.

શ્રી પરતરમજી પ્રગટ પડૂરિ, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્ર સુરિ.
વિજય માનિ શ્રી જિનસિંધ સુરિ, આચારિજ પાદશાહિ હજૂરિ.
જનસુ દીયઉ ગુરૂઅર્ધ ગુરૂરાજધ, શ્રી કૃમચંદ્ર વિરચિત સુદિવાજધ,
કિવત્રાય શ્રી ચેમરાજના સિષ્ય શ્રી પરમોદમાણિક સુર વક્ષ. ૧
વાચકપદ સુંદર સુખકારી, તાસુ સિષ્ય વિજયી શ્રુતધારી.
શ્રી જયસોમ સુગુરૂ કિવત્રાય, વચનરસધ રંજિત નરરાખ. ૨

અંકપર શાહિ સભાંઅઈ ગમુ, દસદિસિ દ્વઅઉ વિજયવિકાસુ.
તામુ શિષ્ય અછછ વિનીત, ગુણવિનયતિ જયતિલક સુવિદીત. ૩
તિહાં વાચક ગુણવિનયછ દીઠઓ, પૂર્વ પ્રખધે જિત્યઉ મધુમીડો.
સોલહસઈ ખાસહા વરસઈ, ચૈત્ર સુદછ તેરસિનઈ દિવસઈ. ૪
તેરમ રવિ યોગઈ બુધવારછ, ઢાલછ બંધ્યઉ તસુ અનુસારછ.
શીલવનની વાતજ સુણતાં એહ પ્રખધે ભવી નિતુ ભણતાં. ૫

સં. ૧૬૬૯ વર્ષે. શ્રી. આગરા નગરે પં. જયકીર્તિ લિખિત
વિવેકવિજય ભં; ઉદયપુર; ખં. ચં.

(૩૪૮) ગુણસુંદરી ચોપાઇ. સં. ૧૬૬૫-સેં. લા. વડોદરા.

(૩૪૯) અંચલમતસ્વરૂપવર્ણન. સં. ૧૬૭૪ માહ સુદ ૬ બુધ
માલપુરમાં.

આદિ—

વિમલ પ્રભુ મતિ વિમલ કરિ, જિણુકરિ કંઈઅ વિચાર,
શાસ્ત્રે તણુઉ જિણિ જાણીયઈ, સદ્દ અખ સાર અસારવ, ૧
ઉવજાગ્રી શ્રી જપસોગ ગુર, દેસિય વિહિ યહ એહ,
દેખાઉ જિણિ અવિહિ યહ, કેરી ભાજઈ રેહ. ૨
અંચલ થાપન જિણિ કરી, શાસ્ત્ર વિના નિરમૂલ,
સાંભળતાં શ્રવણઈ દુવઈ, શ્રુતધરનઈ સિરિ સલ. ૩
વચન માત્ર નિસુણી કરી, મારગ છોડછ સુદ,
ધવલઉ સગલઉ મૂઢ મતિ, દેખી જાણુછ દૂધ. ૪
નેહનઉ ભાવ પ્રકાસ કરિ, નવપહ છંડાવેઉ,
મૂલ મગ મહિ આણિસ્થું, સુદ લેખ દિવ વેઉ. ૫
ઈચ્છારૂપસદ્દ ગુણ સઠછ, પૂનમીયાંનઉ પક્ષ,
નરસિંહ પાકક તેહનઉ, સંભલીયઈ પરતકંખ. ૬

x

x

x

x

અતે—

સોહલસર્થ ચક્રિહતાર્થએ, માધવ સુદિ છટ્ઠી,
 પુષ્પવારર્થ નક્ષત્ર પુષ્પિ, સુદર રવિ છટ્ઠી,
 યુગપ્રધાન મહિમાનિધાન, શ્રી જિનચિંહ સ્મરિ,
 રાગધ વાગધ જાસુ સુજસ, ડિંડિમ જગિભરિ.
 શ્રી અરતરગજ દિન સમઉ એ, નવ દિનકર પરિ ઈચ્છિ;
 સોહાયઉ તસુ તુલ્યતા, લક્ષીયધ ગુણુ કરિ કેણુ ? ૨૩

માલપુરધ પરકાસીયઉએ, પહિલઉ પુહવી તલિ,
 દાલ બધિ સુભ કર્મ બધ સબધ ઈહાં કેલિ,
 શાસ્ત્ર વિચાર વિના વધઉ એ, તેહનઉ જે દોપ,
 મિથ્યા દુઃકૃત તિહાં હુવઉએ, નવિ રાગ નધ રોષ.
 કરણા ભાવ હ્રદઈ ધરી એ, નવિ તસુ જીપરિ દ્રેષિ,
 રવિ પરમટ કરધ વિશ્વ સવિ, ન કરધ તાસુ ઉવેષ. ૨૪

શુદ્ધ માર્ગની ચાહ હુવધ, તઉ ચાહઉ એહ,
 તાસુ કલ્પઉ મધ નવિ લલ્પઉ, એ શ્રુતિ પીછ રેહ;
 એક ભાવ સાચઉ દ્વંધઉ એ, બીજઉ ઇર્ષ્યા,
 તઉ સાચઉ ગિણિ દ્રોણુ, સિદ્ધ જધ સીધઉ સિત્ય.
 સાચ ખોટ નાશુાં તણીએ, જેમ કરઉ છઉ શુદ્ધિ,
 નિમ સામાચારી વિષધ, વિવરઉ કરઉ વિસુદ્ધ, ૨૫

ખેમરાય ઉવઝાય રાયશ્રી ખેમની સાખધ,
 સવિ સાખા મહિ જાસુ, સાખ પડિત જન ભાષધ,
 દ્વંધઉ પુહવિપ્રસિદ્ધ પાટઈ તસુ સુંદર,
 શ્રી પ્રમોદમાણિક્ય તાસ તસુ સીસ જયકંર.
 ઉવઝાય શ્રી જયસોમ ગુર તાસુ સીસ અપ્રમાદિ,
 ઉવઝાય શ્રી ગણિ ગુણુવિનધ શ્રી જિનકુસલ પ્રસાદિ. ૨૬

(મ. ય. સંગ્રહ) પ્રત જૂનિ છે, ૧૭૦૦ લગભગની.

(૩૫૦) હુમ્પકમતતમોદિનકર ચોપાઈ. (લોકા-અમૃતિપૂજકના ખંડન રૂપે)-સે. લા. વડોદરા.

(૧૯૬) સમયસુંદર (ખ૦ જિનચંદ્ર સૂરિ-સકલચંદ્ર ઉ૦ શિ૦)

(૩૫૧) ચોવીશી. સં. ૧૬૫૮ વિજયાદશમી અમદાવાદમા,

આદિ—

રાગ મારણી.

રિષભદેવ મેરા હો,

પુણ્યસયોગઈ પામીઆ મઈ, દરસણુ તેરા હો.

૧

ઋષભદેવ મેરા હો.

x

x

x

x

અંતે—

રાગ ધન્યાસિરી.

તીર્થકરે ચઢીસે મઈ સંસ્તવ્યારે,

ઋષભાદિક જિનરાય ધણિપરિ વીનચારે—

વસુ ઇંદ્રી રે રસ રજનીકર વચ્છરઈરે,

અહમદવાદ મઝારિ વિજયાદશમી દિનઈરે,

ગુણ ગાયા તીર્થકરના શુભ મનઈ રે.

૧ તી.

ખરતર ગછ રે શ્રી જિનચંદ સૂરીસરે,

જિનસિંધ સૂરીસ સકલચંદ મુનિવરે,

મુપસાયઈરે સમયસુંદર આણંદકરે—

૨ તી.

—ધતિ શ્રી ચતુર્વિંશતિ તીર્થકરગીતાંનિ શુદ્ધ પ્રત ૫-૧૨ આ. ક.

(૩૫૨) ગુણુરત્નાકર છંદ. સં. ૧૬૫૯ —લીં.

(૩૫૩) સાંખ્યપ્રધુમેન પ્રખંધ. સં. ૧૬૫૯ વિજયાદશમી ખંભાતમા.

આદિ—

શ્રી નેમીસરે ગુણુનિલુ. જગજીવન જિણુચા,

બ્રહ્મચારિ ચૂડમણી, પ્રણમું પરમાણુદ.

૧

- પુરસાદાણિ પાસજિણુ, શ્રીમણુપુરિ થિર કામ,
તાસ જપતાં જેહનું, સીઝઈ વછિન કામ. ૨
- વર્ણમાન સામી સધર, ધ્યાનધરે નિસદીસ,
જયવંતું તીરથ જેહનું, વરસ સહસ એકવીસ. ૩
- તાસ સીસ ત્રિજીવનતિલક, મણુધર જોતમ સામિ,
અષ્ટ મહાસિધિ સંપન્નઈ, નિત સમરતા નામ. ૪
- સકતિ નહી મુઝ તેહવી, બુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ,
વચન વિલાસ નહી તિરસક, એ પણિ પ્રથમ અવ્યાસ. ૫
- સંખ્ય પ્રેમન કુમરતણા, ચરિત અનેક અપાર,
કહક કિંજીપરિ હું વણુંવું, પણિ છઈ એ આધાર. ૬
- નદી તરતાં એડકી, સસુદે વાય સુવાય,
તિમ મુઝ આલંબન અછઈ, સુરુર તણુક સુપસાય. ૭
- આઠમઈ અંગઈ એ કહ્યા, સંક્ષેપઈ સંખ્યધ,
પણિ હું પ્રકરણથી કહિસિ, વિસ્તરપણુઈ પ્રમંધ. ૮
- આધ તણા ગુણ ગાવતાં, લાભ અણુંતા હોઈ
પ્રથમ પ્રેમન કુમારગુણ, સાંભલજ્યો સહ કોઈ. ૯

* * * *

ઢાલ ૧૩.

x x x x

સમયસુંદર કહઈ સાધના એ, ગુણગાયા બહુ ભાતિ, કુ.

પ્રથમ ખંડ પૂરક થયક એ, બીજાની છઈ પાતિ. કુ. ૧૪૧

—સંવત ૧૬૫૪ વર્ષે વિજયદશમ્યાં શ્રી સ્તંભતીર્થે શ્રી બૃહતવરત
મહાવીર શ્રીડિલીપતિ સાહિ જલાલદીન અકબરસાહિપ્રદતપુમ-
પ્રધાનપદધારક શ્રી ૬ જિનચંદ્રસરિ સરિચરાણાં, સાહિસમક્ષ સ્વહસ્ત
સ્થાપિત આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસરિસુપરિકરાણાં શિષ્યમુખ્ય પડિત
સકલચંદ્ર ગણિતવિજ્ઞા વાં સમયસુંદરમણિના શ્રી જેસલમેર-વાસ્તવ્ય
નાનાવિધસામવિચાર, પ્રદુખ પ્રખંધે પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ.

હૃદા.

કામગીર મુખમંડણી, પ્રણમું તોરા પાય,	
હિવિ બીજો ખંડ બોલિયું, સાનિધિ કરિજો માય.	૧
સત્યભામા હરિભામિની, પ્રેમી કુમર પ્રતાપ,	
અણુપ અદેપાર્થ કરઈ, સઉકિ મા સંતાપ.	૨
અન્ય દિવસ બામાસતી, તસક્ષક આડિ નિલાડિ,	
તુટ મુટલે પાટલડ, પરી રીસાણી હાડિ.	૩
ગત્તહત્યો દે ગાલસું, નયણે વરસઈ મેહ,	
ચિંતાતુર બઈસી રહી, દુખિયાં લક્ષણ એહ.	૪

* * * *

ઢાલ ૨૧.

સત્ર પ્રદરણુ તણી સંમતિ, અંધ કીધડ જાણિરે,	
દેવગુર મુઝ કરિ સાનિધિ, ચડયડ તેણુ પ્રમાણુરે.	૧૯

અતે—

ઢાલ ૨૨ રાગ ધન્યાસરી.

આઠમઈ અગિ એ કહાઉં, સંખ નઈ પ્રજૂત અધિકાર,	
સોહમ સામી ઉપદિસ્યડ, જા'યુનઈ સુવિચાર,	
સુવિચાર સુંદર મુગિ પુરંદર, સોભાગી મહિમાનિલા,	
ચારિત્રપાત્ર મહાંત મુનિવર, સકલ સાધુ ગુણે બલા.	
ગિર્યાતણા ગુણુ ગાવતાં, મુઝ હીયડ હરખઈ ગહગણડ,	
ગણિ સમયસુંદર કહઈ સંખધ, આઠમઈ અંગઈ કહાડ.	૧
સંખ પ્રજૂત ગુણુ ગાવતાં, દુખ દોહગ ગયાં દૂરિ,	
રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખ સંપદા, પ્રગટયધ પુણ્યપદ્મર,	
પ્રગટિઉં પુણ્યપદ્મર ધરિ ધરિ રલિય રંગ વધામણાં,	
નવનવા ગીત વિનોદ ઉછવ, ધવલ મંગલ અતિ ધણાં.	
શ્રી કૃષ્ણનંદણુ જગઆણુંદણુ, ધ્યાન તસુ મનિ ધ્યાવતાં,	
ગણિ સમયસુંદર કહઈ આણુંદ, સંખ પ્રજૂત ગુણુ ગાવતાં.	૨

શ્રી ખરતર ગછ દીપતો દિન દિન અધિકઈ વાની,
 શ્રી જિનચંદ સૂરીસર, જગમ જુગહપ્રધાન,
 જગમ જુગહ પ્રધાન, પદવી પાતસાહ અકખર દીયમ,
 જગમાંહિ જીવદયા તણુઉ, જસપડહ દિરખ્યઉ જિયમ.
 તસુ સીસ અનુલ પ્રનાપ, જિનસિંહ સરિ અરિયણુ જીપના,
 ગણિ સમયસુંદર કહછ દિનદિન શ્રી ખરતરગચ્છ દીપના. ૩
 શ્રી સંઘ સુજસ જગીસ એ હીયડઈ હરખ અપદિ,
 થંભણુપાસ પસાઉલિ ખંભાયત સુખકાર,
 સુખકાર સંવત સોલ એગુણુ સઠિ વિજયદસમિ દિનઈ,
 એકવીસ દાલઈ રસાલ એ ગ્રંથ રચ્યઉ સુંદર શુભ મનઈ.

[(ભાવ૦ પ્રનમાં વધુ એ છે કે)

જિણુચંદસરિ વિનેય પડિન, સકલચંદ સુરીસએ,
 ગણિ સમયસુંદર એમ પબણુમ, સઘ સુજસ જગીસ એ. ૪
 —ધતિ સવન ૧૬૫૯ વર્ષે શ્રી વિજયદસમી દિને, શ્રી સ્તબ્ધતીર્થે
 શ્રી પ્રદત્ત ખરતર ગચ્છાધીશ્વર શ્રી ડિલ્લીપનિ પાતિસાહિ શ્રી અકખર
 જલાલદીન સાહિપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદધારક શ્રી શ્રી ૫ જિનચંદ સૂરીશ્વ-
 રાણાં સાહિસમક્ષ સ્વહસ્તપ્રસ્થાપિતાચાર્ય શ્રી જિનસિંહ સૂરી સપ-
 રિકરાણાં, શિષ્યમુખ્ય પડિત સકલચંદ ગણિ તત્ત્વિષ્ય વા૦ સમયસુંદર
 ગણિભિ: શ્રી જોસલમેર વાસ્તવ્ય નાનાવિધ શાસ્ત્ર વિવરે રસિક લોહા
 સા૦ સિવરાજસમબ્યર્થનયા કૃત:; શાંખ પ્રધુમ્ન પ્રખંધે દ્વિતીય ખંડ:
 સંપૂર્ણ, ઉભય ખંડ મીલને ગાથા ૬૩૫, દાલ ૨૧ શ્લોક સખ્યા ૮૦૦,
 પડિત શ્રી ૫ માણિઅચંદ ગણિ શિષ્ય, ૫. હેમચંદેણુ લિપિચક્રે આસો
 વદિ સાતિમ દિને ધતિ મંગલ. (દે. લા. ૬. ઘણી જૂની-રચના સમ-
 ચથી બાર દિનજ પછીની), ગુ. વિ.; રત્ન., ૩; ભાવ.

—સંવત ૧૬૮૬ વર્ષે ફાલ્ગુન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થી તિથી
 શનિવાસરે જોશી ગંગદાસ લિખત. બાઈ માન્સ પદનાર્થ ૧૧-પતિ વિવેક
 વિજય (ધુમટાવાસો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

—૩૮-૧૦ અને ૧૯-૧૭ લીં:

—લિં મુનિ દ્વદ્ ૩૨-૧૦ વિ. ધ.

—સકલ પડિત શિરોમણિ પડિતોત્તમ પડિત શ્રી શ્રી શાંતિવિ-
જય ગણિ શિષ્ય ૫. પ્રતાપ વિજય લિખિતં કૃષ્ણગઢ નગરે ચિંતામણિ
પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ સંવત્ ૧૭૮૭ વર્ષે માસ ચૈત શુદ્ધ ૬ શુક્રવાસરે
શ્રોતસ્તુ. બાવ.

—સં. ૧૭૬૧ પોસ વદિ ૧૩ લિં ૨૫-૧૫ મો.

—કુલ ૨૩૮ કર્ડી. લિખિતા શ્રી પદ્મજા નગરે-સંવત ૧૭૧૨
વર્ષે માસ માસે શુકલપક્ષે ત્રયોદશી નિઠૌ મંગલવારે શ્રી ખરતરગચ્છ
શ્રી જિનમાણિક્યસરિ શાખાયાંવાદીંદ્ર શ્રી ગુણરત્ન ગણિ તત્ શિષ્ય વા.
શ્રી શ્રી રત્નવિશાલ ગણિગજેન્દ્રાણાં તત્ શિષ્યમુખ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી
પ લખિલવિજય ગણિનામતેવાસિના ૫૦ મહિમેહય ગણિના ત્રિખા-
વિત. લિખિત ૫. કલ્યાણ મુનિના. પરોપકારાય સુશ્રાવિકા પુન્ય પ્રભા-
વિકા વીરો પઠનાય. શ્રી સીમધર સ્વામિપ્રસાદાન્-૩૧-૧૧ અનંત.

—ત્રયાગ્રથ સખ્યા ૮૫૦. સવત ૧૬૯૨ વર્ષે આસોજ માસે મેન
પરે ત્રિતીયા નિઠૌ સોપર નગરે લિપતં ઋક્ષ શ્રી વલ્લુવીરજી ૧૪-૧૨
માસે પાસે છે. આ કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

—એ ખડ-ઉમયખડ મીલને ગાથા ૫૩૫ દાલ ૨૧ શ્લોક સર્વ
સખ્યા ૮૦૦ અકે આઠસિઈ પૂરા સંવત સોલ ૧૬૭૦ વર્ષે ૬ માર્ગ-
સિર માસે કૃષ્ણ પક્ષે પચમી તિથી વાર સોમે લખિત. સ્તંભતીથે
લખિત. (સારી પ્રત ને જૂની પ્રત છે) ૩૨-૧૧ લીં.

(૩૫૪) +દાનશીલ તપભાવના સંવાદ-સંવાદશતક સં. ૧૬૬૨
સાંગાનેરમાં.

આદિ—

પ્રથમ જિજ્ઞેસર પાપ નમી, પામી મુગુર પ્રસાદ,
દાન સીયલ તપ આવનાં, બોલિસ અહુ સંવાદ.

વીર નિજુદ સમોસર્પા, રાજમહી ઉધાન,
 સમોસરણુ દેવૈં રચ્યો, ઐકા શ્રી વર્દમાન. ૨
 ઐકા બારહ પરપદા, સુણિવા શ્રી નિનવાણિ,
 દાન કહે જગિ દં બડો, મુઝ્જે પ્રથમ બખાનિ. ૩

*

*

*

*

અતે—

સોલેસૈ બાસઠ સમૈ રે સાંગાનેર મઝાર *
 પદમપ્રભુ સુપસાઉલૈરે, એહ યુણ્યો અધિકારોરે ધર્મ હિયે ધરો.
 સોહમસામિ પરંપરા રે, ખરતર ગછ કુલચંદ
 યુગપ્રધાન ગુર પરગડો રે, શ્રી નિનચંદ સૂરોદો રે. ૫૦
 તાસ સીસ અતિ દીપતા રે; વિનયવંત જસવંત
 આચારજ ચઢતી કલારે, નિનસિંહ સરિ મહાંત. ૫૦
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજના રે, સકલચંદ તસુ સીસ
 સમયસુંદર વાચક બણે રે, સધ સદા સુજગીસો રે. ૫૦ ૯
 દાનશીલ તપ ભાવના રે, સરસ રહ્યો સંવાદ,
 બણતાં ગણતાં ભાવસું રે, રિદ્ધિ રમ્દિ સુપ્રસાદો રે. ૫૦ ૧૦

—રત્ન; (પ્ર. ૩૪૨ જૈ. પ્ર; ૩ જૈન સત્સરમાળા. ચૈત્ય ૦ આદિ
 સં. ભાગ ૩)

—સં. ૧૭૪૭ વર્ષે ૫-૧૦ અનંત.

—પડિત સુમતિસોમ ગણિના લિખિત:—સુઆવિકા પુણ્યપ્રભા-
 વિકા બાહ કેસરી પદનાય. ૫-૧૩ મારી પાસે છે.
 નધંધાણી તીર્થસ્તોત્ર ૪ દાલનું. સં. ૧૬૬૨.

આદિ—

પાય પ્રણમુરે શ્રી પદમપ્રભુ પાસના, ગુણ ગાઉરે, આની મન શુભ ભાવના,
 ધંધાણીરે પ્રતિમા પ્રગટ થઇ ધણી, તસુ ઉત્પતિરે સુણિજ્યો ભવિક સોહમણી.

સોહમણી એ વાત સ્મણ્યો કુમતિ સંકા ભાજર્યૈ
 નિરમલો થાસ્યહ શુદ્ધ સમકિત શ્રી જીન શાસન ગાજર્યૈ

ક્રુમદેસ મંડોવર મહાપત્ર સુર રાજ સોહએ,
તિહાં ગામ એક અનેક થાનિક ધંધાણી મન મોહએ.

અતે—

સંવત સોહ બાસકિ સમઈ, જાત કીધી હો મઈ માહ મઝારિ,
જન્મ સફલ થયો માહરો, હિવ મુઝનઈ હો સામી પાર ઉતારિ મો. ૨૩
કલસ.

ઈમ શ્રી પદમપ્રભુ શ્રી પાસ સામી, થુણ્યો સગુર પ્રસાદ એ,
મહાગી અમ્બુનપુરી નગરી, વરધમાન પ્રાસાદ એ,
ગમ્છરાજ આ જિનચંદસરિ, ગુર શ્રી જિનસિંધ સરિસરો,
ગણિ સકલચંદ વિનેય વાચક, સમયસુંદર સુખકરો. ૨૪

—ગુ. વિ. પાસેથી રા. ડાહ્યાબાદ પ્રેમચંદ મોદીએ મેળવેલી પ્રત
પરથી ઉતારેલ નકલ જૈ. પ્વે. કો. હેરદડના સં. ૧૯૭૪ પુ. ૧૪
અંક ૪-૫-૬ (સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલથી મેના એકત્રિત અંક)માં
પ. ૧૭૮ ઉપર મારી ટિપ્પણી વિવેચના સહિત પ્રકટ થયેલ છે.

(હુંકમાં સાર એ છે કે ધધાણી તીર્થની ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં
જ થાને તેજ વર્ષના માહ મામમાં કવિએ તેની જાત્રા કરી. તે ગામ
ક્રુમદેશ (૧) મંડોવર (૨) સુન્દરામના દેશમાં આવેલું છે (આ સુન્દરામ
સિરોહીની ગાદીપર સં. ૧૬૨૮ થી ૧૬૬૭ સુધી રહેલા મહારાવ
સુલતાન જણાય છે. જુઓ સિરોહીકા ઇતિહાસ પ. ૨૧૭ થી ૨૪૪)
તે ગામમાં દુધેલા નામનું તળાવ છે, ત્યાં ખોખર નામનું દેહરું હતું,
તેની પાછળ ખોદતાં એક ભોંયરૂં નીકળ્યું અને તેમાંથી પરંપરાગત
મુકેશો નિધાન મળી આવ્યો ને તેમાંથી પ્રતિમાઓ સં. ૧૬૬૨ ના
જુન સુદ ૧૧ ને દિને નીકળી (ચૈત્રી વર્ષ પ્રમાણે). સઘળી મળી ૬૫
પ્રતિમામાં કેટલીક જૈન અને કેટલીક શેવ હતી; જૈનમાં મૂલનાયક પદ્મ
પ્રભુ અને પાર્શ્વનાથ હતા, એક યોમુખ અને ૨૪ જિનની પ્રતિમા
૨૨

(ચક્રવીસથો) હતી. બીજી ત્રેવીસ જૈન પ્રતિમા કે જેમાં એક કાઉસ-
શિયા રહેતા તે સિવાય ઓગણીસ પ્રતિમા વીતરામની-જિનની હતી.
કુલ આમ ૪૬ જિનપ્રતિમા હતી. તે સિવાયમાં ઈદ્રિ, અહ્લા, ઈશ્વર
(સિવ), ચંદ્રેશ્વરી, અંબિકા, કાલિકા, અધનાદેશ્વરી, વિનાયક (મણિપતિ),
જોગણી, સાસનદેવતા વગેરેની જૈન જૈનેતર હતી. આ જિનપ્રતિમાઓ
પાંચ રામઓ નામે ચંદ્રગુપ્ત, બહુસાર (બિન્દુસાર), અશોકચંદ્ર, કુણ્ડલ
અને સંપ્રતિ રામઓએ ભરાવી હતી અને તે પ્રતિમાનો પરિકર-ધૂપ-
ધણું વગેરે પણ તે સમયનો હતો. જે મુખ્ય પ્રતિમા પૈકી પદ્મપ્રભુની
ધણી સુંદર હતી. તે સંપ્રતિ રામ કે જેને આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રતિભોધ
કર્થો તેમની ભરાવેલી છે. વીરાત્ બસે ત્રણ આર્યરક્ષિત સૂરિએ મહાયુદ્ધ
૮ ને રવિવારે શુભમુદ્ધતે પ્રતિષ્ઠિત કરી એવી લિપિ ને પર જણાય
છે; બીજી પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની શ્વેત-અર્જુન સોનાની છે-એ અર્જુન
પાસ આ અર્જુનપુરી-ધંધાણીના શય્યાગારરૂપ છે ને ચંદ્રગુપ્તે ભરાવેલી
અને વીરાત્ ૧૭૦ માં ગુરુ બદ્રમાલુએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ તીર્થની
ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં થઇ એટલે આ પ્રતિમાઓ અજન્મ રીને મળી
આવી એટલે ધંધાણી-અર્જુનપુરી નામના મારવાડના ગામમાં તબું તીર્થ
થયું અને ગામેગામના સર ત્યાં આપ્યા લાગ્યા અને મહાવીર પછીના
લગભગના નમયની પ્રાચી પ્રતિમાનાં દર્શન કરવા સૌ કોઈ બલિક
ઉસટે એ સ્વાભાવિક છે વિગેય માટે જુઓ કા. હેરદડનો ઉત્તરોક્ત અક.)

(૩૫૫) નચાર પ્રત્યેકજુદ્ધનો રાસ સં. ૧૬૬૫ જેઠ શુ. ૧૫
આગરામાં.

આદિ—

સિદ્ધારથ શશિકુન્દલિયો, મહાવીર ભગવંત,
વર્તમાન તારથવની, પ્રજ્ઞેમાં શ્રી અરિહંત. ૧
તસ મણિવર ઝોતમ નમો, લખધિ તણા બંડાર,
ઝામધેણું સુરતર મણી, વાર નામ વિચાર. ૨

વીણાપુસ્તકધારિણી, સમર સરસુત મામ,	
મૂરખને પંડિત કરે; કાલિદાસ કહિવાય.	૩
પ્રણયો ગુર માતા પિતા, જ્ઞાન દૃષ્ટિ દાતાર,	
કીડીયા કુંજર કરે, એ મોટા ઉપમાર.	૪
ગારડ ફણીની મણિ મહે, તે જિમ મંત્ર પ્રભાવ,	
તિમ મહિમા મુઝ ગુર તણો, હં મતિ મૂઢ રવભાવ.	૫
મુઝને સુમતિ જગાધયો, ઉઠ ઉઠ રે જીઠ	
ગુન વરણિ ગુરવા તણા, હં તુઝ પૂરસો પૂઠ.	૬
તિણ મુઝ ઉઘમ જાપનો, પપોને જિમ પંપ,	
એક લાભ વલિ કહે સમતિ, દૂધ ભર્યો વલિ શંપ.	૭
કરકંડુ રાગ દુમુખ નમિ ને નિઝમઝ સુદ,	
ધણ નામે ઉત્તમ દત્તા, આરે પ્રત્યેકયુદ્ધ.	૮
આરિ તી આચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત,	
ચિદ્રં પડે કહોં ચરિત દૂ, જિમ પાંચુ ભવ અંત.	૯
આર પડ એ ચક્રપર્ષ ચિદ્રં ખડે પગિસિદ્ધ,	
પ્રથમ પડ કરકંડુનો સાંભક્ષો મને વિસુદ્ધ.	૧૦

x

x

x

અંત-પ્રથમખંડ. દાલ ૧૦ રાગ ધન્યાસરી.

ધમ જુગમથી પ્રતિયુગયો, નલિ કાંધો મસ્તકિ લોચ,	
રાગરિદિ તણ જિમ પરહરી, અનિ બલો એહ આલોચ,	૧
—મુનિવર વદીરેરે કરકંડુ સાધુ સુસુદ્ધ, પદલો પ્રત્યેકયુદ્ધ—મુનિ૦	
કક્ષપડઉ ઉધો સુદપના દેવના દીપો વેસ,	
વયરાગે નંચમ આર્યો ઘર્ષ ભવક જનનઈ ઉપદેસ.	મુ. ૨
કરકંડુના કેતા કહોં એકે જીમે ગુણ વપાંન,	
એકલા આરે ચર્ષયધ, એહ ખંડ ચક્રથે જન,	મુ. ૩
ગઢ વડા પેરતર ગુર વડા, જિનચંદ જુગપરધાન,	
જિનસિંહ સરિ સુજસ મણુ, જસ દીપો અકળર માન.	મુ. ૪

આગરે આવક દીપતા, શ્રીમાલી ઉસવાલ,
 શ્રી વિમલનાથ પરસાદથી, અતિ સુખી ચતુર ચક્રિસાલ. સુ. ૫
 સંવત સોલે ચૈાસઠે, વલિ માસ કાયુન ચાર,
 એ પ્રથમ ખંડ પૂરો થયો, સિદ્ધ યોગ ને બુદ્ધવાર. સુ. ૬
 એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણિ સ્કલચંદ્ર મુનિંદ,
 તે સતચર સુપસાઉલે, મુઝ સદા સુષ આર્વંદ. સુ. ૭
 એ દાલ મે દસમી બણી. ધન્યાસિરિ એ રાગદ્વ
 ગણિ સમયસુંદર ઇમ બણ્યુ, શ્રી સધ સુજસ સુભાગ. સુ. ૮
 —પ્રથમ ખંડ કરકંડુ રાગનો સંપૂર્ણ, સર્વમાથા, ૧૩૭ શ્લો. ૨૨૫.

x x x x

દાલ ૮ સીલ કહી જગિ હું વડિ—રાહની દાલ.
 દુમહ નામ મુનિચર નમું, બીજો પ્રત્યેકબુધોરે,
 પ્રતિબુધો ઈન્દ્રધ્વજ થકી, સંજમ પાલે મન સુધોરે. દુ. ૧
 (ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા પાઠ)
 સવેગ મારમ આદર્યો, વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે.
 ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા. આપે ધર્મનો ઉપદેસોરે. ૨
 ગુણ ગાતા મન ગહિગહે, મુણતાં વિત હર્ષ અપારો રે,
 ચઉથે પડે એકા હુંસ. તિહાં ગાઇસો ગુણવિસ્તારો રે. ૩
 સંવત સોલે ચૈાસઠ સમૈ, ચૈત્ર વદિ તેરસ શુક્રવારોરે.
 બીજો પંડ પૂરો થયો, આગરા નગર મજારો રે. ૪
 વડો ગચ્છ પરતરતણો, ગુરુ યુગપ્રધાન જિનચંદોરે,
 શ્રી જિનસિંહ સુરીસર, પ્રતપો જિમ સૂરજ થદો રે. ૫
 સ્કલચંદ્ર સુપસાઉલે, મે પૂરો કીધો પડોરે,
 સમયસુંદર કહે સંધનો, સદા તેજ પ્રતાપ અપડોરે. ૬
 દાલ બણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે સોહોરે,
 સમયસુંદર કહે મ.વત, નરનારી મનમોહોરે. ૭

—ત્રીતીય પંડ દુમહરાયનો સંપૂર્ણ,

ઢાલ ૧૭ રાગ ધન્યાસી બસી બાળવે વનાં એ ઢાલ.

મુનિવર પાપ નમું, નમિરાજ રિપરાય,

નમિરાજ સંજમ લીયો, ચઢત મન પરમાણુ.

મુ૦ ૨

ચઉથ પંડ ચિહ્ન સાધના, ગુણુ આયસિ અભિરામ,

૧

ઈંદ્ર પ્રસંસા ઈમ સુણી, કાધો નહિ અહંકાર

ત્રીજો પ્રત્યેકયુદ્ધએ, કમ કમ કરે વિહાર.

૨

વિમલનાથ પરસાદથી, શ્રી હિમસેનપુરમાહિ, મુ૦

ગર્યો ગન્ધ ખરતરતણો, દિન દિન અધિક ઉછાડ.

૩ મુ.

યુગપ્રધાન ગુરારણ્યા, શ્રી જિનચંદ મુનિંદ,

સકલચંદ સુપસાહિલે, મુઝમન પરમાનંદ.

૪ મુ.

ત્રીજો પંડ પૂરો થયો, નમિ રાજ અધિકાર,

સતરમી ઢાલ સુહામણી. સમયસુંદર સુધકાર.

૫ મુ.

—નમિ રાજાધિકાર તૃતીયપંડ સંપૂર્ણ. સર્વ ગાથા ૩૩૩

(પ્રત. સં. ૧૮૯૯ ની માંથી) (નમિરાસ. ૧૮-૧૧ વિ. ધ.)

ઢાલસુંતા આઠમી. ગુ૦ ત્રટક કરમની કોડિ, સાધુ ગુણુ ગુરવારે.

અરણુ નમષ્ટ ચિહ્ન સાધના, ગુ૦ સમયસુંદર કરમેડિ.

સા૦ ૨૫

ઢાલ નવમી. રિખભપ્રણુ પૂર્ણિષ્ટ એ એહની.

કરકંડ ૧ કુમુહ ૨ નમીએ ૩, નગાય ૪ નામ પ્રસિદ્ધ,

મહામુનિ ગાઠએ એ

ચિહ્ન ખંડે કરિ વર્ણુઆ એ, ચ્યારે પ્રત્યેકયુદ્ધ મહામુનિ૦ ૧

ગાતાં પરમાણુંદ, મુગતિ સુખ પાઠધ એ-પામીએ એ—આંકણી.

ચ્યારે ચઉગતિ દુખ હરધએ, તારણુ તરણુ સમતથ—મ૦

નામ જપંતા જેહનઉનો એ, જનમ જપંતા જેહનઉએ,

જનમ હુયધ (હોવે) સુક્યતથ—૨ મ૦ ૨.

સોલસધ પાંસઠિ સમધએ, જેઠ પૂનિમ દિન સાર,

મ૦

ચઉથક ખંડ પૂરક થયઉએ, આગર નયરમઝાર.

મ૦ ૩

વિમલનાથ સુપસાહિલએ, સાનિધિ કુશલસ્યરિંદ,

મ૦

ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યક પરમાણુંદ.

મ૦ ૪

દેસ પ્રદેસે દીપતા એ, નાગદગ્ધ શૃંગાર,	મ૦
શ્રી સંધ ભારંધુરધરા એ, ઉદયવત પરિવાર.	મ૦ ૫
હાસ્યાહ બુણે ભલા એ, સંધનાથક સુવિચાર.	મ૦
વેહતણુધ આમહ કરીએ, કીધક અંથ નપાર.	મ૦ ૬
શ્રી ખરતર ગઝ રાણીએ એ, યુગપ્રધાન જિણુઅંદ.	મ૦
શ્રી જિનસિંધ સૂરીસરએ, ચિર પ્રતપક રવિચંદ.	મ૦ ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યનક એ, સંકલિચંદ મુણિંદં	મ૦
તાસ રીસ વાચક ભણુધ એ, સમયસુદર આણંદ.	મ૦ ૮
ચારે પ્રત્યેકબુદ્ધતા એ, એ ચારિહા ખંડ	મ૦
ચારે ખંડ વિસ્તરંદએ, જાં રવિનજ અખંડ.	મ૦ ૯
સાંમલતાં સુખસપદા એ, ભણુતાં અધિક ઉદ્ધાસ,	મ૦
દિન દિન સંધ ઉદય ઘણુદ એ, આનંદલીલ વિલાસ.	મ૦ ૧૦૪

ધર્મશ્રી પ્રત્યેક પ્રબંધન માધ પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણઃ ચતુર્થપિ ખંડે સર્વ હાલ ૪૫ સર્વ ગાથા ૮૬૨ સર્વ અંથાઅંથ શ્લોક ૧૧૨૦ સંવત્ ૧૭૧૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૯ દિને સોમવારે શ્રી બૃહત્ ખરતરગચ્છે શ્રી જિનરાજ સૂરિભિઃ શિષ્ય માનવિજય લિખતં શ્રી દ્રમપુર મધ્યે લીપીકૃતં શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ. ઘણી જૂની પ્રત કચ્છી દ. ઓ. પાઠશાલા; બા. ભ. રત્ન. ડે. આ.

—સં. ૧૮૯૯ ફાગુણ્ય શુદ્ધિ ૧૦ શનિવાસરે, લિપતમ ગુંસાધ ગંડારામ પદનાથ સદ્ગનંદ દુગડ ઓસવાલ કુલે શુભંભવતિ.

(દે. લા. એક નાનો ચોપડો.)

—સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે મિતી કતી સુદિ ૭ દિને પં. સમયધીર-ગણુ લિખતં શ્રી હરદેસર ગ્રામ મધ્યે પા. ૨૨-૧૭ આ. ક.

—ધર્મશ્રી નગાઈ મહામુનિ સંબંધ સંપૂર્ણ સર્વગાથા ૨૨૫ ચતુર્થ પ્રત્યેકબુદ્ધઃ—સર્વ અંથાઅંથ ૧૨૦૦ સં. ૧૭૭૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૯ શનૌવારે—લિ. પં. ધનજકેન ૨૬-૧૬ ગાત્રીયાધર.

—૩૦-૧૫ લીં. ૩૦-૧૫ અનંત.

(૩૫૬) મૃગાવતી ચોપઇ સં. ૧૬૬૮

આદિ—

સમરૂં સરસતિ સામિતી, પ્રણમું સદ્યુર પાય,	
બે કરન્નેડી વીનવું, માથું એક પસાય	૧
સરસ વચન દીઉં સરસતિ, સુણતાં અમીય સસાય,	
સદ્યુર પણિ સાનિધિ રો, નિગ્મલ દિક મુજ ન્યાન.	૨
સંય પ્રજૂનની ચોપઇ, પ્રત્યેકયુદ્ધ વધાણ,	
જિમ પરમાણઈ ચાડીયા, તિમ ચાડો પરમાણ.	૩
દાન સીલ તપ ભાવના, ચ્યારે ધરમ પ્રધાન,	
સીલ સરીપો કો નહી, ધમિ બોલઇ ગ્રધમાન.	૪
કનકકોડિ કો દાન દ્રિઇ, કનક તણા જિનગેહ,	
સીલ અધિક એ મિહું ચકી, ઇહાં કો નહોં સંદેહ.	૫
ચહસ ચકરાસી સાધુનઈ, પડિલાભ્યાં ફલ જેહ,	
સુકલ કસિણ પખિ દંપતિ, જીભાડ્યાં ફલ તેહ.	૬
ચઉચઈ ઈં સેવા કરઇ, જે પાલઈ સુધ સીલ,	
ઈહિ ભવિ પૂજ ફલ લહઇ, પરભવિ પાંમઈ લીલ.	૭
પ્રહ ઊઠી સહુ કો જપઇ, સીલવંતનાં નામ,	
ધ્યાલી અંદનખાલિકા, ઇત્યાદિક અભિરામ.	૮
તેણુઇ કારણિ ભગતિં ભણું, મૃગાવતી ચરિત,	
સાવધાન થઈ સાંભલો, જનમ કરઉં સુપવિત.	૯

x

x

x

x

ઠાક ૧૩—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે ભારંડપંખી સંહરણુ, તાપ-
સાશ્રમ ૧૪ વર્ષ નિવાસ, કોસંબી નગરી સમાગમ વર્ણુનો નામ પ્રથમ
ખંડ: સંપૂર્ણ.

શ્રી જિનકુસલ સરીસર, સુણિ મોરી અરદાસ,
મુજનઈ આલસ ઉપજઇ, મતિ પણિ નહોં પ્રકાસ. ૧

હિલ્લાસીન મન માહરે, કહો કીમ કીજઈ જોદિ,	
તું સદ્યુર જગિ જાગતો, પૂરઈ વંછિત કોડિ.	૨
પરતો એક મઈ પેપીક, નગર મરોટ મઝાર.	
મેહ માગ્યો વૂઠો તુરત, ઈમ અનેક પ્રકાર.	૩
તેણુષ તુજનઈ મઈ પ્રારથ્યો, સમરથ સાહિય જાણિ,	
મઈ બીજો ખંડ માંડીક, તું શિદ્ધ ચાડિ પ્રમાણિ.	૪
x x x x	

ઢાલ ૧૩ રાગ ધન્યાસી દોહોરે વામાકો નંદન દોહો એ દેશી.	
સીલ પાલધરી સુધ સીલ મૃગાવતી પાલધ	
સુખ સમાધિ વસઈ લોક સધલા, બય જીવજતાં ટાલધરી.	સુ૦
અંડપ્રધોતકટક પડિહ બાહિરિ, વેટી સંગ્રામ ન હોઈ,	
હિલ્લન કુમર મૃગાવતી રાણી, નગરમાંહિં સહુ દોષરી.	સુ૦
સીલ પ્રભાવઈ સંકટ ટલઈ સધલાં, સીલ સદા સુપ હોઈ,	
સીલ રતન રાષો રૂડો પરિ, સીલઈ નવનિધિ ધાધરી.	સુ૦
બુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સરીસર, જિનસિંધ સરી જસવાદ,	
બીજો ખંડ ચડિજી પરમાણિ સકલચંદ સુપ્રસાદિરી.	સુ૦
તેરમી ઢાલ રાગ ધન્યાસી, સુણતાં આણુદ પાવઈ,	
બીજો ખંડ થયો એ વાર, સમયસુંદર ગુણુ ગાવધરી.	સુ૦
—છતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ.	

ફહો—

શ્રી જિનદત્તસરિ જાગતો, હવઈ પ્રણુમુ તસ પાય,	
અખંડ કર અક્ષરથકી, યુગપ્રધાન કહિવાય.	૧
જીતી ચોસકિ જોગિણી, પેતપાલ બાવન્ન,	
નામઈ ન પડઈ વીજલી, લોક કહઈ ધનધન.	૨
પંડ બીજઈ સાનિધિ કરી, જિમ શ્રી કુસલસરિંદ,	
તિમ ત્રીજઈ કરજ્યો તુમહે, હું પણિ છું મતિમંદ.	૩

સાવધાન થઈ સાંભલો, કહું ત્રીજો હવઈ પંડ,
 પીરપંડ ધૂનપિણુ મિથ્યાં, રસ ઉપજઈ પ્રચંડ. ૪
 રાગ ધન્યાસી સાંતિજિન ભામણુઈ જાઉં એ દેશી.
 મૃગાવતી રાણી ગુણ ગાયા.....

*

*

*

સહર વડા મુક્તનાથ વિસેષા, કાન સુણ્યા અથ દેખ્યા જે, ૮૦
 સુમતિનાથ શ્રી પાસ જિથુંદા, મૂકનાયક સુખકદા જે. મૃ. ૮૨
 ખરતર સઘ ભલા મુલતાની, નગર મુખ્ય દીવાણી જે.
 સિંધુ શ્રાવક સદા સોભાગી, ગુરુગચ્છકેરા બહુ રાગી જે. મૃ. ૮૩
 જાણુ શ્રાવક તે જોસલમેરા, મરમ લલઈ ધર્મકેરા, જે.
 કરમચંદ રીલડ જાણીતા. સાલ વસઈ સુવિદીતા જે. મૃ. ૮૪
 સંધિપૂરવ મરૂધર ગુંજરાતી, દાલ નવીનવ ભાતી જે,
 ચતુર વિચક્ષણુ તુમ્હે હોઈ, દાલ મ ભાંગજ્યો કોઈ જે. મૃ. ૮૫
 ભાગી ચૂડિમઈ નહી સકારા, તુટિ લટિમઈ ન્યું હારા જે.
 ભાગઈ મનિ ન સોહઈ વયરાગી, તિમ ન સોહઈ દાલ ભાગી જે. મૃ. ૮૬
 કનકમુદ્રડી નંગ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂણા જે,
 કંતવિના જિમ નારિ વિરંગી, રાગવિણુ દાલ ન ચંગી જે. મૃ. ૮૭
 મીઠી દાલ રાગસિદ્ધિ મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ ભેલી જે,
 તેહ ભણી દાલ રાગસિદ્ધિ કહ્યો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો જે. મૃ. ૮૮

*

*

*

*

અતે—

આરમી દાલ ખંડ ત્રીજની, સમયસુંદર મનિમાની. મૃ. ૨૧ મૃ.
 શ્રી ખરતર ગછકમલ દિથુંદા. યુગપ્રધાન જિનચંદ જે, ૨૨ (૮૯)
 શ્રી જિનસિંધ સુરિ સોભાગી, પુણ્યદસા જસુ જાગી જે. ૨૩
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યાં કેરાં, સકલચંદ ગુરૂ મેરા જે, ૨૪ (૯૦)
 નસુ પ્રસાદિ થયા અંધ પૂરા, પ્રમટમા સુજસ પડરા જે. ૨૫

સોલસઠી આ સડા વરો, હુઈ ચડપઠ ધણે હરો જે. ૨૬ (૯૧)
 મગાવતી ચરણ કલા ત્રિહુ ખડે. ધણે આનંદ ધમડે જે. ૨૭
 મેહણવેલિ ચડપઠ સુણનાં, બણતાં નહ રલિ ગુણતાં જે. ૨૮ (૯૨)
 સમયસુંદર ઘઈ સંધ આસીસા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુજગીસા જે. ૨૯ (૯૩)

સર્વગાથા ૨૧૧ ઇતિ મગાવતી ચરિત્રે ચંડ પ્રધોતન વપકારા-
 પણ્ય. શ્રી વીરાગમન, મગાવતી દીક્ષા, ઉદયન આવૃક્ષત મહણ્ય, મગાવતી
 ચંદના કેવલોપતિ. તન્નિર્ગણ્ય વર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. ઢાલ ૧૨
 ગાથા ૨૧૧. પહેલામાં ૧૩ ઢાલ, ગાથા ૨૬૬, બીજામાં. પણ્ય ૨૬૬
 ગાથા ને ઢાલ ૧૩, ત્રીજામાં ઢાલ ૧૨ ગાથા ૨૧૧ સર્વ મળી ગાથા
 ૭૪૪ ઢાલ ૩૮—લખી સં. ૧૬૯૪ પૃ. ૨૫ પં. ૧૫. ગુ. વિ.
 (ડે. રત્ન. જેસ. લીં.)

[ઇતિ શ્રી મગાવતી ચોપઈ સંપૂર્ણ. સર્વ પંડ કે ઢાલ ૩૮
 ગાથા ૮૫૫ સર્વ શ્લોક ૧૧૧૦ સં. ૧૭૧૫ વર્ષેતિ મંગલ શ્રી આમ-
 રણિ મધ્યે ગણિ વિનિતકુશલ લખિતં. શ્રીસ્તુ ભાવ. પૃ. ૨૧ પં. ૧૫)
 —સં. ૧૭૦૬ આાં વાં ૮ ગુરૌ લિં વીરમગામ મધ્યે. ૩૭-૧૨

આ.-ક.

—સં. ૧૮૭૧ ધા. સ. બં.

—સં. ૧૬૯૦ વર્ષે આશ્વિનિ સુદિ ૩ દિને બૃહસ્પતિ વાર ॥ શ્રી
 પરતર ગચ્છે । શ્રી પુજ્યશ્રી ૫ જિનસિંધસૂરિા પં. શ્રી લખિધવર્ધન મુનિ ।
 તત્ શિષ્ય ક્ષ । વાં શ્રી પોષા રિષિ ઉપાધ્યાય શ્રી ૫ શિવચંદ્ર તત્શિક્ષ
 માનકીર્તિ લિખિતં—(વિ. ધ. બંડાર.) —૩૧-૧૨ જૂની પ્રત. અનંત.

—સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે આવણ્ય માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યાં તિથૌ
 શનિવાસરે, શ્રી પૂર્ણિમાપક્ષે ચતુર્થ શાખાયાં શ્રી શ્રી શ્રી બદારક શ્રી શ્રી શ્રી
 પૂજ્ય શ્રી હર્ષસાગરસરિણ્યા શિષ્ય હરજી લિખિતં. પેઢાવારા મધ્યે લિખિતં.
 શ્રીરત્ન-કલ્યાણમસ્તુ, દીર્ઘાય ભવતુ લેખક પાઠકયોઃ—૧૩-૧૭ મારી પાસે
 છે. આ પ્રત કવિના સમયમાં લખાએલી છે.

(૩૫૭) ત્રિયમેલક (સિંહલચુત) રાસ. સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં.

આદિ—

દુહા-સોરઠીય.

- પ્રણમું સદ્યુર પાય, સમરૂં સરસ્વતી સાંભણી,
દાન ધરમ દીપાય, કહિસિ કથા કૌતુકભણી. ૧
- ધર્મ માંહિ પ્રધાન, દેતાં રૂડા દાસિયે,
દીધઉ વરસી દાન, અરિહત દીના આવસરૈ. ૨
- ઉત્તમ પાત્રનો એહ, સાધુને દીગં સૂઝનો,
લહિયૈ લછિ અગ્રેહ, આહલક દાન જે દીગ્રએ. ૪
- અતિ મીઠા આહાર. સખરા દેખ્યો સાધુને,
સુખ લહિર્યો શ્રીકાર, ફલ ખીર્નં સરિખા ફલૈ. ૫
- પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધ, સુણિયૈ દાનકથા સદા,
ત્રિયમેલકઅ પ્રસિદ્ધ, સરસ ધણું સંબંધછર્ધ. ૬
- સુણો મિલ્યો જે સંચ, એ સુણતાં જે ઉધસ્યષ્ઠ,
ઉ માણસં અગલિંચ, કે મુઝ ખચનકો રસ નહિ. ૭

આ રાસની ઢાલો—(જુની પ્રતમાંથી) ૧ રાગ રામગરી-નયર
દ્વારામતિ કૃષ્ણ નરેશ. ૨ પાછલરી-અથવા કરેરે વિલાપ મૃગાવતી, રાય
કોય છોડાવે-૩ વાહુરે સવાયો વયર હું માહરૂં ૭-મૃગાવતીની ચોપનની
ઢાલ. ૪ રાગ આસાઉરી સહનિર્ધ છેહડોં દરજણિ સહનિર્ધ તેહડો આલારે
ભર જેખનમાતી-એહની ઢાલ. ૫ અલખેલાની. ૬ રાગ વર્ધરાડી. જલા-
લીયાની ઢાલ. ૭ સીમધર સ્વામી ઉપદિસે. અથવા મે વધરાગી સંમ્રલો.
૮ સોહલાની રાગ મહ્દાર. ૧૦ રાગ દેશાખ. ૧૧ રાગ મેવાડો ધન્યાસી.
અતે—

ઢાલ ૧૧ મદનમિ વાસો માહવ માંડિઓ રે-એ દેશી.

રાગ ધન્યાસી.

દાન સુપાનિ શ્રાવક દીજીયેરે દાને દોલતી હોષ,
દીધારી દેઉલ અદિરે સાચ કહિ સહુ કોષ.

દાન. ૨૪

સંવત સોલ ખહુતરિ, મેડતા નયર મઝારિ,
પ્રિયમેલક તીરથ ચોપધરે, કાધી દાન અધિકાર. દાન. ૨૫

કચરો શ્રાવક કૌતકારે, જેસલમેરિ જાણો,
ચતુરે જોડાવી જિણિએ ચોપધરે, મૂલ આગ્રહ મૂલતાંણુ. દાન. ૨૬

છણિ ચોપધ્ર એહ વિશેષની, સમવટ સર્વાલિ વામિ,
ળીળ ચોપધ્ર ખહુ દેખયોરે, નહિ સમવટત્તે કામ. દાન. ૨૭

શ્રી ખરતર ગઝ સોહાવતાં શ્રી જિણુચંદ સૈરીસ,
સકલચંદ સદગુર દીપતારે, સમયસુંદર તસુ સીસ. દાન. ૨૮

નયવંતા ગુર રાજિયારે, શ્રી જિનસિંહ સરીરાય,
સમયસુંદર તસુ સાંનિધિ કરીરે, ઇમ પમણિ ઉવઝૂંચ. દાન. ૨૯

બણુતાં ગુણુતાં ભાવસુરે, સાંભલતાં સુવિનોદ,
સમયસુંદર કહિ સંપંજિધરે, પુણ્યે અધિકું પ્રમોદન. દાન. ૩૦

—સં. ૧૭૮૯...પ્ર. કા; ૩. અમ.

—સં. ૧૬૯૭ વર્ષે કાગુણુ માસે કૃષ્ણપક્ષિ દ્વાદસિ ગુરવાસરે
લખિત સોભાગ્યવિમલેન ૮-૧૫ વિ. ધ.

—સં. ૧૭૦૧ વર્ષે આશ્વિન માસે તૃતીયા મંગલવાસરે વા.
લખિધવિજય ગણિશ્રી વીરવિમલ તત્ શિષ્ય મુ. કલ્યાણવિજય લખીકૃત
શ્રી સામલ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાન્ ૫-૧૫ પાલણુપુર બં.

—સં. ૧૭૪૪ વર્ષ માહ શુદ્ધિ ૫ દિને સિંઠ ગણિ બુદ્ધિવિજયેન્
શ્રી જિહનાબાદ નગર મધ્યે સાધ્વી વાચનાય ૧૭-૧૧ ધો.

—સં. ૧૮૦૩ જ્યેષ્ઠ વદિ ૨ સાધ્વી મલકાણ પદનાથ ૧૩-૧૧ ધો.

—૧૧-૧૩ ગારીયાધર બં.

—૯-૧૩ લીં.; પ્રત લ૦ ૧૮૧૮ લીં.

—૮-૧૨ આગ્રા બંડાર. શુદ્ધ ને કણ્ડી જૂની પ્રત કર્તાની સ્વય
લિખિત જણાય છે.

(૩૫૮) પુણ્યસાર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૩ -વિદ્યા.

(૩૫૯) નલદવદંતી રાસ. સં. ૧૬૭૩

આદિ—

- સીમંધર સામી પ્રમુખ, વિહરમાંન જિન વીસ,
 અટ્ટી દ્વીપમાહિ સાસતા, જયવંત જમદીસ. ૧
- કોડિ દોષ વલી કેવલી, સહસ કોડિ દોષ સાધુ,
 સંપ્રતિ સંયમ પાલતા, ગુણુમણિ સમુદ્ર અગાધ. ૨
- આદિનાથ જિન આદિ દે, ચક્રવીસર્ષ જિણુચંદ,
 સહુ દિસર્ષ બાવન ચતુર, સહુ ગણુધર સુપકંદ, ૩
- જિન ચક્રવીસ તણા થતી, લિપ્યા અઠાવીસ લાપ,
 અઠાતાતીસ સહસ અધિક, સૂત્ર સિદ્ધાંતઘ બાપ. ૪
- ગણુધર પહલી ગુથીયા, પૂરવ ચક્રિ પ્રધાન,
 તેહનો સાર નમોકાર તે, ધરમ સહુ કો ધ્યાન, ૫
- એ સહુનર્ષ પ્રણમી કરી, પ્રણમી સદગુર પાય,
 સનર સરસતિ સામિની, પામુ જેમ પસાય. ૬
- નલદવદંતી નારિના, સરસ ઘણું સંબંધ,
 છ પડે કદિસું છના, નિરમલ સીલ સુગંધ. ૭
- દવદંતી મોટી સતી, નામ થકા નિરતારિ,
 બાજી બર્ષઅર બાંપડી, કાં સરજી કિરતાર ? ૮
- આકિલ કૃતે કુટરે, પગે ન પૂજા હોઈ,
 ચંપા પુલ અમૂલ ગુણુ, સિર આગ્રહ સહુ કોઈ. ૯
- ગુલ પવિત્ર કરવા બણી, કહીસું સતીચરિત,
 આવક તુમ્હે પણિ સાંભળો, હોસિં કાન પવિત્ર. ૧૦

—સ્વયવરા મંડપ, વીવાહવણુંનો નામ પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ:

—રાજ્યહારણુ, દવદંતી ત્યાગવણુંનો નામ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ:-

નલ સૂર્યપા કરસવતીકલા પ્રગટ, વિપ્રસમાગમન, દવદંતીવિરહવિલાપ,
 સાર્યરક્ષણુ રાક્ષસરંજન-વણુંનો નામ તૃતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

—ગુહાગમન, માર્યવાહ તાપસપ્રતિભોધ, સિંહ કેસરી સાધ કેવ-
લોતપતિ, નલદવદંતી પૂર્વ-ભવ વર્ણુન, રાક્ષસી પ્રતિભોધ, ધનદેવ સારથ
વાહસાહાય્ય, શ્રી અચલપુર સમાગમે નામ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

—નૃપસમીલન, ચોરભોગ્યન પ્રતિભોધ, હરિમિત્રવિપ્રસમાગમન,
સ્વયંવરમંડપકારોપણ્ય, દક્ષિપર્ણ્ય સાર્ય કુળસમાગમન, કટિમલરૂપ
નલભેલાપક નામ, પંચમ ખંડ સંપૂર્ણ:

તિલકાચ્ચારજ કહી એહની, ટીકા સાત હગર,
ફસાવકાલિક મૂલ સૂત્રની, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મઝાર.

x x x x

નલદવદંતી કેરા મર્ધ કહ્યા, પાંડવનેમ ચરિત હો,
એ અધિકાર તિહાંથી ઉચર્યો, ચચલ કવિયણ્ય ચિત્ત હો,
કવિયણ્ય કેરી ટિહાંકાણ્ય ચાતુરી, અધિકુ ઝોલું એથિ હો,
પીસર ભોભો જે ૧૫ કસો. મિઝાદુકડ તોથિ હો,
સંધ સમક્ષ તે મધ આપીઉ, નવમી દાલ રસાલ હો,
છકા હો ખંડનણી પૂરી થઇ, વાર વચન વિલાસ હો,
સમયસુંદર બણુલ આવસું,

અતે—

દાત્ર ૧૦ દેશી ગીનાની છંદની.

મુખર્મા સ્વામી પગંપરા, ચંદ્ર કુલા વિચરી શાખ,
કોટીક ગચ્છ ગુણ ખરતમે, બટારી કીયા સું બાખ.
સુભાખ જગપ્રધાન જિનચંદ્ર, પ્રથમ શિષ્ય શિરોમણિ,
જસ ગોત્ર રીહડ નામ પડિત. સકલચંદ્ર પ્રસિદ્ધિ ધણી,
તમ શિષ્ય પબણે સમયસુંદર ઉપાધ્યાય ઇસિપરિ,
વાચનાચારીજ હર્ષનંદન પ્રમુખ શિષ્યને આદરે.
ગોત્ર ગોત્રવછા મહમદે, એડના નગરિ મઝારિ,
દિન દિન સંધમર્ધ દીપતા, ખરતર ગચ્છ સિધુગાર.

સિયુઆર ધર્મ તથા ધુરધર, દેવગુર રાગી ધણું,
 રાયમલ્લ પુત્ર રત્ન અમીપાલ, ખેતસી નેતસી બણું.
 રાગસી તેજસી ભવિગ્ન તિહાંકણિ નતસી આમહ ધણું,
 ચક્રપદ કીધી સમયસુન્દરિ નલ દવદંતી ચરીત મુણું. ૨

સંવત મોહન ત્રિહુત્તરે માસ વમન આણુંદ,
 નગરિ મનોહર મેડનો, ગિહાં વાસુપૂજ્ય ગિણુંદ,

વાસુપૂજ્ય તિર્થંકર પ્રસાદિ ગણ ખુરતર ગહિગહિં.
 ગણરાવ યુગપ્રધાન ગિણુસિંધસુરિ સદગુર જસ લહણ,
 ઉચાચ પબણુઈ સમયસુન્દર, કીઓ આમહ નેતસી,
 છક્રપદ નલ દવદંતી કેરી, ચતુર માણુસ ચિત વસી. ૩

—છતિ શ્રી નલદવદંતી શિયોપરિ ચક્રપદ સંપુર્ણ ખંડ ૬ સર્વ
 ગાથા ૯૧૩ શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦ હાલ ૩૮ (પ્ર૦ કાં૦)

(પ્ર. મા. વિદ્યા. લીં. પા. ૩)

—છતિ શ્રી નલ દવદંતી સમયે—તાપસદેવકૃત સમગ્રાટી મ્વર્ણુવૃદ્ધિ
 નલકોશલા પ્રવેશો ઉછવ નલ દવદંતી દાહા મેલણ, સ્વર્ગપ્રાપ્તિ, કનકા-
 વતી અમીપ દસ સમાગમ, કનકાની વસુદેવ પરિણામન મેલવાસ
 કનકાની દેવસેત્પત્તિ, નલ આગામી ભવસિદ્ધિ ગમન—વર્ણુનો નામ
 પદ્ય ખંડ સંપૂર્ણ:—

પ્રથમ ખંડે હાલ ૭ ગાથા ૧૭૧ દ્વિતીય ખંડે હાલ ૫ ગાથા
 ૧૩૫, તૃતીય ખંડે હાલ ૪ ગા. ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડે હાલ ૬ ગાથા
 ૧૨૯, પંચમ ખંડે હાલ ૫ ગાથા ૧૭૬ પદ્ય ખંડે હાલ ૧૦ ગા. ૨૦૫
 સર્વ ગાથા ૯૪૧ અંથાઅંથ ૧૦૭૫. પંડિત શ્રી ૫ શ્રી કીર્તિકુસલ
 ગણિ શિષ્ય ગણિ છવકુશલ લખિન—સાહ આણિકદાસ તસુ સુત સાહ
 શ્રી સાતિદાસ વાચનાવ. નવત ૧૭૬૬ વર્ષે કાલિ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથિ
 દસમિ દિને ભોમવાસરે લ.પકૃતે. (મુનિશ્રી નીતિવિજયજી પાસેની પ્રત.દે.લા.)

—સર્વ દાલ ૪૧ સર્વગાથા ૬૩૭ સર્વખંડ ૬ અંથાઅંથ શ્લોક સંખ્યા ૧૪૭૦ શુભં ભવતુ-લિખતં કાસોરીયા આમે રૂપારેલીકે પડિ-ગણ્યૃ:-રાણાશ્રી હનિરસંગિણ રાજ્યે તત્ ૭...રાઠોડવશે ઠાકુરાં શ્રી સિવ-સીધણ તત્કુવર શ્રી અનોપસિધ તત્ કુવર દેવાસિધેન સૂખં ભૂયાત્. પુસ્તિકા લેખીતા. શ્રી તપાગચ્છે રૂચિશાખાયાં પંડિત રત્નાકર સકલ પડિ-તોતમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી સુર (૧) પાલ રૂચિણ તત્ શિષ્ય પંડિત પ્રધાન સળાણરૂચિણ તત્ શિષ્ય કનકરૂચિ રૂચિપકૃતં સ્વપદ્યલેખ્ય સં ૧૮૩૦ વર્ષે શાકે ૧૬૯૫ પ્રવર્તમાને માસાત્મ ચૈત્ર વદી ૫ પુષ્પવાસરે દ્વિતીય પ્રહરે સંસુખેન તિષ્ઠતિ સર્વ મગલં. પૃ. ૪૧ પં. ૧૩ આ. ક.

—પ્રથમ ખંડ દાલ ૭ ગાથા ૧૮૧ દ્વિતીય ખંડ દાલ ૫ ગાથા ૧૩૬ તૃતીય ખંડ દાલ ૫ ગાથા ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડ દાલ ૬ ગા. ૧૨૯ પચમ ખંડ દાલ ૫ ગા ૧૭૬ ષષ્ઠ ખંડ દાલ ૧૬ ગાથા ૨૦૫ સર્વે ખંડ દાલ ૩૯ અંથાઅંથ ૧૩૫૦.-છતિ-ઋષિમાણુની પ્રતિ છઠી. ૩૭-૧૩ મો.

—પં. ઉરખદ લિપીકૃત-મુલઆણુ મધ્યે. (વિ. ધ. ભંડાર)

—૩૦-૧૨ લીં.-૨૩-૧૮ અનંત. સર્વ ગાથા ૨૫૦. સ. ૧૮૪૪ વર્ષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવાસરે.

—પૂજ્ય ઋ. માલજી તત્ શિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિપિકૃતં સિ. ઋ, શિવજી માલજી ચેલા ઝવેરચંદ મોતીચંદ પઠનાચે શ્રી જુજનગરે રોરો શ્રી રાજ્યધણુ રાજ્યે સ. ૧૮૬૪ ના કાર્તિક વદ ૫ ગુરૌ-પા. ૩૦ ૧૫ રાજકોટ પૂ. અ.

—સર્વગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪ વચ્ચે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવારે. પ્રથમ ખંડે દાલ ગાથા ૧૭૧, દ્વિતીય દાલ ૫ ગાથા ૧૩૫ તૃતીય દાલ ૫ ગાથા ૧૦૨ ચતુર્થા ખં. દા. ૬, ૧૨૪ પચ. ખં. દાલ ૫ ગા. ૧૩૬ છઠા ખં. દા. ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સરવ દાલ ૩૮ ગાથા ૯ સર્ધ ૧૩. સરવ ખંડ ૬ અંથાઅંથ ૧૨૫૦ શુભં ભવતુ. ૩૨-૧૪ અનંત..

(૩૬૦) વલકલચીરી રાંસ. (ચુપઈ) ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં.

આદિ—

હા.

પ્રણમું પારસનાથનંદ, પ્રણમું સહયુર પાપ,
સમઈ માતા સરસતી, સદ્ કર્યો સુપસાય. ૧
વલકલચીરી કેવલી, મોટઈ સાથ મહંત,
ચૂંપ કરી કહું ચુપઈ સાંભલ્યો સદ્ સંત. ૨
ગુણ ગિર્યાના આવતાં, વલિ સાધના વિશેષ,
ભવમાહિ ભમીઈ નહી, લહિયઈ સુખ અલેખ. ૩
મઈ સંખ્યમ લીધું કિમઈ, પણિ ન પલક કંઈ કેમ,
પાપ ધણા પોતઈ સહી, અટકલ કીજઈ એમ. ૪
તઉપણિ ભવ તરિવાભણી, કરિવડિ કોય ઉપાય,
વલકલચીરી વરણું, જિમ મુઝપાતિક જાય. ૫

*

*

*

*

અ તે—

જેસલમેરઈ જિનપ્રાસાદ જિહાં ધણારે,
સોમ વસુ સિણુગાર ૧૬૮૧ વરસ વખાણીયેરે,
ખરતર ગઝ રે ખિરદ ખર જગિ જાણીયેરે— ૫
શ્રી જિણુચંદ સૂરિ રે જુગપ્રધાન જગિ પરગડારે,
રે તાસુ પ્રથમ શિષ્ય તેહ, સકલચંદ સુચંકરે,
સમયસુંદર રે, તાસુ સીસ શોભાધરે— શ્રી. ૬
રાહડ કુલરે જિહાં જિણુચંદ સૂરિ ઉપનારે હોરે,
તિણુ કુલિ જસુ અવતાર મુલતાણુમાં વસારે,
સાહ કંભચંદરે જેસલમેરી સુભ જસધરે. શ્રી. ૭
પદ સગવટરે વલકલચીરી ચુપધરે,
હાં રે કર્મચંદ આચહ મઈ કીધ,
આણુંદ અતિ ધણધરે, સુખ પામધરે,
સમયસુંદર કહૈઈ જે સુણધરે. શ્રી. ૮

સર્વગાથા ૨૨૫. ઇતિ શ્રી વલ્લકલચીરી સુખર્ષ સમાપ્ત.

(પ્ર. કા. લી.)

૩૬૦૬ વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં. ૧૬૮૨ (૬) તિંયરિપુરમાં.
આદિ—

સરસતિ સામિથિ પય નમી, પ્રણમી સહચર પામ,	
વસ્તપાલ તેજપાલનો, રાસ કહું ચિત લાય.	૧
પૌરવાડ વશે પ્રગટ, જિનશાસન સિથુગૌર,	
કરણી મોટી જિથુ કરી, સહુ જાણે સંસાર.	૨
અંડ પ્રચંડ અનુક્રમે સોમ અને આસરાજ,	
વસ્તપાલ તેજપાલ જે, તસુ નંદન શિરતાજ.	૩
માતા કુઆરિ ઉરતન, પાટણ નગર નિવાસ,	
વીરધવલ રાજ તણા, મેહતા પુણ્ય પ્રકાસ.	૪
વરસ અદાર ગયા પછી, વરસ અદારા સીમ,	
વસ્તપાલ તેજપાલ જે, ધર્મકરણી કરે ઇમ.	૫
x x x x	
વરસ ખાર સત્યોતરે પહલી શેત્રુંજ યાત્ર,	
કીધી સખલ પડુરચું, તે કહિઈ લવમાત્ર.	૨૬
* * * *	

અંતે—

સરસ્વતીકંઠબરણુ બિરદ, ચોવીસ બોલે ભટ્ટ સુશબ્દ.	૩૨
દણવા દલ ડેરા તગોટી, ફરહે નેજા ધગ્ગ અતિ મોટી,	
સખલ આડંબર રાયની રીતિ, સંધ ચાલે સહુ સંતોષી.	૩૩
જયપતાકા તેતીસ વાર, સંગ્રામ કરીને પામી સાર,	
એહતી સાઠી આરહ જત્રા કીધી, શેત્રુંજ સંધવી પદવી લીધી.	૩૪
હવે સહુ પુન્યવરાની વાત, જે દ્રવ્ય ખરચ્યા તે કહાત,	
તેત્રીસ કોટિ ચઉદહ લાખ, અદાર સહસ આઠસે સાખ.	૩૫
ત્રિહું લોહીએ ઉણા સોનધયા, પુણ્યવરે ખરચ્યા તે કહિયા,	
જિનસાસનમાં સોહ ચઢાઈ, ખારસે અઢાણું સુરમતિ પાઈ.	૩૬

વસ્તુપાલ તેજપાલ પુષ્પ પ્રધાન, જેહને પગ પગ પ્રગટખં નિધાન,
પુન્યથી પામી તેજમ તુરી, દક્ષિણાવર્ત આસ્થા પુરી. ૩૭

કમ નાંણી સહુકો ધરમ સાર, ધન પરચો વ્યવહારિયા વાર,
સફલ કરે આપણો અવતાર, જિમ તુમે પામે ભવપાર. ૩૮

શ્રી ખરતર ગચ્છ શ્રી જિનચંદ, શિષ્ય સુકલચંદ નામે મુણિંદ,
સમયસુંદર પાઠક તમુ સીસ, રાસ ભણ્યો શ્રીસંધ જગીસ. ૩૯

સંવત સોલે બયા(છયા)સીયા વરસે, રાસ કિધો તિમરીપુર હરમે,
વસ્તપાલ તેજપાલનો રાસ, ભણુતાં સુણુતાં પરમ ઉલ્લાસ. ૪૦

—આઆપ્રત ૨-૧૨. કાર્પસ સમાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની
સવિસ્તર નામાવલિ પૃ. ૪૫ મેં આઆપ્રત પરથી ઉતારેલી છે.

ગા. ૫૪-ખં. ૩, માણેક.

(૩૬૧) સીતારામ પ્રબંધ (ચોપદ) ૧૬૮૭ મેડતામાં.

આદિ—

દૂહા.

સ્વસ્તિ શ્રી સુખસંપદ, દાયક અરિહંત દેવ,
કરજોડી તેહને કંઈ, નમસકાર નિતમેવ. ૧

નિજગુર ચરણકમલ નમું, તીન તત્ત્વદાતાર,
દીડીથી કુંજર કીયો, એ મુઝને ઉપગાર. ૨

સમઈ સરસતિ સામિણી, એક કંઈ અરદાસ,
માતા દેજે મુજઝને કંઈ વચનવિલાસ. ૩

સંબ પ્રજૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકમુદ્ધ પ્રબંધ (૨),
નલદવદંતિ (૩) મૃગાવલી (૪), ચઉપદિ ચ્યાર સંબંધ. ૪

આઈ તું આવી તિહાં, સંમયી દીધો સાદ,
સીતારામ સંબંધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ. ૫

કલંક ન દીજે કેહને, વલી સાધને વિશેષિ,
પાપ વચન સહુ પરિહરો, દુખ સીતાનું દેખિ. ૬

સીલ રતન પાલો સદ્દ જિમ પામે જસવાસ,
સીતાની પરિ સુખ લહો લાભો લીલ વિલાસ. ૭

સીતા રામ સંબંધના નવખંડ કહિસિ નિખંધ,

સાવધાન થઈ સાંભળો, સીલ વિના સહુ ધંધ. ૫

અત્ર આ પ્રખંધની દરેક ખંડમાંનીદેશીઓ આપેલી છે:—

* * * *

ઢાલ ૧—સાહેલી આંખો મેરીયો—રાગ સારંગ, ગોતમ સ્વામી સમોસર્યો.

ઢાલ ૨—પુરંદરરી વિસે ખાલી—સાધુને આલ કૂડો દીયો.

ઢાલ ૩—સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે, દેવો તણે નિવાસ—

ગયસુકુમાલની ચોઢાલીયાની;—

ઢાલ ૪—ધરિ આવોરે મનમોહન મોટા.

ઢાલ ૫—ખિંદલીરી.

ઢાલ ૬—રાગ ગોડી. જાતિ જકડીની વિસખાલી.

ઢાલ ૭—જાતિ ત્રાટકાવેલિની.

પહેલો ખંડ થયો એ પૂરો, સાત ઢાલ સુસવાદ,

જુગ પ્રધાન જિજ્ઞસુદ પ્રથમ શિષ્ય, સકલચંદ સુપ્રસાદ.

ગદનાયક જિનરાજ સૂરીસર, ભટ્ટારક વડભાગ,

સમયસુંદર કહે સીલ પાલતાં વાધે જસ સોભાગ.

—સર્વ ગાથા ૧૪૬ સીતાવિવાહવર્ણનો નામ. પ્રથમ: ખંડ:—

હિવ ખીજો ખંડ બોલસ્યું, મિહું વાધે બહુ પ્રેમ,

સાંનિધિ કરિગે સરસની, જોડું બે ગો જેમ. ૧

સીતારામ સભાગિયા, ભોગવે ભોગ સયોગ,

લીલાના એ લાડિલાડિલા, ધણું વખાણું લોગ. ૨

* * * *

ઢાલ ૧ કેથે પૂજ્ય પધારિરથે—એ ગીતની.

૨ જાતિ જતિની—વલી તિમરી પાસે વડલું ગામ—વલી પ્રત્યેક

જુદની ખીજ ખંડની આડમી ઢાલ. જંબૂદીપ પૂરવ

સુવિદેહ એહની ઢાલ.

૩ રાગ આસાહરી સિંધૂડો મિશ્ર. ચરણાલી ચાંમુંડા રણે ચડે,

અમ કરી રાતા આલોરે, વિરતિ દાનવદલ વિચિ, ધાડ દીયે ધમ-
રોસો-અરણાલી૦ એહની દાલ.

૪ વરસાસો સાંભરે—

૫ એતે એતન કરી. અથવા પ્રત્યેક મુદ્દના પહેલા ખંડની આશી
દાલ-ધન પદમાવતી-એહની દાલ.

૬ ઓલગડીની-રાગ મલ્હાર.

૭ થાકી એસો આવેછ.

સાનમી દાલ પૂરી થયછ, રામ રથા વનવાસ,
સમયસુંદર કહે સહુ મિલીછ, ભરતને ઘો સાખાસિ. ૧૮
ખીજે ખંડ પૂરો થયોછ, સાંનિધિ શ્રી જિનચંદ,
સકલચંદ સુપસાહિતેછ, દિનદિન અધિક આણુંદ. ૧૯
શ્રી ખરતર ગછ રાજ્યોછ, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
સમયસુંદર પાઠક કહેછ, પૂરો સંધ જગીસ. ૨૦

—સર્વ ગાથા ૧૯૨ રામસીતાવનવાસવર્ણનો નામ દ્વિતીય; ખંડ:
ત્રિણુ વિણુ ગીત ન ગાઇયે, ત્રિણુ વિણુ મુગતિ ન હોઈ,
કહું ત્રીજે ખંડ તે ભણી, જિમ લહે સવાદ સહુકોઈ. ૧
રામચંદ આશ્રમે રથા, પહેલી રાતિ મઝાર,
આવી આગલિ આલતાં અટવી ડંડકાર. ૨

* * * *

દાલ ૧-રાગ રામગિરી અમ્હને અમ્હારો પ્રિયુ ગમે—

કાજ મહમદના ગીતની દાલ.

૨-રાજમતી રાણી ઇણપરિ ખોલે, નેમવિના કુંણુ ધુંધટ ખોલે—
એહની દાલ.

૩-સુણે મેરી સજની, રજની ન જવેરે એહની દાલ, અથવા પ્રિયુડા
માનો ખોલ હમારો રે એહની દાલ.

૪-ચંદાયણિની-પણિ દહે દહે આસિ. રાગ કેદાર. રાગ ગોડી.

૫—રામ મલ્હાર. મોરા સાહિય હે શ્રી સીતલનાથ કે, વીનતિ સુષિ
એક મોરડી એહની—અથવા રાજેસર હો સુષિ વીનતિ એક કે
મનવંછિત પૂરે માહરા.

૬—છડરિયે છડરિયે ઓલગાણે આપુ ઉલંગોરે—આ. લાલ.

૭—નાહલિયા મળએ ગોરી રેવણ હટે—રાગમલ્હાર

ત્રીજા ખંડની સાતમી રા. હાલ પૂરી થક્ર તેહ

ત્રીજે ખંડ પૂરો થયો રા. સમયસુંદર કહે એહ. પ્રિ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૮ સીતારામ સંખ્યે વનવાસે પરોપકાર વર્ણનો

નામ તૃતીય: ખંડ:

દાન શીલ તપ પશ્ચિ ભલા પશ્ચિ વિણ ભાવ ન સિદ્ધિ

તિણ કારણે કહો જોછજો ચોથો ખંડ પ્રસિદ્ધ. ૧

લખમણ સીતા રામ સહુ, ગયા આઘેરા જોધિ

ગાજવીજ કરિ વરિસયા, લાગો જલહર તેધિ. ૨

*

*

*

*

હાલ ૧—વેસર સોનાકી, ધરિ દે ચતુર સોનાર

વે.

વેસર પહેરી સોનાકી રજે નંદકુમાર વે—

એહ ગીતની રાગ અસાહરી.

હાલ બીજી. રાગ વયરાડી જા જાને યોધવ તું વડો—એ

ગૂજરાતી ગીતની હાલ.

૩—દેખો માઈ આસા મેરે મનકી સયલ દુલીરે,

આણુંદ અંગિ ન માય—એ ગીતની હાલ.

૪—ચોપછની હાલ—રાગ ગોડી.

૫—રાગ હોડી—બાજ્યો બાજ્યો માંદલકો ધોંકાર એ ગીતની જાનિ.

૬—રાગ ગોડી. જંબૂદીપ મઝાર—એ સુખાહુ સધિની હાલ.

૭—રાગ કેદાર ગોડી—કપૂર હુયે અતિ ઉજલું રે,

વત્તિ અનોપમ ગધે એ ગીતની હાલ.

- સાતમી ઢાલ પૂરી થઈ રે સાંભલજ્યો એક મન
 એથો ખંડ પૂરો થયો રે સમયસુંદર સુવચન. ૭૬
- સર્વ ગાથા ૨૨૦ દેવલિ મહિમા વર્ણુનો નામ ચતુર્થઃ ખંડઃ
 હિવ બોલું ખંડ પાંચમો પાંચ મિલ્યા જસવાદ
 પાંચામાંહિ કહીજીયે પરમેસર પરસાદ. ૧
- સીતારામ સદ્ વલી આગે ચાલ્યા ધીર,
 દંડકારણ્ય વને રહ્યા, કન્નરવાને તીર. ૨

x x x x

ઢાલ ૧ લી. રાગ કેદાર ગોડી-આવો જુહારો રે, અજરો પાસ, મનની
 પૂરે આસ-એ ગીતની ઢાલ.

૨—સુણોરે ભવિક ઉપધાન વૂહાં વિણુ કિમ સૂઝે નવકારજી—એહ
 સ્તવનની ઢાલ. (આ કવિનું પોતાનું સ્તવન છે.)

૩—રાગ મારણી. તોરા કીજો મ્હાંકાલાલ, દાર પીજો જાં,
 પડવે પધારો મ્હાંકાલાલ, લસરક લેજ્યો જી...
 તેરી અજબ સૂરતિ મ્હાંકો મનડો રંજ્યોરે કોલી
 લંબ્યાજી—એ ગીતની ઢાલ.

૪—સેહર ભલો પણિ સાંકડો રે, નગર ભલો પણિ દૂરરે, હઠીલા વયરી
 નાહ ભલો પણિ નાન્હડોરે, આવિઓ આવિઓ જોખનિયાંકો
 પૂરરે-હઠીલા વયરી.

હીરોરે હરપાલકોરે લાલ—એહની ઢાલ.

નાયકાની ઢાલ સરિખી છે પણિ આંકણી લહરકે છે.

૫—રાગ મારણી માઝિરે બાબા વીર ગોસાંઈ-એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ બંગાલો. ઇમ સૂણી ફત વચન, કોપીયો રાજ મન-એ

મૃગાવતીની ચાપઠની ખીજ ખંડની દસમી ઢાલ.

૭—જગે છે ધણાય ધણેરા, તીરથ ભલાય ભલેરા એ સ્તવનની ઢાલ.

એહવે સાતમી ઢાલ, પૂરી થઈ તતકાલ,

સમયસુંદર ઇમ બોલે, સીતાને ન કો તોલે.

પાંચમો ખંડ રસાલ, પૂરો થયો સાત ઢાલ
 સમયસુંદર કહે આગે, કહતાં દિન ધણા લાગે. ૫૩

—સર્વ ગાથા ૨૪૮ સીતાસંહરણુ નામા પંચમઃ ખંડઃ
 માતપિતા પ્રણમુ મુદા, જનમ દીયો મુઝ જણુ,
 વાંદું દીક્ષાગુરુ વધી, ધરમરતન દિયો તેણુ. ૧
 વિદ્યાગુરુ વાંદું વલી, જ્ઞાનદાદિ દાતાર, ૨
 જગમાહિ મોટો જાણિજ્યો, એ ત્રિહુનો ઉપગાર. ૨
 એ ત્રિહુને પ્રણમી કરી, છટો ખંડ કહેસિ
 ૫૩૨સ મેલી એકલા સગલા રવાદ કહેસિ.

* * * *

ઢાલ ૧—રાગ રામગિરી બણુ મંદોદરી દૈત્ય દશકથે સુણિ
 —એહ ગીતની ઢાલ, અથવા ચડયો રણુ ઝુંઝવાં ચંડપ્રદાન
 તપ-એ ખીજ પ્રત્યેક પુદના ખંડની ઢાલ.

૨—રાગ મારણી. ૩ પદ્મહીછંદની.

૪—રાગ સોરઠ-ગતિ જાગડાની.

૫—ઢાલ ખેલાની. ૬ પ્રોહતિથારી-અથવા સંધવી રી.

૭—રાગ મલ્હાર-આવણુ માસ સોહામણો એ ચોમાસિયાના
 ગીતની ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૪૪૪ રામરાવણયુદ્ધ વિશલ્યો કન્યા સમુદ્દત
 લક્ષમણુ શકિત ૨ રાવણુ સમારાધિત બહુ રૂપિણી વિદ્યાદિ વર્ણુનો
 નામ પદ્ધઃ ખંડઃ

સાત ક્ષેત્ર મિથેં સામઘાં તો સગલા સુખ હોઈ
 તિણુ કારણિ કહું સાતમો ખંડ સુણો સદ્ કોઈ. ૧
 હું નહિ થાતો આખતો જોડતાં એ જોડ,
 રામાયણુ મોટા મહિં સુણિજ્યો આલસ છોડિ. ૨

x x x x

ઢાલ પહેલી. રાગ રામગિરી છનો ને છિપીને વાહ્યા કિહાં રજો-એહની.

૨—હાં રંગ રલિયાં હો રંગ રલીયા—

૩—રે રંગ રતાકર હલા મો પ્રીકિ રતો આણિ

હુંતો ઉપરિ કાઢિને પ્રાણુ કંઈ કુરખાણુ—સુરંગા

કરહારે, મો પ્રીકિ પાછો વાઝિ, મજા કરહારે—એ ગીતની ઢાલ રાગ મારણી.

૪—રાગ ખંગાલો—જની એતા માન ન કીજે—એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ પરજયો—કાલહરો મિથ્ર. સિહરાં શિરહાર મધુપુરીરે, ગહાં વડે ગિરનારિરે, શણ્યાં સિરહર રકમણીરે, કુંયરાં નંદકુમારે—કંસાનુર મારણુ, આવિને પ્રહ્લાદ ઉધારણુ રાસ રમણુ ધરિ આજ્યો—ધરિ આજ્યો હો ધરિ આજ્યો હો રામજી રાસ રમણુ ધરિ આજ્યો—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ મહાર—વધાવારી ઢાલ.

૭—આંખો મોયં છ હે જિણુ ભણે—એલ ગીતની. રાગ સારંગ.

—સર્વ ગાથા ૩૧૨ રાવણુવધ ૧ સીતા પથ્થાદાનયન ૨, શ્રી રામલક્ષ્મણાયોધ્યાપ્રવેશ ૩, સીતાકલંક પ્રદાન ૪ વર્ણુનો નામ સસમઃ ખડઃ

આહ પ્રવચન માતા મિત્યાં સૂષો સંયમ હોઇ

આહમો ખંડ કહું ઈહાં સ લહે સીલ મ કોઈ.

૧

*

*

*

*

ઢાલ ૧—રાગ મારણી. અમાં મહાંકી ચિત્રાલિંગી જોઈ, અમાં અમામહાંકી, મારડે મેવાસીકો સાદ સોહામણેરે લો—એ ગીતની ઢાલ.

૨—રાગ મારણી. ઝખર દીવા ન યશેરે, કાલરિ કમલ ન હોઈ, છોરિ મૂરખ મોરી પાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઈ. ૧

કન્હર્યા યે, ધ્યારલ આસિયા, જોવન જાસિયા યે, બહુર ન આસિયા—એહની ઢાલ. એ ગીત સંધિમાહે પ્રસિદ્ધ છે.

૩—નોખારા ગીતરી—નોખારા ગીત માર્યાડિ હુંદાડિમાંહે પ્રસિદ્ધ છે.

૪—ચોપઈની રાગ તિલંગ ધન્યાસિરી. કોઇ પૂછો અંબણુ જોસીરે, હરિકો મિલણુ કદિ હોસીરે—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ ખંભાયતી સુંબરા તું સુલતાણુ, ખીજ હો ચારા સુંબરાં
ઓલગૂહો—એ ગીતવી ઢાલ. એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ—જેઘપ્પર
મેડતા નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૭—રાગ ખંભાયતી. સોહલાની જીતિ—અમાં મોરી મોહિ પરણાવિ હે
અમાં મોરી જેસલમેરા મેરા જાદવાં હે, જાદવ મોટા રાય, જાદવ
મોટા રાય હો, અમાં મોરી કડિ મોડમિ ઘોડે ચડે હો—એહ
ગીતની ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૩૨૩ સીતાપરિત્યાગ ૧, વજ્રજંઘ ગૃહાનયન ૨,
કુશલવકુમારાયોધ્યાપ્રવેશ વર્ણનો નામ અષ્ટમઃ ખંડઃ

હિવ નવમે ખંડ યોલિચું નવરસ મિલ્યાં નિધન,
મનવંછિત સુખ પામીયે, નિરમલ નવે નિધનુ. ૧

* * * *

ઢાલ ૧ તિલ્લીની ગીતરી ઢાલ—મેડતાદિકેદેસે પ્રસિદ્ધ છે.

૨—રાગ રાણી—ગલિયા રે સાજણુ મિલ્યા મારાય,
દે નયણુદો યોટરે, ધણુવારી લાલ, હસિયા પણિ
ઓલ્યા નહી મારાય, કાંઈક મનમાંહે યોટરે. ૧
ધણુવારીલાલ, આજ રહો રંગમહોલમે મારાય.
એ ગીતની ઢાલ.

૩—રાગ કનડો ઠમકિ ઠમકિ પાપ નેરરી બજાવે, મજાતિ બાંહ, ગઠ
લુગાવે—૧ રંગભીની જ્વાલણી આવે—એ ગીતની ઢાલ.

૪—રાગ હુસેની ધન્યાસિરી મિશ્ર, દિલ્લીકે દરમારમે લખ આવે લખ
જાઇ, એક ન આવે નવરંગખાન જાકી પધરિ દલિ દલિ જાઇ
ઓ—૧ નવરંગ બધરાગીલાલ એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ ગોડી જાતિ જકડીની—શ્રી નહકાર મનિ ધ્યાયે—એ ગીતની.

૬—રાગ કેદાર ગોડી. મિશ્રી. વીરા હો ચારે સેહરે મોહ્યા પુરુષ ચિયાર
લાડણુ વીં વીવાહરા ગીતરી ઢાલ.

૭—રાગ ધન્યાસિરી—સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો એક
મીડીરે—એ સંવાદ શાતકની ખીજ ઢાલ—અથવા પાસ જિણિંદ
જીહારિયે—એ સ્તવનની ઢાલ.

ઉપરની ઢાલ ૭ રાગ ધન્યાસિ. સિલ કહે જગ હું વડો—એહનિ,
પાસ જિણિંદ જીહારિંદ એહની.

અતે—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુઈ તે વાંચોરે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણુ બેઠ લહે નર કાચોરે. સી. ૧
નવરસ પોખ્યા મેં ધહાં, તે સૂઝડો સમજિ લેજોરે,
જે જે રસ પોખ્યા ધહાં, તે હાગ દેખાડિ દેજોરે. સી. ૨
કે કે ઢાલ વિષમ કહિ ને દુષણુ મત ઘો કોધરે,
સ્વાદ સાચુણી જે હુવે ને લિંગ હુદે કદે ન હોધરે. સી. ૩
જે દરબારે ગયો હુસે હુંદાડિ મેવાડિ ને દિલ્લીરે,
ગુજરાતિ આર્યાડિમેં તે કહિસે ઢાલ એ ભલ્લીરે. સી. ૪
મત કહો મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસોરે,
નવ નવા રસ નવનવિ કથા સાંભલતાં સાખાસ દેસોરે. સી. ૫
ગુણુ લેજો ગુણિયણુ તણો મુઝ મસકતિ સાહ્યો જોજોરે,
અણુસહતાં અવગુણુ ગ્રહિ મત ચાલણિ સરિખા હોજોરે. સી. ૬
આલસ અભિમાન છોડિનેં સધિ પ્રતિ હાથ લેધરે,
દાસ લેજો તુગહે ગુરુમુખે વલિ રાગનો ઉપયોગ દેધરે. સી. ૭
સખર સભામાંહિ વાંચજો બેજણુ મિલિ મિલતે સાદેરે,
નરનારિ સહુ રિઝસેં જસ લહસો ગુર પ્રસાદેરે. સી. ૮
આદરમાંં ધણો હુસેં વલિ ન્યાન દરસનનો લાભોરે,
વાંચણુહારા નૌ જસ વિસ્તરરયે જિમ જલ આભોરે. સી. ૯
નવખંડ પૃથ્વિના કણાં તિણુ ચોપઈના નવખંડોરે,
વાંચણુહારાનો તિહાં પસરો પ્રતાપ અખંડોરે. સી. ૧૦

- સિતારામની ચોપધ વાંચીને એ લાભ લેજોરે,
સાંભલહારાને તુંહે કાંઈ સિલવતસું સદેજોરે. સી. ૧૧
- જિનસાસન શિવસાસને સિતારામ ચરિત્ર સુણીજોરે,
ભિન્ન ભિન્ન સાસનભણી કો કો વાર્તા ભિન્ન કહિજોરે. સી. ૧૨
- જિનસાસન પણિ જૂજૂયાં આચારિજનાં અભિપ્રાયોરે,
સિતા કહિ રાવણ સૂતા તે પદ્મચરિત્રથી કહેણોયોરે. સી. ૧૩
- પણિ વિતરાગદેવે કહ્યો તે સાચું કરિ સરહહજોરે.
સિતા ચરિતથી મેં કહ્યું માહરો છેહડોં મન ગ્રહજોરે. સી. ૧૪
- હું મુઠમતિ કિસ જાંતું મુઝ વાંણિ પણિ ન સવાદોરે,
પણિ જે જોડિ મેં રસ પડયો તે દેવચુરનોં પરસાદોરે. સી. ૧૫
- હું સિલવંત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સંસારોરે,
પણિ સિલવંતનો જસ કહતાં, મુઝ થાસે સહિ નિસ્તારોરે. સી. ૧૬
- અપલ કરીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ જોધરે,
કવિ કલ્યાણ ભણિ કહે, રસના વાહ્યા પણુ કેધરે. સી. ૧૭
- ઓહું અધકું પણિ મેં કહ્યું, કાંઈ વિરહ નયન પણિ હોધરે,
તે મુઝ ભિચ્છામિ દુકડાં સંધ સાંભલજો સહુ કાધરે. સી. ૧૮
- ત્રિણુ હજારનેં સાતસે આઝને સધ ગ્રંથનું માનોરે,
લિખતાં ને લખાવતાં પામિજો જ્ઞાન પ્રધાનોરે. સી. ૧૯
- ખરતર ગઢમાંહિ દિપના શ્રી મેડતા નગર મઝારોરે,
ગોત્ર મલોછા ગહગહે સામગ્રીમે સિરદારોરે. સી. ૨૦
- નગર ઘટે ધણે નામ ગયું, અતપાર ધણો દરબારોરે,
ગુર ગજના રાગી ધણું, ઉતમ ધરનો આચારોરે. સી. ૨૧
- પૂત્રરતન રાયમલ તણા તે લઈ લખમીનો લાહોરે,
અમીપાવને નેતસી ભલો લત્રીજ રાજસી સાહોરે. સી. ૨૨
- સીતારામની ચોપધ એહને આગ્રહ કરિ કાધીરે,
દેશ પ્રદેસે વિસ્તરિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ લિખાવતાં લિધિરે. સી. ૨૩
- શ્રી ખરતર મહ રાજિયા યુગપ્રધાન જિનન્યદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણી સંકલ્પદં સુખકલ્પેરે. સી. ૨૪

સમયસુંદર સીખ્ય તેહના શ્રી ઉપાધ્યાય કહિજે,
તિણુ એ કિધિ ચોપઈ, સાજણુ માણુસ સલહિજે. સી. ૨૫

વર્તમાન ગછના ધણી ભદારક શ્રી જિનરાજેરે,
જિનસાગર સૂરીસર આચારિજ અધિક કિવાજેરે. સી. ૨૬

એ ગુરને સૂપસાઉલે એ ચઉપછ ચઢિ સુપમાણેરે,
ભણુતાં સુણુતાં વાંચતાં હુઈ આણુદ કોડિ કહ્યાણેરે. સી. ૨૭

છતિ શ્રી સીતારામ પ્રથમે નવમો ખંડ સમાપ્ત.

છતિ શ્રી રામસીતા રાસ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૮૮૬ ના વર્ષે સાકે ૧૭૫૧ નાના પ્રવર્તમાને માસે-
તમ માસે સુભકારી ચૈત્ર માસે સુકલપક્ષે ત્રીયોદસી તીથે ભૃગુવાસરે
લીપીકૃતં પં શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી કલ્યાણુવર્દન ગણી તન્ સીખ્ય
પં શ્રી ૫ મેધવર્દન ગણી તન્ સીખ્ય પં. શ્રી ૫ વિવેકવર્દન ગણી
તન્ સીખ્ય પં. શ્રી ૫ ધર્મવર્દન ગણી તન્ સીખ્ય પાયરજરેણુસમાન
૫. શ્રી ૫ ક્ષેમાવર્દન ગણી વાંચનાથ.

જળ્ય લગ મેર અડગ હે જળ્ય લગ સસીયર સુર,

તળ્ય લગ એ હોનું તપો લેખક પાઠક દોય.

લખીતં વઢવાણુ નગરે શ્રી ઋષભદેવ પ્રસાદાતુ શુભં ભવતુ
કલ્યાણુમસ્તુ ॥ દે. લા. ૫. કમલવિજય શિ. પદ્મવિજય પાસેની પ્રત. પં.
રૂપા લિખિતં શ્રી મહોટકોટ મધ્યે સં. ૧૬૯૧ વર્ષે આસુ સુદિ ૩ દિને
૫. ૬૮ પં—૧૫ આ. ક.પા. ૧૧૯ પં—૧૪ આ. ક. આગ્રા ભંઁમાં
કવિની સ્વહસ્ત લિખિત પ્રત છે.

(૩૬૨) બારવત રાસ. સં. ૧૬૮૫.

(૩૬૩) ગૌતમપૃષ્ઠા. સં. ૧૬૮૬.

(૩૬૪) શત્રુંજયરાસ સં. ૧૬૮૬ આવણુ શુદ્ધ નાગોરમાં.

આદિ— દોહા

શ્રી રિસહેસર પાય નમી, આણી મન આનંદ,

રાસ ભણું રહિયામણે, શત્રુંજય સુખકંદ.

સંવત ચાર સત્યોતરેં, હુવા ધનેસરસરિ,	
તિણેં શત્રુંજય મહાતમ કહ્યું, શિલાદિલ હજુર.	૨
વીરજિણુંદ સમોસર્યા, શત્રુંજય ઉપર જેમ,	
દ્વિદિક આગલ કહ્યું, શત્રુંજય મહાતમ એમ.	૩
શત્રુંજય તીરથ સારિણું, નહિ છે તીરથ કોય,	
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમેં, તીરથ સધલાં જોય.	૪
x x x x	

અંતે—

ઠાલ ૬

શત્રુંજય મહાતમ સાંભલીએ, રાસ રચ્યો અનુસાર,	
જે ભરી ગાવે ભાવશું એ, આનંદ હોય અપાર.	શ. ૨૦
શત્રુંજય રાસ સોહામણો એ, સાંભલજો સહુ કોય.	
ધર ખેડાં ભણે ભાવશું એ, તસુ જત્રાફલ હોય.	શ. ૨૧
લાલુશાલી થિર અતિ ભલોએ, દયાવંત દાતાર,	
શત્રુંજય સંધ કરાવીયો એ, જેસલમેર મઝાર.	શ. ૨૨
‘શત્રુંજય મહાતમ’ અંધથી એ, રાસ રચ્યો સુખકાર,	
રાસ ભણ્યો શત્રુંજ તણોએ, નયર નાગોર મઝાર.	શ. ૨૩
ગિરઓ મચ્છ ખરતર તણોએ, શ્રી જિનચંદ સુરીશ,	
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુજ્યનાએ, સકલચંદ સુજગીસ.	શ. ૨૪
તાસ શિષ્ય જગ જાણીયેં એ, સમયસુંદર ઉવજાણ,	
રાસ રચ્યો તેણેં રચડોએ, સુણુતાં આનંદ થાય.	શ. ૨૫

૫૦ ભીમશીખણેક—૨૧૧ સમુચ્ચય ૫. ૨૭૦—૨૮૦.

(૩૬૫) અપક્રમેષ્ટીની ચોપઇ સં. ૧૬૯૫ ઝાંઝોરમાં
અસદિ—

ઝાંઝોર માહે જાણીયર્ધ, પારસનાથ પ્રતક્ષ,	
પ્રહ ઉડીનઇ પ્રણમતાં, સાંનિધિ કર્ધ સમક્ષ.	૧
ગઢ ગિપરિ ગરમડિ નિલહ, સોવનગરિ સિલ્હગાર,	
મહાવીર પ્રણયું મુદ્ધ, દેહલ તિનહ દાતાર.	૨

માતપિતા પશ્ચિ મનિ ધરં, નિષ્ણ દીધઉ અવતાર,
 નામ લેખનઘ ગુર નયું, દીક્ષાં ન્યાન દાતાર. ૩
 કરજોડી પ્રણમી કરી, કહિસિ ધણું શ્રીકાર,
 અંપક સેઠની ચહપઘ અનુકંપા અધિકાર. ૪

* * * *

સહુ કો લોક લહધ હધ સરજ્યું, તે બોલ કેતા વંચું,
 ઉદમ હધ ઇમ પશ્ચિ ભાવી અધિકું, સમયસુંદર કહધ સાચુરે. ચિં ૨૫
 ચહિલધ ખંડ થયઉ એ પૂરઉ, પશ્ચિ સંબધ અધૂરઉ,
 સમયસુંદર કહધ બીજધ ખંડધ, સંબધ ચાર્યધ પૂરઉરે. ચિં ૨૬

—ઈતિ શ્રી અનુકંપાદાનાધિકારે ચંપક શ્રેષ્ઠિ સંબધે પ્રથમ ખંડ
 સંપૂર્ણ:—

ફહા—હિવ બીજઉ ખંડ બોલસ્યું, અંપક પામી ઝહિ,
 એ અનુકંપા દાનની, સગલી ગણું સિદ્ધિ. ૧
 હન્નું કોડિ તણુક ધણી, થયઉ તે અંપકસેઠ,
 વૃદ્ધત્ત વિવહારિયઉ, તિણિ તઉ કીધી વેડિ. ૨
 ચવદ્ધ કોડિ સોનાતણી, આપણી માતા-વૃદ્ધ,
 ઉજેણીથી આણિનધ, સગલી બેલી કીધ. ૩
 અંપકસેઠ અંપાપુરી, ભોગવધ લીલ વિલાસ,
 વ્યાપારધ વાધ્યઉ ધણું, પ્રગટચઉ પુણ્યપ્રકાસ. ૪

x x x x

અતે—

ખંડ બીજો દાલ ૭ મી રાગ ધન્યાસિરી સીતારામની ચહપઘ
 એહની દાલ.

* * * *

અનુકંપા ઉપરિ કહઉ, અંપક સેઠનઉ દ્રક્ષંતોરે,
 અનુકંપા સહુ આદરઉ, એહથી હધ મુગતિ એકંતોરે. કે. ૧૪

સંવન સોલપંચાશ્ચયર્થ મઠં આસોર માહે જોડીરે,
 અપક સેઠની ચઉપક અગિ આલસ નહ ઉધ છોડીરે. કે. ૧૫
 શ્રી ખરતર મઠ રાજ્યક, શ્રી મુગપ્રધાન જિજ્ઞુસદોરે,
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના, સકલચંદ મુણિદોરે. કે. ૧૬
 સમયસુંદર શિષ્ય તેહના તિણ ચઉપક કીધી એહોરે,
 શિષ્ય તણુક આચક કરી જે જીપરિ અશ્વિક સનેસોરે. કે. ૧૭
 નરનારી રસિયા હુસ્યક તે સાંભલિસ્યક સદા આવીરે,
 મુકડ સુકંઠી ખે જણા, વાચજ્યો બલી વાત બણાવીરે. કે. ૧૮

—પૂર્વોક્ત ગાથા ૧૪૪ ગાથા મીલને સર્વ ગાથા ૧૬૧ પ્રથમ
 ખંડ ૪૪૪ ગાથા મીલને ખંડદ્વય સર્વ ગાથા ૫૦૬ ત્રયાંશ્ય શ્લોક
 ૭૦૦ સં. ૧૬૬૯ આં ૧૦ ૫ લિપીકૃતા ૨૩—૧૪ આ. ક.

—ત્રયાંશ્ય ૫૦૬ પત્ર ૧૫— ધો. રત્ન. કે.

—લિપિતા એયં પંડિત ચારિત્રવિજય—યતિ વિવેકવિજય (ધુમટા-
 વાસો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર બં.

—મતિશ્રી દાનાધિકારે ચંપકચંદ્રી ચતુઃષ્પદી સંપૂર્ણ—સં. ૧૮૭૬
 ના વર્ષે શાકે ૧૭૪૨ પ્રવર્તમાને શ્રી જૈડિયા મિંદર મધ્યે લિં પૂજ્ય
 ઋષિ માલજી તનૂશિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિં ઋ. શિવજીમાલજી શિષ્યઃયે
 પઠનહેતવે પા. ૧૩ પં. ૧૫ રાજકોટ પૂ. અં

(૩૬૬) ધનદત્ત ચઉપક (વ્યવહારશુદ્ધિ ચોપક) સં. ૧૬૯૬
 આસોમાં—અમદાવાદમાં.

આદિ—

શાંતિનાથ જિન સોલમો, પ્રણમું તેહના પાય,
 વ્યવહારશુદ્ધિ ઉપરિ કહોહ, ચઉપક ચિત લગાય. ૧
 ભગવંત ભાષઈ બો ભવિક, મોટો સાધનો ધર્મ,
 જેહથી મુમતિ જાછઈ, સાસતાં લહિયઈ સર્મ. ૨
 દીસઈ તે અતિ દોહિલો, સરવીર કરઈ કેમ,
 આવકનો ધર્મ સોહિલો, દેવલોક સુખ દેમ. ૩

આવકનાં વ્રત તે પલ્લ, જો હુંબ ગુણ ધરીવીસ,
નામ તુમે તે સાંભલો, વાર વિસવાવીસ.

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ છતું સમયએ, આસપાસ મજારિ,
અમદાવાદ એ કલ્પએ, ધનદત્તનંદ અધિકાર.
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યકે, શ્રી જિજ્ઞાસકં સૂરીસ,
પ્રથમ સીસ જગિ પરમકાએ, સકલચંદ તસુ સીસ.
સમયસુંદર સંબંધ કલ્પ એ, જિનસાગર સુરિરાજ,
(ભવિજનનંદ કિતકાજ પાઠાંતર)
ભણતાં ગણતાં ભાવસુએ, સીજક વંછત કાજ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયનાં પૌત્રેણ પં.
હર્ષકુશલગણિના સંશોધિતા સા. હરજી ધનજી સુઆવકાચહેણ પત્ર. હા.
મ. પાટણ. —લિં ૦ સૌભાગ્યવિજય ગણિ (લાલવિજય શિ.) લિ. આ
કેસરબાઈ વાચનાર્થ ૧૧-૧૧ ઘો. —૫-૯ અમ.

—સં. ૧૭૪૯ વર્ષે કાલિક વરિ ૨ યુધે વ્યવહારશુદ્ધિ ત્રિષયે
૬-૧૯ (વિંધ)

—સં. ૧૭૨૪ વરમે આષાઢ સુદિ ૧૫ દિને લિખિત મહોપા-
ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજય ગણિશિષ્ય ગણિ દીપ્તિવિજયેન
(ઉદયપુર ભં.)

બીજી પ્રતમાં છેવટે નીચે પ્રમાણે છે:—

સમકિતતું ફલ માગીધએ ધનદત્ત રિપિનંદ પાસિ, સં.
તુમ્હ પામિઉ તે આપજયો એ મુઝ મનિ પૂરયો આસ, સં.
સમયસુંદર સંબંધિ કલ્પ એ જિનસાગર સુરિરાજ સં.
ભણતાં ગણતાં ભાવસુએ સીજક વંછિતકાજ. સં.

—વિવેકવિજય (ધુમટાવાલો ઉપાત્રય) ઉદયપુર ભં.

- (૩૬૭) સાધુવંદના સં. ૧૬૯૭ —લીં
 (૩૬૮) પુણ્યાઢય રાસ. —૩; રત્ન.
 (૩૬૯) મુસઢ રાસ.
 (૩૭૦) પુંજઞપિનો રાસ. (એ.)
 મયજુરેહા રાસ.

જીવરાશી ક્ષમાપના

હવે રાણી પદમાવતી, જીવરાશી ખપાવે,

આ ઉપરનાં બને પ્રત્યેકપુદ્ધ રાસમાં અંતર્ગત છે.

(૩૭૧) દ્રૂપદી સંબંધ સં. ૧૭૦૦ માહ માસ, અમદાવાદમાં.

આદિ— દ્વહા.

શાંતિનાથ પ્રણમું સદા, પ્રણમું સદગુર પાપ,	
જુતદેવી સાનિધિ કરી, અલગ ટલઉ અંતરાય.	૧
માતપિતા પશ્ચિ માનીયછ, નિષ્ણ દીષઉ અવતાર,	
દીક્ષા ગુર વિદ્યાતણુઉ, એ મોટઉ ઉપગાર.	૨

સં. ૧૬૭૨માં વિશેષશતક સંસ્કૃતમાં રચેલ છે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રીમત્પરતર ગચ્છે શ્રીમજ્જિનસિંહસરિ ગુરરાજયે	
સામ્રાજ્યં કુર્વાણે યુગપ્રધાનાખ્ય બિરદધરે.	૧
વિક્રમસંવતિ લોચન મુનિદર્શન કુમુદ બાંધવ પ્રમિતે,	
શ્રી પાર્શ્વજન્મ દિવસે પુરે શ્રી મેડતા નગરે.	૨
યુગપ્રધાન પદવી શ્રી અકપ્પરસાહિના,	
ચેલ્યો દતા મહાભાગ્યાઃ શ્રી જિનયદ્રસરયઃ	૩
તેષાં શિષ્યો મુખ્યં સ્વહસ્તદીક્ષત્ર સકલચંદ્રગણિઃ	
તત્ત્વિજ્ઞ સમયસુંદરસુપાઠકૈરકૃતશતકમિદમ,	૪

—સં. ૧૭૨૭ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૩ દિને સનિવારે શ્રી ગુદામધ્યે
 પં. : સ્યાજ્જનિધાનમુનિનાંતે વાસિના પં લખિયચંદ્ર મુનિ લિપિચક્રે.
 (વિ. ધ. ભં.)

પહિલું સાધુ સતીતણા, કીધા ધણા પ્રબંધ,	
હિવ વલિ સૂત્રચક્રી કહું, દૂપદીનઉ સંબંધ.	૩
એક સૂત્ર બીજું સતી, ઉત્તમ એહની જોડ,	
સુણતાં આનંદ ઊપનર્ધ, કરમની તૂટઈ કોડિ.	૪
વૃદ્ધપણુઘ મઠ ચઉપઘ, કરિવા માંડી એહ,	
સૂત્ર સતી નર્ધ સાધસ્યું, મુઝ મનિ અધિક સનેહ.	૫
મત કરઉ ઉંધ નર્ધ વારતા, સાંભલતાં સહુ કોય,	
આપન પ્રીછઘ અન્યનઘ, અંતરાય પણિ હોય.	૬
જ્ઞાતા સૂત્ર અરથ થકી, ભાખ્યઉ શ્રી ભગવંત,	
સુધરમ સામી ગુંથિયઉ, સૂત્ર થકી મતિમંત.	૭
કરજોડી જાંબુ કહઈ, સુધરમ સામિનર્ધ એમ,	
પનરમઉ ધન્નાન કણઉ સોલમઉ અધ્યયન કેમ.	૮
સુધરમ સામી ધમિ કહઈ, સુણિ જાંબુ સુવિચાર,	
મહાવીર મુઝનર્ધ કણઉ, તિમ કહું તે અધિકાર.	૯

x

x

x

x

અંતે—

ત્રીજો ખંડ દાલ સાતમી-રાગ ધન્યાસિરી.

પાસ જિણુંદ જુહારીયઘ એહની.

સુધરમ સામી પાંચમઉ ગણુધર જાંબુનઘ ભાષધરે,	
ન્યાતા સૂત્રનર્ધ સોલમઉ, એ અધ્યયન સહુની સાવધરે.	૧
દૂપદીની એ ચઉપઘ મઠ, વૃદ્ધપણુઘ પણિ કીધીરે	
શિષ્યતણુઘ આગ્રહ કરી, મઠ લાભ ઊપરિ મતિ દીધીરે. ૬.	
એક સતી વલી સાધવી એ વાત બાઉ ધણું મોટીરે,	
દૂપદી નામ લેતાં થકાં, તિણુ કરમની તૂટઈ કોટીરે.	૨
એક સંખ દ્વધમઈ ભગૈઉ, માનીતી સુતસ્યું મોહધરે,	
સૂત્ર ગુણુઘ સખરઘ કંઠ તસુ સુરનરના સુખ સોહધરે.	૩

ધનવંત વિનયધરમ વલી, એક આપ નઇ સંયમ ધારીરે,
 વૃદ્ધ ગીતારથ ગુરૂ વલી એહની મનિ આવધ સારીરે, ૪
 અમદાવાદ નગરમાહે, સંવત સત્તરસઠ વરષેરે,
 માહ માસ ચઇ ચઉપર્ધ હુંસી માણસને હરષેરે. ૬
 વાચક હરપનંદન વલી હરપકુસલર્ધ સોનિધિ કીધીરે,
 લિપણુ સોઝણુ સાહય થકી, તિણુ તુરલ પુરી કરિ દીધીરે. ૬
 શ્રી જિણુચંદ સરીસર, શ્રી સકલચંદ તસુ સીસોરે
 સમયસુદર શિષ્ય તેહના, શ્રી સંધનર્ધ ઘર્ધ આસીસોરે. ૭
 ખરતર ગઢ તણુઉ ધણી, જિનસાગરસૂરિ વિરાજધરે,
 સમયસુદર કહધ ચિર જીવઉ, દિન દિન પ્રતિ સખલ દિવાજધરે. ૮
 ત્રિણખંડ ઇણુ ચઉપર્ધ, વલી અતિ બલી ચઉત્રીસ ચઉત્રીસ ઢાલોરે,
 સમયસુદર કહધ વંદના સીલ પાલધ તેહનર્ધ ત્રિકોલોરે. ૯

—ઇતિશ્રી સમયસુદર મહોપાધ્યાય વિરચિતે દ્રૂપદીસતી સખધે
 ત્રિત્રીયઃ ખંડઃ સમાપ્તઃ તત્સમાપ્તો અમાત્મા ચેયં ચતુઃપદી પ્રથમ ખંડે
 ઢાલ ૧૫ સર્વ ગાથા ૩૧૧ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૧૨ સર્વ ગાથા ૧૫૧
 તૃતીય ખંડે ઢાલ ૭ સર્વ ગાથા ૧૪૪ સર્વાર્થ. ઢાલ ૩૪ સર્વાર્થ.
 ગાથા ૬૦૬ સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે આપાદ વદિ ૧૩ શુકે લિખિત પાનાં
 ૩૦-૧૩ મેં. લા. વડોદરા.

હવે આ સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન્ કવિની નાની મીઠી કૃતિઓની ટીપ્પ
 નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) પોષધવિધિ સ્તવન સં. ૧૬૬૭ માગશર સુ. ૧૦ ગુરૂ મરોટમાં
 અતે—

ઉત્કૃષ્ટી પોષા તણી વિધિ કહી ઉપગાર,
 જેસલમેરી સંધનર્ધ હો, આમહ કરી સુવિચાર. ૩૬
 સોલહસઠી સતસઠિ સમઘહા નગર મરોટ મઝારિ,
 મગસરિ સુદિ દશમી દિનઘહા, શુભ દિન સુર ગુરૂવારિ. ૩૭

શ્રી જિનચંદસરિ હો, શ્રી જિનસિંધ સરીસ,
સકલચંદ સુપસાધ હો સમયસુંદર બાણી સીસ.

૩૮

—પત્ર ૩ હાલા. ભં. પાઠણુ દાખડો ૮૨

(૨)+ કર્મછત્રીસી સં. ૧૬૬૮ માહ સુદ ૬ મુલતાનમાં

આદિ—

રાગ આસાહરી

કર્મચક્રી છુટે નહીં પ્રાણી, કર્મ અપલ દુખ ખાણુજી,
કર્મ તણે વશ જીવ પડયા સહુ, કર્મ કરે તે પ્રમાણુજી. કરમ. ૧

x

x

x

x

અતે—

શ્રી મુલતાન નગર મૂલનાયક, પાર્શ્વનાથ જિણુ જોયજી,
વાસુપૂજ્ય શ્રી સુમતિ પ્રસાદે, લોક સુખી સહુ કોયજી. ક. ૩૩
શ્રી જિનચંદસરિ જિનસિંધસરિ, ગચ્છપતિ ગુણુ બરપૂરજી,
સિંધુ જસલમેરી આવક, ખરતર ગચ્છ પકુરજી. ક. ૩૪
સકલચંદ સદ્ગુર પસાયે, સોલસે અડસઠીજી,
કર્મછત્રીસી એ મઈ કીધી, માહ તણી સુદ છઠીજી. ક. ૩૫
કર્મછત્રીસી કાને સુણીને, કરજો વ્રત પચ્ચખાણુજી,
સમયસુંદર કહે શિવસુખ લેશો, ધર્મતણે પરમાણુજી. ક. ૩૬

—પ્ર૦ ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભાગ ૩ પૃ. ૨૨૬

- (૩) શીલછત્રીસી
(૪) પુણ્ય છત્રીસી
(૫) સંતોષ છત્રીસી
(૬) +ક્ષમા છત્રીસી

} સં. ૧૬૬૮ સર્વ પૃ. ૧૦-અમ૦

આદિ—

આદર જીવ ક્ષમાગુણુ આદર, મ કરિશ રાગ ને દેખજી,
સમતાયે શિવસુખ પામીજો, કોઈ કુમતિ વિશેષજી.

આ. ૧

*

*

*

*

અતે—

નગરમાંહે નાગોર નગીનો, જિહાં જિનવર પ્રાસાદળ,
 શ્રાવક લોક વસે અતિ સુખિયા, ધર્મતણે પરસાદળ. આ. ૩૪
 ક્ષમાબત્રીશી ખાતે કીધી, આતમપર ઉપગારળ,
 સાંભલતાં શ્રાવક પણુ સમજ્યા, ઉપશમ ધર્મો અપારળ. આ. ૩૫
 જુગપ્રધાન જિણ્યંદ સુરીસર, સકલચંદ તસુ શિષ્યળ,
 સમયસુંદર તસુ શિષ્ય ભણે ઇમ, ચતુર્વિધિ સંધ જગીશળ આ. ૩૬
 —જૈ. પ્ર. ૩૯૯

(૭)+ અમરસરપુર મંડન શીતલનાથસ્ત. ૧૫ કડીનું
 આદિ-મોરા સાહેબહો શ્રી શીતલનાથકિ, વીનતી સુણો એક મોરડી.

અતે—

ઇમ અમરસરપુર સંધસુખકર માત નંદનંદણો,
 સકલાપ સ્ત્રીતલનાથ સામી સકલ જણુ આનંદણો;
 શ્રી વચ્છલછન વરણુ કંચણુ રૂપ સુંદર સોહણો,
 એ તવન કીધઉ સમયસુંદર સુણુત જન મન મોહણો. ૧૫
 પ્ર. કા, મારી પાસે છે. પ્ર૦ રત્નસાગર ૫. ૧૪૫

(૮)+મહાવીર સ્તવ વિનતિરૂપે—જેસલમેરમાં.

આદિ—

વીર સુણો મુજ વીનતિ, કરજોડી હો કંઈ હું મનની વાત,
 બાલકની પરે વીનનું, મોરા સામી હો તૂ ત્રિભોવન તાત,
 વીર સુણો મોરી વીનતી. ૧

અતે—

કલશ

ઇમ નયર જેસલમેરમંડણુ, તીર્થકર મોવીસમો
 સાસનાધીશ સિંહલંછન સેવતા સુરતરસમો
 જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલાનિયો,
 વાયનાચાર્ય સમયસુંદર, સંયુક્તે ત્રિજીવનતિયો. ૧૬

—શ્રી બપ્પા મધે સં. ૧૭૫૧ વરખે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ દ્વિતી લખતં
રાએચંદ રાએસંધ. ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈના મારી પાસે આવેલા
એક ચોપડામાં છે. —૨-૧૪ આ. ક.

—પ્ર. રત્નસાગર પૃ. ૧૫૪. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૮૩

(૯) +દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) રતા.

આદિ—આયો આયોજી સમરંતા દાદોજી આયો.

(૧૦) પ્રતિમા રતા ૭ કડી—આદિ—શ્રી જિનપ્રતિમા હો જિન
સારખી કહી, એ દીકાં આણુંદ.

અંતે—

પારસનાથ હો તુઝ પરસાદયી, સદ્વહના મુઝ એહ,
ભવ ભવ હોજ્યો હો સમયસુંદર કહે, શ્રી જિનપ્રતિમાશું નેહજી શ્રી.
(મારી પાસે છે)

(૧૧) ઉદયન રાજર્ષિ ગીત—૨૦ કડી.

અંતે—

મુગતિ પદ્મતા મુનિવર, લગવતિ અંગ વિચાર મું
સમયસુંદર કહ્યું પ્રણમતાં, પાંખીજઈ ભવપાર ૨૦. મું
(મારી પાસે છે)

(૧૨) +શત્રુંજય મંત્રન આદિ બૃહત્સ્તોત્ર—૩૧ કડી.

આદિ—

એ કર જોડી વીનવુંજ, સુણિ સામી સુવદીત,
કૂડ કપટ મૂંઝી કરીજી, વાત કહું આપવીત.

અંતે—

કલશ

ધમિ ચઢિય શેત્રુંજ ચરણ બેટયા, નાભિનંદણ જિણ તણા,
કરજોડિ આદિ જિણુંદ આગધ, પાપ આલોયા આપણા,
શ્રી પૂજ્ય જિણયુંદ સરિ સદગુર, પ્રથમ શિષ્ય મુનસ બણુઈ,
ગણિ સકલયંદ સુસીસ વાચક, સમયસુંદર ગુણ ભણુઈ. ૩૧

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૫ થી ૨૩૭ (મારી પાસે છે)

(આનું ખીજું નામ આલોચણ મહિત આદિ સ્તં છે. પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સં. ભાગ ૨ જો. આ સ્તવન પોતે શત્રુજય યાત્રા કરી ત્યારે કર્યું છે તે માટે શત્રુજય રાસ પોતે કર્યો છે તેમાં આલોચણનો ઉલ્લેખ જુઓ.)

૧૨ અ +સકલ શાન્ધિત ચૈત્યનમસ્કાર સ્તં ૫ લાળ.

આદિ—

રિષભાનન વ્રધમાન, ચંદ્રાનન જિન, વારિષેણ નામે જિણુએ. ૧

તેહતણા પ્રાસાદ ત્રિભુવન સાસતા, પ્રણમું મિંખ સોહામણા એ. ૨

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

ધર્મ શાસતા પ્રાસાદ પ્રતિમા સંયુષ્યા જિનવર તણા.

ચિહ્ન નામ જિનચંદ તણા ત્રિભુવન સકલચંદ સુહાવણા;

વાચનાચારિજ સમયસુંદર ગુણ ભણે અભિરામ એ,

ત્રિહ્ન કાલ ત્રિકરણ શુદ્ધ હોયજ્યો સદા મુઝ પ્રણામ એ.

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય ૫. ૨૨૮ થી ૨૩૦

(૧૩) +મહેવામંડણ પાર્શ્વનાથ સ્તં (પાર્શ્વનાથનો છંદ) ૮ કડી.

આદિ—

આપણુ ધર બધાં લીલ કરઉં, નિજ પુત્ર કલત્રસું પ્રેમ ધરઉં,

તુમ્હે દેસ દેસંતર કાંઈ દ્રઢડઈ, નિત નાંમ જપઉ શ્રીના કોઝઈ. ૧

x

x

x

x

અતે—

શ્રી પાસ મહેવાપુર નગરે, મહ ભોટયઉ જિણુવર હરખ ભરે,

ધર્મ સમયસુંદર કહઈ ગુણ જોડઉ, નિતં

પ્રં. જૈ. પ્ર. ૫ ૨૩૨ (મારી પાસે છે)

(૧૪) વીકાનેર મંડણ ઋષભજિન સ્તં

આદિ—

ઘણ ઝિમિર વરસે મેહ હો રાગ પરનાસે પાંચી વહૈ—એ દશી.

વીક્રમપુર સિલ્હમારહો લાલ, રિષભ નિલેસરે ગુણુ મર્યો, મોરલાલ,
નાભિરાયાં કુલચંદ, મરદેવી માતા ઉર ધર્યો-૧ મા.

અપૂર્ણ મારી પાસે છે.

(૧૫) પાર્થનાથજિન પંચ કલ્યાણક રત્ન ૦ ૫૧ કડી. સં. ૧૬૫૬
વૈ. સુ. ૩ જેસલમેરમાં આદિજિન પારણ દિને.

આદિ—

પુરિસાદાણી પરગડડ, જેસલમેર નિણુંદ,	
પંચ યત્યાણક તેહના, પભણિસુ પરમાણુંદ.	૧
જિનવરના ગુણુ ગાવતાં, લહિયઈ સમકિત સાર,	
ગોત્ર તિથંકર આંધિયઈ, લહુ તરિયઈ સંસાર.	૨
રાગ ભેદ રલિયાંમણા જાણુમ ચતુરસુભણુ,	
ભાવ ભગતિ ગુણુ ગાવતાં, જીવિત જનમ પ્રમાણુ.	૩

* * * *

અતે—

રાગ ધન્યાસિરી.

ધમિ યુષ્યડ જેસલમેરમંડન, દુરિત ખંડન સુભ મનઈ,
રસ કરણુ દરસણુ તરણિ વરસઈ, આદિ નિથુ પારણુ ચિનઈ. ૫૦
જિનચંદસરતિ સકલચંદન મૃગમદા કેસર કરી,
પ્રહ સમયસુન્દર પાસ પૂજઈ, તેહની ધન્યાસિરી.

૫૧

૩-૧૧ (મારી પાસે છે)

(૧૬) તીર્થમાલા રત્ન ૦

આદિ—

શ્રી શેત્રુંજે ઋષભ સભોસર્યા, ભલા ગુણુભયારે,
સીધા સાધુ અનંત, તીરથ તે નમુરે.

અતે—

શેત્રુંજની કોરણી નવાનગરમારે, શ્રી રાજસી ભરાવ્યા બિંબ, તી.
તીરથ યાત્રા ફલ તીહાં હોજ્યો મુજ છહારે, સમયસુન્દર કહે ઝોમ. તી.

—મારી પાસે છે. પ્ર. રત્નસમુચ્ચય ૫૮૫.

(૧૭) સાચોરમંડન વીરસ્તં સં. ૧૬૭૭ માહ માસ

આદિ—

ધન્ય દિવસ મેં આજ જુહાર્યો, સાચોરો મહાવીરજી,
અતે—

છમ નયરશ્રી સાચોર મંડન, સિંહલંછન સુખકરો.
સકલાપ મૂરતિ, સકલ સુરતિ, માત ત્રિશલા ઉરિ ધરો,
સંવત સોલેસે સત્યોતર માહ માસ મનોહરો,
વીનવ્યો પાઠક સમયસુંદર પ્રગટ તું પરમેસરો. ૧૪.

—મારી પાસે છે.

(૧૮) મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્તં ૧૪ કડીનું.

આદિ—

જંબૂદીવ સોહામણ્યો, દક્ષિણ ભરત ઉદાર,
રાજગૃહ નગરી ભલી, અલકાપુરી અવતાર.
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિજી, સમરતાં સુખ ત્રાય,
મનવંછિત ફલ પામીયછ, દોહગ દૂરિ પલાય.

* * * *

અતે—

કલશ

છમ પંચ કલ્યાણિક ત્રિભુવન રાય,
મુનિસુવ્રત સામી વીસમો, જિનવરરાય વીસમો,
બિંધુવરણ્ય જગત્ર ગુર, ભયભંજણ્ય ભગવંત,
નિરંકારે નિરંજન નિરૂપમ અનંરામર અરહંત
શ્રી જિનચંદ વિનેય સિરોમણી સકલચંદ ગણી સીસ,
વાચક સમયસુંદર ધર્મ પભણુધ, પૂરક મનહ જગીસ. ૧૪
—વાં સંમીદાસ ગણિ લિપત. ૧-૧૫ મારી પ.સે છે.

પ્ર૦ રતનસુમ્યય પ. ૫૧૪

(૧૯) +સીમધર સ્વામી સ્તો

આદિ—

ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી, ધન પુંડરિક ગિરિનામ,
ધન ધન તેહના માનવીજી, નિત ઉઠી કરેરે પ્રણામ.

૧

x * * *

અતે—

સમયસુંદરની વંદનાજી, માનજો વારોવાર,
એ કરજોડી વીનવુંજી, વીનતડી અવધાર.
શ્રીમંદિર સ્વામી કહીધરે, હું મહાવિદેહ આવીસ,
જયવંતા જનવર કહીધરે, હું તુંમને વાંદીસ.

૯

—અનંત. સત્રાયોમાં.

જે. પ્ર. ૩૧૪

(૨૦) +રાણપુર સ્તો સં. ૧૬૭૬ માગસર જત્રા કરી.

આદિ—

રાણપુરે રક્ષિયામણોરે લાલ, શ્રી આદીસર દેવ મન મોલું રે.

અતે—

સંવત સોલ છિયંતરેરે લાલ, મિગસિર માસ મઝાર, મં
રાણપુરે યાત્રા કરીરે લાલ, સમયસુંદર સુખકાર, મં

૭

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૨. જે. પ્ર. ૭૦

(૨૧) +અષ્ટાપદ સ્તો

આદિ—

મનડો અષ્ટાપદ મોલો માહરોજી, નામ જપું નિશદીસજી.

અતે—

દેવ ન દીધી મુઝને પાંખડીજી, આવું કેમ હજૂરજી,
સમયસુંદર કહે વંદનાજી, પ્રહ ઉગમને સૂરજી.

મં ૫

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૩૪૨.

૩૮૦

સતરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

(૨૨) +એકાદશી સ્તો ૧૩ કડીનું સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ચોપાઈની દેશી.

આદિ—

સમવસરણ બેઠા ભગવંત, ધર્મ પ્રકારો શ્રી અરિહંત,
બારે પરબદા બેઠી રડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧

* * * *

અંતે—

જેસલ સોલ ઇઆસી સમે, કીધું સ્તવન સહુ મનમમે,
સમયસુંદર કહે દાહાડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧૩
આમાં મૌન એકાદશી પર્વનું મહાત્મ્ય છે.—પ્ર૦ ચૈ૦ આદિ સંગ્રહ
ભા. ૩ પૃ. ૫૪ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૪, રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૭૨.

(૨૩) +પંચમી વૃદ્ધ (‘મોહ’) સ્તો (જ્ઞાનપંચમી પર ૩ દાલ ૨૫
કડીનું સ્ત.

આદિ—

પ્રણમું શ્રી ગુર પાય, નિર્મલગાન ઉપાય,
પંચમી તપ ભણુંએ, જનમ સફલ ગિણું એ. ૧

અંતે—

ઇમ પંચમી તપ ફલપ્રરૂપક વર્દમાન જિણેસરો,
મર્ધ યુણ્યો શ્રી અરિહંત ભગવંત, અતુલબલ અલવેસરો,
જયવંત શ્રી જિનચંદસરિજ, સકલચંદ નમંસિયો,
વાચનાચારિજ સમયસુંદર, ભગતિભાવ પ્રસંસિયો.
—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૬૮, રત્નસાગર પૃ. ૧૩૭ શ્રી જ્ઞાન-
પંચમી (જિ. ધ. સભા. ભાવ.)

(૨૪) +પંચમીપર લઘુ સ્તો ૫ કડી.

આદિ—

પંચમી તપ તુમે કરૌરે પ્રાણી, નિર્મલ પામે ગાન.

અતે—

પાર્શ્વનાથ પ્રસાદ કરીને, મહારી પૂરો ઉમેદરે,
સમયસુંદર કહે હું પણ પામું, યાનતો પંચમો ભેદરે—પચમી૦
—પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૭૦, જૈનપ્રભોષ પૃ. ૯૦

(૨૫) +ઉપધાન તપ સ્ત૦ (૭ ઉપધાનનું) હુંક વર્ણન)

આદિ—

શ્રી મહાવીર ધરમ પરગાસે, બેડી પરષદ બારણ,
અમૃત વચન સુણી અતિ મીઠા, પામે હરપ અપારણ. ૧
સુણો સુણોરે આવક ઉપધાન વહા વિન કિમ સૂઝે નવકાર.
ઉતરાધ્યયન બહુ શ્રુત અધ્યયને, એ ભણ્યો અધિકારણ. સુ. ૨
મહાનિશીથ સિદ્ધાંત માંહે પિણુ, ઉપધાન તપ વિસ્તારણ,
અનુક્રમે શુદ્ધ પરંપર દીસે, સુવિહિત ગચ્છ આચારણ. સુ. ૩

અતે—

કલશ.

ધમ વીર જિણુવર ભુવણ દિણુવર માતા ત્રિશલાનંદણો,
ઉપધાનનાં કૃષ્ણ કહે ઉત્તમ ભવિય જન આનંદણો,
જિનચંદ્ર યુગપરધાન સદગુર સકલચંદ્ર મુનીસરો,
તસુ સીસ વાયક સમયસુંદર ભણે વહિત સુખકરો. ૧૮
—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૫૧, રત્નસાગર ભાગ ૧ પૃ. ૪૮૨.

(૨૬) +દાનશીલ તપ લાવ પર પ્રભાતી.

આદિ—

રે જીવ જૈનધર્મ કીજીયે, ધર્મના ચાર પ્રકાર,
દાન શીયલ તપ ભાવના, જગમાં એટલું સાર—રે. ૧
પ્ર. જૈન સ. માળા; ચૈત્ય૦ આદિ સં. ૩.

(૨૭) +માયાપર સ.

આદિ—માયા કારમીરે માયા મ કરો અતુરસુજાણુ.

+જીવરાશી ખમાવવાપર

આદિ—હવે રાણી પદમાવતી જીવરાણિ ખમાવે.

અતે—

રાગ વૈરાડી ને સુણે, એ ત્રીજી ઢાલ

સમયસુંદર કહે પાપથી, છૂટા તતકાલ.

હવે ૦ ૩૩

(આ સત્રાય સ્વતંત્ર નથી પણ તે ચાર શ્લોકપુદ્ધ રાસમાંથી
મેભિરાજર્ણિના ખંડમાં છે.)

(૨૮) આદીસર વિનતિ.

આદિ—

આદીસર હો સોવનકાય, તેજઈ રવિ જિત દીપતાં,

સુર કિંનર હો સેવક પામ, મોહ મહાભડ જીપતો— ૧

ને અહનિસિ હો પ્રણમે સામિ, ત્યાં ધર સદા વધામણા,

ચક્ર ગર્ભ દુખ હો ટાલણુહાર, જિનવર નામ સુહામણો. ૨

વીનતડી હો ઇકે અવધારિ, કરન્નેડી કવિયણુ કહે,

તું સમરથ હો ઇણુ સસ્મરિ, તુઝ કીરતિ જગિ મહમહે. ૩

~

~

~

~

અપૂર્ણ—મારી પાસે છે.

૨૯ નાગલા ગીત.

આદિ—ભવદેવ ભાઈ ધરિ આવીયોરે, પ્રતિજૂઝવી મુનિરાયરે,

નવ પરિણીત સુકી નાગલા, ભવદત્ત વાંદે મુનિના પાયરે. ૧

અર્ધ્ધર્મડિત ગોરી નાગલા.

અતે—મારી નાગલાઈ પ્રતિજૂઝયોરે, વૈરાગ ધરી બહુ માનરે,

ભવદત્ત દેવલોક પામીયોરે, સમયેસુંદર વાંદે પાયરે. ૭ અ ૦

અમારી પાસે છે.

૩૦ અર્હુજક સત્રાય.

૯ કડી.

આદિ—વેરણુ વેલા પાંગમોરે હો, ધૂપ તમે અસરાલ, મેરે અરહના,

ધરતી વધી ઉની ધણુરે, હાં મુનિવર અતિ સુકુમાલ. મેરે. ૧

અતે—રાતી શલા અણુસણુ લીએરે હાં, ચાતે મન પશ્ચિમ. મેરે,
સમયસુંદર કહે તેહનેરે હાં, ત્રિકરણુ સુદ પ્રણામ. મેરે. ૯
(૩૧) +નિંદાવારક સ. ૫ કડી.

આદિ—

નિંદા મ કરજો કોઈની પારકારે, નિંદાનાં બોલ્યાં મહા પાપરે.

પ્ર૦ રત્નસ. જૈ. પ્ર.

(૩૨) +અનાથીઝપિ સ. ૯ કડી.

આદિ—

શ્રેણિક રવવાડી ચઢયો, પેખિયો મુનિ એકંત,
વરણ કાંતિએ મોહિયો, રાય પૂછે રે કહો વિરતંત—
શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિર્ઘમ.

(૩૩) +ખાહુખલ સ. ૭ કડી.

આદિ—

રાજતણા અતિ લોભિયા, ભારત ખાહુખલ ઝૂએરે,
મુંડ ઉપાડી મારિવા, ખાહુખલ પ્રતિયુએરે.
—વીરા મારા મળચકી ઉતરો.

૧

(૩૪) +અરણિક (અર્હજક) મુનિ સ. ૮ કડી.

આદિ—

અરણિક મુનિવર આલ્યા ગોઅરી, તડકે દાઝે સીસોળ,
પાય ઉવરાણારે વેલૂ પરજલેરે, તન સુકુમાલ મુનીસોળ—અરણિક ૧

(૩૫) +શાલિભદ્ર સ.

—૨. સ.

આદિ—

પ્રથમ ગોવાળિયાતણે ભવેજ, દીધું મુનિવર દાન.
જૈ. પ્ર. ૩૬૯

(૩૬) +મેધરથરાય સ.

આદિ—

દશમે ભવે શ્રી શાંતિજ, મેધરથ જીવડો રાય રડારાજ.

સ. મા. ૫. ૧૩૦

(૩૭) +પ્રસન્નચંદ્રકવિ સં

આદિ—

મારગમે મૂળને મિલ્યો ઋષિ રૂડારે, સુષો તે માધુ નિર્મથ, ઋષિસર રૂડારે. ૧

(૩૮) +ગજચુક્રમાલ સ. નયરી દારામતિ જાણીયેછ.

(૩૯) +રાજુલ સ. રાજુલ ચાલી રંગશુરે.

(૪૦) રેવતી સ. સોવન સિંધાસણુ રેવતી—આ. ક.

(૪૧) +ધોળીડા પર સઝાય-ધોળીડા તું ધોળે મનતું ધોતિયુંરે—

સ્થૂલિલદ્ર ગીત-પીડડા! માનો બોલ હમારારે.

નલદવદંતી ગીત ૬ કડી.

આદિ—

નલદવદંતી નીસર્યા, જૂવઈ હારી દેશ, નલ રાજ,

વનમાંહે રાતિવાસો વસ્થા, સૂતાં જૂમિ પ્રદેશ—નલરાજ. ૧

અતે—

દમદંતી પીહર ગાઇ, પાલ્યો નિરલલ સીલ, નં

સમયસુંદર કહે પિઉ મિલ્યો, લીધા અવિચલ લીલ, નં ૬

(૪૨) +ચેલણુ સતી સ. ૬ કડી.

આદિ—વીર વાંદી વસતા થકાંછ, ચેલણુ દીઠડરે નિર્મથ—

અતે—સમયસુંદર કહે ચેલણુછ, પામીયો ભવતણો પાર—

વીરે વખાણી રાણી ચેલણુછ. ૬

મારી પાસે છે.

(૪૩-૪૬) +ચાર પ્રત્યેક જીવની સઝાય.

૧ લાની સ.

આદિ—ચંપા નગરી અતિ ભલી હું વારી, દધિવાહન જૂપાલ રે, હું.

અતે—સમયસુંદર કહે સાધુને, હું પ્રજુમ્યા પાતક જાયરે. હું. ૫

૨ જાની સ. આ—નગર કંપિલાનો ધણીરે, જયરાજ ગુણગણ,

અ—સમયસુંદર કહે સાધુનેરે, નિત નિત પ્રજુમે પાય દુ.૮

૩ જાની સ. આ-નગર સુદર્શન રાય હોજી, મથુરામ રાજ કરે તિહાં,
અ-સમયસુંદર કહે સાધુને.

૪ થાની સ. આ-પુંડરવર ધનપુર રાજ્યો, મહાંકી સહિયર, સિંધરમ
નામ નરેંદરે.

અ-સમયસુંદર કહે સાધુજી, યોથો પ્રત્યેકયુધ એ-મહાં.

(૪૭) ચારેની આથે સં

આ-ચિહું દિસથી ચારે આવીયા, સમકાલે હે યક્ષ દેહરામાંહિ.

અ-ઉત્તરાધ્યયને તે કલ્હો, સૂત્રમાહે હો ચારે પ્રત્યેક યુધ,
સમયસુંદર કહે સાધુના, ગુણ ગાયાહે ખાટણુ પરિસિધિ.
—ભારી પાસે છે.

(૪૮) નમિરાજગીત.

આદિ—

જી હો મથુરા નગરીનો રાજ્યો, જીહો હય ગય રથ પરિવાર,

અંત—

જીહો ઉત્તરાધ્યયને એહ છે જીહો, નમિરાજ અધિકાર,

જીહો સમયસુંદર કહે વાંદતાં, જીહો પામીને ભવપાર.

(ભારી પાસે છે.)

(૪૯) સનતકુમાર ગીત.

આદિ—

જોવા આવ્યા રે દેવતા, રૂપ અનોપમ સાર,

મરવ યકી વિશ્વસી ગયો, ચક્રવર્તિ સનતકુમાર,

નયણુ નિહાલોરે નાહલા.

અંત—

સનતકુમાર મુનિસર, નાણ્યો નેહ લગ્નર,

કાજ સમાપ્તારે આપણાં, સમયસુંદર કહે સાર. પ. ન.

(ભારી પાસે છે.)

(૫૦) અર્હુતક ગીત.

અતે—

અધિકાર ભણ્યો મઈ એહનહિ, સમયસુંદરનઈ ધ્યાન તેહનહિ.

૨

૭ મ્હા.

૫૧—૮૬

૩૬ ગીતો—જૂદા જૂદા રાગમાં ૫૬ જેવાં. સં. ૧૬૭૦ માં યા તે પહેલાં.

(૧) ક્રોધ નિવારણ—જીયુરા તું મ કરિ કિણસું રોસ.

(૨) માન નિવારણ—મરિખ નર કાહે તું કરત યુમાન.

(૩) માન નિવારણ—કિસીકું સખ દિન સરીષે ન હોઈ.

(૪) માયા નિવારણ—છહુ મેરા, જીવ તું વિમાસે નહિ કહુ તેરા.

(૫) લોભ નિવારણ—રામા રામા ધનં ધનં, ભમતહ રહઈ તું રાતિ દિનં.

(૬) લોભ નિવારણ—ચેલા ચેલા પદં પદં, પુરતક પાના લોભ મદં.

(૭) મનશુદ્ધિ—એક મનશુદ્ધિ વિષુ કોહ મુગતિ ન જાઇ.

(૮) જીવપ્રતિબોધ—જાગિ જાગિ તું જાંતુયા, તું કાઈ નિચિંતો સેવેરી.

(૯) જીવપ્રતિબોધ—રે જીવ વખત વિખ્યા સુખ લલિયઇ,

(૧૦) આત્તિ નિવારણ—મેરે જાયુ આરતિ કાંઈ ધરઇ,

(૧૧) નિંદાપરિહાર—નિંદા ન કીજઇ જીવ પરાઇ, નિંદા પાપે પિંડ ભરાઇ,

(૧૨) હુંકાર પરિહાર—જહાં તહાં હકર હું હું હું,

(૧૩) કામિની વિશ્વાસ નિવારણ—કામિની કહિ કુંજુ વેસાસા,

(૧૪) જીવ નટાવા—દેખિ દેખિ જીવ નટાવે એસો નાટક મંડેયારી,

(૧૫) સ્વાર્થ—સ્વારથકી સખ હે રે સગાઇ,

(૧૬) પારકી હોડ નિવારણ—પારકી હોડ તું મ કરિરે,

(૧૭) જીવ વ્યાપારી—આંએ તીન જણે વ્યાપારી,

(૧૮) ધડી લાખીણી—ધડી લાખીણી જાઈ એ, કહુ ધરમ કરો ચિત
લાઈ એ.

(૧૯) ધડિયાલો—આતુર સુણો ચિત લાઇ કે કહા કહે ધરિયારા,

(૨૦) ઉદય ભાગ્ય—ઉદય ભાગ વિના ન ક્ષે, બહુત ઉપાય કામે
ક્યા હોષ,

(૨૧) સર્વ ભેષ મુગતિગમન—હાં માધ હરકોઉ ભેષ મુગતિ પાવે,

(૨૨) કર્મ—હાં માર્ધ કરમથી કો ક્ષે નહી,

(૨૩) નાવા (નાવિક)—નાવાની કારી ચલે નીર મઝાર,

(૨૪) જીવદયા—હાં હો જીવદયા ધર્મ વેલડી, રોપી શ્રી જિનરાય,

(૨૫) વીતરાગ સત્યવચન—હાં હો જિનધર્મ ધર્મ સહુ કહે,

ચાપે અપણી વાત.

(૨૬) મરણ નિવારણ—મરણ તણા ડર ન કરિ મરિખ, જિણુ વારે

જગિ જાધરે.

(૨૭) સંદેહ—કરમ અચેતન કિમ હુયઉ કર્તા, કહો કિમ શકિયે થાપીરે,

(૨૮) સત્તા જગાવણુ—જગિ જગિ જગિ બાધ જગિરે તું જગિ,

(૨૯) જગત્ સૃષ્ટિકારણુ પરમેશ્વર પૃચ્છા—પૂછું પડિત કહો કાલકી કંત,

આ જગત સૃષ્ટિ કિણુ કાધીરે.

(૩૦) બણુનપ્રેરણુ—બણોરે ચેલા બાધ બણોરે બણો,

(૩૧) ક્રિયાપ્રેરણુ—ક્રિયા કરો ચેલા ક્રિયા કરો.

(૩૨) પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા—કુણુ પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહે,

(૩૩) જીવકર્મ સંબંધ—જીવને કરમ માહોમાહિ સંબંધ,

(૩૪) પરમેશ્વર લધુ—હાં હો એક તિલ દિલમે આવ તું,

કરે કરમનો નાશ.

(૩૫) નિરંજનધ્યાન—હાં હમારે પરબ્રહ્મ જાનં,

(૩૬) દુષ્પ્રમયકાલે સંયમપાલન—હાં હો કહો સુજન પંથ કિમ પલે,

—આ સર્વ ગીતોની પ્રતતેની છેવટે અનુક્રમણિકા સહિત ૭-૧૧

લ. સં. ૧૬૭૦ પ્રથમ ચૈત્રી શુદ્ધિ ૧૦ ગુરૂ લિખિત મારી પાસે છે.

(૮૭) પદ. સુખનીકો સીતલનાથકો,

(૮૮) શાંતિનાથ પદ.

આદિ— આંગણુ કલ્પ દુલ્હોરી હમારે,

(૮૯) ઋષભનાથ ગીત—રીષભકી જૈરે મન ભગતિ વસીરી.

(૯૦) જૌતમગીત. ૭ કડીનું.

આદિ—

મુગતિ સમો જાણી કરી, જીરે 'થે વીરજી મુંઝનૈ મઝ્યક દ્વરિરે,
 મૈ અપરાધ ન કો કીયક, જીં વીરજી રહતકીં તુમહ હજીરિરે,
 વીરજી વીરજી કિહાં રય(હ)ક.

અતે—

જૌતમ કેવલ પામીક જીં ત્રિભુવન હરખ્યા સુરનર કોડરે,
 પાય-કમલ જૌતમ તણ્યા જીં પ્રણમૈ સમયસુંદર કરજોડિરે. ૭ વીં
 (મારી પાસે છે.)

દાદા (જિનકુશલસરિ) ગીત—દાદો તો દરસણુ દાખે,
 દાદો સોહિલા સુખી રાખે.

(૯૧) ધન્નાશાલિભદ્ર ગીત. ૮ કડીનું.

આદિ—

ધન્નો શાલિભદ્ર ખેઈ, ભગવંતનો આદેશ લે જીહો,
 હો મુનિવર ધ.

સંવેગ સધ ધરેઈ, વૈભારગિરિ જીપરિ ચડ્યા જીહો. ૧ હોં

અતે—

મહાવિદેહ મઝારિ, મુગતિં જાસ્યઈ મુનિવર જીહો,
 વંદના કરે વારવાર, સમયસુંદર કહઈ હું સદા જીહો. ૮ હો મુનિં

(૯૨) રઘૂલભદ્ર ગીત. સં. ૧૧૮૫ મીર મીર્જના રાજ્યે અકપુર
 (અમદાવાદના)માં.

આદિ—

મનડઈં તે મોહઈં માહઈંરે, કહઈ ઇમ કોશ્યા તે નારિરે,
 આકે તે પહુરઈ પાંપલોરે, ચટપટ ચિત્ત મઝારિરે. ૧ મનહું.

x

x

x

x

અતે—

‘સંવત સોલ નવ્યાસીયછ રે, મીર મોળવ્યું રાજરે,
અકપુરમાંહિ રહીરે, ભાદ્રવધ જોડી છઠ ભાસરે. મન૦ ૫
શુભભદ્ર કોસ્યા પ્રતિયુગવધરે, ધરમ ઉપરિ ધરઉ રાગરે,
પ્રેમબધન નેહિ પાહુયોરે, સમયસુંદર સુખકારિરે. મન૦ ૬

—મારી પાસે છે.

(૬૩) આલોચણુ છત્રીશી સં. ૧૬૯૮ અહમદપુરમાં (અમદાવાદમાં)
આદિ— નગર સુદર્શણુ અતિ ભલો એહતી દાલ.

પાપ આલાયું આપણું, સિદ્ધ આતમ સાખિ,
આલોચાં પાપ દૂટીયે, ભગવંત ધમ ભાપ. પાપ૦ ૧
સાલ હીયાથી કાઢજો, જિમ કીધાં તેમ,
દુખ દેખિસિ નહિતરિ ધણું, રૂપી લખણા જેમ. પાપ૦ ૨

અતે—

સંવત સોલઅઠાણુચપ, અહમદપુરમાંહિ,
સમયસુંદર કહે મેં કરી, આલોચણુ ઉજાહિ. ૩૬

—૨-૧૧ મારી પાસે છે. પ્ર. કા. નં. ૮૧૨.

(૬૪) ચાર શરણું ગીત.

આ કવિ એક ધણા પ્રતિષ્ઠિત અને ઉત્તમ કાવ્યકાર થયા છે.
સં. ૧૬૪૯ ના ફાગણ શુદ્ધ બીજે બૃહત્ ‘ખરતર ગચ્છના યુગપ્રધાન
જિનચંદ્રસૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં માનસિંહને
આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહસૂરિ રાખ્યું તે સમયે તેજ
જિનચંદ્રસૂરિએ સ્વહસ્તે કવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય (જુઓ નં. ૧૯૫
પૃ. ૩૨૬) એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. અકબર બાદશાહે લા-
હોરથી જિનચંદ્રસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ત્યારે તે સૂરિએ બાદશાહ
પાસે જવા વિચાર કર્યો અને તે વખતે સાથે સમયસુંદર કવિ પણ હતા.
આ વિહાર ગૂજરાતથી જલોર, મેડતા, નામોર એમ મારવાડમાંથી
પસાર થઈ લાહોર સુધીનો હતો. એટલે ૧૬૪૯ પહેલાં કવિ ગૂજરાતમાંજ

રજ્યા હતા અને ૧૬૪૯ માં લાહોરમાં ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી તે બાબુ તે વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને તેથી તેમની મુખ્ય ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રાન્તીય શબ્દો, મારવાડી, ફારસી, શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જે ગ્રંથો રચ્યા તેમાં રચનારથલ જણાવેલ છે તે પરથી જણાઈ આવે છે. તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના અચ્છા જ્ઞાતા હતા. તેમણે તેમાં રચેલા ગ્રંથો પરથી તેઓ એક સમર્થ વિદ્વાન, ટીકાકાર, સંગ્રહકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, હંદશાસ્ત્રી અને અનેક ગ્રંથોના અવલોકનકાર હતા. તેમના ગ્રંથોમાં ભાવશતક સં. ૧૬૪૧, પુષ્પનંદાકૃત રૂપકમાલા (ગૂ.) પર સંસ્કૃત અવતુર્ણિ સં. ૧૬૬૩, કાલિકાચાર્યકથા સં. ૧૬૬૬, સામાચારી શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતા, વિશેષ શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં, ગાથાસહસ્ર સં. ૧૬૭૩ મેડતા, વિચારશતક સં. ૧૬૭૪, અદ્વલક્ષી શરૂ કર્યો સં. ૧૬૪૯ અને પૂરો કર્યો સં. ૧૬૭૬ લાહોરમાં કે જેમાં 'રાગનો દ્વેતે સૌખ્ય' એ વાક્યના આઠ લાખ ગ્રંથો કર્યા છે (જૂઓ પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ નં. ૧૧૭૪ પૃ. ૬૮), નિસંવાદ શતક સં. ૧૬૮૫, વિશેષસંગ્રહ સં. ૧૬૮૫ લૂલુકર્ણુસરમાં, ગાથાસહસ્ત્રી સં. ૧૬૮૬, 'જયતિહુયણુ' સ્તોત્રપરવૃત્તિ સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં, દશવૈકલિક સૂત્રપર શબ્દર્થવૃત્તિ સં. ૧૬૯૧ ખંભાતમાં, વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ સં. ૧૬૯૪ જાલોરમાં, તથા કલ્પસૂત્રપર કલ્પકલ્પલતા નામની વૃત્તિ, રઘુવંશપર વૃત્તિ, સંવાદસુંદર, આતુર્ભાસિક વ્યાખ્યાન, નવતત્ત્વપર વૃત્તિ અને પ્રશ્નોત્તર સારસંગ્રહ આદિ રચ્યા છે. સં. ૧૬૪૧ માં ભાવશતક ગ્રંથ રચ્યો અને સં. ૧૭૦૦ માં ગૂજરાતીમાં જદ્દપણામાં 'દ્રૂપદી સંગ્રહ' એ ગૂજરાતી ભાષામાં રાસ રચ્યો ત્યારે ૧૬૪૧ માં ૨૧ વર્ષની ઉંમર કવિની ગણીએ, તો ઝોછામાં ઝોછું ૮૦ એશી વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યું હોય એમ પ્રાયઃ નિશ્ચિત થાય છે.

આ ઉપરાંત એ પણ જણાય છે કે તેમણે સં. ૧૬૭૬ માં રાણકપુર (સાહી પાસે) જત્રા કરી અને સં. ૧૬૮૨ માં જેસલમેર પાસેના અસલ રાજધાની લોદ્રવપુરના વતની થેર બચુસાહીએ જેસલ-

મેરથી શત્રુંજય જવાનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં પશ્ચુ તેમણે સંઘ સાથે રહી શત્રુંજય યાત્રા કરી હતી. તેમ બીજાં અનેક તીર્થોની જાત્રા કરી હતી. જૂદપણામાં અમદાવાદ અને તે આસપાસ ગૂજરાતમાંજ રહી સ્વર્ગવાસ કર્યો હોય તેમ સંભવે છે. તેમની શિષ્યપરંપરામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદન બહુ વિદ્વાન હતા કે જેમણે મધ્યાન્હપદ્ધતિ નામનો ગ્રંથ સં. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચ્યો છે. તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં સ્વગુરુ સમયસુંદર માટે વચનકલાકવિકલા-નિષ્ણાત, તર્કવ્યાકૃતિ સાહિત્યજ્યોતિ, સમયતત્ત્વવિદ્ એ યથાર્થ વિશેષણો આપ્યાં છે અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે:—

પ્રજાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે ઇતિ સત્યં વ્યધાયિ ચૈ;

ચેષાં હસ્તાત્ સિદ્ધિઃ સંતાને શિષ્યશિષ્યાદૌ.

અષ્ટલક્ષાનર્થનિકપદે પ્રાપ્ય ચે તુ નિર્ઞ-આ:

સંસારસકલસુભગાઃ વિશેષતઃ સર્વરાગનાં.

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા. આ હર્ષનંદને ખરતરગચ્છની લધ્વાચાર્યાર્ચય નામની આદમી શાખા જિનસાગરસૂરિએ સં. ૧૬૮૬ માં કાઢી હતી તે બહુ વધારી. સમયસુંદરના પ્રશિષ્ય હર્ષકુશલ ઉપાધ્યાય થયા કે જેમણે કવિની ભાષાકૃતિ ધનદત્ત ચોપઈ સંશોધી હતી. વળી તેમની શિષ્યપરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થયા ને તેના શિષ્ય આલમચંદ થયા કે જેમણે સ. ૧૮૨૨ ના માગશર શુદ્ધ ૪ ના દિને સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ચતુઃપદી ભાષામાં રચેલ છે. જુઓ ઓગણીસમી સદીમાં આગળ કવિ આલમચંદ.

આ કવિના સંબંધમાં અતિ વિસ્તારથી મેં ‘કવિવર સમયસુંદર’ એ નામનો નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં લખી વાંચ્યો હતો અને તે જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અંક ૩ માં પ્રકટ થયેલ છે તે જોઈ લેવા વાચકને ભલામણ છે.

૧૯૬ ક. રત્નકુશળ (ત. મેહર્ષિ-દામર્ષિ ચિ.)

+ પાર્શ્વનાથ સંખ્યા રત્ન. સં. ૧૬૫૨ આસપાસ.

આદિ—

શ્રી જીરાહલિ નવખંડ પાસ વપાણીધરે નામદ્ય લીલવિલાસ,
સંકટ વિકટ ઉપદ્રવ સવિ દૂરદર્ધ ટલધરે મંગલ^૧કમલાવાસ. શ્રી. ૧

x x x x

અંતે—

ભોગ સયોગ તે પામર્ધ માનવ નવનવારે જસ તૂસર્ધ શ્રીપાસ,
ગણિ દામા શિષ્ય રત્નકુશલ ભગતિષ્ઠ કહધરે આપો ચરણુધિ વાસ શ્રીર૦

—પ્ર૦ પ્રાચીન તીર્થમાલા સં પૃ. ૧૬૪-૧૭૦

(આ કવિએ પંચાશક વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ આશ્વિન સિત પંચમી
દિને રવિવારે ઉઝા ગામમાં લખી છે તેમાં પોતાને પંડિત મેહર્ષિ ગણિ
શિષ્ય શ્રી દામર્ષિ ગણિના શિષ્ય જણાવેલ છે. અપ્રકટ વિ. ધ. પ્રશ-
સ્તિ સંગ્રહ.)

૧૯૭ મુનિશીલ (આં. વિદ્યાશીલ-વિવેકમેરૂ સિ૦) ધર્મમૂર્તિ
સૂરિના રાજ્યમાં.

(૩૭૧) જિનપાલ-જિનરક્ષિત રાસ સં. ૧૬૫૮ માહ વદ ૮

અંતે—

શ્રી અમ્યલમચ્છ સુહગુરુ સુરતરૂ સારિખાજી, શ્રી ધરમમૂરતિસૂરિ,
તે સહુ ગુરૂના ચરણુકમલ નિતિ વાંદીધજી, દોહમ જામ દૂરિ. ૧૬
કરિ શર રસ ઈંદુ માસ કુમારધ સલહીજી, બહુલ આશ્મિ દિન ચાર,
સંધિ રચી એ સંધ તણુધ આગ્રહિ કરીજી રવિ શશિ નયર મળરિ. ૧૭
સૂત્ર અરથથી જિમ ગુરૂ મુષિ સાંભલિહજી, અરથ વપાણિહ એહ,
ઝોછહ અધિકહ મિછા દુકકડ મુહનધજી સુકવિ પમજ્યો તેહ. ૧૮

શ્રી વિદ્યાશીલ સીસ સુપરિ સોહામણિ પંડિત પુહુવિ પ્રવીણ,
 વિવેકમેર ગણિ સંયમ ગુણ કરિ વિચરતાણ, હું તસ્ય ચક્ષણે લીણ. ૧૬
 ત્રીજા જિનવર સંભવનાથ પસાઉલિજી મુનિ જંપઘ મુનિશીલ,
 જે નરનારી બણસ્યઘ ગુણસ્યઘ સાંભલધણ લખિ પરિપામઈ લીલ. ૨૦
 —સં. ૧૬૯૪ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૧૪ ગુરૂ (ઈડર બાપચોનો ભં.)

૧૯૮ પદ્મરાજ

(૩૭૨) સનતકુમાર સં. ૧૬૫૯—વિ. ૫.

(૩૭૩) અભયકુમાર —૩; ભાવ.

૧૯૯ કે વિદ્યાવિજય (ત૦ નયવિજય શિષ્ય)

૨૪ જિનપંચ કલ્યાણક સૂચિત રત૦ સં. ૧૬૬૦

અતે—

ચીર પારંગતાય તિમ ગણુઉ સિવ દિવસિ, એહપદ સરવ જિનનામ સાથિં,
 ગણુઉ કલ્યાણુક દિવસિ પદ સહસમે, તપ કરી હોઈ જિમ મુગતિ હાથિં.

૩૯ પૃ.

ચંદ્રસ રિતુગગન વરસિ કલ્યાણુક તવન કીધું ભવિક ભણુત આવઈ,
 કીરતિ કોટિ કલ્યાણુ સુખસંપદા, સિદ્ધિ સૌભાગ્ય મિલી વેગિ આવઈ. ૪૦ પૃ.

કલસ.

તપગચ્છ અધિપતિ નમત નરપતિ રૂપ રતિપતિ સૂંદરો,

શ્રી વિજયસેન સૂર્યદિ સુવિહિત મુકુટ ગુણમણિ આગરો

ઉવગ્રાય શ્રી નયવિજય સીસઈ ગુણીયા સકલ જિનેસરો,

દિઉ મુઝ મહોદય વાસ વિદ્યાવિજય સંપદ સુખકરો.

૪૧

—૩-૧૪ (ભારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.)

૧૯૯ જયવિજય (દેવવિજય શિ૦)

(૩૭૪) શુકન ચોપઈ ૧૬૬૦ આસો શુ. ૧૫ ગિરિપુર-વાગડમાં
અતે—

વાગડ દેશ વિઘરાગર નાંમ, જિહાં પટદરશણના વિઆંમ,
રાજધાનીનું રડક દામ, દેશ મધ્ય ગિરિપુર સ્થલીગાંમ. ૩૮

ગઢમઢ મંદિર પોણિ સુચંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉતંગ,
રાજ કરઈ રાગ ગુણનિહુ, દાની માંની ભોગી બહુ. ૩૯

કવિતા શ્રોતા વિરતો નાંહુ, સરવીર ધીર પાંણિ,
સહસમલ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથવી પ્રગતણુક પ્રતિપાલ. ૪૦

તસ સુત કુયર કમસીહ જોહ, ચઉદ વિદ્યા ગુણુ નાંહુતોહ,
કીરતિ તેજ અનંધ પરિવાર, શત શાષા વાધધ વિસ્તાર. ૪૧

જસ ધરિ ગાંધી સંધ પ્રધાન, પર ઊપગારી ન ધરધ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઈ નિતુ કેલિ, મંગલીકની વધતી વેલિ. ૪૨

સંધરતન પુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનુ કરધ અભ્યાસ,
તેહનઈ ભણુવા કાજિ કરી, પ્રાકૃતઅધ ચઉપઈ એ પરી. ૪૩

વ્યોમ રસ રતિ અંદ વષાણિ, સંવહર હધઈએ આણિ,
સરદરતિ નધ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ્ર કલાવાસ. ૪૪

વિપ્રધ પુષ્પ દક્ષ આંણીધ, પંડિત દેવજ જગિ નાંણીધ,
તાસ સીસ કરજોડી કહઈ, સુકન ભણુતાં સવિ સુખ લહઈ. ૪૫

ભણુતાં સવિ લહીઈ રિદ્ધિ, એ ભણુતાં પાંમઈ વલી યુદ્ધિ,
જયવિજય નઈ પરમાણુદ, ભણુતાં ગુણુતાં સદા આનંદ. ૪૬

—જયકમલ ગણિના લિખિતં.

—ઉદયપુર પતિ ભંડાર.

૨૦૦ હુમવિજય ગણિ (૧૦ આનંદવિમલસૂરિના આશા-

વર્તી શુભવિમલ-કમલવિજય ચં. શિ૦)

(૩૭૫) +કમલવિજય રાસ સં. ૧૬૬૧ મહેસાણામાં.

આદિ—

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતિ કવિચ્છા ભાય,	
સમરિય નિયગુર ગાયસ્તું, પંડિત પ્રભુમિય પાંચ.	૧
કમલવિજય કોવિદ તિલક, સુવિહિત સાધુ સિંગાર,	
તાસ રાસ રસિઆમણો, ભણુતાં જય જયકાર.	૨

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી કમલવિજયવર વિષ્ણુધના નામથી સકથ કલ્યાણના કોડિ,
સંપદા સવિ મિલક દૂરિત દૂરિં ટલક મંત્રમાં મૂલગો એહ કહીધ ૧૦૭
જસ વૈરાગ્ય વર વાનગી વાસના શખર સુવિહિત જતી રિદ્ય રાખી
જસ સવેગ રસ સરસ સવિ પાછલા સાધુ ગુણરાસિનો હુઉ સાખી ૧૦૮
રપરેષા ધરો અસમ સમરસ વરો સાહ ગોદવિંદ સુત સાધુ સીહો,
કહતિ કવિ હુમ ધિર પેમ એ શ્રીગુરો હોઉ મહ સુહકરો અમિયજીહો ૧૦૯

—આ કવિ પ્રતિષ્ઠિત હતા અને તે માટે શ્રાવક ઋષભદાસ કવિએ તેનું નામ પૂર્વના નામી કવિ તરીકે પોતાના ‘હીરવિજય-કુમારપાલ રાસ આદિમાં ઉલ્લેખેલ છે. જુઓ તે રાસોની પ્રશસ્તિઓ. વિજયપ્રશસ્તિ મહા ગ્રંથ ૧૬ સર્ગમાં સંસ્કૃતમાં કરી પોતે સ્વર્ગવાસ કર્યો તેથી તે કૃતિ તેના ગુરુમાર્ધ પં ગુણવિજયે બીજા પાંચ સર્ગ રચી પૂરી કરી. તેથી પોતે પોતાને ‘કવિ’ એ ઉપનામ આપે છે તે સાર્થક છે. હીંદીમાં પણ કવિતાઓ તેણે રચી છે. વધુ માટે જુઓ પ્ર. ઐ. રા. સ. ભાગ ૩,

(આ કવિએ કેટલાંક સ્તવનો સ્વાધ્યાયો શ્રી વિજયસેનસૂરિ રાજ્યમાં બનાવ્યાં છે. આની કેટલીક કૃતિઓ પાટણના હાલામાઈના બંડારમાં છે)

(૩૭૬) નેમિજિનચંદ્રાવલા

આદિ—

સમરીય સમરસસાગરે ગુરગિરિઓ ગુણવંત,
 શિવાદેવી સુત ગાધ્યેરે મુઝ મનિ લાગી પંતિ.
 મુઝ મનિ લાગી પંત ધણેરી, સેવ કંઈ નેમીસર કેરી,
 નમે જેહને નરવર રાણ, જસે દોડે મતિ આવે તાણ.
 છ નેમિ જિનજીરે રાણમતી ભરતાર ભગતે વંદિએરે,
 જસ નામ અભિરામ, સુણી આણુદિએરે—આંચલી.

* * * *

અંતે—

તપગચ્છ મંડળુ હીરલોરે હીરવિજય મુનિરાજ,
 નામ જપંતાં જેહનુંરે સીઝે સધલાં કાજ,
 સીઝે સધલાં કાજ સીઝે સધલાં કાજની કોડી,
 તેહને નમે સદા કરજોડી
 પંડિત કમલવિજયનો સીસ, હુમવિજય મુનિ ઘે આસીસ. ૪૪
 —૪-૧૩ લીં. પાનાં ૩. પ્રે. ૨.

૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ શિ.

(૩૭૭) જિનધર્મ મંજરી સં. ૧૫૧૨ વિક્રમનગર (વીકાનેર)માં.

અંતે—

જુજ રસ વિજાદેવી વચ્છરૂપ, મધુ સુદિ દશમી પુષ્પારકવર,
 ઇંમ વરધ વિક્રમનગર મંડળુ, રિપભદેવ જિજ્ઞેસર.
 સુપસાય ખરતર ગજનાયક સકલ સુવિહિત સુખકર,
 જુગપવર શ્રી જિજ્ઞેયંદસૂરી સુરિ સુસીસ પયંપએ.
 શ્રીસમ.....

૭૩

ઇંમ જિનભાષિત મુલ સમકિત ધરમ સુરતર મંજરી,
 અતિ સુગુણ સરસ સુગંધ સુભદલ સદલ અવિચલ સિવસિરી.

વિધ કરીય અમર સાહિવર પ્રતિબોધકારક મુહમુર
આદેશ લહિ કરી ધરમ ધરતાં સેય મંગલ મુષકર.

૭૪

—સં. ૧૭૫૮ પો. ૩ શુ. ૩ રૈ. લિ. ૨૦-૧૨ આ. ક.

૨૦૨ આનન્દોદય

(૩૭૮) વિદ્યાવિલાસ ચોપર્ષ ૧૬૭૨ માણેક.

૨૦૩ પ્રેમવિજય (ત૦ વિજયસેનસૂરિ-વિમલહર્ષ શિ.)

(૩૭૯) +આત્મશિક્ષા. સં. ૧૬૬૨ વૈ. શુ. ૧૫ ગુર. ઉન્નેષ્ટીમાં—
અતે—

શ્રી વિજયસેન ગુરરાયવર, શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ,
વિજયમાન ગુર વંદિએ, જિમ સુરજ ઉર ચંદ.
તપમચ્છ વાચકમિં વર, શ્રી વિમલહર્ષ શિરતાજ,
નામે નવનિધિ સંપન્ને, દર્શણ સીઝે કાજ. ૧૭૬
આતમ શિક્ષા ભાવના, તાસ શિષ્ય મનરંગ,
પ્રેમવિજય પ્રેમે કરી, ઉલટ આણી અગ. ૧૮૦
રત્નહર્ષ ત્રિપુષ મુઝ, બધુ તાસ પસાય,
તાસ સાંનિધ અંધ મેં કર્યો, મન ધરી હર્ષ અપાર. ૧૮૧
સંવત સોલખાસઠ. વૈશાખ પુન્યમ જોય,
વાર ગુર સહિ દિન બલો, એ સંવત્સર હોય. ૧૮૩
નગર ઉન્નેષ્ટીમાં વળી, આતમશિક્ષા નામ,
મન ભાવ ધરીને તિહાં કરી, સિધાં વંછિત કામ. ૧૮૪
એકશત એશી પાંચએ, દુહા અતિ અભિરામ,
બણે મુણે જે સાંભળે, તે લહે શિવ કામ.

૭૬૮

સતારમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

(૩૮૦)+શત્રુજય સ્તવના આદિનાથ વિનતિ રૂપ.

આદિ—

પ્રણમિઅ સયલ જિણુંદ, પાય મન વાંછિત કાંભિ,
સકલ તિરથનો રાજયોજ, પ્રણમું સિરનાંભિ.

૧

* * * *

અતે—

તપગચ્છનાયક ગુણનીલોએ, ગુર હીરજી રાયા,
મનમોહન વિજયસેન સુરી, તેહના પ્રણમું પાયા,
વિમલહરખ શિષ્ય પ્રેમવિજય, કહે નિમુણો દેવ,
ભવ ભવ શત્રુજ ગિરિ તણીએ, મુઝ દેજો શેવ. :
(કલશ.)

૨૨

છમ ગુણો સ્વામી, મુક્તિગામી, આદિ જિન જગદેવ એ,
નિત્ય નમે સુર નર, અસુર વ્યાંતર, કરે અહોનિશ શેવ એ,
જે બણે ભગતેં બધી યુક્તેં, તસ ધર જય જયકાર એ,
કહે કવિયણુ મુણો ભવિયણુ, છમ પામો ભવપાર એ.

(૩૮૧) ધનવિજય પન્થાસ રાસ. (ઐ.) ખં-૧.

+ સીતા સતી સ. પ. ૧૫૪ સ. મા. બી.

૨૦૪ વિમલચારિત્ર (નાગોરી વડતપ-પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમર-

ચંદ્ર-રાજચંદ્ર-રત્નચારિત્ર શિ.)

(૩૮૨) અંજનામુંદરી રાસ. સં. ૧૬૬૩ માગસર શુક ૨ ગુર,

નાગોરમાં.

આદિ—

શાંતિકરણ જગિ જણિયે, વિશ્વસેનકુ પુલયંદ,
ભાદ્રપદ વદિ સાતમિઈ, ચવીયા જમદાનંદ,
આનંદ અગિરા હુઓ અતિધણો, જેઠ વદિ ત્રેરસ કિને,

જન્મ પામ્યા ઈંદે ઉચ્છવ કીધ, સુરગિરિ શુભ મન્ને,
ગર્ભથી જિજ્ઞે મારિ યાદી શાંતિ ચર્ધ આણુંદિયા,
સજન દેખત નાતિ રંગિઈ શાંતિ જિન નામજ દિયા. ૧

મંડલપતિ પદવી લહી પહિલોં ભોગવિ ભોગ,
ચક્રવર્તિપદ પામિયા, મિલીઓ સદ્ સયોગ.
સયોગ મિલીઓ સાધિ પદ્મપંડ રતન સવિ નવનિષિ લલ્યા,
મુગટ બદ્ધ બત્રીશ ભૂપતિ સહસ સેવે મહગદ્ધા.
જેઠ માશિ ઈક સિણુ ચઉદસિ ઈંદ્ર ચઉસદિ આવીઆ,
કીધ ઉચ્છવ દીખ લીધી વર્ણુવે ગુણુ ભાવીયા. ૨

પોસ શુક્લ નવમી દિને પામ્યો કેવલનાણુ,
જેઠ બહુલ તેરસિ તિથેં પ્રભુ પામ્યો નિર્વાણુ,
નિર્વાણુ પામ્યો શાંતિ જિજ્ઞેવર સિદ્ધિ પદિ સુખસંપદા,
પામિયા તસુ ચરણુ પ્રણુમો ભગતિસ્થું ભવિયણુ મુદા,
તેહ સ્વામિ સેવતાં સહી રોગ નાવે તનિ કદા.
મનહ મનોરથ સર્વપૂરણુ સિદ્ધિ લહિયે સર્વદા. ૩

દ્વહા.

સુહુ ગુર ચરણુકમલ સદા વંદોં ધરી આણુંદે,
ભવિય કમલ પડિખોહવા ઉદયો તેજિ દિણુંદે. ૪

ચિહું પ્રકાર ધર્મ વર્ણુંવ્યો તિહુયણુ જન આધાર,
દાન શીલ તપ ભાવના કરિ તરિય સસાર. ૫

ધર્મે ધણુ કણુ સંપજે ધર્મે મોટિમ રાજ,
ધર્મે જરા મહિમા ધણો ધર્મે સીઝે કાજ. ૬

ધન સુખાહુ ધનનો સુણો, શાલિભદ્ર કયવન,
શ્રી શ્રેયાંસકુમરે દીઓ, દાને લહિઓ ફલ પુત્ર. ૭

સેદિ સુદર્શન નેમિ જિજ્ઞે જૂલભદ્ર નાગિલ્લ,
શીલ લીલ સાધી ખરી, ફલ પામ્યો આગિલ્લ. ૮

ઋષભ વીર ધન્નો યતી, તપીઓ તપ ઉદાર,
 હારત અનાથી હરિયુ લખ ભાવી ભાવન સાર. ૯
 અંજનાસુંદરી ભલી પામ્યો શીલ ઉદાર, ૧
 શીલખલે સુખ સંપદા પામી નિજ પરિવાર. ૧૦
 અંજનાસુંદરી કવલુ કિમ પાલ્યો તિથિ શીલ,
 ગામ કામ કેલે હવી કિમ પામી સુખ લીલ. ૧૧

* * * *

અંતે—

કાલ—અહમદાબાદ કંપિલ રાજ્યોરે-એ દેશી.

અંજનાસુંદરીએ ખરોરે પાલ્યો શીલ આચાર,
 ભવિષ્ય જલુ તિમ પાલ્યો ભાવસ્યુરે, જિમ લહો કરીતિ સાર—
 શીલ સમાચરોરે. ૩૮૯

* * * *

નાગોર નગીને સાતે જિલ્લુહરે, આદિ થાંતિ જિલ્લુ પાસ,
 વીર જિલ્લુસર તે પ્રણમી કરીરે, ચોપઈ કીધ ઉલ્લાસ. શી. ૩૯૩
 વડતપ ગણપતિ જગમાહિં જનણીધરે, શ્રી પાસચંદસરીસ,
 તાસ પટોધર ગરુડાડિ ગાજતારે, સમરચંદસરિ જગીસ. શી. ૩૯૪
 શ્રી રાજચંદસરિ ગણુધર ગાઠધરે, વાચક રતનચારિત્ર,
 તાસ પસાઈ ચોપઈ એહ રચીરે, સેવક વિમલચારિત્ર. શી. ૩૯૫
 સંવત સોલહવરસે ત્રેસકિઈરે, મામશિર માસ વિકાશ,
 ચક્રપદ જોડી બીજે ગુર દિનેરે, ભણતાં ન્યાન પ્રકાસ. શી. ૩૯૬
 એહ ચક્રપદ સુણીને પાલીધરે, શીલ પ્રમુખ જિનધર્મ,
 ઇહ ભવિ પરભવિ સુખની સંપદારે, લહીએ શિવગતિ શર્મ. શી. ૩૯૭

—સં. ૧૭૦)૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ દિને ઋ. કાકરસી તત્ત શિખ
 ઋ. દોપા લિ. ૧૮-૧૩ આગા બંડાર.

૨૦૫ મેઘરાગ (પાશ્વચંદ્ર-સમચંદ-રાજચંદ-શાલુ-
અંભિ ગિત)

(૪૮૩)+ નળાક્રમયતિ રાસ, સં, ૧૬૬૪.

આદિ—

નગર નિરૂપસ બજારુરે શ્રી વિશ્વસેન નરિંદ,
અચિરા સ્થળી ઉરવરે આપ્યા શ્રી શાંતિ ગિણ્દ.

૩૪૩—

ગિણ્દ સન્વકૃતિમાણહંતી બાદ્રવા વદિ સાતમે,
ચવી જેઠ વદિ તેરસે જન્મ્યા ઉચ્છવ હુઓ અનુક્રમે.
દીક્ષા જેઠ વદિ ચઉદશે પોષિ નૌમિ શુદિ ચયા કેવળી,
ઓક્ષ જેઠ વદિ તેરસ દિવસે પુહતી સવિ મનની રૂણી. ૧

જીવદયા પાળી ખરી, પુવ્વ ભવંતર જેણે,
ચક્રવર્તિ જિનવર રાજિયા, પદવી લીધી તેણે,
તેણે પદવી દોય લાધી શાંતિનાથ જિણેસર.
શાંતિ કીધી ગર્ભહંતે અભિનવો જગ સુરતર,
સેવ કરતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુછ.
દેવી દવદંતી તણીરે આપદા દૂરે ગઈ. ૨

દવદંતી કહો કુણુ હુછ, શ્યે કરમે દુખ પામી,
શીળ રત્ન કેમ પાળિયો, પ્રસન્ન હુઓ કિમ સ્વામી,
કેમ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ પામી રાય નળશું બહુપરે,
શીળ પવિત્ર વિચિત્ર પાગ્યો જાસ કીરતિ વિસ્તરે,
એ ચરિત અતિહિ સુખાણુ ગુણિયલ સાંભળો આદર કરી,
વિધન વારો વરો વાંછિત ઉંચ આળસ પરિહરી. ૩

x

x

.... x

x

અતે—

રાગ મેવાડો-ધન્યાશ્રી.

નળ દ્વદંતી ચરિત્ર સોહામણું, નવ નવ રંગ રસાળ,
 સાંભળી ઉત્તમ સાધુ સતી પરેશ, ધરજો સીલ વિચાળ. ૧
 સાધુ સતીનું ચરિત્ર મુણો બહુણ, મુણતાં નાહો પાપ,
 ગારડ મંત્ર ખરો જોમ સાંભળેશ, નાસે અહિંવિષ વ્યાપ. ૨
 પાર્થચંદ્ર સુરિસર રાજ્યાણ, મહિમા તાસ અપાર,
 ઉપદેશે જોણે ભવિ તારિયાણ, જિનશાસન શિષ્યમાર. ૩
 શ્રી સમરચંદ્ર તિલુ પાટું શેખતાણું, તેણે પાટું સરિંદ,
 રામચંદ્ર સુરિસર દીપતા, ગિર્યા મેર ગિરિંદ. ૪
 સરવણુ ઋષિ જગે પ્રગટિયો મહામુનિજ કીધું ઉત્તમ કાળ,
 તે સહો ગુરના ચરણુ નમી કહેણ, વાચક શ્રી મેધરાજ. ૫
 સંવત સોળ ચઉસઠ સંવચ્છરે થવીઓ નળ ઋષિરાજ,
 બહુજો ગણુજો ધર્મ વિશેષજોણ, સારતા વંછિત કાળ. સા. ૬

+ પ્ર૦ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક, ૩.

(૩૮૪) સોળ સતીનો રાસ. ૩. રત.

૧. માતાસુત્ર લાસ.

પાસચંદ્રસુરિ શરોમણી એ શ્રી સમરચંદ્ર સુરિંદકિ,
 રાજચંદ્રસુરિ જગિ જયવંતા એ, તેજઈ જાણિ દિણિંદકિ. ૨૩
 સરવણુ ઋષિ મોટુ યતીએ પાટણિ સાધ્યઈ કામકિ,
 તે સહગુરનધ પાપ નમીએ, પમણુક ઋષિ મેધરાજકિ. ૨૪
 —લીંચી ભંડાર.

૨ રાજચંદ્ર પ્રવહણુ સં. ૧૬૬૧.

૩ પાર્થચંદ્ર સ્તુતિ—શ્લોકો—ગીત.

૪ સદ્ગુરુ સ્તુતિ.

—(ગદ્યમાં રામપસેણીનો બાલાવબોધ, અને સ્થાનાંગની દીપિકા સં. ૧૬૫૬ માં રચ્યા છે.)

૨૦૫૬. ગજસાગરસૂરિ શિ. (આં.)

(૩૮૪૬) નેમિચરિત્ર કાગ. ૧૬૬૫ શા. ૬ અધ્યયન.

અતે—સોલ પાસ્રકિ કાગુલ્લિ છડિ અનધ યુવવારિ,

વિધિપક્ષિ મહિ નાંધીધ મી ગજસાગર સૂરિસામ. ૪૧

તાસ શિષ્ય કહિ નેમિનુ કામ બધ મનોહાર,

ભાવિં ગુણુઈ જે સાંભલધ તેહ ધરિ જય જયકાર. ૪૨

—છડર બાધબોનો ભંડાર.

૨૦૬ દામોદર મુનિ. (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-ભોમરતન-
ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૫) સુરપતિકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૬૬૫ ખીજા ભાદ્રવા શુ. ૬ સોમ.

આદિ—

પ્રણમું સ્વામી શાંતિજિન, મનવંછિત દાતાર,

સુરપતિ જસુ સેવા કરધ, દરસણુ હરપ અપાર. ૧

વિહિનનયા બગદીશ્વરી, સમરૂં મનિ સરસતિ,

જસુ નામધ પામધ વિપુલ, સેવક નિર્મલ મતિ. ૨

ગુરૂ ગુરૂઆના ગુણુ બણી, ભમતઈ પ્રણમી પાય,

વણું ભેદ જે મધ લલક, તે સદગુરૂ સુપસાધ. ૩

સુરપતિ નામધ નૃપકુમાર, જિણુ જગિ ભોગ મહંત,

વિલસ્યા દાન પ્રભાવથી, વિરચિસુ તાસ વૃતંત. ૪

બવસાયર માંહે કવી, જિનવરે ગરૂધ નાવ,

ચારિ ચતુરમતિ તારિવા, દાનશીલ તપ ભાવ. ૫

*

*

*

*

અતે—

સુરપતિ ચરિત સમલ ચિતિ ધારિ, બોલ્યક દાન તણુઈ અધિકારિ,

કય નાંધી તરનગરી જેહ, દાન દીપઈ ભવિ તરિસઈ તેહ. ૪૫

શ્રી અમ્બલગઢિ રયણ્ણિહાંણુ, પ્રગટિઉં ખાપ્તિમદ્દર, બાંણુ,
 વિધમાન ચુર સુંદરકાય, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરરાય, ૪૬
 નાસુ પાટિ સદચર સુખકાર, આચારિજ ગુણગણુ બંડાર,
 શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીંદ, મિટ્ઠ અશુભ કર્મના ફંદ, ૪૭
 નાસુપદિ મુનિવર ગણધાર, પંડિત લીમરતન અણુગાર,
 નાસુ સીસ સંયમ શ્રી કંત, શ્રી ઉદયસમુદ્ર નામિ ધીમંત, ૪૮
 નાસુ વિનેય વિનયગુણ વહધ, મુનિ હામોદર ઇણિપરિ કહધ,
 દેવી સરસતિનર્ધ આધારિ, કથાબધ કીયઉ મતિ સાર, ૪૯
 હુ મૂર્ચિમ મતિ હીણુ અન્નણુ, પંડિત જનનર્ધ હસિવા ઠાંણુ,
 નયન અયુક્ત કણ્ઠિ મધ જોહ, પંડિત સૂધવ કર્ણિયો તેહ, ૫૦
 ત્રિપિત વચન કણ્ઠિ પુણિ કોઈ, સંધ સાખિ હું ખમાઉં સોઈ,
 મુરપતિ કુમરતણ્ણિ ચોપધ, પદમાવતિપુર માંહે કહી, ૫૧

દ્વલ.

વસર વિક્રમરાયથી, સોહ સહુ પધસઠિ,
 માદ્રવિ બીજ સ્વેત પખ્ખિ, સોમવાર તિહાં છદિ. ૫૨
 બાવ ભેદ ગણી ચતુર, બણ્ણધ સુણ્ણધ નર ગાંણુ,
 પામર્ધ મનવંછિત સદા, રિદ્ધિ વદ્ધિ કલ્યાણુ. ૫૩

—૧૦-૧૮ બાલ૦]

(માંગરોળની પ્રતમાં પ્રશસ્તિમાં શબ્દોનો હેરફેર છે, પણ બાવ
 એક છે. પા. ૧૧-૧૫ માં.)

(૩૮૬) મદન રાજાર્પિનો રાસ. રાન ૩.

૨૦૭ દયાસાગર (અ. ધર્મમૂર્તિસૂરિ-કલ્યાણસાગરસૂરિ-
 લીમરતન-ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૭) મદન ચોપધ સં. ૧૬૬૯ આશો શુદ્ધ ૧૦ જાણોરમાં.

અંત—

શ્રી અંચલ ગાંધિ ઉદધિ સમાંણુ, સંધરથણુ કેરક અધિકાંણુ,
ઉદઉ તાસ વધારણુ ચંદ, શ્રી ધરમનૂરતિ સૂરીશ મુર્ણીદ. ૬૦
આચારિજ શ્રી ગુર કુલ્યાંણુસાગર, સાગર સમ ગુણુ નાંણુ,
તાસ પક્ષિ મહિમા બંડાર, પંડિત લીમરતન અણુગાર. ૬૧
તાસ વિનેય વિનયગુણુગેહ, ઉદયસમુદ્ર સુગર સસનેહ,
તાસ સીસ આણુદંધી ધણુદં, શ્રી દયાસાગર વાચક ઈમ બણુદં. ૬૨
ગુર બાઈ લહુડક ઋષિ દેવ, વિનયવંત સારધ નિતિ સેવ,
આદરિ તેહ બણુદં એ થઈ, મદનરાજ ઋષિની ચડપઈ. ૬૩
મદન શતકના દૂહડા એકોતર સો સાર,
મદન નરિંદ તાણુ ચરિત મઈ વિરચ્યું વિસ્તારિ. ૬૪
સોલહ સય ઉગણુતરઈ પુર બસોર મઝારિ,
આસો મુદિ દશમિં મઈ કીઓ, કથાબંધ ગુરવારિ. ૬૫

—યતિનો ભ. ઉદયપુર; ૩.

૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ—(ખ. મહિમામેરૂ—હર્ષચંદ—હર્ષપ્રભોદ શિ.)

(૩૮૮) પુણ્યસાર સસ—પુણ્યસાર કુમારચરિત્ર સં. ૧૬૬૬ વિજયા-
દશમી ગુર—સંગાનેરમાં.

આદિ—

નાભિરાય નંદન નમું, શાંતિ નેમિ જિન પાસ,
મહાવીર ચોવીસમો, પ્રણુમ્યા પૂરે આસ. ૧
શ્રી ગૌતમ ગણુધર સધર, લીલા લખિષિ નિધાન,
સમરી સહગુર સરસલી, વપુષિ વધારે વાંન. ૨
ધર્મે ઉચો કુલ હુવે, કામિની કલા અબ્યાસ,
રાજઋદ્ધિ ધર્મે હુવે, ધર્મે લીલ વિલાસ. ૩
ધર્મે સોહગ સંપન્ને, ધર્મે રૂપ અનૂપ,
સાચા મુખ ધર્મે હુવે, ધર્મે માને બૂપ. ૪

ધર્મે કીયાં ધન સંપન્ને, ઉપમા આછે અનેક,
પુણ્ય થકી પુણ્યસારનો, સુષુપ્તો સુખ અતિરેક. ૫

* * * *

અતે—

શાંતિ જિજ્ઞેસર ચરિત્ર થકી કિયો, એહ કથાનક સાર,
સાંભલતાં મનિ આણુંદ ઉપજે, થાઇ હરપ આપાર. પં. ૩

અરતર ગચ્છપતિ મહાધિ ચિરંજ્યો, જુગપ્રધાન જિનચંદ,
આચારિજ મહિમાગિર મુનિવર, શ્રી જિનસૌંદ સુરીંદ. ૪

શ્રી જિનકુશલ સરીસર પરંપરા, મુનીવર મહિમાવંત,
મહિમામેર મુનિ મોટા જતી, ક્રિયાવંત ગુણવંત. પં. ૫

હરપયંદ્રગણિ હર્ષે દિતકર, વાચક હર્ષપ્રભોદ,
તાસ સીસ પુન્યકિરિત ઇમ ભણું, મન ધરી અધિક પ્રભોદ. પ. ૬

સંવત સોલે સેં છાસકિ સમઇ, વીજે દસમી ગુરવાર,
સાંગાનેર નગર રક્ષીયામણો, પભળ્યો એહ વિચાર. ૭

શ્રી પદમ પ્રભુ સુપસાહિલિ, સંધ વધતઇ વાંન,
ઉછરંગલાલ વધામણુઉ, સુખ સંપદ સંતાન. ૮

એહ ચરિત્ર ભવિયણુ જે સાંભલેં, ભણે ગુણે નર જેહ,
દિન દિન ઉદય અધિકઉ નિત હૌવઈ, નવનિધિ હોઈ તસુ જેહ. ૯

—ઇતિ શ્રી પુન્યસાર કુમારચરિત્ર સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૬૫ વર્ષે
માહ માસે શુક્લપક્ષે ૯ તિથી શનિવાસરે પાટણ મધ્યે, ઋષિ શ્રી
ઉત્તમચંદ્ર તપશિષ્ય ઋષિ વેલણ તત્ બ્રાત્ર ઋષિ કુશલચંદ લિપી-
કૃતં શ્રી રસ્તુ. પૃ. ૬ પં. ૧૫ ગુ. વિ.

—સં. ૧૮૨૮ વર્ષે ફાગુણ સુદ ૯ દિને લિખતં મુનિ સુઆન-
સાગરેણ લિપીકૃતં શ્રી પુરુષંદર નગર મધ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રસાદાન.
૯-૧૭ ધો. ૦, પ્રે. ૨.

(૩૮૯) ધન્નાચરિત્ર ૧૬૮૮ બા. શુ. ૧૩ રવિવાર બિલપુર નગરમાં. લો.

(૩૯૦) કુમારમુનિ રાસ. (પ્ર. ૧૮૧૩) લો.

૨૦૯ સુધર્મરૂચિ. (શુભવર્દન શિ.)

(૩૯૧) આપાઠભૂતિ મુનિનો રાસ.

આદિ—

શ્રી શાંતિજિણેસર ભુવણ્ણિણેસર પાય,
પ્રણયી બ્રહ્મ ભગતિધં ગાયસઉ રણિરાય.

આપાઠ મુનીસ્વર જસો યુગહપ્રધાન

નાટક નાયતાં પામઉ કેવલનાંબુ.

૧

નાટિક નાયતાં કેવલ પાંચુ નિસ્રણો તેહ વિચાર,
અવણે સુણતાં ભાવિ ભણતાં લહીધ ભવનો પાર,
નવકલપી વિહાર કરિ મનરંગિ મુનિવર મહિમાવંત,
ગુરુ આદેસ લહી રાજગ્રહ નગરીમાંદિ પહુત.

૨

x

x

x

x

અંતે—

હાલ.

નયર રાજગૃહી જાણીધ, સિંહરથનિ કહાં ભૂપ,

નાટક તિહાં વસઈ માન ભુપતિ બૃંહરે—

જિરે જિરે આપાઠ ભુતની, ભાવનાત્ર પરિમાણરે,

ભરતનું નાયતાં પામઉ, કેવલ નાણુંરે—

દૂપદ શ્રે. ૫૩

ભુવનસુંદર જયસુંદરા, રૂપ મોહનકંદરે,

કોઈ કેતલા દાન તિહા રહઉ, આપાઠભુત મુણુંદરે.

શ્રે. ૫૪

શ્રી શુભવર્દન ગુરુ તમ્હ તણારે ચલણે અવિચલ વાસરે,

નામઈ નવનિધી પામીધ ફલઈ મનચી આસરે.

શ્રે. ૫૫

તેહ ગુરુનઈ સુપસાહિલઈ, હઠડે ધરી આણુંદરે,

આપાઠભુતિ ઝપી ગાઈઉ, પામી પરમાણુંદરે.

શ્રે. ૫૬

કેવલ લાહિ મુગતી ગયું, શ્રી સુધર્મરૂચિ ગુરુ સીસરે,

પાંચસઈ પરીવારઈ પરીવરઉ, તેહના સંધ આસીસરે.

શ્રે. ૫૭

જે નરનારી ભાંવસું ગાઈ રંગી રસાલરે,

તેહ અવિચલ વધામણુંરે, ધરી ધરી મંગલમાલરે.

શ્રે. ૫૮

—ધતિશ્રી આર્ષલભુતી કુલં સમાપ્ત.

—પંડિત શ્રી વ. (પુ) દિવિજયગણિ શિષ્યાણુ શિષ્ય મુનિ-
વર કુશલવિજય લખિતં પઠનાર્થે સવન સોલ સત્તાણુયા વર્ષે. વધશ્રાખ
મુદિ ૭ દીને લખીતં વાર સુકે-શુભં ભવનું. કસ્યાણુમસ્તુ ભાવ.
પા. ૪ પં-૧૨

—સંવત ૧૭૪૮ વર્ષે પોસ વદિ ૨ શનૈ લખિતં ઊઝા મધ્યે.
૬-૧૦ પાલણુપુર ભં. મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે (આ ટૂંકા ને જૂના
રાસમાં ધન્યાસી, દેશાપ, સિંધુઓ, ધવલ ધન્યાસી, મૂકેલ છે. વિષય ન-
ગાંજીએ એ પ્રસિદ્ધ દેશી આ રાસની છે.)

(૩૯૨) ગજસુકુમાળ ઋષિ રાસ. ૧૭ દાલ સં. ૧૬૬૯ પહેલાં.

આદિ—

દેસ સોરઠ દ્વારાંપૂરી નવમો નિહાં વાસુદેવોરે.

દસેધં દસારસઉ રાજિઉ, બંધવ શ્રી અલદેવોએ. ૧

જીરે જીરે સ્વામિ સમેસચો હરણિઉ ગોપીનો નાથ એ,

નેમિ વંદણુ અલજયો અલજઉ યાદવ સાથ એ. જીરેજી. ૨

* * * *

અંતે—

શ્રી શુભવર્ધન ગુરરાય, મધ પ્રણુમી તેહના પ્રાય,

ગાયુ ગયસુકુમાલ મુણિંદ, જસ ભણુતાં હુઈ આણુંદ. ૧૨ ૯૪

(પા. જસ વાહ નેમિજિણુંદ—

શ્રી ગયસુકુમાલ જે ગાહ, તે સર્વ વંછિત ફલ પાહ,

અનહ દૂરિ દુઃકૃત સવિ જાઈ, વલી અવિચલ પદ ચાઈ. ૯૫

—ધતિ સંવત ૧૬૬૬ વર્ષે પોસ શુદ્ધ ૩ ભૈમે લખ્યતં વે૦
એલા લખ્યતં. સાધ્વી નાથી પઠનાર્થે શ્રીરસ્તુ. પ. ૮ પં. ૧૧ ગુ. વિ. ખં. ૧

—સં. ૧૭૮૨ વર્ષે આશ્વિન દેવઆઈ પઠનાર્થે. ૭-૧૧ પાલણુપુર ભ.
(પાઠાંતર.)

જ્યહ ગયસુકુમાલ મુણીસ, શ્રી સંધ હિં આસીસ,
' જસ નામધ પરમાણુદ, તસુ ગાવતા હુવધ આણુદ—

—સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે દૃષ્યપક્ષે પંચમીતિથૌ સુભવારે
પં. માનવ્યંદ લિપતં સુશ્રાવિકાબાધ આસા પઠનાર્થ. ૬-૧૩
મારી પાસે છે.

૨૧૦ ઋષભદાસ.

[આ ખંભાતના શ્રાવક કવિએ અનેક રાસાઓ, સ્તવન-રતુનિ-
સ્વાધ્યાય રચેલ છે, અને ઉત્તમ કવિ તરીકે પોતાને સિદ્ધ કરેલ છે.
આના સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન 'શ્રાવક-કવિ ઋષભદાસ' એ નામથી
નિબંધ સૂરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદમાં મેં લખી મોકલેલો તે તે પરિ-
પક્ષના રીપોર્ટમાં પ્રકટ થયેલ છે, તેમજ જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ
હેરલ્ડના ઇતિહાસ અંકમાં ૧૯૧૫ ના ૭-૯ અંકમાં પણ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે.
(૩૯૩) વ્રતવિચાર રાસ. સં. ૧૬૬૬ કાર્તિક વદિ ૦)) (દીવાલી)

ત્રંબાવતિ (ખંભાત)માં

આદિ—

શ્રી વિતરાગાય નમઃ .

ફૂલા—પાસ જિનેસ્વર પૂજી, ધ્યાઈ તે જિનધર્મ.

નવપદ દુરિ આરાધીઈ, તો કીજઈ સુખ કર્મ. ૧

દેવ અરીહંત નમું સદા, સીદ્ધ નમું ત્રણીકાલ,

શ્રી આચાર્ય તુઝ નમું, શાશનનો બુપાલ. ૨

પુણ્યપદવી ઉવગ્રાપની, સોય નમું નસદીસ,

સાદ સવેનિં નીત નમું, ધર્મ વિસા યાંહા વીસ, ૩

ક્રોધ માન માયા નહી, લોભ નહી લવલેસ,

વીષધ વીષથી વેગલા, ભવીજન દધ ઉપદેસ. ૪

ઉપદેશ જન રંજવઈ, મહિમા સરસતિ દેવ,

તેણુધ કાર્ય તુઝનિં નમું, સાદ સાદ સેવ. ૫

સમર સરસતિ ભગવતી, સમર્થા કરને સાર,	
હું મુરચપ મતી કેલવું, તે તાહારો આધાર.	૬
પીંગલ ભેદ ન ઉલ્લુખું વિગતિ નહી વ્યાકર્ણ,	
મુરચપમંડલ માનવી, હું સેવું તુઝ ચર્ણ.	૭
કવીત છંદ ગુણ ગીતનો, જે નવી જાણુ બેદ,	
તુ તૂઠી મુખ્ય તેહનિં, વચન વદ્ય તે વેદ.	૮
મુરચપ મોટો ટાલીઉ, કવી કીચો કાલિદાસ,	
શ વીખ્યાતા તેહનો, જે મુખ્ય કીધો વાસ.	૯
કીતિ કરે તુઝ કેટલી, મૂઝ મુખ્ય રસના એક,	
કોડય જિહ્વાઈ ગુણ સ્તવું, પાર ન પામું રેષ.	૧૦
તોહઈ તુજ ગુણ વર્ણવુ, મૂઝ મતી સાર માંય,	
નવ મુખ વેણી શીર ભગઈ, કવી તાહારો ગુણ ગાય.	૧૧

*

*

*

*

અંતે—

આરવીરત આવકલણાં, મિં ગાયાં મતિસાર,	
કવી કો દોષ મ દેખ્યુ, હું છુ મુઠ ગુમાર.	૩૨
આગેઈના કવી આગલિં હું નર સહી અખનાન,	
સામર આગલિ બ્યંદૂઉં, સુ કરસમ અબીમાન.	૩૩
માતતાન જિમ આગલિં, મોલઈ બાલિક કોય.	
તેહમાં સામ્યુ સુ હસઈ, પથિ સપિવુ સોય.	૩૪
બલુતાં મુણુતાં વાચતાં, કવી જેયુ વલી દોય,	
નીરમલ ચ્યતિ ચરચળ્યો, દોષ મ દેખ્યુ ફોક.	૩૫

દાસ-૭૮-ચોપાઈ.

ફોકટ દોષ મ દેખ્યુ કોય, નરનારી તે મુણુયુ સોય.	
કુડ કલકં તણું ફલ જેય, વસુમતી તે વેસા હોય.	૩૬
સાહસઈ પૂર્ષ કલા છઈ હોય, મુખ્ય કલકં તે મુણુયુ સોય,	
એક હંસ બીજો જલજલુ, જિમ મસઈ જેડિં કંમલ.	૩૭

હંસ સરીપા જે નર હોય, તેહના પમ પૂજે સહુ કોય,
 ધ્યન જનુનીઈ તે જગી જણ્યુ, કવીજન લોકે લેખક ગણ્યુ. ૩૮
 દંસ દૂધ જલ માંહાથી પીધ, નીર પ્યંદુઓ મુખ્ય નવી દીધ,
 તિમ સુપરપ ગુણ કાઠી વહધ, પર અવગુણ તે મુખ્ય નવિ કહધ. ૩૯
 જલ સરીપા જે નર હોય, તેહનું નામ મ લેસ્યુ કોય,
 સકલ લોકમ્હાં તે અવગણ્યુ ઋષભ કહધ નર તે કાં ચણ્યુ. ૪૦
 જલુ તણી છધ પરગતી અસી. વંદું રમત પીધ ઉહોલસી,
 સપર લોહી મુખ્ય નવી દીધ, તિમ માઠો નર ગુણ નવી લીધ. ૪૧
 જલુ સરીપા જગમ્હા જેહ, અતી અધમાધમ કહીધ તેહ,
 પર અવગુણ મુખ્ય બોલધ સદા, ગુણ નવી બાપધ તે મુખ્ય કદા. ૪૨

દૂધા—

ગુણ અરઆ ગુણવંતના, જે નવિ બોલધ રંગિ,
 પરભવિ દૂધીઆ તે ચસધ, સરજધ દૂબલ અંચ. ૪૩
 ગુણ ગાઈ ગુણવંતના, તે મુખીઆ સંસારચ,
 પરભવિ સર સપ ભોગવધ, જિહા બહુ અપહર નારચ. ૪૪
 જે હીત વંછધ અત્તમા, તો પરનંદા ટાલિ.
 મુખ્યથી મીઠું બોલધ, ભટક ન દીજધ માલિ. ૪૫.
 સુશર વચન સંભારચ, કરજ્યુ પર બિપમાર,
 જાનન ધર્મ અપરાધજ્યુ, વ્રત વહધજ્યુ સિરિ પાર. ૪૬

દાલ ૭૯ દેસી—મેમલ માતો રે વનમાંહિ વસધ. રામ મેવાડો.

આર વરતરે જે નર સિર વહધ, તે ધરિ જઈ જઈરે કાર,
 મનહમનોઈ તે વલી તસ ફલધ, મહિર મંગલ આર. ૪૭
 આર વરતનિરે નર સિર વહધ, આંચલી
 ભણતાં ગુણતારે સંપધ મુખ્ય મલધ, પોહોચધ મનતણી આસ,
 હિંવર હાથીરે પાયક પાલખી, લલીધ બિચ આવાસ. આર. ૪૮
 સુંદર ધણીરે દીસઈ સોભતા, બહધની આંધવ જોડય,
 બાલિક દીસઈરે રમતાં પારણ્યુઈ, કુટુંબ તણી કધ કોડય. આ. ૪૯

અવરી મધહિમી રે દીસઈ દૂઝતાં, સુરતરે ફલીઉરે આરય,
સકલ પદારથ મુઝ ધરિ મિં લલા, ધિર થઈ લછીરે નારય. આ. ૫૦
મનહ મનોર્થ માહારધ જેહતો, તે ફલિઉ સહી આજ,
શ્રી જિનધર્મનિં પાસ પસાઉલધ, મુઝ સીધાં સહી કાજ. આ. ૫૧

ફલા.

૨

કાજ સકલ સીધાં સહી, કરતાં વરત વિચાર,
શ્રી ગુરનામ પસાઉલધ, મુઝ ફલીઈ સહધકાર. ૫૨

દાઘ ૮૦ દેશી—કહધણી કર્ણાં રાગ ધ્યન્યાસી.

મુઝ આંગણિ સહધકારજ ફલીઈ શ્રી ગુરનામ પસાઈજ,
જે રણિ મુનીવરમાં અતી મોટા, વીજઈમેન સુસાયજ. ૫૩

મુઝ અંગણિ સહધકારજ ફલીઈ, શ્રીગુરચર્ય પસાઈજ. આંચલી.
જેણુધ અકબર વૃપ તણી શભામાં, જીત્યુ વાદ વીચારીજ,
સાધવિ શન્યાસી પંડીત પોદા, સોય ગયા ત્યાહા હારીજ. ૫૪ મુઝ.
જઈ જધકાર હુઉ જિનશાસન, સુરી નામ સવાઈજ,
શાહી અકબર મુખ્ય એ થાપ્યુ, તો જગમાહિ વગાઈજ. ૫૫ મુઝ
તાસ પટિ જીયુ એક દીનકર, સીલવંતમ્હાં મુરોજ,
વીજયદેવ સુરી નામ કહાવઈ, ગુણુ છત્રેસે પુરોજ. ૫૬ મુઝ.

તપાતણો જેણુઈ ગજ અનુઆણુ, લુધવઈમ્હાં સોભાગીજ,
જસ સિરિ ગુર એહેવા જઈવતો, પૂણ્યપરાશ તસ જગીજ. ૫૭ મુઝ.
દાઘ-૮૧ દેસી. હીચરે હીચરે હધધ હીડાલડો. રાગ ધ્યન્યાસી.
પૂણ્ય પ્રગટ ભયુ ૨, તો મન્ય મુઝ મત્ય એહ આવી,
રાસ રંગિં કર્યુ, સકલ ભવ હું તર્યુ, પૂણ્યની કોહડી મુઝહ

ફાવી-૫૮-પૂણ્ય પ્રગટ ભયુ. ૨ આંચલી.

સોલસવંહરિં નાણિ વર્ષ છાસઈ, કાતીઅ વદિ દિપક દાદો,
રાસ તવ નીપનો આગમિં જીપનો, મોય સુણતાં તુમ પૂણ્ય બાદો.

પૂણ્ય. ૫૮

દીપ, જંબુજ આહાપેત ભરતિં બલુ, દેસ ગુપરાતિન્હા સોમ ગાસ્યુ,
રાય વીસલવડો અતુર ને આવડો, નંગર વિસલ તિણુધ વેગી વાસ્યુ.

પૂણ્ય. ૬૦

સોય નગરિં વસઇ પ્રાગવંસિં વડો, મહહધરાજનો સત તે સીહ સરખો,
તેહ ત્રંબાવતિ નગરવાશિં રથું, નામ તસ સંઘવી સાંગણુ પેખો.

પૂણ્ય. ૬૧

તેહનિં નંદનિં ઋષભદાસિ કવ્યુ, નગર ત્રંબાવતી માહિં ગાયુ,
પૂણ્ય પૂણ્ય બયુ કાજ સપરો થયુ, સકલ પદાર્થસાર પાયુ.

પૂણ્ય. ૬૨

—અતી શ્રી વરતવીચાર રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે અર્ધનિ
વદિ ૧૩ ગુરવારે લખીતં. સંઘવી ઋષભદાસ સાંગણુ ૦ માયા ૦ ૮૬૨
(સ્વલિખિત).

[વિ. ધ. ૫૪-૧૧, —ચોપડો નાનો ૫. ૬૦-૧૧૯]

(૩૯૪) સુમિત્ર રાજપિં રાસ. સં. ૧૬૬૮ પોશ શુદ્ધ ૨ ગુરવાર,
ખંભાતમાં.

આદિ—

દૂહા.

શ્રી જિનધરમ પ્રકાસીઓ, સ્વામી ઋષભ જિણુંદ,

દાનશીલ તપ ભાવના, સુણુતાં અતિ આણુંદ.

૧

સકલ ધરમ મુખ્ય મંડીઈ, જગમાં ઉત્તમ દાન,

દેતાં નવનિધિ પાનિઈ, પરભવ અમર વિમાન.

૨

એક દાન તસ પંચ ભેદ, સૂણુયો સદ્દ નરવારિ,

અભયદાન સુપાતથી, વસિઈ મુગતિ મઝાર.

૩

ઉચિત અતુકંપા કિર્તિથી, જિન કહે ભોગ લહંત,

રાજ રિદ્ધિ સુખ સંપદા, પામે સુખ અનંત.

૪

દાન સુપતે દેઅતાં, કિણુ પામ્યો સુખ વાસ,

રાજ સુમિત્ર સુખીઓ થયો, સુણુયો તેહનો રાસ.

૫

સોય મુમિત્ર કહો કિહાં હુઓ, સિદ્ધ દેવ કિમ રાજ,
ધ્વજસુતા ચરણે નથી, ચરિત્ર પ્રકાસું આજ.

૬

*

*

*

*

અતે—

ચોપઠી.

રિપભ કવિ ગુણ તાહરાં ગાય, હીયડેં હરખેં ધણેશે થાય,
સકલ કવિનિં લાગી પાય, મિં ગાયો સુનીવર રિપીરાય. ૧૬
ગાતાં ગુણતાં કવતાં કાંઈ, દૂષણ ને દીસિં મતિ માહઈ,
તે પડિત ટાલેજ્યો તુમે, એણિં વાત સુખ લહરયું અમે. ૧૭
આગિં મોટા ને કવિરાય, તાસ ચરણ રજ કવિ રિપભાય,
મુરખ મુગટ શિરોમણી સહી, ગુર સેવાઈ એ પુદ્ધિ સહી. ૧૮
તે ગુર જગમાં મોટા ધીર, સીસેં નેહવો ગંગા નીર,
વિજયસેનસરિ તેહનું નામ, નેણિં વસિ કાધો વિરઝો કામ. ૧૯
જંબૂ પ્રભવો વયર કુમાર, સ્વાલિંભદ્ર ધનો અણુગાર,
સરિ સૂયર્મા જસ ગુણકોડિ, વિજયસેનસરિ તેહની જેડી. ૨૦
તાસ પાટ ઉદ્યો એ બાણ, વિજયદેવ (તિલક)સરિ ચતુર સુગણ,
લઘૂવમ મહા વયરાગી જેહ, સકલ મુનિ સિર મોટા તેહ. ૨૧
તેહ તણિં ચરણિં અનુસરી, રાજઝણિગુણમાલા કરી,
સંવત સોલ્હ અડસઠથો જસિં, પોસ સુદિ દિન ધીજહ તસિં. ૨૨
ગુરવારિ કાધો અબ્યાસ, ત્રંબાવતીમાં ગાયો રાસ,
પાગવંશ વડો ને ખાસ, સાંગણસુત (કવિ) રિપભદાસ. ૨૩

કલસ.

કવિ રિપભ ગાયો મુમિત્ર ધ્યાયો, સુખ સુખાયો શુભપરિં,
રિપિ તણા ગુણ અભિરામ ગાતાં, મંગલમાલા નિત ધરિ. ૨૪
તપગચ્છ ગાજી ગુણ વિરાજી, અતિહિં દિવાસિં જગગુર,
શ્રી વિજયસેન સરિદ સેવો, સકલ સંધ મંગલકર. ૪૨૫

—ધતિશ્રી સુમિત્રરાજરિપી રાસ સંપૂર્ણ. સકલ પંડિત
શિરોમણી પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી ૫ શ્રી રતનવિજયજી મ. તત્ શિષ્ય—

પં. જ્યોતિર્વિજયગણ્ડી લિખિતં સ્વવાચનકૃતે મંગલં ભૂમત્. ક્ષેપક
પાઠકયો શુભંભવતુ. ચિરં નંદતુ ઇષં પુસ્તિકા, શ્રી નવસારીનગરેઃકલ્યાણમ્.)
(ડેકન કૉલેજ લાયબ્રેરી નં. ૬૦૦) ૧૮૯૨-૧૮૯૫.

—ઇતિશ્રી દાનોપરિ સુમિત્ર રાજઋષિ રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૭૦
વર્ષે આસો સુદ ૭ ભૈશ્વે, પંડિતશ્રી પ. શ્રી વિમલવિજયગણ્ડી તત્ત્વિજ્ઞ
મુનિ વિનીતવિજયેન લિખિતં જાપાલ નગરે. ૧૫-૧૫ ધી.

(૩૯૫) રૂઢિલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૬૮ દિવાળી, શુક. ખંભાતમાં.

અતે—

લાલ—(રામ ભણુધ હરી ઉડીઈ) રામ રામઅરી.

શુભિભદ્ર ગુણુ ગાઠઠ, શ્રી ગુરૂ ચર્ણુ પસાપેરે,
શ્રી વિજયસેન સુરીસ્વર, તે અરૂઠ ગરૂરાધરે. .
સુર જોહના ગુણુ ગાયરે, નાંમિ નવનીધ્ય ચાયરે,
સમરિં પાત્યગ જાયરે, હું વંદૂ તસ પાયરે.

ગુરૂ અરૂઠ ગુરૂરાણુઓ. ૧૭

સાલિ શુભિભદ્ર જોડલી, વઠરિંગઠ વઠહરઈ કુમારે,
ત્ય મધિ ગઠતમ અવતર્યો, જસ ગુણુ અંત ન પારે.

સંયમ પંડાની ધારે, કરતો ઉમ વિહારે,

લ્યઠ મુની સ્યુધ તે આહારે.

ગુરૂ. ૧૮

ઉપશમરસમાહિં ઝીલતાં, ટાલઠ કુમત અધાર,
મધુર વચન દીઈ દેસના, વાણી સુધારસ સારે.
આગમ અર્થ ભંડારે, પંચ મહાત્રત ધારે,

ટાલઈ કામવિકારે, શાસન રાષણુહાર.

ગુરૂ. ૧૯

તેહનિં પાટિં પ્રગટીઓ, શ્રી વીજયદેવ સુરચંદરે,

કુમત તિમરનિ રે ટાલવા, ઉદયો પુન્યમયંદરે,

મોહનવલીનો કંદરે, પેપઈ પરમ આનંદરે,

સેવઠ સક્ષ સુરચંદરે.

ગુરૂ. ૨૦

તપ મચ્છા માયક ગુચ્ચનીસો, સાગર-સરીપો મંભીરે,
 વધરામી બ્રહ્મવધપિણ્ણ, કાંભવિહારણુ વીરરે.
 સીલિ મંગાનું નીરરે, સોવન વાન શરીરરે,
 ફરી આળ્યો ગુર હીરરે, નાણે મહિતમ વીરરે. ગુર. ૨૧

દ્વહા.

વીર તણે ગણે નમી, આપા ગુણુ અભીરાંમ,
 કુણુ વર્ષે માસિ એ કવ્યા, થુલિભદ્ર ગુણુઆમ. ૨૨

હાલ કહકણી કરણી તુઝ વ્યણુ સાચો-રામ ધન્યાસી.
 સંવત સોલઅડસઠયા વરસે, કાતી વધ તાહાં સારે,
 દીપક દિન દીવાલી કેરો, સ્યુકર મલ્યો ત્યાહા વારરે. ૨૩
 રાસ રચ્યો મિં રંગિ રીઝી, સકલ કવી સિરિ નામીરે,
 યુલિભદ્ર મુનીના ગુણુ ગાતા, વિવધ્યસ્ત મિં પામીરે.
 રાસ રચ્યો મિં રંગિ રીઝી.

સકલ કવી સિરિનામીરે—આંચલી. રાસ રચ્યો. ૨૪
 જાંમુદ્રીપ અનોપમ કહીધ, ભરતપેત્ર ત્યાહા જાંણુરે,
 દેસ ગુજર ત્યમાહિ અતિ સાર, નગર વીસલ વપાણુરે. રાસ. ૨૫
 માય નમરમાંહિ વીવહારી, નામ બહુ મહિરાજરે,
 પ્રાગવંશ વડો તે વીસો, કરતા ઉત્તમ કાજરે. રાસ. ૨૬
 તેહના સુત છિ સીહ સરીપા, સાંગણુ સંઘવી નામરે,
 પૂનતણી કયરણી તે કરતા, ધરતા જીનવર ધ્યાનરે. રાસ. ૨૭
 અનુકરમિ સઘવી જે સાંગણુ, ત્રાંપાવતીમ્હા વાસરે,
 તેહનો સુત એ રાસ નીપાઈ, કવીતા ઝપમદાસરે. રાસ. ૨૮
 રાસ નીપાતા બહુ સુપ પામ્યો, સુરતર અંગણ્ય ફલીહિ,
 યુલિભદ્ર મુનીના ગુણુ ગાંતિ, ધર્મ વૃષભ મુઝ મ્યલીહરે. રાસ. ૨૯
 નવનીધ્ય ચઉદ રયણુ મણિ મોતી, સકલ પદારથ પામ્યોરે,
 ઝપમ કહધ નીત્ય હિગમવાકા, થુલીભદ્ર શરનામોરે. રાસ. ૩૦

અ. વિ.

(૩૯૫૬) નેમિનાથ નવરસો સં. ૧૬૬૭ પો. શુ. ૨ ખંભાતમાં.

આદિ—

રાગ ધન્યાશી.

સરસતિ સામિતી પાય નમીજી, ગાચું નેમ જિણુંદ,

સમુદ્રવિજય કુલ ઊપનોજી, પ્રગટ્યો પ્રનિમચંદ,

—સુણો નર નેમ સમે નહિ કોય. ૧

x x x x

અતે—

એહવા જિનવર વદો સદા, જેહથી લહધ નર ન આપદા,

રાજુલ તારી જિણુ જિણુરાજ, આપ તયાં સાર્યા સવી કાજ. ૭૦

સંવત સોલસડસઠામાંહિ પોસ માસ સુદ ખીજ ઉચ્છાહ,

ખંભનયર ગુરરાજ પસાઉ, જિન સંચવિઉ મન ઉદ્ધાસ. ૭૧

કલસ.

ધય નેમજિનવર પુણ્દિનકર, સકલગુણુમણિસાગરો

જસ નામ જપીયઈ કરમ અપિયે છુટે ભવસાગરો,

તપગજ મુનિવર સયલ સુખકર શ્રી વિજયસેન સુરીસરો

તસ તણો શ્રાવક જ્ઞપમ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિનેશ્વરો. ૭૨

—જિ. શ્રી હર્ષરત્નજી શ્રી બુદ્ધાણુપુર મધ્યે ૫-૧૨ પ્ર.કા. નં. ૨૫૩.

(૩૯૬) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૭૦ બા. ૨ ગુર ત્રંબાવતી
(ખંભાત)માં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધ ચરણે નમું, નમું તે શ્રી ભગવંત,

નમું તે ગણધર કેવલી, નમું તે મુનિવર સંત. ૧

નમું તે શ્રી જિન બિંબને, નમું તે સૂત્રસિદ્ધાંત,

નમું તે ચતુરવિધ સંધને, નમું તે નર મહંત. ૨

નમું તે કિરિયાપાત્રને, નમું તે તપીઆ પાય,

નમું તે નર સિલવંતને, જ્યમ સુખ સાતા થાઅ. ૩

નમુ તે ગુર ગજનો ધણી, નિર્ભય જસ આચાર,
મધુર વચન દિયે દેશના, વાણી સુધારસ સાર. ૪

વાણીએ જન રીઝવે, મહીમા સરસતી દેવ,
તેણે તુજને નમુ, શારદા સારો સેવ. ૫

સમરૂં સરસતી ભગવતી, સમરાં કરે જે સાર,
હું મુરખ મતિ કેલવું, તે તાહારે આધાર. ૬

* * * *

અંત—

આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણ રજ ઋષભાય,
લાવણ્ય, લીંગો, ખીમો, ખરો, સકલ કવિની કીર્તિ કરો.
હંસરાજ, વાણો દેપાલ, માલ હેમની બુદ્ધિ વિશાલ,
મુસાધુહંસ, સમરો, મુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદાંદ.
એ કવિ મોટા બુદ્ધિવિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ;
સાચર આગલિ સરોવર નીર, કદી તોડી આછણુ નિં નીર. ૫૫

* * * *

પૂર્વર્ધ જે મહા પંડિત હવો, સુરિ સોમ પંડિત અભિનવો,
પંચાસમિં પાટિ તે કલો, તપાગજ સિરિ કોટો થયો. ૫૮

કુમારપાલ પ્રબંધજ કર્યો, સુણતાં નરનારી ચિત વર્યો,
શાસ્ત્રર્ધ સંખ્યા અડત્રીસ, અંથ કર્યો ગુર નાંખી સીસ,
સંવત ચઉદ બાણુંડ બલો, કુમારપાલ ગાયો ગુણનીલો. ૬૦

કાવ્યશ્લોક ગદ્ય જૂનાં જેહ, કેતાએકમાંહિ આપ્યા નેહ;
કેતાએક ભાવ ગુર મુખથી લલ્યા, તે મિં જોડિં વીવરી કલ્યા. ૬૧

સોય અંથ હવડાં વંચાય, મનમ્હાં મત રાખો શંકાય,
તે પ્રબંધમાંહિ છે જરૂં, ઋષભ કહે મેં આણું તસ્તું. ૬૨

* * * *

અંતે—

૧ હીંચરે હીંચરે હીંઈહી ડોલડા-એ દેશી.

પુણ્ય પ્રગટ બયો, પુણ્ય પ્રગટ બયો, તો મુઝ મનિ મતિ એહ આવી,
રાસ રંગઈ કર્યો, સંસારસાગર તર્યો, પુણ્યની કોટડી મુઝ દાવી—૫
સોલસ સંવત્સરિ જાણુ વર્ષ સીત્યરી,

—લાડવા મુદિ મુલ બિજ સારી,
વાર ગુર ગુણુ બર્યો, રાશિ ઋષભઈ કર્યો,

શ્રી ગુર સાથઈ બહુ બુદ્ધિ વિચારી. ૬ પુ.

દીપ જાંબૂઅ મહિષેત્ર ભરતિં ભલો, દેશ ગુજરાતિમાં સોય ગારયું,
રાય વીસલવડો અતુર જે આવડો, નગર વીસલ તિથુઈ વેગ વારયું.

૭ પુ.

સોય નગરિ વસઈ, પ્રાગવાંસિ વડો,
મહારાજનો સુત તે સીહ સરિયો,

તેહ ત્રંબાવતી નગરઈ વાસો વસઈ,

નામ તસ સંધવી સાંગણુ પેયો. ૮ પુ.

તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસે કચ્યો,

નગર ત્રંબાવતી આહિ ગાયો,

કુમર નરેસર, રાજઋષિ બિરદધર,

નામથી નવઈ નિધાન પાયો. ૯ પુ.

—છતિ શ્રી કુમારપાલ ઋષિરાસ સંપૂર્ણ સર્વ ગાથા ૪૬૯૯
અથાગ્રંથ શ્લોક ૫૮૦૦ સં. ૧૮૪૫ વર્ષે મહા વદિ ૨ દિને બુધવાસરે
૫. ૧૫૪ પં. ૧૫ આ. ક.

—પંડિત શિરોમણિ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી સુરકુશલ ગણિ સિંઝરણુ-
પંકજ મધુવતાપમાનેન ગણિ વિબુધકુસલેન લિપીકૃતં. સં. ૧૭૦૪
વર્ષે ફાગુણ વદિ ૩ ગુરૌ. શ્રી કચ્છદેશે ધમડકા નગરે—મહારાય શ્રી
ખિંગારણ વિજય રાજ્યે. ૧૫૮-૧૫ માં.

(૩૬૭) જીવવિચાર રાસ. સ. ૧૬૭૬ આશો શુદ્ધ ૧૫ ખંભાતમાં.
આદિ— દ્વંદ્વા.

સરસ વચન ઘો સારદા, તું કરીઅણુની માય,	
તું આવી મુઝ મુખ્ય રમેય, મમ ચિંત્યું થાય.	૧
વાણી વાહન કવણુ આહાર, તાસ પિતા કૈંચુ હોય,	
તાસ સુતા સ્વામી ભલો, તેહનો શાલક જોય.	૨
તેહનું વાહન કવણુ છે, તે વાહન જગી જેહ,	
તે લાંછણુ નર જેહને, હું સમર નિત્ય તેહ.	૩
સમરિં સુખ બહુ ઉપજે, પ્રણમેં પરમાણુદં,	
કનકવણુ જસ દેહમાં, પુણું ઋષભ જિણુદં.	૪
પ્રથમ જિનેશ્વર એ સહી, મહીઅલિ પહિલો રાટ,	
પ્રગટ કરી જેણુઈ વહી, મુગતિ નયરીની વાટ.	૫
પદમ મુનીશ્વર એહવો, પ્રથમે કેવલગાન,	
ઋષભ કહે રંગે ધરૂં, ઋષભદેવનું ધ્યાન.	૬
જિણેં ધ્યાને મતિ નિર્મલી, સફલ હુછ અવતાર,	
આદિનાથ ચરણે નમી, કહિસ્યું જીવવિચાર.	૭

*

*

*

અતે—

રામ ધન્યાસી.

વીરવચન હ્રસ્વઆમાંહીં ધરતાં, મુઝ મનિ અતિ આનહોજી,	
જીવવિચાર કલો મિં વિવરી, ફલીકિ સરતર કંદજી.	વીર. ૪૮૪
મણતાં ચુણતાં સુણતાં, સપદિ ઉજવ અંગણે આજજી,	
જીવવિચાર સુણી જીડે રાષધ, તેહનિં શિવપુર રાજજી.	વીર. ૪૮૫
સકલ ધર્મમાંહિ મુખ્ય મડે, જીવ દયા તે સારીજી,	
જેણે પરપ્રાણી નિજ સતોખ્યા, સોય તર્થા નરનારીજી.	૮૬
જીવદયા પાલતાં જણે, નિર્મલ દીપ્તિ પંચજી,	
દીર્ઘ આય તંસ રોગ ન આવે, રૂપ બહુ મુષ સંચ.	૮૭

- છેન બેદન તે નવી પામે તે કહીઈ નહી દુખીઓ,
જનને પંચેદ્રિય સુષ વિલસે, તે નર સધલે સુખીઓ. ૮૮
- હં સુખીઓ સપ પામ્યો, હં સમજ્યો જીવવિચારજી,
પહનો પાંચમા ગુરુ આધારજી. ૮૯
- શ્રી વિજયાનંદ સૂરીશ્વર સમર્યો, તપગજ ઠાકુર વારજી,
હીરપટાધર હાથેં દીક્ષા, ભવિક લોકનો તારજી. ૯૦
- જનમતણે જે છે ભૂમિચારી, પરણ્યો સંયમ નારીજી,
કોષ માંન માયા નહિ મનમાં, આગમ અર્થ વિચારીજી. ૯૧
- તૂડ ચરણે શિરિ નાંમે કવિતા, તત્ત્વભેદ લહે સારજી,
ગુરુ આધારે જ્ઞાન લઈને કાધો જીવવિચારજી. ૯૨
- સંવત સોલહચોત્થેર્યા વરણે, આસો પૂર્નિમી સારજી,
ધંભ નયરમાહિં નીપાડ, રચીઓ જીવવિચાર. ૯૩
- સંધરી શ્રી મહિરાજ વષાંશૂં, પ્રાગવંશ વડવીસોજી,
સમકીત સીલ સદાશ કહીઈ, પૂણ્ય કરે નિસદીસોજી. ૯૪
- પડીકમણું પૂજા પરમાવન પોષધ પરઉપગારીજી,
વીવહાર શુદ્ધ ચૂકે નહી ચતુરા શાસ્ત્રસુ અર્થ વિચારીજી. ૯૫
- મહેરાજનો સૂત સંધવી સાંગણ્ય, વીસસ નગરનો વાસીજી,
જૈન ધર્મમાહિં તે ધોરી, ન કરે વિકથા હાસીજી. ૯૬
- ઘત બાર બણાવે હમ્મરે, જન પૂજે ત્રણિ કાલજી,
પરરમણી પરધનથી અલગા ન દીએ પરનેં આલજી. ૯૭
- તપન્ય કરિયા કહીને, ન ચૂકે મૃષા ન ભોલે પાંહિજી,
કર્મયોગેં આવ્યાહું તે ઉહોરા, નગર ત્રંબાવતી માહેજી. ૯૮
- જામણદાસ સંધવી સુત તેહનો, જૈન ધર્મના રાગીજી,
જાંણ્ય હુઓ મુનિવર મહિમાયે, કરે કવિત જુદિ જાગીજી. ૯૯
- સંકલ મુનીશ્વરને સરિનાંમી, પ્રણમી કવિતા પાપજી,
અરિહંતદેવ બણે આરાધી, સમરી બહા સૂતાપજી. ૫૦૦

જીવવિચાર મેં કર્યો, વિવેકે પહોતી મનની આસજી,
ભણતાં ગુણુતાં ગાળૂં, હઈઉઈ અતિહોલાસજી. વીર. ૫૦૧
ઋષભદાસ કહે જે નર સુણુસે, તે ધરિ રિદ્ધિ ભરાસેજી,
સૂપસાતા સુધ ગુરની સેવા, દિન દિન ઉછવ થાશેજી. વીર. ૫૦૨
—અંથાઅ ૭૧૪-લીં.

(૩૯૮) નવતત્ત્વરાસ સં. ૧૬૭૬ દીવાળી. રશિવાર. ખંભાતમાં.
આદિ— દૂહા.

આદિ ધર્મ જિજ્ઞુષ ઉધર્યો, નામિરાખ સુત જેહ,
મરદેની પૂતજ બસો, સહી સંભારે તેહ. ૧
ઋષભજ નામ જગ રૂઅડું, કનક વર્ણન જસ કાપ,
પૂર્વ લાખ અઉરાસીઆં, આદીશ્વરનું આપ. ૨
દેહિ લક્ષણ જસ દીપતાં એક સહસ નઈ આહ,
ત્રી આરઈ દેખાડનો, મુગતિ નયરની વાટ. ૩
અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપરિ, સહસ દસ પરિવાર,
ઋષભદેવ મુગતિ ગયા, ધનિ તેહનો અવતાર. ૪
સહસ ચુરાસી મુનિવર, ચોરાસી ગણધાર,
ત્રિણ્ય લાખ અજઆ નમું, ઋષભતણો પરિવાર.

x x x x

અતે— દાલ ચૈત્રી પુનિમ દિન.

એ રાસ રચતા સુખશાતા હુઈ અંગિ,
મન વાંછયો પામ્યો દૂધ્યાં મનોરથ રંગિ,
તે નર પૂન્યવંતા હોષ મનોરથ પૂરા, મન વાંછયું થાઇ જણે પુણ્ય અંકુરા. ૮
જિનમંદિરે મોડું કરીનઈ કલશ ચઢાવઈ, સંઘતિલક ધરાવી કરી યાત્ર ધરિ આવઈ
દાન વેલા જ્યારિં તેણી વેલા મલિ પાત્ર, તે નર પુણ્યવંતા નિરમલ
તેહનાં ગાત્ર. ૮૯
કરી શાસ્ત્ર પીઠિધ ઉપરિ કલસ ચઢાવ્યો, ઇદિભવિ પરભવિ તે ભવહ
ભવાંતર દાવ્યો,

પુન્ય પસરધ જાગું જિમ જલમાંહિ તેલ, રધિરમણી સુર સુખ સહ
બધવની વેલિ. ૯૦
ઈંદ્રી તસ નિર્મલ અતિ પોદું તસ આય, ફલઈ સુરતર અંગણિ
કામધેનુ ધરિ માય,
મંડપ ધરિ તોરણ હાથા કુંકમ કેરા, એ રાસ રચતાં ફલ્યાં મનોરથ મેરા. ૯૧
નવતત્ત્વ રચ્યા મિ કવિજન ચરણ પસાયઈ, કાંઈ દુષણ દેખો ટાલેજ્યો
તુમ ત્યાહિ;
હું બાલિક વાછો તુમ હસ્તી કવિરાય, તુઝ તુઝ મલિ ધટા તેણઈ કાંઈ
તોડિ ન થાય. ૯૨
હંસ ગરૂડ પંખી આભ મર પખિયા જોય, નામઈ સહુ સરીખા
અંતર સખલો હોષ,
આગઈ જે કવિતા હું પણિ કવિતા નામ, ઈહાં અંતર જેજો નિરયો
નેસડો ગામ. ૯૩
વલિ સરિખો જેજો પીત હાટિકનો રંગ, પણિ અંતર બહુ છઈ જિમ
સેદી નઈ મંગ,
વલિ એણુછ દણંતઈ હું મુરિખ તુમ આમઈ, કાંઈક બુદ્ધિ પામો ચરણ
તુમારઈ લાગિ. ૯૪

લાલ હોંચિરે હોંચિરે એ દેસી.

સકલ કવિ મનિ ધરૂં ભગતિ ગુરૂની કરૂં જેહથી જ્ઞાનના બિંદુ પાસુ,
વર તપા ગઠ પાટિં ગુરૂ હીરનઈ શ્રી વિજયસેનસુરિ શીશ નામું. ૯૫ સ૦
જેહનઈ પાટ દીધા પછી વાધીડિ, ગઠ મંગજલ પ્રવાહ પ્રરિ
શિષ્ય બહુ શિષ્યણી, આવક આવિકા, લીલલક્ષ્મી બહુ તેહ ધરઈ. ૯૬ સ૦
ભુવન મોટાં થયાં બિંબ ઝાઝાં કલ્યાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય કારિયા જ વાધી,
સોઈ ગુરૂ શિરિ ધર્યો રાસ ઝણબઈ કર્યો, રતનની ખાણિ મુઝ આજ
લીધી. ૯૭ સકલ૦

તેહનછ પાટિ શ્રી વિજયતિલકસુરિ શીશ નછ જ્ઞાન બે પક્ષ પૂરો,
અસત્ય ખોલછ નહિ અર્ધજ ખોલછ નહિ ઈંદ્રીઅ પાંચ દમવાજ સૂરો. ૯૮ સ૦

તેહનઈ ખાટિ એક પુરુષ પશ્ચિ પ્રગટીઉ, નહીંજ નંદા તસ ખિખા પૂરી
 મધૂર વાણી ભલી ગાજતી ગોહરી, નામ શ્રી વિજયાનંદસરી. ૯૯ સ૦
 આવક તેહનો પ્રમગવસિં વડો નામ મહિરાજ સંધવીજ કહીઈ,
 દાન નઈ શીલ તપ ભાવના ભાવતાં, સમકિત શીલવ્રતધાર લહીઈ. ૧૦૦
 તેહનો પુત્ર ભલ સંધવી સાંગણુ, હાદસવત સમકિત સાથિં
 પોપધ પૂન્ય ઉપવાસ બહુ આદરઈ, અરિહત પૂજઈ નિત આપ હાથઈ. ૧૦૧
 તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસઈ કંચો સંવત સોલછોહોતાર જ્યારિ,
 માસ કાર્તિક ભલો દિવસ દીપકતણો, વાર આદિય ભાખુંજ ત્યારિ. ૨
 રાસ નવતત્વનો એહ સુહામણો નગર ત્રખાવતી માહિ કીધો,
 સાત્ર બહુ સાંભલી અરથ લીધા વલી, વચન નિર્જીતણો ફલહી લીધો. ૩
 જોડતાં સુખ બહુ સુચુત શાતા સહુ, વાંચતાં વંછિત વસ્તુ લહીઈ,
 રાસ ઋષભિં કીઉ ઋષભજિન નામથી, ખેમ કલ્યાણ ચિરંજીવ કહીઈ. ૪
 —સકલ કવિ મનિ ધરં ભગતિ ગુરની કરં.

—સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે ચૈત્ર વિદિ ૧૫ રવૌ. ૩૮-૧૪ પ્ર. કા.
 નં. ૮૨૩;-૩૩-૧૫ ઝીઝુવાડા ભંડારમાં.

(૩૬૮) અબળપુત્ર રાસ. સં. ૧૬૭૭—અમ૦

(૩૬૯)+ હારત બાહુબલી રાસ. સં. ૧૬૭૮ પોશ શુ. ૧૦ ગુર.

આદિ—

ફલા.

સાર વચન થો સરસ્વતી, તું છે અક્ષયુતાય,	
તું મુજ મુખ આવી રમે, જિમ મતિ નિર્ભજ થાય.	૧
તું ભગવતી તું ભારતી, તાહરાં નામ અનેક	
હંસગામિની શારદા, તુજમાં ધણો વિવેક.	૨
અહાણી અક્ષયારિણી, દેવકુમારી નામ,	
૫૨ દસનમાં તું સહી, સહુ ખોલે ગુણગામ.	૩
વિદુષોની માતા સહી, વાએશરી તું હોય,	
તું ત્રિપુરા અક્ષયદિની, નામ જપે સહુ કોય.	૪

હંસવાહિની તું સહી, વાણી બાપા નામ,
તું આવી મુજ મુખ વસે, જિમ હોય વાંછિત કામ. ૫

ઢાલ ૧.

કરજો માતા વાંછ્યું કામ, પ્રથમ જપું હું તાહરું નામ,
તું મુજ માતા રાખે મામ, ખોલું ભરતતણા ગુણમામ.

* * * *

અતે—

ઢાલ ૮૪ મી. દેશી-દોડો દોડો વાંમાડો-રાગ ધન્યાસી.
કાધો કાધોરે મેં રાસ અનુપમ કાધો,
મહીરાજનો સુત સંધવી સાંગણુ, પ્રાગ્વંશીય પ્રસિધ્ધોરે. કી. ૧
દાન શીલ તપ ભાવના ભાવે, શ્રી જિનના ગુણુ આવે,
સાધુ પુરુષને શોષ નભાવે, જિનવચ્ચને ચિત્ત ભાવેરે. કી. ૨
દાદ્ય પ્રતતણું તે ધારી, જિન પૂજે તણુ કાગ,
પોપધ પદિક્રમણું પુન્ય કરતા, જીવદયા પ્રતિપાળરે. કી. ૩
સંધવી સાંગણુનો સુત કવિ છે, નામ તસ ઋષભજદાસ,
જનની સરપારને શિર નામી, જોડયો ભરતનો રાસરે. કી. ૪
સંવત સોળ અઠંચોતરો આખું, પ્રગટયો પોસજ માસ,
દશમિ તણો દાહડો અતિ ઉજવળ, પહોતી મનતણી આશરે. કી. ૫
ગુરવારે મેં રાસ નિપાયો, અશ્વિની તિહાં નક્ષત્ર,
સંધવી ઋષભદાસ એમ ભાખે, ભરતનું નામ પવિત્રરે. કી. ૬

+ પ્ર૦ આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભા. ૩.

(૪૦૧) સમકીતસાર રાસ. સં. ૧૬૭૮ જેઠ શુદ્ધ ૨ ગુર તંબાવતી
(ખંભાત)માં.

અતે—

ઢાલ-દેસી. કહધણી કર્ણી તુંજ વાણુ દૂળે.
આશા પોહોતી મુજ મન કરી, રચીઉં સમકીત સારજી,
અક્ષર પદ ગાથા જે બાણું, તે કવીનો આધારજી.

—આશા પોહોતી મુજ મન કરી. ૫૮

આગિ જે કવી દૂંઆ વરેરા, હું તસ પમલે દાસજી,
 તેહના નામ તણા મહીમાથી, કવીઓ સમકીત રાસજી. આશા. ૫૯
 રાસ રચંતા દ્વષણ દીસઈ, તે મતિ માહારી થોડીજી,
 પૂરા ભેદ નવિ સમજૂં સુધા, પદ નવી જાણૂં જોડીજી. આશા. ૬૦
 તું પ આધારિ બુદ્ધિવિન બોલુ, સૌમ્યદષ્ટિ તૂંમ કર્યોજી,
 વિયુધ પણુઈ સોજી સ્થ કરજ્યો, દ્વષણ તુમ કાં ચેરજ્યોજી,
 આશા. ૬૧

મિં માહારી મતિ સાર કીયો, સેવી પંડીત પાછજી,
 ગુર મહિમાથી ક્ષેો મનોરથ, ચ્યતું કારય થાઇજી. આશા. ૬૨
 ગુરથી સુખીઓ ગુરથી શુભ મતિ, ગુરથી નીજ ગુણ વાંધજી,
 ગુરથી આની ગુરથી દાની, આગમ અર્થ બહું લાંધજી. આશા. ૬૩
 ગુરથી કપરીઆ, નર નિસ્તરીઆ, અંતરિ ઉપશમ ભરીઓજી,
 ગુરથી ગાજઈ કયાહાં નવી બાજઈ, ગુરનામિં બદ્ધ તરીઆજી. આશા. ૬૪
 તેણુઈ કારણિં નર ગુરનિં સેવો, નમિં વિજ્યાનદોજી,
 યાનવંત નામ જપતાં, ઓછવ બહુ આનદોજી. આશા. ૬૫
 બાલપણુઈ જે સંયમધારી, જનમ તણા બ્રહ્મચારીજી,
 આગમ ફરીઓ ઉપશમ ભરીઓ, ન કરિ તાતિ પીઆરીજી. આશા. ૬૬
 હીર પટોધર હાથિં દીખ્યા, દોષ રહીત લઈ ભીક્ષાજી,
 મધુઈં બોલઈ ધપુરંસ તેલઈ, સુપરિં ઈ નર સીક્ષાજી. આશા. ૬૭
 જેહ નીરાગી સુધો જોગી, વધર વિરોધ સમાવજી,
 વીજ્યાનદં સુરીનિં સેવઈ, તે સુખશાતા પામજી. આશા. ૬૮
 તપગઢ ધોરી કીરતિગોરી, રૂપવંત આચારીજી,
 ગુણ છત્રીસે જે નર પુરો, જેણુઈ તાર્યા નરનારીજી. આશા. ૬૯
 તે સહિ ગુરના ચર્ચુ પખાલી, સેવી સરસતિ પાછજી,
 ચોવીસઈ જિન ગણુધર નામિં, સમકીત સાર રચાઈજી. આશા. ૭૦
 વારણુ વાડવ રસ સસીસખ્યા, સંવહરની કહીજી,
 સ્ત્રીપતિ વૃધ સહોદર સગપણિ, આસ મનોહર લહીજી. આશા. ૭૧

પ્રથમ પક્ષ ચંદ્રોદય દૂતીઆ, ગુરુવારિં મડાચુલ,
 ત્રંબાવતી માહિં નીપાઓ, વિખુધ કરઈ પરમાચુલ. આશા. ૭૨
 શ્રી સંઘવી મહાધરાજ વખાણું. વીસલનગરના લાસીજ,
 વડા વીચારી સમકીત ધારી, મિથ્યા મતિ મઈ નહાસીજ. આશા. ૭૩
 તાસ પૂત છઈ નયન બલેરા, સાંગણુ સંઘ ગઢધોરીજ,
 સંઘપતિ તીલક ધરાચ્યાં તેણુઈ, વાધી પૂજ્યની દોરીજ. આશા. ૭૪
 બાર વરતના જે અધિકારી, દાનશીલ તપ ધારીજ,
 ભાવિં ભગતિ કરઈ જિનકેરી, નવિ નરખમ પરનારીજ. આશા. ૭૫
 અનુંકરમિં સંઘવી જે સાંગણુ, ત્રંબાવતી માહ આવેજ,
 પોપધ પૂજ્ય પડીકમણું કરતા, દાદશ ભાવના ભાવઈજ. આશા. ૭૬
 શ્રી સંઘવી સાંગણુ સત પેળો, ઋષભદાસ ગુણુ ગાયજ,
 પ્રાગવંશ વીસો વીસ્તાર્યો, રીડી માતું પસાઈજ. આશા. ૭૭
 ચોવીસઠ જિનનામ પસાયિ, સારદાનો આધારજ,
 રીષભદાસ કવી રચના કરતો, કવીઓ સમકીત સારજ. આશા. ૭૮
 બલુધ ગુણુધ વાંચધ વંચાવઈ, તે ધરિ ઋદ્ધિ ભરાઈજ,
 ઋષભ કહઈ એ રાસ સુણુંતાં, સમકીત નીર્મલ થાઈજ. આશા. ૭૯

—છતિ શ્રી સમકીતસાર રાસ સમાપ્તઃ ગ્રામ ત્રંબાવતી મધે
 લખીતં સંવત્ ૧૬૭૯ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ભુતિ. ૩. કં. લાખ.
 નં. ૧૪૯૪-સને ૧૮૮૭-૮૧.

યાદશં પુસ્તકં દક્ષી તાદશં લિખિતં મયા
 યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે .
 ભગ્ના પૃષ્ઠી કટીમીત્રા નેત્રસ્પ્યાયધોમુખં
 કષ્ટેન લખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્
 જલાત્ રક્ષેત્ તૈલાત્ રક્ષેત્, રક્ષેત્ સ્થલઅધનાત્
 પરહસ્તમતા રક્ષેત્ એવં વદતિ પુસ્તિકા. ૧૩

•વેતાંબરે લલુશાખાયાં લેખક કાન્હજી લખીતં.

(૪૦૨) આરા આરા સ્તવન. અથવા જૈતમ પ્રસ્નોત્તર સ્તવ
૧૬૭૮ બાદપદ શુ. ૨ ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં.

આદિ—

દૃઢા.

સરસતિ ભગવતિ ભારતી, બ્રહ્માણી કરિ સાર,
આરા આર તણે વલી, કહિસું સોય વિચાર. ૧
વરધમાન નિનવર નમૂં, જસ અતિસૈય ચોતીસ,
સમોસરણિ બેઠા પ્રભુ, વાણી ગુણ પાંત્રીસ. ૨
જોનમ પૃથિ વીરનિ, પરઉપગારાં કામિ
અનેક બોલ વિવરી કરી, ભાષિ ત્રિભોવન સ્વામિ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

પૂછ્યાં વચન કલાં તે વીરિ, ચિત્તમાં ધરીયાં જૈતમધીરિ,
બણુતાં ગુણુતાં સુખ શરીરિ, ઝઢિ ધણી ધર ભરીયા ચીરિ. ૭૪
કલશ.

બલ સ્તવન કીધૂં નામ લીધૂં જૈતમ પ્રસ્નોત્તર સહી,
સંવત સિદ્ધિ અનિઅંગ અદિ બાદવસુદિ દ્વિતયા તહી ૭૫
તપગઢ તિલક સમાન સહગૃહ શ્રી વિજયાણુંદ સરીસરો,
આંગણુનો સુત ઝપમ બોલિ, કહિ ગઢ મંગલ કરો. ૭૬

—સંવત ૧૬૯૦ વર્ષે પોસ સુદિ ૨ રવિ લખિતં. વિં ૬૦ ૪-૧૪

—પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સંગ્રહ બા. ૩ જો પૃ. ૧૧૭-૧૨૫.

આમાં દેશીઓ આ છે:—લાલર મનોહર હીરજીરે,—લાલ ૩ સુરસુંદરી
કહિ શિરનામી, ૪-ભાવિ પટોધર વીરનો, ૫-કાન્હ વગડિ વાંસલી—૬
સીહતણી પરિએ બોમો—૭ પાટકુસુમ નિન પૂજપલ્લવધી—૮ સાલિમદ્ર મોમોરે
શિવરમણી રસિરે—૯ રામ બણુધ હરિ ઉડીધએ—૧૦ પ્રણુમી તુમ સીમં-
ધરંજી—૧૧ મુમધ દેસડો રાજ રાજેસર—૧૨ અંધયણુની.

—સં. ૧૭૨૨ આશો શુ. ૧૫ બોમે લિ. પા. ૬-૧૦ આ.

ક. ૫-૧૨ આ. ક.

(૪૦૩) પૂજાવિધિ રાસ. ૧૬૮૨ વૈશાખ સુદ ૫ ગુર. ખંભાતમાં.

આદિ—

દ્વહા.

સરસ વચન દિઉં સરસ્વતી, સમરયાં કરજે સાર,
તુ તુહિ મુખિ આપજે, વાણિનો વિસ્તાર. ૧
પદ પૂર્ણ અખર સમા શબ્દ સાર મુણુ પરમ
આપે સુગણિ સાર દાન લહું પુરો ભરમ. ૨
બેદભાવ ભલ ઊપજઈ, તુસઈ જો તુ પરામ,
અહસુતા કમલિ વસઈ, તો મનિ અંત્યુ થાય. ૩
વાઘેસ્વરિ વાણિ વિના વચન હોઈ કિમતંત,
સૌમ્ય દૃષ્ટિ હોઈ સારદા, વચન વાણિ દીપંત. ૪
ખ્યાલ ન પામઈ બોલનો, પૂછયાં ઉતર દેહ,
સકલ શભા રંજઈ ધણુ, અંત્યુ કાળ કરેહ. ૫

*

*

*

*

અંતે—

મિ મનસ્યુધિં રચીયો રાસ, ફલ્યો મનોરથ પોહોતી આસ,
ત્રંબાવતિમા જોજ્યો સહિ, સુણી પુરૂષ સહુ ગહમહમ. ૫૯
સંવત બાહુ સિદ્ધિ અંગચંદ, શબ્દ આણુતાં રંગ
વહઈશ્યાપ શુદ્ધિ જલ પંચમી, ગુરવારિ મતિ હુઈ સમી. ૬૦
જોડ્યો મિં પૂજાવિધિ રાસ, અહસુતાઈ પૂરી આસ
બાયઈ કવિના ઋષભદાસ, સુણુતા ધરિ કમલાનો વાસ. ૬૧

દાલ. કહરણી કહરણી તુગવિણુ સાચો, રાગ ધન્યાસી.

ધરિ કમલા કંતા નિ બ્રાતા, માતતાત સુત સારોજ
હઈ ગઈ રથ અવરિ ગુણવંતી, અતિ પોદો પરિવારોજ. ધરિ. ૬૨
સાર વસી સખલી ધરિ લહિઈ, ગુરનામિં ગહગહીઈજ
શ્રી વિજયાણુદ સુરી શિરોમણી, નામઈ નવનિધિ સહીઈજ. ધરિ. ૬૩
તપગઈ નાચક સ્થુલ સુષદાયક, ઉપસમ રસનો દરિઓજ,
તેહતણુ પદપકંજ પુણ, રાસ પૂજાવિધિ કરિઓજ. ધ૦ ૬૪

પ્રાગવંશઠાં સંધવિ સાંગણુ, બાર વરતનો ધર્માણ,
 દાન પૂણ્ય પડીકમણા કરતા પૂજા કરધ નીત્ય સર્માણ. ધ૦ ૬૫
 સંધવિ સાંગણુનો સુત આવક, ઋણભદ્રસ ગુણ માવધણ,
 જે જિનની પૂજા આદરતો, અનંત સુખ તે પાવધણ. ધરિ. ૬૬

—હમણાં ૧૯૭૫ માં લખેલી—વિ ધ. ૧૯-૧૫

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર.

ઉદ્ધર્ધ અરજીન અનેકનર ગયો તિમ એધકુમાર

કવિ ઋષભ કહિ વીરવચનથી બહુ જન પામ્યા પાર. ૨૪

—(ઉદયપુર ભં. ગોડીજનો)

(૪૦૪) શ્રેષ્ઠિકરાસ સં. ૧૬૮૨ આશો સુદ ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં

આદિ—

આદિ અનાદેઈ સરસગી, સદા જગિં તુઝ માન,
 સહુકો સેવિ સારદા, બાલ કરિ તુઝ ધ્યાન. ૧
 પટ્ટ દરસણુમાંતં સહી, તહારો સધલિ વાસ,
 કરો કૃપા તો ગાધએ, નર શ્રેષ્ઠિકનુ રાસ. ૨
 સમરં સરસતિ ભગવતી, ધ્યાન ધરં નવકાર,
 આદિ અનાદ અરહંત જપૂં, જમં પાંમૂં ભવિપાર. ૩
 સકલ સિધિ સમસ્ત સહી, ગણુધર કરં પ્રણામ,
 આરાધૂં બ્રહ્માયનિ, જેમ સીઝિ મૂઝ કામ. ૪
 સકલ સાધ સુપરિ નમૂં, કેવલગાંતી સાધ,
 સીયલવંત મૂનીનઈ નમૂં, ન કરધ કોહનઈ બાધ. ૫
 ત્રવધિ તપીયા મૂની નમૂં, જન પદમાનો જપ,
 આગમ મોટા કવિ નમૂં, નાસઈ પૂરવ પાપ. ૬
 એણુંઈ ધ્યાનઈ મત નરમલી, મુખ સરસતનો વાસ,
 પદમ તીરથંકર એહ સંઈ, કહુ શ્રેષ્ઠિકનો રાસ. ૭

ચોપધ.

૮૫ શ્રેણિકનો માસ રાસ, બધુતાં ગુણુતાં પોહુચર્ આસ,
કવણુ દીપ કોણુ ખેત્રે વાસ, કેહેસું દેસ નગરવહી તાસ. ૮

x x x x

અંતે—

રાસ રચો રંગિ કરી, નામી કળિજન સીસ,
હું ખાલક છુ તુમતણો, તુમથી લહુ જગીસ. ૧૮૦૭

॥ દાઘ. ॥ ચંદનભરીરે તલાવડી રાગ મેવાહુ.

તુમ નામિં સુખ પામીછરે, ગુરુનામિ ગુણુ હોધ સોભાગી;
શ્રી વિજ્યાનંદનિ નમુરે, તપગચ્છ નાયક સુય સો૦
કરિ કરિ સેવા ગુરુતણી.
તપ તેજિં કરી દીપતુરે, વધરાગી લધુવેશ; સો૦
ભવિજન લોકનિ તારવારે, વીચરર્ષ દેશ વદેશ. સો૦ કરિ૦
માહા ભાગ્યેગ નર એહતુરે, સદ્ગુણ નમિઉ પાય; સો૦
ઋષભિં રાસ રચો સહીરે, શ્રી ગુરુ ચરણુ પસાય. સો૦ ૧

॥ દૂહા. ॥

ગુરુનામિં જસ પામીઉ, બમાણી આધાર;
શ્રી નવકાર મહીમા ચક્રી, વરત્યો જર્ષ જર્ષ કાર. ૧૧

॥ દાઘ. ॥ હીચોરે હીચો.

કામ સીધાં સહી, કામ સીધાં સહી, શ્રીચ શ્રેણિકનૃપ રાસ કીધો,
એહ ત્રંબાવતી માંહિ ગાયો સહી, નગર સધલાં માંહિ જે પ્રસીધો,
કોટ ત્રંબાતણો દિવ્ય કીધો, કાંમ સીધાં સહી કામ૦ ૧૨
તપન તરપોલીઉ, કોટ બરજિં બજ્યો, આપર લલકરિં બહુ વહાંણુ આવધ;
વસત વિવહારીઆ, કનકકોડે ભયો, ઉઠિ પરમાતિ જિનમંદિરે જનવધ;
શ્રીચ દેવગુરુતણુ, ગુણુહી ગાવધ. કાંમ૦ ૧

પ્રવર પ્રાસાદ પંચાસીઅ પ્રણુમીર્ષ, બ્યાંહા પોશાલ બહકતાલીસ દીસઈ,
ગાયરી સગમ તે સાધનિં અહીકણિં. અહીઅ રથતાં મુની મનહી હીસઈ;
તેહ જણો તુમ્હો વિસાજનીસઈ. કામં ૧૪

પૌષધ પ્રાસાદ વ્યાપાર પાસઈ સહી, શાક પાસઈ લીધ સ્વાદ રસીઆ;
ઋષભ કહઈ તેહ જગમાહ ધના સહી, જેઅ ત્રંખાવતી માહિ વસીઆ;
શસ્ત્ર સુણુવા નર જેઅ રસીઆ. કામં ૧૫

॥ દ્વહા. ॥

સકલ કામ સીધાં સહી, રચીઉં શ્રેણિક રાસ;
મેર મહી સુર ભુવન જિહાં, તવલગિં એહતુ વાસ. ૧૬

॥ દ્વાલ. ॥ ઉતારે રે આરતી અરિહંતદેવા રાગ ધન્યાસી.
સંભલાવોરે નિશદિન રાસ રૂડા, સાંભલી બાંધજ્યો પુનમગ્રંડા;
સંભલાવોરે. ૧૭

સંવત બાહુ દીગ દરિસણુ અંદઈ, માસ આસો નરખોજ આનંદિં. સંં ૧૮
ઉજલી પાંચમનિં ગુરુવારો, શ્રેણિકરાસનુ કીધ: વિસ્તારો. સંં ૧૯
સાતઈ ખંડ સંપૂરણુ કીધા, આજ મનોરથ સધલા સીધા. ૨૦
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નર જેહો, સાતઈ નરગ નિવારતા તેહો. સંં ૨૧
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નરનાયો, સાત ભઈ નુહઈ તસ ધરિ બાર્યો. સંં ૨૨
સાતઈ ખંડ સુણુ જાગ્યો, સપત મુખી પ્રભવઈ નહી આગ્યો. સંં ૨૩
સાતઈ ખંડ ઉપરિદિ ચીંતો, તસ ધરિ નુહઈ સાતઈ ધર્યો. સંં ૨૪
સાતઈ ખંડ રથઈ નર જેનિં, સાતઈ સમુદ્ર ન પ્રભવઈ તેનિં. સંં ૨૫
સાતઈ ખંડની સુણુતાં વાતો, પુણ્ય પ્રગટઈ તસ સાતઈ ધાતો. સંં ૨૬
સાતઈ ખંડ લખી ગુણુગાઈ, સાત કટિક તણો સ્વામી ચાઈ. સંં ૨૭
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નરનાયો, સપ્ત ધોડા તણો નાયક ચાયો. સંં
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નર જેહો, સપ્ત હાથી નર પામઈ દેહો. સંં ૨૮
સુણુતાં ભણુતાં ધમ ગુણુ ચાઈ, લખાવતાં પુણ્ય કહિઈ ન જાઈ. સંં
પરત્ય લખાવી સાધનિં આલઈ, કાલ ધણો પુણ્ય તે પણિ ચાલઈ. સંં
દેસ પરદેસ મ્હાં વિસ્તરઈ યાનો, સમમ હોઈ તસ કેવલખાનો. સંં

જેહ જોડી ગુણ જિન તણુ ગાઈ, તેહનુ પુણ્ય કાઈ લખ્યું ન જાઈ. સં
જોડી વીરતણુ ગુણ ગાવઈ, તીથેકર ગણુધર પદ પાવઈ. સં
ઈંદ્ર ચક્રી ધનિપણું અજે કહીય, તિહની રિહતો હાથમ્હાં લહીય સં
તેણુધ કારણિ શ્રેણિકનો રાસો, જોડી ગાઇ કવી ઋષભદાસો. સં
પ્રાગવંસિ સંઘવીજ મધહિરજો, તેહ કરતા બહુ ધર્મનાં કાજો,
સંઘવી સાંગણુ સુત વશી તાસો, અરિહંત પૂજય જિનવીરના દાસો;
સાંગણુ સુન કવિ ઋષભજદાસો, કરત શ્રેણિક નરરાયનો રાસો
ગણુતાં બણુતાં સુણુતાં સારો, સકલ સંઘનિ જઈ જઈ કારો. ૧૮૩૯

— ઇતિશ્રી શ્રેણિકદાસ સપૂર્ણ, શ્રીરત્ન સંઘવી ઋષભદાસ કૃત
રાસની દીપ લખીય હઈ

*

*

*

*

(દીપ ઉતારી છે.)

સવત ૧૬૯૭ વર્ષે માહ વદિ અટમી રવિવાસરે સા. યજ્ઞ વીરાના
પાના આંશુની ઉતારો છ । લખિત ગાંધી માધવસુત વર્ધમાન પઠનાથ રામજી.

—સ. ૧૭૫૯ વર્ષે માહ વદિ ૧૩ બુધે ભદ્રારક શ્રી વિજયપ્રભસરિ
પદે સકલપુરંદર ભદ્રારક શ્રી વિજયરત્નસરીશ્વરરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી વિમ-
લવિજય ગણિ શિષ્ય પડિત શુભવિજય ગણિ તત્ શિષ્ય પં. રામવિજયેન
લિપીકૃત શ્રી સૂર્યપુર નગરે—૧૬-૧૫ પ્ર. કાં નં. ૩૭૫.

(૪૦૫) +હિતશિક્ષા રાસ. સં. ૧૬૮૨ માહ સુદ ૫ ગુર ખંભાતમાં
આદિ—

કાસમીર મુખમંડણી, ભગવતિ બ્રહ્મસુતાય,

તું ત્રિપુરા તું ભારની, તું કવીજનની માય. ૧

તું સરસતિ તું શારદા, તું બ્રહ્માણી સાર,

વિદુષી માતા તું કહી, તું ગુણુનો નહિં પાર. ૨

હંસગામિની તું સહી, વાધેશ્વરી તું હોય,

દેવિ કુમારી તું સહી, તું સમ અવર ન કોય. ૩

ભાષા તું બ્રહ્મચારિણી, તું વાણી દે વાણી,
હંસવાદિની તું સહી, ગુણ સધલાની ખાણિ. ૪
બ્રહ્મવાદિની તું સહી, તું માતા મતિ દેહ,
તું રમજે મુખ માહરે, ચિંત્યું કાળ કરેહ. ૫

ઢાલ ચોપામની દેશી.

ચિંત્યું કાળ કરેશું આજ, તુઝ નામે સવિ જ્ઞારિયાં કાળ,
તુઝ નામે બુદ્ધિ પામુ સાર, જ્ઞાન વિના જીવિત ધિક્કાર. ૧
તે દારિદ્રી જગમાં બધા, જ્ઞાનસહિત દીસે ગુણનિલા,
અર્થસહિત ને શાસ્ત્ર રહિના, તે નર નાવે મહારે ચિત્ત. ૨
જ્ઞાની કાપડી આગલ કર્યો, મૂરખ મહોટા ભૂષણ ભર્યો,
બહુ આભરણે શોભે નહિં, જ્ઞાન ભણે તો શોભે તુહો. ૩
જ્ઞાની નર સધલે પૂજાય. નરપાત નિજ નગરેજ મેનાય,
જ્ઞાની ભણે નર જોડુ કુરૂપ, કોણુ જીવે કોયલનું રૂપ, ૪
કોયલરૂપ સ્વર મધુરે જોહ, તપસ્વીરૂપ ક્ષમાજ કહેહ,
પતિવ્રતા નારીતું રૂપ, કુરૂપને વિદ્યાજ મુરૂપ. ૫
અધિકુ રૂપ તે વિદ્યા કહી, ગુપ્ત ધન તે વિદ્યા સહી,
યશ સુખની દેનારી એહ, વાટે આંધવ સરિખી જોહ. ૬
વિદ્યા રાજભવને પૂજાય, વિદ્યાહીન અજ પશુઆ માય,
લક્ષ્મી પણ જીગતો શોભતી, જો ઉપર બેઠી સરસ્વતી. ૭
નાણું ઉપર અક્ષર નહિં, તે નાણું નવિ ચાલે કહિં,
જિહાં અક્ષરતિહાં મહત્ત્વ તે બહુ, ઉત્તમ અંગ તે પૂજે સહુ. ૮
તિણુ કારણુ અધિકી સરસ્વતી. જોહથી ગણુધર હુઆ યતી,
આચારિજ મહોટા ઉવઝાય, પંડિત પદ તે તુઝથી થાય. ૯
મુગતિતણી પદવી પણ હોય, જ્ઞાન સમુ નહિં દૂળું કોય,
જોહથી સકલભેદ જલ લહે, સ્વર્ગ નરગની વાતો કહે. ૧૦
કહે પૃથિવી સાયરનાં માન, નદી ડુંગર ને નગર નિધાન,
જીવ અજીવના બાપે બેદ, બાપે વિવરી તણે વેદ. ૧૧

જાણે પુણ્ય પાપની વાત, સાધુધર્મ આવક અવદાત,
ભવ્ય અભવ્ય જ્ઞાની ઓલખે, મૂરખ અણુસમજી સહુ ભખે. ૧૨
તેણે જ્ઞાન અધિક કહેવાય, લહે સારદાતણે પસાય,
વેદપુરાણ પિંગલતો થયું, પ્રથમ નામ શારદાનું ઝાંઝું. ૧૩
કવિત કાવ્ય ને ગાથામાંહિ, ભાષા વિણ નવિ ચાલે ઝ્યાંહિ
આગમ ચરિત રાસ ને ભાસ, સચરાચર જગ તારો વાસ. ૧૪
તું પુત્રી છો બ્રહ્માતણી, તાહારી શેભા દીસે ઘણી,
સખઈ રૂપ સુકોમલ અંગ, તું માતા મુઝ રાખે રંગ. ૧૫
ગુણ તાહારા નવિ લાધે પાર, તું કરજો કવિજનની સાર,
આજ હુઓ હેડે ઉદ્ધાસ, નીપાઉં હિતસિક્ષા રાસ. ૧૬

* * * *

અતે—

હાલ ઉલાલાની દેશી રાગ ધન્યાશ્રી.

કલ્હો દિનસિક્ષાનો રાસ, પહોતી મનડાતણી આશ,
મંદિર કમલાનો વાસ, કિસવ હોયે બારે માસ. ૧
સુણતાં સુખ બહુ થાય, માને મહોટા એ રાય,
સંપ બહુ મંદિરમાંય, લહે હયગય વૃષભો ને ગાય. ૨
પુત્ર વિનીત ધરે બહુય, શીલવંતી બલી વદ્ય,
શકટ ઘણાં ધરે બદ્ધ, કીરતિ કરે જગ સહુઅ. ૩
એ હિતસિક્ષાનો રાસ, સુણતાં સખસ ઉદ્ધાસ,
કર્ષો ખંભાવતમાં તાસ, જિહાં બહુ માનવવાસ. ૪

સર્વ ગાથા ૧૮૨૬.

હાલ ચોપાઈની દેશી

ઘણાં લોક વસે છે ત્યાંહિ, રાસ રચ્યો ત્રંભાવતી માંહિ,
સકલ નગરને નગરી જોય, ત્રંભાવતી તે અધિકી હોય. ૧

પછી જેમ હીરવિજયસૂરિના રાસમાં છે તેમ આ પછી જીઓ
આગમ ખંભાતનું વર્ણન છે, (પ. ૪૪૫-૪૪૭) પછી

પુષ્પવંત પોષધ ધરતા ત્યાંહિ, સાહમ્ભીવાત્સલ્ય હોએ પ્રાહિ,
 એ નગરીની ઉપમા ધણી, જાહાંગીર પાદશાહ જેહનો ધણી,
 તે ત્રાંવાવતી માંહે રાસ, જોડતાં મુઝ પહોતી આસ. ૧૬
 યુગલસિદ્ધિ અને જાતુચંદ ૧૬૮૨, જુઓ સંવત્સર ધરી આનંદ,
 માધવ માસ ઉજવલ પંચમી, ગુરવારે મતિ હોયે સમી. ૧૭
 મેં ગાયો હિતશિક્ષા રાસ, બ્રહ્મસુતાયે પૂરી આશ,
 શ્રી ગુરુ નામે અતિ આનંદ, વંદૂં વિજયસેન સૂરીંદ. ૧૮

હાલ આરતીની દેશીમાં રાગ ધન્યાશ્રી
 વદિયે વિજયસેન સૂરિરાય, નામ જપતાં સુખ સખલ થાય,
 વદિયે વિજયસેનસૂરિરાય.

તપગચ્છ નાયક ગુણુ નહિં પારો, ઝોસ વશે હુઆ પ્રરૂપ અપારો. ૨
 (આ પછી હીરવિજયસૂરિના રાસમાં પ્રશસ્તિમાં છે તે પ્રમાણે છે,
 તેમાં વિજયસેન બદલે વિજયાણુદ મુક્યું છે, અને થોડો વિશેષ વધારો
 છે. જે કંઈ ફેરફાર છે તે અત્ર આપેલ છે.

સંધવી સાંગણુનો સુન વાર, ધર્મ આરાધનો શક્તિજ સાર. ૧૨
 ઋષભ કવિ તસ નામ કહાવે, વ્રત ઉઠી ગુણુ વીરના ગાવે. ૧૩
 સમજ્યો શાસ્ત્ર તણાજ વિચારો, સમર્જિતશું વ્રત પાલનો બારો. ૧૪
 પ્રહ ઉઠી પડિકકમણું કરનો, જે આસણું વ્રત તે અગે ધરતો. ૧૫
 ચઉદે નિયમ સંભારી સંક્ષેપું, વીરવચન રસે અંગ મુઝ લેપું. ૧૬
 નિત્ય દશ દેરાં જિનતણાં જૂહારે, અક્ષત મૂકી નિજ આતમ તારે ૧૭
 આદ્ય પાખી પોષધમાંહિ, દિવસ રાતિ સર્ગાલ કહે ત્યાંહિ. ૧૮
 વીરવચન સુણી મનમાં જેહું, પ્રાયે વનસ્પતિ નવિ સુહું. ૧૯
 મૃષા અદત પ્રાય નહિં પાપ, શીલ પાલું મનવચકાય આપ. ૨૦
 પાપ પરિઅહે ન મિહું માંહિ, દિક્ષિતણું માન ધરું મનમાંહિ. ૨૧
 અભક્ષ્ય બાવીશને કર્મોદાત, પ્રાયે ન જાયે ત્યાં મુઝ ધ્યાન. ૨૨
 અનરચદંડ ટાલું હું આપ, શસ્ત્રાદિકનાં નહિ મુઝ પાપ. ૨૩
 સામાયિક દિશિમાન પણુ કરિયે, પોષધ અતિથિ સંવિભાગ વ્રતધરિયે. ૨૪

સાતક્ષેત્ર પોષી પુણ્ય લેઈ, જીવકાળે ધન થોડુંક દેઈ. ૨૫

• ધન પાહું શ્રાવક આચારો, કહેતાં લઘુતા હોયે અપારો. ૨૬

પણ મુઝ મનતણો એહ પરિણામ, કેધિક સુષ્ટિ કરે આતમકામ. ૨૭

પુણ્યવિભાગ હોયે તિહાં મહારે, ધર્યુંઝ ઋષભ કવિ આપ વિચારે ૨૮

પર ઉપકાર કાજ કહિ વાત, ધર્મ કરે તે હોયે સનાથ. ૨૯

ઋષભદાસે એ જોડિયો રાસો, સંધ સકલ તણી પહોતી આસો.

—વંદિયે—૩૦

—ઇતિ શ્રી સંધવી ઋષભદાસ કૃત હિતશિખ્યા સંપૂર્ણ ગાથા
૧૮૬૨ અંચાંચ ૨૩૨૫ સંવત ૧૮૫૬ વર્ષે આસુ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૮-
તીયા તીથા નિશાપતિ વાસરે લિપાકૃતમ સંવિત્તઃ પં. શ્રી ૫ ન્યાનચંદ્રેણ
લિપિતમ શ્રી ભાવનગર બંદરે શ્રીરસ્તુ. ભદ્રં જ્યાયાતુ-કલ્યાણમસ્તુ. શ્રી
ઋષભદેવ પ્રશાદાતુ લેખકપાઠકયોઃ ચિરંજીવાતુ—૫.૬૯-૧૩ આા ૬૦
(પછી ટીપ અંચની છે)

—પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

(આ હિતશિક્ષા રાસનું રહસ્ય જૈનધર્મપ્રકાશમાં સારરૂપે રોહ
કુંવરજી આણંદજીએ લખી કટકે કટકે પ્રકટ કર્યું હતું અને તે જીવં
પુસ્તકાકારે પણ જૈન ધ. પ્ર. સભા તરફથી પ્રકટ થયું છે. આમાં સ્ત્રો-
રક્ષા દુહા, છાંપાં એ છંદો ઉપરાંત નયસુંદરના સુરસુંદરી રાસની ઢાળો
નામે ‘સુરસુંદરી કહે શિરનામી,’ તેમજ છાંપોરે છૂપીને કંતા કિહાં રહ્યોરે
(આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૩ જી પૃષ્ઠ ૨૭૩), સમયસુંદર કવિની પ્રત્યેક-
યુદ્ધ રાસ પૈકી પ્રસિદ્ધ ઢાળ નામે ‘હવે રાણી પદમાવતી’ વગેરે તેમજ
વિજયપ્રભના ગૌતમરાસની ‘જિમ સહકારે કાંચલ ટહુકે’ એમ પોતાના
પૂર્વગામી કવિઓની ઢાળો લઈ પોતે ઢાળો-દેશી દેશીઓ કરી છે. આ
રાસમાં પુષ્કળ સુભાષિતો મળી આવે છે.)

(૪૦૬) રોહણિઆ મુનિ રાસ સં. ૧૬૮૪ પોસ શુ. ૭ ગુરૂ ખંખાત
આદિ—

સારસ કામલ ખુદિ સલી, આલે વચન વચીત,

સરસતિ ભગવતી ભારતી, કરંજે મુખ પવિત્ર.

બ્રહ્મણિ બ્રહ્મવાદની, હું છું તાહારો દાસ,
તુમ આધારઈ કવી કવઈ, રોહણીઆનો રાસ.

૨

* * * *

અતે—

ઢાલ કહિણી કરણી તુમ વિણુ સજ્જો.

- ગુણુ ગાઢં રોહણિઆ કેરા, વીરતણો શિષ્ય જોહોણ,
વ્યસન નિવારી સંયમધારી, શિવમતિગામી તેહોણ. ગુણુ ૩૦
- ગુણુતાં બણુતાં સુણુનાં સુખ બહુ, નાંમિ નવનિધિ થાઈણ,
ધર્યા પુરપની કથા કરતાં, ચિરકાલ પાતિક જયોણ. ૩૧
- રિદ્ધિ રમણી ધરિ રૂપ ભસેરં, ઉત્તમ કુલ બહુ આયણ,
રોહણિઆનું નામ જપતાં, સકલ સિદ્ધિ ધરિ થાઈણ. ૩૨
- ધર્યા પુરપની કથા સુણિનઈ, ચેતઈ નર ગુણુવતોણ,
પાપ કરમથી પાછો ભાગઈ, તે જગિ ઉત્તમ જતોણ. ૩૩
- કર્ણુરસિ કરી સુખમાંડતાં, પાતિક નવિ પરિહરતોણ,
શુકના પાઠપરિ તસ પરડો મહંપરિ નર નીરતોણ. ગુ. ૩૪
- જલધાયો ને ન થયો ચોખો, બહુલ કરમ નર એહવાણ,
વીરવચન જલમાંહિ ઝીલતાં, રહ્યા તેહવાના તેહવાણ. ગુ. ૩૫
- સડો રામનું નામ જપતો, પણિ કાંઈ ભેદ ન જાણુઈણ,
કરણુવતી જિનવચન સુણુતો, મનિ વધરાગ ન આંણુઈણ. ગુ. ૩૬
- સુણી સાંભલીનીં ર્યું સાધ્યું, ચેત્યા તે નર સારોણ,
રોહણિઆ પરિં સંયમ લેતા, કઈ શ્રાવક તત આરોણ. ગુ. ૩૭
- અનુકરમિં સુરનાં સુખ પામઈ, પછઈ મુગતિમાંહિ જઈણ,
રોહણુ કુંવરનો રાસ રચતાં, સકલ સંધ સુખ થાઈઈણ. ગુ. ૩૮
- રચો રાસ ત્રંબાવતીમાંહિ, જિહાં બહુ જનનો વાસોણ,
કોટ ભલો જિનમંદિર મોટાં, સાયરતીરિં આવાસોણ. ગુ. ૩૯
- પોષધશાસ્ત્ર મુનિ વાચ્યાલા, પૂજમહોચ્છવ થાઈઈણ,
તેણિ આનકિ એ રાસ રચો મહ, સહિ ગુર ચરણ પંસાઈઈણ. ૪૦

તપગચ્છ નાયક સવિસુધાચક, વિજયાણું ગુણધારીજી,	
મીઠી મધુરી જેહની વાણી, જેણિં તાર્યા નરનારીજી.	૪૧
અવક જેહનો સમકિત ધારી, પૂજ્ય જિનવર પાયજી,	
પ્રાગવંસ સાંગણ સુત સોહધ, રિપભદાસ ગુણગાધજી.	૪૨
સંવત દિગ દિગ રસ ભૂભાણું ૧૬૮૪ પોસ માસ તિહાં સારોજી,	
ઉજવલ સાતમિ દોષ રહિત છધ, પ્રગટ ઉદય ગુરુવારોજી.	૪૩
ભલો સંવધર વિક્રમ ત્યારિં, વરસિં ઝાઝા મેહોજી,	
સુલખ્ય સુગાલ હુઓ જગમાંહિ, દીપક પુરુષનાં દેહોજી.	૪૪
શુભ લગનિં નધ સાર નખતિં, કીધો રાસ રસાલોજી,	
રિપભ કહિ રોહણિઆનાંમિં, સુષ પામક ચિરકાલોજી.	૪૫

—ગાથા ૩૪૫. સ્વલિખિત પ્રત—વિ. ધ. ૧૭-૧૦.

આની અંદર દેશીઓ આ પ્રમાણે છે:—ચોપધ, ૨ એક આલ્યો અણુનો દાણોરે. ૩ ચંદાણની, ૪ લંકામાં આવ્યા શ્રી રામરે, ૫ ઉલાલાની, ૬ ચોપધ, ૭ સૂરસુંદરિ કહધ સિર નામી, ૮ ચાલ્ય ચતુર ચંદ્રાનની, ૯ તો ચઢી ધનમાન ગજે, ૧૦ નાયતી જિનગુણ ગાય મદોવરી, રાવણ વેણા વાહધ-રાગ ગોડી. ૧૧ કાંહાન વળાધ વાસલી ૧૨ ચોપધ ૧૩ ત્રિપદીનો ૧૪ વીજ્ય કરી ધરિઆવીઆ. ૧૪ ચોપધ ૧૫ ચોપધ ૧૬ મુકાનોરે મુઝ ધરનારિ. રાગ મારણી. ૧૭ પૂજ્યવંતા જગી તે નરા. ૧૮ ચોપધ ૧૯ કહધણી કરણી પુઝ વ્યણુ સાચો.

(૪૦૭) હીરવિજ્ય સૂરિના પારખોલનો રાસ. સં. ૧૬૮૪ .

આ ૦ વ. ૨ ગુરુ.

અંખાદિ—

(દ્વિહા.)

ગઉતમ ગણધરગુણ સતવું, સારહ પુઝ આધાર,	
પાર ભોલ ગુરુ હીરના. વ્યવરી કહું વીચાર.	૧
પાર ભોલ કે પાર મેધ, કઈ પારઠ આદીત;	
પાર ઉપાંમ એહનિ કહું, હીરવચન બહુ વીત.	૨

બાર વરત આવક તણાં, જ્યમ તારધ નરનારિ;

બાર બોલના વાપરિં, ત્યમ તારધ સંસારિ. ૩

બાર બોલ ગુર હીરના, આરાધન નર જેહ;

બારધ સરગનાં સુખ વલી, સહી પામધ નર તેહ. ૪

* * * *

અંતે—

૧

કલિણુ વડાનિં ચાલધ જેહ, બેહુ ભાવિં પૂનધ તેહ;

થોડા કાલમ્હા મુગતિ જમ, રીપભદ્રસ ગુણુ તેહેના ગાય. ૮૯

સંવત વેદઃ દીગટ અંગનિંર ચંદ્ર૧, આવણુ માસ હુક આણુંદ;

કૃષ્ણપખિ હુંધ દૂતીઆ સાર, ઉત્તમ સૂર જગમ્હા ગુરવાર. ૯૦

મધા નખ્યત્ર વરસધ જેણીવાર, બાર બોલ રચ્યા નવ સાર;

ભણુતાં ગુણુતાં જધ જધકાર, હીર ભગત ધરિ મંગલ ચ્યાર. ૯૧

દાલ હોંચ્યરે હોંચ્યરે-રાગ ધનાસી.

ચ્યાર મંગલ સહી, ચ્યાર મંગલ સહી, હીરના નામથી હંવર હાર્યો,

સોવન રમ પાલખી, સૂંદરી સુખ બહુ, જૂલતા હાથીઆ કોડિ આર્યો;

ઉલ્લમ કરધ ધરિ દેવ નાર્યો, ચ્યાર મંગલ સહી—૨ આચલિ.

હીરપાટિં વિજયસેન સરીસ્વરં, શ્રી વિજયતિલકસરી તાસ પાટિં;

સરિ વિજયાનંદ તાસ પાટિં સહી, નામ જપતા સુખી વિષમ વાટિં;

નામ જપીધ ગચ્છનાથક માટિં, ચ્યાર મંગલ. ૩

સરિ વિજયાનંદ મુનિ તણે આવક, સાહો આગણુ મુત રીપભદ્રસો;

પ્રાગવંસી વડે હીર ગુણુ ગાવતો, સંધ સકલ તણી પૂરી આસો;

લચ્છી પૂરે મઝ ધરિ વાસો, ચ્યાર મંગલ. ૪

—છતિ શ્રી હીરવિજયસરિ બાર બોલ સંપૂર્ણ. ગાથા ૨૯૪

નોટ— આ રાસ ૨૯૪ દુકનો છે. ખરતરમચ્છ અને તયામચ્છ વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ ચાલ્યા કરતો હતો. એ વિખવાદ સત્તરમા શતકમાં જાહુ વધી પ્રદ્યો હતો. શ્વેતાશ્વરો અને દિગં-

(૪૦૮) મલ્લિનાથ રાસ. સં. ૧૬૮૫ પૌષ શુદ્ધિ ૧૩ રવિવાર
ખંભાતમાં.

આમાં અંતમાં ખંભાતના તે વખતના ધોરી આવકોનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપ્યો છે:—

બરો વચ્ચેનો વિરોધતો બહુ જૂનો હતો, પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધ-
રાજના દરબારમાં વાદિ દેવસૂરિ અને કુમુદચંદ્ર (દિગંબર) વચ્ચેના શાસ્ત્રાર્થમાં
દિગંબરોને હરાવી ગુજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા તે પછી એમને
બેઠેને કામ કરવાનાં ક્ષેત્ર બહુધા જુદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના
વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોળો પડી ગયો હતો; પણ સોળમા શતકમાં
હુકામત અને બીજા મત નીકળ્યા પછી એક ત્રીગ્ગળ વિરોધીઓ સાથેનો
વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો. શ્રેતાંબર મતના ગચ્છો વચ્ચેની મતા-
મતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી. આવા અનેક વિરોધોને લીધે જૈનધર્મ
માનનારા જુદા જુદા મતો વચ્ચે વેરવિરોધ એટલો પ્રબલ થઈ પડ્યો
હતો કે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર ચાલે નહિ. તપગ-
ચ્છના આચાર્ય વિજયદાનસૂરિએ (ધર્મસાગર કૃત) કુમતિકંદ કુદાલ અંથ
સભાસભક્ષ પાણીમાં બોળાવી દીધો હતો અને તે અંથ કોઈની પણ પાસે
હોય તો તે અપ્રમાણુ અંથ છે, ખાટે તેમાંનું કંથન કોઈએ પ્રમાણુભૂત
માનવું નહિ, એવું જાહેર કર્યું હતું. એ ઉપરાંત તેમણે ‘સાતબોલ’
એ નામે સાત આગ્રાઓ જાહેર કરીને એકબીજા મતવાળાને વાદવિવાદની
અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા; પણ આટલાથી વિરોધ જોઈએ તેવો
શમ્યો નહિ એથી વિજયદાનસૂરિની પછી આચાર્ય પદવી પામેલાં હીર-
વિજયસૂરિએ સાત બોલ ઉપર વિવરણ કરીને ‘બારબોલ’ એ નામે બાર
આગ્રાઓ જાહેર કરી હતી. પ્રમાણુ અને દૃષ્ટાંત વડે એ બાર બોલનો
હેતુ સ્પષ્ટ કરવાને ઋષભદાસે આ રાસ રચ્યો છે. (મં ૭૦) આ
બાર બોલ ખાટે જુઓ જૈન શ્લોકો. કા. હે. નો ઐતિહાસિક અંક. ૧૬૧૫
ના બેળા ૭-૬ અંક.

“ પારિષ વજ્રો નિં રાજ્યો, જસ મહિમા જમગદા ગાજ્યો,
અહિ લાષ રૂપક પૂણ્યકામિ, અમારિ પળાવી ગામોગામિ. ૨૮૨

ઓસવંસિ સોની તેજપાલ, શેત્રુંજ-ગીર ઉધાર વીસાલ,
લ્હાહારી દોય લાષ પરચેહ, ત્રીબાવતીનો વાસી તેહ. ૨૮૩

સોમકરણ સંધવી ઉદ્ધકરણ, અધલખ્ય રૂપક ક્ષે પુણ્યકરણ,
હિસવંસિ રાગ શ્રીમત્ત, અધલખ્ય રૂપકિ પરચઘ બલ. ૨૮૪

હર જમરિજ અનિં જસવીર, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ ધીર,
હર કીકા વાધા જેહ, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ તેહ. ૨૮૫

આની પ્રત વિ. ધ. બંડારમાં છે, પણ તે જોવા મળી શકી
નથી તેથી તેની પ્રશસ્તિ તેમજ આદિ મૂકી નથી.

(૪૦૯) +હીરવિજયસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશી શુ. ૧૦ ગુર.
ખંભતમાં.

આદિ—

સરસતી બાયા ભારતી, ત્રિપુરા શારદ માય,
હંસગામિની બ્રહ્મસુતા, પ્રણમું તારા પાય. ૧

બ્રહ્માણી બ્રહ્મચારિણી, બ્રહ્મવાદિની માત,
દેવકુમારી ભગવતી, તું જળમાં વિખ્યાત. ૨

હંસવાહની હરપતી, આપે વચનવિલાસ,
વાગેશ્વરી વદને રમે, પોહોયે મનની આશ. ૩

કાશ્મીર મુખમંડણી, કમળ કમંડળ પાણિ,
મુજમુખ આવી તું રમે, ગુણ સધળાની ખાણિ. ૪

આગમ વેદ પુરાણમાં, વાણી તુજ બધાણુ.
તું મુખ આવી જેહને, તે પંડિત તે જાણુ. ૫

પુંડરીક પ્રમુખા વળી, ગણધર જે ગુણવંત,
તિણે દુર સમરી સરસતી, સમળ્યા બેદ અનંત. ૬

સ્વામિ મુખર્માં વીરનો, રચતો અંગ સુ બાર,

શારદ બાધા ભારતી, તે તાહરે આધાર.	૭
સિદ્ધસેન દિવાકર, સમરિ તાહરં નામ,	
વિક્રમ નૃપ પ્રતિભાધિયો, જિણે કીધાં બહુ કામ.	૮
હૈમસુરિ વદને વસિ, હવી વચનની સિદ્ધિ,	
અંથ ત્રિદોષિ તિણે કીઓ, ધર્સી ન કેહની બુદ્ધિ.	૯
શ્રી હર્ષ તુજને નમે, શારદ નામજ સોળ,	
નૈષધ અંથ તિણે કર્યો, બોલ્યો વચનકલ્સોલ.	૧૦
પંડિત માધ મહિમા ધસો, જશ કીરતિ કાલિદાસ,	
તું તૂઠી ત્રિપુરા મુખે, પોહોતી તેહની આશ.	૧૧
શોભનબધુ ધનપાળને, ઉપગ્નવ્યો આનંદ,	
ધારાપતિ તિણે બ્રહ્મચ્યો, વાંકો ભોજનરિદ.	૧૨
એહવી સુંદર શારદા, સમર્યે સીધાં કામ,	
પદમ જિનેસ્વર સુખકર, સમરં તેહનું નામ.	૧૩
પ્રથમ રાયરિષિ કેવળી, પ્રથમ ગોચરી જ્ઞાન,	
યુગલાધર્મ નિવારીઓ, પ્રથમે દીધો દાન.	૧૪
દેશ નગર પુર વાસિયાં, પરણ્યા પ્રથમ જિણુંદ,	
કળા કરમ સહુ શીખચું, સકળ લોક આણુંદ.	૧૫
મુગતિ દીધી તેં માયને, ઉદ્ધરીઓ શ્રેયાંસ,	
પુત્ર હુઆ સો કેવળી, ધન ધન તાહરો વંશ.	૧૬
દશ હજાર મુનિસું વળી, મુગતિ ગયા ભગવંત,	
અનેકે જનને ઉદ્ધર્યા, ઋષભદેવ ગુણવંત.	૧૭
સમરં તે ભગવંતને, ગણધર કરં પ્રણામ,	
કેવલજ્ઞાની મુનિ નમું, સમર્યે સીઝે કામ.	૧૮
શીલવંત તપીઆ મુનિ, હું પણ તેહનો દાસ,	
સકળ સિદ્ધ સમરી કરી, રચું હીરનો રાસ.	૧૯

અતે—

(હાલ-હીચરે હીચરે હીચય હીડાલડે—એ દેશી.)

સરસતી શ્રીગુર નામથી નીપનો, એ રહેા જિહાં રવિચંદ ધરતી,
 ઈંદ્રિ વિમાન યુગ તાં લગિ જાણુજો, દોપસમુદ્રહુઈ જેહ ફરતી સર. ૧
 કવણુ દેસે થયો કવણુ ગામે કલ્હો, કવણુ રાજ્યે લલ્હો એહ રાસો,
 કવણુ પુત્રે કર્યો કવણુ કવિતા ભયો, કવણુ સંવતસરે કવણુ માસો. સર. ૨
 કવણુ દિન નીપનો કવણુ વારે ગુરે,

કરીઅ સમસ્યા સદ્દ બોલ આણે,

મૂઠ એણિ અક્ષર સોય સ્થું સમજસ્યે,

નિપુણ પડિત નરા તેહ જાણે.

સર. ૩

(ચોપાઈ.)

પાટણમાંહિ હુઓ નર જેહ, નાત ચોરાસી પોષે તેહ,
 મોટા પુરષ જગે તેહ કહેસ, તેહની નાતને નામે દેસ.

(ગૂર્જર દેસ). ૧

આદિ અખ્યર વિન 'ખીજે' જોય, મધ્ય વિના સહુકોને હોય,
 અંત્ય અક્ષર વિન જીવન મજારી, દેખી નગર નામ વિચાર. ૨

(ખંભાત.)

'ખડગ' તણો ધુરિ અક્ષર લેહ, અખ્યર 'ધરમ'નો ખીજો જેહ,
 ત્રીજો 'કુસુમ' તણો તે શ્રી, નગરીનાયક કીજો સહી. ૩

(પુરમ પાતશ.)

નિસાંણુ તણો ગુર અખ્યર લેહ, લધુ હોય 'ગણુ' પતિના જેહ.

એલી નામ બહું જે ચાય, કવિ કરો તે કહું પિતાય. ૪

(સાંજી.)

ચંદ અખ્યર ઋષિ ધરથી લેહ, મેષલા તણો નયણુમો નેહ,
 અખ્યર ભવનમો શાલિભદ્ર તણો, કુસુમદામનો વેદમો લણે. ૫

વિમલવસહી અખ્યર બાણુમો, જોડી નામ કરો કાં ભગો,
 આવક સોય એ રસ નીપાત, પ્રાગવંશ વીસો વિખ્યાત. ૬

(પ્રથમકાસ.)

દિશિ આગળ લેઈ ઈંદ્રહ ધરો, કાલ સોય તે પાછળ કરો,
કવણુ સંવત્સર થાયે વળી, ત્યારે રાસ કર્યો મન રલી. ૭

(૧૬૮૫)

વૃક્ષમાંહિ વડો કહેવાય, જેણે છાંહિ નર દુષ્ટ પલાય,
તે તરવરને નામે માસ, કીધો પુણ્ય તણો અભ્યાસ. ૮

(આસો માસ.)

આદિ અખ્યર વિન કો મમ કરો, મધ્ય વિના સહુએ આદરો,
અતિવિના સિરિ રાવણુ જોય, અનુઆલી તિથિ તે પણુ હોય. ૯

(દસમ.)

સકલ દેવ તણો ગુરુ જેહ, ધણા પુરુષને વલ્લભ તેહ,
ધરે આળ્યો કરી જયજયકાર, તેણે વારે કીધો વિસ્તાર. ૧૦

(ગુરુવાર)

દીવાલી પહેલું પરવળ જેહ, ઉદાઠ કેડે તૃપ બેડો તેહ,
બેહુ મળી હોયે ગુરુનું નામ, સમર્થે સીઝે સધળાં કામ. ૧૧

(વિજયાણુક સ્મરિ)

ગુરુ નામે મુજ પોહોની આસ, ત્રંબાવતીમાં કીધો રાસ,
સકલ નગર નગરીમાં જોય, ત્રંબાવતી તે અધિકી હોય. ૧૨

સકલ દેસ તણો શિણુગાર, ગુજર્નર દેસ નર પડિત સાર,
ગુજર્નર દેસના પડિત બહુ, ખંભાયત આગળ હારે સહુ. ૧૩

જિહાં ત્રિવેક વિચાર અપાર, વસે લોક જિહાં વર્ણુ અદાર,
ઝાળખાયે જિહાં વર્ણુવરણુ, સાધુ પુરુષનાં પૂજે ચરણુ. ૧૪

વસે લોક વારે ધનવંત, પહેરે પટોળાં નર ગુણુવંત,
કનકતણુ કદારા જડયા, ત્રિપ્ત આંગળ તે પુહુળા ધડયા, ૧૫

હીરતણુ કદારા તળે, કનકતણુ આદળીયાં મળે,
રૂપક સોંકળી કુચી ખરી, સોવન સાંકળી ગળે ઉતરી. ૧૬

વડા વાણીઆ જિહાં દાતાર, સાલુ પાલડી બાધે સાર,
 લાંબી ગજ બાપુ પાંત્રીસ, બાંધતા હરખે કરને સીસ. ૧૭
 ભદરવતી એગતાઇ બ્યાંહિ, ઝીણા ઝં(ઓ)ગા પહેયાં તે માંહિ,
 ટટી (છટી) રેસમી કેહેડે ભજ, નવગજ લાંમ સવા તે ગજ. ૧૮
 ઉપર ફાળીયું બાધે કોઇ, ચ્યાર રૂપેયાનું તે જોઇ,
 કોઇ પછેવડી કોઇ પામરી, સાહિ (ત્રીસ) રૂપેયાની તે ખરી. ૧૯
 પહિરિ રેસમી જેહ કબાય, એક શત રૂપેયા તે થાય,
 હાથે બહેરખા બહુ મુદ્રિકા, આવ્યા નર ગાણું સ્વર્ગથકા. ૨૦
 પગે વાણીહિ અતિ મુકુમાલ, શ્યામ વર્ણ સમળી તે જાળ,
 નેત્ર ટુલ્ય સુગંધ ને સ્નાન, અગે વિલેપન તિલક ને પાન. ૨૧
 એહવા પુરુષ વસે જેણે હાહિ, સ્ત્રીની સોણા કહીય ન જાય,
 રૂપે રંભા બહુ શિલ્પગાર, ફરી ઉત્તર નાવે ભરતાર. ૨૨

પા. નિત્ય હડી વદે અણુગાર—

ઇન્દુ નગર તે ત્રાંબાવતી, સાયર લહર જિહાં આવતી,
 વાહાણુ વખાર નણા નહિ પાર, હાટે લોક કરે વ્યાપાર. ૨૩
 નગર કાંટ ને ત્રિપોલીઉં, માણુકચોકે બહુ માણુસ મિચ્યું,
 ગોહારે કુંગા (ફૂળી) કોડી સેર, આલે દોકડા તેહના તેર. ૨૪
 બોગી લોક ઇન્દ્યા જિહા વસે, દાન વરે પાછા નવિ ખસે,
 બોગી પુરુષ ને ફરણાવંત. વાણિગ છોડિ બાંધ્યા જંત. ૨૫
 પશુ પુરુષની પીડા હરે, માંદા નરને સાજ કરે,
 અજા મહીષની કરે સંભાલ, આવક જીવદયા પ્રતિપાળ. ૨૬
 પંચાસી જિનના પ્રાસાદ, ધ્વજ તોરણુ નિહાં ઘંટાનાદ,
 પા. ઇંદ્રપુરીશું કરતા વાદ.

પસ્તાલીસ જિહાં પૌષધશાળ, કરે વખાણુ મુનિ વાચાળ. ૨૭
 પા. પૌષધશાલા જિહાં બહુ તાલ.
 પડિકકમાણું પૌષધ પૂજાય, પુણ્ય કરંતા દાહ જાય,
 પ્રભાવના વ્યાખ્યાને જ્યાંહિ, સપ્તાભિ વાચ્છક્ય હોયે પ્રાહિ. ૨૮

ઉપાશરો દેહરું ને હાટ, અત્યંત દુર નહિ તે વાટ,
 . કંઠિલ ગોચરી સોહિલ્યા આહિ, મુનિ આહિં રહેવા હોડિ પ્રાહિં. ૨૯
 ધ્રુવું નગર ત્રાંવાવતી વાસ, હીરતણો તિહાં જોડ્યો રાસ,
 પાતશા ખુરમ નગરનો ઘણી, ન્યાય નીતિ તેહનિ અતિ ઘણી. ૩૦
 તાસ અમલે કીધો મેં રાસ, સાંગણુ સુત કવિ ઋષભદાસ,
 સંવત સોળ પંચ્યાસીઓ (૧૬૮૫) જસેં, આસો માસ
 દસમી દિન તસે. ૩૧

ગુરવારે મેં કીધો અબ્યાસ, મુઝ મન કેરી પુહુતી આસ,
 શ્રી ગુરનામે અતિ આણુંદ, વંદું વિજયાણુંદ સૂરોંદ. ૩૨

ઢાલ-ઉતારો આરતી અરિહંતદેવ-રાગ ધન્યાસી.

વંદીયે વિજયાણુંદ સૂરિરાય, નામ જપંતા સુખ સખળું થાય. વં. ૧
 તપગઢ નાયક ગુણુ નહિ પારો, પ્રાગવશે હુઓ પુરષ તે સારો. વં. ૨
 સાહ શ્રીવંતકુલે હંસ ગયદો, ઉદ્યાતકારી જિમ દિનકર ચંદો. ૩
 લાલબાઈ સુત સોંદિ સરિખો, ભવિક લોક મુખ ગુરનું નીરખો. ૪
 ગુર નામે મુજ પોહોની આસો, હીરવિજયસરિનો કર્યો રાસો. ૫
 પ્રાગવંશે સંઘવી મહિરાજો, તેહ કરતો જિનશાસન કાજો. ૬
 સંઘપતિ તિલક ધરાવનો સારો, શેત્રુજ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૭
 સમકિતસાર ત્રત આરનો ધારી, જીનવર પૂજ કરે નીત સારી. ૮
 દ્યન દયા દમ ઉપર રાગો, તેહ સાધે નર મુગતિનો મારો. ૯
 મહિરાજ તણો સુત અતિ અભિરામ, સંઘવી સાંગણુ તેહનું નામ. ૧૦
 સમકિત સાર ને ત્રત જસ આરો, પાસ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૧૧
 સંઘવી સાંગણુનો સુત વાર, રાસ જોડી હુઓ બહુ જન તાર. ૧૨
 એક કહે કરું ખરો જાપો, દે ઉપદેશ ચેતે કંઈ આપો. ૧૩
 અંગારમદક આચારજ હુઓ, અન્ય તારી પોતે ખુડતો જૂઓ. ૧૪
 નંદિષિણુ ગણિકા ધરિ જ્યારેં, આપ ખૂડે અન્યને તારે. ૧૫
 ઋષભ કહે ભહું પૂછયું પરમ, બિંદુઆ જોડો સાધીયેં ધરમ. ૧૬

- આણુંદ શંખ ને પુષ્કલી જોય, બરાબરી તસ કુણે નવિ હોય. ૧૭
- ઉદયન બાહડ જાવડસાય, તેહના પગની રજ ન થવાય. ૧૮
- વીરમારગ વહી કાંધ પુણ્ય કીજે, ઉગતે સૂરે જિન નામ
સહી લીજે. ૧૯
- પ્રહિ જીડી પડિકમણું કરીયે, દોય આસણુ વ્રત અંગે ધરીયે. ૨૦
- વ્રત બાર ચોઢ નિયમ સંભારો, દેસના દેહને નરનારી તારો. ૨૧
- ત્રિકાળ પૂજા જિન નિત્ય કરવી, દાન પાંચે દેઉ શક્તિ
મુજ જોહવી. ૨૨
- નિત્યે દસ દેવળ જિનતણું જોહારે, અક્ષત મુકી નિજ
આતમ તારે. ૨૩
- આઠમિ પાખી પૌષધ પ્રાહિં, દિવમ રાત સિજ્યાય કરે ત્યાંહિ. ૨૪
- વીરવચન સુણી મનમાંહિ બેદું, પ્રાહિ વનસ્પતિ નવિ છેદું. ૨૫
- મૃધા અદત પ્રાહિં નહિં પાપ, શીળ પાણું તન વૈચને આપ. ૨૬
- નિત્ય નામું જિન સાધુને સીસો, થાનક આરાધ્યાં વળી વીસો. ૨૭
- દોય આલોચણુ ગુર કન્હે લીધી, અઠમિ છઠિ સુદ આતમિ કીધી. ૨૮
- શેત્રુજ ગિરિનાર શંખેસર યાત્રો, રાસ લષી ભણાવ્યા બહુ છાત્રો. ૨૯
- સુખશાતા મનીલ ગણું દોય, એકપગે જિન આગળ સોય. ૩૦
- નિત્યે ગણવી વીસ નોકરવાતી, ઉભા રહી અરિહંત નિહાળી. ૩૧
- તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો, પુણ્ય પસર્યો દીયે બહુ સુખ વાસો. ૩૨
- ગીત યુધ નમસ્કાર બહુ કીધા, પુણ્ય માટે લિખી સાધુને દીધા. ૩૩
- કેટલાએક ખોલની ધમ્મ કીજે, દ્રવ્ય હોય તો દાન બહુ દીજે. ૩૪
- શ્રી જિનમંદિર બિંબ ધરાવું, બિંબ પ્રતિગ્રા પોઠી કરાવું. ૩૫
- સંધપતિ તિલક ભલુંજ ધરાવું, દેસ પરદેસ અમારિ કરાવું. ૩૬
- પ્રથમ ગુણઠાણુને કરે જાહનો, કરે પુણ્ય સહિત નરજેહ છે હીનો. ૩૭
- એમ પાહું હું જૈન આચારો, કહેતાં સુખ લધુતા અપારો. ૩૮
- પણુ મુજ મનતણો એહ પ્રણામો, કોએક સુણી કરે આતમ કામો. ૩૯
- પુણ્ય વિભાગ હોય તવ મ્હારે, ધર્યું ઋણમ કવિ આપ વિચારે. ૪૦
- પર ઉપગાર કાજે કહિ વાત, મનતણો પણ સદેહ જાન. ૪૧

દાળ-હીંચરે હીંચરે હૃદયે હડિલડે-રાગ ધન્યાસી.

વંધરે વંધરે વંધ ગુરુ હીરને, મંત્ર સમાન છે હીર નામો;
જન્મ જ્યારેં હવો ઘેર આણુંદ મલો, કરત ઉદ્ધાર કરી આજ તામો.

વંધરે. ૧

હીરવિજયસરિ દીપ દીધા પછી, ગછની જોતિ તે સખળ જાણે;
ગછનાયક વડો રાજવિજયસરિ, શ્રી વિજયદાનને પાય લાગે. ૨

હીર પદવી લહે જામ જગમાં વળી, તામ શૈતુજ મુમતોજ થાય;
પરિવારસ્થું પરિવર્યો તિલક મસ્તક ધરી, સાહ ગદ્યો શૈતુજ જાય. ૩

સાધુપૂજા સહિ વિહારવિધિ ભલ થઈ, ધર્મ ને કર્મ તે સુખેજ ચાલે;
હીરરે હીરરે જપે જિકો માલાયે, તેહ જગે ઝહિ રમણીસ્થું માલે.

વંધરે. ૭

ઝપભ રગે સ્તવે અગ શાતા હવે, સંધ સકળ તણે સુખ હોયે;
સુરતર નારીયાં પંખીયાં સુખ લહે, હીરનું નામ જપતાં જિ કોયે.

વંધરે. ૮

—સં. ૧૭૨૪ વર્ષે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રીમત્પાગચ્છે ભદારક
શ્રી. ૨૧ શ્રી વિજયરાજસૂરીન્દર રાજ્યે સકલપડિતસભાસૂગારહાર
ભાલ સ્તલ-તિલકાયમાન પડિત શ્રી ૭ શ્રી દેવવિજયગણિ શિષ્ય:
પંડિતોત્તમ પડિતપ્રવર પંડિતશ્રી ૫ શ્રી તેજવિજયગણિ શિષ્ય: પડિતશ્રી
૩ શ્રી વિમાવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ સુરવિજયેન લિખિતમ્. શ્રી સાદડી
નગરે શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્. સ્વયં વાચનાર્થ મિતિ શ્રેય:-

—સંવત્ ૧૮૨૫ ના વર્ષે માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ-માસે શુકલપક્ષે
પૂણિમાયાં હિમવાસરે લિખિતાશ્ર પં. અમૃતવિજયેન, શ્રી મુનિસુવ્રત
પ્રસાદાત્-ભરત્ય પ્રતિ.

—પ્ર-આ. કા. મહોદધિ મૈ. ૫.

—છતિ હીરવિજય સૂરીન્દર રાસ સંપૂર્ણમ્ ॥ સંવત ૧૭૫૯
વર્ષે અશ્વિન વદિ ૧૨ બુધવાસરે શ્રી પંભાએત્ય બંદિરે લેખકપાઠકયો:
કલ્યાણમસ્તુ. શ્રીરસ્તુ ॥ લેખકપાઠકયો ચિરંજીવાત્.

યાદશં પુસ્તકં છૂટ્વા તાદૃશં લિખિતં મયા

યદિ શુદ્ધ મધુદં વા મમ દોષો ન દીયતે.

૧

અદ્વૈતિ દોષાન્મતિવિભ્રાન્તા, ચક્રિચ્છિદ્રન લિખિતં મયાન

તત્સર્વમાયૈઃ પરિશોધનીયં દોષો ન કાર્યો ખલુ લેખકસ્ય.

૨

મંગલં લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ મંગલં

મંગલં સર્વલોકાનાં ભૂમૌ ભૂપતિ મંગલં.

૩

ભગ્ન ધૃષ્ટિ કટિચીવા ઉર્ધ્વદૃષ્ટિ રધોમુખં

કળ્પેન લિખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્ ॥ ૪—પા. ૧૦૭-૧૫ આ. ૩.

—સં. ૧૮૨૫ માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે પૂર્ણિમાયાં
હિમવાસરે લિ. ૫. અમૃતવિજયેન શ્રી મુનિસુવ્રતપ્રસાદાત્. ૯૯-૧૪ ભ. ૦
(૪૧૦) અભયકુમાર રાસ. સં. ૧૬૮૭ કાર્તિક વદ ૯ ગુર. ખંભાત.

અતે—

૨૨યો રાસ ત્રંબાવતીમાંહે, જિહાં બહુ જિનનો વાસોજી,

દ્વરગ ભલો જિનમંદીર મોટાં, સાયર તીરઈ અવાસોજી—મુ. ૧૦૦૦

ઘોષધશાઝા સ્વાંભીવછલ, પૂજા મહોછવ થાઈજી,

તેણુઈ ધ્યાનકિં એ રાસ ૨૨યો મેં, સિંહ (સહિ) ગુર ચરણ પસાઈજી—

મુ. ૧૦૦૧

તપગજ નાયક શુભસુખદાયક, વિજયાનંદ ગુણ ધારીજી,

મીઠી મધૂરી જેહની વાંછી, જેણેં તાર્યા નરનારીજી—મુ. ૧૦૦૨

શ્રાવક તેહનો સમકીતધારી, પૂજે જિનવર પાઈજી,

આગવંશ સાંગણસુત સોહૈ, રીષમદાસ ગુણ ગાઈજી—મુ. ૧૦૦૩

સંવત્ ૭સાયર ૮દિગ ૬રસ ૧ધરતી, કાર્તિક મહિનો સારોજી,

બહુલ પખ્ય દીન નવમિ ભલેરી, વાર ગુર ચીત ધારોજી—મુ. ૧૦૦૪

અભયકુમાર મત્રીસર કેરો, કીધો રાસ રસાલોજી,

રીષભ કહે રંગઈ જે સુણસેં, તે સુખીઆ ચીરહાલોજી—મુ. ૧૦૦૫

મુગતિ પૂરીમાંહિ ઝીલેસિં.

—ઇતિ શ્રી રિપભદ્રાસ વિરચિતે અભયકુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લેખક
પાઠકયો ચિરંજીવન ॥ બરહાનપુરે ॥ સંવત્ ૧૭૭૧ વર્ષે અશ્વિન
વદી ૨ ભાગે.

[Deccan College Library No. 1577 of 1891-95]

—ભાવ૦ કુલ કડી ૧૦૧૪) અમ.

- (૪૧૧) ઋષભદેવનો રાસ.
- (૪૧૨) દ્વેષપ્રકાશ રાસ.
- (૪૧૩) સમયસ્વરૂપ રાસ.
- (૪૧૪) દેવગુરુ દેવરૂપ રાસ.
- (૪૧૫) શેત્રુંજય રાસ.
- (૪૧૬) નક્તત્વ રાસ.
- (૪૧૭) કુમારપાલનો નાનો રાસ.
- (૪૧૮) છવંત રવામીનો રાસ.
- (૪૧૯) ઉપદેશમાલા રાસ.
- (૪૨૦) આદ્યવિધિ રાસ.
- (૪૨૧) આદ્યકુમાર રાસ.
- (૪૨૨) પુણ્યપ્રશંસા રાસ.
- (૪૨૩) કંઈવત્તનો રાસ.
- (૪૨૪) વીરસેનનો રાસ. હવે ટૂંકી કૃતિઓ ભેગાં.

૧. નેમિનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭ પેશ શુ. ૨ ગુરુ ઋષભનગર
(ખંભાત)માં.

ગુણો અને સરખાવો કૃતિ નં. (૩૬૫૬) ૫. ૪૧૭.

અર્થ—

સરસતિ સામિષ્ટિ પાથે નામીજી, આપસં નેમિનિજીદં,
ભદ્રવકુલમંડલ ઉપનોજી, પ્રમટયો પૂનમમંદં;
સજ્જો નર નેમ સમેો નહિ કોઅ.

અતે—

કલસ.

વદો વદોરે, નેમિનાથ બાવીસમા, જેહણે કીધોરે સંધ ઉદ્ધાર,
 એ નરનારી શુભ મતિરે, પોતા મુગતિ મઝાર.
 વદો વદો નેમનાથ બાવીસમોરે, સંવત સોલસોસઠે એ મેં થુણ્યોરે,
 —પાઠાંતર સોલસોસઠ—સડસઠ છે.

પોસ માસ શુદ્ધ બીજ, ગુરૂ ગણ્યોરે રિખખનુઅરમેં સંથુણ્યોરે.
 દય નેમિ જિનવર પુણ્યદિનકર સકલ ગુણભીણિસાગરો,
 જસ નામ જપીએ કર્મ ખપીએ, છટીએ ભવસાગરો.
 તપગણ મુનિવર સકલ મુખકર, શ્રી વિજયસેન સૂરીસરો,
 તસ તણો શ્રાવક રીખખ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિણ્યેસરો.

—કાને માતે અધૂ અદકૂ લખૂ હોએતે મહામ દોકડો છે. ઉનાના
 વદાલ મોરારજી ભાવી, ચોપડામાથી પૃ. ૪૬-૫૨.

—જે. એ. ઈ. ના ભંડારમાં.

—ઉદયપુર ભંડાર.

પ્ર. ચૈત્યઃ આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૧૫૧-૧૫૭.

૨. આદીશ્વર આલોચણુ દેતઃ સં. ૧૬૬૬ શ્રાવણુ શુદ્ધ ૨
 ખંભાતમાં.

આદિ—

ચાલ ચોપાઈ.

શ્રી આદીસર વંદે પાપે, વીનના નગરી કરે રાય,
 પ્રથમ તીથંકર રીખખજિણુંદ, જસ મુખ દીડે અતિ આણુંદ. ૧
 તેહ તણો પાય ઉણાસરી, પાપ આલોઈ પરગટ કરી,
 ચક્રગતિ માંહે ભમતો જેહ, કીધાં કરમ ફૂકરમ તેહ. ૨

*

*

*

*

અતે—

પુરવ પ્રણ્ય તણા અંકુરા, પ્રગટ થયા મુઝ આજરે,
 શેત્રુંજ દવામિ નયણે નિહાળ્યો, સરિયાં મુઝ કાજરે.

સંવત ૧૬ હાસક વરસે, સાવણ સુદિ દન ખીજેજી,
ત'આવટીમાંહે જન સાખે, પાપ પખાલી રીઝેજી. ૫૫

કલસ.

તું તરણ તારણ દ્વિતવારણ, સ્વામી આદિ જિણુંદંઓ,
પ્રભુ નાભિનંદન નયણ નિરખી હુઓ અતિ આણુંદંઓ. ૫૬

તાપગચ્છ ઠાકર વચન સાકર શ્રી વિજયસેન સ્મરિતણો,
સાંગણ તણો સુત રીખભ બોલે, પાપ આલોઉં આપણો. ૫૭

—ઉનાવાળા મોરારજી વકીલના ચોપડામાંથી ૬૪-૬૮.

૩. મહાવીર નમસ્કાર.

આદિ—

વીર જિણુંદં ચોવીસમો, ત્રિશલ્લ જેની માય,
ભૂપ પિતા ભગવંતનો, નર સિદ્ધારથ રાય. ૧

સિદ્ધારથ કુલ ઉપનો, વર્દમાન જિન નામ,
તે જિણુવરના ગુણ સ્તવું, પ્રેમે કરું પ્રણામ. ૨

* + * *

અતે—

સંજમ ચોખું પાલિઉં, નિરમલ ગંગાનીર,
સકલ પાપનો ક્ષય કરી, મોક્ષ ગયા મહાવીર,
અરિહંત દેવ જે સિદ્ધ હુવા, સોય નમ્રું નિસદીસ,
રીખભદ્રસ જિનને નમે, શ્રી સંધની પૂરે જગીસ.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો ૫. ૭૧-૭૨.

૪. આદીશ્વર સ્તોત્ર.

આદિ—

આદિ ધર્મ જિન ઉદ્ધર્મો, અવનિપતિ આધાર,
જુગલ ધરમ નિવારીઓ, પ્રથમ ધર્મ (જિન) અવતાર. ૧

પ્રથમ સુનીશ્વર જે દ્રવા, પ્રથમ તે કેવલજ્ઞાન,
પ્રથમ દ્રવ્ય ભિખારૂ, પ્રથમ દીયાં જેણે દાન. ૨

નાભિરાય કુલિ ઉપનઉ, મરદેવા જસ માય
 ઋષભદેવ સુત જનમિઉ, મુરગિરિ ઉચ્છવ માય. ૩
 અષ્ટપ્રકાર કલસા કીયા, સાહિલાખ એક દોડિ
 નીર સુગંધઈ તે ભર્મા, ન્હાવણુ કરછ કરજોડિ. ૪
 પૂજી પ્રણમી સુર દીઈ, વીવર કુંડભ સાર,
 જિનવર જિનધરિ મૂંકીયા, હિયડઈ હરપ અપાર. ૫

* * * *

અતે—

વર તપાગછપાટિઈ પ્રભુ પ્રગટીઓ, શ્રી વિજયસેનસુરિ પૂરી આસો,
 ઋષભના નામથી સકલ સુખ પામીએ, કહે તે કવિતા નર

રીખભદસો. ૬૯

—શ્રી ઉદેન મધે લખો છે સંવત ૧૭૫૨ માહ વદ ૧૩ દને.

ભોરારજી ભાષનો યોપડો ૭૮-૮૩.

—સુઆવિકા પદમાં આવિકા હરયાહ પઠનાથે. સં. ૧૭૩૧ વર્ષે
 પોષ વદિ ૧૦ રવો લિખિતં. પ્ર. કા. —૩-૧૭ સેં. લા. નં. ૪૬૪.

૫. શ્રી શેત્રુંજય મંડણુ શ્રી રૂપભદેવ જિનસ્તુતિ.

અતે—

શ્રી વિજેસેન સુરીશ્વરરાય, શ્રી વિજયદેવ ગુરુના પ્રણમુ પાય,

રીખભદસ ગુણ ગાય. ૪. (જે. એ. તીર્થમાળામાં.)

૬+ સ્થૂલિભદ્ર સહાય (સ્થૂલિભદ્ર ને કોશાનો સંવાદ)

આદિ—

શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિભણુમાં શિરદારજો,

ચોમાસું આવ્યા કોસ્યા આગારજો,

ચિત્રામણુ શાળીયે તપ જપ આદર્યાં જો.

૧

અતે—

પૂરવી ચક્રને તાર્યા પ્રાણી થોડજો, ઉજ્જલ ધ્યાને તે ગયા દેવલોકજો,

રૂપભ કહે નિત્ય તેને કરીયે વંદના જો.

૧૭

—શૈલજી આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૩૬૫.

૭+ ધૂલેવા મી કેસરીયાણ સ્ત. (?)

આદિ—

ધૂલેવા નગરમાંહિ ઋષભ જિનેશ્વર, જગજ્ઞસે કાંઈ મટકે છે.

અતે—

પ્રત્યક્ષ દેવ પરમગુરુપાયો, ઋષભદાસ ગુણ રટકે છે. ધૂલેવા. ૪

૮+ માનપર સંઘાય-૧૬ કડી

આદિ—

માન ન કરશેરે માનવી, કાચી કાયાનો શો ગર્વરે

સુરનર કિન્નર રાજ્યા, અતે મરીગયા સર્વરે.

માન. ૧

અતે—

અસ્થિર સંસાર જાણી કરી, મમતા ન કરો કોઈરે

કવિ ઋષભનીરે શીખડી, સાંભલજો સહુ કોઈરે.

માન. ૧૬

—ચૈત્ય૦ આદિ સં. ભાગ ૩.

આશુદંણ કલ્યાણુજીના ભંડારની હિતશિક્ષાની પ્રતમાં છેવટે નીચેની ટીપ આપી છે:—

સંઘતી ઋષભદાસ કૃત રાસની ટીપ લખીઈ છે.

- ૧ શ્રી ઋષભદેવનો રાસ ઢાલ ૧૧૮ ગાથા ૧૨૭૧ અંથ ૧૭૫૦ છે.
- ૨ શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ઢાલ ૮૩ ગાથા ૧૧૧૬ અંથ ૧૫૦૦ છે.
- ૩ શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨ અંથ ૭૧૪ છે.
- ૪ શ્રી ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪ અંથ ૮૫૬ છે.
- ૫ શ્રી અન્નપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૬૯ અંથ ૭૭૫
- ૬ શ્રી શેત્રુંજી રાસ ગાથા ૩૦૧ ઢાલ ૨૦ અંથ ૪૧૨ છે.
- ૭ શ્રી સમકિ તસ્મર રાસ ગાથા ૮૭૯ અંથ ૧૧૮૨ છે.
- ૮ શ્રી સમ્પત્તેશ્વર રાસ ગાથા ૭૯૧ અંથ ૧૦૦૦ છે.
- ૯ શ્રી દેવગુરુ સ્મર રાસ ગાથા ૭૮૫ અંથ ૧૦૫૮ છે.
- ૧૦ શ્રી નવત્રય રાસ ગાથા ૮૧૧ અંથ ૧૧૨૭ છે.

- ૧૧ શ્રી યૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮ અંથ ૧૦૭૦ છે. . .
 ૧૨ શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગાથા ૮૬૨ અંથ ૧૨૧૨
 ૧૩ શ્રી સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૪ અંથ ૫૨૫ છે.
 ૧૪ શ્રી કુમારપાલ રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૫૦૬ અંથ ૫૮૦૦
 ૧૫ શ્રી કુમારપાલનો નાહનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨ અંથ ૨૭૫૦
 ૧૬ શ્રી જીવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩ અંથ ૨૭૫ છે.
 ૧૭ શ્રી ઉપદેશમાલા રાસ ગાથા ૭૧૨ અંથ ૧૦૧૮
 ૧૮ શ્રી આદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૨૪ અંથ ૨૨૫૦
 ૧૯ શ્રી હિતશિક્ષા રાસ ગાથા ૧૮૬૨ અંથ ૨૩૨૫ છે.
 ૨૦ શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૬૬ અંથ ૭૫૦ છે.
 ૨૧ શ્રી આર્દ્રકુમારનો રાસ ગાથા ૯૭ અંથ ૧૨૫
 ૨૨ શ્રી ઐશ્વિકનો રાસ ગાથા ૧૮૩૯ અંથ ૨૩૦૦.
 ૨૩ તવન ૩૩, ૨૪ નમસ્કાર ૧૩, ૨૫ થોયું ૭, ૨૬ તીર્થકરેનાં કવિત ૨૪
 ૨૭ ગીત ૩૧ ૨૮ સુભાષિત ૩૭૯

એવં સર્વ એ જોડિ શ્રી સાંગણ્યસુત સંઘની ઋષભદાસે કીધી તે થપી છે જી. લિ. મુનિ ન્યાનચંદેણુ. આ. ક. હિતશિક્ષાની પ્રતમાં.

વળી એક હસ્તલિખિત પાનામાં નીચે પ્રમાણેની ટીપ મળી છે:-

સંઘની રીષભકૃત રાસની ટીપ લખી છઈ॥ શ્રી રીષભદેવનો રાસ ગાથા ૧૨૭૧, શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ગાથા ૧૧૧૬, શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨, શ્રી ખેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪, શ્રી અગ્નિપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૫૬, શ્રી શેત્રુંજી રાસ ગા. ૩૦૧, શ્રી સમકીતસાર રાસ ગા. ૮૭૯, શ્રી સમઇ સરૂપ રાસ ગા. ૭૯૧, શ્રી દેવસરૂપ ગા. ૭૮૫, શ્રી નવતત્ત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧, શ્રી યૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮, શ્રી વ્રત-વિચાર રાસ ગા. ૮૬૨, સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૬, શ્રી કુમારપાલ રાસ ગાથા ૪૫૦૬, કુમારપાલનો નાનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨, શ્રી જીવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩, શ્રી ઉપદેશમાલા ગાથા ૭૧૨ શ્રી આદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૧૬, શ્રી હિતશિક્ષા રાસ ગા. ૧૮૪૫,

શ્રી પૂજવિધિ રાસ ગાથા ૫૭૧, શ્રી આર્દ્રકુમાર રાસ ગાથા ૯૭, શ્રી શ્રેષ્ઠિકુરાસ ૧૮૩૯, તવન ૩૩, નમસ્કાર ૨૨, થોઓ ૨૭, સુભાષિત ૪૦૦, ગીત ૪૧, હરિયાલી ૫, શ્રી હીરવિજયસુરિનો રાસ ગાથા....શ્રી મલ્લિનાથ રાસ ગાથા ૨૯૫, શ્રી પુણ્યપ્રશંસા રાસ ગાથા ૩૨૮, કલ્પન્નાનો રાસ ૨૮૪, શ્રી વીરસેનનો રાસ ગા. ૪૪૫,

(કવિ ખંભાતના શ્રાવક હતા. પોતાના વતન ખંભાતનું વર્ણન થોડા વિસ્તારથી પોતાની કૃતિઓની અંતે આપેલું છે તે પરથી સંવત સત્તરમી સદીમાં તેની રચના, ત્યાંની જનસ્થિતિ, રાજસ્થિતિ, લોકોનો પહેરવેશ કેવાં પ્રકારનાં હતાં તે જણાઇ આવે છે. આ નગરનાં ખંભનગર, ઋષભનગર, ત્રંબાવતી, ભોગાવતી, લીલાવતી, કર્ણાવતી એ જૂદાં જૂદાં નામ કવિએ કહ્યાં છે તે વાત પણ તેની ઐતિહાસિક ખીનામાં વધારો કરે છે. આપણે ત્રંબાવતી નગરી અને તેમાંના માલોકઓક વિષેની લોકવાર્તાઓ ઘણી સાંભળી છે નો તે જનકથાનું વર્ણન કદાચ આ ખંભાત નગરની અપેક્ષાએ હોય. કવિ પોતે વીસા પ્રાગ્વંશીય (પોરવાડ) વશિક હતા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં માતા સરપાદે અને પિતા સાંગણથી થયો હતો. તેમના પિતામહનું નામ મહિરાજ હતું. મહિરાજ વિસલનગર કે જે રાજ વિસલદેવે વસાવ્યું હતું ત્યાંના મૂલ વતની હતા. અને પછી તેના પુત્ર સાંગણ ખંભાતમાં વસ્યા ને સમૃદ્ધિ પામ્યા. મહિરાજે સંઘ કાઢી શત્રુંજયની જત્રા કરી હતી અને સાંગણે પણ તેજ પ્રમાણે ‘ સંઘવી ’ (સંઘપતિ) તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. કવિ પોતે શ્રાવકના જે આચાર જૈનશાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે તે ઘણી દૃઢતાથી પાળતા, મુનિઓની શુશ્રૂષા કરી તેમની પાસેથી બોધ લેતા અને જિનની પૂજા મંદિરમાં જઈ હમેશ કરતા. તેમણે શેત્રુંજય, ગિરિનાર, શંખેશ્વરની યાત્રા કરી હતી અને ઘણા વિદ્યાર્થીઓને બણાવ્યા હતા. આપરથી જણાય છે કે તેઓ ધર્મચુસ્ત, સંસ્કારી, બહુશ્રુત અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. પોતે ‘ સંઘવી ’ એ વિશેષણ પોતાને આપે છે તે પરથી તેમણે પણ સંઘ કદ્યો હોય એમ જણાય છે. પોતાને સુલક્ષણી પ્રત્ની, બહેન, બાંધવ, અને એકથી વધારે બાળકો

હતાં. ઘેર ગાય બેંસ દૂગતી હતી અને લક્ષ્મી પશુ પ્રસન્ન હતી. નેમિ-
દૂતના કર્તા વિક્રમ કે જે પોતાને સાંગણુનો પુત્ર જણાવે છે તે કદાચ
આ કવિના બાંધવ હોય. કવિ તરીકે ગૂર્જર પ્રાચીન કવિ શિરોમણી
તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રેમાનંદ, શામળ અને અખાના પૂર્વગામી પોતે છે
અને પોતાની વર્ણનશૈલી સપ્તમ્યમકૃતિ, ભાષાગૌરવ તે કવિઓની સર-
ખામણીમાં ઉતરતા હોઈ શકે તેમ નથી. સરસ્વતી દેવી પ્રત્યે સંપૂર્ણ
ભક્તિ હોઈ તેમની હમેશાં સ્તુતિ કરી પોતાની કૃતિઓનો પ્રારંભ કરેલ
છે અને જનશ્રુતિ પ્રમાણે તેમણે તે દેવીને આરાધન કરી પ્રસન્ન કરી
હતી અને દેવીનો પ્રાસાદ મેળવ્યો હતો. પોતે શ્વેતાશ્વર તપગચ્છના
હતા અને પોતાના ગુરૂ તરીકે પ્રસિદ્ધ વિજયસેન સૂરિને અંગિકૃત કર્યા
હતા, અને તેમની પછી વિજયદેવસૂરિને થોડો સમય સ્વીકાર્યા પછી
વિજયતિલકસૂરિને અને તેમની પછી વિજયાણંદસૂરિને. સ્વગુરૂ તરીકે
લેખ્યા હતા. તેમના સમયમાંજ પ્રખ્યાત ધર્મસાગરજીના અંથનો અધડો
થયો. દેવ અને અણુસુર-આણંદ પક્ષે થયા કે જે અધડાનું સ્વરૂપ
ઐતિહાસિક રાસમાળા ભાગ ૪ આમાં આપેલ વિજયતિલકસૂરિરાસ પરથી
સ્પષ્ટ જણાશે કવિએ ધણી કૃતિઓ રચી છે તેમાં કેટલીક સંસ્કૃત
ચરિત્રો પરથી પોતાની કવિ-કૃતિઓથી સુંદર અને અલંકૃત બનાવી છે,
અને કેટલીક સ્વતંત્ર છે. આ કવિની સર્વકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ થવા યોગ્ય
છે. વિશેષ વિસ્તારથી હકીકત મારા આ કવિ સંબંધેના નિબંધ પરથી
જાણી લેશી.]

૨૧૧ કનકસુંદર (વડતપગચ્છ દેવરત્નસૂરિ-વિદ્યારત્ન શિ.)

(૪૨૫) ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ લ. સં. ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ—

છંદ

સકલ જાતિમધ સારસ્રાણી, ત્રિભુવનરાય વદનિ કંઈ ઠાણી,
સુરનર ગુણ અધર્મ વખાણી, આપિ માધ સરસ મુખાણી.

હૃદય.

જે નવ રસ સરસ સહુ સુણઈ, પંતિ ધરી બહુ જન,
 મહિમા જનમાંઈ હૃદય, સરસાંત જી સુપ્રસન્ન. ૨
 કવીયણ આગિ જે હુંયા, તે ધુરિ સમરી માધ,
 હુયા હુસિ જે કવીયણ, થાસિ તુઝ પસાઈ. ૩

* * * *

અતે—

બાણેજને યુવરાજ દેખ, એ દાલ.

ધમિ સુણી પ્રાણી ચિત આણી, વિષય છાંડે વાડ
 પરમાદ પાંચઈ દૂરિ કીજઈ, દીગ્રધ નગર કંપાટ. ૩૬૧
 એ સીલ સુધું પાલતારે, યુરીધ ભવખાડ,
 રોગ સોગહ સવિ નાસઈ, નવિ નડિ કો કોઈ નાડ. ૩૬૨

* * * *

ચોપાધ.

ધમિ જાણી સંસાર અસાર, ગિરયા મુંકઈ વિષય વિકાર,
 વડતપગણિ ગોષ્ઠ અવતાર, શ્રી ધનરત્ન હુઆ સંસારિ. ૩૬૪
 તસ પટધારક ગુણે કરી ભુરિ, મહપતિ શ્રી સુરરત્નહસુરી,
 પટ પ્રભાવક વંદિત ધસિ, શ્રી પુજ્ય દેવરત્ન સુરીસ. ૬૫
 સહતાથી તે ગજપતિ તણા, વાચક વિદ્યારત્ન ગુણ મણા,
 અતેવાસી તેહનો મુખ, કનકસુંદર નામે છે શિખ. ૬૬
 શાંતિ જિજ્ઞેસ્વરતાહું ચરિત, કથા પ્રબંધિ કરી વિચિત,
 વાંચતાં આગ્યો સંબંધ, ચતુરે જાણ્યો ભણે પ્રબંધ. ૬૭
 ભુ પીઠિ તે ચતુરસુગમ્ય, લહુડા તુહિ પાંચઈ માંચ,
 સાવ સહુણાં કેતકી પત્ત, હરપિ નાહના રંગજ ચિત. ૬૮
 તેહનાં વચન લક્ષી આભણું, રમ્યો રાસ સુખાત્મ કર્ણ,
 પડિત કનકસુંદર ધમ કહઈ, ભણે સુણઈ તે સુખજ લહઈ. ૬૯

—ઇતિ ગુણધર્મ કનકવતી કામ પરિત્યક્ત કૌતક પ્રબંધ ચતુર્થો-
ધિકાર સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૪ શનૌ લિ. ૦ ઝ. શ્રી
૫ રામામાહાવળ સ્વયં પઠનાર્થ. ૧૩-૧૭ લીં.

(૪૨૬) કપૂરમંજરી ચં. ૧૬૬૩ (પા. ૪)

(૪૨૭) સગાલસાહ રાસ. સં. ૧૬૬૭ વૈશાખ વદ ૧૨

આદિ—

શ્રી ગુરુઓ નમઃ

સકલ સુરપતિ સકલ સુરપતિ નમર્ધ જસ ઘ્ય,

સુવીસધ તિથેસર, તાસ નામ હું ચિતિ ધ્યાઉં;

સરસતિ સામિચિ મનિ ધરી, સુગુર શુદ્ધ પરસાદ પાઉ,

સત્વસરગુ ગુણ સખલ, તસ ધારક વર્ણુઓસ,

વંસિ વિશુદ્ધ તે હુંઉ, નિરમલકુલ ગુણ દ્યોસ.

૧

x

x

x

x

અતે

અન્ય અઠસઠિ સખલતીરથ કરધ જે ફલ હોઈ

સાદશ્રી સગાલ કેર રાસ સુણુતાં સોએ.

૪૮૩

વલી જૈન તીરથ કરધ જે એહ, જન તે સુણુધ એ રાસ,

અધિક ફલ એ સાંભલઈ, ગુણ સેઠની એ માસ,

સુણી એહનઉ દાંનમહીમા, ગ્રહઈ ગુણ જે એહવઉ,

તે લહધ સંપદ સકલ અવિચલ, ચાઈ નિર્મલ તેહવઉ.

૪૮૪

એ રાસ ભણુતાં હર્ષ વાધધ સુગુણ સુણુતાં પાંખીધ,

વલી આસપૂરણ સકલ હુધ અનર્ધ વંછિત કામીધ,

સોલ સંવત સતસઠઈ માસ વૈશાખ વલી,

વદિ બારસઈ એ રાસ પૂરણ હુધ શુભ મનની રલી.

૪૮૫

વૃદ્ધશાલા ગુણવિશાલા, વિધારન મજપતી,

તસ આણુપાલક કનકસુન્દર કહઈ ઉવઝાયાં યતી,

વિયુધ શ્રોતારાસ સુણુતાં, હધધ ભાવ સુ આણુયો,

શશિ સરમંડલ તપઈ તાં. જાં રાસ એહ વખાંણુયો.

૪૮૬

—સંવત ૧૬૭૦ લખિતં, ૧૬-૧૭ (મારી પાસે છે.)

(પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ ' હર્ષદરાય મુવે મને જણાવ્યું કે “ એક બધુકાર્ય માટે વીનતી છે. સેલૈયા કિંવા સેલયાની કથા જણાવી છે. ભોળભગતે સેલૈયા આખ્યાન લખ્યું છે. એક ખીજ કવિએ ‘ શેઠ સગાળસા સાધુને સેવે ’ એ શબ્દોથી શરૂ થતો મરખો લખ્યો છે. આ એ છપાઈ ગયેલ છે. જૈન સાહિત્યમાં પણ એ કથા હશે. એને અવલખીને જે કંઈ જૂના જૈન સાહિત્યમાં લખાયું હોય, તેની અને ચોક્કસ માહિતી આપશો. ” કારણકે તેમને ખી. એ. વર્ગમાં ભોળભગતનું સેલૈયા આખ્યાન શીખવવાનું હતું; એટલે મેં આ કનકસુંદરકૃત સગાળસાનો રાસ મૂળ મોકલી આપ્યો; વળી તેમને અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ ત્યાંના જૈનભંડારમાંથી ખીજ પ્રત આપી ભિન્નજ મેળવી આપી. બંને વાંચી ગયા પછી તેઓશ્રીએ મને ૧૧-૨-૨૫ ના પત્રથી જણાવ્યું કે ‘ તમે કનકસુંદરકૃત સગાલસાહ રાસ મારા ઉપર મોકલાવ્યો હતો-એ મને સગાલસાહની ઉત્પત્તિ શોધવામાં બહુ ઉપયોગી થયો..... રા. રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ પણ સગાલસાહ ચૂપછની એક હાથપ્રત મને મેળવી આપી હતી. એ ચૂપછ કવિ વાસુની કૃતિ છે. તમારી પાસેની પ્રત કરતાં તે જૂની છે. કનકસુંદરે રાસ સ. ૧૬૬૭ માં રચ્યો છે ત્યારે આ ચૂપછની નકલજ સં. ૧૬૪૭ ની છે.-પ્રત જૈનને માટે ઊત્તરાયલી છે; પરંતુ ચૂપછ કોઈ બ્રાહ્મણની કૃતિ જણાય છે. રાસ અને ચૂપછમાં ઘણી પંક્તિઓ એકની એક અથવા સરખી છે. જે તમે રાસ છપાવવા ઇચ્છતા હો, તો વાસુ કવિની કૃતિ જોઈ જવા જેવી છે. ” ત્યારપછી રૂબરૂ મળતાં આ સંબંધે કેટલીક રસભરી વાત થઈ હતી, અને કેટલાક ને ખાસ કરી નરસિંહરાવભાઈ જેવા સગાલસાહનો મૂળ અર્થ શૃંગાલ (શિયાલ) સાહ કરે તે અક્ષતત્વ છે. ખરી રીતે સગાલસાહ (એવો સાહ-શેઠીઓ કે જેને ત્યાં હમેશાં સુકાલ હતો, દુષ્કાળ હતોજ નહિ) એ નામ યથાર્થ રીતે સત્ય છે.)

૨૧૨ પદ્મકુમાર (ખ. પૂર્ણચંદ્ર શિ.)

(૪૨૮) મૃગધ્વજ શ્લોક લ. સં. ૧૬૬૧ પહેલાં.

અતે—

મૃગધ્વજ મુનિ તણુઉ ચરિત્ર, સુષુતા દૂર્ધ જનમ પવિત્ર,
શ્રી નેમિનાથ વારધ એહ, રિષિ દ્વયા ગુણ બહુમેહ. ૮૩

ધન ધન મૃગધજ મુનિરાય, પૂહ કડી પ્રજ્ઞામું પાય,
તસુ નામધ નવધ નિધાન, પામીજઇ સુખ સંતાન. ૮૪

ખરતરગછ સહ ગુરરાય, શ્રી પૂર્ણચંદ્ર ઉવઝાય,
તસુ સીસ સદ્ સુવિચાર, ધમ બોલધ પદ્મકુમાર. ૮૫

શા. તેજપાલ લાલિયુ લિખિતં પ્ર. ૧૬૬૧. (વિ. ધ.) ભાવ.

૨૧૩ સંયમ (મૂર્તિ) (વિનયમૂર્તિ શિ.)

(૪૨૯) ઉદાધ રાજર્ષિ સંધિ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

અતે—

ઉદાય મુનિવર ગુણ-નિતિ મનિ ધરધ, સાધુ સુઆવક સુખ તે અણુસરધ,
અણુસરધ બહુ સુખ નેહ અહિનિસિ જે રિષિ ગુણ ગાવધ,
શ્રી ગીરવાણ્થી ધરી જાણી ધ્યાયધ તે સુખ પાવધ,
ઉવઝાય શ્રી વિનયમૂરતિ સીસ સંજિમ ધમ કહધ,
જે બહુધ ભાવધ રિદય પાવધ સયલ સુખ સપતિ લહધ. ૪૩

—લાલયુ તેજપાલ લિખિતં સં. ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૨
શનૌ ભાવ.

[ખીજ સંયમમૂર્તિ એ નામના ઉપાધ્યાય આ કવિથી અગાઉ
થયેલા છે તેમણે ઉપદેશમાલા વિવરણુ લખ્યું છે તેમાં પોતાનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપે છે:—લિખિતં શ્રી વટપદ્ર નગરે શ્રી સોમસુંદરસૂરિ
શિષ્ય શ્રી વિશાક્ષરાજસૂરિ તત્ત્વિષ્ય પં. મેરુત્તનગણિ તત્ત્વિષ્યાણુ સંયમ-
મૂર્તિગણિના, આની ૧૧ પાનાંની પ્રતિ સાવચૂરિ પાટણુના હાલાભાધ
બંડારમાં દાખડા ૪૮ માં છે. મુનિશ્રી જિનવિજયજીનો પ્રશસ્તિ સંગ્રહ.]

૨૧૩ કે વલ્લપંડિત (જેનેતર લાગે છે.)

(૪૨૯ ક) કુકડા માંજરી રાસ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

આદિ—

પ્રથમ કિ પ્રણમી ગણપતિ દેવ, કાજ સિદ્ધિ જિહ કુરધ તતખેવ,
ગવરીશંકર મલહતપતિ જસ, કહધ વલ્લ પંડિતકઉ દસ. ૧
કુનિ દૂગધ સારદ મનિ ધરધ, કવિત કાવ્ય તસ વૃદ્ધ કરધ,
લાકુ કુસમમાલક કરલેધ, વિનાયકુ હમ સિદ્ધિ બુદ્ધિ દેધ. ૨
અવરે માધપિતા પ્રણવાઉ, હઉ બલિહારી તિસકધ જાઉ,
જિનપ્રસાદ દીઠો સંસાર, તિન વૃદ્ધ હુધ મોક્ષ દુવાર. ૩

* * * *

અંતે—

માંજરી તણી સોકં રતિ કરધ, જિણિ છાદિ લીઅઉ તિણિહિ ઉતરધ.

—છતિ કુકડામાંજરી ચક્રપદ સમાપ્ત. સં. ૧૬૬૨ વર્ષે અશ્વિનિ
માસે શુક્રવર્ષે ચતુર્થા તિથી શુક્રવાસરે શ્રી નાગપુર મધ્યે લિખિત
પાતિસાહ શ્રી અકબર રાજ્યે ૬-૧૨ કે. કો. નં. ૨૫૪ A. ૧૮૮૨-૮૩

૨૧૪ માલમુનિ.

(૪૩૦) અંજનાસતી રાસ ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ—

સરસતિ સામણી પ્રણમીયધ, જાતમ સ્વામિના પાયરે,
અંજનાસુદરીની કથા, નારિનર મુણહું મન લધરે. ૧
સીલ ભવિયણુ ભવધ પાલીયધ, પાધયધ મુજસુ સંસારિરે
સખ કુસંગતિ વલી ટાલીયધ, જાધવિધ ભવસમુદ્ર પારિરે
સીલ ભવિયણુ ભલઈ પાલીયધ. ૨

x x x x

અતે--

ધન ધન અંજનાસુંદરી, સુમિરો ચિત્ત ત્રિકાલરે
સીલ ભલો તિલ્લે પાલીયો, જસુ ગાંવઈ મુનિ માલરે
સીલ ભલો જગિ પાલીયઈ.

—સંવત ૧૬૬૩ વરષિ ચેત્ર સુદિ સપ્તમી પુષ્ય દિની લિપકૃતં
રપીરથાન મધ્યે ગોપાલુ પઠનાથ ૮-૧૩ અનંત.

—સંવત ૧૭૨૪ વર્ષે પોષ સુદિ કૃશ્નપક્ષે પ્રતિપદા ભૃગવા દિને
પૂર્ણમસ્તિ. ૬-૧૫ અનંત.

૨૧૫ વિજયસાગર (ત૦ વિદ્યાસાગર-સહજસાગર શિ.)

(૪૩૨)+ સમ્મેત શિખર તીર્થમાળા રત૦ સ. ૧૬૬૪ આસપાસ.

આદિ—

પ્રભુમીય પ્રથમ પરમેસરજી, આગરા નગર સિંહુગાર કઈ, પાસ ચિતામણિ
પરતિખ પરતા એ પૂરવઈ સુગતિ મૃગાતેદાતાર કઈ. પા. ૧

એકવાર ને સિર નામીઈજી, પામીઈ કોડિ કલ્યાણુ કઈ, પા.

સામી સેવા ફલ સહુ કહઈજી, મહમહઈ પરિમલ કપુર કઈ. પા. ૨

આનંદદાયક આગરઈજી, દેવ દેહરાસર સાલ કઈ,

સંઈહથ હીરગુરૂ થાપીયાજી, સંવત સોલ્લ અડયાલ, કઈ. પા. ૩

રાજરાણિમ ઋદ્ધિ રંગરલીજી, રાગ રમણિ રંગરેલિ

ગિરઅડે ગયવર ગોરડીજી, ગરજતા ગજ ગુરૂગેલિ.

તેહ પ્રભુપાસ સુપસાઉલેજી, તપગચ્છ ગુરૂકુલ વાસ,

નગર રતનાગર આગરેજી, રહીય ચોમાસિ ઉલ્લાસિ. પા. ૪

પંચકલ્યાણુક ભૂમિકા જી ફરસતાં ફલ બહુ નેઈ,

પૂરવ ઉત્તર પૂજઈ જી તિહાં જિન ચૈત્યખિંબ હોઈ. ૬

સુગુરૂ ગીતારથ સુખિ સુણી જી પુસ્તક વાત પરતીતિ,

જનનમ કલ્યાણુક ભેટિવાજી અલગ્યો હું નિજ ચિત્ત. ૭

વંદીય દશદોય દેહરેજી બિંબ બહુ ધાતુમય માણિ,

દરસણુ કરીય દેહરાસરેજી આગરા પ્રથમ પ્રયાણુ.

૮

પુન્યવંતા જગિ જે નરાજી તે કર્ષી તીરથ બુદ્ધિ,

જિમ જિમ તીરથ સેવીષજી તિમ તિમ સમકિત સુદ્ધિ.

૯

*

*

*

*

અંતે—

કલસ.

ધતિ તીરથમાલા અતિ રસાલા પૂરવ ઉત્તર વર્ણવી

સમકિતવેલી સુણિ સહેલી સફલ ફલી નવ પલ્લવી,

તપગચ્છ રાગ બહુ દિવાળ વિજયસેન સૂરીસરો.

તસ પદ્ધિ પૂરો જિસો સૂરઝો વિજયદેવ યતીસરો.

૨૩

તપગચ્છ રાગે ભવિ નિવાગે વાયક વિદ્યાસાગરો,

તસ સીસ પંડિત સુગુણમંડિત સદગસાગર ગણિવરો,

વીસાસઝો ચોવીસ જિનવર કલ્યાણુક યાત્રા કરી,

તસ સીસલેસિં પૂરવદેશિં વિજયસાગર બહુ સુખકરી,

શુધ્ધ બણી બહુ સુખ ધરી. ૨૪

—લ. સંવત્ ૧૬૯૮ વર્ષે ફાગણ સુદિ પૂણિમા દિને લિખિતં શ્રી પાડલીપુર મધ્યે તપાગચ્છે પંડિત શ્રી જગદુશલગણિ શિ. ચંદ્રકુશલગણિના ૩-૨૨ પ્ર. કા. નં. ૧૪૪.

—સકલ પંડિતમહિતાખંડલાયમાન પંડિત શ્રી ૧૯ વિજયસાગર ગણિ શિષ્ય ગણિ હેતુસાગર લિખીકૃતં શ્રી કૃષ્ણગદ મહાનગરે સંવત્ ૧૭૧૭ વર્ષે શ્રી ચિંતામણિ પાશ્વનાથ પ્રસાદાત્-શુભં ભવતુ.

—પ્રાં તી. સં. પૃ. ૧ થી ૧૩

(આમાં પાલગંજ સમેતશિખરના રક્ષક રાગનું નામ પૃથ્વીમલ્લ આપ્યું છે અને સં. ૧૬૬૧ માં બનાવેલી જયવિજયકૃત સમેતશિખર તીર્થમાળામાં પણ પૃથ્વીચંદ્ર (પૃથ્વીમલ્લ) આપ્યું છે એટલે આ તીર્થમાળા તે સમયની એટલે સં ૧૬૬૧ આસપાસની હોવા સંભવ છે.)

૨૧૫ ક શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણ મહોદરી સંવાદ. સં. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ અંશમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાખરો ૨૨
લીં. ભડાર. આ ચોપાઇ તથા દૂહામાં છે. કુલ દૂહા ૨૦૬ છે.

૨૧૬ હીરાનંદ શ્રાવક (સંઘપતિ.?)

(૪૩૨) અધ્યાત્મ બાવની—સં. ૧૬૬૮ લ. સં. પહેલા.

આદિ—

જ્ઞકાર સરપુરૂપ ધૃહિ અલપ અગોચર,
અંતરઆન બિચારિ પાર પાવઇ નહિ કો નર,
ધ્યાન મૂલ મનિ જાણિ આણિ અંતરિ ઠહરાવડિ,
આતમ તત્તુ અનુપુ રૂપ તસુ તતપિણુ પાવડિ,
ઇમ કહઇ હીરાનંદ સંઘપતિ અમલ અટલ ધ્રુવ ધ્યાન થિરિ
સુધ સુરતિ સહિત મનમર્ધ ધરડિ ભુગતિ મુગતિ દાયક પવર. ૧
ન કરે સુચણુ મતિ બિકલ ભરમ મનિ કાહે આંણુઈ,
પેગિ રજત સમ સીપ મૂઢ મનિ રજતહિ જાંણુઈ,
જગ્ય તઉ કરઈ બિચારસાર પરમારથ પેપઇ,
બ્રમ જ્ઞવઈ પિન મજ્જિ મૂઢ તમ દૂરિ ઉવેષઇ,
વિજ્ઞાનભેદ નિજ ચિનિ ધરિ વિસંક સકલ કહુ દૂરિ નજિ,
ઇમ કહઇ હીરાનંદ સંઘપતિ સમજિ નિજ રૂપ ભજિ. ૨

x

x

x

x

અંતે—

બાવન અક્ષર સાર વિવંધ વરનન કરિ બાખ્યા,
ચેતન જડ સંબંધ સમજિ નિજ ચિતમર્ધ રાખ્યા,
જ્ઞાનતણુકિ નહિ પાર સાર એ અક્ષર કહિયઈ,
નવ નવ ભાંતિ બપાણુ સુતઉ પંડિતપદ લહિયઈ,

વહ બેદ વિદ્યાન વિવેક રસ સત્તરસ તર્ક યહ અધિક ગણિ,
આતમ લખાદિ અત્તુ સુજસ જગિ પદત ગુણુત હીરાનંદ બણિ. ૫૬
મંગલ કરઉ જિન પાસ આસ પૂરણુ કલિ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ દાસ જાકે સખ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, જાસ પય સેવર્ધ સુરપતિ,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, તાસ પય પૂજહ દિનપ્રતિ,
મુનિરાજ કહઈ મંગલ કરઉ, સપરિવાર શ્રીકાન્હસુઅ,
બાવન બરન બહુ ફલ કરહુ સંધપતિ હીરાનંદ તુઅ. ૫૭

—ઇતિશ્રી અધ્યાતમ બાવની સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૬૮ વર્ષે આસાદ
સુદી પંચમી દિને—લાબપુર મધ્યે—લિપતં ભોજિગ કિસનદાસ સાદ એણી-
દાસ પુત્ર—સાહ સંતોષી પદનાથ.

[વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૧૧૧-૧૨૫]

(૪૩૩) ઉપદેશરાસ. સં. ૧૬૬૪.

(૪૩૪) વિક્રમરાસ. પ્રત લખ્યા સ. ૧૭૦૦

૨૧૭ મેધરાજ ૨. (અ. ધર્મમૂર્તિ—ભાતુંલણિધ શિ.)

(૪૩૫) સત્તરમેદી પૂજા.

આદિ—

સર્વજ્ઞ જિનમાનમ્ય નત્વા સદ્ગુરુમુક્તમં ।

કુર્વે પૂજાવિધિ સમ્યક્ ભવ્યાનાં સુલ્લેખેતવે ॥

વદી ગોયમ ગણુહરેં સમરૂં સરસતિ એકે

કવિયણુ વર આપે સદા, વારે વિધન અતેક. ૨

*

*

*

*

અતે—

ગીત રાગ ધન્યાસી.

બોલી બોલીરે બોલી પૂજની વિધિ નીકી

સત્તરમેદ આગમેં જિન બાપી, શિવરમણી સિરદીકીરે.

બોલી. ૧

જીવાભિગમે જ્ઞાતા ધરમે રાયપસેણી પ્રસીદ્ધી,
 વિજયદેવ દ્રુપદીએ પૂજ્યા સૂરીયાને પણિ કીધીરે. ૨
 અંચલ ગચ્છે દિન દિન દીપે, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરિરાયાં,
 તાસતણે પખે મહીયલ વિચરે, ભાનુલખિ ઉવઝાયાંરે. ૩
 તાસ સીસ મેધરાજ પયપે, ચિરનદો નાં ચંદારે,
 એ પૂજા જે ભણુસેં ગણુસેં, તસ ધર હોઇ આણુંદારે, બોલી. ૪
 —સં. ૧૮૩૦ વર્ષે શ્રા. ૧૫ ગુર્જવાસરે શ્રી નવાનગરે શ્રી
 અંચલગચ્છે શ્રી શાંતિનાથપ્રસાદાત સાં રૂપરી રતનપાલ પ્રમુખ
 પદનાથ. ૪-૧૪ મં.

[ધર્મમૂર્તિ સૂરિ અંચલગચ્છની પટ્ટાવલિમાં ૬૩ મા પટ્ટધર-૧૬૦૨
 મા આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ સં. ૧૬૭૦ માં સ્વર્ગવાસ પાટણ.]

(૪૩૬) ઋપલજનમ.

આદિ—

વિણીય નયરી વિણીય નયરી નાભિ નિયગેહ,
 મરદેવી ઉંચરસરે રાયહંસ સારિય સામીય,
 રિસહેસર પદમજિણુ પદમ રાયવર વસહ ગામીય,
 વસહ અલંકિઅ કણુયતાગુ, જાયો જુગ આધાર,
 તસુ પાય વદી તસુતણો, કહિસું જનમ સુવિચાર. ૧

* * * *

અંતે—

૨૧૮ મૂલા વાયક (આં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ શિ.) સં. ૧૬૭૦
 પહેલાં.

(૪૩૭)+ ચૈત્યવંદન. ૮ દાલનું ૩૨૦-૩૨૬ ને. પ્ર. વિધિપદ્ધતિ પંચ
 પ્ર. સત્ત.

આદિ—

કેવલનાણિ શ્રી નિરવાણી, સાગર મહાજસ વિમલ તે જાણી,
 સર્વાનુભૂતિ શ્રીધર ગુણુખાણી, દત્ત દામોદર વદો પ્રાણી. ૧

અતે—

કલસ.

છનુંએ જિનવર છનુંએ જિનવર,

અધો ગર્ધને લોક તીર્થે બાણું એ,

સાસય અસાસય જૈન પડિમા તે સવે વખાણુંએ.

ગચ્છ વિધિપક્ષ પૂજ્ય પરગટ, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરિંદુ એ,

વાચક મૂલા કહે બાણતાં, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ આણુંદુએ.

૨૧૮ક. ક્ષેમકુશલ (મેઘમુનિ શિ.) ૧૬૭૨ પહેલાં.

વિમલાચલ સ્તંભ

શ્રી હીરવિજય સુરિંદ રાજિં, વિજયસેન સૂરીશ્વર,

શ્રી પંડિત મેઘ મુણિંદ સીસઈ, યુણ્યો ક્ષેમકુશલ કર. ૪૨

—છતિ શ્રીમત સકલતીર્થ મસ્તક મુકુટાયમાન વિમલાચલસ્ય કાલ-
અદ્ધમાનેકવિંશતિ નામ સપ્તોદ્ધારં સંઘપતિ સિદ્ધસંખ્યાસૂચિત વિચારમય
સ્તવન મહા મંગલમય મિતિ ભદ્રં સંપૂર્ણ, સમાપ્તં.

(વિજયસેનસૂરિ—આચાર્યપદ સં. ૧૬૨૮ સ્વ. ૧૬૭૨.)

૨૧૮ખ. હર્ષકીર્તિસૂરિ (નાગોરી તં અંદ્રકીર્તિસૂરિ શિ.)

વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી સ્વદય પ્રખંધ. ૨૪ હુંકનું કાવ્ય સં.

૧૬૬૫ આસપામ.

આદિ—

ભારતક્ષેત્રે સમુદ્રતીરે દક્ષિણ દિસે,

કછ દેશમારે વિજયશેઠ આવક વસે;

શિયલ વ્રતરે અધારા પક્ષનો કિયો,

આલાપણેરે એહવો મન નિશ્ચય કિયો.

૧

*

*

*

*

અતે—

તેહના ગુણુ ગાવે ભાવે જે નરનારિ,
 તેતો વંછિત પામે સંપતિ લહેરશાલિ,
 નાગોરિ તપ મછ આચારજ સુરિશય,
 શ્રી ચંદ્રકીરતિ સુરિ પ્રણમુ તેહના પાય,
 શ્રી હર્ષકીર્તિસરિ પભણુ તાસ પસાય. ૨૨

કલસ.

ધમ કૃષ્ણપક્ષે શુકલપક્ષે જણિ શિયલ પાલ્યો નિરમલો,
 તે દંપતિના ભાવ શુદ્ધે સદા શુભગુણુ સાંભલો. ૨૩
 જેમ દુરિત દોહગ દુરિ જાય સુખ થાયે બહુ પરે,
 સકલ મંગલ અનહ વંછિત કુશલ નિન્ય ધરે અવતરે. ૨૪

—પં. હર્ષવિલાસેન લેલિખીકૃષિતે—૨-૧૩.

—લિ. ઋ. ગ્રંથા. ૨-૧૨ જે પ્રત મારી પાસે છે.

(પાર્શ્વચંદ્રગચ્છના રાજચંદ્રસુરિ (જન્મ સં. ૧૬૦૬, આચાર્ય
 ૧૬૨૬ સ્વ. ૧૬૬૯) ના સમકાલીન રાજરત્નસુરિ શિષ્ય ચંદ્રકીર્તિસુરિ
 હતા. તેના શિષ્ય આ હર્ષકીર્તિસુરિએ પોતાના ગુરુના નામની સારસ્વત
 વ્યાકરણની ટીકા, નવસ્મરણની ટીકા, સિંદુરપ્રકર ટીકા, શારદીય નામ-
 માલા કોષ, ધાતુતરંગિણિ, યોગચિંતામણિ, વૈદ્યકસારોદ્ધાર, વૈદ્યક સાર-
 સંગ્રહ, શ્રુતબોધવૃત્તિ, તિજયપહુત અને બૃહત્ શાંતિપર વૃત્તિઓ તેમજ
 સં. ૧૬૬૩ માં અનિતકારિકા વિવરણ અને સં. ૧૬૬૮ માં કલ્યાણુ
 મંદિરસ્તવ વૃત્તિ આદિ અનેક ગ્રંથો સરકૃતમાં રચ્યા છે.)

૨૧૯ વિદ્યાકમલ.

(૪૩૮) ભગવતી ગીતા. સં. ૧૬૬૯ ની પહેલાં.

૨૧૯૬. શાંતિકુશલ (ત. વિજયદેવસૂરિ-વિનયકુશલ શિ.)

૧+ ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭.

આદિ—

સારદ નામ સોહામણું મનિ આણી હો અવિહડ રંગ,
પાસ તણો મહિમા કહું જસ તીરથ હો જિમ ગાનૈ ગંગ. ૧
ગોડી પરતા પૂરવિં ચિંતામણુ હો તું લીલવિલાસ,
અંતરીક મોરે મને વરકણુ હો તું સોહે પાસ. ગો. ૨

x x x x

અતે—

અલખ નિરંજન તું કિખ્યો અતુલી બલ હો તલભાણુ,
શાંતિકુશલ ધમ વિનવધ તું કાકુર હો સાહિબ મુલતાણુ. ૩૦
તપગચ તિલક તડોવડિં પાય પ્રણુમી હો વિજયસેનસૂરીસ,
સંવત સોલસતસડે વીનવીઓ હો ગોડી જગદીસ. ૩૧

કલસ.

ત્રેવીસમો જિનરાજ જાણી હિઈ આંણી વાસના,
નર અમર નારી સેવ સારી ગાઇ ગુણુ શ્રી પાસના,
વિનયકુશલ ગુરુ ચરણુ સેવક ગોડી નામઈ ગહગહઈ,
કલિકાલમાંહિં પાસ પરમટ સેવ કરતાં સુખ લહઈ. ૩૨

—પ્રા. તી. સં. ૫. ૧૮૮-૨૦૦.

૨. ઝાંઝરીઆ મુનિની સઝાય, સં. ૧૬૭૭ વૈ. વ. ૧૧ બુધ
શ્યાંણામાં (જાણી?)

અતે—

સંવત સોલસતોતરે, શ્યાંણા નગર મઝારિ હો,
વધશાખ વદિ એકાદસી, થુણિહિ મિ બુધવાર હો. ૧૦૦
વિજયદેવસૂરીસર, ગણુધરપદ ગણુધાર હો,
તપગચ નાયક ગુણુનિલહિ, જિનસાસનનહિ સિણુગાર હો. ઝાં. ૧

વિનયકુશલ પંડિતવર, પંડિત પદ સિરતાળ હો,

શાંતિકુશલ ભાવિઈ ભણુઈ, સફલ સફલ દિન આજ હો. ૨

—છતિ શ્રી ઝાંઝરિઆ ઝપિસઝાય સંપૂર્ણ. ગણિ શ્રી ભાવકુશલ શિષ્ય મુનિ હસકુશલેનાલિખિ. ગણિ શ્રી ૫ શ્રી રચિકુશલ શિષ્ય ગણિ શ્રી રામકુશલ પઠનકૃતે સં. ૧૭૦૧ વર્ષે પોષ સુદિ ૧૫ દિને.

૩+ સનતકુમાર. સ. (સરસતિ સામિલિદિપાએ લાગું) ૪૦૩ સ.
મા. બી. (આ. ક.)

૪. ભારતી સ્તોત્ર. ૩૩ કડીનું.

આદિ—

સરસ વચન સમતા મન આંણી, ઝંકાર પહિલો ધુરિ જાંણી.

અતે—

કલશ.

સુલલિત સરસ સાકર સમી, અધિક અનોપમ વાંણી,
વિનયકુશલ પંડિત તણી, કરી સેવ મેં લાધી વાંણી,
કવિ શાંતકુશલ ઊલટ ધરી, નિજ હીયડેં આણિ,
કીધો છદ મનરંગઈ ઝંકાર, સમરી શારદા વખાંણી,
તવ બોલી શારદા જે છદ કીધો, ભલી ભગતેં વાચા માહરી,
હું તૂડી મેં વર દીધો તૂં લીલા કરિસ, આસ ફલસી તાહરી. ૩૩
—એલા પેતસી વાચનાર્થ. ૨-૧૫ મારી પાસે છે.

૨૧૯ ખ ગુણવિજય (ત૦ કમલવિજય અને વિદ્યા-
વિજય શિ૦)

૧-૭૨૦ જિનનામ સ્ત૦ સં. ૧૬૬૮ ચૈત્ર રવિ. જલોરમાં.

આદિ—

સરસતિ સરસ વચન વરસતી, સજહંસ ગજગતિ મલ્હપતિ
સમરી સૂણુચું જિન જગદીસ, સાતસયાં ઊપરિ. વલી વીસ. ૧
ભરત ઔરાવત હુઈ દુધ ક્ષેત્ર, જાણુકિ ભૂમિ જામિની નેત્ર .
જાંણુ ધાતકિ પુષ્કર ખંડ, અદી દીપ દશક્ષેત્ર અખંડ. ૨

અતીત અનાગત નહ વર્તતા, ચઉવીસી જિનવર વિહરતા,
ચોવીસીઈ જિન ચોવીસ, દસ ક્ષેત્ર ચોવીસી ત્રીસ.

૩

x

x

x

x

અતે—

એ જિનનામ પ્રસાદ્યકો તુ ભ૦ પૂત્ર કલત્ર પરિવાર તુ
ભાગ સોભાગ સોહામણા તુ ભ૦ લહિષ જય જય કાર તુ.
તપમણપતિ ગુર મહપતો તુ ભ૦ સકલસરિ સિરતાજ તુ,
શ્રી વિનયસેન સૂરીસર તુ ભ૦ શ્રી વિનયદેવ યુવરાજ તુ.
તસગણિ ગુણરચણાયર તુ ભ૦ સુવિહિત પંડિત સીહ તુ,
શ્રી ગુર કમલવિનય જયુ તુ ભ૦ વિદ્યાવિનય યુધ લીહ તુ,
નાસ ગીસ ધણિપરિ કહિ તુ ભ૦ ચૈત્રી દિન રવિવાર તુ,
સંવત સોલ અડસઠિ તુ ભ૦ ગદ જાલોર મઝારિ તુ,

૭૯

કલસ.

ધમ સાંતુ સિંધુર ભુવનખંધુર જિનધુરંધર ધ્યાધ્યા,
કરકમલ જોડી માન મોડી ભગતિ જુગતિ ગાધ્યા,
શ્રી કમલવિનય મુણિંદ વાચક ગુણવિનય કહિ જિનતણાં
નિત નામ ભણતાં અવણિ સુણતાં ધરે રંગ વધામણાં.

૮૦

—છતિશ્રી ઐરવત ક્ષેત્ર ૧૫ ચોવીસી સ્ત૦ પંચભરત પંચ
ઐરવત ૩૦ ચોવીસી ૭૨૦ જિનનામ સ્તવનં લિખિતં શ્રી રવિવ-
ર્દન ગણિભિ:

૨-સામાયક સ૦ આદિ-ગોપમ ગણુહર પ્રણમી પાય.

અતે—

સામાયિક કરવ્યો નિસદીસ, કહિ શ્રી કમલવિનય ગુર સીસ. ૧૩

—ઉપરનાં બનેની પ્રત ૩-૨૩ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૦

૨૨૦ સંઘવિજય (૧૦ હીરવિજયસૂરિ-ઋષિમેધલ અપર-
નામ ઉદ્યોતવિજય-ગુણવિજય શિ.)

(૪૩૯) શ્રી ઋષભદેવાધિદેવજિનરાજ સ્ત. સં. ૧૬૬૯ આસો શુદ્ધ ૩.

આદિ—

દ્વહા.

સરસતિ ભગતિ ભારતી, કવિજન કેરી માય,

અમૃત વચન નિજ ભગતનઈ, આપો કર્તૈ પસાય.

શાસનદેવી ચિતિ ધર, પ્રણમું નિજગુર પામ,

પ્રથમ તીર્થકર વર્ણવું, શ્રી રિસહેસર રાય.

૨

ભવ તેરહ સ્વામીતણા, હું સષેપિ ભણેસ,

રચું તવન રલીયામણું, સદ્ધલ જન્મ કરોસ.

૩

*

*

*

* * *

અતે—

સંવત સશિ રસ કાય નિધાન, એ સંવત્સર કહો પરધાન,

આસો માશિ તૃતીઆ ઉજલી, કર્યું તવન પૂરણ મનિરલી. ૬૯

જિહાં ધ્રુ અવિચલ મેર ગિરંદ, જિહાં ગ્રહ ગણતારા રવિચંદ,

તિહાં લગઈ શ્રી ઋષભચરિત્ર, ભણુછ ગણિઈ તસ જન્મ પવિત્ર. ૭૦

(કલશ.)

એ પ્રથમ નરપતિ પ્રથમ મુનિવર પ્રથમ ભિખ્યાચર હવો,

એ પ્રથમ જિનવર પ્રથમ કેવલી ભાવ આંણી મઈ સ્તગ્યો,

તપગહપતિ શ્રી વિજયસેનસૂરિ શ્રી વિજયદેવસૂરિ પટોધર,

ગણિ ગુણવિજય શિષ્ય સિંઘવિજય કહિ સયલ સંઘ મંગલ કર. ૭૧

—છતિશ્રી ઋષભદેવાધિદેવ જિનરાજ સ્તવનું સંપૂર્ણ. લિખિત

સવત ૧૬૭૦ વર્ષે માધ માસે શુકલપક્ષે પુર્ણિમાતિથી સૂર્યસુતદિવસે

ગણિશ્રી ગુણવિજય શિષ્યગણિ સિંઘવિજયેન લિખિત. શ્રી અણુહિલ-

પત્તન મધ્યે શ્રી પેતલવસહી પાટકે વસ્તવ્ય સુશ્રાવક પુણ્ય પ્રભાવક શ્રી

દેવગુરુભક્તિકારક સાહ નાનજી પકન કૃતેતિ ભદ્રં ભૂયાત શ્રી-૩-૧૫

(વિ. ધ.)

(સંઘવિજય ગણિએ કલ્પસૂત્રપર પ્રદીપિકાવૃત્તિ સં. ૧૬૭૪ માં ૨મી છે અને તેની સં. ૧૬૮૧ માં લખેલી પ્રત લીખડી ભંડારમાં પત્ર ૧૫૫ અને ગ્રંથમાન ૩૩૦૦ ની ૧૨ માં દાખલામાં છે.

(૪૪૦) અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાનકં. સં. ૧૬૭૯

માગ. શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ સુખ સંપદા, લહીઈ પુદ્ધિ વિનાશુ,
પંચપરમેષ્ઠી પ્રણુમીઈ, હુઈ ધરિ કોડિ કલ્યાણુ. ૧

શ્રી આદીશ્વર શાંતિજન, ચદુપતિ નેમિ જિજ્ઞુંદ,
પાસ વીર પ્રભુ પાય નમું, પંચનીરથ સુખ કંદ. ૨

x x x x

અમરસેન વયરસેનનઈ પૂર્વે ભવ અધિકાર,
દાન પૂજલાભ ગુરઈ કલ્હો, તેણુઈ લલ્હાં સુખ અપાર, ૧૪

x x x x

પ્રકરણુ પુષ્પમાલા તણી, ગાથા ભણી સુગણિ,
રસિક સંબંધ અવણે સુણ્યો, રાસ રસું શુભવાણિ. ૧૬

હાલ ૨૭ રાગ આસાઉરિ.

સરસતિ માત સાનિધિ કરી, રચ્યો સંબંધ રસિક
શાસ્ત્ર અનુસારઈ વણુંવ્યો, નવિ ભણ્યો બોલ અલીક. ૪૮૯

પટ્ટપરંપર વીરનો કમઈ હવો યુગહપ્રધાન,
શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર અકબર નૃપ દીઈ માન. ૪૯૦

ખિરદ જગણુર તેણુઈ દીઈ, તીરથ શેત્રુંજ ગિરિનારિ,
સુગતા થાટ કારાવીઆ, જાત કરઈ નરનારિ. ૪૯૧

હોડાવ્યો જોણુઈ જીજ્ઞાઓ, મુકાવ્યું જગિ ઢાંણુ,
બંધ લાખ મેલ્હાવીઆ, હીરગુર વચન પ્રમાણુ. ૪૯૨

ઉદય અધિક શ્રી ગુરતણ્યો, રાજનગર મઝારિ,
સોલઅઝાવીસઈ આવીઆ, મેધજી ઋષિ ઉદાર. ૪૯૩

- હુકામત ચૂંકી કરી, કુમતિ કીડ પરિત્યાગ,
મન વચન કાયા કરી, ધર્મ તણો મનિ રાગ. ૪૯૪
- જિનપ્રતિમા જિનસારિથી, કહી પ્રવચનિ અધિકાર,
સદ્વહણા સાચી ધરી, આવી તસ હૃદય મઝારિ. ૪૯૫
- આચારિજ પદનો ધણી, નહિ અભિમાન લગાર,
હીરગુરુ ચરણે જઈ નમું, મનસ્થું કર્યો વિચાર. ૪૯૬
- ભાષ્યા ગાથા મિદ્ધાંત સવિ, પંડિત બહુ શ્રુત જોડિ,
અઠાવીસ ઋષિસ્થું પરવરચા, આવી વંદ્ય મન કોડિ. ૪૯૭
- પુનરપિ ચારિત્ર આદરઈ, વિશુદ્ધ હીરગુરુ હાથિ,
પંચમહાવ્રત ઉચ્ચરઈ, અઠાવીસ ઋષિનંદ સાથિ. ૪૯૮
- ઋષિ મેધજી ઉદ્યોતવિજય, નામ અનોપમ દીધું,
ઋષિનો તે ગુણવિજય દીધું નામ પરસિદ્ધ. ૪૯૯
- નામ યાપના અનુક્રમઈ કીધી શ્રી ગુરુરાજિ
પાંચો લાભ ગુરઈ અતિધણો, સારચાં તસ બહુ કાજ. ૫૦૦
- શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર, ગુણવંત તસ તણો સીસ,
ગિરઓ ગુણવિજય ગણિ, ગુરુઆણુ વહઈ નિજ સીસ. ૫૦૧
- તસ વિનથી વગતા વિણુધ, સંધવિજય પભણુંતિ,
સરસ સંબંધ શ્રોતા સુણુઈ, પૂરાઈ વક્તા મન પાંતિ. ૫૦૨
- સુખ સંપન્નઈ સુણુતાં શ્રવણિ, તાસઘ તાસ ઉચાટ,
ભણુઈ ગુણુઈ મનિ ભાવસ્થું, તસ ધરિ હુધ ગહટ. ૫૦૩
- અંદકલા ઉદ્ધિનિધિ વરસે મૃગશિર માસ,
શુદ્ધિ પંચમી ઉત્તરારકિં પૂરણુ રચીઉ રાસ. ૫૦૪
- કવિરાય ચતુરગુણી જિકે, પાપ પ્રણુમું કરજોડિ,
અધિક ન્યૂન જે મઈ કલ્યું, મુઝ મમ દેયો પોડિ. ૫૦૫
- વિનોદપણુઈ અગ્નનપણુઈ બોધ્યાં જેજે વચન,
અખરમતિ શુદ્ધ તે કર્યો સંત સુજનન. ૫૦૬

ઢાલ અઢાવીસ ખાની. ૨૮. ઢાલ કડવાની ભાતિ.
એહ રાસ કાધો લાભ લીધો સીધુ વંછિત કાળ,
જેશુઈ દાન દીધું હવું પ્રસિધું લાધું ત્રિભુવનરાજ.

૫૦૭

*

*

*

*

અતે—

કલશ-રાગ ધન્યાસી.

શ્રીવીરથી અનુક્રમિ પાટિ તપગછિ શુદ્ધ પરંપરા,
શ્રી વિજયદાન ગુર હીર જેસંગજી, વિજયતિલક સૂરીશ્વરા.
તસ પટોધર ઉદયગિરિ જિમ ઉદયો અવિચલ દિનકર,
અભિનવો ગૌતમ ભવિક વદો, વિજયાણુંદ સૂરીસર. ૫૧૮
સંપ્રતિ વિચરછ યુગપ્રધાન ગુર છત્રીસ ગુણ અગછ ધરઈ,
સાધુ પુરંદર મહિમામંદિર અમૃતવાણિ મુખિ ઉચરઈ,
શ્રી હીરવિજય સૂરોદ સેવક ગુણવિજય ગણિ મુનિવર

તસ સીસ સયુષ્ઠા રાજઝપિ દોય સકલ સંધ મંગલ કર. ૫૧૯

—મહોપાધ્યાય શ્રી ૯ શ્રી નંદિવિજય ગણિ શિષ્ય શિરોમણિ
ગણિશ્રી ધનવિજયગણિ શિષ્ય મુઠ ભકિતવિજયેન લિખિત સ્વવાચનાય
સં. ૧૬૯૭ વૈ. વ. ૧૩ દિને શ્રી અમહદપુરે. ૨૦-૧૫ વિ. ધ.

(૪૪૧) સિંહાસનખત્રીસી.

અતે—

તપગછ નાયક ગુણનિલો શ્રી હીરવિજય સૂરોદ
જૈનધરમ દીપાવીયો જસ પય નમૈ સુરોદ.

૯૦

હુકાપતિ ઝપિ મેધજી અઢાવીસ ઝપિ પરિવાર

આવી હીરગુર વંદીયા આણી હર્ષ અપાર.

૯૧

કુમતિ તજી સુભમતિ ભજી સાર્યા આનમકાજ

ઉદોતવિજય વિમુઘ પદ દીઉ ધન ધન હીરગુરરાજ.

૯૨

અઢાવીસ માહૈ મુખ્ય સિસુ ગુણવિજય ગણિરાય,

તસ સીસછ ઉદમ કરી પ્રઅંધ રમ્યો સુષદાય.

૯૩

(હીરવિજય સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તો તે સમયમાં.)

(ઉદયપુર ભં.)

—પ્રસિદ્ધ હીરવિજયસૂરિ પાસે મેઘજી ઋષિએ ભેંકામતનો ત્યાગ કરી સં. ૧૬૨૮ માં દીક્ષા લીધી અને મેઘજીનું નામ ઉદ્યાતવિજય રાખ્યું. આ પ્રસંગે અમદાવાદના જૈનસંઘે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. આ દીક્ષા અવસરે મેઘજીની સાથે તેના ત્રીશનૂ (અઠાવીસ) શિષ્યોએ પણ તપાગચ્છની દીક્ષા લીધી તે પૈકી ગણોનામના શિષ્યનું ગુણવિજય નામ રાખ્યું. અને તેમના શિષ્ય તે કવિ સંઘવિજય. હીરવિજયસૂરિના એક શિષ્ય સંઘવિજય નામના હતા. તેનું સંસારપક્ષે સંઘજી નામ હતું. તે પાટણનો એક ગૃહસ્થ હતો. તેની સ્ત્રીથી એક પુત્રી થઇ હતી. પોતાને ૩૨ વર્ષની ઉંમર થતા હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દીક્ષા લેવાનું મન થતાં સ્ત્રીની અનુમતિ છેવટે લઇ પોતાની પુત્રીનું દેહન કરી આપવા માટે ખોટી થયા વગર દીક્ષા લીધી અને તેની સાથે બીજા સાત જણાએ દીક્ષા લીધી. સંઘજીનું નામ સૂરિજીએ સંઘવિજય રાખ્યું તેજ સંઘવિજય અને આપણા કવિ-ગુણવિજયના શિષ્ય બે જૂદા થા એકજ છે તે ખાત્રીથી કહી ન શકાય. કદાચ આપણા કવિનું નામ સંઘવિજય-સિદ્ધવિજય પણ હોઇ શકે. તેથી મને તો બંને જૂદા હોવાનું વધારે સંભવિત લાગે છે. જૂઓ મરીધર અને સત્રાટ પૃ. ૨૧૦ અને ૨૨૫.)

૨૨૧ વિજયમેરૂ (ખ૦ રાજસાર-મણિરત્ન-હૈમધર્મ શિ૦)

(૪૪૨) હંસરાજ વછરાજ પ્રખંધ. સં. ૧૬૬૯ લાહોરમાં.

આદિ—

દુહા.

વીર જિજ્ઞેસર ચરમ જિજ્ઞુ પ્રણમ, પય અરવિંદ સદગુરૂ પય પ્રણમ,
વલિ મનિ ધરિ પરમાણંદ. ૧

જિનવર વદન નિવાસની, પ્રણમું સરસતિ હેવ

પુષ્પતણા ફલ ગાઈમું, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવ. ૨

પુણ્યે ધણુ કણુ સંપન્ને, પુણ્યે સુખ આનંદ	
પુણ્યે આરિ કેશરિ નમે, પણ્યમે સુરનર ઈદિ.	૩
પુણ્યે લખમી વસિ હુવે, દિન દિન અધિક પહર	
પુણ્યે ગ્રહ પીડા ટલે, નગ્યે પુણ્ય અંકૂર	૪
પુણ્ય તણા ફલ છે બહુ, પુણ્યે જસ વર ચિત્ત	
હું સરાજ હું છરાજવર, હું સાવલી ઢાલ ચરિત્ત.	૫
સરસ પ્રબંધ છે એહનો, વલિ અધિક ઢાલ રસાલ,	
કવિયણુ સુણુતાં ગહગહી, આર ખંડ સુવિશાલ.	૬
એ ચરિત્ર જલધર સમે, વચન અમૃત જલખિદુ	
મંદુર સ્વરે તે ગાઇ જવું ભવિક મોર સુખ કંદ.	૭
રસ કલા કર સરંજિકા, સુગાતાં શ્રવણ સુહાય	
સાંભલિજ્યો ગુણિયણુજના, જો આવૈ તુમ દાય.	૮

x

x

x

x

અતે—

ખરતરગચ્છ અતી દીપતો, શ્રી જિનચંદ સરિંદ	
તાસ સીસ અતિ દીપતો, શ્રી જિનસિદ્ધ મુણિદ.	૧૦૩ નિં૦
સોલસઈ ઉગણુહુત્તરઈ લાહોરનયર મઝાર	
સાંતિનાથ સુપસાડલઈ કીધો પ્રબંધ અપાર.	૪
વાચનાચારિજ દીપતો, રાખસાર સુણુ જાણુ	
મણિરયણુ કલાનિલો, શિષ્ય મુખ્ય સુજાણુ.	૫ શિં૦
હિમધર્મ ગુણુ સાંનિધઈ, મુઝ સદા સુખ આનંદ,	
વિનયમેરૂ મુનિવર કડક, સુણુતાં શ્રાવકકૃંદ.	૬
આરિ ખંડ એ ચક્રિપદ, સરસ પ્રબંધ ઉલ્લાસ,	
કવિયણુ જનમન ગહગહઈ, ગાવતાં લીલવિલાસ.	૭

—આર ખંડ અથાય ૯૯૦ પ્રમાણુ. ૧૧-૧૮ સેં. લા. વડોદરા.

૨૨૨ જ્ઞાન (કાસ.)

(૪૪૩) સ્ત્રીચરિત્ર રાસ. ૧૬૭૦ પહેલાં રત્નાગર પુરમાં.

અંતે—

નવરધ એક નારિક રચિઉં રત્નાગર પુરમાંલિં

પંતિ કરી નિરાપજ્યો આપ્યુ મનિ ઉચ્છાલિ.

૧૮

ન્યાન ભણુષ હો ભાષ્યો સ્ત્રીચરિત્ર અર્પર

જે જ્યલ એહને છેતરધ તે નર ધન્ય અવતાર.

૧૯

—સં. ૧૬૮૯ આસો વદ ૧૩ હસ્તાકં દિને પંડિત શ્રી દર્શન-
વિજયગણ્ધિ શિ. મુ. પ્રીતિવિજય લિખિતં.

(દડરતી બાધ્યોનો ભં.)

—પ્રત લખ્યા સં. ૧૬૭૦ અમ.

(૪૪૪) યશોધર રાસ.—૩.

૨૨૩ પરમાનંદ (૧૦ વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૪૫) નાના દેશદેશીભાષામય રત્ન (સ. ૧૬૭૧ પહેલાં.)

આદિ—

એ ત્રિભુવનતારણુ તીરથ પાસ ચિંતામણીરે,

કિ વિજય ચિંતામણીરે,

ચાલિ ચતુર પ્રિઉ યાત્રિ જમ્મ ધમ ભણુષ ભામનીરે

પ્રિય સેજ વાલિ જે તારા વિકિ ધવલ દુરધરારે

તસ સીંગિ સોવન પોલિ કિ, ધમ ધમ ઘૂધરારે.

૧

*

*

*

*

અંતે—

ધમ સકલ તીરથ સખલ સમરથ પાસ ત્રિભુવનનુ ધણી,

તપગણિ જિણુષ જયકાર દીધુ તિણુષ વિજય ચિંતામણી,

ભારમલ્લરાગ વડ દ્વાળ કરી યાખ્યા જિનવર,
 શ્રી વિજયસેન સૂરિંદ સેવક પંડિત પદમાણુંદ નયકર, ૭૭
 ૪-૧૫ (વિ. ધ.)

(કચ્છનું વિજયચિંતામણિ મંદિર.)
 (વિજયસેનસૂરિ સ્વર્ગ ૧૬૭૧. તો તે પહેલાં.)

૨૨૪ અજ્ઞાતકવિ.

(૪૪૬) સુદયવચ્છવીર ચરિત્ર લ. સં. ૧૬૫૨ પહેલાં.

અતે—

સુદયવચ્છનું એહ ચરિત્ર, જે નર નિસુણુંદ સદા પવિત્ર,
 તાહં તણુંદ મનિ પૂજ્ય આસ, લહઈં સિદ્ધિ સુહ લચ્છિ વિલાસ. ૬૨
 —સંવત્ ૧૬૫૨ વર્ષે આસોજ માસે શુકલપક્ષે પ્રતિપદ્યાં તિથૈ
 દેવાલીનગરે રાંછા શ્રી પ્રતાપસિંધ વિજયરાજરે શ્રી સંડેર ગણે ભટ્ટારિક
 શ્રી યશોભદ્રસૂરિ સંતાને ગચ્છાધિપ ભટ્ટારક શ્રી ધર્મસૂરિભિઃ ચિરંજી-
 વાતઃ તત્ શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિજયસુંદર વાં શ્રી પદ્મરાજ લિપ્તં.
 (વિ. ધ.)

૨૨૫ હીરનંદન (ખં જિનસિંહસૂરિ શિં)

(૪૪૭) હરિશ્ચંદ ચોપાઈ. સં. ૧૬૭૦ થી ૧૬૭૪ ની વચ્ચે.

આદિ—

શુભમતિ આપો સારદા, સરસ વચન સરસતિ,
 અલ્લાણી સહુ વિધન હરિ, ભલો કરે ભારતિ. ૧
 ચઉતીસે જિણુવર ચતુર, નાંમ હુવધ નત નિધિ,
 શ્રી ગૌતમ ગણુધર સધર, સદા કરો સાંનિધિ. ૨
 આદીસર જિણુ ઉદય કરિ, શાંતિ જિણુંદ સુખવાસ,
 નિરમલ મતિ ઘો નેમિજિણુ, પરતા પૂરઉ પાસ. ૩

વિધન હરો શ્રી વીરજિથ, સુષ સંપદ દતાર,	
પંચતીરથ જગિ પરમડા, પ્રણમું પ્રહસમિ સાર.	૪
ષરતર ગછનાયક પરો, જંગમ જુગપરધાન,	
શ્રી જિનસિંહ સરીસર, નમીયધ સુગુણનિધાન.	૫
વિનયવંત વિદ્યાનિલો, ગણિ હીરનંદન ગાય,	
ગુરુ સુપસાયધ ગાયસું, રંગધ હરચંદરાય.	૬
x x x x	

અતે—

છેલ્લું પાનું નથી. પા. ૩૬ પં. ૧૫ આ. ક.

૨૨૬ વિદ્યાચંદ (૮૦ વીપા શિષ્ય)

(૪૪૮) +શ્રી વિજયસેનચરિ નિર્વાણ રાસ. ૧૬૭૧ પછી.

આદિ--

સરસતિ મતિ સહ નિરમલી, મુખિ ઘઉં વચન વિલાસ,	
ગાઈ તપગચ્છ રાજવી, વિજયસેન ગુણરાશિ.	૧
જગમાં જગગુરુ હીરજી, હુઓ અધિક સોભાગ,	
મહિમા મહોમાહિં ધણુક, જિમ રામમુની મહાભાગ.	૨
તાસ પાટિ ઉદયાચલિઈ, કવ્ય અભિનવ ભાણુ,	
શ્રી વિજયસેન સરિસર, જેહથી નિતસ્ય વિહાણુ.	૩
ભાગ્ય વડું શ્રી પૂજ્યનું, કુણ્ઠી ન ખંડી આણુ,	
જિનશાસનમાં જગતાં, દુઆ અધિક મંડાણુ.	૪
ખરચ પ્રતિષ્ઠા પૂજણાં, સંધ તીરથ ઉદ્ધાર,	
રાસ-ભાસ-કવિ અંધથી, તે સુણુજ્યો અધિકાર.	૫
છેહડઈ જે નિર્વાણુનક, કદ્દં લવલેશ વિચાર,	
તાત માત ગુરુ આમનઈ, નામ થકી સંભાર.	૬

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

જગમાંહિ મહિમા ગુરતણુકે જે, અતિથણુકે છઇ મઈ સુણ્યકે,
 દોષ હાય જોડી બુદ્ધિ થોડી, કામિ કોડી સહ ગુણ્યકે,
 શ્રી વિજયદેવ સુરિંદ નંદકે ભાવિ વંદકે વલી વલી,
 વર વિણુક વીપા સીસ વિધાયંદ આસા સવિ ફલી. ૫૭
 —૫૭ કુંક આમાં છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂજ્ઞ કવ્ય સંચય.
 ૧ નરાવણુ મહોદરીએ આપેલ હિપદેરા સં ૩૯૧ સ. આ. બી.

૨૨૭ ગંગાદાસ (ખ૦ જિનસિંહ—કીર્તિરત્નસૂરિ—હર્ષધર્મ—
 હર્ષવિશાલ—સાધુમંદિર—વિમલરંગ—હર્ષિકલ્લોલ શિ.)
 (૪૪૯) વંકચૂલ રાસ. સં. ૧૬૭૧ શ્રા૦ શુ. ૨ ગુર પાતિ ગામમાં.
 આદિ—

સંતિ જિણેસર ચિર જયતુ, સંતિકરણુ જિનરાજ,
 વંકચૂલ રાજ તણુકે, ચરિત કહિસુ હિતકાજ. ૧
 સુધધ મન જે પાલિસ્યધ, ગુરમુખ લેધ નીમ,
 વંકચૂલ જિમ પામિસ્યધ, રિદિ વદિ નિસ્સીમ. ૨
 ગુરવિણુ કો જાણુઈ નહી, ધરમાધરમ વિચાર,
 સુધટ ઘાટ સોનાર વિણુ, લાપ મિલધ લોહાર. ૩
 મૂરિષ કિમધ ન રંછયધ, જહ વિધિ રંજનહાર,
 હંકન કિમ ચચરિયધ, જહ વરસધ જલધાર. ૪
 ચ્યારિ નીમ ચાવા ચતુર, લીધા ગુરનધ પાસ,
 ચમતકાર ચિત ઊપજધ, સુણુતા મન ઉલ્હાસ. ૫

*

*

*

*

અતે—

સંવત સોલસકહુત્તરિ જાણિ, પાતિગામ સુદામ વખાણિ,
 શ્રાવણુ સદિ થીજધ ગુરવારિ, ગાયક વંકચૂલ સખકાર. ૧૨૧

યુગવર શ્રી જિનચંદ્રસુરિ પાટ, સેવર્ધ સુરનર મુનિવર ચાટ,
 પરવાદી ભંજન સિરિ સાટ, શુદ્ધ પરપદ જિણુવર વાટ. ૧૨૨
 યુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીસ, વિજયમાન પ્રતપદ સુજગીસ,
 રાયરાણ્ય માનર્ધ જસુ આણ્ય, એહના કેતા કર વખાણ્ય. ૧૨૩
 ભૂમિતલ મોટા અવદાત, યૂભ મહેવર્ધ જસુ વિખાત,
 આચારિજ આચારર્ધ ભલઉ, કીરતિરતન સુદ્ધિ જગતિલઉ. ૧૨૪
 હરપધરમ વાયક તસુ સીસ, વાયક હરપવિશાલ મુનીસ,
 તસુ પાટધ પરગટ ગુણનિલઉ, સાધુમંદિર વાયક સિરિતિલઉ. ૧૨૫
 તાસુ વિનેય વિમલરંગ ગણી, વિનયવંતમાહિ મહિમા ધણી,
 તિહનઉ સીસ વિનયગુણ્ય જાણ્ય, વાયક લખધિકદસોલ પ્રધાન. ૧૨૬
 તાસુ પ્રસાદધ એહ રસાલ, વંકચૂલ ગાયઉ ગુણમાલ,
 સુણુતાં ભણુતાં લીલવિલાસ, એહ સંબધ કલઉ ગંગેદાસ. ૧૨૭
 જિહાં સાગર જલ ગંગતરંગ, જિહાં કંચનગિરિ વર ઉતુંગ,
 તિહાં લગિ નંદઉ એહ સંબધ, સુણુતાં ગ્રાલર્ધ કરમહ બધ. ૧૨૮

—સં. ૧૬૮૪ પોષ વદિ ૧૦ અર્કવાસરે. પૂર્ણિમાપક્ષે યુગપ્રધાન
 શ્રી ૪ યુગવર ભટ્ટારક લક્ષ્મીચંદ્રસુરિ—પ્રથમ શિ. ગણિ શ્રી વીરવિમલ
 પ્રથમ વાયક વાચનાચાર્ય વાં શ્રી લખ્ધિવિજય તત્ શિષ્યાય શિ. સૌભા-
 યવિજય લખિત—શ્રી સત્યપુરવરે. વિ. ધ. ૫-૧૪

૨૨૮ કૃપાસાગર (નેમિસાગર—વિદ્યાસાગર શિ.)

(૪૫૦)+ નેમિસાગર ઉં નિવાંણ રાસ. સં. ૧૬૭૨ માગ. શુ. ૧૨
 ઉજ્જૈનીમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

સકલ મંગલ સકલ મંગલ મૂલ ભગવંત,
 શાંતિ જિણુસર સમરીઈ, રિદ્ધિવૃદ્ધિ સવિસિદ્ધિ ધરણ્ય,

મહિમંડલ મહિમાનિલો, પાપ વ્યાપ સંતાપ વારણ,

ઉજ્જેણીપુર જિન જયો, પ્રગટ અવંતી પાસ,

કામકુંભ જિમ પૂરવે, કવિયણુ કેરી આસ. ૧

નેમિસાગર ૨ નામ અભિરામ,

કામિતપૂરણુ અભિનવો કલ્પવેલિ સમ સદા કહીઈ,

જપતાં જગિ જસ વિસ્તરિં લલિત લીલ આનંદ લહીઈ,

વર વાચક પદવીધર, અંગિકર્ય યુર આણુ,

જિમ હૃદ તિમ કવિ કહિં, તેહતાણું નિરવાણુ. ૨

x

x

x

x

અતે—

લાલ ૧૦ મી. રાગ ધન્યાશ્રી.

જય જય સાધુ શિરોમણી, નેમિસાગર વર નામોણ,

કામિતપૂરણુ સુરતર, વાચકવંદ લલામોણ. ૧૨૯

x

x

x

x

સંવત સોલ બિહુતરઈ નયર ઉજ્જેણી મઝારણ,

માગસિર શુદિ વારસ દિને યુણિહ શ્રી અણુગારોણ. ૧૩૪

વાચક વિદ્યાસાગર, તાસ પંચાયણુ સીસોણ,

વિયુધ કૃપાસાગર કહિં પૂરો સકલ જગીસોણ. ૧૩૫

—લિ૦ સં. ૧૭૭૦ શ્રાવણ વદિ ૫ યુધે મુનિ જયસામાગ્ધેન

પા. ૬-૧૩ નં. ૩૪-સન ૧૮૭૭-૭૮ ડે. કે.

૨૨૯ રાજસાગર ઉ. (પી. ધર્મસાગરસુરિ-વિમલપ્રભ-

સુરિ-સૌભાગ્યસાગરસુરિ શિ.)

(૪૫૧) લવકુશ સસ. સં. ૧૬૭૨ જેઠ સુદિ ૩ યુધ.

અતે—

સંવત સોલ વરસ બહુતરી જેઠ સુદી પુષ્કર,
તિથિ ત્રીજનિં દિનિં રાસ પૂરણ એહવું મંગલકાર. ૨

નગર થિરપુર રૂઝડું, જિહાં કરમ કમલાવાસ,
જિહા વસઈ વડ વ્યવહારીઆ મતિ ધર્મ ઉપરિ જાસ,
પીપલ ગચ્છિં ગુર વડા શ્રી શાંતિસુરિ મુર્ખેણુ,
પ્રતિભોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિકાણુ. ૩

તાસ અનુકમિ પાટિ પ્રગટયા શ્રી ધર્મસાગર સુરિ,
શ્રી વિમલપ્રભ સરીસ પ્રણયું, હુઈ આણુંદ પૂરિ,
વિપુલ વિદ્યા ધરમદ્વતા અધિક જસુ ઉપગાર,
જેણિ ટાલ્યા હિત કરી અગન્યાનના અધકાર. ૪

જેણિં ચાપ્યા સુરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગર પાટિ,
જિનવચન મારગ દાખવઠ પ્રીછવઠ પુણ્યહ વાટ,
વીનવઠ વાયક રાજસાગર રાસ એહ રંગિં મુદા,
નરનારિ ભાવિ સંબલઠ તસુ સંપંજઈ ધરિ સંપદા. ૫૦૫

—ઇતિશ્રી લવકુશ રાસ સંપૂર્ણ:—અંચા. ૯૦૦ પત્ર ૧૨ હા. બં.

પાટણુ ડાખડો ૮૩.

(૪૫૨) પ્રસન્નચંદ્ર રાજપિં રાસ. સં. ૧૬૯૮.

પત્ર ૧૫ હા. બં. પાટણુ ડા. ૮૩

૨૨૯૬. કીર્તિવિજય (૧૦ કાનલ શિ.)

વિજયસેનસુરિ નિર્વાણુ સજ્જાય.

આદિ—

જવહરી સાચોરે અકબર સાહજોરે—એ ટાલ.

સરસતિ ભગવતિ ચિત ધરીરે, પ્રણમી નિજગુર પાપરે,

હીર પટોધર ગાયતાં રે મુઝ મનિ આણુંદં ચાયરે,
તું મનગોહન જેસગજરે.

૧

x x x x

અતે—

કલથ.

હીર પટોધર સંધ સુખકર વિજયસેન સરીસરો,
મેં થુપ્યો સર સવાહ અવિચલ મિરદ મહિમામંદિરો,
જમ પાટિ પ્રગટ પ્રતાપ દીપે વિજયદેવ દિવાકરો,
કાનજ પંડિત સીસ કીરતિવિજય વંછિતકરો.

૪૭

—૪-૯ માં.

(વિજયસેનસરિ—સ્વ૦ ૧૬૭૨ માં થયા ત્યાર પછી તે સમામાં
આ થયેલ છે.)

૨૩૦ લાલવિજય (૧) (ત. વિજયદેવસૂરિ—શુભવિજય શિ.)

(૪૫૩) જ્ઞાતાધર્મ ઓગણીસ અધ્યયન સઝાય. સં. ૧૬૭૩
આષાઢ વદ ૪ રવિ છઠીઆઝામાં.

અતે—

સંવત સોલત્રિહંતરિ સંવતસરે, આહિતવારે આસાઢ માસે,
શુભવિજય શિખ્ય લાલવિજય એણિપરે કહે ભણે ગુણે
તે સુખીય ચારો.

૧૦

—ધતિ પુંડરીક કુંડરીક રિપી સઝાય.

તપગત્રિ પાટ પરપર આવ્યા, સુધર્મ ગુરથી ભાવ્યા,
શ્રી વિજયદેવ સરીધર રાજે, સોલત્રિહંતરિ છાજે.

૬

આસાઢ વદિ ચોથે દિન આવે, છઠીઆઝા માહે આવે,
રવિવારે એ અર્થ વિચારો સાંભળતાં સુખ ચાયે.

૭

શુભવિજય પંડિત સુખકારી, તાસ પ્રસાદિ જાણી,
સઝાય એકવીસ આસ પુરો મુજ, લાલવિજય કહી વાણી.

૮

સિદ્ધાંત વાણી સરસ જાણી આદર આણી ભણીએ,
ભાવે ભવીયણ કહે એમ કવિયણ કાન દેધને સુણીએ. ૯

—સર્વરસ સમય ત્રિયાત્ર ૭૫૦ પ્ર. કા.

(૪૫૪) નંદન મણિયાર રાસ. વિદ્યા.

૧+ ધી સઝાય. ૧૦૨ સ. મા. બી.

૨. સુદર્શન સ. સં. ૧૬૭૬ માગશર-કડીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુરુપદપંકજ નમી હું માગું વચન વિલાસ,
સુદર્શન શિખલ વખાણીધ, હું છું તુમ્હ પાયે દાસ.

x x x x

અતે—

સંવત સોળ સિલોતરે, માગશર કડી મઝારિ,
શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઈ, શીલે કામ કીધું ઉદાર. ૪૧

જે ગાવે વાંચે નિરમલા તે પામે સંપદ કોડિ,
શ્રી શુભવિજય શિષ્ય ધમ ભણુધ, લાલવિજય નમે કરજોડિ. ૪૨

આ. ક.

—લિ. ઝ. વીરજી પદનાથ ઝ. પ્રેમજી ૨-૧૪ મારી પાસે

પ્રત છે.

૩. વિચાર સ. ૫ કડી.

આદિ—પ્રથમ ધર્મ સહગુરુ નામ, જિન મનવંછિને કામ,

અતે—શુભવિજય સીસ લાલવિજય કહે, સુમગડંગ વૃત્તિથી લહઈ. ૫

૪. ભરતખાહુબલ સ. ૩૧ કડીની.

અતે—

તપમચ્છનાયક સુંદરે, શ્રી વિજયસેન સરિશય,
સોહગ તિહાં વાચકવરે, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવચાય.

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયા સીસ, શુભવિજય પ્રણમે નિસિદ્ધીસ
લાલવિજય કહે ઇણિ ધ્યાને રહી, બાહુબલિની પરિ મુગતે જઈરે. ૩૧

—પત્ર ૨ શ્લો. ૩૦ દા. ૨૩ લીં.; ૨-૧૬ મારી પાસે છેલ્લું
પાતું છે.

૫ કચવજા ઝડપિ સ. ૧૪ કડીની.

અતે—

એ હવેં વિર આબ્યા, સાતે સ્ત્રી જૂઓ સાથે,

દીક્ષા લીધી તિહાં સાચા શ્રી ગુર હાથે.

પાલે એકમન્નાં કરમ સવેં તિહાં ટાલી,

કેવલ પામીને લહર્યે મુગત લટકાલી

લટકાલી તિણેં મુગતજ પામી, તેતો દાન પ્રભાવે,

ઉતમના ગુણુ લેછ દેછ કર્યો સત્રાય સુભભાવેં

શુભવિજય પંડિત પાય સેવી, લાલવિજયેં કહેં પ્રાણી,

ભાવસહિત દીઓ દાન ભલીપરેં, હીયડેં ઉલટ આંણી. ૧૪

(આમ દરેક કડી ૮ ટુંકની છે) લિં શ્રી પુરખંદિરે. ૩-૧૧
મારી પાસે છેલ્લું ત્રીજું પાતું છે.

કલ્યાણસાગરસૂરિ. (આં.) જુઓ નં. ૪૪ પૃષ્ઠ ૪૭.

વીસ વિહરમાન રતો

પત્ર ૪ દા. ૨૩ લીં.

અગડદતરાસ. (સં. ૧૬૪૪ થી ૧૭૧૮ સુધીમાં.)

(અંચલમચ્છના પાટ પર ૬૪ મા કલ્યાણસાગરસૂરિ થયા. લેલાડો
મામે કોણરી નાનિગની સ્ત્રી નામિલદેના કોણુ નામે પુત્ર સં. ૧૬૩૩
અં જન્મ્યા. સં. ૧૬૪૨ માં ધવલપુરે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૪૪ માં
અમદાવાદમાં આચાર્યપદ, સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં મન્દેશ્વર પામ્યા.
તેમણે કન્હદેસના અધિપતિને પ્રતિબોધ આપી આહેડ-શિકાર મકાવ-

રાખ્યો. તેમના ઉપદેશથી નવાનગરમાં સં. ૧૬૭૬ માં લાલન ગોત્રે ઓસવાલ યાત્રિના શા. વર્દમાન પરમસીએ નવલાખ મહમુદી ખર્ચાને એક મોટા જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં ૯૧ મોટાં બિંબ બરાબ્યાં તથા ૪૪૧ બીજાં બિંબ બરાબ્યાં તેમજ તે શેડે શત્રુંજયપર એક મોટું જિનાલય કરાવ્યું ને બીજાં સાત દેરાસરની ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. વળી સં. ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૮ રવિએ નવાનગરવાળી ઓસવાલ યાત્રિના નાગડાગોત્રના શા, રાજસીએ ૫૫૧ જિનબિંબ બરાવી એક મોટું બાવન-જિનાલયવાળું ચૈત્ય કરાવ્યું તેની પ્રતિષ્ઠામાં આ આચાર્ય હતા. તે રાજસીએ એક દેરાસર ઉપર નવ લાખ મહમુદી ખર્ચાં. અને બીજા મોટા ૨૧ પ્રાસાદ કરાવ્યા તેનીપર ૮૪ લાખ કોરી ખર્ચાં આ આચાર્ય આગરામાં ચોમાસું હતા ત્યાં એમના ઉપદેશથી કોનપાલ અને સોનપાલે ધણું ધન સાતક્ષેત્રે વાવર્યું—શ્રી સમંતશિખરજીર્નો-સંધ કાઢ્યો ને યાત્રા કરી સં. ૧૬૭૧. આ આચાર્ય સં. ૧૭૧૮ માં જુનમાં ૮૫ વર્ષની ઉમરે સ્વર્ગસ્થ થયા. વધુ વૃત્તાંત મોટી પદાવલિમાં તેમજ તેમનાપર ઉદયસાગરે રાસ સં. ૧૮૦૨ માં રચેલો પ્રગટ થયો છે. તેમાંથી જોઈ લેવું. ૫. ૪૭-૫૨ કલ્યાણસાગર આપેલ છે તેજ આ અંચલગચ્છીય હોવા ધટે તેથી આને જૂદો નંબર નથી આપ્યો.

૨૩૧ ઉદયમંદિર (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-પુણ્યમંદિર શિ.)

(૪૫૫) ધ્વજજુજંગ આખ્યાન સ. ૧૬૭૫ કા. શુ. ૧૩ સોમ.
સેરવાટપુરમાં

અતે—

સંવત સોલ્લપચોતરે રે, કારતિક માસ મચ્છરિરે,	
સુદ તેરસ અતિ ઉજ્જીરે, સોમ સુતન બલો વારરે.	૧૦
વિધિપદ્ધ મહાગુરુ રાજ્યોરે, સોહે નિર્મલ નાથુરે,	
દ્વિદિન મહિમા દીપતોરે, જિમ ઉદ્યાચ્છે બાંધુરે.	૧૧

કલ્યાણસાગર સરીસરે, સકલકલ્યા ગુણ કાંભરે,
નાનિગનંદન સુંદરે, મોહન (કોડણ) શ્રીગુર નામરે. ૧૨
તાસ પક્ષ પંડિતવરે, પુન્યમંદિર મુનિરાયરે,
વિનય તેહના વીનવેરે, હિંદ્યમંદિર ધરી સાયરે. ૧૩
રાસ રમ્યો ખતે કરીરે, સેરવાટપુર માંહિરે,
નરનારી ને સાંભલેરે, તસ હોઈ અધિક ઉછાંહિરે. ૧૪

—સકલપંડિત શિરોત્તમ ભૂભામિનીભાલસ્થિતોપમાન પંડિતોત્તમ
શ્રી ૨૧ શ્રી લખિવિનય ગણિ શિષ્ય સકલગણિગળેંદ્રગણિ સુંદર-
વિનય ભાઈશ્રી પં શ્રી શાંતિવિનય ગણિ લિખિતં મુનિશ્રી નેમવિનય
વાચનાથે લિખિતં પુસ્તક શ્રી શાંતલપુર નગરે. (પત્ર ૭ પ્ર. કા.)

૨૩૨ ધર્મકીર્તિ (ખ૦ ધર્મનિધાન શિ.)

(૪૫૬) નેમિરાસ સં. ૧૬૭૫ કા. શુ. ૫ રવિ

આદિ— હું બલિહારી નદવા એહની દાલ.

સરસાતિ માતા મુઝ બણી, દેને અવિરલ ગુદિ વિસાલકિ,
નેમિ તણા ગુણ ચિત્ત ધરી, પમાણું રંગદ અતિહિં રસાલ કિ. ૧
સીલસિરોમણિ નેમિજી, ગાઠસુ હું જિણુવર મુખકારકિ,
સીલ મુજસ જગિ વિસ્તારઉ, બાદવકુલનઉ એ સિણુગારકિ. સીલ ૨

✱

*

*

*

અતે—

ખરતરગણિ ગુર ગુણનિલઉ, જુગપ્રધાન જિણુચંદ મુણિંદ કિ,
પાઠક ધરમનિધાનજી, ધરમકીરતિ મનિ ધરિઅ આણુંદકિ. ૭૦
સોલહસયપચ્છતરઈ ફાગુણ સુદિ પંચમિ રવિવારકિ,
રાસ ભણઉ જિણુવર તણઉ, સયલ સંધનઈ મંગલકારકિ. સી. ૭૧

—૩-૧૫ સેં લા. નં. ૨૨૩૩.

૨૩૩ વિવેકવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-ઋદ્ધિવિજય-
ચતુરવિજય શિ.)

(૪૫૭) રિપુમર્દન રાસ. ૧૬૭૫ (?) વડાવલીમાં
આદિ—

થંભણુપુર વરપાસ જિણુ, હું પ્રણમું તુમ જ્ઞાય,
વામાનંદન નામથી, પરમ પાતું સુખદાય. ૧

સરસતિ ભગવતિ આપયો, મુઝનઈ જુદ્ધિ પ્રકાસ,
કાલિદાસ જિમ માધ તિમ, તિમ ઘો વચનવિલાસ.

* + * *

અતે—

દાલ આવો આવોરે સહીઓ ઉપાસરે આવો એ દેશી.

ગાયા ગાયારે ઉત્તમના ગુણુ ગાયા, સુખસંપતિ બહુ પાપારે,
ઉત્તમના ગુણુ સુણુસેં ભણુસેં તસ ધર ઋદ્ધિ સવાયારે. ૧

દાન સીલ તપ ભાવના કહીઈ, એ જગમાં સહી ચ્યારેરે.
એ ચ્યારેથી અધિકો નાણુ, સીલ વડો સુખકારે. ગા. ૨

શીલ પાણુ રિપુમર્દન રાજ, તો તસ રિદ્ધિ સવાધરે,
ધમ નણુને સંજમ પાલો. પ્રાણી તુમે સહુ કોધરે. ૩

સીલઉપદેશભાલાથી લીધો, એહનો સહી અધિકારે.
પંડિત સોઈ શેષીને કર્યો, જે હોવે ખોવટ લગાર. ૪

જેહવી જુદ્ધિ તેહવી ચતુરાર્ધ, આવે તેહવી વાંણીરે,
રંકે નણુ હું ધનવંત સબલો, તે સવિ મથ્યા નણુરે. ૫

અધિકું ઓહું જે મેં ભાણું, તે મુઝ મિચ્છા દુકકરે,
એક ધ્યાને કરી જોડ્યો, એહનો રાસ ધણું અમુલકરે. ૬

સતરસહસ ગુજરાવી સોહાવઈ, પાટણુ બારોસારે,
ગામ વડાલવી અતિ ધણું સારું, ધરમી લોક દાતારે. ૭

સંભવનાથ તણું પરસાદે, ચોપછ સરસજ કીધીરે,	
શ્રી જિનનો દીદાર લહીને મુઝ મનવંછિત સિદ્ધિરે;	૮
સંવત ચૈકસૈલાદિક રાગા, ગાની નામ ધરીજરે,	
ભાસ વ્યંક અણુઆલીતિય સીવા, વાર ભલો લૂગુ લીજરે;	૧૦
સકલ ભદારક જનોપમ સોહે શ્રી હીરવિજય સૂરીયાયારે,	
અકબરને બોધ દહને, શ્રી જિનધર્મ પતાયારે.	૧૧
તાસરે સીસ અતિ ધણું રૂઝા, ઋદ્ધિવિજય મુખકારે,	
તાસરે સીસ પડિત ગુણુભરીઆ, ચતુરવિજય શિષ્ય સારરે.	૧૨
રાગ ધનાસી દાલ સતાવીસ, રિપુમર્દન ગુણુ ગાયારે,	
વિવેકવિજય કહે મુણુતાં સહુને, આણુંદઋદ્ધિ સવાયારે.	૧૩

—૧૮-૧૫ ગ્રંથમાન ૭૦૦ નં. ૩૭ દ્વા. ૨૫ લીં.

૨૩૪ જયસોમ (ખ. પ્રમાંદમાણિક્ય ગણિ શિ.)

(૪૫૮) ભાવના સંધિ સ. ૧૬૭૬ વીકાનેરમાં.

આદિ—

આદીસર જિણુવર તણાં, પદપંકજ પણુમેવિ,	
પભણિશુ બારહભાવના, સાનધિ કરિ શ્રુતદેવિ.	૧
દાન દયા જપતપ ક્રિયા, ભાવ પખર્ષ અપ્રમાણુ,	
લૂણુ વિણુ જિમ રસવતી, એ શ્રી જિનવરવાણિ.	૨
દાન શીલ તપ દોહિલા, કરતાં દૂસમકાલિ,	
ભાવના ભાવઉ ભવિકજન, પુણ્યસરોવરપાલિ.	૩
અનિલપણુઉ અશરણુપણુઉ, ભવસરૂપ એકત્વ,	
અન્યથઉ વલિ અશુચિપણુ, આશ્રવ સંવરતત્વ.	૪
નવમી નિર્જર ભાવના, ધર્મ સુરભોઝ સભાવ,	
બોધિ દુલભ પરભવ છતી, બારહ ભાવન ભાવિ.	૫

*

*

*

*

અતે—

ઘલ.

ધણિપરિ બાહરે ભાવન ભણી, આણુ જિનંદતણી મનિ આણી,
અહનિસિ જેહ ધરધં મનમાહિ, તે શ્રી જિનવરધર્મ આરાહધ. ૭૦
રસવારિધિ રસ સહસ વરસધ, વીકાનપરિ નપરિમન હરસધ,
શ્રી જિનચંદ્રસરિ ગુરરાજધ, એહ વિચાર ભણ્યહ હિતકામધ. ૭૧
પ્રમેહમાણિક ગણિ સુહગુર સીસ, ગણિ જ્યોત્સોમ કહધ સુજગીસ,
આદીસર સુરતર સુપસાધ એહ ભણ્યતાં સવિ સુષ થાઅધ. ૭૨

—૪-૧૧ ક. આ. (મારી પાસે છે.)

૨૩૫ મનોહરદાસ (વિજયગચ્છ શુભસૂરિ-દેવરાજ
—મુદ્દિહાસ શિ.)

(૪૫૯) યશોધર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૬ આવણ વદ ૬ ગુર દશેપુર (મંદસોર)માં.

આદિ—

વસ્તુ

ઋષભ જિણુવર ઋષભ જિણુવર નાભિરપનંદ,
મરદેવ્યા ઉવરયં રયણુ કોડિ દેવ જસ સેવ સારય,
દિંદ્ર ચંદ્ર સેવયં સદા, અલિય વિધન સવ દૂરિ વારઇ,
શ્રી શાંતીધર શાંતિકર, પાસ જિણુદં દયાલ,
તસ પદપંકજ નમવિ કરિ, ચરિત રચિસ સુવિશાલ, ૧
વીર જિનવર વીર જિનવર પ્રણુમિ વંદુ બાય,
સાસનપતિ જિનવર જયો, દિંદ્રકોટિ સુગરણુ નિરતર,
ભકિતભાવ નિર્ભર સદા, નમઈ ચંદ્રનાગેંદ્ર ગણુધર,
પુંડરીક ગોપમ પ્રમુખ, નમીઈ સકલમુણિંદ.
રાય જશોધર ચરિત વર, પમણિસુ પરમાણુદ. ૨

*

*

*

*

અતે—

શ્રી જિન વીર કહિહં સંખધ, ગોતમ આગણિ એહ પ્રખધ,
હિંર્યા તણ દયા આહર, જિમ ભવસાપર હેલાં તર. ૪૩

ગુરુ મુખથી જાણ્યો જોહવડ, તેહવડ રચ્યો નહી કાંઈ નવડ.
 એ સંબંધ સદા સુખકાર, બાણતાં મુણતાં જ્યજ્યકાર. ૪૪
 સંવત સોલહહત્તરઈ સાર, આવણુ વદિ પછિ ગુરુનાર,
 દશપુર નવકણુ ખાસ પસાય, રચ્યો ચરિત્ર સખા સુખદાય. ૪૫
 વિજયગાંધિ ગુણસરિ સૂરીદ, જય દરસણુ હુઈ પરમાણુદ,
 શ્રી મુનિ દેવરાજ સુખકંદ, તાસ શિષ્ય મહિદાસ મુનીદ. ૪૫
 તસ પદપંકજ સેવક મદા. મનોહરદાસ કહઈ મુનિ મુદા,
 જા મંદિર અવની થિર રહઈ, તાં લગિ એ ચરિત્ર ગહગહઈ. ૪૬
 રાય જસોધરતણો ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ પુણ્ય પવિત્ર,
 એ ચરિત્ર નરનારી બણઈ, તેહનઈ લિક્ષમી ધર આંગણુઈ. ૪૭

—સં. ૧૬૮૫ વરષે આસાઢ સુદિ ૯ રવિવારે લિખિતં રામપુરા
 મધ્યે. ૩૧-૧૨ સં. લા. વડોદરા નં. ૨૨૧૪.

૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ (ખ૦ સાધુકીર્તિ-હેમસૂરિ શિ.)

(૪૬૦) ગુણકરંડ ગુણાવલી સં. ૧૬૭૬ આસો શુ ૧૩ વિજયપુરીમાં.

આદિ—

રાગ અસાવરી.

પ્રણમુ ચોવીસે જિનપાય, વાલી ભાવિ વંદુ ગુરુ પાય
 પુન્યતણાં ફલ કહિસું હેવ, સાનિધિ કર્યો શ્રી શ્રુતદેવ. ૧
 પુન્યઘ ધણા કણુ કંચણુ રિધ્ય, પુન્યઈ પાંખીજિ સર્વ સિધ્ય,
 પુન્યઈ ઇહ મિલિ સયોગ, પુન્યઈ હોઈ મનવહિત ભોગ. ૨

*

*

*

*

અંતે—

૧૬ મી દાલ ધન્યાસીરાગ.

x

x

x

x

સંવત્ સોલહ છાતિરઈ પ્રથમ મેહઈ આસો ખાસ,
 વિજયપુર તેરસ્ય દિનઈ, સંધ અનુગતિ ઉલ્લાસ.

૧૮૨

શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક ભલા, શ્રી જિનરાજ સૂરોદ,	
શ્રી જિનભદ્ર સાખી વઘ, બિહાં વઘવઘ મુણીદ.	૧૮૩
શ્રી સાધુકીરતિ પાઠકવર, નાણુ ચરણું ભંડાર;	
શ્રી હેમસૂરિ વાયક વર, તાસુ વિનય ગુણધાર.	૧૮૪
તસ પય પંકજ સેવક, જ્ઞાનમેર કહિ એમ,	
ઢાલ ધન્યાસી સોલમી, સુણતાં હોવધ સર્જ પેમ.	૧૮૫
પંડ ત્રીજઈ તપ ગુણ કલા, સુણીજે ભાવના ભાવતિ,	
રિધિ વૃધિ સંપદ સવે, મનવંછિત આવતિ.	૧૮૬

—તૃતીયખંડે તપોધિકારે ગુણકરંડ ગુણાવલી અધિકાર—સં. ૧૭૦૨

પો. સુ. ૫ બૃગૌ લિ. ૮-૧૩ (વિ. ધ.); પાનાં ૬-અમ.

—પંડિત ગજરત્ન લિપિતં સંવત ૧૭૧૧ વર્ષે શુભંભવતુ શ્રી
જલો (૨) મહાગઢ દુર્ગ મધ્યે લિપતં. ૫-૧૭ જૈ. એ. નં. ૧૧૩૯

૨૩૭ મતિસાગર-(આગમ ગાં ગુણમેરૂ શિ.)

(૪૬૧) સંમહિણી-ઢાલખંધ સં. ૧૬૭૫ પોષ માસ.

આદિ—

અરિહતાદિક પંચ જે, પરમેષ્ઠી પ્રધાન,	
નમું નિરંજન ચિત્તરયું, માગુ અવિચલ માન.	૧
કરમીરનિવાસિની, સરસતિ સમરૂં માય,	
તાસ ચરણુ ભાવઈ નમી, કરૂં કવિત ઉચ્છાહિં.	૨
સદગુરૂ પદપંકજ વલી, વાંદું ભાવ સહીત;	
તાસ તણે સુપસાહલે, વાધે અવિચલ મતિ.	૩
એક મનાં આરાહીઈ, શ્રી ઉદયરયણુ સૂરોદ,	
તસ પટોધર દીપતાં, આગમ ગચ્છ દીણુંદ.	૪
શ્રી સૌભાગ્યસુંદર સૂરિની, અનુમતિ લહી ઉલ્લાસિ.	
શ્રી સંમહિણી સત્તનું, રાસ રયું સુપ્રકાસ.	૫

પહેલું દાર ચઉત્રીસ જે, અનુક્રમે કહું વિચારિ.
સાવધાન સહુ કો સુણો, એહું સત્ત અનુસાર.

*

*

*

*

અતે—

આગમ ગણિ મુનિવર મુગુટ, શ્રી હિમવત્યણ સુરિરાય,
શ્રી સોભાગસુંદર સુરિગર, કષ્ટદુઃખા કહિવાય. ૪૩
તસુ પરિવારધ ગહગહધ પડિત શ્રી ગુણમેર,
સકલ કલાધ દીપતા, મહિમા જસ ભડમેર. ૪૪
તાસુ સીસ ભાવિધ કરી, રચિઓ રાસ સુવિચાર,
સંવત સોલ પંચોત્તરધ, પોષ માસ ઉદાર. ૪૫
પહિલુ અક્ષર મન તણું, બીજઓ ચતિનું નાણિ,
મનસા ત્રોગુ આણુયો, સુચર્ધ વધરિગ આણિ. ૪૬
વધરિગરનું પંચમુ, એહજિ કવિના નામ,
શ્રી છરાઉલિમંડણું, કરે તેહનધ પ્રણામ. ૪૭

—ઉપાધ્યાય શ્રી રતનસાગર ગણિ શિષ્ય પદમસાગર ગણિ શિષ્ય
ધિર્મસાગર પઠનાર્થ. (ચેનસાગર ભં. ઉદયપુર.)

—સં. ૧૮૭૭ ના વર્ષે માહ સુદિ ૧૫ દિને જૂગુવાસરે તૃતીય
પ્રહરે શ્રી પાલજીપુર નયરે શ્રી પાલવીયા પાર્શ્વનાથજી પ્રસાદાત્ લિખિત
અંથાઅથ ૮૨૩ શ્લોક-૨૮-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૯૯૨.

૨૩૮ ગુણસાગર સૂરિ (વિજયગચ્છ-વિજય ઋષિ-ધર્મ-
દાસ-ખેમજી-પદ્મસાગર સૂરિ શિ.)

(૪૬૨) હાલસાગર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ શુ. ૩ સોમ કુર્કેશ્વર ગામમાં.

આદિ—

શ્રી જિન આદિ જિનેશ્વર, આદિતણે દતાર,
યુગલા ધર્મ નિદારણે, વરતાવણુ વિવહાર.

૧

- શાંતિ સકલ સુખદાયકો, શાંતિકરણ સંસાર, ' ૨
અરતિ અસુખ દુષ્પ આપદા, આરિ નિવારણહાર.
નેમિનાથ મતિ નિરમલી, અનમન મારણ દેવ,
બાલ બ્રહ્મચારી પ્રભુ. સુરનર સારથિ સેવ. ૩
પારસ પારસ સારિખંડ, સુખ સંપતિ દાતાર,
સુદોષદ્રવ ટાલણો, નામિ સદા જયકાર. ૪
વીરસ્વામિ ત્રિભુવનતિલો, ગુણગણિનુ ભંડાર,
તીર્થંકર ચંડવીસમુ, શાસનનો સિંહુમાર. ૫
કાલ અતીતઈ જે દૂઆ, વર્તમાન જિન ઇસિ,
હોણહાર ને સદ્અના, ચરણ નમું નિસદીસ. ૬
ગણહર ગૈાતમ ગુણનિલો, લખિંધપાત્ર સુવિચાર,
પનરઈ સધરે તિડોતરાં, દીધો જેણિ આહાર. ૭
કામધેનુ ગો શબ્દથી, તલઈ તરે સુરવૃક્ષ,
મમઈ જુ મણિ ચિંતામણી, ગૈાતમ સ્વામિ પ્રત્યક્ષ. ૮
દેશિ દેશાંતર કાં ભમઈ, મૂરિષ લોચ અપાણુ,
ધરિ બચકાં હરિ પોરસો, ગૈાતમ કેરો ધ્યાન. ૯
બ્રહ્મણી બ્રહ્માસુતા, સારદમાત પ્રણામ,
કરિ આશુ મતિ નિર્મલો, જિમ પામું કવિ નામ. ૧૦
કવિવાણી વાર કહી, જસ તૂડી તું માય,
તૂઝ તૂઝા વિણુ બોલણો, મૂરિષમાંહિ કહાય. ૧૧
પદઈ ગુણઈ મતિ આગત્તા. રાજસભા સનમાન,
લહઈ નિવાળ્યા તાહરા, મોટિમ મેરે સમાન. ૧૨
માત મયા કરિ સાંભલે, સેવકની અરદાસ,
તિમ કરિ જિમ પદ્મચંદ્ર સહી, માહરા મનની આસ. ૧૩
ગુર નમીયઈ ગુરતાબણી, ગુરવિણુ ગુરવા નાહિ,
ગુર જનનઈ પ્રગટક કરઈ, લોક ત્રિલોકાં માહિ. ૧૪

ગુર કારીગર સારિખા, ટાંકી વચન વિચાર,	
પાથરથી પ્રતિમા કીયા, પૂજા લહણ અપાર.	૧૫
અધકાર અમાનતા, માન શલાઈ સાર,	
ફેરિ કીયા જગિ દેખતા, ધનિ ગુરના ઉપગાર.	૧૬
તીર્થકર મણુધર સદ્, સારદ સગુર સકામ,	
સદ્ મિલી મુઝ આપિયો, કાવ્ય કલા અભિરામ.	૧૭
ઉત્પત્તિ શ્રી હરિવંશની હલધર કૃષ્ણનરેસ,	
નેમ મદનયુગ પાંડવો, ચરિત બાહુ સુવિશેષ.	૧૮
યાદવ કથા મોહામણી, જે સુણિસી નરનારિ,	
તીર્થનો ફલ પામસે, નહિ સદેહ લગાર.	૧૯

x

x

x

x

અંતે—

ગચ્છ સ્વચ્છ પ્રણામસૂરે, વિનયવંત વિશેષ	
શ્રી વિનયગચ્છ રાજ્યા, કાંઇ દીપેરે ગુરુધર્મ નરેસ.	કિ. ૧૯
વિનયઋષિ વિદ્યામલારે, ધર્મદાસ મુનીશ	
ક્ષિપ્રાસાગર ખેમજી, કાંઇ જેહનીરે જગમાંહિ જગીસ.	૨૦
પદ્મસાગર સૂરિજીરે, સુજસ જસુ ભરપૂર,	
પાય પ્રણુમી પ્રભૂતણા કાંઇ, પમણેરે ગુણસાગર સૂરિકિ.	૨૧
સંવત્સર સોલસ છહોતરીરે માસ આવણુ સુદિ	
તિજ સોમ સમુતારા, કાંઇ વાસરકે વાડ અવિરૂદ્ધ.	૨૨
કુર્કટેશ્વર નગરમારે, પાસ સામી પસાય	
સંધને ઉચ્છકપણુઈ કાંઇ રચિયોરે મેં ચરિત સુભાય કે.	૨૩
હાલસાગર નામશ્રી, હરિવંશનો વિસ્તાર,	
શુદ્ધ ભાવે સાંભળે, કાંઈ પામેરે સુખ સંપતિસાર કે.	૨૪
એકસો એકાવનેરે, હાલનો સોભાગ,	
આદિતો આસાવરી, કાંઇ અંતેરે ધન્યાસી રાગ કે,	૨૫

જન્મ લગિ ગિરિ મેરજીરે, સકલ ગિરવર ઇસ,
તમ લગે હરિવંશ એ, કાંઈ થાભ્યોરે થિર વિસવાવીસ.

કલસ.

શ્રી હરિવંશ ગાયો સુજસ પાયો, જ્ઞાનપુદ્ધિ પ્રકાસનો
પાપ ત્રાહો ગયો નાહો, પુન્ય આયો આસનો
કરત પુત્ર કલત્ર કમલા પદત સુશુત સોહામણો,
પૂજ્યશ્રી શુણ્વસરિ જપે, સંધરંગ વધામણો.

૨

—ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રખંધે નવમો અધિકાર-અંચાત્રંચ શ્લો. ૫૭૫૦

લિ. ૧૭૫૮ માધવમાસોત્તમ માસે પૂર્ણિમા ગુર ભાણવડાએ લિ.

—લિખિતં મુનિ રાજચંદ્રેણ-પદનાથ સંધવી શ્રી નાનજી તત્પુત્ર
સં, શ્રી હીરાનંદ, તદ્ભાર્યા અનેક ધર્માનુષ્ઠાન કાર્યા સંમગ્નિ મનરગદે.
શ્રીરસ્તુ, કલ્યાણમસ્તુ, લેખક પાઠકયો શુભં ભૂયાસ્તાં. ૧૦૧-૧૬ અનત.

—ધૃતિશ્રી ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રખંધે નવમોધિકાર સંપૂર્ણ: સં.
૧૭૨૯ કાર્તિક સિત ૧૩ દિને ગુરવારે પં. શ્રી ૫ વિજયહર્ષગણિ શિ.
ગણિ સાધુવિજયેન લિખિતા પ્રતિરિયં. સ્વશિષ્ય મુનિ પદાવિજય વાચ-
નાથે. ૮૦-૧૮ મો. ૧, ૨.

—સં. ૧૮૮૪ ના આસો શુદ્ધિ ૨ શુકલપક્ષે લિખિતં ઋ. સુંદરજી
સંધજી સીષ ઋ. પ્રેમજી ત. ઋ. હીરાચંદ્રજી. શ્રી. જેતપૂર મંધે રાસ
પુરો લખો છે. પા. ૧૦૭-૧૪ મારી પાસે આ અધૂરી પ્રત છે. આ
સિવાય બીજી બે પ્રતો છે પણ તેપણુ અધૂરી છે.

(૪૬૩) કૃતપુણ્ય (કયવન્ના) રાસ સં. ૧૬૭૬.

અતે—

૨૦ મી ઢાલ.

*

*

*

*

ઇમ સુણી વયરાગીઉજી, જેઠો નંદન થાપિ,

ધરનર્ધ ભારિ પેત સાતમધ, એ ધન બહુલઉ આપિ. મં. ૨૮

વર્ધમાન જિન હાથિ લીધો, કયવન્નર્ધ વ્રતભાર,

સ્વર્ગ પંચમર્ધ હોષ ચવીર્ધ, પામીસધ ભવપાર.

મં. ૨૯

દાલ ભલી પણુ વીસમીજી, દાન દીધાથી જોઇ,

શ્રી ગુણસાગર સરિજરે, સુધરઇ છઈ ભવ દોષ. મં ૩૦

—પહેલાં બે પત્ર વગરની પ્રત મારી પાસે છે. ૮-૧૫ આમાં પ્રસસ્તિમાં રમ્યા સંવત નથી. છેલ્લો કવચ ઉગ્રાડી દીધો લાગે છે. ખીજી પ્રત લખ્યા સં. ૧૮૫૬ ની છે; રત્ન. ચં; ૩; લીં.

+શાંતિનાથ છંદ.

+શાંતિજિનવિનતિરૂપ રત્ન ૦ ૧૭૪ જૈ. પ્ર.

૨૩૯ મતિસાર (ખં જિનસિંહસૂરિ શિ.)

(૪૬૪)+ શાલિભદ્રમુનિ ચતુષ્પદિકા (રાસ) સં. ૧૬૭૮

આસો વદ ૬

આદિ—

દ્વિ.

સાસણનાયક સમરીયઇ, વર્દમાન જિનચંદ

અલિય વિધન દૂરઈ દૂરઈ, આપઇ પરમાચુંદ. ૧

સદ્ગો જિનવર સારિયા, પિણુ તીરથધણી વિશેષ,

પરણીજઇ તે ગાઇયે, લોકનીતિ સુષેષ. ૨

દાન શીલ તપ ભાવના, સિવપુર મારગ ચાર,

સરિયા છઈ તોપિણુ ઈહાં, દાનનણુઈ અધિકાર. ૩

શાલિભદ્ર સુખસંપદા, ખામે દાનપસાય

તાસુ ચરિત વખણુતાં, પાતિક દૂરે પુલાય. ૪

તાસ પ્રસંગે જે થઇ, ધન્યાની પણુ વાત,

સાવધાન થઇ સાંભસો, મત કરમે વ્યાધાત. ૫

*

*

*

*

અતે—

આધુચરિત કહિવા મન તરસ્યે, તિણુ એ ઉલમ ભાળ્યે દરમેજી

ચોક્કહસત અઠ્ઠત્તર વરસ્યે, આસુ વદિ છઈ દિવસજી.

—શાલિભદ્ર ધન્યો રિપાસ. ૮

શ્રી જિનસિંહસુરિ સીસ મતિસારે, ભવિષ્યુનિ ઉપગારેણ,
 શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે, ચરિત કલ્પે સુવિચારેણ. ૫૯
 ઇણિપરિ સાધુતણ્યા ગુણુ ગાવે, જે ભવિચન મન ભાવેણ,
 અલિય વિધન તસ દૂરિ પલાયે, મનવંછિત સુખ પાવેણ, ૧૦
 એહ સંબંધે ભવિક જે ભણુસ્યે, એકમનાં સાંજાલિસેણ,
 દુખદોહગ સળ દૂરિ ગમસ્યે, મનવાંછિત ફલ લૈહિસ્યેણ. ૧૭

—સર્વગાથા ૫૨૬ જૈ. એ. નં. ૧૦૫૬; પાનાં ૨૯ ગુ. વિ;
 ૨૧-૧૩ લીં, પાનાં ૨૩ પ્ર. કા; ખં. ૧; બા.; વી. પા.

—સં. ૧૭૨૨ વરસે આવણુ વદિ ૧૩ દિને લિખિતં દે. લા.
 કમલવિજય મુનિ પાસેની.

—સં. ૧૭૪૬ આશો શુદ્ધ ૭ દિને લિં પં. પેર્માવિજયેન. શ્રી-
 માલશ્રમે પાર્વનાથપ્રસાદાનુ ૧૫-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૭૯૨ કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુર પુન્યપુર નગરે પં. શ્રી કેસ-
 રસાગરેણ શિ. વલ્લભસાગર શિ. મનોહરસાગરેણ ત્રિપિતં. પ્ર. કા.

—ઇતિશ્રી શાલિભદ્ર મહામુની ચરિત્રાં બ્રેહ્મિત્થવંસીયાવતંસીયમાન
 નિસ્સમાન મહિમાનિધાન નિવિગ્નાનયશોવિતાન સ્થાવધાન પ્રધાન વિદ્વજ્જન
 દસિષ્ટવધાના ધિગ ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાન શ્રી શત્રુંજયતીર્થાશ્રમેહાર પ્રતિષ્ઠા
 વિધાન લખ્યમાન યુગપ્રધાન* શ્રી જિનરાજસૂરીભિ રચ્યાંચકે સાહાણુ
 હાખ્ય સ્વઆતુરભ્યર્ચનયા ચંદ્રાર્ક ચિરં નદ્યાત્ લિં સં. ૧૮૧૮ વર્ષે
 શાકે ૧૬૮૪ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ શનૌવાસરે વણ્ણદ નગર મધ્યે
 શ્રી શાંતિજિન પ્રાસાદાત્ સકલ પંડિત પ્રવર પંડિત શ્રી પુન્યવિજય શિ.
 રત્નવિજય અણિ શિ. લાલવિજયેન ૧૫-૧૫ ગારીયાધર ભં.

* આ કૃતિ જિનરાજસૂરિએ રચી એમ આમાં જણાવ્યું છે.
 પણ ધણી પ્રતમાં 'શ્રી જિનસિંહસુરિ સીસ મતિસારે' એ સ્પષ્ટ છે,
 જ્યારે 'શ્રી જિનરાજ વચન અનુસારે' એ શબ્દોમાંનાં જિનરાજ બ્રમરી
 કસોતરીકે લેવાય છે એમ લાગે છે.

—લિખિતે ઋષ. સ્યામજી હુંકમચ્છે. સં. ૧૮૧૦ માધ્વમાસે શુક્લ-
પક્ષે તૃતયાયાં શની. શુભવેલાયાં કચ્છી દ. ઓ. પાઠશાલા મુંબઈ ભં.

—૧૯-૧૫ અનંત. કે જેની આદિમાં શ્રી કુબેરાય નમઃ સકલ
પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી હસ્તિસાગરગણિચરણુકમલેભ્યો નમઃ
એમ લખ્યું છે.

+આ કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે જુઓ આનંદકાવ્ય મહોદધિ
મૌકિતક ૧ હું.

(૪૬૫) ચંપકસેન રાસ ૧૬૭૫ પા. ૩.

(૪૬૬) ગુણધર્મ રાસ ૧૬૮૯ વિદ્યા.

(૪૬૭) ચંદ્રરાજ (ઓ.) ૬૫૬ શ્લો. લીં.

૨૩૯ ક પ્રભસેવક (સુખશોધનગચ્છ)

(૪૬૭ ક) ભગવતી સાધુવંદના સં. ૧૬૭૭.

આદિ—

સ્ત્રીમિત્રી ચીરં જીતસૂરમંડલં, પ્રતાપવિસ્તારિતભૂમિ મંડલં
સુવર્ણકાર્મિત નતદેવમંડલં ચમત્કૃતં તાલિષ રાજમંડલં॥૧

દેહા-પંચમ પંચમ ગણધરં તત્પા પરમગર્જીતું

વક્ત્ર્યે ભગવતી માધિતાન્ મુનિવરાન્ મુર્તીદું ॥૨॥

સાધુ તથા ગુણુ ગાવતાં, પામું મુખ અનંત,

દુષ્ટ કાલિ આલંબનં, ભયભંજન ભગવંત.

૩

∴

*

*

*

અતે—

કલશ.

સાધૂતથા ગુણુ ગાવત મુરતિ જે પરમાનંદ સારં

તે મુરતિ જાણિ જીવ અનિ વલી કિએગ નાણી પારં

નિઃકારણુ જગમધૂ મિ ગાયા, મુનિ મુનિ સોલ મુશરં

સુખશોધન મહિ વદિ પ્રભસેવક, મંગલકારણુ વરં.

૫૯

૬-૭ (વિ. ધ.)

૨૪૦ મુધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મશિખર શિ.)

(૪૬૮) જંબૂદ્વીપ વિચારકેત. સં. ૧૧૭૭ મકરસંક્રાંતિ પોસ મુદ્ ૧૩
આદિ—

ઢાલ આસાહરી.

શ્રી જિન ચક્રવીસર્ધ પ્રણુમીનર્ધ, વલિ પ્રણુમી ગુર પાર્ધ રે,
અહાણીનર્ધ કરીઅ વીનતી, મુઝનર્ધ તસો માર્ધ રે. ૧
જંબૂદ્વીપ વિચાર લિખેસ્યું, કિંપિ બાણવા કામિરે,
યથા પ્રકાસ્યો વીર જિણિંદિ, પૂછર્ધ ગૌતમ સ્વામિરે. જં. ૨

અ તે—

સંવત સોલ સત્યોતરર્ધએ, સંક્રાંતિ મકરિ રવિ સંચરર્ધએ,
પોસ બહુલ રવિ તેરસિએ, બલિ દશ વાળ મૂલિં વસિએ. ૭
હોર્ધ વદ્ધિ જિહથી સદ્યએ, તે પોમ વદ્ધિ નામ તદ્યએ,
લિખ્યો જંબૂદીવહતણોએ, ભવિ એ વિચાર ભાવિ બણોએ. ૮
જે હોષ શાસ્ત્ર ત્રિરુદ્ધ એ, પંડિત તે કર્યો શુદ્ધ એ,
સીન્હાડી અવધાર્યો એ, વલિ એ સ્તવ્ય વિસ્તાર્યોરે, ૯
સાહ હીરળ બણવા બણિ એ, વલિ ગાનવદ્ધિ જાણી ધણીએ,
જોડીત્ર ક્ષેત્ર વિચાર એ, ધાર્યો કંઠિં જિમ હાર્યો. ૧૦
વિધ દરિ નદી સદ્યએ, વલિ એ બણતાં સુખ સંપદ્યએ,
બહુ પ્રગટર્ધ પુણ્યનો વૃદ્યએ, વલિ એ બણતાં આણુદ્યએ. ૧૧

ઢાલ ૧૩ ધન્યાસી રાગ.

હીરળ હીરલો હીરળ હીરલો, હીરળ હીરલો મુકુટ કરો

શ્રી તપાગચ્છ તે મુકુટ સમ જાણુર્ધ, ઝગમર્ધ જેહ તેજિં બહેરો.

—હીરળ હીરલો એ. ૧

માત નાથી ઉચ્ચરિ ખાણિથી ઉપનો, શ્રી વિજયદાનસૂરિ હાથિ આપો,
શુદ્ધ જાણી મુકુટ મધ્ય તે આપિઉ, તે બણી મુકુટ તે બહુ સુહાગે. હી. ૨
શ્રી હમાબિસુતદ્યો કુખ્યરો, તેણિ જસ કીર્તિ જિન અવણિ નિસુણી,
દર્શનાર્થ સમાકારિતો યો ગુર, નિજ સમિપે ભવાંબોધિતરણી. હી. ૩

ધર્મઉપદેશ ગુરુમુખચક્રી સાંભલી, પાપકી વાસના બહુત ટારી,
પવ પળસણિ સકલ નિજ દેસમાં, તિણિ વૃષિ જીવ હિંસા નિવારી. હી. ૪
તેહ ગુરુ હીરના શિષ્ય સોહાકરા, ધર્મવિજ્યાભિધા વિયુધચંદા,
તાસ શિશુ ધર્મ કલ્હર ક્ષેત્ર સુવિચારએ, બાવિ બણતાં મુદ્દનહર્ષવંદા.
બણતલાં સુણતલાં પુણ્યવંદા—હીરજી. ૫

(પત્ર ૫ પ્ર. કા.)

—પડિત શ્રી ધનહર્ષ ગણિભિ: કૃત. સંવત ૧૭૧૮ વર્ષે આષાઠ વાદ
૮ રવિ દિને શ્રી બાઈ નાથબાઈ પઠનાથ. ૬-૧૦ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૩.

દેવકુરુક્ષેત્ર વિચાર રત્ન

આદિ—

હૃદા.

આગમ સવિ તુઝથી હુઆ, વલી એ વેદ પુરાણ,
દેખાવઈ સવિ અર્થ તું સહસકરિણુ નિમ બાણ. ૧
નિનવર વિમલ મુખાંબુજિ, દીસઈ તાહરો વાસ,
વિષ્ણુ બ્રહ્મ શંકર નમઈ, સુરનર તાહરા દાસ. ૨
તું સરસતિ અવધારજે, હું છું સયામ્યાણુ,
જં મુઝ મુખથી નીકલઈ, તં સવિ કરે પ્રમાણુ. ૩

*

**

*

*

અતે—

હીરવિજયસરિ શિષ્ય સોહાકર, ધર્મવિજય શુધ ચંદ,
શિષ્ય તેહનો ધ્રુણિપરિ જંપઈ, ધર્મ ચક્રી આણુદરે—
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ ધનહર્ષ મહોદય, શિવપદ હોવઈ ધર્મિ
જનમન સકલ સમીહિત પૂગઈ, વલિ મુખ હોઈ ધર્મિર.

—ત્રણ પાનામાં આ છે. આ અને ઉપરનું જંબુદ્વીપ વિચારસ્તવનની
બેગીપ્રત ૯ પાનાની પ્રત જૈ. એ. પાસે છે. નં. ૧૧૫૩.

(૪૬૯) મહેલદેવી રાવણ સંવાદ.

! . સેતુપુરમાં.

અતે--

મહાસેન વદના હિમકર હરિ, વિક્રમ વૃષસંવત્સરિ
 જેમ મધુ નાભિં માસ કહિજઈ, તેથી ગુહ મુહ માસ લહિજઈ. ૯૩
 તિથિ સંખ્યા ત્રિક વર્ગિં જાણે, યમી જનક વલિ બાર વખાણે,
 શિતિ પક્ષિં ઉડુ યામક લહયે, સિદ્ધિયે પ્રાપ્તે માર્ગ કહયે. ૯૪
 ઋષભદેવ કરધં અનુભાવિં, શ્રી સેનાપુર નગરિં આવિ
 છંદ રચ્યો મર્ધ એણુઈ ટાણુઈ, ચતુર હોઈ તે તતખિણુ જાણુઈ. ૯૫
 +પુષ ૧૩

હીરવિજય સરીસર કરો, ધર્મવિજય પુષ શિખ ભલેરો.
 તસ શિશુ સુધનહર્ષ ધમિ કહવઈ, ધર્મચક્રી સુખસંપદ લહવઈ. ૯૪
 ઈતિ શ્રી મહોદરી રાવણુ સંવાદ સંમૂલ્ય. (પ્ર. કા.)
 પાછળથી માળીનમાં સુધારી મૂકેલ છે. કવિએ પોતેજ સુધારેલું
 લાગે છે.

૨૪૧ અમરચંદ્ર (ત. સહજકુશલ-સકલચંદ્ર-શાંતિચંદ્ર શિ.
 (૪૭૦) કુલધ્વજકુમાર સં. ૧૬૭૮ માધ સુદ ૧૫ રવિ સાંતલપુરમાં
 આદિ--

જિન શારદ ગુરુપય નમી, અને છંડી વિકથા વાત
 શ્રી શ્રી કુલધ્વજ જૂપનો, પખણીસ વર અવદાત ૧
 ભાવઈ ભવજલ જે તર્યો, પાચ્યે શિવપુર ઠામ,
 તિથિ કારણિ ભાવઈ કરી, કર્યો સહુ પુણ્યકામ, ૨
 * * * *

અતે--

ઠાલ મનમોહનજી.

શ્રી જિન વીરપરંપરા, મન મોહનમેરે અનુક્રમે હુઓ મણુધાર, મન
 સરીસર જગચંદ હુઆ મં મહિમાનિધિ અનગાર. ૨૬૩
 વરસ બાર આંખિય કરી મં તમા ઈતિ બિશ્વ સુલહ મં
 સંવત વારૂપ આસિઈ મં એ વૃત્તાંત પ્રસિદ્ધ મં ૨૬૪

અનુકમિ તપગણુ મહાઓ મં હેમવિમલ સૂરીરાય મં
 તસ પદિં ગુર દીપતો મં જગિ જસ મહિમા સવાય મં ૨૬૫
 સંવત પત્રરે પચાસીઈ મં કાધા કિયા ઉદ્ધાર મં
 દુરગતિ પડતા લોકને મં સમઝાવે સુવિચાર મં ૨૬૬
 આનંદવિમલ સૂરીસર મં ત્રિભુવન સર સમાન મં
 તસ પદે ગુર ગાજતો મં સૂરિસર વિજયદાન મં ૨૬૭
 તાસ પટાધર પરમડો મં હીરવિજયસૂરી હારે મં
 અકબર નરવર પૂજ્યો મં વાણીસુધા રસખીર મં ૨૬૮
 તસ પટાંબરદિનમણી મં શ્રી વિજયસેન સૂરીસ મં
 વિદ્યાએ સુરગુર જીયો મં જગિ જસ અધિક જગીસ. મં ૨૬૯
 મન સ્યાદવાદ થાપી કરી મં પાખ્યો જિણે જસવાદ મળ
 અકબર ભૂપતિ દેષતાં મં ઉતાર્યા દિનનાદ મં ૨૭૦
 તસ પદિં પ્રભુ પ્રકટીઈ મં શ્રી વિજયદેવ સૂરીદ મં
 સંપ્રતિ તપગચ્છ સાગરે મં ઉગ્યો અભિનવો ચંદ મં ૨૭૧
 શ્રી સહજકુશલ પડિતવર, કુશલ હુઈ જસ નામિ
 કુલટા કામની પરિઈ ભમઈ, જસ કીરતિ કામો કામિ. ૨૭૨

ઢાલ ગિર્યારે ગુણુ.

તાસ સીસ ગુર ચિર જયો, શ્રી સુકલચંદ્ર ઉવઝાય
 કવિકુલકમલ વિકાસવા, પ્રભુ પ્રકટયો એ દિનસાયરે. તાસં ૨૭૩
 તાસ સીસ વાચકવર, શાંતિચંદ્ર ગુર સીસરે,
 સુરગુરની પરિ જિણિ વિદ્યાઈ, રાખી જમમાં લીહરે. ૨૭૪
 રાય નારાયણુ રાજ સમાધ, ઇડર નયર મઝારિરે
 વાદીભૂષણુ દેગપટ જીતી, પાખ્યો જય જય કારે. ૨૭૫
 વડ તરૂંબર પરિ પુહવી પરમટ, જમણુક સહુ સંસારરે
 સીસ પરંપર જેહની જમ્બી, યત શાખા વિસ્તાર, ૭૬
 જંજુદીય ઉપાંગમી, પ્રમેયરત્ન મંજૂપારે.
 વૃત્તી રચી રલીઆમણી, સદ્વિશાસ્ય ચિરભૂપારે. ૭૭

તસ પદપંક્તસેવા રસીકિ, ભમરતણી પરિ ભાસઈ,
અમરચંદ્ર કવિ ઇમ આનંદિ, કુલધ્વજ રાસ પ્રકાસઈ. ૭૮

સંવત વસુચુનિ રસ રાશી, મધુભાસિ સિતપ્રસારે,
પૂર્ણિમાર્તિથી રવિવારઈ, તુમ્હે જોઈ લેયો દક્ષરે. ૭૯

શ્રી *ગુણવિનયગણિ કવિજન કેરો, આમહ અધિકો જાણીરે.
રાસ રચ્યો મઈ સાતલપુરમાં, મનમાં આનંદ આણીરે. ૮૦

—છતિ શ્રી કુલધ્વજ રાસ લિ. સકલ પં. નિયમવિનયગણિ
શિ. ૫. અમરવિનયગણિ: સ. ૧૭૬૮ વર્ષ વૈ. શુ. ૧૦, -૧૨-૧૭
અથમાન ૨૮૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં. *ગુણવિનય માટે જુઓ પૃ. ૫૧૯.
(૪૭૧) સીતાવિરહ સં. ૧૬૭૯ બીજો આવાઠ શુદ્ધ ૧૫

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી લાંકાપુરી, ત્રિહાં છે વર આરામ.
રામ લિખે સીતાપ્રતિ, વિરહ લેખ અભિરામ. ૧
નામાંકિત વલી મુદ્રિકા, આપે હનુમન સાથિ,
લેખ સહિત તું આપજે, જનકસુતાને હાથિ. ૨

x x x x

અતે—

સંવત સોલ ડિગણ્યાસીઈ બીજો માસ આવાઠ રે
લેખ લિખ્યો મેં પુનિમ દિવસિં ત્રક્ષ ઉત્તરાષાઢરે. - ૫૯ સુ.
વક્તા જનને મન રીઝવણું આતાને સુખકારી રે
વિરહીને મન દુખ ચોલ્લવણું, લિખ્યો લેખ વિસ્તારી રે ૬૦ સુ.
અમરચંદ્ર કવિ ઇણપરિ બોલે, નરનારી સુણો સમ્બોરે.
વિરહ તણાં દુઃખ ટાળવા, લેખ અનોપય સંચોરે, સુગુણ ૬૧ સુ.

—૨—૧૪ માં.

(સહજકુસલે સિદ્ધાંત હુડી—સિદ્ધાંતમુત હુડિકા નામે સારો અંથ
જૈન અંગ ઉપાંગ આદિનાં પ્રમાણે ટાંકી ભાષા મધમાં રચેલ છે અને
તેમાં તેમણે પોતાના ગુરુ તરીકે કુસલ માણિકનું નામ આપ્યું છે.

૨૪૨ કર્મસિંહ—(ઉપકેશ ગ. ચિદ્ધસૂરિ-દેવકલ્લોલ-પદ્મસું-
દર ગણિ-દેવસુંદર ગણિ-પુન્યદેવ શિ.)

(૪૭૨) નર્મદાસુંદરી ચોપદ—સં. ૧૬૭૮ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦ સોમ
દશાહમાં.—અમૃત

૨૪૩ લલિતકીર્તિ—(ખ૦ કીર્તિરત્ન-હર્ષવિશાલ-હર્ષધર્મ-
વિનયરંગ-લબ્ધિકલ્લોલ શિ૦ જિનશજસૂરિના વારામાં.)

(૪૭૩) અગડદત્ત મુનિરાસ ૧૬૭૯ જેઠ શુ. ૧૫ રવિ. ભુજમાં

આદિ—

દૂહા.

નાભિ મહીપતિ સિરિતલઉ, આદીસર અરિહંત

મન વચનધ કાયા કરી, પ્રણુમી શ્રી ભગવંત.

૧

વચન સુધારસ વરસતી, સરસતી પ્રણુમી પાય,

કાલિદાસ નર્થ તર્થ કીયઉ, મૂરપથી કવિરાય.

૨

હિતકારણ માતાપિતા, વલિ વિશેષ ગુરુરાજ

એ તીનેધ પ્રણુમું સદા, સારધ વંછિત કાજ.

૩

શ્રી ગૌતમ ગણુધર પ્રમુખ, નિજ તીરથ સિણુગાર

સેવકનધ સાંનિધિ કરધ, એ મોટઉ ઉપકાર.

૪

દ્રવ્યભાવ નિદ્રા તણ, જિણુ જીતઉ પરમાદ,

અગડદત્ત ગુણુ ગાવતાં, નાંધિ દીયઉ વિષવાદ.

૫

સાધુ તણા ગુણુ ગાવતાં, રસના હોધ પવિત્ર

નવનિધિ રિધિ સિધિ સંપદ, કંઠણુકારિયા પુત્ર.

૬

ભારંડ પંખીની પરધ, જે વિચરધ અણુગાર,

અગડદત્ત રિધિની પરધ, લહિર્યધ મુખ અપાર.

૭

રસિકતણા મન રંજયધ, સુણુક્ષં એહ સંબધ

ચતુરાધ વાધધ અધિક, ટલધ કરમનઉ બંધ.

૮

સાહસીક સિરિસેહરહ, જસુ મોટા અવદાત,
એકમણા થઇ સાંભલઉ, અગડદાતની વાત.

૯

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોલ ઇગણાસી વચ્છરધરે શ્રી હુજનપર મઝારિ
જેઠ સુદિ પુનમ રશિયામણીરે દિનકર મોટા વીર
શ્રી ધરતર ગઝનાયક દીપતો રે શ્રી જિનરાજ સુરીદ ૧૨ ઇમ.
તેહનઈ રાજધ ઇણિ મુનિવર તણારે ગુણ ગાયા આણુંદ. ૧૩ ઇમ.
સકલ આચારજ માહિ દીપતો રે કીરતિરતન સરીશ,
જેહની સાધા ગઝમાહિ ગહગહઈ રે પૂરધ મનહ જગીશ. ૧૪ ઇમ.
હરપવિશાલા સુવાચક તેહનઈ રે પાટધ ઉગ્યો બાણુ,
હરપધરમ વાચક વલિ તસુ તણારે સાધુમંદિરે ગુણુ જાણુ. ૧૫ ઇમ.
તેહનો સીસ વિનય ગુણુ આગ્યો રે વિમદરંગ મુનિ નાસ.
લખધિકદ્દોલ ગણિ વાચક તે સોભતારે તાસ સીસ ઉઝાસ. ૧૬ ઇમ.
ઇમ લલિતકીરતિ કહધ ભવિયણુ સાંભલોરે સાધુ તણા ગુણુ ગાધ,
રસના કીધ પવિત્ર મધ આપણીરે લખધિકદ્દોલ સુપસાય. ૧૭ ઇમ.
સાંભલતાં બણુતાં ગુણુ સાધુનારે, રોમ રોમ સુખ થાય,
નિતુ નિતુ રંગ વધામણા રે અવિચલ સંપદ થાય. ૧૮ ઇમ.

—સર્વ ગાથા ૩૦૩૯. શ્લોક સંખ્યા ૫૦૪૩. લિખિતા પં.
ભક્તિવિશાલેન, સાધ્વી કનકમાલા શિ. કીર્તિમાલા વાચનાર્થ. ૧૦-૧૭
મારી પાસે જૂની પ્રત છે.

—સં. સતરધ બાવીસા પ્રથે આવણુ શુદિ તેરસિ શુકધ....
લિખ્યતં સેવક કુર્ગંસી. વિજયધર્મ સુરિ ભંડાર; વિમળ.

૨૪૩ ક કલ્યાણુમુનિ-(લોં. વરસિંહ-જસવંત-પકરાજ-
કૃષ્ણદાસ શિ.)

નેમિનાથ સ્તંભ સં. ૧૬૭૩ આસો શુ. ૬ સિદ્ધપુરમાં.

અતે—

શ્રી નેમિ જિનવર સયલ સુષકર દુખહરણ મંગલ મુદ્ધા
શ્રી રૂપ જીવજી પાટિધારક શ્રી વરસિંહજી સુવર સદા.
શ્રી વરસિંહ પાટિ શ્રી જસવંત સોભર જિંગમ તિથ જાણીએ.
તાસ સીસ પવર મુનીવર શ્રીપકરાજ વણાણીએ,
તાસ પાટિ પંડિત સોભિ શ્રી કૃષ્ણદાસ મુનીસરા,
તાસ સીસ કલ્યાણુ જપઈ સકલસંધ અણુદ કર્યા.
સંવત ૧૬ સોલ ત્રહુતરા વર્ષે આસો શુદ્ધ છઠિ સારએ,
ગુર સવારિ નેમ ગાઈ સિદ્ધપુર મઝારિએ.
ભાવ બણસઈ જેહ સુણસઈ તે પામિ સુખ અવારએ,
કહિ મુની મન હરખ આણી સંધ જઈ જઈકારએ.

—લક્ષ્મી. ઝ. લખૂ. વિ. ધ. બં.

(લઘુવરસીંગજી ૧૬૨૯ માં ગાદીએ બેઠા ને ૧૬૬૨ માં દીક્ષીમાં
સ્વર્ગસ્થ થયા તેની પાટે જસવંતજી થયા.)

૨૪૪ જિનોદયસૂરિ બીજા (ખં ભાવહર્ષસૂરિ-જયતિલક-
સૂરિ શિ.)

(૪૭૪) +હંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ સં. ૧૬૮૦ વિજયાદશમી રવિ

આદિ—

દોહા—આશાવરી રાગ.

આદીશ્વર આદે કરી, ચઢવીસે જિજીવંદ,
સરસતી મન સમરૂં સદા, શ્રી જયતિલક સૂરીંદ.
સદ્ગુરૂ પય પ્રણમી કરી, પામી ગુરૂ આદેશ,
પુણ્ય તણ્યાં ફલ બોલશું, કહીશું હું લવલેશ.

૧

૨

પુણ્યે શિવસુખ સંપન્ને, પુણ્યે સંયત્તિ હોલ,	
રાજ ઋદ્ધિ લીલા ધણી, પુણ્યે પામે સોય.	૩
પુણ્યે ઉત્તમ કુલ હુવે, પુણ્યે રૂપ પ્રધાન,	
પુણ્યે પૂરું આકર્ષુ, પુણ્યે બુદ્ધિ નિધાન.	૪
પુણ્ય ઉપર સુણુએ કથા, સુણુતાં અચરિત થાય,	
હંસરાજ વત્સરાજ તપ, હુવા પુણ્ય પસાય.	૫
* * * *	

અતે—

ખંડ ૪—ઢાલ ૧૬ ધન્યાશ્રી.

* * * *	
શ્રી ખરતર ગચ્છ ગુરુનિલોળ, શ્રી હાવહર્ષ સુરીંદ,	
ગચ્છ ચોરાસી પરગડોળ, સાધુ માંહે મુણીંદ.	૬
તસ પાટે મહિમાનિલોળ, શ્રી જયતિલક સરિરાય,	
મહોટા મહોટા ભૂપતિળ, પ્રણુમે જેહના પાય.	૭
સંવત સોલ એંસીએ સમેળ, આસો શુદ્ધિ રવિવાર,	
વિજયદશમીએ સંયુષ્યોળ, શ્રી સધને સુખકાર.	૮
એહ પ્રબંધ સોહામણોળ, કહે શ્રી જિનોદયસરિ,	
ભણે ગુણે શ્રવણે સુણેળ, તિણુ ધરે આણુંદ પૂર.	૯
ચાર ખંડ ચોપાર્ધ કરીળ, શ્રી સંધ સુણુવાકાળ,	
પુણ્યે શિવસુખ પામિયાળ, હંસ અને વચ્છરાજ.	૧૦

—સર્વગાથા ૯૧૯ (પૃ. ૪૨ પ્ર. કા. લોં, રત્ન, ડે. ભા.)

—(લ. સં. ૧૮૭૧ ધો. સ. ભ.)

—સં. ૧૭૬૫ વર્ષે મૃગસિર માસે અષ્ટમ્યાં તિથૌ લિપિતં શ્રી વિઠ્ઠલગચ્છે શ્રી પૂળ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દયાસાગર સરિંદ્રળ તત્ શિષ્ય ઋષિ શ્રી ૨૭ શ્રી રાયચંદ્રળ તત્ શિષ્ય લિપીકૃતં ચેલા સદારામળ આત્માર્થે (ઉદયપુર લં.)

—સં. ૧૭૫૨ ચૈ. વ. ૮ ૩૨-૧૫ ક્ષીં; ૩૪-૧૩ તથા ૨૬-૧૬ અનંત.

—સં. ૧૭૮૫ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૨ તિથિ શુક્રવાસરે નવાનગર મધ્યે લખીતં પુનઃ ઋષિ શ્રી ૫ આસકર્ણુજી તત્ શિષ્ય શ્રી ૫ મેલજી તત્ શિષ્ય મુનિ કૃષ્ણજી આત્માર્થે. પાનાં ૨૩-૧૯ રાજકોટ પૂ. અપાસરો. પ્ર૦ ભીમશી માણેક. ;

૨૪૫ ક્રમલવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૭૫) કંડક સ્તવન. સં. ૧૬૩૧

(૪૭૬) સીમંધર સ્વામિ વિજ્ઞપ્તિરૂપ સ્ત. સ. ૧૬૮૨ દીવાલી ગુરવાર જાલોરમાં વિજયદેવ રાજ્યે-કુલ ૧૦૫ પદ્ય.

(સાગર ભં. પાટણ.)

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી પુઃકલવતીજી, વિજયર્ધ વિજય જયવત,

પ્રગટપુરી પુઃરિગિણીજી, જિહાં વિચરર્ધ ભગવંત. ૧

સોભાગી જિન સાંભલયો સંદેશ,

હું તઉ લેખ લિખું લવલેશ.

મુઝ તુઝ આધાર જિનેશ, સાહિયજી સુણુજ્યો તુઝ સંદેશ. સો. ૧

*

*

*

*

અતે—

હાલ

સંવત સોલઠ ખ્યાસીધરે, સુર ગુરવાર પ્રસંગિ,

દીવાલી દિવસર્ધ લિખ્યોરે, કાગલ, કાગલ મનનર્ધ રંગિ. ૮

કલસ.

સિરિ તવ ગણુ ગયણાંગણુ દિણુયર સિરિ વિજયસેણુ સૂરીણુ,

સીસેણુ સથુણિઉં, સહ રિસ કવિ ક્રમલવિજયેણુ. ૧

ચઉતીસાધ સયતિહી, અઠ મહા પાડિહેર પડિયુણો,

સુરરધઅ સમવસરણો, તિહુઅણુ જલસોઅણુણુદો. ૨

પુખલવર્ધિ વિજયે, સામી પુરિગિણીધ નયરીએ,

સીમંધર જિણુયદો, વિહરતો દેઉ મે ભદમ. ૩

—ઇતિ શ્રી સીમધર સ્વામી લેખકપંસ્તવન. લિ. માંડવદુર્ગે.

૫—૧૩ આ. ૬; ૩—૧૬ આ.

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

અતે—

સંવત સોલ ય્યાસીઈ ૧૬૮૨ શ્રી જાતોર મઝારિ	
ચૈત્ર ધવલ પંચમી દિનઈ બલવત્તર બુધવાર,	૧૦૦
મણુ મક્કડ જંતણુ કરણિ રિઉબલ બંજણુ કળિં	
વિજયસેન ગુરૂ પટ્ટધર વિજયદેવ ગુરૂ રળિં.	૨
વિવિહ પરિ મિં વીનવ્યો સીમધર સવિલાસ,	
કમલવિજય કવિ ઇમ કહિ પૂરૂ પૂરણુ આસ.	૩

—સવત ૧૬૮૪ વર્ષે માહ સુદિ ૧૨ બુધે વાહો ગ્રામ મધ્યે
સુ. કેસવ લિપતં. ગણિ શ્રી દેવવિજયજી તત્ શબ્ધિ ગુણિ દીપવિજય
વાચનાર્થ (યતિ ગુલાબવિજય બં. ઉદયપુર)

૨૪૬ રાયચંદ પહેલા—(પદ્મસાગર-ગુણસાગર શિ.)
(૪૭૭) વિજયજીઃ વિજયાસતી રાસ. સં. ૧૬૮૨ કા, શુ, પ.
ગુરૂ સોપરગઢમાં,

અતે—

સંવત સોલ ય્યાસીયઇ કાતી સુદિ પંચમિ ગુરૂવાર તઓ,
શ્રી સોપરગઢ મઈ બલક રાસ રચ્યો મન હર્ષ અપાર તડ. ધ. ૮૮
(કલસ)

મન હર્ષ આંણી સરસ બાણી સીલ એમ વપાણીયો,
બહુ પાપ શઠા ગયા નાઠા પુન્ય પોતઈ આણીયો
શ્રી પદ્મસાગર પાટિ પ્રતપઈ શ્રી ગુણસાગર પ્રભુ સદા
રાયચંદ મુનિ તસુ પાય પ્રણમી રચ્યો પકૃત ધરિ મુદા.

—વિજયધર્મ બં.

૨૪૭ નારાયણ—(સમરચંદ શિ૦) રત્નસિંહ

સૂરિનાવાશમાં.

(૪૭૮) અયમુત્તા કુમારરાસ. ૧૬૮૩ પોષ વદિ બુધ. કલ્પવલ્લીમાં.

આદિ—

રાગ અસાહરી.

વીર જિજ્ઞુસં નમું સદા સુખ સંપત્તિકારી	
શ્રી જિનવાણી શારદા નિજ મનિ સંભારી.	૧
ગઢનાયક ગણી રત્નસીંહ તસ ગુણ બલિહારી,	
નેમ રાજિમતીનામા લઈ સોહે બંભયારી.	૨
લઘુવય સંયમ આદરી, જેણે કીર્તિ વિસ્તારી	
પ્રાતુ સમય નિત વંદીએ શુભ ગુણ બંડારી.	૩
અમરચંદ મુનીશ્વર, ગુર પર ઉપગારી	
ચરિત રચું હું તેહતું ચરણે ચિત ધારી.	૪
અઠમે અગે કેવલી બાપે સુવિચારી	
કુમરે અધમતુ ગાયસુ મુણબો નરનારી.	૫

x

x

x

x

અતે—

૨૧ ઢાલ છે—નાની નાની.

કલશ.

અરિહંતવાણી હૃદય આણી પૂરી પ્રતિ નિજ આસ એ	
શ્રી રત્નસીંહ ગણિ ગઢનાયક પાય પ્રણમી તાસ એ.	૧૩૩
સંવત સોલ ત્રિહાસીઆ વર્ષે બુધિ વદિ પોસ માસ એ	
કલ્પવલ્લીમાંહિ રંગે રચ્યો સુંદર રાસ એ.	૧૩૪
ચાવા ઋષિ શિષ્ય સમરચંદ મુનિ વિમલ ગુણ આવાસ એ	
તસ શિષ્ય મુનિ નારાયણ જાપે ધરી મનિ ઉદ્દાસ એ.	૧૩૫

—૮—૧૧ લીં.; માણિક૦

(૪૭૯) અંતરંગ રાસ સં. ૧૬૮૩-લીં.

(૪૮૦) કુંડરિક પુંડરિક રાસ સં. ૧૬૮૩-અમ૦

(૪૮૧) ઐષ્ટિક રાસ.

આદિ—

પરમ પુરુષ પ્રણમું સદા, શ્રી મહાવીર જિણુંદ,	
ત્રિશલાનંદન જગચુર સીદ્ધારથ કુલિ ચંદ.	૧
ષટ કલ્યાણિક જેહનાં સુણતાં પાતિક જય,	
વર્ણવતાં ધી વિસ્તરઈ મનવંછિત સુખ થાય.	૨
આષાઢી શુદ્ધિ છડિ દિને હસ્તોતરા નક્ષત્ર,	
પુંડરીદા વિમાનથી સુરવર પુણ્ય પવિત્ર.	૩
દેવાનંદ માહણી તરત ઉચરઈ અવતાર,	
લીધું ચમર જિનેશ્વરઈ સુખન લલાં દસ ચ્યાર.	૪
ઈદ્રાદૈસઈ દેવતા હરણુગમેસી નામિ,	
આસોવદિ તેરસિ દિને કરસંપુટ ંહી સ્વામિ.	૫
ત્રિસલા કુખઈ જિન કબ્યા પુહુતી સયલ જગીસ,	
ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરસિ દિને જનમ્યા શ્રી જગદીસ.	૬
માગશિર વદિ દસમી તણુધ, દિવસિઈ શ્રી મહાવીર;	
એકાકી સયમ લીઉ મેરતણી પરિ ધીર.	૭
વૈશાકી શુદ્ધિ દસમી દિનિ પામ્યા કેવલજ્ઞાન,	
સમવસરણુ સુરવર રચ્યઉં બધઠા શ્રીવર્દમાન.	૮
કાતિ વદિ પક્ષિ જાણુધ અમાવાશા અભિરામ.	
સ્વાતિ તણુધ ચોગઈ પ્રભુ પામ્યા અવિચલ ઠામ.	૯
સો પરમેશ્વરનું સદા પ્રાતુ સમય અભિધાન,	
જપતાં પાતિક પરજલિ, વાધધ મહિમાવાન.	૧૦
તારણુનાંકા ભવદષિ ભવિક પ્રતિઈ ભગવંતિ,	
ક્ષાયક સમકિત આપીઉં, જે દિઈ સુખ અનંત.	૧૧
અનંતાનુબંધી કલા ચ્યારધ જેહ કષાય,	
મૂળથકી એ ટાલવા ઇમ ભાષિ જિનશાય.	૧૨

સમકિત મિશ્રજ મોહની મિથ્યા મોહની જેહ,	
સાત ક્ષાયકી જે કરધ, ક્ષાયક સમકિત તેહ.	૧૩
એ ક્ષાયક સમકીતથી શ્રી શ્રેણિક બૂપાલ,	
તીર્થકર પદ પાંમસર્ધ, લહિસિ સુખ વિશાળ.	૧૪
પદ્મનાભ ઇતિ જેહનું હોસિધ નામ ઉદાર.	
અનામત યુવીસીઈ પ્રથમ જિજ્ઞેસર સાર.	૧૫

યુપધ રાગ ગુડી.

પ્રથમ જિજ્ઞેસર શ્રેણિક સાર, હોસધ ભરતક્ષેત્ર મઝારિ	
તેહતાણું છધ ચરિત રસાલ બહુતાં સુણુતાં મંગલમાલ.	૧૬
કહિસિ કવિતા અથાધારિ, કિચિત નિજમતિથી વિસ્તારિ,	
તે અધિકાર અછધ જૂનજૂઆ, આગધ કવિજન મોટા હુઆ.	૧૭
તેણે રમ્યા છધ ભલા પ્રખંધ, શ્રેણિક રાયતણા સમંધ,	
તુહિ મુઝ મતિ હુહ કોઝ, શ્રોતા કોઝ મ દેયો ખોડિ.	૧૮
ચુહુટધ વેચાધ સુખડી, જે લિધ તસ ભાજધ બૂખડી,	
તિમ જેણુઈ શ્રેણિકૃપ તણાં, રમ્યાં ચરિત અતિ સોહામણાં.	૧૯
તેણે પુન્ય ભયાં ભંડાર, મુઝનધ પણુ છધ મોદ અપાર,	
કોઝક શ્રોતા કહિસિધ અશું, એહ કથાનું કારિજ કશું.	૨૦
પણિ તે જોયો હદય વિચારિ, પટ દર્શનનાં શાસ્ત્ર ઉદાર,	
સધલિ નિજ મતિનધ અનુસારિ, કથા કેલવી કહિવિ સારી.	૨૧
ધર્મકથા સુણુતાં સુખ હોય, મનસુદ્ધિઈ કવિ બાપે સોય,	
આદિઅંત સુણુસધ જે એહ, ભાવ ભેદ સર્વ લહિસિ તેહ.	૨૨

*

*

*

*

રાગ ધન્યાસી-વિરાગી ધનિધનિ રતનમુણિદં એ દાલ.

શુભમતી સંજતી રત્નસીંહ મહાપતિ રતિપતિ વશિ કીયો હેવ,	
ભવિક જણુ રંજણુ દુર્ભતિગંજણુ વદણુ યોગ્ય નરદેવ લિ.	૬૨

તાસપદ દ્રવ્ય સમુહયુષ્ય નિર્મલા વંદતાં પાતિક જામ,
અહગણ નક્ષત્ર પરિવારિ જિમ ઉકુપતિ સોહએ તિમ ગણિરામ.
વિ. ૮૬૩

સાસન સોહકર સમરચંદ્ર મુનિવરા ધર્મધારધરા ધીર,
અતિહિ ઉદાર સહિકાર યુષ્ય તેહને નિતિ રમઈકવિ મનકીર વિ. ૮૬૪
તાસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણ હરખે ઇમ ભણૂઈ વચન રસાલ,
જેહ ભાવિઈ ભણૂઈ મોદ આણી સુણૂઈ, તેહનઈ મંગલમાલ વિ. ૮૬૫
ખંડ પહિલા તણી રંગ આણી ભણી, ઉગણ્યાલીસમી દાલ,
દ્વિતીય ખંડઈ ચેલ્લાણા તણી ભાખશું સરસ કથા સુવિશાલ. વિ. ૮૬૬
ચુપઈ.

ત્રેણિક અભયકુમાર ચરિત્ર, ભણૂતાં સુણૂતાં અતિહિ પવિત્ર,
મુનિ નારાયણ કહિ શુભવાણિ, પ્રથમ સંપૂર્ણ જાણિ. ૮૬૭
—છતિ શ્રી ત્રેણિકકુમાર ચરિત્રે પ્રથમ ખંડ સનામ.

દ્વહા.

શ્રી જિનનાયક ભાવશું વંદુ હું જગદ્ધાર,	
વર્હમાન સ્વામી જયુ સેવક જનહિતકાર.	૧
ગછનાયક યુષ્ય આગલા રતનાગર ગણિરાજ,	
યમલકમલ પદ તેહના પ્રણમ પ્રેમઈ આજ.	૨
શ્રી ત્રેણિક મહિપતિની કથાનઈ વિષઈ સાર,	
દ્વિતીયખંડ રચુ હવઈ સદ્ગુરનઈ આધારિ.	૩
સમરચંદ્ર ઋષિ નિતિ નમુ સયમ સુખદાતાર,	
તાસ પ્રસાદઈ વર્ણવું સરસ કથા સુવિચાર.	૪

*

*

*

*

અતે—

૫૮ મી દાલ.

અઠાવનમી દાલ સુંદર, સમ ધ્યાસી સાર,

અણુ યુણુ સદ્ધ સાંભલુ, તિમ પ્રમઈ રે ભલુ ધર્મચક્રરૂઢિ ધન્ય. ૩૭

રતનાગર ઋષિરાય સુંદર જીવનશુષ્ણુ સ્વામિ,
યુગપ્રધાન જગિ દીપતા, સુષ લહીધરે સહિ યુરજનિ નામધ. ૩૮
નેમ યદુપતિ જામલિ દુષ્કર મહાન્ત ધાટ,
શ્રી સદગુર સુપસાહસિધ, મિ રચીઉ રે પંડ બીજી સારરિ. ૩૯
સાસન સોહકર સમરચંદ મુનીવરા, ધર્મધારધર ધીર,
અતિ ઉદાર સહિક ગુણુ તેહને નિતિ નિતિ મર કવી મનકીર. ૪૦
તસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણુ હરપસ, ધ્રુવ ભણિ વચન રસાલ,
જેહ ભાવિ ભણુધ મોહ આણી, તેહનધ મંગલમાલ. ૪૧

—છતિ શ્રેણિક ખંડ બીજી સં. પઠનાર્ય શ્રીમાલી ગાતી સાહા
શ્રી ૫ નાવા ધરે ભાર્યાબાઈ પૂજનો બેટઉ શ્રી શ્રી ૫ આણુદંજની
બહિન આર્યા શ્રી ૫ સોભાં લિખતં. ધોલકધ વાસ્તવ્ય પોરવાડ ગાતી
વડી શાષાયા પા. ઋક્ષિ શ્રી ૫ દેવરાજ સુત વિમલદાસ સંવત્ ૧૭૦૯
વર્ષે ફાગુણુ વદિ ૧૧ સોમે પૂરં કીધૂ છધ. ૩૪—૧૭ આ. ક.

૨૪૮ ગુણવિજય પહેલા(ત. વિજયસેનસૂરિ-કનકવિજયશિ.

(૪૮૨) પ્રિયંકરનૃપ ચોપધ—સં. ૧૬૭૮ પાનાં ૧૫ અમ.

(૪૮૩) જયચંદ્ર (જયતચંદ્ર) રાસ. સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો શુ.
૯ દીસામાં.

આદિ—

ફહા.

અલસુતા ભલ ભગવતી, અલ્લાણી વખ્યાત,
કવિજનની જનની નમઊં, નિર્મલ જસ અવદાત. ૧
ઉતપતિ નૈષધકાવ્યની, વિગતિં સયલ કહેસિ,
નૃપ જયંતચંદ્રહ તણુઉ, સરસ પ્રબંધ રચેસિ. ૨

અતે—

શ્રી તપગચ્છનો રાણબો, વિજયસેન સૂરિદ,
વિજયદેવ સૂરીસર, વિજયસિંહ મુનિચંદ.

કોવિદ કનકવિજયતણાં, પ્રણમી પદ અરવિદ,	
ગણિ ગુણવિજય ભણિ મુદ્ધ, પામીયે પરમાનંદ.	૨૭૩
ગિરિઆ ગ્રંથ નિહાળતાં, દીકો જિમ સંબધ,	
રાસ રચ્યઉ એ રંગભરિ, અધુ રચઉ બંધ.	૨૭૪
સંવત સોલસિત્યાસીધ, આસો મહોનધ એહ,	
નવ દિવસે રચના કરી, હીસધ આણીનેહી	૨૭૫
નર હુંસી હરના ધણી, સૂબલ દિવનો દીગેહ,	
બણો ગણો સહુ સાંભલો, તોષ ધરીનધ તેહ.	૨૭૬

—છતિ શ્રી કાશી દેશાધીશ શ્રી જયચંદ્ર રાસ.

(પ્ર. કા.)

(૪૮૪) +કોચર વ્યવહારી રાસ સં. ૧૬૮૩-(પૂ) આસો વ. ૯
હીસામાં.

આદિ—

પંડિત કનકવિજય તણા, પ્રેમિ પ્રણમી પાય,	
કવિ ગુણવિજય કહઈ મુદ્ધ, મુઝનિ હરષ ન માય.	૧
જિલટ અતિધણો ઉપનડ, સુણયો સહુ નરનારિ,	
રાસ રચઈ કોચરતણુઉ, કરણાનધ અધિકારી.	૨
વિશ્વાનંદી અહાધૂ, કવિજન કેરી માય,	
અહાણી વાગીસરી, નવરંગી નિરમાય.	૩
ચંદ્રકિરણ પરિઆહીધ, અહભુત ઉજ્જલ અંગ,	
જાયઉ જેહનઈ હસે ભલ, જાહન વિમલવિહંગ.	૪
તે સ્મરસતિ સમરી કરી, સદગુરુનધ આધારિ,	
ગુણ ગાઈ કોચર તણા, કીધી જેણુ અમારિ.	૫
તપગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર, સુમતિસાધુ શુભમતિદ્યતાર,	
વાસન ગુણુમણિ કેરઈ હાટ, તપતિ નમઈ ચક્રપનમધ પાટિ.	૬

અતે—

ધન્યાસી.

શ્રી તપગછનાયક ગુરુગિરિઆ, વિજયસેન ગણધારે,
સા હુકમાનંદન મનમોહન, મુનિજનનો આધારે. ૧૧૮
તાસ વિનેય વિષ્ણુકુલમંડન, કનકવિજય કવિરાયરે.
જસ અભિધાનિ જગઈ શુભમતિ, દુર્મતિ કુરિત પલાઈરે. ૧૧૯
તસ પદ પંકજ મધુકર સરિષો, લહી સરસતિ સુપસાયરે,
ધમ ગુણવિજય સુકવિ મનહરપિ, કોચરના ગુણ ગાયરે, ૧૨૦
સંવત સોલસિત્યાસી વરષે, ડીસાનયર મઝારિરે,
આસો વદિ નુંમિએ નિરૂપમ, કીધઉ રાસ ઉદ્ધારે. ૧૨૧
ભણિઈ ગણિઈ ભાવ ધરીનધ, અતિ રૂડો એ રાસરે,
પાતકજંદ પુરાતન વિષટધ, પુણ્ય પ્રકાસરે. ૧૨૨
ઉત્તમ ગુણુ ગાતોં રંગિ, રસના પાવન થાયરે,
શુભ ભાવન આવઈ મનમોહિં, વિધન વિલય સવિ જાઈરે. ૧૨૩
મંગલમાલા લલિતિ વિસાલા, લહીઈ લીલા ભોગરે,
છટ મિલઈ વલી ફલધ મનોરથ, સિદ્ધિ સકલ સંયોગરે. ૧૨૪

—પ્ર. કા; પ્રસિદ્ધ ઐ. રા. સં. ભાગ ૧.

(૪૮૫) +વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણુ સ્વાધ્યાય. એડતામાં

આદિ—

સરસતિ ભગવતિ ભારતીજ, ભગતિ ધરી મનિ માય,
પાય નમી નિજગુરુ તણુજ, શુભસ્થું તપગચ્છરાય;
જયંકર જોસંગજી ગુરુરાય, નામિ નવનિધિ પામિજીજી,
દર્શન દારિદ્ર જય, જયંકર જોસંગજી ગુરુરાય.

*

*

*

*

અતે—

સધલા પંડિત માંહિ વડો, શ્રી કમલવિજય ગુરુસોંહ,
તાસ સીસ વિદ્યાવિજય, સુવિહિત પંડિત લીહોરે. ગુરુ ૫૧
વીર હીર દુષ દીપતા, એડતા નગર મઝાર,
તસ પસાય પામી કરી, ગાયો એ ગણધારે. ગુરુ ૫૨

કલ્યા.

હમ શુભો ગણધર સાધુસિંધુર, જીવનઅધર ગુણધરો
 શ્રી વિજયસેન સગિંદ સુંદર, સકલ સંધ સુહકરો.
 તસ પદ જૂષણ દલિત દૂષણ, વિજયદેવ દિવામણી,
 ગુણવિજય પંડિત હમ પથપાઠ, ચિરતપો તપગજધણી. ૫૩

—૫૩ ટૂંક છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય, તથા એ. ૦
 સંગ્રહમાલા ભાગ ૧.

૨૪૯ કેશરાજ (વિજયગચ્છ-વિજયઋષિ-ધર્મદાસ-ક્ષમા-
 સાગર-પદ્મસાગર-ગુણસાગર શિ.૦)

(૪૮૬) +રામચંદ્રસાચન રાસ સં. ૧૬૮૩ આસો શુ. ૧૩
 અંતરપુરમાં..

આદિ—

વેલાવલ રામ-દૂહા.

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીજી, ત્રિભુવનતારણ દેવ,
 તીર્થંકર પ્રભુ વીશખા, સુરનર સારૈ સેવ. ૧
 પુત્ર મુનિત નરિંદ્રનો, પદ્મદેવી તસ માય,
 જનમબોમિ જિનવરતણી, રાજગૃહી કહિવાય. ૨
 અવતરિયા હરિવંશમેં, હરિ સાચવિયા સાર,
 કલ્યાણુક પાંચે ભલાં, નામ સદા જયકાર. ૩
 ચરણકમળ તેહના નખી, રામ મુલદમણુરાય,
 સીતા મે રાવણુતણે, ચરિત રચું મુખદામ. ૪
 સુખદાઠ સહુ લોકને, 'રામકથા અભિરામ,
 શ્રવણુ મુણુંત સરે સહી, જનના વંછિત કામ. ૫
 'રા' ઉચ્ચરતાં મુખમકી, પાપ પુલાઈ જાય,
 મતિ ફિરી આવે તેહથી, 'મ' મો કમ્પડી યાય. ૬
 પાવનમેં પાવન મહા, કલ્પિમલહરણુ અપાર,

મોક્ષ પંથનો સાંખ્યો, સંજ્ઞન જીવનો સાર.	૭
વીસમા ચાનક બોલો, ખેમ કુશલકો કામ.	
બીજા ધર્મતરૂવર તણો, શ્રી રામચંદ્રનું નામ.	૮
લક્ષ્મણ રાવણ રાજ્યા, તીર્થકર પદ પાપ	
મુગતિપુરી જાઇ ચાયસ્યે, સકલ જગતકા રાય.	૯
સત્યવતી સાચી સતી, શીલિતણી અવહાલ,	
સ્વર્ગે પોહુંતી આરમે, વસુધામે વિખ્યાત.	૧૦

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ ૬૨

સંવત સોલે ત્રાસીથેરે, આછો આસૂ માસ,	
તિથિ તેરસી અંતરપુરમાંહિ, આણી અતિહિ ઉલ્લાસ.	૪૯
વિજયગચ્છ મચ્છનાયક ગિરિવો, ગોચમનો અવતાર,	
વિજયવંત વિજય ઋષિરાગ, કીયો ધર્મ ઉદ્ધાર.	૫૦
ધર્મમુનિ ધર્મજનો ધોરી, ધર્મતણે બંડાર,	
ખિમા દયાગુણ કેરા નાયક, સાગરખેમ ઉદ્ધાર.	૫૧
શ્રીચુર પદ્મ મુનીશ્વર મોટો, મોટો જહનો વંશ,	
ચઉરાસી મચ્છમાંહિ જાણીતો, પ્રગટપણે પરશંસ.	૫૨
તસ પાટોધર ગુણ કરી ગાજે, ગુણસાગર ગુણવંત,	
કસુતન કલપતર કલિમે, સુરિ સિરોમણિ સંત.	૫૩
એ ગુરુદેવ તણે સુપસાયે, કીધી રચના જાણુ,	
અંથગુણે ગિરિમેર સરીખો નવરસમાંહિ વખાણુ.	૫૪
એવં બાસઠિ ઢાલ સુધારી, વચન રચન સુવિશાલ,	
રામ યશોરે રસાયણ નામા, અંથ રચિઓ સુરસાલ.	૫૫
કવિજનતો કરજોડિને, પંડિતસું અરક્ષસ,	
પાંચો આગે વાચેવોળે, દૂવે રાગ અભ્યક્ષ.	૫૬
અક્ષર બાંધે ઢાલજ બાંધે, રામજ બાંધે સોઇ,	
વાંચતાંરે વચનને બાંધે, રૂપ નહી ઉચળે કોઇ.	૫૭

અક્ષર બણી હાલજ બણી, રાગજ બણી એહ,
પાયાં આગે વાંચતાં રે, ઉપજિસિ અતિનેહ. ૫૮
જમલગિ સાયરનો જલ ગાળે, જમ લગિ સરજયંદ,
કેશરાજ કહે તમ લગએ, અંચ કરો આનંદ. ૫૯

કલશ.

કમ સમ લક્ષમણ અતે રાવણ, સતી સ્ત્રીતાની ચિરી,
કહી બાપી ચરિત સાખી વચન રચના કરી ખરી,
સંધ રંગ વિનોદ વક્તા અને શ્રોતા સુખ બણી,
કેશરાજ મુર્તિ જપે સદા હરખ વધામણી. ૧

—લ. સં. ૧૯૪૨ વૈશાખ શુ. ૬ વદવાણ ઉપાધ્યાય નારણજી
જેષ્ઠરામ લખાવીતં મુનિ માણિક્યંદજી આત્મ પદનાથ આમાં ઉપરની
પ્રશસ્તિની કડી ૫૦ થી ૫૩ મી નથી. ૫૩-૫૬-૨૧ ધો. સ. બં.
ખીજી ત્યાંની ૫૩ ૧૧૬ પં. ૧૪ આમાં ૫જુ તેમજ છે. લ. સં.
૧૬૫૬ જેઠ શુ. ૬ ખુબ લ. ભાવસાર પીતાંબર હરી રહેવાસી ગોંડલના.

(પ્રસિદ્ધ થયું છે—આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભૌક્તિક ૨ જી.).

[આ કવિના ગુરુ ગુણસાગરે શાંતિજિન વિનતિરૂપ હંદ ૨૧
કડીનો ૨૨થો છે કે જેની આદિ

શારદામામ નમું શિરનામિ, હું ગાઉં ત્રિભુવનકા સ્વામી, છે અને
અતે એમ છેકે.

પદસાગર ગુરુરાજ પસાયા, શ્રી ગુણસાગર કે મન ભાયા.

નરનારી જે ચિતે ગાને, તે મનોવાંછિત નિશ્ચેં પાવે. ૨૧

આ સ્તવન જૈનપ્રબોધમાં તથા અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.

—ગૌતમ પૃથ્ઠા બાલ્લવબોધના અતે જથ્થાવેલ છેકે સંવત્ ૧૭૬૩
વર્ષે શ્રી વિજયગચ્છે શ્રી ભટ્ટારિક શ્રી પૂજ્ય શ્રી સુમતિસાગરસૂરિજી તત્
શિષ્ય ઋષિશ્રી વીરચંદ્રજી, ઋષિશ્રી ભવાનીદાસજી ઋષિશ્રી બાલચંદ્રજી
તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી ચતુરાજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી મયાચંદ્રજી. આસોજ

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૌ રવિવાસરે મીમંચનગરે લિપીકૃતં પ્રીતાંબર
શ્રી મહારાજાધિરાજ રાંણા શ્રી અમરસીંધરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર.અં.

૨૫૦ સહજકીર્તિ (ખ૦ ક્ષેમશાખા જિનસાગર-રતનસાર—
રતનહર્ય-હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સં. ૧૬૮૪ આસણિકોટમાં
અંતે—

શ્રી ખરતરગહસરિ જિણેસર, વીરપાટ દીપાવધ,
ખરતરે ગિરદ લલિહિ ગુણસાચ, જસકપૂર મહકાવધરે. ૬૯
અનુકમિ તસુ પાટઈ જસ ખાટચઉ, જુગપ્રધાન ગુણ્યાવધ,
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર સદગુર, નામ મત્ર જસુ ધ્યાવધરે. ૭૦
શ્રી જિનસિંહ સિંહ જિમ દિખ્યઉ, તસુ પાટઈ ચિત લાવધ,
અકબરસાહિ સભામન રંજ, જલનિધિ મીન છુડાવધરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણુ જાણુ ભટારકે શ્રી જિનરાજ સુહાવધ,
વિદ્યાબલ અતિસય બલ સમલઉ, સહુનઈ આણુ મનાવધરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવધ,
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણુ ગંભીર ગવાવધરે. ૭૩
ષ્ટેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવધ,
રતનસાર વાયક ગુણુનિધિ ગુર, અતિસય અધિક જણાવધરે. ૭૪
રતનહરપવાયક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત ઠાવધ,
સહજકીરતિવાયક વિમલાચલ, ગિરિવર એમ મન્દાવધરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસઈ, શ્રી નમિનાથ પ્રભાવઈ,
આસણિકોટ આવક બહુ સુખીયા, ધરમઈ ચિત લગાવધરે. ૭૬
વાચાસુર અધિક ગુણુવંતા, ધરમપક્ષ સમજાવધ,
અધિક આનંદ અધિક રંગરતીયાં, શ્રી જિન ધરમ વધાવધરે. ૭૭
છોટ ખંડઈ દાલ એ દસમી, પુણ્ય રૂખહો પાવધ,
સહજકીરતિ પુંડરીક મધુરસ, ગુણુજલધર વરસાવધરે. વિ૦ ૧૭૮

મરુદ

સતરેથી સહી. જૈન મૂર્તિ કવિઓ.

—ઇતિ શ્રી શિવેન્દ્ર્ય માહાત્મ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપચત્વર્યાશ્રિત
વર્ણન શ્રી ભાવશ્રેષ્ઠિત જ્ઞવડા સંબંધ તત્કૃતોદ્ધાર વર્ણન કલ્પી સંબંધ
તત્ સુતદત્તોદ્ધાર વર્ણન. પંચમારકાંત્ય સ્થિતિ વર્ણન. દુષ્ટસહ નામાં-
ત્ય યુગપ્રધાન વર્ણન. તત્ આવક વિમલચાહનવિહિતોદ્ધાર વર્ણનાધિકારો
નામ પદ્મ: ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૮૪૫ ફા. શુ. ૫ દિને ચીરાલા મધ્યે.

(૫. ૧૨૮ પં. ૧૪ ગુ. વિ.)

પ્રીતિ છત્રીશી સં. ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાંગાનેરમાં.

આદિ—

ઉપશમતઃ ડાયા રસ લીજ્ઞ-એહની ઢાલ.

પ્રીતિ ન કિણ્હી છત્રી જાપઈ, ઇકકવિણ્હ અરિંહતજ,

ભાવઈ કોડિ ઉપાય કરઉ કોઇ, લાગઈ મંત ન તંતજ. પ્રી. ૧

* * *

અતે

સંવત સોલસવરસ અઠ્યાસી, જિહાં હુક સખલ સુકાલજ,

વિજયદશમી સાંગારે (તે) ૨ પુરવરિ, એહ વિચાર રસાલજ. પ્રી ૩૫

પ્રીતિ છત્રીસી એ વચરાગિ, ભવિક ભણિ હિતકારજ,

વાચક સહજકીરતિ કહઇ ભાવઇ, શ્રી સંધ જય જયકારજ. ૩૬

—ઇતિ શ્રી પ્રીતિ પટ્ટત્રિંશિકા-પં. રાજકીતિ ગણિ-તનુ શિષ્ય
પં. તિલકવિજય-તત્ શિષ્ય ગોદા લિખિતં. આવિકા સભલદે પઠનાર્ય.

૨—૧૫ પ્ર. કા. નં. ૮૦

૨૫૧ કલ્યાણ પીળ.

(૪૮૮) ધન્યવિલાસ રાસ. સં. ૧૬૮૫ જેઠ સુદ ૫

આદિ—

પ્રથમ જિણેસર પ્રણીત, પ્રથમ કરી જિણે આદિ

પ્રથમ ધર્મ પ્રકાસીઉ, તે પ્રથમ નમું યુગાદિ.

શાંતિ જિનેસર સોલમઈ, મરભ ચિકી કરી શાંતિ
મારી નિવારી દેસથી, પસરી ધરિ ધરિ શાંતિ. ૨
ચંદુનંદન જગમાં જયો, અહમ્યારિ શણુગાર,
નામિ નવનિધિ સંપજઈ, ધન ધન નેમિકુમાર. ૩

x x x x

અતે—

ઢાલ ૪૩ રાગ ધન્યાસી. સકલ મંગલતણી એ દેશી.

દાન કલ્પતર દાનમણી સુંદર, દાનથી વંછિત ઝઢિ વૃદ્ધિ,
દાનથી નરસુખ દાનથી સુરસુખ, દાનથી અનુક્રમે હોઇ સિદ્ધિ. ૧
દાનથી નરભવે દેવ ભોગીપણું, ભૂપ ક્રિયાણું જેણુ કીધું,
રાજછત્રંગણી નારિ કમિ પરહરી, ભગનીપતિ વચનથી વ્રત લીધું. ૨
દાનથી ઝપભદેવો ત્રિભોવનધણી, સાધુનિ પ્રાગ ભવિ હવિષદાનું,
આકલ્પા અહલિજુઓ દાનથી, અંદનાઈ પણિ કેવલ લીનુ. ૩
દાનથી ધન્યનિ ઝઢિ બહુલી હવી, દાન દીઉ ભવી ભાર આણી,
ધન્યવિલાસનો તુર્થ પ્રસ્તાવ એ, ભણુન ગુણત લલિ સુખ પ્રાણી. ૪
ધન્યવિલાસ કીઓ ચરીત્રાપરિ, અલ્પલુદ્ધિથિ હું પ્રેમ આણી,
ન્યનતા અધિકતા જે હુઇ એહમાંહિ, સોધયો પાંડિતો પ્રીત આણી. ૫
ધન્યવિલાસના ચ્યાર પ્રસ્તાવ છે, ઢાલ તહતાલીસ તસ પ્રમાણું,
શત એકાદશ અંથનો માઝનો, જિનપ્રસાદે સેવક કલ્યાણું. ૬
સંવત સોલપચ્યાસી ૧૬૮૫ સંવત્સરિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમી પુણ્યમાણું,
ધન્યવિલાસ થયો સંપૂર્ણ દિન દિન સંધનિ મંગલમાલં.

—ઢાલ ૪૩ પ્રમાણું લિ૦ ગણિ લાલવિજયેન પં. શ્રી હર્ષવિજય-
ગણિ શિષ્યેણુ-વાવિનગરે ૨૨-૧૭ અંથ ૧૧૦૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં; ૩૦
(આ કદાચ ૨૪૩ ક નં. નાં કલ્યાણમુનિ હોય. જુઓ પૃ. ૫૧૧)

૨૫૨ સ્થાનસાગર (આ. પુણ્યચંદ્ર-કનકચંદ્ર-વીરચંદ્ર શિ.)

(૪૮૯) અગડત્ત રાસ સં. ૧૬૮૫ ઓશો વદ ૫ (ખંભાત)ત્રંબાવતીમાં.
આદિ—

શ્રી ગુડી પાર્શ્વનાથ નમઃ ઐં શ્રી ભગવત્યૈ નમઃ	
શ્રી જિનપદપંકજ નમી, સમરી સરસતિ માય,	
વીણાપુસ્તકધારિણી, પ્રણમર્ધ સુરનર પાય.	૧
હંસમામિનિ હંસવાહિની, આપો બુદ્ધિ વિલાસ,	
જે નર સરસતિ પરિહર્યા, તે નર કહીછ બાધ.	૨
મેવકનઘ સુપ્રસન્ન થઈ, આપો અવિરસ વાણિ,	
કાલિદાસ કવિતા હુઈ, તે તુઝ શક્તિ પ્રમાણિ.	૩
ત્રિહું ભુવનિ જસ તાહરો, ગાવર્ધ સુરનર કોડિ,	
અકલ અતુલ બલ તું સદા, નાવઈ કે તુઝ હોડિ.	૪
શ્રી ભારતી ચરણુઈ નમી, લહી નિજ સુગુર પસાય,	
જ્ઞાનદષ્ટિ આપઈ સદા, પ્રણમર્ધ સવ સુખ થાઈ.	૫
મૂલ મંથમાંહિ કરિઉં, અધ્યયન અઢ્યઈ જેહ,	
અગડત્ત તૃપ કેરડો, ચરિત સુણુ ધરી નેહ.	૬
કુણુ તે અગડત્ત તૃપ, ક્રિમ લીધુ ચારિત,	
તસ સંબંધ વખાણુસિઉં, જિમ હોઈ જ-મપવિત.	૭

* * * *

અતે— હાલ ૩૯ રાગ ધન્યાસી દેશી ધમાલિની.

નયરી ત્રંબાવતી જાણીઈ, અલકાપુરીય સમાન,	
દેવભુવન સોભત્ર ભલાં, જાણુ હો ઈંદ્ર વિમાન.	૭૫૫
મન રંગઈ ભવિયણુ સાંભડો હો, એહ સંબંધ રસાલ,—મન.	
ધવલિત ધવલગૃહ ભલાં, સોમિત માલિ અટાલિ,	
કામિની જનમન મોહતી, સોહતિ ગજગતિ ચાલિ.	મં ૭૫૬
પુન્યવંત નર તિહાં વસઈ, પાલઈ નિજ આચાર,	
જિન મંદિર નિત રચડાં, પૂજન રચઈ નરનારિ.	મં ૭૫૭

વડ વ્યવહારી જાણીધ, ભૂપ દીપ જસ માંન, સાવત્રા સુત નાગજી, ઉત્તમ પુરૂષ પ્રધાન.	મં ૫૮
દદ સમકિત નિત ચિત ધરધ, સારધ જિણ્યુવર સેવ, ભક્તિ કરધ સાહમી તણી, કુમતિ તણી નહીં ટેવ.	મં ૫૯
ફપવંત સોહધ સદા, સુંદર સુત અભિરાંમ, સકલ કલા ગુણ આગર, સોહધ જિરયો કાંમ.	મં ૬૦
મુનિસુત્રત પસાઉલે, દિન અધિકુ વર, વિધપક્ષ ગણિ સોહાવીડ, પુન્યતાણું કરિ પૂર.	મં ૬૧
તાસ આગ્રહ જાણી ધણો, ચરિત રચિઉ મનોહાર, અગડદત ઋષિરાયનો. એહ સંબંધ ઉદાર.	મં ૬૨
શ્રી ગોડીપાસ પસાઉદધ, સીધાં વહિત કાંમ, રાસ રચિઉ મહારિષિ તણો, સમવસરણુ સુભ કામ.	મં ૬૩
વિહરમાન ગણધર ભલા. શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીરાય, અંચલ ગણપતિ જાગિ જયો. દેષનિ પાતિગ જાય.	મં ૬૪
વિમલવંશ વાયકતણો, કીરતિ જસ સુપ્રકાસ, પુન્યચંદ્ર વાયક વર, ધર્મ તણો મનિ વાસ.	મં ૬૫
તાસ સીસ સુંદર સોભાગી, પાલધ સાધનો પંચ, કનકચંદ્ર વાયક ગુણિ ભરીયા, મહામુનિ એહ નિચંચ.	મં ૬૬
તાસ સીસ વિદ્યાના આગર, વાયક શ્રી વીરચદ, તપ જપ સંજિમ કિરિયા પાલધ, સુંદર એહ મુણિંદ.	મં ૬૭
તાસ પદપંકજ મધુકરની પરિ, રહધ સદા એક ચિત્તિ, વિનયવંત નધ વિમલ મનધ નિત, રંગી કરધ ગુરૂ ભત્તિ. મળ ૬૮	
તાસ તણુ સુપસાય લહીનધ, ચરિત રચિઉ મન ભાય, રથાનસાગર મુનિવર ધર્મ જપધ, ભવિજન સુણુઉ ચિત લાય. મં ૬૯	
સંવત શશિરસ જાણીધ, સિદ્ધિ તણી વલી સંખ, મહાવ્રત પદ આગલિ ધરઉ, સમકરી ગુણો સવિ અંક. મં ૭૦	

અમ્બનિભાસિ મનોહર, પૂર્ણા તિથિ વલી જાણિ,

અસિત પંચમી એ સહી, જુસુત વાર વણાણિ. મં ૭૧

એહ ચરિત જે સાંભલઈ, તેહ ધરિ લીલવિલાસ,

સાધુ તણા ગુણ ગાઇતાં, પૂરઘ હો મનતણી આસ. મં ૭૨

—સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે સિતપદ્મે ત્રયોદશ્યાં રવિવાસરે
લિખિતં રાયધનપુરે મુનિ સ્થાનસાગરેણ પ્રવાચનાય ૨૪-૧૫ સેં. લા.
વડોદરા નં. ૫૩૨૫; કવિની હસ્તલિખિત પ્રત છે.

૨૫૩ પુણ્યસાગર (પીપલગચ્છ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ-
ચિનયરાજ ને કર્મસાગર શિ.)

(૪૯૦) નયપ્રકાશ રાસ. સં. ૧૬૭૭

(૪૯૧) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૮૯ આવણ્ય ચુ. ૫.

આદિ—

શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રમુખ, એકાદશ અભિરામ,

મનવાંછિત સુખ સંપન્નઈ, નિત સમરતાં નામ. ૧

પ્રથમ ઉદયમઈ મંડીઉ, મતિ દીસઈડિતિમંદુ,

તિણ કારણિ પહિલા નમુ, શ્રી ગણધર સુખકંદ. ૨

સરસતિ પદ્મકંજ સદા, પૂજ્ય બે કરજોડિ,

કહણ કથા ઉદય ધણો, માત ! મ આણો ખોડિ. ૩

સેવકનિ સાનિધ કરી, દેયો અવિરલ વાણિ,

જિમ વેગો સિદ્ધિ સદૃષ, કાઢ મા રાખિસ કાણિ. ૪

વલિ પ્રણમું સદગુર વડા, જેણુથી થઉ સનાથ,

પાપ પડલ પાંછાં કર્યા, સૂત્ર શાસ્ત્ર દે હાથ. ૫

જગમાંહિ મોટાડછઈ, સહગુરનો ઉપગાર,

જાણિનઈ માનિ નહી, સાચા તેહ ગમાર. ૬

મનસુધિ સહુ પણુમી કરી, કરસુ સતી વખાણુ,

મુણુજો એકમના થઈ, જિમ હોઈ જન્મ પ્રમાણુ. ૭

ખવનંજી રાજ તણી, અંજનાસુંદરી નારિ,
ત્રાસુ કથા મુણતાં થકા, હોસ્ત્રખ અલ્પ સંસાર. ૮

સતિ શિરોમણિ અંજના, શીલવિભૂષણ દેહ,
નામ જપતાં પ્રહ સમર્થ, આપે રિદ્ધિડોહ. ૯

તિથુરો સખર સંબંધ છંદ, મંડિા સાકર દ્રાવ,
રસ લેળ્યો ભવીયણુ તુઝે, ભાષે કવીઅણુ ભાવ. ૧૦

કિમ તિથુ મુદ્રો મન કરી, કાધો સીલયતન,
સવે રસ લેળ્યો ભવિષ્યણુ તુઝે, સાંભલવા સુવચન. ૧૧

અંતે—

૮ મી ઢાલ ફાગની.

(આહે) અંજના કેરીય ચુપંદ, પુરણ કાધી એહ,
જે નર ભણસીધ ભાવસિઉ, મંગલ લહધસ્તિય તેહ.
(આહે) સતીયાનિ સિરિ અંજના, વખાણિયે કવિરાય,
સાંભલતાં મન ઉલસઈ, હીયડંદ હર્ષ ન માય. ૧

પટ દરશનના અંધમિઈ, અંજના કેરી વાત,
ખવનસુત હુતુમંતરમ, પ્રકટ ધણા અવદાત.
(આહે) ગુણુચરતા સુવખાણિયઈ, જાસુ વદઈ સંસાર,
આપરો નામ સોધજ લહઈ, જે હોષ મૂઢ ગમાર. ૨

(આહા) જનમાંહિ કામિ કામિ, દીસઈ એ અધિકાર,
પણિ પરમારથ જુજાઆ, નામ તણા નિરધાર,
(આહે) શીલતરંગીણી અંધથી, એ રચીઉ સંકેત,
કાષક કવીમતી કેલવી, તિનકા યુજઈ હેત. ૩

(આહે) તે દુપણુ મત કાઢળ્યો, અહળ્યો કવિ ગુણુરંમ,
સો ભિષ્ તે મઈ આણીઉ, લાગઇ સરસ સુચંગ.
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિરઈ, વારઈ હુઈવાત,
ચાર વહિ જિણુ વરચીઆ, કુણુ જાણુઈ અવદાત. ૪
(વાંચે જગત્પદ્મ વહી ગયા—પાઠાંતર).

શ્રી વડગઢ ગુર ગાઢઢ, શાંતિ સરિ ગણધાર,
 ચક્રેસરી પદ્માવતી, ભગતિ કરઢ વારવાર.
 ભંગક છેવટણુ (ભગવચ્છણુ) ભાષીયુ, ધૂલીકાટ સકેત,
 કુટુંબ શ્રીમાલી સાતસઢ, ઊગાર્યો ગુણુ હેત. ૬
 ભોજ ચુરાસી રાજમઢ, જાત્યા વાઢ વિશાલ,
 શાસન જિન સોભાવીઢ, વાદી બિરૂદ વૈતાલ.
 તિણુ ગછ ખીંપલ યાપીઢ, આઠ શાખા વિસ્તાર,
 સંવત રૂદ્ર બાવીસઢ સમઢ હુઢ સુખકાર. ૭
 તે ગછ દીસઢ દીપતુ, નયર સાચોર મઝારી,
 વીર જિણેસરતુ તિહાં, તીરથ પ્રગટ ઉદાર.
 તાસુ પાટી અનુક્રમઢ હુયા, શ્રી લક્ષ્મીસાગરસરી,
 વિનયરાજ કરમસાગર, વાચક દોઢ સનુરા. ૮
 તાસુ સીસ પુણ્યસાગર, વાચક પભણુઢ એમ,
 અંજનાસુંદરી ચુપઢ, પૂરણુ વધતઢ પ્રેમ.
 સંવત સોલ નેવ્યાસીઢ, શ્રાવણુ માસ રસાલ,
 સુદી તીથિ પચમી નીરમલા, ઋદ્ધિદ્ધિ મંગલ માલ. ૯

—છતિશ્રી અંજના સુંદરીની ચુપઢ સંપૂર્ણ

(અશુદ્ધ) ૩૮—૧૧ આ. ક., ઉદયપુર ભં—ભાણેક.

—છતિશ્રી અંજનાસુંદરી પવનંજય કુમાર સંબંધે પૂર્વ ભવ
 વર્ણન માતુલપુરે સમગમન પવનંજયગૃહાગમન અંજનાસુંદરીદર્શનાય
 વિલાપકરણાય ઋષભદત્તશુદ્ધિકરણાય ઋષભમાતુલપુરે સમાગમન અંજના-
 મિલન પુનઃ પવનંજય અંજનામિલન પુનઃ સાધુસમીપ દીક્ષા ગ્રહણાય
 સુરસોકગમનાધિકારવર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. પંક્તિ શ્રી ૫ શ્રી
 અમૃતવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ દેવવિજય પઠનાથ. ૧૨—૧૪ લીં.

—પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૪ ગાથા ૧૮૨ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા
 ૨૦૭ તૃતીયખંડે ગાથા ૨૪૩ ઢાલ ૮ સર્વ ઢાલ ૨૨ ગાથા સર્વ ૬૩૨

અથાગ્રંથ શ્લોક સંખ્યા ૯૦૫ સં. ૧૭૫૩ વર્ષે આ સુદિ ૮ દિને સંપૂર્ણ કરીધો. શ્રી સોહીઆમ મધ્યે દેરધાંલિ૦ ગણિ કેસરવિજયેન. ૧૭—૧૮ લી.—અથાગ્રંથ ૬૩૯ રાજસુદર લખીકૃતા (૧૭૦૦ ની આસપાસ. મ. બ)

બીજી પ્રતમાં પ્રશસ્તિ કંઈ જૂદી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રી જિનરાજસુરિ પાટિ દિનકરા, આગમ અર્થ નિધાન,

શ્રી જિનરંગ સૂરીસર સત્યવર જાણે, સર્વ નિધાન.

તાસુ આદેશ અવન સોલ ચોરાસીઈ, ઉદયપુરિ સોમાસિ,

જગતસંધ રાણો ગાળે તિહાંકણિ, હાહ ઉપતાં જસવાસ.

સંધ કથન ધરી માધ સુદિ તૃતીયા દિને શુભયોગે ગુરુવાર

અવિહિન રસ ઇણિમે લેજ્યો જોધને અધિકારે અધિકાર.

પુણ્યભુવન કહે ભાવ ધરી ધણો, ગિર્યાનો જસવાસ,

અધિક ઓછો ઇહાંકણિ જે કર્યો, હુવે મિછામિ દુકડ તાસ.

શીલ સમકિત ગુણ દેહ પ્રતિધારને દિન પ્રતિ કોડિ કથ્યાણુ,

તિણિએ ભણે ગુણે સુણે ભાવસું, જીવિત જનમ પ્રમાણુ.

—લિ. ૧૭૪૫ આસો ૧૦ ૧૩ ગુરુ કથ્યાણુપુરમાં.

રાજકોટ પૂજ્યના અપાસરાનો બંડાર.

આમાં કર્તાનું નામ પુણ્યભુવન (ખ૦) આપેલ છે તે રમ્યા સાલ સં. ૧૬૮૪ માહ શુ. ૩ ગુરુ, ઉદયપુરમાં જગતસિંહ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે, એમ જણાવ્યું છે. મને તો પુણ્યસાગર (પી. ગચ્છીય)ની પહેલી પ્રશસ્તિ વિશ્વસનીય લાગે છે.

—મારી પાસે મોટા અને સારા અક્ષરવાળી ૨૭ પાનાની પ્રત છે, પણ તેમાંથી કર્તાનું નામ ઉઘાડી દીધું છે. ૨૭—૧૨.

—પત્ર ૨૨ અથમાન ૬૦૦ નં. ૩૧ દા. ૨૫ લી. કે જેમાં કર્તાનું નામ પુણ્યસાગર સ્પષ્ટ છે.

૨૫૩ કે લાભોદય

નેમિરાજિમતિ ખારમાસ. ૧૫ કરી સં. ૧૬૮૯ આસો શુ. ૧૫
આદિ—

સખીરી સાંભલિ હે તૂં વાણી, ઈમ બોલે રાગુલ રાણી,
નેમજી મુજ જીવન પ્રાણી, તિજી તોડી પ્રીતિ પુરાણી હોલાલ
નેમજી નેમજી કરતી, નેમજી નિજ ધ્યાન ધેરતી હો લાલ. ૧

* * * *

અતે—

સખીરી સંવત સોલસૈ નિવ્યાસી, આસ પૂનિમ ઉગસી,
બણતાં ગુણતાં સુખ ખાસી, લાભોદય લીલ વિલાસી હો લાલ. ૧
નેમજી નેમજી કરતી.
—(ભારી પાસે પ્રત છે.)

૨૫૪ શ્રીસાર (ખ૦ જેમશાખા રત્નહર્ષ વાચક શિષ્ય)

(૪૯૨) આપનંદ આવકસંધિ. સં. ૧૬૮૪ પુષ્કરણી નગરીમાં.

આદિ—

વર્દમાન જિનવર ચરણુ, નમનાં નવ નિધિ હોઈ,
સંધિ કરે આપણંદની, સાંભલિજ્યો સહુ કોઈ. ૧

* * * *

અતે—

હાલ ૧૫ આશ્રવ કારણુ એ જગિ જાણીમઈ—એહની.
ધન ધન સૂધી આવક એહવા, નામૈ નવ નિધિ ચઈ,
સૈ મુષિ વીર વધાણ્યહ જેહને, પ્રણમૈ સુરનર પામ. ૨૪૧ ધ.
નિરતા ખારહ ત્રત પરિપાલીયા, ન લખાયા અતિચાર,
ભલીપરૈ વિધિસું આવકતણી, પ્રતિભા વહી ધઆર. ૨૪૨ ધ.
દાનસીલ તપ જપ નૈ ભાવના, કીધા ધરમ અનેક,
ધણિપરિ માનવ ભવ સફલો કિમૌ, અહનિસિ ચિત્ત વિવેક. ૨૪૩ ધ.

માસ તણી કીધી સંલેપણા, સમરે જિનવર નામ.
 સાઠ મગતઇ છેવા અણસણે, સૂઝે મન પરિણામ. ૨૪૪ ધ.
 પાપ કાંમ આલેપઇ પાડકમી, કાલ માસ કરિકાલ,
 સૌધરમે દેવલોકકંઠ સાસતો, સુર અપચર સુવિશાલ. ૨૪૫ ધ.
 ઈંદ્ર વિમાનચક્રી અતિ દીપતઉ, કૂણુ અઠે ઇસાણુ,
 આણુંદ ગાથાપતિ હિવ ઊપનઉ, તિણુ અરણ્યાભવિમાન. ૨૪૬ ધ.
 પલ્યોપમ ચિહ્નૈ આઉપૌ, સુષ ભોગવૈ અપાર,
 મહાવિદેહ તિહાંથી સીઝિરયૈ, કરિરયૈ એક અવતાર. ૨૪૭ ધ.
 સાંભલિ જગૂ સોહમ ધમિ કહે, સાતમ અંગ મઝાર,
 પ્રથમ અધ્યયનૈ ભાષ્યા એહવા, વીરજિણુંદ વિચાર. ૨૪૮ ધ.
 જિમ જિમ ચરિત સુણીજૈ એહવા, તિમ તિમ મન ચિર થાય,
 ચિર મન રાખ્યાં લાભ હુવૈ ધણો, પાતક દૂરિ પલાય. ૨૪૯ ધ.
 પુહકરણી નયરી અતિ દીપતી, આવક ચતુરસુજાણુ,
 આદીસર જિનવર સુપસાઉલે, રાજપ્રગ્મ કલ્યાણુ. ૨૫૦ ધ.
 સંવત્ દિશી સિદ્ધિ રસ સસિ ૧૬૮૪ તિણુપુરીમઈ કીધી ચઉમાસિ,
 એ સંખધ કીયો રલિયામણુઉ સુણતાં થાઇ ઉલાસ. ૨૫૧ ધ.
 રતનહરપવાચક ગુર માહરઉ, હેમનંદન સુખકાર,
 હેમકીરતિ ગુર બંધવનૈ કહે, પબણૈ મુનિ શ્રીસારિ. ૨૫૨ ધ.
 ઇતિ શ્રી આણુંદસંધિ સમાપ્ત.

(ભાવ૦ શુદ્ધ અક્ષરની પ્રત પા. ૭ પં-૧૮ અને બીજી પ્રત પા. ૧૮ પં-૯) ૧૫-૧૧. આ. ક. ૧૨-૧૩ આ. ક.

—સં. ૧૮૫૨ જ્યેષ્ઠવદિ ૧૧ દિને લિ૦ પં. અષ્ટમ્યાંદ ૧૦-૧૫ ધો.

—સં. ૧૮૨૨ લિ. પં ગુણસોમ વાલોચર મધ્યે ૧૯-૧૧ ધો.

—(વિ. ધ. ભંડાર)—સં. ૧૮૦૩ માગશ્વર વદ ૧૧ ગ્રે. ૨.

—લિ૦ શ્રી ૧૦૮ શ્રી પુર્ણ મલુક્યંદજી, તત્ સીષ પુર્ણ્યે શ્રી
 મ્હાસીધજી, તત્ સીષ લિપતં અમોલકચંદ્ર કાત્યાસની મદ્ધિ સહેર મેડતા
 સૌહી કોસ દોય, સંવત ૧૮૪૩ માસ અસુદ વદી ૬ વાર ગુધવારિ કિરનપક્ષે

લિપત કોઠારી કુસાલેચંદળ નાન્હો રાસદિ. અશુદ્ધ પ્રત. ૧૮-૧૧ અનંત.
(૪૯૩) મોતી કપાસીયા સંબંધ સંવાદ. સં. ૧૬૮૯ ક્ષોધીમાં
આદિ— દ્વંદ્વ.

- સુંદર રૂપ સોહામણો, આદિસર અરિહંત,
પરતા પૂરણ પ્રણમીયૈ, બયબંજણ ભગવંત. ૧
- જિણુવર ચોવીસે નમી, સમરૂં સરસતિ માઈ,
એહ પ્રબંધ માંડ્યો સરસ, શ્રી સહયુરૂ સુપસાય. ૨
- આદિનાથ આણુંદસું, હુચિણાઉર મજારિ
નિચરધં જિનવર ગોચરી, ન લહૈ સુદ આહાર. ૩
- પાએ લાગી પદમણી, મોતીયડૈ બરિ થાલ
મોતીસું કરે નિમંછણા, લોક સહુ સુવિસાલ. ૪
- મોતી ગરવ્યહ મહીયલધં, હું મોટો સંસાર
મો સમવડિ કોઈ નહી, હું સગલધ સિરદાર. ૫
- * * * * *

અતે—

- લાલ ૮ રાગ ધન્યાશ્રી. ધન્ય ધન્ય આઈ કુમર વર સેજની. દેશી.
સંપ હુઓ મોતી કપાસીયે, મિલીયા માહોમાહિં
- વાદ એ ભગવતે ભાળઓ, ચતુર નરા ચિત આદિ. સંપ. ૧૦૧
- કપાસીયાને મોતી મળપતો, પાઈ લાગો આય
તું ગિરુઓ ભાઈ ભારીખમો, ખમળે મુજ અન્યાય. સંપ. ૧૦૨
- તુમ કરીનિં સોભા છે માહરી, મુજ કરી તાહરી સોભ
બાંધી મૂઠી લાખ સવા લહે, ધર્મતણો છે સોભ, સંપ. ૧૦૩
- ધર્મભાઈ દિવે તું છે માહરી, આપો અવિહડ પ્રીતિ,
ધણિ ભવિતો સ્યં હું વિરચીસ નહીં, માને મુજ પરતીત. સંપ. ૧૦૪
- કપાસીઓ મોતી ધણિ પરિ મત્યા સપણુ તણે સખધ.
સંવત સોલનવ્યાસીઈ, કાધિ એહ પ્રબંધ. સંપ. ૧૦૫

શ્રીકૃષ્ણવર્ધાપુર નગર સોહામણો, જિહાં આવક સુવિસાલ,
 ન્યાયવંત ચિહ્ન ખખિ નિરમલાં, જીવદયા પ્રતિપાલ. સંપ. ૧૦૬
 શ્રી ખેમસાખા વાયક દીપતા, રતનહરખ મુનિરાય,
 નામ લીયાં સુખ સંપન્ન, તિણિ સહયુર સુપસાય, સંપ. ૧૦૭
 એ સંખંધ સરસ સોહામણો, કીધૂં મુનિ શ્રીસાર,
 સુણુતાં પ્યાલ સને ઉપજે, ચતુર નરાં ચમત્કાર. સંપ. ૧૦૮
 ૬-૧૩ ક. મુ. (પા. ૪. પ્રે. ૨.-વિદ્યા.)-૬.

—સં. ૧૭૩૩ પોસ વદિ ૧૩ દિને શ્રી સિણુધરી આમે પં.

શ્રી ઉદયહર્ષ ગણિવરાણાં શિં મતિવિમલેન લિ. ૩-૧૫.

(૪૯૪) સારખાવની સં. ૧૬૮૯ આસો શુદ્ધિ ૧૦ પાલીમાં.

(પ્રાર્થાવિક કવિનોનું આ કાવ્ય મારવાડી ગૂજરાતી (પ્રાચીન ગૂજરાતીનું એક રૂપ) બાષામાં છે. કાવ્યમાં દરેક ટુંકમાં અઘાક્ષર કક્ષાને અનુક્રમે લાઇને એક એક કવિત રચ્યું છે. કવિનું અંતિમ લક્ષ્યચિહ્નું 'ભકિત' અને 'ભગવંત' છે. મં ૫૦)

આદિ—

ઠક ઠકાર અપાર પાર તસુ કોઇ ન લખ્ખોય,
 સવ્વકખર સિરતાજ મંત્ર ધુરિ કવિયણુ ગખ્ખય,
 અર્ધચંદ આકારિ ઉવરિ મીડઉ જસુ સોહર્ષ,
 જે સેવર્ષ ચિત લાઇ તિકે તિહુઅણુ મન મોહર્ષ,
 સાધિક સિદ્ધ જોગી જતી, જસુ ધ્યાન અહનિસિ કરઇ,
 કવિ સાર કહઈ ઠકાર જપિ, કાંઇ સયણુ જુલો દિરઇ. ૧

x x x x

મહીયલિ ઉ નર અચલ, જિકો પર *તાત ન જાણુઇ,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો આપો ન વિખાણુઈ,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ દીયઈ ઘર દેખે પગલા,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો xસંસિદ્ધ સગલા,

* તંત-નિંદા. x આશાસન આપે.

એહવઉ પુરુષ અવિચલ જિકો, આપદ સંપદ એક બલ,
કવિ સાર કહૈ જારે અજર, મહિ મંડલ સો નરઅચલ, ૪

* * * *

ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ઉપગાર ન જાંણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ત્રૂટી દિસિ તાંણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ગુણુ પોતઇ જૌવઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો કહિનઈ નટિ જવઈ,
ઓછો સુ પુઠિ કચપચ કરૈ, મુંહ મિલિયાં મુસકઈ નહી,
કવિ સાર કહઈ ઓછઉ તિકો, જિકો વાદ મંડઈ બહી. ૧૯

* * * *

અતે—

ક્ષિતિમંડન ક્ષિતિતિલક, સહર પાલીપુર સોહઈ,
ગદમદ મંદિર પહલ, બાગ વાડી મન મોહઈ,
રાજ કરૈ જગનાથ સર સામંત સવાયો,
સોનિગિરઈ સુસમય, સુજસ વસુધા વર્તાયો,
સંવત સોલ નિવ્યાસીયઈ, આસ સુદિ દસમી દિનઈ,
શ્રીસાર કવિત બાવન કલા, સાંભલિજ્યો સાચઈ મનઈ. ૫૫

ભલે છં નમઃ સિદ્ધં, અ બા ધ ધિ ભણિઉ જી,
ઋ ઋ લૂ લૂ વર્ણુ, વલે એ એ નઈઓ ઔ,
ક ખ ગ ધ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ,
મ ય ર લ વ શ સ હ લ્લ ક્ષ તેમ અક્ષર સપ્રભઃ
બાવન એહ અકખર અક્લ કિયા કવિત ધુરિ સંકલી,
સુવિચાર સાર ધમ ઉચ્ચરઈ, સાંભલતાં પૂજે રલી. ૫૬

—સં. ૧૭૩૦ વર્ષે આસોજ સુદિ ૫ તિથી શ્રી બૃહત શ્રી ખર-
તર ગચ્છે યુગપ્રધાન શ્રીજિનયંદ્રસુરિ વિજયરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી શિવ-
નિધાન ગણિવરાણાં તત્તિશિષ્ય વાં મતિસિંહગણિ તત્તિશિષ્ય વાં શ્રી

રતનજય ગણિભિ તત્તિષ્ઠ્ય પ. રતનવર્દનજી પં. દયાતિલકેન લેખિ.
શ્રી સુસુઆમે કેશરી રાયપાલજી તત્પુત્ર વરદમાન કેશરી પદ્મધર્મ.
(મ. ય. ની નોંધ.)

૧ ઉપદેશ સત્તરી=જીવઉત્પત્તિની સમય=તંદુલવેચાલી સૂત્ર સં
આદિ—

ઉત્પત્તિ જો જો આપણી મનમાંહિ વિભાસ
ગર્ભાવસિં જીવડો વસિયો નવ માસ.

૧ ઉત્પત્તિ..

* * * *

અતે—

કલશ.

એહ જૈન ધર્મ વિચાર સાંભલી લીયે સંયમ બાર એ
વલિ સીહની પરે સદા પાલઈ નિયમ નિરતિચાર એ
સંસારના સુખ સકલ ભોગવિ તે લહઈ ભવ પાર એ
શ્રી રતનહર્ષ સુસીસ રંગે ધર્મ કહે શ્રીસાર એ. ૭૧

—લિ. ૧૮૨૧ માગં વ. ૧૧ સોમ. ક. ચિરપાલા. આર્યા

માહુ વાચનાર્થ નાગોરી હુંકૈ ગચ્છે અક્ષયરાખાદ મધ્યે. ૩-૧૪ (આ.)

x-૫-૧૨ માં; ૩-૧૬ (મારી પાસે છે.) પ્ર, જૈ. પ્ર. ૩૬૩-૩૬૮.

૨ દશ શ્રાવક ગીત—કડી ૧૪ (આદિ-પહિ પડી પ્રણયુ દશે
શ્રાવક જેમ પાતક જાહેરે.....અતે-સાતમઘ અંગઈ ઉપદિસ્યહ એ,
કહઈ મુનિ શ્રીસાર રે.)

—આની એક એક પાના વાળી ખે પ્રત મારી પાસે છે.

૩ ક્ષોધીપાર્થનાથ સ્ત.

આદિ—

પરતાપ પૂરણ પ્રણયીયઈ, અરિગંજણ અરિહંત,
સાચક સાહિત્ય તું સહી, ભયભંજણ ભગવંત.

૧

વામાનંદન વંદીયઈ, હઉલતિનહિ દાતાર,

કીડીથી કુંજર કરઈ, સેવક નઈ સાધાર.

૨.

* * * *

અતે—

કલસ.

ધ્વિજા પૂરો આજ, સુપરિ સેવક સાધારઉ,
 નિજીવાર પાસ જિજ્ઞુદ, સદા હું સેવક ચારઉ,
 કષ્ટપૃક્ષથી અધિક, કૃપા મો ઉપરિ કીજઇ,
 શ્રી અસસેન સુતન, ધણી મુઝ દઉલતિ દીજઇ,
 રતનહર્ષ સુપસાકલઇ, શ્રીસાર એમજ ઉચ્ચરઇ
 ફલવર્ધા રાય મોટો ધણી, સેવકનઇ સાનિધિ કરઇ. ૨૧

—પં. સિદ્ધિવિલાસગણિ લિખતં. ૧-૧૫ (મારી પાસે છે.)

૪ વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્તોત્ર સં. ૧૭૦૨,

આદિ—

સાસણુ દેગિ સાંભણિએ, મૂઝ સાનિધ કીજે, ૧
 ભૂલો અક્ષર ભાતિ ભણીએ, સમગ્રાવી દિજે.
 મોટો તપ રોહિણિ તણોએ, તેહના ગુંથુ ગાઉ,
 નિમ સુખ સોહમ સંપદાએ, મનવંછિત પાઉ. ૨

x x x x x

અતે—

કલસ.

ધર્મ ગગન દાય મુનિચંદ્ર વરણી, મહિમા ગુરૂ મૂખ સાંભલી,
 વાસુપૂજ્ય અમને થયા સુપ્રસન્ન, ચિત્તાની ચિંતા ટલી,
 ઇશુ પરિં રોહિણિ તપ આરાધઇ, જે ભવિષ્ય મનનિ રલી,
 શ્રીસાર જિનગુણ ગાવતાં દિવેં સકલ મન આસ્થા ફલી. ૨૭

—સં. જલુસરે પં. દિપવિજયેન. ૨-૧૭.

—સં. ૧૮૪૨ ચૈત્ર સુદિ ૭ પુષે શ્રી સુરતિ બંદિરે લિખિતં
 પ્રમોદસાગર શ્રાવિકા વજ્રબાઈ પઠનાથ. ૩-૧૩) જૈ. એ.

૫ ગૌતમપૂજ્યનો સ્તોત્ર

આદિ— (પ્રભુ પ્રણમુરે પાસ જિજ્ઞુસર થંભણો એ દેશી.)

પ્રભુ પ્રણમુરે પરમેસર ત્રિભુવનતિલો,

સુખદાય રે સાસણુનાયક ગુણતિલો,

મુખ દીકારે મીઠો લાગે તાંહરો,

તિણુ મિલવારે ઉમાલો મન માંહરો. ૧

અં. (કલસા.)

ધમ વીર જિનવર તણે આગે, પ્રથમ ગણુધર અટકલી,

ચાલીસ ને વલિ આઠ ઉપર પ્રશ્ન પૂછ્યા મન રલી,

નિધિ ર કલા યુગ ચંદ્ર વરસે, આદિજન પારણુ દિને,

શ્રીસાર પાઠક તેહ વખાણે, સાંભલો સાચે મને. ૩૩

૨૧-૧૫ આ. ક.

૬ જિન પ્રતિમા સ્થાપન સ્તો

આદિ—

સમકિત દૃષ્ટિ જિનપ્રતિમા સેવા, ન કરો વાદવિવાદને બાધ,

જિનપૂજક પંચમ ગુણુ ઠાણે, નવી પૂજોતે મિથ્યાતી રે બાધ. સ. ૧

* * * *

અતે—

હંસતણાં પરે કરો પરિખ્યા, મકરો ફૂડા વાદ રે બાધ,

કહે શ્રીસાર ધરો સમતા રસ, સુચરતણો સુપસાયરે બાધ. સ. ૨૭

—લિ. ૧૮૧૨ આમો સુ. ૧૩. ૨૧-૧૧ આ. ક.

૨૫૪ ક બાલચંદ (૩૫૭-કુંવર-શ્રીમદ્દલ-ગંગદાસ શિ.)

+બાલચંદ બત્રીશી ૧૬૮૫ દીવાલી અમદાવાદ.

આદિ—

સકલ પાતિક હર, વિમલ કેવલધર, જાકો વાસો શિવપુર

તાસુ લય લાધયે.

નાદબિંદ ૩પરંગ, પાણિપાદ ઉત્તમંગ, આદિ અંત મધ્ય ભગા

જાકું નહિ પાધયેં,

સયેણુ સંકાણુ જાણુ, નહિ કોઈ અનુમાન, તાહીકો કરત ધ્યાન

શિવપુર જાધયેં,

બણે મુનિ આશ્વયંદ સુનો હો ભવિક વંદ, અજર અમરપદ
પરમેસરકોં ધ્યાનિયે. ૧

અતે—

મહાનંદ સુખકંદ રૂપચંદ જાનિયે,
શ્રીયરૂપ જીવગણિ કુંઆર શ્રીમદ્ધમુનિ, રતન સીસ જસ ધની,
ત્રિભુવન માનિયે,
વિમલશાસન જસ મુનિ શ્રીય ગંગદાસ હરતદીક્ષિત તાસ
અત્રિશી વખાનિયે,
બાણુ વસુ રસચંદ ૧૬૮૫ દીવાલી મંગલ વંદ, અહમ્મદવાદ
દંદિ રંગ મન આનિયે
બણે મુનિ આશ્વયંદ સુનોહો ભવિક વંદ, મહાનંદ સુખકંદ
રૂપચંદ જાનિયે. ૩૩

પ્ર. પૃ. ૩૦૩-૩૧૨ જૈ. પ્ર.

૨૫૫ વાના શ્રાવક (વિજયાનંદસૂરિનો શ્રાવક શિ૦)

(૪૬૫) +જય્યાનંદ રાસ સં. ૧૬૮૬ પોષ શુદ્ધિ ૧૩ ગુરૂ આરેગ્નમાં
(અમદાવાદ પાસે)

મદારક પ્રભુ શ્રીવિજયાનંદસૂરિ ગુરૂઓ નમઃ

આદિ—

વસ્તુ

શાંતિજિનવર શાંતિ જિનવર નમીય બહુ ભતિ,
શ્રી સારદા સમરી સદા કરે, ચરિત્ર મનિ રંગ (પારસ સુરંગ) આણીય.
જય્યાનંદ ગુણુ વર્ણવું શ્રી વિજયાનંદ ગુરૂ લહીય વાણીય,
તાસ તણુઈ સુપસાઉલઈ હુડ મનિ ઉલ્લાસ,
સરસ કથા સુણુયો સહુ, જિમ મનિ પુંહયઈ આસ. ૧

દહા

અહાણી તુજ પીનતું આપે મતિ તું માય,
સુઝ મનિ આણુંદ ઉપનો ગાઉ જય્યાનંદરાય. ૨

હંસાસનિ સેવું સદા, કવિયણુની આધાર,	
સરસ કથા જ્યાનંદની, આવી કરને સાર.	૩
કમળ કમંડળ ધારિણી, વીણા પુસ્તક હાથ,	
કવિયણુને હિતકારિણી, નિશ્ચે આવે સાથ.	૪
તુળ સમવડ જગ કો નહો, ત્રિહું ભુવને તુળ વાસ,	
કવિનન આસા પૂરણી, તું સહી કરને રાસ.	૫
તું જગદંબ ત્રિપુરા સતી, તું કવિયણુની આસ,	
સ્વપ્ને જે નરને મિલી, તેહને કિયો પ્રકાસ.	૬
કવણુ જ્યા તે કિહાં હવો, કવણુ ગામ કુણુ ઠાણુ,	
શ્રી વિજયાનંદ મુખચક્રી, લહું તે મધુરી વાણુ.	૭
કુણુ સંવત્સર કુણુ દિને, હુવો કેમ હુલ્લાસ,	
સંવત સોળે છયાસિયે, ગુરૂ આરેજે ચોમાસ.	૮
સંધ સહુ આદર ધણે, વાવે વિત્ત સુકાંમ,	
દિનદિન ઉત્સવ બહુ થયા, પસર્યા હામેહામ.	૯
શ્રી જ્યાનદત્તાણું ચરિત, શ્રી ગુરૂને ઉપદેશ,	
સરસ કથા કવિયણુ કહે, જેહના ગુણુહ અશેષ.	૧૦

*

‘*

*

**

અતે—

માતા ભારતિ તણુધ પસાય, મઈ સહી કવ્યું જ્યાનંદરાય,	
શ્રી વિજયાણુંદ ગુરૂ ઉપદેશ, કરી ચુપધ એ લવલેસ.	૫૦
પંચમ ગણુહર સોહમ સ્વામિ, જય પાપ તસ લીધઈ નામિ,	
તેહ તણુ પટિ સહી દિનકાર, જગચંદ્રસરિ થયા ગણુધાર.	૫૧
બાર વરસ આંખિલ તપ કરી, પુન્યતાણુ બંડારજ ભરી,	
ચિહ્નહાલીસમઈ પાટઈ જયકાર, તાપા બિરદ ધરાવિઉ આર.	૫૨
અનુક્રમિં ગુરૂ ગઝપતિ જેહ, શ્રી મુનિસુંદર કહીઈ તેહ,	
એકાવનમઈ ચાનકિ કહિયા, ધિમાદ્યા વિદ્યાવંત લહિયા.	૫૩

તિલુધ ગુરઈ અંથજ કીધા ધણુ, કહતાં પાર ન આવધ તેહ તથા,
શ્રી જયાનંદનું ચરિતજ સાર, કીધું શાસનનધ હિતકાર. ૫૪

આહ સહસ તે કીધું વલી, તે વાંચધ સહુઈ મનિ રલી,
પટિ એકસદ્ધિમધ ઉદઉ ભાણુ, શ્રી વિજયાણુંદ ગુર ગુણુની વાણિ ૫૫

તસ મુખકમલથી એ લહી વાણિ, મઈ રાસ કર્યો સહિ જાણિ,
આરેજ વરનગર મઝારિ, અલ્પ બુદ્ધિ કર્યો ગુર આધારિ. ૫૫

મુરખ માત્ર હું જાણું નહીં, સહગુર વચને શક્તિજ યધ,
બણુધ ગુણુધ તસ નવઈ નિધાન, હયંધરી કવિ બોલઈ વાન. ૫૭

જિહાં મહીઅલિ ધરઈ વલી મેર, ધુ મંડલ ચાલધ નહીં સેર,
જિહાં લગઈ તારા નઈ રવિચંદ્ર, તિહાં લગિ રાસ કરો આણુંદ. ૫૮

વસ્તુ પાંચ ચુપઈ કહું વલી, નવસઈ પંચોતરિ મનની રલી,
દ્વહા ખિસઈ સતાવીસ જોધ, બારસઈ સાત તે પૂરા હોઈ. ૫૯

એ કીધો મનનઈ કોડિ, સરખા સરખી જોયો જોડિ,
વિચુધ પરા કરેજો સહી, કરજોડીનઈ વાણી કહી. ૬૦

સંવત ૧૬ સોહા છયાસીધ ૮૬ જાણિ, પોસ સુદિ તેરસિ ચઢિહ ધમાણુ,
વાર ગુરૌ સર્વાકજ સાર, બણુઈ ગુણુઈ તસ જય જયકાર, ૬૧

—પ્રતિ શ્રી જયાનંદ ચરિત્રે રાસ-પ્રત્યંધે વાના કવિ વિરચિતે
ચક્રાયુધ દીક્ષામહણુ મોક્ષપ્રાપ્તિ, શ્રીજયાનંદ રાજપાલન દીક્ષામહણુ
નિર્વાણુગમનો પંચમોલ્લાસઃ સમાપ્તઃ—ઉલાસ ૫ પ્ર૦ ૨૪૦ દિ૦
૨૭૦ ત્રિ૦ ૨૮૪ ચ૦ ૨૪૪ પ૦ ૧૬૧ એવ સર્વાકે ૧૨૦૭ શુભં
ભવતુ લેખકપાઠકયોઃ આ વાના કવિની સ્વહસ્ત લેખિત પ્રતિ લાગે છે.
નં. ૩૨/૧૮૭૭-૭૮ ૩૦ કો. પાનાં ૭૧-૧૧.

+પ્ર. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતકં ૩૦૫.

[વિજયાણુંદ સુરિનો જન્મ સં. ૧૬૪૨ માં મારવાડના રોહ
ગામમાં થયો હતો. પિતાનું નામ શ્રીવંત પોરવાહ, માતાનું નામ
સિદ્ધિગારદે અને પોતાનું મૂળ નામ કસો હતું. સં. ૧૬૫૧ માં હીર-

વિજય સુરિએ દીક્ષા આપી કમલવિજય નામ રાખ્યું અને સોમવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય બનાવ્યા. સં. ૧૬૭૦ માં વિજયસેનસુરિએ પંડિત પદ આપ્યું ને સં. ૧૬૭૬ ના પૌષ સુદિ ૧૩ દિને વિજયતિલકસુરિએ શિરોહીમાં આચાર્યપદ આપી વિજયાણુંદ સુરિ નામ સ્થાપ્યું.

વિજયદેવસુરિ સાગરના પક્ષમાં બળી જવાથી સોમવિજય ઉપાધ્યાય વગેરે સમુદાયે મળીને 'મીઝ આચાર્ય' નામે વિજયતિલકસુરિને સ્થાપન કર્યા હતા, તેમની પાટે વિજયાણુંદસુરિ થયા. તેમને ચાલતા કલેશ તરફ અણુમત્રો હતો તેથી સંપના સર્વ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને કહેવા પ્રમાણે અમદાવાદમાં વિજયાણુંદસુરિએ વિજયદેવસુરિને વંદના કરી મેળ કર્યો હતો. આ મેળ સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯ ને દિને થયો. આ રીતે સંપ કેટલોક વખત ચાલ્યો પણ પાછળથી મમત્વની મારામારીથી બંનેમાં ભેદ પડતાં વિજયાણુંદસુરિને પણ પોતાની પાટ ઉપર વિજયરાજસુરિને સ્થાપવાની ફરજ પડી હતી. વિજયાણુંદસુરિએ તેર માસિક તપ, વીશ સ્થાનકપદની આરાધના, સિદ્ધચક્રની ઓળી અને છુટક છટુ અકુમ વગેરે તપસ્યાઓ ધણી કરી હતી. વળી તેમણે એક વખત ત્રણ માસનો તપ કરી ધ્યાન પણ કર્યું હતું. તેમણે ૭ આયુની, પાંચ શબ્દેશ્વરની, બે તારંગાની, બે અતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની બે સિદ્ધાયલની અને એક ગિરનારનો એમ યાત્રાઓ કરી હતી. તેમજ તેમણે જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠાઓ પણ ધણી કરી હતી. એકલા કચરવાડામાં જ એક સાથે અઢીસો બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. છેવટે સં. ૧૭૧૧ ના આષાઢ વદિ ૧ ને મંગળવારે ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. ઋષભદાસ કવિએ પણ આ સુરિની આત્મા શિરોધાર્ય કરી હતી. આ વાના કવિને બહુલે એક ઠેકાણે ભંડારની ટીપમાં ચાન્તક નામઆપ્યું તે 'નરાખર લાગતું નથી.)

૨૫૬ સુમતિહંસ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-હૃષ્કુશલ શિ૦)

(૪૯૬) એષકુમાર ચોપાઇ સં. ૧૬૮૬ વિજયાદશમી. પીપાડીમાં.

અંત—

સંવત સોલહસથ છયાસીયછરે, વિજયદશમિ સુપ્રકાસ,
રાજા શ્રી જિણ્ણચંદ્રસૂરિ રાજવીરે પરતરગચ્છ સિણ્ણુમાર,
વાંણી સરસ સુધારસ ઉપદિસછરે હમ ગોયમ અંજીતાર, ૭ મે.
તાસ સીસ સદા ગુણગુણનિધિરે શ્રી હરખકુશલ સુપકાર.
વાદીગજ પંચાનન સારિ ચારે રૂપઈ મદનકુમાર ૮ મે.
તાસ સીસ લવલેશ કરી કહછરે સુમતહંસ મતિસાર,
વામાનંદન પાસ પસાહુ લછને શ્રી પીપાડી મઝારિ. ૯ મે.
સદ્ગુર શ્રી જિનકુસલ સુરીસનીરે સાંનિધિ સંધ મઝાર,
પરમપ્રભોદ ઉદય આણુંદસુરે નંદઉ સહિ પરિવાર. ૧૧ મે.

—યતિ ચેતનસાગરજી ભં. ઉદયપુર.

૨૫૭ રાજસિંહ (ખ. નયરંગ વાચક-વિમલવિજય શિ.)

(૪૯૭) આરામશોભા ચોપાઈ સં. ૧૬૮૭ જેઠ શુ. ૯ બાહડમેરમાં
આદિ—

સકલ કલા ગુણ આગલા, આદીસ્તર અરિહંત,
નાભિરાય કુલસેહર, પ્રણુમ્ શ્રી ભગવંત. ૧
શાંતિનાથ જિન સોળસુ, બાવીસસુ જિણુ નેમિ,
પાર્શ્વ વીર જિન વિમલ ગુણ, નમતાં લહીએ પેમ. ૨

x x x x

અંતે— દાલ ૨૭ વંસી વાજા વેણુ એહની.

સંવત સોલહ સત્યાસીઈ હો૦ જેઠ માષ મુષ વાસ ધ૦
ધવલી તુમિ દિનહ ભલહ, હાં૦ દિ૦ કવિઉ પૂગફલ પાસ. ધ૦ ૫

બાહ્યમેર નિત ગહગહર્ષ નિં શ્રી સુમતિનાથ જિજ્ઞાસુ ધં
 તસ પ્રસાદિ મર્ધ રમ્યું હાં એં શ્રી સંધનધ સુષદાધ ધં ૬
 શ્રી ધરતરગઢ રાજીઉ હાં રાં શ્રી જિનરાજ સૂરીદ
 વિજયમાન શ્રી પૂજ્યજી શ્રીં એહ રમ્યુ સુષકંદ. ધં ૭
 જિનભદ્રસૂરિ સાધા વડી શાં વાયક શ્રી નયરંગ. ધં
 તાસ સીસ વાયકવર, શ્રી વિમલવિનય અંતિયંગ. ધં ૮
 તાસ સીસ હરપિઈ ભણુઈ હાં રાજસંધ આણુંદ ધ.
 એહ સંધંધ સોહામણું હાં શુ. વાચ્યમાન ચિરનંદ ધ. ૯
 જે ગાવર્ધ ભાવધ ભલધ, ભણિ જે ચિતં સુહાર્ધ ધ.
 નિહાં ધરિ સુખસંપતિ ધણી, સંં દિન દિન અધિક દિષાધ ધ. ૧૦
 —અંથામ ૫૫૧ વિમલેન લિં ૧૬-૧૬ વી. પા.

(૪૬૮) વિનયરાસ.

૨૫૮. લૂણુસાગર.

(૪૬૯) અંજનાસુદરી સંવાદ. સં. ૧૬૮૯.

૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ. (ખં કીર્તિરત્નસૂરિ-લાવણ્યસમય -યુ-
 યયધીર-જ્ઞાનકીર્તિ-ગુણુપ્રભોદ-સમયકીર્તિ-વિનયકલ્લોલ-હર્ષ-
 કલ્લોલ શિ.) જિનરાજસૂરિ રાજ્યે.

(૫૦૦) શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપદ. સં. ૧૬૮૯ આસુ
 શુ. ૭ યુધ. બાહ્યમેર (જેસલમીર)માં.

અંતે—

કથાકોસથી મેં કલ્લઉ એ, મૃગાવતી યામની ભાન,
 સંધંધ સોહામણુઉએ, સુણુતાં સફલ વિહાંણુ. ૨૮
 અધિકઉ ઓછઉ જે કલ્લઉ, મિચ્છામિ દુષ્કૃત તેહ,
 સંધં સદ્ સંભલઉએ, કવીયણુ કહીયઉ જેહ. ૨૯

ખરતર મઝમાંહિ સોભતાએ, કીર્તિરત્ન સૂરીસ,	
પાટ ઉવઝાય થયા એ, લાવણ્યસુમય તસુ સીસ.	૩૦
તાસ સીસ વાયક થયાએ, શ્રી પુણ્યધીર પ્રધાન,	
શિષ્ય વાયક ભલઉએ, જ્ઞાનકીરતિ...	૩૧
વાયક શિષ્ય વલિ તેહના, ગુણપ્રભોદ રિષરાય,	
વાયક શિષ્ય તે ભલઉં, સમયકીરતિ સુપસાય. †	૩૨
પંડિત શિષ્ય સદા ભલઉ, વિનયકલ્સોલ નિધાન,	
પંડિત વિદ્યમાન છે એ, હરપકલ્સોલ પ્રધાન.	૩૩
શિષ્ય તેહના માલતાએ, ચંદ્રકીરતિ બોલંતિ,	
ઉદયકારક ભલઉઈ, સકમરાજ ગુણવત.	૩૪
શિષ્ય ભલા છે જોડલાએ, જેમરાજ સુષકાર,	
તાસ આગ્રહ કરીએ, ચક્રપદ જોડી સાર.	૩૫
શ્રી ખરતર મઝ રાજ્યો એ, શ્રી જિનરાજ સુરિદ,	
સોલસે નવ્યાસીયો એ, આસૂ સાતમિયદ.	૩૬
પ્રથમ પહુર યુદ્ધિવારનઉ એ, પ્રથમ ધરી સિદ્ધ યોગ,	
આવક સુખીયા વસેએ, બાહડમેર રસભોગ.	૩૭
વિધિ ચૈત્યાલય પૂજ્યેએ, શ્રી સુમતિનાથ જિણુંદ,	
થયાદ પૂરઉ થયો, ભણતાં સુખ આણુંદ.	૩૮
લાલ સૌલે ઇણુ ચૌપદએ, બિસે ધક્યાસી એહ,	
કહી ચંદ્રકીરતેએ, ભણુત સુણુત ઉછાહ.	૩૯

—છતિ શ્રી યામની બાતુ મૃગાવતી ચૌપદ સંપૂર્ણ. વાચનાચાર્ષ
શ્રી ૧૦૬ શ્રી જિનહંસગણિ શિષ્ય પં. મહિરચંદ લિપિકૃત સં. ૧૭૮૪
વર્ષે આવણુ શુદ્ધિ ૧૪ દિને ભીમરસા મધ્યે.

(૧૨ પં. ૧૪ ગુ. વિ)

૨૬૦ દર્શનવિજય (ત. રાજવિમલ-મુનિવિજય ઉ. શિ.)

(૫૦૧)+ પ્રેમલાલચંદ્રીરાસ અથવા ચંદ્રચરિત. સં. ૧૬૮૯ કાર્તિક
શુ. ૧૦ બર્હાનપુરમાં (પ્રસિદ્ધ-આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૧ હું.)

આદિ—

શ્રી સુખદાયક જિનવર, નામિં પરમાણુંદ,	
પ્રણમી ગૌતમ ગણધર, શ્રી વસુભૂતિ-નંદ.	૧
સારદ સાર પસાઉલધ, ચિન્તીત કવિત કરાય,	
માતા ! રસ મુજ વાણીઈ, દેખે બહુ સુખ થાય.	૨
શ્રી વિજયાણુંદ સૂરીસર, તપગચ્છપતિ સુપ્રસાદિ,	
વાચક મુનિવિજય ગુર, ગુણ સમર આલ્હાદિ.	૩
શીલપ્રભાવિં સુખ ધણું, શીલ સુમતિદાતાર,	
શીલિં શોભા અતિ ધણી, શીલ સદાનંદ નાર.	૪
શીલ અધિકાર કહઈ કવિ, દેવગુર ધર્મ પસાય,	
ચંદનરેશર મનિ ધરી, રાસ રચું સુખદાય.	૫
નવ અધિકારધ વર્ણુના, નવ રસમાંહિં પ્રધાન,	
ચંદ્રચરિત સુણતાં લહો, કમલા સુખ સંતાન.	૬
સાંભલતાં સુખ ઉપજઈ, વિસ્મય પામઈ મન્ન,	
મહેલઈ અધિકારધ વર્ણુવું, ચંદ્રચરિત રતન.	૭

* * * *

અતે—

ધન્ય ધન્ય ચંદ્રમનિ મહામુનિ...હાલ ૫૩. રાગ ધન્યાસી.
જુઓ જુઓ સામલ મહિમા નહિ મંડલિ, જાગતો આનંદપણી
એમ દીસઈ,
શ્રી ગુર હીરવિજયસૂરી જયકર, નામ સુણતાં ધણું હકીકત હું
હીસઈ ૫૧

જેણું યવનપતિ અકબર જૂપતિ તેહ પ્રતિ જુગિવિ સુચક લીધો,
પડહ અમારિનો માસ હબરસપ્રતિ, જગ જનનઈ ઉપગારી કીધો. પર
તાસ પાટિ પ્રગટ પુણ્ય પૂરણુ પ્રભુ, જેણું અકબર સમાઈ પ્રસીધો,
ત્રિણિસઈ ભટ્ટ જીપી જય પામીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરી જગ

પ્રસીધો. ૫૩

પાટિ તસ શ્રી વિજયતિલકસૂરી શુભ ચરી જેણું જણિં કુમત
મત ફરી ટાલ્યો,

જ્ઞાન વૈરાગ્ય જગિ દીપતો ત્રિકરણ શુદ્ધિ ગુર વચણ પાલ્યો. ૫૪
તાસ પદોધર ભવિકજન સુખકર દર્શન દુષહર જાસ દીપઈ,
અતુલ સૌભાગ્ય જયહૃદય અધિકો પ્રભુ સકલ ભટ્ટારક માન જીપઈ. ૫૫
શ્રી તપાગહપ્રભુ સૂરીમુકુટામણી, શ્રી વિજયાણુદસરી સીંહો,
તેહના જેહ સેવા અહનિસિં કરધ તે ભવિજન તણા સફલ દીહો. ૫૬
વિજયજયકારિં તસ રાજિં જગિ જયકર, વાચકાધીશ સિર ઇશ મોટો,
આતિહિં સુપવિત્ર ચારિત્ર જગિ જેહનું ચાલતો હાસ વૈરાગ્ય કોટી. ૫૭
સાર અવતાર ઉપગારમય જેહનો, જેણું અઈશાસ્ત્ર આપિ બણાવી,
મંદમતિ તેહ પણિ જણું કોવિદ કર્યા, જુગળ્યા ભાવિ જહુનિ જગિ
સુણાવી. ૫૮

શ્રી મુનિવિજય ઉવગાય સુપસાયથી, સાસનિ દાસ તસ ધ્યાન
ધ્યાતો,

સમલ તસ સીસ સદેહમાં કણુ સમો, શ્રી ગુર ગુણહિતે અતિહિં
રાતો. ૫૯

સીલ અધિકારઈ એ અંદમુનિ મહામુનિ સતીય પ્રેમલા પુહુચિં
પ્રસીધી,

સંયમ આણુંસરી સાર કેવલવરી અનુક્રમિં પામીઆં સમલ
સિદ્ધિ. ૬૦

કવિ દર્શનવિજય વિરતચરિત એમ બણું, આપિં સંસાર
નિસ્તાર કાજિં,

સીલધારી બહુ સુગુણ ગુણ ગાયતાં, શુદ્ધ પરિણામિં ભવિ
આરતિ ભાનિં. ૬૧

ચરિત એ ભણતાં મુણતાં મુણતાં સહા હોઈ કલ્યાણકારી દેવ,
સંવત સોલ નિબ્યાસી કાર્તિક સુદિ દસમી વાર ગુરુ પુણ્ય ને
દિવસમેવ. ૬૨

શ્રી બ્રહ્માનંદપુર નયરવરમંડળો જાહા મનમોહન પાસ રાજઈ,
સંધ જય જયકરે ભવિકજન દુષકરે દેવસેવા કરઈ બહુ દિવાજઈ. ૬૩
તત્ર શાષા પુરઈ દલપુરવરે જિહા જિનરાજ સદા દેવ મુપાસો,
ધ્યાન તસ ચિત ધરી ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરી, જગતની જ્યોતિ જગમાં
વિસેસો. ૬૪

તાસ મુપસાયથી સીત્ર ગુણે કરી, ગાઘ્યો સરસરસ એહ રાસો,
જિહાં લગઈ સરસસિ ભુમિં ચિર થાયયો, વિસ્તરો જગમાંહિ ગુણ
વિલાસો. ૬૫

—છતિ શ્રી સીતાધિકારો ચંદ્રમુનિ પ્રેમલાસની રાસ સંપૂર્ણ:
૧૭૩૧ વર્ષ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ દિને રવિવાસરે લખિત પંડિત શ્રી ધર્મહ-
ર્ષેણુ. શ્રી રાજનગર શ્રી વીર પ્રસાદાત્-(ગુ. વિ.). છતિ શ્રી ચંદ્રાયણિ
નામરાસે નવમો ધિકાર: શ્રી શીલાધિકારે ચંદ્રમુનિ પ્રેમલાલચ્છી સતીરાસ
સંપૂર્ણ:-અંશાઅંશ ૨૧૦૧ શ્લોક સંખ્યા સંવત ૧૭૬૦ વર્ષે આસો
૧. ૭ શુકે (દે. લા. પા. ૫૪)

(૫૦૨)+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિ.
પુરહાનપુરમાં.

આદિ—

ઉદય અધિક મહિમા ધણો, મનમોહન પાસ,
સંધ: સયલ આણુંદર, મુખ સંપદ બહુ વાસ. ૧

નયર બ્રહ્માનંદપુરમંડળો, મૂરતિ દીકે મોહ,
પ્રણમું પ્રણમિં હહડે કરી પ્રમોહ. ૨

અધ્યાત્મગય સંપ્રતિ વંદું જિન ચોવીસ,	
ચાર તિથંકર શાશ્વતા વિહરમાન વસી વીસ.	૩
કરમ પપી મુમતિં વસ્યા સિદ્ધાસિદ્ધ અનંત,	
તે અહનિસિ આરાહીઇ, અનંત જ્ઞાન ગુણવંત.	૪
ગુણ છત્રીસે નિરમલા, સોહુ અંગ અનૂપ.	
આચારજિ નિત વંદીઈ, કલિકાલે જિનરૂપ.	૫
સકલ સૂત્ર સિદ્ધાંત તે ભણે ભણાવે સાર,	
વાચક ગુણ પચવીસસિઉં આરાધું સુખકાર.	૬

* * * *

અતે—

રાગ ધન્યાસી.

રાજનગર ગુરરાજ પધાર્યા, ભવિયલુ અતિ આણુંદળ,	
ધર્મધ્યાન બહુ માન ઉપાયા પામે પરમાણુંદળ.	૮૭
જ્ઞાન દીએ બહુ ગુર ઉપદેસેં પામે સીલ સુભાવેળ,	
તપ તપે વર ભાવન બાવે ધન વાવરે ગુર આવેળ.	૮૮
વાચક ત્રિબુધ બહુ મનિ પરવરીઓ, રાજે શ્રી ગુરરાજળ,	
વિજયતિલકસરિ પાટ પનોતો દીપાવે ધર્મકાજળ.	૮૯
ઉચ્ચવંત અધિકો મહિમંડલે પ્રતપો જગ ઉપકારીળ,	
મેર મહિધર મહી રવિ સસિ હર સાયર ચિરતા ધારીળ	૯૦.
તિહાં લગેં એ આસીસ અનોપમ તાર્યા બહુ નરનારીળ,	
એ મહધારી બહુ હિતકારી સાચો પર ઉપગારીળ.	૯૧
સંવત સસિ રસનિધિ મુનિવરસિં પોસ સુદિ રવિ કર યોગેળ,	
રાસ રચો એ આદર કરીનેં શાસ્ત્ર તણે ઉપયોગેળ.	૯૨
વીસલનયર કેસવસા નંદન બિન્ન સોમાઇ ભાગળ,	
શ્રી રાજવિમલ વાચક સીસ અનોપમ મુનિવિજય ઉચ્ચાયળ.	૯૩
તાસ સીસ પમણે બહુ ભમતેં દર્શનવિજય જ્યકારીળ,	
નયર અરહાનપુર મંડલ મેલો શ્રી મનમોહન પાસળ.	૯૪

તાસ પ્રસાદે એ વિસ્તરયો, મહિમંડલિ એ રસણ,
 જે ગીતારથ જગ હિતકારી તેહતણો હું ઘસણ,
 ધર્મવંત વલી ગુણના રાગી આણી અધિક ઉત્સાસણ. ૯૪
 કૃપા કરી મુઝ ઉપરિ સહુએ કરવો શુદ્ધ પ્રમંધણ,
 કાનો માત્ર ગાથા છદે જેહ અશુદ્ધ હોધ બંધણ. ૯૭
 જિહાં લગે એ શાસન શ્રી જિનનું, જિન આણના ધારીણ,
 તિહાં લગે એ બણ્યો સુણ્યો રાસ વિજય જયકારીણ. ૯૮

—તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી હોરવિજયસૂરિ વચનારાધક ભટ્ટારક શ્રી
 વિજયતિલકસૂરિ રાસઃ સાગર હુડી ગબિતઃ સંપૂર્ણઃ ચિરંજીવાત્ શ્રી
 બરહાનપુર નગરે લિખિત પં. દર્શનવિજયેન-સ્વાન્ય પરાપકાર બુદ્ધિયુક્તેન
 કુમત નિરાકરણાય, કર્મ નિર્જરણાય ચ-શ્રી રસ્તુ-કલ્યાણુ ભવતુ.
 (આ પ્રત કવિના સ્વહસ્તની છે.) —૬૯-૧૭ લીં.

(પ્ર૦ ઐ૦ રાસસંગ્રહ ભા. ૪.)

૨૬૧ જિનરાજસૂરિ. (ખ૦)

(૫૦૩) ગજચુક્રમાલ રાસ. સં. ૧૬૯૯ વૈશાખ, શુદ્ધ ૫.
 અમદાવાદમાં.

આદિ—

દ્વિહા.

નેમીસર જિનવરતણા, ચરણ કમલ પ્રણમેવિ,
 સાધુ સાધુ ગુણ ગાવતાં, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવિ. ૧
 સુધઉ મારમ ઉપદિસઈ, પાલધ વિસવાવીસ,
 દ્વસમ કાલઈ તઉ મિલધ, જૈ તૂસઘ જમદીસ. ૨
 દ્વઆ અપૂરવ પૂરવઈ, ચારિતધર ચઉસાલ,
 ગાતાં જિમ તિમ ગુણ હુવધ, જાતાં જિમ મહિસાલ. ૩
 કહઈ કેવલી કેવલી, રથૂ ન કહઈ એ સાર,
 સાધુ ધરમ દસવિધ તિહાં, કામા તણુધ અધિકાર. ૪

સોહમ વચન હિયછ ધરી, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર,
 કહિવા સુઠ મન અલજ્યૌ, કરિવા જનમ પવિત્ર. ૫
 તાસુ પ્રસંગિ અનીક જસ, પ્રમુખ ચરિત્ર હિતકામિ,
 ચતુર ચતુરવિધ સંધ મિલો, સુણુહ બણુહ મતિ સારિ. ૬
 સરસ વચન તેહવા ન છર્ધ, પિણુ સરસ ચરિત્ર છર્ધ તાસ,
 સાકર કેલવણી પખર્ધ, સ્યું ન ધરૈ મીકાસ. ૭

(ધોરાળ પ્રત)

* * * *

અં—

ઢાલ ૩૦ રાગ ધન્યાસી-શાંતિજિન ભામણુધ મળે. એ દેશી.

* * * *

સંવત સોલનિનાન વરસછ, વૈશાષૈ શુભ દિવસૈ,
 સુદિ પાંચમિ સુભ દિન સુભ વારૈ, એહ રચો સુભવારછ. ૧૨
 શ્રી જિનસિંહસરિ ગણુધારી, ખરતર ગછ ઉદ્ધારા,
 શ્રી જિનરાજ તાસુ પરભાવૈ, ધણુવિધિ મુનિગુણુ ગાવૈ. ૧૩
 એહ સંબંધ સદા સાંભલિસ્યૈ, તાસુ મનોરથ ફલિસ્યૈ,
 આદમિ અંગતથૈ અનુહારૈ, જોડિ સ્વમતિસારૈ. ૧૬
 કવિ કલપન જે અધિક રચી જૈ, મિચ્છાદુકડ દીજૈ,
 શ્રી જિનધરમતથૈ સુપ્રસાદૈ, અધિક સદા જસવાદૈ. ૧૮
 મંગલ મુખસોહમ પામીજૈ, જિનવર ચરણું નમીજૈ,
 પહિલી જોડ કરી જિનરાજે, સાધી શિવપુર રાજૈ,
 શ્રી જિનરતન તસુ પ્રાંટ વિરાજૈ, ખરતર મિરદ સહુછાજછ. ૨૧

સાધુજીરી ભાવના ભાવોં

—છતિશ્રી મજસુકમાલ મહામુનીશ્વર ચતુષ્પદી સમાણા સં.
 ૧૭૪૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદશી તિથી રવિવારે લિખિત
 અહિપુર મધ્યે શ્રી જિનચંદસરિ વિજય રાજ્યે.

તે પરથી સં. ૧૮૦૮ માં લખી. ૧૧૧-૬ ગુ. વિ. ૩. રત્ન.
—લાલ ૩૦ અંચાત્ર ૭૫૦ લિખિત—સંવત ૧૭૪૫ વર્ષે પોસ
સુદિ ૧ દિને આવિકા કપૂરબાઈ વાચનાર્થ.

શ્રીરત્ન. પા. ૩૫ પં. ૧૧—આ. ક.

—દૂહા ૩૦ ગાથા ૫૦૦-૫૪ સંવત ૧૮૦૮ વર્ષે આસોજ
સુદિ વિજય ૧૦ દિને યુધવાસરે સંપૂર્ણ કીધો. શ્રીમદ્ ચંદ્રગચ્છાધિરાજ
બટાર્ક ૧૦૮ શ્રી નન્દ સુરિજી તત્પદે બટાર્ક ૧૦૮ શ્રી ઉદ્યોતનસુરિજી
તત્સિધ્ધિ ખુસ્યાલચંદેણુ લિખિત શ્રી ઉદયપુર નગરે પા. ૧૭-૧૪ આ. ક.

—સં. ૧૭૫૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે દસમી તિથૌ શ્રી સ્વ-
ર્ણગિરે પંડિત દયામૂર્તેન લખીચક્રે. ૧૭-૧૭ હં. બં. નં. ૧૭૮૩
ધોરાજી પ્રતિભાં.

અતે—

આજ નિહેજો દીસે નાહરે—એ જાતિ.
ધણિપરિ ગજસુકમાલ મહામુણી, આની ચિર કરી ચીત,
રહિ સમસાનૈ ષટ્વિધ જીવસં, મીતપણૈ પરચીત. ઈ. ૧
હાઈ કરમ ગઢ કેવલ સંપદા, લહિ પહુતો નિરવાણિ,
સ્ત્રીનર પંડગ વેદ જિહાં નહી, આતમરૂપ વખાણિ. ઈ. ૨
ગરૂઅઈ પિણુ ગુણિ અગુરૂલધુપણૈ, લીન કરૈ સંસાર,
ચર્કિપપણૈ ગુણુ કહતાં એહના, ઉત્તમ હુધ અવતાર. ઈ. ૩
પદ્મનાભ વચનૈ જિણુ આદર્યો, ધસપણો દિન એક,
જિનવર વચને તે તજિ, વ્રત મળ્યો રંમતણી ધરિ ટેક. ઈ. ૪
સુરિ જસ સહર બેઠ સાધિયા; જીયૈ રાખ્યા જાણિ,
પૂરિ કરણી હરણી ભવતણી, કીધી સુણિ જિણુવાણિ. ઈ. ૫
સંવત સોલહસૈ જિણુવાણૈ, રાજનગરિ વૈસાખિ
સુદિ પાંચમિદિનિ અઠમઅંગની, સાખિ ખરી મનરાખિ. ઈ. ૬
સોહમ જાણુપાટિ અનુકમે, ખરતર ગુર સિરદાર,
શ્રી જિનચંદ જયો જિનસાસને, જીગવર પદવી ધાર. ઈ. ૭

- અકબરસાહિ બણી જિજ્ઞા રીઝતી, ખાટમા મોટામોલ,
દીખાયો જિનધર્મ દયાગુણે, ગભપતિ ગુણહિ અમોલ. ઇ. ૮
- જહાંગીર સાહે ગુણુ જોઇને, જુગપવર પદવી ભસ,
આપી થાપી આજિવસ લગે, કીરતિ કરે પ્રકાસ. ઇ. ૯
- શ્રી જિનસિંહ સુગુર સુપસાઉલે, પભણે શ્રી જિનરાજ,
સાધુ તણ્યાં ગુણુ કરતાં ચીતવ્યાં, સીઝે આતમ કાજ. ઇ. ૧૦
- પૌત્ર વિનેય વિનય નયકરિ બલો, રંગવિનય ઇણુ નામિ,
તાસ તણો મણિ આદર ધરિ ધણો, તિમ હિત સુખફલ પામિ. ઇ. ૧૧
- ધૂરિથી અક્ષર ઢાલે પદપદે, ઇકીકી દુર્ધ તીન
અનુકમિ વાગી નામ કવીતણો, પામે જ્યો લયલીન. ઇ. ૧૨
- મંગલરૂપ મહામુનિ નામ જૈ, નવનવ મંગલ થાઇ
દીપક દીપચકી હુઇ ઇહાકિણે, અચરિજ વાત ન કાય. ઇ. ૧૩
- એહ સંબંધ નિબંધ સુકૃતતણો, સાંમલિ ત્રિકરણુ સાર,
તત્ત્વજાણિ કરિ કરિવો મનચકી, કોષિતણો પરિહાર. ઇ. ૧૪
- ઇણુ પરિહારે ઉપસમ વિસતારે, ઇણુહિજ ગુણુ નિસતાર,
નિસતારે વિસતાર સુજસતણો, સુજસૈ જયજયકાર. ઇ. ૧૫

—ઇતિશ્રીમદુપસમ નિરૂપમ ગુણુરસાલ કીરધીરતામરનર નિકર
મધુકર પરિચુખ્યમાન મધુરતરયશઃ સુધાધારદુઃસહ મહોખ્યુ પરીપક્ક સહન
મહાદહન દગ્ધ સુસ્નિગ્ધ કર્મ દુમલતાવનગહન સંપ્રાપ્ત પર્યાપ્ત દૈવતમહનઃ
શ્રી વસુદેવદેવકી સૂનુ સ્વેવાચનોદન ધવિત્ર વિકલ્પ જલ્પ વલ્લરી લવિત્ર
શ્રી ગજસુકુમાલ ચરિત્ર મખાંડ દંડાયમાન શ્રી વસુદેવ દેવકી ચરિત્ર
સહિત શ્રીમદ્ધી જિનરાજસૂરીસ્વર વિરચિત મુપચિત મમિત સુકૃત
શ્રિયા પિમાર્હત મતરત પ્રાણિમનઃ પ્રીણુનાય તદ્વાચ્યમાન મુખ્યાસૌ મૌને
દતાદનં દાય. લિ૦ શ્રી પદ્મ્યા નગરે ૧૭-૧૭ વેા (આ જૂની પ્રત
લાગે છે.)

ધન્યાશાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૭૮ નો આ કવિએ રચ્યો છે
એમ તેની પ્રશસ્તિ પરથી કદાચ કોઇ લાઇ શકે. જુઓ મતિસાર

નં. ૨૩૯ પૃ. ૫૦૧. કદાચ મતિસાર એ મૂળનામ થા તખલ્લુસ હોય
ને પછી જિનરાજસૂરિ નામ પડ્યું હોય. આ વિચારવા યોગ્ય છે.)

(૫૦૪) +ચતુર્વિંશતિ જિનગીત (ચોવીશી)

આદિ—

મન મધુકર મોહી રહિકે, રિષભચરણ અરવિંદરે,
ઊડાયો ઊડ્ય નહી, લીધું ગુણ મકરંદરે—મન૦ ૧
રૂપઈ રૂડે ફૂલડે, અલવિન ઊડી જાયરે,
તીપાહી કેતકીતણા, કંટકે આવઈ દાયરે—મન૦ ૨

* * * *

ચઉવિહસર મધુકર સદા, અણુદ્વંતપ છક કોડિરે,
ચરણકમલ જિનરાજના, સેવઈ બે કરજોડિરે—મન૦ ૫

—આદીશ્વરી ગીત.

* * * *

અંતે—

વીરગીત સમુ ગીત રચ્યા પછી.

છણુ પરિ ભાવ ભગત મનિ આણી, સુધ સમકિત સહિનાણીજી
વર્તમાન ચક્રવીરી જાણી, શ્રી જિનરાજ વષાણીજી. ૧
જો મૂરતિ નયણે નિરખીજો, જો હાથપ પૂજનઈજી,
જો રસનાયક ગુણ ગાઘઝઈ, નરભવ લાહો લીજઈજી. ૨
યુગવર જિનસિંહસૂરિ સવાધ, ખરતર ગુર ખરદાઈજી,
ખામઈ જિનવરના ગુણગાઈ, અવિચલ રાજ સદાઈજી. ૩
પહલી પરત લિપાઈ સાચી, વાર ગુરમુષિ વાચીજી,
સમગ્રી અરથ વિશેષાઈ રાચી, દાલ કહેજો જાચીજી. ૪
કેમ ગુરમુષિ દાલ કહાવઈ, કેમ ભાવન ભાવઈજી,
કે જિનરાજતણા ગુણ ગાવો, ચઢતી ઠઠલતિ પાવઈજી. ૫

—છતિશ્રી ચતુર્વિંશત ગીતમ, ૨૫ શુભંભવતુઃ શ્રી સંસ્કૃ ૧૭૬૨
વર્ષે આસ્વાનિ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ તિથી શનિવાસરે શ્રી બૃહત્ ખરતર

ગચ્છે શ્રી સાગરચંદ્રસુરિ સંતાનીયે વાં. શ્રી ૫ મહિમા મેરમણિ તત્સખ્ય-
દ્યમ્યમુખ્ય પં. પ્રવર શ્રી કલ્યાણસાગરજી, તનુ શિષ્યમુખ્ય પં. પ્રવર
દેવધીર, તનુ શિષ્ય સુખહેમ લિપીચક્રે શ્રી કાલ મધ્યે. શુભં ભૂયાત
(પાછળથી બીજાના અક્ષરમાં ઉમેર્યું છે કે સાધ્વી શ્રી સરપાંજી શિષ્યણી
ચિરંજીવ સજ્જનાં પઠનાર્થે શુભંભવતુ) ૫-૧૫ ક. મુ. (ભારી પાસે છે).
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ.

(૫૦૫) +વીસવિહરમાન જિનગીત (વીશી)

આદિ—

સીમંધર જિનસ્ત૦

મુજ હીયડો હેગળુઆ, ભાખર ગણે ન ભીંત

આવે નવેરે એકસો, કરવા તુમસુંજી પ્રીત.

સીમંધર કરજો મયા, ધરિજો અવિહડ નેહ

અમહ્યા અવગુણુ જોયને, રિષે દિપાડો જી છેહ.

સીમંધર. ૨

x

+

x

x

અતે—

અનિતવીર્ય જિનસ્ત૦

મિલઆવોરે મિલઆવોરે, શ્રી અનિતવીરજ ગુણુ ગાવોરે. મિલ.

*

~

*

*

ચિતભગનિ વસે પૂરીજેરે, માનવભવ લાહો લીજેરે,

જિનરાજ સપાર્ધ કીજધરે, મનિ વંછિતિ મુખ પામીજેરે. મિલ. ૫

ઢાલ લોકસરપની નતિ.

વીસ જિણેસર જગ જયવંતા જાણીયેરે, અઢીયઢીપ મઝાર,

ધન તે ગામાગર પુર વિહરતારે, સાધુતણે પરિવાર— વીસ.

વાસુદેવ બલદેવ ભગતિ નિત સાચવેરે, લહિવા ભવજલ તીર,

ચોરાસી પૂરવ લપ સહુનોં આકોરે, ગુણુ ગરવા ગંભીર— વીસ.

વૃષભજંઘણુ તનુની અવગાહનારે, ધનુસય પંચ પ્રમાણુ,

સમવસરણુ બારહ પરપદ પ્રતિબોધતારે, જમગુર અમૃતવાંણુ—વીસ.

ધન ધન તે જીહા, પ્રભુશુભ આપયેરે, આંણી મન આણુંદ,
ધન ધન તે દિન જિજી દિન બાવે બેટીયેરે, વિહરમાંજી જિજીઅંદ—
વીસ.

ખરતર જીગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીદનેરે, સીસે ધરીય જગીસ,
શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે સંયુક્તારે, વિહરમાંજી જિનવીસ—
વીસ.

—શ્રી વીકાનેર મધે લિપીકૃત પદનાર્થ. ૭-૧૧ ક. મુ (મારી પાસે)
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ, આમાં આ હેતલી દ્વલ નથી.

ગોડી લઘુસ્ત ૭ કડીનું.

આદિ—

વાઘ્હેસર મુઝ વીનતિ, ગોડીયા, અવલેસર અવધાર હો ગહડીયા રાય,
અતે—

વલિ અવલેસર સંભારિજો ગ૦ ઇમ જપે જિનરાજ હો. ગ. ૭ વા૦

—વ્યલેખિતુ લખીદાસગણિના-૧-૧૨ મારી પાસે છે.

[આ જિનરાજસૂરિ-પિતા વોથરા ગોત્રીય શાહ ધર્મસિંહ અને
માતાનું નામ ધારલદેવી. જન્મ સં. ૧૬૪૭ વૈશાખ શુદ્ધ ૭, દીક્ષા
સં. ૧૫૫૬ માગશર શુદ્ધ ૩ વીકાનેરમાં, દીક્ષાનામ રાજસમુદ્ર, વાચકપદ
સં. ૧૬૬૦ જિનચંદસૂરિએ આસાઓલી શહેરમાં, આચાર્યપદ સં.
૧૬૭૪ કા. શુ. ૭ મેડતામાં ચોપડાગોત્રીય શાહ કરણે કરેલા મહો-
ત્સવપૂર્વક લઈ નામ જિનરાજસૂરિ રાખ્યું. પછી તેમણે ભણુશાલી યેર
શાહે ઉદ્ધાર કરેલા શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા જેસલ-
મેરમાં કરી-જીઓ પ્રસ્થિત જેસલમેરના પુસ્તક ભંડારની સ્થિતિ (ગાયક-
વાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝમાંની) પૃ. ત્યાર બાદ સં. ૧૬૭૫

વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ શુક્રવારે અમદાવાદના પોરવાડ સંઘપતિ સોમજીના પુત્ર
રૂપજીએ શત્રુંજય પર બનાવેલા ચતુર્મુખ દેવાલયમાં શ્રી ઋષભ ચોસુ-
ખજી આદિ ૫૦૧ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ માટે જીઓ સેઆંક
૧૪ થી ૨૦, ૨૩ અને ૨૪ મુનિ શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન

જૈન લેખ સંગ્રહ બાગ બીજો. તે સિવાય બીજા ધણું સ્થળોએ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા ને સ્થાપના કરી. સં. ૧૬૮૨ નો શત્રુંગ્ય પર શિલાલેખ માટે જીઓ લેખાંક ૨૬, સં. ૧૬૭૭ ના મેડતાના મંદિર-માંના લેખજીઓ લેખાંક ૪૩૪, ૪૩૯ ઉપરોક્ત સંગ્રહ. આચાર્યને અંગિકા દેવીએ વરદાન આપ્યું હતું. તેમણે ધંધાણી નગરમાં ધણો વખત થયાં જમીનમાં રહેલી પ્રતિમાને પ્રથસ્તિના અક્ષરો જોઈને પ્રકટ કરી હતી. તેમણે તર્ક, વ્યાકરણ, હંદ, અલકાર, કાશ કાવ્યાદિનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા શ્રી હર્ષના નૈષધી મહાકાવ્ય પર જૈનરાજી નામની સંસ્કૃત ટીકા રચી હતી. એમના વખતમાં ખરતરગચ્છમાં સં. ૧૬૮૬ માં જિનસાગર સૂરિથી લઘુ આચાર્ય ખરતર શાખા નીકળી. પોતે સં. ૧૬૯૯ ના અષાઢ શુદ્ધિ નવમીને દિવસ પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પછી તેમના પદ્ધર (૬૪મા) જિનરત્નસૂરિ થયા. નાહરકૃત જૈ. લે. સં. માં સં. ૧૬૭૭, ૧૬૮૬-૮-૯૦ ના શિલાલેખો તેમના મળે છે. તે પૈકી સં. ૧૬૭૭ માં એક લેખમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે:-શ્રી બૃહ-ત્ખરતર ગચ્છાધીશ્વર સાધૂપદ્મવારક પ્રતિભોધિત સાહિ શ્રીમદ્ધર પ્રદત્ત યુગપ્રધાનપદ્ધારક શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ જહાંગીર સાહિ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદ્ધારક શ્રી જિનસિંહસૂરિપદ્ પૂર્વાચલ સહસ્ત્રકરાવતાર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાદ્યોદ્ધાર શ્રી બાણુવટ નગરશ્રી શાંતિનાથાદિ બિંબ પ્રતિષ્ઠા સમયનિ-રત્ન(ત્ર)ધાર શ્રી પાર્શ્વપ્રતિહાર સકલ ભદ્રારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિન-રાજસૂરિ શિર:-શૃંગારસાર મુકુટોપમાન પ્રધાનૈઃ ॥ તેજ વર્ણના બીજા લેખમાં એમ છે કે:-

...શ્રી જિનસિંહસૂરિ પદ્ધારક લખ્ધશ્રી અંગિકાવર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાદ્યોદ્ધાર પ્રદર્શિત બાણુવટ મધ્યે પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વપ્રતિમા પીયૂષવર્ણુ પ્રભાવ બોહિલ્ય વંશમંડન ધર્મસી ધારણદે નન્દન ભદ્રારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિનરાજસૂરિ દિનકરૈઃ-આચાર્યશ્રી જિનસાગરસૂરિ પ્રભૃતિ ચતિરાનૈઃ-પ્રતિષ્ઠિત ભદ્રારક પ્રભુ શ્રી જિનરાજસૂરિ પુરંદરૈઃ શ્રી મેડતા નગર મધ્યે. સં. ૧૬૮૬ અને ૮૮ ના લેખમાં હ. અભયધર્મ હતા,

અને સં. ૧૬૯૦ ના લેખમાં પોતાની સાથે ઉ, કમલલાલ, પં. લખ્ખ-કીર્તિ, પં. રાજહંસ વગેરે પરિવાર હતો એમ જણાવ્યું છે.

૨૬૨ ભુવનકીર્તિ બીજ (ખ૦ ખેમશાખા સ્થાપક ક્ષેત્ર-કીર્તિ સંતાનીય શિવસુંદર પાઠક-પદ્મનિધાન-હેમસોમ-સાનાનંદ શિ.)

(૫૦૬) જળુસ્વામી. સં. ૧૬૯૧ આ. શુ. ૧૧

આદિ—

જ્યોતિ પુરાતન મન ધરિ, કરી ત્રિકાલ પ્રણામ,	
પુરત ફલે સવિ તેહના, મનના વંછિત ધામ.	૧
ધ્યાન ધરે તિણુ તેહનો, વિધન સહુ જિમ ગાઇ,	
દીપક દીપે કિમ તિહાં, અંધારે રહિવામ.	૨
પ્રણુમુ વીર જિણુંદના, ચરણસરોરહ દોષ,	
છત્રછાયા થઇ જેહની, વસીયે નમીયે સોઈ.	૩
પિરિયે દેખી માનીયે. થેવર નહીમી હાસ,	
તિમ સદ્ગુરને નામ ગાઇ, શિષ્ય તણો જસવાસ.	૪
નામ ગ્રહું ધણિ કારણે, શ્રુત નિધિ સોહમ સ્વામિ,	
આજસમે જે સાધુજન, તે વરતે જસ નામિ.	૫
પાથર સરિખો પ્રાણિયો, પ્રતિમા જિમ પૂજાઇ,	
ગુર કરીગર હાથ વસે, પ્રણુમું તેહના પાપ.	૬
જેઅ કંતપિય ભોગરસ, સર્ધ વસિ લહિ છોડંતિ,	
લાગી તે ઈમ આગમી, આગમ આહિ કહંતિ.	૭
ઉક્તંત્ર જે અકતે પિએણુતીયં,	
ત્યાગી જનસિરમ, વહતો અધિક વખાણુ,	
બાલ વયે અશ્વહનો, તિમ કિધો પગખાણુ.	૮

જંબુસાગિ મુષ્ટિંદ્રો, રચિ હું રાસ રસાલ,	
સાંભલિને વિક્રયા તણ, બાલ તથા ગોપાલ.	૯
ને પિયુ કેષ ચક્રપાન, ઇચ્છિ અછે અનેક,	
તોહી જીહા આપણી, પાવન કરવા વિવેક.	૧૦
ગિર્યાના ગુણ ગાવતાં, સદૃશ હુવે અવતાર,	
પાપ ટલે ચિર કાલનાં, તરીયઈ લહું સંસાર.	૧૧

અત્રે—

ઘલ ૫ ગીતા છંદની.

સોહમ જંબુ પદ અનુક્રમે, કૌટિક ગણ કુલચંદ દિયડે રમે,	
વધરી શાખા ખરતર ગછપનિ, શ્રી જિનરાજ સરીસર ગજપતિ,	
આવક જતી જતિની આવિકા સેવા કરે,	
પાતસાગિ ઝી લગિ જલ પૂરણુ પહુંચિ અતિરાય જે ધરે.	
ઉભરાઓ આલમતણા જાણે કવિ વખાણે વડ વડા,	
કુમતિ હઠિ લાજ્યઈ આગલિ ગયા બીહતા આપડા.	૧
વાદિ મધગલ મદ ગાલણુ બણી, કેહરિ સમવડિ સોભ લહઈ ધણી,	
સરસતિકંઠાભરણુ ગવાવએ, અવિરલ વાણી મધુર સુહાવએ,	
સોહાવએ સહુ સુરિમાહે બોલ લીધા નિરવહઈ,	
જિનરાજ સરિસર સવાઈ જે તહથ જગિ મહમહે.	
તેહનિ શાસનિ વિજયમાને થંભ તીરથ પૂરવરે,	
શ્રી થંભણાધિપ પાસજિનનો લહિ પસાય ભલી પરે.	૨
શ્રી જિનકુશલ સુચર સંતાનીયા, ખેમ કીરતિવાચક બહુ માનયા,	
ધરણિંદ પદમાવતિ નિતુ જેહને, સાચે સાંનિધ કરતા તેહને,	
ઈકંતો દસે (પા. તેહને સહ ઈકંતે) છંદ અધિકા સીસ જાતિલા થયા,	
ખરતરે ગચ્છે કીધ ઉન્નતિ ઇષ્ટ સુરની લહિ મયા.	
તિહા થકી પસરી ખેમશાખા તિહાં પટ બાપા તણા,	
વર જાણુ વીણુ પ્રવીણુ જિહના કહે કવિયણુ ગુણુ ધણા.	૩
શ્રી શીવસુંદર પાઠક સીસએ, વાચક પદ્મનિધાન સુસીસએ,	

હેમસોમગણિ તસુ સિધ્ધ સુસંજતી, જ્ઞાનનંદિ ગુરુવચક વરમતિ,
 વરમતી તાસુ સુસિધ્ધ પાઠક જીવનકીરતિ ગણિવરો.
 કહે સરસ જંબુરાસ નવનવ દાલ બધે સુંદરો,
 આમહે લાવોહય ગણીને સંનરંગ તણે તથા,
 વર જાનરંગ સુપુદ્ધિ વધે નિસુણતાં જાણુ કથા. ૪
 સંવત પ્રસોદ્ધસહજે એકાદશ્યે, આવણુ શુદ્ધિ ઇમારસિ વાસરે,
 દહા દાલ તણી ગાથા મિલી, તેરહસય ગુણહારે છંદ છે વલી,
 છે વલી દાલ ઇલાં પંચાવન આર તિમ અધિકાર એ,
 પરિશિષ્ટ પર્વ તણી મહી છે સાખિ ઇલાં કિણિ સારએ,
 પુસ્પાદય પુરપ તણા કથાનક જિમ કહીને ભમહી,
 તિમ ચાઈ રંગરી વધાવા નવ નવી સાત્તા સહી. ૫

* * * *

—સર્વ ગાથા ૫૫ છતિ શ્રી જીવનકીરતિ વિરચિતે જંબુચરરિતે
 ચતુર્થોધિકાર:-જંબુ ચતુષ્પદી સંપૂર્ણ સં. ૧૭૬૮ વર્ષે મુમશીર્ષ માસે
 કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશી તિથી રવિવાસરે પાટણ મધ્યે ઋ. ૦ શ્રી પદ્મમચંદ્રજી
 શિ. ૦ ઋવેદજી ઋ. કુશલચ દેન લિ. ૦ પા. ૨૭-૧૮ (સારી પ્રત છે.)
 રાજકોટ પૂ. ૦ અ.

(૫૦૭) ગજસુકુમાલ ચૌપાઈ સંવત ૧૭૦૩ માહા વદ ૧૧ ગુરુ
 ખંખાતમાં.

અતે—

ગજસુકુમાલ મહામુનિ આ ચૌપૈરે ઉપસમને અધિકાર
 સાંભલ ગુણ એહજ ધરજ્યો જીવમેરે પરમ રહસ્ય વિચાર. ૨

x પાઠાંતર—સંવત સતરૈસે પંચોતરે, આમ અનંતનાથજી ભંડા-
 રની પ્રતમાં છે. તે સંવત ૧૮૨૫ રા. વર્ષે શાકે ૧૭૪૦ પ્રવર્તમાને
 માસોત્તમ માસે ઉત્તમ માસે ચેષ્ઠ માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વિતિય ૬ તિથી
 બુધવાસરે લપીકૃત શ્રીમત્પાગમચ્છ પં. ગંબીરસાગર મં. નાગેર નયર
 મધે. ૪૨-૧૭ અનંત.

તીન ગગનિ રિસ સસિ વદિ મધ ધકાહસીરે મૂલનક્ષત્ર ગુરવાર
 થંભતીરથ પુરિ થંભણુપાસ પસાઉલેરે ધ્યાન હિયે તસુ ધાર. ૩
 સોહમ સાંભિ પરંપર પાઠિ અનુક્રમેરે ક્રોટિક ગણુ કુલચંદ,
 વેરી સાષા બિરૂદ લલોં વાદે પરોરે ધરતર તિણુ સુપકંદ. ૪
 અભયદેવ જિનવલ્લભ દત્ત જિહાં થયારે કુશલ સુરિંદ સૂરીક,
 જીવનશ્રી જિનરાજ પટોધર પરમગેરે નર ઘણું નિરભીક. ૫
 સકંઘધી શ્રી સાહજહાંન જહાનમેરે પતસાહેં સિરદાર
 તાસ હુકમ પ્રરમાણું જયત તણોં ધણીરે ગણપતિ ગુણભંડાર. ૬
 મૂરસવાધ શ્રી જિનરંગ સૂરીસરે વિજયમાંન વરરાજ,
 જેમસાપ ષટભાષા આગમ કસવટીરે ઉવળય સિરતાજ. ૭
 શ્રી સિવસુંદર શિષ્ય પવર વાયક પદેરે પદ્મનિધાન ગણીસ
 હેમસોમગણી સેવક વાયક ગુણનિલારે આનનંદ ગુરસીસ. ૮
 જીવનકીરતિ કહે પાઠકિ ભાવધ અતિધણેરે ઉપસમ ધરિ સંઘંધ,
 સિંધ્ય ભગત લાવોદય ગણિને આદેરે લહિવા મુખ અનુબંધ. ૯

(કલશ,)

શ્રી વીરજિનવર પાટપાટે ગચ્છ ખરતરસેં, ધણી,
 શ્રી જિનરંગ સૂરીદરાજે જેમસાપેં દિણુમણી,
 શ્રી આંનનંદ ગણીંદ વાયક ચરણુ સેવક તાસ એ,
 શ્રી જીવનકીરતિ કહે ગજસુકુમાલ મુનિનોં રાસ એ. ૧

—સંવત ૧૭૫૫ વર્ષે આસો સુદિ ૧૧ બુધે શ્રી ઉદયપુર મધ્યે
 લખિદત્ત. (ઇડર બાધઓનો ભં.) કે. રત્ન.

(૫૦૮) અંજનામુંદરી રાસ. સં. ૧૭૦૬ માહા શુ. ૩ ગુર ઉદયપુર
 ૯૦ શ્રીમદ્ વૃષભદેવાય નમઃ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

આદિ—

દોહા કેદાર રાગે.

કરતાં સગલી સાધના, સત્ય ગુર કહવાય,
 હં પિણુ ઇહાંકિણિ તે ભણી, પ્રથમ નમુ ગુરપાય, ૨

અરિહંતા સરીરગા, આચારિજ ઉવચ્ચા,	
મુનિવર પહિલે અક્ષરે, સિદ્ધિ જીવનની થાઇ.	૨
જ્ઞાન અપાર જસુ, મહિમા કહી ન જાઇ,	
સર્વ મંત્ર પદનેં ધુરઈ, લીજાઇ સીસ ચઢાઇ.	૩
વિધનવિદારણુ એહનહિ, ધ્યાન હીયઇ ૯૯ રાત્રિ,	
હિમસરિ કૃત પદમવર, ચરિત તણી ધર સાધિ.	૪

*

*

*

*

અતે—

‘ મહાવીર રાજનતણે પટ્ટકમઢરે વધરી સાધિ પ્રસિદ્ધ	
કૌટિક ગણ કુલચંદ કલાનિલોરે ખરતર ગજ વિસુદ્ધ.	સી. ૨
શ્રી જિનરાજ સરીસર પાટઈ દિનકરે આગમ અરથનિધાન	
શ્રી જિનરંગ સરીસર સરસતિવર વસધરે જાણે સરવ વિધાન સી. ૩	
તસુ આદેસઈ સંવત સતર છડાતરધરે ઉદ્યાપુર ચૈત્રાસ	
જગતસિધરાણે માજઈ જિહારે હિંદૂપતિ તસ વાસિ.	સી. ૪
જંબુવતી જસ માતા જમખિં પરગડીરે તેહતણાં પરધાન	
કેસરિ મંત્રતણા સુત કેસરીરે જિહાં તિહાં લહતાં માન.	સી. ૫
દેવભગતિ ગુરુભગત પથા સગતેં કરીરે ગજ દોપાવણુહાર,	
મંત્રીસર મનમોટઇ હાસો માનીયધરે તસ બંધવ જડધાર.	સી. ૬
ત્યાગ ભોગ સોભાગગુણે કરી આગલોરે ગુણુરાગી નિતમેવ,	
શ્રી સુપાસજિણુદ તણી એકથુપગધરે સાધે મન સુદ્ધ સેવ.	સી. ૭
અચક બમર બમૈ જસુ પાપલધરે મહજી [મોજ] દીમઈ મકરંદ,	
હાગચંદ વડભાગી વિકસિત મુષિ સદારે નિરૂપમ જૈ અરવિંદ. સી. ૮	
તસ કથનિ સુદિ માધ તણી તૃતીયા દિનઈરે સુભજોગિ ગુરવાર,	
અઝઈ નવેરસ ઇશુ મેલેયો જોષનેરે અધિકારઈ અધિકાર.	સી. ૯
ખરતર ગજ સદાઈ સુરતરે સારિયોરે સાધિ વડી ખેમ સાધિ,	
ફલ સરીયા ગુરુ હઆ ઇશુમધ વડવડારે મીઠા હીમમઈ સધિ. સી. ૧૦	

હેમસોમ ગુરરાય મુસીસ તિમાંતણારે વાચક પદવી ધાર,
 આનંદી ગુરરાજ તણુધ સુપસાઉલધરે જયવતો પરિવાર. સી. ૧૧
 ઇમ શ્રી જીવનકીરતિ કહિ ભાવધરી ધણૌરે ગિરઆનો જસવાસ,
 અધિકા ઓછો ઇહાંકિણુ જેહ કલોરે હુવધરે મિછાદુકડ તાસ. સી. ૧૨
 સીલ પ્રભાવઈ સમકિત ગુણુનઈ ધારવિધરે, દિનપ્રતિ કોઠિ કલ્યાણુ,
 તિણિ એ ભણતાં ગુણુતાં મુણુતાં ચઉપધરે, જીવિત જનમ પ્રમાણુ. સી. ૧૩

દૂહા સોરઠીયા.

સાત અધિક સઘ સાત, દૂહા ગાથા દુઈ મિલ્યાં
 શ્લોક તણા સંખ્યાત, સાધિક એક સહસ્ત્ર છઈ. ૧

તિમ છઈ દાલ ત્રયાલ, નવલી જતઈ નિરખિજ્યો,
 આનંદનાચરિત ઉરાલ, જીવનકીરતિ ઇણુપરિ ભણુઈ. ૨
 —સર્વ ગાથા ૨૫૩ અધિકાર ત્રયઅ, સર્વગાથા દૂહા ૭૦૭ પ્રમાણુ.

—સંવત્ ૧૭૫૩ વર્ષે મિતી વૈશાખ વદિ ૧૩ દિને શ્રી પરતર
 ગચ્છે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ શાખાયાં શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
 ધુર્યવર્ય ગાંભીર્ય વાં ૦ શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી દયાશેષરજી ગણિ ગજેંદ્રાન્
 વાં ૦ શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી કલ્યાણુહર્ષજી ગજેંદ્રાન્ તત્ શિષ્ય પં ૦
 પ્રં ૦ શ્રી પદ્મતિલકજીમુનિ તચ્છિષ્ય પં ૦ ધર્મસુંદર લિપતં. (વિવેકવિજય
 બં. ઉદયપુર)-(૩.)

—સંવત ૧૭૨૬ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૬ દિને ભોમવાસરે શુકલપક્ષે.
 શ્રી અચલગચ્છે શ્રી પંડિતશ્રી ૫ રવિસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિશ્રી
 હિતસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ દીપસાગરેણુ લખીકૃતં ગુહ્યામધ્યે
 મહારાણુ શ્રી રાજયસિંધનઘ રાજ્યઈ ઓપધ લિખીકૃત કીધી. મેદપાટ
 દેસ મધ્યે શ્રી જી હ્રી શ્રી કલ્યા નમઃ ૨૮-૧૪ અનંત.

૧૬૩ પ્રેમસુનિ પહેલા

(૫૦૯) મંગલ કલશ રાસ સં. ૧૬૯૨—લી.

૨૬૪ ક્રમલવિજય જુઓ પ્રશિષ્ય મેલવિજય આગળ
(તૃ કનકવિજય—શીલવિજય શિ.)

(૫૧૦) જાળૂ ચાપાઈ સં. ૧૬૯૨ સિવાણામાં.

*

*

*

*

અતે—

તપમન્દ્ર મંડલ મહિમામંદિર સકલપંડિત પરધાનરે
કનકવિજય ગુરુ ગુણમણિ દરિયો મહિમા મેરુ સમાનરે. પા૦ ૪૧
સકલસાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વર્ણણે શીલવિજય ગુરુરાયરે,
જસ કીરતિ જગમાંહિ જયવંતી નામૈ નવનિધિ ધ્યાયરે. પા૦ ૪૨
તાસ સીસ ખુદ્ધિ ક્રમલવિજૈ કીયો એહ પ્રબંધ રસાલરે,
જે નરનારી બંધૈ સુધૈ નૈ તિહાં ધરિ મંગલમાલરે. પા૦ ૪૩
ગોત્ર ગદ્દલીયા પુહવી પસાટ જાણૈ સદ્ગ નરનારિરે,
વંશ વિભૂષણ વિનયાદિક બહુ ગુણ કેરો બહારરે. પા૦ ૪૪
કુંમતિ માંન મદન પ્રગટયો પ્રબલ પંચાઈણિ સીહરે,
ત્રિપુરદાસ નામૈ આવક ગુણ પૂરણ અક્લ અબીહરે. પા૦ ૪૫
તાસ તણી વીનતડી વાર આંણી ચિત મઝારિરે.
સહર સિવાણામાંહિ કીયો એહ પ્રબંધ વિચારરે. પા૦ ૪૬
પર્વતરાસિ ત્રિપુચંદ્ર ધણપરિ સંખ્યા એહ કહાયા,
એ સંવચ્છર જાણી લીજે ચરણક્રમલ લય લાયા. પા૦ ૪૮

—સંવત ૧૭૮૨ વર્ષે આસોજ વદિ ૫ લિપીકૃત રિષ મેમળ

—(વિ. ધ.)

૨૬૫ કનકકીર્તિ (ખ૦ બિનચંદ્રસૂરિ-નથનકમલ-જય-
મંદિર શિ.)

(૫૧૧) નેમનાથ રાસ. સં. ૧૬૯૨ માહ શુ. ૫ વીકાનેરમાં.

આદિ—

દાલ.

સકલ જૈન ગુર પ્રણમું પાયાં, શ્રુતદેવી પદપંકજ ધ્યેતું,
શ્રી ગુરચરણ કમલ ચિત લાવું, નેમકુમર જાદવ ગુણ ગાવું.
મનવંછિત સુખ સંપતિ પાવું. ૧
સોરઠ દેસ સદા સુખ આગર, નારી પુરુષતણે બદ્ધ રાગર,
જિહ્વાં વિમલાચલ તીર્થરાયા. ઉજવલ ગિરિ તીરથ મન બાયા. ૨
દ્વારવતી નગરી નવરંગી, ધનદ નીપાધ સુજન સુરંગી,
કંચણમણુ મધ કોઠ વિરાજઘ, જિણિ દીક્ષાં અલકાપુર લાજઘ. ૩
રતનજડિત કોસીસા સોહઘ, તીન જીવન જનતા મનમોહઘ,
જાદવકુલ અરવિંદ દિનેસર, રાજ કરઘ તિહાં કૃષ્ણ નરેસર. ૪

x

x

x

x

અતિ—

દાલ ૧૩

* ૧

*

*

*

કુણુ રંક સુરગિરિ કર ધરઘ, કુણુ ધરઘ જલનિધિ બાંહ,
કુણુ ગગન લગ જય પંખિયઉ, કુણુ ઝાલઘ નિજઝાંહ. સા. ૨૭
કુણુ નાગરાજમણી મહઘ, કુણુ સિંધ ઝાલઘ કાનિ,
કુણુ સકલ વસુધા વસુ કરઘ, કુંણુ તારા કરઘ માન. સા. ૨૮
તિમ નેમજિન ગુણુ કુંણુ કરઘ, કહતાં ન પામઘ પાર,
તઉ પણુ જિમ તિમ ગુણુ બણુઘ, તાસુ સદૃલ અવતાર. સા. ૨૯
નેમનાથનાં ગુણુ આવતાં, પામીયઈ પરમાણુદ,
અસુખ કરમ દુરઈ ટલઘ, નાસઘ દુરગતિ દંદ. સા. ૩૦
ધન ધન રાજમતી સતી, કરજોડ કંઈ પ્રણામ,
રથનેમ મારમ આણીયઉ, ન્યાય રજો જગિ નામ. સા. ૩૧

સંવત સોલહ અષ્ટવદ્ધ, સુદિ માહ પાંચમ ગણ્ય, અનનગર ભીકાનેરમઈ, રાસ ચઢ્યઉ પરમાણ્ય.	સા. ૩૨
દીપતઉ ગછ ખરતર તણુઉ, ગિહાં નાંમ નદ સુરિંદ, જિનદત ગુગવર સારિયા, શ્રી જિનકુસલ મુણિંદ.	સા. ૩૩
અનુક્રમઈ પાટ પરંપરા, જિનચંદ સુરિ સુગણ્ય, પદ હીયઉ યુગવર જેહનઈ, અક્રમર વૃપ સુરતાણ્ય.	સા. ૩૪
જિન ટેક રાખી જૈનરી, જિનચંદ સુર દયાલ, જહાંગીર ભૂપતિ રંછયઉ, પટ દરસન પ્રતિપાલ.	સા. ૩૫
તસ પાટ પરમટ ગુણનિલઉ, જિનસિંધ સુર પ્રધાન, જિણ્ય કુમતિગજ બંજિયા, સાચઉ સિંધ સમાન.	સા. ૩૬
તસુ પાટિ સરજ સારિષઉ, પાપ નમઈ જસુ નરરાજ, ગછરાજ્યમાહેં દીપતઉ, ચિર જીવઉ જિનરાજ.	સા. ૩૭
જિનચંદસુરિ સુરિંદજી, તસુ નયનકમલ સુસીસ, તસુ સીસ જયમદિર જયઉ, પૂરવધ મનહ જગીસ.	સા. ૩૮
તસુ સીસ પમણ્યઈ બાવસું, એ નેમરાસ રસાલ, કનકકીરતિ વાયક કહધ, ફલઈ મનોરથ માલ.	સા. ૩૯
કલ્યાણક્રમલા સુખ લહધ, મનતણી પૂરઈ આસ, એ રાસ જે નર સાંભલધ, પામધ લીલવિલાસ.	સા. ૪૦
ચઉવીસ જિનવર ધ્યાવતાં, ચાયઈ સદા જયકાર, જિનરાજસુરિ પ્રસાદથી, દિન દિન મંગલ ચાર.	સા. ૪૧

—સંવત ૧૭૧૪ વર્ષે લિપતં પાંડે નદૈં લિપાવતં આં ગૌર્યા
શુભ. ૧૨-૧૬ અનંત; ચં. માણેક.

(૫૧૨) દ્રૌપદી રાસ. સં. ૧૬૯૩ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ જેસલમેરમાં
અપ્તે—

ઢાલ ૩૯ ધન ધન આદ્રકુમાર વરસંપતી આજને વધાવો

ગછપતી મોતીએ—એ દેશી.

ધનધન શીલવતી સતી દ્રૂપદી, પાંચે પાંચ નારિ,

શીલ પ્રભાવે લહરયે સાસલ, સિવપુર સુખ અપાર.

૧ ધન.

- સીલે હુઈં સુખ મંગલ માલિકા, સીલે અવિચલ લીલ,
દ્રુષ્ઠ સુતા જિમ પાલબો નવિ ખંડોં નિજ સીલ. ૨ ધન.
(સંવત ઈસવન નિધાનશું) રસ સસિ,
સંવત ઈસવન નિધાનશું રસ સસિ વૈશાખ માસ. ૧૬૯૩
સંવત ઈસવન નિધાનશું રસ સસિ વૈશાખ માસ,
શુદ્ધિ તેરસિ કીધી એ ચુડપદ, સુણતાં લીલવિલાસ. ૩ ધન.
શ્રી ખરતર ગચ્છ મોટા જાણીઈ, ગચ્છ ચડરાસી મૂલ,
કમલા માંહે જિમ સુરભ યુથે; સહસકમલદલ દલ. ૪ ધન.
ગણુધર સુધરમ સામી પરંપરા, રાજગચ્છ કલિવાય,
અભયદેવ જિનવદનલ સારિખા, થયા સુરિ દિનરાય. ૫ ધન.
યુગપ્રધાન જિનદત્તા સુરીસર, ચડસડિ યોગિણી જીત, ૬ ધન.
પાંચે પરવર દીપા જેહનઈ, ગુરૂ અવદાત વદીત. ૬ ધન.
શ્રી જિનકુસલ સુરીસર દીપતા, સદગુરૂ સાંનિધકારિ,
સેવક જનસપરતા પૂરવે, ગુરૂ સુરતર અવતાર. ૭ ધન.
અનુક્રમે શ્રી જિનમાણિક ગણધણિ, દયા સુગુર ગણુધાર,
તસુપાટે જિનચંદ સુરીસર, બહુ વિધિ લખધિ ભંડાર. ૮ ધન.
તસુ પટધારી સુરિ શિરોમણી, શ્રી જિનચિંધસુરીંદ,
વિદ્યાવચન કલા સમતા ધણી, નમીઆ જાસુ નરિંદ, ૯ ધન.
કુલમંડળ તસુપાટે દીપતો, સુરરાજ જિનરાજ,
વિજયરાજ ગુરૂ સુરગુરૂ સારિખા, સકલસુરિ તાજ. ૧૦ ધન.
રીહુડ વંશ સરોરહ દિનમણિ, યુગપ્રધાન જિનચંદ,
સુરિસોભાગી ભાગબલી સદા, સુનિજન સુરતર કંદ. ૧૧ ધન.
અકુખચરસાહ જિણે પ્રતિભેદ્યો, બધા કીયા અવદાંત,
ભહાંગીરા જિણે આદરીઓ, રાખી જગિ અખિયાત. ૧૨ ધન.
તસુ સીસ સંવેગી સિરતલોં, જામણકમલ ગીણિં જાણિ,
તસુ સીસ જામણકમલ જાણિં જાણિ, સકલકલા ગુણુજાસુ. ૧૩ ધન.

- તાસુ સીસ ઇમ બાપે ચઉપઈ, દ્રુપદીની સસનેહ,
કનકકીર્તિ વાચક મન રંગરેયોં, સીલતાણા ગુણુ એહ. ૧૪ ધન.
- નવ નવ રાગ સુરંગી ચઉપઈ, ઝોગણુ આલીસેં ઢાલ,
સખર સાદ શું જે ગાઇછી, તેા લહીઈ ગુણુમાલ. ૧૫ ધન
- જેસલમેર નગર રલીઆમણો, જિહાં જિનપર ચઉસાલ,
પાસ જિણુદ તણો વલી દીપતો, સેવક જન સુરસાલ. ૧૬ ધન.
- આવક જહાં દીધે ધન દીપતા, ધર્મ મર્મના ગણુ,
સરમ વચન સહિનાણુ. ૧૭ ધ.
- જિનવચનેં રાતા જિમ ચોલજ્યું, માને જિનવર આણુ. ૧૮ ધ.
- સમકિત ધારણુ છે જિહાં આવકા, એક નમે જિનરાજ,
બીજા દેવ ન માને પાતરી, એક પથ દો કાજ. ૧૯ ધ.
- શ્રી જિનરાજસૂરીશ્વર ગછ ધણી સોમ નિજ રચ્છુ થોક,
તાસુપસાઈ સરસી ચઉપઈ, થઇ વખાણી લોક. ૨૦ ધ.
- વાંચ્યાં માંનનંદ ચઉપઈ, જાં લગે સાસનવીર,
ખરતરમજ જાં લગે દીપતો, જાં લગે સુર ગિરિધીર. ૨૧ ધ.
- ઝોછડ અધિકોં જે મેં બાપીઉં, મિછા દુક્ક તેહ,
આગમ મિલતો તે સાચો, સહી, કવિજન વાણી એહ. ૨૨ ધ.
- બણુરયે ગુણુરયેં ગુણુરયેં બાવશું, જે નરનારી આંણુ,
દ્રુપદ સુનારી એ છે ચઉપઈ, થારયે તાસુ કલ્યાણુ. ૨૩ ધ.
- સુરનર કિનર તાસુ પ્રણુમે સદ્દ જે નર પાલે સીલ,
જસ પરિમલ મહકેં ત્રિહું લોકમેં પામે શિવસુખ લીલ. ૨૪ ધ.
- એ સંબંધ કહોં જિમ સાંબણો, સુર મુખમતિ અનુસાર,
શીલ તણું ગુણુ ગાવણુ મનરલી, કનકકીર્તિ સુખકાર. ૨૫ ધ.

લ૦ સં. ૧૮૦૦ અક્ષરિન વદ ૩

(પ્ર. કા. અમ. ગુ. વિ.)

—સં. ૧૭૬૨ કા. ૧૦ ૧૧ મેવાડ દેશ કપાસણુ આમે લી. ૦
પુન્યઋષિ જીવરાજ-ઋ. ૦ રાધવજી-કહાનજી મજ લકો લી. ૦ ૨૮-૧૯
આ. ક; રત્ન; ૩.

ભરતચક્રી સં. (મનહીમે વૈરાગી ભરતજી) પૃ. ૫૯ સ. મા. બી.

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં મેષદ્વતપર દીકા રચી છે.

(૨૬૬) લક્ષ્મીકુશલ (તં સોમવિમલસૂરિ-હંસસોમસૂરિ-
વિશાલસોમસૂરિ-જિનકુશલ શિ.)

(૫૧૩) વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ સં, ૧૬૬૪ શ. શુ. ૧૩ શુક્રવાર.

ધડર પાસેના ઝોડા ગામમાં.

અતે—

બુદ્ધો અક્ષર વિસમુ જેહ, સો ગ્ગનિ સવિ કરજ્યો તેહ,
તપમજી મૂલ લહુદી પોસાલ, ગ્ગણિ જેહનિ બાલગોપાલ, ૪૯
વીરપાટિ પટોધર ધણા, પાર ન પામુ તેહ ગુણુતણા,
સતાવનમિ પાટિં સાર, શ્રી સુમતિ સાધુ સૂરિ અણુગાર, ૫૦
તાસ પાટિ હૈમવિમલસૂરિ, જેહ સમરિં પાપ ગર્ભ દૂરિ,
તાસ પાટિ સોભાઅહર્ષ ગ્ગણિ, તપસંયમ કેરી ગુણુખાંણિ. ૫૧
તાસ પાટિ અતિ ગુણુ બંડાર, સકલસૂરિ સિરોમણિ સાર,
શ્રી સોમવિમલસૂરિ તે માંણિ, જસ નામિં સંપતિ શ્રેષ્ઠ આંણિ. ૫૨
તેહતણો પટોધર જેહ, હૈમસોમસૂરિ નાંમિ તેહ,
તાસ પાટિં વિમલસોમસૂરિ, જસ નાંમિ દૂરિત ગમે દૂરિ. ૫૩
તાસ પાટિ પટોધર બલો, શ્રી વિશાલસોમસૂરિ ગુણુનિલો,
પ્રતિષ્ઠી તેજસ્વી સહી, જીસંધ ગુણુખાંણિજ કહી. ૫૪
આચારજિના ગુણુ જેતલા, શ્રી વિશાલસોમસૂરિમાં તેતલા,
પ્રેમ પરિવાર તેહનો સાર, પંડિત તણો નવિ લાભદ પાર. ૫૫
જિનકુશલ પંડિત તેહમાં ગ્ગણુ, મહમણુમાંહિ દીપદ જિન માંણુ,
લક્ષ્મીકુશલ તમુ કેરો સીસ, મુર પ્રસાદદ હુઈ જગીસ. ૫૬

ગુરવિષ્ણુ માધ પ્રસન્ન ન હોઈ, ગુરવિષ્ણુ ગ્ન ન પામઈ કોઈ,
 ગુર પ્રસાદિ સર્વ સિદ્ધિ મિલકત, અલીય વિધન સવિ દુરિં ટલિં ૫૭
 અસહિ તીરથ બોલ્યાં સાર, માત ગંભા નિ ગુર કેહાર,
 પિતા પુષ્કર જાણો સહી, શાસ્ત્રઈ એહવી વાતજ કહી. ૫૮
 રાયદેસ જગમાંહિં પ્રસિદ્ધ, ઇડરનગર અછર્ધ સમૃદ્ધ,
 તે પાસઈ છપ ઓડા ગામ, ધર્મતણાં જિહાં મેટાં કાંમ. ૫૯
 જિનમંદિર અમિનંદન દેવ, પ્રાગવંશ સહુ સારઈ સેવ,
 ગુરતણો આદેશજ લહી, લક્ષ્મીકુલલ ચઉમાસું રહી. ૬૦
 સંવત સોલચુરાણું જેહ, ફાયણુ સુદિ તેરસ વહી તેહ,
 શુક્રવાર સયોગઈ સહી, લક્ષ્મીકુલલઈ એ ચઉપઈ કહી. ૬૧
 દેવગુર પ્રસાદિ કરી, રત્નપ્રકાસ એ ચઉપઈ પરી,
 આત્રેયનિદાન સુશ્રુતનું સાર, અપર અંથતણો ઉદ્ધાર. ૬૨
 અહી નામ રતન તે જાણિ, શાસ્ત્ર વિચારી બોલી વાંણી,
 હિતકારિણી એ ચઉપઈ સાર, રચ્યા એકાદશ અધિકાર. ૬૩

—સં. ૧૭૧૮ વર્ષે ફા. વદિ ૨ સોમે શ્રી સધપુર આમે લિં
 (ઈડર બાઇઓનો ભાં.)

૨૬૭ દયારત્ન (ખ. જિનદેવસૂરિ-જિનસિંહસૂરિ-જિનચંદ્ર
 સૂરિ-જિનહર્ષસૂરિ શિ૦)

(૫૧૪) +કાપડહેડા રાસ. સં. ૧૬૮૫

આદિ—

હું બલિહારી પાસજી, કાપડહેડા સામિ સયંભ કિ
 ગુણ ગાવણુ મનિ મહગઢૈ, આપો સદગુર વચન અચંભ કિ—હું ૧
 નયણુ નિરખી તેહસું ઇણુજીગિ એહ અચંભમ વાત કિ,
 પરમટ આપ હુંતા પ્રમટ, બહુવે જણુ દીકી વિખ્યાત કિ—હું ૨
 આત્મારજિયા નખઅવલ મજ ખરતર રાજે ગુણુવંત કિ,
 શ્રી જિણુચંદ્રસૂરિજી મનિ આસ તિ મોટા મહંત કિ—હું. ૩

સંવત સોલે સત્તરે પ્રથમણુ હુઈ પરમાણુ કિ,
જોધનપર માંહિ જમતા આખે ઇણિવિધિ અહિઠાણુ.કિ. હું. ૪

* * * *

અતે—

પરતો દીઠો પાસરે પરખિ નયણુ આણું પૂર કિન્ન
કાપડહેડે તિણુ કિયો હરખે યૈસી રાસ હજૂર કિ. હું. ૪૧
ભવિક ભણુઇ ને રાસ ભલ કાને વલિ સંભલે કલ્યાણુ કિ,
મનવંછિત સમલા ફલે હુવે નહી કિણુહી વિષ હાણુ કિ. હું, ૪૨
સંવત સોલે પચાણુવૈ રાજે શ્રી હરપ સરીસ કિ,
પાસતણુ ગુણુ પ્રિયા સવિહિં ક્યારતન સુસીસ, કિ. હું. ૪૩
નોટ—કાપડહેડા—જોધપુર રાજ્યમાં એક કાપડા નામનું જાણે ગામ
છે તે. ત્યાં સ્વર્ધ્વ પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૬૮૧ માં પૂરું થતાં પ્રતિષ્ઠા
અષ્ટ તેનું ટુંકે વર્ણન આ રાસમાં છે. વધુ માટે જુઓ ઐ. રા. સં.
આગ ૩.

૨૬૮ રાજરત્ન ગણિ
(૫૧૫) નર્મદાચુન્દરી રાસ સં. ૧૬૯૫ માણેક.

૨૬૮ ક સુમતિસિંધુ (મતિકીર્તિ શિ૦)

ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત૦ ૨૦ કડી સં. ૧૬૯૬ માહા શુદ્ધ ૮
આદિ—

પુરુષાર્થ ઉદયકર, શ્રી ગોડી પ્રભુ પાસ.

અતે—

સંવત સોલે છયાણુવર્ષ, માહા હે આઠમિ દીહ ઉદારકિ,
મેટવા હે ગોડી પાસજી દુખ મેટવા હે ભવના સંન્યા હે પારકિ.
૧૭ બે.

સેરીસહ અખેસરહ ખંભ નમરહ હે જમર્હ અંભજી પાસ કિ, બે.
ગામ નગર પદજી પુરહ રહેવા પુરહ હે નિજ ભમત્તાની હે આસ
કિ, બે. ૧૮

કલસ

ધમ આસપુરહ પાસ ગહડી, સમરિહ સાનિધિ કરહ,
સુભ વાસ ખાસ નિવાસ આપહ દૂખ દૂરહ પરિહરહ,
પાઠક મતિકીરતિ પ્રસાદહ, સીસ સુમતિસિધુર કહઈ
જે કરહ જના ભવઈ ભાવહ, મનવહિત ફલ તે લહહ. ૨૦

—લિખતં પં. દયાવર્દન ગણિવરાન સં, ૧૭૫૪ વર્ષ.

૧—૧૮ મારી પાસે છે.

મતિકીર્તિ માટે જીઓ નં. ૨૭૧ પૃ. ૫૭૭.

૨૬૯ કલ્યાણ (કઠવા ગચ્છની આઠમી પાટે તેજ-
પાલનો શિ.)

(૫૧૬) વાસુપૂજ્ય મનોરમ ફાગ સં. ૧૬૬૬ માહ શુ. ૮ સોમ.
ચિરપુર-યરાદમાં.

આદિ—

સરસ્વતીં નમરકૃત્ય, પ્રણમ્ય સદ્ગુરુભિષ્ઠિ,
વક્ષ્યે મનોરમં ફાગં, વાસુપૂજ્યજિનસ્ય ચ. સ. ૧

દાલ ૧ પ્રથમ અઢીયા.

પ્રણમીઅ જિન ચક્રીસ, પાય નમાઢીઅ સીસ.
વાસપૂજ્ય જિનતણુહિએ, ફાગ રલીઆમણુહિઅ,
ફાગુ તે ફાગુભાસિ, લોક તે રમઈ ઉહલાસિ,
રામતિ નવનવીએ, કિમ જામ વર્ણવીએ. ૨
ખાંધઈ કરમની કોડિ, ન સકઈ કાંઈ વછોડિ,
તે રામતિ કસી એ, રાગમતિ જસ વસીએ. ૩
ચિન ચિન શ્રી વાસપૂજ્ય, ફાગ રમતઈથી રમ્ય,
સંજિમ આદરહએ શિવરમણી વરઈ એ. ૪

ત્રિજુ ભવની સુજ્યુધ વાત, તીરથપતિ થયાં વિખ્યાત,
સહુકો સાંભલકએ, મૂકી આમલકએ, ૫

x x x x

અતે—

ચક્રવિહ સંધશ્રી વાસપૂજ્યનઉ, દીઉ સેવકનધ કહ્યાણુ. ૯
જિનચંદસરિ જગિ રાજીઉ, નમિધ સદા નવનિધિ,
સોલસતાણુઉંઈ અમર થાસઈ, એક ભવિધ લહધસઈ સિદ્ધિ. ૧૦
જિનવક્ષભ તસુ પાટિ હોસઈ, સત્તર સતાવીસ માંન,
અનુકમિધ પાટ તે ચાલસઈ, જવ દુપસહ યુગહપ્રધાન. ૧૧
સોલછન્નૂ માધમાસે સુદિ અટખી સોમવાર
મતોરમ ફાગ વાસ પૂજ્યનઉ સેવક કહ્યાણુકાર. ૧૨
ગણુ લધુ મહાવીર પસાદિઈ, ચિરપુર કીઉ ઉછાલઈ,
કુટુકગછ સદા દીપાયા, ચંદ સર જિહાં જગમાહઈ. ૧૩

—ગ્રંથાગ્રંથલોક ૩૭૬ અક્ષર ૧૫ અક્ષર ગણુનાઇ. છ. સં. ૧૮૮૯
પોસ માસે સુદપક્ષે તિથિ ૮ રવિવાસરે શ્રી વિરમઆમ મધ્યે. ૨૦-૧૧
સં. લા. વડો. નં. ૫૩૨૨

(૫૧૭) અમર ગુપ્ત ચરિત્ર. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુ. ૧૩ ભોમ.
અમદાવાદમાં.

આદિ—

ઋષભાદિક ચક્રવીસ જિન, નામિધ નિત્ય નિત્ય રંગ,
વૈર વિરોધ તે પરિહરઉ, સંભલી અમરતરંગ. ૧
વૈર ન કીજઈ ભવીકજન, વૈરઈ વૈર વિવૃધિ,
સુંદર સુરપ્રીયની પરઈ, મૂકઉ સુણી સંબંધ. ૨
એક પપુષ ભલઉ નહી, તેથી દુપ અપાર,
સમરાદિત્ય શ્રી પાસનઉ, ચિત્ત ધારઉ આધિકાર. ૩
એક પપા વૈરોપરી, મથમાહઈ પ્રબંધ,
તેર ભવંતર વરિતવર, સુજ્યુયો તેહ સંબંધ. ૪

અમરચુમ તે કિહાં હવઈ, કિમ લહી કેવલરિષ,
સકલ કરમ નિરમુક્ત થઈ, અણુ પામી જિમ સિદ્ધિ.

૫

*

*

*

*

અતે—

કટુકગચ્છિ સાહ કટુઉનાયક, પીમ વીર જીવરાજજી,
તેજપાલ રત્નપાલ જિજ્ઞાસો, જેહની કીરતિ આજજી,
અષ્ટમા પાટિઈ સાહ તેજપાલો, પડિતમા રારદારજી,
તાસ સીસ તે સહુ કો જાણુઈ, સેવક કન્યાણુકારજી. ૨
પોસમાસ નઈ સોલ સત્તાણુ (૧૬૯૭) સુદિ તેરસિ ભોમવારજી,
અમરતરંગ કીઉ મનિરંગઈ, સુખસંપદ તારજી,
અમદાવાદ હબનપુર માહઈ, ચંદ્રપ્રભુ પસાયજી.
કટુકગચ્છિ સદા જયવંતુ, સેવે કલાણુ થાયજી. ૩

—વિ. ધ. ૨૪-૧૧; અમ૦

૨૭૦ વિવેકચંદ્ર (ગુણચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૫૧૮) સુરપાળનો રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ શુ. ૧૫ ૬૦૦ શ્લો.—રત્ન૦

૨૭૧ મતિકીર્તિ (ખ. જયસોમહિ-ગુણવિનય શિ.)

(૫૧૯) ધર્મયુદ્ધિ મંત્રીચર ચોપઈ સં. ૧૬૯૭ રાજનગરમાં

આદિ—

આણી આણુદ અંગમઈ, પણુમિ પાસ જિજ્ઞાંસ,
ફલદાઈ ફલવધિપુરઈ, કલિયુગિ સુરતરકંઈ. ૧
વચન મુધારસ વરસતી, શ્રુતદેવી સુખકાર,
મનિ ધરિ મધુર વચન સુણી, અરિત કલિસ મુવિચાર. ૨

કુસલકરણુ જિનકુસલ ગુર, વિધન વિહારણુ વીર,	
સૂધર્મ મન નિત સમરતાં, ભલછ કરઈ પ્રભુ ભીર.	૩
છોકર ધર છાપુહામણા, કમલા કરઈ કલોલ,	
પુણ્ય પસાયઈ પામીયૈ રાજરિદ્ધિ રંગરોલ.	૪
નિસારયણુ જિમ નિરમલઉ, જસ લહીયઈ જગમાંહિ,	
બલ પામીજૈ અતિ પ્રબલ, બાહુબલિ જિમ બાંહિ.	૫
અતુરાઈ અતિ અતુરનર, ચિત ચોરણુ ચોસાલ,	
સહજઈ સુંદર સંપજઈ, સોહગસિર સુવિસાલ.	૬
ચિંતામણિ જિમ ચિતતણી, ચિંતા ચૂરણુહાર,	
સુરતર જિમ સુખ ઘૈ સદા, ધરમ કીડિ નિરધાર.	૭

x

x

x

x

અતે—

સંવત મુનિ નિધિ રસ સસિ વરસઈ,
 એ સંબંધ રમ્યો મન હરસઈ
 રાજનગરિ સપદ ભરિ સરસઈ, જસુ શોભા ગુકુણુપુર હરસઈ,
 પાપતણી મતિ દૂરઈ કરિસઈ, સગ કુસંગ તિનઉ પરિહરસઈ,
 પુણ્યતણુઉ ફલ સુખિ મનિ ધરસઈ, મતિસાગર જિમ તે સુખ
 વરિસઈ-૫

પુણ્યતણુઉ ફલ જેહ ન માનઈ, મોહ મલિન મતિ આપ ગુમાનઈ,
 ઉચ નીચ ગતિ મઈ બહુચાનઈ, દુષ્પ લહઈરિહઈ નરતેહ અગાનઈ. ૬
 પાછઈ ઇમિત્રાવિક કહણુઈ, રાજરિદ્ધિ સંપદ સુખ ન હણુઈ,
 કારણુ ધરમ ધરઈ મનમાહઈ, શ્રી જિતારિ જિમ તે સુખ સાહઈ. ૭
 શ્રી જિનરાજસરિ ગુરરાજઈ, ગુર અતિસયઈ કરિ છે જગિ બાજઈ,
 દેસન સમય જલદ જિમ ગાજઈ, સંસય સકલ તુરત જે ભાજઈ. ૮
 હવગ્રાય શ્રી જયસોમ જતીસ, ધરઈ આણુ નરવર જસુ સીસિ,
 તાસુ સીસ પાહક પદધારી, શ્રી ગુણુવિનય સુગુણુ ભંડાર. ૯

અવલિ સુણી સરસીચુ વાણી, હિતસુખ શિવકર નિજ મનિ આણી,
સુધા પ્રતિયુધા ભવિ પ્રાણી, ધર્યો ધરમ અનુપમ ગુણુખાણી, ૧૦
તાસુ સીસ શ્રી મતિકારતિ એહ, પ્રભુપદ ચરિત સંપદ ગુણુમેહ,
ભણુઈ ગુણુ નિસુણુ ભવિ નેહ, ધરમ મરમ પામઇ જગિ તેહ ૧૧
શ્રી જિનદત્ત સરિશ્વર સદૃષ, અવિગલ જય પામઇ વરવાદૃષ,
શ્રી જિનકુશલસરિ સાનિધ્યઇ, સુખી હુવઇ વધતી રિહિ વૃદ્ધ. ૧૨
—સં. ૧૭૮૧ મિમસિર શુક્લ દ્વાદશી તિથૌ ચંદ વારે શ્રી અ-
ભમગંજ મધ્યે લિ. પં. રંગપ્રભોદ મુનિના ૧૩—૧૪ ધો.
ગુણુવિનય માટે જુઓ આની અગાઉ.

૨૭૨ દેવચંદ્ર બીજા (ત. સકલચંદ્ર—સૂરચંદ—ભાનુ-
ચંદ શિ૦)

(૫૨૦) નવતત્ત્વ ચોપાઈ.

અતે—

સુચિહિત સાધુતણો શૃંગાર, શ્રી વિજયદેવસૂરિ ગણુધાર,
તાસ પાટે પ્રમદયો સરિસિંહ, વિજયસિંહસૂરિ રાખી લીહ. ૩૩
ગુર શ્રી સકલચંદ ઉવગ્રામ, સૂરચંદ પડિત કવિરામ,
ભાનુચંદ વાયક જગચંદ, તાસ સીસ કહે દેવચંદ. ૩૪
એ ચોપઇ રચી કરજોડ, કવિતા કોઇ મ દેજો ખોડ,
અધિકા ઓછો સોંધી જોડી, ભણુતાં ગુણુતાં સંપતિ કોડ. ૩૫
(૫૨૧) પૃથ્વીચંદ્ર સં. ૧૬૮૬ ખં. ૧ રત્ન.

(વિજયસિંહસૂરિ-આચાર્ય ખ. ૬ સં. ૧૬૮૪ ને સ્વર્ગવાસ
સં. ૧૭૦૬.)

સૌભાગ્ય પંચમી સ્તુતિ.

(૫૨૨)+ શાંતુજય તીર્થ પરિપાટી. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

સકલ સમારંજન કલા, દિઓ સરસતિ વરદાનોજ;
શ્રી વિમલાચલ સ્તવન ભણું, પામી શ્રી ગુરમાનોજ. ૧

આવો શેત્રુંજયઈ, ચઢીય નવાણુ વારોણુ	
મનમાં ઉલટ અતિ ધણો, હઠડેં હર્ષ અપારોણુ.	આવોં ૨
ઉમાહો મનમાહિ ધણો, કરસ્યું ચૈત્ર પ્રવાડયોણુ,	
શ્રી શેત્રુંજય ભાવમું, લાગી મનહર હારોણુ.	આવોં ૩
સંવત સોલ પંચાણુમે, ઇડર રહી એમાસોણુ ન	
યાત્રા કરવા સંચર્યા, શુભ દિવસ શુભ માસોણુ.	આવોં ૪
x	x
x	x
x	x
x	x

અતે—

ખાલીતાણાથી ચાલીયાએ માં, કરતા પથ પ્રયાણુ.	
કુશલે રાજનગર ગયા એ માં કીધાં કોહિ કલ્યાણુ.	સું. ૯
ભણું ગણું ને સાંભલેં એ માં એહ તવન જે નાંણુ,	
ધરિ બેઠાં યાત્રાતણુ એ માં ફલ પાંમઈ સુવિહાણુ.	સું. ૧૦
શ્રી તપગણપતિ ગુણનિશો એ માં શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ,	
નાંણુ જગિં ઉદયો સહી એ માં મૂરતિવંતો ચંદ.	સું. ૧૧
સાહ ચિરા નંદનવર એ માં મોહન વક્ષી કંદ	
જે સેવઈ ભાવઈ કરી એ માં તસ ધરિ નિત્ય આણુંદ.	સું. ૧૨
શ્રી વિજયદેવસૂરિ પાટિં ગયો એ માં શ્રી વિજયસિંહ સૂરિરાય,	
જેહને પ્રણમેં નિત પ્રતિં એ માં સુરનર ભૂપતિ પાય.	સું. ૧૩
સીસ વાયક લાનુચંદનો એ માં માગઈ દેવચંદ દેવ	
વલી વક્ષી મુઝનેં આલયો એ માં શેત્રુંજય ફેરી સેવ.	સું. ૧૪

કલસ.

ગુરૂશ્રી હીરવિજયસૂરિ પસાયેં શ્રી લાનુચંદ ઉવજાયા
 કાસમીર અકબરસા પાસઈ શેત્રુંજય દાણુ ધુરાયા
 તાસ સીસ દેવચંદ કહેં એ ગિર ગિરનો રાયા,
 બેઠયો ભાવ ધરી એ તીરથ, મનવંછિત સુખદાયા
 આજ મનવંછિત સુખ પાયા. ૧૫

—સંવત્ ૧૭૬૯ વર્ષે પં. દાનચંદ્રેણુ લિપતં પતનનમરે. પ્ર૦ પ્રાચીનતીર્થમાળા પૃ. ૩૮-૪૭.

(આમાંથી ૨૫૯ છે કે કવિએ શેત્રુંજયની યાત્રા સં. ૧૬૯૫ ના મહાવદિ ૧૪ ને ગુરવારે કરી. ૧૬૯૫ નું એમાંથી ઇસરમાં કરીને યાત્રાર્થે નીકળી શીચોટ (શીચોદ), વઘાસણુ, વડનગર, વીસનગર, સિવાલા (સાઉલા), મહેસાણા, અમદાવાદ અને પાલીતાણા આવ્યા. પછી અમદાવાદ ગયા. કવિના ગુરુ ભાનુચંદ્ર અકબરની ધર્મસભાના ૧૪૦ માં નંબરના (પાંચમી શ્રેણીના) સભાસદ પ્રસિદ્ધ છે. તે અને તેમના શિષ્ય સિદ્ધિચંદ્ર અને અકબર પાસે રહી પોતાની વિદ્વતાથી બાદશાહની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. અને તે બંનેએ કાઢંબરી પર સુંદર સંસ્કૃત ગીતા રચી છે. બાદશાહ સૂર્યનાં હજાર નામો સાંભળતો હતો. તે માટે ભાનુચંદ્રે સૂર્યસહસ્રનામ સ્તોત્ર રચ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૫૯૩ માં (સં. ૧૬૪૮) તેણે સમ્રાટ અકબર પાસેથી પાલીતાણાના શેત્રુંજય તીર્થના યાત્રાગુઓ ઉપરથી કરે ઉઠાવી લેવાનું ફર્માન જારી કરાવ્યું હતું અને એ પણ આજા પ્રાપ્ત કરી હતી કે સર્વ જૈનોનાં પવિત્ર સ્થાનો હીરવિજયસૂરિને હવાલે કરી આપવા. સંભવતઃ ભાનુચંદ્ર તેના દરબારમાં બાદશાહના મૃત્યુ સુધી (ઈ. સ. ૧૬૦૫) સુધી રહ્યા હતા. સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય માટે આની અગાઉ ગુઓ.

૨૭૩ ભાવવિજય (ત. વિમલહર્ષ ઉ.શિ. મુનિવિમલ શિ.)
(પર૩) ધ્યાનસ્વરૂપ (નિરૂપણ) ચોપાઈ સં. ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ
૧૦, રવિ અંભાતમાં.

આદિ—

સકલ જિનેસર પાપ કંદોવિ, સમરી માતા સ્મારદ દેવિ,
ધ્યાનતાણુ કં કં વિચાર, શ્રી જિનવચનતણે અનુસારિ. ૧
જીવ તણે જે ચિર પવિષ્ણુમ, કહિછે ધ્યાન તેહનું નામ,
૧. લેહે તણા છે ચાર પ્રકાર, દોય અશુભ દોય શુભ મનિ ધાર. ૨

* * * * *

અતે—

શ્રી તપાગ્નિ સોહાકરો ગણધરો, શ્રી હીરવિજયો ગુરુ યુગપ્રધાનો,
દેશના જસ સુણી શાહિ અકબ્બર ગુણી, ધર્મકામર્થ થયો સાવધાનો. ૯
તાસ પાટઈ વિજયસેન સૂરીસર, શ્રી વિજયતિલક સરિ તાસ પાટઈ
તાસ પાટઈ વિજયાણુંદ સૂરીસર, વિજયવતો સદા ધર્મ માટઈ, ૧૦
શ્રી વિમલહર્ષ ઉવજાગ્યશ્રી મુનિવિમલ સકલ વાયદ્ય શિરોમણિ વિરાજઈ,
સીસ તસ લાવવિજયો ભણુછ સેવીછએ ધ્યાન સુરતર સદા સિદ્ધિકાન્ઠ ૧૧
વર્ષ ધર નિધિ સુધારૂચિકલા વહરછ ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ દસમિ રવિવાર સંગછ,
ધ્યાન અધિકાર અવિકાર સુખકારણા, ખંભ નયરિ રગ્યો ચિત્ત રંગઈ. ૧૨
ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મનિ ધરી ભવિજના અશુભ છંડી વિમલધ્યાન સેવો
જેહથી દુખ ટલછ સયલ વંછિત ફલઈ આપીછ મુગતિ સુખ સખરસેવો. ૧૩

—ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મન ધરિ ભવિજના.

—ઇતિ ધ્યાનસ્વરૂપ ગાથા સર્વ થઇ ૬૩ અંયાત્રં ૨૮૫ પાનાં
૧૭ દા. ૪૮ હાલાભાઈ ભંડાર પાટણ.

પ્ર. કા. (વિ. ધ.)

શાંતિજન સ્તોત્ર

(કલશ) ઇમ શાંત પાલક શાંતિ સુહકર, શુણ્યો શાંતિ જિજ્ઞેસરો,
શ્રી કેહેલવાડા નયર મંડણુ, કર્મપંક દિવાકરો,
જગજંતુનાયક મુગતિદાયક કામસાયક શંકરો,
ઉવજાગ્ય શ્રી મુનિવિમલ સેવક લાવ સુખ સંતતિ કરો, ૨૧

શંખેશ્વર પાર્થનાથ સ્તોત્ર

(કલશ) ઇતિ દુષ્પ્રવારક સુખકારક શ્રી શંખેશ્વર જિનવર
મહં શુણ્યો ભગતિ આપસગતિ ભવિષ્ય વંછિય સુરતર,
ઉવજાગ્ય વિમલહરખ સોહઈ સુકૃત ભૂરૂહ જલધરો,
ઉવજાગ્ય શ્રી મુનિવિમલ સેવક લાવવિજય જયકરો.

(પ. ૩ પ્ર. કા.)

૨૭૩ ક કનકકુશળ (જુઓ કનકસુંદર.)

(૫૨૩ ક) ? હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭

સૌભાગ્યપંચમી માહાત્મ્ય વિષયે તેજે વરદતપુષ્પમંજરી કથા સંસ્કૃતમાં ૨મી છે, તેની પ્રશસ્તિ એ છે કે:—શ્રીમત્પગમનાંગન દ્વિન-મણિ વિજયસેન સુરીજાં શિષ્યાણુના કથેયં વિનિર્મિતા કનકકુશલેન ૫૦ બુદ્ધ પદ્મવિજય ગણિભિઃ પ્રથરૈ લામાદિ-વિજયગણિમિશ્ર સંયોધિતા કથેયં મૂતેષુ રસેંબુ મિત વર્ષે. (૧૬૯૬) (૬-૧૩ આશ્રામંડાર.)

શોભનચુનિની સં. શોભનસ્તુતિઓપર કનકકુશલે સંસ્કૃતમાં ટીકા પણ ૨મી છે. સંસ્કૃતમાં પંચમી સ્તુતિ (શ્રી નેમિઃ પચરૂપત્રિક્ષ પતિ-કૃત પ્રાજ્યજ્ઞ-આભિષેકઃ એથી શરૂ થતી ૪ શ્લોકની) પર વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ માં ૨મી છે.

૨૭૪ કનકસુંદર (૨) ભાવડગચ્છ મહેશળ ઉપાધ્યાયશિ.)

(૫૨૪)+ હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭ આવશ્યક શુ. ૫ મર-ધરના સોજત શહેરમાં.

આદિ—

પાસ જિનેસર પાપ નમી, શુભલુપુર ચિરવાસ,

જુગ જુગમાંહે દીપતો, પૂરે વાંછિત આશ.

૧

આદિ લખે કુલ્ય એહની, વર્ષ છગ્યારે લક્ષ,

વર્ણીત પશ્ચિમ દેવતા, કીધી પૂજ પ્રત્યક્ષ

(પશ્ચિમપતિ નામે વરણ, કીધી સેવ પ્રત્યક્ષ-પાદા.)

૨

એંસી સહસ વર્ષ અચલ, સેવા કીધી સાર,

વાસુક વિષ હરતા હરિ, પ્રભુ ચાતાલ મઝાર.

૩

*

*

*

*

અંતે—

મરધર દેશ મહીપતિ, જયવંત સખલી હાક,
સોઝત શહેર સોહામણે, નવકોટીનું નાક. યં. ૬

જીવનમંજુ ગુરુ સમુદ્ર, સાધુ ગુણે મંડર,
શિષ્ય પટોધર તેહના, શીલવંત સુવિમ્બર. યં. ૭

ઉપધ્યાય મહેસજી, ગુરુ ગૌતમ અવતાર, ૬
મુનિવર મહોદા માહાજને, આગમજ્ઞાન અખર. યં. ૮

કનકસુંદર શિષ્ય તેહનો, ગાયો એહ પ્રબંધ,
શ્રી હરિચંદ નરિંદનો, શાંતિનાથ સંબંધ. યં. ૯

નવરસ ભેદ જૂજુઆ, ઢાલ એગુણ્યાલીસ,
ભાવભેદ બહુ ભાતના, વિધિશું વિશ્વાવીસ. યં. ૧૦

સંવત સોળ સત્તાણીવે, શુદ્ધ પક્ષ આવણમાસ,
પંચમી તિથિ પૂરો ફૂલ, શ્રી હરિચંદનો રાસ. યં. ૧૧

(દ્વહા) ગાથા સાડીસાતશેં તિથુ ઉપર ધમલીસ, (ત્રિસતીસ)
સાંભળતાં શ્રી સંધને પૂરો આશ જગદીશ.

(પ્ર૦ બીમશી માણિક)

—સં. ૧૮૩૩ કા. શુ. ૧૧ શુક્રે શ્રી સવાઈજયપુર મધ્યે શ્રી
અંબલગચ્છેશ ભદ્રારજી શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીયરજી તસ્માદેસકરી વા.
શ્રી ખિમારાજી શિ. ૦ પં. ગાનરાજ લિ. ૦ દેવાનંદશિષ્ય ગોત્રેસ્વાણે
શા વોહરાં અવટકે સંધવી દીવાન માણિક્યંદ દેવજી જીવરાજ દીવાન
ગુલાબચંદ નિહાલચંદ ચંદ્રમલ ભગવાન રાજેભિં શ્રી મહારાજધિરાજ
મહારાજ સવાઈ પૃથ્વીસિંહજી વિજયરાજ્યે કચવાહ વંશે રસુવંશીય.

૧૨-૧૫ ધો.

—૧૫-૧૯ માં જૂની પ્રત છે.

૨૭૫ દેવરતન (૧) (ખ. જિનભદ્રસૂરિ-દયાકમળ-શિ-
વનંદન-દેવકીરતિ શિ.)

(૫૨૫) સીલવતી ચોપાઈ. સં. ૧૬૯૮ કાર્તિક વાલસીસરમાં.

અર્થ—

સંવત સોલઅઠાણ કાતી સમેરે, વાલસીસ (સર) નયર મઝારી,
સીલવતીની ઠાધી ચોપાઈરે, સીલતણે અધિકારી
શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક સોહતારે, શ્રી જિનરાજ સરીસ,
કુમતિગજમંજન કેસરીરે, પ્રતપો કોડી વરિસ.
શાખા શ્રી જિનભદ્રસૂરિનીરે, ગણે સદ્ર સંસાર
વાચક શ્રી દયાકમળ ગણિવરે, ગુણમણિરયણબંડાર.
તાસુ સીસ સિવનંદન ગણિરે, વાચક દેવકીરતિ ગણિંદ
મહિયલમાં છવો ચિર લગેરે, જાં લગે છે રવિચંદ.
તાસુ સીસ લવલેસે ઉપદિશેરે, દેવરતન કહે એમ,
ખંડ ત્રીજો ને દાલ ધન્યાસીરીરે, મઠી પરિણામે તેમ.
સતીય ચરિત સાંભલતાં બચુતાં છતાં રે હુઈ અણુદં રંજરાલ,
દેવરતન કહઇ તેહને સંપજાવે, લખિમી તણા કલ્પોલ.

(૧૬ પત્ર પ્ર. કા.) વિદ્યા૦ માણેક. ભાવ.

—સંવત ૧૭૨૫ ચૈત્ર સુદિ ૨ યાં શ્રીમદ્ધપુરે (ઉદયપુર ભં.)

—પા. ૧૭ પ્રે. ૨.

૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧) (હ.)

(૫૨૬) શિવજી આચાર્ય રાસ. (એ. મોહનવેણિ) સં. ૧૬૬૭ શ્રાવણ
શુ. ૧૫ ઉદયપુરમાં.

આદિ—

શ્રી મહાવીર મુગતિમયા પીઠિ, વરસ દોષહિનર,
રૂપિ ઋષિ આચાર્ય પ્રમદ્યા, કરવા પર ઉપગાર.

સાર સિદ્ધાંતપરષ્ક ઉદ્યા, તસ પાટિ જીવરાજ,
 તસ પાટિ કુંયરજી ગણિવર, વરનીર્મલ જસ લાજ. ૫
 જન મનમોહન શ્રીમલજી, તસપાટિ રતનઋષિરાય,
 નારિ સહિત સંયમ જેણિ લીના, મહીયલ જસ મહીમાય. ૬
 મહિમાવંત તસ પાટિ અલંકૃત, કેશવજી ગુણવંત,
 તસ પાટિ ઋષિરાય મહામુનિ, શ્રી શિવજી જયવંત. ૭
 સુરતર ચંદનકનક મોહનમણિ, એ પંચિ ગુંણ ઋષિરાય,
 વસ્તુ વાસ શોભા વૃદ્ધિ વંછિત ફલ સકલ સુખદાય. ૮
 સુખદાયક શિવજીતણિ ગાઉ, રાસ રસીક કરિ રંગ,
 દાલ વિશાલ પ્રથમ આખ્યાનિ, કહિં મુનિ ધર્મસંધ

૨૫ દાલ.

લી. ૧૬૯૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ (પાટણમાં-ધર્મસંગ) ધર્મસિંહ
 કૃત શીળકુમાર રાસ અથવા મોહનવેલિ રાસની પ્રતિ છે તેજ આ રાસ
 જણાય છે તેમાં નયનંદનરસ ચંદ સંવસરા આવણુ સુદિ ૧૫એ
 સંવત્સર રચ્યાનો આખો છે ને રચ્યાસ્થાન ઉદેપુર જણાવેલું છે.

—પાટણ ખં.

+ ૫૬ સાધુની સઝાય પૃ. ૧૯૯ સ. મા.

+ સામાયિક ૪૦૭ જૈ. પ્ર.

+ સઝાય ૩૨૪ સ. મા. ભી.

૨૭૭ કીર્તિવર્દન.

(૫૨૭) મુદયવત્સ (સદેવંત) સાવલિંગા રાસ. (લ૦ સં. ૧૩૯૭)

૨૭૮ જ્ઞાનચંદ્ર.

(૫૨૮) પરદેશી રાગનો રાસ. લ. સં. ૧૬૯૮ તેથી તે પહેલાં.

આદિ—

પ્રણમી શ્રી અરિહત પય, સમરી સિદ્ધ અનંત	
આચારિજન ઉવડોય ધવલિ, સાધુ સદ્ ભગવંત.	૧
શાસનનાયક સલહીયઈ વરદાષ મધમાન,	
ગુરુ ગૌતમગુણ ગાધયે દાયક વંછિત દાન.	૨
ધર્માચારજન ધર્મગુરુ મન ધરી મુધર્મ સામી,	
જાંબુ પ્રમુખ મહાજતી, સમરી શ્રુત શુભનામ	૩
ખીચોવગે મુઝવ્યા, રાયપાસણી રંગ	
પરદેશી રાગ પ્રવર સદ્ગુરુ કેશી સંગ.	૪
રચના તે અધિકારની, રચવા મુઝ મનિરંગ,	
પિણુ મનવંછિત પૂરવા, સધો સદ્ગુરુ લાગ.	૫

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ ૪૧ રાગ ધન્યાસિરિ.

રાયપસેણી ખીચો ઉપાંગથી, ઉદરી એ અધિકાર
 પરદેશીય પ્રરબોધ મધ એ રચો રંગસું પ્રમોત્તર વિસ્તાર. ૭૮
 જગત્રગુરુ શ્રી દયાધરમ જયકાર, પામીયે ભવતણો પાર,
 જગત્રગુરુ સમકિત શુદ્ધ આધાર, જાં આંકણી,

ગહન અરથ છે શ્રી પ્રવચન તણો, જાણીયે કેણુ ઉપાય
 આપણી યુદ્ધ કરિ કેલવી જે કલ્હો, સાખીય શ્રી જિનરાય. ૭૯

*

*

*

*

ધન્ય શાસન મહાવીરનો સેવીયે, જિહાં રહ્યા એ અધિકાર,
 કહે જ્ઞાનચંદ્ર હમ સદ્ગુરુ સેવતાં પામીયે શિવ મુખસાર. ૮૧

—લી. ૧૬૫૮ પોસ શુ. ૭ ભોમ. ગ્રંથામ ૫૦૦-પા. ૩૭-૧૧

—લી. ૧૭૫૫ પોસ વ. ૬ ભોમ-ભુજનગરે. ૧૭-૧૭ રાજકોટ
પૂ૦ અ૦ પ્ર૦ કા, ભા૦

(૫૨૯) શીલપ્રકાશ. —જેસ૦

૨૭૯ ત્રિકમમુનિ. (નાભોરખાણી આસકર્ણ-વણવીર શિ૦)

(૫૩૦) રૂપચંદ મહિનો રાસ. (અ૦) સં. ૧૬૫૫ ભાદ્ર. વ. ૩
બુધ અકબરપુરમાં.

આદિ—

આસા રામે દોહા

મહાવીર ત્રિભુવનધણી, કેવલન્યાન પૂર	
સેવ કર્મ સુરતર સદા, પૂરત વંછિત પૂર.	૧
તાસ સીસ મણુધર નમું, શ્રી ભોતમ મુનિરામ,	
અષ્ટ મહાસિધિ સંપન્ન, પૂરત વંછિત કાળ.	૨
વલિ પ્રણમી સહગૃહ સગુણ, સંસયભંગણુહાર	
રૂપચંદ રિપિ રાજનઉ, રસિક કહું અધિકાર.	૩

*

*

*

*

અતે—

હીરાગર રિપરાયારે હે સખી હી૦ નગર ઉજેણી સુરપદની લહી હે,
વંદઈ જે નરનારિ હે સખી વં૦ ત્યાં ધરિ દુખદોહમ આવછ નહી હે. ૫
કરતા પંથ વિહાર હે સખી ક૦ પુન્યસંજોગઈ મહિમાં પધારિઆ હે,
લોક કહઈ સવકોઈ હે સખીસો. શ્રી આચારજ રૂપચંદ આવિઆ હે. ૬
દે ઉપદેસ અનુપ, સુખકમલ ધણુજી સમગરીઆ હે,
અમૃતવાણિ રસાલ, આર વરણ સુણિ આતિ સુખ પાવિઆ હે. ૭

- તેહીજ નગરમઝાર, અંતસમઘ અણુસણ ક્રિયઉ હે,
 શ્રી રૂપચંદ મુણિદ, દેવવિગાણુ અનોપમ ખવિયઉ હે. ૮
- દેખાગર તમપાટ, વઘરાગર વઘરાગઈ પૂરીયઉ હે,
 શ્રી મુનિવર વસ્તપાલ, શ્રી ગઘરાજ કલ્યાણુ વધાવિયઉ હે. ૯
- શ્રી ભાધરવ સુખકાર, નેમીદાસ મજાધિપ દીપતઉ હે,
 શ્રી આચારજ એ, આસકરણુ વાદી વડ દીપતઉહે, ૧૦
- અનુક્રમિએ મુનિપાટ, કહીઆ મઠ કરી કીરતિ મન રલી હે,
 સોભાગી સસનેહ, ભવિયણુ વંદઉ દિન પ્રતિ વલિવલી હે. ૧૧
- સંવત સોલનન્યાણુ માસ વિરાગઈ ભાદવ સુખકર હે,
 વરસઘ અતિ અસરાલ, કાંઠલિ યાંધિ ચિહુંદિસ મનહર હે. ૧૨
- પક્ષ બહુલ તિથિ તીજ, શ્રી યુધવાર મહા મહિમાનિલઉહે,
 અકબરપુર અભિરામ, મહિયલમંડણુ નગર સિરાં તિલઉ હે. ૧૩
- તેથ ક્રિયઉ ચઉમાસ, શ્રી વણુવીર સદગુર મહિમા રલીહે,
 તાસ પ્રસાદઘ એહ, ગ્રંથ ક્રિયઉ એ મન આસા ફલીહે. ૧૪
- શ્રાવક વંસ સુરાણુ, વીરદાસ ચતુર સોભા ધણી હે,
 તસ આગ્રહિ કરિ એહ, અધિક મહારસ કીધી મંડણી હે. ૧૫
- સોરઠરાગ સુરંગ, દાલ ભણી એકાદસમી મુદાહે,
 તીકમ જે નરનારિ, ગાવઈ તે મનવાંછિત લલમ સદા હે. ૧૬

—સર્વ ગાથા ૨૨૪ છતિશ્રી રૂપચંદ મંડણી સંપૂર્ણેતિ. સંવત
 ૧૬૮૯ વર્ષે મૃગસર માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃતીય તિથૌ આદિત્યવારે અકબર-
 પુર મહાનગરે. રિષ શ્રી પંચાયણુજી લિપિતં. આતમપકનાર્થ ૭-૧૪
 સેં. લા. નં. ૨૦૮૦

(૫૩૧) અમરસેન ૧૬૮૮ વિદ્યા.

(૫૩૨) વંકચૂલનો રાસ. સં. ૧૭૦૬ ભાદરવા શુ. ૧૧ ગુર. કીસનગઢમાં.
 આદિ—

શ્રી રિસહેસર પય નમી, આદિ પુરપ પરધાન,
 નિણુ ચઉવીસી ઉપનો પ્રથમહિ કેવલગાન.

સમરૂં શ્રી ચક્રેસરી કુંડલહાર વિશાલ,	
શીશ કુલ શિર ઝિમ્મિએ તિલક વિરાજત બાલ.	૨
સુમતિ પાંચ નિત સાચવે શુભિ ત્રીન લયલીન,	
ધ્યાન જ્ઞાન રાતા રહે જિમ રમણુચર મીન.	૩
એહવા સદ્ગુર પ્રણુમીને બોલું બે કરજોડિ,	
કાઠબની પરિ પુરવો મુજ મન કેરા કોડિ. ૧	૪
વંકચૂલ રાજ તણો રસક કહું અધિકાર,	
એકમના સુણતાં થકા પામીજો ભવપાર.	૫
અદર ચ્યારે આખડી મારગમે મુનિપાસ,	
મનવચ કાયા પાલિને હુવો દેવ ઉલાસ.	૬
તિણુ કારણુ સુણિવો સહી નેમતણો ફલ સાર,	
ને ભાંખું સુણિજો સહુ વંકચૂલ સુવિચાર.	૭

x

x

x

x

અતે—

હાલ ૧૭ દાનકથા સુણજ્યો તુમે એ—દેશી.	
શ્રી વંકચૂલ રાજતણો રસક કહો અધિકાર હો આવક,	
સુણતાં આનંદ ઉપજો ધર ધર રંગ અપાર હો.	૧
નિયમ ભલીપરે પાલીયે જ્યું પાદ્યો વંકચૂલ હો,	
શુધ મનગુર સેવીયે બોલીજો અનુકૂલ હો.	૨
ભવ ભવના પાતક હરે દલિદ્ર હોવે સવ દૂર હો,	
એહ ચરિત જો સાંભલે દિન દિન વદન સત્તર હો.	૩
દાન શીલ તપ ભાવના આરાધો છક ચિત્ત હો,	
લખમી લાહો લીજ્યે સુંદર લેખસું ચિત્ત હો.	૪
નાગોરીગછ નિરમલો આચારજ આસકર્ણ હો,	
વડવખતી મહિમાનિલો સમજાવે ચક્રવર્ણ હો.	૫
તાસ તણે ગછ દીપતો શ્રી વણુવીર મુણિંદ હો	
દરસણુથી દોલત મિલે મનમે હુવે આણુંદ હો.	૬

તાસ સીસ તીકમ કીયો એ અધિકાર અનૂપ હો
 સાંભલતા સુજનન જનાં દિન દિન અધિકી ચૂંપ હો. ૭
 સંવત સતરૈ છડતરૈ કીધ ચઉમાસો સાર હો
 કિસનગઢે આણુંદ ધણે શ્રી વણુવીર ઉદ્ધર હો. ૮
 ભાદવા મુદી એકાદસી બૃહસ્પતિવાર સુવારહો
 ઢાલ બણી સતરમી તીકમ કહે સુવિચાર હો. આવક. ૯

—સ્વામી હુલાસરાયજી તનુ સિખ્ય હુકમીદાસનદ લીખી આગરા
 મધે ૯-૧૫ આશા (ભંડાર).

—લિખિતા પંડિત શ્રી જયવિજય ગણી શિખ્ય પંડિત શાંતિ-
 વિજય ગણિનિઃ, શ્રીમત્યુદ્યપુરે આર્યાશ્રી લાછાંજી શિખ્યણી આર્યા
 લીલાંજી પદનાર્થ સં. ૧૭૩૩ વર્ષે દ્વાદ્યુન પૌર્ણમાસ્યામિતિ સ્વસ્તયઃ-
 ૧૩-૧૫ અનંત.

૨૭૯ ક એમ (નાગોરી તપગચ્છ-પાયચંદ્રગચ્છ. ખેત્રસિંહ
 (ખેતસી) શિ.)

સોલસતવાદી સ૦ દુકં ૧૯ મેડતામાં.

આદિ—

બ્રહ્મચારી ચૂડામણી, જિનશાસન શિષ્યગાર હો, બ્રહ્મચારી.
 સતવાદી સોલે તણા ગુણુ ગાયાં ભવ પારહો. ૫૦ ૧

અંતે—

સોલ સતી ગુણુ ગાધયા, મેડતાનગર મઝાર હો. ૫૦
 અહિપુર ગજ મુનિ ખેતસી, શિખ્ય એમ મહા સુખકાર હો, ૫૦૧૯
 ૧-૧૨ મારી પાસે છે.

મૃગાપુત્ર સ૦ ૧૨ કડી.

આદિ—

પુર સુગ્રીવ સોહામણો, મૃગપુત્ર રાજા બલિભદ્રરાય હો,

અતે—

કેવલ પામ્યો નિરમ્ભો, મૃં પામીસિવ સુખ કામ હો,

મહા નાગરી દીપતા, મૃં ગુરુ ખેત્રમિંહ કુલુખર હો.

મુનિ ખેમ ભણે કરખેડને, મૃં તિકરણ સુધ પ્રણામ હો. ૧૨

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે શાકે ૧૬૨૮ પ્રવર્તમાને મેઘમાસે કૃષ્ણપક્ષે
પક્ષી તિથૌ સોમવાસરે. શ્રી વીકાનેર નગરે પદ્મ ધર્મવિલાસ લિખીકૃતા.
૧-૧૪ મારી પાસે છે.

અનાથી સં ૧૫ કડી સં. ૧૭૦૦ આઠમ દિને.

આદિ—

સરસતિ સાંભણિ તુઝ સમરંતાં, વાણી ઘઉં મહારાણી,

અનાથીરાય સગાય ભણુતાં, આખર આવે છેઃ કાવકા,

રાજિંદ શ્રેણિક વન સંચરિઉ. ૧

અતે—

સંવત સતરૈ સૈ દિન આકામિ, જેસી ખરખરી છાયાઈ,

ખેમ સહી સિગાય પ્રકાસી, પળૂસણુરી આ પાખી કિં.

રાજિંદં ૧૫

—સં. ૧૮૯૦ વર્ષે મિતી ફાગુણ શુદ્ધ ૧૦ દિને લિખતં પં.
મૂર્તિભક્તિ મુનિના. પૃષ્ઠ ૧ ૧૬ પં. મારી પાસે છે.

૨૮૦ નયસાગર (આં, કલ્યાણસચિરસૂરિ-રત્નસાગર ઉ. શિ.)

(પૃષ્ઠ) ચૈત્યવંદન આઠ હાલનું સં. ૧૬૭૦ ને ૧૭૧૮ વચ્ચમાં.

અતે—

કલસ.

ધમ ત્રિભગવંદન દુખનિકંદન સકલ જનમન સુદેરો,

સાસમ અસાસય ચૈત્ય પડિમા શુભો મહં ઉલ્લટ ધરો,

વિધિપક્ષ ઉદ્યાચલ દિવાકર, શ્રી કલ્યાણસાગર મૂરીસરો,

તાસ સીસ મુંદર મુગુણમંદિર, શ્રી રત્નસાગર ઉવગ્રાંધરો,
તાસ સીસ સાદર નયસાગર રંગો ચૈત્યવંદન વરો,

(પ્ર. કા.)

(૫૩૪) ચાવીશી.

અતે—

શ્રી અંચલ મણુ દિનમણી, શ્રી કલ્યાણસાગર સુરિસાય,
તાસ સીસ શૈભાનિયો, શ્રી રત્નસાગર ઉવગ્રાંધ કિ. ભેટયો. ૬
સીસ તાસ હરણિં રી, એહ કરી તવનની જોડિ
ઉવગ્રાંધ નયસાગર બણુપ, નિત બણુતાં રે હોઈ મંગલીક,
કોડિ કિ-ભેટયો શ્રી મહાવીર. ૭

૫-૧૩. આ. ક.

(કલ્યાણસાગર સુરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૬૪૯ અમદાવાદ, ગચ્છેશ-
પદ ૧૬૭૦ માં પાટણ, સ્વર્ગ. ૧૭૧૮ માં.)

૨૮૧ શુભવિજય (૧) (તં કલ્યાણવિજય શિ.)

(૫૩૫) મહાવીર ૨૭ લવ-સ્તવન (સં. ૧૬૭૧ થી સં. ૧૭૧૩
ની વચમાં.)

આદિ—

વિમલ કમલ દલ લોઅણાં, દીસપ વદન પ્રસન,
આદર આણિ વીરજિન, વાંદી કંઈ સ્તવન. ૧

* * * * *

અતે—

કલસ.

શ્રી વીરપાટ પરંપરા ગત આણુંદવિમલ સુરીસરો,
શ્રી વિજયદાન સુરિ તાસ પાટિ હીરવિજયસુરિ મણુપરો,
શ્રી વિજયસેનસુરિ તાસ પાટિ વિજયદેવસુરિ દિતવરો,

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવચાય પંડિત શ્રી શુભવિજય શિષ્ય નમકરો.

—સાગર ભં. પાટણ.)

પત્ર ૪ પ્ર. કા. લીં.

—૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર ૨૭ ભવરત. સં. ૧૭૯૩ શા. શુ. ૧૫
રવૌ દિને સિં ૭-૧૧ આ. ક.

—એક શુભવિજયે (હીરવિજયસૂરિના નૃશિષ્ય) તર્કભાષા વાર્તાક,
કાવ્યકલ્પલતામકરંદ, સ્વાદ્વાદ ભાષાસૂત્ર, તે પરવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતા પર
વૃત્તિ, સેનપ્રશ્નો સંગ્રહ આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે. તે અને આ અને એક
હોવાનો સંભવ છે.

૨૮૧ ક ગુણુવિજય (૩) (ત. વિજયાણુંદસૂરિ-કુંઅર-
વિજય શિ.)

પ૩૫ ક ગુણુમંજરી વરદત્ત-પંચમી (સૌભાગ્યપંચમી) સ્તોત્ર
આદિ—
દેશી રસિયાની.

પ્રણુમી પાસજિનેસર પ્રેમરયૂં, આણિ અતિ ધણો નેહ, ચતુર નરં
પંચમિ તપમાંહિ મહિમા ધણા, કેહતાં સુણુજો રે તેહ. ચતુર નરં ૧

* * * *

અતે—

કલશ.

સકલ સુખકર સયલ દુખહર ગાધઓ નેમિસરો
તપગણ રાગ વડ દિવાળ, શ્રી વિજયઆણુંદસૂરીસર,
તસ શિષ્ય પદમ પ્રાગ મધુકર કોવિદ કુઅરવિજય ગંણી,
તસ શિષ્ય પંચમીતવન ભાષે શ્રી ગુણુવિજય રગે ગુણિ, ૪૯
—૨-૧૨ માં. ૩-૧૧ આ. ક., પ્ર. કા., અને મારી પાસે છે.

—સંવત ૧૯૧૭ અસાઃ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથે ૬ પક્ષમ્યાં
આનુવાસરે ક્ષિપિતં મુખર્ષ મધ્યે આ. ચતુર્થજેષુ. ૩-૧૨ અનંત.
(વિજયપદ્મસૂરિ-આચાર્ય ૫૬ સં. ૧૬૭૬ સ્વ. ૧૭૧૧.)

૨૮૨ ગુણહર્ષ (ત. વિજયદેવસૂરિ શિ.)

(૫૩૬) મહાવીર નિર્વાણ સ્તવન.

જિન તું નિરંજન સજનરંજન દુખભંજન દેવતા
દો સુખ સ્વામી મુક્તિભામી વીર તુજ પાએ સેવતા
તપમગ્ધ ગયણુ દિણુંદ દશ દિશે દિપનો જગ જાણીએ
શ્રી હીરવિજયસૂરિંદ સહગુર તાસ પાટ વખાણીએ
શ્રી વિજયસેન સૂરીશ સહગુર શ્રી વિજયદેવ સૂરિશર
જે જપે અહનિશે નામ જેહતું વર્ધમાન જિણેશર.
નિર્વાણુ તવન મહિમા લવન વીરજિનનું જે ભણે
તે લહે લીલા લમધિ લક્ષ્મી શ્રી ગુણહર્ષ વધામણે.

લાલ ૧૦.—પા. ૮ પ્રે. ૨.

—શ્રી હીરરત્નસૂરિ શિં ધનરત્નશિં તેજરત્ન શિં જ્ઞેદ-
રત્ન શિં લાવણ્યરત્ન શિં ગોવિંદરત્ને લીપિકૃત સ. ૧૮૬૧ શક
૧૭૨૬ જેષ્ટ માસ કૃષ્ણ પક્ષે પંચમ્યાં ચંદ્રવાસરે સાયલે ચોમાસું
રહીને અજીતનાથ પ્રસાદાન્ જાલા શ્રીપ વિક્રમસંધ રાજ્યે-જૈ. એ.
ધં. પાસેના ભંડારમાં.

(વિજયદેવસૂરિ આચાર્ય૫૬ સં. ૧૬૫૮ પાટણુ, ભટ્ટારકપદ ૧૬૭૧
સ્વ. ૧૭૧૩)

૨૮૩ ક્રીત્તિવિમલ (તં વિજયવિમલ-લાલશિ.)

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન-વિજયદેવ વારે.

શ્રી વિજયવિમલ વિમલ વિશુધસીત સિરોમણિ પંડિત લાલશિ ગણિ વર

૫૯૬

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

તસ સીસ પમણુઈ કીર્તિવિમલ યુધ ઋષી મંગલ કરૂ.

(સા. મ. પાટણ.)

(૫૩૭) ગંગસિંહ કુમાર—(ચં.)

૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ (કીર્તિવિમલ શિ.)

(૫૩૮) ચોવીસી.

આદિ—

તારક ઋષભજીનેસર તું મિલ્યો, પ્રલક્ષ પોત સમાન હો,

તારક જે તુઝનિ અવલંબિયા, તેણે લહું ઉત્તમ સ્થાન હો.

તારક૦ ૧

x

x

x

x

અતે—

વીર ધીર શાસનપતિ સાચો, ગાતાં કોડિ કલ્યાણ,

કીર્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાંચી પ્રમાણુરે.

—અંધાગ્ર ૨૩૧-૧૨-૧૧ પ્ર. કા. નં. ૧૪૭.

૨૮૫ ભદ્રસેન (૧૬૭૫ લગભગ)

(૫૩૯) ચંદનમલયાગિરિ ચોઠ વિક્રમપુરમાં (વીક્રાન્તેરમાં) લ. સ.

૧૭૨૨ પહેલાં.

આદિ—

દ્વલ.

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમપુરે, પ્રણમી શ્રી જમહીસ,

તનમન જીવન સુધકરણ, પૂરણ જગત જગીસ.

૧

વરદાયક વર સરસતી, મતિ વિસ્તારણ માત,

પ્રણમી મન ધર મોહ્યું, હરણ વિદ્ન સંતાપ.

૨

મમ ઉપગારી પરમગુર, ગુણ અક્ષર દાતાર,

અંદો તાકે ચરણપુમ, ભદ્રસેન ખુબી સાર.

૩

કહાં ચંદન કહાં મલયાગરી, કહાં સાયર કહાં નીર,
જિતું જિતું પ્રાપ્ત અવધડી, તિહ તિહ સહઈ સરીર.
પાઠ કહીઈ તાકી વારતા, સુનો સમે વરવીર.

x x x x

અતે—

દુપ ગયો મન સુપ જયો, ભાગો વિરહ વિયોગ.

માતાપિતા સુત મિલતહી, બયો અપુર્વ યોગ.

૧૮૫

ગાહા.

કથવિ ચંદનરાયા, કથવિ મલયાગરી,

મિતકથજન્ય પુણ્યસહ હોઇ, તા સંજોવો હવઈ એંચ. ૧૮૬

—છતિશ્રી ચંદન મલયાગરી તરસ સુત સાયર નીરકો પ્રજા
કથાનક સંપૂર્ણ સવત્ ૧૭૨૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૭ રવૌ પૂજ્યજી
ઋષિશ્રી ૫ તેજપાલજી તત્ શિષ્ય લિપતં મનોહર. શુભ આવિકા પુણ્ય-
પ્રભાવ ગુરુભક્ત બાઈ લજો પઠનાયે. ૬-૧૬ અનંત.

બીજી પ્રતમાં અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-

અતે—

રામ બોલ્યો કયા કંડે સોદાગરકું કંડ,

રાની બોલી છોરિ ઘો, હમ તુમ પ્રીત અખંડ.

૨૦૧

સોદાગર છોડ્યો તમે, રામ રજો સુખચેન,

સપરિવાર સુખ ભોગવે, જાનિ ઈદ્ર મહિઅયન.

૨૦૨

જોય લઈ પુનિ નિજપુરી, મિલે સજન સખ ભોગ,

ભદ્રસેન કહે પુણ્યતે ભએ સુવંછિત ભોગ.

૨૦૩

—છતિ ચંદન મલયાગરી દૂહા સંપૂર્ણ, સં. ૧૮૧૨ વરષે માગ-
સિર વદિ ૧૭ જૂથ વાસરે ૫. શ્રી બાણુવિજય સિંહ સાધ્વી શ્રી દીપાંજી
શિષ્યણી પ્રભાંજીએ ગાહારાજપૂરે-૫-૧૮ ઘો.

(ભદ્રસેન નામના એક ખરતરમચ્છના સાધુનો ઉલ્લેખ યત્રુજય
ખરના સં. ૧૬૭૫ માં ખં. જિનરાજસરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા પ્રતિમા

૫૯૮

સતરમી સદી. જન ગુર્જર કવિઓ.

કેમમાં છેવટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે તેમાં મળી આવે છે:—આચાર્યશ્રી
જિનસાગરસુરિ શ્રી જયસોમ મહોપાધ્યાય શ્રી ગુણવિનયોપાધ્યાય (જુઓ
નં. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) શ્રી ધર્મનિધાનોપાધ્યાય પં. આનંદકીર્તિ સ્વલ્લુ
બ્રાત્ર વાં બદ્રસેન પં. રાજધીર પં. ભુવનરાગદિ સત્પરિકરૈ:—એટલે તે
પ્રતિષ્ઠા વખતે તે હાજર હતા. તેજ બદ્રસેન વાચક આ બદ્રસેન હોવાનો
સંભવ છે.)

૨૮૬ તેજચંદ (ઉપાધ્યાય સકલચંદ-લક્ષ્મીચંદ-મુનિ-
ચંદ-વૃદ્ધિચંદ-માનચંદ શિ૦)

(૫૪૦) પુન્યસાર ચરિત્ર (ચોપાઈ)

વિજયદેવ વારે ?—દશાડમાંદિ કોઠારી અમથાના આગ્રહથી ૫૪
૨૦ સાં મં. પાટણ.

૨૮૭ લીમમુનિ.

(૫૪૧) વૈકુંઠપંથ સં. ૧૬૯૯ આસો ૨ પુષ છીકારીમાં.

આદિ—

વૈકુંઠપંથ બીહામણો, દોહિલો છે ધાટ,
આપણુનો તિહાં કોઈ નહી જે દેખાડે વાટ. ૧
માર્ગ વહે રે ઉતાવલો.

x x x x
સુચર સુસાધુ વંદિયે, મંત્ર મોહોટો નવકાર,
દેવ અરિહંતને પૂજ્યે, જેમ તરીયે સંસાર. ૨૭
શાલિભદ્ર સુખ ભોગબ્યાં, પાત્રતણુ અધિકાર,
ખીરખાંડ ધૃત વહોરાવીયાં. પોહોતા મુકિતમગાર. ૨૮

* * * *

અંતે—

ચોરાશી લખ જીવજીનિમાં, ફિરિયા વાર અનંત,
મુનિ લીમ ભણે અરિહંત જપો, જિમ પામે ભવઅંત. ૫૬
સંવત સોલનવાણ્યે, ખીજને બુધવાર
આસો માસે ગાધ્યો, છીકરી નગરી મઝાર. ૫૭
લીમ ભણે સહુ સાંભલો, મત સંચો દામ,
જિમણે હાથે વાપરો, તો મહિ આવશે કામ. ૫૮
લીમ ભણે સહુ સાંભલો, નવિ કીજે પાપ,
ઉછો અધિકા જે મેં કહ્યો, તે તમે કરજો માફ.

માર્ગ વહે રે ઉતાવલો. ૫૯

—૫. ૪૦૩-૪૦૮ નં. પ્ર.

ગદ્યકૃતિઓ.

સત્તરમા સૈકામાં થયેલી ગદ્યકૃતિઓ પૈકી એકનો નમુનો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ:—

સહજકૃતિએ સિદ્ધાંત હુંડી—સિદ્ધાંત શ્રુત હુંડિકા જૈન અંગ ઉપાંગ
આદિનાં પ્રમાણે ટાંકી બાષાગદ્યમાં રચેલ છે.

આદિ—

નમિગિણુ જિણુવરાઈ, સુય વિચારેણુ કિંચિ બુઝામિ,
જે સંસર્ગમિ પડ્યા, ભવિયજ્યા તપિ બુઝેછે. ૧

—શ્રી જિનાદિક પ્રતિમા નમસ્કાર કરી, સિદ્ધાંતનું શ્રુત વિચાર
કાંઈએક બોલીઉં લિપુ, ભવિક જીવ જે સંસર્ગ પડ્યા છઈ, તેહના સદેહ
છેદવાનઈ કાળઈ, જે શ્રુતસિદ્ધાંતરયું કહીઈ, અરિહંતના કહ્યા અર્થ,
ગણુધરના ચૂંચ્યા સૂત્ર, તેહના ભેદ શ્રી નંદીસૂત્ર થકી જાણીઈ, તે
આલાવઈ સપેષઈ લિખીઈ છઈ, વિચારી જોયો.

અંતે—

ધમ અનંતા જીવ દાદશાંગી આરાધી મોક્ષ પહુતા, અનેક પુંદ-
 ચૈછઈ, અનંતા મુક્તિ જાસઈ, ધમ જાંણી, સિદ્ધાંતની આશાતના ટાલી
 સૂત્ર સર્વ સદ્વહીઈ, સજ્જાયનું ઉદય કરિવડ, એતલઈ તપની આરાધના,
 સક્ષેપમાત્ર લિખી વહી વિશેષ સૂત્ર અર્થના ભાવ પ્રીછયો, અનઈ
 સૂત્રના અર્થ નિર્ચુકિત વૃત્તિ ચૂલિં ભાષ્ય પદ્ધન્ના પ્રકરણ જે બહુશ્રુત—
 પરંપરાઈ માંનઈછઈ, તે પુણ્ય માનવા. તેહમાંહિ જે હેતુ કારણ ઉત્સર્ગ
 ઉપવાદ હુઈ તે સદ્વહીઈ, કદાચિત્ત કર્મયોગ જિપરિ આસતા નાવઈ તો
 અપ્રાપ્તિ છઈ; બહુશ્રુત કનઈ અણુસાંભલ્યઈ સચ્ચંદનમતિઈ ઉથાપીઈ નહો.
 અસબદ્ધપણઈ અવણુંવદ ન બોલીઈ. હેતુકારણ સૂત્રેં ધણાઈ દીસઈછઈ.
 તે કિમ સદ્વહીઈછઈ. તિમ નિર્ચુકતાદિકના હેતુકારણ સદ્વહીઈ. કદાચિત્ત
 ન પ્રીછીઈ તો મધ્યસ્થ રહીઈ. બહુશ્રુત પૂછી હાંમઈ પાડીઈ. પિણ્ય એ-
 કાંતિ ઉથાપીઈ નહો. ધાગું સૂં લિખીઈ, યોડઈ લિખીઈ ધૂણું પ્રીછયો.
 હિવઈ જે ધર્મર્થાનિં સૂત્ર ટાલી ખીજ સૂત્ર નિર્ચુકિત પદ્ધન્ના વૃત્તિ
 ભાષ્ય છેદસૂત્ર ચૂલિં પ્રકરણ નામ દૈછઈ, તે માટઈ તે સૂત્રના બોલ નથી
 લિખ્યા. ઇચ્છમાંહિં પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા પૂજા આલોચણ અનેક ભેદ ધણા છઈ.
 જત પદ્ધન્નામાંહિં ૯ ક્ષેત્રછઈ, તે નથી લિખ્યા, સ્વા માટઈ, જે માટઈ
 ગુમ્હનઈ પ્રતીતિ નથી, ૩૦ સૂત્રના બોલ ટળા માત્ર લિખ્યા છઈ, એદવા
 સૂત્રના ભાવ ગંભીર પ્રીછી, કુમત કદામહ મૂંડી સંધા ગાન ઈશન
 ચારિત્રતપ પાલિવા, એ પાલ્યા તિના મોક્ષ નથી, શ્રી ઉત્તરશ્રદ્ધયજ્ઞે
 ૨૮ મઈ, નાણું ચ દંસણું ચેવ, ચરિત્ત ચ તવોતહા, એવમગમભણ-
 પતા, જીવા ગઈતિ સુગઈ ૧ જિનવચન વિરદ આપ યુધ્ધે કાંઈ હેતુ-
 ચુકિતની રચના કરીહુઈ, તે શ્રી સંધ સાથે અખાવડેંજું, મિછામિદુકાં,
 વહી ૨ કાંઈ મંદમતિં મદમતિં વીસારીઈ હુઈ, ફૂંડેં લિખ્યું હુઈ તે
 બહુશ્રુતેં સોધવું, ભવ્યજીવનેં યુગવવું.

અંતઃ ૫

કુસલમાયિક ચુરણું, તસ્સ સીસસ્સ સહજકુસલેણું,

ભવિયણુ મોહણુત્થં, ઉદરિયં સુઅસમુદાઈ ૫૫૫

જં જિજીવ્યણું વિરહં, સચ્છં બુધ્ધેણ જં મએ રધિં,
ત ખમહ સંધસંવં, મિચ્છામિદુક્કં તસ્સ ॥૨॥
મંદમહ મૂઠ બુધ્ધેણ, ફૂડં લિહિયં જં ચ વિસ્સરિયં,
બહુ સુએય સોહિયંવં, ભવિય જીવાણું ચ ષોહિયં ॥૩॥
—અંથાઅંથ સંખ્યા ૨૦૫૦ પ્રમાણુ-પાનાં ૫૫-૧૩ અનંત.

આ દુઢક મતના ખંડન માટે સરસ અંથ છે. પત્ર પર શ્લોકો.
૧૮૫૦ દા. ૨૧ લીં. માં છે.

આ વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં અનેક ગદ્યકૃતિઓ-આળાવખોધો-
ચર્યાઓ-વગેરે થયેલ છે પણ તે સર્વ જોઇ તપાસ્યા વગર તેના રચ્યા
સંવત્ તથા રચનારના સમય નક્કી થઇ શકે તેમ નથી; કેટલેક રચજો રચ્યા
સંવત્ મળી શકતો નથી પણ લખ્યા સંવત્ મળી આવે છે. આ સર્વ
ગદ્યકૃતિઓ ઘણી છે પણ તેમાંની જે કાંઇ નજરે રચ્યા કે લખ્યા
સંવત્ની ઉલ્લેખિત માલુમ પડી યા આ સૈકામાં વિદ્યમાન એવા રચના-
રની જાણાઇ તેજ માત્ર નામનિર્દેશરૂપે નોંધી છે:—

લ. સં. ૧૫૭૫ મેરસુંદરઉપાધ્યાય (૧) શીલોપદેશમાળા આ. ૧૩-૪૦૦ દા. ૨૧ લીં.

લ. સં. ૧૬૦૮	"	"	આ. ૧૩૧-૬૦૦ દા. ૧૪ "
"	"	"	૧૯૦ પા. ૩
"	"	"	૧૨૨-૬૪૬૫ પા. ૪
"	"	"	૧૭૬-૬૪૮૫ ખં. ૧
"	"	"	૨૨૨-૮૪૮૫ દા. ૨૮ લીં.
"	(૨)	કલ્પપ્રકરણ આ. ૧૧૦-૬૨૬૯	પા. ૪
"	(૩)	પુણ્યમાલાપ્રકરણ આ. ૧૬૬-૪૫૯૦	પા. ૪
"	"	" ૧૩૯-૬૦૯૦	લીં.
"	"	" ૭૦-૧૫૦૦	લીં.
લ. સં. ૧૫૨૪	"	"	નર્મકોશની પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત.
"	(૪)	કર્પૂરપ્રકર આ. ૧૨૧-૫૨૭૦	પા. ૪
"	(૫)	પટ્ટીશતક આ. ૧૬-૬૦૦	પા. ૪

,, (૬) ચોમપ્રકાશ ૬ ૨૭—૭૫૦ પા. ૪			
લ. સં. ૧૬૧૧	વિજયતિલકકૃત બાળાવબોધ મૂળ ગૂ. દાખડો ૩૭ નં ૪૬ લીં.		
	વિચારસ્તવપર માં ૩૫ કડી		
રચ્યા.સં. ૧૬૨૫	સોમવિમલસુરિ (૧)કલ્પસૂત્ર બા. ૧૩૩-૪૯૦૦ દા. ૮ લીં.		
	(લ. સં. ૧૬૫૯)		
..	.. (લ.સં. ૧૬૭૮) ૧૧૩-૫૦૦૦ દા. ૧૨ લીં.		
..	.. ૧૭૧ ચં.		
..	(૨) દશવૈકાલિક બા. ૪૦ ચં.		
લ. સં. ૧૬૨૭	વિષાકસૂત્ર બા. ૫૨ દા. ૧૫ લીં.		
લ. સં. ૧૬૪૫	ગૌતમપૃચ્છા બા. ૪ દા. ૨૧ લીં.		
	(સંક્ષેપાર્થશરે)મૂળ ગાથા ૬૪		
લ. સં. ૧૬૫૪	ત્રણુ બાપ્ય બા. ૧૦ દા. ૨૩ લીં.		
લ. સં. ૧૬૪૫	તંદુલવેચાલી બા. દા. ૩૯ લીં.		
ર.-સં. ૧૬૫૫	કનકકુશલ વરદતગુણ્યમંજરીકથા બા. ૧૯-૧૪૭ લીં.		
..	.. સૌભાગ્યપંચમી ૬ લીં.		
..	.. જ્ઞાનપંચમીકથા ૧૨ પા. ૨		
લ. સં. ૧૬૬૩	દૂંદંક. દંડકના ત્રીશ બોલ ૨૦-૭૦૦ દા. ૨૯ લીં.		
ર. સ. ૧૬૬૪	શ્રીપાળજ્ઞપિ(દુ.) દશવૈકાલિકસૂત્ર બા. ૫૭-૨૦૩૧દા. ૬ લીં.		
	.. ૫૨-૩૦૦૦ ક. દ. ઓ. મુબમ્		
લ. સં. ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા. ૫૫- દા. ૧૨ લીં.		
ર. સં. ૧૬૭૬	રત્નચંદ્રગણિ સમ્યક્ત્વસમતિ બા. ૧૪૮-૫૫૫૨ ચં.		
	(શાંતિચંદ્રગણિશિ.) .. ૧૪૫ ..		
	(લ. સં. ૧૯૪૩),, .. ૧૬૮-૫૫૦૦દા. ૨૦ લીં.		
ર. સ. ૧૬૯૨	હર્ષવલ્લભ(ખ.) ઉપાસકદશાંગ બા. ૫૪-૩૦૬૧ ક. દ. ઓ. મુબમ્		
	.. ૫૪ દા. ૧૩ લા. બં. પાટણુ.		

૨. સં. ૧૭૦૦ ધનવિજય (ત. કલ્યાણ કર્મભંજ બા. ૫૪ દા.૬૨ હા. ભં. વિજય શિ.)	પાટણુ.
પદ્મસુંદર ઉ. (વ. ત. *ભગવતીસૂત્રા. ૭૬૨ ધનરત્નસૂરિ-રત્નસુંદર શિ.)	પ્ર. કા.
	૯૩૮-૧૬૦૦૦ પા.નં. ૨
	૮૮૫-૪૦૦૦૦ ને.
	૩૨૮ દા. ૯ અને દા. ૮ હા. ભં. પા.
	૯૮૮ દા. ૧૦ ,
સૂર્યસ યાતુર્માસી વ્યાખ્યાન બા.	૧૨ પા. ૧
શ્રીસાર ગુણસ્થાનકમારોહ બા.	૩૧ પા. ૩.
ગુણવિજય અદ્યત્તપુત્ર	૧૩ પા. ૩
રાજહંસ ઉ. (ખ. દશવૈકલિક બા. જિન ૫૮ } દા. ૩૬ હા. હર્ષતિલકમણિ શિ.) રાજસૂરિ રાજ્યે	૬૦ } , ભં. પા.

*આ બાલાવબોધ-સ્ત'પુક-ટપો ધણા ઉત્તમ અને સુંદર અર્થબોધ પદ્મસુંદરે કર્યો છે. પાટણના હાલાભાષના ભંડાર દાખલા ૮ માંની પ્રત સં. ૧૭૫૨ મહા વદ ૭ શનિવારે અષ્ટમંગાબાદમાં લખેલી છે તે શુદ્ધ છે. દાખલા ૧૦ માંની પ્રત સં. ૧૭૬૫ ના ચૈત્ર વદિ ૧૩ રવિએ બારેજ નગરમાં પદ્મવિજયમણિ શિષ્ય સુમતિવિજયે લખેલી છે તેના અક્ષરો બહુજ સુંદર અને સુસ્પષ્ટ છે.

ઉપરના બાળાવબોધો પૈકી મેરસુંદરકૃત લખ્યા સં. ૧૫૨૯ અને ૧૫૭૫ ના મળી આવે છે તે પરથી મેરસુંદર તેની પહેલાં થયેલા નિશ્ચિત થાય છે તેથી તેમની ગદ્ય કૃતિઓને વિક્રમ સોળમા સૈકાની ગણવાની છે. કારણકે માંડવગઢમાં સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ના દિવસે આજ મેરસુંદરે (ખરતરગચ્છીય વાચનાચાર્ય રત્નપ્રતિ મણિ શિષ્ય) સંઘની પ્રાર્થનાથી શ્રી પદ્મવસ્ત્રક વાર્તા-બાલાવબોધ તરજુ પ્રભાચાર્યના બાલાવબોધને અનુસારે કર્યો હતો. (અ. રા. સં. ભાગ ૩ પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭ ની ટુટનોટ.)

કવિઓની અનુક્રમણિકા.

કવિનાં નામ અક્ષરાનુક્રમે આપ્યાં છે ને તેની સામે મૂકેલા બે આંકડા પૈકી પહેલો અંક તે કવિના નંબર સૂચવે છે અને :બીજો અંક પૃષ્ઠ સૂચવે છે.

અગ્નિ કવિ ૪૩-૬, ૬૭૩-૯૦,
૮૬૩-૧૧૨, ૧૫૭૩-૨૪૧,
૨૨૪-૪૮૧

અનંતદાસ ૯૩-૧૨૦

અમરચંદ્ર ૨૪૧-૫૦૬

અમ્બદેવસૂરિ ૮-૧૦

આણંદ ૮૩-૧૦૭

આણંદસોમ ૧૪૯-૨૨૩

આનંદમુનિ ૪૧-૪૫

આનંદોદય ૨૦૨-૩૯૭

આસાપત ૪૨-૪૬

અમિરસૂરિ ૮૨-૧૦૫

ઉદયધર્મ ૬૧-૬૨

ઉદયભાનુ ૮૯-૧૧૩

ઉદયમંદિર ૨૩૧-૪૯૦

અપભ્રંશ ૨૧૦-૪૦૯

અષ્ટવિધ્વંનસૂરિ ૪૫-૪૮

કમ્પસૂરિ શિબ ૬૯-૯૨

કડુઆ ૮૫-૧૧૦

કનકકીર્તિ ૨૬૫-૫૬૮

કનકસાગર ૨૨૮-૪૮૪

કનકચંદ્ર ૨૧૧-૪૫૮

કનકસોમ ૧૬૨-૨૪૫

કમલવિજય ૨૪૫-૫૧૩

કમલવિજય (બીજા) ૨૬૪-૫૬૭

કમલસાગર ૧૩૬૫-૨૦૦

કર્મસિંહ ૨૪૨-૫૦૯

કલ્યાણ ૧૧૩-૧૧૬૦

,, (બીજા) ૨૫૧-૫૨૬

કલ્યાણ ૨૬૯-૫૭૫

કલ્યાણદેવ ૧૬૮-૨૭૫

કલ્યાણમુનિ ૨૪૩૬-૫૧૧

કલ્યાણસાગર ૪૪-૪૭, અને ૫.

૪૮૯

કવિમણી ૧૧૨-૧૧૯

કીર્તિવિજય ૨૨૯૩-૪૮૬

કીર્તિવિમલ ૨૮૩-૫૬૫

કીર્તિકર્ષ ૬૯-૯૨

કુંઝરવિજય ૧૮૯-૩૧૩

કુશલલાભ ૧૪૩-૨૪૭

કુશલવર્દન ૧૬૬૬-૨૬૮

કુશલસંયમ ૬૫-૧૨૯

કુશલકર્ષ ૧૧૮-૧૬૫

કુશલદાસ ૧૮૨-૩૦૦

કવિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૦૫ જૈન ગુર્જર કવિઓ.

કેશરાજ ૨૪૯-૫૨૨
 હામાકલશ ૭૦-૯૩
 હેમકુશલ ૨૧૮૩-૪૬૯
 ખીમે ૧૧૪-૧૬૧
 મજરાજપાંડિત ૧૨૫-૧૭૧
 મજસાગરસુરિ શિ. ૨૦૫૩-૪૦૩
 મંગદાસ ૨૨૭-૪૮૩
 ગુણુમાણિક્ય શિ. ૧૨૬-૧૭૧
 ગુણુરત્નસુરિ ૨૮-૨૯
 ગુણુવિજય ૨૧૯૫-૪૭૨
 ગુણુવિજય (ખીળ) ૨૪૯-૫૧૯
 „ (ત્રીળ) ૨૮૧૩-૫૬૪
 ગુણુવિનય ૧૯૫-૩૨૬
 ગુણુવિમલ ૧૩૧-૧૮૨
 ગુણુસાગરસુરિ ૨૩૮-૫૯૭
 ગુણુસૌભાગ્ય ૧૩૬-૧૯૩
 ગુણુહર્ષ ૨૮૨-૫૯૫
 ચંદ્રકીર્તિ ૨૫૯-૫૪૭
 ચારિત્રસિંહ ૧૫૯-૨૪૨
 જગકુ ૬-૮
 જગાઝ્ઝિ (ગુણુવિમલ) ૧૩૧-૧૮૨
 જયચંદ્ર ૧૯૦-૩૧૩
 જયનિધાન ૧૦૪-૧૩૭
 જયરાજ ૭૨-૯૫
 જયવંતસુરિ ૧૩૬-૧૯૩
 જયવિજય (૧) ૧૯૨-૩૧૭
 જયવિજય (૨) ૧૯૯-૩૯૪
 જયસેખર સુરિ ૨૨-૨૪

જયસાગર ૨૫-૩૬
 જયસોમ ૨૩૪-૪૯૩
 જયાનંદસુરિ ૧૨-૧૩
 જિનચંદ્રસુરિ ૧૫૩-૨૨૯
 જિનચંદ્રસુરિ શિ. ૨૦૧-૩૯૬
 જિનદાસ પ્રજ્ઞ ૫૧-૫૩
 જિનપદ્મસુરિ ૯-૧૧
 જિનમાણિક્ય ૧૨૩-૧૭૦
 જિનરાજસુરિ ૨૬૧-૫૫૩
 જિનવર્દન ૪૭-૫૧
 જિનહર (? જિનહર્ષ) ૭૬-૯૯
 જિનોદયસુરિ (૧) ૧૬-૧૭
 „ (૨) ૨૪૪-૫૧૧
 જ્ઞાન (દાસ) ૨૨૨-૪૮૦
 જ્ઞાનકલશ ૧૭-૧૮
 જ્ઞાનમેર ૨૩૬-૪૯૫
 જ્ઞાનસાગર (૧) ૫૬-૫૮
 „ (૨) ૧૯૧-૩૧૭
 જ્ઞાનસાગરસુરિ શિ. ૫૨-૫૬
 જ્ઞાનાચાર્ય ૧૨૮-૧૭૩
 તેજચંદ ૨૮૬-૫૯૮
 તેજવર્દન ૩૩-૩૫
 દયાકુશલ ૧૮૦-૨૯૬
 દયારત્ન ૨૬૭-૫૭૩
 દયાસાગર ૨૦૭-૪૦૪
 દયાસાગરસુરિ ૨૪-૨૭
 દર્શનકવિ ૧૩૦-૧૮૨
 દર્શનવિજય ૨૬૦-૫૪૯

દામોદરમુનિ ૨૦૬-૪૦૩
 દેપાલ ૩૬-૩૭
 દેવકલશ ૯૨-૧૨૦
 દેવકીતિ ૫૮-૬૦
 દેવગુપ્તસુરિ સિ. ૧૩૭-૨૦૦
 દેવપ્રભમણિ ૬૦-૬૧
 દેવરત્નસુરિ સિ. ૨૭-૨૮
 દેવશીલ ૧૪૮-૨૫૮
 દેવસુંદરસુરિ સિ. ૧૯-૨૦
 દેવિદાસ દ્વિજ ૧૩૮૩-૨૦૨
 દોહતવિજય ૧૨૦-૧૬૫
 ધનદેવગણિ ૩૯-૪૩
 ધનવિજય ૧૭૯-૨૯૬
 ધનહર્ષ ૧૮૮-૩૧૨
 ધનહર્ષ (સુધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪
 ધર્મ ૨-૨
 ધર્મકીર્તિ ૨૩૨-૪૯૧
 ધર્મદેવ ૮૪-૧૦૮
 ધર્મરત્ન ૧૬૬-૨૬૭
 ધર્મસમુદ્રગણિ ૯૧-૧૧૬
 ધર્મસિંહગણિ ૧૧૯-૧૬૫
 નગર્ષિગણિ ૧૭૫-૨૯૦
 નન્નસુરિ ૭૪-૯૬
 નયસાગર ૨૮૦-૫૯૨
 નયસિંહગણિ ૧૨૭-૧૭૨
 નયસુંદર ૧૬૫-૨૫૪
 નર્મદાચાર્ય ૧૯૪-૩૨૩
 નરપતિ ૬૭-૬૮

,, ૧૭૭-૨૯૧.
 નારાયણ ૨૪૭-૫૧૫
 નેમિકુંજર ૭૭-૧૦૦
 ન્યાયસુંદર ૪૮-૫૧
 પદ ૯૬-૧૧
 પદ્મકુમાર ૨૧૨-૪૬૨
 પદ્મરાજ ૧૯૮-૩૯૩
 પદ્મવિજય ૧૮૪-૩૦૪
 પદ્મસાગર ૮૬-૧૧૧
 પરમાણુદ ૧૮૬-૩૧૦. ૨૨૩-
 ૪૮૦
 પાર્શ્વચંદ્રસુરિ ૧૦૪-૧૩૯
 પુણ્યકીર્તિ ૨૦૮-૪૦૫
 પુણ્યનંદિ ૫૯-૬૧
 પુણ્યગ્ન ૧૬૦-૨૪૩
 પુણ્યસાગર (૧) ૧૩૩-૧૮૮
 ,, (૨) ૨૫૩-૫૩૦
 પેથો ૫૪-૫૬
 પ્રણાતિલકસુરિ ૭-૮
 પ્રભસેવક ૨૩૯૬-૫૦૩
 પ્રમોદશીલ ૧૩૫૫-૧૯૧
 પ્રીતિવિજય ૧૩૯-૨૦૩
 પ્રીતિવિમલ ૧૭૮-૨૯૩
 પ્રેમમુનિ (૧) ૨૬૩-૫૬૭
 પ્રેમવિજય ૨૦૩-૭૯૭
 અહાગ્નિનદાસ ૫૧-૫૩
 અહમુનિ ૧૧૧-૧૫૨
 બાલચંદ ૨૫૪૩-૫૪૧

ભક્તિવિનય ૫૩-૫૬
 ભદ્રસેન ૨૮૫-૫૬૬
 ભાવરત્ન ૧૬૧-૨૪૫
 ભાવસાગર ૧૦૦-૧૩૨
 ભાવસુંદર ૩૦-૩૩
 ભીમ (૧) ૧૦૫-૧૩૮
 ,, મુનિ ૨૮૭-૫૯૮
 ભીમ ભાવસાર ૧૫૧-૨૨૬
 બુવનકીર્તિ (૧) ૧૦૨-૧૩૪
 ,, (૨) ૨૬૨-૫૬૧
 મંગલધર્મ ૫૭-૫૯
 મંગલમાણિક ૧૬૩-૨૪૭
 મંગલિક ૩૫-૩૬
 મતિશેખર ૪૬-૨૯
 મતિસાગર ૨૩૭-૪૯૬
 મતિસાર ૨૩૯-૫૦૧
 મનજીઝણિ ૧૭૩-૨૮૭
 મનસત્ય ૧૫૦-૨૨૫
 મનોહરદાસ ૨૩૫-૪૯૪
 મહિદેવ ૧૭૬-૨૯૦
 માણિક્યસુંદર ૩૨-૩૫
 માન ૧૪૬-૨૪૯
 માલદેવ ૧૮૫-૩૦૫
 માલમુનિ ૨૧૪-૪૬૩
 મુનિચંદ્રસૂરિ ૧૦૭-૧૩૯
 મુનિશીલ ૧૯૭-૩૯૨
 મૂલપ્રભ સાધુ ૭૧-૯૪
 મૂલાવાચક ૨૧૮-૪૬૮

મેઘરાજ (૧) ૨૦૫-૪૦૧
 ,, (૨) ૨૧૭-૪૬૭
 મેઘો (મેહો) ૨૬-૨૮
 મેરનન્દન ૧૮-૧૮
 રત્નકુશલ ૧૯૬૬-૩૯૨
 રત્નશેખર ૪૩-૪૭
 રત્નસાર ૧૭૨-૨૮૭
 સિંહરત્ન ૯૮-૧૩૨
 રત્નસિંહ શિ. ૪૯-૫૨, ૯૯-૧૩૨
 રત્નસુંદર ૧૫૪-૨૩૦
 રત્નાકરસૂરિ ૩૭-૪૧
 રાજતિલકગણિ ૫૦-૫૨
 રાજપાળ ૧૩૫-૧૮૯
 રાજરત્નગણિ ૨૬૮-૫૭૪
 રાજસાગર ૨૨૯-૪૮૫
 રાજસિંહ ૨૫૭-૫૪૬
 રાયચંદ (૧) ૨૪૬-૫૧૪
 વચ્છ ૬૨-૬૩
 વચ્છભંડારી ૬૩-૬૫
 વચ્છરાજ ૧૬૭-૨૬૯
 વલ્લખંડિત ૨૧૩૬-૪૬૩
 વસ્તિગ ૨૧-૨૩
 વાનો આવક ૨૫૫-૫૪૨
 વાસણુ ૧૨૧-૧૬૮
 વિજયગણિ ? (પાર્શ્વચંદ્ર) ૧૧૬-૧૬૩
 વિજયદેવસૂરિ (૧) ૧૦૯-૧૪૮
 વિજયપ્રભ ૧૪-૧૫
 વિજયમેર ૨૨૧-૪૭૮

વિનયસાગર ૨૧૫-૪૬૪
 વિનયસેનસૂરિ ૧૮૧-૩૦૦
 વિદ્યાકમલ ૨૧૬-૪૭૦
 વિદ્યાચંદ ૨૨૬-૪૮૨
 વિદ્યાવિનય ૧૯૮૬-૩૯૩
 વિનયચંદ્ર ૪-૫
 વિનયદેવસૂરિ ૧૧૧-૧૫૨
 વિનયજૈન ૧૭૦-૨૮૫
 વિનયસમુદ્ર ૧૨૨-૧૬૮
 વિનયસાગર ૧૪૫-૨૧૮
 વિમલચારિત્ર (૧) ૧૩૪-૧૮૮
 (૨) ૨૦૪-૩૯૮
 વિવેકવિનય ૨૩૩-૪૬૨
 વિવેકહર્ષ ૧૮૭-૩૧૧
 લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૫-૫૭૨
 લક્ષ્મીરત્નસૂરિ ૫૫-૫૭
 લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૪-૫૯૬
 લખમણ ૬૦-૧૧૬
 લખિંસાગર ૭૮-૧૦૧
 લલિતકીર્તિ ૨૪૩-૫૦૯
 લલિતપ્રભ ૧૬૩-૩૨૦
 લાખ્યા ઋષિ ૧૫૭-૨૪૦
 લાભમંડન ૧૦૩-૧૩૫
 લાભોદય ૧૫૩૬-૫૩૪
 લાલવિનય ૨૩૦-૪૮૭
 લાવણ્યકીર્તિ ૧૪૪-૨૧૭
 લાવણ્યદેવ ૧૧૭-૧૬૩
 લાવણ્યરત્ન ૬૬-૧૩૦
 લાવણ્યસમય ૬૬-૬૮

લોખો ૧૧૫-૧૬૨
 લૂથુસાગર ૨૫૮-૫૪૭
 શાંતિકુશલ ૨૧૯૬-૪૭૧
 શાંતિસૂરિ ૬૮-૯૧
 શાલિભદ્રસૂરિ ૧-૧
 શુભવિનય (૧) ૨૮૧-૫૯૩
 શ્રીધર ૨૧૫૬-૪૬૬
 શ્રીસાર ૨૫૪-૫૩૪
 સકલચંદ્ર ક્રિ. ૧૬૯-૨૭૫
 સંઘકલશગણિ ૪૦-૪૪
 સંઘવિનય ૨૨૦-૪૭૪
 સંઘવિમલ ૩૮-૪૨
 સમયસુંદર ૧૯૬-૩૩૧
 સમરચંદ્ર ૧૧૦-૧૫૯
 સંયમભૂતિ ૨૧૩-૪૬૨
 સંવેગસુંદર ૬૪-૬૬
 સર્વાનંદસૂરિ ૩૪-૩૫
 સહજકીર્તિ ૨૫૦-૫૨૫
 સહજરત્ન ૧૩૬૬-૧૯૯
 સહજસુંદર ૬૬-૧૨૦
 સાધુકીર્તિ (૧) ૩૧-૪૬
 „ (૨) ૧૪૭-૨૧૯
 સાધુમેશગણિ ૬૭-૧૩૨
 સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૬-૧૩૮
 સાધુહંસ ૨૦-૨૨
 સારંગ ૧૮૩-૩૦૩
 સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૧-૨૦૫
 સિંહકુશલ ૮૦-૧૮૩

સુંદરરાજ ૭૩-૯૫
 સુધનહર્ષ (ધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪
 સુધર્મશયિ ૨૦૯-૪૦૭
 સુમતિકીર્તિસૂરિ ૧૫૨-૨૨૭
 સુમતિ મુનિ ૧૨૬-૧૮૧
 સુમતિસિંધુ ૨૬૮૬-૫૭૪
 સુમતિહંસ ૨૫૬-૫૪૬
 સુરહંસ ૯૬૬-૧૩૨
 સોમમૂર્તિ ૫-૭
 સોમવિમલસૂરિ ૧૩૨-૧૮૩
 સોમસુંદરસૂરિ ૨૬-૩૨
 સોલણ ૧૦-૧૨
 સોભાગ્યસાગરસૂરિ શિ. ૧૦૧-૧૩૩
 સ્થાનસાગર ૨૫૨-૫૨૮
 હરખજી ૧૫૬-૨૪૦
 હરસેવક ૧૫-૧૭
 હર્ષકલશ (હર્ષકુલ) ૭૬-૧૦૨
 હર્ષકીર્તિસૂરિ ૨૧૮૫-૪૬૬

હર્ષમૂર્તિ ૮૧-૧૦૫
 હર્ષરાજ ૧૪૦-૨૦૪
 હર્ષવિમલ ૧૩૫૬-૧૬૧
 હંસધીર ૭૫-૯૮
 હંસસોમ ૮૮-૧૧૩
 હીરકલશ ૧૫૫-૨૩૪
 હીરકુશલ ૧૬૪-૨૫૩
 હીરનંદન ૨૨૫-૪૮૧
 હીરવિજયસૂરિ ૧૫૮-૨૪૧
 હીરાણુદ (૧) ૨૩-૨૫
 „ (૨) ૮૭-૧૧૨
 હીરાણુદ આવક ૨૧૬-૪૬૬
 હેમરાજ ૧૩૮-૨૦૨
 હેમવિજયમણિ ૨૦૦-૩૬૫
 હેમવિમલસૂરિ ૬૫-૬૮
 હેમરત્નસૂરિ ૧૪૨-૨૦૭
 હેમશ્રી ૧૭૧-૨૮૬
 હેમાણુદ ૧૭૪-૨૮૮

[ઉપરની અનુક્રમણિકામાં જૂલથી રહી ગયેલા કવિઓ.]

કનકકુશલ ૨૭૩ ક-૫૮૩
 કનકસુંદર ૨૭૪-૫૮૩
 (જુઓ ૨૧૧-૪૫૮)
 કીર્તિવર્દન ૨૭૭-૫૮૬
 ખેમ ૨૭૬ ક-૫૬૧
 જ્ઞાનચંદ ૨૭૮-૫૮૭
 ત્રિકેમ મુનિ ૨૭૬-૫૮૮

દેવચંદ્ર (પહેલા) ૨૭૨-૫૭૬
 દેવરત્ન ૨૭૫-૫૮૫
 ધર્મસિંહ (૧) ૨૭૬-૫૮૫
 ભાવવિજય ૨૭૩-૫૮૧
 મતિકીર્તિ ૨૭૧-૫૭૭
 વિવેકચંદ્ર ૨૭૦-૫૭૭

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૧૦ જૈન ગ્રંથો ૨ કવિઓ.

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

અગડદત રાસ ૭૧-૪૭, ૧૮૬-
૧૩૮, ૨૨૬-૧૮૧, ૨૫૦-
૨૧૫, ૪૭૩-૫૦૯, ૪૮૯-
૫૨૮,

અગિયાર બોલ સ. ૧૯૨-૧૪૨
અને બુઓ પૃ. ૧૪૭

અંચલમત સ્વરૂપવર્ણન ૩૪૯-૩૨૯
,, સંવાદ ૪૬૯-૫૪૭

અળપુત્ર રાસ ૧૪૭-૧૦૮, ૨૦૩-
૧૫૮, ૩૬૮-૪૨૪

અજિતશાંતિ સ્તો ૨૬-૧૯

અંજનાસુંદરી પ્રબંધ-રાસ ૩૪૭-
૩૨૮, ૩૮૨-૩૬૮, ૩૪૦-
૪૬૩, ૪૯૧-૫૩૦, ૫૦૮-
૫૬૪.

અઢાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષા
૧૯૮-૧૫૫

અધ્યાત્મ બાવની ૪૩૨-૪૬૬

અંતરંગ રાસ ૪૭૯-૫૧૫

અંતરીક્ષ છંદ ૧૧૨-૮૦

,, ,, સ્તો ૨૭૭૬-૨૪૧

અભયકુમાર રાસ ૩૭૩-૩૬૩,
૪૧૦-૪૫૦

અમરકુમાર રાસ ૨૦૫-૧૫૯

અમરગુપ્ત ચરિત્ર ૫૧૭-૫૭૬

અમરદત મિત્રાનંદરાસ ૨૩૮-૨૦૦

અમર દ્વાનિશિકા ૧૯૨-૧૪૨

અમરસેન ૫૩૧-૫૮૬

અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાન
૪૪૦-૪૭૫

અંબડ ચૌપદ ૨૧૭-૧૬૮, ૨૮૬-
૨૪૮

અયમતા કુમાર રાસ ૪૭૮-૫૧૫
અદ્યખહુતવિચારગણિત વીર સ્ત.
૩૧૫૬-૨૬૦

અવંતિકુમાલ સ. ૧૫૯-૧૧૮
અષ્ટપ્રકારી પૂજારાસ ૩૨૦-૨૬૫

આગમછત્રીશી ૧૯૨-૧૪૧

આત્મરાજ રાસ ૧૬૮-૧૨૬

આત્મશિક્ષા, ૧૯૨-૧૪૦, ૩૭૯-
૩૬૭

આદિનાથ જન્મભણિષેક ૬૩-૪૧

,, રાસ ૮૩-૫૫

આદીશ્વર સ્ત. ૧૯૨-૧૪૩

આનંદ કાવ્યસંધિ ૪૯૨-૫૩૪

આનંદવિમલસુરિ રાસ (ઐ.)
૨૧૫-૧૬૮

આરાધના મોટી ૧૯૨-૧૪૨

,, નાની ૧૯૨-૧૪૨

આરાધના રાસ ૪૩-૩૨, ૨૦૯-
૧૬૩

આરામશોભા ચો. ૪૯૭-૫૪૬

આર્દ્રકુમારનું ધવલ ૫૩-૩૭

,, રાસ ૪૨૧-૪૫૧

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા : ૬૧૧ જેન મૂર્તર કવિઓ.

„ સુઝ પઝ-૩૭
આલોચણ વિનતિ ૧૦૪-૭૩
આપાદભૂતિ રાસ ૩૬૧-૪૦૭
„ સ. ૨૮૨-૨૪૫
ધ્રુવપરિણામ ચો. ૧૮૩-૧૩૨
ધલાતીપુત્ર સ. ૧૬૪-૧૨૦
ધલાપ્રાકાર (ધરુગઢ) ચૈત્યપરિપાટી
૧૬૩-૧૨૦
ઉત્તરાધ્યયન છમીસી ૧૬૨-૧૪૧
„ ૩૬ અધ્યયન સ.
૨૦૦-૧૫૭
ઉદ્યાની રાજર્ષિ સંધિ ૪૨૬-૪૬૨
ઉપદેશમાલા કથાનક છપ્પ ૭-૬
„ „ ૪૧૯-૪૫૧
ઉપદેશ રહસ્યગીત ૧૬૨-૧૦૨
ઉપદેશરાસ ૪૩૩-૪૬૭
ઉપદેશસાર રત્નકોશ ૧૬૪-૧૫૧
ઋષભજનમ ૪૩૬-૪૬૮
ઋષભરાસ ૪૧-૨૯, ૪૧૧-૪૫૧
ઋષભ સ. ૪૩૯-૪૭૪
ઋષિદત્તા ચો. ૧૬૧-૧૨૦
„ રાસ ૧૬૬-૧૨૩, ૨૩૬-
૧૬૪
xએકવીશપ્રકારી પૂજા રાસ ૩૨૦-
૨૬૫
એષણુસતક ૧૬૨-૧૪૨
નકમલધી રાસ ૧૦-૮
કુશાભગીસી ૬૬-૬૩

કનકએશ્વરી રાસ ૨૮૧-૨૪૫
કનકાવતી આખ્યાન ૩૧૦-૨૮૬
નકમલવિજય રાસ(ઐ.) ૩૭૫-૩૬૫
કમલાવતી રાસ ૧૮-૧૪, ૧૭૮-
૧૩૧
કવચા (કૃતપુષ્પ) ચો. ૧૫૦-
૧૧૧, ૧૬૦-૧૩૮
„ રાસ ૪૦૩-૪૫૧,
૪૬૩-૫૦૦
કરસંવાદ ૧૧૧-૭૯
કર્પૂરમંજરી ૪૨૬-૪૬૦
નકમચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ (ઐ)
૩૪૬-૩૨૬
કર્મવિપાક રાસ ૩૧૬-૨૯૦
કર્મવિવરણ રાસ ૨૧૦-૧૬૩
કલાવતિ ચરિત્ર ૧૮૫-૧૩૪
કલાવતી રાસ ૧૯-૧૪, ૧૭૭-
૧૩૧
કલિકાળ ૩૪-૨૭
કલ્યાણમંદિર ભાષા ચો. ૩૭-૨૭
+કલ્યાણવિજયગણિ રાસ (ઐ)
૩૪૨-૩૧૮
કાકબંધ ચો. ૨૭-૨૦
કાકિસગ્ગના ૧૯ દોષ સ. ૧૬૨-
૧૪૨
+કાપડદેડા રાસ ૫૧૪-૫૭૩
કીર્તિધર મુકોસત્ર પ્રબંધ ૨૫૫-
૨૧૬

કુકડામાર્ગરી રાસ ૪૨૬૬-૪૬૩
 કુંડરીક પુંડરીક રાસ ૪૮૦-૫૧૫
 કુમતિવિધ્વંસ ચો. ૨૭૩-૨૩૮
 કુમરગિરિ મંડવશાંતિ સ્ત. ૨૩૧-
 ૧૮૭
 કુમારપાલ રાસ ૬૪-૬૧, ૨૮૭-
 ૨૫૩, ૩૬૬-૪૧૭
 ,, નાનો રાસ ૪૧૭-૪૫૧
 કુમારમુનિ રાસ ૩૬૦-૪૦૬
 કુરગડુ મહર્ષિરાસ ૭૫-૫૧
 કુલદેવજી કુમારરાસ ૧૨૬-૬૨,
 ૧૫૬-૧૧૭, ૨૪૩-૨૦૭,
 ૪૭૦-૫૦૬
 કૂર્મપુત્ર રાસ ૨૧૬-૧૭૦
 કૃતકર્મરાજા ધિકારરાસ ૨૦૬-
 ૧૬૦
 કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી ૩૪૫-૩૨૩
 +કોચરવ્યવહારી રાસ ૪૮૪-૫૨૦
 કુલ્લકકુમાર રાસ ૧૩૧-૧૮૬
 ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ૧૭-૧૩, ૪૧૨-
 ૪૫૧
 ખંધકચરિત્ર સ. ૧૬૨-૧૪૪,
 અને પૃ. ૧૬૩
 ખાપરાચોર અને વિક્રમરાજ રાસ
 ૨૮૫-૨૪૭
 નખિમ ત્રાધિ રાસ ૧૧૩-૮૦
 ખુમાણ રાસ ૨૧૪-૧૬૫
 ગણધરવાહ સ્ત. ૩૦૫-૨૮૧

ગજસિંહ કુમાર ચો. ૧૩૧-૬૫,
 ૫૩૭-૫૬૬
 ,, રામ ચરિત્ર રાસ ૧૩૮-
 ૧૦૦
 ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સ. ૧૩૩-૬૬
 ,, રાસ ૨૫૨-૨૧૭,
 ૩૬૨-૪૦૮, ૫૦૩-૫૫૩,
 ૫૦૭-૫૬૩
 ,, સંધિદાસબંધ ૧૨૬-૬૫
 ગીતાર્થપદાવબોધ કુલ ૧૬૨-૧૪૫
 ગુણકરંડ ગુણાવલી ૪૬૦-૧૬૫
 ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ ૪૫૫
 ૪૫૮
 ,, રાસ ૪૬૬-૫૦૩
 ગુણરત્નાકર છંદ ૧૬૫-૧૨૧,
 ૩૫૨-૩૩૧
 ગુણસુંદરી ચો. ૩૪૮-૩૨૬
 ગુરજત્રીસી ૧૬૧-૧૪૧
 ગોરાવાહલ કથા ૨૪૭-૨૦૮
 ગોતમ પૃથ્વી ચો. ૧૦૩-૭૨,
 ૩૬૩-૩૬૫, પૃ. ૨૮૩
 ,, પ્રેમોત્તર સ્ત. ૪૦૨-૪૨,
 ,, સ્વામી રાસ ૨૧-૧૫
 ચર્યચરિત્ર ૧૫-૧૨
 ચતુર્વિજ્ઞાતિ જિનસ્તં (ચોવીશી)
 ૧૨૧-૮૮, ૧૪૬-૧૦૭,
 ૧૬૪-૧૫૧, ૨૨૩-૧૭૨,
 પૃ. ૧૫૬, ૩૫૧-૩૩૧

૫૦૪-૫૫૭, ૫૩૪-૫૬૩,
૫૩૮-૫૬૬
ચંદ્રમણા સસ ૨૧૬-૧૬૮,
૫૫-૩૮
ચંદ્રમણાગિરિ ચો. ૫૩૬-૫૬૬
ચંદ્રાનનો રાસ ૩૪૪-૩૨૦,
૪૬૭-૫૦૩, ૫૦૧-૫૪૬
ચંદાયણો રાસ ૨૨૭-૧૮૨
ચંદ્રધવલ ધર્મદત કથા ૪૭-૩૫
ચંદ્રલેખા ચો. ૧૪૩-૧૦૫
ચંપકમાલા રાસ ૧૮૮-૧૩૩
ચંપકચેષ્ટી ચો. ૩૬૫-૩૬૬
ચંપકસેન રાસ ૪૬૫-૫૦૩
ચરિત્ર મનોરથમાળ ૧૬૨-૧૪૦
ચાર પ્રત્યેકસુદ ચો. ૧૬૫-૧૫૩.
૩૫૫-૩૩૮
ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત,
૧૬૨-૧૪૨
ચિત્રસેન પદ્યાવતિ રાસ ૮૬-૫૬,
૨૫૪-૨૧૮
ચિહ્નચિત્ર ચો. ૨૬-૨૭
ચૈત્યવંદન ૪૭૭-૪૬૮
,, ૮ હાલનું ૫૩૩-૫૬૨
ચોવીસ અતિશય સ્ત. ૧૬૨-
૧૪૬, પૃ. ૨૦૦
ચોવીસ દંડકર્ણસિત પાંચ સ્ત
૧૬૨-૧૪૨
ચોવીસી-ચુઓ અતુર્ણસિત નિ-
નસ્ત૦

જ્યોત્સ્નાપ વિચાર સ્ત. ૪૬૮-૫૦૪
જ્યોત્સ્નામી અંતરંગ રાસ ૧૭૧-
૧૨૮
,, ચરિત્ર ૪-૨, ૧૮૧-૧૩૨
,, પંચભવવર્ણન ચો. ૬૨-
૪૦
,, રાસ ૭૬-૫૨, ૨૩૪-
૧૮૬, ૫૦૬-૫૬૧, ૫૧૦-
૫૬૭
,, વિવાહલો ૩૩-૨૭,
૧૬૧-૧૨૮
જ્યયંદ્ર (જ્યોતયંદ્ર) રાસ
૪૮૩-૫૧૬
જ્યવિજ્ય ચો. ૨૬૪-૨૬૭
જ્યસેન ચો. ૧૬૦-૧૧૮
જ્યભાંદ રાસ ૪૬૫-૪૪૨
જ્યવડભાવડ રાસ ૪૧-૩૭
જિનધર્મચંકારી ૩૭૭-૩૬૬
જિનપ્રતિમા સ્થાપના પ્રબંધ ૨૦૧
-૧૫૮
,, ,, વિગ્રાસ ૧૬૨-૧૪૨
જિનપાલ જિનરક્ષિત રાસ ૩૭૧-
૩૬૨
જિનગિંબ સ્થાપન સ્ત. ૨૬૬ક-
૨૨૬
જિનેશ્વરચરિ દીક્ષાવિવાહ વર્ણના
રાસ ૮-૭
જિનેશ્વરચરિ શક્તિચેક રાસ
૨૪-૧૮
,, વિવાહલો ૨૫-૧૮

અવભવસ્થિતિ રાસ ૮૫-૫૬,

૮૬-૫૮

અવંતસ્વામી રાસ ૪૧૮-૪૫૧

અવવિચાર રાસ ૩૬૭-૪૨૦

ચાતાધર્મ ૧૯ અધ્યયન સ. ૪૫૩

-૪૮૭

દાલ સાગર-હરિવંશ રાસ ૪૬૨-

૪૬૭

ટોલા માઝ ચો. ૨૪૮-૨૧૨

તીર્થમાલા સ્ત. ૩૮-૨૮, ૩૨૩-

૨૬૭, ૩૩૦-૩૦૪

,, સ્તોત્ર ૩૩૬-૩૧૨

તેજસાર રાસ ૨૪૬-૨૧૪

તેતલીપુત્ર રાસ ૨૦૪-૧૧૬

નૃત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ ૩૦-૨૪

ત્રિવિક્રમરાસ ૨૩-૧૭

ત્રેસદશલાકોળદ પુરૂષવિચાર

ગર્ભિત સ્તોત્ર ૩૨૫-૨૬૬

ચાવાચ્યાકુમાર ભાસ ૬૧-૪૦

દંડકસ્ત ૪૭૫-૫૧૩

દશ આવકબત્રીસી ૧૩૪-૬૭

દશાર્ણભદ્રરાસ ૩૨-૨૬

દાનશીલતપ ભાવના રાસ ૩૧૬-

૨૬૪, ૩૫૪-૩૩૫

દીવાળીરાસ ૨૧૩-૧૬૫

દુર્ગમસાગ્ર આવળી ૩૨૮-૩૦૦.

દુહા માતૃકા ૧૪-૧૧

દુહા-સુતક ૧૬૨-૧૪૧

દેવચરસ્વરૂપરાસ ૪૧૪-૪૫૧

નંદેવરતનસુરિ કામ (ચૈ.) ૪૦-૨૮

દેવરાજવચ્છરાસ ચો. ૧૧૬-૮૩,

૧૭૪-૧૩૦, ૨૬૭-૨૭૫

દ્રોપદીરાસ ૨૬૪-૨૨૬, ૩૭૧-

૩૭૭, ૫૧૨-૫૬૬

દ્વાદશભસ્પવિચાર ૨૭૭-૨૪૧

ધનદત્ત ચો. ૩૬૬-૩૬૮

ધનવિનય પંચાસ રાસ (ચૈ.)

૩૮૧-૩૬૮

ધનસાર પંચશાળીરાસ ૧૮૬-૧૩૫

ધનારાસ ૭૩-૪૬, ૭૭-૫૧,

૨૩૬-૨૦૨, ૩૮૬-૪૦૬,

જુઓ પૃ. ૫૫૬

ધનાશાલીભદ્ર રાસ ૬૨-૬૦,

૨૭૫ક-૨૪૧

ધ-ધવિલાસ રાસ ૪૮૮-૫૨૬

ધમિલ રાસ ૨૨૬-૧૮૫

ધર્મદત્ત ચરિત્ર ૩૫-૨૭

,, ધનપતિ રાસ ૧૮૬-૧૩૭

ધર્મપરીક્ષા રાસ ૨૬૩-૨૨૭

ધર્મસુદ્ધિ મંત્રીચર ચો. ૫૧૬-૫૭૭

નૃધર્મલક્ષ્મી મહત્તર ભાસ ૬૭-૪૫

ધ્યાનસ્વરૂપ નિરૂપણ ચો. ૫૨૩-૫૧૧

ધ્વજસુભગ આચ્છાન ૪૫૫-૪૬૦

,, કુમાર ચો. રાસ ૧૪૦-૧૦૧

વંદનમણિમાર રાસ ૪૫૪-૪૮૮

વંદનત્રીસી ૧૨૨-૮૮

नयप्रकाश रास ४६०-५३०

नर्मदासुहरी यो. ४७२-५०६,
५१५-५७४

नलदवहति यरित्र २६२-२६२

,, रास ७२-४८, ३५६-
३४६, ३८३-४०१

नवकार यो. २३३-१८८

नवतत्त्व जेडि (यो.) २६१-२२५

नवतत्त्व रास १८२-१३२, ३६८-

४२२=४१६-४५१, ५२०-५७६

नवपद्वल पार्श्वनाथ कलश ६८-६५

नागपुरमंडन शांति स्त. २११-

१६५

नाना देश देशी भाषामय स्त.

४४५-४८०

नियतानियत प्रश्नोत्तर प्रदीपिका

१६२-१४२

निश्चयव्यवहार स्त. १६२-१४५

नीतिशास्त्र पंचाध्याय यो. २६६-

२७१, २६६-२३०

नेमिजिनयद्रावला ३४०-३१७,

३७६-३६६

नेमिनाथ यत्तुपट्टिका ६-५

नेमिनाथ नवरस काव्य ४४-३२

नेमिनाथ काव्य १६-१३

,, राजकुल आरभास वेद्य

प्रश्न २३७-१६७

,, वसंतकुल ७४-५०

विवाहवर्ण १६६-१५७

,, हर्मयदी १०५-१५७

नेमिरास २७६-२४३, ४५६-

४६१, ५११-५६८

नेमिसागर निर्वाण रास (यो.)

४५०-४८४

पंचतीर्थ स्त. १३५-६७

पंचविंशति क्रिया स. १६४-१५०

पंचोपाध्याय यो. २६६-२३०,

२६६-२७१

पद्मल्लि यो. २४७-२०८

पद्महोतसव रास (यो.) ३२६-२६६

पद्मयरित्र २१८-१६६

परदेशी रामनो रास १६६-१२६

परमहंस प्रश्न ३०-२४

पाक्षिकछत्रीशी १६२-१४०

पार्श्वयंद्रसरि स्तुति १६४-१५०

पार्श्वनाथ दशविविध ८७-

५६

,, नाम्ना संवेगरसयंद्राविला

२०८-१६२

पुंनमपिरास (यो.) ३७०-३७०

पुण्यपाप रास २७४-२४०

पुण्यसार कुमाररास १७६-१३२,

३५८-३४८, ३८८-४०५,

५४०-५६८

पुण्यवर्ण रास ३६८-३७०

पुरंदरकुमार यो. ३३१-३०५

पूजाविधि रास ४०३-४२६

पूर्वद्वेष चैतयविपाटि रास १५४-

११४

पृथ्वीयंद ५२१-५७६

पेक्षरास ५०-३६

प्रत्याभ्यान यतुःसप्ततिका १६८-

१५०

प्रदेशी राजनो रास ५२८-५८६

प्रभावती रास २६०-२५८

प्रसन्नयद्रं राजर्षि रास ४५२-४८६

प्रियकर नृप यो. ४८२-५१६

प्रियमेलेक रास ३५७-३४७

प्रेमलासवल्ली रास ५४६-२६०

पल्लवद्र रास ११४-८१

पार आरा स्तं ४०२-४२८

,, पोल रास ४०७-४३६

पार भावमा अधिकार २६५-२२६

पार भावना स. ३०३-२८०

पारमत रास २४०-२०३, २६८-

२२६, ३६२-३६५, ३६३-

४०६

,, स. १६२-१२०, पृ. १६१

मिहक्षु पंथासिका २२४-१७३,

३२६६-३०३

मुद्रिरास २-२

मोहारास ११३-८०

अक्षय्य १० सभाधिरुचान कुल

१६२-१४२

अक्षय्यारी १६४-१५१

भरतेधर भादुर्भासि प्रथम ४२-३०

,, १-१; ३८-३५, ३६७-४२४

भावना संधि ४५८-४६३

भोजव्यरित्र रास ३१४-२८६

भोजप्रथम यो. ३२६-३०३,

३३४-३१०

भंगलकलस यो. ४६-३५, २८४-

२४६

,, रास ६१-५६, ५०६-५६७

भस्मोदर कुमार रास ४६-३४,

१३०-६५, १७६-१३१,

१७६६-१६२

भदन यो. ३८७-३०४

भदनराजर्षि रास २८६-४०४

भट्टादरी संवाद १५२-११२,

४६६-५०५

भक्त्युदेकनो रास २२-१७, ७६-५१

भक्त्युदेकरी रास ६५-६२

भक्तिनाथ रास ४०८-४४१

भक्त्युदेक रास २७५-२४०

भक्तावीर ह्यय स्त. ३७७-२८१

भक्तावीरस्त. ४५-३३, १६४-१५०

भक्तिपाव यो. २४१-२०८

भाधवानज कथा प्रथम २४७-२२१

भाइदोला यो. २४८-२१२

मुनिपति राजर्षि अत्रि १२३-६०

मुनिभासिका २४७-२४२

मुहपति कवीली १६२-१४१

મૃગધ્વજ ચો. ૪૨૮-૪૬૨
 મૃગાંકુમાર પદ્યાવતી ચો. ૩૧૮-
 ૨૬૩
 મૃગાંકલેખા રાસ ૬૭-૬૩
 મૃગાપુત્ર સ. ૧૦૦-૬૮
 મૃગાવતી રંગગ્ગ-૨૪૧
 ,, આખ્યાન રાસ ૨૬૮-૨૭૫,
 ૩૫૬-૩૪૩
 મેઘકુમાર ચો. ૪૬૬-૫૪૬
 ,, રાસ ૨૨૦-૧૨૪
 મોતીકપાસીઆ સંખંધ સંવાદ
 ૪૬૩-૫૩૬
 યશોધર ચરિત્ર ૧૭૫ ૧૬૦, ૪૫૬-
 ૪૬૪
 ,, રાસ ૮૨-૫૫, ૪૪૪-૪૮૦
 યશોભદ્રસુરિ ચો. (ઐ) ૩૦૫-૨૮૫
 ,, ,, રાસ ૧૧૫-૮૨
 યાદ્ય (નિમિ) રાસ ૨૭૬-૨૪૩
 યામિનીબાણ મૃગાવતી ચો. ૫૦૦-
 ૫૪૭
 યૌવન જરા સંવાદ ૧૭૨-૧૨૬
 રંગ રત્નાકર નેમિનાથ પ્રખંધ
 ૧૧૮-૮૫
 રત્નકુમાર રાસ ૩૦૮-૨૮૫
 રત્નચૂડ રાસ ૬૬-૪૭
 ,, મણિચૂડ રાસ ૧૮૦-૧૩૨
 રત્નસાર કુમાર ચો. ૧૬૭-૧૨૪
 નરસરત્ન રાસ (ઐ) ૩૩૮-૩૧૩

રસાઉસો ૧૬૧-૧૩૬
 રાજસિંહ રાસ ૨૩૩-૧૮૮
 રાત્રિભોજન રાસ ૧૬૦-૧૧૮
 રાણકપુર રત્ન ૩૬-૨૮
 રામકૃષ્ણ ચો. ૨૫૧-૨૧૭
 રામચરિત્ર રસાયન રાસ } ૪૮૬-
 રામાયણ રાસ } ૫૨૨
 રામ સીતા રાસ ૩૧૫-૨૬૦
 નરાયણદસુરિ બારમાસ (ઐ) ૩૩૬-
 ૩૧૫
 રાવણમુદોદરી સંવાદ ૧૦૭-૭૫,
 પૃ. ૮૩, ૧૫૨-૧૧૨, પૃ.
 ૪૬૬.
 રિપુમર્દન રાસ ૪૫૭-૪૬૨
 રૂપકમાલા ૬૩-૬૧, ૧૬૨-૧૪૭
 નરપદ્યંક કુમાર રાસ ૨૮૮-૨૫૪
 રૂપદ્યંક કવિને રાસ ૫૩૦-૫૮૮
 રેવંતગિરિ રાસ ૫-૪
 રાહિણીઆ ચોરનો રાસ ૫૨-૩૭,
 ૪૦૬-૪૩૭
 લલિતાંગ કુમાર રાસ ૧૨૮-૬૩
 લલિતાંગ ચરિત્ર ૧૪૪-૧૦૫
 લલકુશ રાસ ૪૫૧-૪૮૫
 લાભોદય રાસ (ઐ) ૩૨૨-૨૬૬
 લીલાવતી રાસ ૧૪૬-૧૧૦,
 ૨૪૫-૨૦૮
 લુંપક મતતમોદિનકર ચો. ૩૫૦-
 ૩૩૧
 વંચુલરાસ ૪૪૬-૪૮૩, ૫૩૨-૫૮૬

વચ્છરાજ દેવરાજ ચો. ૧૧૬-
૮૩, ૧૭૪-૧૩૦
વજ્રસ્વામી ચો. ૫૪-૩૮
,, રાસ ૧૪૮-૧૦૬
વચ્છસ્વામિ ચુરરાસ ૩૬-૨૭
વસુદેવ ચો. ૧૪૧-૧૦૨
વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ ૧૬૨-
૧૪૦, ૩૬૦૬-૩૫૪
વલ્કચીરી રાસ ૩૬૦-૩૫૩
વાસુપૂજ્ય જિનપુણ્ય પ્રકાશ રાસ
૨૮૬-૨૭૬
,, મનોરમ કામ ૫૧૬-૫૭૫
વિક્રમ ચરિત્ર કુમાર રાસ ૪૭-૩૫
,, પંચદંડ ૧૩૭-૬૬
વિક્રમરાજ અને આપરા ચોર
રાસ ૨૮૫-૨૪૭
વિક્રમરાસ ૨૧૩-૧૬૫, ૪૩૪-૪૬૭
વિક્રમસેન રાસ ૧૫૫-૧૧૩
વિક્રમાદિત્ય ચો. ૩૧૭-૨૬૧
વિચારચોસડી ૧૩૨-૬૬
વિચારમંજરી ૨૭૭-૧૮૨
+વિજયતિલક સુરિરાસ ૫૦૨-૫૫૧
વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ ૪૭૭-
૫૧૪
વિજયસેનસુરિ નિર્વાણ રાસ (ઐ)
૪૪૮-૪૮૨, સ. ૪૮૫-૫૨૧
,, રાસ (ઐ) ૭૨૪-૨૬૮
વિધિશતક ૧૬૨-૧૪૪
વિધિવિચાર ,, ,, ,,

વિદ્યાવિલાસ ચો. ૩૭૮-૩૬૭
વિનયરાસ ૪૬૮-૫૪૭
વિનયદેવસુરિ રાસ (ઐ) ૩૧૨-
૨૮૭
વિમલ પ્રબંધ ૧૨૦-૭૬
વિવેકશતક ૧૬૨-૧૪૧
વીતરાગ સં. ૧૬૨-૧૪૫
વીરવર્ધમાન જિનવેલી ૩૦૪-૨૦૮
વીરસેનરાસ ૪૨૩-૪૫૧
વીસ વિદરમાન સ્તુતિ (વીસી)
૭૦-૪૭, ૧૬૨-૧૪૬, પૃ.
૧૬૨ અને ૧૬૬, પૃ. ૪૮૬,
૫૦૫-૫૫૮
વેતાલ પચવીસી રાસ ૨૫૮-૨૨૧,
૩૧૩-૨૮૮
વૈષ્ણકસાર રત્નપ્રકાશ ૫૧૩-૫૭૨
વૈરાગ્યવિનિર્મલ ૧૦૮-૭૫, પૃ. ૧૬૬
વ્રતવિચાર રાસ ૩૬૩-૪૦૬ (જી-
ઓ) બારવ્રત રાસ
શત્રુજય ઉદ્ધાર રાસ ૨૮૬-૨૫૭
,, ચૈત્ય પ્રવાહી ૨૦૭-૧૬૧,
૫૨૨-૫૭૬
,, મંડન આદિનાથ સ્ત. ૧૬૪-
૧૫૦
શત્રુજય માહાત્મ્ય રાસ ૪૮૭-૫૨૫
,, રાસ ૩૬૪-૩૬૫, ૪૧૫-
૪૫૧, ૪૮૭-૫૨૫
,, સત્વના આદિનાથ વિનિર્મલ
૩૮૦-૩૬૮

अश्विनी पञ्चाशिका २२५-१७४

आति निम स्त. १६२-१४६,

१६४-१५१

आन्तिनाथ रास २७६-२४१

शास्त्र प्रद्युम्न यो. २६७-२२६,

३५३-३३१

आलिलद्र कक १३-११

,, विवाहसु १५६-११६

आलिलद्र रास २८-२२, ८०-५२,

४६४-५०१

शियलवती २६६-२२६

सिवल आचार्य रास (अ)

५२६-५८५

शिवदत्त रास १४२-२०७

शीलप्रकाश ५२६-५८८

शीलरास १६३-१४८

शीलवती कथा २४४-२०७

,, यो. ५२५-५८५

शीलशिक्षा रास. २६३-२७६

शुक्ल यो. ३७४-३६४

शुक बहोतरी २७०-२३२

शुकराज साहेली १७०-१२७

सुंगारमन्दी २३६-१६३

आहविधि रास ४२०-४५१

आवक भनोरथभाणा १६२-१४०

अप्यालरास ६०-५८, १३६-१०१

अश्विनीरास ८४-५५, १६४-१५०,

२८८-१६३, २६२-२२६,

४०४-४३०, ४८१-५१६

सगावसाह ४२७-४६०

संग्रहिल्ली दाव अंध ४६१-४६६

संवरंग प्रबंध १६२-१४२

सत्तरमेही पूजा २५६-२१६,

३०१-२७८, ४३५-४६७

,, विधिगलित स्त.

१६२-१४२

सहेवंत (बुयो) सुदयवत्स रास)

सनतकुमार यो. १२५-६१

,, रास २८०-२४४, ३७२-

३६३

सप्तक्षेत्रि रास ७३-६

सप्तकितसार रास ४०१-४२५

समयस्वरूप रास ४१३-४५१

सम्यक्त्व कैमुदी रास २७१-३३४

२६५-२६६

,, भाषा यष्टिपथ ६-८

,, रास ६६-४४

न-समरा रासो (अ) ११-१०

न-समेतशिखर रास ३४३-३१६

न-संवाह्यतक ३५४-३३५

सागरदत्त रास १२४-६१

सागरश्रेणीनी कथा ३११-२८७

साक्षिकव्यवस्था ३०६-२८१

साक्षिपदना १६२-१४०, ३००-३

साष्ण प्रद्युम्न प्रबंध ३५३-३३१

(बुयो) शाष्ण प्रद्युम्न)

સાર બાવળી ૪૯૪-૫૩૭
 સારશિખામણ રાસ ૬૯-૬૬
 સાલિભદ્ર કક ૧૩-૧૧
 સિદ્ધચક્ર રાસ ૯૦-૫૮
 સિદ્ધાંત ચો. ૧૦૧-૬૯
 સિદ્ધલક્ષ્મી પ્રિયમેલક રાસ
 ૩૫૭-૩૪૭.
 સિદ્ધાસન બત્રીશી ૨૪૨-૨૦૫,
 ૨૭૨-૨૩૫, ૪૪૧-૪૭૭
 સીતારામ પ્રમંથ ચો. ૩૬૧-૩૫૫
 સીતાધર ૪૭૧-૫૦૮
 સીમંધર વિરાસિ રત. ૪૭૬-૫૧૩
 સુકોસલ કીર્તિધર પ્રમંથ રમણ-
 ૨૧૬
 સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચો. ૩૮-૪૨,
 ૧૬૭-૧૫૪, ૩૮-૪૦
 સુધર્મ ગચ્છ પરીક્ષા ૧૬૬-૧૫૪
 સુંદર રાગ રાસ ૧૨૭-૬૩
 સુદયવત્સ (સદેવત) પીર ચરિત્ર
 ૪૪૬-૪૮૧
 સુદયવત્સ (સદેવત) સાવલિંગા
 રાસ ૫૨૭-૫૮૬
 સુબાહુ સર્પિ ૨૩૨-૧૮૮
 સુમતિ નાગિલ રાસ ૨૦૨-૧૫૮
 સુમતિસાધુ સુરિ વિવાહસો. (ઐ)
 ૧૧૭-૮૫
 સુમિત્રકુમાર રાસ ૧૫૭-૧૧૬,
 ૭૨૭-૭૦૦

સુમિત્ર રાગર્ષિ રાસ ૩૬૪-૪૧૩
 સુરભાલિધાન નેષિકામ ૬૫-૪૩
 સુરપતિ કુમાર ચો. ૩૮૫-૪૦૩
 સુરપાળનો રાસ ૫૧૮-૫૭૭
 સુરપ્રિય ચરિત રાસ ૮૮-૫૭,
 ૧૦૯-૭૫, ૧૮૮-૧૩૭
 સુરસુંદરી રાસ ૨૬૧-૨૬૧
 સુરસેન રાસ ૨૪૧-૨૦૪
 સુસલ રાસ ૩૬૬-૩૭૦
 સેરિસા પાર્શ્વનાથ સ્ત. ૧૦૬-૭૪
 સોમચંદ રાગ ચો. ૨૫૩-૨૧૮
 સોમવિમલ સુરિ- રાસ (ઐ)
 ૨૫૬-૨૨૩
 સોળ સતી રાસ ૩૮૪-૪૦૨
 સ્ત્રીચરિત્ર રાસ ૪૪૩-૪૮૦
 સ્ત્રીલિલક્ર એકવીસો ૧૦૨-૭૧
 „ કક્ષાવાળી ૫૭-૩૮
 સ્ત્રીલિલક્ર ફાગ ૧૨-૧૧, ૫૮-૩૮
 „ રાસ ૩૬૫-૪૧૫
 „ સ્વાધ્યાય ૨૬૦-૨૨૫
 હંસરાગ વચ્છરાગ ૨૦-૧૫,
 ૬૮-૪૬, ૪૪૨-૪૭૮
 હંસવત્સ કક્ષા ૬૮-૪૬
 હરિશ્ચંદ્ર રાસ ૧૪૫-૨૦૮, ૨૨૨-
 ૧૭૧, ૪૪૭-૨૨૫, ૫૨૩૩-
 ૫૮૩, ૫૨૪-૫૮૩
 હરિખંબો રાસ ૧૭૭-૧૨૬

હરિયાળી ૫૬-૩૮

હરિવંશ રાસ (અથવા ગલસાગર)

૮૧-૫૩, ૪૬૨-૪૬૭

હરિષેષુ શ્રીષેષુ રાસ ૨૨૧-૨૬૬

હિતશિક્ષા પ્રજ્ઞા રાસ ૩-૨

હિતશિક્ષા રાસ ૪૦૫-૪૩૩

હીરવિજયસુરિ નિર્વાણ ૩૩૩-૩૧૦

૩૩૫-૩૧૧

૭ પુષ્પખાણિ સ. ૩૪૧-૩૧૭

.. આરબોલનો રાસ ૪૦૭-૪૩૬

.. આરમાસ ૨૨૧-૧૭૧

.. રાસ ૩૩૪-૩૧૧, ૪૦૬-

૪૪૨

.. સલોકો ૩૩૭-૩૧૩

હેમવિમલસુરિ-કાગ (ઐ) ૧૩૬-૬૮

નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

(આમાં એકેજ નંબર છે ને તે પૃષ્ઠ સૂચવે છે.)

અતિશય સ્ત. ૨૦૦	ક્ષમા છત્રીસી ૩૭૩
અનાથી ઋષિ સ. ૩૮૩, ૫૬૨	મજસુકુમાલ સ. ૩૮૪
અમરસર પુરમંડન શીતલ સ્ત. ૩૭૪	ચોટીપાશ્વ સ્ત. ૨૧૬, ૨૬૫,
અષ્ટાપદ સ્ત. ૩૭૯	૪૭૧, ૫૫૬, ૫૭૪
અર્હનક (અરણ્યિક) સ. ૩૮૨,	ગૌતમગીત ૩૮૮
૩૮૩, ૩૮૬	„ પૃથ્વ્યાનું સ્ત. ૨૪૦
આર્તિનિવારણ ગીત ૩૮૬	ધંધાણી તીર્થ સ્તોત્ર ૩૩૬
આદીશ્વર આલોચણ સ્ત. ૪૫૨	ધડીઆલા ગીત ૩૮૬
„ વિનતિ ૩૮૨	ધડીલાખેણી ગીત ૩૮૬
„ વિવાહલો ૪૫૩	ધી સ. ૪૮૮
આલોચણ છત્રીશી ૩૮૯	ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર ૪૩૦
ઉદ્યન રાજર્ષિ ગીત ૩૭૫	ચાર પ્રત્યેક શુદ્ધ સ. ૩૮૪
ઉલ્લમભાગ્ય ગીત ૩૮૭	ચાર શરણાંગીત ૩૮૯
ઉપદેશ સત્તરી ૫૩૯	ચેલણા સતી સ. ૩૮૪
ઉપધાન તપ સ્ત. ૩૮૧	ચોત્રીસ અતિશય સ્ત. ૨૦૦
ઋષભનાથ ગીત ૩૮૮, ૪૫૪	ચોવીસ જિન પંચકન્યાણુ સૂચિત
એકસો સીત્તેર જિનનામ સ્ત. ૧૬૨	સ્ત. ૩૬૩
એકદિશી સ્ત. ૩૮૦	જગત સૃષ્ટિકારણ ગીત ૩૮૭
કથવન્ના સ. ૪૮૯	જિનપ્રતિમા સ્થાપન સ્ત. ૫૪૧
કર્મગીત ૩૮૭	જીવકર્મ સંબંધી ગીત ૩૮૭
કામિનીવિશ્વાસ નિવારણ ગીત ૩૮૬	જીવદયા ગીત ૩૮૭
કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫	જીવ નટ'વા ગીત ૩૮૬
ક્રિયાત્રેરણ ગીત ૩૮૭	જીવ પ્રતિબોધ ગીત (૨) ૩૮૬
કોધનિવારણ ગીત ૩૮૬	જીવરાશી સ. ૩૮૧

જાનની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૧૮. જૈન ગૂઢજ્ઞ ડાહ્યા.

જીવ વ્યાપારી ગીત ૩૮૬
 ઝાંઝરીઆ મુનિ સ. ૪૭૧
 ચાતાચૂત્ર ભાસ ૪૦૨
 ચાનપંચમી નેમિ જિન સ્ત. ૨૯૯
 તીર્થમાલા સ્ત. ૩૭૭
 દશ શ્રાવક ગીત ૫૩૯
 દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) સ્ત. ૩૭૫
 દાનશીલ તપ ભાવ પ્રભાતી ૩૮૧.
 દુષ્પ્રમય કાલે સંયમપાલન ગીત ૩૮૭
 દેવકુરુ ક્ષેત્ર વિચાર સ્ત. ૫૦૫
 ધનાશાલિભદ્ર ગીત ૩૮૮
 ધુલેવા કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫
 નમિરાજ ગીત ૩૮૫
 નલદવદંતી ગીત ૩૮૪
 નવકાર છંદ ૨૧૬
 નાગિલા ગીત ૩૮૨
 નાવા (નાવિક) ગીત ૩૮૭
 નિદાવારક ૩૮૩, ૩૮૬
 નિરંજન ધ્યાન ગીત ૩૮૭
 નેમિચરિત્ર ક્ષગ ૪૦૩
 નેમિનાથ નવરસો ૪૧૭
 નેમિરાજમતિ બાર માસ ૫૩૪
 જુઓ પૃ. ૧૯૭
 પંચમી લઘુ સ્ત. ૩૮૦
 ,, વૃદ્ધ સ્ત. ૩૮૦
 પરમેશ્વર લઘુગીત ૩૮૭
 પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા ગીત ૩૮૭

પારકી હોડ નિવારણ ગીત ૩૮૬
 પાર્શ્વચંદ્ર દ્વંદ્વા ૩૧૬
 પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ ૯૭, ૧૫૦, ૪૦૨
 પાર્શ્વનાથ જિન પંચકલ્યાણક
 સ્ત. ૩૭૭
 પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત. ૩૯૨
 પુણ્ય છત્રીશી ૩૭૩
 પોષધવિધિ સ્ત. ૩૭૨
 પ્રતિમા સ્ત. ૩૭૫
 પ્રભાતી ૨૪૧
 પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિ સ. ૩૮૪
 પ્રતિ છત્રીશી ૫૨૬
 રૂલોધી પાર્શ્વ સ્ત. ૫૩૯
 ચાલચંદ્ર બત્રીશી ૫૪૧
 બાહુબલ સ. ૩૮૩
 બળુન પ્રેરણ ગી. ૩૮૭
 ભરત બાહુબલ સ. ૪૮૮
 ભારતી સ્તોત્ર ૪૭૨
 મનશુદ્ધિ ગીત ૩૮૬
 મરણ નિવારણ ગીત ૩૮૭
 મહાવીર નમસ્કાર ૪૫૩
 ,, સ્ત. ૩૭૪
 મહેવામંડળ પાર્શ્વનાથ સ્ત. ૩૭૬
 માનનિવારણ ગીત (૨) ૩૮૬
 માનપર સ. ૪૫૫
 માયા નિવારણ ગીત ૩૮૭
 માયા પર સ. ૩૮૧

નામી કૃતિઓની અનુક્રમણિકા. ૬૨૪ ... જેન ગુણને કવિઓ.

મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્ત. ૩૭૮
 મૃગાપુત્ર સ. ૫૯૧
 મેઘરથ રાય સ. ૩૮૩
 રાજચંદ્ર પ્રવહણ ૪૦૨
 રાજુદ સ. ૩૮૪
 રાજુકપુર સ્ત. ૨૮, ૪૭૬.
 રેવતી સ. ૩૮૪
 દોભનિવારણુ ગીત (૨) ૩૮૬
 વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત. ૫૪૦
 વિચાર સ. ૪૮૮
 વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી પ્રબંધ ૪૬૯
 વિજયસેન સુરિ નિર્વાણુ સ. ૪૮૬
 વિમલાચલ સ્ત. ૪૬૯
 વીકાનેર મંડણુ ઋષભ જિન સ્ત.
 ૩૭૬
 વીતરાગ સત્યવચન ગીત ૩૮૭
 વીર જિન સ્ત. ૨૮૨
 વીરસેન સ. ૧૯૨
 શંખેશ્વર પાર્શ્વ સ્ત. ૫૮૨
 શત્રુંજય સ્ત. ૨૨૦
 શાંતિ જિન સ્ત. ૫૮૨
 ,, નાથ ૫૬ ૩૮૭
 શાલિભદ્ર સ. ૩૮૩
 શીતલનાથ સ્ત. ૩૭૪
 શીલ છત્રીશી ૩૭૩
 પટ સાધુની સ. ૫૮૬.

પડારક મહાવીર સ્તોત્ર ૨૦૨
 સકલ શાશ્વત ચૈત્ય નમસ્કાર સ્ત.
 ૩૭૬
 સગાય ૫૮૬
 સત્તાવન બુંધ હેતુગર્ભિત વીર
 સ્ત. ૨૬૮
 સદગુરુ સ્તુતિ ૪૦૨
 સંનતકુમાર ગીત ૩૮૫, ૪૭૨
 સંતોષ છત્રીશી ૩૭૩
 સંદેહ ગીત ૩૮૭
 સર્વભોજ મુગતિશ્રમુન ગીત ૩૮૭
 સાચોરમંડન વીર સ્ત. ૩૭૮
 સાતસો વીસ જિનનામ સ્ત. ૪૭૨
 સામાયક સ. ૪૭૩, ૫૮૬
 સિદ્ધપુર જિન ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત.
 ૨૬૮
 સીતાસતી સ. ૩૮૮
 સીમંધર સ્વામી સ્ત. ૧૯૧, ૧૯૮,
 ૩૭૯
 સુદર્શન સ. ૪૮૮
 સૂના જગાવણુ ગીત ૩૮૭
 સોલ સત્તવાદી સ. ૫૬૧
 સૌભાગ્યપંચમી સ્તુતિ ૫૭૬
 સ્થૂલિભદ્ર ગીત ૩૮૪, ૩૮૮
 ,, સ. ૪૫૪
 સ્વાર્થગીત ૩૮૬
 હંકાર પરિહાર ગીત ૩૮૬

સંવત્વાર અનુક્રમણિકા.

[આ૦=આશરે, આસપાસ ૫૦=પહેલાં, લ૦=લગ્ન્યા સંવત્; લે૦=લેખક.
ચો. ચોપાઈ, બા૦=બાલાવબોધ, ટબો. સત=સતવનન=મુદ્રિત.]

સંવત્	કૃતિ.	કર્તા.	પૃષ્ઠ.
૧૨૪૧	ભરતેશ્વરાસ	શાલિભદ્રસુરિ	૧
	શુદ્ધિરાસ	„	૨
૧૨૬૬	જંખૂરવામિચરિત	ધર્મ	૨
આ૦૧૨૮૭	+ રેવંતગિરિ રાસ	વિજયસેનસુરિ	૩
આ૦૧૩૨૫	+ નેમિનાથ ચો.	વિનયચંદ્ર	૫
	ઉપદેશમાલા કથાનક છાંપમ	[„]	૬
૧૩૨૬	સંપતક્ષેત્રિ રાસ	અગ્રાત	૬
૧૩૩૦	પહેલાં જિનેશ્વરસુરિ દીક્ષા વર્ણન રાસ	સોમમૂર્તિ	૭
„	સમ્યક્ત્વમાધ ચો.	જગદુ	૮
લ૦ ૧૩૫૮	+ સાલિભદ્ર કક્ક	પદ્મ	૧૧
૧૩૫૮	+ દૂહા માતૃકા	„	૧૧
૧૩૬૩	+ કચ્છલી રાસ	પ્રજાતિલક	૮
આ૦૧૩૭૧	+ સમરા રાસો	અમ્બદેવ	૧૦
૧૩૯૦	પછી + રચૂલભદ્ર ફાગ ચર્યારિકા	જિનપદ્મ	૧૧
		સોલાણુ	૧૨
લ૦ ૧૪૦૮	+ કચ્છલી રાસ	લે. ગુણભદ્ર	૯
આ૦૧૪૧૧	નેમિનાથ ફાગ	રાજશેખર સુરિ	૧૩
	કમલાવતી રાસ	વિજયભદ્ર	૧૪
	કલાવતી રાસ	„	„
૧૪૧૧	હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	„	૧૫
„	પડાવરચક બા.	તરણુપ્રભસુરિ	૧૪

सं.वत्	कृति	कर्ता	पृष्ठ
१४१२	+ गौतम स्वामी रास	विनयप्रबल	१५
१४१३	मयशुद्धे रास	छरसेवक	१७
१४१५	त्रिविक्रम रास	जिनोदयसूरि	१७
॥	जिनोदयसूरि पट्टाभिषेक रास	॥ ज्ञानकलश	१८
१४३२	जिनोदयसूरि विवाहलो अजित शान्ति स्त.	मेरेनन्दन ॥	१८ १८
आ०१४४०	काकभंघि यो.	देवसुन्दरसूरि शि.	२०
१४५५	शालिभद्र रास	साधुदत्त	२२
ख० १४६२	पहेलां गिरुंगति रास	वसिष्ठ	२३
आ०१४६२	त्रिलुवनदीपक प्रभंघ	जयशेखर	२४
आ०१४७०	यन्द्रधवल धर्मदत्तकथा (सं.)	भाषिऊमसुन्दर	३५
१४८५	विद्याविलास पवाडा दशार्जुन रास	हीरानन्द ॥	२५ २६
	कलिकाण	॥	२७
१४८५	उपदेशमाला आ० नेमिनाथ नवरस द्वाग	सोमसुन्दर ॥	३२ ३२
	आराधना (रास ?)	॥	३२
१४८६	धमदत्त यरित्र	दयासागर	२७
१४८८	वज्रस्वामी रास कल्याणभूषण लाषा	जयसागर ॥	२७ २७
१४८५	जंशुस्वामी विवाहलो तीर्थभाजा स्त.	हीरानन्द मेहो	२७ २८
१४८६(१)	पञ्जीशतक आ०	सोमसुन्दर	३२
आ०१४८६	महावीर स्त.	सोमसुन्दर शि.	३३
१४८६	राजकुपुत्र स्त.	॥	२८

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	+ દેવરત્નચરિ કામ	દેવરત્ન ચિ.	૨૮
„	વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ	સાધુકીર્તિ	૩૫
આ.૦૧૫૦૦	ઋષભ રાસ	શુભરત્ન	૨૬
	ભરત બાહુબલી પ્રબંધ	„	૩૦
	„	તેજવર્ધન	૩૫
	મંગલકલશ ચો.	સર્વાનન્દ	૩૫
	પેથડ રાસ	મંગલિક	૩૬
૧૫૦૧	પડાવશક બા.	હેમહંસગણિ	૧૮૦
„	ભવભાવનાસૂત્ર બા.	માણિકસુંદર	૧૮૦
આ.૦૧૫૦૧	જવડભાવડ રાસ	દેપાલ	૩૭
	રોહિણીયા ચોર રાસ	„	„
	આદ્ર કુમારનું સૂડ	„	„
	„ ધવલ	„	૩૬
	ચંદનબાલા ચો.	„	૩૮
	હરીયાળી	„	૩૮
	સ્થૂલિભદ્ર કપ્પાવાળી	„	૩૮
	„ ફાગ	„	૩૮
	+ સ્નાત્ર પૂજા	„	૩૬
	થાવચ્ચા કુમાર ભાસ	„	૪૦
આ.૦૧૫૦૧	+ આદિનાથ જન્મભાષિષેક	રત્નાકર	૪૦
૧૫૦૧	સુર્ફશન શ્રેષ્ઠીરાસ	સંધવિમલ	૪૨
„	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સાધુમેર	૧૩૨
૧૫૦૨	સુરંગાભિધાન નેમિકાગ	ધનદેવ	૪૩
૧૫૦૫	સમ્યક.વ રાસ	સંધકલશ	૪૪
આ.૦૧૫૦૫	ગૌતમપૃચ્છા બા.	વિસાલરાજ	૧૮૦
૧૫૦૭	+ ધર્મશક્તીભાસ	આનંદ	૪૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ.૦૧૫૧૦ ?	અગડદત' રાસ	કલ્યાણસોચર ?	૪૭
આ.૦૧૫૧૦	રત્નચૂડ રાસ	રત્નસોખર	૪૭
૧૫૧૨	નલ દવદંતી રાસ	ઋષિવર્દન	૪૮
લ. ૧૫૧૩	પહેલાં હંસવત્સકથા ચો.	આસાચલ	૪૬
૧૫૨૪	ધન્નારાસ	મીતિશેખર	૪૯
	નેમિનાથ વસંતપ્રલડાં	"	૫૦
આ.૦૧૫૧૫	ધન્ના રાસ	જિનવર્દન	૫૧
૧૫૧૬	વિદ્યાવિલાસ ચો.	ન્યાયસુંદર	૫૧
"	જંબુસ્વામિ રાસ	રત્નસિંહસૂરિ શિ.	૫૨
આ.૦૧૫૧૭	શાલિભદ્ર રાસ	રાજતિલક	૫૨
૧૫૨૦	હરિવંશ રાસ	અ. જિનદાસ	૫૩
	મશેાધર રાસ	"	૫૫
	આદિનાથ રાસ	"	૫૫
	ત્રેણિક રાસ	"	૫૫
૧૫૨૦	જીવભવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ.	૫૬
૧૫૨૨	ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ	ભક્તિવિજય	૫૬
આ.૦૧૫૨૨	પાર્શ્વનાથ દશલવ		
	વિવાહલો	પેથો	૫૬
આ.૦૧૫૨૨	સુતપ્રિય કુમારરાસ	લક્ષ્મીરત્ન	૫૭
૧૫૨૨	વજ્રસ્વામી ચો.	દેપાલ	૩૮
"	જંબુ પંચલવ ચો.	"	૪૦
૧૫૨૩	જીવલવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
આ.૦૧૫૨૩	મૃત્યાંકલેખા રાસ	વચ્ચ	૬૩
	+ નવપદલવ પાર્શ્વનાથ કલશ	વચ્ચભંડારી	૬૫
૧૫૨૫	મંમલકલશ રાસ	મંમલધર્મ	૫૯
"	પટાવશ્યક પા.૦	મેરસુંદર	૬૦૩
		(પ્રકાશોદ)	

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૫૨૬	દ્વેષસમાસ બા૦	દ્વાસિંહગણિ	૧૮૦
લ૦ „	શીલોપદેશમાળા બા૦	મેરુસુંદર	૬૦૧
૧૫૩૧	સિદ્ધચક્ર-શ્રીપાલ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
„	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	દેવશ્રીતિ	૬૦
આ૦ ૧૫૩૧	રૂપકમાલા	પુણ્યનંદી	૬૧
લ૦ ૧૫૩૨	વિલાવિલાસ પવાડો		૨૬
૧૫૩૭	કુરગકુ રાસ	મતિશેખર	૫૧
„	મયણુરેહા રાસ	„	૫૧
લ૦ ૧૫૩૮	સમ્બકલ્પ રાસ	લે. લાવણ્યધીર	૪૫
લ૦ ૧૫૪૦	પહેલા કુમારપાત્ર રાસ	કર્તા દેવપ્રભ	૬૧
લ૦ „	„	લે. ચરણનંદન	૬૨
૧૫૪૩	સિદ્ધાંત ચો.	લાવણ્યસમય	૬૬
૧૫૪૪	વિચારચોસડી	નન્નસૂરિ	૬૬
૧૫૪૫	નંદબત્રીસી	નરપતિ	૮૮
૧૫૪૮	સારશિખામણ રાસ	સંવેગસુંદર	૬૬
૧૫૪૮-૧૫૬૮	મૃગાપુત્ર સ.	હેમવિમલ	૬૮
૧૫૫૦	મુનિપતિ ચરિત્ર	અજ્ઞાત	૬૦
આ૦ ૧૫૫૦	સાગરદત્ત રાસ	શ્રાતિસૂરિ	૬૧
૧૫૫૧	સનતકુમાર ચો.	કીર્તિહર્ષ	૬૧
	કુલધ્વજ કુમાર રાસ	કક્કસૂરિ શિ.	૬૨
૧૫૫૧	સુંદર રાગ રાસ	લક્ષ્મીકલશ	૬૩
૧૫૫૩	લલિતાંગકુમાર રાસ	„	૬૩
„	ગજસુકુમાર સંધિ	મૂલપ્રેલ	૬૫
„	મલ્લયોદર રાસ	જમરાજ	૬૫
„	સ્થુલભદ્ર એકવીસો	લાવણ્યસમય	૭૧
„	દશબ્રાવક બત્રીસી	નન્નસૂરિ	૬૭

सं.वत्	कृति	कृता	पृष्ठ
१५५४	मैत्रातम पृथ्वा यो.	लावण्यसमय	७२
”	+ हेमविमलसूरि हाग	हंसधीर	६८
”	हरिश्चंद्र रास	धर्मदेव	१०८
१५५५	हरिण रास	भृशवर्णयम	१२६
१५५६	विक्रमयत्रि	निनहर	६६
”	गणसिंहकुमार यत्रि	नेमिकुंजर	१००
१५५७	श्रीपाल रास	लब्धसागर	१०१
	ध्वजगुणं यो.	”	१०१
१५५७	वसुदेव यो.	हर्षकुल (कुलश ?)	१०२
१५५८	गणसुकुमार स.	नन्दसूरि	६६
१५६०	+ नन्दनत्रीशी यो.	सिंहकुल (कुशल ?)	१०३
”	यंद्रक्षेप्पा यो.	हर्षभूति	१०५
१५६१	ललितांगयत्रि	धर्मसूरि	१०५
”	अन्नपुत्र रास	धर्मदेव	१०८
स० ”	ललितांग यत्रि	”	१०६
१५६२	२४ निनस्त०	आखुंद	१०७
आ० १५६२	लीलावती रास	कडवा	११०
१५६२	आलोयणु विनति	लावण्यसमय	७३
”	नेमनाथ हमयडी	”	७४
”	सेरीसापार्थ स्त.	”	७४
”	राज्यवमहोदरी सं.	”	७५
”	वैराग्य विनति	”	”
१५६३	वज्रस्वामी रास	धर्मदेव	१०६
”	कथवन्ता यो.	पद्मसागर	१११
”	लीलावती सुभतिविलास	”	११२
१५६४	२० रत्नाकरनेमि—		

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	નાથ પ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૮૫
૧૫૬૫	મદોદરી સંવાદ	અચાત	૧૧૨
„	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાનંદ	૧૧૨
„	પૂર્વદેશચૈત્ય રાસ	હંસસોમ	૧૧૩
„	વિક્રમસેન રાસ	ઉદયભાનુ	૧૧૩
લ. ૧૫૬૬	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	લે. હીરાણુંદ	૨૬
૧૫૬૭	સુરપ્રિય કેવલિરાસ	લાવણ્યસમય	૭૫
„	સુમિત્રકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૬
લ. ૧૫૬૮	પહેલાં શાલિભદ્ર વિવાહલુ	લક્ષ્મણ	૧૧૬
૧૫૬૮	+ વિમલપ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૭૬
૧૫૬૯	ઋષિદત્તા ચો.	દેવકલશ	૧૨૦
૧૫૭૦	પહેલાં આરવત સં	અનંતહંસ	૧૨૦
	હલાપ્રાકારચૈત્ય પરિપાટી	„	„
૧૫૭૦	હલાતીપુત્ર સ.	સહજસુંદર	૧૨૦
૧૫૭૧	રત્નચૂડ મણિચૂડ રાસ	રત્નસિંહ સુરિ શિ.	૧૩૨
„	વત્સરાજ દેવરાજરાસ	લાવણ્ય રત્ન	૧૩૦
૧૫૭૨	ગુણ રત્નાકર છંદ	સહજસુંદર	૧૨૧
„	ઋષિદત્તા રાસ	„	૧૨૩
આ. ૧૫૭૨	જંજી અંતરંગ રાસ	„	૧૨૮
૧૫૭૩	યશોધર ચરિત્ર	લાવણ્યરત્ન	૧૩૦
લ. ૧૫૭૪	સુદર્શનરાસ		૪૩
૧૫૭૪	મત્સ્યોદરરાસ	લાવણ્યરત્ન	૧૩૧
	કલાવતીરાસ	„	„
	કમલાવતીરાસ	„	„
૧૫૭૫	કરસંવાદ	લાવણ્યસમય	૭૬
„	નવતત્ત્વરાસ	ભાવસાગર (સુરિશિ.)	૧૩૨

संवत्	कृति	कृता	पृष्ठ
व. १५७६	नेमिनस्थ वसंत पृथ्वी	बे. शिवदास	५१
आ. १५७७	रसाडिहो	मुनियंद्र सूरि	१३६
१५७८	रूपकभाषारास	सौभाग्यसागर— सूरिशि.	१३३
आ. १५७९	कथव-नारास	साधुरत्न सूरि	१३८
१५८०	कलावती यरित्र	धुवनशीति (१)	१३४
१५८२	रत्नसार कुमार यो.	सहजसुंदर	१२४
,,	आत्मराज रास	,,	१२६
,,	रूपकभाषा भा०	रत्नरंग	६१
व. ,,	विक्रमयरित्र-पथदंड	,,	६६
१५८३	धनसार पंथशास्त्रि रास	लालमंडन	१३५
१५८४	अगडहत्त रास	बीम (१)	१३८
,,	कुलध्वजकुमार रास	धर्मसमुद्र	११७
,,	रात्रिभोजन रास	,,	११८
१५८५	सुरप्रिय यरित्ररास	जयनिधान	१३७
,,	धर्मदत्त धनपतिरास	,,	१३७
१५८५	अंतरीक्ष पार्श्वदंड	लावण्यसमय	८०
१५८६	रूपकभाषा	पार्श्वयंद्र	१४७
१५८८	२४ जिन नमस्कार	समरयंद्र	१५१
,,	अष्टाक्षरास	,,	१५०
१५८९	मज्जिम-अलिभद्र— यशोभद्र रास	लावण्यसमय	८०
,,	मदेवराज वत्सराज रास	,,	८४
,,	सुमति साधु विवाहलो वजेरे	,,	८५
१५९१	धर्मिभद्ररास	सोमविमल सूरि	१८५
१५९२	आराधना भोटी	पार्श्वयंद्र	१४३

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	શીલરાસ	વિજયદેવ સૂરિ	૧૪૮
૧૫૯૪	કૃત કર્મરાજ રાસ	કલ્યાણ	૧૬૦
લ. ૧૧	મલયસુંદરી રાસ	લે. આનંદરત્ન	૬૩
૧૫૯૫(?)	તેતલીપુત્ર રાસ	કવિયણ	૧૫૯
૧૫૯૬	પહેલાં દીવાળીરાસ	ધર્મસિંહ	૧૬૫
	વિક્રમરાસ	"	"
૧૫૯૬	હીરવિજય બાર માસ	ગજરાજ	૧૭૧
લ. ૧૫૯૬	નેમિરાસ-ચાદવરાસ	પુણ્યરત્ન	૨૪૩
૧૫૯૭	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૦
"	ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ	બ્રહ્મમુનિ	૧૫૩
	+સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા	"	૧૫૪
	સુદર્શન ચરિત્ર ચો.	"	૧૫૪
૧૫૯૭	+આનંદવિમલ સૂરિ રાસ	વાસણ	૧૬૮
૧૫૯૯	અંબડ ચો.	વિનયસમુદ્ર	૧૬૮
૧૬૦૦	ખંધક ચરિત્ર સ.	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૪
	હરિશ્ચંદ્ર રાસ	ગુણભાણિક્ય શિ.	૧૭૧
	બિલ્હણ પંચાશિકા	ગાનાચાર્ય	૧૭૩
	શશિકલા પંચાશિકા	"	૧૭૪
૧૬૦૧	અગડદત્ત રાસ	સુમતિ મુનિ	૧૮૧
"	ચંદાયણો રાસ	દર્શન	૧૮૨
૧૬૦૨	પટ્ટાવલિ સં	સોમવિમલ	૧૮૮
૧૬૦૩	વિચાર મંજરી	જગો (ગુણવિમલ)	૧૮૨
"	ત્રેણિક રાસ	સોમવિમલ	૧૮૩
"	શીલવતી કથા	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૭
"	લીલાવતી	"	૨૦૮
૧૬૦૪	પદ્મચરિત્ર	વિનયસમુદ્ર	૧૬૯

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૦૪	સુખાકૃ સંધિ	પુષ્પસાગર	૧૮૮
૧૬૦૫	રાજસિંહ રાસ-નવકાર ચો.	વિમલચારિત્ર (૧)	૧૮૮
,,	વૈરાગ્ય વિનતિ	સહજરત્ન	૧૯૯
૧૬૦૬ ? (૧૬૨૨)	જાંબુ રાસ	રાજપાળ	૧૮૯
૧૬૦૬	૩૪ અતિશય સ્ત.	કમલસાગર	૨૦૦
,,	અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ	દેવગુપ્ત સૂરિ શિ.	૨૦૦
લ. ૧૬૦૮	શીલોપદેશ માળા	મેરુસુંદર	૬૦૧
૧૬૦૯	ધન્નારાસ	હેમરાજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	વિચારસ્તવ આ.	,,	૬૦૨
૧૬૧૧	પડારક મહાવીરસ્તો	દેવીદાસદ્વિજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	ખોહાદિ રાસ	લે. ઇદ્રસહજ	૮૩
૧૬૧૨	સુમતિ નાગિલ રાસ	અહો (વિનયદેવ સૂરિ)	૧૫૮
,,	આરવ્રત રાસ	પ્રીતિવિજય	૨૦૩
લ. ,,	રસાહિલો	લે. સારંગ	૧૩૬
૧૬૧૩	સીમંધર સ્તોત્ર	પ્રમોદશીલ શિ.	૧૯૧
,,	૧૭૦ જિનસ્ત.	,,	૧૯૨
,,	સુરસેન રાસ	હર્ષરાજ	૨૦૪
લ. ,,	ત્રેણિક રાસ	લે. વસા વનુ કાવચ	૫૫
૧૬૧૪	શૃંગાર મંજરી	જયવંત સૂરિ	૧૯૩
,,	૨૦ વિરહમાન જિન સ્ત.	સહજરત્ન	૧૯૬
લ. ,,	સુરપ્રિય કેવલી રાસ		૭૬
૧૬૧૬	સિંહાસન અત્રીશી	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૫
,,	નમાધવાનળ કથા	કુશલલાભ	૨૧૧
૧૬૧૭	નમાર ઢોલાની ચો.	,,	૨૧૭
,,	રામકૃષ્ણ ચો.	લાવણ્યકીર્તિ	૨૧૭
,,	ગજસુકુમાલ રાસ	,,	૨૧૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
,,	સોમચંદ્ર ચો.	વિજયસાગર	૨૧૮
	ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ	,,	,,
૧૬૧૭	કીર્તિધર મુકોમલ પ્રબંધ	માન	૨૧૯
૧૬૧૮	સત્તર ભેદી પૂજા	સાધુકીર્તિ	૨૧૯
લ. ,,	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૧૯	+વેતાલ પચવીસી	દેવશીલ	૨૨૧
,,	+સોમવિમલ સૂરિ રાસ	આણંદસોમ	૨૨૩
આ. ૧૬૧૯	શાંખ પ્રધુમ્ન ચો.	જિનચંદ્ર સૂરિ	૨૨૯
લ. ,,	નલદ્વદંતી રાસ		૪૯
૧૬૨૧	શ્રેણિક રાસ	બીમ	૨૨૬
૧૬૨૨	પહેલાં નવતત્ત્વ જોડ	સોમવિમલ	૧૮૬
,,	રથૂલભદ્ર સં	આણંદસોમ	૨૨૫
,,	પંચોપાખ્યાન ચો.	રત્નસુંદર	૨૩૦
લ. ,,	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	લે. જયસિંહ સૂરિ	૨૫
૧૬૨૩	શિવદત્ત રાસ	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૭
,,	યશોધર રાસ	ગાન	૪૮૦
૧૬૨૪	આષાઢ ભૂતિ પ્રબંધ	સાધુકીર્તિ	૨૨૦
,,	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	હીરકલશ	૨૩૪
,,	ધન્નાશ્ચાલિભદ્ર રાસ	અગ્રાત	૨૪૧
લ. ,,	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. લક્ષ્મીસૌભાગ્ય	૬૪
૧૬૨૫	ધર્મપરીક્ષા	સુમતિ કીર્તિ	૨૨૭
,,	કલ્પ સૂત્ર બાં	સોમવિમલ	૬૦૨
લ. ૧૬૨૬	લલિતાંગ રાસ		૯૫
,,	બિલ્હણ પંચાશિકા		૧૭૪
લ. ૧૬૨૭	વિપાક સૂત્ર બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૨૮	મૃગાંક લેખા રાસ.		૬૪

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ. ૧૬૩૦	શાંતિનાથ રાસ	હીરવિજય સૂરિ	૨૪૧
૧૬૩૧	દંડકસ્ત.	કમલ વિજય	૫૧૩
૧૬૩૨	કનકશ્રેષ્ઠી રાસ	ભાવરત્ન	૨૪૫
૧૬૩૩	હુલ્લક કુમાર રાસ	સોમૂવિમલ	૧૮૬
,,	બાર વ્રતતો રાસ	જિનચંદ્ર સૂરિ (શિ.)	૨૨૯
લ. ,	રાત્રિ ભોજન રાસ	લે. ચારિત્રોદય	૧૧૯
૧૬૩૬	સિંહાસન બત્રીશી	હીરકલશ	૨૩૫
,,	મહીપાલ ચો.	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૮
,,	મુનિમાલકા	ચારિત્રસિંહ	૨૪૨
૧૭૩૭	સનત કુમાર રાસ	પુણ્ય રત્ન	૨૪૪
,,	નરપચંદ રાસ	નયસુંદર	૨૫૪
લ. ,	અગડદત્ત રાસ	લે. સત્યલક્ષ્મી	૧૮૨
લ. ,	ધમ્મિલ રાસ		૧૮૬
૧૬૩૮	શુક બહોતરી	રત્ન સુંદર	૨૩૨
,,	આષાઢ જૂતિ સં	કનકસોમ	૨૪૫
,,	વિક્રમખાપરા રાસ	મંગલ માણિક	૨૪૭
,,	અંબડ ચો.	,,	૨૪૮
,,	નચત્રંજય રાસ	નયસુંદર	૨૫૭
૧૬૩૯ પહેલાં	પુણ્યપાપ રાસ	હરખજી	૨૪૦
૧૬૩૯	બિહલુ પંચાશિકા	સારંગ	૩૦૩
લ. ,	વસુદેવ ચોપાઇ		૧૦૨
,,	નેમિરાસ		૨૪૪
૧૬૪૦ પહેલાં	મહાબળ રાસ	લાખઆ શિ.	૨૪૦
૧૬૪૦	કુમારપાલ રાસ	હીરકુસલ	૨૫૩
,,	પ્રભાવતી રાસ	નયસુંદર	૨૫૮
,,	અભયકુમાર	પદ્મરાજ	૩૯૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૧	જન્મ વિજય ચો;	ધર્મરત્ન	૨૬૭
„	સિદ્ધપુર ચૈત્ય સ્તો	કુસલવર્ધન	૨૬૮
લ. „	મૃગાંકશેખા રાસ		૬૪
લ. „	ગજસિંહ રાસ		૧૦૧
લ. „	વજ્રસ્વામી રાસ		૧૧૦
૧૬૪૨	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	વચ્છરાજ	૨૬૯
લ. „	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૪૩	પહેલાં મૃગાવતી	સકલચંદ્ર	૨૭૫
૧૬૪૩	દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	કલ્યાણદેવ	૨૭૫
„	યશોભદ્ર ચો.	વિનયશેખર	૨૮૫
„	રત્નકુમાર રાસ	„	૨૮૫
લ. ૧૬૪૩	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. મહીપાલ	૨૭૬
૧૬૪૪	આર્દ્રકુમાર ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
„	કનકાવતી આખ્યાન	હેમત્રી	૨૮૬
લ. „	ઉત્તરાખ્યયન સ.		૧૫૭
લ. „	તેજસાર રાસ	લે. સહજવિમલ	૨૧૫
લ. „	યશોભદ્ર ચો.	લે. કર્તા વિનય શેખર	૨૮૫
૧૬૪૫	સાગર ઐઞ્ઠી કથા	રત્નસાર	૨૮૭
લ. ૧૬૪૫	જૈનમ પૃચ્છા બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૪૫	તાંદુલવેવાલી બાં		૬૦૨
લ. „	ગુણ રત્નાકર છંદ	લે. ગુણીયલ	૧૨૩
૧૬૪૬	+સુરસુંદરી રાસ	નયસુંદર	૨૬૧
„	+વિનયદેવ સૂરિ રાસ	મનજી	૨૮૭
„	વૈનાલ પચવીસી	હેમાણુંદ	૨૮૮
	ભોજચરિત્ર ચો.	„	૨૮૯
લ. ૧૬૪૬	સિદ્ધાંત ચો.	લે. કલ્યાણતિલક	૭૧

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૭	ઝોરાવાદલ કથા (પદમણી ચો.)—હેમરત્ન		૨૦૮
લ. ,,	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. વીરવિમલ	૨૭૬
૧૬૪૮	નીતિશાસ્ત્ર-પંચતંત્ર ચો.	વચ્છરાજ	૨૭૧
,,	કર્મવિપાક રાસ	મસ્તિલદેવ	૨૬૦
૧૬૪૯	મંગલકલશ ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
,,	રામ સીતા રાસ	નમરૂપિન	૨૬૦
,,	વિક્રમાદિત્ય ચો.	નરપતિ	૨૬૧
,,	મૃગાંકુમાર પદ્યાવર્તિ ચો.	પ્રીતિવિમલ	૨૬૩
,,	લાભોદય રાસ	દયાકુશલ	૨૬૬
આ. ૧૬૫૦	હરિષેષુ શ્રીષેષુ રાસ	ધનવિજય	૨૬૬
લ. ,,	નલદવદંતિ રાસ		૪૮
૧૬૫૧	દુર્ગનસાલ આવની	કૃષ્ણદાસ	૩૦૦
,,	ભોજપ્રખંધ ચો.	સારંગ	૩૦૩
૧૬૫૨	પહેલ તીર્થમાલા	પદ્મવિજય	૩૦૪
,,	પુરંદર ચો.	માલદેવ	૩૦૫
	ભોજપ્રખંધ	,,	૩૧૦
આ. ૧૬૫૨	પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત.	રત્નકુશલ	૩૬૨
લ. ૧૬૫૨	મુદ્ધવચ્છ (સદેવંત) ચરિત્ર	અચાત	૪૮૧
,,	,,	લે. પદ્મરાજ	,,
લ. ,,	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. વીરદાસ	૨૩૫
લ. ,,	પુરંદર રાસ	લે. શિવચંદ્ર	૩૦૬
૧૬૫૨	હરિવિજયસૂરિ નિવાંણુ	પરમાણુદ	૩૧૦
લ. ,,	,,	લે. સખીદાસ	૩૧૦
,,	,, રાસ	વિવેકદર્શ	૩૧૧
,,	પછી + ,, શલોકો	કુન્દરવિજય	૩૧૩
,,	+ ,, મુદ્ધવચ્છાણિ સ.	જયવિજય	૩૧૭

અંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૫૩	તીર્થમાલા સ્તોત્ર	ધનહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ,,	સુમિત્ર રાસ		૧૧૭
લ૦ ,,	પ્રભાવતી રાસ		૨૬૧
૧૬૫૪	+ રસરત્ન રાસ	જયચંદ્ર	૩૧૩
લ૦ ,,	ત્રણુ ભાખ્ય બા૦		૬૦૨
૧૬૫૫	+ અષ્ટપ્રકારી પૂજા	પ્રીતિવિમલ	૨૬૪
,,	કોકશાસ્ત્ર ચો.	નણુદાચાર્ય	૩૨૩
,,	ચંદ્રાગ્નિ રાસ	લલિતપ્રભ	૩૨૦
,,	+ કર્મચંદ્ર પ્રબંધ	ગુણુવિનય	૩૨૬
,,	વરદત્ત ગુણુમંજરી બા૦	કનકકુશલ	૬૦૨
,,	સૌભાગ્ય પંચમી	,,	,,
,,	શાનપંચમી કથા	,,	,,
લ૦ ૧૬૫૬	હીરવિજય સ.	લે. જયહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ૧૬૫૭	+ દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	વૈરસાલ	૮૪
લ૦ ,,	વસુદેવ ચોપદ્ય		૧૦૨
લ૦ ,,	શીલરાસ		૧૪૬
લ૦ ,,	ભોજપ્રબંધ ચો.	લે. ચારિત્રવિમલ	૩૦૩
૧૬૫૮	ચોવીશી	સમયસુંદર	૩૩૧
,,	જિનપાલ જિન- રક્ષિત રાસ	મુનિશીલ	૩૬૨
૧૬૫૮ પછી	દાનશીલાદિ રાસ	પ્રીતિવિમલ	૨૬૪
૧૬૫૯	ગુણુરત્નાકર છંદ	સમયસુંદર	૩૩૧
,,	સાંખ્ય પ્રચુન્ન પ્રબંધ	,,	૩૩૧
લ૦ ,,	,,	લે. હેમચંદ્ર	૩૩૪
૧૬૫૯	સનત્ કુમાર	પદ્મરાજ	૩૬૩
લ૦ ,,	હંસવત્સકથા ચો.	લે. મનોહર	૪૭

सं.वत्	कृति	कता	पृष्ठ
ल. १६५६	अंमउ यो.		१७०
१६६०	पहेलां महावीर हॉय	सकलथांद्र	२८१
१६६०	२४ निन कल्याणुक स्त०	विद्याविनय	३६३
"	+शुकन यो.	न्याविनय	३६४
ल. "	महावीर हॉय.	ले. हीरथांद्र	२८२
१६६१	पहेलां गजसुकुमार रास	सुधर्मत्रयि	४०८
	आषाढ ज्युति रास	"	४०७
१६६१	भृगध्वज यो.	पद्मकुमार	४६२
ल. "	पहेलां छिदायी राजर्षि संधि	(संयम (भूति)	४६२
"	"	ले. लाललु	"
१६६२	अंजना सुंदरी प्रसंध	शुशुविनय	३२८
"	दानादि संवाद (संवाद अतक)	समयसुंदर	३३५
"	धंधालु तीर्थ स्तो०	"	३३६
"	निनधर्म मंजरी	निनयंद्र सूरि शि.	३६६
"	आत्मशिक्षा रास	प्रेमविनय	३६७
ल. १६६२	कुंकडा भार्गवी रास	वल्हा (नैनेतर)	४६३
ल. "	विद्याविद्यास यो.		५१
१६६३	अंजनासुंदरी रास	विमलयात्रि (२)	३६८
ल. "	"		४६४
ल. "	हंडकना त्रीश जेस (मल)	दूँदक	६०२
ल. "	शुशुधर्म कनकवती प्रमथ	कनकसुंदर	४५८
ल. "	अंजनासती	मालमुनि	४६३
ल. "	कर्पूरमंजरी	कनकसुंदर	४६०
ल. "	परदेसी राज रास	ले. तेजपाल	१२७
ल. "	+सुर सुंदरी रास	ले. धर्मरत्न सूरि	२६२
ल. "	+रसरत्न रास	ले. कुंवरल	३१५

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ,,	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે. રામા	૪૬૦
૧૬૬૪	+સમેત શિખર રાસ	જયવિજય	૩૧૯
,,	+નલદવદંતી રાસ	મેધરાજ	૪૦૧
,,	હિપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
,,	દશપૈકાલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ. ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ. ૧૬૬૪	+સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ. ૧૬૬૫	વિજયવિજયા પ્રબંધ	હર્ષકીર્તિસૂરિ	૪૬૯
૧૬૬૫	ગુણસુંદરી ચો.	ગુણવિનય	૩૨૯
,,	+નલદમયંતી ચરિત્ર	નયસુંદર	૨૬૨
,,	+ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
,,	નેમિકાગ	મજસાગરસૂરિ શિ.	૪૦૩
,,	સુરપતિકુમાર ચો.	દામોદર=દયાકુશલ	૪૦૩
,,	રાવણ મંદોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૬૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૫
,,	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૯
૧૬૬૭	આદીશ્વર આલોચણ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
,,	નેમિનાથ નવરસો	,,	૪૧૭, ૪૫૧
,,	વ્રતવિચાર રાસ	,,	૪૦૯
,,	સગાલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
,,	+ગોઠી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
લ. ,,	સુમિત્ર રાસ	લે. લલિતસાગર.	૧૧૭
૧૬૬૮	મૃગાવતી ચો.	સમયસુંદર	૩૪૩
,,	કર્મઘ્નીશી	,,	૩૭૩
,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
,,	સ્થૂલભદ્ર રાસ	,,	૪૧૫
૪૧			

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	૧૭૦ નિનનામ સ્ત૦	સુધવિજય	૪૭૨
લ. ૧૧૬૮	અખ્યાતખાવની	હીરાનંદ	૪૬૬
લ. „	સુરપ્રિય ચરિત		૧૩૭
લ. „	અખ્યાતખાવની	લે. કીશ્વનદાસ	૪૬૭
૧૬૬૯	પહેલાં ભગવતી ગીતા	વિલાકચલ	૪૭૦
૧૬૬૯	શીલસિક્ષા રાસ	નયસુંદર	૨૬૭
„	શીલાદિ છત્રીશી	સમયસુંદર	૩૭૩
„	મદન ચો.	દયાકુસલ=દામોદર	૪૦૪
„	ઋષભદેવ સ્ત૦	સંધવિજય	૪૭૪
„	હંસરાજ વચ્છરાજ		
	પ્રબંધ	વિજય મેર	૪૭૮
લ. „	શીલ રાસ.		૧૪૯
લ. „	પુરંદર રાસ •	લે. કલ્યાણુ	૩૦૯
લ. „	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	લે. જયકીર્તિ	૩૨૯
લ. „	ગજસુકુમાર રાસ	લે. મેધા	૪૦૮
આ. ૧૬૭૦	સપ્તભેદી પૂજા	મેધરાજ (૨)	૪૬૭
આ. „	ચૈત્યવંદન	મૂલાવાચક	૪૬૮
૧૬૭૦	કુમારપાલ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૭
લ. „	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. હરજી	૨૭૬
લ. „	શાંખપ્રધુઅ ચો.		૩૩૫
લ. ૧૬૭૦	સમાલભાહ રાસ		૪૬૦
„	ઋષભસ્ત.	લે. કર્તા સિંધવિજય	૪૭૪
„	કીચરિત્ર રાસ		૪૮૦
૧૬૭૦—૧૬૭૪	હરિશ્ચંદ્ર ચો.	હીરાનંદન	૪૮૧
૧૬૭૦—૧૭૧૩	૨૭ વીરભવ સ્ત૦	શુભવિજય (૧)	૫૬૩
૧૬૭૦—૧૭૧૮	ચૈત્યવંદન	નયસુંદર	૫૬૨

અંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૭૧	પહેલાં નાના દેશ બાપામાં સ્તં	પરમાશુદ્ધ	૪૮૦
૧૬૭૧	વંકુશ રાસ	મંજદાસ	૪૦૩
શ્રી. ૧૬૭૧	પરદેશી રાગ રાસ	શ્રી. લક્ષ્મી ખોખા	૧૨૭
૧૬૭૧	પછી નવિન્યસેન સુરિ		
	નિર્વાણ રાસ	વિદ્યાચંદ	૪૮૨
૧૬૭૨	પહેલાં શિખલાચલ સ્તં	શ્રીમદ્કુશલ	૪૬૬
૧૬૭૨	પ્રિયમેશ્વર (સિંહલસુત) ચો.	સમયસુંદર	૩૪૭
,,	વિદ્યાવિલાસ ચો.	આનંદોદય	૩૬૭
,,	નનેમિસાગર નિર્વાણ રાસ	કૃપાસાગર	૪૮૪
,,	લવકુશ રાસ	રાજસાગર	૪૮૫
શ્રી. ૧૬૭૨	સુંદરરાગ રાસ	શ્રી. જિનદાસ	૬૩
શ્રી. ૧૬૭૨	અંપકમાલા રાસ	શ્રી. લાવસેખર	૧૩૩
શ્રી. ૧૬૭૨	શ્રેણિકરાસ	શ્રી. રવિહંસ	૨૨૭
૧૬૭૩	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સમયસુંદર	૩૪૮
,,	નલદવદંતી રાસ	,,	૩૪૯
,,	સાતા ધર્મ ૧૯ અં સં	લાલવિનય (૧)	૪૮૭
,,	નેમિનાથ સ્તં	કલ્યાણ	૫૧૧
શ્રી. ૧૬૭૪	વિક્રમાદિત્ય કથા		૨૬૨
૧૬૭૪	અંચલમત વર્ણન ચો.	ગુણવિનય	૩૨૬
આ. ૧૬૭૫	ચંદનમલયાગિરિ રાસ	ભદ્રસેન	૫૬૬
૧૬૭૫	ધ્વજશુભ અખ્યાન	ઉદયમદિર	૪૬૦
,,	અંપેકસેન રાસ	મતિસાર	૫૦૩
,,	નેમિરાસ	ધર્મઠીર્તિ	૪૬૧
શ્રી. ૧૬૭૫	મૃગાંકલેખા રાસ	શ્રી. વજા	૬૫
૧૬૭૫(?)	રિપુમર્દનરાસ	વિવેકવિનય	૪૬૨
૧૬૭૬	જીવમિત્તર રાસ	અપભ્રંશ	૪૨૦

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	નવતત્ત્વ રાસ	„	૪૨૨
„	સુદર્શન સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૮
„	ભાવના સંધિ	જયસોમ	૪૬૩
„	યશોધર ચરિત્ર	મનોહરદાસ	૪૬૪
„	ગુણકરંડ ગુણાવલી	દાનમેર	૪૬૫
„	સંપ્રહિણી	મતિસાગર	૪૬૬
„	દાસસાગર	ગુણસાગર	૪૬૭
„	કૃતપુણ્ય (કથવળા) રાસ	„	૫૦૦
„	સમ્યક્ત્વ સમ્પતિ આં	રત્નચંદ્ર	૬૦૨
લ. „	રત્નસાર ચો.	લે. વિજયમૂર્તિ	૧૨૫
લ. „	ચંપકમાલા રાસ	„	૧૩૩
લ. „	નંદાલા મારવણી ચો.	લે. ગુણરત્ન	૨૧૪
લ. ૧૬૭૬	સિંહાસન ખત્રીશી	લે. દયાકીર્તિ	૨૩૮
૧૬૭૭	કુમતિ વિધ્વંસ ચો.	હીરકલશ	૨૩૮
„	અગ્રપુત્ર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
„	નગાંઝરીઆ મુનિ સ.	શાંતિકુશલ	૪૦૧
„	ભગવતી સાધુવંદના	પ્રભસેવક	૫૦૩
„	જંબૂદ્વીપ સ્તં	સુધનંદર્પ	૫૦૪
„	નયપ્રકાશ રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
૧૬૭૮	તીર્થમાલા સ્તં.	દયાકુશલ	૨૬૭
„	ભરત બાહુબલી રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
„	સમકીર્તસાર રાસ	„	૪૨૫
„	પારખારા સ્તં	„	૪૨૮
„	સિંહાસન ખત્રીશી	સંધવિજય	૪૭૭
„	શ્યાલિભદ્ર ચો.	મતિસાર	૫૦૧
„	કુલધ્વજકુમાર	અમરચંદ્ર	૫૦૬

ફેરફાર

સંવાદ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	નર્મદા સુંદરી ચો.	કર્મસિંહ	૫૦૬
„	મિથંકર ચો.	ગુણવિજય (૧)	૫૧૬
„	કુલધ્વજ રાસ		૬૨
„	અન્નપુત્ર રાસ		૧૦૬
૧૬૭૫	અમરસેન વૈરસેન આખ્યાન	સંઘવિજય	૪૭૫
„	સીતાવિરહ	અમરચંદ્ર	૫૦૮
„	અમરકવિ રાસ	લલિતકીર્તિ	૫૦૬
લ.	„	લે. કર્તા ઋષભદાસ	૪૧૩
લ.	„	લે. કાનજી	૪૨૭
૧૬૮૦	નહંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	જિનોદય સૂરિ	૫૧૧
„	ઉપદેશમાળા રાસ	ઋષભદાસ	૪૫૧
લ.	„	લે. વિમલદાસ	૧૫૬
૧૬૮૧	વલ્કલચીરી રાસ	સમયસુંદર	૩૫૩
„	કુમાર (રૂપચંદ) રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
૧૬૮૨	૬૩ શલાકા પુરૂષ સ્તોત્ર	દયાકુસલ	૨૬૬
„	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	સમય સુંદર	૩૫૪
„	પૂજાવિધિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૬
„	શ્રેણિક રાસ	„	૪૩૦
„	હિતશિક્ષા રાસ	„	૪૩૩
„	સીમંધર સ્તં	કમલવિજય	૫૧૩
„	વિજય વિજયા રાસ	રાયચંદ (૧)	૫૧૪
લ.	„	લે. રામવ	૮૩
લ.	„		૨૬૬
૧૬૮૩	અચમતા રાસ	„	૫૧૫
„	અંતરંગ રાસ	„	૫૧૫
„	કુંડરીક પુંડરીક રાસ	„	„

ક્રમિક

ક્રમિક	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	એણિક રાસ	"	૫૧૬
૧૬૮૩	નરામ ચરો રસાધન રાસ	કેશરાજ	૫૨૨
લ. "	પુરંદર રાસ	લે. ચરિત્રવિમલ	૩૦૯
૧૬૮૩	(૭) જયચંદ્ર રાસ	ગુણવિજય	૫૧૯
	નકોચર રાસ	"	૫૨૦
૧૬૪૮	શૈલણિયા રાસ	જયભદ્રાસ	૪૩૭
"	હીરવિજય ૧૨ બોલ રાસ	"	૪૩૯
"	શત્રુજય માહાત્મ્ય રાસ	સહજ કીર્તિ	૫૨૫
"	આનંદ આવક સંધિ	શ્રીસાર	૫૩૪
લ. "	રાત્રિભોજન રાસ.	"	૧૧૮
લ. "	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. કુંવરજી	૨૭૧
લ. "	વંકચૂલ સસ	લે. સૌભાગ્ય વિજય	૪૮૪
૧૬૮૫	પદ્મહોત્સવ રાસ	દયાકુશલ	૨૯૯
"	વિજયસિંહ સુરિ રાસ	"	૨૯૮
"	બારમત રાસ	સમયસુંદર	૭૬૫
"	મલ્લિનાથ રાસ	જયભદ્રાસ	૪૪૧
"	હીરવિજય સુરિ રાસ	"	૪૪૨
"	ધન્ય વિલાસ રાસ	કલ્યાણશા	૫૨૬
"	અમડદત્ત રાસ	સ્થાનસાગર	૫૨૮
"	બાલચંદ બ્રીશી	બાલચંદ	૫૪૧
લ. "	યશોધર ચરિત્ર	"	૪૬૫
લ. "	અમડદત્ત રાસ	લે. કર્ણ સ્થાનસાગર	૫૩૦
૧૬૮૬	ગૌતમપૃષ્ઠા	સમયસુંદર	૩૬૫
"	નશત્રુજય રાસ	"	"
"	નજયાનંદ રાસ	વાનો	૫૪૨
"	મેલકુમાર ચો.	શુભતિરસ	૫૪૬

ક્રમ	શીર્ષક	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૧૮૭	પૃથ્વીચંદ્ર	દેવચંદ્ર (૧)	૫૭૯
૧૧૮૮	શાંખ પ્રલુપ્ત ચો.	લે. ગંગદાસ	૩૩૫
૧૧૮૯	સીતારામ પ્રબંધ ચો.	સમયસુંદર	૩૫૫
૧૧૯૦	આરામ શોભા ચો.	રાજસિંહ	૫૪૬
૧૧૯૧	અભયકુમાર રાસ	મધુભદ્રાસ	૪૫૦
૧૧૯૨	મધુભદ્રાસ રાસ		૪૫૨
૧૧૯૩	દેવપ્રકાશ રાસ		
૧૧૯૪	સમય સ્વરૂપ રાસ		
૧૧૯૫	દેવચંદ્ર સ્વરૂપ રાસ		
૧૧૯૬	શત્રુજય રાસ		
૧૧૯૭	કુમારપાલનો નાનો રાસ		
૧૧૯૮	જીવંતસ્વામી રાસ		
૧૧૯૯	આર્યવિધિ રાસ		
૧૨૦૦	આર્યકુમાર રાસ		
૧૨૦૧	પુણ્યપ્રસન્ન રાસ		
૧૨૦૨	કમવન્ના રાસ		
૧૨૦૩	વીરસેન રાસ		
૧૨૦૪	ધર્માચરિત્ર	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
૧૨૦૫	પ્રીતિ છત્રીશી	સહજકીર્તિ	૫૨૬
૧૨૦૬	સ્થૂલભદ્ર ગીત	સમયસુંદર	૩૮૮
૧૨૦૭	અંબનાસુંદરી રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
૧૨૦૮	નેમિરાજુલ આર માસ	લાભોદય	૫૩૪
૧૨૦૯	મોતી કપાસીયા સંવાદ	શ્રીસાર	૫૩૬
૧૨૧૦	સારબાવની	”	૫૩૭
૧૨૧૧	અંબનાસુંદરી સંવાદ	લક્ષ્મીસાગર	૫૪૭
૧૨૧૨	શ્રીયામની લાનુમૃગાવતી ચો.	અંબકીર્તિ	૫૪૭

ક્રમ	વર્ણન	કવિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
..	+પ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રચરિત)	દર્શન વિજય	૫૪૬	
લ.	..	શ્રી ચરિત રાસ	લે. પ્રીતિવિજય	૪૮૦
લ.	૧૬૬૦	બાર આરાસ.		૪૨૮
૧૬૬૧	જ'બુ સ્વામી રાસ	ભુવનકીર્તિ (૨)	૫૬૧	
લ.	..	વેતાલપત્રીસી	લે. કલ્યાણ	૨૨૩
લ.	..	સીતારામ ચો.	લે. રૂપા	૩૬૫
૧૬૬૨	મંગલ કલશ રાસ	ગ્રેમમુનિ	૫૬૭	
..	જ'બુ ચો.	કમલવિજય (૨)	૫૬૭	
..	નેમનાથ રાસ	કનક કીર્તિ	૫૬૮	
..	ઉપાસક દશાંગ બા.	હર્ષવલ્લભ	૬૦૨	
લ.	..	વાસુ પૂજ્યરાસ		૨૭૭
લ.	..	શાંખ પ્રદુમ્ન ચો.	લે. વલ્લુવીર	૩૩૫
૧૬૬૩	દ્રૌપદી રાસ	કનકકીર્તિ	૫૬૬	
લ.	..	જ'બુપંચભવ વર્ણન ચો.	લે. જીવા	૪૧
૧૬૬૪	વૈદ્યકસાર રાત્રપ્રકાશ	લક્ષ્મીકુશલ	૫૭૨	
લ.	..	જિનપાલ જિનરક્ષિત રાસ		૩૬૩
લ.	..	સીમધર સ્ત.		૫૧૪
૧૬૬૫	+ કાપડહેડા રાસ	દયારત્ન	૫૭૩	
..	નર્મદામુંદરી રાસ	રાજરત્ન	૫૭૪	
..	શત્રુંજયતીર્થ પરિપાટી	દેવચંદ્ર (૧)	૫૭૬	
૧૬૬૬	ધનદત્ત ચો.	સમયમુંદર	૩૬૮	
..	ગોડીપાર્થ સ્ત.	સુમતિસિંધુ	૫૭૪	
..	વાસુપૂજ્ય મનોરમ દ્વાજ	કલ્યાણજી	૫૭૫	
..	ધ્યાનસ્વરૂપ ચો.	ભાવવિજય	૫૮૧	
લ.	..	સુખાકૃષ્ણસિંધિ	લે. ગોડીદાસ	૧૮૮
લ.	..	શિવજી આચાર્ય રાસ		૫૮૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૬૭	સાધુવંદના	સમયસુંદર	૪૭૦
,,	+ વિજયતિલકમુરિ રાસ	દર્શનવિજય	૫૫૧
,,	અમરગુપ્ત ચરિત્ર	કલ્યાણુશા	૫૭૬
,,	સુરપાળનો રાસ	વિવેકચંદ્ર	૫૭૭
,,	ધર્મશુદ્ધિ રાસ	મતિપ્રીતિ	૫૭૭
,,	હરિશ્ચંદ્ર રાસ	કનકકુશલ (?)	૫૮૩
,,	,,	કનકસુંદર	૫૮૩
,,	શિવજી આચાર્ય રાસ	ધર્મસિંહ (૧)	૫૮૫
લ૦ ૧૬૬૭	સુદયવત્સ (સદેવંત) રાસ	કીર્તિવર્ધન	૫૮૬
લ૦ ,,	સિંહાસન ખત્રીશી		૨૩૭
લ૦ ,,	નેમિરાસ	લે. કીકા	૨૪૪
લ૦ ,,	મૃગાવતી ચો-	લે. સૌભાગ્યવિમલ	૩૪૮
લ૦ ,,	આપાદભૂતિ રાસ	લે. કુશલવિજય	૪૦૮
લ૦ ,,	ત્રેણિક રાસ	લે. વર્ધમાન	૪૩૩
૧૬૬૮	આશોયણુ ખત્રીશી	સમયસુંદર	૩૮૬
,,	પ્રસન્નચંદ્ર રાસ	રાજસાગર	૪૮૬
,,	શીલવતી ચો.	દેવરત્ન (૧)	૫૮૫
,,	અમરસેન રાસ	ત્રિકમ	૫૮૬
લ૦ ૧૬૬૮	પ્રદેશી રાજ રાસ	ગાનચંદ	૫૮૭
,,	+ સમ્મેતશિખર તીર્થમાળા	લે. ચંદ્રકુશલ	૪૬૫
૧૬૬૯	ગુણધર્મ રાસ	મતિસાર	૫૦૩
,,	ગજસુકુમાર રાસ	બિનરાજમુરિ	૫૫૩
,,	રૂપચંદ્ર ઝપિરાસ	ત્રિકમ	૫૮૮
,,	+ વૈકુંઠ પંથ	ભીમ	૫૬૮
લ૦ ,,	પાંચ પાંડવ સ.	લે. સુમતિશિચિ	૧૫૬
લ૦ ,,	તેજસાર રાસ	જયસાગર	૨૧૬

અંક	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ,,	અંકમેળી ચો.		૩૧૮
લ૦ ૧૬૬૬	રખમંદ રાસ	લે. પંચાયણ	૫૮૬
૧૭૦૦	દુપદી સંબંધ	સમયસુંદર	૩૭૦
,,	અનાલી સ.	ખેમ ૨	૫૬૨
,,	કર્મમંથ બા.	ધનવિજય	૬૦૨
લ૦ ૧૭૦૦	વિક્રમરાસ	હીરાનંદ	૪૬૭
	અમઝદાર રાસ	કલ્યાણસાગર	૪૮૬
લ૦ ૧૭૦૦	નંદ્યત્રીસી	+ બ્રહ્મભીમજી	૮૬
લ૦ ૧૭૦૧	મૃગાવલી ચો.	કલ્યાણવિજય	૩૪૬
લ૦ ૧૭૦૧	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. દીપા	૪૦૦
લ૦ ૧૭૦૧	અંકરિયામુનિ સ.	લે. હંસકુમાર	૪૭૨
૧૭૦૨	વાસુપૂજ્ય શોહિણી સ્ત.	શ્રીસાર	૫૪૦
લ૦ ,,	કુમારપાલ રાસ	લે. અમંથા	૨૫૩
લ૦ ,,	ગુણકેરંડ ગુણાવલી		૪૬૬
૧૭૦૩	મજસુકુમાર ચો.	જીવનકીર્તિ(૨)	૫૬૩
લ૦ ,,	ભરતબાહુબલી પ્રબંધ	લે. વિદ્યાવિમલ	૩૧
લ૦ ,,	એશિકેશસ		૨૨૭
લ૦ ૧૭૦૪	કુમારપાલ રાસ	લે. વિશુધકુમાર	૪૧૬
લ૦ ૧૭૦૫	મદોદરી સંવાદ	લે. વીરજી	૧૧૨
લ૦ ,,	દ્રોપદી સંબંધ		૩૭૨
૧૭૦૬	અંજનાસુંદરી રાસ	જીવનકીર્તિ (૨)	૫૬૪
,,	વંકજી રાસ	ત્રિકમ	૫૮૬
લ૦ ૧૭૦૬	એશિક રાસ	લે. વિમલદાસ	૫૧૬
લ૦ ,,	અપિહતા રાસ		૧૬૭
લ૦ ૧૭૧૦	સિદ્ધાસન બત્રીશી	લે. લકુબાસ	૨૩૮
લ૦ ૧૭૧૧	ગુણકેરંડ ગુણાવલી	લે. મજસન	૪૬૬

ક્રમ'વત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૬૦ ૧૭૧૨	શાંખપ્રદુર્ગ ચો.	લે. મહિમેદય	૩૩૫
,, ,	ચાર પ્રત્યેકથુદ ચો.	લે. માનવિજય	૩૪૨
૬૦ ૧૭૧૩	રામકૃષ્ણ ચો.		૨૧૭
૬૦ ૧૭૧૪	નેમનાથ રાસ		૫૬૬
૬૦ ૧૭૧૬	સિંહાસન યત્રીશી	લે. વૈરાગ્યમુદ્ર	૨૩૭
૬૦ ૧૭૧૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ)રાસ	લે. ધનવિજય	૫૬
૬૦ ,	પુરંદર ચો.		૩૦૬
૬૦ ,	સમેતશિખર તીર્થમાળા	લે. હેતુસાગર	૪૬૫
૬૦ ૧૭૧૮	જ'બુદ્ધીપ વિચાર સ્ત.	લે. ધનહર્ષ	૫૦૫
૬૦ ,	વૈલકસાર રત્નપ્રકાશ		૫૭૩
૬૦ ૧૭૨૨	ચંદન મહાયાગિરિ રાસ	લક્ષ્મી	૫૬૬
૬૦ ,	,,	લે. મનોહર	૫૬૭
૬૦ ,	આપાદભૂતિ સ.	લે. સુમતિવિજય	૨૪૬
૬૦ ,	પારખારા સ્ત.		૪૨૮
૬૦ ,	શાલિભદ્ર રાસ		૫૦૨
૬૦ ,	અગ્રહર રાસ	લે. દુર્ગમિહ	૫૧૦
૬૦ ૧૭૨૪	ધનકૃત ચો.	લે. દીપ્તિવિજય	૩૬૬
૬૦ ,	હીરવિજયસુરિ રાસ	લે. સુરવિજય	૪૬૬
૬૦ ૧૭૨૫	શીલવતી ચો.		૫૮૫
૬૦ ૧૭૨૬	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. દીપસાગર	૫૬૬
૬૦ ૧૭૨૯	હાલસાગર	લે. સાધુવિજય	૫૦૦
૬૦ ૧૭૩૦	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ		૫૬
૬૦ ,	સારખાવની	લે. દયાતિલક	૫૩૬
૬૦ ૧૭૩૧	આદિનાથ વિવાહલો		૪૫૪
૬૦ ૧૭૩૩	મોલી કપાસીયા સંવાદ	લે. મતિવિમલ	૫૩૭
૬૦ ,	વંકચૂલ રાસ	લે. શાંતિવિજય	૫૬૧

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લં ૧૭૩૫	શીશ રાસ		૧૪૬
„ „	વિજયસિંહસુરિ રાસ	લે. કામાવિજય	૨૬૬
લં ૧૭૩૬	નેમિરાસ		૨૪૪
લં ૧૭૩૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ	„	૫૬
લં ૧૭૩૮	કલાવતી રાસ		૧૫
લં ૧૭૪૧	હરિબળ રાસ	લે. અભયસાગર	૧૩૦
લં ૧૭૪૨	તેજસાર રાસ	લે. પ્રેમવિજય	૨૧૫
લં ૧૭૪૩	જ્ઞાનપંચમી સ્ત.	લે. આશુદંડુશલ	૩૦૦
લં „	ગજસુકુમાલ રાસ	„	૫૫૪
લં ૧૭૪૫	„		૫૫૫
લં ૧૭૪૬	શાલિભદ્ર રાસ	લે. પ્રેમાવિજય	૫૦૨
લં ૧૭૪૭	+ દાનાદિ સંવાદ		૩૩૬
લં ૧૭૪૮	આપાદભૂતિ રાસ		૪૦૮
લં ૧૭૪૯	ધનદત્ત ચો.		૪૬૯
લં ૧૭૫૦	શુક્રબહોતરી	લે. જ્ઞાનવિજય	૨૩૩
લં ૧૭૫૧	હરિવંશ રાસ		૫૫
લં „	તીર્થમાલા સ્ત.	રાયચંદ	૨૨૮
લં „	મહાવીર સ્ત.	„	૩૭૫
લં ૧૭૫૨	+ હંસેરાજ વત્સેરાજ રાસ		૫૧૨
લં ૧૭૫૩	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ	લે. જીવનચંદ	૫૬
લં „	અંબનામુંદરી રાસ	લે. ધર્મમુંદર	૫૩૩
લં ૧૭૫૫	ગજસુકુમાર ચો.		૫૬૪
લં ૧૭૫૮	બિનધર્મ મંજરી		૩૬૭
લં ૧૭૫૯	કુમતિ કુધ્વંસ ચો.	લે. ઉત્તમવિજય	૨૪૦
લં „	ત્રિશુલ રાસ	લે. રામવિજય	૪૩૩
લં ૧૭૫૯	હીરવિજયસુરિ રાસ		૪૪૬

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ,,	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. દયામૂર્તિ	૫૫૫
લ૦ ૧૭૬૦	+ પ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રરાસ)		૫૫૧
લ૦ ૧૭૬૨	નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન ચો.	લે. મગધલસાગર	૨૭૪
લ૦ ,,	+ ચોવીથી	લે. સુખહેમ	૫૫૮
લ૦ ,,	દ્રૌપદી રાસ	લે. કહાનજી	૫૭૨
લ૦ ૧૭૬૩	શુકરાજ સાહેલી	લે. પદ્મવિજય	૧૨૮
,, ,,	મૃગાપુત્ર સ.	લે. ધર્મવિલાસ	૫૬૨
લ૦ ૧૭૬૪	અંબડ કથાનક ચો.		૨૫૨
લ૦ ૧૭૬૫	વેતાલપચીસી	લે. સુખજીહંસ	૨૮૬
લ૦ ,,	પુન્યસાર રાસ	લે. કુશલચંદ	૪૦૬
લ૦ ,,	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. સદારામ	૫૧૨
લ૦ ૧૭૬૬	શીલરાસ	લે. લાલચંદ્ર	૧૪૬
લ૦ ,,	નલદવદંતી રાસ	લે. જીતકુશલ	૩૫૧
લ૦ ,,	નવતત્ત્વ રાસ		૪૨૪
લ૦ ૧૭૬૭	ગોરાવાદલ-પદ્મજી રાસ		૨૧૧
લ૦ ૧૭૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. માનચંદ	૪૦૬
લ૦ ૧૭૬૮	કુલધ્વજ રાસ	લે. અમરવિજય	૫૦૮
લ૦ ૧૭૬૯	જંજીર	લે. કુશલચંદ	૫૬૩
લ૦ ,,	+ શત્રુંજય પરિપાટી	લે. ગુણચંદ્ર	૫૮૧
લ૦ ૧૭૭૦	+ ચાર પ્રત્યેકશુદ્ધ ચો.	લે. સમયધીર	૩૪૨
,, ,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	લે. ધનજી	૩૪૨
,, ,,	+ નેમિસાગર રાસ	લે. વિનીતવિજય	૪૧૫
લ૦ ૧૭૭૧	+ ચાર પ્રત્યેકશુદ્ધ ચો.	લે. જયસૌભાગ્ય	૪૮૫
લ૦ ,,	અભયકુમાર રાસ		૪૫૧
લ૦ ૧૭૭૮	રત્નસાર ચો.	લે. દોલતચંદ્ર	૧૨૫
લ૦ ૧૭૮૧	ધર્મશુદ્ધિમંત્રી ચો.	લે. રંબપ્રભોદ	૫૭૬

ક્રમિક

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લૃ. ૧૭૮૨	કેલકામ યો.		૩૨૫
લૃ. „	ગજસુકુમાલ રાસ		૪૦૮
લૃ. „	જામી યો.	લે. જેમણ	૫૬૭
લૃ. ૧૭૮૪	યામનીલાલ મૃગાવતી યો.	લે. મહિરચંદ	૫૪૬
લૃ. ૧૭૮૫	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. કૃષ્ણજી	૫૧૩
લૃ. ૧૭૮૭	શાંભુપ્રદુમ્ન યો.	લે. પ્રતાપવિજય	૩૩૫
લૃ. ૧૭૮૯	મૃગાવતી યો.		૩૪૮
લૃ. ૧૭૯૨	શાલિભદ્ર યો.	લે. મનોહરસાગર	૫૦૨
લૃ. ૧૭૯૩	મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત.		૫૬૪
લૃ. ૧૭૯૮	દાલસાગર		૫૦૦
લૃ. ૧૭૯૯	પ્રદેશીરાજ રાસ		૫૮૮
લૃ. ૧૮૦૦	વિક્રમાદિત્ય યો.		૨૬૧
લૃ. ૧૮૦૩	મૃગાવતી યો.		૩૪૮
લૃ. ૧૮૦૮	રાત્રિભોજન રાસ	લે. પ્રસિદ્ધસાગર	૧૧૯
લૃ. „	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. પુરુષાલચંદ્ર	૫૫૫
લૃ. ૧૮૧૦	શાલિભદ્ર રાસ	લે. શ્યામજી	૫૦૭
લૃ. ૧૮૧૧	ઝાઝી પાર્શ્વસ્ત.		૨૬૬
લૃ. ૧૮૧૨	ચંદનમલપાગિરિ રાસ	લે. ભાણુવિજય	૫૬૭
લૃ. ૧૮૧૩	(૩૫ચંદ) કુમારરાસ		૪૦૬
લૃ. ૧૮૧૫	વીર જિનવેલી		૨૮૧
લૃ. ૧૮૧૮	મૃગાવતી યો.		૩૪૮
લૃ. „	શાલિભદ્ર યો.	લે. લાલવિજય	૫૦૨
લૃ. ૧૮૧૯	સત્તરબેદી પૂજા		૨૨૦
લૃ. ૧૮૨૧	ઉપદેશ સત્તરી	લે. ચિરપાલ	૫૩૬
લૃ. ૧૮૨૫	સત્તરબેદી પૂજા		૨૨૦
લૃ. „	હીરવિજયસુરિ રાસ	લે. જમુતવિજય	૪૪૬, ૪૫૦

ક્રમ

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૮૨૮	પુન્યસાર રાસ	લે. સુજ્ઞાનસાગર	૪૦૬
લ. ૧૮૨૬	વેતાલ પચીસી	લે. કુખ્યુવિજય	૨૨૩
લ. ,,	રાવણ મહોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
લ. ૧૮૩૦	નલ દવદંતી રાસ	લે. કનકશયિ	૩૫૨
,,	સત્તરબેદી પૂજા		૪૬૭
લ. ૧૮૩૩	+ હરિશ્ચંદ્ર રાસ	લે. જ્ઞાનરાજ	૫૮૪
લ. ૧૮૩૭	+ નવપદ્મવ પાર્શ્વનાથ		
	કલશ	લે. કાંતિકુશલ	૬૬
લ. ૧૮૪૦	સુદર્શન ચો.		૧૫૫
,,	શુકબહોતરી		૨૩૩
,,	પુરંદર ચો.		૩૦૯
લ. ૧૮૪૨	તીર્થમાલા	લે. વિનોદશયિ	૩૦૪
લ. ૧૮૪૨	વાસુપૂજ્ય શોહિણી સ્ત.	લે. પ્રમોદસાગર	૫૪૦
લ. ૧૮૪૩	આનંદસંધિ	લે. અમોલકચંદ	૫૩૫
લ. ૧૮૪૪	નલ દવદંતી રાસ		૩૫૨
લ. ૧૮૪૫	કુમારપાલ રાસ		૪૧૯.
લ. ૧૮૪૫	શત્રુંજય માહાત્મ્ય		-
લ. ૧૮૫૨	આનંદસંધિ		૫૩૫
લ. ૧૮૫૫	+ શત્રુંજય રાસ	લે. લખમીચંદ	૨૫૮
લ. ,,	તીર્થમાલા		૩૦૪
લ. ,,	હિતશિક્ષા રાસ	લે. જ્ઞાનચંદ્ર	૪૩૭
લ. ૧૮૫૬	કૃતપુણ્ય રાસ		૫૦૧
લ. ૧૮૬૧	મહાવીર નિર્વાણ સ્ત.	લે. ગોવિંદરત્ન	૫૯૫
લ. ૧૮૬૪	નલદવદંતી રાસ	લે. શિવજી	૩૫૨
લ. ૧૮૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ		૨૧૮
લ. ૧૮૭૦	નમ્મરસુંદરી રાસ	લે. જ્યેષ્ઠ	૨૬૨

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
સં ૧૭૮૨	કોકશાસ્ત્ર ચો.		૩૨૫
સં ૧૭૮૪	ગજસુકુમાલ રાસ		૪૦૮
સં ૧૭૮૪	જન્મ ચો.	લે. ખેમજી	૫૬૭
સં ૧૭૮૪	યામનીભાતુ મૃગાવતી ચો.	લે. મહિરચંદ	૫૪૬
સં ૧૭૮૫	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. કૃષ્ણજી	૫૧૩
સં ૧૭૮૭	શાંખપ્રદુમ્ન ચો.	લે. કલાપવિજય	૩૩૫
સં ૧૭૮૯	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
સં ૧૭૯૨	શાલિભદ્ર ચો.	લે. મનોહરસાગર	૫૦૨
સં ૧૭૯૩	મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત.		૫૬૪
સં ૧૭૯૮	દાક્ષસાગર		૫૦૦
સં ૧૭૯૯	પ્રદેશીરાજ રાસ		૫૮૮
સં ૧૮૦૦	વિક્રમાદિત્ય ચો.		૨૬૧
સં ૧૮૦૩	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
સં ૧૮૦૮	રાત્રિભોજન રાસ	લે. પ્રસિદ્ધસાગર	૧૧૬
સં ૧૮૧૦	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. ખુશાલચંદ	૫૫૫
સં ૧૮૧૦	શાલિભદ્ર રાસ	લે. શ્યામજી	૫૦૩
સં ૧૮૧૧	ગોડી પાર્શ્વસ્ત.		૨૬૬
સં ૧૮૧૨	ચંદનમલયાગ્રિ રાસ	લે. ભાણુવિજય	૫૬૭
સં ૧૮૧૩	(રૂપચંદ) કુમારરાસ		૪૦૬
સં ૧૮૧૫	વીર જિનવેલી		૨૮૧
સં ૧૮૧૮	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
સં ૧૮૧૮	શાલિભદ્ર ચો.	લે. લાલવિજય	૫૦૨
સં ૧૮૧૯	સત્તરમેદી પૂજા		૨૨૦
સં ૧૮૨૧	ઉપદેશ સત્તરી	લે. ચિરપાલ	૫૩૬
સં ૧૮૨૫	સત્તરમેદી પૂજા		૨૨૦
સં ૧૮૨૫	હીરવિજયસૂરિ રાસ	લે. અમૃતવિજય	૪૪૬, ૪૫૦

ક્રમ

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૮૨૮	પુન્યસાર રાસ	લે. સુમાનસાગર	૪૦૬
લ. ૧૮૨૯	વેતાલ પચીસી	લે. કૃષ્ણવિજય	૨૨૩
લ. ,,	રાવણ મહોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
લ. ૧૮૩૦	નલ દવદંતી રાસ	લે. કનકશયિ	૩૫૨
,, ,,	સત્તરમેદી પૂજા		૪૬૭
લ. ૧૮૩૩	+ હરિશ્ચંદ્ર રાસ	લે. જ્ઞાનરાજ	૫૮૪
લ. ૧૮૩૭	+ નવપદ્મવ પાર્શ્વનાથ કલશ	લે. કાંતિકુશલ	૬૬
લ. ૧૮૪૦	સુદર્શન ચો.		૧૫૫
,, ,,	શુકલહોતરી		૨૩૩
,, ,,	પુરંદર ચો.		૩૦૯
લ. ૧૮૪૨	તીર્થમાલા	લે. વિનોદશયિ	૩૦૪
લ. ૧૮૪૨	વાસુપુન્ય રોહિણી સ્ત.	લે. પ્રમોદસાગર	૫૪૦
લ. ૧૮૪૩	આનંદસંધિ	લે. અમોલકચંદ	૫૩૫
લ. ૧૮૪૪	નલ દવદંતી રાસ		૩૫૨
લ. ૧૮૪૫	કુમારપાલ રાસ		૪૧૯
લ. ૧૮૪૫	શત્રુંજય માહાત્મ્ય		-
લ. ૧૮૫૨	આનંદસંધિ		૫૩૫
લ. ૧૮૫૫	+ શત્રુંજય રાસ	લે. લખમીચંદ	૨૫૮
લ. ,,	તીર્થમાલા		૩૦૪
લ. ,,	હિતશિક્ષા રાસ	લે. જ્ઞાનચંદ્ર	૪૩૭
લ. ૧૮૫૬	કૃતપ્રણય રાસ		૫૦૧
લ. ૧૮૬૧	મહાવીર નિર્વાણ સ્ત.	લે. ગોવિંદરત્ન	૫૯૫
લ. ૧૮૬૪	નલદવદંતી રાસ	લે. શિવજી	૩૫૨
લ. ૧૮૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ		૨૧૮
લ. ૧૮૭૦	+ સુરસુંદરી રાસ	લે. જ્યેષ્ઠ	૨૬૨

289.92 पुस्तकालय पोद्दार

लेखक पी. प्रसाद हनुमान प्रसाद /

शीर्षक उपान धर्मा का चौदाह रत्न।

खण्ड _____ क्रम संख्या 2567

[illegible]

